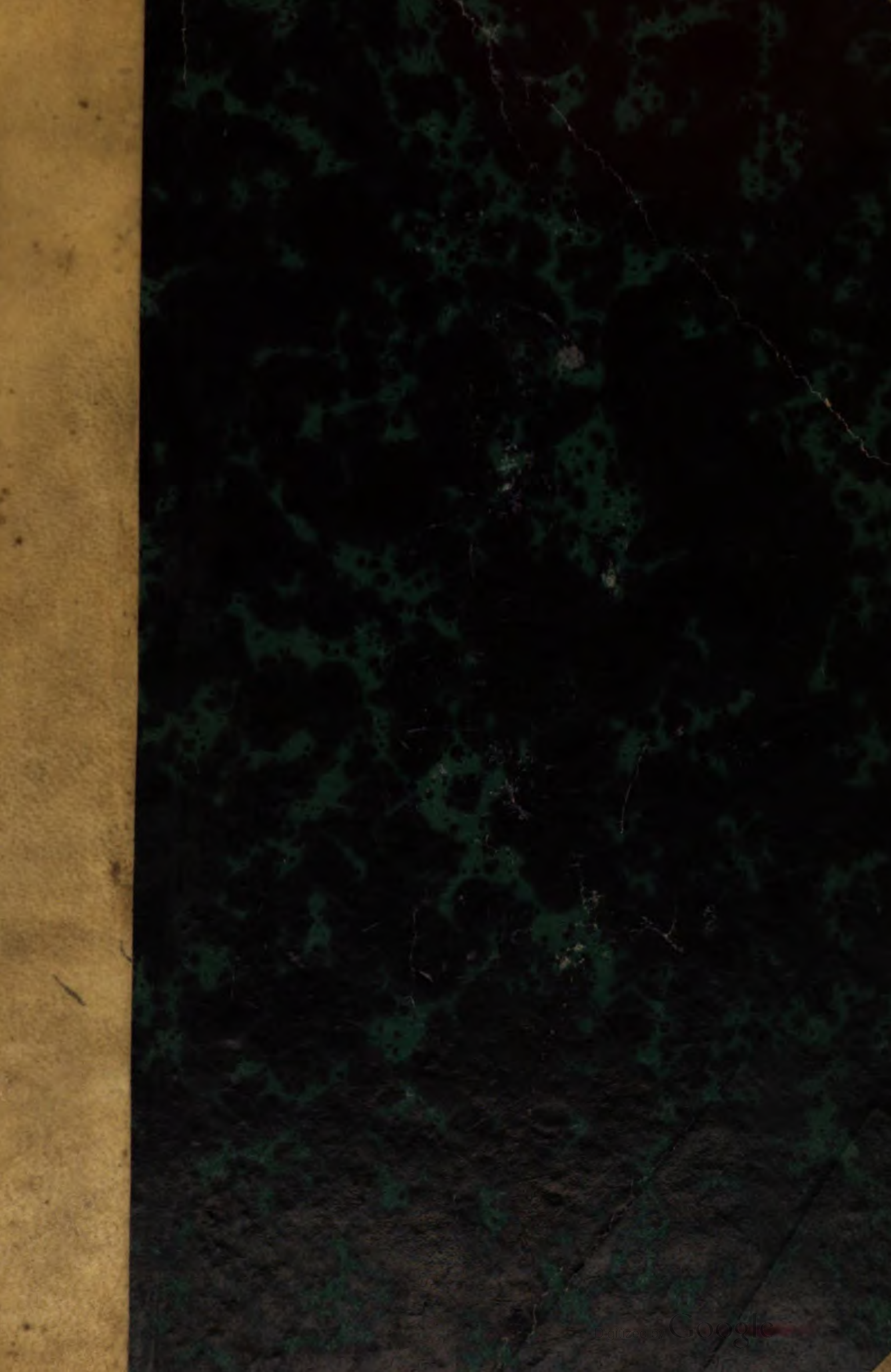

CARTER, PATERSON & CO.,
LONDON & SUBURBAN
Carriers & Railway Agents:
CENTRAL DEPÔT, 128, GOSWELL ROAD.

CARRIAGE PAID
BY RAILWAY.

D 6 District.

(61)

CARTER, PATERSON & CO.

11 Eliot Park

7M

542 b

The L...
Bod...

from W. Bliss
14 Aug 1885

CARTER, PATERSON & CO.,
LONDON & SUBURBAN
Carriers & Railway Agents:
CENTRAL DEPÔT, 128, GOSWELL ROAD.

CARRIAGE PAID
BY RAILWAY.
D 6 *District.*
(31)
CARTER, PATERSON & CO.

11 Eliot Park

S.E.

CARTER, PATERSON & CO.,
LONDON & SUBURBAN
Carriers & Railway Agents:
CENTRAL DEPÔT, 128, GOSWELL ROAD.

CARRIAGE PAID
BY RAILWAY

D 6 District.

(51)
CARTER, PATERSON & CO

Oxford

11 Eliot Park

S.E.

HISTORISK TIDSKRIFT

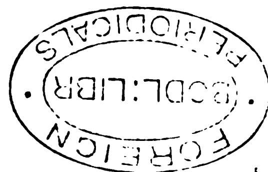
UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

FÖRSTA ÅRGÅNGEN.

1881.

STOCKHOLM, 1881.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor:

BERÄTTELSE

OM

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGENS BILDANDE.

Betydelsen af den verksamhet, åt hvilken en *Svensk Historisk Förening* borde egna sina krafter, har redan länge varit insedd och erkänd, och tanken att bilda en sådan Förening är ingalunda ny. För att bidraga till denna tankes förverkligande utarbetades af några yngre historici i början af detta år planen till en sådan Förening. Sedan denna plan blifvit framlagd för den historiska vetenskapens förnämste målsmän i vårt land och af dem gillad, utfärdades den »*Inbjudning till bildande af en Svensk Historisk Förening*», hvilken kan anses i korthet innefatta Föreningens program. Inbjudningsskriften, undertecknad af personer, som varmt nitälska för de historiska studiernas framsteg och utbredning i vårt land, var af följande lydelse:

> Få länder kunna uppvisa en sådan historia som Sverige. Vare sig man betraktar de ledande personligheterna eller samhällsutvecklingen, bär hon en prägel af storhet, ädelhet och rikedom, som ej kan undgå att hos utländingen väcka undran och aktning, hos Sveriges egna söner kärlek och vördnad. En yttring af denna svenskens kärlek till sina stora minnen är det intresse, hvarmed den fosterländska häfdaforskningen alltid omfattats i vårt land, den aktningsvärda utveckling hon redan vunnit och det betydliga antalet af dem, som hos oss egna sig åt historisk forskning och historiska studier, Men emellan historiens många idkare och vänner i vårt land har hittills icke funnits något närmare samband, någon rätt samverkan. Denna brist, som blir allt mera känbar, ju mer samarbetet gör sig gällande på andra vetenskapsområden, har haft till följd, att många värderika bidrag till kännedomen om vårt folks förflutna lif i saknad af uppmuntran och understöd förblifvit ofull-

bordade eller okända och otillgängliga för den historiska forskningen, Det är för att fylla denna brist, som undertecknade taga sig friheten härmed inbjuda till bildande af en svensk historisk förening. En förening af denna art har sedan längre tid egt bestånd i vårt grannland Danmark, och en dylik har för några år sedan bildats äfven i Norge; båda dessa föreningar hafva vunnit stor utbredning och kraftigt bidragit att främja både den historiska forskningens sak och allmänhetens intresse för den samma. I enahanda syfte skulle äfven den svenska föreningen verka. Ett bland hennes förnämsta syftemål är att grunda och vidmakthålla en historisk tidskrift, redigerad efter en sådan plan, att den borde blifva af intresse ej blott för fackmän, utan äfven för hvarje historiskt bildad person, för en hvar som älskar fosterlandets häfder. När tillgångarne sådant medgifva, borde föreningen understödja äfven andra historiska skrifters utgifvande samt främja andra med föreningens ändamål sammanhängande företag. Den Styrelse, som skall vårda föreningens angelägenheter och som bör hafva sitt säte i Stockholm, utses å första allmänna mötet i maj detta år. Med afseende härpå torde alla listor före den 1 maj d. å. insändas till kammarherre *C. Silfverstolpe* (adr. Stockholm, riksarkivet). Årsafgiften, hvars belopp föreslås till 5 kronor, utgår från och med år 1881, och berättigar till erhållande af föreningens tidskrift, som skall utgifvas från början af samma år.

Stockholm i Februari 1880.

R. M. Bowallius.
Riksarkivarie.

F. F. Carlson.
f. d. Statsråd.

Hans Forssell.
Statsråd.

And. Fryxell.
Professor.

Henning Hamilton.
f. d. Statsråd.

S. F. Hammarstrand.
Professor.

Bror Em. Hildebrand.
f. d. Riksantiqvarie.

Hans Hildebrand.
Riksantiqvarie

J. Johansson.
Ledamot af Andra Kammaren.

G. E. Klemming.
K. öfverbibliotekarie.

Carl Gustaf Malmström.
Statsråd.

P. v. Möller.
Ryttmästare.

C. T. Odhner.
Professor.

G. A. Sparre.
Riksmarskalk.

C. G. Styffe.
Bibliotekarie.

A. N. Sundberg.
Erkebiskop.

V. E. Svedelius.
Professor.

M. Weibull.
Professor.

C. Fr. Wærn.
President.

Sedan listor med denna inbjudningsskrift blifvit tryckta, beslöts att genast ombesörja deras spridning i så vidsträckta kretsar som möjligt. Man var förvissad om att inom Sveriges landamären kärleken till fosterlandets minnesrika häfder vore brinnande hos hög och låg och att man derföre egde rätt att hoppas att en Svensk Historisk Förening skulle blifva helsad med lifligt bifall. Och detta hopp har ingalunda kommit på skam.

Då Föreningens bildande tillkännagafs för H. M. Konungen, behagade H. Maj:t till Föreningen skänka 1000 kronor, och H. K. Höghet Kronprinsen utlofvade ett årligt bidrag af 50 kronor. Under så lyckosamma förebud inbjöds allmänheten att befrämja det fosterländska företaget. Så väl till hufvudstadens förnämsta tidningar som ock till de större tidningarne i landsorterna aflemnades anteckningslistor, med anhållan att de resp. redaktionerna ville så väl med sitt ord understödja Föreningens sträfvanden som ock hålla listorna tillgängliga på redaktionernas byråer. Välvilligt blef denna anhållan uppfyld och kännedomen om den Svenska Historiska Föreningen spreds af den svenska pressen öfver hela landet.

Samtidigt härmed kringsändes listor till universiteten i Upsala och Lund, till lärare vid de större läroverken i landsorterna samt till enskilda personer, på hvilkas intresse för företaget man viste sig kunna räkna, eller hvilka sjelfve, sedan underrättelsen om Föreningens bildande blifvit spridd, tillkännagifvit sin önskan att i sina hembygder verka för Föreningens bästa. Ett ganska stort antal i olika delar af landet bosatte personer, hvilka saknade tillgång till någon af de utsända listorna, anmälde skriftligen till undertecknad sin afsigt att ingå i Föreningen. Slutligen anmodades samtlige kontraktsprostarne i riket att låta anteckningslistor cirkulera inom kontrakten. På detta sätt uppgick de utlemnade listornas antal till omkring 370. Det stod för medlemmarne öppet att välja emellan att en gång för alla, såsom ständige ledamöter, erlägga 75 kronor eller att betala en årlig afgift. Denna hade blifvit bestämd till endast 5 kronor för att bereda så många som möjligt tillfälle att teckna sig såsom medlemmar af Föreningen.

De beräkningar, som uppgjorts, gåfvo vid handen att Föreningen, i händelse 1000 medlemmar skulle anmäla sig, blefve i tillfälle att bestrida omkostnaderna af alla slag för den Tidskrift,

hvars utgifvande ingår i Föreningens syften, och att utdela densamma kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Resultatet af teckningen är, då denna berättelse lägges under pressen, följande:

Såsom Ständige ledamöter hafva antecknat sig 28 personer; den sammanlagda summan af deras afgifter uppgår sålunda till 2,100 kronor. Frivilliga gåfvor, för hvilka redogörelse kommer att offentliggöras, uppgå till 1,486 kronor. De ledamöter, hvilka till Föreningen erlägga års-afgift, utgöra 1,743. Antalet af Föreningens medlemmar uppgår sålunda nu till 1,771 hvartill komma 22 läroverks- och regements-bibliotek, läsesällskap m. fl. d. institutioner.

Den Svenska Historiska Föreningen räknar sina medlemmar bland de mest skilda samhällsklasser och i de mest skilda delar af landet. Att det varit en lätt sak att inom kort tid vinna ett så stort antal medlemmar, innebär i sig ett löfte om framgång för Föreningens sträfvanden.

Den 10 Maj 1880 höll Föreningen sin konstituerande sammankomst i Läkaresällskapets lokal i Stockholm. Inemot 100 ledamöter hade der infunnit sig, ibland hvilka märktes flere af inbjudarne. Herr statsrådet Carlson öppnade sammanträdet med ett tal, hvari han framhöll Föreningens betydelse ej blott för den historiska vetenskapen, utan äfven för väckandet af ett allmännare intresse för fäderneslandets historia. Herr statsrådet blef enhälligt utsedd att såsom ordförande leda dagens förhandlingar och uppdrog åt undertecknad att dervid föra protokollet. Sedan undertecknad derefter redogjort för Föreningens uppkomst och första utveckling, företogs öfverläggning angående ett tryckt och utdeladt »Förslag till Stadgar för Svenska Historiska Föreningen». Resultatet af densamma blefvo följande

Stadgar

för

Svenska Historiska Föreningen,

antagna på Föreningens allmänna ordinarie sammankomst i Stockholm *den 10 Maj 1880.*

1.

Den Svenska Historiska Föreningens ändamål är att utgöra en föreningspunkt för de historiska studiernas idkare och vänner,

samt att genom skrifters utgifvande och samlande af handlingar, som upplysa den svenska historien, främja den fosterländska häfdaforskningen och utbreda intresset för densamma.

2.

Föreningen utgifver årligen en Historisk Tidskrift samt, i mån af tillgångar, andra skrifter af historiskt innehåll.

3.

Föreningens styrelse, som har sitt säte i Stockholm, utgöres af tio personer, af hvilka en bör vara boende i Upsala och en i Lund. Styrelsen utser inom sig en Ordförande, en Sekreterare och en Skattmästare. Styrelsen, som sammanträder på kallelse af Ordföranden, handhafver Föreningens angelägenheter, inväljer nya ledamöter och bestämmer öfver Föreningens litterära verksamhet.

4.

Årligen väljas två revisorer och lika många revisorssuppleanter för att granska Föreningens räkenskaper.

5.

Föreningen håller en allmän ordinarie sammankomst i Februari månad hvarje år för att välja styrelse och revisorer och för att taga del af revisionsberättelsen. Dessutom eger styrelsen att, då anledning dertill gifves, utlysa allmän extra sammankomst på tid och å ort, som af styrelsen bestämmes. Sammankomsterna tillkännagifvas i två af hufvudstadens tidningar.

6.

Styrelsen bestämmer sjelf sin arbetsordning.

7.

Sekreteraren redigerar Historisk Tidskrift, för matrikel öfver Föreningens medlemmar och protokoll vid Föreningens och styrelsens sammankomster, sköter erforderlig brefvexling och förvarar sådana Föreningens tillhörigheter, som icke höra under Skattmästarens vård. Han uppbär ett årligt arvode, som af styrelsen bestämmes.

8.

Skattmästaren åligger att uppbära ledamotsafgifterna, förvalta Föreningens medel och verkställa utbetalningar på anordning af Ordföranden och Sekreteraren. Han är skyldig att tillhandahålla revisorerne Föreningens räkenskaper i så god tid, att deras berättelse kan vid den allmänna ordinarie sammankomsten afgifvas.

9.

Revisorerne afgifva sin berättelse vid Föreningens sammankomst i Februari månad.

10.

Föreningens medlemmar erlägga en årsafgift af Fem Kronor, eller ock en gång för alla, såsom ständiga ledamöter, Sjuttiofem Kronor. Af detta senare slags afgifter bildas en fond, hvaraf endast räntan får, utan Föreningens särskilda beslut, användas. Hvarje medlem af Föreningen erhåller utan särskild afgift Föreningens Tidskrift.

Föreningen kan, vid sin ordinarie sammankomst, på förslag af styrelsen till Hedersledamöter utse personer inom och utom fäderneslandet, som gjort sig särdeles förtjente af Föreningen och dess sträfvanden. Desse erhålla afgiftsfritt de skrifter, som Föreningen utgifver.

11.

Förändringar i dessa stadgar kunna vidtagas endast på Föreningens allmänna ordinarie sammankomst. Förslag dertill från medlemmarnes sida inlemnas till Sekreteraren före December månads utgång, för att jämte styrelsens utlåtande framläggas på den allmänna sammankomsten.

12.

För beslut om förändring i stadgarne och den i § 10 omtalade fondens användande erfordras minst två tredjedelar af de närvarandes röster och skola vid sådant besluts fattande minst trettio ledamöter vara närvarande. I öfriga fall gäller enkel pluralitet.

Vid derefter förrättadt val af styrelse utsågos till ledamöter:
f. d. statsministern, friherre *L. De Geer*,
f. d. statsrådet *F. F. Carlson*,
statsrådet *C. G. Malmström*,
presidenten *C. F. Wærn*,
riksarkivarien *R. M. Bowallius*,
professor *C. T. Odhner*,
bibliotekarien *C. G. Styffe*,
kammarherre *C. Silfverstolpe*,
docenten *C. Annerstedt* och
lektor *E. Hildebrand*.

Till revisorer utsågos amanuensen, friherre B. Taube och amanuensen, doktor E. Tegnér, samt till revisorssuppleanter bibliotekarien H. Wieselgren och riksantiqvarien H. Hildebrand.

H. M. Konungen har i Nåder täckts blifva Föreningens höge beskyddare och H. K. Höghet Kronprinsen dess förste hedersledamot.

Vid styrelsens första sammanträde utsågos till Ordförande herr statsrådet F. F. Carlson, till Sekreterare lektor E. Hildebrand och till Skattmästare undertecknad.

Stockholm i Nov. 1880.

Carl Silfverstolpe.

Carl den tolftes första regeringsår.

AF

F. F. CARLSON.

Carl den tolftes hjeltebana är omgifven af en glans, som dragit till sig allas blickar, och det så starkt, att andra delar af hans historia derför trädt i skuggan. Likväl finnes så mycket af intresse att undersöka äfven i dessa dunklare områden. Bland dem är särskildt början af hans egen regering förtjent af en närmare uppmärksamhet. Så väl för den som vill följa utvecklingen af Carl den tolftes personlighet, som äfven för kännedomen af fäderneslandets ställning och öden innehåller den vigtiga upplysningar.

Det är icke Carl den tolfte, sådan han var då han fängslade Europas uppmärksamhet med sina bedrifter, som här framstår; det är den femtonårige konungen, med tidigt framträdande, outvecklade anlag, och om hvilken man icke viste, hvilken riktning han skulle komma att följa. För Sveriges framtid stodo olika vägar öppna. Det var ännu obestämdt, om icke fäderneslandet skulle gå till mötes en tid af fredlig blomstring, liknande den regerings, som nyss afslutats. Rätt mycket om denna tid har ock varit obekant. Så har det synts vara skäl att samla några drag till teckningen af den nya styrelsens verksamhet under det första året af dess tillvaro.

Carl den elfte hade velat, att hans son icke skulle fatta statsrodret förr än vid mognare ålder, och han hade derför efterlemnat förordnande om en förmyndareregering. Men han hade tillika genom de spända förhållanden, som framkallats af hans hårdhändta reduktionsarbete, sjelf försvårat upprätthållandet af ett sådant mellantillstånd. Så snart ständerna kommit tillsammans, inträdde en brytning, och riksdagen 1697 behöfde blott en enda dag för att kasta den bortgångne konungens verk

öfver ända. Förmyndareregeringen upplöstes efter knapt mer än ett halft års tillvaro, och Carl den tolfte trädde vid femton års ålder till styrelsen icke blott som en fullmyndig konung, men utrustad med ett fullständigt envälde.

Om inträdet af en ny regering alltid framkallar ett tillstånd af ovisshet och tvekan, så var sådant i ovanligt hög grad fallet vid denna plötsliga förändring. Skulle den unge konungens grundsatser blifva en fortsättning af hans faders? Eller skulle han, såsom många hoppades, i afseende på reduktionen beträda en ny bana? Skulle den yttre politiken, hvilken så nära sammanhängde med den inre, förblifva den samma som förut? Och de män, som under den föregående tiden varit de mest framstående, skulle de fortfarande bibehållas vid besittningen af inflytelse och magt? Slutligen, hvilken form skulle stadgas för styrelsens utöfning? Kunde rådet framgent såsom under förmyndarestyrelsens tid, i regelbundet fortgående sammanträden komma att behandla alla vigtigare ärenden? Eller skulle den nye konungen, lika med sin fader, tillkalla, efter olika omständigheter, olika personer för att gifva honom råd?

Alla dessa frågor trängde sig på hvar och en som deltog i det offentliga lifvet. En tid af stor osäkerhet, af orolig rörelse följde. Ingen kunde säga, hvart det bar. Hvar och en sträfvade att hålla sig uppe, att rädda sig från fall eller att stiga.

Sedan konungen sjelf antagit regeringen, var hans första omsorg att för alla främmande regeringar gifva tillkänna, att han trädt till rikets styrelse, »efter den magt, till hvilken Gud låtit honom födas och hvilken genom åtskilliga allmänna lagar, beslut och förklaringar blifvit befästad», samt för att gå rikets ständers önskningar till mötes.

Derefter grep Carl den tolfte raskt och kraftigt i styrelsen, och ett stort antal vigtiga regeringsbeslut fattades genast samma dag som han inträdt i utöfningen af sin magt.

Lagstiftning, religionsvård, försvarsväsen, näringslagstiftning, undsättning till de nödlidande landskapen — allt var på en gång föremål för den nye konungens omsorger.

Den stora lagkommissionen hade under någon tid synts endast långsamt fortgå i fullgörandet af sitt vigtiga värf. Konungen aflät nu till den samma en skrifvelse, i hvilken han yttrade sin högsta åstundan vara att se ett så helsosamt och allom nyttigt verk bragt till ändtlig fullbordan; han befalde

kommissionen låta sig angeläget vara att bringa till skyndsamt slut hvad som ännu kunde återstå af lagens öfverseende och förbättring.

Redan under flere årtionden hade en ny bibelöfversättning varit under arbete. En uppmaning afgick nu till alla vid riksdagen församlade biskopar, att under denna sin sammanvaro med kraft företaga sig det vigtiga arbetet, på det att hela bibeln snart måtte kunna af trycket utgå.

Kammarkollegium fick befallning att skynda »så mycket någonsin möjligt var», med de indelningsverk, som ännu voro oafslutade. Särskildt anordnades i afseende på skånska indelningsverket, hvilket ännu ej kunnat komma till stånd, emedan de, som dertill haft uppdrag, varit af så delade tankar, att, när desse voro i hufvudstaden tillstädes, kollegiet nu skulle samla dem till gemensam öfverläggning.

Samma embetsverk anbefaldes, att med första bringa till slut den nya tulltaxan, tolagsförordningen och handelsfördelningen mellan borgerskapet, »på det den handel, som skattas onyttig och skadlig må varda inskränkt och den nyttiga handeln befordras».

I anseende till »det förblottade och olyckliga tillstånd», hvari Finland, Öster- och Vesterbotten, Vesternorrland, äfvensom Estland, Lifland och Ingermanland genom oår råkat, fick kammarkollegium vidare befallning att med nu församlade generalguvernörer, ståthållare och landshöfdingar öfverlägga om medlen att rädda dessa landskap från ödesmål och hotande förderf.

Alla dessa beslut vidtogos på en dag, den 30 November 1697. Det syntes klart, att den unge konungen ville med en kedja af vigtiga åtgärder beteckna sitt inträde, och ett nytt tidskifte af inre blomstring tycktes öppna sig.

Genom ett särskildt kungligt bref af samma dag påbjöds, att de afgångne riksförmyndarne skulle återtaga sina förut innehafda embeten i kollegierna, och förordnandena för de herrar, som under förmyndaretiden förestått dessa deras befattningar upphörde.

Konungen utvecklade en stor arbetsamhet. Särskildt tycktes han egna sig åt de inre ärendena. Han kunde tillbringa flere timmar å rad i statskontoret. Ett främmande sändebud skrifver några dagar efter förändringen: »konungen har redan begynt taga

kännedom om och gifva befallningar i alla ärenden med samma trägenhet och oaflåtliga flit som den, hvaraf hans fader gifvit exempel. Han stiger upp hvarje morgon klockan fem och är i arbete största delen af dagen; så att, om han blir väl betjenad och hvarken hans helsa skadas genom för mycket arbete eller hans behagliga och välvilliga lynne derigenom förändras, stor utsigt förefinnes till att här blir en lycklig styrelse».

Med rådet visade konungen föga lust att arbeta. Han syntes snarare vilja omgifva sig med en särskild konselj af fem eller sex personer. Men ännu hade man i detta hänseende ingen visshet; ej heller fans klarhet öfver den vigtiga frågan, hvilka de voro, som skulle sålunda tillkallas.

Det oinskränkta envältets skaplynne tecknade sig emellertid genast. Konungens kröning firades den 14 December och redan vid denna högtidlighet märkte man flere betydelsefulla nyheter. Den första var den, att Ständerna aflade sin hyllningsed dagen *före* den samma och icke, såsom af gammalt, dagen efter sedan kröningen skett och konungens ed dervid aflagts. Vidare väckte det uppseende, att kronan icke, enligt det urgamla bruket, sattes på konungens hufvud vid sjelfva högtidligheten, utan att han sjelf påtog henne innan han begaf sig till kyrkan. Man iakttog vidare en minskning af den värdighet, med hvilken rådets ledamöter förut plägat uppträda vid sådana tillfällen. De voro icke till häst i kröningståget, utan gingo till fots, en del af dem bärande tronhimmelen öfver konungen; vid den kungliga taffeln suto de icke till bords, utan betjenade konungen. Men den vigtigaste af alla de vidtagna förändringarne var den, att Carl den tolfte icke efter förre konungars sed vid denna högtidlighet aflade sin ed, likasom kunde han icke bindas hvarken af lagen eller af egna löften.

I allt framträdde envältets fullt utpräglade gestalt. Hos mången vaknade betänkliga frågor. När den unge konungen icke tvekade att bryta med så vördnadsvärda bruk och en af ålder så djupt rotad ordning, hvar skulle han väl stadna? Skulle han icke äfven i handling visa hvad han tycktes genom den i landslagen påbudna edens utelemnande antyda, att han var öfver lagen?

Mörka moln skockade sig just omkring dem, som förut stått främst i anseende och inflytande: Bengt Oxenstjerna, Fabian Wrede, Nils Bielke. Sällan enige i sina rådslag, hade desse

märklige män nu det gemensamt, att de alla samtidigt tycktes vara nära sitt fall.

Tre dagar efter kröningen öfverraskades kanslipresidenten Bengt Oxenstjerna af ett i hög ton hållet kungligt bref, som ålade kansliet att återtaga sitt regelbundna, kollegiala arbete. »Oss är angeläget», hette det, »att våra kanslisaker med flit och ordning handhafves». Under förmyndarestyrelsen hade kollegiet icke så ofta sammanträdt, dels emedan både Oxenstjerna och Gyldenstolpe voro upptagne såsom riksförmyndare, dels emedan de angelägnaste utrikes ärendena föredrogos omedelbart inför förmyndarne och rådet. Nu skulle dessa ärenden åter i sittande kollegium behandlas,

Detta var ett slag riktadt mot Oxenstjerna, hvilken både under Carl den elfte och under förmyndaretiden för det mesta ensam föredragit de utländska ärendena, och tillika ett sätt att, så vidt det lät sig göra, befria konungen från de diplomatiska angelägenheterna, hvilka han icke älskade, och från hvilka han sedermera under hela sin regering fortfor att hålla sig på så långt afstånd som möjligt.

Bengt Oxenstjerna, nu påmint derom att han icke var annat än president i ett kollegium, var således hänvisad till att handlägga de ärenden, hvilkas ledning han under tjugu år nästan ensam förestått, i samråd med ledamöter, hvilka ganska ofta voro af en annan tanke än han. Han gjorde upprepade försök att bryta sina bojor och att omedelbart för konungen föredraga målen, men han blef tillbakavisad, ofta på ett ganska omildt och i ögonen fallande sätt.

Detta väckte stort uppseende. Vid hofvet och inom de diplomatiska kretsarne började man omtala Oxenstjernas fall såsom nära förestående. Man ville veta, att Bielke, Wrede och Johan Gabriel Stenbock, hvilka alla voro fransyskt sinnade, hade sammansatt sig för att fullkomligt störta honom och derigenom bereda framgång åt sin egen uppfattning af den utrikes politiken.

Men Bengt Oxenstjerna var icke den man, som lät en motgång gå sig så djupt till sinnes, att han gaf sin sak förlorad. Med en oändlig seghet hade han förut lyckats besvärja mången hotande fara, och den svek honom icke heller denna gång. Han sväljde sin förtret, arbetade lika flitigt som förut, försvarade

ihärdigt sina grundsatser såsom om ingenting händt, och innan man viste ordet af, var han åter den segrande.

Så gick det äfven nu. Efter alla de motgångar och äfven förödmjukelser, som han lidit, lemnades han i oqvald besittning af sitt embete och tillkämpade sig, såsom vi snart skola se, i många vigtiga frågor seger för sin uppfattning.

Deremot syntes de, som kämpade mot Oxenstjerna, vara nära att sjelfve undergå det öde, de tilltänkt honom. En af Carl den elftes främste rådgifvare och driftigaste embetsmän hade varit grefve Fabian Wrede. I den yttre politiken var han Oxenstjernas förklarade vedersakare. Han höll på det fransyska förbundet, förordade en nära vänskap med Danmark och önskade ett biläggande af den Holsteinska tvisten. Bäst trifdes han i kammarkollegiet, hvars president han länge varit och dit han från riksförmyndarekallet längtat tillbaka. På detta hans käraste arbetsfält uppsökte honom nu tillvitelserna. Han hade i den förflutna tiden varit en af reduktionens förnämsta ledare och fört till slut dess första, vigtigaste skede. Nu blef han sjelf ett föremål för stränga efterräkningar. Den ena förebråelsen efter den andra träffade honom: än hade han kommit kronan på förlust vid de stora spanmålsuppköp och försäljningar som skett i följd af missväxterna; än hade utbetalningarne till konungens enskilda kassa icke varit riktiga. Länge sväfvade Wrede i fara; en gång skref till och med en af hans mest tillgifna vänner, att det syntes vara förbi med honom. Men likasom Oxenstjerna räddat sig genom sin seghet, så räddades Wrede genom sin redbarhet. Ingen af anklagelserna mot honom kunde ledas i bevis, och han stod orubbad qvar i sin embetsställning. Men i konungens ynnest intog han aldrig mera något framstående rum.

Sist och svårast bröt ovädret löst mot Nils Bielke, Bengt Oxenstjernas äldste, mest lysande motståndare. Honom drabbade anklagelser icke allenast för fel inom hans förvaltningsområde såsom generalguvernör, utan äfven för grofva förseelser pa ett fält dit han icke hörde, men der han gerna uppehöll sig, nemligen den utrikes politikens. En långvarig kamp, hvilken icke lofvade något godt, uppstod om hans öde, och detta blef hårdare än någons af de förut nämnde. Han sattes slutligen i fängsligt förvar och mot honom anstäldes en rättegång, som snart antog ett hotande utseende, men som drog långt ut på tiden.

Riksmarskalken Stenbock hade aldrig framträdt såsom bestämdt deltagande i stridsfrågorna. Gyldenstolpe sjönk i obetydlighet: han undvek stormen genom att uppgifva all mera framträdande verksamhet inom det politiska området.

Småningom klarnade ställningen; ur de ovisshetens töcken, som fördunklat den politiska synkretsen, framstod allt bestämdare en enda gestalt, som höjde sig öfver alla andra: det var Pipers.

En enda af de afgångne förmyndarne behöll derjemte sitt anseende hos konungen: det var den samme, som mot slutet af Carl den elftes regering stått så högt i hans ynnest, nemligen kungliga rådet grefve Wallenstedt.

I sjelfva verket var den unge, nästan barnslige konungen, när han på en gång fann sig utsatt för så många, från alla håll påträngande stridiga inflytelser, icke utan ledning. Den kom fran hans fader, hvilken, med sitt vanliga förutseende hade lemnat efter sig en till den blifvande konungen ställd, förseglad skrifvelse, hvilken denne icke skulle få öppna förr än han blifvit myndig. Hvad skriften innehöll blef icke med visshet bekant, men i kretsar, som vanligen voro väl underrättade, berättades, att den, näst en förmaning till gudsfruktan och till kärlek för freden, gifvit den unge konungen det rådet, att se sig väl före med Frankrike, och vidare varnat honom för att lita på Bielke och att öfverlemna medlens förvaltning åt Wrede, men deremot styrkt honom till att hafva förtroende för Piper.

Har detta varit den efterlemnade skriftens innehåll, så har ock Carl den tolfte noggrant stält sig det samma till efterrättelse. Carl den elfte fortlefde sålunda, kan man säga, i sina skriftliga råd och bestämde ännu början af sin sons regering.

På det nedgående årets sista dag erhöll man svaret på den vigtiga frågan, huru ärendena skulle komma att behandlas. Då ordnades formerna för den nya regeringen. Denna ordning innehöll verkligen något nytt. Kansliråden Carl Piper och Thomas Polus upphöjdes till kungliga råd, eller rättare, såsom de i fullmakterna benämnda, till *statsråd*, men behöllo tillika sina förut innehafda statssekreterarebefattningar, den förre för de inrikes ärendena, den senare för de utländska. Derigenom blefvo de, jemte det de intogo sin ställning som rådspersoner, tillika föredragande och kontrasignanter.

Allt ifrån Gustaf den förstes tid hade i konungens omgifning tid efter annan yppats en spänning emellan rådets ledamöter och konungens sekreterare. De senare, som mera oafbrutet omgåfvo konungen, hade vid vissa tider haft en öfvervägande inflytelse, såsom under Erik den fjortonde och i Carl den elftes första år. Lindsköld hade i förstone såsom sekreterare vunnit sitt stora inflytande, men han hade sedermera öfvergått att blifva kungligt råd. Nu sammansmältes båda dessa element med hvarandra. Piper, som öfvade en inflytelse, liknande Lindskölds, men ännu starkare, förenade rådsvärdigheten med sekreterarebefattningen. Hans verkningskrets var högst vidsträckt, enär den omfattade alla inrikes ärenden, äfven dem som angingo armén och flottan. Polus intog en ställning än mer ovanlig, ty han var icke blott på en gång rådsledamot och sekreterare, utan sekreterare för ärenden, som tillika hade sitt särskilda kollegium, och detta kollegium hade sin president. Polus stod således på visst sätt under Oxenstjerna, men på visst sätt också öfver honom, och alla kungliga skrifvelser i utrikes ärenden kontrasignerades af Polus.

Denna organisation var bland de äldre den, som mest närmade sig till nu gällande ordning, sedan genom 1840 års grundlagsförändring statssekreterarebefattningarne förenats med vissa statsrådsembeten. Likheten är likväl ofullständig, emedan, hvad Piper angick, han icke hade särskild befattning med någon viss förvaltningsgren, och emedan, oberoende af Polus, kanslipresidentsembetet stod qvar i sin förra betydelse.

Härigenom var icke litet bestämdt af det, som utgjort föremål för så mycken undran och så många gissningar. Rådets inflytande var försvagadt. Men konungens konselj utgjordes icke heller af en obestämd, för hvarje gång föränderlig personal. De båda statsråden voro de som stodo konungen närmast: de hade såsom föredragande när som helst tillträde till hans person och, då alla kungliga beslut uppsattes på deras ansvar, egde de ock att i sista handen närmare bestämma deras affattning, och inför konungen försvara den. Rådets betydelse var sålunda än mer sjunken än förut. Hela denna krets af erfarne rådgifvare, gránade i de offentliga angelägenheterna, förlorade det mesta af sin inflytelse och trädde i skuggan för tvenne yngre män, till hvilka den ännu mera ungdomlige konungen lemnade sitt förtroende. Blott i justitieärenden bibehöll rådet sin gamla betydelse.

Konungen fortfor att allvarligt egna sig åt ärendena. Han kunde en stor del af dagen stänga sig inne med Piper; man sade om honom, att han ville göra allting sjelf, och att han arbetade ut sig. Rådets sammanträden för justitieärenden bevistade han ganska ofta och deltog samvetsgrant i de der förekommande målens behandling.

En egendomlig motsats visade sig hos honom emellan detta allvarliga trägna arbete och det ännu mycket ungdomliga, nästan barnsliga väsen, hvilket ofta tog ut sin rätt. Det kunde roa honom, mellan jagterna på varg och björn, att skjuta till måls inne i sina rum, att kasta ut en eller annan möbel genom fenstret o. s. v.

Men det var tillika som om han känt med sig, att han var för ung och gerna velat vara äldre. Han önskade sig att hafva en mörkare hy, att få kopporna och bli koppärrig. Lika glad och uppsluppen och fallen för allehanda puts, som han kunde vara, när han befann sig på egen hand, lika allvarlig och sträng föreföll han, när han talade om statssaker eller sammanträffade med någon af rådsherrarne. Ingen af dem beträdde hans rum utan särskild tillåtelse; infunno de sig der, så iakttogo de, som ofta med Carl den elfte fört ett fritt språk, tystnad, tills de tilltalades, och en vördnadsfull hållning. Man anmärkte, att en stor förändring försiggått med konungen i det hänseendet, att han, som under förmyndareregeringen talade ofta och gerna i radssammankomsterna, nu blifvit så tyst och sluten. Han hörde allt, men svarade sällan. Det var som rufvade han i tysthet på stora tankar. Genom detta otillgängliga väsen gjorde han sig föga omtyckt. Hofvet föreföll ock nästan ännu mera ensligt och dystert än i hans faders tid.

Så mycket var säkert: sin magt ville han icke gifva bort. Mycket af det underliga i hans väsen hade sin rot i uppstigande misstankar att man ville styra honom. Deri liknade han fullständigt Carl den elfte, att han ville sjelf styra.

Ett drag, som han ock hade gemensamt med sin fader, var böjelsen för snabba och ensamma resor. Han kunde gifva sig ut midt i vinternatten, åtföljd af några få personer och göra en snabbresa till Kungsör, blott för att der tillbringa några få dagar. En gång företog han, medan marken ännu var betäckt af snö och is, en ridt på några och tjugu mil, dem han ville tillryggalägga på tolf timmar. Snart hade han lemnat sina följe-

slagare bakom sig. Lyckligtvis väntade honom en af dem på halfva vägen, för att sedan följa. Äfven han blef snart efter, men han hade icke ridit långt, förr än han fann konungen liggande i en snödrifva under sin häst, som stupat af trötthet, och ur stånd att sjelf hjelpa sig upp. Men han hade icke väl kommit på benen igen, förr än han åter kastade sig upp på hästen och fortsatte sin ridt som han börjat.

Denna lust för våldsamma äfventyr var, jemte den ihärdiga envisheten, det som mest fylde de omgifvande med bekymmer. Enkedrottningen sade om honom, att den unge konungen var ännu mera envis än hans fader, och det var i sanning icke litet.

Piper tycktes icke dela sitt stora inflytande med någon, om icke med Wallenstedt, men egentligen föreföll det som det varit på grund af Pipers tillgifvenhet för honom som Wallenstedt fått behålla sin framstående ställning. Deri voro de lika, att de hyste ringa sympati för den stora adeln.

Att detta meddelade sig till konungen röjde sig snart i hans åtgärder. På den märkliga böneskrift adeln vid riksdagen ingifvit i fråga om reduktionen, utföll svaret föga nådigt. Hvarje allmän eftergift afslogs; i enskilda fall ville konungen besluta »efter supplikantens välförhållande». I en och annan punkt var afslaget blandadt med förebråelser. En af de gjorda framställningarne förklarades rent af vara ett »attentat och grepp» att kasta omkull hvad angående reduktionen förut var på goda grunder förordnadt. Adelns anhållan i sina besvär om bekräftelse på privilegierna och om återfående af sina gamla frälsegods möttes likaledes med ett bestämdt afslag.

Långt ifrån att reduktionen skulle blifvit hämmad, såg det ut som dess verksamhet skulle få ny fart.

Det kunde icke väntas, att reduktionskommissionen, som ständigt hade i svårare fall vändt sig med förfrågningar till Carl den elfte för att inhemta hans vilja, skulle, sedan en ny regering inträdt, i dessa bekymmersamma och grannlaga angelägenheter handla mera på egen hand än förut. Tvärt om finner man den nu såsom tillförene oupphörligt förfrågande sig på högsta ort, och konungen var således fortfarande den som i sista hand handhade reduktionen, återhöll dess våldsamhet eller lössläppte den att i all sin stränghet kasta sig öfver de enskildes egendom.

Man finner då, att reduktions- och liqvidations-arbetena under de första åren af Carl den tolftes regering i det stora hela

fortsattes såsom förut. Konungen främjade verksamt dessa arbetens fortgång. Assessor Franc nämndes till vicepresident i reduktionskommissionen, emedan dess president, Gyllenborg, blifven kungligt råd, icke mera kunde så ständigt närvara vid sammankomsterna. Arbetet med köpegodsen påskyndades, och reduktionsdeputerade befaldes sammanträda med kammarkollegium för att bestämma sättet för skattläggningen, på det att man sedermera skulle kunna pröfva, om kronan vid köp och byten fått sin rätt fullt ut. Vid tillfällen af behof förstärktes arbetskrafterna. För hvart år skulle kommissionen inkomma med berättelse om sin verksamhet.

I de talrika kungliga besluten om dessa ärenden visar sig väl icke genomgående samma jernhårda stränghet som i Carl den elftes tid, men dock i allmänhet ett ganska allvarsamt vidhållande af hans grundsatser. Man skulle tro, att så gamla frågor som de, hvilka rörde de under Carl den elftes förmyndareregering afslutade kontrakt, eller anmärkningarne mot kollegiernas förvaltning under denne konungs första år, nu kunnat vara afslutade. Långt derifrån. En ny kronans ombudsman förordnades tvärt om för att utkräfva räkenskap af vederbörande i dessa mål. Äfven i öfrigt fortforo efterräkningarne att sträckas tillbaka till en länge sedan förfluten tid. Så behandlades ännu icke blott kronofordringar hos Magnus Gabriel de la Gardies, Gustaf Bondes, m. fl:s arfvingar, i följd af den förra förmyndareregeringens förvaltning, utan man gick tillbaka till trettioåriga krigets tid, till Pontus de la Gardies donationer, ja till förhållandena vid Estlands besittningstagande under Erik den fjortonde. Carl den tolfte kom salunda t. ex. att bestämma, efter hvilken grund värdet af de före 1625 influtna rentorna af köpegods skulle beräknas, likasom han beslöt, huru stor ersättning framlidne riksrådet Björnklo egt att uppbära för sina diplomatiska uppdrag, hvilka begynte år 1651.

En mängd af de stora slägternas medlemmar voro fortfarande föremål för reduktionens anspråk. Så Bengt Oxenstjerna och Axel Wachtmeister, så arfvingarne efter Per Brahe, Mathias Björnklo, Seved Båt, Per Sparre, Carl Gustaf Wrangel, Hastfehr m. fl.

Någon gång finner man eftergifter beviljade. Så förklarades den fullständiga befrielse från alla efterräkningar, Carl den elfte fyra särskilda gånger medgifvit Bengt Oxenstjerna och hans efter-

kommande, fortfarande böra gälla. Likaledes gafs eftergiften för Axel Wachtmeister oinskränkt och ovilkorlig. På den befrielse Schering Rosenhane erhållit från att återbära rentorna af sitt friherrskap i Finland, beviljades till och med någon utsträckning. Det längesedan aflidna kungliga rådet Johan Gyllenstjerna (Nilsson) »lemnades otiltalt» för sin rådslön åren 1661 och 1662 o. s. v. Några anmärkningar mot general Schönleben fingo förfalla. Kyrkoherden i storkyrkan, Iser erhöll ock befrielse för några efterräkningar. Ehuru framställningarne om köpegodsen i ridderskapets och adelns böneskrift i sin allmänhet afslagits, gåfvos då och då några enskilda lindrande beslut i afseende på dessa gods; när summan af uppburna rentor uppgått till lika belopp med kapitalet, medgafs nästan i alla de fall, som hänskötos till konungen, eftergift af det öfverskjutande beloppet. Presterskapet förskonades af gunst och nåd från att återbära uppburen vederlagsspanmål för den förflutna tiden, dock mot afstående af alla fordringar hos kronan. En och annan ersättning beviljades för gods, som genom misstag blifvit indragna.

Men med dessa och några flera undantag fortgick ej allenast reduktionens, utan äfven liqvidationskommissionens arbete och utförandet af Stora kommissionens domar med all stränghet. Vi anföre endast några exempel. Riksrådet Adler Salvius, underhandlaren i Vestfaliska freden, hade år 1632 af erkebiskopen i Bremen med landständernas bifall erhållit klostergods till några tusen daler silfvermynts renta. Ehuru Carl den elfte hade uttryckligen förklarat, att reduktionen i Bremen och Verden icke skulle sträcka sig till gods, afsöndrade, innan dessa länder *genom freden* kommit under Sveriges krona, och dessutom särskildt stadfäst Salvii arfvingar i besittningen af nämnda donation, så hemstälde nu reduktionsdeputerade, om icke dessa gods på åtskilliga anförda skäl borde indragas; och detta bifölls icke allenast, med betygande af konungens nådiga nöje öfver deputerades nit och omsorg om kronans bästa, utan det bestämdes på samma gång, att alla andra publika och kloster-gods af samma beskaffenhet skulle indragas.

På derom gjord förfrågan föreskrefs uttryckligen, att kronan egde företräde framför alla andra i fråga om deras egendom, som hade träffats af Stora kommissionens domar.

Carl den elfte hade stadgat, att på sådana gods, som innehades, utan att åtkomsten kunde bevisas, ingen eftergift borde

ega rum: de borde således återgå jemte uppburna rentor. Men a andra sidan hade samme konung förordnat, att ingen kunde åläggas att återbära mera än han åtnjutit. Desse innehafvare borde således njuta afdrag på rentorna för missväxtår, iråkadt ödesmål o. d. Vid detta förhållande hade så väl de ingalunda ömhjertade kamrerarne i reduktionen, som äfven sjelfve reduktionsdeputerade föreslagit, att, då en utredning af nämnda förhållanden, hvilken icke kunde ske utan vidlyftiga undersökningar i orterna, komme att omfatta en ganska lång tid, skulle i stället i sådana fall afdragas en rund summa i ett för allt, på det sätt, att rentorna återburos med nedsättning af en fjerdedel. Men derpå gaf konungen ett strängt svar, med befallning, att rentorna skulle med sex procent för år af dessa innehafvare till fullo erläggas, utan ringaste afkortning, dem sjelfva till straff och andra till varnagel.

Man tycker sig i sådana svar höra Carl den elftes språk.

Äfven i östersjöprovinserna framgick reduktionen med oförminskad stränghet. På flera ansökningar om lindring i fråga om gods i Lifland, indragna under Carl den elfte, följde afslag, någon gång med tillägg: »vederbörande må tillhållas att hafva återhåll med att besvära oss med denna sak». Genom en vidlyftig resolution stadgades de bestämmelser, som skulle tillämpas i den s. k. Harriska och Wiriska rätten. Ännu var det en oafgjord fråga, huru det borde förhållas i afseende på de s. k. *medbragta* godsen i Estland, d. v. s. sådana gods, som afsöndrats, innan landet kom under svenska kronan. Sådana gods i Lifland, likasom i Pomern och Bremen, hade genom Carl den elftes beslut blifvit fritagna från indragning. Men nu stadgades, att gods af denna beskaffenhet i Estland skulle vara underkastade reduktion. Redan Erik den fjortonde fans hafva återkallat sådana egendomar, som varit Taffel- och Ordens-gods eller som tillhört biskoparne; samma rätt tillkomme den nu regerande konungen af Sverige.

Man kan lätt föreställa sig, med hvilka känslor en sådan förordning skulle mottagas af ett redan förut missnöjdt och oroligt ridderskap.

Under tiden fortsattes, med mycken omsorg, åtgärderna för inre förbättringar. Man sade, att konungen företrädesvis sysselsatte sig med ärenden af denna beskaffenhet, och hans hand-

lingar synas verkligen bekräfta, att denne sedermera så krigiske konung i början af sin regering hade en sådan riktning.

De omsorger, som i första rummet och nästan med tvingande nödvändighet kräfde regeringens uppmärksamhet, voro de som påkallades för att afhjelpa nöden i landet. I tre år hade missväxtens härjningar förödt helsa, välstånd och drätselverk. Dess verkningar kändes starkt ännu under år 1698.

Under det näst föregående året hade endast till Stockholm införts öfver 500,000 tunnor spanmål; deraf voro nu i Mars månad icke mer än 40,000 tunnor i behåll. Nästan inom alla orter förspordes stor brist och stor dyrhet på säd. De fattige strömmade hoptals till Stockholm: tiggeriet, som i följd af de åtgärder förmyndareregeringen vidtagit, för en tid nästan upphört, tog åter öfverhanden. Nöden och dyrheten syntes fram på våren allt mer tilltaga.

Dessa lidanden sökte regeringen afhjelpa dels genom omedelbar undsättning till de nödstälda, dels genom vidtagna allmänna åtgärder.

I Åbo, Björneborgs, Viborgs län var redan i Januari 1698 största delen af den erhållna undsättningspanmålen förtärd. Den måste ersättas. Till Österbotten beslöts kort derefter en försändning af fem tusen tunnor. Till de mest nödstälde utdelades spanmål såsom skänk; så i Dalarne och äfven i Upland. I andra orter sålde kronan säd till nedsatt pris, såsom i Vermland. I Kalmar län och flera orter lemnades lån till utsädeskorn. I Stockholm utdelades bröd åt de fattiga två gånger i veckan.

Derjemte kämpade styrelsen mot den öfver hand tagande nöden genom en följd af allmänna författningar. Förordningarna mot tiggeriet upplifvades och särskildt för Stockholm förbjöds tiggeri på gatorna: arbetshus inrättades; från orterna skulle pass för tiggare icke få utfärdas.

Vidare inskränktes bränvinsbränningen, hvilken på denna tid var en stadsmannanäring och redan betydligt utvecklat sig: för ingen utom bryggare-embetet skulle det vara tillåtet att tillverka bränvin.

Slutligen sökte man genom förbud mot utförsel af spanmål skaffa bättre tillgång till brödkorn och nedtrycka prisen. Men dessa åtgärder väckte högljudda klagomål från de handlandes sida, och följden blef, att besluten vacklade fram och tillbaka mellan samfärdselns och nödens motsatta kraf. I början af 1698

var utförseln till främmande land från Östersjöprovinserna och från Pomern, det egentliga Sveriges kornbodar, förbuden. De mest enträgna ansökningar inkommo från de större handelsstäderna i dessa provinser om frihet i sådant afseende, och på våren tilläts så väl Riga som Stettin att få utföra till andra land så mycket som hälften af hvad de utförde till Sverige.

Det var en bekymmersam vinter. Åndtligen i Juni ljusnade det. Tillförseln från Estland och Pomern hade varit riklig, och utsigterna för årsväxten visade sig bättre än de föregående åren. Prisen föllo. Då frigafs för Riga utförseln af all den spanmål, som ditförts från andra orter: denna stad var nemligen en högst betydande afsättningsort för Kurlands, Polens, Litthauens, äfvensom till en del för Rysslands spanmål. Kort derefter medgafs, efter hållen undersökning af spanmålsförråden i Stettin, utförselsfrihet till hälften från de Pomerska hamnarne, och en månad senare fullständigt.

Men detta egde icke bestånd längre än till den kommande vinterns inbrott. Vid knappa tillgångar och stigande pris utfärdades åter ett allmänt utförselsförbud för så väl det egentliga Sverige som för alla dess lydländer.

Tillståndet i de underlydande länderna var ingalunda bättre än i det egentliga Sverige; det påkallade kraftiga åtgärder. Med generalguvernören Erik Dahlberg, som efter riksdagens slut först i Augusti 1698 återvände till Lifland, hade allvarliga öfverläggningar hållits om tillståndet i hans provins. Dahlberg, som knapt i två år fört styrelsen i Lifland, hade med märklig långsynthet och omtanke affattat en fullständig redogörelse för ställningen derstädes, med förslag till hvad som borde göras så väl hvad de inre förhållandena angick som för den händelsen att en yttre fara skulle påkomma. Adeln och i synnerhet officerarne borde ställas till freds genom en lindring både i den tryckande nya skattläggningen och i arrendena för de indragna godsen. Ett indelt manskap borde uppställas efter svenskt mönster, både för att trygga landet mot fienden och för att hindra bönderna fran att, såsom de nu gjorde, rymma öfver gränsen; ett nytt regemente dragoner borde bildas, officerare och soldater erhålla hemman i gränsorterna, der god, men ouppodlad jord fans att tillgå. Landtbefolkningen beskref han såsom på många orter ännu försänkt i hedniskt afguderi eller katolsk öfvertro; flera kyrkor borde byggas. Om plötsligen ett fiendtligt anfall påkom

vore den nu befintliga krigsstyrkan alldeles otillräcklig. Riga och Kobron måste bättre befästas, om icke provinsens säkerhet skulle äfventyras. Han föreslog tillika, att en fästning skulle anläggas midt i landet såsom en tillflyktsort vid ett infall, samt ännu en till försvar för Riga.

Icke alla dessa förslag vunno framgång. Regeringen, som hade sina blickar mera fästa på den danska och tyska sidan, befarade icke så snart ett anfall från Polen. För öfrigt förefans ett ganska väsentligt hinder i finansernas försvagade tillstånd. Framställningarna om lindringar afslogos. I fråga om godsens skattläggning svarades, att den icke kunde ändras; angående förslaget om ett indelningsverk i Lifland yttrades, att det icke var utredt, huru detta kunde komma att inverka på kronans inkomster. Men alla de öfriga förslagen upptogos till fullständigare utarbetning.

I afseende på rikets fästningar i allmänhet vidtogos, efter öfverläggningar med Dahlberg, omfattande åtgärder. Ett stort behof deraf förefans. Carl den elfte hade väl med den trägnaste omtanke sörjt för arméns personal; men fästningarne nästan på alla orter befunno sig i ett ganska betänkligt skick. Det finska manskap, som förut arbetade på Narvas fästningsverk, förstärktes nu med ytterligare 1000 man. Nöteborgs verk skulle ett följande år förbättras. Kommenderingar utgingo till befästningsarbeten i Karlskrona, Kalmar, Vaxholm och Dalarö. Medel anslogos till förbättring af fästningsverken i Stade och för öfrigt i Bremiska landet Men till Stettins befästning, som var alldeles förfallen, och på hvars förstärkande Dahlberg lade den största vigt, emedan derpå berodde Pomerns säkerhet, kunde icke penningar anskaffas. 3 till 4000 man erfordrades för dessa arbeten: hvar taga så ansenliga medel? Till och med de redan anbefalda befästningsarbetena voro understundom i fara att afstadna i brist på medel. Så mycket var likväl gjordt, att fortifikationens stat blifvit i jemförelse med förutgående år ansenligen förhöjd, och på sommaren utsändes ett kungligt råd (Jakob Gyllenborg) jemte en ingeniörofficer att tillse fästningarne.

I Estland hade Revals magistrat sjelf begärt, att manskap skulle ditsändas för att arbeta på fästningens förbättring. Landet var, efter flerårig missväxt, i svårt betryck: undsättning kunde icke gifvas, emedan det befintliga förrådet redan åtgått för Sverige och Finland. Till landets upphjelpande hade gene-

ralguvernören här föreslagit eftergift af *alla* arrenden; en lindring medgafs, men den skulle tillämpas efter skedd undersökning, och i olika mån efter olika förhållanden. Bönderna flydde äfven här öfver gränsen.

Ingermanland var bland Östersjöprovinserna den, som svenska regeringen företrädesvis sökte att hjelpa och skydda. Czar Peters planer voro icke okända. Landet var i »slätt tillstånd»; stora restantier funnos på kronans inkomster. En kommission nedsattes för att anställa undersökning i anledning af landskapets olyckliga tillstånd, och här gick Carl den tolfte så långt, att han till och med, för att bereda landet en lättnad, medgaf en reduktion af krigsstyrkan.

I Pomern fann sig den der varande regeringen äfven föranlaten att inkomma med ett förslag till landets och städernas upphjelpande. Äfven här reducerades krigsstyrkan: de nyvärfvade knektarne och tjugufem man af hvart kompani afdankades. I anledning af handelns förfall infordrades förslag, och en särskild kommission tillsattes för att öfverlägga om landets kultur.

Under dessa allvarliga bekymmer fortgingo oafbrutet omsorgerna för det inre. Förslag infordrades om utvägar till att förekomma skogarnes utödande. En författning utgick till hämmande af ett i vissa orter förekommande, barbariskt öfverväld mot skeppsbrutna fartyg. Anslag gafs till Hjelmare slussverks fortsättning. Privilegier för handeln på Persien utgåfvos. Rörstrands kronoegendom uppläts med alla dithörande egor för anläggandet af någon nyttig manufaktur. Till hämmande af yppigheten skulle en klädeordning utarbetas. Anstalter vidtogos för de franske reformerte flyktingarnes mottagande i Sveriges underlydande provinser. Södra Stäket skulle öppnas till genomfart äfven för större fartyg. Alla kollegier erinrades att utan dröjsmål behandla till dem hänskjutna mål. Skyndsam verkställighet anbefaldes af det redan fattade beslutet om flottans fördelande pa tre eskadrar och en ny stations inrättande vid Göteborg. Föreskrift gafs derom, att innan officerare vid flottan föreslogos till befordran skulle de undergå pröfning.

Alldeles på Carl den elftes sätt fortfor konungen att påskynda det anbefalda arbetet på bibelöfversättningen. Biskop Benzelius skulle stå i spetsen för det samma; vissa regler för arbetet bestämdes af konungen; de biskopar, som dröjt med insändandet af dem tilldelade arbeten, fingo af konungen påminnelse

att skynda. Anslag lemnades för dem som biträdde vid arbetet. Dorpts universitet flyttades till Pernau. Läseterminerna i skolorna förkortades. Vetenskap och konst uppmuntrades, förnämligast de båda framstående grenarne af vetenskaplig bildning: den mekaniska och den antiqvariska. Polhammars lysande tid började. Han blef direktör för bergsmekaniken och försågs med anslag (10,000 d. s.) för att i Falun inrätta sitt nya vattenuppfordringsverk. Stipendier anslogos för ynglingar som skulle af honom lära mekaniken. Peringskölds Monumenta trycktes på statens bekostnad och för hans öfriga verk erhölls ett ökadt årligt anslag. En noggrann omsorg egnades det stora verk öfver Carl den elftes historia som var under utarbetning: en kommission tillsattes för att tillse graveringen af de teckningar, Erik Dahlberg under alla embetsgöromål funnit tid att utarbeta öfver den aflidne konungens fältslag.

Finansernas försämrade tillstånd väckte bekymmer. Af skatterna från landet inflöt i följd af missväxten ganska litet. Statskontoret måste bemyndigas att för de dagliga utgifterna ytterligare anlita de för de särskilda regementenas behof samlade reservkapitalerna, d. v. s. låna. Samtidigt med denna brist på tillgångar yppade sig behof af ökade utgifter till flottans utredning, till fästningsbyggnaderna, m. m. Konungens stora frikostighet — i denna punkt var han alldeles olik sin fader — kunde icke heller underlätta finansernas ställning.

Donationer af gods förekommo väl icke: endast förmånliga byten och ständiga arrenden. Men penningeskänker voro icke så sällsynta. På sin namnsdag förärade konungen till hofmarskalken Rosenhane »för långliga trogna tjenster och liden skada på dess egendom» 7,000 d. s. och till hofkanslern Bergenhielm »för möda och besvär med de brottslige lifländarnes aktionerande» m. m. 10,000 d. s. Kungliga rådet Christofer Gyllenstjerna erhöll, utöfver sin rådslön, ett personligt tillägg af 5,200 d. s. årligen o. s. v. Men de betydligaste utgifterna i denna väg voro de mångfaldiga gåfvorna till främmande furstliga personer. Dessa utgifter vållade verkligen betänkliga luckor i tillgångarne.

Slottsbyggnaden fortsattes; fem hundra man arbetade dagligen derpå. Utländske konstnärer inkallades och sysselsattes.

Så omsorgsfull och driftig regeringen var, bar den tillika, såsom redan nämnts, mycket bestämdt enväldets prägel. Den tvekade icke, att när behof gjordes, ålägga en beskattning, om

än till en början i smått. I lagstiftningen vidtogos åtskilliga förändringar. Icke heller hyste konungen betänklighet att vidtaga åtgärder för Bankens styrelse, något som hittils ansetts vara ständernas ensak. I anseende till de »fel och missbruk». som insmugit sig i Bankens förvaltning, påbjöd konungen, att tre af hvart stånd skulle hvart fjerde år sammanträda för att öfverse bankoverket, och han gaf äfven föreskrifter om sättet, huru de skulle utses. Detta var tillika ett tecken, som antydde, att man icke ämnade vidare fortsätta med sammankallande af riksdagar.

Å andra sidan saknades icke företeelser, som antydde tillvaron af ett i tysthet jäsande missnöje. Sekreteraren Lejonmark, förut känd såsom en sträng granskare af reduktionsåtgärderna under Carl den elfte, hade nu icke kunnat afhålla sig från att författa anmärkningar öfver beslutet angående den Harriska och Wiriska rätten. En kommission nedsattes för att granska hans skrift: den befans anstötlig och befallning gafs, att den skulle förstöras. Schoutbynachten grefve Lewenhaupt, en man, som stod i nära förhållande till danska sändebudet, hade fält utlåtelser, som ansågos förgripliga; amiralitetskollegium fick befallning att med honom anställa undersökning. En viss Schönheit, som förut varit landfiskal i Vesternorrland, hade svårt angripit kollegierna och åtskilliga kungliga råd: han skulle tagas för hufvudet och tilltalas inför Svea hofrätt för att befordras till välförtjent straff.

Prosten Boëthii öde är allt för bekant för att här behöfva omständligare berättas. Han dömdes för förgripliga utlåtelser att mista lif, ära och gods, men benådades och insattes i stället på lifstidsfängelse å Nöteborgs slott,

Deruti öfverensstämde de, som nu gälde mest hos konungen, att de voro envåldsmagtens anhängare sådan den var i sin yttersta utveckling. Piper och Polus, likasom Wallenstedt och Gyllenborg voro uppkomlingar: de hade lefvat sig in i den fullständiga tillämpningen af Carl den elftes envåldsgrundsatser. Deras statsrätt var endast och allenast en sådan tillämpning. Desse nyblifne grefvar hyste ingen medkänsla för den gamla adeln. I detta hänseende var det, ehuru ett enstaka drag, icke utan sin betydelse, att konungen upphäfde den förut bestående skilnaden emellan adlige och oadlige ledamöter i hofrätterna, »emedan,» »hette det,» Vi icke kunna finna billigt och skäligt, att

assessorerne, som alle företräda enahanda embete och sittia i ett collegio, skola vara hvarandra olika, så till en och annan förmån som lön, i anseende att den ene är af adel, den andre inte».

Piper och Polus begagnade för öfrigt på mycket olika sätt det insteg de hade hos konungen. Piper, belastad med en arbetsbörda, under hvilken de fleste skulle hafva dignat, räckte till för alla de mångfaldiga grenarne af den inre förvaltningen, men gjorde tillika sin kraftfulla vilja och sitt inflytande gällande så, att han nästan uteslöt alla andras. Polus deremot, ehuru en skicklig embetsman, älskade lugnet; han kunde rätt väl nöja sig, om andra än han deltogo i ärendenas ledning. Sålunda blef på de utländska angelägenheternas område fältet öppet för flerfaldiga inflytanden.

Vi hafva sett den inre ställningen. Den var i många hänseenden lofvande. Det återstår nu att kasta en blick på förhållandet till utrikes magter.

Året 1698 är i sjelfva verket af stor märkvärdighet i Sveriges diplomatiska historia. Det utmärkes af flere vigtiga tilldragelser och bildar en öfvergång till nya förhållanden. I förstone betecknades det af ett fullständigt lugn; man såg icke på någon sida några uppstigande tecken till oro. Men under årets lopp förändrade sig detta efter hand, och de ljusa förhoppningarne lemnade rum för en småningom mörknande utsigt mot framtiden.

De utländska angelägenheterna voro just vid den tid, om hvilken vi handla, af ovanligt stor vigt. Det var en kritisk tid, då en mängd olika förhållanden bröto sig mot hvarandra, så väl i den stora europeiska politiken som särskildt i den nordiska. Det gälde att bevara det aktade rum, Sverige förvärfvat bland verldsdelens betydande magter. Om de vidtagna åtgärderna för det inres utveckling skulle bära sina frukter, så behöfdes framför allt fred. Här hade så väl behöfts Carl den elftes starka hand, hvilken, styrd af hans orubbliga kärlek till freden, om ock under vexlande inflytelser, uppehöll jemvigten mellan de stridiga intressena.

Meningsskiljaktigheterna inom den svenska rådkammaren voro i fråga om den utrikes politiken de samma som under det senare tidskiftet af Carl den elftes regering. På ena sidan stodo de som enligt de grundsatser, hvilka gjort sig gällande allt ifrån

trettioåriga krigets tid, voro anhängare af den franska politiken: desse voro de fleste, och i spetsen för dem, jemte Nils Bielke, Fabian Wrede och Gyldenstolpe. Den motsatta sidan var den, som sökte vänskap och förbund med kejsaren och de med honom merendels förenade sjömagterna. För denna senare åsigt kämpade Bengt Oxenstjerna nästan ensam, endast understödd af sina fränder, bröderna Wachtmeister.

En annan motsats, som icke sällan sammanföll med den förra, var den emellan det danska och det holsteinska intresset. Merendels hade den franska politiken stått i förening med den danska. Endast under den senast förflutna tiden, efter Danmarks fördrag med Holland 1696, hade detta vänskapliga förhållande blifvit kyligare. Det var emellertid följdriktigt, att Bengt Oxenstjerna i allmänhet stod på Holsteins sida. Derigenom hade han vunnit sin märkliga seger i början af 1696; derigenom hade han ock försäkrat sig om enkedrottningen Hedvig Eleonoras varma välvilja.

Nu trängde de stora europeiska, hvarandra motsatta intressena allt starkare på, för att, hvart på sitt håll, skaffa sig vänner. De voro, mer än någonsin, i behof deraf. Väl hade de nyss slutit fred med hvarandra, men blott för att bereda sig till en ny, än mer afgörande strid. Det stora stridsäpplet: det spanska arfvet eggade dem. Hvad var naturligare än att de täflande hvar å sin sida, sökte vinna i första rummet den magt, som nyss hade utöfvat medlarekallet emellan dem?

Ludvig den fjortonde gaf sin minister i Stockholm, grefve D'Avaux uppdrag att söka Sveriges förbund. Holland och England väckte samtidigt fråga om förnyelse af de förut bestående fördragen.

Afven den Holsteinska frågan befann sig i en brytning. Förhallandena voro icke klara, icke heller de tvistandes afsigter. Sedan stridigheterna i denna sak kort efter Carl den elftes död åter häftigt upplågat, och sedan strax efter Carl den tolftes tillträde en af de danske ministrarne till Sveriges sändebud i Köpenham yttrat, att, enär fördraget i Altona hade blifvit ingånget under vapnen och genom tvång åstadkommet, Danmark ansåg sig, sedan nödvändighetens tryck upphört, ej mera förbundet att halla det, gjorde danska regeringen nu på en gång en vändning till ett fredligare förhållande. Det eftersträfvade *vänskap med*

Sverige och förlikning med hertigen. Den åldrande konung Kristian den femte sökte lugn för sig och riket.

Det märkliga inträffade verkligen, att Sveriges närmaste grannar och gamla vedersakare: Danmark och Polen samtidigt sökte Sveriges förbund.

Det har varit en allmän föreställning, att grannmagterna genast efter Carl den elftes död voro färdiga att gemensamt öfverfalla Sverige och att det långvariga kriget var ett slags nödvändighet. Men en sådan föreställning är icke enlig med det verkliga förhållandet. Långt ifrån att anfallet skulle varit från början uppgjordt och öfverenskommet, finner man tvärtom, att dessa gamla motståndare, föranledde af sin ställning, i likhet med de magter, vi nyss omtalat, i sjelfva verket önskade Sveriges vänskap.

Sverige stod således i den mest fördelaktiga ställning. Från alla sidor söktes dess förbund. Den stora frågan var, huru dessa anbud skulle mottagas. Och detta åter berodde väsentligen på, huru den utrikes politiken i Sverige handhades. Den djupa söndringen emellan dem som bäst kände dessa ärenden, i förening med den allt för hårdt tilldragna enheten vid deras afgörande, med all magt lagd i en ovan hand, bådade icke godt.

Ehuru, på sätt vi nämnt, samma motsatser som förut gjorde sig gällande i den svenska utrikes politiken, stodo dock de krafter, som derpå kunde inverka, i ett annat förhållande till hvarandra, och den vilja, som skulle gifva utslaget, var icke mer den samma.

Det blef nu af stor betydelse för de utrikes angelägenheterna, att, kort efter myndighetsförklaringen, flere af de mest framstående männen kommit att försättas så godt som utom en större politisk verksamhet. Detta var fallet just med Bielke, Wrede, Gyldenstolpe. Alla dessa voro fransyskt sinnade och tillika, åtminstone de två först nämnda, benägna för vänskap med Danmark. Man hade, ehuru litet det var meningen, icke kunnat göra Bengt Oxenstjerna en större tjenst än då man aflägsnade desse hans hätske motståndare.

Deremot var det för honom högst olägligt, att Sveriges förhållande till kejsaren vid samma tid stördes genom en uppkommen stridighet i anledning af en arfstvist i Mecklenburg; i följd hvaraf till och med den omedelbara diplomatiska förbindelsen mellan båda hofven för en tid blifvit afbruten. Oxenstjerna gjorde de största ansträngningar för att ställa missför-

hållandet till rätta, men förgäfves. Frankrikes minister i Stockholm sökte på allt sätt motverka förlikningen. Ännu i början af år 1699 hade den svenske ministern i Wien icke fått tillträde till det kejserliga hofvet. Kejsarens sändebud hade redan långt förut lemnat Stockholm.

Men Bengt Oxenstjerna behöfde icke mer, än att blifva lemnad i fri utöfning af sitt förut innehafda embete; genom sin vidsträckta erfarenhet och sina mångfaldiga förbindelser egde han en stor rikedom på utvägar att göra sitt inflytande gällande, i synnerhet då hans gamla motståndare voro nästan aflägsnade från detta fält. Hans rådslag skulle hafva varit utan motvigt, om icke Polus varit snarare fransyskt sinnad, och om det icke lyckats den utmärkt skicklige D'Avaux att genom sina förbindelser vid hofvet verka på konungen och ingifva honom personligen en större benägenhet för Frankrike. På detta sätt uppstod, ehuru under andra vilkor, ett likartadt förhållande med spänningen under den senare delen af Carl elftes regering derutinnan, att de båda partierna rycktes om öfvermagten, och att segern tillföll än den ena än den andra.

Sålunda blef år 1698 de många alliansernas år — och de mest olika alliansers — med kejsaren, med Holland och England så väl som med Frankrike, med Danmark så väl som med Lüneburgska huset och Brandenburg.

Det märkliga var, att i nästan alla dessa underhandlingar Sverige var den som söktes, icke den som sökte.

Närmast samlade sig intresset i frågan om konungens och hans äldsta systers giftermål. Danmark och Holstein täflade om detta pris: utgången ansågs blifva bestämmande för de politiska förhållandena i norden. Men äfven för andra furstehus söktes en förbindelse med Carl den tolfte. En ung konung i full besittning af sin magt var en förbindelse allt för mycket värd för att ej eftersträfvas.

Denna vinter, som var ovanligt sträng, såg man det ena främmande herrskapet efter det andra genom snödrifvorna arbeta sig fram till Stockholm. Först inträffade, i början af December, enkehertiginnan af Holstein, som sades hafva fått en vink derom att en giftermålsförbindelse med Carl den tolfte söktes af Danska hofvet och ville förekomma detta, förande med sig en ung dotter för att försöka, om ej hennes hand kunde anstå konung Carl bättre än den danska prinsessans, äfvensom för att bevaka

sin äldste sons, den regerande hertigens fördel: hans förbindelse med prinsessan Hedvig Sofia var nemligen ännu ej fullt bestämd. Hertiginnan hade på sin resa i fem dagar varit utsatt för den svåraste väderlek, med blåst och snö, men oförfäradt fortsatt färden med sexton hästar spända för sin vagn, tills hon slutligen måste utbyta den mot en bondsläde. Framkommen fick hon sin bostad på slottet och var under hela sin vistelse konungens gäst. Tio dagar senare anlände den danske ministern baron Juel, sedan han åtskilliga gånger vältat i snön, och anfallits af giktplågor, så att han måste börja sin vistelse med att intaga sängen. Slutligen infann sig i Februari prinsessan af Braunschweig-Bevern med sin dotter, under förevändning att bevaka en rättstvist, men i verkligheten i samma ärende som de nyss nämnda. När hennes ankomst tillkännagafs, lär Carl den tolfte hafva yttrat: »hvad vill hon här? vi hafva väl nog af det slaget här nu». Äfven hon blef emellertid konungahusets gäst till långt fram på sommaren.

Förut befunno sig i Stockholm ett würtembergiskt sändebud, som underhandlade för en prinsessa af detta hus, och den brandenburgske ministern, hvilken sökte att vinna konungens bifall till en förbindelse med sitt hof.

Den blifvande store härföraren fann sig sålunda formligen belägrad af prinsessor. Vid femton års ålder är det icke så lätt att, ehuru mycken omsorg må hafva nedlagts på porträtterna, göra ett val för lifvet. Må hända bidrogo dessa många tidiga framställningar i sin mån att framkalla den motvilja mot äktenskapets band, som sedermera rotfäste sig hos Carl den tolfte.

Baron Juel, en erfaren diplomat och särdeles bekant med svenska förhållanden, började genast sin verksamhet och underlät visserligen intet af hvad som kunde göras för att vinna det stora ändamålet. Han satte i rörelse både herrar och damer och tog i anspråk konungens omgifning ända ned till kammartjenaren. Men han beklagade sig ändå i sina berättelser öfver »brist på instrument». Nu såg man hvad det betydde, att Bielke och Wrede icke mera voro i sitt förra anseende hos konungen. »Två batterier hafva kommit till skada», skrifver Juel, »grefvarne Bielke och Wrede». Till Piper sökte han väl närma sig, men denne förebar, att sådana saker icke hörde till hans embetsuppdrag, och lät honom icke komma sig in på lifvet. Konungen sjelf var mycket otillgänglig. Han lät väl då och då förmärka

någon benägenhet för den danska prinsessan, men den visade icke tecken till att blifva rätt varaktig, och förslaget strandade slutligen derpå att han öfver hufvud icke var böjd för att ännu ingå giftermål. Samtliga de öfriga framställningarne hade ännu mindre framgång.

Länge ansågs det ovisst, huruvida hertigen af Holstein skulle lyckas att vinna prinsessan Hedvig Sofias hand. Månge af de svenske store voro stämde emot denna förbindelse: för dem förband sig med sträfvandena för detta mål genast tanken på den blifvande thronföljden, i fall konungen skulle dö ogift, och de funno hertigen frånstötande och högdragen. Men äfven här betydde de förnämste motståndarnes frånvaro icke litet. Vidare verkade till hertigens fördel familj-inflytelser, minnet af den aflidne konungens böjelse för hertigen och slutligen skäl af gyllene art. Flera gånger gick beslutet fram och tillbaka. De största ansträngningar gjordes å båda sidor. Ändtligen i Januari månad hörde man, att saken var afgjord, ehuru den ännu någon tid skulle hållas hemlig. I Februari utgick befallning om hertigens emottagande: han skulle med första öppna vatten komma till Sverige.

Han kom ock i medlet af April och rönte det mest utmärkta mottagande. Hans resa genom landet liknade ett triumftåg: en sqvadron ryttare mötte honom vid hvarje nattläger, ett kompani fotfolk vid hvarje middagsrast. Hans intåg i Stockholm var det mest lysande man kunde påminna sig. Konungen, riksråden, en myckenhet af adeln samt borgerskapet mötte honom vid norrtull och ledsagade honom till det kungliga palatset, der han under kanonernas dån inträdde.

Kort derefter skedde den högtidliga förlofningen, och den 2 Juni 1698 firades bilägret emellan hertig Fredrik den fjerde af Holstein och prinsessan Hedvig Sofia.

Det visade sig snart, att detta var en afgörande vändpunkt i Sveriges politik.

Juel gjorde, sedan hans förhoppningar att vinna konung Carls hjerta för prinsessan Sofia Hedvig allt mer sjunkit, ännu ett sista försök att på giftermålsförbindelsernas väg förvärfva Sveriges vänskap; han framstälde prins Carl af Danmark såsom eftersträfvande den yngre svenska prinsessans, Ulrika Eleonoras hand. Men äfven detta visade sig snart vara hopplöst.

Samtidigt med giftermålsärendet förde Juel äfven andra underhandlingar. Alliansen låg likasom innesluten i giftermålsanbudet och förslaget derom framtogs icke i förstone; meningen var, att det skulle framkomma, sedan giftermålet beslutits. Underhandlingarne tyckas i början mera hafva förts för att gifva Juel en synlig anledning att vistas i Stockholm och tillika bana vägen för mera närgående förslag. Han framstälde sålunda i allmänhet de skäl som talade för att de båda nordiska kronorna skulle gemensamt understödja de evangeliske i Tyskland, äfvensom angelägenheten af en sammansättning i ändamål att från Östersjön utestänga främmande flottor; — vidare föreslog han gemensamma åtgärder för att afböja en i anledning af de meklenburgska stridigheterna hotande oro i norra Tyskland och vidrörde slutligen äfven önskligheten af en förlikning med Holstein.

Det kan icke sägas, att den svenska regeringen kom dessa framställningar rätt vänligt till mötes. Det holsteinska giftermålet afhandlades samtidigt, och denna förbindelse var redan en afgjord sak, innan svaret till Juel afläts.

Detta svar innehöll hufvudsakligen följande: För trosförvandterna vore det bäst att hvar och en för sig verkade efter bästa förmåga.

I fråga om Östersjöns stängning vore man i grundsats enig: om sättet att gå till väga (hvilket var hufvudsaken) vore närmare öfverläggningar nödiga. För de meklenburgska angelägenheterna kunde i deras nu varande skick, ingenting göras. Hvad beträffade Holstein, så främjades en förlikning bäst derigenom att de om dessa ärenden nu pågående underhandlingarne i Pinneberg fördes till slut.

Samtidigt med aflåtandet af detta kyliga svar till Danmark, pådrefvos ifrigt underhandlingarne om Sveriges förbund med Lüneburgska huset. Detta förbund var grundstenen för en plan till väpnadt försvar för Holstein. Man skönjer härvid tillräckligt Bengt Oxenstjernas hand. Han påskyndade ifrigt generalmajoren Vellingk, som för denna underhandling blifvit skickad till de Lüneburgska hofven. Redan förut hade hertigen af Holstein gifvit tillkänna, att den Pinnebergska underhandlingen syntes i följd af Danmarks omedgörlighet komma att afbrytas: han önskade åtgärder för sin säkerhet af garanterna för Altona-fördraget: till medlarne vid detta fördrag stälde han samma uppmaning. De svenske gesandterna fingo befallning att understödja

dessa framställningar, och hos sjömagterna gjordes kraftiga föreställningar till hertigens förmån. Den 11 Mars afslöts ändtligen konventionen med de Lüneburgske furstarne om gemensamt uppträdande till hertigens af Holstein försvar.

Då sålunda åtgärder vidtogos i holsteinsk anda och under förutsättning af en brytning emellan denne hertig och den danske konungen, kunde underhandlingen med Danmark ej gerna taga någon fart.

Under hertigens vistelse i Stockholm afstannade också Juels underhandling alldeles, emedan han icke ville föra den vidare under så ofördelaktiga förhållanden.

Hertigen åter såg man, sedan han lyckats vinna den svenska prinsessans hand, synbarligen bemöda sig att vinna Carl den tolftes tillgifvenhet. Snart hade han upptäckt konungens svaga sidor: en vid hans ålder lätt förklarlig fallenhet för ystra, ungdomliga upptåg, och ett begär att icke blifva efter i hvad någon annan gjorde. Så eggade hertigen sin svåger till en följd af yra lekar, den ena vildare än dén andra. An slogos alla glasen på middagsbordet i kras, än såg man stolarne komma dansande ut genom slottsfenstren, än anstäldes kappridning med hertigens löpare. Man kunde väl ock få se konungen och hertigen slå ut fenstren för den gamle riksmarskalken grefve Stenbock, eller roa sig med att rycka af honom hans peruk och bryta sönder hans värja, eller nattetid komma ridande på *en* häst genom staden, hertigen sittande bakom konungen och afklädd till blotta linnet.

Sådant väckte de nära ståendes harm och allmänhetens missnöje. Det stärkte ock den motvilja mot hertigen, som han sjelf genom sitt högdragna uppträdande ådragit sig. Allmänt nog började man, då konungens helsa var svag och han icke visade någon benägenhet att gifta sig, tala om en blifvande efterträdare, och inom högre kretsar lära redan öfverenskommelser träffats att, det måtte kosta hvad det ville, hertigen af Holstein aldrig skulle blifva Sveriges konung.

Man gick så långt, att man tillade hertigen planer på svenska kronan och beskylde honom att med afsigt vilja bereda konungens ofärd. Men detta synes vara lika ogrundadt som att han skolat företaga dessa upptåg i den beräkning att derigenom beröfva Carl den tolfte folkets tillgifvenhet. Sitt ändamål vann han emellertid så till vida, att han verkligen förvärfvade konungens varma tillgifvenhet; en tillgifvenhet, som å

Carl den tolftes sida, en gång fattad, var orubblig; och likasom i allmänhet så mycket hos honom var personligt, så blef detta förhållande hädanefter en ledtråd för hans politik.

Hertigen af Holstein utnämndes till generalissimus öfver alla svenska trupper i Tyskland. Han och hans gemål öfverhopades med skänker. Konungens medfödda frikostighet hade här ett vidsträckt fält, och tillgångarne i Carl den elftes mödosamt fylda förrådshvalf blefvo raskt tömda.

Detta var åter en följd deraf, att den oinskränkta regeringsmagten hvilade i en ynglings hand, och den så mycket betänkligare, som statsverkets allmänna ställning samtidigt med dessa rika tillgångars förskingring visade en allt mer tilltagande brist.

Emellertid var genom hertigens stora inflytande en öfvervigt gifven åt Bengt Oxenstjerna, den der helt och hållet omfattat den holsteinska politiken. Han kunde väl äfven hädanefter lida ett och annat kännbart nederlag, men så snart en fråga berörde hertigen, var hans seger gifven. Det Holsteinska intresset stod från denna tid i förgrunden för Sveriges politik.

Att för öfrigt berättelserna om de nu nämnda upptågen, ehuru klandervärda dessa voro, icke äro fria från öfverdrift, visar en närmare undersökning. De, som förnämligast omtalat dem, det danska sändebudet och det franska, hafva framstält saken så, som hade dessa upptåg helt och hållet upptagit konungen och som han hela denna tid icke bevistat något råds-sammanträde eller ens velat höra talas om statssaker. Icke desto mindre blef just under denna tid icke blott det franska förbundet afslutadt, i hvilket konungen personligen tog så mycken del, utan den inre förvaltningen, med hvilken det samma tvifvelsutan var fallet, fortgick som förut. Endast under Maj månad bevistade konungen ej mindre än tio sammanträden i rådet för justitieärenden.

Det vissa var, att den danska underhandlingen emellertid stod stilla: omständigheterna kunde icke för den samma vara gynnsamma. Juel hoppades på bättre tider. Den danska regeringen visade sig nöjd med Sveriges gifna svar och fortfor att drifva på en förlikning med Holstein. Den stälde till Frankrike en uppmaning att främja denna och var missnöjd dermed, att sjömagterna öppet läto påskina sin obelåtenhet med Juels beskickning, emedan de voro emot all närmare förbindelse mellan de nordiska kronorna. —

Konung August i Polen vände sig ock vid denna tid till Sverige med framställningar i vänskapligt syfte. Ehuru det polska konungavalet försiggått redan i Juni 1697, kände sig likväl den nye konungen ingalunda säker på Polens thron. Hans medtäflare, prinsen af Conti gaf icke sin sak förlorad, och han understöddes af så mägtiga män som Cardinal Primas, Sapieha, Lubomirski. Ett nytt konungaval utsattes på deras anstiftan i medlet af Augusti samma år. Contis parti hade sammansvurit sig att sätta honom på thronen och med sabeln i hand förjaga konung August. De troddes ämna marschera rakt på Krakau. Det sachsiska partiet deremot ville kröna konung August i September; han hade för sig kronarmén och större delen af adeln. Den ryske Czaren var ock för honom. Redan hade till Polen dragits ett icke obetydligt antal sachsiska trupper. En stor förvirring herskade i detta land. Konung Augusts förlägenhet ökades ännu mera deraf att hans finanser voro i den största oordning. Han måste pantsätta flere delar af sitt arfland. Bland dem som erbjödo honom penningar mot sådan pant var äfven grefve Nils Bielke.

Ändtligen kunde kröningen gå för sig. Men oaktadt allt detta var ställningen i Polen ännu mycket osäker.

Under dessa förhållanden skickade konung August sändebud både till Sverige och Danmark för att lära känna dessa hofs tänkesätt och förvärfva deras vänskap. Till Stockholm sändes grefve Carl Lewenhaupt, en infödd svensk som gått i sachsisk tjenst och förut af kurfursten användts i diplomatiska värf, för att söka med Carl den tolfte afsluta ett förbund, och kort efter honom kom geheimerådet Bose.

Jultiden 1697 var grefve Lewenhaupt i Stockholm. Han blef väl emottagen. Endast den franske ambassadören var honom gramse, emedan Ludvig XIV ännu med oblida ögon såg den nye konungen i Polen, i anledning af hans strid med prinsen af Conti, och sökte så långt han förmådde motverka hans syften. Lewenhaupt å sin sida trodde sig finna de fleste af Sveriges statsmän böjde för Frankrike, och förfrågade sig hos konung August, om han vid sådant förhållande ändock ville fullfölja sin afsigt att ingå allians med Sverige. Han fick ett jakande svar. I slutet af Januari kunde han inberätta, att det liknade sig väl med denna allians och att Bengt Oxenstjerna var för den samma. Konferenser höllos så väl i kansliet som hos Oxenstjerna,

och inom en månad var ett förslag utarbetadt till försvarsförbund mellan Sverige och Polen-Sachsen. Men mot slutet af Mars underrättade honom kanslipresidenten, att Carl den tolfte anbefalt underhandlingens förläggande till Warschau: samtidigt utnämndes Georg Wachschlager till svensk resident i Polen, »för att nyttjas vid vigtiga underhandlingar». Han började genast förhandla om den föreslagna alliansen. Det ålades honom att låta förstå, det Sverige vore villigt att ingå ett försvarsförbund med konung August, och ett i Stockholm uppsatt förslag till ett sådant fördrag tillsändes honom. I Augusti samma år fick baron Mauritz Vellingk uppdrag att såsom envoyé afgå till Polen, för att handla och sluta med konung August om en närmare vänskap.

Bose hade likaledes till Carl den tolfte framburit försäkringar om sin konungs vänskapliga tänkesätt och rönt ett godt mottagande.

Från Stockholm begaf sig Bose till Köpenhamn, dit han äfven bragte försäkringar om konung Augusts vänskap. Denne hade redan som kurfurste stått i nära förhållande till Danmark och bland annat fått i sin tjenst emottaga en del af dess trupper. Bose medförde nu ett förslag till förnyelse af 1694 års försvarsförbund emellan Danmark och kurfursten af Sachsen, med tillägg af den bestämmelsen, att den i Ungern befintliga danska krigsstyrkan skulle dels dragas till Polen, dels betäcka Kursachsen. Dervid voro fogade två hemliga artiklar: den ena af innehåll, att konung August skulle vara neutral i frågan om hannoverska husets nya kurvärdighet: den andra, att i händelse Danmark råkade i vidlyftighet för holsteinska frågan, det i fördraget afsedda fall skulle anses vara inne och konungen i Polen bistå Danmark med 8,000 man. Detta var ett anbud, för hvilket han väl visste, att Danmark var mycket känsligt. Traktaten godkändes ock af konung Kristian den femte, ehuru bekräftelsen på de hemliga artiklarne länge dröjde.

Detta i Mars 1698 afslutade försvarsförbund emellan Polen och Danmark kan icke anses särskildt riktadt emot Sverige, ehuru det sedermera blef utgångspunkten för ett anfallsförbund emot Carl den tolfte. Att Danmark, i den sväfvande ställningen till Holstein, sökte att vinna all den säkerhet, som kunde åstadkommas, var icke underligt. Misstankar väckte det likväl, att konung August i det längsta bemödade sig att för svenska sände-

budet dölja tillvaron af detta fördrag. Han fortfor emellertid att söka Sveriges vänskap, äfvensom Danmark att eftersträfva förlikning med hertigen af Holstein.

Att danske konungen vid denna tid uppriktigt önskade en sådan förlikning, styrkes af de föreskrifter, Juel i detta hänseende tid efter annan erhöll från sitt hof. Han hade äfven, redan innan hertigen ankom till Sverige, fått fullmagt att i Stockholm underhandla derom. Två dagar efter hertigens ankomst infann sig å denna furstes vägnar hans geheimeråd baron Pincier för att med Juel afhandla om de så länge sväfvande tvistefrågornas lösning. Vidlyftiga förhandlingar följde mellan dem om detta vigtiga ärende. Likaså besökte Polus flera gånger Juel för att främja den holsteinska tvistens biläggande. Carl den tolfte hade till de holsteinska ministrarne yttrat, att de borde göra allt för en förlikning. Den 21 Maj öfverlemnade Pincier ett af honom uppgjordt förslag till Juel; det meddelades den danska regeringen, hvilken till svar derpå i medlet af Juni aflät ett motförslag. Detta innehöll betydliga medgifvanden. Allt gammalt skulle vara glömdt; Altona recess skulle bekräftas i alla punkter. Utöfningen af hertigens rättigheter i afseende på fästningsbyggnad och krigföring — den ömtåligaste frågan — skulle tills vidare förblifva i sitt då varande skick. Alla återstående tvistiga frågor skulle inom ett halft års förlopp afgöras på en konferens. Den svenska bataljon, som afgått till Holstein, skulle återkallas, men hertigen ega rätt att värfva en motsvarande styrka. Danmark lät alla sina anspråk på ersättning af hertigen falla. Skulle något yrkande göras om samregeringens återupptagande och arfhyllningen, så egde Juel gå in derpå. Detta liknade sig således ej illa. —

Högst egendomligt gestaltade sig samtidigt Sveriges ställning till de stora vest- och syd-europeiska magterna. Dessa voro, som vi nämnt, än söndrade än förenade, i spänd väntan på den stora spanska successionsstriden. Diplomatien i hela Europa befann sig i en orolig spänning. Den spanska thronen kunde hvilken dag som helst blifva ledig; så väl Frankrike som kejsaren och sjömagterna ville derför samla alla krafter för att vara rustade till strid, om behof gjordes. Men tillika voro förhållandena sådana, att man å båda sidor önskade genom underhandling kunna förlika intressena, utan att taga sin tillflykt till vapnen. Frankrikes inre kraft var genom det nyss slutade kriget

hårdt medtagen. Konung Vilhelm åter misströstade med skäl om att vinna engelska parlamentets stöd vid ett nytt krig. I sådan ställning blefvo dessa magter ännu mer angelägna om att trygga sin ställning genom förbund.

Så mycket var likväl tydligt, att ett ingånget förbund med kejsaren och sjömagterna ej kunde anses annorlunda än som ett förnekande af en fransysk allians, och omvändt. Det var två motsatta sidor, och den som var vän med den ena, blef i och med det samma ovän med den andra.

Icke desto mindre ingick Sverige, inom samma år, förbund med båda dessa motsatta partier. Det var en följd af de stridiga krafter, som i dess politiska lif gjorde sig gällande.

Efter ett förbund med Holland följde inom några månader en allians med Frankrike, och kort efter detta åter ett förbund med kejsaren.

Dervid var den skilnaden, att underhandlingarne med sjömagterna, ehuru äfven vid dem icke saknades svåra punkter, gingo helt stilla och fredligt, ofta äfven fort, då deremot fördraget med Frankrike kom till stånd först efter långvariga strider. Dessa vigtiga förhandlingar fördes samtidigt med dem vi nyss omtalat, angående förhållandet emellan de nordiska magterna.

Det var ett tecken till Bengt Oxenstjernas återstälda inflytande, att sedan holländska sändebudet i Oktober 1697 blifvit af förmyndareregeringen med mycken tvärhet afspisadt då han väckte fråga om utvidgade rättigheter för de främmande handelsombuden och den redan då pågående underhandlingen om förbund strandat på denna stötesten, likväl redan i Februari 1698 förslaget om förbund med Holland icke allenast förnyades, utan äfven vann en snabb framgång. Den 8 Februari sammanträdde af konungen utsedde fullmägtige med nämnda sändebud och fyra dagar derefter var det nya förbundet med Holland afslutadt. En hemlig artikel innehöll, att man skulle söka förmå England att ingå i fördraget. Den på samma gång i fråga satta handelstraktaten uppsköts till en särskild underhandling.

Detta var — syntes det Oxenstjerna — en god början.

Äfven en annan angelägenhet uppgjordes samtidigt med Holland. Efter fredslutet i Ryswik ålåg det generalstaterna att återlemna de 6,000 man svenska trupper, som år 1689 blifvit till dem öfverlåtna, och hvilkas erhållande efter samtida vittnesbörd väsentligen underlättat Vilhelms af Oranien följdrika land-

stigning i England. Trupperna begärdes nu tillbaka af den svenska regeringen. Generalstaterna gjorde svårigheter och önskade att få behålla åtminstone 1,000 man. Det afslogs först; allt skulle återställas. Men kort derefter medgafs, på förnyad framställning från Holland, att hela styrkan, med undantag blott af officerarne och 650 man, som skulle utses bland det bästa infödda svenska manskapet, skulle få öfvertagas af generalstaterna mot det att en summa af 40,000 Rdr i ett för allt utbetaltes till svenska regeringen. En konvention härom ingicks och bekräftades i början af Mars.

Att Carl den tolfte frivilligt afhände sig en så betydlig krigsstyrka, var ett af de flera vid denna tid framträdande tecknen till hans fredliga tänkesätt. —

Redan i November 1697, således strax efter Ryswikska fredens afslutande hade Ludvig den fjortonde föreskrifvit, att framställning skulle göras om ett nytt förbund med Sverige, men han hade tillika ålagt D'Avaux att icke framlägga något förslag derom, förr än han närmare utrönt huru vida framgången vore sannolik. Han erhöll nu af grefve Gyldenstolpe, som till följd af sin ställning i kansliet egde kännedom af det ingångna holländska förbundet, underrättelse om detta, tillika med en uppmaning att utan dröjsmål till Carl den tolfte göra framställning om det förbund Ludvig den fjortonde önskade med honom afsluta.

Tillkännagifvandet att d'Avaux hade ett sådant uppdrag gjordes också mot slutet af Februari: han begärde en konferens. Oxenstjerna sörjde då för, att genast samma dag en skrifvelse afgick till Sveriges alla sändebud i utlandet och särskildt till Carl Bonde i England, i syfte att förekomma all menlig inverkan af denna nyhet på förhållandet till de allierade. Konferensen hölls, och D'Avaux framförde vid den samma sin konungs förslag om en närmare förbindelse. Oxenstjerna skiftade färg och syntes för ett ögonblick förlägen, men han hemtade sig snart och gaf ett höfligt, men intet sägande svar.

Nära trettio år hade förflutit sedan ett förbund afslutits mellan Sverige och Frankrike. Ludvig den fjortonde ville nu icke gå så långt som till ett formligt försvarsförbund: han ville icke heller utfästa sig att betala underhållspenningar. Men han afsåg att genom en garanti för upprätthållandet af så väl den Vestfaliska och Nimwegiska som äfven den Ryswikska freden, och genom det ömsesidiga löftet att, om någon magt sökte rubba någotdera

af dessa fördrag, så vida vänliga medel ej hjelpte, uppträda för ändamålet med förenad vapenmagt, att derigenom fästa Sverige vid den franska politiken och hindra det från att inlåta sig i förbindelser med de allierade.

Detta var nog, för att Oxenstjerna skulle uppbjuda alla sina krafter för att hindra fördragets afslutande.

Frankrikes talrika vänner inom rådet gladde sig åt det gjorda förslaget, men de hade nu mera endast ringa utsigt att kunna verksamt främja dess genomförande. Flere af dem voro alldeles skilda från de utländska angelägenheterna. Wallenstedt, som gälde mycket, var väl af gammalt Frankrikes vän, men äfven han deltog föga i den utrikes politiken. Hvad som betydde mera, var att Piper gaf till känna, att han ämnade understödja förslaget, ty honom rådfrågade Carl den tolfte verkligen, ehuru i tysthet, äfven i utrikes ärenden.

Men det förnämsta var, att den franske ambassadören, såsom redan är nämndt, hade förstått att genom sina vänner och särskildt genom dem som dagligen omgåfvo konungen, ingifva honom benägenhet för Frankrike och en stor beundran för det lysande i Ludvig den fjortondes ställning och handlingssätt.

Man erfor snart, att konungen var böjd för att afsluta det föreslagna förbundet med Frankrike.

Bengt Oxenstjerna befann sig i en svår ställning. Han hade med glädje sett förmyndarestyrelsens upplösning och tyckt sitt inflytande blifva större hos den unge enväldige konungen. Snart inträffade likväl en förändring och han började finna sig eftersatt. Men han förlorade ingalunda modet, utan sökte genomföra sina planer till det yttersta.

Man hade i förstone trott, att denna fråga skulle, likasom frågan om det holländska förbundet, afgöras ganska snart. Men detta förebygdes af Oxenstjerna. Först och främst gick det synnerligen långsamt med åtgärderna för utarbetandet af den föreslagna traktaten. Oxenstjerna berömde sig sjelf af denna långsamhet: »Vi gå bride en main och precipitera intet», skrifver han på sitt egendomligt uppblandade språk. En hel månad hade sålunda förgått, utan att ett motförslag uppgjorts. Först i början af April nämndes de svenske fullmägtige för underhandlingen med D'Avaux. Deremot fortgingo förhandlingarne om en sammansättning med England och Holland ganska raskt. D'Avaux, som kände Oxenstjerna, började blifva bekymrad. Kanslipresi-

denten gick nu ett steg längre och anmälde för konungen, att han ansåg alliansen med Frankrike skadlig, och att hans samvete förbjöd honom att tillstyrka den. Men den femtonårige konungen mötte honom med det svaret: »Jag har sagt eder min vilja och det är jag som gör traktaten». Detta förvånade den åldrige ministern. Det var en plötsligt framskjutande blixt af den utomordentliga viljekraft, som hos den unge Carl den tolfte ännu hvilade under ett omhölje af andra egenskaper.

Men Oxenstjerna hade icke varit den han var, om han låtit afskräcka sig. Han hade i sin hand två starka vapen, hvilka han icke underlät att begagna. Det ena hade Ludvig den fjortonde sjelf gifvit honom, genom sin begäran att fördraget skulle innefatta en garanti, icke allenast för de äldre fredsfördragen, utan äfven för freden i Ryswik. Och mot vilkoren i detta sist nämnda fredsfördrag hade Sverige protesterat: det innehöll nemligen, utom andra menliga bestämmelser, äfven en artikel, som ansags skadlig för den protestantiska religionen; garanterades den af Sverige, så skulle detta rike mot sig uppväcka en storm af alla evangeliska furstar i Tyskland. Man hade derför skäl att af Ludvig den fjortonde begära en förklaring af denna artikel. För det andra hade Sverige en gammal fordran hos Frankrike för obetalda underhållspenningar från sista kriget, hvilka först borde betalas. Vidare begärdes å Sveriges sida en handelstraktat samt upprättelse för de förluster, som tillfogats svenska handeln under det nyss slutade kriget. Alla dessa fordringar uppstäldes i det svenska motförslaget: intet af allt detta var konung Ludvig sinnad att medgifva.

Under dessa stridigheter drogs underhandlingen på tiden och utgången syntes oviss. Oxenstjerna kallade till sin hjelp den under tiden ankomne hertigen af Holstein: denne fördes ock i förstone till en motvilja mot traktaten: men snart fann han, att äfven han hade mycket att hoppas eller frukta af konungen i Frankrike och lät falla sitt motstånd.

Piper för sin del måste iakttaga mycken försigtighet, emedan alla hans steg bevakades af hans talrika afundsmän, och hans ringa kännedom af de utländska angelägenheter gjorde, att han i Oxenstjernas närvaro hade undseende för att yttra sin mening, för att ej gifva pris på sig för sin okunnighet. Oxenstjerna trodde sig kunna våga ett anfall mot honom och sade en dag till konungen, att Piper, som hade att behandla alla in-

rikes ärenden, hade nog deraf och icke borde befatta sig med de utländska, hvilka han icke kände. När Piper derefter kom in, såg konungen stint på honom och skrattade. Sedan Oxenstjerna aflägsnat sig, sade Carl den tolfte med låtsadt allvar till Piper, att han förbjöd honom att befatta sig med de utrikes ärendena. Piper försäkrade vördsamt, att han icke hade den ringaste afsigt att blanda sig i dessa angelägenheter. Hvarpå konungen återtog: det är icke jag, som förbjuder eder det, utan grefve Oxenstjerna — och sedan kanslipresidenten återkommit, upprepade konungen skämtande: jag förbjuder grefve Piper att befatta sig med de utrikes ärendena. Oxenstjerna blef högröd i ansigtet, men konungen fortfor derpå, i allvarsam ton, med att gifva Piper de största loford, åläggande honom att i rikets utländska angelägenheter säga sin tanke.

Samtidigt med fortgången af dessa strider drefvos i Haag underhandlingarne om en närmare sammansättning med sjömagterna. Dagen förr än underhandlare nämndes för det franska förbundet hade fullmagt till fördraget med sjömagterna utfärdats för Liljeroth, och den svenska regeringens förslag afgifvits om ordningen för dessa underhandlingar. Detta var ett drag af Oxenstjernas stora skicklighet. Han räknade på, att det tagna steget skulle hos sjömagterna utplåna all farhåga för den svenska underhandlingen med Frankrike. Och han hade icke misstagit sig. De båda underhandlingarne gingo derefter i jemnbredd med hvarandra, ehuru de efter vanligt sätt att se tycktes böra utesluta hvarandra.

Kampen var hård. Det var i sjelfva verket två stora, motsatta system, som voro i fråga. Den gamle Oxenstjerna stridde ensam mot de månge, som ville förnya vänskapen med Frankrike. Bland desse hans motståndare var, som nämndt, äfven Polus, hvilken i denna fråga uppträdde med mera kraft än vanligt.

I slutet af April syntes Oxenstjernas motståndare få öfverhanden. Det närmade sig allt mer till ett antagande af traktaten och den stod på punkten att afslutas. Men Oxenstjerna tröttnade icke. Han ådagalade utförligt, huru Sverige lidit stora förluster i följd af sitt föregående förbund med Frankrike och förklarade att Frankrikes nu varande afsigter voro honom obekanta. Då han såg nederlaget för ögonen, sökte han en räddning genom att för konungen framställa nödvändigheten att åtminstone samtidigt närma sig de magter, som genom Ryswikska

freden förlikt sig med Frankrike. Vidare utvecklade han med förnyad styrka, huru konungen genom en garanti för den Ryswikska freden skulle invecklas i Frankrikes vidt utseende planer och sätta religionen i fara. Han vann slutligen gehör, och då D'Avaux kom upp i näst följande konferens, beredd på att få afsluta hela fördraget, fick han i stället mottaga den svenske konungens bestämda vägran just i den fråga, hvarpå Ludvig den fjortonde hade lagt största vigten, nemligen frågan om en gemensam garanti för Ryswikska freden. Öfverraskad och missnöjd återvände han hem för att öfverlägga med sig sjelf hvad som i denna svåra ställning vore att göra. Sommaren kom, och Carl den tolftes resor vållade ytterligare uppskof.

Snart hotades D'Avaux af en ny fara. Liljeroth, som var känd för att vara en afgjord fiende till Frankrike, väntades efter fulländadt uppdrag i Holland, med första återkomma hem. De vänligt sinnade bland rådsherrarne styrkte nu D'Avaux att förekomma denne mägtige motståndare; genom hans inflytande, förenadt med Oxenstjernas, kunde hela fördraget göras om intet. Då beslöt sig D'Avaux att gifva efter och framstälde ett nytt förslag, i hvilket den vigtigaste artikeln hade fått en annan lydelse, än den konung Ludvig afsett; den innefattade endast i allmänna uttryck en förbindelse att vidmakthålla freden, i stället för att nämna de särskilda fredssluten, således icke heller det Ryswikska.

Dermed var alliansens hela verkan förändrad. Den hade endast betydelsen af en allmän försäkran om ömsesidig vänskap och innebar intet hinder för att ingå förbindelser med andra magter. Ludvig den fjortonde, ehuru missnöjd han var med denna utgang, fann sig böra gilla D'Avaux' åtgärd. Förslaget mötte icke vidare något motstånd och antogs.

Detta afslutade fördrag väckte Carl den tolftes lifliga tillfredsställelse. Man berättar, att när underrättelsen gafs om fördragets undertecknande, blef den unge konungen så glad, att han hoppade högt öfver alla stolar i rummet der han var.

Bengt Oxenstjerna var deremot ganska nedstämd. Han hade icke ryggat tillbaka för att upptaga striden både med konungen och med Piper, men lidit ett nederlag, om ock mindre än han fruktat. Konungens vilja hade för första gången på ett afgörande sätt ingripit i de utländska angelägenheterna.

Men det var icke Bengt Oxenstjernas vana att i overksamhet gräma sig öfver en liden motgång. Det dröjde icke länge innan han tog sin skada igen. Den franska traktaten hade sin största betydelse såsom afsedd att draga Sverige från kejsarens och sjömagternas förbund. Derpå svarade Oxenstjerna med att endast en månad efter detta svenska fördrag afsluta *en allians med kejsaren*.

Redan samma dag som det franska förbundet underskrefs (den 9 Juli 1698) var han betänkt på att bereda motgiftet. Till alla Sveriges sändebud afgick denna dag en rundskrifvelse af innehåll, att med den franska underhandlingen hade anstått någon tid, emedan D'Avaux framstält åtskilliga förslag, som icke funnits förenliga med de fördrag Sverige förut ingått med andra magter: det franska sändebudet hade nu fogat sig och alliansen afslutits; men den afsåge blott den allmänna freden och gjorde intet intrång i vänskapen med andra magter. Kejsaren och generalstaterna erhöllo härom särskilda försäkringar.

Likaledes skrefs under samma dag ett mycket vänligt svar till den engelska residenten, som dagen förut genom bref till kanslipresidenten gifvit tillkänna, att hans herre vore beredd till afslutande af en närmare förbindelse med konungen af Sverige och ju förr desto hellre önskade fullborda det verk, som genom den sist slutade öfverenskommelsen i Haag blifvit begynt. Oxenstjerna förklarade i de mest bindande uttryck sin konungs benägenhet att ingå ett sådant förbund och kunde nu åberopa den nyss nämnda rundskrifvelsen såsom ett bevis, att Sverige hade fullt fria händer, samt att intet steg vore taget, som kunde hindra fullbordandet af den afsigt, konung Wilhelm hyste.

Dessa skrifvelser syftade på den meddelelse, Wilhelm den tredje, kort efter Sveriges förnyade förbund med Holland, gjort om sin benägenhet att biträda detta fördrag. Den svenska regeringen (till hvilken framställning om det franska förbundet då redan skett) hade i anledning häraf gifvit vid handen, att afslutandet först af en särskild allians emellan Sverige och England, och derefter af ett gemensamt förbund emellan alla tre magterna väl vore önskligt, men att sådant skulle fordra en längre tid, och att det derför syntes vara bäst, om till en början Sverige, England och Holland genom *en i allmänna ordalag affattad akt* försäkrade hvarandra att vilja ingå en förbindelse till inbördes försvar, och sedermera underhandlingar fördes om de

närmare bestämmelser, som dertill hörde, äfvensom om förbundet med England. Detta förslag bifölls. Genom det sätt att gå till väga, som Sverige sålunda bragt å bane, gick ärendet vida fortare. Den förberedande allmänna konventionen emellan Sverige, England och Holland slöts i Haag den 4 Maj, således just under pågående underhandling med Frankrike; det var på grund af denna konvention som, sannolikt af ett icke blott tillfälligt sammanträffande, meddelelsen angående Englands förbundsvänliga afsigter följde strax efter det franska fördraget. Man finner äfven, att de många uppskofven i underhandlingen om den franska alliansen icke varit utan ändamål: de stodo otvifvelaktigt i sammanhang med behofvet att vinna tid för den nu omtalade afhandlingen med sjömagterna.

Tre dagar senare fick Bengt Oxenstjerna åter mottaga ett bref, handlande om förbund. Det var från kejserliga sändebudet grefve Staremberg. Denne hade väl till följe af den Güstrowska tvisten, för hvars biläggande den svenska regeringen gjort allt hvad den kunnat, ännu icke fått tillträde till hofvet. Men detta oaktadt meddelade han nu, att kejsaren vore sinnad att förnya förbundet med Sverige. Samma tänkesätt hyste enligt det aflatna svaret konung Carl. Denna angelägenhet fördes med ovanlig skyndsamhet framåt. Redan åtta dagar derefter var alliansförslaget färdigt i det svenska kansliet och lemnadt till Staremberg.

Den 3 Augusti samma år hade Oxenstjerna den tillfredsställelsen att förelägga sin konung bekräftelsen på fördraget med sjömagterna, och den 15 Augusti — denna märkvärdiga dag, då, näst före konungens afresa till Carlskrona så många vigtiga utrikes-ärenden afgjordes — undertecknades samtidigt så väl ratifikationen på det franska fördraget som alliansfördraget med kejsaren — det sist nämnda innefattande en förnyelse på tolf år af 1692 års förbund — och slutligen en instruktion för Liljeroth att underhandla med konungen i England om en närmare sammansättning till fredens upprätthållande i Europa, och om en handelstraktat.

Sålunda var det franska förbundet beröfvadt sin udd. Det var tydligen och i handling visadt, att detta förbund icke på något sätt gjorde intrång i Sveriges förbindelser med kejsaren och sjömagterna. Bengt Oxenstjerna hade, likasom så många gånger förut, åter rest sig från sitt nederlag och vunnit en seger för sin politik. Ludvig den fjortonde å sin sida lofvade sig icke

desto mindre af det ingångna förbundet med Sverige stora fördelar och ville ytterligare befästa det.

Bland de många främmande magter, med hvilka Sverige denna tid trädde i underhandling, saknar man en, nemligen Ryssland. Flere tecken visa, att de svenske statsmännen icke voro blinda för de faror, Czar Peters eröfringstankar medförde: de mottogo ock från andra håll varningar i detta hänseende. Så snart man erfarit, att Czaren från sin stora holländska resa återkommit hem, meddelades honom också, att en beskickning skulle affärdas till honom, för att förnya frederna. Det var i medlet af Augusti 1698, men sjelfva beslutet om denna beskickning dröjde — dels i följd af konungens frånvaro från Stockholm, dels må hända i följd af svårigheten att finna lämpliga personer — ända till slutet af Oktober, och sedermera drog den vidlyftiga utrustningen så långt ut, att beskickningen först in på sommaren följande år anlände till sin bestämmelseort. Danmarks och Polens underhandlingar med Ryssland hade då hunnit starkt utveckla sig.

Under sommaren hade underhandlingarne om en förlikning mellan Danmark och Holstein, visserligen under aftagande förhoppningar om en god utgång, fortsatts i Stockholm. Pincier hade inom några dagar afgifvit sina anmärkningar mot det ofvan nämnda danska motförslaget, och på dessa anmärkningar följde i senare hälften af Juli danska regeringens slutliga förklaring. Den gafs i känsla deraf, att det afgörande ögonblicket nalkades; antoges ej detta, skref konungen, så ville han inför Gud och hela verlden frånkänna sig all skuld för hvad som komme att följa.

Tiden för hertigens afresa från Stockholm närmade sig redan. Öfverläggningarne blefvo allt lifligare och varmare. Men Pincier ville nu icke göra den ringaste eftergift och slutade med att yrka, att hans först afgifna förslag skulle oförändradt antagas. Det var att upprifva hela den föregående förhandlingen. Juel såg redan allt brutet och svarade till det gjorda påståendet ett enkelt nej. Derpå följde likväl ännu ett förslag från Holsteins sida och ett från Danmark. Det sist nämnda ankom just då hertigen var i begrepp att lemna Stockholm. Pincier vägade ej godkänna det och kort derefter afreste äfven han.

Men ännu uppgafs likväl ej allt hopp om den långvariga tvistens biläggande, och konung Kristian uttalade den önskan, att Pincier skulle på hemvägen stadna i Fredriksborg, der konungen då vistades, på det att ännu ett försök måtte göras. Pincier

kom: han framstälde sitt förslag, men när detta granskades, befans det innehålla hertigens anspråk i deras fulla utsträckning, utan något afseende på den andra sidans fordringar: hertigen skulle hafva oinskränkt rätt att föra krig och afsluta förbund; Altona recess var icke ens nämnd. Då detta förslag af Pincier framlades under förklarande, att han icke var bemyndigad att medgifva ändring af ett enda ord, ville konung Kristian icke ens tillåta en formlig öfverläggning derom.

Den 16 Augusti hade Carl den tolfte och det hertigliga holsteinska paret lemnat Stockholm. Resan gick öfver Strömsholm, Örebro, Vadstena och Kalmar till Carlskrona. Den 12 September gick hertigen med sin gemål och sitt talrika följe om bord för att återvända till Holstein. Fyra örlogsskepp under generalamiralen grefve Hans Wachtmeisters befäl öfverförde dem till Kiel. Konung Carl förlängde sammanvaron med sin syster och svåger så mycket han möjligen kunde: han hade icke allenast ledsagat dem till inskeppningsorten, han följde dem äfven ett godt stycke ut i sjön, innan han tog afsked, för att låta ro sig tillbaka till Carlskrona.

Med hvilka tankar hertigen efter denna vistelse i Sverige atervände till sitt land, betecknas tillräckligt af det förhållande, att tillika med honom inträffade i Holstein den svenske generalqvartermästaren Stuart, i ändamål att, på hertigens uppdrag, undersöka om fästningarne i hans land vore starka nog för händelse af krig. Stuarts egenhändiga, på svenska affattade betänkande härom aflemnades till hertigen i Kiel den 1 Oktober 1698 och finnes ännu i behåll. Man ser deraf, huru Stuart med största noggrannhet undersökt fästningarne i Schleswig och tagit i öfvervägande hela systemet för landets försvar. Särskildt framhöll han Tönningens stora betydelse och intygade, att dess fästningsverk mestadels voro i ett godt skick, men afgaf tillika noggrant förslag, huru de ännu befintliga bristerna skulle kunna afhjelpas. Han slutade med att uttala den önskan, att han, Stuart, måtte blifva använd »vid de stora gerningar, hvartill naturen presenterar Hans Durchlaucht sådana oförlikneliga lägenheter».

Således voro på denna sida de krigiska tankarne redan de förherskande — och hertigen af Holstein hade öfver Carl den tolfte ett oinskränkt välde. Men äfven på andra håll skedde samtidigt en likartad vändning.

Det är märkligt, att förkastandet af en förlikning emellan de stridande partierna i norden, hvilken sannolikt, om den kommit till stånd, hade ledt till upplösning af den förbindelse mellan Danmark och Ryssland, hvilken var på väg att bilda sig, och tillika må hända förekommit stiftandet af ett förbund mellan Ryssland och Polen — till tiden nästan alldeles sammanträffade med Czar Peters återkomst från sin långvariga resa i vestra Europa, och med det möte han i anledning deraf höll med konung August, vid hvilket först samtalsvis föreslogs ett gemensamt anfall af dessa regenter mot Carl den tolfte. Det var mötet i Rawa (31 Juli — 3 Augusti 1698). Derefter framträdde småningom i allt mera bestämd gestalt dessa planer, för att följande året vinna ytterligare stadga genom formligt afslutade förbund.

Ännu var likväl denna vändning blott i sin första början. Den gamle konung Kristian uppgaf icke sina sträfvanden, och han befalde Juel att, ehuru förhandlingarne med Pincier blifvit utan frukt, icke lemna Stockholm, utan under någon förevändning dröja der ännu någon tid, för att iakttaga hvilken vändning sakerna komme att taga efter hertigens afresa och om åtminstone en grundval kunde läggas till en närmare förbindelse.

Sveriges nyss afslutade förbund med Frankrike hade i Danmark gjort ett obehagligt intryck, såsom varande en ensidigt ingången förbindelse, då Kristian den femte hade önskat ett trefaldigt förbund emellan Frankrike, Sverige och Danmark. Men han fortfor icke desto mindre att önska ett förbund med Sverige, och tillika att ännu söka en förlikning med hertigen af Holstein. Man ser, huru ogerna denne konung skilde sig från tanken att upprätta fred i norden.

Redan i det ögonblick, då brytningen inträffade på Fredriksborg, föreslogs från dansk sida, att konungen och hertigen skulle, då en slutlig öfverenskommelse ej kunde uppnås, tills vidare ingå en s. k. birecess, syftande derhän, att om någondera af dem ville ingå ett förbund eller öka sin stridsmagt eller bygga fästningar, han skulle meddela det till den andre, för att förekomma missförstånd. Om förlikning eller förbund med hertigen underhandlades ock i Hamburg genom Wedderkop, och sedan genom Pincier som ansågs mera välvillig och tystlåten än den förre, om en uppriktig och fullständig vänskap, så att konungen och hertigen skulle stå som en man mot alla fiender. En dansk diplomat infann sig i Gottorp hos hertigen sjelf, för att utforska hans tankar.

Dessa försök fortsattes under loppet af September och Oktober. Men Danmarks framställningar vunno hos hertigen intet gehör. Säker om Sveriges bistånd, lefde han blott i sina uppgjorda planer till ny storhet och sköt ifrån sig alla förslag. I slutet af November lät han slutligen Pincier i skrifvelse till Juel förklara, att allt hvad som i Stockholm mellan dem förhandlats, var af noll och intet värde. Derpå gaf Danmark å sin sida de medlande magterna tillkänna, att det icke kunde fortsätta underhandlingarne annat än på grundvalen af den i Fredriksborg föreslagna birecessen och en utsträckning af unionen. Det var ej möjligt annat än att dessa tilldragelser skulle återverka på underhandlingarne i Sverige.

Konung Carl, som från Carlskrona återvände öfver Malmö, Halmstad, Bohus, Örebro, och först i början af Oktober ankom till Stockholm, undergick verkligen, såsom man hoppats, en förändring sedan hertigen af Holstein lemnat honom. De ystra lekarne afstannade, och han arbetade åter utan afbrott. Man fann honom förändrad äfven i det yttre. Han hade vuxit och höll sig mera rak än förr; han hade ett mera tillgängligt väsen. Men deri förblef han oförändrad, att han obetingadt tillegnade sig det sätt att se sakerna, som var hertigens, och under alla förhållanden orubbligt vidhöll föresatsen att gifva honom stödet af all sin magt.

När sålunda tyngdpunkten för Sveriges politik, såsom man med skäl kan säga, låg i förhållandet till Holstein, så var det klart, att underhandlingen med Danmark icke kunde annat än deraf hafva en stark känning. I sjelfva väsendet af de båda nordiska kronornas förhållande till hvarandra låg ingenting, som gjorde en närmare förbindelse omöjlig, men sedan alla försök till förlikning mellan Danmark och Holstein förfallit, och Sverige visade sig fast beslutet att göra Holsteins intresse till sitt, kunde det ifrågasatta förbundet icke mer ega samma kraft.

Underhandlingarne om detta förbund fortsattes visserligen, men Danmark sökte ganska naturligt att tillika se sig om efter ett stöd mot Sveriges och Holsteins förenade magt. Det sökte ett sådant dels hos Brandenburg, dels hos Ryssland. Den förra tanken öfvergafs snart. Brandenburg, som i Juni månad samma år förnyat sitt förbund med Sverige, gaf ej önskadt svar på framställningarne från Danmark. Men med Ryssland blefvo deremot förhandlingarne efter Czarens hemkomst allt mera betydelsefulla.

I denna ställning afslöts, efter långa öfverläggningar, den 22 December 1698 i Stockholm ett fördrag emellan Sverige och Danmark, hvilket hufvudsakligen innehöll en förnyelse af det år 1690 mellan dem ingångna förbundet. Men hvad kunde väl ett förbund, ingånget under sådana förhållanden, ega af verklig betydelse och kraft? Det var en ihålig lemning af planer, hvilkas väsentliga beståndsdelar försvunnit, och lemnade derför icke heller någon verklig behållning för nordens framtid.

I dess ställe uppstego andra kombinationer, som på den kommande tiden öfvade en helt annan och vida starkare inflytelse. Tre veckor efter sedan konungen af Danmark fastställt lydelsen af detta fördrag med Sverige, förelästes honom i hans konselj förslaget till ett nära förbund med Czaren, hvars grunddrag han gillade, och detta förslag innehöll bland annat att, om den ena af de båda bundsförvandterna råkade i tvist med någon annan om sina rättigheter, och *en tredje* med vapenmakt inblandade sig deri, den andra bundsförvandten skulle vara förpligtad till verksamt bistånd, samt att lemna detta bistånd *genom en diversion.* Att dessa bestämmelser syftade på Danmarks förhållande till Holstein var tydligt nog.

Och Carl den tolfte å sin sida, som kort förut hade i skrifvelse till sitt kanslikollegium yttrat, att han ansåg holsteinska husets intresse som sitt eget, beslöt nio dagar efter det danska förbundets afslutande, — på det förslag hertigen af Holstein framstält, att en förbindelse måtte afslutas med kejsaren, sjömagterna, lüneburgska huset och Brandenburg i ändamål att med vapenmagt upprätthålla hans rättigheter, — att till Sveriges sändebud hos dessa magter skulle afgå befallning att arbeta för tillvägabringandet af en sådan sammansättning till Holsteins förmån.

På detta sätt stodo, så nyss efter det ingångna fördraget, de motsatta intressena, uppenbara och oförenliga, mot hvarandra. Sverige gick, oaktadt så många afslutade förbund, en framtid af oro till mötes, och ovisst var, om de goda ansatserna till en inre utveckling skulle kunna ostördt fullföljas.

En rysk emigrant i Sverige
för två hundra år sedan.

AF

H. HJÄRNE.

Förbindelserna emellan Sverige och Ryssland i äldre tider äro ännu temligen ofullständigt kända, ehuru den historiska forskningen ingalunda saknar material för en noggrannare framställning af deras omfång och betydenhet. I samma mån som man något djupare intränger inom detta jämförelsevis föga bearbetade område, torde det visa sig, att beröringen emellan de båda grannfolken varit vida lifligare och mångsidigare, än man i allmänhet plägar föreställa sig. Det ligger i sakens natur, att under det sjuttonde århundradet Sverige, såsom den i europeisk odling mest utvecklade och äfven i yttre politiskt och militäriskt hänseende öfverlägsna staten, har uppträdt såsom den verksammare och pådrifvande parten i dessa ömsesidiga förhållanden, vare sig af fredlig eller af krigisk art. Derför är det äfven Sverige, som mest har intresserat sig för att förvärfva en pålitlig och omfattande kunskap om grannfolkets styrelsesätt och maktmedel, under det att ryssarne allt jämt vidhöllo sin gamla likgiltighet för främmande folks sedvänjor och endast af omedelbart tvingande skäl funno sig föranlåtne att göra någon bekantskap med de otrogne vesterländingarne. Den svenska diplomatien, som under vår stormaktstid inom alla sina grader representerades af duglige, ofta framstående män, har såsom minnesmärken af sin verksamhet efterlemnat en stor mängd innehållsrika redogörelser för Rysslands inre och yttre förvecklingar, för dess förvaltningsordning och ekonomiska ställning. Dessa historiska dokument, som till större delen ännu äro outgifna, hafva utan tvifvel stor vigt för den ryska häfdaforskningen, hvilken af brist på samtida inhemska källor utom de egentliga urkunderna ofta är hänvisad

till utländske iakttagares berättelser. De svenska skildringarna äro ofta upptecknade af ögonvittnen till sjelfva händelserna eller grundade på utsagor af personer, som ur första hand egde kännedom af hvad som tilldragit sig. Vår regering försummade inga medel att förskaffa sig säkra och skyndsamma underrättelser. Ända från Erik XIV:s tid finner man rapporter af kunskapare, anstälde i Ryssland, och hvad det sjuttonde århundradet vidkommer, torde knappast någonting af betydelse hafva inträffat i Ryssland, utan att en stundom ganska utförlig svensk teckning deraf är bevarad [1]).

Infödde ryssars berättelser hafva naturligtvis i många fall blifvit begagnade af de svenske diplomaterna, och i de senares relationer namngifvas ofta dylika sagesmän med uppgift om de omständigheter, under hvilka de förvärfvat sina underrättelser. Särdeles i gränsorterna hade de svenske ståthållarne icke sällan tillfälle att af ryske öfverlöpare inhemta mycket, som i Moskva ej utan stora svårigheter och kostnader kunde blifva bekant för de af myndigheterna omsorgsfullt bevakade främmande sändebuden. Trots fredstraktaternas bestämmelser erhöllo många af tsarens undersåtar en längre eller kortare tids tillflykt på andra sidan gränsen, dels köpmän, som, utledsne vid bojarernas och uppbördsmännens utpressningar, läto inskrifva sig bland »Kongl. Maj:ts ryssar» i Narva och andra städer, dels lifegne bönder, som upptogos i ingermanländska byar och i åratal kunde gömma sig undan sina husbönders reklamationer, dels *raskolniki*, som genom svenska kungabref tillförsäkrades religionsfrihet midt ibland en luthersk befolkning, dels äfventyrare af alla slag, hvilka i de finska skogarne hoppades undgå sina borgenärers kraf eller rättstjenarnes efterspaningar. Stundom kommo slike flyktingar ända till Riga och Reval eller begåfvo sig öfver Östersjön till svenska hufvudstaden, der de lätt nog kunde dölja sig bland gästerne i den talrikt besökta »ryssegården». Så uppträdde i Stockholm år 1651 en man, som ursprungligen hade varit skrifvare i ett af Moskvas ämbetsverk, men i Konstantinopel, hos kosackhetmanen

[1]) Bland dessa otryckta källor må nämnas: Palmqvists resebeskrifning (med färglagda illustrationer), protokollen för Gustaf Bielkes legation, residenterne Ebers', v. Lillienthals och v. Kochens bref till K. M., allt i Riksarkivet; Prytz' resebeskrifning och Crusii (Krusenstiernas) berättelse om den ryska handeln, å Kongl. biblioteket; en dagbok af en deltagare i Bielkes ambassad, å Upsala universitetsbibliotek. Några omtalas i Adelungs bekanta arbete om resande i Ryssland. Bröderna Skyttes relation (från Gustaf Adolfs tid) är begagnad af Geijer och efter honom af Herrmann (*Geschichte Russlands*, i den Heeren-Ukertska samlingen).

Bogdan Chmelnitskij och hos furst Georg Rágoczy af Transsilvanien hade utgifvit sig för en son af tsar Vasilij Ivanovitj Sjujskij. Han kom slutligen till Holstein, der han af hertig Fredrik mot dryg ersättning utlemnades till de ryska myndigheterna, hvarefter han i Moskva undergick dödsstraff såsom högförrädare[1]).

En annan emigrant, hvars öden erbjuda ganska mycket intresse, anlände hit under Karl XI:s förmyndareregering och har genom sin verksamhet härstädes förvärfvat ett framstående rum i Rysslands äldre literaturhistoria. Hans namn torde för svenske läsare vara så godt som alldeles okändt, men i alla nyare ryska historiska arbeten, till och med i skolornas läroböcker, åberopas *Kotosjichin* såsom den förnämsta auktoriteten angående Rysslands inre förhållanden under de förste tsarerna af huset Romanov. Författarens egen handskrift (den enda, som finnes) förvaras ännu på Upsala universitets bibliotek, der den upptäcktes år 1838 af häfdaforskaren Soloviev, som då var professor vid universitetet i Helsingfors. Kejserliga arkeografiska kommissionen i Petersburg har utgifvit detta verk i tvenne upplagor (1841 och 1859). En samtida svensk öfversättning, gjord af translatorn i kanslikollegii arkiv Olof Didriksson Barckhusen, finnes i flere exemplar, men har aldrig blifvit tryckt. Om författarens person känner man i Ryssland ingenting mera än hvad som berättas i den korta biografi, hvarmed Barckhusen inleder sin öfversättning, och som på svenska och ryska är utgifven i företalet till Arkeografiska kommissionens andra upplaga, jämte några notiser, hemtade ur Utrikesministeriets arkiv i Moskva. Jag har likväl genom undersökningar i våra svenska urkundsamlingar lyckats finna åtskilliga uppgifter, hvilka, ehuru icke särdeles rikhaltiga, sprida något ljus öfver hans vistelse i Sverige och hans olyckliga slut. Denna rätt egendomliga historia är, oafsedt mannens märkvärdighet för öfrigt, i flere afseenden betecknande för tidens förhållanden. Jag vill derför i korthet meddela hvad jag derom kunnat utröna; deremot medgifver icke utrymmet här någon karakteristik af Kotosjichins arbete.

Den 25 Oktober 1665 skrifver generalguvernören Jakob Johan Taube från Narva till Kongl. Maj:t bland annat[2]), att

[1]) Soloviev, *Istorija Rossii*, X (ed. 3), sidd. 293 ff. Bref om denna sak, vexlade emellan svenska och ryska regeringarna, finnas i Riksarkivets *Muscovitica*: »Förhandlingar emellan Sverige och Ryssland under drottning Kristina».

[2]) Riksarkivet, *Ingrica* N:o 18: »Generalguvernören i Ingermanland J. J. Taubes bref till Kongl. Maj:t».

»en rysk kansliskrifvare, hvilken hafver varit fången i Polen, derifrån han hemligen gången och igenom Schlesien öfver Lybeck hitkommen är», till honom inlemnat en böneskrift, hvaraf han bifogar en svensk öfversättning, verkstäld, att döma af handstilen, af translatorn Thomas Afleck. Suppliken, som enligt påteckning blifvit inlemnad dagen förut och är undertecknad: »Eders excellens' och nådes fattige dräng och tjenare *Gregoreij Kotosikin*», innehåller åtskilliga meddelanden, afsedda att väcka en välvillig stämning hos de svenska myndigheterna emot den hjelpsökande. Han säger sig i några dagar efter sin ankomst till Narva, hafva eftertänkt, huru han sina »hemligheter skulle kunna uti *secreto* anbringa» hos generalguvernören, men omsider hade han råkat en gammal bekant, »en Hans Kongl. Maj:ts undersåte, trogen och huld tjenare Kozma Afanasiev syn Ovtjinnikov [1]), för hvilken han »optäckt sin mening», efter att hafva »hans manlige sinne förmärkt till Kongl. Maj:ts tjenst vara inclineradt». Genom denne sin vän inlemnar han nu sin skrift. Han påstår, att han »för många år eftertraktat att komma i tjenst hos den stormäktigaste och högborne förste och herre, Hans Kongl. Maj:t till Sverige», redan på den tiden, då han tjenstgjorde i tsarens *posolskij prikaz* (utrikes kansli) och blifvit »till Kongl. Maj:t förskickader». I Moskva hade han »bedit den allsmäktige Guden om hjelp och begynt tjena Hans Kongl. Maj:ts herr kommissarie Adolf Ebers uti trohet». Såsom ett exempel derpå berättar han: »När som gesandterna *okolnitjij* Vasilij Semenovitj Volynskij och hans medkolleger voro på traktaten, hafver jag bragt honom (Ebers) på hofvet (det svenska faktoriet) deras instruktion och andra bref att låta afkopiera, derför herr kommissarien mig 40 rubel förärde» [2]). Vi-

[1]) I en »designation», från rysk sida lemnad till de svenska sändebuden vid underhandlingen på gränsen sommaren 1666, anklagas en »Kongl. Maj:ts undersåte i Ivanogorod, *Kozma Ovtjinnikov*», för att hafva tagit varor af en köpman i Novgorod till ett värde af 60 *jefimki lybskije* (riksdaler specie), utan att sedermera erlägga någon betalning (Riksarkivet, *Muscovitica:* »Protokoll öfver ryska traktaten 1666», lit. G. present. 24 Aug. 1666). *Afanasiev syn* betyder »Afanasijs son»; ändelsen *-vitj* var i äldre tider förbehållen personer af adlig börd.

[2]) Ganska riktigt återfinnes en tysk öfversättning af denna instruktion i ett bref från Ebers till Kongl. Maj:t dat. Moskva den 22 Juli 1663 (Riksarkivet, *Muscovitica:* »Kommissarien Adolf Ebers' bref till Kongl. Maj:t 1662—1666»). Han säger sig hafva utgifvit 100 dukater för denna affär. »Und wird mir selbiger Kerl, welcher ein Russ, aber gut schwedisch (dessa fyra ord i chiffer) ist, was künfftig, wenn ihre Gesandten werden schreiben, *passiret*, oder was Ihr Zaar. May:t wegen der *summa* Geldes *resolviren* werden, von Allem Nachricht geben». Man förhandlade då bland annat om åtskilliga penningeanspråk, och det var af vigt för svenska regeringen att veta, huru mycket de ryska ombuden hade rätt att gifva med sig.

dare vill Kotosjichin »*in secreto* optäckia», att han efter befrielsen ur fångenskapen i Polen hade kommit till Lybeck, hvarest han träffat en »lybisker tsariske Maj:ts tjenare Johan von Gorn», som i den tron, att han fortfarande vore tsarens ämbetsman, hade ålagt honom att hos de ryska myndigheterna »andraga, att han (v. Gorn) vill sända en öfverste till Muschou, den som vet Kongl. Maj:ts och alla Sveriges riksråds förehafvande intentioner till kriget». Von Gorn hade likaledes befalt honom berätta och dess utom sjelf skrifvit till Moskva, att »de svenske för visst begynna ett krig, det de (ryssarne) måtte taga sig till vara». Lybeckaren hade också vetat meddela, att tsaren stod i begrepp att sluta fred med Polen på de vilkor, att den senare makten skulle afträda Smolensk och Polotsk, men i stället erhålla försäkran om orubbad besittning af kosackernas område, Kijev och dertill hörande orter. Orsaken, hvarför den svenska legationen ännu qvarhölles i Moskva, vore, att tsaren först, Sverige ovetande, ville uppgöra tvisten med polackarne. »Beder eders excellens såsom ock Hans Kongl. Maj:t att antaga mig uti någon tjenst, hvar till jag kunde vara duglig, och (att jag) längre hemifrån måtte förskickad blifva. Kanske Gud vill, att jag uti ett år kunde lära det svenska språket läsa och skrifva. Sedan jag är hit kommen och ifrån Muschou, vet än ingen af mig; derpå Hans Kongl. Maj:t, min allernådigste herre, är jag framdeles skyldig att tjena, så länge jag lefver. Och der eders excellens icke behagade mig antaga, beder och begärer jag, att denna min skrift måtte sekret hållas, att jag derigenom icke måtte komma på förderf, fastän jag förmedelst denna min skrift sådant optäckt, icke måtte bära fara att resa till Muschou, allenast eders excellens icke ville mig till mitt förderf det opröra och denna min skrift efter mig åt Muschou sända. Der jag Kongl. Maj:ts hjelp någorlunda förspörja måtte, ville jag optäckia mera godt, som denne tiden icke tillåter att repetera». Slutligen gifver han »efter sitt förstånd att förstå», att den dåvarande vojevoden i Pskov, svenskhataren Afanasij Lavrentievitj Ordin-Nastjokin [1]), arbetade på att åstadkomma

[1]) Denne man, som var bördig från trakten omkring Pskov och antagligen var befryndad med den på svenska riddarhuset introducerade slägten Nassokin, spelade under Alexej Michajlovitj en vigtig roll såsom tsarens gunstling och befrämjare af reformer i vesteuropeisk anda. Såsom uppkomling råkade han i häftig strid med de förnäma bojarätterna, och hans motståndare begagnade sig af svenskarnes klagomål öfver hans beteende såsom ryskt ombud i de underhand-

fred med Polen och krig med Sverige af ovilja öfver att hafva blifvit »afsatt ifrån legationen» och beröfvad ståthållarskapet öfver det af ryssarne i senaste svenska kriget besatta Livland.

Generalguvernören omnämner i sitt bref, att den från Lybeck afsände öfversten, »Leyonklou vid namn, hvilken i deñ trubelen med Uhlefält varit hafver», verkligen anländt till Narva på väg till Pskov och vidare in i Ryssland. Han ansåg dock, att han enligt fredsfördraget, »som Eders Kongl. Maj:t på denne sidan allernådigst *stricte* hållet hafva vill», icke kunde vägra honom att passera. Huru det egentligen hänger till samman med denna sak, har jag icke kunnat närmare utreda; det är dock antagligt, att denne »Leyonklou» var en dansk officer, och att han stått i någon förbindelse med den bekante Korfitz Ulfeld. För öfrigt yttrar Taube ingenting vidare om den ryske flyktingens andragande, utan åstundar endast, »såsom merbemälte ryske kansliskrifvare presenterar sig till Eders Kongl. Maj:ts tjenst», att få veta, »hvad Eders Kongl. Maj:t derutinnan behageligt vara kunde». Emellertid »hafver opå Eders Kongl. Maj:ts nådige behag, efter han var hel blott, jag låtit gifva honom en slätt klädning och något underhåll».

Innan Kongl. Maj:ts svar hunnit ankomma från Stockholm, gaf Kotosjichins vistelse i Narva anledning till vissa förvecklingar. Enligt bref från Taube och Helmfelt, som då för tiden var rikstygmästare och uppehöll sig i dessa trakter, kom den 22 November till Narva en rysk *gonets* (kabinettskurir), vid namn *Michaila Procopejof* (rättare *Prokopiev*), sänd från Moskva med angelägna bref till svenska regeringen. Han fortsatte sin resa dagen derpå, men icke för ty var generalguvernören i tillfälle att samtidigt underrätta vederbörande, att den medföljande legationstolken uppgifvit sig hafva hemliga bref till Kongl. Maj:t från den svenske residenten i Moskva, hr Lillienthal,

---

lingar, som föregingo freden i Kardis 1661, för att aflägsna honom från de förtroendeposter, hvilka han under kriget hade innehaft. Sedermera stötte han sig äfven med den moskovitiska byråkratien genom sina försök att omordna *posolskij prikaz* (kansliet för utrikesärenden), och äfven såsom vojevod i Pskov invecklade han sig i många tvister, dels med borgerskapet, dels med tjenstemännen. Såsom statsman förfäktade han samma politik, som sedermera upptogs af Peter den store, och var på grund deraf fiende till Sverige, som genom sitt Östersjövälde utestängde ryssarne från hafvet. Hans förnämsta politiska framgång var bemedlingen af stilleståndet emellan Ryssland och Polen i Andrusovo 1667. Tsarens personliga välvilja bibehöll han alltid, men drog sig slutligen ifrån det offentliga lifvet och gick efter gammalrysk sed i kloster. Han egde en i Ryssland då för tiden ovanlig bildning. Många till en del ganska märkliga bref af honom, på ryska och polska, förvaras i svenska riksarkivet.

»insömmade uti sitt jackefoder; han låter sig ock bemärckia, som skulle han den ryska nationen icke synnerligen bevågen, utan mera derhän inclinerad att Eders Kongl. Maj:t och Sveriges krono i underdånighet tillhandagå». I ett bref, dateradt den 21 December, berättar vidare Taube, att den »ryske kansliskrifvaren, som hafver varit fången af polackarne och öfver Lybeck hitkom, tillbjudandes sig uti Eders Kongl. Maj:ts tjenst, både till att informera ungdomen i språket och eljest hvartill han capabel funnes», hade infunnit sig hos den »muskovitiske posten», som likväl icke ville veta af honom, utan i stället angifvit saken för vojevoden i Novgorod, knäs Vasilij Grigorievitj Romodanovskij. Denne afsände derpå en »capitein för streletserna», Ivan Repnin, till Narva med en skrifvelse (af den 11 December), som i öfversättning bifogas Taubes bref till Kongl. Maj:t. Vojevoden säger sig hafva erfarit, »att på Kongl. Maj:ts sida uti Narfven skall hafva sig se låtit en tsariske Maj:ts undersåte och kansliskrifvare *Grisca Cotasikin* [1]), hvilken hos vår store herre, hans tsariske Maj:t, förräderi begått och till konungen i Polen öfvergången är». Han yrkar derför: »Ty ville du, Kongl. Maj:ts general, efter det Kardiske evigvarande fördraget och gesandternes, vår store herres, hans tsariske Maj:ts store och fullmyndige gesandter *bojarin* och *naměstnik tverskoj* (ståthållare i Tver) knäs Ivan Semenovitj Prozorovskij och hans medkolleger, och eder herres, hans Kongl. Maj:ts store gesandter Bengt Horn och hans medkolleger, afhandlade 21:sta punkt, låta ofvanbemälte förrädare och skrifvare Grisjka till mig åt Store Novgården med konvoj tillskicka».. Den ryske kaptenen, som hade kommit för att »inhemta den förrädaren», fick återvända med ett bref af den 19 December (i afskrift inskickadt till Kongl. Maj:t), hvari Taube lemnar »till naborligit svar»: »Så hafver fuller bemälte kansliskrifvare (kommandes för någon kort tid sedan ifrån Lybeck på ett skepp, föregifvandes sig till Påland fången bortförd blifvit, hit till Narfven blott och nakot, så att hans både fötter utaf kölden opsvullne och skadefrusne voro) sig hos mig angifvit, och det han gerna till sin herre, hans tsariske Maj:t, igen resa ville, förljuda låtit, men

---

[1]) *Grisjka* är förkortning af *Grigorij;* dylika nedsättande diminutiv af namn användas i den moskovitiska kanslistilen om förbrytare, äfvensom af underordnade personer om sig sjelfve i skrifvelser till högt uppsatte, framför allt till tsaren, som likaledes icke sällan på detta sätt betecknade äfven de förnämste af sina undersåtar.

för sin usel- och blotthet skull sig utan hjelp ingenvärts länger komma kunna, då jag, så i betraktande af den stora vänskap, som emellan min stormäktigaste konung och arffurste, Hans Kongl. Maj:t, och din store herre, tsar och storfurste, hans tsariske Maj:t, sluten är, som ock, att jag bemälte kansliskrifvare hos min stormäktigaste konung och arffurste, Hans Kongl. Maj:t, för en afskickader *envoyé* i Stockholm sett hafver, och fördenskull intet annars trott eller antaga kunnat, än han hos hans tsariske Maj:t omistandes och väl optagen vara skulle, och derföre på sådan händelse honom en klädning, hvaruti han sig skyla, och 5 riksdaler penningar, hvarmed han sin resa till tsariske Maj:t igen fortsättia kunde, gifva låtit, intet annars vetandes, helst emedan han sig hos den till Kongl. Maj:t af tsariske Maj:t med bref afskickade och sist här varande post angaf, än han således sin resa straxt hafver fortsättia skolat; men icke desto mindre opå detta ditt brefs ankomst vakten straxt anbefalla låtit efter honom så in- som utom staden i både hakelverken [1]) granneligen att sökia, och jemväl på det all flit till hans igenfinnande användas skulle, din utskickade capitein ansäja låtit, det han en sin strelits tillika med vakten honom, kansliskrifvaren, att eftersökia i alla hus, följa låta ville, men han sådant intet göra velat; dock hafver dess förutan all möda ospard varit, men han mera här intet till att finna, utan som hans värd föregifver och bekänner, skall han för några dagar sedan sig åt Pleskov (Pskov) till Nassokin (Nastjokin), efter han i Polen med hans son skall bekant varit, begifvit hafva; om så i sanning är, lärer du utan tvifvel snart förnimma, men der han framdeles här i generalguvernementet skulle vara att finna, varder jag intet underlåtandes, ehuruväl han till denne sidan hvarken fången eller lupen, att han efter det Kardiske fredsfördraget utlefvereras borde, utan ifrån främmande orter hitkommen är, af naborlig vänskap honom att antasta och till dig öfverskicka låta.»

Taube meddelar äfven Kongl. Maj:t, att »skrifvaren stuckit sig utur vägen och intet lät sig finna», men för öfrigt synes hans karakteristiska svar till vojevoden egentligen vara beräknadt på att, utan ett allt för stötande afslag, hvilket kunde

[1]) *Hakelwerk* betyder eg. ett slags omhägnad af korsvis stälda pålar, törnris och annan bråte (Schiller-Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*). Vid Narva torde dermed menas ett par förstäder på ömse sidor om floden; de utmärkas på gamla kartor och omtalas i tidens handlingar såsom tillflyktsorter för flyktingar.

uttydas som ett fördragsbrott, draga ut på tiden, tills han kunde få förhållningsorder från regeringen. I Stockholm fick man, enligt anteckning på Taubes bref, icke förr än vid midten af Januari kännedom om vojevodens yrkan på Kotosjichins utlemnande, och då hade man redan fattat beslut om att icke försumma det gynsamma tillfället att erhålla en sakkunnig rådgifvare angående de ryska kanslihemligheterna. Den 16 November [1]) upplästes i rådet »en skrift af en rysk kanslist i Narven om tjenst hos Kongl. Maj:t i Sverige, emedan han sin tjenst i Ryssland desererat hade; befans godt att anbefalla generalguvernören att sända honom hit till vidare besked och här förnimma, huru han är uti sitt ärende». Något vidare omnämnande af saken har jag icke funnit i rådsprotokollen, men af andra källor framgår, att man snart öfvervann all tvekan att taga öfverlöparen i kronans tjenst. Den 24 November [2]) utfärdades ett bref från Kongl. Maj:t till kammarkollegium »för en ryss, *Gregoreij Kotosikni*»: »Alldenstund wi hafve försport, att det är en man, som väl förstår den ryske staten och hafver tjent uti storförstens kansli och föregifver sig hafva åtskillige saker för oss att upptäckia, som kunne lända oss till god underrättelse, ty är vår nådige vilje och befallning, att I låte bemälte ryss bekomma 200 riksdaler (specie) och dem honom med Adolf Ebers tillskicka». Till Taube afgick ett bref från Kongl. Maj:t af den 8 December [3]) om samme »Kotosikni»: »Alldenstund oss är berättadt, att den samme skall hafva god kunskap om den ryske staten, ty är vår nådige vilje och befallning, att I förtröste honom uppå vår nåd, och vi honom uti vår tjenst employera vilje, til hvilken ända vi hafve skickat 200 riksdaler med Adolf Ebers, som han skall bekomma och dermed göra sin resa hit; I vele fördenskull så laga, att han igenom landet kan fortkomma och hit till Stockholm genaste vägen befordrad blifva.»

Adolf Ebers [4]), som sedan förliden sommar hade vistats i Sverige, afskickades nu åter till Moskva, och vid samma tid

---

[1]) Riksarkivet, Rådsprotokoll 1665 vol. Franc fol. 397 v.

[2]) Riksark. Riksregistr. 1665 Okt.—Dec. fol. 535; Kammararkivet, Kongl. Maj:ts originalbref till kammarkollegium 1665, fol. 863, enligt påskrift inkommet den 27 Nov., och samma dag utassignerades summan på Drakenhielm (generalinspektor för stora sjötullen). Ebers' pass af Kongl. Maj:t är utfärdadt den 27 Nov., Riksregistr. ibid. fol. 574.

[3]) Riksregistr. ibid. fol. 688 v.

[4]) Denne man var en af Sveriges skickligaste diplomater vid denna tid. Han var, efter hvad det tyckes, född i Livland. Sedan år 1645 var svensk faktor i

utfärdades fullmakter för Helmfelt m. fl. att underhandla med tsarens sändebud på gränsen angående åtskilliga misshälligheter, som uppstått på sista tiden. Enligt en uppgift i Taubes nyss anförda bref befunno sig de ryske legaterna redan i Novgorod, men man visste ej om de »ärnade sig fram eller tillbaka, utan. som gement rykte går, skola de befrukta sig att blifva i Sverige så emottagne, som de svenske gesandterne för några år sedan i Muscow handterade blefvo». Härmed syftas utan tvifvel på Gustaf Bielkes ambassad, hvilken, såsom bekant, emot all folkrätt qvarhölls i Moskva från 1655 till 1658 och underkastades en temligen omild behandling. Stämningen emellan de båda staterna var för närvarande, oaktadt så få år förflutit sedan den »evigvarande» fredens afslutande, långt ifrån vänskaplig, hufvudsakligen emedan ryssarne misstänkte Sverige för att vilja inblanda sig i det pågående kriget med Polen, och Sverige åtminstone röjde lust att såsom en ovälkommen diplomatisk medlare skaffa sig fördelar på båda de stridande parternas bekostnad. Ett fredsbrott var dock antagligen icke åsyftadt, och det var derför af vigt att undvika hvarje allt för uppenbar kränkning af gällande traktater. Ryssarne voro mycket missnöjde med de svenska myndigheternas liknöjdhet i fråga om öfverlöpares efterspaning och utlefverering, och framför allt var man i Moskva ängslig för att tsarens statshemligheter skulle spelas främmande makter i händerna. En viss försigtighet var alltså af nöden, för att Kongl. Maj:ts befallning angående den ryske kanslistens öfversändande skulle kunna verkställas utan allt obehagligt uppseende.

Taube underrättar Kongl. Maj:t den 10 Januari 1666, att Ebers dagen förut anländt till Narva med denna befallning och

---

Novgorod, der han misshandlades under det stora upproret 1650. Derefter blef han kommissarie vid det svenska »hofvet» i Moskva, der han qvarhölls jemte Gustaf Bielke 1655. I de följande underhandlingarna med Ryssland användes han mycket, dels för tillfälliga uppdrag, dels såsom kommissarie och resident. Han adlades 1666 (med namnet Eberskšöld) och fick på samma gång flere förläningsgods i Ingermanland. Hans dödsår är icke kändt. (Riksarkivet. Riksreg. April—Juni 1666 fol. 440; ibid. *Biographica*. Eberskšöld; Schlegel-Klingspor, Den ointroducerade adelns ättartaflor, sid. 58). I Sv. Biografiskt Lexikon är han icke upptagen. Såsom statsman tillvaratog han Sveriges intressen med kraft och slughet och uppträdde i Ryssland på ett sätt, som lifligt påminner om de ryske ministrarnes beteende hos oss under Frihetstiden och Gustaf III. Ordin-Nastjokin anklagar honom i sina bref till tsaren för att underblåsa den inre tvedrägten i Moskva (Soloviev, XI, sid 197). Ebers förtäljer sjelf flere gånger, huru de ryska myndigheterna sökte få reda på de personer, hvilka plägade besöka hans bostad (Bref till Kongl. Maj:t af den 14 Juni och 20 Dec. 1664, m. fl. st.).

lofvar att afskicka Kotosjichin, »så snart han, som nu sig något hafver förstuckit, kan beträdas». I Ebers' brefvexling har jag icke funnit någon underrättelse, huru vida han i Narva verkligen råkat Kotosjichin och till honom öfverlemnat penningarne. Han dröjde der likväl en vecka och fortsatte sedan resan till Moskva öfver Novgorod. Den 20 Januari skrifver emellertid Taube till Kongl. Maj:t, att den ryske flyktingen, som af fruktan att blifva utlemnad till vojevoden i Novgorod »sig ibland de andre ryssarne förstuckit hade», likväl »sedermera nu funnen och framkommen är, men alldenstund bemälte skrifvare (som jag likväl hade befalt att hålla sig förborgad) utan tvifvel af de andre härvarande ryssar sedder och känder är, hafver hr rikstygmästaren mig tillrådt att låta honom offentligen gripa och i fängelse införa, dock sedan lös släppa, lika som han af varlöshet vore undkommen, oppå det att vid tillstundande kommission icke någon disput om honom gifvas skulle, att han här varit hafver och icke är efter anmodan fasttagen och utlefvererad vorden; alltså hafver välbemälte rikstygmästares råd jag i det fallet efterföljt och honom, skrifvaren, nu med enspännaren (som budade för kommissarien Adolf Ebers) till Stockholm, efter Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning, öfverskickar, samt vojevoden tillskrifvit, det han af vaktens förseende hafver igenom list sig lös praktiserat, hvilken jag med flit låter eftersökia, och der han kan beträdas, utlefverera, samt officeraren, som honom att förvara anbefaldt var, hårdeligen straffa vill». På detta sätt torde också Taube hafva lyckats att lugna vojevodens misstankar, ty i ryssarnes vidlyftiga och, såsom det synes, fullständigt bevarade reklamationer vid gränskommissionen följande sommar förekommer icke ett ord om Kotosjichin.

Enligt påskrift har Taubes bref, hvilket antagligen befordrades med samme »enspännare» som Kotosjichin, framkommit till Stockholm den 5 Februari. Barckhusen säger i den ofvan omnämnda lefnadsteckningen, att Kotosjichin efter sin flykt ur »Muscovien» tog ett annat namn och kallade sig Johan Alexander Seliski, samt att han från Narva år 1666 skickades till Stockholm af »då der varande generalguvernören, numera salig fältmarskalken hr Simon Grundel Helmfelt». Något bref derom fins icke i Helmfelts korrespondens, och det falska namnet antog Kotosjichin utan tvifvel först i Stockholm, må hända på inrådan från svensk sida, för att undgå upptäckt af i Stock-

holm bosatte ryssar eller dit ankommande sändebud från tsaren. Den 28 Mars 1666 beviljade Kongl. Maj:t, i ett bref till kammarkollegium [1]), »brefvisaren *Jagan Alexander Selicki*, för detta en rysk skrifvare, hvilken nu i vår tjenst trädt och oss med underdånig devotion, huld- och trohet sig förpliktad gjort haffver, 150 daler s:mt till medel och lifsuppehälle, så ock att sig dermed någorlunda här å orten inrätta». Enligt bref till kammarkollegium af den 29 November samma år [2]) har Kongl. Maj:t beslutit att gifva »den i förledne vinter hit ifrån Narva ankomne ryssen» 300 daler s:mt årligen till underhåll, »alldenstund wi hafve honom nödig för den kunskap han hafver om den ryske staten», hvarför kammaren anbefalles att »honom för så mycket på vårt kanslis stat uppföra låta och för detta innevarande och nu till ändan löpande år låta honom 150 daler s:mt bekomma, eftersom han eljest intet hafver, hvarmed han sig hjelpa och underhålla kan». Den ryske öfverlöparen blef sålunda välbeställd svensk ämbetsman.

Att Kotosjichin måtte hafva haft inflytelserike förespråkare i Sverige, för att vinna en dylik befordran, ligger nära till hands att antaga, och ofvan hafva vissa omständigheter blifvit anförda, hvilka antyda, att han redan före sin flykt från Ryssland haft beröring med svenske statsmän och till och med varit i Sverige. Genom andra vittnesbörd, hemtade ur ännu bevarade urkunder, kan detta också med fullkomlig bestämdhet bevisas. Visserligen måste man med något misstroende betrakta hans egna uppgifter om sitt föregående lif i »den supplik på ryska», som han inlemnat till Kongl. Maj:t, förmodligen omedelbart efter sin an-

[1]) Riksregistr. 1666 Jan.—Mars fol. 507 v.; Kongl. Maj:ts originalbref till kammarkollegium 1666 fol. 129 (här lyder namnet, såsom äfven på flere andra ställen, *Siliska*). Enligt påskrift inlemnades brefvet den 25 April, och summan utassignerades på räntekammaren samma dag. I General-Räntekammarbok 1666 (i kammararkivet) pag. 40 uppföres beloppet under rubriken »åtskillige föräringer» såsom utbetaldt den 21 Maj, och ibid. fol. 260 återfinnes kammarkollegii assignation, på baksidan qvitterad af *Jahan Alexander Selickij* den 21 Maj, hvarunder står på ryska: »med egen hand underskrifvit och gifvit detta qvitto (*otpis'*)». Namnet *Selicki* är tydligen polskt (uttalas: Selitski) och ämnadt att förvilla i afseende på mannens härkomst, liksom också de båda förnamnen äro omöjliga enligt rysk sed.

[2]) Riksregistr. 1666 Nov.—Dec. fol. 507 v.; Kongl. Maj:ts originalbref till kammarkollegium 1666 fol. 825 (inlemn. den 8 Dec.). I General-Räntekammarbok 1667 pag. 38 uppföres summan såsom utbetalad den 11 Februari samma år, och ibid. fol. 217 finnes assignationen underskrifven af skattmästaren och kammarråden den 10 Dec. 1666 och qvitterad på svenska (utan datering), tydligen med samma handstil som namnteckningen i ofvan anförda qvitto: »Inhåldh aff denne Asignatzion är migh Richtigh betalt, dett iagh här medh quiterar. Jahan Alexander Selickij.»

komst till Stockholm. Sjelfva originalet till denna, liksom den till Taube stälda, ganska egendomliga skrifvelse har jag icke varit i stånd att återfinna, men i Barckhusens biografi anföres den i en ungefärlig öfversättning »med efterföljande ord och flere»: »Jag är född̈er uti Ryssland och döpter i namn Faders, Sons och then Helge Andes, och hafver af min ungdoms tid tjenat Hans tsarske Maj:t i *posolskij prikaz* för en skrifvaredräng och sedan för en *podiatjij* eller kanslist, troligen och väl, och i medler tid blifvit brukad på legationer vid traktater med svenske och polniske, samt ock vardt en gång utskickad af hans tsarske Maj:t till Eders Kongl. Maj:t för en *envoyé*. Allra sist medan jag var stadd på ryske och svenske traktaten vid Kardis, hafva de i medler tid uti Muscou tagit mitt hus och all min egendom från mig och utjagat min hustru derur, blott för min faders skull, som då var en räntomästare uti ett kloster der sammastädes, hvilken blef förföljd af en tsarske Maj:ts *dumnyj dvorianin* eller hofråd, Prokopij Jelizarov benämnd, då han af honom blef falskeligen angifven, såsom hade han distraherat alla de medlen, hvaröfver han förtrodd var, hvilket likväl i ingen sanning bestod, utan sedan en ransakning deröfver ställdes, befans min fader icke mera vara skyldig blefven än fem altiner, hvilka göra femton hvita runstycke svenska[1]); likväl fick jag intet min egendom igen, sedan jag var tillbakakommen ifrån bemälte svenske traktatsorten Kardis, oansedt jag derom ofta supplicerade och anhöll, ändock jag till det ringaste icke hade med samma sak att beställa. Sedan blef jag åter förskickad uti tsarens tjenst inåt Polen med bojarer och vojevoderne knäs Jakob Kudenetovitj Tjerkasskij samt knäs Ivan Semenovitj Prozorovskij, hvilka, när de en tid varit hade vid armén, blefvo de vocerade tillbaka åt Muscou. Men bojaren knäs Jurij Alexejevitj Dolgorukij blef vojevoda för armén i deras ställe igen. Dock i medler tid, medan jag var något tillförene af de förrige bojarer ifrån armén förskickad under Smolensk till legationen oppå traktaten, skref denne förberörde knäs Jurij Alexejevitj Dolgorukij till mig med en annan *podiatjij* eller kanslist, Misjka Prokopiev benämnd[2]), och

---

[1]) En *altyn* = 3 kopek; 100 kopek = 1 rubel. Rubeln synes vid denna tid hafva gält 8 daler s:mt svenskt.

[2]) Troligen åsyftas här samme man, som Kotosjichin sedermera råkade i Narva, och som angaf honom hos vojevoden i Novgorod. *Misjka* är förkortning af *Michail*.

ville persuadera mig derhän, det jag skulle skrifva till honom, bojarin Dolgorukij, lika som förste bemälte bojarin knäs Jakob Kudenetovitj skulle hafva låtit ruinera armén samt låtit kongen i Polen undkomma samt släppt ur sine händer, ej heller lefvererat polacken någon slagtning, hvilket han dock eljest hade väl kunnat gjort etc., för hvilket (eller der som jag skulle honom, bojarin Dolgorukij villfara och betjena i den saken) tillsade han mig en god promotion, högeligen ock sig derhos förpliktandes att vilja befordra min faders sak i Muscou; men jag kunde intet väl tro sådana söte contestationer, och fast mindre, hade jag icke den ringaste orsak att oskäligen beskylla knäs Jakob uti någon måtto; alltså torde, ej heller kunde jag med skäl skrifva till Dolgorukij och villfara honom i denne sin åstundan, mycket mindre fördrista mig att resa till honom åt armén igen. Alltså tog jag sådant i noga betänkiande och betraktade detta, uti hvad farligit tillstånd jag då stadder var, helst emedan jag icke fick följa knäs Jakob åt Muscou tillbaka. Men förnämligast var, efter jag hade tjent i så långan tid och fick för min trogne tjenst ej annat till lön, än jag måste oskyldigt qvittera mitt hus och all min välfärd, samt det att min fader var beskymfad, *et pro tertio,* om jag hade begifvit mig till Dolgorukij vid armén igen, så skulle jag visserligen ej annat haft att förvänta än elaka traktamenter, martering, pino och qval, för det jag ej var eller gjorde honom till viljes i desse hans farlige anslag och uppsåt emot Knäs Jakob. Resolverade mig fördenskull att alldeles öfvergifva Ryssland, ty der var ingen annan utväg för mig, och gaf mig således på flykten åt Påland, och sedan vidare åt Pryssen och in på Lybeck, hvadan jag mig förfogat hafver hit in till Eders Kongl. Maj:ts land och gränser, hvarföre allra underdånigst beder jag och implorerar, att Eders Kongl. Maj:t allernådigst behagade taga mig i dess kongl. skydd, hägn och försvar etc.» Denna framställning röjer tydligen författarens bemödande att framställa sig såsom ett offer för nedriga ränker och sin landsflykt såsom helt och hållet ofrivillig och framkallad af aktningsvärda bevekelsegrunder. Det torde numera vara omöjligt att utreda, huru mycken sanning ligger till grund för hans anklagelser emot de ryske stormännen, som helt visst icke utmärkte sig för någon högre grad af samvetsgrannhet. Men säkert är, att han förtiger åtskilliga omständigheter, som just icke tala till hans

egen fördel, och att han särskildt i en punkt kan beträdas med tvetalan, då han här säger sig hafva flytt till Polen, men i inlagan till Taube försäkrar, att han kommit dit som fånge.

Deremot är hans deltagande i de underhandlingar, som förberedde freden i Kardis, höjdt öfver alla tvifvel. Enligt originalbref från de ryske legaterne (hvilka voro Afanasij Lavrentievitj Ordin-Nastjokin, dennes frände Bogdan Ivanovitj Nastjokin samt »diakerne» eller sekreterarne Gerasim Dochturov och Jefim Juriev) skickas *tsarskogo velitjestva* (Hans Majestät tsarens) *podiatjij Grigorij Kotosjichin* den 9 Oktober 1660 från Dorpat, som då hölls besatt af ryssarne, till den svenska legationens medlemmar i Reval med en skrifvelse, hvari påyrkas, att den svenska beskickningen med snaraste, enligt 27:de punkten af stilleståndsfördraget i Walliesaari den 20 December 1658, måtte begifva sig på väg till Moskva. Den 15 Oktober affärdades han tillbaka af de svenske herrarne, Gustaf Karlsson Banér och Andreas Walwick, med det skriftliga besked, att de ingenting kunde göra åt saken, förr än legationens hufvudman, riksrådet Bengt Horn, hunnit återvända från Stockholm. Den 5 December infann sig Bengt Horn i Reval, och den 8 i samma månad skickade han en »trumpetare» till Afanasij Ordin-Nastjokin med en skrifvelse, hvari han, »näst all välmågas lyckönskan», tillkännagaf sin ankomst. Den 13 December återkom trumpetaren och hade då i sällskap Kotosjichin, som medförde så väl ett artigt handbref till Bengt Horn ensam från Ordin-Nastjokin som en skrifvelse från den ryska legationen till den svenska legationen, båda daterade den 11 December. Dagen derpå skref Bengt Horn till Kongl. Maj:t, att de ryska sändebudens bref ännu icke vore »translateradt», men så vidt man ännu kunde »penetrera», yrkade ryssarne fortfarande på den svenska legationens snara afresa till Moskva, »och det föreföll, som om de gjorde sig litet hopp att komma med oss i någon synnerlig traktat eller fredligit utslag, utan soubsonera fast mera, att det måtte något sticka derunder.» Sedan man hunnit taga fullständig kännedom om det ryska brefvets innehåll, »blef den 16 *ditto* ofvanbemälte ryske hitskickade opkallad och depecherad, hvilken, kommandes för herrar legaternes excellenser, betackade dem för undfånget godt *accomodement*, hvilket han vid sin återkomst till Dorpat sade sig skola veta att berömma och ihugkomma. Herrar legaternes excellenser svarade sig gerna

förnimma, att honom ginge väl, önskandes, att han vid sin återkomst till Dorpat måtte också finna hans tsarske Majestäts store och fullmyndige gesandter vid god helsa och önskeligit tillstånd, hvilke af Hans Kongl. Maj:ts store och fullmyndige gesandter mycket flitigt och vänligen helsades.» Utom det skriftliga svar, som uppdrogs åt honom att framlemna, hade deras excellenser »emot honom, såsom den der dependerade af kansliet och hade bevistat konferenserne på Walliesar och Pöhestekylla, något munteligen att optäckia», nämligen, att, enligt underrättelse från generalguvernören Helmfelt, ett sändebud från tsaren till Kongl. Maj:t hade passerat Narva, medförande bref, hvarpå besked först måste afbidas, innan den ifrågasatta resan till Moskva kunde företagas. »Hvaruppå han, Grigorij Kotosjichin, svarade, att de tsariske gesandterne intet visste mer af samma post än det, som vojevoden på Nogården Kurakin om hans igenomresa notificerat hafver. Hans excellens hr Bengt Horn contesterade å sin sida den samma begärlighet till en ny evigvarande traktats fullbordan, som han så väl vid Walliesar, som sedermera alltid och i alle konferenser hafver förspörja låtit, och han, Grigorij, sjelf derom ett vittne vara kunde.» Han hoppades, att de ryske legaterne måtte för detta ändamål »beqväma sig» till bättre vilkor, än de hittills hade gjort. »Den ryske utskickade svarade, de tsariske gesandterne uti intention och mening till att fullborda ett så important och godt verk hafva nu länge väntat på hans excellenses tillbakakomst ifrån Sverige, begärandes nu muntlig att förnimma, på hvad tid och ort Kongl. Maj:ts store gesandter vore resolverade att anställa deras resa åt Muscou efter den 27:de Walliesarske punktens lydelse, på det man å alla orter till deras reception god och behörig anstalt desto bättre göra kunde. Hvilken begäran han 3 gånger repeterade. Honom svarades, att uti det honom tillstälde brefvet vore om denne punkten utförligen mentionerad, hvarutur hans tsarske Maj:ts store och fullmyndige gesandter Hans Kongl. Maj:ts store och fullmyndige gesandters intention och mening nogsamt seendes och förnimmandes varde. Hvad hans tsarske Maj:ts store och fullmyndige gesandter deruppå svarandes och sig förklarandes varde, så äre Kongl. Maj:ts store gesandter beredde och sinnade med dem deröfver i all vänlighet vidare att korrespondera. Dermed dimitterades merbemälte Grigorij med vänlig helsning till de ryske gesandterne,

såsom ock tillsägelse att skola blifva ännu för sin afresa uti logimente väl trakterad, och sedan med en prestaf[1]) beledsagad till gränsen.» I brefvet till de ryske legaterne påpekas nödvändigheten att genast skrida till fortsatta underhandlingar på stället, och derjämte besvärar man sig öfver utelemnandet af »Livland» i svenske konungens titel. Nastjokin och hans kolleger affärdade kort derpå en »kapten» med ett nytt bref, hvarpå från svensk sida svarades med en »legationshofjunkare», såsom det heter i en relation till Kongl. Maj:t af den 4 Januari 1661, »under de formalierne att kunna så mycket förr bekomma deras vidare deklaration», eftersom ryssarne »nu oss tvenne gånger hafve beskickat, först med en deras legationskanslist och nu med en capitein» [2]).

Kotosjichin har således innehaft en ingalunda obemärkt ämbetsmannaställning och varit »mycket brukad i tsarens tjenster för sin snällhets skull», för att nyttja Barckhusens ord. *Posolskij prikaz* var, åt minstone innan Alexej Michajlovitj inrättade sitt hemliga kansli *(prikaz tajnych dêl)* det förnämsta af de moskovitiska ämbetsverken, och der förvarades äfven tsarens stora signet. Det förestods af en *dumnyj diak* (rådssekreterare, som förde protokoll inför tsaren, då han höll sammanträden med *bojarskaja duma* eller riksrådet); dessutom tjenstgjorde der tvenne diaker af lägre rang och 14 *podiatjije* eller kanslister, utom ett stort antal öfversättare och tolkar, för det mesta af utländsk härkomst, allt enligt uppgifter i Kotosjichins egen bok. Söner till borgare och bönder kunde, om de hade gynnare och förmåga, användas såsom *podiatjije*, hvilka sedermera kunde hugnas med *pomêstia* eller förläningsgods mot rustningsskyldighet. Som dessa gods under vissa vilkor voro ärftliga, kunde således en *podiatjij* blifva stamfader för en besuten frälsemannaätt *(dvorianskij rod)*, som efter hand kunde arbeta sig upp till rikets högre värdigheter, men hans egna utsigter

[1]) Detta ord är utan tvifvel lånadt från ryskan, der *pristav* betecknar så väl rättstjenare som ett slags marskalkar eller ceremonimästare, hvilka hade att inställa sig hos främmande beskickningar till uppvaktning och bevakning. Samma bruk upptogs äfven i Sverige, hvad moskovitiska sändebud beträffar.

[2]) Jfr Riksarkivet, *Muscovitica:* »Protokoll vid Kardiske traktaten», N:o 2 och N:o 4, samt »Handlingar rörande Kardiska freden». I de temligen slarfvigt af translatorn Jakob Renning (Rennij) utförda tyska öfversättningarna af de ryska brefven, hvilka senare ännu finnas qvar, förvränges Kotosjichins namn på hvarjehanda sätt. Flere af originalbrefven har den senare troligen med egen hand utskrifvit. Af handlingarna rörande stilleståndet i Walliesaari (Riksarkivet, *Muscovitica*) kan ingenting inhemtas om hans uppträdande vid detta tillfälle.

till vidare befordran voro, till följd af de stränga gammalmoskovitiska rangskilnaderna *(mêstnitjestvo)*, temligen inskränkta; på sin höjd kunde han hoppas erhålla någon plats som diak i de lägre ämbetsverken eller hos vojevoderna i landsorten. Lönerna voro små, men stego efter ålder i tjensten; för särskilda uppdrag gåfvos tilläggsarvoden och resekostnadsersättningar. I företalet till den andra upplagan af Kotosjichins arbete anföras några utdrag ur de räkenskaper, som fördes i *posolskij prikaz*. Deraf framgår, att år 7169 (efter verldens skapelse, från 1 September 1660 till 1 September 1661) har Kotosjichin, som uppföres sist bland *podiatjije*, uppburit full lön, 13 rubel, i anledning af hans deltagande i underhandlingarna med Sverige. Året derpå höjdes hans lön till 19 rubel, och dessutom erhöll han 9½ rubel i och för resekostnader. Nästa år erhöll han, på anordning af *dumnyj diak* Larion Lopuchin (förmodligen samme man, som sedan blef Peter den stores svärfader), 20 rubel i lön och 10 rubel i resepenningar, och följande år hade han i lön 24 rubel. Det tyckes sålunda, som om hans förmän i det hela hade varit belåtne med hans tjenstgöring, men det fins äfven ett bref af tsar Alexej Michajlovitj till Ordin-Nastjokin och hans medlegater, dateradt den 4 Maj 1660, hvari diakerne anbefalles att noga granska alla utgående skrifvelser och näpsa Grisjka Kotosjichin med prygel *(batogi)*, derför att han i en till tsaren å legationens vägnar insänd skrift uteglömt ordet *velikij* i titeln *v. gosudar tsar* o. s. v. (store herre tsar o. s. v.)[1]). Denna aga minskade dock enligt moskovitiska begrepp icke hans brukbarhet i tsarens tjenst. Såsom ofvan blifvit berättadt, användes han på hösten i ärenden till de svenske legaterne, och år 1661, när freden var afgjord, skickades han till Stockholm med ett bref från tsaren af den 7 Augusti, hvari Kongl. Maj:t anmodas att låta sina legater infinna sig på den utsatta mötesplatsen den 30 September med ratifikationen af fredsslutet [2]). Enligt påskrift framkom icke brefvet förr än 23 September, och svenska regeringen fattade några misstankar emot tsarens uppriktighet till följd af dröjsmålet, som gjorde de svenske legaternes ankomst till Kardis på föreslagen tid omöjlig. Emellertid beslöts i rådet den 24 September, »att

[1]) Soloviev, *Istorija Rossii*, XI, sid. 406, anm. 22.
[2]) Riksarkivet, *Muscovitica:* »Tsarernes originalbref 1660–1680». Kotosjichin omnämnes uttryckligen i brefvet såsom *gonets*.

denne ryske expressen med första expedieras, och gifves en bojort (ett slags fartyg) med sig»[1]). Efter öflig sed fick han och hans följe ganska vackra föräringar. Kotosjichin sjelf erhöll tvenne silfverpokaler, till samman vägande $253\frac{1}{2}$ lod och värderade till 304 daler s:mt; hans tolk fick 15 dukater, och hans tre drängar 4 riksdaler specie hvardera. Till deras »förtäring» utgafs af accismedlen sammanlagdt 500 daler s:mt[2]). Huru länge Kotosjichin denna gång stannade i Stockholm, kan icke bestämdt uppgifvas; men äfven om han icke hade tid att förvärfva sig synnerligen många närmare bekantskaper, kunde dock en och annan från den tiden hafva hans person i minne, när han under helt olika förhållanden kom tillbaka dit några år senare. Taube t. ex. påstår sig hafva sett honom såsom rysk »envoyé» i Stockholm.

Efter sin hemkomst till Moskva slog han in på ganska underliga vägar, det må nu hafva skett af harm öfver dålig behandling eller för att förbättra sina klena inkomster. Det har redan blifvit berättadt, att han sjelf bland sina meriter åberopar sin tjenstvillighet emot den svenske kommissarien i Rysslands hufvudstad, och att detta bestyrkes genom dennes egna rapporter. I den nyss omtalade »inkomst- och utgiftsboken» *(prichodno-raschodnaja kniga)* läses en anteckning för år 7173 (1 Sept. 1664—1 Sept. 1665), så lydande: »Grigorij Kotosjichin. Förlidet år 7172 bar Grisjka sig åt som en skurk *(svoroval)*, vardt en förrädare, rymde till Polen. Och var han vid armén under bojarerna och vojevoderna, knäs Jakob Kudenetovitj Tjerkasskij med kolleger.» Kotosjichins egen version af sakens förlopp är ofvan framstäld. Att oenighet rådde emellan Tjerkasskij och Dolgorukij, är säkert intygadt. Den förre, som härstammade från de förut sjelfständige furstarne öfver Kabarda vid Kaukasus och således icke tillhörde den gamla moskovitiska aristokratien, ansågs stå i ett spändt förhållande

---

[1]) Rådsprotokoll 1661 vol. III, fol. 202.

[2]) Kammararkivet, General-Räntekammarbok 1661, pagg. 58, 66, foll. 341, 373, 374. Presenterna qvitterades den 28 September å Kotosjichins vägnar af translatorn Jonas Brandt, som synes hafva varit hans prestaf. Förtäringen betalades till »musikanten» Gustaf Düben, som enligt handlingar i Tyska kyrkans arkiv var denna församlings organist och dess utom höll något slags värdshus. Det är mycket möjligt, att de ifrågavarande pokalerna ännu kunna beskådas i *Oruzjejnaja palata* på Kreml i Moskva, ty det hände icke sällan, att de återvändande sändebuden fingo inlemna sina erhållna presenter i tsarens egen skattkammare.

till tsarens svärfader Ilia Danilovitj Miloslavskij och dennes slägt. Dolgorukij åter stod tsarens person mycket nära. Han var en vida mer framstående man än Tjerkasskij. Redan 1654 hade han med framgång fört befäl i kriget mot Polen, 1670 slog han rebellen Stenka Razins kosackhär. För öfrigt var han mycket hänsynslös i sin stränghet och på denna grund hatad af underordnade; jemte sin son och många andre stormän mördades han af streltserna vid den bekanta katastrofen i Maj 1682. Sommaren 1664 underhandlade han jemte Ordin-Nastjokin och andre i närheten af Smolensk om fred eller stillestånd med polackarne. Det moskovitiska rikets ställning var då ganska kritisk. Statskassan var uttömd, de gjorda eröfringarna hade till största delen gått förlorade, i Lillryssland var tsarens parti underlägset, tatarkanen hade slutit förbund med Polen och med sina härskaror tillfogat de upproriske kosackerna svåra nederlag. I Moskva sökte Sverige och England, hvars regering der representerades af en utomordentlig legation under lord Carlisle, att påtruga tsaren sin bemedling. Polackarne ville derför icke göra de ryska sändebuden ens de minsta medgifvanden. På Nastjokins och Dolgorukijs tillstyrkan fick derför Tjerkasskij, som stod med en här af 30,000 man på ryska sidan af Dnepr icke långt från underhandlingsorten, order att gå öfver floden och leverera den vida fåtaligare polska truppstyrkan batalj, för att genom en militärisk framgång understödja de ryske diplomaternas yrkanden. Han måste likväl efter kännbara förluster draga sig tillbaka och återkallades derför till Moskva, ehuru under förevändningar, skonsamma för hans anseende. Dolgorukij skickades nu till hären, men hade till följd af truppernas bristande manstukt ringa framgång. Underhandlingarna fortsattes till sent på hösten och återupptogos året derpå under något gynsammare utsigter till följd af inre oroligheter i Polen [1]).

---

[1]) Soloviev. *Istorija Rossii*, XI, sidd. 196 ff.; Riksarkivet, *Muscovitica:* Ebers' bref till Kongl. Maj:t. Ebers berättar den 26 Januari 1664: »Mein geheimer Correspondent, dar ich allezeit was gewisses von pflege zu haben, ist von hier nach knes Jacob Tjerkasskij verschicket worden und wird wohl eine Zeit lang ausbleiben, woran mir gross Leid geschieht, weilen so bald wieder einen solchen zu bekommen mir sehr schwer wird sein». Den 15 Augusti meddelar han, att Tjerkasskij blifvit hemkallad. Kort efteråt, i samma eller följande månad (datum fattas på brefvet), skrifver han: »Von den reusschen und polnischen Tractaten hat man ganz nichts gewisses, jedoch hoffet man hier auf einen Stillstand auf etzliche Jahre zu erhalten, und seindt die HH. Commissarien noch nicht von einander. Es seint viel malcontente Reussen zu den Polen übergangen. *Insonderheit ist ein Schreiber mit viel geheimste Sachen übergelauffen, sage von*

Under dessa omständigheter gjorde Kotosjichin sitt affall. De senaste ryske utgifvarne af hans arbete hafva i företalet aftryckt en hans inlaga till konungen af Polen, funnen bland de polska arkivsaker, som nu förvaras i Moskva. Den är odaterad, men antagligen från slutet af 1664 eller början af följande år. Han tackar konungen, som tagit honom i sitt beskydd och gifvit honom anställning hos kanslern af Litaven (Kristoffer Patz) med en årlig lön af 100 rubel. Han lofvar att meddela underrättelser om tsarens affärer med Sverige, Ukrajna och tatarerne, hvarom han säger sig hafva god kunskap från sin tjenstgöring i *posolskij prikaz*. Vidare begär han upplysningar om hetman Czarnieckis och tatarernas krigsoperationer, om gången af underhandlingarna med Nastjokin, anhåller om kartor öfver de ryska gränstrakterna, allt för att så mycket bättre kunna tillhandagå de polske fältherrarne, erbjuder sig att undervisa handtverkare i förfärdigandet af nya vapen, som han sjelf uppfunnit, och rekommenderar en annan moskovitisk öfverlöpare såsom duglig för samma ändamål. Slutligen beder han om nåden att få göra hans majestät sin personliga uppvaktning. Att här föreligger ett förräderi *in optima forma*, torde vara alldeles påtagligt. Om hans vidare öden i Polen är ingenting bekant. Af Taubes bref till vojevoden i Novgorod ser det ut, som om Kotosjichin föregifvit sig i Polen hafva stått i förbindelse med Ordin-Nastjokins son, Voin, en begåfvad ung man, hvilken af lust att se sig om i verlden och förledd af polske krigsfångar hade olofvandes begifvit sig först till Danzig och af polske konungen blifvit skickad först till Wien, sedan till Frankrike. Fadern sörjde mycket öfver denna händelse och ansåg sig böra bedja om afsked ur tsarens tjenst, men tröstades med ett mycket nådigt bref af Alexej Michajlovitj, som sökte förklara sonens felsteg såsom ett drag af ungdomlig vetgirighet och uppmanade fadern att fortfarande egna sina krafter åt fredsunderhandlingarna med Sverige, hvilka just då pågingo.[1])

---

den Tractaten.» Den 17 November vet han att förtälja, att Nastjokin med sin broder och »diak *Grigori Karpof*» gå såsom sändebud till polska riksdagen. Enligt Soloviev åtföljdes Nastjokin af diaken Grigorij *Bogdanov; Karpov* åter är Kotosjichins »fadersnamn» (*otetjestvo*). Måhända har Ebers förblandat de båda namnen, eller hafva hans sagesmän i Moskva icke uppgifvit, hvad den förrymde skrifvaren hette. Nästan alla dessa och dylika notiser äro hos Ebers skrifna med chiffer.

[1]) Soloviev, *Istorija Rossii*, XI, sidd. 84 ff.

Hvad än Kotosjichin må hafva begått i Ryssland och Polen, i Sverige fann han en hedrande verksamhet, som ty värr afbröts allt för snart. Man misstager sig troligen icke, om man tillskrifver hans upptagande i svensk tjenst Bengt Horns och Adolf Ebers' förord, med hvilka båda han af gammalt var temligen bekant. Men i egentliga statssaker synes han icke hafva blifvit använd såsom svensk undersåte. Han torde hafva egnat sin tid hufvudsakligen åt författandet af sin märkvärdiga bok. »Till detta hans arbetes företagande», säger Barckhusen, »gåfvo honom en stor anledning först de länders och städers berömlige och loflige statuter, som han under sin flykt igenom reste, utan ock mera, när han med förundran sedan förmärkte den sköna politiens kultur i den landsorten, hvarest han då ändteligen stannade, den han på sitt ryske språk vidt berömde och esomoftast det itererade, hvilket allt var hans första incitament, som honom animerade att ock något beskrifva om sitt fäderneslands seder och ceremonier. *Pro secundo* var det ingalunda ringare orsak till hans infattade lust och vilja om detta sitt företagne arbete, då herr rikskanslern samma tiden, högvälborne grefve Magnus Gabriel De la Gardie, fick spörja hans snälla *ingenium* och temmeliga erfarenhet *in rebus politicis* (*fuit profecto sollers animo atque etiam ingeniosissimus inter suos coæquales et conterraneos*), gaf hans excellens honom sedan mera och bättre *ansam* till att fullfölja sitt påbegynte arbete». I M. G. De la Gardies papper, som förvaras i riksarkivet, har jag icke påträffat något, som gifver stöd åt det antagandet, att han af egna medel skulle hafva understödt Kotosjichin. Men såsom chef för kansliet har han beredt honom inträde i detta verk. »Ryssen Johan Alexander Selitzki» är i staten uppförd såsom en af tjenstemännen vid *archivum* omedelbart efter ryske translatorn och rysstolken[1]). Utom dem hade han till ämbetsbröder män, så-

[1]) Kammararkivet, Kanslikollegii kassabok 1667, pagg. 5, 97, 98 m. fl. st.; Statskontorets bokslutskontor, Generalstatbok 1667. Rysstolkar i kronans tjenst förekomma redan under Gustaf Vasa och hans söner; från Johan III:s tid har man bestämda vittnesbörd, att äfven personer, som kunde uppsätta handlingar på ryska språket, tjenstgjorde i kansliet; allt ifrån första åren af Kristinas förmyndarestyrelse kan en fortlöpande rad af på stat anstälde translatorer anföras. Personer, som ville egna sig åt denna verksamhet, skickades vanligen förut på någon tid till Ryssland för att studera språket, dels vid de svenska »hofven», dels vid tillfälliga beskickningar. Enoch Lilliemarck, som var translator under Karl XII, åberopar bland sina meriter (i en ansökan af den 11 Maj 1692), att han »många besvärliga resor gjort hafver, så med det svenske store gesandtskapet samt envoyén Kristoffer von Kochen till Muscow, som något derefter till gränsetractaten

dana som Erik Runell (arkivsekreterare), Hadorph (antiqvarie), Chemnitz, Loccenius och Widekindi (historiografer). Han hade således tillfälle till umgänge med personer, som kunde gifva honom anvisningar i hans författareskap, och för hvilka han äfven sjelf kunde vara nyttig i deras arbeten; Widekindi var just då sysselsatt med sin historia om »det svenska tioårskrig i Ryssland», hvilken utkom 1671. Kotosjichin bodde på Södermalm hos arkivets rysstolk Daniel Anastasius, förmodligen bördig från någon af de svenska provinser, der ryska var folkspråk.

Hans trefnad blef dock icke långvarig. »På sistone», berättar Barckhusen, »blef denne gode Selitzki så olyckelig, att han bedref ett oförmodeligit mandråp på sin egen husvärd, som då var en rysstolk i Stockholm, Daniel Anastasius benämnd, af en ringa, lättfärdig orsak härrörande, nemligen att Anastasius hade en suspicion till Selitzki om sin qvinna, och de begge allena hemmavarande kommo derom uti sin fyllnad att ordkastas med hvarandra, hvilket ej bättre aflopp, än att Selitzki afhände Anastasio lifvet med några styng af en spanisk stilet eller puniert, den han samma gången på sig bar. Alltså blef han för den gerningen icke heller förskont, utan måste sedan sjelf sättia hufvudet till genom skarprättarens svärd utom Södre Malms tullport». Denna brottmålshistoria är af det intresse, att jag vill, så vidt möjligt, efter ännu bevarade handlingar redogöra för sammanhanget dermed.

På ordinarie rättegångsdagen den 10 September 1667 vid kämnersrätten på söder »företrädde hustru Maria Fallentinsdotter, med gråtande tårar tillkännagifvandes, huru såsom hennes gäst, ryske kanslisten Johan Alexander Zeletski, är förleden söndag 14 dagar sedan klockan 7 om afton i hennes frånvaro något drucken hemkommen, och utan någon stor ordkastning öfverfallit hennes man, fordom ryssetolken Daniel Anastasius, der han stod med sine underkläder och toffler, i mening att vilja lägga sig,

vid Waske Narwen, så ock sedermera med de ryske ambassadörerne till Frankrike och Spanien, då jag, under ett så barbariskt och sällsamt folks lydno stadder, mycket ondt utstå måste» (Riksarkivet, Strödda handlingar rörande Ryssland i 17:de och 18 seklen: Ryske translatorer). Translatorn i arkivet uppbar 1667 en lön af 600 daler S:mt (sekreteraren Runell hadde 1200, historiografen Widekindi 600). Dessutom fans vid denna tid på arkivets stat ett anslag af 1200 daler s:mt för »4 studenter att lära det ryske språket». Såsom det synes af staten, hade man disponerat ett af dessa stipendier till aflöning åt Kotosjichin. I de östra landsorterna funnos äfven aflönade translatorer. Enskildt praktiserande rysstolkar förekommo i betydligt antal. I Stockholm auktoriserades sådana af magistraten och öfverståthållaren.

fattat honom i axlarne, sparkat honom för magen, rist, skuffat i en vrå och satt honom på en kista, der han sedan gifvit honom med en poignard eller stilet fyra dödeliga styng, det ena i bröstet under venstra vårtan, det andra i nafvelen, det tredie i ryggen emellan axlarne och det fjerde i venstra armen, då Anastasius till honom sagt: »är detta min tack för det myckna goda jag dig bevist hafver?» och ropat på sin hustrus syster (som med dem allena i stugan var) till hjelp, hvilken ock straxt sprang emellan att vilja skilja hennes svåger ifrån Zeletski, men (till att beklaga) intet bättre uträkat, än att Zeletski högg med afviga handen tillbakars henne stiletten uti bröstet, så att barberaren icke är ännu förviss oppå, om hon blifver vid lifvet eller ej. När nu Johan Alexander Zeletski hade denna sin onda gerning förrättat och begge personer så ynkeligen stuckit och blesserat, sade hustru Maria Fallentinsdotter, så efter sin mans som systers berättelse, att bemälte Zeletski lagt poignarten på bordet, gått af och an på golfvet, intet tillbjudande att rymma, intill dess vakten kommo och grepo honom; sedan refererade också hustru Maria, att andra dagen derefter, då hon till Zeletski uti corps de garde gick, hafver han ibland allt annat sagt, att så framt vakten icke så snart kommit och honom antastat, skulle han sjelf hafva gjort af med sig. Emedlertid, ehuruväl hustru Maria Fallentinsdotter hafver tänkt och förmodat, att hennes framledne man Daniel Anastasius skulle komma något för sig, är han likväl den 9 hujus (när han var först igenom kyrkoherden hans vyrdighet herr Lars Milander med Herrans högvördige nattvard besökt och med Gud förlikter, jemväl banemannen tillgifvit och under Guds och verldslig dom skutit) afleden och död blefven. Johan Alexander Zeletski var tillstädes och tillspordes af rätten igenom ryssetolken Hans Österik, huru, hvarföre och af hvad tillfälle han hafver öfverfallit och så ynkeligen blesserat sin husvärd och hans hustrus syster. Johan Alexander Zeletski svarade igenom ryssetolken Hans Österik, att han fuller intet nekar till gerningen, men kan sig icke häruppå i hastighet förklara (ehuruväl rätten honom allvarligen pålade genast att svara), utan begärde tre dagars dilation, då han med skriftelig berättelse ville inkomma och berätta, huru med denna gerning sig af begynnelsen förevetter. Sist anhöll hustru Maria Fallentinsdotter ödmjukeligen, att rätten ville anse hennes fattigdom och förhjelpa henne till sine penningar för den kost, kam-

mar och säng Zeletski hafver öfver 8 månader à 30 daler om månaden hos hennes salig man njutit, efter såsom hon inga medel hafver att komma sin man till jorden. Så ehuruväl rätten ingalunda kunde komma Johan Alexander Zeletski till att svara och omständeligen referera, huru och på hvad sätt han denna fasliga gerning emot Daniel Anastasius och hans hustrus syster föröfvat hafver, utan begärer opskotsmål och dilation, likväl efter han icke förnekar sjelfva gerningen och mordet, utan sådant af hans egen bekännelse klart är, så att rätten intet ser honom några skäl hafva till att begära dilation, ty vill rätten honom hafva till den högtärade rådstugurätten remitterat»[1]).

Redan den 11 September företogs målet af rådstugurätten. Svaranden frågades först genom tolkarne, »hvadan han vore kommen, af hvad condition, och för hvad orsak han sin fordom wärd och gode vän af daga tagit». Han svarade sig »vara kommen ifrån Ryssland, hans condition visste Kongl. Maj:t, och för hvad orsak skull han slagit sin värd, kunde han intet säja, men ville sådant skriftligen berätta, eftersom han ingen tolk kunde sin sak betro, emedan de partiske voro». Rätten resolverade derför,

---

[1]) Stockholms rådhusarkiv, Stockholms Södre Förstads Kämners Protokoll pro anno 1667, pagg. 717–722. Dersammastädes, i en häftad bundt »Ransakningar pro anno 1667», har jag funnit en böneskrift till magistraten från dess »allerödmjukeste och trogneste tjenarinna och förebedjerska, Maria Valentinidotter, en utfattig och mycket eländig enka». Hon berättar der, att »den ifrån Ryssland hit öfverlupne ryssen, som kallar sig Ivan Alexandriof Silitskij, der dock hans rätta namn är Gregorei Karpof Karteijsekin», hade »intingat sig till kost och qvarter» hos henne och hennes man 14 dagar före Jul 1666, och att de allt sedan dess honom »med allt det han till sitt uppehälle, samt säng, ljus, ved och tvätt har behöft, nöjakteligen försörjt och uppehållit». Sjelfva dråpet, som säges hafva skett den 25 Augusti, förtäljes med ungefär samma omständigheter som i kämnersrättens protokoll, utom att Kotosjichin icke skildras såsom drucken. Mannen dog den 8 September klockan emellan 10 och 11 på natten, »lemnandes mig arma qvinna i största armod och eländigt tillstånd, så att jag nu icke det ringaste eger att låta honom komma till jorden med, eftersom jag allt det lilla jag hade, för denne ryske mördares skuld, som alltid ville hafva fullt opp, hafver måst sätta i sticket». Hon beder derför om en »nådepenning» till begrafningshjelp, och att vederbörande måtte »låta denne grymme och tyranniske mördaren öfvergå det han väl förtjent hafver». Den 13 Mars 1668 efterskänktes en Daniel Anastasii skuld till staden på 545 daler s:mt, »alldenstund enkan intet är mäktig samma betala» (Rådhusarkivet, Stockholms stads protokoll 1668, fol. 46). Kongl. Maj:t beviljade den 31 Oktober 1667 Maria Valentinidotter 100 daler silfvermynt såsom nådegåfva »för hennes mans ynkeliga afgång», enär hon lemnats »med sine omyndige små barn i stor fattigdom» (Rikssregistr. 1667, III fol. 259; Kongl. Maj:ts bref till Kammarkollegium 1667, fol. 459; Generalräntekammarbok 1667, pag. 40, fol. 224). Enligt kanslikollegii resolution af den 8 November 1667 fick »rysstolkens enka» $84\frac{1}{2}$ daler s:mt af Selitskis lön, »emedan hon hafver assignationen i sine händer, som skall henne för kost af Selitski vara opdragen» (Kanslikollegii kassabok 1667, fol. 293). Denna summa balanceras dock år för år i räkenskaperna ända till 1674, hvadan den synes aldrig hafva blifvit utbetalad.

»att man sig om andre opartiske tolkar skulle omse, hvilke han ej med skäl kunde jäfva, och med hvilka han vore tillfreds». Dagen derpå »föreställdes åter bemälte Silitski och frågades, huru han sig nu hade betänkt, om han något skriftligen hade uppsatt, eller om han muntligen ville genom majoren hr Peter Holtzhusen [1]) och translatoren Barckhusen referera, huru det vore tillgånget, och för hvad orsak han slagit Daniel Anastasium. Svarade, det vore kunnogt, att han hade gäst hos framledne Anastasius, hvilken och varit hans vän, men sedan ryske köpmännerne hit kommo och han (Anastasius) sig penningar tjente med tolkande, hade han sig slagit på fylleri, intet försörjt sitt hus, utan fört ett oskickeligit lefverne (hvilket förorsakade, att hans hustru gick några dagar ifrå honom), det han (Selitski) på hennes begäran honom förehållit, bedjandes han ville corrigera sitt lefverne och lefva med sin hustru uti enighet, hvilket så mycket verkade, att Daniel sökt hustruns vänskap och gått med honom samma dag ut, föregifvandes vilja köpa åt henne en ring, men när de vore på vägen, excuserat sig ej kunna gå så långt, utan gick tillbakars hem, och han (Selitski) gick till capitein Sven Göthe, hvarest han drack en gång. När han nu emot 7 hemkom, var Daniel drucken och afklädder, viljandes gå i säng, men när han fick se honom (Selitski), brukade han en elak mun och öfverföll honom med skamlöse skällsord och på ryske språket vederstygglige och olidelige ordeformer, visandes honom fan i våld utur gården. Hvilket allt han (Selitski) i förstone för skämt optog, men sedan Daniel på hans frågan, om det allvar vore, med ja svarade, slog han honom på munnen, och Daniel stötte honom med knytnäfven i veka sidan och tog honom i strupen, dermed de både nederföllo på en kista, och som han (Selitski) såg sig ej kunna slippa, tog han till en dart, den han hos sig hade, och stack några sting till Daniel, på det han skulle lös

[1]) Denne officer, som hade deltagit i det senaste livländska kriget och för öfrigt var invecklad i åtskilliga rättegångar, synes hafva stått den ryske gesandten nära. På dennes egen begäran förordnades han till beskickningens prestaf den 10 Oktober, ehuru det troddes, att han genom sina »upptåg» gjort envoyén pockande i fråga om ceremonier och åstadkommit oenighet emellan honom och hans förre prestaf (Rådsprotokoll 1667, vol. Bergenhielm, foll. 403, 441 vol. Franc, fol. 411). Holtzhusen hade redan 1662 varit prestaf för den ryska legation, som då var i Stockholm (*Muscovitica:* Protokoll angående ryska legationer till Sverige 1662). Translatorn Barckhusen hade den 8 September 1667 blifvit förordnad till »inspektor öfver ryssegården och tolkarne», men redan inom en månad besvärade sig de ryske köpmännen hos Kongl. Maj:t, »att han dem mycket ohöfligt skall handtera samt med skällsord offendera» (Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, foll. 317, 410).

komma; Daniel ropade hustrusystren skulle hjelpa sig, då han continuerade med några styng, och skulle han på timan dö, kunde han ej veta huru pigan fick hugg». Han tillspordes derpå at rätten, »om han af denne sin relation icke i sitt samvete vore öfvertygad vara baneman till Anastasii död». Han svarade »vara sant hvad han hade bekänt, visste ock väl, hvad Sveriges lag i detta mål krafde, och att hans stund snart vore kommen; hvad nu lagen förmådde och Kongl. Maj:ts vilja är, underkastar han sig gerna, kunde likvisst icke alldeles hålla sig för oskyldig, ej heller för skyldig, emedan det kostar hans lif». Derefter befalde rätten »parterne taga sitt afträde», och »efter moget betänkande» afkunnades den 26 September »borgmästare och råds resolution angående dråp» i målet »emellan Maria Valentinsdotter, salig rysstolken Anastasii efterlåtne enka, kärande, och ryske kanslisten Ivan Alexandrioff, den sig ock kallar Gregorij Karpoff Kerteijserin, svarande»: »Emedan såsom ryske kanslisten Ivan Alexandrioff Silitski, den sig ock kallar Gregorij Karpoff Kerteijserin tillstår och bekänner sig den 25 Augusti uti dryckesmål stuckit sin värd Daniel Anastasius med en poignart några styng, sedan han af honom örfilad blef, hvaraf han efter 14 dagars förlopp döden lutit, alltså kan denna rätten hans lif ej förskona, utan efter Guds och Sveriges lag dömer honom till döden, remitterandes härmed saken till den högloflige kongl. hofrätten» [1]).

Af detta utslag framgår, att Kotosjichin fäldes uteslutande på grund af sin egen bekännelse, utan att likväl rätten ansåg sig böra taga hänsyn till de af honom anförda omständigheter, som i någon mån kunde anses minska hans brottslighet. Vidare ser man, att denna dråpssak uppfattades väsentligen såsom ett mål emellan banemannen och den dräptes arfvinge. Enligt då rådande rättspraxis kunde icke heller någon benådning gerna komma i fråga utan målsegandens begifvande. Vare sig att enkan ville afvända alla för henne sårande misstankar eller hon verkligen drefs af uppriktig hämndkänsla, yrkade hon lagens strängaste straff, och Kotosjichin tyckes icke heller hafva anhållit om nåd, vare sig hos sin motpart eller hos Kongl. Maj:t.

---

[1]) Rådhusarkivets »Protocollum criminale pro anno 1667», tydligen ett koncept, hvaraf fragmenten finnas kringströdda här och der; något renoveradt exemplar fins icke. Detta arkiv, af ofantlig vigt både för rättskipningens och för Stockholms stads historia, är af brist på utrymme i ett högst otillfredsställande skick. Tills vidare må man likväl hoppas, att dess skatter åt minstone icke på något förhastadt sätt måtte förfaras.

Politiska omständigheter gjorde äfven hans belägenhet så godt som hopplös. Till Stockholm hade nyligen anländt en »tsarens afskickade», som hade i uppdrag att anföra svåra klagomål emot de svenske residenterna Lillienthal och Ebersköld. Vid denna tid närmade sig underhandlingarna emellan Polen och Ryssland till ett lyckligt slut, och af oro deröfver var svenska regeringen mer än vanligt angelägen om att genomdrifva sin länge närda plan att uppträda såsom »mediator». Det ryska sändebudet erfor snart, hvem dråparen på Södermalm egentligen var, och tog genast sina mått och steg derefter. Redan den 10 September, således samma dag, som målet var före vid kämnersrätten, berättade Sten Bjelke, då ledamot af kanslikollegium, i rådet, att »en svensk(!), som tillförene hade tjent så i Polen som i ryska pricazet, är för en tid sedan recommenderader Kongl. Maj:t och således antagen, emedan han skulle vara informerad uti deras kansli. Nu hafver han nyligen begått ett dråp, och blifver alltså honom svårt att undgå dödsstraff, men nu kommer ryske gesandten och anhåller, att bemälte person såsom en öfverlöpare måtte extraderas. Hvad härpå nu skall svaras, begärer han få veta Kongl. Maj:ts resolution». Man beslöt, att »emedan såsom mandråparen intet är *immediate* kommen ifrån Ryssland och, som mest är, hafver här begångit ett dråp, då skall han här *in loco* billigt derföre plikta, och således ingen extradition beviljas» [1]). Den 30 September berättade drotseten (Per Brahe), att »den ryske *poslannik* (sändebudet) hafver varit hos sig (Brahe) och der mest begärt, att den öfverlöparen måtte extraderas. Derpå svarade han, att emedan han hafver begått ett groft mord här på sin värd, så bör han ock här vederbörligen straffas, trodde icke heller, att tsaren skulle lida en sådan man uti sitt land, men sade ändteligen, att han skulle få ett rätt svar deruppå. Det är skada, att han (Brahe) förnimmer, det han (dråparen) ett vackert verk hafver under händerne, att han sig så skall hafva förgripit». Rådet fann godt, »att hofrätten skulle taga saken före, och derefter sedan resolveras» [2]).

Svea Hofrätts brottsmålsprotokoll för denna tid hafva genom eldsvåda gått förlorade; i nedre justitierevisionens akter är äfven för dessa år en lucka. Huru Kongl. Maj:ts resolution till sist utföll, är icke antecknadt i rådsprotokollen, men af hvad som

[1]) Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, fol. 329 v. I marg. är antecknadt: »Süliskyn».
[2]) Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, fol. 368.

förmäles om sammankomsten den 21 Oktober, framgår, att dödsdomen blifvit stadfäst. Öfverståthållaren Axel Sparre »förfrågade sig, när den ryske kanslisten skall exeqveras. Resolverades: nästkommande onsdag. Herr rikskansleren förfrågade sig, om icke kanselistens cadaver sedan måtte anatomiseras här i staden eller ock till Upsala sändas. Herr riksdrotseten improberade det alldeles, att icke ryske nationen måtte sig deröfver förarga. Herr Axel Sparre förmente, att det borde här *in loco* ske, emedan Olaus Rudbeckius här är. Resolverades intet något visst»[1]). Dagen derpå var ärendet åter före i rådet. »Resolverades, att ryssen, som för det begångne dråpet skall aflifvas, får dilation, så länge presterskapet kunna gifva honom någon fullkomlig information om vår religion, till hvilken han förklarar sig vilja träda. Imedlertid kan den ryske envoyén lemna någon, om han så vill, här qvar att se, det han visst för sin missgerning varder exeqverad»[2]).

Dermed upphöra alla närmare underrättelser, som kunnat framletas rörande Kotosjichin i tillgängliga officiella handlingar[3]). Af kanslikollegii kassabok för 1667 (pag. 97) framgår dock, att han verkligen »blef justificerad», och att hans återstående lön inbesparades. Barckhusen slutar sin berättelse på följande sätt: »Den ryske religionen öfvergaf han alldeles och höll sig till den lutherska, ty han höll ryssarne sine landsmän för ett blindt folk uti deras religionsväsende, efter han ock något litet förr än han aflifvad blef, med största andakt i fängelset undfick Herrans högvärdiga nattvard, och den blef honom communicerad af en svensk capellan, vyrdige och vällärde herr Olof Petri Kråka, betjenter uti Sanctæ Mariæ kyrka på Södermalm. En magister ifrån Pryssen, som då var den tiden rector scholæ vid den tyska församlingen i Stockholm, benämnd magister Johannes Herbinius[4]), och eljest väl erfaren i det polniske språket, hvilken ofta

[1]) Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, fol. 438.

[2]) Rådsprotokoll 1667, vol. Bergenhielm, fol. 464.

[3]) I Öfverståthållarembetets arkiv skulle man kunnat vänta att finna någon upplysning om domens verkställande. Men genom en »gallring», som företogs der år 1864, hafva alla äldre handlingar, så när som på ett par registratur, blifvit förstörda, hvarigenom ett rikt och oersättligt material, i synnerhet för fångvårdens historia, skaffats ur vägen.

[4]) Herbinius var en framstående skolman och prest. Han förestod en skola i sin hembygd, polska Schlesien, kom 1667 på våren till Stockholm såsom ombud för den evangelisk-lutherska kyrkan i Polen, för att insamla penningbidrag till dess understöd. Han lemnade snart Sverige och gjorde vidsträckta resor i vestra Europa, men återkom hit 1671 och blef då ånyo rektor för tyska skolan. Sedan lär han hafva tjenstgjort någon tid såsom svensk legationspredikant i

gick till honom i fängelset, tröstandes honom i denne sin bedröfvelse med Guds ord, gaf honom på sidlyktone (sedan han framfaren var) detta berömmet, säjandes: *obiit quam piissime.* Straxt han var decollerad, fick han den hedersbegrafningen, att hans döde kropp fördes genast till Upsala, der han blef anatomicerad af herr professoren, höglärde mag. Olavo Rudbeckio, hvilkens(!) benekotar skola än i denne dag stå dersammastädes till ett monument uppträdde på messings- och ståltrådar [1]. *Sic et talem finem habuit vita Selitzki, viri quondam roxolani ingenio incomparabili*».

Den olycklige moskovitiske öfverlöparen har försonat sina felsteg genom den tjenst, som han bevisat sitt fäderneslands historiska vetenskap. Den gamla svenska öfversättningen af hans arbete förtjenar väl att utgifvas; den är i sitt slag ett minne af vår stormaktstid och torde än i dag kunna läsas med både nytta och nöje [2].

Warszawa; dog såsom prest i Graudenz 1676. Åtskilliga rätt märkliga bref och inlagor af hans hand finnas i Stockholms stadskonsistorii och Tyska kyrkans arkiv. Han var en man af mycken lärdom och har utgifvit flere skrifter (på latin och polska) af teologiskt, kyrkohistoriskt och naturvetenskapligt innehåll, tryckta i Stockholm, Köpenhamn, Utrecht m. fl. st. Schefferus, *Suecia literata*, sid. 308; Lüdeke, *De ecclesia teutonica Stockholmiensi* (Ups. 1791), sidd. 79, 80. Kästner, *Geschichte der Mathematik*, IV, sidd. 449 ff.; Ersch-Gruber, *Encyclopædie*. VI, sid. 131, der äfven andra källor anföras. Hans namn förekommer i de flesta utländska biografiska lexikon.

[1]) »Eder höggreflige excellens på det underdånigste och ödmjukeste tackar både jag och min kollega Hofvenius för den stora nåd, som eder höggreflige excellens vår fakultet beviste med det *subjecto anatomico*, som vi nu genast fingo, och är den operation redan förrättad, och hafva vi nu med de penningar, som vi derföre fingo, redan ackorderat med en konterfejare, som vår sektion har redan aftagit och den nu perfektionerar, nemligen alla demonstrationer i lefvandes stort, dermed att både bepryda teatret som alltid att informera *medicinæ et physices studiosos*». Olof Rudbeck till M. G. De la Gardie den 7 November 1667 (Riksarkivet, *Academica*). Af Rudbecks anatomiska preparat fins numera intet qvar i Upsala. I företalet till den första ryska upplagan af Kotosjichins skrift yttras, efter några ord om »de otyglade lidelser och det sedeslösa lefverne», som bragte honom i förderfvet: »Trots alla sina sedliga brister lyckades han likväl under sin vistelse i Stockholm att förvärfva en ganska betydlig ryktbarhet, och han vann till och med några namnkunnige samtidas vänskap. Herbinius och Rudbeck voro bekante med honom»!

[2]) Kotosjichins öfversättare Olof Didrikson Barckhusen, kallar sig *Wiburgo-Carelius;* år 1649 fick han ett stipendium af Kongl. Maj:t för att studera ryska under translatorn Johan Roselins ledning, sedermera arbetade han länge i kansliet såsom biträde vid de ryska akternas tolkning, år 1662 blef han faktor vid det svenska handelshofvet i Novgorod, utnämndes 1664 till translator i arkivet, dog 1687 (Riksarkivet, Strödda handlingar rörande Ryssland i 17:de och 18:de seklen: Ryske translatorer). Den ryska originalhandskriften har varit i den grundlige slavisten Johan Gabriel Sparfvenfelts händer; han har deri gjort några anteckningar på ryska. Redan af Nicolaus Bergius, i hans afhandling *De statu ecclesiæ et religionis moscoviticæ* (Stockholm 1704), sid. 263 åberopas bland författare om Ryssland: *Alexander Selitski Moscovita et Scriba Cancellariæ, cujus-*

Ett litet utdrag må här meddelas till prof. Sedan förf. (kap. IV, 24) berättat, att de moskovitiske legaterne ofta låta i protokollen anteckna »zierlige och kloke ord», som de aldrig i verkligheten talat, för att svikligen tillvinna sig tsarens gunst, fortsätter han sålunda:

»*En fråga.* Hvarföre de understå sig sådant att göra?

Svar. Derföre sker det, att den ryske nationen är af naturen ett högdragit folk och ovanligit i politiesaker, ty i hela det landet hafvas inga goda öfningar, ej heller vilja de vänja sig till något annat än på högfärden allena, *item* till vederstyggelige ting, hat, afund och orättfärdighet hafva de lust, hvarföre de förmedelst deras olärdhet tala väl mycket, som vidrigit är, och lika som med deras snällhet befordrandes sin sak, i det de öfverila (tala fortare än) andra. Hvaraf kommer, att de under tiden förneka och vederropa sine ord eller vrida och vrängia dem i en annor mening; dertill med, när de sålunda återkalla sine ord, då skjuta de skulden på translatorerne, lika som de

---

Mscrt. Sueticum in Archivo Reg. asservatur. Hic sua conscripsit Holmiæ 1669 et alio nomine audit Grigori Carpofson Cotossichin. Mscrt. Ruthen. in Biblioth. Sperfwenfeldiana. Det oriktiga årtalet tyckes vara hemtadt från dateringen af den ena af de i Riksarkivet förvarade handskrifterna af öfversättningen. Gustaf III kände äfven tillvaron af Kotosjichins handskrift och underrättade derom Katarina II, som ämnade låta afskrifva den (Grot, *Jekaterina II i Gustav III*, Petersburg 1877, sidd. 48, 49). Sedan boken en gång blifvit tryckt, har den blifvit känd och begagnad äfven utom Ryssland. Så t. ex. är Hermanns teckning af den ryska förvaltningen på 1600-talet (*Geschichte Russlands*, III, sidd. 651 ff., 711 ff.) nästan helt och hållet grundad på Kotosjichin, hvars ord dock icke i allo torde hafva blifvit rätt förstådda. Vi vilja här endast påpeka ett par misstag, som väsentligen inverkat på Hermanns uppfattning af den moskovitiska adelns ställning. Kotosjichin säger (kap. II, 12), att adelskap *(dvorianstvo)* icke gifves åt någon »af borgarefolk och af presters och af bönders söner och af bojarernas underhafvande *(iz bojarskich liudej)»*, men att om någon af dessa klasser låter sin son träda i tjenst vid de nyordnade värfvade regementena *(saldaty* och *rejtary)* eller såsom skrifvare i prikazerna eller »såsom någon annan tsarens man», och om desse deras söner genom sin tjenstgöring förvärfva »län och arfvegods» *(pomiestia i vottjiny)*, då »uppstår deraf en adelig ätt» *(i ot togo poidet dvorianskoj rod)*, ehuru hvarken adelsbref eller sköldemärken utdelas, utan endast bref på rätten till godsen. Hermann har nu (sid. 722) öfversatt *bojarskije liudi* med »Bojarenkinder» och således trott, att dermed åsyftas de bekante *déti bojarskije* (»bojarsöner» i gamla svenska handlingar), hvilka utgjorde ett slags lägre frälsestånd, uppkommet dels af med kronojord belönade krigare, dels af de förnämare ätternas afkomlingar, i den mån desse i följd af hemmanens förminskning genom arfskiften icke mäktade uppehålla full russtjenst såsom adelsmän *(dvoriane)*. Vidare tolkar Hermann de efterföljande orden så: »Und daher kam der Stand der Dworiane», ehuru *poidet* är ett tydligt præsens, och *rod* aldrig kan betyda annat än »ätt». På detta sätt får han, i strid mot alla historiska vittnesbörd, å ena sidan en allt för skarp skilnad emellan *dvoriane* och *déti bojarskije*, och å andra sidan en oriktig föreställning om den ryska adelns uppkomst i allmänhet, enär *dvoriane* visst icke uteslutande härstammade från tsarens tjenstemän. En närmare utredning af dessa förhållanden kan icke här lemnas.

hade det falskeligen och vrångvist uttydt eller förtolkat. Skulle nu alla deras ord blifva grant protokollerade och de stå derföre sedan, så finge de ingen annor lön för sin tjenst, än som här nedre förmäles i den 28 punkt (knut, förvisning till Sibirien o. s. v.).

Högt begåfvade läsare! Du må intet förundra dig på, när du detta öfverläsandes varder, ty det hafver och förhåller sig alltså i sanning, såsom förmäles. Orsaken dertill är, att de intet förskicka eller betro sine barn att resa och vandra uti främmande herrskaper och länder, till att lära och blifva vana och skickelige vid något godt, emedan de befrukta sig, att när deras ungdom komme uti främmande länder, de då snart vore bevekte, förmedelst den goda friheten, som annorstädes brukas, *item* måtte de lätteligen bevekas af främmande manier och trosöfningar, att de ju deraf skole öfvergifva sin egen religion och vedertaga en annan samt sedan hafva ingen längtan att resa hem och till sine förvandter igen. Derföre tillåtes ingen af muskoviterne att resa i främmande land, undantagandes dem allena, som tsaren brukar till att förskicka i någre sine värf, och en part af köpmännerne med deras varor, hvilke köpmänner, när de i sådan occasion förresa af landet, måste hafva sine visse passbord med sig, och de samme måste gifva en skrift ifrå sig och ställa en real caution för sig (att återvända)».

Rysslands afspärring från det öfriga Europa kändes allt mer tryckande för moskoviterne sjelfve. Med landsflyktingens bitterhet talar Kotosjichin å det slägtes vägnar, som trettio år senare, med eller mot sin vilja, rycktes ur sina gamla vanor af Peter Alexejevitj.

De äldsta Statsutskotten
och beskattningsrätten på deras tid.

AF

E. V. MONTAN.

Då 1772 års Regeringsform (i 2 §) gifver gällande kraft vid sin sida åt Landslagens Konungabalk, men (i 39 §) förklarar alla andra från år 1680 såsom grundlag ansedda stadgar (utom privilegier) »afskaffade och förkastade», så erkänner den dermed »svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta», men icke den utveckling, som frihetstidens grundlagsstiftning med ledning af förut vunnen erfarenhet gifvit åt denna rätt.

Ända till 1719 innebar beskattningsrätten icke någon magt att fastställa och kontrollera statens utgifter. I enlighet dermed är ock den beskattningsrätt, som 1772 års Regeringsform tillerkänner *Riksens Ständer*, hufvudsakligen inskränkt till en skattebevillningsrätt. I olikhet med frihetstidens grundlagar medgifver den folkets representanter ingen rätt att bestämma statsmedlens användning, icke heller någon verklig kontrollerande magt öfver styrelsen. Och äfven bevillningsrätten var enligt 1772 års R. F. ofullständig och framför allt icke omgärdad af tillräckliga garantier.

Rådet tillsattes af och var ansvarigt för »konungen allena»; denne var i allmänhet icke ens förbunden att inhemta dess *råd*. Äfven kollegierna voro »konungen allena ansvariga»; och »inga andra protokoll än de som rörde de ärenden, hvilka K. Maj:t med Riksens ständer öfvervägt, kunde af dem äskas eller till dem öfverlemnas». (§§ 4, 12, 32, 49).

Ständerna egde att sammankomma endast då de af konungen kallades. 5 § i 1720 års R.F. stadgade att »K. Maj:t icke egde pålägga några krigshjelper, gärder, tullar, utskrifningar och andra afgifter utan Riksens Ständers vetskap, fria vilja och samtycke». 45 § i 1772 års R.F. innehåller samma stadgande

ordagrant, utom att den framför ordet »gärder» inskjuter »nya», samt utesluter ordet »tullar».

5 § i 1720 års R.F. tillägger, att K. Maj:t ej heller finge »sträcka dessa afgifter till längre tid än som de efter sjelfva bevillningarnas tydliga innehåll komme att utgöras». Detta stadgande är uteslutet af 1772 års grundlagsstiftare, som i strid med hvad som egt rum äfven under 1600-talet, till och med under envåldstiden, icke ansåg bevillningsrätten böra inbegripa rätt att gifva bevillningarna blott för en viss tid. Häremot anfördes väl med allt skäl af oppositionen, att till bevillningsrätten borde höra att bestämma icke blott bevillningarnas storlek, utan ock den tid som de skulle utgå, och att, om de deremot måste sättas från riksdag till riksdag, så skulle konungen de facto bestämma bevillningstiden och således dela bevillningsrätten med ständerna. Konung Gustaf III gendref detta dermed, att då 38 § R.F. tydligen utstakade, att »ingen, för hvad orsak det vara måtte, hade magt att sammankalla riksdag utan K. Maj:t allena», utsättandet af annan tid än till nästa riksdag vore »en illusion af grundlagen, som direkte skulle kränka konungens rätt och störa regeringssättets grunder». Så lydde det svar, som vid 1789 års riksdag af K. Maj:t gafs på adelns hemställan rörande bevillningens tid samt infördes i Modées författningssamling, likasom om det varit en autentisk grundlagsförklaring. Allt ifrån början af sin regering omfattade Gustaf III den sålunda uttalade grundsatsen. För att rätt bedöma konungens uppfattning af denna vigtiga fråga, bör man ihågkomma den oro han måste hysa för förnyandet af utländska magters inblandning i riksdagsärendena, och att den forne partichefen Fersen på tal om ett 1778 väckt förslag att fastställa bevillningen för viss tid gjorde gällande, att detta icke borde ske, så länge den generation lefde, som sysslat vid riksdagarne med främmande hofs penningar, och de personer sute i grannländernas ministèrer, som genom korruption tagit sig ett så stort välde i Sveriges inre angelägenheter.

Enligt 1772 års R.F., likasom efter den af år 1720, kunde konungen icke börja anfallskrig utan ständernas samtycke, men i händelse af anfall emot riket egde han utskrifva gärder; enligt den sistnämnda grundlagen dock blott, »till dess Riksens Ständer kunde sammankomma»; hvaremot efter den förstnämnda ständerna borde sammanträda och de nya gärderna upphöra först

när kriget upphört. Riksdagens sammankomster skulle enligt 46 § i 1772 års R.F. ej vara längre än högst tre månader; vid den tiden kunde konungen »riksdagen afkunna och ständerna hvar till sin ort hemskicka; vore i sådan händelse ingen ny bevillning fastställd, skulle det förblifva vid den gamla». Intet stadgande fans i 1772 års R.F., som förbjöd konungen att upptaga statslån och derigenom kringgå riksdagens beskattningsrätt; och den gamla riksgäldens förvaltning, som 1766 blifvit införlifvad med Statskontoret, kom nu med detta i konungens hand.

I 24 § af 1772 års R.F. påbjudes, att statsmedlens disponerande och utdelande skulle höra under Statskontoret, att staten skulle årligen och tidigt inrättas och 1696 års stat dervid till en rättelse och grund tagas, samt att bemälte stat icke finge öfverskridas eller förökas, med mindre K. Maj:ts och rikets bästa sådant fordrade. Allt detta är ordagrant afskrifvet efter 1720 års Regeringsform, 31 §, men denna §:s nästa punkt:

»Uti staten blifver icke allenast *en viss* summa handpenningar till Kongl. Maj:ts enskilda behag och disposition lemnad, utan ock årligen en summa anslagen till extra utgifter, hvilken *senare af Kongl. Maj:t med råds råde kommer att disponeras, hvarvid i akt tages, att utgifterna alltid lämpas efter inkomsterna*»; har erhållit följande väsentligen förändrade lydelse:

»Uti staten blifver icke allenast *then vissa* summa handpenningar, *som redan är* till Kongl. Maj:ts enskilda behag och disposition lemnad, utan ock årligen en summa anslagen till extra utgifter, hvilken *anordnas efter Kongl. Maj:ts befallning, underskrifven och behörigen kontrasignerad, allt efter the instruktioner, Kongl. bref och förordningar, som redan utfärdade äro eller hädanefter utfärdas*». Denna förändring är i hög grad karakteristisk för Gustaf III:s sätt att gå till väga såsom grundlagsstiftare. Statsregleringen blef således 1772 konungens ensak. Under frihetstiden deremot blef, enligt 1720 års instruktion för Statskontoret, riksstaten årligen granskad och uppgjord af en statskommission, hvilken väl bestod af högre ämbetsmän, men i likhet med rådet och ämbetsverken var ansvarig endast inför ständerna, och egde dessa, då de voro samlade, att revidera statsverket och »afsluta» staten. Då statsverkets angelägenheter betraktades såsom hemliga, handlades de på ständernas vägnar af sekreta utskottet, hvilket ombesörjde denna uppgift genom sin afdelning, statsdeputationen. Ständerna sjelfva

skulle dock besluta om nya utgifter, men i detta likasom i andra fall ingrep det mägtiga utskottet stundom i deras rätt.

50 § af 1772 års R.F. stadgar följande: »Statsverkets tillstånd uppvisas åt Riksens Ständers utskott, på det att de må inhemta, att penningarna blifvit brukade till rikets gagn och bästa»; och innehåller sålunda löftet om ett statsutskott, men angående arten och omfattningen af dess statsrevision stadgar grundlagen intet. I densamma var för öfrigt icke bestämdt, huruvida ständerna egde att efter behag tillsätta utskott, men blott att de hade magt att utnämna ledamöter »i de utskott, *med hvilka Kongl. Maj:t* ville öfverlägga om de ärenden, som *honom syntes hemliga* hållas böra», och att åt dessa voro »alldeles uppdragna alla de rättigheter, som Riksens Ständer sjelfva innehade». Så stadgade den märkliga 47 §. Man kunde på grund häraf sätta i fråga, om ständerna äfven i de mål Regeringsformen dem tillerkände kunde af dessa hemliga utskott företrädas. I 50 §:ns ordalydelse fans knappt något, som hindrade konungen att låta statsverkets uppvisning ske inför ett dylikt hemligt utskott. Man åberopade väl deremot, att under ordet »de» måste förstås ständerna sjelfva i motsats till deras utskott, men riktigheten af denna uppfattning kan icke afgjordt bevisas ur det »bokstafliga innehållet», efter hvilket enligt § 57 Regeringsformen skall tolkas. Banken skulle enligt 55 § förblifva under ständernas egen vård: skulle tilläfventyrs ett sådant utskott äfven kunna med konungen besluta om dess grannlaga angelägenheter? Under frihetstiden hade bankoväsendet handlagts af sekreta utskottets afdelning, bankodeputationen, likasom statsverket af statsdeputationen; och i sjelfva verket var 47 § en gengångare af den illa beryktade sekretessen och möjliggjorde en tillämpning af densamma, som kunde efter sig företeende omständigheter ganska vidt utsträckas.

Så mycket lättare kunde detta ske, som den riksdagsordning, hvilken blef gällande under 1772 års statsskick, blef den gamla ofullständiga från år 1617, som konungen (i anledning af ofvan anförda stadgande i 2 § R.F.) återgaf laga kraft i stället för den af år 1723, ehuru den förra i vissa fall stred emot Regeringsformen och således icke i allo kunde tillämpas. Hon gaf konungen rätt att taga del i ständernas förhandlingar; hon kände icke något annat initiativ än hans och berättigade honom att, om ståndens meningar icke kunde förenas, af dem

taga hvad honom bäst syntes. I 38 § af 1772 års Regeringsform heter det, att »ständerna skulle sammankomma att rådslå med K. Maj:t om de ärenden, för hvilka K. Maj:t dem sammankallar»; men 42 § gifver tydligen äfven ständerna rätt att väcka lagförslag. Huru ståndens röster skulle beräknas, eller huru många stånds samtycke fordrades för åstadkommandet af Riksens Ständers beslut, var i Regeringsformen icke bestämdt, utom att 52 § stadgade, att inga nyaståndsprivilegier skulle gifvas utan alla fyra ståndens samtycke. Då samma paragraf tillika innehöll, att K. Maj:t skulle bibehålla stånden vid deras gamla privilegier, och 39 §, att hvar och en skulle åtnjuta sina lagliga rättigheter och välfångna privilegier, så syntes allt nytt gynnande i beskattningsväg af ett stånd på de öfrigas bekostnad vara förebygdt och konungen vara förbunden att låta hvart stånd efter gammal sed bestämma sin egen bevillning.

Redan vid slutet af 1772 års riksdag lyftes några lätta flikar af den slöja, hvari dels saknaden af stadganden, dels ordalydelsen af vissa sådana i den nya grundlagen hade lyckats dölja dess stiftares tankar.

Den 25 Augusti, således blott fyra dagar efter dess antagande på rikssalen, voro ständerna åter sammankallade till ett nytt plenum plenorum för att mottaga K. Maj:ts propositioner. Dessa innehöllo, »att ständerna måtte komma öfverens om den allmänna bevillningen och, under särskild titel, om begrafnings- och kröningshjelp; att då K. Maj:t icke kunde veta, huruvida dessa tvenne artiklar jemte statens vanliga inkomster skulle förslå till rikets behof, ständerna skulle af de tre banken vårdande stånden utse vissa personer, med hvilka K. Maj:t kunde öfverlägga om de utvägar, som för en sådan händelse kunde vidtagas, hvarvid någon hemlighet blefve nödig; samt att riksens ständer måtte, genom vidtagande af författningar om deras bank, sätta den i stånd att ju förr dess hellre bidraga dertill att penningverket blefve återstäldt i dess lagliga ordning». K. Maj:t begärde ständernas underdåniga utlåtanden häröfver sist inom fjorton dagar. Enskildt lät konungen förstå, att inga andra ämnen finge komma under öfverläggning än de som af K. Maj:t meddelades ständerna, och att hvarken sekreta utskott eller deputationer vidare existerade.

Ständerna hänsköto den första kongl. propositionen till ett »stats- och bevillningsutskott», bildadt af den förra statsdeputa-

tionen jämte två af bondeståndet utsedde ledamöter, den sista till bankodeputationen under namn af »bankoutskott». Det senare utskottet beslöt att hufvudsakligen vidhålla bankodeputationens den 14 Juli till sekrèta utskottet aflåtna finansplan, dock med den förändring, att tiden för realisationens verkställande icke skulle fastställas till 1775 års början, utan K. Maj:t få rättighet att derom bestämma. Men adeln beslöt att till K. Maj:t öfverlemna utskottets finansbetänkande med anhållan, att han efter bankofullmägtiges hörande täcktes förordna om rikets finans- och penningeverk. Borgarståndet antog visserligen för sin del en af dess utskottsledamöter föreslagen finansplan, som åsyftade att fördröja realisationen, att verkställa den icke på en gång, utan småningom, och att göra den beroende af handelsvågens ställning, men då preste- och bondestånden instämde i adelns beslut, blef detta Riksens Ständers. I riksdagsbeslutet innehåller 9 § på grund häraf att »Ständerna till K. Maj:ts försorg öfverlemna, hvad bankoutskottet i denna delen föreslagit, med anhållan att, sedan bankofullmägtige, hvilka blifvit instruerade att gå K. Maj:t till handa på sätt som enligt bankoförfattningarna kunde med bankens säkerhet och styrka förenas, blifvit hörde, K. Maj:t täcktes vidtaga de åtgärder, som kunde leda till det länge åsyftade ändamålet, att penningen måtte blifva ett säkert och fast varumått och verkligt mynt erhållas i rörelsen».

Stats- och bevillningsutskottet afgaf förslag om fortsatt utgörande med obetydlig förändring af den vid näst föregående riksdag gifna allmänna bevillning under 1773 och derpå följande år till och med utgången af det år, då nästa riksdag komme att sluta, om krönings- och begrafningshjelp att utgå under åren 1773—76 med ett mot en tredjedel af den allmänna bevillningen svarande belopp, afgift till fond för medicinalverket, m. m. Borgarståndet gjorde ett vigtigt tillägg till den af utskottet föreslagna bevillningsförfattningen, då det beslöt, att i fall konungen i anledning af bankoutskottets betänkande[1]) skulle i afseende på en hotande hungersnöd alldeles förbjuda brännvinstillverkning, afgiften derför skulle af ståndet likafullt utgöras. Adeln instämde

[1]) I den af bankoutskottet föreslagna, till K. Maj:t af ständerna aflåtna skrifvelsen heter det i ofvanberörda afseende: »Erfarenheten har väl visat, att ett allmänt förbud emot brännvinsbränning hittills svårligen stått att vinna, men alldenstund en besparing i denna vägen är så mycket högre af nöden, som den utgör den mest betydande omständigheten i rikshushållningens förbättring, fördenskull — — hafva Riksens ständer hemställa bort, om icke E. K. M. täcktes

genast för sin del i detta medgifvande. Preteståndet var tveksamt och afbidade det beslut, som bondeståndet, skulle fatta, och detta stånd fattade uttryckligen det beslut, att om husbehofsbränningen på landet blefve förbjuden, afgiften för allmogen skulle upphöra.

Den 7 September voro ständerna åter samlade på rikssalen för att till konungen afgifva svar på hans första och tredje proposition. Landtmarskalken tillkännagaf på samma gång, att ständerna till ledamöter i det utskott, med hvilket konungen förklarat sig vilja öfverlägga angående hemliga ärenden, hade utsett de personer, som de anförtrott bankosakerna.

Följande dag tillkännagåfvo talmännen i preste- och borgarstånden, att konungen till dem förklarat sitt höga nöje öfver adelns och borgarståndets beslut rörande brännvinsbevillningen jämte sin åstundan att äfven de begge andra stånden skulle i denna delen bruka en lika precaution, samt att han i sådant syfte återlemnat bevillningsförslaget. Presterna fogade sig nu efter konungens önskan och afsände en deputation till bondeståndet för att uppmana detta stånd att skyndsamt fatta beslut i samma riktning. Oaktadt alla föreställningar af talmannen och sekreteraren stannade bondeståndet ännu en gång vid sitt första beslut och afsände talmannen för att bedja konungen icke onådigt upptaga detta. Men konungen svarade, att om ståndet icke lemnade positift besked häruti, nödgades han att åter låta stats- och bevillningsutskottet sammanträda till detta ärendes slutliga afgörande. Efter undfången del häraf lät ståndet omsider förmå sig att godkänna en af sekreteraren uppsatt proposition om bifall — med vissa reservationer. I den af ständerna den 8 September 1772 faststälda bevillningsförfattningen har bondeståndets beslut följande lydelse: »Ehuru vi af bondeståndet förut förbehållit oss, att i den händelse husbehofsbränningen på landet skulle blifva förbjuden, den derför åtagna afgiften för allmogen måtte upphöra, hafva vi dock vid nogare eftersinnande härom förklarat vår underdåniga tanke, att om K. Maj:t skulle finna högst nödvändigt att uti tryckande hungersnöd och spanmålsbrist på vissa tider förbjuda husbehofsbränning på landet, bevillningen af allmogen ändock icke må min-

vidtaga antingen temporella brännvinsförbud eller ock på ett eller annat sätt, allt som det för godt kan pröfvas, brännvinsbränningen inskränka, så snart nöden sådant kräfver».

skas». I adelns och presteståndets nämnes icke, såsom i de två lägre ståndens, något om hungersnöd eller något annat vilkor för bevillningens fortfarande i händelse af brännvinsförbud.

De tre ofrälse stånden förbehålla sig i bevillningstadgan att om penningverket skulle innan nästa riksdag komma i det fasta skick, att kursen blefve nedsatt och kunde hållas under 45 mark kopparmynt för riksdalern, K. Maj:t täcktes låta dem njuta en fjerdedels minskning i den allmänna bevillningen. Adelns förbehåll är affattadt i de mera allmänna ordalagen att, i fall statsverket genom K. Maj:ts åtgärder med penningväsendet skulle kunna umbära någon del af denna bevillning, K. Maj:t efter omständigheterna ville låta dem njuta någon afkortning i densamma. Lön- och betalningsafgiften, slottshjelpen, posttaxe- och stämplade pappersafgiften samt kronans öfriga inkomster skulle till nästa riksdag fortfara på samma sätt som de sedan sista riksdag blifvit utgjorda. Slutligen förbehålla sig ständerna på det kraftigaste, att hvad de sig påtagit icke måtte lända till något inbrott i deras privilegier, fri- och rättigheter eller till exempel i framtiden åberopas, ej heller emot ordaförståndet i denna eller den förnyade förra bevillningsstadgan i någon måtto förtydas eller sträckas [1]).

Samma dag som ständernas beslut om bevillningen sålunda kom till stånd, aflemnade landtmarskalken i bankoutskottet konungens hemliga propositioner med tillkännagifvande af att denne samma dag väntade svar, alldenstund han den följande ville afsluta riksdagen. Den vigtigaste propositionen var konungens begäran att utskottet skulle gifva honom ett »särskildt kreditiv på minst 50 tunnor guld till statsbristens fyllande detta och de följande åren, att i nödfall nyttjas». Utskottet beviljade ett kreditiv på 50 tunnor guld, men som icke skulle få begagnas »till statsverkets behof», utan blott i de »yttersta nödfall, att riket blefve antastadt med utrikes krig eller af invärtes oroligheter, och K. Maj:t behöfde vidtaga åtgärder för dess försvar». Vidare beviljade utskottet anticipationskreditiv att nyttjas de tider af året, då landträntorna icke inflöte, och medgaf att 120,000 rdr specie skulle årligen få aflemnas af kronans hypoteker till bestridande af statsverkets utrikes behof, samt att, sedan en liqvidation blifvit uppgjord öfver statens banko-

[1]) Om 1770 års bevillning se C. G. Malmström, Sveriges politiska historia, VI, s 190.

skuld, räknad till den 1 September 1772, staten ej vidare skulle graveras med intressen, utan alla inbetalningar afskrifvas på kapitalet. Deremot förbehöll sig utskottet, att banken utan vidare afkortningar skulle få tillgodonjuta de af kronan öfverlåtna hypoteker samt blifva befriad från alla vidare lån och förskott till statsverket, samt anhöll att den efter derom gifna försäkringar till indragande och emot betalning efter kurs skulle få emottaga allt hvad i subsidier riket tillfölle. Utskottet öfverenskom om en helig tysthet och afsände till konungen deputerade med en om sina beslut uppsatt promemoria, hvilka vid återkomsten tillkännagåfvo hans välbehag öfver utskottets svar. Så intim var med stöd af 47 § R. F. beröringen mellan konungen och bankoutskotten. Icke förr än den 12 Sept., tre dagar efter riksdagens afslutning, hann utskottet att justera och genom deputerade till konungen aflemna underdåniga skrifvelser om sina beslut.

Då adeln fattade sitt beslut om allmänna bevillningen, anmodade ståndet landtmarskalken att frambära en vördsam föreställning till konungen om angelägenheten af att viss tid utsattes för densammas upphörande. Konungen villfor icke denna adelns önskan, men afsåg väl att på en omväg gå henne till mötes, då han i sitt afskedstal till ständerna den 9 Sept. uttalade det »hopp» han hyste att åter mottaga dem efter sex år [1]).

1772 års riksdag följdes af vigtiga finansiella åtgärder å konungens sida, af hvilka endast följande här må nämnas.

Redan den 11 Sept. s. å. lät han tills vidare förbjuda all brännvinsbränning och försäljning och detta förbud fortfor att gälla, ända tills brännvinsbränningen började bedrifvas för kronans räkning, sedan den år 1775 blifvit egenmägtigt förklarad för ett regale. Den 8 Nov. s. å. utfärdades kungörelse om de eftergifter, som ifrån år 1776, då den nya ordningen skulle inträda, komme att få åtnjutas i brännvinsbevillningen. Den 27 Nov. 1776 utgaf konungen sin förordning om den så länge efterlängtade realisationen. Åberopande det uppdrag han af riksdagen erhållit att om rikets penningväsen förordna, påbjöd han, i strid

[1]) Vi böra nämna, att i riksdagsbeslutet stats- och bevillningsutskottet omtalas under namn af statsutskottet. I utskottets den 27 Augusti afgifna utlåtande om bevillningen kallar det sig dock sjelft stats- och bevillningsutskottet. Måhända ville konungen icke, att det senare namnet skulle begagnas i riksdagsbeslutet, enär Regeringsformen endast talar om det utskott, för hvilket staten skulle uppvisas, men icke om något bevillningsutskott.

med bankofullmägtiges åsigter, att bankosedlarnes inlösen skulle taga sin början med följande år, och återtog i trots af samme fullmägtiges på ständernas instruktion stödda protest dispositionen af de i banken hypotiserade kronoräntor under förklaring, att liqvidationen mellan kronan och banken skulle underställas ständernas pröfning vid nästföljande riksdag. Kursen faststäldes till specieriksdalerns gångbara värde, 72 mark, i stället för det ursprungliga, 36. På denna förordning följde den af den 6 Dec. s. å., som bestämde, att de kronans penningräntor och riksdagsbevillningar, som voro tillkomne efter 1719, samt acciserna skulle i enlighet dermed utgöras efter sex daler silfvermynt på riksdalern, men de äldre utgå efter tre daler, samt att en del kontributioner skulle eftergifvas. Vidare faststäldes ny sjötullstaxa samt ny landtulls- och accisstadga, och öfverlätos tullarna, acciserna och vissa andra afgifter till en generaltullarrendesocietet, hvaruti staten sjelf ingick till en fjerdedel. Riksgäldens förvaltning afskildes 1777 från statskontoret och ställdes under en särskild direktion, som fick till sitt förfogande vissa bestämda statsinkomster; och en ny »ständig stat» faststäldes den 24 Jan. 1778 att gälla lika som tillförene den af 1696. I det följande skola vi se, i hvad mån de finansiella resultaten af dessa djupt ingripande åtgärder och den tillökning i kronans inkomster, som flere af dem medförde, ingingo i den uppvisning af statsverkets tillstånd, som det jämlikt 50 § R.F. ålåg konungen att vid nästa riksdag låta försiggå.

Den förhoppning, konungen 1772 uttalat att om sex år få återse ständerna, gick under gynsamma omständigheter i fullbordan, då han år 1778 åter sammankallade Rikets Ständer, Riksdagen var nämligen då, såsom det heter i det den 9 September till ständerna utfärdade kallelsebrefvet, »till konungens innerligaste tillfredsställelse beramad i den enda afsigt, att de med honom måtte få glädjas öfver fäderneslandets lyckliga belägenhet både inom och utom dess gränser; den stora och sällsynta välsignelse, hvarmed sedan ständernas sista samvaro fäderneslandet blifvit bekrönt, så i jordens ymniga afkastning, som i de öfriga anstalter, hvilka konungen sett sig föranlåten att vidtaga, hade nämligen satt honom i stånd att mindre behöfva deras biträde till sin regerings understöd». Riksdagen var, såsom Geijer yttrar, ett politiskt skådespel, som konung Gustaf III gaf verlden och sig sjelf, och eger, såsom bekant, sin största

betydelse deruti att riksdagens former under det nya statsskicket nu blefvo närmare bestämda. I detta afseende utgör den ett vigtigt komplement till 1772 års riksdag.

Riksdagen var sammankallad till den 19, men öppnades icke förr än den 30 Oktober. I början af det tal, som konungen då höll på rikssalen, framhöll han åter »den innerliga förnöjelse han njöt, då han mottog ständerna utan att behöfva anlita deras hjelp och understöd till rikets behof». Den 31 Oktober fingo dessa i ett nytt plenum plenorum på rikssalen del af konungens propositioner och af »de punkter om rikets invärtes tillstånd», om hvilka K. Maj:t funnit för godt att underrätta ständerna. Redan följande dag, den 1 November, föddes riket en kronprins. Denna glädjefulla tilldragelse blef en anledning för konungen och riksdagen att täfla uti ömsesidiga artigheter och en vigtig hjelp för konungen uti hans sträfvan att aflägsna hvarje moln, som visade sig på riksdagens horisont. Han öfvertog sjelf riksdagens högsta ledning och lyckades i sin afsigt: riksdagen företer åtminstone för den ytlige betraktaren nästan alltigenom anblicken af en klar och solljus himmel, hvars skönhet endast synes förhöjas af lätta och snart öfvergående strömoln. Det var knappt mer än en eller ett par gånger, som oväder höll på att utbrista.

Konungen uppdrog åt ständerna att bestämma den nyfödde prinsens namn och bjöd dem att genom deputerade stå fadder vid hans dop, som försiggick den 10 November. Ett par dagar derefter, den 14, beslöto adeln och preståndet att vid Gustaf Adolfs vagga nedlägga en faddergåfva. Lagman Reuterholm, som väckte förslag härom hos adeln, yrkade att beloppet genast skulle bestämmas, men på hemställan af f. d. riksrådet och fältmarskalken grefve Fersen beslöt adeln, att frågan om summan och hennes anskaffande skulle beredas i ett bevillningsutskott af alla fyra stånden. Den 17 uppträdde emellertid Fersen sjelf hos adeln med den förklaringen, att då hvarken konungens riksdagskallelse eller proposition innehölle någon begäran om bevillning, så kunde namnet bevillningsutskott hos allmänheten väcka uppmärksamhet, hvarför namnet på utskottet borde förändras till »deputerade att reglera den beviljade faddergåfvan». Dessa beslut biträddes af de öfriga stånden. Bönderna gingo ännu längre i frikostighet. Konungens gunstling Elis Schröderheim, som hos dem tjenstgjorde såsom sekreterare med biträde af skalden Bell-

man, förmådde deras talman att föreslå anslags beviljande till höjande af konungens handpenningar och till ersättning för hans med anledning af ständernas sammankomst och kronprinsens födelse ökade utgifter, äfvensom till en hemgift åt hertig Carl. Dessa förslag antogos genast af bönderna och sedermera af de öfriga stånden. Slutligen förenade sig äfven ständerna om ett från presteståndet utgånget förslag att ihågkomma drottningen med någon gåfva. Fersen anmärkte vid dessa propositioner, att då konungen ensam egde att efter sitt välbehag förordna om användningen af alla rikets inkomster, ständerna borde i sättet att frambära bevillningar iakttaga varsamhet, och icke sjelfva på dem sätta sådana titlar. Alla dessa propositioner hänskötos emellertid till faddergåfveutskottet, och man gjorde sig underrättad om konungens nådiga vilja, innan utskottet skred till besluts fattande.

Redan i det tal, hvarmed konungen öppnade riksdagen, hade han tillkännagifvit sin afsigt att, särskildt med anledning af den 1776 påbjudna realisationen, meddela sig med ett bankoutskott.

Den 17 November antogo de tre stånd, som garanterat banken, ett af Fersen framlagdt förslag till instruktion för det blifvande bankoutskottet, affattad i 7 punkter. Detta förslag vållade det enda väsentliga afbrottet i det lugn, som syntes råda vid riksdagen. Konungen upptog det synnerligen illa och sökte den 20 Nov. genom sina förtroendemän förmå stånden att upprifva sina den 17 fattade beslut och ändra instruktionen i det syfte att, om K. Maj:t funne för godt att med bankoutskottet ingå i någon öfverläggning, det skulle ställa sig till efterrättelse 47 § Regeringsformen. Då landtmarskalken, för att befordra framgången af konungens önskan, påstod sig i föregående plenum icke hafva gjort proposition om att förslaget skulle antagas definitift, utan endast »till närmare öfverseende», framkallade Fersen såsom vitne emot honom riddarhussekreteraren, och efter den mest stormiga öfverläggning beslöt adeln att »anse saken såsom afgjord».

Då icke heller presteståndet ingick på någon ändring i sitt redan fattade beslut och motstånd mötte äfven i borgarståndet, måste konungen tillgripa en annan åtgärd och delgaf den 24 Nov. genom hofkansleren de två sistnämnda stånden sin begäran, att bankoutskottets instruktion måtte blifva lämpad efter 47 § Regeringsformen. I borgarståndet fick hofkansleren det svar, att

ståndet »varit nog lyckligt att liksom af sig sjelft hafva förekommit konungens vilja». Det hade nämligen före hofkanslerens ankomst beslutit att till instruktionen tillägga en 8:de § i sådant syfte. Preste ståndet biföll strax borgarståndets beslut. Adeln var icke sammankallad den 24, men i dess plenum följande dag föredrogs borgarståndets protokollsutdrag om dess beslut i saken. Fersen tillstyrkte nu adeln att biträda detta beslut, alldenstund protokollsutdraget icke föresloge någon ändring, utan blott ett tillägg till instruktionen, och han blifvit underrättad, att konungen ville meddela utskottet något, som han önskade skulle vara hemligt, samt 47 § Regeringsformen i detta fall vore tydlig. Sedan en annan medlem af oppositionen förklarat sig »anse för en skyldighet att nu lyda konungens vilja», bifölls tillägget utan vidare öfverläggning, äfvensom den från konungens kansli föreslagna ed, som utskottets ledamöter skulle aflägga, hvaruti ständerna icke gjorde annan förändring än att utskottets instruktion deri blef åberopad.

I Fersens af trycket utgifna »Historiska skrifter» (fjerde delen sid. 86 o. ff.) berättas om det märkliga samtal, som han den 22 November hade med den emot honom för hans åtgöranden i fråga om instruktionen högeligen uppbragte konungen. Tillägget framställer Fersen der såsom olämpligt och onödigt, men säger att det »dock icke kunde verka något betydligt ondt, då de föregående sju paragraferna förblefvo orubbade». Vi lemna derhän, om detta kan vara Fersens verkliga tanke. Biskop Wallqvist omfattade den motsatta åsigten, att »då bankoutskottet härigenom qvalificerades till ett hemligt utskott efter 47 § Regeringsformen med full magt att göra och låta, kan man säga, att de föregående sju paragraferna till kraft och verkan försvunno». Innehållet af 8 §: »Då K. Maj:t i nåder för godt finner att utskottet något särskildt meddela, har utskottet i slikt fall att ställa sig till efterrättelse 47 § af Regeringsformen» — synes svårligen rätt kunna förlikas med de i föregående §§ förekommande förbud för utskottet att *utan plenas samtycke* ingå i vare sig andra utvägar till realisationens vidmagthållande än som uti verkets fonder vore att tillgå, eller i afskrifningar och eftergifter af bankens fordringar eller i andra penning-utgifter — ett förbud som skärpes genom stadgandet i 7 §, att om någonsin utskottet skulle vilja företaga något deremot stridande, hvarje dess ledamot egde att, utan afseende på den aflagda tyst-

hetseden, sådant i sitt stånd anmäla, o. s. v. [1]). Striden om hemlighet efter 47 § R.F. återuppväcktes sedermera inom bankoutskottet, då detta skulle fatta beslut angående de vigtiga propositioner, som tillställdes det af K. Maj:t.

Bankoutskottet infann sig den 9 December efter nådig kallelse på slottet, i konungens sängkammare. Formaliteterna vid detta tillfälle voro de samma, som sedan iakttogos vid statsutskottets första sammanträde inför konungen. Denne höll ett kort tal angående de författningar, genom hvilka han lyckligen genomfört realisationen samt »satt banken i den förmögenhet», att den kunnat dervid biträda. Hofkansleren baron Fredrik Sparre uppläste derefter K. Maj:ts proposition till utskottet.

Redan följande dag, den 10 Dec., fattade utskottet beslut om de vigtigaste delarne af propositionen. Denna innehöll att konungen sedan 1772 afbetalat 1,200,000 rdr specie på statsverkets bankoskuld och för realisationens befrämjande understödt banken med 3,300,000 rdr, i det han dels hade påtagit sig dess utländska skuld å 1,800,000 rdr, dels låtit tillställa banken 1,200,000 rdr holl. kurant i silfver, dels slutligen anordnat 300,000 rdr specie att betalas till banken af inflytande tull- och licentmedel, mot det att kronans till banken hypotiserade räntor ifrån 1777 års början återställdes till statsverkets disposition och kronans både äldre och nyare gäld från samma tid afskrefves. K. Maj:t ansåg härigenom kronans gäld till banken, hvarå efter nyss nämnda liqvider återstod omkring 4,750,000 rdr specie, »dödad och försvunnen, samt förväntade af utskottet, att statskontorets skuldförbindelser, såsom numera utan all kraft och värde, blefve återställda». Denna vigtiga framställning bifölls utan svårighet enhälligt af utskottet.

K. Maj:t äskade vidare, att äfven vid denna riksdag — utom det vanliga anticipationskreditivet, som nu gafs åt riksgäldsdirektionen i stället för åt statskontoret — af utskottet undfå ett kreditiv på 50 tunnor guld för att begagnas, icke till statsverkets vanliga behof, utan för samma oförutsedda händelser som det förra kreditivet på samma summa, hvilket icke blifvit begagnadt. Fersen yrkade att plena åtminstone i allmänna termer

[1]) Se härom Wallqvists 1878 utgifna *Minnen och Bref*, der äfven hans år 1792 till presteståndets protokoll afgifna yttrande i fråga om samma bankoutskottets instruktion finnes infördt, s. 64 o. ff. Till stöd för sin mening åberopar W. den tillämpning som gjordes af § 8 vid så väl 1778 års som följande riksdagar, hvarigenom bankoutskottets åtgärder »hvarken doldes eller uppenbarades».

måtte få kunskap om detta understöd och de fall, i hvilka det finge begagnas, närmare utstakas: »det kunde en gång hända, att hela bankens styrelse droges under konungamagten, i fall alla propositioner ifrån denna magt till bankoutskottet förklarades hemliga; det vore icke fråga om beloppets storlek, utan om rätten att gifva; bankodeputationen hade icke under föregående regeringssätt kunnat meddela kreditiv, utan blott sekreta utskottet, i hvars rätt ständerna sjelfva genom 55 § R.F. nu hade inträdt». Finansministern, statssekreteraren Liljencrants, som var ledamot af utskottet, medgaf väl att Fersens konsiderationer vore ej mindre vigtiga än respektabla, men åberopade emot dem 8 § af utskottets instruktion samt 47 § R.F., och utskottet beslöt att utfärda kreditivet, sådant som det begärts, utan anmälan hos plena.

Innan den jäsning hunnit lägga sig, som frågan om instruktionen för bankoutskottet hade uppväckt i sinnena, upplästes den 28 Nov. i de tre högre stånden konungens skrifvelser om utseende af ett hemligt statsutskott. Skrifvelsen till adeln lydde sålunda:

Som Kongl. Maj:ts oryggeliga föresats alltid är att i allt i akt taga hvad Regeringsformen föreskrifver, och Kongl. Maj:t alltså, jemlikt 50 §:ns lydelse i den samma, för Riksens Ständer nu i nåder vill uppvisa låta staten; så äskar ock Kongl. Maj:t af dem, att de til den ändan och på sätt 47 § föreskrifver ofördröjligen utnämna de personer, hvilka böra utgöra det hemliga utskott, som Kongl. Maj:t dessa underrättelser meddela vill, och hvilkas antal Kongl. Maj:t härmedelst utsätter till 12 af Ridderskapet och Adelen, nemligen af Herreklassen 2 Grefvar och 2 Friherrar, af Riddareklassen 4 och af Svenneklassen 4. Actum Stockholms Slott den 28 Novembris 1778.

GUSTAF.

Antalet ledamöter från preste- och borgarstånden var i de för öfrigt lika lydande skrifvelserna till dessa stånd bestämdt till sex från hvartdera ståndet. I detta utskott, hvilket i den proposition, som K. Maj:t till det samma aflät, erhöll namnet *statsutskott*, och är det första som har uppträdt under detta i våra dagar så betydande namn, erhöll således bondeståndet ingen del, och detta, ehuru 50 § R.F. bjöd att statsverket skulle uppvisas för *Riksens Ständers* utskott, o. s. v., samt ehuru detta statsutskott var afsedt att i viss mån göra tjenst äfven såsom bevillningsutskott, och bönder blifvit inkallade i det stats- och bevillningsutskott, hvilket efter 1772 års revolution bildades af den förutvarande statsdeputationen.

Adeln och preståndet anmodade genast sina elektorer att gå i författning om val af ledamöter i utskottet; borgarståndet,

som vid denna riksdag icke begagnade elektorer, uppsköt sitt val till följande plenum.

Den 5 December, då de tre stånden nästa gång samlades, uppbrötos elektorernas vallistor i de två högre stånden och företog borgarståndet sitt val. Till ledamöter i utskottet ifrån adeln voro valde: af 1:a klassen generalmajoren grefve C. E. Lewenhaupt, presidenten grefve C. W. von Düben, landshöfdingarne friherrarne C. Bunge och Ture G. Rudbeck; af 2:a klassen öfversten C. Maur. Aminoff, kammarherren C. G. Wattrangh, statssekreteraren Mattias Benzelstierna, presidenten G. Celsing; af 3:e klassen bergsrådet G. A. Leijonmarck, öfversten Ulrik Gottlieb Ehrenbill, hofrättsrådet Joh. Aug. Grewesmöhlen och öfversten Abraham Gustafschöld. Från presteståndet voro utsedde biskoparne i Lunds, Göteborgs och Kalmar stift, Celsius, Lamberg och Schröder, kyrkoherden doktor Petrus Nensén, öfverhofpredikanten mag. Joh. Wingård och prosten mag. Anders Hagelbeck. Borgarståndet valde till ledamöter i utskottet: grosshandlaren i Stockholm Joh. Clason, borgmästaren i Landskrona kommerserådet Arved Schauv, handelsmannen i Kristianstad Jeuns Gram, borgmästaren i Eksjö Johan Lorens Munthe, handelsmannen i Filipstad Ambrosius Widberg och borgmästaren i Simrishamn Petter Gustaf Landgrehn.

Statsutskottet vid 1778 års riksdag samlades endast trenne gånger. Det första »konstituerande» sammanträdet egde rum i konungens närvaro uti hans sängkammare på slottet den 14 December. De båda följande höllos den 16 och 17 December i »Kongshuset på Riddarholmen», uti Riksgäldsdirektionens rum (nuv. Statskontoret). Redan den 16 hann utskottet fatta beslut öfver K. Maj:ts proposition, hvadan i sista sammanträdet det endast återstod att justera expeditionen deraf till plena.

För kunskap om utskottets verksamhet ega vi ingen annan källa att tillgå än dess korta protokoll; och då detta bättre än någon omskrifning deraf är i stånd att gifva en klar föreställning om beskaffenheten af utskottets förhandlingar och om de former som dervid iakttogos, skola vi här meddela större delen deraf, med insättande för sammanhangets skull på sina respektive ställen af den ed, som utskottet affordrades, och af K. Maj:ts till detsamma aflåtna proposition.

Sammanträdet den 14 December skildras i protokollet sålunda:

»Deputerade af Riksens Ständer till det utskotts utgörande, för hvilket Kongl. Maj:t enligt 50 § Regeringsformen vill i nåder uppvisa låta statsverkets tillstånd, anmältes vara, på Konungens nådiga kallelse att sig efter dess lever infinna, nu på Kongl. Slottet uppkomne och i Konungens yttre rum församlade.

Kongl. Maj:t, som efter slutad lever och mottagen rapport af vederbörande chefer för militära corpserne här i staden var i sitt kabinett redan ingången, befalte sin öfverkammarherre baron Ridderstolpe tillsäga deputerade att inträda i Kongl. Maj:ts sängkammare och där sina anviste ställen intaga.

Framför Kongl. Maj:ts säng stod Konungens fauteuil och för den samma ett bord, med blått sammetstäcke och påströdde guldbroderade kronor öfvertäckt, på hvilket låg Konungens silfverklubba samt nödiga skrifmaterialier. Nedanför samma bord stod ännu ett, med lika täcke öfverdraget samt äfven med skrifmaterialier försedt, bredvid hvilka en uppslagen bibel.

Till höger om Hans Maj:ts fauteuil voro satta tre bänkar, med blått kläde och påsydda kronor öfvertäckta, hvilka intogos af Ridderskapets och Adelns 12 deputerade. Framför stod en röd damasch-tabourette för Landtmarskalken baron H. H. von Saltza. Midt emot och till venster om Konungens fauteuil stod en lika tabourette för H. Exc. hr riksrådet och kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffer, och bakom den samma en bänk för ärkebiskopen C. F. Mennander och de 6 deputerade af Prästeståndet, samt midt för Kongl. Maj:ts fauteuil en bänk för Talmannen rådmannen i Stockholm C. F. Ekerman med de 6 deputerade af Borgarståndet. För Statskontorets ledamöter och betjening, som äfven på Kongl. Maj:ts befallning tillstädeskommit, var rum anvisadt till stående ofvan om Prästeståndets bänk bakom hr riksrådet och kanslipresidenten.

Så snart öfverkammarherren i underdånighet anmält, att alla i rummet inkommit och sina ställen intagit, befalte Kongl. Maj:t hofkansleren utgå och för samtlige de deputerade uppläsa den ed, hvars lifliga afläggande och sedan skriftliga undertecknande Konungen vorde af dem äskande, viljandes Kongl. Maj:t icke nådigt afseende vägra på hvad erinringar skulle kunna vid dess innehåll göras, utan låta dem hos sig i nådigt öfvervägande komma, om nagra blefve att i underdånighet hemställa:

Vi underskrefne, Riksens Ständers deputerade till det utskott, för hvilket Kongl. Maj:t enligit 50:de § i 1772 års Regerings-

form vill i nåder låta uppvisa statsverkets tillstånd, lofve och svära vid Gud och Hans heliga Evangelium, det vi vele och skole oss dervid till noga efterlefnad ställa, hvad så väl denna åberopade § som den 47:de § i Regeringsformen förmå och föreskrifva, samt oss i allt dervid så skicka, som trogne och nitiske undersåtare ägnar och anstår, noga iakttagande vår undersåteliga pligt mot vårom Konung och Herre samt then skyldighet oss åligger att alla i thetta utskott förekommande mål och ärender i tyst och hemligit förvar hos oss hålla, ther Kongl. Maj:ts nådiga propositioner icke annorlunda therom i några eller vissa delar förordnandes och föranledandes varda. Så sant oss Gud hjelpe till lif och själ.

De deputerade förklarade samtligen, det de till alla delar nöjde voro med hvad dem föreläst blifvit i denna ed. De erkände med djupaste undersatlig vördnad och tacksamhet Kongl. Maj:ts dem visade nåd i hörandet öfver dess innehåll, och betygade sig redebogne att af villigaste och tillgifnaste hjertan uppfylla Kongl. Maj:ts befallning att så skrift- som muntligen denna ed aflägga.

Så snart hofkansleren härom underdånig berättelse återbragt, inträdde Kongl. Maj:t till de deputerade ifrån sitt kabinett. Dess tjenstgörande kammarherre Bengt Sparre öppnade dörrarne, och var Konungen följd af herr riksrådet och kanslipresidenten, öfverkammarherren samt hofkansleren, bärande originalet af 1772 års Regeringsform, och statssekreteraren vid Handels- och Finansexpeditionen friherre Liljencrants, bärande innevarande års afslutade och af Kongl. Maj:t underskrifna stat, hvilken tillika med Regeringsformen lades på Kongl. Maj:ts bord. Efter det Konungen sig nedsatt, och öfverkammarherren samt kammarherren lemnat rummet och dörrarne väl igenlåtit, blef hofkansleren till höger om Konungens fauteuil qvarstående och bredvid honom statssekreteraren friherre Liljencrants.

Kongl. Maj:t helsade deputerade med förklarande af sitt nådiga välbehag öfver Riksens Ständers gjorde val af dem till det utskotts utgörande, för hvilket Kongl. Maj:t Regeringsformen enligt ville i nåder låta uppvisa statsverkets tillstånd. Den ed, tillade Konungen, som hofkansleren nyss för deputerade hade uppläst, ville Kongl. Maj:t nu af dem äska, men innan de den lifligen aflade, ämnade Kongl. Maj:t äfven för dem i nåder först låta uppläsa de i eden åberopade §§ af Regeringsformen, den 47:de och 50:de; hvilken uppläsning af hofkansleren verkstäldes, sedan Landtmarskalken, Talmännerne och samtlige deputerade hade på nådigst gifven anledning af Kongl. Maj:t sina säten intagit.

Eden förestafvades derefter af hofkansleren, under hvilken de lade två finger på den Heliga skrift eller höllo dem uppräckta; och undertecknades derpå denna ed af landtmarskalken, de bägge talmännen och samtlige de deputerade, hvar och en egenhändigt, samt tillstäldes så af landtmarskalken i K. Maj:ts egna händer. Då detta gjordt var, yttrade sig K. Maj:t:

»Riksens Ständer lärer ej kunna vara undfallet hvarken den betydande brist, hvari statsverket till mig af dem lemnades vid sista riksdagens slut, ej heller hvad trängande behof riket sig då befann uti, och hvad flere dryga och oförutsedda kostnader det samma kort deruppå och äfven i följande tider haft att vidkänna. I hvad skick jag genom den Högstes välsignelse riket dock återbragt och behofven nödtorfteligen försett och afhulpit, hafva de haft tillfälle hvar i sin ort på förflutne sex år att sjelfva till det mesta skåda och erfara, och närmare skola de underrättade varda af de propositioner jag tänker för dem låta uppläsa så om detta allt, som om de steg jag vidare tagit ej mindre till afbördande af rikets gäld, än den ordnings och redighets införande och stadgande tillika, som vid förvaltningen af riksens medel och drätselverk så hufvudsakeligen tarfvas; och i hvad måtto åter jag Riksens Ständers Bank i det tillstånd försatt, att derstädes med mig om kronans skuld nu kan varda afhandladt, derom intyga de propositioner jag Riksens Ständers deputerade i deras Bankoutskott göra låtit. Frukten ändteligen af allt mitt bemödande är den, att utom det nöje jag nått att kunna minska mina undersåtares utlagor, genom den år 1776 skedda eftergift af vid pass hälften af sistledne Ständers åtagna extraordinarie bevillning, jag icke desto mindre likväl för innevarande år afsluta kunnat staten utan brist, på sätt jag den härmedelst till deputerades i detta utskott genomseende och kunskap öfverlemna vill. Deputerade lära vid dess genomgående finna, att medlen till de utgifter, hvartill H. Kongl. Höghet Kronprinsens födelse föranleda, hafva måst anordnas förskottsvis i afräkning på nästa års stat. Deraf blifva tillgångarne följakteligen för den samma så mycket mindre tillräckelige, och således en desto större nödvändighet att vidare bibehålla och till statsverkets understöd utgöra den ännu subsisterande del af 1772 års allmänna bevillning, hvilket allt omständeligare innefattas i min proposition, den hofkansleren varder uppläsandes».

K. Maj:ts nådige proposition till Riksens Ständers Statsutskott vid riksdagen i Stockholm den 14 December 1778.

Då i anledning af Regeringsformens 50 § Kongl. Maj:t nu låter för Riksens Ständers utskott uppvisa statsverkets tillstånd, sådant som det efter innevarande års afslutne stat sig befinner, anser Kongl. Maj:t nödigt att tillika i korthet omröra, i hvad belägenhet det samma var, när Riksens Ständer senaste gången åtskildes år 1772.

Då varande Defensions-deputation hade, gemensamt med Krigs- och Amiralitets-kollegierne samt flere till försvarsverken hörande stater, inkommit med reqvisitioner på de oumgängeligaste behofven till arméens, flottornes, fästningsbyggnadernes samt krut- och saltpetterverkens upprätthållande och bestridande till ett belopp af något öfver fyratio tunnor guld, men dertill blef icke mer i stat uppfördt och bestådt än något öfver hälften, så att omkring 14 tunnor guld endast för desse behofven det året saknades. Och änskönt desse reqvisitioner i så betydelig mått inskränktes, icke eller på samma stat kom att upptagas alla de i och för den nyss öfverstående långvarige riksdagen skull åtgångne kostnader, icke eller de af statens egne medel till spannemåls upphandling för tå varande hungersnöd bland allmogen förskjutne flere tunnor guld, ej eller de till pestsmittans afhållande från rikets gränsor åtgångne medel, och icke eller de inom samma års utgång till den för rikets heder och säkerhet nödige befunne rörelsen med en del af arméen till Norske gränsens försvar erforderlige dryga utgifter, blef dock berörde stat Kongl. Maj:t öfverlemnad med en brist i de uppförde och bestådde behofven af 10 tunnor guld 58,000 dal. silfvermynt samt en vid statsverket häftad in- och utrikes gäld af något öfver 575 tunnor guld eller 9 millioner 586,000 rdr specie, hvartill ingen annan eller särskild fond af Riksens Ständer anvistes än de vanlige kronans inkomster, utom ett kreditiv på banken af 12 tunnor guld, att under kronoräntornes uteblifvande få nyttjas, som dock vid hvart års slut borde vara återbetalt.

När sedan 1773 års stat i början af samma år till reglerande företogs, vardt Kongl. Maj:t altså föranlåten att i den samma utom ersättning för ofvannämde brist i 1772 års stat låta uppföra och bestå icke allenast det, som i ofvanberörde mått för defensionsverken sistnämde år blifvit inskränkt, och hvad de samma för löpande året derutöfver oumgängeligast tarfvade, utan ock till ersättning upptaga alla här förut nämde utgifter till riksdagskostnader, spannemåls upphandling, tåget till Norske gränsen med mera, hvilket sammanlagdt med en tärande skuldfordringsstat, som för kreditens upprätthållande alltid framför annat besörjas måst, så långt öfversteg alla de resurser K. Maj:t till statsverkets underhållande blifvit i händer lemnade, att deruti felade något öfver 66 tunnor guld.

De påföljande åren 1774 till och med 1777 kunde så mycket mindre gifva tillgång till så ansenlig brists afhjelpande, som å ena sidan statsverket under loppet af desse åren måste vidkännas andre infallande extraordinarie utgifter och kostnader, såsom till Kongl. Maj:ts eriksgaturesas verkställande i Sverige och Finland, till Hennes Höghets Hertiginnans af Södermanland anständiga och för riket värdiga emottagande samt Theras Kongl. Högheters therpå följande bilägers kostnad, till förrådsmagasiners anläggande och underhållande i Finland, till nödigt förlag så i spannemål som penningar till de inrättade regale bränvinsbrännerierne med mera, och å andra sidan Kongl. Maj:t, i afseende på statsverkets er-

sättning och vidare understöd af nyssnämde kronobränneriers afkastning, under samma tid i nåder eftergifvit omkring hälften af den extraordinarie bevillning som Riksens Ständer vid senaste riksmöte sig åtogo, emedan den förbättring i kronans äldre före 1719 tillkomne penningeräntor, som i ett oundvikeligit sammanhang med myntvärdets fixerande och riksfinansverkets i ordning bringande ifrån början af nästledit år utgått, icke annorlunda verkat på statens understöd än i den mån, som denne kronans rättighet svarat emot dess embetsmäns tillagde aflöning efter 1715 års myntvärde, och hvars nödvändighet att icke längre uppskjuta K. Maj:t uti den derom för detta af trycket utgångne förordning haft tillfälle ådagalägga.

Kongl. Maj:t har fördenskull till statsverkets upprätthållande för nästledit och föregående åren, dels genom omsättningar af redan förfallne lån till förmånligare ränta och vilkor än förut skedt, dels genom egne i annan väg anskaffade och till Räntekammaren aflemnade ansenlige tillgångar, icke dess mindre med den omsorg och varsamhet afhulpit behofven efter hvartderas mer eller mindre nödvändighet, att icke allenast krediten så in- som utrikes blifvit mera ökad än minskad, utan ock flottan, arméen, fästningsbyggnaderne och det mera som till försvarsverket hörer bragta i det förbättrade tillstånd, som för hvars mans ögon uppenbart är.

Men under alt detta, och då Kongl. Maj:t, för att sjelf vara så mycket närmare underrättad om statens verkeliga behof och tillgångar, låtit den samma årligen hos sig i dess kabinett omedelbarligen föredraga och reglera, har det icke kunnat undfalla Kongl. Maj:ts uppmärksamhet, huru som statsverket i längden omöjeligen ville bära sig, om det å ena sidan skulle blifva i en längre saknad af dess redbaraste tillgångar, de så kallade in- och utgående stora sjötullsmedlen, tionde- och hammarskattsjerns-medlen, kopparräntan och aluntionden, som till banken voro pantförskrifna, och å andra sidan i dess åliggande utbetalningar vidkännas en blandning af kronans vanliga courente utgifter med them, som till afbetalning på riksgälden tarfvats, hvilket senare Kongl. Maj:t funnit hvarken medgifva den säkerhet att hafva till hands de tillgångar, som det ena behofvet framför ett annat på sina bestämda tider kräfver, eller then ordning och redighet som till statsverkets behöriga förvaltning fordras.

Till afhjelpande af dessa svårigheter har alltså Kongl. Maj:t, hvad förstnämde för staten saknade inkomster angår, redan för detta med banken ingått en provisionell afhandling, i följe af hvilken ofvanberörda kronans intrader emot vissa vilkor, dem Kongl. Maj:t särskildt för Riksens Ständers Bankoutskott låtit uppgifva, blifvit ifrån nästledit års början återlemnade till statsverkets disposition; och i anseende till den senare omständigheten eller riksgäldens obeqväma blandning med statsutgifterne vidtagit den författning, att så väl berörde gäld, som de till densammas betalande antingen redan utsedda eller framdeles utseende fonder, ifrån och med innevarande års början blifvit helt och hållne ifrån statsverket afskilde och stälde under förvaltning af en särskild direktion, hvilken und-

fått Kongl. Maj:ts befallning att desse ärender enligit instruktion handhafva och besörja.

Sådana af Kongl. Maj:t fogade anstalter hafva ock medfört den goda verkan, att Kongl. Maj:t blifvit iståndsatt för innevarande år, ehuru sådant med den alldranogaste afpassning skett, låta afsluta staten utan brist och att uti the thensamma egenteligen tillhörande stycken igenfinna then ordning och redighet som thy åtfölja bör, hvilket Riksens Ständers utskott af berörde stat, som Kongl. Maj:t till den ändan befalt att till utskottets genomseende aflemna, närmare hafva tillfälle att inhämta.

Men som, sedan denna stat i början af året blifvit afslutad, den för Kongl. Maj:t och hela riket högst hugneliga händelsen af Hans Kongl. Högbet Kronprinsens födelse inträffat, och det således blifvit en nödvändig följd, att de dervid dels redan åtgångne, dels vidare förestående oumgängelige kostnader måste af innevarande års till andre behof anslagne medel förskottsvis bestridas, hvarigenom tillgångarne för nästkommande och påföljande årens stater i samma mån blifva otillräckelige, så anser Kongl. Maj:t den nu subsisterande delen af den allmänna bevillning, hvilken Riksens Ständer vid senaste riksdag sig åtogo, omöjeligen kunna vid statsverket umbäras; hvarföre ock Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksens Ständers Statsutskott är, det måtte utskottet, af den närmare öfvertygelse härom som utskottet vid genomseendet af detta års stat äger att inhämta, ju förr dess häldre hos Riksens Ständers plena på vederbörligit sätt tillkännagifva nödvändigheten af förberörde nu varande allmänna bevillnings än vidare bibehållande och utgörande till statsverkets understöd.

Kongl. Maj:t förblifver i öfrigit Riksens Ständers Statsutskott med all Kongl. nåd och huldhet välbevågen.

GUSTAF.

Så snart den uppläsningen skett, täcktes Kongl. Maj:t propositionen med egen hand till Landtmarskalken öfverlemna under nådigste yttrande, att H. Maj:t derpå förväntade svar ju förr dess häldre, samt att då tillika den borde återlemnas Kongl. Maj:t tillbaka, och att i öfrigt dess nådiga vilja vore, det emellan hvart och ett af utskottets sammanträden denna dess nådiga proposition förvarades förseglad, samt att staten till statskommissarien Ruthers vårdande lemnas måtte, emedan K. Maj:t honom i nåder utsett hade att utskottet under dess förestående göromål tillhandagå, likasom ock K. Maj:t nämna täcktes sekreteraren i K. Statskontoret Ekman att i detta utskott pennan föra.

Slutligen önskade Kongl. Maj:t samtlige de deputerade lycka och Herrans välsignelse till deras snart anträdande arbete, försäkrandes en hvar af dem om sin alltid beständiga kongliga nåd och ynnest. Dem tillstaddes att innan utgången hvar i sin ordning

framträda och kyssa Kongl. Maj:ts hand, och gjorde Konungen dervid Landtmarskalken den höga heder att honom omfamna»[1]).

Uti sitt nästföljande sammanträde, som hölls den 16 December, medhann utskottet redan, såsom ofvan nämnts, att fatta sina beslut öfver de till detsamma gjorda framställningar samt sålunda fullborda den uppgift som Kongl. Maj:t hade anvisat det.

Sammanträdet började med uppläsande af den ed som utskottet aflagt, af 47 och 50 §§ R.F. samt af K. Maj:ts proposition. Om den derpå följande öfverläggningen innehåller protokollet:

»Statsutskottet företog sig sedan dess efter 50 § Regeringsformen åliggande göromål att inhemta, det statsverkets penningar blifvit brukade till rikets gagn och bästa. Till hvilken ända och efter Kongl. Maj:ts den 14 i denna månad nådigst gifna befallning statskommissarien Ruther öfverlemnade Kongl. Maj:ts underskrifna stat för innevarande år, hvaruti Kongl. Maj:ts och rikets utgifter specielt uppförde blifvit, samt den så kallade Generale dispositionen för samma år, utvisande å ena sidan utgifterne summevis för hvar och en särskild stat och på andra sidan tillgångarne i anledning af statsförslagen för det löpande samt nästföregående året och efter summariske räkningarna för de förra årens revenuers antingen öfverskott eller mindre importance.

Efter anmodan uppläste statskommissarien berörde Generaldispositions innehåll, och befanns då 1:o, huru ej allenast alla rikets vanliga inkomster blifvit staten påförde, utan ock derjemte ansenlige penningar under titul: levererade medel ifrån Kongl. Maj:t, hvarvid statskommissarien berättade, det Kongl. Statskontoret om dem ingen vidare kunskap hafver, än allenast, att Kongl. Maj:t låtit inleverera dem i Räntekammaren till disposition för statens behof; 2:o, att ock alla berörde inkomster blifvit imellan statsbehofven fördelte i proportion efter desses angelägenhet; samt 3:o, att utgifterne så blifvit lämpade efter tillgångarne, att ingen brist vid Generaldispositionens afslutande yppats till last för följande årets stat, såsom i den förra tiden sådant årligen till större eller mindre summa händt.

Flere af Statsutskottets ledamöter erinrade sig den stora underbalans, hvaruti statsverket var år 1772, enligt den berättelse derom, som då varande Sekrete utskott meddelte Riksens Ständer och genom trycket allmänt bekant gjordes. Och alldenstund bristen icke ens för det året vardt fulleligen afhulpen,

[1]) Detta protokoll är undertecknadt: *Friedr. Sparre.*

ej heller grundorsakerne till den samma häfne, samt flere omständigheter i den nästföljande tiden inträffade, som än mera försämrade statsverkets tillstånd, men Kongl. Maj:t likväl sedermera bragt det i sådan ordning som förbemält är; så fann Statsutskottet för sig och hela riket största anledning till fägnad och vördnadsfullaste tacksamhet emot Kongl. Maj:ts nådigst hafde landsfaderlige försorg och bemödande äfven i denna högst angelägna delen af rikshushållningen, hvarom ock Riksens Ständer in plenis nu komma att underrättas.

Statsutskottets andra ämne företogs, nemligen Kongl. Maj:ts nådigste proposition, att den nu subsisterande delen af den allmänna bevillning, hvilken Riksens Ständer vid senaste riksdag sig åtogo, måtte, såsom oumbärlig till statsverkets understöd, än vidare bibehållas och utgöras, samt nödvändigheten deraf gifvas på vederbörligt sätt Riksens Ständers plena till känna.

För sjelfva saken yttrades af åtskillige och funnos af alla Statsutskottets ledamöter flere skäl jemte dem, som Kongl. Maj:t uti ingressen till högstberörde proposition i nåder behagat nämna, såsom att i händelse af bemälte bevillnings upphörande skulle Kongl. Maj:t för nästa och följande åren komma att sakna för staten den tillgången af vid pass $10^1/_2$ tunnor guld och i samma mån finna sig utur stånd satt att kunna på sätt som för i år skett låta afsluta staten, om ock alla andra omständigheter förhålla sig lika; att äfven många händelser kunna inträffa, hvarvid för en del behof skulle erfordras skyndsammare och vida större penningetillgångar, än för dem i den nästförflutne tiden nödige varit, och tillgången då blifva för de öfrige så mycket mera otillräckelig, om berörde bevillning imedlertid upphörer; erinrandes hr presidenten Celsing härvid exempelvis om en ny kostnad, som tyckes vara erforderlig till beskydd för rikets sjöfart under de uppkomne krigen i Europa; och vidare, att icke möjeligt vara kunnat, det de mångfaldiga och ganska kostsamma behofven för rikets försvarsverk hafva i dessa förledne åren med så ringa medel, som Kongl. Maj:t haft att använda, kunnat i sådan mån förnöjas, att årlige penningeanslagen för dem nu kunna i allmänhet minskas, och att sådan minskning följaktligen nu ej kan ske utan äfventyr af skada och förderf för riket; samt att, sedan Kongl. Maj:t haft så mycken nådig försorg och egen möda ospard för statsverkets upprätthållande, och vid början af denne riksdagen allernådigst täckts förklara sig vilja än ytterligare lika nådigt

besörja om statsbehofven, utan att nu besvära sina undersåtare med någon ny bevillning dertill; så kan hvarken med Riksens Ständers skyldiga vördnad och tacksamhet deremot eller med rikets välfärd förenas, att den i fråga varande delen af 1772 års bevillning nu skulle komma att upphöra.

I anseende till hvilket allt, samt emedan Statsutskottet fann sig kunna vara nogsamt derom försäkradt, att om Kongl. Maj:t framdeles innan nästa riksdag finner berörda bevillningsdel kunna vid statsverket utan skada för riket umbäras, hyser Kongl. Maj:t då i nåder samma faderliga ömhet om sina trogna undersåtare och benägenhet att minska deras besvär, som Hans Maj:t för detta bevisat dem vid eftergifvandet af den år 1776 upphörde större delen af sagda bevillning; ty instämde med Kongl. Maj:ts nådiga propositions innehåll Statsutskottet alldeles enhälleligen.

Frågan blef sedan om sättet till expedition i detta mål till Riksens Ständers plena, och fann Statsutskottet att 47:de § i Regeringsformen samt utskottets ed icke tillåta, det till plena kunna uppgifvas de särskilda här vid statsverkets genomseende förekomne skäl och orsaker till continuation af meranämnde bevillning, utan kommer allenast att jemte ofvanberörde generelle yttrande om statsverkets förbättrade tillstånd gifvas Riksens Ständer till känna, det Statsutskottet funnit, att bemälte understöd för staten ingalunda kan umbäras och att fördenskull oundgängeligen nödigt är, det med utgörandet af den ringa återstående delen af 1772 års bevillning än vidare fortfares.»[1])

I statsutskottet rådde således, att döma af protokollet, oafbrutet solsken. Beskaffenheten af den statsrevision, som konungen satte utskottet i stånd att anställa, lemnar dock rum för det antagandet, att solskenet icke heller i statsutskottet var så alldeles oförduukladt, som dess protokoll låter påskina. Utskottets ledamöter kunde väl näppeligen på förhand tro, att den uppvisning af statsverkets tillstånd, som det enligt 50 § R.F. ålåg K. Maj:t att inför dem låta ske, skulle inskränka sig till det löpande årets förslagsvis uppgjorda stat; så mycket mindre som samma grundlagsparagraf bjöd att inhemtas skulle, att medlen blifvit brukade till rikets gagn och bästa. Fersen anmärker i sina memoirer, att »statsbalansen på papperet salderade i jämnvigt, men att det icke uppgafs, huru det förhöll sig med det nya

[1]) Protokollen för utskottets sammanträden den 16 och den 17 December äro justerade den 22 December 1778 medelst underskrift af landtmarskalken.

Riksgäldskontoret och med statsverkets nya lån, deras belopp och hvarest de blifvit upptagna». Konungen erhöll årligen betydande franska subsidier, men några sådana voro icke upptagna för 1778, annat än i den mån som de ingingo i de »ifrån Kongl. Maj:t levererade medel», om hvilka icke en gång den i utskottet närvarande statskommissarien kunde lemna någon närmare upplysning. I Generaldispositionen nämnes, att K. Maj:t år 1777 låtit i räntekammaren till statens behof inleverera 60,000 rdr, och att han ville 1778 inleverera 45,000 rdr. För det nya kronoregalet redovisas der icke, men det heter att brännvinsbrännerídirektionen skulle 1778 leverera 266,666 rdr 32 sk. specie, o. s. v.[1])

Hurusomhelst härmed, och hur illusorisk en så beskaffad statsrevision än måste anses vara, så hade man likväl stora anledningar till tacksamhet för konungens finansförvaltning. Man visste att (såsom det heter i 1779 års riksdagsbeslut) »de brister för statsbehofven, som 1772 befunnos, voro så stora, att Riksens Ständer föga hopp kunde göra sig att de skulle kunna bestridas med de medel, som vid riksdagens slut dertill utsågos». Konungen hade icke dess mindre lyckats verkställa realisationen, och detta, enligt hvad man ifrån bankoutskottet erfarit, på sådant sätt, att han dervid mindre tagit i betraktande statsverkets tillgångar än äran af att genomföra en för landet så nyttig åtgärd. Och i trots af allt detta äskade han ju af utskottet endast dess tillstyrkan att den ännu icke eftergifna delen af 1772 års bevillning skulle få fortfara. Utskottet underlät derför att frambära anspråk, hvilka, om de än kunde stödjas på arten af dess

[1]) I staten, hvilken likasom generaldispositionen är underskrifven af konungen d. 8 Maj 1778, åberopas K. M:s förnyade stat af d. 24 Jan. s. å. K. F.O. af d. d. om den förbättrade embets- och löningsstaten bestämde, att riksdalern skulle beräknas till 3 dal. smt i de ämbetsmäns löner, som ansetts böra uppföras i den nya ord. staten. Till denna löneförbättring åtgick hvad som vunnits genom 1776 års tillökning å kronans äldre räntor, 235,000 rdr. Riksgäldens förvaltning blef mera hemlig, då de dertill anvisade medel, såsom den s. k. riksgäldsfonden, undantogos statsverket och dess revision. »Franska subsidiemedel» äro i 1774—76 års stater upptagna till $1^1/_2$ mill. dal. s. förutom andra af K. M. levererade e. o. medel. Brännvinsregalet åter presenterades 1778 gifvande statsverket 100,000 rdr mera än vanligt. Inkomsten af »nummerlotteriet» uppgifves för 1777 till 33,690 rdr. Liljencrants såsom statssekreterare vid den 1773 inrättade Handels- och Finansexpeditionen ledde i 14 år den delade finansförvaltningens olika trådar till nödig samverkan efter konungens vilja. Såsom tillika ledamot i direktionen öfver den regale brännvinsbränningen och i den för riksgälden samt sedan Juni 1778 konstituerad president i statskontoret, kunde han tillse, hvar medel funnos eller behöfdes, taga på det ena hållet och gifva på det andra. Han fick alltifrån 1773 uppbära de franska e. o. subsidierna och sköta den behöfliga in- och utrikes lånerörelsen. Under sådana förhållanden var ingen stor svårighet för en så skicklig finansminister att låta statsbristen för ett riksdagsår försvinna — ur generaldispositionen. Längre fram skola vi jämföra några hufvudposter från särskilda år.

uppgift och i viss mån på grundlagens bokstaf, måste synas fruktlösa, då de icke uppburos af verksamma konstitutionella garantier. Likaledes afhöll det sig från hvarje antydan om bristfälligheten af den statsverks-granskning, hvilken det så lätt och hastigt hade afslutat, uti det protokollsutdrag som det aflät till samtliga stånden. Detta, uppsatt af sekreteraren och dagtecknadt den 16 December, erhöll efter några jämkningar i utskottets sista sammanträde, som dagen derpå egde rum, följande lydelse, som bär ingen annan prägel än den underdåniga erkänslans:

Sedan Riksens Ständer i anledning af 47 § i Regeringsformen utnämnt ledamöter i deras Statsutskott, har detta utskott haft tillfälle att fullgöra, hvad thess åtgärd efter Regeringsformens 50 § tillhört, och bör för Riksens Ständer Statsutskottet intet förtiga, att oaktadt de stora brister för statsbehofven, som vid sistlidne riksdag befunnos och då gåfvos Riksens Ständer tillkänna, samt de medlens obetydelighet, hvilka vid den riksdagens slut utsågos till hjelp för samma brister, har dock, till Statsutskottets största fägnad, nu varit att inhemta, det igenom K. Maj:ts landsfaderliga omsorg och egna bemödanden bemälte behof blifvit besörjde vida öfver hvad förmodas kunnat, och statsverket bragt i en sådan ordning, hvaruti det förut på mer än 50 års tid icke varit.

Att Kongl. Maj:t efter thess allernådigste yttrande vill för rikets behof än ytterligare draga en lika nådig försorg, utan att nu besvära sina trogna undersåtare med någon ny bevillning dertill, är ett nytt ämne för deras underdåniga vördnad och tacksamhet och har friat Statsutskottet ifrån ett svårt bekymmer. Men vidkommande den delen af sistlidne Riksdags bevillning, som ännu utgår, sedan mera än hälften deraf för detta blifvit nådigst eftergifven, så finner Statsutskottet den för rikets nödigaste tarfvor ingalunda kunna umbäras, och bör fördenskull sådant hos Riksens Ständer tillkännagifva såsom varande oundgängeligen nödigt, neml. att med utgörandet af nyssberörde ringa del utaf 1772 års bevillning än vidare fortfares. Hvilket genom utdrag af protokollet öfverlemnas. Ad mandatum *I. Ekman.*

Den 18 Dec. höllos i de ofrälse stånden plena, i hvilka statsutskottets protokollsutdrag föredrogs och dess hemställan bifölls.

I presteståndet skedde detta utan någon föregående öfverläggning. Den 8 December hade dock den såsom ekonomisk skriftställare bekante finske kyrkoherden Anders Chydenius i ståndet uppläst ett memorial om att ständerna borde tillse, huruvida den nuvarande bevillningen kunde vara tillräcklig, samt i alla händelser ställa henne på vissa, t. ex. 4 eller 5 år. Memorialet bordlades genast, hvarefter på hemställan af biskop Celsius det beslöts, »såsom ej mindre nödvändigt än med ordning och anständighet öfverensstämmande», att den, som ärnade in-

gifva ett memorial, skulle förut uppvisa det för ärkebiskopen. Sedan omnämndes Chydenii memorial aldrig i ståndet.

I borgarståndet hemstälde fabrikören Abraham Westman och borgmästaren Mentzer, om icke bevillningen borde gifvas endast för 6 år och någon ändring göras i städernas klassifikation med afseende å hennes utgående, i hvilka yrkanden en och annan instämde, men emot dem försvarade statsutskottsledamöterna Munthe och Schauv statsutskottets förslag, och sedan en deputation från bondeståndet anmält detta stånds samtycke till samma förslag och dess önskan att snart få riksdagen afslutad, blef förslaget äfven af borgarståndet godkändt.

Hos adeln upplästes det först den 19 December jemte ett memorial af kaptenen Joh. Jak. von Bilang med förslag att bevillningen skulle gifvas för högst 6 år, till stöd hvarför bland annat anfördes, att »som K. Maj:t å sin sida egde den rättigheten att sammankalla ständerna för att anlita dem om hjelp och understöd, ständerna deremot å sin sida icke egde den rättigheten att sammankomma, i fall statens välmagt eller deras knappa omständigheter kunde fordra att minska eller upphöra med bevillningen, så vore det i allo med högsta billighet och försigtighet öfverensstämmande att nyttja den reciprocitet, som K. Maj:t i grundlagen i detta fall lemnat ständerna, nemligen att ej fastställa en bevillning för en obegränsad framtid; det som nu blefve gjordt eller ogjordt skulle stadga exempel för alla tillkommande tider, och det vore visst icke att förmoda att så ädelsinnade regenter alltid skulle pryda tronen som Gustaf III, hvilken skänkt nationen hennes frihet, då han hade envåldet i sina händer», o. s. v. Fersen förmäler, att ryska och danska sändebuden voro upphofsmän till detta memorial och Bilang sedan flere år en deras pensionerade agent bland ständerna, hvarför ock alla ärligt sinnade biträdde hofvet att afstyrka detta förslag, samt att Bilang genom en penningsumma, som konungen i hemlighet lät tillställa honom, förmåddes att afresa till sin hemort och lemna frågan åt sitt öde.

I adelns plenum sistnämnda dag förspordes ingen annan invändning mot statsutskottets förslag än ceremonimästaren Gustaf Wachschlagers erinran, att ett bevillningsutskott borde närmare reglera bevillningens utgående efter de eftergifter som deri egt rum, men på yrkande af Fersen och Carl de Geer beslöts att hela saken skulle hvila. Först den 28 December, dagen efter drottningens

kyrktagning — då konungen utdelade en mängd ynnestprof, upphöjde landtmarskalken i grefligt stånd och förklarade de tre främste grefvarne för rikets herrar och rådets jemnlikar — företogs betänkandet åter hos adeln och blef nu enhälligt godkändt. Majoren Fr. O. Bilberg var den ende som yttrade sig, och han »begärde blott att få veta, huru det skulle expedieras, ty han kände icke den nuvarande riksdagsordningen; förr beredde nemligen alltid en bevillningsdeputation bevillningar, nu skedde det genom ett statsutskott»; men han erhöll intet svar på denna förfrågan.

Ständerna afläto till K. Maj:t en den 20 Januari 1779 af de fyra talmännen undertecknad skrifvelse om sistberörda beslut, hvilken mutatis mutandis var affattad i ungefär samma ordalag som statsutskottets protokollsutdrag. Hufvudinnehållet af denna skrifvelse åter intogs i riksdagsbeslutet, §§ 11 och 12.

Det egentliga bevillningsutskottet vid denna riksdag, hvars officiella namn var *kommitterade till reglerande af faddergåfvan för H. K. H. Kronprinsen,* föreslog att denne skulle erhålla 300,000 rdr specie, konungen såsom ersättning för sina utgifter vid prinsens döpelse och öfriga omkostnader vid riksdagen 100,000 rdr samt såsom årlig tillökning i handpenningarna 55,000 rdr (de utgjorde förut årligen blott 45,000), drottningen till egen disposition 100,000 rdr, hertig Carl till hemgift likaledes 100,000 rdr specie, men stälda till konungens disposition på så sätt, att kapitalet skulle blifva oförryckt för hertiginnans räkning, men årliga räntan till hertigen utbetalas. För dessa ändamål föreslog utskottet en efter stånd och vilkor lämpad personlig afgift att utgå från 1779 års början till och med år 1785, angående fördelningen af hvilken afgift utskottet genom statskommissarien Ruther lät uppsätta ett s. k. Riksens Ständers biafsked. För denna bevillning var således viss tid utsatt såsom en vink att man vid den tiden väntade en ny riksdag, men utskottet hemstälde att ständerna skulle uppdraga åt konungen att derefter vidtaga sådana åtgärder med post- och chartæ sigillatæ-medlen, hvarigenom tillökningen i hans handpenningar fortfarande skulle kunna utgå. Utskottets protokoll bär vitne om den möda, som det vållade det att alldeles undvika namnen bevillning och kontribution.

Dessa faddergåfveutskottets expeditioner biföllos i plena, som höllos den 3, 5 och 7 Januari 1779. Hos adeln gjordes visserligen en och annan erinran vid utskottets förslag, men utan påföljd. Så anmärkte friherre Jos. Carl Cederhielm, att utskottet

skulle visat mera aktning för ständerna, om det först hade meddelat dem summorna och, sedan dessa blifvit af ständerna faststälda, föreslagit afgiftens fördelning. Kammarrådet C. Joh. Stierngranat och öfversten Carl Jak. v. Qvanten anförde, att de utvägar, som anvisats för den fortsatta tillökningen i handpenningarna, kunde blifva otillräckliga och detta framgent under en annan konung gifva anledning till en ny beskattning derigenom att ifrågavarande afgifter höjdes, hvarför de önskade att dertill bestämdes några andra mera tillräckliga inkomster, t. ex. af tullen eller licenten. Slutligen påpekades af flere, att de fattigare klasserna blifvit jemförelsevis alltför hårdt betungade, och sattes i fråga, om icke detta borde för konungen anmälas.

En underdånig skrifvelse med biafskedet, hvilket är dagtecknadt den 26 Januari, samma dag som riksdagsbeslutet, öfverlemnades till konungen dagen förut genom en deputation. Ständerna uttala åter i denna skrifvelse, likasom i riksdagsbeslutet, sin erkänsla för att konungen icke äskat någon ny bevillning. I ett sistnämnda dag hållet plenum plenorum tillkännagaf denne, att han ville till förmån för sina fattigare undersåtar eftergifva en tredjedel af faddergåfvan eller 100,000 rdr. Sedermera förklarade han sin afsigt härmed vara, att manskapet vid hären och flottan m. fl. skulle alldeles befrias från all andel i faddergåfvan, och torpare samt inhyseshjon för sig, hustrur, barn och tjenstehjon njuta lindring af en skilling för hvarje person emot hvad i biafskedet för dem var utsatt. Besluten om »de underdåniga gåfvorna» samt konungens eftergift intogos i riksdagsbeslutets 13 § med betygande af ständernas tacksamhet för den ömhet han visat sina fattigare undersåtar, men hans förklaring ansågs utgöra ett ingrepp i riksdagens bevillningsmagt. I beslutets följande § bekräfta ständerna biafskedet, »likväl med den ändring, hvartill förenämnde H. Kongl. Maj:ts nådiga förklarande gifvit anledning»[1].

---

[1]) Man beräknade, att den nya bevillningen skulle inbringa i det närmaste 8 tunnor guld om året. 1772 års allmänna bevillning utgjorde från början årligen vid pass tredubbla beloppet, men var nu nedsatt till $10^1/_2$ genom eftergift af ungefär 10 tunnor guld bränvinsbevillning (K. K. 8 Nov. 1775) och af 3 tunnor guld (K. K. 6 Dec. 1776) å diverse bevillningar. Krönings- och begrafningshjelpen, som upphörde med 1776, utgjorde 4 t. g. Inom utskottet sattes i fråga att återupplifva de 1776 eftergifna bevillningsposter eller på annat sätt åter öka 1772 års bevillning. Det förra ansågs olämpligt, enär konungen så nyligen eftergifvit dem; det senare, enär ständerna redan beslutit den återstående bevillningens fortsatta utgående; båda delarne, emedan namnen bevillning och kontribution ej kunde begagnas. På sådana skäl föreslogs det »frivilliga sammanskottet».

Icke förr än den 4 Januari 1779 aflemnade bankoutskottet till konungen sina den 31 Dec. 1779 daterade svar på hans proposition. Hela bankoutskottet, anfördt af landtmarskalken, ärkebiskopen och borgarståndets talman, uppträdde då åter på slottet till konungen, som hade bredvid sig kanslipresidenten och statssekreteraren baron Liljencrants, och aflemnade på samma gång till hofkansleren alla statsverkets skuldförbindelser ända från Carl XII:s tid. Utskottet gaf ock till känna, att det ville hos plena föreslå upplifvande af 1698 års författning om bankorevisioner mellan riksdagarne, hvartill det begärde och erhöll konungens samtycke. Först sedan allt detta föregått, afgaf utskottet den 8 Januari till de tre i banken delegande stånden jemte sistberörda förslag sin berättelse om bankens förvaltning sedan sista riksdag. Deruti underrättades stånden om att konungen hade å kronans skuld afbetalt 1,200,000 rdr specie, och dessutom af bankens fordran hos statsverket skaffat banken en opåräknad tillgång af 3,300,000 rdr, således inalles fyra och en half millioner rdr, i följd hvaraf realisationen år 1777 kunnat börja, samt att »rikets drätselverks bibehållande vid dess nödiga styrka gjort *vissa vilkor* å K. Maj:ts och kronans sida nödvändiga, hvarunder dessa inbetalningar verkstälts och hvaruti bankoutskottet *funnit sig föranlätet att ingå*», o. s. v. Detta var hufvudsakligen hvad som meddelades plena; hvaruti dessa vilkor bestodo, fingo de lika litet kunskap om, som om kreditivens beviljande. Ständerna biföllo förslaget om bankorevisioner; i öfrigt föranledde utskottets protokollsutdrag ingen annan åtgärd från deras sida, än att de beslöto att genom en tacksägelsedeputation hembära till konungen sin erkänsla för hans verk, realisationen. Ur utskottets protokollsutdrag intogs i 10 § af riksdagsbeslutet det här anförda jemte en förnyad tacksägelse till konungen för samma hans storverk.

I inledningen till riksdagsbeslutet, hvilket uppsattes af en tjensteman i konungens kansli, infördes, att genom upplifvandet af Sverges gamla lagar detta riksmöte blifvit styrdt efter 1772 års Regeringsform och 1617 års Riksdagsordning, hvartill Ständerna på adelns förslag tillade orden: »i alla de delar hvarutinnan densamma genom Regeringsformen ej är ändrad». Och i sista, 14 § af beslutet förklara ständerna följande:

Vi erkänna härigenom allt hvad enligt detta vårt beslut och de så väl hos K. Maj:t som på rikssalen hållna protokoller vid

denna första riksdag efter regeringssättets förbättrande blifvit af K. Maj:t å dess eller af oss å vår sida iakttaget i afseende på ordningen vid riksdagars hållande, ärendenas afgörande och de röstegandes egenskap, och antaga sådant för lag och rättesnöre, att vid de påföljande riksmöten oryggligen följa och efterlefva.

De sålunda faststälda riksdagsformerna iakttogos likväl, åtminstone hvad angår statsutskottet, endast vid den följande eller 1786 års riksdag. Med det år 1789 stadgade enväldet aflöstes det af ett *hemligt utskott*, i hvilket äfven bönder inkallades, och återuppväcktes till nytt lif först genom 1809 års Regeringsform. Den förändring, som i detta afseende timade år 1789, var af stor betydelse, men angifves icke riktigt genom namnskilnaden, ty redan 1778 års statsutskott var, såsom vi här visat, ett hemligt utskott, och i statsverkets mysterier blefvo de hemliga utskotten vid 1789 års och följande riksmöten vida djupare invigda än 1778 och 1786 årens statsutskott. Men namnskilnaden berodde derpå att konungen fann nödigt att icke blott personligen taga del i utskottens konstituerande sammanträden, utan äfven mera verksamt ingripa i deras öfverläggningar, och ville förmå det hemliga utskottet att uppträda såsom både banko- och bevillningsutskott samt begagna sin beslutanderätt till att utan ständernas vetskap garantera den nya gäld, som blifvit riket åsamkad, o. s. v. Om icke rådige och behjertade män ledt utvecklingen i en annan riktning än den sålunda afsedda och lyckats afböja en del af farorna — hvem kan veta, huru långt det nya hemliga utskottet under konungamagtens auspicier kunde hafva gått i inkräktning på ständernas rätt? Här må blott framhållas såsom betecknande, att detta utskott, i likhet med Riksens Ständers sekreta utskott under frihetstiden, redan 1789 började arbeta på afdelningar; vid 1800 års riksdag hade en sådan namn af stats- och finansutskottet, en annan af räkenskaps- eller riksgälds-utskottet [1]).

[1]) Hufvudkällorna för denna uppsats hafva varit riksdagsprotokollen och riksdagshandlingarna i Riks- och Riddarhusarkiven, bankoutskottets protokoll och akter i Riksbankens arkiv samt hithörande riksstater i Statskontoret. Slutet af 1772 års riksdag och det följande riksmötet äro utförligare skildrade i en 1869 af mig utgifven akademisk afhandling, *Bidrag till Gustaf III:s historia*, vid hvars utarbetande författaren icke var i tillfälle att taga kännedom om statsutskottets protokoll. Grefve Johan Liljencrantz' *Anteckningar och memorial*, utg. af Bernh. Taube, innehålla värderika bidrag till kännedom om Gustaf III:s finans-historia.

(Forts. s. 129)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från enskilda arkiv.

Mångenstädes i Sverige finnas bevarade större och mindre samlingar af handskrifter och bref, hvilka tillhört personer som ingripit i vår historia. Genom flere eller färre slägtled hafva de ofta gått i arf, förvarade på familjegodsen, och senare generationer hafva ej alltid egnat synnerlig omvårdnad åt dylika fäderneärfda samlingar. Många af dem hafva genom vanvård blifvit skingrade och förstörda, andra hafva fullkomligt räkat i glömska, och forskaren i våra häfder har på den vanliga frågan: hvar finnas den eller den historiske personens efterlemnade papper? — icke sällan måst sakna tillfredsställande svar. Några större enskilda arkiv hafva väl sedan länge varit af forskningen uppmärksammade och för forskare tillgängliga, men äfven ur många mera undangömda samlingar af familjepapper torde åtskilliga skördar för historisk vetenskap vara att hemta.

För att i någon mån fästa uppmärksamheten på det värde för studiet af förgångna slägters lif, som dylika samlingar, äfven de mindre, kunna ega, och derigenom bidraga till deras bevarande, komma under ofvanstående rubrik att i Historisk Tidskrift meddelas kortfattade redogörelser för enskilda samlingar af papper af historiskt intresse, särskildt sådana, hvilkas tillvaro af forskare hittills föga eller icke varit beaktad.

I.

Friherre Erik Matthias von Nolckens efterlemnade papper.

Född i Riga 1694, men uppfostrad i Sverige, gjorde E. M. von Nolcken sina första steg pa den diplomatiska tjenstemannabanan under Carl XII:s senaste år. Större delen af 1720- och 1730-talen hade han tillbragt i Nordtyskland, dels såsom kommissionssekreterare och chargé d'affaires vid preussiska hofvet, dels sasom regeringsråd i Pommern, innan han 1738 utnämndes till svensk envoyé vid ryska hofvet. Från denna tid tillhör han

Sveriges diplomatiska historia. Det sätt, hvarpå han utförde de hemliga underhandlingar i Petersburg med prinsessan Elisabeth, som voro honom uppdragna, och som först togo slut genom utbrottet af kriget mellan Sverige och Ryssland 1741, gjorde honom känd såsom en bland Sveriges skickligaste diplomater. Försigtig i sina yttranden, redbar och samvetsgrann i det sätt, på hvilket han utförde de honom anförtrodda uppdrag, öfvervann han småningom det misstroende, hvarmed han, såsom en af den nyss störtade Arv. Horns skyddslingar, i början betraktades af det nya hatträdet. Med denna regering kan han dock ingalunda sägas dela ansvaret för utbrottet af det olyckliga kriget 1741—43. Han var, säger en af frihetstidens häfdatecknare [1]) »en ypperlig ämbetsman på hvarje plats, der det främst gälde att med klokhet utföra gifna befallningar; han har ej tillhört något parti, men derigenom dugt att tjena både hattar och mössor». Hans enskilda sympatier tillhörde dock afgjordt det sistnämnda partiet.

Vid fredsunderhandlingarne i Åbo 1743 var v. Nolcken en af kommissarierna och bevakade med ifver och i åtskilliga frågor med framgång Sveriges intressen. Hans beskickningar till främmande orter voro slutade med undertecknandet af fredstraktaten i Åbo; såsom statssekreterare vid utrikes expeditionen och hofkansler intog han dock under de närmast följande åren en inflytelserik ställning i behandlingen af utrikes ärenden. Vid ministerförändringen 1746 ansågs v. Nolcken hafva bort erhålla en plats i riksrådet framför flere af de nyvalde rådsherrarne. Han erhöll såsom ersättning, utom den välförtjenta befordran till hofkansler, friherrevärdighet. 1750 förflyttades han till presidentsembetet i Göta hofrätt — ett »otium cum dignitate», hvarefter han försvinner från skådeplatsen för tidens politiska lif. Han afled i Stockholm i Okt. 1755.

Från åren 1720 till 1748 finnas i behåll mer och mindre ullständigt bevarade serier af bref och handlingar, som v. Nolcken samlat under denna omvexlande ämbetsmannabana och hvilka till en icke ringa del ega historiskt intresse. Den öfvervägande största delen af dessa papper är föranledd af hans ämbetsställning: ett icke obetydligt antal utgöres af officiella ämbetsskrifvelser, dels i original, dels i koncept, till hvilka motsvarande koncept och original finnas i riksarkivet. Bland hans enskilda korrespondenter finnas samtidens högtstående personer talrikt representerade, och vid sidan af aktstycken af rent historiskt intresse erbjuda dessa enskilda bref åtskilligt af värde för biografen och kulturhistorikern. — Till dessa samlingar af officiella och enskilda skriftvexlingar komma äfven utkast till politiska uppsatser af v. Nolckens hand, dagboks- och andra anteckningar under hans beskickningar, samt en icke afslutad utförligare uppsats, hvilken kan anses såsom v. Nolckens politiska memoirer.

---

[1]) Tengberg, Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland I: 131.

Denna sistnämnda uppsats, nedskrifven 1751, innehåller utom allmänna politiska reflexioner, angifvande v. Nolckens ståndpunkt vid bedömande af samtida tvistefrågor, en redogörelse för partiställningen under frihetstidens tvenne första årtionden samt anteckningar rörande Sveriges yttre politik och v. Nolckens beskickning till Ryssland 1738—41. Dessa memoirer ega icke obetydligt historiskt intresse och torde vara förtjenta af forskares uppmärksamhet.

Friherre E. M. v. Nolckens papper synas först hafva blifvit tillvaratagna och nödtorftigt ordnade af hans son, sedermera hofstallmästaren frih. A. R. von Nolcken. De hafva förvarats på säteriet Jordberga i Skåne, hvilket genom trenne slägtled gått i arf inom Nolckenska slägten och nu eges af ryttmästaren m. m. C. G. Stjernsvärd, g. m. friherrinnan Clara v. Nolcken, den sista i Sverige qvarlefvande ättlingen af E. M. v. Nolcken. Tillvaron af detta delvis dyrbara arkiv, med hvilket äfven sedermera förenats strödda handlingar rörande excellensen Arvid Fredr. Kurck, en af Jordbergas förre egare, har, så vidt kändt är, icke varit af den historiska forskningen uppmärksammadt. Dess väsentligaste delar torde väl ega sin motsvarighet i riksarkivets samlingar. Åtskilligt torde dock ännu vara att hemta ur dessa papper, och till anvisning för forskare i Sveriges diplomatiska historia under konung Fredrik I:s tid, meddelas här en öfversigt af samlingarnes väsentligaste innehåll.

E. M. v. Nolckens efterlemnade papper, under sommaren 1880 ordnade och genomgångna, utgöras af tillsammans 24 band och fasciklar in fol. och 4:o. Häraf upptager den kronologiskt ordnade samlingen af bref, ämbetsskrifvelser o. d. från 1720—55, till större delen original och egenhändigt skrifna koncept, — 18 band och fasciklar; politiska och historiska anteckningar af E. M. v. Nolcken samt strödda uppsatser, utkast och dagboksanteckningar af densamme, allt egenhändigt — två fasciklar fol.; samt strödda handlingar till Sveriges och Europas politiska och diplomatiska historia, 1684—1754, (diplomatiska aktstycken, riksdagshandlingar, memorialer, politiska uppsatser, acta publica m. m. till en del af underordnadt värde), i afskrifter, samlade från många olika håll och under olika tider — tillsammans 4 fasciklar fol. — Den förstnämnda af dessa afdelningar, den omfångsrikaste, är äfven den, som här egentligen kräfver en redogörelse.

Fem band fol., från åren 1720—29, innehålla företrädesvis handlingar rörande v. Nolckens anställning i Berlin såsom svensk kommissionssekreterare och chargé d'affaires och utgöra i sjelfva verket en icke obetydlig del af svenska beskickningsarkivet i Berlin under de första åren af nämnda tid. Officiella och enskilda bref

till så väl v. N. som till svenske envoyén i Berlin grefve Carl Posse, under hvilken v. N. tjenstgjorde 1720—24, från svenska, pommerska och preussiska myndigheter och enskilda ämbetsmän, samt koncept till ministeriella depescher, till största delen af v. N:s hand, utgöra det väsentliga innehållet af de tre första af dessa band. En stor del af handlingarne från 1723—24 består af skriftvexlingar och relationer rörande den skymf, som tillfogats Sveriges sändebud i Berlin, då preussiska regeringen, på begäran af grefve Posses fordringsegare, utfärdade förbud för honom att lemna staden och i strid mot folkrätten lät postera en officer till hans bevakning. v. Nolcken afsändes i slutet af 1723 till Stockholm med rapport om denna tilldragelse; Posse och v. N. rappellerades från beskickningen, och under ett par år efter början af 1724 fans ingen representant för Sverige vid Berlinerhofvet. v. N. inberättade dock tyska politiska nyheter från Stralsund åren 1724—25. Koncepten till dessa rapporter förvaras här, äfvensom utkastet till Posses »rappels-relation», dat. Stralsund Mars 1724, innehållande en skildring af förhållandena i Preussen, allt igenom skrifvet med v. Nolckens hand. — 1726 ånyo utnämnd till kommissionssekreterare i Berlin, tjenstgjorde v. N. till 1729 under den nye envoyén frih. Klinckowström och förestod under dennes frånvaro upprepade gånger beskickningen. Handlingarne från dessa år utgöras mest af enskilda bref till v. N. från Klinckowström och andra samtida diplomater och tjenstemän, v. Nolckens koncept till officiella och enskilda skrifvelser samt af ett stort antal memorialer och uppsatser rörande frågan om den hannoverska alliansen — dessa sistnämnda alla i afskrift.

Från år 1730 finnes endast ett fåtal bref bevarade och från 1731 intet. Under åren 1732—37, hvilka v. N. mest tillbragte i Pommern såsom regeringsråd och medlem af pommerska regeringen, stod han i brefvexling med en mängd pommerska ämbetsmän samt med högre och lägre tjenstemän i svenska kansliet. Den del af brefvexlingen från dessa år (utgörande 2 fasciklar 4:o), som blifvit bevarad, är af jämförelsevis ringa historiskt intresse, innehåller nästan endast enskilda bref och rör mest pommerska angelägenheter samt enskilda befordrings- och kansliärenden. Pommerske arf-landtmarskalken furst Putbus och direktorn vid hofrätten i Greifswald Gerdes hörde till v. N:s flitigare pommerska korrespondenter; kanslipresidenten Arvid Horn och hofkansleren frih. v. Kochen voro de bland v. N:s förmän som under denna tid oftast vexlade enskilda bref med honom.

Af större intresse äro de Nolckenska papper, som blifvit bevarade från åren 1738—43 (6 band fol. och 2 fasciklar 4:o), den period, då v. N. såsom svenskt sändebud i Ryssland och fredsunderhandlare verksammast ingrep i de politiska tilldragelserna. Utom afskrifter af en del politiska ströskrifter och riksdagspapper från 1738 märkas för detta år: en uppsats af v. Nolcken till den Hornska ministèrens försvar, utgörande en veder-

läggning mot hattpartiets anmärkningar rörande dess ledning af Sveriges utrikes politik, en egenhändig journal (Juli — Aug. 1738) öfver förhållandena vid v. N:s utnämning till envoyé i Petersburg och förberedelserna till resan, koncept till ministeriella skrifvelser från Petersburg till K. Maj:t och kanslikollegium, ämbetsskrifvelser från regeringsledamöter och kanslikollegium, samt konceptet till en vidlyftig relation om ryska förhållanden, dat. d. 5 Dec. 1738. — Från åren 1739, 1740 och förra hälften af 1741 finnes här fullständigt bevarad v. N:s ministeriella brefvexling från Petersburg, dels koncepten till hans depescher, dels talrika bref och instruktioner till honom från regeringen, kanslipresidenten Gyllenborg samt kanslikollegium. Derjemte finnas v. N:s »relation om Ryska hofvet» till 1742 års riksdag, daterad d. 9 Nov. 1741, afskrifter af åtskilliga aktstycken rörande Ryssland, särskildt af ransakningsprotokoll m. m. rörande Sinclairs mord samt en promemoria af v. N. rörande ryska förhållanden, dat. 31 Juli 1741, afsedd att lemnas öfverbefälhafvaren i kriget mot Ryssland.[1]) — Bland v. N:s enskilde korrespondenter från Stockholm under hans vistelse i Petersburg kunna nämnas: kanslirådet J. C. v. Bahr, som flitigt inberättade nyheter från Stockholm till en del af politiskt innehåll och af allmänt intresse, den gamle Arvid Horn, som nu dragit sig tillbaka till privatlifvet, den olyckligt bekante presidentsekreteraren frih. Joh. Gyllenstierna, riksrådet T. G. Bielke m. fl. — Från den hemliga underhandling rörande hertig Carl Peter Ulrik af Holstein, för hvilken v. Nolcken, sedan han lemnat Petersburg, på hösten 1741 afreste till Rostock, finnas äfven åtskilliga historiskt upplysande bref i behåll, vexlade mellan den holsteinske hofmarskalken Brummer, kanslipresidenten Gyllenborg och v. Nolcken. — I början af 1742 anträdde v. N., försedd med hemliga instruktioner, sin resa kring Bottniska viken till Finland, Petersburg och Moskwa. Dagböcker öfver denna resa och dess förberedelser från d. 10 Jan. till 23 Mars, dels förda af v. N. egenhändigt, dels af hans sekreterare, M. v. Hermanson, finnas bevarade, jämte koncept till hans ministeriella brefvexling samt en vidlyftig relation rörande denna beskickning, daterad Moskwa d. 13 Maj. Några bref under samma tid till v. N. från franska sändebudet i Petersburg La Chetardie, ryske storkansleren Tjerkaskoj samt från de svenska och ryska befälhafvarne i Finland förvaras här äfven, dels i original dels i afskrift. Ett journal-fragment under Juni och Juli månader s. å. erinrar om v. N:s vistelse i Stockholm efter återkomsten från Ryssland. Under senare delen af sommaren och på hösten 1742

[1]) Se rörande v. N:s underhandlingar i Petersburg Tengberg, anf. st. och Malmström, Sveriges polit. historia II, hvilka framställningar äro grundade på de i riksarkivet befintliga motsvarande exemplar af handlingar för dessa år. — Jfr för öfrigt förteckningen öfver riksarkivets samling af Muscovitica, i Meddelanden från Sv. Riksarkivet, III: 72. 73.

vistades v. N. såsom underhandlare och rådgifvande diplomat vid svenska arméen i Finland och hemsände derifrån depescher, hvilkas koncept här äro bevarade. — Handlingarne och brefvexlingen från 1743 röra väsentligast fredsunderhandlingarne i Åbo, hvarest v. N. med kortare afbrott vistades från årets början till Sept., och innefatta dels hans ministeriella rapporter till regeringen, brefvexling med Brummer, Golovin, Rumjantsov m. fl., dels instruktioner, handlingar och räkenskaper från fredskongressen, dels slutligen en »journal anecdote» egenhändigt förd af v. N. i Åbo från d. 7 Jan. till d. 8 Mars 1743. Denna sistnämnda innehåller åtskilliga detaljer af intresse. Enskilda bref rörande politiska förhållanden i Sverige under vistelsen i Åbo erhöll v. N. under detta år af kansliradet v. Bahr, landtmarskalken v. Ungern-Sternberg, v. Höpken m. fl. Ett aktstycke af v. N:s hand, som förtjenar här nämnas, är uppsatsen »Reflexion touchant les interêts du sang de Pierre I et l'affranchissement de la nation Russe du joug des étrangers», afsänd till Sveriges tillfälliga sändebud i Petersburg general Düring, i Aug. 1743.

Från och med år 1744, då lugnare tider inträdde för Sverige och dess diplomater, är v. Nolckens brefvexling (4 fasciklar 4:o) af mindre omfång och eger mindre historiskt intresse. Såsom statssekreterare i utrikesexpeditionen stod han dock i jämn »brefvexling af så väl officiel som enskild natur med de flesta af Sveriges diplomater i utlandet. Af politiskt innehåll och vigt äro isynnerhet de talrika brefven från de svenske sändebuden till Ryssland, ambassadören frih. H. Cedercreutz (1744 - 45) och envoyén grefve N. Barck (1745—47) samt från den förstnämndes sekreterare M. v. Hermanson (1744—45). Från envoyén Rudenschöld i Berlin finnas äfven en mängd bref 1744—47, hvilka dock företrädesvis röra angelägenheter af mera enskild natur. Kommissionssekreteraren, sedermera envoyén Celsings bref från Konstantinopel (1746—47) och envoyén frih. C. Fr. Scheffers från Paris (1744—47) beröra till en del politiska frågor för dagen.

Från 1748 finnes endast ett fåtal bref, och efter detta år endast några bref från den sedermera olyckligt ryktbare grefve Erik Brahe (1754, 55), jemte v. N:s svarskoncept. Den sistnämnda brefvexlingen rör enskilda angelägenheter samt eger ej allmännare intresse. Anmärkningsvärdt är att Brahe räknar v. N. till dem som tillhörde »la bonne cause» — naturligtvis i striden mellan hofvet och hattpartiet. v. Nolckens politiska memoiranteckningar, för hvilka ofvan (s. 3) är redogjordt, visa äfven nogsamt att han, den gamle diplomaten, som utmärkt sig under Gyllenborgs och hattregeringens tjenst, förblef sina ursprungliga sympatier för det motsatta partiet trogen.

T.

Bref upplysande svenska historien.

Det ingår i planen för denna tidskrift att, i den mån utrymmet medgifver, efter hand meddela bref som innehålla upplysningar till vår historia. Det har ofta anmärkts, att den svenska litteraturen har brist på historiska memoirer i egentlig mening. Men deremot förefinnes rikedom pa en annan källa, af fullt ut lika stort värde, nämligen på bref, som äro i historiskt afseende upplysande. Ett bref lemnar det mest lefvande intryck så väl af den personlighet, från hvilken det utgått, som äfven af den händelse eller det förhållande det afser. Det likasom fängslar det flyende ögonblicket i en varaktig bild. Då nu tillgången till skatter af detta slag är så rik, och då tidskriften synes böra bereda sina läsare tillfälle att icke blott blifva bekanta med den historiska litteraturens nuvarande ståndpunkt, utan äfven att, i den mån det kan ske, blicka in i det förflutna på det sätt, som eljest endast kommer forskaren till del, har man velat tid efter annan meddela utdrag ur sådana brefsamlingar, som äro af ett större intresse.

I detta häfte har utrymmet endast tillåtit att meddela några få, spridda bref. I de följande torde kunna intagas en och annan fortgående följd af sådana bref, som tillsammans bilda ett helt. Der icke språket är särskildt karakteristiskt, har det icke ansetts vara nödvändigt att bibehålla det gamla stafsättet, likasom interpunktering i allmänhet vidtagits. Här och der har man äfven synts kunna inskränka sig till att gifva utdrag af det vigtigaste.

Vi börja med en bild ur tretioariga krigets historia. Det är den tjugusjuarige generalen grefve Nils Brahe, som i sitt egendomliga, friska, men med tyska talesätt uppblandade språk — ett prof på den tidens lägerspråk — berättar för sin blott två år äldre broder, riksrådet Pehr Brahe om de förnämsta tilldragelserna under sommarfälttåget 1632.

Derefter följer ett bref från Axel Oxenstjerna till hans syskonbarn grefve Bengt Oxenstjerna, då guvernör öfver Augsburg. Det har sin märkvärdighet deraf att det är skrifvet dagen efter sedan underrättelsen ingått att Gustaf II Adolf stupat, och uttrycker kanslerns tänkesätt vid den stora förlusten.

1) *Bref från Nils Brahe till Per Brahe d. y.*[1])

Welbornne Grefve, kere B. Jagh önskar minn kere B. samptt hans kere wårdnatt af Gudh thenn Aldrahögste all lyckeligh tilståndt och welmågo. Efter såsum iagh för någånn tidh sedhann bekom minn kere B. schrifwelse, hvarutaf iagh medh hiertans frögdh gernna förnam minn kere fromodher sampt alla wåra syskionne wara wedh godh helsa och sundhett, gudh alsmecktigh låthe så stadight och långwarachtight wara och blifwa, och aldenstundh iagh nocksampt wett dett minn kere Brodher åstundar att wetta, huru såsum wårt tillstånd heller och hvadh såsum denne såmmaren passerat ehr, will jagh minn kere B. sådann i kårthett avisera, efter nu migh någorlundha gifwes legenhett att schrifwa,

Först ner hanns M:tt förnam att Feltmarskalkenn Gustaf Horn blef af Tilly utur staden Bambergh slagen, förgadradhe hann alla trupperne tillsammans, som hann hadhe wedh Renströmmen och elliest Hertig Wilhelm utaf Weimaren och Johann Banner hoss sigh hadhe och marserade retta wegenn till Nuremberg i denna mening der att treffa fiendenn ann, hvilkett intet skedde, utann ner fiendenn hördhe att konungen medh så stor macht kom anmarserandhe, retireradhe han sigh till Dunawert, som ligger ute medh Donauströmmen, och efter kungenn sa långt war medh så stor arme avancerat, som war 18000 man till fot och 12000 hestar, tycker hann dett besta att wara widare att sökia fiendenn; marserade altså fortt till Dunawert, hwilkett sigh intett lenger höltt ehnn ehnn dagh och ehnn natt; dock samma nattenn emott morgonenn luppe bådhe knekter och rytter utur stadhenn, som war till 600 till hest och 1500 till fot under ehnn hertigh utaf Saxens commando öfwer Donauwbryggian till Tillis arme och förlåte alltså skentligenn stadhenn. Der med finge wij ehnn pass öfver Donauw, ryckte alltså efter 8 dager tidh till Leckhe strömmen, der Tilli sig öfwer retirerat hafwer; der war då godha rådh dyra, huru såsom wi öfwer samma strömm komma skulle, efter såsum hann medh hella arméu uppå andra sidhann passenn lågh och medh högsta flit denn till att defendera tenkte, efter såsum hann well considererade att, der wi skulle komma der öfwer, skulle helle hans herres landh gå der up, som war Beijaeren. Dock ner så wida war kommit, att dett antingen skulle brista eller böiga, blef denna resolution fatatt, att mann skulle uppå ehnn beqwem ortt byggia ehnn bryggia, hvilkett och så skedhe, att dett war omögeligit fiendenn sådantt kunne förhindra; fördy wi satte altid någre och siutio styckenn, bådhe stora och små, som continuerligh helle dagenn, ifrånn dett der dages och alt in till aftonenn, spelledhe och flanckeredhe denn spetzenn, som wij lennte bryggian uppå, altså så dett omögeligit war, att hann kunne förhindhra oss att

[1]) Originalet förvaras i Skoklosters handskriftssamling.

byggia bryggiann. Ner såsom Tilli dett sågh, grep hann till ehtt rådh, som intet ellagt [ɔ: elakt] war, och giordhe hann ehtt retransement för oss, efter såsum situs honum mykit favorabel och bequem war, att hann oss nocksampt hadhe kunnett weria widare till att komma, enn såsum öfwer bryggienn; blef altså igennom gudhz schickelse och försynn skuttinn igennom låhrett medh eht pundight styckie lodh, och sedhann hans Feltmarskallk Altringer strofwett medh ehtt styckie lodh i hufwudh. Altså togh armén ehnn skrek till sigh, dett Generalerna woro skuttinn, så att ingen wore, som henne mera gubernera ehnn Beijerförstenn sielf, hwilkenn intett wiste mera att taga sigh före ehnn beklaga sitt godha landh, som oss till dell och rof blifwe skulle, och retireradhe sigh alltså i eht half traf med armén till Ingolstadh.

Togo wij sedann wår mars till Augusburg, hwilkenn efter 3 dagars belegringh sigh uppgaf, och ryckte wijdere fort till Ingolstadh i denn meningh att bringa fiendenn till feltslacht, der till hann ingalundhe wille förstå. Sedann wi sågo att der intett stort war till att utretta, efter såsum stadhenn mykit fast war och well försed utaf allt tillbehör, togo wi wår ressa retta wegenn till Münickenn, der Konungenn stadhenn uppå $2^{1}/_{2}$ tunna gull brandskattadhe. Interim kom eht budh och aviser, dett Generall Ossa, som fördhe ehnn armé i Svabenn, hadhe belegratt ehnn stadh Memingen benembdh. Blef Konungenn alltså förorsakatt att brytta medh ehnn dell utaf armeen up till entsettning af samma stadh och lemnadhe Johann Banner der quar medh denn andra dellenn af armeen. Ner wij då dit kommo, ryckte General Ossa der ifrånn inn i Tyroll. Imillertidh kom ehn Curier ifrann kurfurstenn af Saxenn, som sollisiterade hoss Kongenn om ehntsatt, efter Wallensten medh hella sinn maght trengdhe uppå honnum i Behem. Rychte Kongenn per påsta aht Ausburg ifrånn Memmingen igenn i egenn personn, i denna meningh att wara så mykitt nemare. att om något budh komme ifrann Chursaxenn, derefter hann sigh better kunne anstella, och lemnade migh der quar i Memmingen medh armén. Ner hann kom till Ausburg, kom åtherigenn ehnn påst ifrånn Curfurstenn, der så sker Kongenn icke wille ehntsettia honom, nödgass hann att göra fredh medh Kejssarenn. Elliest hadhe wij gått in i Tyroll; nödgass altså Kongen att sendha efter migh medh armén, att iag per posta skulle marsera retta wegenn till Norenberg; hwilkett ock så skedde, ock ner iag ditt kom, hafwer hans M:tt imidlertid förgadratt så många trupper hann någonn tidh kunne få tillsammans och ryckte så fortt uppå denn wegenn till Behem. Ner han kom till ehnn litenn stadh, Bruch benembt feck Kongenn wetta, det Curfurstenn och Wallensteinn hafwa giortt några månaders stilleståndh medh hvar andra, och Vallensten och Beierfurstenn coniungerade sina armeér tillsammans och woro i fullt anmarcherande rett uppå Kongenn. Da sendhe Kongenn någre trupper att recognossera, hwarest fiendhenn wore,

der igennom blef af ehnn raconter utaf fiendenn wårt partij slagenn, der trij Ryttmestere blefwe döda, iblandt hwilka war Göstaf Mörner slagenn, och ryttmester Slangenn fången. Åther igenn sendhe Kongenn öfwerste Tubadell med 600 dragonere och 4 compani ryttare till att se hwar åhtt som fiendenn sinn marche togo och ehndeligen skaffa Kongenn fångar. Gek altså intett better för hånum, ehnn att hann råkadhe i hop med fiendhes förtrop, der hann med hella armén war i full marsche, blef alltså hella partij meste dellenn slagitt och öfwerstenn sielf fångenn. Då retirerede kongenn sigh till Norenbergh tillbaka igenn och formerade ute medh stadhenn ehtt retranserat quartier och lågo der i jemfella 10 weckor, der fienndhenn sigh jemthe oss luseradhe, och ingenn tordhe denn andrass leger att stormma, ej heller tordhe wij oss retirera ifrånn stadhenn: elliest hadhe hann warit förloratt. Befannss altså rådligast att wara att schrifwa Cantzelerenn till, att hann skulle sambla alla di trupper, som wore wedh Renströmmen, i Suabenn, i Franckenn och i Dyringenn, och komma till honum wedh Norembergh, hwilkett hann ock giorde ock brackte ehnn armé utaf 9000 hestar och 15000 mann effectiva till fott under hertugh Wilhelms commando, som ehr General lutenampt utaf hella armeen. Så ner wi då wore conjungerade, stelde wi åss i full batalie för fiendenns leger till att se, om hann medh oss slå wille och kanoneradhe honum ehnn hell dagh i legrett, och ner dett intett wille gå ann, ryckte Konngenn medh armén wed ehnn litenn stadh benemd Furt öfwer passenn till att se hwadh fiendes contenantz war. Rett som wij öfwer passenn medh armen kompne wore, komm ehn litenn fransösk päicke öfwerlöpandes, som berettadhe att fiendenn marsherade sinn koss utur legrett och att hans bagacie var natten tillförendhe sinn koss ryckt. Der uppå ryckte wi medh armén in till fiendhenns leger, i denn meningh att så sannt wore, medh hwilkett wi mykitt wore bedragne, der fiendenn sigh meckta till wer stelte och lett 1000 kuratzirer hugga utur legrett uppå vår förtrop utaf Musketerer, hwilka myckitt well blefwe entfangne af wåra musketerare, så att i samma combat blef öfwersten Fuckkertt, öfwerste Carafa ihellskuttenn, och så halltz öfwer hufwidt i legret igenn injaggadhe. Sedann lett Kongenn settia uppå samma platsenn små styckinn och befalte Linnartt Tårstennsånn och Erich Hanndh att di skulle taga 4 Compani Tyskar utaf öfwerste Burtz Regement och settia dem hoss styckienne att di igennom ehnn sorti icke måtte blifwa borttagne. Så ner dij i samma action wore att föra Companierne dit, föll fiendhenn åther igenn medh ehnn starck parti rytter utur legrett, der utaf di nya 4 Compani kneckter blefwe fösckreckte, och kastade geverett ifrånn sigh och mente att salvera sigh medh flychtenn, dåh blefwe de meste dellene nederhugne. Der utöfwer blef Linnardt och Erich Handh fågnna; stogo altså denn hella dagenn och denn nattenn för hans leger

stilla och andra morgonnen retirerade wi oss ehtt musketeskoss eller tu der ifrånn och lågo 8 dagar der stilla. Wår förlust som wi der hadhe war 600 döda och 1200 quetzta, elliest mykitt många officerare quetzta, dock intett mer ehnn 2 öfwerstar döde ehnn grefve utaf Ehrback och öfwersten Boetius. Dette hafwer iagh intett kunnatt underlåta så obiter att referera min kere Brodher hwadh wår actionn hafwer waritt i denna såmmarenn; will och her medh så well som altidh hafva minn kere Brodher sampt hann kere omwårdnatt uti gudh thens Aldrahögstes beskydh och beskerm till siell och lif befallett. Datum Vintzheim denn 14. Septembris anno 1632. M. K. B. F. B.

Nicolaus Brahe.

---

2) *Bref från Axel Oxenstjerna till Bengt Oxenstjerna.*

Som jag i går afton hitkommer från Würzburg för att uträtta ett och annat enligt H. M:ts uppdrag, får jag underrättelsen om konungens död. Min k. broder kan lätt förstå, huru smärtsam denna underrättelse skulle falla. För min del beklagar jag väl med smärta, att H. M. likasom in medio victoriarum cursu blifvit undanryckt det allmänna och fäderneslandet: dock emedan sådant behagat den Högste och Han efter sitt oföränderliga råd och vilja försatt H. M. ur denna mödosamma verlden i evig hvila, måste vi bära detta med tålamod och hemställa till försynen utförandet af det påbegynta verket, såsom det ock åligger hvar god patriot att i sin stad tillse att icke hvad som väl blifvit och numera temligen bragt till stånd, genom hans skuld förfaller.

Egenhändigt postscriptum. Min K. B. Denna olycka är att beklaga, men, det Gud bättre, icke att hindra. Jag reser ned till Saxen till armén att communicera med Chur-Saxen om alt, så och förse garnisonerna. — Jag beder att m. B. ville nu vid denna farlighet med full idkesamhet och flit förestå sitt Gubernium, likesom lefde H. M., och ändå bättre och flitigare, til dess jag kan få se huru sakerna sig ställa.

Det sista aktstycket är ett egenhändigt bref till konung Gustaf IV Adolf från kejsar Alexander I af den 3 Maj 1805. — Redan den 2 Jan. detta år hade ett eventuelt anfallsförbund mot Frankrike mellan Sverige och Ryssland ingåtts under förutsättning af att England biträdde och gaf Sverige subsidier. Underhandlingen mellan Sverige och England stötte emellertid på svårigheter och detta Alexanders bref har utan tvifvel nedskrifvits för att påskynda densamma. Se härom Zlobins på officiella handlingar stödda framställning i »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Ryssland 1801—1809». (Ryska Histor. skrifter i svensk öfversättning I.)

3) *Egenhändigt bref från kejsar Alexander I af Ryssland till konung Gustaf IV Adolf*[1]).

Monsieur mon frere, Beau frere et Cousin! j'attache trop de prise à votre amitié pour ne pas aller au devant de ce que la confiance, qui nous unit, pourroit me reprocher de vous avoir laissé ignorer. Mais en développant toutes mes idées à Votre Majesté, qu'elle se persuade, que c'est au qualités personelles qui Le distinguent, en un mot à Elle Seule, que je me confie. Les pièces ci jointes[2]) renferment ce que je crois devoir faire pour le salut de l'Europe. Leur contenu montre que mon intention n'est pas d'employer des demi mesures, et je me flatte, que cette pensée n'a jamais été celle de Votre Majesté. Elle verra, que j'ai compté sur Son concours a mes opperations; sur Ses ports pour leur exécution; si je l'ai fait, c'est que des engagemens reciproques me le permettoient. Pourries Vous ne point les admettre Monsieur mon frere et l'Europe seroit elle liberée sans que Vous eussies voulu concourir à son salut? Cette idée est certainement trop loin du coeur de Votre Majesté, pour y trouver jamais place, et si l'oeuvre, qui nous occupe, ne commence pas, comme Vous l'auries desiré, pourquoi supposer que nous ne parvenions pas enfin au même but? Une difficulté reste encore, c'est celle des subsides, et elle peut être facilement écartée, si votre Majesté y apporte la moitié des dispositions que j'y mettrai. Veuillez, Monsieur mon frere, autoriser le Baron de Stedingk à entrer en discussion sur cet objet et à conclure ici avec mon Ministère et l'Ambassadeur d'Angleterre, ainsi que le proposera le S:r Alopeus, et à combiner egalement tout ce qui seroit relatif à nos opperations communes. Ce Ministre quoique jouissant de ma confiance, n'a point connoissance de ce que j'ecris à Votre Majesté. C'est exclusivement à Elle seule que j'ai voulu en ouvrir, et je La prie de me garder sur cet objet un secret inviolable, si necessaire pour assurer le succès des opperations. Les sentiments et les liens de tout genre qui nous unissent, me donnent l'espoir que Vous adhérerés à mes propositions, et je me fais un plaisir de Vous renouveller ici l'assurance du sincère attachement et de la consideration particulière, avec la quelle je suis

Monsieur mon frere, beau frere et cousin,
de Votre Majesté
le bon frere, beau frere et cousin
Alexandre.

S:t Petersbourg le 3 May 1805.

---

[1]) Originalet i Upsala Univ. bibliotek. De spärrade orden äro understrukna.

[2]) Traktaten mellan Ryssland och Stor-Britanien af d. $\frac{30 \text{ mars}}{11 \text{ april}}$ 1805. Tryckt hos Martens, Recueil. Suppl. IV, efter en öfversättning till franskan.

Otto Arnold Paykull.

AF

OTTO SJÖGREN.

Jämsides med Patkul trädde vid början af det nordiska kriget en annan lifländare, O. A. Paykull [1]) i tjenst hos Sveriges fiender; de föllo ock båda i segrarens våld och ledo på samma år döden under bödelns hand. Dock finnes ej något närmare samband dem emellan; icke i syftet, enär den ene sökte mätta sin hämndlystnad, den andre efter bästa förstånd uppfylla sin visserligen omtvistade trohetspligt; icke i verksamheten, då den ene, en slug diplomat, arbetade med pennan i kabinettet, den andre, en hederlig krigare, gjorde sin tjenst vid hären; icke ens i deras olycksöde, då den ene fångades i sina egna intrigers nät, den andre gaf sig med vapen i hand fången på slagfältet. Den förre föll som en förvunnen brottsling, den senare som offer för en till orimlighetens spets drifven rättsuppfattning. Af följande tiders historieskrifvare har Paykull icke blott för namnlikhetens skull ofta förvexlats med Patkul, utan äfven fått, lika med denne och med vida mindre skäl, gälla som företrädare för den med Sverige missnöjda delen af lifländska adeln. Genom efterföljande lefnadsteckning skall påpekas, huru föga skäl det finnes att sammanpara de båda märkvärdiga männen.

Slägten Paykull hör egentligen till Estlands tyska adelsslägter och härstammar från det gamla huset Türpsal [2]). Sitt

---

[1]) O. A. v. Paykull skref han sig i brefven till Dahlberg. Samtida och följande förff. hafva skiftevis skrifvit hans namn Paykul, Paikull, Paikul, Paikel och Peikel. Det svenska skrifsättet Paijkull (rättel. Paijküll) har sin grund i den lifländska seden att i namn pricka öfver u och y).

[2]) Hupel Nord. Misc. st. 15. En bestyrkt stamtafla är bifogad Karl Paijkulls introduktionsansökan uti Riddarhusdeput. protokoll för 1755 sid. 723 (Riddarhusarkivet). Af den ser man, att Clas Paijkull (som lefde 1625) hade två söner: Jörgen (stamfader för den svenska friherrliga grenen) och Fabian (gift med Ursula v. Weingarten, hvilken lefde 1629). Den senare hade sönerna Fredrik Reinhold P. (löjtnant) samt två andra söner (med ej uppgifvet förnamn). En af dessa senare kan hafva varit O. A. Paykulls fader.

yttersta ursprung hade den enligt tradition från Westfalen. I Lifland skall den enligt Stjernman hafva varit bosatt redan under 1400-talet. En gren af slägten steg under svenska tiden till betydenhet: Jörgen Paijkull, född i Reval 1605, upphöjdes som general i svenskt friherrligt stånd (introd. under N:o 33), blef 1654 riksråd och dog 1657; denna friherrliga ätt utslocknade dock redan med sonen ryttmästaren Jörgen Paijkull, hvilken 1676 stupade i slaget vid Lund. Den adliga grenen, bosatt i Lifland, försjönk i obetydlighet. En major Georg Diet. Paykull och en kapten Johan Otto Paykull tjente i Karl XII:s här.

De tillgängliga uppgifterna om sin tidigare lefnadshistoria har O. A. Paykull sjelf lemnat uti sin försvarsskrift till Svea hofrätt [1]). Han föddes omkring 1662, då Lifland helt nyligen blifvit genom freden i Oliva definitivt införlifvadt med svenska väldet; genom födseln var han sålunda faktiskt svensk undersåte. Att han i framtiden ej ansåg eller gerna kunde anse sig som sådan, hade dock sina goda grunder: fadren kom nämligen aldrig att aflägga trohetsed till svenska styrelsen, och det samma blef äfven fallet med sonen. Vid 15 års ålder lemnade den unge Paykull sitt fädernesland för att »söka sin lycka i främmande orter i verlden»; för fadrens fattigdom fick han någon tid tärpenningar af sin morbror. Saxen blef nu hans andra fädernesland. Redan första året (1677) anstäldes han som page [2]) vid det saxiska hofvet; han inträdde sedan i Johan Georg II:s garde samt tjente äfven under Johan Georg III. Någon tid tillbragte han (omkr. 1681) [3]) i fransk krigstjenst, men återvände till den saxiska, der han slutligen befordrades till öfverste.

Paykull ansåg sig nu helt naturligt som saxisk undersåte, ehuru han visserligen aldrig blifvit formligt löst från den trohetspligt, hvarmed han, såsom född i ett under Sveriges krona lydande landskap, enligt den tidens stränga uppfattning var fäst vid detta rike. Med sin faders död (1684) måtte han hafva ansett det sista bandet, som fäste honom vid Lifland, brustet. Han ärfde med fadrens gods äfven dennes intrasslade affärer,

---

[1]) Gen. Paijkulls förklaring öfver advokatfiskalens i Svea hofrätt mot honom gjorda påstående. (Förvaras i Kongl. Bibliotekets manuskriptsamling.)

[2]) Journ. de Pierre le gr. p. 135. Uppgiften af I. C. L. (tyske utgifvaren af Hagens berättelse om Patkul), att han först varit i Brandenb. tjenst, är origtig.

[3]) Han tjente näml. tillsammans med Bunensköld, hvilken i fransk tjenst tillbragte året 1681. (Biogr. lex. ny följd II. p. 233.)

hvilka han åtog sig att uppreda. Kort derefter (1686) blef han i Saxen gift med en dotter af dåvarande öfversten, sedermera generallöjtenant Minkowitz och synes med henne hafva erhållit en betydande hemgift, som satte honom i stånd att uppgöra med fadrens borgenärer. I Brabant förnöjde han sina kusiner (af familjen Düker) för de fordringar, som de af fadren hade, och reste derefter (1692) till Lifland för att genom försäljning af godsen göra sig i någon mån betäckt samt hålla slutuppgörelsen med de öfriga borgenärerna. I samtal med underguvernören Soop förklarade han sig hafva satt bo utomlands och ej mera ämna inflytta till Lifland. Slutuppgörelsen egde nu obehindradt rum; Paykull fick godset såldt för 5500 daler [1]) samt erlade som utländing enligt vedertaget bruk 10:nde penningen af köpesumman.

Kort efter denna tid lemnade Paykull den saxiska krigstjensten och köpte sig (1694) ett gods i Mark Brandenburg [2]). I Berlin skall han, antagligen 1696, hafva sammanträffat med den då landsflyktige Patkul och förestält denne för den gamle fältmarskalken Flemming, med hvars son, konungagunstlingen, Patkul sedan kom i åtskillig beröring.

Snart inträffade Fredrik Augusts val till konung i Polen. Patkul, redan i godt förstånd med den unge Flemming, arbetade med stigande ifver på att sätta i gång det mot Sverige riktade anfallsförbundet, hvars förspel började utföras i furstarnes kanslier. Bland de lockmedel, som han användt, intog förespeglingen om ett hos lifländska adeln rådande missnöje mot Sverige en vigtig plats. För att åt en sådan förespegling redan från början gifva ett sannolikhetssken sökte han förmå så många lifländare som möjligt att träda i konung Augusts tjenst. Den i Patkuls högmalsprocess invecklade, sedan förrymde officeren Löwenwolde föreslogs i en hans promemoria (af 1698) som lämplig agent att »sondera» och hemligt uppvigla det lifländska ridderskapet samt antog utan svårighet ett dylikt uppdrag. I samma promemoria tillråddes äfven konungen att »i sin tjenst

[1]) I. C. L. uppgifver således oriktigt, att Paykull »genom liqvidationskammaren gått förlustig sina gods».

[2]) Bernoulli i sin biografi öfver Paykull (Bih. till Patkuls Berichte) uppger sig hafva låtit anställa efterforskningar efter godsets namn och läge, men intet kunnat upptäcka. Då Kelch (II. p. 72) kallar Paykull Colberger-General, är det möjligen på grund af godsets läge i närh. af denna ort. I Biogr. lex. art. O. A. Paijkull står genom tryckfel 1699 i st. f. det här rätt uppgifna 1694.

antaga öfverste Paykull, hvilken vid företaget kunde göra stora tjenster»[1]). Patkul torde dervid mera tagit i beräkning den föreslagnes liflándska börd, hvilken skulle gifva en skenbar betydelse at dennes användande, än någon hans härförarskicklighet, som väl ej ännu fått tillfälle att dokumentera sig. Paykull erhöll kallelse till återinträde i saxisk tjenst; att han mottog den, härledde sig väl mera från forna långvariga förbindelser till Saxens kurfurstar samt från längtan till verksamhet och utmärkelse än från något missnöje med svenska styrelsen, hvilken väl var lika främmande för honom, som han för henne.

I saxiska hären befordrades Paykull genast till generalmajor och fick i uppdrag att till Flemmings ankomst föra befälet öfver den truppstyrka (4 regementen, 2500 man), som samlades på kurländska gränsen under förevändning att biträda med anläggandet af en krigshamn vid Polangen, men i sjelfva verket för att, enligt Patkuls förslag, utan krigsförklaring lömskt öfverrumpla Riga. Truppen ryckte vidare genom Kurland, nu under förevändning af en uppkommen missämja med de »kurske junkrar», och Paykull tog sitt högqvarter i Janiska. Men Rigas generalguvernör, den gamle Erik Dahlberg, anade tidigt nog rätta syftemålet. Dessutom var han i någon mån varskodd af svenska sändebudet i Haag, Liljeroth[2]) samt af kurländska hertiginnan. För berättelsen om detta öfverrumplingsförsök och Paykulls andel deri följes här Dahlbergs till svenska regeringen afgifna relation[3]) som hufvudkälla.

I December 1699 började åtskilliga saxiske officerare samt andra utskickade kunskapare från lägret vid Janiska att infinna sig i Riga under förevändning att besörja vexlar och uppköpa proviant. Dahlberg anmärkte genast, att de saknade pass och afsände öfverste Wrangel för att anmoda Paykull att förse officerarne med sådana, på det de måtte kunna skiljas från andra främmande, som »allehande excesser bedrefvo». I skrifvelse af den $\frac{14}{24}$ December lofvade Paykull uppfylla denna begäran och anhöll tillika, att man »till förekommande af desertiones bland de kongl. trupperna vice versa toge vissa mesures», hvarjämte

[1]) Büschings Magazine XV.
[2]) Bref af 6 Dec. 1699. (Bil. till Dahlbergs relation.)
[3]) Relation om polska infallet i Lifland. Riksark. (Livon. 227). Denna, ej minst för sina bilagor vigtiga källa är af de förff., som skrifvit Karl XII:s historia hittills föga begagnad: Nordberg, Adlerfeld, Limiers och Lundblad hafva alls icke anlitat den och sannolikt icke heller Fryxell.

han erbjöd sig att deröfver personligen i Riga samråda med Dahlberg. Det torde väl dervid varit fyndigt nog uttänkt, att de kunskapare, hvilka ej längre kunde drifva sitt spel med »allehanda excesser» i egenskap af passlösa officerare, hädanefter skulle fortsätta det i egenskap af desertörer. I sitt svar af den 17 Dec. antog Dahlberg Paykulls förslag och bjöd honom välkommen. Men han öfverlemnade det med flit ej åt den af Paykull sände öfverbringaren, hvilken han genast lät återgå, utan skickade det med en fänrik, hvilken tillika erhöll order att göra sig underrättad om de saxiska truppernas antal och ställning samt derom vid återkomsten afgifva relation. Denne fullgjorde ordentligt båda sina uppdrag samt medförde äfven ett svar (af 18/28 Dec.)[1] från Paykull, hvilken tacksamt erkände Dahlbergs artiga och loyala förhållande, uttryckte sin önskan att »göra sin underdaniga reverence samt personligen och muntligen försäkra om sin veneration för en genom sina extraordinära meriter så högt renommerad och tillika för sin utmärkta honnêteté och civilité så utmärkt stor general», men beklagade på samma gång, att från starosten Oginsky ingått den ledsamma underrättelsen, att en stor del af litthauiska adeln under Sapieha vore i begrepp att företaga en »rokosch, hvilket på tyska ej kan kallas annat än rebellion», hvadan han måste med alla sina trupper hålla sig beredd att till resningens undertryckande genast medverka. Det var en ny förevändning för truppernas qvardröjande, som sålunda insköts, medan man afvaktade den för anslagets utförande bestämda tiden. »Ehuruväl», yttrar Dahlberg om detta bref, »i anledning af den med obligeante termer derutinnan contesterade sincerité man sig fast imaginera skolat, att bemälde generalmajor, såsom inföd lifländare och vasall af hans kongl. maj:t, ej skolat vara capabel att under en smickrande penna ett illistigt och falskt hjerta förborga, så har man likväl af sviten klarligen mot all förmodan penetrerat och i sjelfva offerten erfarit, huru storligen man sig i den om dess sincere conduite fattade goda opinion frusterat, i thy han med den uti ofvannämnde bref föregifna excuse samt meddelta ouverture om fältherren Sapiehas mot de saxiska trupper under händer hafvande så kallade rokosch eller generaluppbåd intet annat afseende haft än oss att dermed aveuglera, på det

[1]) Bil. A.

de den sig fullt och fast föresatta desseinen oss mellan jul och nyåret på ett falskt, besvikeligit och illistigt sätt att öfverrumpla desto lyckligare efter deras önskan exequera och verkställa måtte».

Några dagar före jul anlände den från sin ryska beskickning återkomne öfverste Carlowitz till Riga, der han höfligt mottogs; vid afresan föregaf han sig ämna återkomma om 6 veckor. stadd på en ny beskickningsfärd till Ryssland och anhöll om fri passage för sina fordon, hvilken äfven beviljades. Emellertid ansåg sig Dahlberg böra vara på sin vakt. Till hans kunskap kom, att en mängd bryggor och stormslangar förfärdigades, isynnerhet på major Vietinghofs gods Herbergen, der Patkul nu för tillfället vistades, och ryktet om ett förestående saxiskt inbrott i Lifland började utbreda sig. I medlet af Januari fick Dahlberg genom ett par öfverlöpare veta[1]), att Paykull och Carlowitz med de förnämsta saxiska officerarne hållit ett krigsråd, efter hvars slut regementena fingo order att bryta upp med 36 skott pr man samt munförråd för 4 dagar, hvarjämte 5 à 600 slädar sammanskaffats, på hvilka skulle föras soldater, klädda som bönder i hvita vadmalsrockar; tåget skulle gå öfver den hårdt tillfrusna Düna mot Riga, hvars vakter vid stadsporten skulle öfverraskas. Men den starka kölden, hvarpå man räknat, förhindrade företaget, i det mer än 300 man af de afmarscherande förfröso händer och fötter; då man nu äfven fann Riga väl bevakadt, måste företaget för denna gång öfvergifvas, och truppen återvände med oförrättadt ärende.

Okunniga om, att det misslyckade attentatet var i Riga bekant, läto saxarne utsprida ryktet om truppernas tillämnade uppbrott till Mitau. Men Dahlberg, som ej lät sig missleda och icke heller ville gifva motståndaren någon förevändning till fiendtlighet, lät, liksom i följd af det med Paykull gjorda aftalet, uppställa ryttarevakt på gränsen, »till att förekomma deserterandet», och uppmanade tillika underlydande befälhafvare »all dispute och bronierie med de saxiske undfly, på det dem efter deras åstundan och traktan ingen orsak till missförstånd gifvas skulle». Nu afsände Paykull ytterligare ett bref (af $\frac{3}{13}$ Febr)[2])

---

[1]) Aussage der beiden Sachsischen deserteurs, 18 Jan. 1700. Bil. B.

[2]) I original bland bilagorna till Dahlbergs relation; i copia bland Krigshist. handl. (riksark. Livon. 599). I aftryck Livonica fasc. I. p 3—5. Nordberg I. 66 uppgifver, att enligt en senare anländ underrättelse Paykull skulle skrifvit brefvet på Patkuls inrådan; I. 71 säger han att Patkul skrifvit det.

troligen i afsigt att förtaga all misstanke, men i sjelfva verket gaf han endast allt för tydligt luft åt sin harm öfver missräkningen samt röjde ett förtvifladt bemödande att i en uppdiktad händelse, ja i sjelfva försigtighetsmåtten från svenska sidan söka den önskade krigsförevändningen. »Man har», skref han, »i Riga gjort præparatoria icke annorlunda, än som om man förmodade en verklig fiende, samt besatt vallar och murar med pikar, liar och morgonstjernor, hvilket knappt sker i en verklig belägring. Ja, man har gått så långt, att man till och med skickat spioner i vårt qvarter. Alla dessa demarcher hafva mycket förvånat mig; dock har jag låtit det allt passera, tills jag ändtligen förstått, huru som man bemödar sig att lägga i dagen sin mot oss fiendtliga intention». Han beklagade sig sedan öfver, att sex saxiska desertörer blifvit qvarhållna i Riga och att det detachement, som var utsändt att gripa dem, icke tilläts inkomma i staden: det var ett sätt att bemantla det kort förut misslyckade öfverrumplingsförsöket. Till slut fordrade han, att de qvarhållna desertörerna genast skulle utlemnas.

Kort derpå ankommo till öfverste Wrangel från den i Patkuls högmålsprocess inblandade, sedan från Riga afvikne löjtnant Löwenwolde två bref, daterade Mitau den 4 och 6 Febr. samt beräknade på att både kunna uppvisas för Dahlberg och tillika sprida rykten till skräck för Rigas försvarare samt till uppmuntran för Sveriges hemliga fiender. Liksom i förbigående omtalade han, att ryssarne rustade sig, att Brandenburg ämnade öfverlåta 4000 man till tsaren, ja äfven att de saxiska trupperna vore ämnade för samma ändamål: detta allt dock blott som lösa rykten. I sjelfva verket, hette det, ämnade saxarne, enligt meddelad uppgift, bryta upp till Pilten, och kurländarne ängslades redan öfver, »att man ville aftvinga dem ännu en contribution». En saxisk löjtnant hade väl yttrat, att »det måtte dröja kort eller langt, skulle det dock till slut gälla Riga och Lifland», men derom kunde man intet säkert veta, helst saxarne ännu vore för svaga, så länge de ännu ej förenats med främmande trupper. I det andra brefvet berättade han, att det omtalade uppbrottet sades hafva inskränkt sig till blott 120 man, som »för desertörernas skull komme att förläggas på gränsen»; hertigen och ridderskapet i Kurland vore missnöjda och ämnade besvära sig deröfver. Långt ifrån att missledas af dessa med slug

fintlighet hopsatta bref, kunde Dahlberg i dem finna ytterligare en vink om saxarnes afsigter.

Till Paykull aflät han (den 7 Febr.) ett utförligt och fogligt svar, deri han visar, att de gjorda anstalterna ej vore ovanliga eller innebure något hot; de sex desertörerna hade, förklarade han, ej passerat staden; men komme några sådana, skulle de »ej mindre nu än tillförene prompt extraderas». Från den nu till saxiska högqvarteret anlände Flemming kom icke desto mindre följande dagen en skrifvelse af lika innehåll med Paykulls, hvarpå den äfven åberopade sig; derjämte antyddes ock, att man på grund af ryktet, att en finsk trupp skulle förstärka Rigas garnison och dermed göra ett anfall mot saxiska lägret, ansett sig böra vidtaga ett motsvarande försigtighetsmatt genom att spärra gränsen; »ehuruväl», skrifver Dahlberg i sin relation, »hela den ärbara och rättsinta verlden hemställes att döma, om dessa förebragta och mot all ära och redlighet stridande listiga och lättfärdiga skäl böra som sufficiente till ett krigs begynnande hos någon ärlig menniska komma i consideration». I sitt svar till Flemming (af den 9 Febr.) vederlade han emellertid »i höfliga termer» beskyllningen att hafva gifvit anledning till något missförstånd.

Kort derpå följde verkställigheten af det öfverrumplingsförsök, som förberedts af Carlowitz medelst det utverkade tillståndet för hans bagageslädar att passera Riga. I oerhördt stora med halm och mattor öfvertäckta slädar voro instufvade en mängd grenadierer, 3000 fasciner, 2 kanoner samt för öfverrumplingen behöfliga vapen och redskap; ett stycke bakom slädarne framsmögo 80 dragoner samt längre bort på en annan väg en större trupp under Paykulls befäl; sist kom hufvudstyrkan, vid hvilken Flemming och Patkul befunno sig. Vid byn Oley stötte foran på en postering af svenska ryttarvakten, anförd af ryttmästaren Dieterichs. Sveket upptäcktes, tumult uppstod, men ryttarne blefvo efter kort strid öfvermannade af de anlända dragonerna [1]). Dieterichs fick emellertid rådrum att skicka några af dem till Riga med underrättelse om öfverfallet, innan han med de andra öfverlefvande bortfördes fången. Paykull, till hvars trupp han fördes, red genast fram till honom

[1]) Fryxells uppgift (XXI. 144) att »grenadiererna blefvo tillfångatagna och alltsammans afskickadt till Riga» är oriktig, såsom synes af Dieterichs rapport, der slädarnes återkomst uttryckligen omnämnes. (Dahlb. rel. Bil. B. 10.)

och frågade, huru han med så litet folk dristat sätta sig till motvärn samt hvart de ryttare, som ej fångats, tagit vägen. Till Dieterichs uppgift, att de sändts till Riga för att »rapportera om bagaget», ville Paykull ej sätta tro. Tåget fortsattes en stund, tills man såg blixtarne och hörde knallen af de från Rigas vallar aflossade larmskotten. Nu märkte man tydligt, att planen misslyckats, och från dragonerna hördes yttrandet: »Vi skulle denna morgon sitta i Riga och kasta kommendanten öfver murarne, men nu är hela anslaget förderfvadt». De drogo sig derför undan och angrepo i stället längre fram på dagen skansen Kobron, och det med större framgång. Nu afsände Dahlberg till Stockholm rapport om saxarnes fredsbrott.

På samma gång som Flemming lät anslå och utsprida det manifest, hvari han föregaf, att polske konungen gripit till vapen för att förekomma svenskarnes tilltänkta inbrott i Litthauen och nu toge Liflands folk i sitt hägn, uppsatte han ett annat bref (af den 19 Febr.) till konung August, för hvilken han klagade öfver den misstro och oginhet, som från svensk sida visats de fredligt uppträdande saxarne. Han hade, skref han, »stält generalmajor Paykull till rätta för att utröna, om från dennes sida gifvits någon anledning till sådant misstroende; men denne hade nogsamt rättfärdigat sig och styrkt, att Riga blifvit satt på krigsfot utan ringaste anledning från vår sida». Naturligtvis var detta bref mindre afsedt att i sitt original upplysa konung August än att, spridt i aftryck, missleda allmänheten.

Dahlbergs (den 3 Mars) utfärdade uppfordran till alla, som vore svenska undersåtar, men gått i tjenst hos Sveriges fiender, att skyndsamt, vid äfventyr af konungens högsta onåd, åter ställa sig under de svenska fanorna, beaktades ej af Paykull, hvilken nu, sedan Flemming (den 16 Mars) i sällskap med Patkul afrest till Polen, erhöll öfverbefälet öfver de i Lifland qvarlemnade saxiska trupperna. Dahlberg fick (den 19 och 22 April) två bref[1]) från Paykull, som anhöll om fri och obehindrad resa från Riga för engelska undersåtar och deras bagage. Tjenstaktighet mot sjömakterna ingick uti det af Patkul uppgjorda programmet för konung Augusts politik. Dahlberg gjorde här inga svårigheter, utan beviljade fri färd för engelska undersåtar, dock endast för en i sender.

---

[1]) I original bland Bil. till Dahlbergs relation.

Genom att uppslå ett befäst läger vid Neumühlen samt besätta Salis och Ronnenburg afspärrade Paykull kommunikationen med Riga äfven från landsidan. Men från Stockholm hade efter inhändigandet af Dahlbergs rapport order afgått till de under Otto Vellingks befäl stående finska trupperna att skyndsamt bryta upp till Rigas undsättning; inom kort voro dessa trupper, som utgjorde 10,000 man, hälften ryttare och hälften fotfolk, marschfärdiga och inryckte i Lifland. Paykull befäste nu ytterligare lägret vid Neumühlen, lät i närheten vid Jungfernhof slå en pontonbrygga öfver Düna (24—26 April) samt hopsläpade från båda sidor om floden en stor massa boskap och proviant till manskapets underhåll.

Imellertid ryckte finska hären allt närmare. Maydel i spetsen för förtruppen, 3,200 man stark, passerade Volmar. Paykull ryckte ut ur sitt läger och intog med hufvudstyrkan en förmånlig ställning vid Schmiessingsmühlen och Jungfernhof, der han afvaktade anfallet. Vid denna tid (den 2 Maj) ankom till Riga öfver Hamburg kongl. skrifvelsen (avocatoria) af den 3 April, hvari konungen lofvade att för sina i Lifland födda undersåtar, hvilka sig till fienden och hans anhang begifvit, ej hafva sin nåd sluten, om de under hans lydno genast sig åter förfogade, men i annat fall dömde han dem förlustiga lif, ära och gods. Paykull, som ej aktade denna skrifvelse, kunde dock af den utan svårighet finna, hvad öde förestode honom, i fall han med vapen i hand fölle i svenskarnes händer.

Ett sådant olycksöde syntes redan vid denna tid ej otänkbart. Den 5 Maj lät Maydel storma den af saxare och kosaker besatta ställningen vid Kupfermühlen, hvilken han utan svårighet eröfrade, och samtidigt vidtog Dahlberg anstalter att medelst kanonbåtar och minor spränga den af Paykull anlagda pontonbryggan öfver Düna. Lyckades dessa anstalter, skulle troligen ingen enda man af saxiska hären undkommit. Paykull underrättades i yttersta stunden och han insåg sin fara. Med brådskande hast började han derför redan samma dag att föra tross, boskap och en del af trupperna öfver bryggan. Följande dagen stormade Maydel ställningen vid Schmiessingsmühlen; saxarne och kosakerna, nu ej längre betänkta på försvar, flydde undan i största förvirring åt bryggan till, efter att hafva försänkt 10 kanoner, hvilka dock sedan af svenskarne upptogos. Under tiden rusade hela saxiska hären skyndsamt öfver bryggan. Finnarne,

som ryckte tätt efter för att intaga hufvudställningen, funno det befästa lägret alldeles öfvergifvet: maten var ännu varm på borden, och fältkittlarne stodo på elden; men saxarne, för hvilka anrättningen var beredd, »hade alla lupit derifrån».

Ett ögonvittne kunde strax derpå för Dahlberg berätta, »huru hastigt och i hvad ångest och skräck denne skrytande fiende sin retirade å andra sidan Düna tagit, hafvandes sjelf bryggan efter sig demolerat och ankarne, hvarmed hon fästad var, afhuggit, sina uti Neumühlen stående stycken uti vattnet inkastat och således sig uti största hast med flykten salverat». För Maydels folk, som ej synes egt någon kunskap om Dahlbergs anstalter, förekom saxarnes brådstörtade flykt rent af obegriplig. I den från detta håll afgifna berättelsen [1]) om förloppet, yttras: »Det måtte bland dem hafva uppstått en terreur panique, enär de utan ringaste motstånd så plötsligen flydde från sina poster, dem de dock icke utan mycket arbete till sin stora avantage befäst, att de lemnade steken på spettet och maten på borden samt läto sina sammanhopade förråd blifva qvar efter sig».

Pa andra sidan Düna samlade emellertid Paykull åter sitt folk. Han fick tid dertill, emedan Vellingk med hufvudstyrkan först några dagar derefter anlände och finska förtruppen före dennes ankomst icke kunde företaga något afgörande. Den oförtrutne Maydel gjorde väl, så godt sig göra lät, anstalter till en öfvergang, men Paykull motade dem genom ifrig kanonad från andra stranden samt genom elden från musketerare, som sköto från i floden placerade båtar.

Sedan Vellingk anländt (den 18 Maj), började man förfärdiga fartyg för öfvergången samt besatte, ehuru ej utan motstånd från saxarnes sida, den vigtiga Dalholmen. Men nu erhöll Paykull förstärkning af folk från Litthauen samt förenade sig med de kurländska trupperna, anförda af prins Ferdinand, hvilken äfven nominelt tog öfverbefälet [2]) Dahlberg yrkade fortfarande på öfvergång öfver Düna. Vellingk undvek försigtigt denna och förebar som skäl derför bristen på lifsmedel. I bref till konun-

[1]) Kurze Nachricht von dem, was bei Annäherung ihrer Königl. Maj:ts ... Troupen ... passieret (Kongl. bibliotekets samling af samtidas berättelser om Sveriges krig).
[2]) Limiers, Hist. de Charles XII. (III. p. 121).

gen [1]) förklarade deremot Dahlberg: »Alltså förorsakas jag att i underdånighet gifva vid handen, hurusom detta föregifvande skall finnas alldeles oriktigt, der som E. M:t allernådigst behagar låta noga undersöka veritable orsakerna till denna försummade vår armés öfvergång till fienden, då han var både svag samt i sådan consternation samt mer till flykt och desertion än till stånd och fäktande disponerad».

I början af Juli anlände konung August sjelf och med honom den saxiska, af Steinau anförda hufvudhären. Antagligen har Paykull vid denna tid och som belöning för de tjenster, han gjort, genom räddandet af sin truppstyrka undan hotande tillintetgörelse samt förhindrande af fiendens anstalter till flodöfvergång, blifvit befordrad till generallöjtnant.

Efter konung Augusts ankomst vidtogos genast anstalter till ett nytt inbrott i Lifland. Den 19 Juli öfvergick saxiska hären Düna vid Yxkull (5 mil från Riga). Finska fotfolket drog sig nu in i Riga, och rytteriet satte öfver Aa. Saxarne intågade åter i Jungfernhof samt i finnarnes öfvergifna läger vid Dreilingshof i Rigas närhet, der glädjesalvor skötos, hvilka besvarades från Kobron och Dünamünde. Snart ryckte de ännu närmare till staden, som under Augusti månad af dem besköts från flere håll [2]). Ströfkårer skickades inåt landet för att härja och proviantera. Ett bref från en dylik ströfkårs befälhafvare till Paykull, hvilken var med i lägret utanför Riga, förvaras uti svenska riksarkivet [3]); deri rapporteras att 100 boskapskreatur och 150 får blifvit uppfångade, hvarjämte vidare order begäres. Detta bref var dateradt den 2 Sept. Den 3 Sept. inkom i Riga fransmannen Heron för att å Augusts vägnar begära ett stillestånd, hvilket några dagar derefter afslöts och genast efterföljdes af saxarnes skyndsamma aftåg ur Lifland; det var en verkan af underrättelsen om freden i Traventhal.

I det namnkunniga Dünaslaget den 9 Juli 1701 var det egentligen Paykulls [4]) och hertigens af Kurland trupper, som

---

[1]) Brefvet, hvaraf endast början finnes i behåll, är aftryckt i Floderi handl. till Karl XII:s hist. IV. st. 17. (sid. 355—64). Till sitt rättfärdigande skref Vellingk ett bref till Fabian Vrede, upptaget af Wieselgren i De la Gard. Arch. XIII. p. 184.

[2]) Kelch II. 118—120.

[3]) Biogr. Paykull. I detta bref finna vi honom för första gången titulerad generallöjtenant. Aftr. Bil. C.

[4]) Kort berättelse om den härliga seger och framgång etc. samt (i tysk öfvers.) Kurzer Bericht von der Siegr. Action. (Kongl. bibliotekets samling af

på den midt emot Riga liggande stranden började striden; Steinau med hufvudstyrkan hade, villad af Mejerfeldts låtsade rörelse mot Kokenhusen, dragit sig öfver åt den sidan. Just derför, att svenskarnes öfvergång midt för sjelfva Riga minst väntades och stred mot vanliga beräkningar, voro saxarne här minst beredda på den. Dertill kom den ändamålsenliga byggnaden af de svenska öfvergångsprämarne och det äfven genom vindens riktning lyckade påfundet att genom röken af itänd fuktig halm och gödsel breda för fiendens blick en slöja öfver anstalterna. Det mer än en gång uttalade påståendet, att Paykull med afsigt skulle låtit en del af svenskarne gå öfver för att sedan med samlad makt kasta sig öfver dem [1]), kan derföre svårligen uthärda en närmare granskning. Redan den tidiga morgonstunden gjorde, att fienden ännu ej kunde vara fullt beredd. Hela öfverfarten öfver floden upptog ej mer än ungefär 1/2 timme, och först då prämarne hunnit midt i floden, upptäcktes de från fiendtliga sidan; då först allarmerades de saxiska trupperna, och huru snabba än dessa må hafva varit att ordna sig, kunde de svårligen blifva färdiga dermed förr, än ett stort antal af svenskarne redan hunnit öfver. Det saxiska artilleriets salvor gåfvo den första helsningen. Då saxarne sedan »med klingande spel och i god ordning», således i ett skick, hvars åstadkommande måste hafva kräft tid, ryckte an, var svenska infanteriet redan färdigt att mottaga dem med mördande salvor och rytteriet att med vanlig oförvägenhet hugga in, allt med den påföljd, att det första angreppet lyckligt tillbakaslogs. Steinaus återkomst gaf nu hopp om bättre lycka i det andra; detta blef dock lika segerrikt tillbakaslaget, isynnerhet sedan svenskarne bemäktigat sig den af saxarne uppförda »Stjernskansen» och vändt de tagna kanonerna mot fienden. Ännu en gång gjorde Steinau ett ursinnigt angrepp, sedan han företagit en lång svängning åt venster för att undvika elden från den tagna

samtidas ber. om Sv. krig). Kelch (II. 215) och Nordberg (I. 163) hafva riktigt uppgifvit Paykull som befälhafvare. I Livonica fasc. VIII. p. 10 står genom tryckfel eller förvexling Patkul. Adlerfeld (I. 133) upprepar misstaget, Voltaire ock med tillägg af frasen, att Patkul här »med svärdet i hand försvarade sitt fädernesland mot Karl XII, efter att med pennan hafva försvarat dess rättigheter mot Karl XI» (tredubbel oriktighet!). Gadebusch upprepar äfven misstaget i Liefl. Bibl. II. 329, men har rättat det i Liefl. Jahrb. VII. s. 12. Icke desto mindre upprepas det af Fryxell (XXI. 151), ja till och med i Sarauws 1881 utgifna arbete »Die Feldzüge Karls XII» (p. 67).

[1]) Nordberg I. 163. Lundblad I. 129 not. Fryxell XXI. Deremot bestrides denna uppfattning af Sarauw.

skansen; på svenskarnes högra flygel var det denna gång hufvudsakligen drabanterna och lifregementet, som hade förtjensten af den vunna segern. Möjligen var det i denna sista och hetaste kampen som både Steinau och Paykull blefvo sårade och måste föras ur striden.

Till en början afhölls Paykull genom detta sår från vidare deltagande i fälttåget; han begärde och erhöll emellertid formligt afsked. Farhågan för den efterräkning, som väntade honom, i händelse han fölle i svenske konungens händer, kan hafva gjort sitt till. Han fick snart nog en kraftig påminnelse derom: på konungens befallning åtalades inför Svea hofrätt de lifländska officerare, som voro »i konungens af Polen tjenst och ej åtlydt kongl. Maj:ts avocatorier»; genom utslag af den 17 December 1702 dömdes han jämte några andra till döden, »för det han ej enligt Kongl. Maj:ts nådiga påbud öfvergifvit dess fienders tjenst» [1]).

Paykull drog sig undan till sitt gods i Brandenburg [2]). Det kunde för honom helt visst finnas talande skäl att, vore det ock för alltid, öfvergifva krigstjensten, äfven om han ej fruktade den honom öfverhängande dödsdomen. Han saknade ingalunda, tyckes det, lust till krigisk ära och utmärkelse; men i detta krig, der svenskarne redan vunnit ett så fruktansvärdt öfvertag, kunde för honom föga vara att hoppas. Hans medfödda fallenheter drogo honom mäktigt åt andra håll. Paykull var en vetenskapligt anlagd natur; hans fogliga, tålsamma, vetgiriga sinne gjorde honom tvifvelsutan mer passande för studerkammaren och laboratoriet än för lägret och slagfältet. I krigsvetenskap, lagfarenhet och teologi var han väl bevandrad; men isynnerhet drog honom hans håg åt naturvetenskapen, särskildt åt experimenterande kemi; och såsom fallet var med många af den tidens naturkunnige, sökte han på mystikens vägar leta sig fram till praktiskt nyttiga uppfinningar.

Alkemien, som under medeltiden och vid början af nyare tider sysselsatt så många hjernor, räknades ej ännu till de förlegade vetenskaperna. Den penningenöd, som krigen medförde, dref furstarne att försöka äfven utomordentliga medel till de tomma skattkamrarnes återfyllande. Konung August isynnerhet försmädde dem ej. Böttcher, en tid af honom hållen i fängsligt

[1]) Skrifterna i detta mål förvaras uti Svea Hofrätts arkiv, 1702 års handl. Litt. A.

[2]) Nordberg I. 600 not.

förvar, använde fruktlöst sin »tinktur» till beredning af det åtrådda guldet. Paykull menade sig till slut bättre än denne hafva funnit den sökta hemligheten och vara den rätte innehafvaren af guldtillverkningens indrägtiga konst. En polsk officer vid namn Lubniski hade nämligen i Korinth fått lära sig den rätta tinkturens beredning af en på sitt yttersta liggande grekisk prest. Af denne officer fick sedan Paykull i början af 1705 inhemta densamma. Tinkturens beståndsdelar har han aldrig uppenbarat; den utgjorde ett fint pulver, som för sin flyktighet måste »figeras» med andra ämnen, såsom antimonium, svafvel och salpeter; ett qvintin af detta så beredda och tillsatta pulver togs till 6 qvintin bly, då guld skulle göras [1]). Antagligen har Paykull sjelf trott på den undergörande makten af sin tinktur.

Men medan han sålunda öfvade sig i guldmakeri och andra experiment, följde han tvifvelsutan med uppmärksamhet krigets skiften. Till utseendet hade väl August förlorat sitt fotfäste i Polen genom Stanislai konungaval, men i sjelfva verket hade just genom detta hans anhang derstädes ökats; ryssarnes framgång vid Östersjön och deras tillämnade inbrott i Polen gaf hopp om bättre vändning. Sannolikt försummade ej Patkul att för Paykull framhålla dessa utsigter och öka dem med nya förespeglingar. Till en början stälde nu den forne härföraren en af sina uppfinningar till konung Augusts förfogande. Patkul fäste konungens uppmärksamhet på ett slags af Paykull uppfunna eggjern, *Messerklingen*, som skulle vara af en ofantlig nytta; deras beredning borde dock blifva en hemlighet, på det ej fienden skulle sättas i stånd att göra sig till godo den vigtiga uppfinningen. Konung August förmåddes också att beställa 200,000 dylika och skall för det ändamålet hafva anvisat omkring 100,000 thaler. Som prof sände Patkul i början af Januari 1705 ett par sådana »Messerklingen» till furst Golovin; i en följande skrifvelse [2]) till honom ställer han å konung Augusts vägnar en uppmaning till tsaren att köpa 300,000 sådana klingor, så att bådas härar kunde vid den kommande föreningen i Polen vara med dem väpnade. Jämte klingorna skulle användas särskildt konstruerade kanoner med kartescher. Af omsorg för

[1]) U. Hjärnes betänkande om den konsten att göra guld, som gen.-lient. Paykull förmentes ega. Manuskr. på kongl. biblioteket. Aftryckt i Gjörwells Det svenska biblioteket 10 (sid. 220—37). Jfr inledn. till Berzelii kemi.

[2]) Patkuls Berichte an Zaar. Cabinet XLVI. Dresden $\frac{25 \text{ Jan.}}{5 \text{ Febr.}}$ 1705.

den vigtiga uppfinningen skref Patkul hvad som handlade derom mestadels med chiffer.

Lusten att mera aktivt deltaga i händelserna var nu hos Paykull återväckt. Konung August tillämnade ett inbrott i Polen för att räcka handen åt ryssarne, hvilka stodo i Kurland och Litthauen. Patkul, som länge arbetat för denna plan och nu tyckte sig stå målet nära, förmådde utan svårighet Paykull att åter träda i tjenst som infanterigeneral. Han afsände äfven denne (i Febr. 1705) till tsaren med ett bref[1]), hvari han manade till påskyndande af det polska fälttåget och rekommenderade öfverbringaren. »Hvad denne generalens person beträffar», skref han, »så är han lifländare, har tjenat väl och eger god reputation; isynnerhet är han uti fortifikation och många andra vetenskaper väl förfaren, är ock den, som meddelat konungen invention om klingorna» (de sista orden skrifna med chiffer). Vid ryska hofvet, der Paykull redan i egenskap af lifländare och svenskfiende hade att påräkna ett godt mottagande, lär han hafva qvardröjt någon tid samt »flitigt arbetat för konung Augusts bästa och hjelpt till att smida allehanda anslag mot Polen och Sverige»[2]).

Återkommen sattes Paykull i spetsen för den lilla saxiska här, 4000 man, som vid Strombergs ankomst flytt från trakten af Krakau, sedan dragit sig till Bresc och derifrån ryckte vidare fram längs Bug. I handbref från konung August anbefaldes han att genom öfverrumpling af Varsjav spränga den der samlade riksdagen och möjligen förhindra Stanislai tillämnade konungakröning. I slutet af Juni började han rycka fram mot Weichsel; han förenade sig sedan med Wiesnowieckis litthauiska ryttarskara, 40 fanor, samt med polska kronarmeen under Chomentovsky, 50 fanor, tillsammans omkring 6000 polackar. I förskräckelsen öfver hans anmarsch flydde en stor del af de polska riksdagsmännen åt alla håll; landtmarskalken Bronitz deremot stannade qvar och deltog med svenska hären i den följande striden.

För att skydda Varsjav afsändes svenske generallöjtnanten Karl Nieroth med tre ryttarregementen från Gnesen. Han anlände de första dagarne af Juli; fotfolk under Dahldorf var i anmarsch till hans förstärkning. Som den väntade fiendens för-

[1]) Patkuls Berichte XLVIII. Dresden $\frac{10}{21}$ Febr. 1705.
[2]) Kelch II. 513.

trupp anlände en del af Augusts polska rytteri under Smigelski till Praga; men dennes försök att öfvergå Weichsel blefvo af Nieroth tillbakaslagna. Nu infann sig i slutet af månaden Paykull med hufvudhären. Två små recognoscerings- och ströfkårer, som Nieroth afsändt till andra stranden, blefvo genast öfvermannade. Upplifvad af denna framgång öfvergick Paykull med den samlade hären i morgonstunden den 30 Juli Weichsel, hvars vattenstånd ansenligt sjunkit genom den starka sommarvärmen. Öfvergången skedde vid Sakrozin ett par mil ofvanom Varsjav. Då Klas Bonde, som stod i nejden med 200 ryttare, blef den varse, angrep han genast de öfvergångna, utan att ens gifva sig tid att samla sitt folk, endast med 26 ryttare, men blef kringränd och nedgjord. Då sedan halfva hären hunnit öfver, angreps den med samma oförvägenhet af Klas Bondes öfriga ryttare, hvilka nu efter befälhafvarens fall anfördes af sina tre ryttmästare; efter en hård strid blefvo två af sqvadronerna nedhuggna eller skingrade; den tredje, 80 man stark, lyckades slå sig igenom och framförde till Nieroth underrättelsen om det skedda. Saxarne tyckas snarare hafva blifvit modfälda än upplifvade af denna händelse, som visade dem, med hvad slags fiender de hade att göra. Men Paykull, som redan trodde sig hafva segern i sina händer, affärdade till konung August ett ilbud med ett bref, »hvaruti han med många stora ord berättade, huru han nu ernått sitt ändamål, i det svenskarne voro förjagade och församlingen i Varsjav sprängd [1]). I sitt öfvermod tillade han: »Jag hoppas att inom 14 dagar kunna till E. M:t öfverlemna den vilde, rasande svenske ynglingen död eller lefvande.»

Nieroth, som fram på eftermiddagen underrättades, att fienden öfvergått floden, bröt snarast möjligt upp och tågade från sitt läger förbi Varsjav för att möta honom en half mil på andra sidan staden; men eftersom vid hans ankomst det redan var långt lidet på qvällen, drog han sig något tillbaka och lägrade sig mellan Varsjav och byn Rakovitz. Följande morgon vid solens uppgång ordnade sig hans folk på öppna fältet till strid. Många af Varsjavs invånare hade gått upp på stadens vallar för att åse det blodiga skådespelet.

Nieroths styrka, som utgjorde knappt 2000 man och således hade att kämpa mot en femdubbel öfvermakt, bestod af

[1]) Nordberg I. 601.

Smålands, Östgöta ock Kruses ryttareregementen; det väntade fotfolket var ej anländt. Ryttarne ordnades två man högt på endast en linie för att bättre kunna förekomma öfverflygling. Nieroth med småländingarna intog högra flygeln vid Varsjav nära Lubomirskys palats, Kruse stod med sina ryttare i midten och östgötarne under Burensköld utsträckte sin linie mot Rakovitz.

På motsatta sidan intog Paykull med sina saxare vid stridens början midten; de voro uppstälda på tre linier, hvardera tre man högt, »och gjorde», skref han sedan, »ändå en front, som var dubbelt så stor som fiendens». På högra flygeln stod kronarmeen, på den venstra Wiesnowieckis ryttare.

Svenskarne ryckte emellertid oförskräckt an, »så att jag», skrifver Paykull, »mig högeligen öfver deras förmätenhet och djerfhet förundrade, encouragerade folket och intalte dem, huru lätt det oss nu vore att slå och fälla fienden». I förhoppning att kringränna och efter en kort strid tillfångataga de svenska trupperna, lät han nu sina båda flyglar utbreda sig för att från båda sidor kringgå fienden. Rörelsen började på hans högra flygel. Burensköld drog sig derföre längre åt venster för att hindra öfverflyglingen, liksom Nieroth och Kruse snart måste af samma skäl mot saxarne draga sig längre åt det motsatta hållet. Paykull, som nu märkte, att svenska hären »delte sig nästan midt itu, lemnande i midten en stor öppning», lät genast 6 af sina sqvadroner bryta in i den så öppnade luckan och göra ett häftigt sidoangrepp mot Kruses regemente, som samtidigt också anfölls i fronten; det råkade också i någon oordning, skingrades till en del och miste tre standar, men lyckades till slut ordna sig ånyo. Småländingarne tillbakaslogo emellertid saxarne, under det litthauerna kringgingo dem och redo mot svenska lägret. Vid Vola i närheten af det fält, der Polens konungar plägade väljas, sökte Paykull ordna sitt folk ånyo, medan Nieroth vände sig mot litthauerna.

Samtidigt kämpade östgötarne på sin flygel en hårdnackad strid. Efter ett kort, men häftigt vapenskifte slogo de saxarne framför sig på flykten, men under förföljandet fingo de polackarne i ryggen. De vände då om för att drifva dessa undan, men under tiden samlade sig åter saxarne och anföllo nu i sin ordning östgötarne bakifrån. Derför stäldes ett par sqvadroner som vakt mot polackarne, medan saxarne åter angrepos. Nu anlände

till Burenskölds undsättning ett kompani af Vestgöta fotfolk, 90 man, under kapten Kafle; af dessas välriktade eld tvingades saxarne genast att vika; en del af Kruses regemente förenade sig också med östgötarne, hvilka nu förföljande galopperade mot Vola.

Paykull, som hade sin återstående här samlad, såg, att han nu hade med blott en del af svenska hären att göra, och hoppades att lätt kunna slå ur fältet först denna och sedan den andra delen. »Men Gudi klagadt», skref han efter slaget till konung August, »det gick denna gången fast värre än den förra, i det högra flygeln väl något gjorde, men den venstra, vid hvilken jag sjelf befann mig, lopp derifrån förr, än fienden sig rätt nalkat, hvaröfver jag alltså fången blef». Under sin flykt, då han tätt ansattes utan utsigt att undkomma, bortkastade han några bref och dokument, som han bar på sig, men dessa upptogos af en svensk ryttare. Snart upphanns Paykull, och två ryttare höjde redan sina värjor för att nedhugga honom, då ryttmästaren Ridberg anlände till stället. Paykull gaf sig då tillkänna för denne och omtalade den förtroliga bekantskap, han haft med Burensköld, under den tid, då de båda tjente tillsammans i Paris. Ridberg mottog då hans värja och förde honom med sig, medan östgötarne rensade fältet från fiender och sedan galopperade af för att uppsöka Nieroth, hvilken slagit litthauerna och jagade en del af dessa i Weichsel. Till slut återvände vid trumpeters och trummors ljud den segrande hären till sitt läger [1]), dit nu äfven Paykull som fånge affördes.

Så snöpligt ändades det storordigt tillämnade öfverrumplingsförsöket. Då Paykull blifvit införd till Burensköld, yttrade han till denne: »Broder, jag hade hoppats att i dag se dig fången i mitt tält, när jag såg den lilla svenska hopen; men krigslyckan är vansklig, och mina truppers feghet har i stället gjort deras anförare till krigsfånge». Han förblef hos Burensköld de första veckorna af sin fångenskap och blef af denne »honnett hållen» [2]).

Den 29 Juli bröt konungen upp från lägret vid Ravitz och företog en snabb marsch till Krotoczin, som var mötesplats för

[1]) Utförlig berättelse om den mellan de sv. trupperna under gen.-lieut. Nieroth och de saxiska förehafda actionen vid Varsjav. Paykulls bref till kon. August af den 2 Aug. 1705 (båda i kongl. bibliotekets samling af samtidas berättelser om Sveriges krig). Kelch II. 514—16. Nordberg I. 601, 602. Adlerfeld II. 441—45.

[2]) Nordberg I. 602.

flere från olika håll kommande regementen. Paykull, som då synes hafva tagits från Burenskölds uppsigt, affördes dit under sträng militärisk bevakning. Han underkastades äfven visitation, och man fann hos honom bref, som bland annat upplyste, att tsaren ämnade den 20 Augusti intåga i Varsjav med 40,000 man för att der i förening med saxarne innesluta svenska hären. Karl XII, som redan nu tänkte på ett inbrott i Saxen, förmåddes af dessa underrättelser att marschera till Varsjav samt förlade sitt högqvarter till Blonie i stadens närhet [1]). Paykull hölls fortfarande i strängt förvar. Orolig häröfver, aflät han till konungen en skrifvelse, i hvilken han med anledning deraf, att »hans ringa person kunde hos H. K. M. blifva illa rekommenderad af den orsak, att han var född i Lifland», redogjorde för sina lefnadshändelser för att visa, att han ej längre vore att anse som svensk undersåte. Han anhöll derföre till slut, att konungen ej måtte för denna hans börds skull behandla honom hårdare än andra fångna saxiska generaler» [2]).

Af konungen utverkades emellertid endast, att Paykulls mål, ehuru redan afgjordt genom Svea hofrätts dom, hänsköts till ny behandling vid samma domstol. Att Karl XII motvilligt gaf sitt bifall dertill, framgår dock af ordalagen. Genom kongl. skrifvelse, daterad Blonie den 21 December 1705, underrättades nämligen Svea hofrätt, att, ehuru Paykull redan vore in contumaciam dömd till döden, H. M:t dock ville låta honom komma under nytt förhör, »hvarvid han alla dess förmenta skäl måtte åter frambringa» [3]). Genom att sålunda på förhand beteckna Paykulls försvarsskäl som »förmenta» gaf man hofrätten en fingervisning, i hvilken riktning hennes utslag borde fällas.

Paykull afsändes nu i början af år 1706 öfver Pommern till Stockholm, der hans rättegång i lagenliga former återupptogs inför Svea hofrätt. Åklagare var nyutnämnde advokatfiskalen Thomas Fehman, senare bekant som aktor i målet mot Görtz. Klagoskriften framhöll, att Paykull, som genom födseln vore svensk undersåte, »burit afvogan sköld mot hans kongl. maj:t och fosterland sitt», hvarför å honom yrkades förlust af lif, ära och gods. Till rättegångsbiträde erhöll den anklagade på egen begäran häradshöfdingen Andreas Forssell, en af Stockholms lärdaste

[1]) Adlerfeld II. 450.
[2]) Kelch II. 517.
[3]) Svea hofrätts sentence och dom af den 14 Nov. 1706. (I copia på kongl. biblioteket.)

och skickligaste jurister [1]). De vigtigaste försvarsskälen voro: att Paykull lika litet som hans fader någonsin svurit svenske konungen trohet, att han lemnat Lifland redan vid unga år och langt före krigets början redan varit i saxisk tjenst anställd samt att han, såsom ej blott tillfälligtvis, utan beständigt utflyttad från Lifland, äfven af svenska myndigheterna blifvit erkänd som utländing derigenom, att han efter försäljningen af sitt fädernegods debiterats för 10:nde penningen. Till hans förmån åberopades ock 12 § af de adliga privilegierna. Hofrätten fann dessa skäl vara, om ej frikännande, dock såsom »lindrande omständigheter» tungt vägande. Hon undandrog sig derföre att fälla afgörande dom, utan nöjde sig med att i ett utlåtande sammanfatta dessa lindrande omständigheter och hemställa dem som benådningsskäl till konungens pröfning.

Den efter Fassmann stundom upprepade sägen, att August skulle för Karl visat det af Paykull kort före slaget vid Varsjav skrifna brefvet och att Karl egentligen med anledning af detta skulle blifvit retad till en oblidkelig förbittring, som den fångne generalen fått umgälla med sitt lif, låter barnslig alltigenom. Vid dylika meddelanden, da de ej afslöjade något löftesbrott eller en nedrighet, plägade Karl ej fästa något afseende. Redan af Dahlberg hade Paykull betecknats som konungens »vasall»; i avocatoriet hade uttalats de grunder, efter hvilka han komme att behandlas, och dessa bekräftades genom hofrättens dom af 1702. Såsom domfäld statsbrottsling förvarades han ock redan från början af sin fångenskap. Målets återupptagande anbefaldes, men i ordalag, som mera antydde en yrkan pa brottslighetens klarare ådagaläggande och straffets snara verkställande än möjligheten af en frikännelse. Hofrätten vågade endast anföra de skäl, som talade för en benådning; men äfven en sådan var för Karl motbjudande. Det svenska samhällets statsrätt på Karl XI:s och Karl XII:s tid hvilade pa några få enkla grundsatser; men dessa grundsatser fasthöllos med jernhård stränghet och utdrogos obevekligt till sina yttersta slutföljder. De drefvos hänsynslöst till sin spets i förfarandet mot Paykull.

På konungens befallning uppsatte O. Hermelin en resolution [2]) med anledning af hofrättens hemställan. Genast i bör-

[1]) Kelch II. 557.

[2]) Större delen af konceptet är i behåll, nyligen funnet vid ordnandet af de Hermelinska papperen, och förvaras i riksarkivet.

jan anmärkes som klandervärdt, att hofrätten icke redan enligt konungens från Blonie utfärdade skrifvelse dömt i saken och låtit domen verkställas; detta så mycket mer, som hofrätten »aldrig något tvifvelsmål haft derutinnan, att icke lagens grund och mening var klar nog till att göra Paykull straffvärdig; vi hafva ock kongl. råden tillförene svarat, att de icke kunde utlåta sig till någon förklaring af lagen, som förut är klar och tydlig nog». Mot Paykulls af hofrätten framhållna försvarsskäl, att denne, såsom vid tidiga år från riket afrest (peregrinatio) och sedan i utlandet qvarboende (migratio), ursäktligen kunnat anse sig som utländing, framhölls, att han i sin egenskap af svensk undersåte aldrig blifvit löst från sitt trohetsband och således ej heller borde ursäktas, då han burit vapen mot sin rätta öfverhet. Utflyttningar ur riket vore visserligen tillåtna, »hvaraf dock icke slutas bör, att desse utflyttande hafva makt att bekriga deras öfverhet och fäderneslаnd; ja, fast han än vore lös från dess förra ed och pligt, som Paykull likväl ej kan bevisa sig vara, så borde likväl den naturliga kärleken, de välgerningar, som han der åtnjutit i barndomen, och lifvet, som han der undfått, hålla (ifrån) allt vidrigt företagande mot det landet, dess öfverhet och invånare». Den till Paykulls försvar åberopade 12 § af de adliga privilegierna förklarades med målet ej ega något sammanhang, »varandes den allena gjord mot dem, som fuller utaf hat och förakt mot fäderneslandet sätta sig, men likväl ej låta bruka sig i krig mot det samma, derför de ock skattade blifva för vildt främmande». Att man af Paykull fordrat 10:nde penningen vore fullt i sin ordning och upphäfde ej hans egenskap af svensk undersåte, »emedan den lagen der är bruklig, i förmågo hvaraf sådana afgifter böra ske, när egendom utur landet föres; och blifver på många orter och i städer, så i Sverige som annorstädes, detta hållet, ja ock då man allenast från den ena inrikes orten flyttar till den andra; men deraf kan man ej sluta, att den flyttande från sin undersåtliga pligt derigenom är lösgifven». Slutsatsen blef: »Fördenskull, när man lag och förordningar håller mot de skäl och omständigheter, som kallas lindrande, kan man oförgripligen ej se, huru Paykull från afvog sköld kan befrias».

Denna skrifvelse med direkt kongl. befallning till hofrätten att fälla dödsdom och ofördröjligen låta exequera den medförde asyftad verkan. Den 14 November 1706 afkunnades hofrättens

dom, i kraft hvaraf Paykull miste lif, ära och gods. Redan samma dag afsändes till öfverståthållareämbetets kansli försegladt exekutorial, adresseradt till öfverståthållaren, grefve Knut Posse. Som denne befann sig vid lägret i Saxen, uppbröts exekutorialet af underståthållaren Stjernhoff, hvilken genast lät förständiga Paykull att inom tre veckor »laga om sina saker och bereda sig att utstå sitt straff» [1]).

Hofrättens förfarande vitnar om en billighetskänsla, som endast nödtvunget böjde sig under konungens stränga rättsfordringar. Samma känsla synes ock hafva gjort sig gällande i fångens behandling. Han förvarades visserligen i Smedjegårdshäktet, men i enskildt rum och under öfversten Hugo Hamiltons humana uppsigt. Danske ministerns uppgift, att man ämnat sätta Paykull i gemensamhetsfängelset bland tjufvar och andra gröfre illgerningsmän, men att detta af Hamilton afstyrts [2]), torde saklöst kunna lemnas derhän vid sidan af så många andra mer eller mindre rimliga, oftast förklenliga historier, som från samma håll utgått.

Till dem, som från början mest intresserade sig för Paykull, hörde den gamla enkedrottningen samt hertiginnan Hedvig Sofia, hvilka också i fråga om honom angåfvo den rådande tonen inom hofsocieteten. Från båda skickades genast till konungen skriftlig förbön om nåd för den olycklige. Samtidigt skref Hedvig Eleonora till öfverståthållaren Knut Posse ett bref, deri hon med anledning af den inlemnade nådeansökan kräfde uppskof med exekutionen. Men innan denna ansökan ännu hunnit fram, ankom till hofrätten kongl. skrifvelse med uppmaning att ofördröjligen bringa den fälda domen till verkställighet. Något uppskof ansåg man sig dock kunna våga. Nu anlände från Knut Posse till underståthållaren Stjernhoff ett bref, dateradt Altranstadt den 19 December, af innehåll, att konungen ej annat visste, än som om med exekutionen redan vore beståldt, hvadan anbefaldes att utan dröjsmål bringa den samma till utförande. På grund häraf sändes också genast slottsfogden, som meddelade Paykull tillsägelse att snart bereda sig på döden. Men man var då inne uti julhelgen, och presterna ursäktade sig, att de för sina julpredikningars skull icke hade tid att så, som sig borde, bereda fången, »förutan det ock ovanligt är mellan så

[1]) Svea hofrätts arkiv 1707 års handl, litt. E.
[2]) Dansk min. br. d. 20 Jan. 1706. Hos Fryxell XXVII, 154.

stora helgedagar sådana actus att anställa»; sjelf begärde också Paykull uppskof till den 7 Januari, som var dagen efter trettondedagen. Med knapp nöd utverkades detta. Den 7 Januari 1707 var redan stadskaptenen anmodad att föranstalta om fångens afförande till afrättsplatsen på Norrmalm och skarprättaren tillsagd att derstädes akta på sin tjenst, då af ny anledning åter ett uppskof utverkades [1]).

För öfverste Hamilton hade Paykull uppgifvit sig ega förmågan att göra guld och af denne äfven tillrådts att söka begagna den som medel till sitt lifs räddning. Saken väckte genast mycken uppmärksamhet. Paykull fick anställa noga öfvervakade prof på sin färdighet, och det berättades snart, att han i Hamiltons närvaro gjort af bly och andra ingredienser samt med hjelp af sin hemlighållna tinktur 147 dukater, som i allo liknade fint guld. Den lärde Urban Hjärne var från början varmt intresserad för fången och hans uppfinning. En medalj af Paykulls guld förvaras ännu uti Kongl. myntkabinettet; på ena sidan synes Karl XII:s bröstbild, på den andra läses inskriften: »Hoc aurum arte chemica conflavit Holmiæ 1706 O. A. v. Paykull» [2]).

Hamilton anmälde nu för kongl. råden att Paykull, i händelse af benådning från dödsstraffet, utfäste sig att till kongl. maj:t årligen leverera 100,000 riksdaler och dessutom lära någon infödd svensk konsten att göra guld, allenast han finge, om ock under ständig fångenskap, behålla lifvet. Fabian Wrede och flere med honom ansågo uppfinningen för inbillningsfoster eller bedrägeri; en del menade, att Paykull »extraherat sulphur eller färga ur guldet och sedan med samma färga tingerat annat guld, så att soppan vore här dyrare än köttet»; andra, att han som var en krigsman svårligen kunnat förvärfva de insigter, som för uppnående af ett sådant mål vore erforderliga. Urban Hjärne, sjelf hänvänd åt det mystiska, uppsatte kort efter fångens afrättning sin skrift om hans guldmakeri. Han bemöter här de gjorda inkasten; mot det sistnämnda yttrade han spetsigt: Gud, som gifver denna välsignelse åt hvem han vill, hatar icke så militärståndet, att han ju icke dem under tiden något särdeles kunde

---

[1]) Underdånig besked hvarför executionen är kommen att uppehållas. (Svea hofrätts arkiv. l. c.)

[2]) Hjärnes utlåtande samt Gjörvells not i Sv. Bibl. sid. 120. Jfr B. E. Hildebrand, Sveriges och Svenska konungahusets Minnespenningar, I. s. 544.

beskära». Det rena i bevekelsegrunden till dylika inkast sättes i fråga, enär »afunden här i norden allt för mycket tar öfverhand till det sämsta och värsta, hållandes allt sådant för idel bedrägeri och intet värde, mest derför, att de intet skulle passera för lättrogne och låta derigenom skina sitt stora förstånd, huru de vore mer än andra upplyste och ej möjligt att slå några blå dunster i deras ögon». Han söker bevisa, att Paykull verkligen innehade konsten att göra guld, och beklagar bittert, att den vigtiga uppfinningen gått för riket förlorad.

Flere försök att af Karl XII utverka benådning för den lifdömde hade misslyckats; enkedrottningen och hertiginnan hade fält förbön för honom; hofven i Wien, Köpenhamn och Berlin gjorde föreställningar till hans förmån. Paykulls hustru uppsökte konungen i Altranstadt, då hon kastade sig till marken för honom, krampaktigt omfattade hans fötter och gråtande bönföll om förskoning; Karl ryckte sig lös med så mycken häftighet, att den olyckliga dervid sårades af sporrarne[1]). Konungens svar blef städse, att för exemplets skull dom måste fällas och straffet utkräfvas. Ett sista försök gjordes nu att förma honom till eftergifvenhet på grund af de skatter, som genom fångens konst och gjorda anbud kunde tillflöda det fattiga riket.

Den 7 Januari, då tillredelserna för Paykulls afrättning redan voro i ordning, ankom till underståthållaten Stjernhoff en skrifvelse från enkedrottningen af innehåll, att hon tillika med hertiginnan »af särdeles vigtiga orsaker» ville föranlåta något uppskof med exekutionen, tills ytterligare befallning från H. M:t kunde erhållas, »varandes vi», heter det till slut, »i den säkra förtröstan, att H. K. M:t detta på Vår samt Hennes K. H:s begäran skedda dröjsmål ej lärer onådigt förmärka». Underståthållaren, som genom detta bref fann sig försatt i »stor ängslan och tvifvelsmål», remitterade skrifvelsen till hofrätten, som på eget ansvar torde beviljat eller tillrådt uppskofvet, alldenstund det verkligen kom till stånd[2]). Genast affärdades till konungen ett ilbud, som medförde underrättelsen om Paykulls anbud samt enkedrottningens och hertiginnans derpå grundade förbön för honom. Karl XII:s svar är

---

[1]) Efter den tyska bearbetningen af Hagens ber. om Patkuls sista stunder upprepadt af Bernoulli och Fryxell.

[2]) Hedvig Eleonoras bref af den 5 Jan. Stjernhoffs skr. till hofrätten af den 7 Jan. (Svea hofrätts ark. 1707 års handl. litt E). Af båda förra brefven framgår, att det icke var Hedvig Eleonora, som förbundit sig till något ansvar, såsom Fryxell efter danska och franska ministerbref berättat.

kändt och af somliga prisadt: »Jag har icke velat benåda honom, fastän jag derom blifvit bedd af personer, som varit mig dyrbara och kära; ännu mindre gör jag det af egennytta och för att vinna penningar. Om Paykull också förvandlade hela Brunkeberg till guld, så måste han ändå dö.»

Domen måste nu verkställas. Paykull beredde sig med lugnt sinne till döden och samtalade mycket i teologiska ämnen med presterna, isynnerhet med hofpredikanten Norling, som utsetts till hans själasörjare. Om sig sjelf yttrade han, att han »detta dödsstraffet billigt måste lida, alldenstund han intet varit till freds med den välsignelse, som Gud honom med tinkturen beskärt, utan genom en otidig ambition låtit sig förleda att continuera uti krigsväsendet, der han bort sitta i ro med ett godt samvete». Den 4 Februari 1707 var dagen för hans afrättning. Han for svartklädd jämte några prester till afrättsplatsen, der han halshöggs, hvarefter hans qvarlefvor genast nedgräfdes i en nära stupstocken beredd graf. »När det gått till det yttersta», skrifver Hjärne, »var han med otrolig frimodighet så resolverad, att han med allas förundran till döden med glädje skyndade sig det fortaste han kunde». Platsen, der hans hufvud föll och hans ben hvila, heter ännu i dag Paijkulls backe.

I fråga om Paykulls gods kunde ej den fälda domen bringas till verkställighet. Fehman förfrågade sig visserligen angående hans utrikes befintliga qvarlåtenskap, men underrättades, att någon sådan ej funnes, enär det, som Paykull hit medfört, blifvit af honom bortgifvet och vore af föga värde. Men enär »uti Saxen och Brandenburg skulle finnas åtskillig både fast och lös egendom, som honom varit tillhörig», föreslog han att hemställa till konungen, huruvida å denna någon laglig talan skulle göras. En dylik hemställan afläts också af hofrätten. Men konungens svar blef, att »som bemälte egendom ej är belägen inom Sveriges gränser, utan under främmande herrskap, så vele Vi lemna detsamma opåtalt, helst som det lärer blifva svårt att något deraf utbekomma». Senare (den 19 December) aflät Fehman till hofrätten ett nytt memorial, hvari omförmäldes, att mellan Paykulls enkefru och hans öfriga arfvingar en tvist uppkommit om egendomens delning, »hvaraf nödvändigt måste följa, att dess qvantum och qvalitet blifver kunnig, så att Hans Kongl Maj:ts höga rätt dertill utan särdeles besvär och möda lär kunna utsökas». Han föreslog derföre, att hof-

rätten måtte anmoda svenske envoyéen i Berlin, Lejonstedt, att å kongl. maj:ts vägnar göra anspråk på den samma, tills konungens utslag kunnat inhemtas, helst som orsaken, hvarför konungen velat lemna egendomen opåtalt, »torde försvinna, när man på ofvannämnda sätt kan blifva om den samma behörigen underrättad»[1]). Detta förslag torde emellertid ej hafva ledt till någon åtgärd från hofrättens sida.

De vidsträckta insigter, som Paykull egde, voro af många samtida prisade. Hjärne yttrar derom: »Huru vida han var kommen in theologicis, det veta presterna, som följt honom till döden berätta; äfvenså uti jure, som hans advokat kan berätta; hvad han uti språk, särdeles latin och franska, förmått, det veta de, som honom hafva känt; men hvad han i naturliga saker, särdeles chymia, vetat; det kan jag, som uti mina gamla dagar uti en kort tid mycket godt af honom lärt, aldra bäst besanna.»

Som härförare har Paykull endast lidit nederlag. Under ogynsammare förhållanden än han hafva dock få härförare uppträdt: de trupper, som han hade under sig, hörde till de sämsta, och de, hvilka han hade mot sig, voro på sin tid erkända som de yppersta i verlden. Äfven för sådana män som Schulenburg och Ogilvy blef det under dylika förhållanden ej möjligt att skörda några lagrar. Det ser emellertid ut, som om Paykull egt något af Schulenburgs metodiska strategi, men saknat den ingifvelsens snabbhet, som så sällsamt utmärkte Karl XII.

Hans moraliska karakter har med sin foglighet och godmodighet, sitt lugn och tålamod åtskilligt som ingifver deltagande; men den saknade ej sina fläckar. Till svekets baksluga anläggningar utanför Riga lånade han endast alltför beredvilligt sitt biträde; från skryt och fåfänga kan han svårligen fritagas; med en kanske ädel ärelystnad blandade sig hos honom måhända äfven ett oädelt vinstbegär. Sedernas renhet och karakterens stadga framlysa dock öfvervägande ej blott i hans lefnad, utan än mer i den enkla, manliga värdighet, hvarmed han gick döden till mötes. Derutaf eger han en ära, som intet menskligt domslut kunnat fråntaga honom.

---

[1]) Fehmans memorial af den 7 Febr. Hofrättens skr. till Kongl. Maj:t af den 9 Febr. Konungens svar af den 26 Febr. Fehmans memorial af den 19 Dec. Alla i Svea hofrätts arkiv, 1707 års handl. litt. F.

Karl XII:s hårdhet i förfarandet mot Paykull kan väl ej fördömas, då den hvilade på en rättsuppfattning, som både han och hans tidehvarf delade; ej heller må den allt för skarpt klandras, då man betänker, att äfven Paykull lånat sin medverkan, om ock på högre ståendes uppdrag, till de exempellösa dåd af skändligt svek och bedrägeri, som den rättrådige konungen med så djup afsky ertappat och kände sig kallad att på ett för all framtid varnande sätt straffa. Men väl må man beklaga, att rättfärdighetens summum jus af en oböjlig hänsynslöshet drefs öfver billighetens råmärke in öfver gränsen af summa injuria.

Bilagor.

A). *Bref från O. A. Paykull till Erik Dahlberg.*

Hochgebohrner Herr Graff, Königl. Raht und Feldmarschall, Hochgeneigtester Herr.

Vor Ewer Excell:tz sonderbahre Gütigkeit, die Sie durch Abschickung eines expressen Officier und dero an mich abgelassenes geehrtestes Schreiben mir zu erkennen geben wollen, bin Ich unendlich obligirt; und da über dem Ewer Excell:z General Lieutn. Fleming und noch gahr neulichst durch Herrn Gen. Major Carlowitz aufs höchste gerühmet worden, so wächset bei mir die Begierde mehr und mehr einem wegen seiner extraordinairen Meriten so hoch renommierten und zugleich wegen seiner sonderbahren honnestete und civilitė so sehr gerühmten grosen General meine unterthänige reverence zu machen, und denselben meiner vor Ihme habender veneration persöhnlich und mündlich zu versichern. Ich hatte darzu den heutigen Tag determineret, aber eine übele Zeitung, so mir d. H:r Oginsky Starosta General von Samogitien vorgestern wissen lassen, helt mich mit Verdruss davon zurücke, gestalt selbiger mir berichtet, dass ein gross theil des Littauschen Adels zusamt den Grossfeldherrn Sapia in Begriff weren, einen Roccosch, welches mann auf teutsch nicht anders als eine Rebellion nennen kan, gegen den König zu formiren und sich zu verbinden, dessen teutsche trouppes mit den Zebell in der Hand anzufallen und nieder zu hauen, zu welchem Ende der Grossfeldherr bereits 1000 Tartaren versamblet und in die Königl. Oeconomie bej Willna verleget. Im gleichen hette Er gegen den 4:ten Januarij alle vorn Jahre abgedanckte Littausche Officiers und Soldaten wieder nacher Willna beruffen, liese auch daselbsten Canons giesen, und sehr viele Couppien und 300 Fähnlein verfertigen. Dannenhero obgemeldter Herr Oginsky mich ermahnet auf meine Hut zu sein, und im Fall mann die übell gesinnete nicht in der Gühte zur Raison bringen könte, selbige bei Zeiten mit gewaffneter Hand zu dissipiren, bevor sie gahr zu starck würden, und der Sachen nicht mehr zu rahten stünden. Weiln nun S:r Königl. May:t mich absonderlich des H. Oginsky Rahte zu folgen angewiesen, so werde ich nun mehro erwarten was daraus werden will, wie woll man dergleichen Drohungen in Pohlen schon gewohnet, und doch noch wenigen Effect darvon gesehen, So bald dieser Allarm ein wenig wieder stille, werde ich nicht

manquiren meine schuldigste Aufwartung abzustatten, und ferner zu bezeugen mit wie viel respect Ich sey,

Ewer Excellence

Meines hochgeneigtesten H. Feldmarschalls
Gehorsambster Diener
A. O. v. Paykull.

Janisky d. $\frac{19}{29}$ Decembr. 1699.

A son Excellence Monsieur le Conte de Dahlberg Conseilleur du Roy Marechalle du Camp et Gouverneur General de Livonie aux servises de Sa Maj: le Roy de Suède à Riga.

B). *Rapport till E. Dahlberg.*

Ausage der beedenn Sachsischen Deserters so den 16 Jan. bey der Reuterwacht angehalten worden sein.

Communicerat Borgmester Brockhusen den 18 Jan. Anno 1700.

Der eine, Nahmens Anders Lorensohn, ein gebohrner Schwede, hat in Sachsen 18 Jahr gedient und nun 5 Monath unter die Gardie gewehsen. Der ander heiss Christian Folfeldt, ein Sachss von geburth, hat 5 Jahrren unter die Gardie gedient; sagen auss dass zwischen Weynnachten und Neuwjahr, neuwes Stiehles, d. General Major Payckel nebst dehnnen 7 Obristen, so in Littauwen in Quartier liegen, zu Janisckie in sein Quartier ein Kriegsraht gehalten, worbey sie das Hauss wehren der Conferens einner starcken Wachte rings umb besetzen lassen. dass kein ander Officier noch sonst jemandt hat an das Haus kommen dürffen. Wie solches geendiget gewehsen, haben alle Regimenter gleich Ordre erhalten in der Nacht zu marchiren, worauf auch auf jeden mann 36 Schus Pulver und Bley, wie auch auf 4 tage Brodt ist aussgetheilet worden, worbey sie auch 5 à 600 Schliten, jedes mit 2 Pferde bespannet, zusammen treiben lassen, worauf die Infanterie hat fort geführret werden sollen. Wie man Ihnnen nun weiter gefraget, wie sie es erfahren, dass es Riga hat gelten sollen, haben sie geantwortet, dass es keinner von Ihnnen anfänglich gewust, bis sie das es nachgehens von einnigen Churländer, dehrren Baur Pferde zu Schüsse hat gebrauchet werden sollen, es Ihnnen gesaget hätten. Wie man sie ferner wegen der Anstalt, wie sie es haben machen wollen, gefraget, sagten sie aus, dass die Dragoner schonn im March gewehsen, um bey der Infanterie an zustossen, worüber dass Bornstäsche Regiment, weilln es 3 Meil zu marchiren gehabt, grossen Schaden gelitten, in dehm bey 200 Man wegen der grossen Kälte zu nicht gefroren seyn, die Mosketier haben alle auf Schlitten sitzen sollen, und ist zu Awangarde von jedem Regimente 20 Unterofficier mit Flinten, wie auch 24 Granadiers von jedem Regiment, wie auch 3 Zimmerleute mit Beilen von jeder Compagn. commandiret worden. Diese alle sein in weisen Kleider, wie die Bauren, gekleidt gewehsen, und haben sich mit denn Fuhren, so des Morgens auf der Dünne kommen, heim-

lich anschleichen und bey Eröfnung der Pforten derselbigen bemächtigen sollen, da dann die andern Ihnnen hätten secundiren wollen. Gegen Abendt aber, da sie erfahren, dass sie in Riga alart wehren, haben sie die Leute wieder contramandiret, Ihnnen dass Brodt und Pulver abnehmen, und in ihre alte Quartieren wieder einrücken lassen, denn gemeinnen auch bey Strafe des Gassenlaufen verbohten mit einander hievon zu sprechen und wer sich unterstehen solte oder würde zu sagen, dass es Riga hätte gelten sollen, gleich arcopisiert werden solte. Der Schweden saget auch auss, dass er am Neuwjahrstage auf der Kirchenparade mit seinen Cammerahten geschertzet und gesprochen: Ich hätte glaubt dass wir unser Neuwjahr in Riga hätten zubringen sollen, allein es scheinet, dass wier Riga wohl werden zufrieden lassen müssen, welches sein Lieutn. gehört und mit Gewaldt vorm Kriegsrecht ziehen wollen.

— — — —

C). *Bref till O. A. Paykull.*

Wohlgebohrner Herr, Hochgeehrter Herr General Leutenant.

Ich habe nicht wollen manqviren mit diese so guhte Gelegenheit meine schuldige Pflicht nach m. h. Gen. mit diese wenige Zeilen aufzuwarten, und dabey zu raportiren, wie dass Ich bey Eckla glücklich zum H:n General Major Brausse arriviret undt von deswegen alwo Ich commandirt gewesen, die völlige Anfoderung meistenteihls gebracht, woran wenig gemanqviret: und hat solches betroffen auf 100 Stücke Hoornviehe undt 150 Stüke Schaffe; aber das Brot, weihl essfrisch, und wir gleich darauff marschiren müssen, ist meystenss verdorben, und wehre zu wünschen gewessen, dass in Platz von Brot Korn abgefodert wehre, solches vor der Armée viehl nützlicher gewessen, wie man ess hinfüro erfahren wirt, ursach dessen dass weihl das Brot frisch sehlbe auch ehestess hat verderben können. Nun habe ich gar keine nachgelassene Ordre vor mir gefunden, umb meinen geneygten Gönner und Patron zu folgen, und weihl ich dero Hantpferde vor mich gefunden, und der Herr General Major wegen der Sprache halber nicht hat lassen wollen, so bin biss itziger Zeit annoch alhie und erwarte mit Verlangen M. H. General Leut. genädige Befehl und Beorderung, wie hierin mich zu verhalten. Und weihl ich vernohmen, dass man so weit auss dem Lager vor Riga fouragiren muss, so habe gedacht nicht übel zu tuhn mich so lange noch alhie beij die Trouppen auffzuhalten mit dero Handtpferde, biss eigentlich Beorderung von M. H. General Leut. embfange, alss welcher güttige Beorderung mit Verlangen erwarte. Gott weiss wie herrzlich vor mein Person verlange, dass Gelück von M. H. General Leyt. Gegenwart teihlhafft zu sein, wünsche von Hertzen nur sehlbe bey gutte gelückliche Wohlergehen und guhte Gesundheit zu finden. Anlangende M. H. G. L. Pferde befinden sich Gott lop noch frisch und wohl; 2 Oxen, 4 Hammel habe von meine Schwester vor Ihre Exsel. Küche mit gebracht. Ich

köntte neben andre auch wohl wass meress provitieren, aber weihl ich weyss dess H:n General Leut. willen und befehl, dass sie nichtz prettendiren, so darff mir auch nichtess untterstehen zu foderen. Wir marschiren über morgen alss den 4 von hir nach Sunsel, dahin der Hr General Major beordert worden sich mit dem General Lavore wieder zu conjougiren, womit Gotl. Obhut: verbleybe.

M. H. General Leutenand
trey gehorsamster Diener
G. V. Heijdeck.

Aschraden den
2 Septemb. Anno 1700.

Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787
och förslag till ett skandinaviskt förbund.

AF

C. T. ODHNER.

För Gustaf III:s utrikes politik utgör året 1784 i sjelfva verket den egentliga vändpunkten. Det var detta år, då hans stora anfallsplan mot Danmark skulle ha kommit till utförande, men måste öfvergifvas i följd af det väntade rysk-turkiska krigets uteblifvande; det var då, Gustaf III definitivt afslog att inga på det af kejsarinnan föreslagna nordiska familjeförbundet och i stället under sitt besök i Frankrike ännu fastare tillknöt de band, som förenade honom med denna makt, hvilken kejsarinnan då ännu betraktade såsom Rysslands motståndare. Genom detta konungens beteende hade Katarina icke blott lidit ett nederlag i sin politik; hon ansåg sig äfven vara personligen förnärmad och förd bakom ljuset af konungen. Hon gaf luft åt sin harm genom den hånfulla skrifvelsen till konungen af den $\frac{17}{28}$ mars 1784 och lät sitt sändebud i Stockholm afgifva en deklaration till det hotade Danmarks skydd [1]). Det var slut med den så mycket omtalade vänskapen emellan de båda monarkerna, som grundlagts genom konungens besök i Petersburg 1777 och som mötet i Fredrikshamn 1783 afsett att befästa, det var slut med artigheterna och smickret, det var äfven slut med den sedan 1777 underhållna brefväxlingen, och de enda bref, som derefter intill 1790 växlades dem emellan, innehöllo endast klagomål och fordringar å ena sidan samt ett kallt tillbakavisande å den andra och stegrade derigenom oviljan [2]).

---

[1]) Härom se »Gustaf III och Katarina II åren 1783—1784», i Letterstedtska Föreningens Tidskrift för 1879, s. 14.
[2]) Anf. st. s. 17.

Genom 1784 års tilldragelser syntes alltså Gustaf III ha bestämt sitt politiska system för den närmaste framtiden, öfvergifvit hvarje tanke på ryska allianser, närmat sig de makter, som fruktade och motarbetade de båda förbundna kejsarhofvens förstoringsplaner, samt gjort Rysslands och Danmarks bekämpande till sitt förnämsta ögonmärke. I enlighet härmed har han ock i den närmast följande europeiska förvecklingen, striden emellan kejsar Josef och Holland 1785, afgjordt tagit parti för det senare och önskade ingenting högre än att få ingå såsom tredje ledamoten i det nya franskt-holländska förbundet, något som franska regeringen likväl afstyrde, liksom äfven hans plan till särskildt förbund emellan Sverige och Holland. Samma år umgicks han med de bekanta planerna att framkalla en ny statshvälfning i Danmark i afsigt att åter spela makten i enkedrottningens svaga händer. Och hvad Ryssland beträffar, väntade han med otålighet utbrottet af ett nytt krig emellan detta rike och Turkiet, något som han förutsåg ej kunde dröja länge. Om denna eventualitet yttrar kanslipresidenten i ett bref till svenske ambassadören i Paris, frih. Staël von Holstein, den 17 maj 1785: »På grund af noggrant öfvervägande, på grund af Sveriges nuvarande och framtida intressen önskar konungen detta krig och måste önska det. Ur hvilken synpunkt man än betraktar detsamma, bör det minska Rysslands relativa makt. Huru det än utfaller, måste det medföra stora uppoffringar af folk och penningar. Om kejsarinnan segrar, om hon krossar det ottomaniska väldet, skall hon från oss aflägsna sitt rikes medelpunkt, hennes krafter skola förspridas och försvagas i samma mon som periferien utvidgas. Hennes välde är redan nu för stort; om det ytterligare utbreder sig, skall det vackla under sin egen tyngd, det skall sönderfalla och upplösas. Men om Ryssland röner motgångar, hvem kan beräkna följderna deraf? Hvilka ofantliga fördelar kunna ej deraf uppstå för Sverige? Hvilket parti skall ej en upplyst furste kunna draga deraf? Detta kan blifva det ärorikaste ögonblick för konungens regering och det lyckligaste för hans folk. Ni skall derför lämpa edra mått och steg till understödjande af dessa syften». Såväl Staël von Holstein som den samtidigt till Paris afresande grefve Fersen d. y. skulle använda allt sitt inflytande, i synnerhet hos drottningen, till främjande af dylika planer. Huru konungen tänkt sig Frankrikes understöd i ett blifvande krig, uttalade han sjelf i ett bref till St. v. Hol-

stein d. 31 maj s. å., deri det heter, att en fransk eskader i Östersjön och en hjelphär på 12,000 man vore nog, för att Ryssland under ett orientaliskt krig måste lemna Danmark åt dess öde och overksamt åse Norges införlifvande med Sverige.

Men konung Gustaf III var icke den, som orubbligt fullföljde ett visst system efter en gång uppgjord plan; han hörde till deras antal, som älska att hafva flere strängar på sin båge, han var, om någon, en konjunkturs-politiker, och dertill kom, att hans lifliga inbillningskraft förledde honom till ständiga afvikelser från den en gång beträdda vägen. Detta visar sig vid ingen tidpunkt på ett så i ögonen fallande sätt som under de år, hvilka närmast föregingo ryska krigets utbrott. Det bästa exemplet härpå är den instruktion, som konungen d. 6 sept. 1785 lät kanslipresidenten meddela St. v. Holstein. »I en tid», heter det, »då makterna stå i begrepp att söndra sig i två stora partier, som hålla hvarandra i schack, är det för en sådan stat som Sverige, som har farliga grannar, nödvändigt att söka stöd hos ettdera partiet, och derför begär konungen enträget att få veta, hvilket beslut den franske monarken med afseende härpå fattar. Om han ärnar hålla fast vid Versailles-fördraget och återupplifva förbundet af 1757 med Sverige, kejsaren och Ryssland, så har konungen ingenting emot att knyta sådana band. Kejsaren kan blifva Sverige nyttig emot konungen af Preussen, och Sverige skall befrias från de farhågor, som Ryssland och Danmark ingifva detsamma. Men om å andra sidan Frankrike anser sig böra såsom de tyske furstarnes beskyddare och garant för Westfaliska freden understödja det tyska furstefo̊rbundet och förena sig med konungen af Preussen, så måste man bilda ett nytt system, och då måste Sverige mottaga preussiske konungens inbjudning [1]) samt söka med denne furste öfverenskomma om nödiga mått och steg för att betrygga Sverige mot Rysslands och Danmarks anslag. Det är konungen likgiltigt, för hvilkendera sidan Frankrike förklarar sig, men han kan ej utan fara förblifva okunnig derom och skall med förtroende understödja Frankrikes politik». Man finner häraf, att ett svenskt-ryskt förbund ännu långt ifrån hörde till omöjligheterna, för så vidt Frankrike önskade och förordade något sådant. Men franska regeringen undvek att uttala sig bestämdt, dels emedan hon fruktade kon-

[1]) Nämligen till inträde i tyska furstefo̊rbundet.

ungens alltför lifliga och företagsamma sinnelag, dels derför att hon sjelf ej egde kraft att bestämma sig för en beslutsam politik, utan vacklade fram och tillbaka. Gustaf III var alltså hänvisad till sina egna politiska beräkningar och blef det allt mer, i samma mon som franska regeringen genom de inre förvecklingarna i Frankrike hindrades att spela sin forna roll i den europeiska politiken. Ett framträdande drag i Frankrikes politik under åren närmast före revolutionen var dess närmande till ryska hofvet, och det torde ha varit hänsyn härtill, som föranledde Gustaf III att icke helt och hållet afvisa tanken på ett återupplifvande af den forna vänskapen med kejsarinnan. Man finner, att han vid samma tid, då han inkallade 1786 års riksdag, umgåtts med tanken på ett nytt besök hos kejsarinnan [1]), och att han ännu 1787 med särskild utmärkelse bemött såväl ryske gesanten som den envoyé från kejsaren [2]), hvilken till hans stora belåtenhet nu efter lång tids afbrott åter visade sig i Stockholm.

I detta ovissa, sväfvande skick befann sig Sveriges yttre politik, då den länge väntade tilldragelse inträffade, som enligt konungens mening skulle blifva af så djupt ingripande betydelse för Sverige. Porten förklarade Ryssland krig i aug. 1787, i ett ögonblick då kriget kom ganska olägligt för kejsarinnan och ännu mer för hennes bundsförvandt kejsaren, som vid samma tid hade de första belgiska oroligheterna att bekämpa. Underrättelsen om denna händelse, som inträffade i Stockholm vid medlet af sept. 1787, kom öfver Gustaf III liksom en blixt, hvilken med sin ljusglimt visade honom den väg, han hade att vandra genom den europeiska politikens irrgångar. Han synes nu med ens hå återkommit till det politiska system, som han låtit Creutz utveckla i brefvet till St. v. Holstein maj 1785, men som sedan dess korsats af allahanda andra beräkningar. Den händelse hade nu verkligen inträffat, som han förgäfves afbidat 1783—4 och som han ännu 1785 sade sig vilja begagna till ett anfall på Danmark för att frånrycka det Norge. Man skulle derför ha trott, att den turkiska krigsförklaringen af 1787 bort återupplifva den gamla anfallsplanen mot Danmark, som nu icke längre kunde påräkna någon kraftigare hjelp från ryska sidan. Men i denna

[1]) Af en förteckning öfver handlingar, som Liljencrantz haft i sitt förvar. ser man, att det funnits ett numer sannolikt förkommet protokoll af den 3 april 1786 »angående en af K. M. tilltänkt resa till Ryssland och nödiga medels anskaffande dertill».

[2]) Grefve Stadion, den sedermera så ryktbare österrikiske statsmannen.

punkt hade hans planer undergått en vigtig förändring. Det var nu ej längre Danmark det gälde, utan Ryssland sjelft. Hans förhållande till Ryssland hade sedan 1784 blifvit allt mera spändt, och de enstaka tillbud, som från bägge sidorna gjorts till åstadkommande af en ändring häri, hade ej ledt till något resultat. På den ryska sidan hade man att beklaga sig öfver svenska stämplingar i Versailles och Konstantinopel, och Gustaf III var ej okunnig om de förbindelser, som ryske ministern i Stockholm återknutit med de missnöjde i Sverige och Finland. Om någon fara hotade Sverige, så var det tydligen från den ryska sidan; derför borde framför allt denna fara aflägsnas, detta vore Sveriges närmaste och för ögonblicket vigtigaste intresse, för hvilket allt annat tills vidare måste vika. Men härtill kom vidare det inflytande, som den förändrade europeiska ställningen utöfvade på Sveriges politik. För sina planer mot Danmark hade Gustaf III förut påräknat Frankrikes bistånd. Att något sådant ej längre var att hoppas, det var längesedan tillräckligt klart; icke ens i ett försvarskrig mot Ryssland kunde man vidare räkna på Frankrike, sedan detta rike börjat närma sig Ryssland; och om något tvifvel ännu återstod, häfdes det fullkomligt genom Frankrikes beteende i de holländska stridigheterna 1787, då franska regeringen uppoffrade sina vänner, det patriotiska partiet, och lät af England och Preussen aftvinga sig en förödmjukande deklaration. Detta var för Gustaf III ett varnande exempel. Det var ej längre från Frankrike Gustaf III kunde hoppas på hjelp mot Ryssland; deremot öppnade sig nu för honom en utsigt från annat håll, genom Preussens och Englands växande motstånd mot de båda kejsarhofven och deras orientaliska eröfringsplaner. Väl hyste Gustaf III af gammalt personlig antipati både mot England och Preussen, men dylika känslor kunde han med sitt lätta, rörliga sinne utan svårighet öfvervinna eller åtminstone beherska. Han hade redan de föregående åren under sitt famlande efter stöd klappat äfven på Englands och Preussens dörrar, men utan framgång. Nu hade emellertid den gamle, honom städse afvoge Fredrik aflidit och efterträdts af Fredrik Vilhelm II, med hvilken han kunde bättre sympatisera — i sjelfva verket hade den nye konungens karaktär mycket slägttycke med de svenska kusinernas — och Gustaf hoppades derför nu kunna med större framgång närma sig det preussiska hofvet. Men det var en på förhand gifven sak, att Preussen och England aldrig skulle under

stödja Sverige i ett anfall mot Danmark och en eröfring af Norge. Dessa sistnämda planer måste man derför slå ur hågen, om man ville påräkna Preussens och Englands hjelp; det var tydligen endast mot Ryssland, man kunde hoppas något understöd af dessa makter. Under sådana förhållanden var det klokast att göra en dygd af nödvändigheten och att, då omständigheterna ej medgåfve Sveriges förstoring på Danmarks bekostnad, söka göra förhållandet till denna makt så vänskapligt som möjligt, spränga eller åtminstone försvaga det rysk-danska förbundet af 1773 och om möjligt helt och hållet draga Danmark på sin sida.

Den nya riktning, som Gustaf III:s danska politik sålunda tagit, kan spåras från början af år 1786. Hade han ännu pa sommaren 1785 sysselsatt sig med eröfringsplaner och till och med velat framkalla en ny statshvälfning i Köpenhamn, så synes han mot slutet af samma år ha kommit pa andra tankar, möjligen i följd af Frankrikes obenägenhet för hans förslag samt den på hösten 1785 stegrade spänningen med ryska hofvet i anledning af den oldenburgska tvisten. Da envoyén frih. J. V. Sprengtporten skulle återvända till sin beskickning i Köpenhamn, mottog han en instruktion af d. 29 dec., som ålade honom att noga aktgifva på hvarje det danska hofvets misstämning mot Ryssland och närmande till Sverige samt deraf draga fördel, särskildt med afseende på den oldenburgska frågan. Han fick derjämte nytt kreditiv med rang af ambassadör, hvilket han dock skulle behålla »en poche» tills vidare, till dess omständigheterna pakallade dess offentliggörande, något som drog ut pa tiden, enär danska hofvet ej fans villigt att besvara artigheten. Under den följande tiden iakttog Gustaf III ett vänskapligt och förekommande beteende mot Danmark och dess representanter och låtsade ej om de ränker, som danske envoyén i förbund med den ryske spann under 1786 års riksdag för att underblåsa oppositionen. Straxt efter riksdagens slut begaf sig konungen till öfningslägret i Skåne; här mottog han ett besök af den danske kronprinsen-regenten och aflade sjelf ett motbesök hos den danska konungafamiljen på Marienlyst. Härunder har han utan tvifvel uppbjudit all sin älskvärdhet för att vinna den unge kronprinsen, sin frände; huruvida han deri lyckats, är mera tvifvelaktigt, da de båda furstarnes lynnen voro allt för olika att befrämja en förtroligare bekantskap. Danske kronprinsen, den da 18-årige Fredrik, var dels af naturen dels i följd af sin ungdom blyg och

tillbakadragen; i grunden var det en enkel, flärdlös och rättfram karaktär och i många stycken en motsats till Gustaf III.

Vägen till ett närmande mellan de båda nyss så fiendtliga hofven var sålunda redan banad, då det turkiska kriget utbröt. Det gälde nu för Gustaf III att raskt fortsätta på denna väg, att genom ett skickligt steg tränga sig emellan Danmark och Ryssland samt isolera det sistnämda. Ögonblicket var i sjelfva verket icke illa valdt. Kort förut hade ryska hofvet gjort ett nytt försök att inblanda sig i Danmarks inre angelägenheter och emot de danske statsmännen anslagit en förmyndareton, som erinrade om Salderns uppträdande under Kristian VII:s första regeringsår [1]). Väl hade grefve Bernstorff med allvar tillbakavisat detta försök och häfdat Danmarks oberoende, men harmen öfver Rysslands hänsynslöshet var ännu frisk och kunde möjligen ännu vara så liflig, att danska hofvet med tacksamhet mottoge den hand, som räcktes det till befrielse från det ryska öfvermodet. Med tanke härpå hade Gustaf III tva veckor efter underrättelsen om turkiska krigets utbrott (d. 2 okt.) befalt baron Sprengtporten att under samtal med Bernstorff framhålla Sveriges och Danmarks många gemensamma intressen, i synnerhet i förhållande till Ryssland, samt antyda, att stunden nu vore kommen för danska kabinettet »att stadga ett system, som instämmer med dess verkliga intresse och värdighet, samt med oss öfverenskomma om sådana förenade mått och steg till bägge rikenas förmon och ära, som vi å vår sida länge sökt bereda genom en närmare förtrolighets upprättande, på det ej Ryssland i evärdliga tider måtte af hela Europa blifva ansedt såsom den enda makten i Norden, som spelar en roll och föreskrifver de öfriga lagar». [2])

Men det var icke konungens afsigt att åt Sprengtporten ensam anförtro den vigtiga underhandling, som nu förestod med danska hofvet; dertill åtnjöt Sprengtporten ej tillräckligt anseende, liksom ej häller konungens förtroende. Konungen insåg allt för väl de stora svårigheter, hvarmed en sådan underhandling vore förenad, att icke tillgripa utomordentliga medel till ändamålets vinnande. Skulle någon kunna lyckas i en dylik underhandling, der det gälde att öfvervinna ett inrotadt misstroende, så var det han sjelf, det var honom sjelf personligen, som detta

[1]) Jfr Holm, Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig 1788—90, s. 7 (i Vidensk. Selsk. Skr., 5:te Række, histor.-filos. Afd. IV, 2).
[2]) Gustavianska Papperen, III, 2, s. 185.

misstroende i första rummet gälde, och derför tillkom det ock honom personligen att söka häfva detsamma. Med denna tvifvelsutan riktiga tanke förenade sig konungens förtroende till sig sjelf och sin förmåga att vinna menniskor och att leda en diplomatisk underhandling med skicklighet och finhet. Sådana hafva för visso de hänsyn varit, som förmått konungen att sjelf försöka sin lycka i Köpenhamn och att genom ett oväntadt besök, en oförberedd framställning taga de danska statsmännen med storm.

Sedan konungen fattat sitt beslut att resa till Köpenhamn, vidtogos förberedelserna dertill med den största hemlighet, på det att besöket måtte bli en verklig öfverraskning. Den 21 okt. 1787 begaf sig konungen på väg till Karlskrona för att der besigtiga några nya fartyg och fastställa en viss modell för nybyggnader. Som han medförde ett betydligt följe och hans följeslagare voro anbefalde att medtaga sina galadrägter, förmodade man både bland allmänheten och i diplomatiska kretsar, att konungen ärnade sig till Berlin [1]), något som icke häller motsades från hofvet, vare sig att konungen verkligen haft för afsigt att dit utsträcka resan eller han endast velat leda ryktena på villovägar. Efter ett kort besök i Karlskrona fortsatte han resan till Skåne, såsom man gissade för att öfver Ystad begifva sig till Tyskland. I dess ställe tog han vägen till Malmö, der han inträffade den 26 okt. Härifrån affärdade han d. 28 frih. d'Albedyhll, som var Sprengtportens medhjelpare, men för tillfället tjenstledig vistades i Skåne, till Köpenhamn att förbereda Sprengtporten på konungens ankomst. Sedan konungen genom skrifvelse från Malmö underrättat rådet om sin afsigt, begaf han sig d. 29 okt., åtföljd af ett talrikt följe [2]), öfver till Köpenhamn, dit han ankom straxt på eftermiddagen. Hans ankomst var en fullkomlig öfverraskning för det danska hofvet: utan att låta anmäla sig begaf sig Gustaf III genast till slottet och uppsökte den kungliga familjen, som han påträffade sysselsatt med att dricka kaffe. Öfverraskningen var icke oblandadt angenäm, men

---

[1]) I bref af d. 30 okt. berättar Katarina II för kejsar Josef, att Gustaf III rest till Berlin: »je ne sais s'il s'y est rendu pour chercher ou trouver des esprits. V. M. I. croit-Elle que cette démarche produira quelqu'explosion autre que fumigations? Peut-être ne sert-elle d'aliment qu' à l'imagination inquiète du voyageur». v. Arneth, Joseph II und Katharina von Russland.

[2]) Följet bestod af omkr. 40 personer, bland hvilka märktes: Taube, Armfelt, J. C. Toll, Cl. Horn, v. Essen, Strömfelt, von Asp, m. fl.

konungen blef dock mottagen på ett mycket förekommande sätt och inbjöds att med sitt följe bo på Kristiansborg. Han uppträdde denna gång icke incognito, utan såsom konung, men det oaktadt bortlade han för tillfället den stränga etikett, som han sjelf så mycket älskade, men som vid detta hof icke var på sin plats, och umgicks både med kungliga familjen och med ministrarne på ett öppet och förtroligt sätt. Han gjorde allt för att vinna bådaderas bevågenhet; och sedan han låtit d'Albedyhll i allmänna ordalag meddela grefve Bernstorff och de öfriga ministrarne sin afsigt, dröjde han ej att med utrikesministern ingå i närmare detaljer. Han ville tydligen genom denna skyndsamhet förekomma alla på förhand träffade aftal mellan ministrarne, äfvensom den ryske gesantens bearbetningar.

Rörande de förhandlingar, som nu följde, hafva båda de handlande hufvudpersonerna efterlemnat berättelser. Af dessa har blott den ena, näml. Bernstorffs, hittills varit känd. Denna utförliga berättelse, som först begagnades af Beskow för sista delen af hans bekanta arbete öfver Gustaf III, och kort derpå i sin helhet offentliggjordes af prof. Holm i Dansk historisk tidskrift [1]), är en till danske konungen ställd rapport, dat. den 9 nov. 1787. Konung Gustaf III:s redogörelse för underhandlingen innehålles i hemliga protokollet af den 27 nov. s. å. [2]), hvilket efter konungens muntliga framställning är uppsatt af presidentsekreteraren von Asp. Förutom dessa båda hufvudurkunder finnas enskilda uppgifter af värde, dels i d'Albedyhlls anteckningar rörande sin tjenstgöring hos Gustaf III [3]) dels i Bernstorffs skrifvelser till danske ministern i Petersburg St. Saphorin, hvilka jämte andra danska aktstycken begagnats af Holm för hans afhandling om Danmarks politik 1788—90.

Vi gå nu att redogöra för underhandlingen, med hufvudsaklig ledning af de båda relationerna, hvilka dock ej i alla delar stämma öfverens med hvarandra.

Enligt konungens berättelse har han kort efter ankomsten haft ett samtal med grefve Bernstorff i kronprinsens närvaro, hvarvid han föreställde dem båda, att det vore hög tid »att häfva de gamle fördomar emellan svenske och danske folkslagen, hvaraf Ryssland sig betjent att väcka missförstånd dem emellan och derigenom betaga desse makter den independance, som na-

[1]) Fjerde Række, I, s. 689 ff. [2]) Se bilagan.
[3]) Författade 1792, tryckta i Stockholm 1855.

turligen tillhörde bägge riken», och att man, för att vinna detta ändamål, ej borde försumma de nuvarande europeiska konjunkturerna, hvilka ej lätt skulle återkomma. Dessa föreställningar syntes göra intryck såväl på kronprinsen som på grefve Bernstorff, hvilka båda läto förmärka sitt missnöje med det ryska öfvermodet. — Om detta första samtal har Bernstorff ingenting annat att förmäla, än att det rört sig kring Europas allmänna ställning; ej häller nämner han kronprinsens närvaro.

Vigtigare blef nästa samtal emellan konungen och Bernstorff, hvilket enligt konungens uppgift hölls samma dag, som han anlände till Köpenhamn, men enligt Bernstorffs först dagen derpå eller den 30 okt. Konungen inledde underhandlingen med ett längre föredrag, som Bernstorff kallar vältaligt och utstuderadt, hvari han erinrade om Kalmarunionen och orsakerna till dess misslyckande samt visade, att omständigheterna nu vore gynsammare för ett nordiskt förbund, aldenstund konungahusen i Sverige och Danmark, båda tillhörande oldenburgska ätten, vore förenade såväl genom vänskapens som genom slägtskapens band och rikena hade ett stort gemensamt intresse, nämligen faran från Rysslands hotande öfvermakt, som borde mana dem att understödja hvarandra mot det östra grannriket. På grund häraf föreslog konungen ett nära förbund mellan Sverige och Danmark, ett familjefördrag emellan de svenska och danska grenarne af oldenburgska ätten af samma art, som det hvilket förenade Bourbonska konungaättens olika grenar. Han framlade derpå ett egenhändigt utkast till ett sådant familjefördrag och uppmanade Bernstorff att fritt och uppriktigt säga honom sin mening om dess särskilda artiklar. Så skedde ock; hvad som dervid förekom, meddelas af Bernstorff mera i detalj, medan konungen inskränker sig till en summarisk och delvis ofullständig redogörelse för det hela.

Första artikeln innehöll ingenting mindre än ett defensivt och offensivt förbund utan inskränkningar emellan Sverige och Danmark. Härmed ville konungen från början rikta ett grundskott emot den rysk-danska alliansen af 1773. Näppeligen har han kunnat vänta, att ett sådant förslag nu skulle antagas, men förmodligen har han ansett det politiskt att genast framskjuta sin position så långt som möjligt för att derpå sakta retirera till den punkt, der han hoppades kunna qvarstå. Bernstorff å sin sida var angelägen att från början motsätta sig ett så radi-

kalt förslag och förklarade det genast oantagligt, såsom stridande mot Danmarks äldre förbindelser. I anledning häraf uppstod ett lifligt samtal, hvarunder konungen ytterligare betonade det förödmjukande i Danmarks beroende af Ryssland och äfven framhöll osäkerheten af förbund med en makt, »hvars regent befunne sig uti en så precaire ställning, att en enda man af Preobraschenski-gardet kunde väcka en revolution»; och hvad anginge Danmarks förbindelser med Ryssland och Sveriges med Frankrike, såsom hinderliga för den föreslagna alliansen, förklarade konungen enligt Bernstorffs berättelse, att »la bonne foi des souverains doit être subordonnée aux circonstances». Då emellertid Bernstorff ej kunde gifva med sig i denna hufvudpunkt, beslöt sig konungen för att alldeles stryka densamma. Konungen i sin relation omtalar hvarken att han velat gifva förbundet en så vidsträckt syftning eller att han gått in på att utesluta en dylik artikel.

Andra artikeln, som stadgade en ömsesidig garanti för båda rikenas europeiska besittningar, *tredje* art. om förbindelsen att under sjökrig gemensamt försvara handelsflaggan mot de krigförande, och *fjärde* art. angående blifvande förhandlingar om ett nytt handelsfördrag, mötte från Bernstorffs sida inga svårigheter. *Femte* art., som innehöll en ömsesidig garanti för den lutheranska bekännelsen, ansåg Bernstorff ha tillkommit i anledning af ryktena om konungens benägenhet för katolicismen, men konungen förklarade i sin framställning, att han låtit den inflyta för att äfven pa detta sätt utesluta Ryssland från förbundet [1]). *Sjette* punkten, som rörde de ömsesidiga sändebuden och deras rang, och *sjunde*, som förpligtade båda parterna till ömsesidigt bistånd, ifall förbundet ådroge endera fiendtligheter, föranledde inga anmärkningar. Så mycket betänkligare fans deremot den *åttonde* och sista artikeln, som skulle förstärka den första genom att förklara ogiltigt hvarje föregående eller blifvande fördrag, som stode i strid mot dess innehåll. Äfven denna förklarade Bernstorff omöjlig; konungen åter sade sig vilja ytterligare taga densamma i öfvervägande och yttrade slutligen liksom hotande, att ett sådant ögonblick som detta icke skulle återkomma, och att na-

[1]) När kon. i rådet föredrog denna punkt, gjorde riksrådet Ramel den hemställan, om icke en tredje makt, som vore lika nära befryndad, kunde accedera till en dylik familjförbindelse uti det politiska af dess innehåll med undantag för hvad som rörde religionen. »Men härom var nu mindre fråga, sedan gr. Bernstorff», långt ifrån att motsätta sig denna punkt, »funnit sig deraf besynnerligen uppbygd».

tionen måhända skulle en dag kräfva räkenskap af de ministrar, som ej vetat begagna sig deraf. Derpå svarade Bernstorff, att man å danska sidan vore beredd att gå honom till mötes, så långt det vore möjligt, men uttryckte äfven den förhoppning, att Nordens fred icke måtte göras beroende af det svar, som konungen finge på sin framställning.

Efter Bernstorffs bortgång fick statsministern Schack-Rathlou företräde; konungen upprepade nu hufvudsakligen samma förslag och motiv och fick ungefärligen enahanda svar — denne minister synes till och med ha varit ännu mindre tillmötesgående, än Bernstorff. Det oaktadt säger konungen om denna dags förhandlingar, att »liknelserna voro sådana, att nog anledning var att förmoda, det Danmark utan långt betänkande skulle ingå i saken alldeles efter K. M:s önskan».

Härmed slutar konungen sin berättelse om den dagens förhandlingar. Bernstorff åter har åtskilligt mera att derom förtälja. Han säger nämligen, att han afgifvit rapport om konungens framställning (förmodligen inför konseljen) och fått i uppdrag till honom frambära det svar, att Danmark med nöje skulle ingå i det föreslagna förbundet, om Ryssland dertill anslöte sig såsom tredje »partie principale», ja till och med om Ryssland endast gåfve sitt bifall dertill före undertecknandet, och att konungen af Danmark skulle göra allt för att öfvervinna Rysslands motvilja. Detta svar framfördes till Gustaf III i den mest hänsynsfulla form och med nya anmärkningar, som voro egnade att styrka den danska uppfattningen, t. ex. att freden i Norden bäst betryggades genom en trippelallians emellan Sverige, Danmark och Ryssland, men att deremot ett försök att utesluta Ryssland skulle sätta denna fred på spel. Konungen ville dock ej höra talas om Rysslands deltagande och trodde icke häller det tjenade till något att begära dess samtycke till den svensk-danska alliansen — detta samtycke kunde Danmark ock undvara, lika väl som Sverige uraktlät att inhämta Frankrikes bifall, då det anslöt sig till väpnade neutraliteten; på sin höjd ville konungen medgifva, att fördraget efter undertecknandet delgåfves det ryska hofvet. Slutligen förklarade han, att »hans personliga heder vore intresserad i framgången af denna underhandling, att han kände sig djupt sårad, att han ej ville trötta Bernstorff med onyttiga samtal, utan betraktade underhandlingen såsom afslutad och vänapen med Danmark i fara att brytas». Bernstorff besvor kon-

ungen att icke låta detta bli hans sista ord och tillade, att om han kunde nöja sig med att erhålla ett bevis på danske konungens vänskap och uppriktighet, ville denne meddela honom sitt gjorda anbud i skriftlig form. Då förmildrades konungen något och lofvade att uppskjuta sitt definitiva beslut till följande dag, på vilkor att äfven det danska svaret ännu en gång toges under öfvervägande i konseljen. — Af hela detta samtals innehåll finnes i konungens redogörelse ingenting annat, än att såväl Bernstorff som Schack-Rathlou fordrat Rysslands inneslutande i fördraget.

Följande dag — det måste ha varit den 31 oktober — lät konungen först sin minister, frih. d'Albedyhll, fortsätta underhandlingen med grefve Bernstorff. D'Albedyhll var, som han sjelf berättar, af den mening, att konungen borde för tillfället nöja sig med det fördelaktiga intryck, hans uppträdande gjort på Bernstorff och andra danska statsmän, samt att han ej borde gå dem för häftigt inpå lifvet, utan lemna dem tid att besinna sig och att öfvertyga sig om uppriktigheten af Sveriges afsigter; i sådant fall skulle det nog slutligen gå efter konungens önskan. Men Gustaf var otålig och åstundade snara och synbara resultat af sin diplomatiska färd; han satte en ära deri att, då han sjelf uppträdde såsom underhandlare, kunna säga, att han icke misslyckats. Han befalde derför d'Albedyhll att till underhandlingens befrämjande erbjuda grefve Bernstorff en deklaration, som försäkrade Danmark om Sveriges fredliga afsigter emot Ryssland. Denna egenhändiga skrifvelse af konungen öfverlemnades senare på dagen åt Schack-Rathlou; deri heter det, att konungen, »för att ännu tydligare visa, hur fredliga hans afsigter vore, och för att tillmötesgå hans kunglige svågers och hans neveus önskningar, hade den tillfredsställelsen att förklara i den mest omfattande form, att han, långt ifrån att vilja störa det goda förhållandet emellan konungen af Danmark och den ryska kejsarinnan, tvärtom önskade, att detta måtte fortfara till fördel för det allmänna lugnet, till glädje för hans kunglige svåger och till gagn för dennes stater; det vore icke allenast vänskapen för danske konungen och hans son, som ingåfve honom dessa önskningar, utan äfven hans personliga känslor för kejsarinnan, känslor som det vore honom en glädje att vid hvarje tillfälle lägga i dagen» [1]). Denna deklaration, hvars brist på uppriktighet ej hade kunnat

[1]) Se Holm, a. st. s. 8.

undgå de svenske rådsherrarnes uppmärksamhet, blef icke häller för dem omnämd annorlunda än i förbigående.

Under dagens lopp begagnade konungen de tillfällen, som yppade sig, att draga kronprinsen och arfprins Fredrik på sin sida. Han säger derom sjelf, att han ingalunda velat missbruka kronprinsens ungdom och oerfarenhet eller affordrat honom något bestämdt svar, men icke häller kunnat underlåta att föreställa honom, att det åläge honom såsom Danmarks verklige konung att häfda sitt rikes oberoende af Ryssland och att hålla stånd emot »les avis timides d'un conseil». Sådana samvetsskrupler, som han hyste med afseende på Ryssland, »vore att respectera vid 18 år, men skulle vid en ålder af 27 gifva honom en ridicule. En slik delicatesse vore berömlig och en skyldighet emellan enskilda personer, men dess nogaste iakttagande, utan urskilning af omständigheterna, stater emellan vore att förråda hela folkslags välfärd och bestånd».

Efter mottagandet af konungens fredliga deklaration synes konselj ånyo ha blifvit hållen. Enligt uppgifter å svenska sidan skall det ha blifvit ifrågasatt, att konungen måtte få deltaga i konseljens öfverläggningar för att der personligen förfäkta sin sak; men detta blef, såsom naturligt var, afböjdt [1]). Konungen trodde sig veta, att af konseljens åtta ledamöter hade kronprinsen, arfprinsen, grefve Bernstorff och general Huth [2]) röstat för att genast mottaga hans anbud af ett förbund med Sverige och att först efter dess afslutande underrätta Ryssland om saken; deremot hade de, som konungen räknade till det ryksinnade partiet, eller prinsen af Augustenburg, Schack-Rathlou, Stampe och Rosencrantz velat inhämta Rysslands samtycke, innan något vidare steg toges. Då emellertid ingen egde utslagsröst vid lika röstetal, hade härmed hela saken förfallit. Men för att icke allt för mycket såra konungen af Sverige, hade man uppdragit åt grefve Bernstorff att erbjuda honom en skriftlig deklaration med de mest bindande vänskapsförsäkringar. Om en på sådant sätt tillkommen deklaration har Bernstorff i sin rapport ingenting att förmäla. Han säger blott, att han fått uppdrag till konungen frambära konseljens definitiva svar, hvilket var öfverensstämmande med det föregående dagen afgifna.

---

[1]) D'Albedyhlls Anteckningar s. 23; Fersens Memoirer, VI, s. 152.

[2]) Denne minister, som endast talade tyska språket, hade konungen låtit bearbeta genom d'Albedyhll.

Om det nya samtal, som nu följde mellan Gustaf III och Bernstorff, har den förre ett och annat att meddela, men ingenting af synnerlig betydelse: konungen hade ånyo varnat för det dryga ansvar, som ett afslag skulle kunna ådraga konseljen i framtiden, och Bernstorff hade förklarat, att hvad som skedde vore i strid emot hans egen personliga önskan. Bernstorffs berättelse härom är utförligare och erbjuder åtskilligt af intresse. »Det var ej utan rörelse», säger Bernstorff, »som jag nu gick att meddela konungen vårt definitiva beslut i saken. Jag tillkännagaf min ledsnad att nödgas lemna honom ett sådant svar, men bad tillika att få till hans bepröfvande hemställa vissa idéer, dem jag ville frambära icke i min officiela egenskap, utan såsom hans hängifne tjenare och liksom jag vore hans egen minister. Jag uttalade såsom min mening, att den väg han nu beträdt icke vore den sanna ärans eller honom värdig [1]), och att det funnes en annan politisk roll, skönare än någon af hans företrädares, som den närvarande ställningen i Europa anvisade honom och som ingen annan än han kunde fylla. Det gälde nämligen att rädda Turkiet från undergång i den nuvarande orientaliska krisen. Detta kunde ej ske med vapenmakt, utan endast genom en lycklig underhandling i Petersburg. Tillfället dertill vore gynsamt, enär kejsarinnan nu ej önskade krig, och det anbud, som vi gjort konungen, öppnade en lämplig utväg att vinna hennes förtroende, då hon i närvarande ögonblick mer än någonsin skulle sätta värde på den föreslagna trippelalliansen. Härigenom skulle konungen intaga Frankrikes plats såsom medlare mellan Ryssland och Turkiet och motsvara Europas förväntningar, hvilket hade sina ögon fästa på honom. Danmark unnade honom väl denna lysande roll och erbjöd honom den förmon att i Petersburg taga initiativ till den nordiska trippelalliansen» [2]).

Man ser af denna berättelse, med hvilken skicklighet Bernstorff visste att försötma de beska piller han hade att frambära, och hur riktigt han bedömde den monark, med hvilken han hade att göra. Hans ord hade ock all önsklig verkan. »Konungen, säger han, syntes lifligt tilltalad af den tafla, jag upprullade. Hela hans hållning förändrades, den upphörde att vara högtidlig

[1]) B. syftade troligen på de krigiska planer, som man ansåg ligga bakom konungens förslag.

[2]) Enligt konungens uppfattning af ett yttrande af Schack-Rathlou har danska hofvet t. o. m. velat gifva honom fullmakt att härom underhandla i Petersburg äfven för Danmarks räkning.

och allvarlig, den blef glädtig, behaglig och till och med förbindlig. Han öfverhopade mig med vänskapsbetygelser och omfamnade mig vid afskedet under försäkran, att han skildes från oss såsom vän och på ett sätt, som icke skulle förorsaka mig någon sorg». Denna omkastning i konungens tänkesätt bekräftades ytterligare genom flere af hans omgifning, som icke upphörde att tala om deras herres belåtenhet.

Härmed afslutades förra afdelningen af underhandlingarna, och dessa hvilade nu några dagar. Med deras återupptagande den 3 nov. börjar den andra afdelningen. Gustaf III hade nu insett fruktlösheten af hvarje försök att skilja Danmark från Ryssland och att genomdrifva en separatallians med det förra riket och hade derför lagt sitt förslag ad acta. Men å andra sidan ville han ogerna erkänna det för sig sjelf eller andra, att han misslyckats i den underhandling, som han föresatt sig att personligen leda; han ville så vidt möjligt dölja det för verlden, i synnerhet för sina undersåtar, han ville genom en diplomatisk fint betäcka sitt återtåg och derjämte skaffa sig ett handgripligt, om än illusoriskt, vitnesbörd, att hans resa icke varit utan resultat. Den väg, hvarpå han kunde vinna sitt syfte, hade Bernstorff sjelf anvisat honom, då denne, som vi sett, sjelfmant erbjudit sig att vilja lemna konungen det förut framstälda danska anbudet i skriftlig form [1]). Detta anbud kunde möjligen fattas såsom innebärande tillika en vänskaplig deklaration, och det är väl derför konungen framställer saken så, som om danska hofvet, för att blidka honom, sjelfmant erbjudit honom en dylik vänskapsförsäkring. Helt annorlunda beskrifver Bernstorff underhandlingen om denna sak. Han berättar, att den 3 nov. hade frih. d'Albedyhll kommit till honom och framfört den helsning från Gustaf III, att han önskade erhålla ett dokument, som vitnade om danska hofvets vänskap mot konungen och innehölle en försäkran, att i fall af krig mellan Ryssland och Sverige Danmark ej skulle taga annan del deri, än den som föreskrefves af dess traktater med Sverige. Sedan Bernstorff förklarat en dylik förbindelse vara för Danmark ännu betänkligare än det föreslagna familjefördraget, hade d'Albedyhll aflägsnat sig, men inom kort kommit tillbaka med en ny helsning från Gustaf III. Konungen, hette det nu, ville med fullt förtroende säga grefve Bernstorff, att han befunne sig i en viss förlägenhet gent emot sitt folk och

[1]) Se ofvan sid. 173.

i synnerhet sitt råd och ej visste, hvad färg han skulle gifva åt sin resa; han vore derför för sin personliga räkning i behof af ett dokument, som bevisade nyttan och nödvändigheten af hans besök i Köpenhamn. En sådan begäran, framställd i en sådan form, ansåg sig Bernstorff ej böra afslå. Han uppsatte derför en skrifvelse i form af ett bref från den danske till den svenske konungen och anmodade d'Albedyhll för säkerhets skull visa konungen utkastet. Denne godkände förslaget med några mindre ändringar; han uttalade äfven den önskan, att kronprinsen måtte jämte konungen af Danmark underskrifva brefvet, men afstod derifrån, då det ansågs strida mot bruket, och åtnöjde sig dermed, att kronprinsen skulle sjelf öfverlemna honom brefvet oförsegladt, sasom tecken till sitt bifall. Efter denna öfverenskommelse syntes konungen fullkomligt tillfredsstäld och gaf Bernstorff upprepade försäkringar, att han lemnade Danmark nöjd med sin resa och såsom Danmarks uppriktigaste vän.

Afresan, som blifvit uppskjuten några dagar, förmodligen i anledning af sist omtalade underhandling, egde rum den 5 nov., da konungen, åtföljd af kronprinsen, arfprinsen och hertigen af Augustenburg, begaf sig på väg till slottet Bernstorff, der middag intogs, och derefter till Fredensborg för att aflägga besök hos enkedrottning Juliane Marie och besvara hennes artighet att infinna sig i Köpenhamn under konungens dervaro. På Fredensborg dekorerade Gustaf III sin svåger arfprinsen med Serafimorden. Den 7 nov. skulle öfverresan ske till Sverige, men i anledning af stormigt väder stannade konungen och kronprinsen öfver natten på Kronborgs slott, och först den 8 nov. skedde affärden. Kronprinsen följde med sin höge gäst öfver Sundet; han fördes af konungen först till Landskrona, der de nya fästningsbyggnaderna beságos, och derpå tillbaka till Helsingborg, hvarifrån efter intagen middag återresan skedde samma dag.

När konungen på Kronborg tog afsked af sin värd, öfverlemnade denne till honom den öfverenskomna deklarationen. Denna skrifvelse, dat. den 5 nov., är uppfyld af de varmaste vänskapsbetygelser. Om Gustaf III:s besök i Köpenhamn säger konungen af Danmark, att »det varit en säker och värdefull underpant pa sådana känslor hos H. M., som betrygga lugnet i Norden och som, i det de sammansmälta Danmarks och Sveriges dyrbaraste intressen genom en vänskap och ett förtroende, som ej känna några förbehåll, bestämma mitt politiska system på det sätt, som

mest motsvarar mina önskningar». Ett uttryck, som sannolikt intagits på Gustafs begäran [1]) var, att intet skulle kunna förändra eller försvaga de vänskapliga känslorna å ömse sidor »eller i framtiden störa den fred och endrägt, som bör råda emellan oss till vår ätts och våra folks gemensamma lycka, och de gamla stridigheter, som allt för länge fortfarit emellan de tvänne nationerna, böra för alltid upphöra». Allt detta, skrifver danske konungen slutligen, uttalar han med så mycket större frihet, som han i detta hänseende ej är påverkad af någon förpligtelse. [2])

Den 10 nov., medan Gustaf III ännu var qvar i Helsingborg, afsände han frih. Armfelt till Köpenhamn att komplimentera och tacka det danska hofvet. Sändebudet hade dock äfven andra uppdrag. Han medförde nämligen Gustaf III:s kontradeklaration eller m. a. o. hans svar på danske konungens vänskapsförsäkran. Vidare öfverförde han till envoyén frih. Sprengtporten befallning att nu offentliggöra den utnämning till ambassadör, som han långt förut erhållit, och det utan att framställa den fordran af ömsesidighet, som dittills hindrat utnämningens bekantgörande. Slutligen hade konungen äfven den afsigt med Armfelts beskickning att derigenom kunna förskaffa sin gunstling danska Elefantorden såsom ett ytterligare bevis på den förtrolighet, som numer inträdt emellan hofven. Saken hade förberedts under vistelsen i Köpenhamn, i det att kronprinsens gunstling J. von Bülow blifvit prydd med Nordstjerneordens kommendörsband, och nu fick d'Albedyhll det föga angenäma uppdraget att åt Armfelt utverka Danmarks förnämsta ordenstecken. Han mötte dervid så mycken obenägenhet, att, såsom Bernstorff yttrade, det var obegripligt, att konungen ville fullfölja denna sak. Enligt Armfelts egen berättelse till konungen föranledde »denna bagatell» en stor uppståndelse vid danska hofvet. Ryske ministern gjorde föreställningar deremot, halfva konseljen likasa, och den stackars kronprinsen hade allt sedan han öfvertog styrelsen ej haft obehagligare ögonblick. Kronprinsen förklarade slutligen, att, som prinsar af hans eget hus förgäfves anhållit om denna orden, kunde han icke uppfylla konungens önskan, sa framt ej denne genom egenhändig skrifvelse derom anhölle. Härpå gick konungen verkligen in, och slutet blef, att kronprinsen vid

[1]) Detta kan slutas deraf, att de följande orden, skrifna med konungens handstil, finnas bilagda Bernstorffs koncept till brefvet. Jfr ofvan s. 177.

[2]) Se Holm a. st. s. 9.

Armfelts återresa öfversände ordensinsignierna till konungen och i ett bref uttryckte den önskan, att konungen ville på sin födelsedag pryda Armfelt dermed. Det tyckes dock ha skett dessförinnan; enligt d'Albedyhlls hånfulla uttryck blef orden »genast hängd på den nye elefanten».

Det är naturligt, att Gustaf III:s underhandling i Köpenhamn skulle ådraga sig mycken uppmärksamhet i Europa såväl genom det ovanliga i sättet för dess drifvande som genom det betydelsefulla i dess syften. Också kringflögo allahanda rykten och gissningar om följderna af konungens resa. Naturligtvis voro de danska och ryska hofven ifriga att beriktiga alla sådana rykten. Medan underhandlingen pågick och sedan den afslutats, hade Bernstorff varit angelägen att dels genom bref till danske envoyén i Petersburg St. Saphorin, dels genom meddelanden till ryske gesanten i Köpenhamn baron von Krüdener gifva det ryska hofvet del af hvad som förehades; detta skedde likväl, enligt Bernstorffs försäkran, på ett mot Gustaf III så grannlaga sätt som möjligt, »sans nuire à la bonne foi, due à la confiance, que le roi négociateur nous témoignait», d. v. s. utan att allt för mycket kompromettera honom i förhållande till ryska hofvet. Bernstorff hade till och med uppläst den danska deklarationen för Krüdener, som förklarade sig ej ha något att invända mot densamma. I följd häraf kunde de ryske gesanterna, biträdde af de danske, öfverallt förklara, att konungens besök i Köpenhamn ingenting förändrat i förhållandet emellan Ryssland och Danmark, och härom var man inom de diplomatiska kretsarne snart på det klara. Man trodde sig äfven veta, att konungen ärnat fortsätta resan till Berlin, men att man der höfligt undanbedt sig det tillämnade besöket [1]). Huruvida konungen på allvar hyst denna plan, kunna vi i brist på bestämda uttalanden ej upplysa, men anse mycket sannolikt, att så verkligen förhöll sig. Deremot veta vi på grund af preussiska hofvets bestämda försäkran [2]), att någon förfrågan der icke blifvit framställd om ett tillämnadt svenskt besök. Det är också naturligt, att konungen ej velat i Berlin vidröra saken, förrän han vore säker om framgång i sin danska underhandling. Nu förklarade man i konun-

[1]) Härom skrifver kejsar Josef den 11 dec. till Katarina II: »il est retourné chez soi ayant été prévenu, je crois, de Berlin, que Jules César se ferait excuser de comparaitre devant lui, n'étant pas assez au fait des étiquettes». v. Arneth, a. st.

[2]) Enligt skrifvelser i den preussiska diplomatiska brefväxlingen bland N. Tengbergs efterlemnade samlingar.

gens omgifning, att man med flit utspridt ryktet om resan till Berlin för att så mycket angenämare öfverraska det danska hofvet.

Om man sålunda inom den diplomatiska verlden trodde sig kunna försäkra, att Gustaf III misslyckats i sin underhandling, så var detta dock ingalunda konungens egen mening, och ännu mindre var han sinnad att medgifva något sådant inför sitt folk och sitt råd. Straxt efter återkomsten från Danmark, den 9 nov., aflät han till rådet den skrifvelse, som Geijer aftryckt i Gustavianska papperen och som upplästes i rådkammaren den 12 nov. Han talar häri om »den nära och ömma vänskap, som allt mer och mer förenat mig med den unge kronprinsen af Danmark», en vänskap, »som lärer genom sina följder bebåda en ny ställning i Norden», och anbefaller rådets medlemmar att i denna vigtiga sak »iakttaga en obrottslig tysthållighet». Tillika meddelade han rådet underrättelse om Sprengtportens utnämning till ambassadör.[1])

Så snart konungen återkommit till Stockholm, skyndade han att meddela rådet närmare upplysningar om den danska underhandlingen. Detta skedde den 23 nov. i närvaro af 10 riksråd och justitiekansleren. Konungen förklarade nu, att han länge varit betänkt att söka bryta det band, som sedan bytesfördraget af 1773 förenade Ryssland och Danmark, ett band som länge känts tryckande för den danska regeringen och gjort några af dess medlemmar benägna att närma sig Sverige. Han hade sökt skilja Danmark från Ryssland genom att injaga det förra samma fruktan för Ryssland, som det hittills hyst för Sverige; han hade ock sökt vinna danske kronprinsens personliga tillgifvenhet. Slutligen hade han beslutit att genom ett personligt besök i Kö-

[1]) Vid Geijers framställning (III, 2, s. 189—91) äro några beriktiganden att göra. Rådet fick redan d. 2 nov. konungens meddelande om reseplanen (i bref af 29 okt.). J. G. Oxenstjerna var icke konungen följaktig till Köpenhamn. Schröderheims bref (s. 191, not.) kan ej vara af d. 9, utan måste vara af d. 12 nov. — I detta bref skildrar Schröderheim på sitt komiska vis rådets miner vid uppläsningen af konungens bref från Helsingborg: »Grefve Bielke fann sig äldst och kände grannlagenheten deraf. Grefve Hermansson var blödig, baron Liljencrantz mycket affecterad, öfverståthållaren stolt med sitt enskilda bref i handen, riksråden Stockenström, Falkengren och Ramel voro sjuka. Riksrådet Oxenstjerna lät påskina en hemsk okunnighet, blandad med sin vanliga vänlighet. Riksrådet Fredrik Sparre var ej utan förundran. Riksrådet Bunge tycktes imaginera sig, hvad sviter en sådan visite väl kunnat medföra för 14 eller 15 år sedan. Riksrådet Falkenberg åt på en skorpa och tycktes småleende vilja förråda, såsom skulle han haft E. M:s nådiga förtroende af hela planen. Grefve Wachtmeister (justitiekansleren) och jag betraktade denna illustra areopag och kommo öfverens, att man bäst ser den ett stycke från bordet».

penhamn göra slag i saken. Han vore mycket nöjd både med det sätt, hvarpå han der mottagits af hof och folk, och med de politiska resultaten af sin resa; »med ett ord, mycket var vunnet, isen bruten och grunden lagd att göra hvad som återstår». Detaljerna af underhandlingen kunde han dock ej meddela hela rådet, utan endast ett utskott af fyra rådsherrar; till medlemmar i detta utskott föreslog konungen riksråden Bunge, Fredrik Sparre, Oxenstjerna och Ramel, hvilka alla förut varit hofkanslerer.

På utsatt dag den 27 nov. sammanträdde de fyra rådsherrarne inför konungen; von Asp förde protokollet. Nu meddelade konungen utskottet en detaljerad berättelse om sin resa och sina underhandlingar i Köpenhamn; det är samma berättelse, som vid sidan af Bernstorffs blifvit begagnad för denna framställning. Det är redan anmärkt, att densamma företer vissa olikheter med den danske utrikesministerns rapport, det är äfven visadt, hvari de förnämsta skiljaktigheterna bestå och huru några af dem kunna förklaras. Det kan ej bestridas, att den kungliga berättelsen lemnar åtskilligt att önska i afseende på fullständighet och klarhet. I sjelfva verket kan det ej förundra, om en rapport, som en ansvarig minister å ämbetes vägnar afgifver inför en regering, hvars medlemmar redan känna det hufvudsakliga af ämnet, blifver med hänsyn till det faktiska förloppet mera noggrann, än ett meddelande af en oansvarig monark, som i nåder gifver sitt råd del af en underhandling, hvilken han sjelf ledt och önskar framställa i den gynsammaste dager. Konungen har skildrat förloppet så fördelaktigt för sig som möjligt och gifvit Bernstorffs yttranden en allt för vidsträckt tolkning, Bernstorff åter har troligen i sin rapport begagnat mera beräknade och försigtiga uttryck än han gjort i verkligheten. På detta sätt vilja vi förklara vissa motsägelser mellan båda urkunderna. Det bör icke häller lemnas oanmärkt, att protokollet af d. 27 nov. aldrig blifvit justeradt.

Sedan konungen slutat sitt föredrag, betygade de närvarande riksråden »sin erkänsla för dess landsfaderliga omvårdnad att lägga en så hufvudsaklig grundval till Sveriges än större anseende, sjelfständighet och säkerhet», äfvensom sin «förundran öfver det myckna K. M. på så kort tid uträttat och sättet, hvarmed K. M. i sin vishet undanröjt mångfaldiga svårigheter, som företett sig, och ledt allt till sitt stora föremål». De begärde att få i allmänna ordalag gifva de öfriga riksråden del af hvad de inhämtat, hvilket konungen äfven medgaf. Följande dag, den 28

nov., uppläste utskottet inför det församlade rådet en skrift i nämda syfte. Deri heter det bland annat: »En säker vänskap upprättad emellan Sverige och Danmark, den oenighet upphäfven, som så länge söndrat tvänne konungahus, dem blodsband och egen förmon alltid bort förena, de fördomars skingrande, som delat två så lika folkslag, men som, då de äro försvunna, lemna Nordens äldsta monarkier frie att utan förbehåll öfverlåta sig åt den vänskap, deras inbördes ställning gör naturlig, äro de höga föremål, som ledsagat K. M. i dess underhandlingar. De hafva beredt för Norden ett lika oväntadt som för Sverige gagneligt öfverensstämmande i ett nytt system, hvilket fordom omöjligt genom inbördes misstroende ej fordrat mindre än K. M:s närvaro och vishet att grundlägga».

Inför det särskilda rådsutskottet ansåg sig konungen äfven böra föredraga en etikettsfråga, som uppstått i anledning af frih. Sprengtportens utnämning till ambassadör; det hörde till konungens egenheter att behandla dylika frågor liksom vore de vigtiga statsangelägenheter. Redan den 27 nov. hade han utförligt omtalat, huruledes danske kronprinsen bedt Armfelt frambära hans bekymmer deröfver, att Sprengtporten såsom ambassadör skulle taga försteget framför hans svåger, hertigen af Augustenburg, och hans önskan, att ett undantag måtte medgifvas för den senares räkning, ett undantag som konungen efter moget öfvervägande och af politiska skäl ansett sig böra bevilja. Den 4 dec. meddelade konungen rådsutskottet, att danske kronprinsen nu framstält samma anhållan med afseende på prins Karl af Hessen, som blifvit inbjuden till det danska hofvet. Då denne prins visat sig Sverige tillgifven och afvog mot Ryssland samt derför skulle kunna stödja Bernstorff emot det rysksinnade partiet i Köpenhamn, så vore det måhända politiskt klokt att tillmötesga äfven denna mindre väl grundade anhållan. I en skrifvelse till danske kronprinsen af den 6 dec. framstälde konungen sina betänkligheter [1]), men slutade med att öfverlemna saken åt kronprinsens eget skön. Ambassadören fick dock befallning, att sa snart någon annan makts ambassadör i Köpenhamn ville göra sin rang gällande, skulle äfven Sveriges återinträda i sina för tillfället nedlagda rättigheter.

[1]) »Svenska rådet», heter det bland annat, »såg ogerna min förra complaisance; denna corps är mycket noga om sin och rikets värdighet, den skulle ha gjort föreställningar mot mitt beslut, om jag ej allt från början genom min fasthet vetat imponera på densamma».

Härmed slutade de underhandlingar, som stodo i omedelbart samband med Gustaf III:s danska resa. Konungen tillskickade d'Albedyhll fullmakt att fortsätta underhandlingen om alliansen, han inbjöd danske kronprinsen att på sin tillämnade resa till Norge nästa år besöka det svenska hofvet, han behandlade med förekommande artighet Danmarks envoyé och alla danskar; men det oaktadt skred underhandlingen ej ett steg vidare framåt. Det danska hofvet hade tydligen för denna gång sagt sitt sista ord i frågan. Häröfver kan man i sjelfva verket icke billigtvis förundra sig. Den varma vänskap, som nu så plötsligt och med sådan ifver påtrugades Danmark från svensk sida, kunde ej annat än förefalla något misstänkt efter hvad som förut tilldragit sig. Det var ej mer än fyra år sedan Gustaf III med samma ifver hade sökt vinna Ryssland på Danmarks bekostnad och spränga den rysk-danska alliansen i syftemål att sedan angripa Danmark och beröfva det Norge. Och om man äfven velat glömma denna tilldragelse och anse den såsom en öfverilning, så kände man vid danska hofvet allt för väl Gustaf III:s holstein-gottorpska tänkesätt, hans ärfda ovilja mot Danmark, för att rätt förlita sig på en så hastig omvändelse. Det hade från dansk synpunkt icke ens varit välbetänkt eller försvarligt, om Danmark uppoffrat den mångåriga och med alla sina obehag dock i viss mon betryggande ryska förbindelsen för en allians med en monark, hvars ifrigaste önskan var Norges förvärfvande och som sjelf förkunnade den mera praktiserade än godkända grundsatsen, att »la bonne foi des souverains doit être subordonnée aux circonstances».

Härmed vilja vi dock ingalunda hafva sagt, att Gustaf III i sin underhandling icke menat det uppriktigt med Danmark, att hela hans politik vid detta tillfälle varit grundad på förställning och bedrägeri. Hans inrotade ovilja mot Danmark var visserligen icke öfvervunnen — det visade sig bäst ett år derefter vid det danska anfallet, då oviljan gaf sig luft i all sin styrka. Men han hade för ögonblicket qväft detta groll med samma lätthet, hvarmed han vid många andra tillfällen förstod att underordna sina personliga känslor under omständigheterna. För tillfället var Rysslands tillbakaträngande hans angelägnaste syfte, och för detta stora mål uppoffrade han sina sympatier för Frankrike, sina antipatier mot England och sin gamla ovilja mot Danmark. Det kan ej nekas, att det ligger något storslaget i den

plan, som förde konungen till Köpenhamn 1787. Han tänkte sig utan tvifvel en politik af ungefär samma syften som den, hvilken kort derpå sattes i system af den preussiske ministern grefve Hertzberg, men en politik af vida dristigare och mer utpräglad offensiv natur. Han ville bilda ett mäktigt förbund emot Ryssland; såsom aktiva medlemmar i detta förbund tänkte han sig Turkiet, Sverige och möjligen Polen, Preussen och England skulle hålla Rysslands bundsförvandt kejsaren i schack och understödja de krigförande med subsidier; syftemålet vore att upprätthalla Europas jämvigt, rädda Turkiet från undergång samt betrygga Sveriges ställning genom Rysslands försvagande och tillbakaträngande från 1743 års gräns. Den första länken i denna stora kedja var det turkiska kriget, den andra skulle blifva Danmarks skiljande från det ryska förbundet. Dernäst skulle det preussiska hofvet vinnas för Gustafs planer, troligen genom personlig underhandling i Berlin; med England hade redan under vistelsen i Köpenhamn förbindelser inledts genom underhandlingar emellan von Asp och engelske envoyén Elliot [1]), och efter återkomsten från Danmark utfärdade konungen i Helsingborg instruktion för Lars von Engeström att från Wien afgå till Varsjava och göra sig underrättad om Polens lust och förmåga att deltaga i ett krig mot Ryssland [2]).

Det var alltså ingalunda storhet i tanken och omfattning i vyerna, som fattades Gustaf III:s planer vid detta tillfälle lika litet som eljest. Men hans planer saknade tyvärr en annan egenskap, som är i politiken af ännu större betydelse, de saknade den säkra grund, som kan vinnas endast genom noggranna beräkningar, stadig hänsyn till verklighetens kraf samt ett tåligt, ihärdigt arbete. Gustaf III kunde aldrig glömma, att Sverige varit en stormakt, kunde aldrig lära sig inse, att dess stormaktstid var oåterkalleligen förbi, utan trodde sig kallad att lika väl som 1600-talets konungar spela en ledande roll i Europa. Hvad som fattades i verklig makt, det trodde han sig utan svårighet kunna ersätta genom kombinationer mera fyndiga än tillförlitliga, och de hinder, som framstälde sig, såg han ej eller ville ej se. De betänkligheter, som skulle möta hans förslag i Köpenhamn, trodde han sig med ett slag kunna häfva, de långa förberedelser, som erfordrades för att förma Danmark att ändra

[1]) Härom se Gustav. Papperen, III, 2, s. 204.
[2]) L. von Engeströms Minnen, utg. af E. Tegnér, I, s. 111.

system, ville han ej underkasta sig, och då man räckte honom ett finger, trodde han sig redan hafva hela handen. Man har vanligen uppfattat hans beteende efter besöket i Köpenhamn sa, att han sjelf icke mycket trott på den nya vänskapen, att han endast velat slå blå dunster i ögonen på sitt folk och sitt råd. Detta är dock att misskänna Gustaf III:s handlingssätt. Han hade verkligen å Bernstorffs sida rönt så mycket tillmötesgående, så mycken sympati för sin person och sina förslag, att det för hans lifliga sinne blef en lätt sak att öfverhoppa den långa väg, som ännu återstod till målet, och anticipera förbundet såsom redan slutet. Man bör derför ej tro, att han ville bedraga sina förtrogne, då han under den hemliga krigskonseljen på Haga jan. 1788 förklarade sig »ha gjort de lika kraftiga som lyckliga demarcher emot det danska hofvet, hvarigenom detsamma satt sig närmare tillsammans med Sverige och i samma mon jämkat sig undan det ryska förmynderskapet, hvilket allt, ehuru det icke genom tydliga ord vore exprimeradt, ändock nog påtagligen af dem hade tänkt och ment i den aflemnade skriftliga act»; man bör ej häller föreställa sig, att han med oförsvarligt lättsinne vid ryska krigets utbrott blottat Sveriges södra och vestra gränser på försvarare, ehuru han motsett ett angrepp från danska sidan. Han lefde verkligen länge i den illusion, att Danmark icke skulle angripa Sverige; han hade i Köpenhamn öfvertygat sig om, att det rysk-danska förbundet ej var af offensiv natur, och hoppades, att det danska hofvet skulle betrakta hans ryska krig såsom han sjelf ansåg det, såsom i verkligheten ett försvarskrig, och begagna sig häraf för att slippa fullgöra sin förbundspligt mot Ryssland. Han trodde nu liksom ofta, hvad han ifrigt önskade.

Men Gustaf III var ej den ende, hos hvilken den Köpenhamnska underhandlingen efterlemnat illusioner. Äfven Bernstorff, den lugne, beräknande statsmannen, har icke gått fri från missräkningar. Man finner af hans egen, liksom äfven af d'Albedyhlls berättelse, att han varit intagen af konungens vinnande personlighet, och troligt är, att han dels i följd deraf dels för att försona konungen med afslaget har vid underhandlingen begagnat sig af uttryck, som varit egnade att missleda. Konungen anför till och med det yttrande af Bernstorff, att så snart Ryssland gåfve Danmark en anledning att anse traktaten bruten, vore danska hofvet färdigt att underteckna det föreslagna förbundet. Men å andra sidan var Bernstorff också intagen af sin egen

person och hyste en hög tanke om sin diplomatiska konst och öfvertalningsförmåga. Han trodde sig ha lyckats i sitt bemödande att omstämma konungen gent emot Ryssland, att lugna hans krigiska ifver och gifva hans planer en annan riktning. Han lefde derför i den tron, att »denna tidpunkt, städse minnesvärd i rikets annaler, icke allenast icke skulle gifva upphof åt nya oroligheter, utan tvärtom befästa Nordens lugn». Det skulle ej dröja länge, innan han togs ur sin villfarelse.

De planer och underhandlingar, som vi här skildrat, blefvo utan någon politisk betydelse, utan varaktiga frukter för Norden. De voro för tidigt bragta å bane; de kunde ej gerna lyckas under en konung med Gustaf III:s politiska riktning och föregåenden, de kunde ej häller lyckas, så länge Danmark såg sin största säkerhet i nära förbindelser med Ryssland, förbindelser hvilka oaktadt sin defensiva karaktär likväl voro riktade mot Sverige och utgjorde en ständig fara för detta land. Likväl äro dessa underhandlingar ingalunda utan intresse eller betydelse för Nordens och för Gustaf III:s historia. De intaga ett icke oviktigt rum bland dessa förberedelser och försök, som småningom banat väg för en uppriktig försoning emellan Nordens länder; de lemna äfven bidrag till konung Gustaf III:s karakteristik och sprida ljus både öfver hans politiska planer och hans sätt att gå till väga vid deras utförande. Och om det än är sant, att dessa underhandlingar hvarken voro väl förberedda eller efteråt fullföljdes med klok beräkning, så torde dock ej kunna nekas, att de under besöket i Köpenhamn leddes på ett sätt, som vitnar om en ej ringa grad af diplomatisk skicklighet. Den mot konungen afvogt sinnade d'Albedyhll, som var hans förnämste medhjelpare, uttalar den mening, att »utaf alla högstbemälte herres negociationer på utländsk botten det torde vara denna, han fört med mesta förstånd och värdighet».

Bilaga.

Heml. Protokoll Stockholms Slott Tisdagen den 27 November 1787. Hos K. Majestät närvarande herrar Riksens råd gref Bunge, friherre Fredrich Sparre, gref Oxenstierna, friherre Ramel.

På nådigste befallning inkallades Presidentsekreteraren v. Asp att föra protokollet.

Sedan konungen öpnat det förseglade convolutet, hvaruti alla till danska ärendet hörande handlingar förvarades, behagade H. Maj:t efter data företaga det ena efter det andra för att uttyda anledningarne till hvar och en särskilt.

K. Maj:t ingeck likväl förut uti en omständelig beskrifning om hvad som tilldrog sig vid dess första ankomst till Köpenhamn, och huruledes H. Maj:t kort efter anländandet till slottet upwaktades af statsministren för utrikes ärenderne gref Bernstorff, med hvilken H. Maj:t först i kronprintsens af Dannemark närvaro hade ett samtal, i hvilket förestältes dem bägge, huru hög tid det var att häfva de gamle fördomar emellan svänske och danske folkslagen, hvarutaf, Ryssland sig betjänt att väcka missförstånd dem emellan och derigenom betaga desse magter den independance, som naturligen tillhörde bägge riken; på hvilka fördomars undanrödjande man utan dröjsmål borde vara betänkt, då närvarande conjunctur i Europa dertill företedde ett tillfälle, som, om det släptes utur händerne, svårligen stode att återvinna.

Under samtalet hade K. Maj:t till gref Bernstorff visat kronprintsen såsom den, hvilken i sjelfva värket var att anse såsom danskarnes konung och som den, på hvilken deras hopp att afskudda sig ett förhateligit ok egenteligen var bygdt. Det ena med det andra hade gjordt en värkan, som var synlig; och då genast röjde kronprintsen, det han öfver Rysslands tyngande herravälde redan inom sig sjelf hade upfattat ett missnöje, hvilket mera och mera hos honom tillväxte, alltsom han leddes att redigare se sammanhanget och följderne deraf; samt förmärktes äfven tydligen att gref Bernstorff ingalunda förgätit, det han år 1780 genom Rysslands stämplingar drefs ur danske ministeren.

Uti ett senare och enskylt samtal med gref Bernstorff samma afton yttrade denne statsministre på ett utmärkt sätt sin tillgifvenhet för K. Maj:t personligen och för Sveriges interesse, med åstun-

dan att se Sverige och Dannemark uti en nära förening. Han förklarade tillika, huru Dannemark ej annat begärte än att bibehålla fred med sina grannar, men röjde derunder, att ett af dess hufvudsyftemål var att draga Sverige och England ifrån Frankrike. K. Maj:t hade deruppå vidrört den förening, som i äldre tider varit emellan Sverige, Dannemark och Norrige, men derjämte visat de fel, som lågo i Calmare-unionen, hvarigenom densamma i stället att häfva hat och afund folkslagen emellan nödvändigt skulle öka dem. Tider och omständigheter voro nu ganska olika: en nära slägtskap emellan bägge konungahusen, svänske kronprintsens erkända arfsrätt till danska kronan, bägge rikens gemensamma behof att understödja hvarannan emot en granne sådan som Ryssland, Sveriges reserverade pretention på Holstein m. m. voro omständigheter, som borde göra Dannemark upmärksamt på sin egen ställning och på sina beslut i närvarande stund, samt å ömse sidor gifva anledning till förtrolighet och det bästa förstånd desse magter emellan, då K. Maj:t å sin sida erböd upphäfvandet af hela dess påstående på Holstein, om Dannemark upriktigt utfäste sig till hvad som kunde förvissa Sverige om säkerhet emot Ryssland. Sedan detta förutgådt, hade K. Maj:t framtagit det utkast, som var i beredskap till en familleförening (Lit. A)[1]) emellan Sverige och Dannemark, der konungar af Oldenburgska huset besutto bägge thronerne.

K. Maj:t anmärkte härvid till hrr Riksens råd, huruledes han under hela denna underhandling, så ofta som ske kunnat, erindrat danskarne sitt ursprung från oldenburgske huset, dels att de skulle besinna, hvad följder det kunde hafva för dem att vägra förening med en regent, hvars son en gång kunde blifva deras konung, dels för den innerliga vördnad bättre och sämre af danska nationen bära för oldenburgske huset, som gifvit dem stora regenter. Efter ett långsamt genomläsande af detta utkast tillkännagaf gref Bernstorff ett fullkomligt instämmande deruti innan för dess enskylta del, men yttrade tillika dess åstundan, att Ryssland uti förbundet måtte intagas; till förekommande hvaraf K. Maj:t imedlertid med flit låtit inflyta..Som inbördes garantien bundsförvandterne emellan af lutherska läran för att sätta sådant utom all fråga. Hr R. R. friherre Ramel understälte härvid i underdånighet förbigångsvis, om icke en 3:dje magt, som vore lika nära befryndad, kunde accedera till en dylik familleförbindelse uti det politiska af dess innehåll, med undantag af hvad som rörde den antagna religionens bevarande. Men härom var nu mindre fråga, sedan gref Bernstorff, långt ifrån att invända emot denna article såsom hinderlig för Rysslands intagande i förbundet, funnit sig deraf besynnerligen upbygd; och hade K. Maj:t i synnerhet hvilat sitt påstående om Rysslands uteslutande derifrån uppå faran att förena sig med en magt, hvars regent befant sig uti en så précaire ställning, att en enda man af Preobrasinskygardet kunde väcka en revolution: hvarjämte konungen tillagt, att det utom

[1]) Bilagorna saknas.

dess vore erkändt att, sådan som ställningen emellan Ryssland och Sverige nu var, Porten ej annorlunda kunde anses än såsom Sveriges naturlige allierade, och att ett förbund i närvarande stund emellan Sverige och Ryssland omöjligen annat kunde än förefalla turkarne såsom ett förrådande af deras interesse, och uphäfva det förtroende de altid haft och borde hafva för Sverige; i en stund då det snarare till Sveriges förmån borde befästas, som denna magten kan hända var den enda, som nu fant sig i belägenhet att kunna skaffa dem fred med Ryssland. Fråga upkom sedermera om beskaffenheten af danska conseillen och som hr Schack Rathlow var ledaren af ryska partit och nödigt var att söka förmå honom att inse sakerne efter förevarande ändamål, blef öfverenskommit, att K. Maj:t sjelf skulle tala med honom i detta ämne. Samma dag hade ock K. Maj:t ett samtal med hr Schack, hvaruti denne med allmänna ordasätt förklarade sin åstundan för vänskap och enighet emellan Sverige och Dannemark, samt betygade beredvillighet i hvad uppå honom ankom att befrämja ett förbund desse magter emellan; men yrkade nödvändigheten, i anseende till förut ingångne förbindelser, att Ryssland deruti måtte intagas.

Imedlertid voro liknelserne vid denna dagens conferencer sådane, att nog anledning var att förmoda, det Dannemark utan långt betänkande skulle ingå i saken aldeles efter K. Maj:ts önskan.

Dagen deruppå om morgonen war conseil; efter hvars slut kronprintsen inkom till K. Maj:t och med honom hade ett enskylt samtal ifrån kl. $^1/_4$ på ett till $^3/_4$ på tre. Vid dess första inträde märktes en ledsnad hos honom af en, som fant sig contrarierad i något, som låg honom om hjärtat. K. Maj:t förestälte honom då dess åligganden såsom konung, Dess värkeliga modestie hindrade denne herre att familiarisera sig med termen och förmådde honom att flere gånger falla K. Maj:t i talet och säga »mais Je ne suis pas roi». Sådant hindrade honom imedlertid ej att ingå i sjelfva saken. Hvad mäst på honom värkade var, att K. Maj:t frågade, hvad slutsatser han trodde skulle dragas deraf, att Dannemark ej utan låf af Ryssland skulle kunna ingå ett familleförbund med en magt, hvars konung sjelf kom och erböd dem detsamma; samt förestälte honom, huru orimelig och neslig en slik dependance voro, tilläggandes, att K. Maj:t fullkomligen inság allt, hvartill kronprintsen af Dannemark kunde anse sig förbunden efter tractatens innehåll. Sådana scrupuler voro att respectera vid 18 år, men skulle vid en ålder af 27 gifva honom en ridicule. En slik delicatesse vore berömlig och en skyldighet emellan enskylte personer, men dess nogaste iagttagande, utan urskillning af omständigheter, stater emellan vore att förråda hela folkslags välfärd och bestånd. Sådant yttrades ej nu i afsigt att han skulle uptaga det eller svara derå. Man ville ej surprennera honom, utan endast gifva honom ämnen att tänka uppå, hvilka dess ålder och erfarenhet ej ännu torde hafva företedt: men han vore prints och han kunde ej annat än känna sanningen af allt detta, samt att större delen af de svårigheter, som emot

föreningens ingående blifvit framkastade, vore les avis timides d'un conseil.

Då K. Maj:t sedermera lämnade sitt rum för att inträda uti det, hvarest kongl. famillen församlades före måltiden, fant han tillfälle, medan det väntades på änkedrottningen, att taga arfprintsen Fredrich afsides och då i kårthet uprepa det hufvudsakligaste af hvad redan var sagt till kronprintsen, samt derjämte yttra hvad på en gång borde smickra honom och låta honom känna dess åligganden för Dannemarks sjelfständighet såsom arfprints till detta rike, med upmuntran att understödja saken i conseillen på det kraftigaste. Konungen erindrade honom ibland annat, huruledes han långt före detta, innan kronprintsen inträdde i danska conseillen, varit den som derstädes med värdighet och den förste af alla yrkat Dannemarks sjelfständighet och den försigtighet, som borde i agt tagas att ej underkasta sig ryska oket. Då han numera ägde en son, hvilken näst honom sjelf var närmaste arftagaren till kronan efter kronprintsen, som ej ännu ägde någon afkomma, vore anledningen så mycket större att fortfara uti ett med dess höga börd så öfverensstämmande tänkesätt.

Uti ett sedermera med printsen af Augustenburg hållit samtal märktes nogsamt att denne furste war inblåst af Schack Rathlow.

Under allt detta war baron Albedyhll afsänd till statsministren och förste generaln af danska krigsmagten herr Hut för att meddela honom innehållet af K. Maj:ts föreställningar och propositioner, efter H. Maj:t ej sjelf kunde inlåta sig med denne general, hvilken ej känner annat språk än tyskan.

Om aftonen var conseillen åter församlad, hvilken består af åtta ledamöter. Ibland dem voro kronprintsen, arfprintsen Frederich, gref Bernstorff och general Hut af den tankan att genast ingå tractaten och sedermera derom underrätta Ryssland, men de andre fyra, printsen af Augustenburg, Schack Rathlow, Stampe och Rosenkrants af den meningen, att man förut borde fråga Ryssland till råds, enligt de med samma magt ingångne förbindelser.

Då således meningarne voro lika delte och regementsförfattningen ej i slikt fall lämnar votum decisivum åt någon, var vid detta försök ej något vidare att tillgöra, men conseillen, som icke dess mindre var angelägen, att K. Maj:t ej skulle återresa till sitt land missnöjd, öfverenskom inom sig, att gref Bernstorff skulle såsom ifrån H. danska Maj:t afsändas att å konungens dess herres vägnar erbjuda konungen af Sverige en declaration, som skulle innehålla de fullkomligaste vänskapsförsäkringar, med all den förbindelse å Dannemarks sida till enighetens befrämjande bägge riken emellan och till ett gemensamt godt förstånd till bägges samfälta säkerhet, som H. svänska Maj:t med den föreslagna tractaten påsyftat. Dertill ansågo de sig berättigade, efter tractaten med Ryssland endast förbehöll, att intet förbund utan i samråd med denna magt af Dannemark skulle ingås, men ej deruti något förbehåld var gjordt emot en dylik, ehuru formelig, declaration.

Under ett långt samtal, som vid gref Bernstorffs ankomst till K. Maj:t föreföll med denne statsministre, i hvilket han till ursägt å conseillens vägnar gjorde gällande Dannemarks förbindelser emot Ryssland, sade han ibland annat: »Si c'etoit seulement une autre que cette Impératrice, à qui nous devons le Holstein»; och undföll honom tillika, att tractaten emellan Ryssland och Dannemark innebar i händelse af krig en hjälpsändning af 6 krigsskepp och 4 fregatter samt 500,000 riksdaler i subsidier.

K. Maj:t lät gref Bernstorff då känna, huru danska conseillens temporiserande råd antingen skulle bårtskämma och förlora den unga kronprintsens caractere eller kunna sätta ledamöterne sjelfve med tiden uti ett drygt ansvar; frågandes honom hvad värkan han väl trodde det skulle kunna göra, om, i händelse af ett krig emellan Sverige och Dannemark, hvars utgång äfven så väl kunde blifva till det senares nachdel som förmån, om danska folket finge omständelig del af det förbund, konungen af Sverige nu sjelf erbudit, och af allt hvad vid detta tillfälle förefallit.

Gref Bernstorff, rörd af de föreställningar, som gjordes honom, kunde ej mera än försäkra, huru mycket hvad som nu händt var emot dess enskylte önskan, men att det ej stod i dess magt att för det närvarande värka ändring derutinnan.

Kårt derefter hade herr Schack Rathlow företräde hos K. Maj:t, uti hvilket han nyttjade alla möjliga ordasätt att uttrycka sin önskan att hafva kunnat bidraga till det föreslagna förbundets ingående, men repeterade hvad gref Bernstorff förut sagt om förbindelserne med Ryssland; med tilläggning att utom denna svårigheten vore Dannemark så beredvilligt att ingå det nu föreslagna förbundet, att han kunde försäkra, i fall K. Maj:t öfvertalte sig till Rysslands intagande deruti, det danska håfvet med nöje skulle lämna fullmagt till konungen af Sverige att för egen och Dannemarks räkning sjelf med keysarinnan negociera om denna tractat.

K. Maj:t lämnade honom nu del af ett utkast till en declaration, den H. Maj:t varit sinnad att afgifva till danska håfvet, antingen tractaten kom att äga rum eller intet, och hvarå han då förväntade sig ett dermed instämmande svar. Detta var det enda dokument, som under hela denna tiden kom uti någon af danska ministerens händer och blef dem en anledning till den declaration, hvilken konungen i Dannemark sedermera lämnade K. Maj:t och hvarigenom i stället för en tractat, som inneburit motsvarande förbindelser för bägge, Dannemark nu å sin sida allena utfäste sig till den fullkomligaste förening med Sverige uti starkare ordasätt än K. Maj:t någonsin ämnat begära. Imedlertid hade konungen sagt till hr Schack äfven som förut till gref Bernstorff, det han ej ännu ville anse denna saken (nemligen i anseende till tractaten) såsom slutligen afgjord.

Detta var torsdags afton, och konungen gjorde dess föresats bekant att resa från Köpenhamn nästföljande lördagen.

Danska regeringen, villrådig om sättet, men ense i föresatsen att göra något att tillfredsställa K. Maj:t, höll täta conseiller, fredagen conseil och äfven lördags morgon kl. 8.

Imedlertid hade konungen afsändt ministren baron Albedyhll till gref Bernstorff för att af honom fordra, det något uttryckeligit måtte inflyta uti den tillämnade declarationen, hvarutaf man med visshet måtte kunna sluta, huruvida den igenom tractaten emellan Ryssland och Dannemark utfäste hjälpsändning kunde vara syftande på Sverige eller ej. Gref Bernstorff erböd, att K. Maj:t sjelf skulle dictera denna declaration, men H. Maj:t afböjde sådant, och förbehöllt sig endast att innan underskriften se utkastet dertill, hvilket blef i akt tagit.

Svårigheten att uti konungens af Dannemark allmänt kända olyckliga tillstånd erhålla underskrifter gjorde något uppehåld, och K. Maj:t upsköt sin afresa till måndagen den 5 nov. Imedlertid blef öfverenskommit, att, till förebyggande af alla utspridelser i framtiden, som skulle denne acte blifvit konungen af Dannemark hemligen aftvungen, den ej allenast af dess statsministre skulle contrasigneras, utan äfven genom kronprintsen å dess herr faders vägnar tillställas H. Maj:t; hvilket ock skedde på Cronenburgs slott, onsdagen den 7 nov., dagen före K. Maj:ts öfverfart vid sundet. Declarationen är bilagd sub lit. . .

Att konungen under dess besök till änkedrottningen och vistande hos henne på Friedensburgs slott med seraphimerorden decorerade sin herr svåger arfprintsen Fredrich, derom erindrade K. Maj:t de närvarande herrar Rikseus råd att de redan blifvit underrättade genom hvad H. Maj:t i rådets pleno den 23 innev. öfver detta ämne i allmänhet yttrade, äfven som då likaledes blifvit omrördt, hvad synnerlig fägnad detta vedermäle af K. Maj:ts aktning och vänskap hos bemälte furste upväkte.

Storm och svårt väder hindrade öfverfarten från Helsingör till torsdagen den 8 nov., då K. Maj:t åtföljd utaf kronprintsen af Dannemark anlände tidigt före middagen till Helsingborg. Konungen lämnade då ett ej obetydligt prof af sin vänskap för kronprintsen af Dannemark och af sitt förtroende till Dannemarks försäkringar, då han genast efter landstigningen sjelf förde bemälte kronprints till Landskrona fästning och derjämte tillät öfverbefälhafvande generalen af hela danska krigsmagten hr Hut att tillika bese alla arbeten dersammastädes.

Så snart K. Maj:t efter danska printsens återresa, som skedde samma dag emot aftonen, fått någon mera ledighet än hela den förflutne tiden, författade H. Maj:t en contradeclaration (Lit. . .) till konungen af Dannemark, med hvilken öfverste kammarjunkaren friherre Armfeldt affärdades till Köpenhamn. Vid samma tid var danske generalmajoren Haxthausen afsänd ifrån Köpenhamn med ett bref till K. Maj:t ifrån kronprintsen af Dannemark, författat uti de mäst vänskapsfulla ordasätt.

Hvad som tilldrog sig vid friherre Armfeldts ankomst till Köpenhamn, medelst dess utnämnande till riddare af Elephanterorden, kunde ej annorlunda anses än som en publique demonstration af Dannemarks förändrade tänkesätt. Största beviset derå vore de utlåtelser och falska berättelser, som af ryske beskickningarne här och i Dannemark utspriddes, och de påståenden, hvilka vid första hitkomna rycktet derom af grefve Razumovsky blifvit gjorde, att en slik sak var aldeles omöjlig.

Gref Bernstorff hade utom dess försäkrat K. Maj:t, att tänkesättet inom danska conseillen var nu sådant, att så snart Ryssland gåfve Dannemark en anledning att anse tractaten bruten på ryska sidan, så vore danska håfvet färdigt att underteckna det af K. Maj:t nu föreslagne förbundet.

Till bibehållande af ett så mycket större insteg vid danska håfvet hade K. Maj:t funnit för godt att med ambassadeurs creditiver förse dess förut der residerande envoyé friherre Sprengtporten, och hade H. Maj:t, att så mycket mera förbinda sig danska håfvets erkäntsla, dervid förklaradt, det K. Maj:t ej fordrade, att någon reciprocitet i detta fall å deras sida skulle följas.

Den besynnerliga vänskap kronprintsen af Dannemark hyser för sin svåger printsen af Augustenburg hade förmådt honom att till baron Armfelt vid dess beskickning till Köpenhamn yttra ett slags bekymmer deröfver, att genom friherre Sprengtportens utnämnande till ambassadeur han skulle komma att vid alla tillfällen under en dagelig sammanlefnad taga steget af denne dess svåger. Han hade tillika erkändt, huruledes han till ändring i hvad etiquetten i slikt afseende föreskref ej ägde minsta rättighet att åberopa, men anmodat friherre Armfelt att på ett sätt, som ej kunde stöta K. Maj:t, insinuera, huru högt han skulle finna sig förbunden, om H. Maj:t härutinnan ville göra något undantag i anseende till printsen af Augustenburg. Detta var en sak, som försatte K. Maj:t i myoken förlägenhet. Dess vänskap för kronprintsen af Dannemark och dess värklige benägenhet att göra honom till viljes, den modestie, med hvilken han framställt sin åstundan, hoppet att genom en sådan eftergift emot printsen af Augustenburg vinna denne ledamot af conseillen, hvilken förut hållit sig vid ryska partit, voro skäl, som talade för villfarighet å kronprintsens begäran. Å andra sidan var den stora betänkeligheten att ej derigenom lämna andra håf en anledning att tillvita K. Maj:t eftergift af en konungslig rättighet och öpna dörren för franska håfvet till reclamation af en lika eftergift emot printsarne af Bourbonske blodet, påståenden, hvartill franska håfvet wid flere tillfällen röjdt stor hug, men som altid hittills blifvit afböjde. Efter nogaste öfvervägande utaf hvad som i denna saken var att anse såsom mot och med, beslöt K. Maj:t att lämpa sig efter kronprintsens önskan och derigenom än mera öka dess förbindelse, men vidtog tillika en utväg att genom det vilkorliga sätt, på hvilket det skedde, förekomma all den uttydning, som eljest kunnat göras till en eftergift af rättigheter till förfång

för K. Maj:ts värdighet. Konungen nyttjade vid detta tillfälle en den vänskapsfullaste och förtroligaste procedure, och som kan hända var utan efterdöme, i det H. Maj:t jämte ett transsumt af dess redan utfärdade höga instruction för ambassadeuren friherre Sprengtporten, bestående af .. §, som föreskref hvad han i anseende till printsen af Augustenburg hade att i agt taga, tillika sände under cachet volant dess förnyade höga skrifvelse till bemälte ambassadeur med befallning om hvad som nu var att följa i anseende till etiquetten med denne prints, efter det vilkorliga begifvande, hvartill K. Maj:t af personlig vänskap för kronprinsen af Dannemark låtit sig förmå; med anmodan till bemälte furste att, sedan han öfverenskommit med gref Bernstorff om sättet till värkställigheten af det ena och andra, sjelf låta meddela friherre Sprengtporten detta K. Maj:ts bref och befallning.

Huru stor kronprintsens fägnad varit vid undfåendet af H. Maj:ts skrifvelse, var lätt att föreställa sig.

Konungen hade äfven sträckt sin omtanka derhän att sjelf föreskrifva dess ambassadeur den note till främmande ministrerne, hvilken han efter dess audiencer hade att afgifva till förekommande af de falska intryck desse eljest af okunnighet om sammanhanget genom deras berättelser kunnat gifva sine håf rörande beskaffenheten af den complaisance K. Maj:t på kronprintsens af Dannemark anhållan visat hans svåger printsen af Augustenburg. Formulairet till denna note (lit. . .) var äfven inneslutit uti åfvansagde öpne bref till friherre Sprengtporten.

De närvarande herrar Riksens råd, upfylde af förundran öfver det myckna K. Maj:t på så kårt tid uträttat och sättet, hvarmed H. Maj:t i sin vishet undanröjdt mångfaldiga svårigheter, som företedt sig och ledt allt till sitt stora föremål; samt ej mindre intagne af en vördnadsfull erkänsla för dess landsfaderliga omvårdnad att lägga en så hufvudsakelig grundval till Sveriges än större anseende, sjelfständighet och säkerhet, hemställte i underdånighet, om icke tjänligit var att de genom en af dem samfäldt undertecknad skrift meddelade de öfrige herrar Riksens råd, hvilka ej ägde den lyckan att vara af detta utskått, hvad intryck K. Maj:ts nådiga delgifvande af allt detta på de närvarande värkat.

Då H. Maj:t härtill lämnade dess nådiga bifall, öfverenskommo desse herrar af rådet att mötas samma afton uti herr riksrådet grefve Oxenstiernas ämbetsrum här på slottet att der författa och underteckna denna skrift.

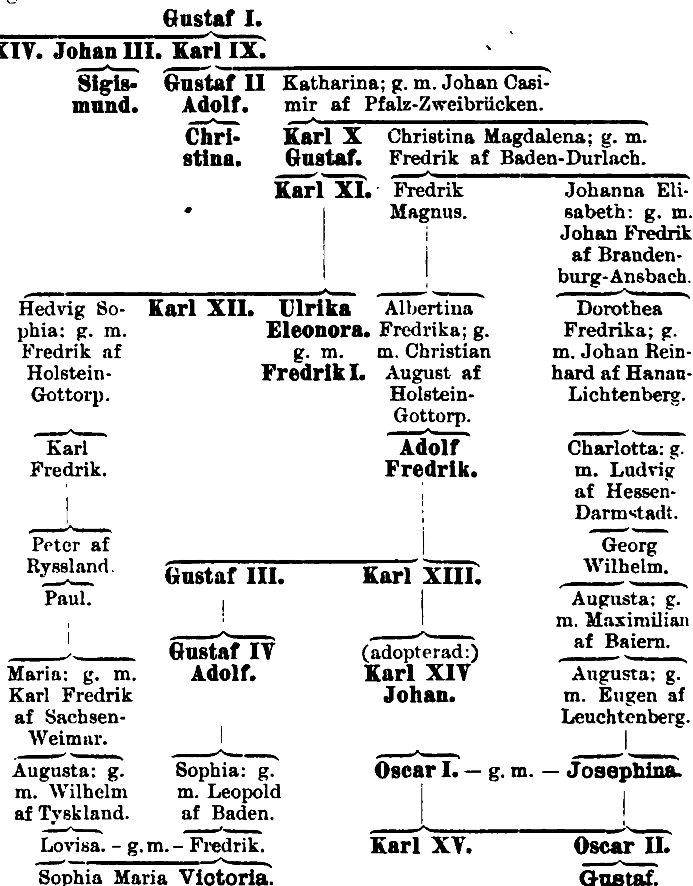
Stockholms slott den 27 november 1787.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några ord om slägtskapen mellan de svenska konungahusen under nyare tiden.

Sverige har under nyare tiden styrts af 4 olika konungaätter (med undantag för Fredrik af Hessen — af en slägt, hvars stamfäder herskat i Brabant —, som vann kronan genom sin gemål Ulrika Eleonora, hvilken afled barnlös), nämligen af det inhemska sa kallade Wasahuset och 3 utländska, hvaraf Tyska husen Pfalz Zweibrücken (ursprungligen Wittelsbach) och Holstein Gottorp (ursprungligen Oldenburg) samt Franska huset Ponte Corvo (ursprungligen Bernadotte). Wasahusets siste manlige medlem, konung Johan Casimir af Polen, Sigismunds son, afled 1672 och dess sista qvinliga, drottning Christina, bortgick ur tiden 1689, hvadan denna slägt nu i omkring 200 år varit utslocknad. Men från densamma härstamma såväl nyssnämnda 3 konungaätter (alla genom Karl IX:s dotter Katharina) som ock (genom henne eller någon af hennes 3 fastrar, Katharina, Cecilia och Elisabeth) ett stort antal utländska furstehus och bland dessa det Badenska, hvars nuvarande storhertigs barn dessutom äfven äro ättlingar genom sin mor (hvars mormors far, kejsar Paul af Ryssland, var konung Karl XI:s dottersons sonson) af det Pfalz-Zweibrückenska, och genom sin far (konung Gustaf IV Adolfs dotterson) af det Holstein-Gottorpska huset. Genom den nyss ingångna trolofningen mellan Sveriges kronprins och storhertigens af Baden dotter åvägabringas sålunda ett genomgående samband mellan det förflutna och det närvarande. Det tämligen allmänna föreställningssättet, att huset Holstein Gottorp och dess efterkommande företrädesvis äro Wasaättlingar, måste dock, såsom alldeles ogrundadt, tillbakavisas, ty kronprinsens farmor, drottning Josephina (äfvensom hennes sonhustrur och naturligtvis alla efterkommande), var ju lika mycket Wasaättling som prinsessans, hans trolofvades, förfäder, ehuru dessa, såsom nyss visades, tillika härstamma: hennes farmor, storhertiginnan Sophia af Baden, från Gustaf IV Adolf och hennes mormor, kejsarinnan Augusta af Tyskland, från Karl XI. Öfverskådligast torde dessa förhållanden kunna

inhemtas af bifogade, i största sammandrag upprättade, slägtledning:

x.

Om kanslersämbetet i Sverige under den senare medeltiden.

Det antages vanligen, att kanslersämbetet under folkunga-ättens tid och senare ofta brukade innehafvas af biskopar (jfr Alin, Sv. Rådets sammansättning under Medeltiden, s. 9; Naumann, Sveriges Statsförfattningsrätt, I, s. 39, 44). Uppgiften strider så till vida mot verkliga förhållandet, som särskildt un-

der folkungaätten ämbetet bevisligen aldrig innehades af en biskop. Biskop Kol i Strengnäs kallar sig visserligen i sitt testamente (Sv. Dipl. n. 1707) för »cancellarius regis», men urkunden är odaterad. Deremot plägade ämbetet som oftast tjena som trappsteg till högre andliga värdigheter, ej sällan till den biskopliga. Flere kanslerer innehade prelaturer vid Linköpings domkyrka. Hvad dekanatet derstädes angår, synas konungarne till detsamma haft presentationsrätt, hvarigenom förhållandet åtminstone delvis förklaras.

I äldre tider deremot finner man visserligen några biskopar innehafva kanslersämbetet, men just vid midten af 1200-talet tyckes förhållandet ha ändrat sig. För folkungaättens tid torde följande förteckning vara upplysande [1]).

Valdemar Birgersson.

Kansler.

Kettil, sedermera biskop i Åbo, (chron. episc. Finl.).

Magnus Birgersson.

Kanslerer.

Benkt, konungens broder. 1277. Ärkedjekne i Linköping, sedermera biskop derstädes.

Peter. 1281. 1285. [2])

Birger Magnusson.

Kansler.

Erik. 1297. 1301. Dekan i Linköping.

Magnus Eriksson.

Kanslerer.

M:r Philip Ragvaldsson. 1321. 1336. Dekan i Linköping.

Peder Thyrgilsson. 1340. Kanik i Linköping, biskop derstädes 1342, ärkebiskop 1352.

Niklis Marcusson. 1352. Domprost i Linköping, samma år biskop derstädes. (Kallas »Secretarius» 1347, liksom kaniken Magnus i Linköping och Skara, och var då kyrkoherde i Malmö).

(Hermannus Osgoti, »secretarius» 1353, kyrkoherde i Örebro. Kanik i Linköping samma år).

Jon Karlsson. 1356. 1360. Domprost i Linköping.

Magnus. 1361.

Nicolaus Eskilli. 1363. »Clericus Lundensis», kanik i Lund 1363.

Erik Magnusson.

Kansler.

Marcus. 1358. Kanik i Linköping.

Håkan Magnusson.

Kansler.

Henrik Henriksson. 1363. Kyrkoherde i Torstuna, kanik i Upsala detta år.

Albrekt.

Kanslerer.

Birger Gregersson. 1365. 1366. Domprost i Upsala, ärkebiskop 1366.

Henrik v. Ranten (odat. handl. fr. senare delen af konungens regering).

Samma förhållande torde gälla i allmänhet äfven för den följande tiden. Under Erik af Pommern finner man t. ex. Jo-

[1]) Årtalen, der de äro två, syfta på första och sista gången vi funnit värdigheten i tidens handlingar tillagd vederbörande person. En del af uppgifterna är hemtad ur Munchs afskrifter ur det Vatikanska arkivet.

[2]) Denne Peter canceler kan ej gerna, såsom vanligen antages, vara samma person som biskop Peter i Vesterås. Både biskopen Peter och kansleren Peter ha nämligen beseglat Skenningestadgan omkr. 1285.

hannes Jerechini, sedermera ärkebiskop i Upsala, och Magnus Olofsson Tavast, sedan biskop i Åbo. Hans »secretarius» Arnd blef, som bekant, biskop i Strengnäs. För konung Kristoffers tid är oss ingen annan uppgift bekant än Stiernmans om Olaus Martini, sedermera biskop på Seland. Hr Styffe antager (Bidrag till Sveriges Hist., II, s. CXXVII), att biskopen i Strengnäs skulle ha varit kansler under Kristoffer, men utan att framlägga några bevis. Bestämmelserna i unionskonungarnes handfästningar, som måhända afsågo en mera betydande ställning för kansleren, blefvo väl aldrig för Sveriges del verkstälda. — För Karl Knutssons tid känner man i början kaniken Benkt i Upsala såsom kansler (1449), sedermera dr Claus Ryting, 1453, 1468, sålunda ännu under konungens sista regeringstid. — Under Sturarne rådde naturligtvis undantagsförhållanden. Rådet och riksföreståndarne tyckas ha haft hvar sitt kansli, och dermed hänger måhända till samman att biskop Matts i Strengnäs i ett bref kallas »rikskansler» (se Alin a. a. s. 10). Från Sten Sture d. ä:s tid känner man annars dennes »sekreterare» Petrus Johannis, som af honom gjordes till dekan i Linköping; från de yngre Sturarnes »kansleren» Peder Jakobsson, den sedermera ryktbare biskopen i Vesterås. Äfven praxis under början af konung Gustafs regering synes tala för, att kanslererna togos väl bland prelaterne, men icke bland biskoparne.

Ehd.

Ärkebiskop Tord Pederssons slägt.

Det är bekant att en reaktion till förmån för konung Karl Knutsson inträdde år 1467 och att denna efter ärkebiskop Jöns Benktssons död på ett ännu märkbarare sätt gjorde sig gällande. Ett möte hölls i Örebro i April 1468, der man enades om att till ärkebiskop postulera konungens »frände» (cognatus) Tord Pedersson, hittills dekan vid Linköpings kyrka, och skrifvelsen till den helige fadren dikterades i dess väsentligaste del af konungens förtroendemän riddaren Erik Eriksson och kansleren Dr Claus Ryting. Nämde Tord tyckes ej rönt något allvarligare motstånd i Sverige, man har qvar hans till Upsala domkapitel afgifna försäkran, och förhandlingarna om hans stadfästelse genom påfven måste ha framskridit ganska långt, då penningar redan upptagits för att lösa konfirmationsbullan och priset derför angifves. Han blef sedermera undanträngd af ärkedjeknen i Vexiö, den sedan så bekante Jakob Ulfsson. Om graden af hans slägtskap med konung Karl har man hittills ingenting haft att upplysa; i Bondeättens kända slägtledning finnes ingen plats för denne Tord. Det är af denna fråga vi här skola söka lemna en utredning.

I Diar. Vasten. är för år 1473 antecknadt, att då afled abbedissan Katarina Pedersdotter »et fuit soror carnalis dn. Thordonis, qui fuit decanus ecclesie Lincopensis et postea postulatus ecclesie Upsaliensis». Uppgiften torde väl få anses trovärdig, då ingen bättre än antecknaren i detta fall borde kunna få upplysningar.

Nämda abbedissa kan ej gerna vara någon annan än den Botild Pedersdotter, som 1427 invigdes till nunna och då antog namnet Katarina efter den heliga Birgittas dotter[1]).

År 1452 $^{25}/_{1}$ stadfäster dekanen i Linköping Tord Pedersson jämte hans »syster» Ingeborg Eriksdotter (sjuuddig stjerna) på deras syster, Vadstenanunnan Katarina Pedersdotters bön de gåfvor deras moder och föräldrar skänkt till Vadstena kloster. Att denne dekanen Tord är densamma som den sedermera till ärkebiskop postulerade, derför talar redan det skälet, att Diar. Vast. ej för denna tiden känner till någon annan Katarina Pedersdotter än den blifvande abbedissan.

År 1439 ger nu Benkta Pedersdotter (båt) med sin son Tord Pederssons samtycke under Vadstena kl. sitt ärfda gods Luckerstad, ett gods, som 1428 vid syskonskifte mellan bröderna Ragvald, Erik och Karl Puke och deras syster Benkta, tillfallit den sistnämda såsom fädernearf. De förra äro bekanta medlemmar af Bonde-ätten. Samma år (1428) verkställer Ragvald Puke m. fl. arfskifte mellan Benkta, hustru till Erik Mattisson (stjerna) och hennes svägerska Märta å deras barns vägnar efter farfadern Mattis Gjurdsson. År 1409 (S. D. fr. 1401, n. 1058), finna vi slutligen att Benkta, dotter till Peder Ragvaldsson af Bondeslägten, fadren till de nämda Ragvald, Karl och Erik, gift sig med Peder Andersson. Dottern var sålunda gift två gånger, hade i första giftet sonen Tord, i det andra dottern Ingeborg.

År nu det hittills anförda riktigt, framgår deraf att slägtskapen mellan konung Karl och vår Tord ej varit synnerligen nära, då modern tillhörde en annan linie af Bondeätten. Slägtledningen skulle få följande utseende[2]):

		Peter.		
Tord Bonde.			Erengisle Petersson.	
Börik Bonde.	Peter Bonde.		Ragvald Puke.	
Tord Bonde Röriksson.			Peter Ragvaldsson.	
Knut Bonde.	Ragvald Puke.	Erik Puke.	Karl Puke.	Bengta; g. 1 m. Peder Andersson; 2 m. Erik Mattisson.
Karl Knutsson.	1. *Tord Pedersson.*		1. Katarina.	2 Ingeborg.

[1]) Se Diar. Vast.; jfr äfven Silfverstolpes förteckning på klosterfolket i Vadstena i Hist. Bibl. I.

[2]) Vi förutsätta att Tord Bonde verkligen var bror till Erengisle.

Så långt tyckes allt vara i sin ordning. Ännu 1458 finner man dekanen Tord »Bonde» Pedersson [1]) till Vexiö domkyrka sälja bland andra gårdar äfven en (Lunda), som nämnes bland Benkta Pedersdotters fädernearf 1428. Men nu inträffar det sällsamma förhållande, som vi ej kunna förklara, att den Tord Pedersson dekan, som 1452 kallar Vadstenanunnan Katarina Pedersdotter för syster, och på mödernet tillhör Bondeätten, och den dekanen Tord Pedersson, hvilken blef »postulerad» till ärkebiskop i Upsala och enligt Diar. Vast. var bror till Vadstena-abbedissan Katarina Pedersdotter, föra alldeles olika vapen, den förre två greniga horn, den senare tre sparrar öfver hvarandra. Dekanerna af 1452 och 1458 tyckas ju vara desamma. Antingen skulle efter detta en ny dekan Tord Pedersson ha följt i Linköping, då emellertid alla källornas uppgifter om dessa två svårligen kunna vara riktiga, eller också har vederbörande af någon anledning ändrat sigill.

De båda sigillen meddelas här nedan, det förra efter originalet vidhängande en urkund af 1452, det senare rekonstrueradt efter tvänne sigill vidfästa urkunder af 1466 och 1468.

Ehd.

En svensk furstes bröllop i Heidelberg 1579.

Gustaf I:s yngste son, hertig Karl, hade, som bekant, i sitt första gifte till gemål kurfursten Ludvigs af Pfalz dotter Maria. Bröllopet firades i Heidelberg och förloppet dervid inhemtas af följande bref, som torde befinnas ganska upplysande för tidens plägseder. Det är skrifvet till friherre Sten Erikssons (Leijonhufvud) enka, grefvinnan Ebba Månsdotter (Lilljehöök), från hennes son grefve Axel (Lewenhaupt), hvilken, såsom en af sitt lands stormän och dertill hertig Karls eget syskonbarn, utgjorde en af dennes följeslagare på bröllopsresan, hvarifrån äfven grefve Axel hemförde en brud (Sidonia af Falkenstein, halfsyster till

[1]) Afskr. på papper i Riksarkivet.

konung Gustaf I:s måg, pfalzgrefven Jörgen Hans af Veldenz, hvilken, enligt nedanstående bref, der han kallas »vår paltsgreve», till vigseln framförde sin svåger hertig Karl).

Originalet förvaras i Riksarkivet; det utgör ett fullskrifvet ark samt är helt och hållet egenhändigt med allt igenom fortlöpande rader och merändels små begynnelsebokstäfver för namnen samt nästan utan skiljetecken. Omslaget med utanskriften aterfinnes ej. Brefvet lyder sålunda:[1]

Minn sonlige ödmiukie tienst och velvelige helse min h(jertans) k(ära) frumor medh Gudh then alsmechtigeste nu och altidh tilförende.

H(jertans) k(ära) Frumor! All sonlich ödmiuk tilplichtigh tackseyelse for al den moderlige gunstige och kierlige omvordnedh, Er N(åde) stedes om megh haft hafver och ytterligere forhopes hafve vill, letter jagh nu for tidhsens korthet skyll bestå, efter dene lackiei så hastigt er blefven afferdiget; och önskier allenest, att den alsmechtige Gudh ville beholle Er N(åde) sampt alle mine kiere vordneder vedh en stedich helse och longvarich lifsundhet och med leghlich tidh unne meg adh fine Er N(åde) med dom alle igen medh frögd och al velmage;

Och gefver min k(ära) h(jertans) frumor hermedh sonligen och korteligen tilkienne, adh den högborne Förste min nadigh herre hertich Karll medh samt hele hans Förstl. N(ådes) fölie lyckligen och vel have så vitt fulbracht denne rese, deth vie ankome hit til Heidelberg nu i Mondax, och då strax den förstlige höghtidh blef i verkiedh stelt med sadane seremonier, adh först uten for byn, en mile vegs, bleve vie undfongne af kurfursten i egen person, hvilkien hade i sitt fölie 10 förster medh 15 hundrede hester vedh pas, nemlige hertig Hans Kasemir, lantgref Ludvik, landgref Filips, la(n)dgref Jörgen, herzogh Reichert von Zimerenn, 4 unge förster von Zwebruk, en margrefve von Baden, landgref Villems son, hvilkien var der i sin her fars stadh. Af dette förstliche selskap bleve vi införde, och ner vie kome på slottedh, stodh frugentimeredh alt nere på boriegorden, foruten vor unge förstine, som perlementedh brachte tilvege; och var der en temelich vackier hop; förstiner, frökier och greffiner vore der allenest over 30, deth andre frugentimeredh gik över 100-taledh.

Den tidh min herre nu blef förd op i sitt gemach, rykte hvar i sitt herberg och pyntede seg medh det snareste til och droge på slottedh igen, då strax min herre blef förd i en stor sal, der bruden rede medh hele frugentimeredh var inne för os; och stoge försterne, så vel brudhgummen som de andre, alle til hope på reden på den ene siden, likie så bruden och frugentimeredh tvert imot dom. Seden, efter en long oration, kurfursten(s) kanseler giorde, och svaredh blef af min herres kanzeler, blef predikien hollen. Ner den var ute, gik

[1]) Interpunkteringen är redaktionens. Några smärre förändringar i stafningen äro vidtagna. Brefskrifvaren använder bl. a., måhända endast af vårdslöshet, på flere ställen o i st. f. ö. Det har här blifvit utbytt.

kurfursten sielf bort och tog sin dotter vedh handen och förde henne fram för alteredh, endoch deth intedh annedh var, en en liten benck dit satt och en dyne forelagd; blef och då min herre af var paltsgreve och hans son framfördh, och der så til hope gefne i den gamle Gesus nampn. Och i den ene vran stodh, en seng, hvilkien, nar presten hade utrettedh sitt embete, blef deden lyft och satt mitt på golvet, der man då satte de högborne unge tu in en liten stund, til des konfekt och vin var inboredh. Seden ginge vie ner i en annen sal til bords, och, ner måltiden var skiedh, atter op i same sal, der de bleve tilhope gefne, och en time heller 2 dansedh. Seden toge de afskiedh til godh natt, och min herre gik i sitt losement, der då kurfursten personlig kom och förde sin dotter dit och överantvordede hennes N(åde) i min prinses vold och verie. Den alsmechtige gudh lette dom lenge medh helse och myen hugnedh blive tilhope. Altså er deth hertil komedh til eth gott beslut.

Min h(jertans) k(ära) frumor kan jagh ickie unervege lette sonligen tilkienne geve, huru min legenhet seg forefaller. Och er den velborne herre gref Johan von Falkienstein i Gudh saleligen afsomnedh; Gudh forlene honom en saligh opstondelse! Men hvadh anlanger videre min handel, blir deth och fortsatt och till beslut bracht om en 14 dager heller 3 vekier her efter, for hennes slecht och förvanter have i ingen matte velet ingått heller tilstatt, hon skulle drage på det sett i fran dom, för en henes högtids dagh hollen var; derföre jagh meg och intedh synnerliget har kunet der uti vegre. Den alsmechtige Gudh letteth elienst skie i den stund, att deth ma vare hans helge nampn til ere, och seden mine kiere förvanter och dom det nemst geller, till hugnedh och velbehag, som meg, nest Gus hielp, ickie anedh forhopes. Men jagh har enu intedh taledh hvarkien medh henne heller henes Frumor, för ursack adh deth ulycklige fal, som seg medh henes her far haver tildraget, har förhindret, deth de inteth ere hit komne. Men då har jag vel fatt bref deden, der uti hon af meg begärer, der jagh något budh hem afferdigede, jag då ickie ville forgete adh andrage henes ödmiu dotterlige tienst och kierlige helse; derhos bedeth, min k(ära) h(jertans) frumor henne seg vil altidh til det beste moderligen och kierligen lette vare befaledh: der Gudh så har forsett, adh hon medh helsen må kome der in, vill hon gerne beflite seg om adh göre min kiere h(jertans) frumor al dotterlich tienst och alt deth, Er N(åde) ett kierliget och gott velbehag til hafve kan. Derfore jag meg och ödmiukieligen forser, min h(jertans) k(ära) frumor letter seg och hennes ankomst vare kier och behagelich, som jag deth i alle mine lifsdager med al sonligh hörsamligh tienst och velvelighet ödmiukieligen fortiene vill.

Och veth nu intedh annedh synnerligett adh skrive om; uten hure min herre tager sin rese videre före, om vie noget kome in i somer heller och fortöve herute denne tilkomendes vinter öfver, kan jagh ickie vist vette; men, som deth seg letter anse, töre vie vel så snart blive som fare. Men deth far man nu snart sie; för, skule vie

nogen vert kome i dene somer, då vill her inte lenge töves. Hermedh befaller jag min h(jertans) k(ära) Frumor i den alsmechtige Guds nadige omvordhnedh, den Er N(åde) for allt ont nadeligen bevare ville. Datum Heidelberg den 17 Maj anno 1579.

E(der) N(ådes) O(dmjuke?) V(äl?)V(illige?) son
A Lewenkopf
Friherre til Grefsnes. m.p.

x.

Bref upplysande svenska historien. [1])

Fran konung Carl den tiondes tid äro här nedan intagna några bref, dels skrifna under hans mest lysande krigsföretag, tåget öfver Bält, dels berörande en af hans fredliga inrättningar, den nya banken. De först nämnda äro konungens egenhändiga skrifvelser till riksamiralen och fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel jämte dennes svar och teckna svårigheterna, betänkligheterna och de skiftande utsigterna vid detta följdrika företag. Man ser konungen och fältherren rådgörande med hvarandra, försökande än den ena utvägen än den andra, noga aktande på hvarje tillfälle, som öppnar sig, pröfvande allt, beredda pa allt, till dess det afgörande beslutet tages och vinner framgång. Det sist nämnda är ställdt till samme herre af kommissarien i kommerskollegium Johan Palmstruch och skrifvet veckan innan han i Stockholm på norrbro öppnade den första bankinrättningen i Sverige. Det visar med hvilka planer och under hvilka förhoppningar detta skedde.

4) *Brefväxling mellan konung Carl X Gustaf och Riksamiralen C. G. Wrangel.*

Från C. G. Wrangel till Carl den tionde Gustaf.

Colding 23 Jan. 1658.

Jag har kommit hit i afton och genast låtit undersöka isen. Erfaret folk säger, att sundet vid Middelfart svårligen fryser för strömmens skuld, men att om det håller i att frysa fyra dar till så som nu, isen väl kan lägga sig häremellan och Assens, så att det går. Jag har derför skickat generaladjutanten Ahrensdorff att sätta vakt vid stranden af Årsund midt emot Assens, som skall timme för timme undersöka. Så snart det finnes att det bär, skall jag derom i underdånighet underrätta. Folket säger ock, att isen ibland bär på andra sidan Fredriks-

[1]) Följande bref, (och utdrag) liksom de sid. 124—127 tryckta äro meddelade af hr f. d. statsrådet P. F. Carlson.

odde: jag skall vid min ankomst dit låta undersöka. Vid Middelfart lär det ej alldeles ligga, utan gå öppet midt i strömmen.

Från den samme, Fredriksodde den 24 Jan.

Jag har ridit hela vägen från Colding hit längs vattnet och noga sett, om det vore fruset, men det var öfveralt öppet. Här synes det omöjligt, emedan strömmen är så stark. Efter hitkomsten har jag skickat ett par mil härifrån vid stranden uppåt Horsens att undersöka, men ännu ej fått svar. Jag väntar med otålighet hvad vakten vid Assens färja skall bringa.

Från den samme den 25 Jan.

Det synes blifva mera tö. Allt är öppet.

Från den samme den 26 Jan.

Ahrensdorff är återkommen. I dag tidigt gick en corporal med 5 ryttare öfver till Brandsö, för att se, om det bar derifran till Fyen. De blefvo alla tagna, utom en; jag vet ej, om fienden kom mot dem med båtar eller på isen. Jag har nu gifvit Ahrensdorff 100 musketerare och 50 ryttare, att gå öfver till Brandsö. Uppåt börjar äfven frysa, ehuru isen ännu är tunn.

Från konung Carl den tionde Gustaf till riksamiralen Wrangel.

Flensburg den 27 Jan.

Förra natten frös det åter starkt. Det tros om några dagar bära. En skarp ostlig vind underlättar. Vi gille eder tanke att gå öfver vid Assens, men göra en diversion vid Middelfart. Tagen det cavalleri, I ämnen, med några trupper till fots och låten dem avancera till Hadersleb, dit jag ock kommer, sedan Weimars och Aschebergs regementen kommit, som troligen sker i morgon bittida. Vid Assens har legat några dar, och om kölden fortfar ett par dagar till, kunna vi der gå öfver.

Öfvergången skedde emellertid icke vid Assens, utan nagot nordligare öfver den lilla ön Brandsö. Det var den 30 Januari som svenska hären gick öfver lilla Bält. Derefter återfinna vi både konungen och riksamiralen på Fyen.

Konungen tog sitt högqvarter i Odense och det närbelägna Dalhems kloster, Wrangel gick längre fram, till Nyborg, för att tillse, om man kunde komma öfver stora Bält, der några danska örlogsskepp syntes vilja hindra öfvergången till Seland. Brefväxlingen fortfar.

Från Carl den tionde Gustaf till riksamiralen Wrangel.

Odense den 1 Febr.

Rätt nu bekommer jag Edert bref, derutaf jag erser, huru I Rikets råd af Danmark Otto Krag bekommit hafva jemte ock åtskilliga andra officerare och att det vill för visso berättas att det skulle bära vid Tåsingh[1]) att gå öfver till Langeland och så till Laland: alltså vore ingen minut att försumma vid detta starka frost och oansedt jag väl i dag låter följa Eder Essens brigadh, så ville I endoch, der I härom äre förvissade att det må bära och att frosten continuerar, ville I icke underlåta att taga Eder marsche genast åt Svinneborg (Svendborg), lemnades allena Bornemanns Regemente jemte 50 à 60 Musketerare i Nyborg: med alt det öfriga ville (I) gå fort så knektar som ryttare genast åt Langeland, dragandes till Eder Fab. Berns Infanteri; och de små lätta stycken, som här äro, jemte alt Cavalleri skall jag i morgon låta gå härifrån åt Svenborg, allenast att jag ännu uppå detta mitt bref får svar af Eder i natt, om I således resolverade ären att gå fort i morgon åt Svenborg, så skall alt möta Eder der. — Spenses Brigad som gick åt Fredriksodde hafver jag beordrat att genast tillika med de svåra stycken marschera hit. Jag sänder ock emot Königsmarks Regemente till fot att det genast öfver Alsen skall begifva sig hit, hvarmed jag då sinnader är, och så snart stycken kunna bringas hit, gå åt Nyborg och attakera skeppen der. I ville altså icke försumma Eder och hålla Eder icke upp för skeppens skuld, i fall I eljest practicabelt befinnen att kunna komma öfver till Langeland och så åt Laland, ty tiden är kostelig. — Gud gifve I komme öfver åt Seland, det vore en önsklig sak, men jag förundrar mig, hvarföre Otto Krag icke är gången den vägen, i fall det bore. Toutefois il ne faut point perdre aucune minute, s'il est possible de passera. Jag skall ock gifva Eder bref med till Stenbock[2]), till Gref Baner[3]) och till Peter Ribbing[4]) att de genast uppå Eder begäran låta garnisonerna ock stöta till Eder med fotfolket, nu Gud gifve till lycka och Eder härmed Gudi befallandes.

Från den samme till den samme den 2 Febr.

Rätt nu bekommer jag Edert bref med Arensdorff och deraf erser hvad I med en man, som ifrån Langeland kommen är, hafven kunnat bekomma någon information om isens beskaffenhet der emellan, och såsom jag i går månde Eder tillskrifva allenast uppå det hoppet Eder då var gjordt, att isen deremellan skulle

---

[1]) En liten ö mellan Fyen och Langeland.

[2]) Gustaf Otto, öfverbefälhafvare för armén i Sverige.

[3]) Gustaf Adam, öfverste för adelsfanan.

[4]) Landshöfding i Elfsborgs län och kommendant öfver garnisonerna i Vestergötland.

bära, altså synes vara nödigt att förr än som man sig dit begifver, vi mera visshet härom hafva kunde: jag hafver ej heller ännu något svar utaf Dalberg, derföre låter jag mig helt väl behaga, om man dröjde i Nyborg så länge, intill dess jag bekommer svar genom Dalberg om eljest kan gå säkert; och vore önskligt om skeppen emellertid emporteras kunde ock hoppas jag att manquement uppå dricka skall tvinga honom. Skulle I eljest vilja hafva mer knektar till Eder och söka en gång attakera endera skeppet par force, uti hamnen om nattetid, så hafven I att sådant mig veta låta. Eljest aktar jag nödigt att vara att jag i dag eller i morgon någon visshet bekommer om isens beskaffenhet, på det I då vele sända ifrån Eder de tyska Ryttare att låta gå hvar hem till sitt qvarter. Eder dermed Gudi befallandes.

Från den samme till den samme.

Dalhems kloster 3 Febr.

I fall jag får viss kunskap att det bär öfver till Langeland, bäst låta Rytteriet gå förut till Langeland och Laland och sedan fotfolket gerad åt Korsör.

7) *Riksamiralen Wrangel till konungen.*

Nyborg 3 Febr. kl. 10 e.m.

Just nu kommer Generaladjutanten Arensdorff tillbaka ifrån Sprö (Sprogö): han har varit nära Seland. Han säger, att till Sprö är isen fast nog, men derefter lös och hålig, så att mycket hazardeust gå med armén.

Carl den tionde Gustaf till riksamiralen Wrangel.

Odense 4 Febr.

I morgon middag kommer jag till Eder att bese den orten. Gud vet hvad Fab. Berns gör, som inga svar sänder. Alt hvad han gör, måste gå långsamt. Jag tror han icke en gång sändt Dalberg bort eller rätt efterföljt de ordre jag genom Dalberg muntligen gifvit honom.

Samma afton som detta bref skrifvits ankom den efterlängtade Dahlberg till konungen med underrättelse, att isen till Langeland och vidare till Laaland vore fullt säker. Derpå följde konungens hastiga resa till Nyborg, samma natt öfverläggningen med krigsrådet, dess afstyrkan och konungens beslut att ändock gå öfver. På morgonen den 5 bröt konungen upp från Nyborg och gick samma natt, under töväder, öfver isen till Langeland samt den 6 Febr. öfver stora Bält till Laaland. Under vägen skref han till Wrangel ett bref, hvarpå svaret följer:

Riksamiralen Wrangel till konungen.

Nyborg 5 Febr.

Jag har just fått E. M. bref, hvari E. M. ställer mig fritt, om jag vill gå öfver här vid Korsör eller följa. Men jag håller det förra för hazardeust, emedan då jag i dag sändt en corpral mot Seland att recognoscera, männen som bor på Sprö har varnat att inte gå långt, emedan det i går och i dag blåst temligen starkt och vid sådan vind vattnet plägar gå upp inom några timmar. Jag har derför gifvit Infanteriet ordre att följa och bryter upp i morgon underst bittida, under önskan, att Gud ännu måtte något fördröja det inbrytande tövädret.

Den 12 Febr. stod den förenade svenska hären på Seland, hvarpå freden följde.

---

5) *Bref från Johan Palmstruch till riksamiralen Carl Gustaf Wrangel.*

Stockholm den 13 Juli 1657.

Jag vann mitt desiderium hos K. M. efter Eders Excellences bortresa från Frauenburg att upprätta vexel- och Lånbanken först i Stockholm, sedan på andra orter i och utom riket till K. M:t och kronans såsom hvarje undersåtares bästa, utom några Schinder, som äro vana att taga 10, 15, 20, 25 ja 50 pC. på deras penningar.

Nu är jag i verket att i Guds namn anställa Wexelbanken i nästa vecka i Ers Excellences salig Vetters hus vid Norrbro, som eljest skulle (stå) tomt. Byggnaden af Ers Excellences hus på Riddarholmen vill jag befordra genom försträckning af några 1000 Daler ur Lånebanken, hvaremot huset i pant. När Vexelbanken 2 à 3 månader varit i gång, skall man kunna belåna några 100,000 Daler i Lånebanken eller Lombarden äfven på fast pant, såsom landtgods, åkrar, ängar. Om Eders Excellence äfven i detta vill vara betjent, så är jag dertill benägen.

Underrättelser.

Sverige. **Anders Fryxell** † Hist. Tidskrift får hardt när börja sin verksamhet med att anteckna förlusten af Sveriges äldste häfdatecknare, en bland stiftarne af Svenska Historiska Föreningen, kyrkoherden i Sunne, professorn D:r Anders Fryxell. Ehuru sedan någon tid tillbaka motsedt, har prof. Fryxells frånfälle väckt allmänt deltagande. Mer än ett halft århundrades outtröttlig verksamhet i den

svenska historiens tjenst har funnit sin afslutning; den hade fortsatts nästan ända in i det sista.

Fryxells namn har blifvit så nära förknippadt med ett af hans verk, att hela hans öfriga omfattande litterära verksamhet vid sidan deraf visserligen ej blifvit förgäten, men väl alldeles ställd i skuggan. Det var år 1823 som första delen utkom af *Berättelser ur Svenska Historien till ungdomens tjenst*, ett verk, som under sin anspråkslösa titel mer än något bidragit att sprida intresset för fäderneslandets historia vida utom de egentliga forskarnes krets. Det hade också i sin början en högst ovanlig framgång. Af första delen utkom 11:e upplagan 1866. Och det har utan tvifvel genom många förträffliga egenskaper förtjent denna framgång. Friskheten, naiviteten i dessa berättelser, stilens värme och den ofta träffande karakterteckningen, för hvilken anekdoten gerna och ofta på ett lyckligt sätt användes, ha ännu icke upphört att fängsla läsarens uppmärksamhet. Helt visst är för flere än den, som skrifver dessa rader, det intryck ännu lifligt, som framkallades vid läsningen af berättelserna ur Gustaf II Adolfs historia, denna hjeltedikt på prosa, och mer än en torde det vara, som genom dessa Berättelser gjorts till en häfdaforskningens uppriktige vän. Att i de följande delarne uppleta motstycken till dessa första berömda skildringar skulle väl icke vara svårt. Vi påminna endast om teckningarne af Axel Oxenstierna, af Olof Rudbeck.

Efter en längre utländsk resa genom Polen, Österrike, Tyskland, Belgien m. fl. länder åren 1834—35, hvarunder F. äfven hade till uppgift att efterforska de handskrifter, som katolska prelater misstänktes ha fört ur landet under början af Gustaf I:s regering, återupptogs utgifvandet af Berättelserna med drottning Christina (1838). Man har anmärkt, med rätta och med beklagande, att de i plan och framställning undergingo en väsentlig förändring. Uppgiften blef djerfvare och anspråksfullare; titeln kom allt mindre att svara mot innehållet, och det visade sig snart att det var ingenting mindre än Sveriges historia som F. ville teckna. Också svälde omfånget. I 10 delar hade man fått skildringen af tiden t. o. m. 1654, i 36 inrymdes de 117 följande åren. Det uppväxte under tiden omkring Geijer och hans lärjungar en historisk skola, hvars utmärkande drag blef den noggranhet, med hvilken detaljforskningen bedrefs, och det kunde ej slå felt att sammanstötningar skulle ega rum mellan den raskt arbetande F. och detta yngre slägte. Den första, liksom den ryktbaraste, striden fördes med anledning af skriften »Om aristokratfördömandet i Svenska historien», och bland motståndarne uppträdde både Bergfalk och Styffe. Polemiken fortsattes, medan nyss antydda forskningsmetod blef allt strängare, och man lät den gamle häfdatecknaren mer eller mindre tydligt förstå att han misskänt sin egentliga uppgift; att han ej var en verklig källforskare. Alltid redo att försvara sina meningar, lät denne sig dock icke störas; han fullföljde till slut sitt verk efter den nu en gång faststälda planen, oförskräckt framläggande sin egen uppfattning, äfven när den snörrätt stred mot den herskande åsigten, och ännu vid 85 års ålder med ungdomligt mod vederläggande

sina motståndare. Och i sjelfva verket ha F:s meningar mer än en gång tvungit till förnyade undersökningar, väl äfven till beriktigande af mången häfdvunnen föreställning, liksom man icke heller skall förgäta att F. i sina Berättelser ofta gick fram genom skeden af vår historia, som då han skref och delvis ännu i dag icke blifvit underkastade en ny och fullt historiskt-vetenskaplig undersökning. Det skall alltid komma att inverka på bedömandet. Huru ofta återfinner man icke, för öfrigt, ända till det sista den gamle varmhjertade oefterhärmlige mästaren i den historiska berättelsens konst!

A. Fryxell föddes d. 7/2 1795 i Hesselskog på Dal, blef magister 1821, var sedan lärare vid åtskilliga läroverk i Stockholm, blef rektor vid Maria lärdomsskola 1828, fick professors namn 1833 och blef kyrkoherde i Sunne, ett af Sveriges största pastorat, 1835. Från och med 1847 åtnjöt F. förmånen att under oafbruten tjenstledighet, utan att störas af några näringsbekymmer, odeladt kunna egna sig åt sin litterära verksamhet och han tillbragte nu sin tid, så snart den icke afbröts af studieresor, uti hufvudstaden. Här afled han också efter en lång tids aftynande den 21 Mars 1881.

Skrifter i historia: De situ Reidgothiæ, 1821. — Berättelser ur Svenska Historien, 1—46, 1823—1879. — Karakteristik öfver tiden och de förnämsta handlande personerna i Sverige 1592—1600, 1830. — Kort sammandrag af Sveriges historia till folkskolornas begagnande, 1835. — Handlingar rör. Sveriges Historia ur utrikes arkiver, I—IV, 1836—43. — Orsakerna till den histor. orättvisa, hvarmed kat. tidehvarfvet blifvit i Sverige behandladt, 1847 (i Läsn. för bildn. och nöje). — Om aristokratfördömandet i Svenska historien, 1845—1850. — Äreminne öfver Erik Dahlberg, 1848 (Sv. Akad. Handl., 24). — Orsakerna till Karl XI:s sista sjukdom och död; Beskyllningarne mot frih. J. Burenskiöld att hafva sökt hindra k. Karl XII:s hemresa 1715, 1857 (Vitt.- Hist.- och Ant.-Ak:s Handl., 21). — Om olagligheterna i rättegången mot Görtz, 1854; Orsakerna till Karl Gustafs anfall mot Danmark i Aug. 1658, 1855 (båda i »Nord. Univ. Tidskr.» 1854, 55). — Bidrag till Sveriges Litteraturhistoria 1—6, 1860—62; samt dessutom uppsatser och genmälen dels i äldre litterära tidskrifter dels ännu i Svensk Tidskrift och Historiskt Bibliotek.

Ehd.

Alfred Gustaf Ahlqvist † Äfven de yngre historieskrifvarnes led har nyss glesnat och det tomrum der uppstått vitnar om att svenska häfdaforskningen drabbats af ännu en svår förlust. A. G. Ahlqvist kan med fog sägas hafva tillhört de utkorade målsmännen för den historiska vetenskapen. Hans historiska blick var skarp nog för att med lätthet kunna följa den ledande tråden i historiens väfnad och förmådde på samma gång att utreda samt att mäta vigten och betydelsen af detaljernas trådar i densamma. Derigenom kom han att intaga en framstående plats bland historiske författare under en period i vår historieforskning, som, mer än någon föregående,

betecknas af genomgående undersökningar af de historiska urkunderna, till och med af sådana, hvilkas värde synes förut hafva varit alltför ringaktadt. Ahlqvist var inom den historiska konsten miniatyrmålare. Icke blott personernas drag, sjelfva deras kostymer äro med den finaste pensel i detalj återgifna. Vi behöfva här endast påminna om de båda bilderna: Erik XIV och Katarina Månsdotter.

Alfred Gustaf Ahlqvist föddes i Runstens socken på Öland den 17 Juni 1838. Hans föräldrar voro den såsom historisk forskare och skriftställare kände kontraktsprosten Abraham Ahlqvist och dennes hustru Sara Gustafva Brun. Faderns arbete »Ölands historia och beskrifning» anses ega ett äfven för vår tid högt värde och sonen fördrog ej gerna att yngre forskare sökte förringa detsamma. År 1863 utgaf Ahlqvist sitt första historiska arbete, nämligen sin gradual-afhandling om oroligheterna i Småland och Vestergötland 1529, hvilken belönades med Geijers pris. Samma år promoverades A. i Upsala till filosofie doktor och blef antagen till e. o. amanuens vid universitetets bibliotek. I universitetets årsskrift inrymdes plats åt hans i tvenne afdelningar (åren 1864 och 1866) utgifna afhandling om »Aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering» och år 1864 kallades han till docent i fäderneslandets historia samt blef i slutet af samma år utnämnd till lektor i historia och modersmålet vid elementarläroverket i Jönköping, hvarifrån han 1869 förflyttades till en motsvarande lärarebefattning i Vexiö.

Det af A:s arbeten, som väckt största uppmärksamheten, är hans år 1868 utgifna skrift om »Konung Erik XIV:s fängelse och död». Den gamla, af A. här förfäktade åsigten, att Erik verkligen blifvit förgifven, framkallade ett inom vår historiska litteratur ovanligt lifligt meningsutbyte [1]), som fortsatts i tolf år, enär de sista följdskrifterna äro införda i Eira för år 1880. Ahlqvist kan anses hafva gått segrande ur denna fejd.

Det var hufvudsakligen åt 1500-talets historia A. egnade sina krafter och det var ock för att samla material till denna han företog sina forskningsfärder såväl inom landet som i Danmark, Finland, Tyskland, Polen och Österrike. Värderika afskrifter af handlingar i främmande arkiv hafva genom hans försorg blifvit åt riksarkivet förvärfvade och det var äfven han, som vände den polske historieforskaren, prof. Liskes håg till vårt lands historia. Bland de bidrag A. lemnat »Historiskt Bibliotek» intager uppsatsen »Om Sturemorden» första rummet. Det varma intresse, hvarmed han sjelf, ehuru bosatt i en landsortstad, fjärran från de förnämsta arkiven, bedref sina egna och omfattade andras historiska studier, ingaf honom tanken på att utgifva en historisk tidskrift. Om ett sådant företag talade han gerna och med värme och utan tvifvel hade det icke kunnat anförtros i bättre händer. Då några år före sin död

[1]) Förteckning på de särskilda skrifterna finnes intagen i den omarbetade och år 1878 utgifna upplagan af Ahlqvists skrift, hvilken då bar titeln »Konung Erik XIV:s sista lefnadsår».

A. fattade tanken att förlägga sin lärareverksamhet till hufvudstaden, väcktes glädje hos historiens vänner, ty man trodde sig derigenom kunna hoppas att hans framstående talang som historieskrifvare skulle bära ymnigare frukt. Omständigheter gjorde dock att han föredrog att qvarstadna i Vexiö, der han äfven afled den 26 Mars 1881.

K. Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien ville belöna honom för de historiska arbeten han redan lemnat och på samma gång tillförsäkra sig om ett nytt. Han invaldes år 1879 till dess ledamot och egnade sina sista krafter åt sitt inträdestal, hvars ämne skulle blifvit »den katolska reaktionen i Sverige i slutet af 16:de århundradet». Genom döden afbröts detta hans verk och de förväntningar, med hvilka man alltid begärligt motsett nya arbeten af Ahlqvists hand, gäckades nu för första gången.

—*rst*—

Carl Fredrik Wiberg ✝ Den 5 Februari 1881 afled lektorn vid Gefle högre elem.-läroverk C. F. Wiberg, en för historien lifligt intresserad och verksam man, vid 67 års ålder. Utom läroböcker i svensk och allmän historia samt en Atlas till Allmänna Historien har han utgifvit följande historiska arbeten: *Om Asarne efter nyare, deribland slaviska källor* (1853). — *Atlas till Sveriges Historia* (jte T. v. Mentzer; 1856). — *Gestriklands Runstenar* (1865, 67). — *Om de klassiska folkens handelsförbindelse med Norden och inflytande på dess kultur* (1867). — *Om Grekernas och Etruskernas inflytande på bronskulturen* (Lärov. progr. 1869). — *Om de fornariska folkens behandling af sina döde* (Lärov. progr. 1877).

— Öfverbibliotekarien **G. E. Klemming** är f. n. sysselsatt med utgifvandet af ett för vår historia synnerligen vigtigt arbete, nämligen en »Förteckning öfver tryckta skrifter rörande Sveriges förhållande till utländska makter». Förteckningen, uppstäld i likhet med hr Klemmings Förteckning öfver samtida berättelser om Sveriges krig, torde komma att omfatta 20 à 30 ark, af hvilka de första redan äro tryckta.

— Hvar och en, som sysselsatt sig med vår äldre historia, har med saknad erfarit bristen på uppgifter, hvar historiska handlingar finnas tryckta, och desse äro det i sjelfva verket i ett vida större antal än man från början skulle vara benägen att tro. Man har saknat ett verk motsvarande danskarnes »Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ». För fackmännen har det emellertid icke varit obekant att hr **C. Silfverstolpe** länge varit sysselsatt med förarbeten för ett dylikt verk, afsedt att omfatta tiden t. o. m. 1718. Med så mycket större tillfredsställelse höra vi att arbetena på detsamma åter lära blifvit på allvar upptagna, som uppgiften är en af de mest vidlyftiga och tidspillande.

Danmark. Af k. Danska Vetenskapssällskapet har utgifvits början till en ny serie af *Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ.* Förra delen omfattar åren 789 –1349 i 2,063 nummer.

Tyskland. Den Historiska kommissionen vid Baierska Vetenskapsakademien, som genom de baierska konungarnes frikostighet förfogar öfver högst betydande penningemedel, har under förflutet år fortsatt utgifningen af sina stora publikationer: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14 bis ins 16 Jahrhund.* (B. XVI). — *Briefe und Akten zur Geschichte des 16 Jahrhund. mit besonderer Rücksicht auf Baierns Fürstenhaus* (B. II). — *Geschichte der Wissenschaften in Deutschland* (B. XVIII; 1. Gesch. der deutschen Rechtswissensch.). — *Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430* (B. V.). — *Forschungen zur deutschen Geschichte* (B. XX). — *Allgemeine deutsche Biographie* (XLVII—LVI).

Derjämte förberedes fortsättningen på »Deutsche Reichstagsakten» och »Jahrbücher des deutschen Reichs». Af ofvan nämnda serie Hanserecesser, utg. af K. Koppmau, lära ännu 2 band vara att vänta.

— Den frejdade mästaren bland Tysklands historieskrifvare **Leopold v. Ranke,** hvars samlade arbeten förlidet år hade hunnit till den 48:de delen, har nu på ålderdomen, med en förvånande alstringsförmåga, påbörjat en *Weltgeschichte*, beräknad på 6 delar, i flere band. Första delen, omfattande *Die älteste historische Völkergruppe und die Griechen* utkom i December förra året; den andra upplagan är redan utgifven.

Österrike. Af *Metternichs memoirer* ha två nya band utkommit, omfattande den s. k. heliga alliansens blomstringstid 1816—1829.

Frankrike. En af Frankrikes skickligaste språkforskare hr **Paulin Paris** har aflidit den 13 Febr. 1881. Han har utgifvit en mängd upplagor af gammalfransk historisk litteratur, såsom Grandes Chroniques de Saint Denis, Guillaume de Tyr m. fl.

— **H. Taine** har nyligen afslutat tredje delen af sin historia om Franska revolutionen. Den kallas »La conquête Jacobine» och utkommer innevarande år. Med fjerde delen, »Le nouveau régime», som anses blifva färdig om två à tre år, fullbordas detta den berömde akademikerns historiska verk. I den del, som nu motses, bedömer förf., såsom man kunde vänta, jakobinerne ganska hårdt och tvekar icke att klandra de våldsamheter, som i frihetens namn begingos, men han lärer äfven förstå att gifva en sympatetisk framställning af den första revolutionens »improviserade kämpar» och deras strid för de nya idéernas seger. (Le Livre 1881.)

— Hr **N. de Wailly** har utgifvit en ny upplaga af den ryktbare medeltidskronisten *Joinvilles Histoire de Saint Louis* med reviderad text, språkliga upplysningar och ordbok. (Rev. Hist.)

Folkväpningen i Sverige 1788.

Anteckningar ur Gustaf III:s och G. M. Armfelts efterlemnade papper

AF

ELOF TEGNÉR.

Den 19 Augusti 1788 — årsdagen af Gustaf III:s revolution — aflemnade danske utrikesministern Bernstorff till Sveriges sändebud i Köpenhamn den afgörande förklaringen om Danmarks afsigt att med vapenmakt uppträda på Rysslands sida i kriget med Sverige. Den 28 Augusti erhöll konung Gustaf i Kumblinge prestgård i Åländska skärgården den officiella underrättelsen härom genom rikshistoriografen Jonas Hallenberg, som var afsänd såsom kurir från svenske ambassadören Sprengtporten. Konungen var då stadd på återresa från Finland — Kymmenegård hade han lemnat d. 25 Augusti — och nyheten om Danmarks afsigter var honom ingalunda oväntad. Hallenberg fann, enligt sin egen berättelse [1]), konungen »ännu i sängen, vid särdeles muntert lynne», och emottog af hans mun förklaringen att han oförtöfvadt ernade resa till Skåne, hvarest anfallet i första hand ansågs vara att vänta.

Ställningen var dock visserligen icke egnad att befästa konungens »muntra lynne». Väl hade han, förr än någon af hans omgifning, insett att Danmarks uppträdande skulle kunna tjena som väckelse för nationens sjelfständighetskänsla; och hans ryktbara utrop »je suis sauvé»! har sedan denna tid blifvit ett af våra »historiska ord». Enligt en anteckning af den som i bekymrens dagar i Finland stod honom närmast, gunstlingen G. M. Armfelt, hade han i en förtrolig stund till honom yttrat: »En enda ressurs gifves, min vän, för oss: det är om dansken förklarar oss krig. Då hafva vi orsak att fara härifrån för att

---

[1]) Hildebrand, B. E., Minnesteckning öfver J. Hallenberg på K. Vetenskaps-Akademiens högtidsdag 1880, s. 9.

försvara vår vestra gräns, och hela nationen, som då blir upplyst af faran, skall tjena mig att försvara både fäderneslandet och mig sjelf: hos oss behöfvas starka slag för att göra effekt»[1]). Och till N. v. Rosenstein hade konungen skrifvit (d. 20 Aug. 1788): »Den del Danmark tagit i kriget mot Sverige och som tyckes alldeles förkrossa oss, är ej annat än en lycklig händelse, som skall i alla hjertan åter uppväcka fosterlandskärleken och känslan af sjelfständighet och heder, tillika med det nationalhat, som från århundraden är inplantadt i alla sinnen». Gustaf III hade äfven från början insett, att Anjalamännens förbindelser skulle verka förlamande på den ryska härens framgång i Finland och derigenom äfven beröfva den danska hjelphären dess väsentligaste stöd[2]).

Men konung Gustafs egen, så väl som hans rikes belägenhet var dock, då underrättelsen om danska regeringens beslut nådde honom, i högsta grad äfventyrlig. Han hade nyss, med fara för egen säkerhet, lemnat en armé i uppenbart myteri, för att återvända till en hufvudstad, der landets allmänna missnöje jäste som i en brännpunkt. Han gick att möta en fiende, som kunde väntas bryta in på hvilken punkt som helst af Sveriges vestra gräns; och till landets försvar hade han endast att ställa ett ytterst ringa fåtal reguliera trupper. Det var icke underligt att de bland hans omgifning, som blifvit honom trogna, misströstade om utgången, eller om det mod, med hvilket de sågo framtiden till mötes, liknade förtviflans. Ett målande uttryck af denna stämning är följande, omedelbart före afresan från Finland, i hast nedskrifna biljett från G. M. Armfelt: »Voyant que tout va au diable, je me berce de l'espoir de combattre quelque part Russes, Danois, ou compatriotes. La mort est toujours bonne, quand elle nous attrape l'épée à la main[3]).

I det längsta hade Gustaf III hoppats på något resultat af sin underhandling i Köpenhamn 1787 och af den smickrande artighet, som han visat befälhafvarne för den norsk-danska styrka, hvilken skulle komma att bryta in i Sverige, sin svåger prins Karl af Hessen och sin systerson, danske kronprinsen, — en artighet, som icke blifvit lemnad obesvarad[4]). Ännu under

[1]) Armfelts sjelfbiografi, tr. i (Adlersparre), Handl. t. Sv. hist. I, s. 111.
[2]) Gustaf III, Écrits, V: 258, 9.
[3]) A. till sin hustru (22 Aug. 1788). (Armfeltska arkivet på Åminne).
[4]) Den danske generalmajoren Mansbach, afsänd af de danska prinsarne för att komplimentera konungen tillbaka, hade hunnit till Gustaf III:s högqvarter

öfverfarten till Finland i Juni hade han gjort ett besök hos Danmarks minister i Sverige, grefve Rewentlow, på dennes landställe nära Stockholm; och på det ifrigaste hade hans sändebud i Köpenhamn sökt bibehålla det goda förståndet med Danmark under sommaren 1788 [1]). Och ända till kort innan danska trupper tågade öfver Sveriges gräns, synes Gustaf hafva tviflat på att Danmarks åtgärder skulle blifva något annat än på sin höjd en militärisk demonstration. — De underrättelser, som konungen under sommarens lopp erhållit i Finland från Danmark och Norge [2]), hade dock gifvit honom tillräckliga anledningar att tänka på försvarsanstalter. I främsta rummet satte han härvid sin förhoppning till sitt folks sjelfständighetskänsla och svenskarnes gamla afvoghet mot Danmark. Han hyste dock i början betänkligheter mot att »bevära bönderna, såsom mer än orådligt både för rikets invärtes lugn och adelns enskilda säkerhet»; och i det längsta ville han undvika truppsammandragningar. För att skydda Skåne mot den befarade danska landstigningen önskade han att skånska adeln uppsatte tvenne infanteriregementen, och anbefalde rådet (från Kymmenegård d. 16 Aug.) att inkalla vargerings- eller reservmanskapet till infanteriregementena, närmast för att skaffa nödig besättning till de skånska fästningarne [3]). För att ordna försvaret i Skåne afsändes Toll från Finland; och befallning gafs om proviantmagasins anläggande på Vermländska och Bohusländska gränsen, hvarjämte öfverste-

i Finland, der hört kanonerna vid Hogland och i hast vändt om. Enligt en anteckning af Nordin (Nordinska saml. D. I: 37, afskr. i Riksarkivet) sammanträffade N. med Mansbach vid dennes återresa till Norge. Nordin försökte då att utforska Danmarks afsigter, men Mansbach gjorde allt för att öfvertyga honom, att intet fiendtligt förehades och att det i Norge sammandragna lägret endast vore ett öfningsläger. N. förblef dock i den öfvertygelsen att kriget stode för dörren. Jfr härmed Beskow, Gustaf III, Afd. IV: 186 och Holm, Danmarks Politik under det svensk-russ. Krig 1788—90, s. 62.

[1]) Se den utförliga framställningen af dessa underhandlingar äfvensom af öfverläggningarne inom danska regeringen — hvilka nogsamt visa att det endast var »nödd och tvungen» som den inlät sig på uppfyllandet af sina förbindelser mot Ryssland — hos Holm, nyss anf. st. s. 50 o. f.

[2]) Se rörande svenska beskickningens i Köpenhamn depescher Holms uppsats »Hugh Elliot» (Dansk histor. Tidsskr. 4:e Række I: 806 o. f.). I Nielsens »Gustaf III:s norske Politik» (Norsk histor. Tidsskr. 2 Række I: 130) finnes refereradt ett bref från Manderfeldt i Köpenhamn 5/8, äfvensom utförliga redogörelser för svenske generalkonsulns i Kristiania Martinaus skrifvelser till konungen; utdrag ur frih. Duwalls bref till konungen under hans beskickning till Norge i Juli meddelas af Hellstenius i uppsatsen »Gustaf III:s danska politik» (Nord. Univ.-Tidskr. 1861, h. 4: 35).

[3]) »Je crois qu'il faut échauffer les esprits et la haine nationale, tandis que moi je ferai tout mon possible par mes négociations de retenir le ministère Danois». (Gustaf III:s bref till C. A. Wachtmeister, utg. af G. Andersson, s. 25—28).

löjtnanten vid flottan Törning fick uppdrag att ordna Bohusläns sjöförsvar [1]).

Innan större delen af dessa befallningar hunnit till verkställighet, hade konnngen sjelf skyndat till Sverige, och hans handlingssätt bestämdes af de förhållanden som här mötte honom. Det blef honom klart, att fred inom och utom landet endast stod att vinna genom ännu mera utomordentliga åtgärder. Han bestormades af böner om sammankallande af riksdag och afslutande af fred. Äfven Gustafs närmaste förtrogna yrkade med ifver på riksdag — bland dem var äfven Armfelt, hvars tankar mycket sysselsattes af farhågor för ett medborgerligt krig. Öfverläggningarna i rådet under den vecka (2—10 Sept.), som konungen tillbragte i Stockholm, voro föga egnade att uppmuntra honom till de energiska åtgärder, hvilka öfverensstämde med hans uppfattning af Sveriges ära och sjelfständighet [2]). Han syntes vara nära att gifva vika för dessa påtryckningar, mot hvilka ensamt Frankrikes sändebud gjorde sitt inflytande gällande. Men Gustaf III:s mod och förtröstan till sitt folk segrade omsider öfver de klenmodiges betänkligheter; och han insåg derjämte att en riksdag skulle medföra större vådor än en ärlig strid, äfven med underlägsna krafter, mot den nye fienden. Han beslöt — oaktadt han, såsom vi sett, ej varit utan farhågor för följderna — att i en folkväpning söka de medel till rikets försvar och ordningens uppehållande, som ej annorstädes stodo till buds; och han dröjde ej att gripa verket an.

Konung Gustaf räknade icke förgäfves på sitt folks offervillighet. Sveriges allmoge samlades med hänförelse under fanorna till försvar för sitt land och sin konungs myndighet, och öfver allt i landsbygderna funnos män, tillhörande samhällets bildade klasser, redobogna att tjenstgöra såsom befäl vid de fri-

---

[1]) Dersammastädes s. 28, 30. Landshöfdingen i Göteborg Du Rietz hade flitigt inrapporterat nyheter från gränstrakterna och redogjort för vidtagna försvarsåtgärder. Hvarken hans eller befälhafvarens i Skåne, fältmarskalken P. Scheffers bref voro egnade att stärka konungens tillförsigt. (Gust. Mss. LXVI, Ups. Bibl.)

[2]) Se härom Nordins dagbok s. 16—18 (Hist. Handl. utg. af K. Samf. f. Skand. hist. VI), Schinkels Minnen II: 48—50 och der anförda källor, Hochschilds anteckningar, anförda af Beskow, Gust. III, IV: 216. Ännu sedan konungen lemnat hufvudstaden förföljdes han af föreställningarna om riksdag. Rådets skrifvelse härom träffade honom i Falun, och det var derifrån som han i sitt svar erinrade om de faror som hota riket »mera af invärtes stämplingar, regeringssjuka och fiendens förförelser, än af den makt han väpnat mot oss»; och lät förstå att en riksdag först kunde sammankallas, när rikets sjelfständighet ej längre var i fråga. (Gustaf III:s bref till Wachtmeister s. 31).

villiga skarorna. I mer än ett af Sveriges landskap erbjöd sig allmogen att såsom i fädrens tid gå »man ur huse». Om det än i denna rent fosterländska entusiasm blandade sig en stark känsla af förbittring mot dem som nyss dragit förödmjukelse öfver det svenska krigarnamnet, och kommo än dessa frikorpser icke att mäta sina krafter med fiendens, — så är dock det skådespel, denna folkrörelse erbjuder, i sitt slag storartadt. Det kan väl sägas i någon mån utplåna Anjalaförbundets nesa.

* * *

Farhågorna för en dansk landstigning i Skåne hade ej bekräftat sig: i stället syntes det vara afgjordt att inbrott skulle ske från gränsen mot Norge, hvarest trupper, under förevändning af ett öfningsläger, under sommarens lopp sammandragits. Det gälde sålunda i främsta rummet att värna Sveriges vestra provinser, till hvilkas beskydd konungen, från Eda skans i Vermland till Kongelf i Bohuslän, ej egde att förfoga öfver större styrka än 4,152 man med 21 kanoner[1]). Konungen begaf sig till Dalarne för att, enligt sina egna ord, »uppmuntra dalkarlarne, som på visst sätt hafva genom gammal häfd rätt till rikets värn mot danskarne, att upprätta en korps, som jag skall skicka ned till Göteborgs försvar»[2]).

Gustaf III:s resa till Dalarne, hans sammanträden med dalallmogen i Mora, Leksand och Tuna d. 13, 14 och 15 September och den hänförelse, med hvilken han mottogs på landsbygden och i Falun, äro allmänt kända och flerestädes utförligt skildrade. Från sistnämnda plats anbefalde han redan den 18 September afsändande af 3,000 gevär från Gefle till frikorpsens behof; den 19 utfärdades till landshöfdingen i länet, friherre Beckfriis, föreskrifter rörande vilkoren för manskapets emottagande; och samma dag utfärdades förordnande för gardeskaptenen E. A. Tersmeden att besörja korpsens bildande. I föreskriften till landshöfdingeämbetet framhölls med bestämdhet grundsatsen af frivillighet

---

[1]) Enligt generallöjtnanten Hjertas rapport d. 8 Sept. 1788 (Gust. Mss. XLVI. Ups. Bibl.).

[2]) Gustaf III till Wachtmeister d. 18 Sept. 1788 s. 30. Konungens resa föranledde allvarliga varningar äfven af dem som voro honom tillgifna. Nordin, som ansåg Dalresan och upprättandet af frikorpser hafva varit beslutna redan före afresan från Finland, säger sig hafva varnat för »att allmogen ej borde få tillfälle att svärma, ty sådana saker stanna ej der de begynna» (anf. st. s. 18). Äfven Rosenstein varnade för att »i inrikes saker nyttja allmogen, hvilken alltid blir farlig för den som brukat densamma» (Rosenst. Saml. skrifter III: 318).

till skilnad från äldre tiders utskrifningar, hvarjämte försäkrades att ingen rubbning i indelningsverket deraf skulle blifva följden; allmogen finge sjelf utse manskap till öfverenskommet antal, samt egde efter krigsoroligheternas slut återgå till sina hem. Egna kläder skulle användas i stället för uniform; men kronan lemnade gevär och remtyg, och traktamente utlofvades efter 1774 års fältstat [1]).

Under det att konung Gustaf i Dalarne sjelf tog initiativet till dessa försvarsåtgärder och genom sitt personliga uppträdande i dessa aflägsna bygder väckte den fosterländska rörelsen, hade han uppdragit åt sin närmaste förtrogne, friherre G. M. Armfelt, att i Vermland sörja för gränsens skyddande genom upprättande af landtvärn. Åt honom skulle sedermera anförtros befälet öfver det förenade frivilliga manskapet i Dalarne och Vermland. Armfelt, konungagunstlingen, nu vid 31 års ålder generaladjutant och öfverste för Nylands regemente samt konungens öfverstekammarjunkare, rättfärdigade på ett framgångsrikt sätt sitt val till detta värf, för hvilket han syntes enkom danad. Utom Gustaf III sjelf fans måhända ingen i Sverige, som i den grad som Armfelt genom personliga egenskaper kunde vinna menniskors hjertan; under det olyckliga kriget i Finland hade Armfelt varit den enda högre befälhafvare till lands, som utmärkt sig i öppen strid genom personlig tapperhet; sin konung hade han förblifvit obrottsligt trogen, oaktadt de lockelser och anbud, som från rysk sida blifvit honom gjorda och hvarom ryktet visste att förmäla [2]). Ung, liflig, brinnande af begär att

---

[1]) Registratur i krigsärenden ofvann. dagar. (Riksark.). Bland konungens papper (Ups. Bibl.) finnes en promemoria af G. M. Armfelts hand rörande uppsättande af en frikorps i Dalarne, hvilken synes hafva legat till grund för konungens åtgärder. Han tillstyrker deri att frikorpser socknevis uppsättas och inöfvas, att aftal med de frivilliga ingås genom landshöfdinge-ämbetet, att nationaldrägten bevaras såsom uniform o. s. v., och väntar i synnerhet framgång genom dalkarlarnes stolthet och hederskänsla: »Efter det begrepp jag har om dalkarlens högfärd och våra moyens, torde heder och en chimerique belöning blifva första driffjedrarne»; . . . »de i denna korps formerade dalkarlar böra sättas i den författning, att de tro sig ensamt hafva bidragit till E. M:ts och rikets försvar och säkerhet». (Bland Armfelts bref till kgn, odat.).

[2]) Se härom Barfod, Märkvärdigheter rörande Sv. förh. 1788—94 s. 99. Sjelf skrifver A. härom till sin hustru från Högfors d. 14 Aug. 1788: »L'impératrice, pour me consoler, m'a fait des offres les plus magnifiques aussi bien que des complimens flatteurs pour mes talens militaires. Mais j'ai tout méprisé, tout réfusé, jusqu'aux sentiments qui me parlaient encore en faveur de cet homme que j'aimais plus que mon père *), et je prefère l'exil avec un prince malheureux, à qui je dois tout, à une gloire qui me serait à charge et à une fortune que je ne devrais qu'à l'ingratitude. (Åminne ark.).

*) Armfelts farbror generalmajoren C. G. Armfelt, invecklad i Anjala-förbundet.

få föra sina trupper i striden mot fienden, var han rätta mannen att rycka folket med sig; och han var derjämte, med all sin konungatrohet, tillräckligt vän af rikets första stånd, hvilket han sjelf tillhörde, för att ej tillåta uppviglingsförsök mot adeln. Sjelf hänfördes han under tidens lopp af den lust att »slå juten på hufvudet», som han så väsentligt varit med om att framkalla hos sina frivilliga; och då det visade sig att kriget med Danmark väsentligen skulle komma att utkämpas på underhandlingens väg, var hans stridslust nära att komma i konflikt med konungens statsmannaklokhet.

Armfelt, som i Stockholm tagit lifig del i öfverläggningarne med konungen om rikets ställning och, såsom vi sett, varit med om uppgörandet af planen till Dal-frikorpsens organisering, lemnade hufvudstaden några dagar senare än konungen för att begifva sig till Nerike och Vermland[1]). Han tog vägen öfver Örebro till Karlstad. Under resan hade han tillfälle att göra sig underrättad om stämningen i landsbygden. »Sådan som jäsningen nu är, har den aldrig varit», skrifver han till konungen från Örebro (d. 16 Sept.) och i ett bref till sin hustru (d. 18 Sept.) berättar han, att han hos de missnöjde funnit »une tournure fanatique» mot konungen. Hos bönderna och presterna hade han deremot förmärkt en alldeles motsatt ton; men ansåg att deras uppretade stämning mot adeln före-

[1]) Dessförinnan afsände han till konungen ett förslag till åvägabringande af hvad han kallar »une situation prononcée» genom ett »parti hardi». Han önskade att konungen skulle uppehålla sig i Mora ett par dagar och ville begifva sig dit för att öfverlägga med honom om utförandet af denna hemlighetsfullt antydda plan. »Rien n'est de plus de conséquence», tillägger han, »que votre séjour en Dalekarlie. Si vous en sortez à cette heure sans être maître chez vous, il faudra des moyens moins réconnus pour le devenir». Konungen afböjde förslaget, under förklarande att han föredrog »mezzi termini» och fann det »d'une nature trop dangereuse pour le total, mais bon dans une extrémité». (Écrits de Gustave III, T. V: 107. Falun $^{19}/_{10}$ 1788). Hvari bestod detta förslag? — Inga oss tillgängliga papper lemna upplysning derom, och konungen berättar sjelf att han bränt upp A:s farliga bref. Frågan kan möjligen hafva varit att med dalkarlarne tåga till Stockholm och åvägabringa en statskupp, med eller utan sammankallande af en riksdag. Eller kan Armfelts förslag stå i något slags sammanhang med den fråga om konungens abdikation, som ännu d. 17 Sept. i Falun ventilerades af den konungen följaktige president-sekreteraren von Asp (se Wahrenberg, Bidrag t. hist. om Gustaf III:s sista regeringsår, i Tidskr. f. litteratur 1851, s. 330)? — Om önskvärdheten af riksdag talar Armfelt ofta i bref till sin hustru och hoppades förmå konungen dertill: »Je triomphe enfin», skrifver han d. $^{23}/_{9}$ från Karlstad, »et j'espère que jeudi avec la poste vous aurez le riksdagskallelsen à Stockholm. C'est en donnant la démission de toutes mes places, que j'ai pu éviter la guerre civile, qui au fond aurait mieux convenu à mon courage et à mes talens, qu'une diète, où je prévois mille chagrins». — Danskarnes inbrott omöjliggjorde alla riksdagsplaner, och konungen var föga benägen att lyssna till Armfelts planer att draga sig tillbaka.

trädesvis hade sin grund i egennyttiga beräkningar. »Under min resa till Kristinehamn», berättar han, »blef min vagn vid alla skjutsombyten omringad af bönder, hvilka togo emot mig nästan som om jag vore en gud. De sade mig att de visste att jag var en tapper man, min konungs och folkets vän, »intet ryskt sinnad», och att jag kom dit för att sätta deras land i försvarstillstånd, samt att jag blott behöfde säga ett ord, så skulle de gå man ur huse. De erbjödo sig att draga min vagn, att följa mig på ögonblicket och slå ihjäl alla dem som i själen voro ryssar» [1]). Äfven i Kristinehamn och Karlstad blef Armfelt mottagen såsom en landets räddare. Likväl funnos i dessa bygder en mängd af dem som han kallar »frondeurs enragés».

I Karlstad sammanträffade Gustaf III och Armfelt d. 24 Sept. Danska arméens snara inbrott kunde nu icke betviflas — det egde rum samma dag; och konungen sjelf torde väl knappast ha väntat något af det personliga möte med prinsen af Hessen, hvarom han från Karlstad d. 24 Aug. genom svenske generalkonsuln i Kristiania Martinau väckte förslag [2]). Konung Gustafs vistelse i Karlstad medförde åtskilliga regeringshandlingar af vigt vid försvarets ordnande. En utredningsdeputation, som gemensamt med Armfelt och den före honom till Karlstad afsände generalauditören Herman af Låstbom [3]) skulle ordna gränsförsvaret, tillsattes omedelbart efter konungens ankomst till Karlstad. Armfelt blef dess ordförande; ledamöter voro 14 af provinsens framstående män, officerare, tjenstemän och bruksegare. Och några dagar senare, d. 29 Sept., utfärdade konungen sin märkliga kungörelse »angående de stämplingar, rikets fiender företaga att söndra svenske män och förleda dem från den trohet, de konungen och riket skyldige äro». Det var denna kungörelse, som i de mest skilda landsändar kallade folket i vapen; den är att anse såsom ett manifest från Sveriges konung till dess folk mot rikets yttre och inre fiender. »Då fienden», heter det, »ej ser sig med uppenbart våld allena kunna åstadkomma vårt gemensamma förderf, vill den med ränker och stämplingar för-

[1]) Armfelt till sin hustru $^{20}/_{9}$ (Åminne ark.).

[2]) Nielsen, anf. s. 155. Martinau träffade prinsen först i Uddevalla och fick ett bestämdt afslag på sin framställning.

[3]) Låstbom var känd i Vermland sedan äldre tider, och hade af konung Gustaf varit använd såsom kunskapare rörande förhållanden i Norge (se Nielsen s. 40), men var, enligt Armfelts ord till sin hustru, »cordialement détesté» på grund af sitt högdragna väsen. Kungörelsen om utredningskommissionen, dat. Karlstad d. 24 Sept., är kontrasignerad af Låstbom.

orsaka söndring både emellan eder sjelfva, som ock emellan oss och eder, vetandes, att då en svensk konung är förenad med svenska folket, de ej lätteligen kunna underkufvas. Vi förmane eder derföre i den Högste Gudens namn, konungars och rikens enda sannskyldige beskyddare, att ej låna öronen till sådana försök, utan bibehålla den trohet, vi af eder hafva rätt att äska och som vi under vårt 16-åriga regemente både erfarit och förtjenat». Efter att hafva uttryckt förhoppningen om en snar fred genom utlandets bemedling, slutar kungörelsen med löftet om riksdag.

Samma dag, som detta manifest utfärdades, erhöll Armfelt formligt förordnande dels att vara brigadchef för den i Dalarne upprättade frikorpsen, dels att rekognoscera Vermlandsgränsen och föra befäl öfver de der förlagda trupper samt »vidtaga sådana försvarsanstalter, hvartill omständigheterna kunna föranleda» [1]. Hans myndighet utsträcktes genom ett nytt kongl. bref (d. 2 Okt.) till att sjelf konstituera officerare vid de under hans befäl stående trupper; och den förste befälhafvaren för frikorpsen från Dalarne, kaptenen Tersmeden, kort derefter befordrad till öfverstelöjtnant, anbefaldes att ställa sig under Armfelts befäl [2]. — I sällskap med Armfelt gjorde konungen från Karlstad en utflygt till Eda skans och Morast, som Armfelt börjat sätta i försvarbart skick. Invånarne i trakten hade sjelfmant erbjudit sig att der utföra nödiga arbeten [3].

Det var vid återkomsten från denna utflykt, då Gustaf III var färdig att anträda resan till Göteborg, som han i Karlstad sammanträffade med den man, som kom att utöfva ett afgörande inflytande på utgången af detta fälttåg. Det var engelska ministern i Köpenhamn, sir Hugh Elliot, som skyndat till Sverige

[1]) Armfelt blef genom denna vidsträckta fullmakt i sjelfva verket provinsens styresman. Af dess t. f. landshöfding, frih. J. G. Uggla, ansåg man sig ej kunna vänta energiska åtgärder. Armfelt fann sig någon gång föranlåten att offentligen tillrättavisa kronobetjeningen, hvilken han ansåg hafva förfarit egenmäktigt mot allmogen i sammanhang med landtvärnets uppsättande. I en kungörelse, dat. 30 Okt. 1788, försäkrade han allmogen att missbruken med skjutsningspålagor, furageriug o. d. skulle upphöra, och han skaffa rättvisa hos konungen. Derjämte gaf han ett vackert vitsord om vermlänningarnes mannamod och offervillighet. (Kungörelsen är tr. i Gjörwells Allmänna tidn. 1788, III: 268).

[2]) Reg. i krigsärenden $^{29}/_{9}$, $^{2}/_{10}$, $^{5}/_{10}$. (Riksark.).

[3]) Konungens långa uppehåll i Karlstad väckte förvåning och gaf anledning till hvarjehanda anmärkningar i hufvudstaden. Se t. ex. hertiginnans af Södermanland bref till grefvinnan Piper d. 29 Sept. 1788 (Fersens hist. skr. VIII: 174), hvari hon gör sig lustig öfver konungens begäran att få sig tillsänd »Tusen och en natt»: »Cela m'a paru si comique, lorsqu'on a des intérêts d'état à conduire, de s'enfoncer à Carlstad et lire Les mille et une nuit, que j'en ai ri comme une folle». Att konungen använde sin tid väl, torde emellertid ej kunna betviflas.

och som genom sitt energiska uppträdande till Sveriges förmån förvärfvat anspråk på en plats i dess historia. Om sitt sammanträffande med konungen har Elliot i en efterlemnad anteckning berättat [1]): »Jag fann hans vagn färdig att föra honom från Karlstad till en mera skyddad plats; utan generaler, utan trupper och med några få uppvaktande, var han i saknad af hvarje slag af försvar. Konungens egna ord voro, att jag fann honom i samma belägenhet som Jakob II, då han måste lemna sitt rike och sin krona. Han vore på vippen att falla offer för Rysslands ärelystnad, Danmarks bedrägeri och sin egen adels partianda och förräderi. Med den uppriktighet, som bedröfvelsen ingaf, tillade konungen: och för mina egna misstag». Elliot berättar att han sjelf då utropat: »Sire, prêtez-moi votre couronne, je vous la rendrai avec lustre!»; och att konungen derpå gått in på alla åtgärder, som Elliot ansåg sig böra föreslå.

Det ligger utom området för denna framställning att redogöra för de diplomatiska förhandlingar, som bestämde sakernas utgång och i hvilka Elliot spelade en så framstående rol, såsom »champion tour à tour du roi de Suède et du prince de Hesse» [2]). Hans förtjenster om Sveriges räddning äro tillräckligt stora, för att ej behöfva ökas genom uppgifter, som i den grad som berättelsen om detta samtal sakna sannolikhet. Gustaf III reste från Karlstad till Göteborg, som var fiendens mål, icke för att söka skydd, utan för att bjuda honom spetsen; hans belägenhet var d. 29 Sept., sedan han sett den fosterländska hänförelse, hans blotta närvaro framkallat, långt ifrån så förtviflad, att han behöfde jämföra sig med Jakob II af England; och ingenting var mindre öfverensstämmande med Gustafs hela väsende och åsigter om sitt lands värdighet, än att han inför en främmande makts representant skulle hängifva sig åt hopplös förtviflan. Elliots berättelse är ett bevis på den vana att öfverdrifva och starkt färglägga sina utlåtelser, hvilken jämte hans häftiga lynne förskaffade honom namnet »le Roland furieux» bland samtidens diplomater [3]). Gustaf III hade Elliot att tacka för

[1]) Countess of Minto, A Memoir of Hugh Elliot s. 306. Se Holms utförliga recension af denna skrift (Dansk hist. Tidsskr. 4:de Række, I).

[2]) Bernstorffs uttryck om Elliot. (Holm, anf. st. s. 823).

[3]) L. v. Engeström, Minnen och anteckn. II: 4. Om konungen låtit undfalla sig yttranden af denna art, så skulle det hafva varit, sedan han, efter underrättelsen om träffningen vid Qvistrum, återvändt till Karlstad natten mellan d. 29 och 30 Sept., för att derifrån taga vägen öfver Mariestad, sedan den kortare vägen till Göteborg var honom afskuren. Då var han djupt nedslagen, och ett stormigt

mycket i denna kritiska tid; men för befästandet af sin krona hade han dock i främsta rummet att tacka sin egen rådighet, sitt snille och sitt folks fosterlandskänsla.

Sedan konungen d. 30 Sept. lemnat Karlstad, hvilade ansvaret för Vermlands försvar på Armfelt. Med ifver grep denne an det vigtiga värfvet, understödd af befolkningens fosterländska hänförelse. I »utredningsdeputationen» arbetades flitigt under Armfelts ordförandeskap, och dess ledamöter gåfvo ett vackert föredöme af offervillighet. Alldeles utan betänkligheter för farorna af att sätta vapen i hand på en oöfvad och odisciplinerad allmoge var väl icke en och annan bland dem [1]); och deputationens högst uppsatte man, öfversten C. G. Löwenhjelm, höll före, att upprättande af ett landtvärn utan stöd af reguliera trupper skulle reta fienden till plundring och framkalla »ett slagtande» mellan allmogen på gränsen. Han varnade för öfverdrifvet nit och okunnighet om rätta medlen, samt slutade med att åberopa 45 § regeringsformen, hvari stadgades, att konungen ej eger pålägga »krigshjelper, gärder och utskrifningar» utan rikets ständers samtycke. Armfelt, såsom ordförande, blef honom icke svaret skyldig: han hotade, att om deputationens medlemmar vore af samma mening, att det »vore farligare att söka försvara landet än lemna det till fiendens discretion», genast marschera med sin styrka till annan ort, der den mera kunde behöfvas. — Oppositionsmannen Löwenhjelm förblef visserligen

---

uppträde lärer ha förefallit mellan honom och Armfelt med anledning af dennes oförbehållsamma föreställningar till konungen att ej gifva allt förloradt (Armfelts sjelfbiografi anf. st. s. 118 o. f.). Vittnen till detta utbrott af öfvergående svaghet synas dock ej hafva varit andra än Armfelt och grefve Ekeblad. — Efter underrättelsen om nederlaget vid Qvistrum skrifver Armfelt till sin hustru (2/10): Grand Dieu! dois-je survivre à tant de honte pour ma patrie, qui paraît s'accumuler à chaque instant! Tranfelt et les autres n'ont pas manqué de bravoure, mais ils se sont laissés tourner comme des sots. Enfin, la première nouvelle que nous aurons, sera probablement la prise de Gothembourg. J'ai conseillé le roi d'aller à son armée, s'il peut rassembler une, de ne point risquer une affaire décisive, mais de tâcher par ses manoeuvres de couvrir Gothembourg et d'empêcher que la place soit coupée de ses vivres. Mais conseiller un prince qui n'a ni talens militaires, ni fermeté politique, c'est crier à un sourd. Je suis ici sur le qui-vive, mais dans peu, s'ils ne se jettent sur moi avec 6000 hommes, comme on l'assure, ils auront beau faire; mais l'avantage de leur coté ne sera point remarquable. Chaque pouce de terre qu'ils avanceront leur contera du sang. (Åminne arkiv). Länge dröjde efter den ofvannämnda ordvexlingen med konungen i Armfelts sinne ett bestämdt misstroende till konungens militäriska omdöme och till fastheten af hans politiska hållning, hvilket ofta ger sig luft i A:s förtroliga bref till hans hustru. Men det bör sägas till hans heder, att hans nit för sin konungs tjenst och landets försvar derigenom ingalunda minskades.

[1]) Se t. ex. majoren Stuarts yttrande d. 6 Okt. i deputationens tryckta protokoll.

»oryggeligen vid 45 §»; men öfverläggningen synes sedan aflupit i all endrägt, och ledamöterna täflade, att döma af deras tryckta anföranden, i patriotisk ifver. Redan d. 10 Okt. kunde deputationen inberätta till konungen i Göteborg [1]), att från Filipstads, Nordmarks, Jösse, Gillbergs, Fryksdals och Elfdalens härad redan vore anskaffad en styrka af 800 man, att inträda i tjenstgöring. Från bergslagen, hvarest manskap ännu ej blifvit uppsatt, erbjöds att till utrustning och proviant erlägga 33 rdr 16 sk. sp. för hvarje rote, för hvarje stångjernshärd 10 rdr, och för hvarje helt hemman 3 rd. 16 sk. i penningar eller persedlar, för att bilda en landtvärnskassa.

Invånarne i Fryksdals härad, icke nöjda med att hafva lemnat sin kontingent till landtvärnet, skickade i slutet af Oktober sjelfmant en deputation till Karlstad med anhållan att få bilda en frikorps af samma art som dalkarlarnes, och ville lemna hus och hem för att strida mot landets fiender [2]).

Borgerskapet i Karlstad bildade ett ordenssällskap under namn af »Svenska borgersmän», hvars medlemmar förbundo sig att upprätthålla konungens myndighet, hålla vakt öfver att lasteligt tal eller stämplingar mot konungen ej finge förekomma, samt att vid valen till den stundande riksdagen arbeta i hans intresse [3]).

Sedan åtgärderna för uppsättningen af det vermländska landtvärnet hunnit afslutas under första veckan af Oktober, begaf sig Armfelt till Dalarne, för att öfvertaga befälet öfver den derstädes af den nitiske Tersmeden bildade frikorpsen [4]). I Dalarne fann han en entusiasm och en ifver, som öfverträffade hans förväntningar. »Folket liknar de gamle romarne, skrifver han till sin hustru ($^9/_{10}$), och man gör sig ingen föreställning derom i andra delar af Sverige... Ack, om man genast kunde stöta på fienden! Segern vore otvifvelaktig. Men 40 mils marsch

[1]) Registratur i krigsärenden 13 Nov. 1788 (Riksarkivet).

[2]) Med tillfredsställelse öfver denna framgång skref Armfelt d. $^9/_{10}$ till sin hustru: »Ma commission a si bien réussi que j'ai eu 800 soldats habillés et nourris et 7000 r:dr que le bergslag a fourni au roi. (NB. cette province est celle sur laquelle l'opposition a compté le plus). Aussi les gentilshommes n'ont-ils pas la gloire d'avoir contribué à tout ceci que par crainte d'être assommés par les paysans, qui, joints aux prêtres, se croyent plus puissants que le grand Mogol». (Aminne ark.).

[3]) Sällskapets stadgar, dat. d. 1 Okt. 1788, finnas i Gust. Mss. D. XLVI. Upsala bibl.

[4]) Från Falun hade Tersmeden för det vermländska manskapets utrustning afsändt till Armfelt ammunition och 1000 r:dr i penningar (rapport till konungen $^7/_{10}$, Gust. Mss.). Han berättar i samma bref, att han varit öfverlupen af personer, som önskat blifva officerare vid korpsen.

stämmer ner modet betydligt. Jag reser i morgon till Tuna, i öfvermorgon till Leksand, derpå till Mora, o. s. v., alltjämt i bonddrägt — det tar hjertat ur dem». Äfven konungen hade under sin resa i Dalarne anlagt provinsens drägt, och uppträdde, enligt sina egna ord, som en Mora-bonde med blå bandet [1]).

Från Gagnefs prestgård ger Armfelt följande lifliga skildring af stämningen i landet: En kapten Tiellman, possessionat, nu 67 år gammal, går ut med, en löjtnant Hörling, 71 år, som fick pension (17)53, går äfven med oss och hafva vigör som ungt folk [2]). De förnämsta och rikaste bönderna göra på samma sätt, och emulation är emellan far och son, hvem som skall få den äran att gå. Värst är att hela skaran är oexercerad och att de ej låta styra sig, då de komma i ifver. Vid kyrkan sade en bonde åt mig: Hör du, laga att officern går på, ty annars sätta vi kulan i ryggen på'n, om han ej är trogen. Döm hur roligt det blir att få sådana bestar att lyda, då reträtt blir nödig [3]). — Och till konungen inberättar Armfelt från Tuna: Jag har tillbragt 6 timmar med att ordna en enda bataljon. »Mina officerare äro antingen för gamla för att lära eller för unga att ha kunskaper; men alla utan undantag dela de min tanke att våga lifvet för den bäste kung och det otacksammaste fäderneslandet». Han tillägger med afseende på de båda ofvannämnda veteranerna, som erbjudit sin tjenst: »Jag nekar icke att dessa aktningsvärda gubbar med sitt hvita hår kommo mig att rodna öfver mitt tidehvarfs anda och förkasta hela denna litteratur, hela denna filosofi, som ej är värd ett öre [4]).

Det manskap, som sålunda socknevis blifvit samladt och under Tersmedens egen uppsigt — »för att akta dem för elaka råd och rykten» [5]) — blifvit fördt till mötesplatsen Tuna, mön-

---

[1]) Armfelts blåa elefanterband var de frivillige en nagel i ögat. »Il faudra l'empocher pour leur plaire» skrifver han. Ett par gånger hade han likväl burit denna dekoration »parce que c'était nécessaire d'en imposer». Hans afsigt var dock att efter första vunna framgång mot danskarna skicka tillbaka denna i-et förut erhållna orden. (A. till kgn 14/10 1788. Gust. Mss.).

[2]) Barfod, Märkvärdigh. s. 105. nämner ett par andra frivilliga veteraner: kaptenerna Fröberg och Wallencrona, som nära 80:åriga grepo till vapen.

[3]) 12/10 1788. (Åminne ark.). Samma anekdot berättas i ett såsom flygskrift 1788 tryckt »Bref från en Leksandsbo», med tillägg, att Armfelt svarat, att de skulle få så många som möjligt af sina egna landsmän till officerare, och att han sjelf skulle »såsom en redlig svensk general vara den främste i faran. Detta rörde så mycket de kringstående, att de omringade A., upphöjde honom på sina axlar och under ett fröjdefullt hurra betygade sin innerliga glädje, tacksamhet och erkänsla».

[4]) 14/10 1788. (öfvers.).

[5]) Tersmeden till konungen 7/10 1788, (Gust. Mss. XLVI).

strades der af Armfelt d. 15 Okt. och uppbröt den 16, för att under Tersmedens befäl marschera till Vermland. Styrkan uppgick till inemot 3000 man med nödig utrustning; enligt öfverenskommelse medförde hvarje frivillig sjelf munförråd för 14 dagar. Gefle stad hade frivilligt försett korpsen med åtta trepundiga kanoner och trettio man artilleri, och åtskilliga af denna stads patriotiska borgare hade låtit inskrifva sig vid frikorpsen[1]). Alla voro de lifvade af den bästa anda, färdiga att hålla det löfte, som de och deras befälhafvare ömsesidigt gifvit hvarandra, att, »innan snö fallit på marken, se danskarne utkörda ur landet» eller ock sjelf aldrig komma tillbaka[2]).

* * *

Det var emellertid icke endast Dalarne och Vermland, som frivilligt väpnade sig för att möta rikets fiender. Den fosterländska hänförelsen spridde sig hastigt öfver hela Sverige, i synnerhet sedan konungens kungörelse af den 29 Sept. blifvit känd. »Om Eders Majestät vill ha 3000 man från Helsingland», skrifver Armfelt till konungen d. 14 Okt., »så skicka befallning åt lagman Nordin[3]) att befatta sig dermed, ty provinsen missunnar Dalarne den hedern att ensamt våga allt för sin kung.» Gefle hade, såsom vi sett, frikostigt bidragit till den dalska frikorpsens utrustning och hade för stadens försvar anskaffat en båtsmanskorps, ett kompani kavalleri, två kompanier infanteri och 50 man artillerimanskap, hvilka under Oktober och November månader öfvades i vapen.[4]) — Innan ännu konungens manifest af d. 29 Sept. hunnit till Jämtlands aflägsna bygder, hade detta landskaps invånare väpnat sig, vid underrättelsen att en fiendtlig styrka under befäl af general v. Krogh vore i antågande mot dess gräns. Ryttmästaren och chefen för Jämtlands hästjägare-sqvadron Tideman samlade sitt manskap, allmogen uppbådades från när och fjerran, och man tågade, försedd med 4 kanoner, till Hjerpe skans fienden till mötes. En annan

---

[1]) Inr. Tidn. 1788: 90; ofvannämnda flygblad.

[2]) Tersmedens ofvannämnda rapport till konungen.

[3]) Nordin var t. f. landshöfding i Gefleborgs län. Dess ordinarie styresman, grefve A. F. U. Cronstedt, vistades i Stockholm såsom bankofullmäktig och ansågs mindre välsinnad. Adlerbeth (Anteckn. I: 60) berättar, att Cronstedt »tillstyrkt att fienden måtte lemnas obehindrad framfart, på det han ej skulle retas till hårdhet genom ett oförmöget motstånd. Detta råd, ömsom uttydt för feghet och otrohet, ådrog honom hela landets misstroende.»

[4]) Se Gjörwell, Allm. Tidn. 1788. III: 205.

allmogeskara, beväpnad med bössor, under befäl af häradshöfdingen Wasell, biträdd af en konstapel och en underofficer, hade åtagit sig att bestrida vakthållningen på Frösö skans.[1]) Inom några dagar voro 4000 jämtländska bönder, försedda med de vapen som kunde anskaffas, samlade vid gränsorterna; förhuggningar gjordes, fältverk uppfördes och skansar iståndsattes. D. 16 Okt. kunde dock landshöfdingeämbetet i Gefle inrapportera, att den danska korpsen uppgifvit tanken på infall i Jämtland och dragit sig tillbaka till Rörås i Norge.

Ett inbrott befarades äfven i Härjeådalen, hvars gräns var alldeles öppen. En försvarsplan uppgjordes af kaptenen Rönqvist, enligt uppdrag af länsstyrelsen i Gefle, hvilken var betänkt på att sända rekryter af Helsinge regemente att understödja allmogen, som genast väpnat sig och till ett antal af 500 man samlats vid de punkter, som ansågos hotade. »På en ort», heter det i den samtida berättelsen, »der brödfödan ofta saknas under täta missväxter och der innevånarne, spridda till sina hemvist bland berg och dalar, aldrig sett någon militärisk trupp, än mindre lagt hand vid militäriska arbeten och öfningar», uppfördes fältverk, reparerades Långå förfallna skans, inrättades vårdkasar och organiserades en korps af skidlöpare, för att under vintern bestrida vakthållningen å bergsbygderna vid gränsen. — På landsbygden vid Bollnäs upprättades, på uppmaning af ortens kyrkoherde och ståndspersoner i trakten (d. 19 Okt.), en korps af 250 man till Härjeådalens försvar, hvilka ställdes under befäl af kaptenen v. Rehausen och genom en deputation reqvirerade gevär i Gefle.

Summan af de frivillige, som blifvit antecknade i »soldatsocknarne» i Gestrikland, Helsingland och Härjeådalen uppgafs af t. f. landshöfdingen Nordin (5 Nov.) till 4950 man; städerna Gefle, Hudiksvall och Söderhamn uppsatte 1115 man.[2])

Äfven städerna i de nordligare delarne af Norrland täflade i vidtagande af försvarsåtgärder. Från Sundsvall berättades d. 11 Okt. att borgerskapets frikorps af 150 man blifvit mönstrad; 2 batterier med 15 kanoner skulle anläggas vid inloppet

[1]) Tidemans rapport till konungen, Gust. Mss. XLVI.

[2]) Konungens befallning till krigskollegium att förse Gefleborgs läns frikorpser med gevär utfärdades d. 5 Nov. Registr. i krigsärender (Riksark.) Se vidare rörande dessa försvarsanstalter på landsbygden i Norrland: Gust. Mss. XLVI; Inrikes Tidn. 1788, n:o 80, 83, 86, 90, 1789 n:o 1.

till hamnen, och af ortens allmoge hade ända till 4000 man antecknat sig att gå fienden till mötes. Kaptenerna von Schantz och Modée ledde försvarets ordnande i Sundsvall. — Borgerskapet i Umeå öfvades i vapen; i Piteå inskrefvos af borgerskapet 100 man, hvilket antal man »vid de sjöfarandes hemkomst» hoppades kunna fördubbla. Det antal gevär, som ur kronans förråder kunnat anskaffas på sistnämnda stället, steg ej till mera än 40; för stadens enskilda räkning bestäldes ytterligare gevär och kanoner.[1])

Den folkrörelse, som sålunda kallade fredliga borgare och landtbor i vapen ända upp i polcirkelns grannskap, lät sig äfven förnimma i Sveriges sydligaste landskap. Skåne hade vid plundringen af Rå fiskläge, då 30 hus uppbrändes och 144 menniskor blefvo husvilla, ensamt af Sveriges landskap vester om Bottenhafvet lärt »känna den ryska fejden»; och till sjelfförsvar, hvilket till en del krönts med framgång, hade redan i Augusti 1788 invånarne i och omkring Helsingborg och Båstad gripit till vapen. — Såsom närmaste grannland kunde Skåne lätteligen utsättas för ett anfall från danska öarne; och vi hafva sett, att en landstigning der befarades från början. Till Malmös försvar öfverfördes från Stralsund tvenne tyska regementen; och genom den nitiske borgmästaren Dahlström upprättades en frikorps af stadens borgerskap, under befäl af stadsmajoren Flodin, biträdd af magistratspersoner och civila tjenstemän. Styrkan fördelades i sex trupper, bestämda att tjenstgöra en vid hvarje af fästningens bastioner.[2]) Äfven i det fredliga Lund förstärktes så väl den »akademiska vakten» som stadens vakt, hvilka endrägtigt patrullerade till häst och fots och för hvilkas räkning hos landshöfdingeämbetet reqvirerades gevär.[3]) Någon egentlig beväpning af allmogen, utom vid kusten, egde dock icke rum på landsbygden i Skåne; och landshöfdingen i Malmö, Thott, ansågs med misstänksamma blickar af de ifriga fosterlandsvännerna, liksom en del af den skånska adeln. Det uppgafs att åtskilliga af adeln genom Thotts bemedling från början inlåtit sig på hemliga underhandlingar med befälhafvaren för ryska flottan i Sundet för att erhålla skydd för sina egendomar. Frågan om upprättande af ett par skånska infanteriregementen förföll äfven, oaktadt anbud i

[1]) Inr. Tidn. 1788 n:o 90, 93, 100.
[2]) Barfod, Märkvärdigheter, s. 90—93.
[3]) Weibull, Lunds univ. hist. I: 297.

denna riktning icke lära hafva saknats.[1]) Sedan krigsfaran vändt sig till de vestra gränslandskapen, kunde emellertid Skåne anses tillräckligt skyddadt genom de i provinsen förlagda reguliera trupperna jämte de båda Stralsundska regementena och Smålands och Östergötlands dit beordrade kavalleriregementen.

Mera ifver visade befolkningen i Vestergötland och Småland: der ville allmogen gå »man ur huse». Innan ännu någon uppmaning till bildande af en frikorps i Vestergötland utgått, inberättade landshöfdingen i Skaraborgs län, grefve Ekeblad, till konungen, »att allmogen med åtrå förväntade befallning att gripa till vapen och gå E. M:ts och rikets fiender till mötes», samt begärde konungens förhållningsordres.[2]) Han erhöll befallning att organisera en frikorps, liknande den dalska, och fullmakt, liksom Armfelt, att sjelf utnämna officerare. Uppdraget vållade Ekeblad stora bekymmer, icke på grund af bristande manskap, utan genom svårigheten att stäfja allmogens ifver, hvilken han var benägen att anse vådlig för allmänna säkerheten i landet. Han skrifver d. 14 Okt. till konungen: »Jag borde med anledning af fatala discourser och andra anledningar frukta, det en samlad allmoge utbrister i hämnd emot dem som de tro vålla den beklagansvärda ställningen . . . Arméens förhållande i Finland så väl som affären vid Qvistrum är dertill vållande, och det gamla agget mellan adel och ofrälse torde ännu uppeggas af personer, som ej bära försyn att medels ströskrifters utspridande uppegga en menlös allmoges nit.» Och ett par dagar senare uttalar Ekeblad sina betänkligheter mot att tåga danskarne till mötes utan understöd af reguliera trupper. Emellertid samlades 600 man i Vestergötland; konungen gaf från Göteborg d. 24 Okt. befallning att öka antalet. Grefve Claes Sparre till Claestorp utsågs till korpsens befälhafvare[3]).

Landshöfdingen i Jönköpings län, frih. Hamilton, anmälte d. 14 Okt. hos konungen, att kungörelsen af 29 Sept. väckt allmän

---

[1]) Barfod anf. st. Konungen betygade dock d. 6 Dec. landshöfd. Thott sitt välbehag öfver den på hans föranstaltande upprättade frikorpsen i Malmö. (Registr. i krigsär., Riksark.)

[2]) Ekeblad till Gustaf III $^{7}/_{10}$. (Gust. Mss. XLVI). Ekeblads kungörelse i ämnet till sitt läns innebyggare finnes tryckt i Gjörwells Allm. Tidn. 1789, n:o 11.

[3]) Registr. i krigsär. (R. A.), Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 237. Äfven Ekeblads samtida bref till hans hustru (i K. Bibl.) äro upplysande för stämningen i landet. »Gud låte ej folk existera, som vilja fiska i grumligt vatten,

hänförelse i länet samt begärde föreskrift om åtgärder för att ordna folkrörelsen, enär han eljest »ej torde kunna hindra hopen att mangrant och utan ordning begifva sig åstad». Från Göteborg utfärdades med anledning häraf d. 24 Okt. befallning att äfven i Jönköpings län upprätta en frikorps. Den 2 Nov. upplästes kungörelsen härom i länets kyrkor; dagen derpå höllos i alla socknar sammanträden; och inom tre dagar ingingo svar, att »hela landets menighet, utan åtskilnad af dess innehafvande jords natur, icke allenast förklarat sig beredde att upprätta en frikorps, hvartill en myckenhet ungt och manbart folk sig genast frivilligt anmälde, utan ock man ur huse vara färdige att skynda till den ort, der de med lif och blod finge besegla sin kärlek och tillgifvenhet för sin kung.» Redan d. 10 Nov. kunde frih. Hamilton inberätta att 800 man bildat en frikorps, till hvilken ytterligare 200 väntades komma att sluta sig. Här såsom på flera andra ställen försågs manskapet på bekostnad af länets innebyggare med kläder och proviant. [1])

I kustlandskapen i sydöstra Sverige, der ryska landstigningar kunde befaras, hade folkväpning i mer och mindre ordnad form kommit till stånd, redan innan frikorpserna i mellersta och vestra Sverige började bildas. Vice landshöfdingen i Kalmar län, frih. Köhler, hade redan i Augusti gifvit befallning om allmogens beväpning och indelning i rotar; och staden Karlshamn sattes i försvarbart skick genom kanoner och ammunition från förråden i Karlskrona och Kristianstad, hvarjämte borgerskapet upprättade tvenne

---

sedan de fått allmogen bevärad. Här glunkas ett och annat om allmogens förbittring emot adeln, särdeles för förhållandet i Finland. Jag går således mellan tvenne eldar och har konsiderationer på alla sidor att iakttaga» ... »Jag är så ängslig för allmogen, som vill gå mangrant ut. Du finner sjelf hvad det kan blifva utaf. De tala faseligen.» Längre fram, efter stilleståndets afslutande, skrifver han: »Kungen illfånas med böndernas armerande. Jag kan ej begripa hvad han vill här med dem, då vi hafva stillestånd och danskarne gå bort.» — Ekeblad hade länge tillhört Gustaf III:s hof och närmaste omgifning samt räknades bland konungens personliga vänner. Jämförelsen mellan honom och Armfelt under dessa kritiska tider utfaller ej till Ekeblads fördel.

[1]) Registr. i krigsär. 24 Okt., 6 Dec. 1788; Inr. Tidn. n:o 99. — G. G. Adlerbeth, som var godsegare i Jönköpings län, berättar ($^{12}/_{11}$) att han bevistat en sockenstämma i sin hemort och att 9 frivilliga antecknat sig i hans socken. (A. sjelf utrustade på egen bekostnad en karl, utom sin andel efter hemmantalet för egendomen, som var frälse.) Dock var »grannskapet ej fritt från hvarjehanda rykten, som förorsakade tvekan och villrådighet bland de enfaldige.» Bland andra rykten nämndes äfven, att afsigten med frikorpsen vore att »befria adeln från besväret att uppsätta adelsfanan och kasta det på allmogens skuldror.» (Gust. Mss. Ups. Bibl.)

militärkorpser. [1]) — Att ordna försvaret på Öland förordnades majoren Modée, som d. 16 Okt. utfärdade ett upprop till landets innebyggare, hvilket med ifver hörsammades. Ölands allmoge indelades i infanteri, artilleri och dragoner; Modée for omkring pa ön och exercerade dessa trupper. En kornett utsågs till artilleribefälhafvare, en öfverjägmästare till chef för dragonpatrullerna, och kronobetjeningen skulle kommendera fotfolket. Allmogen skaffade af egna medel skjutgevär och kanoner; den nitiske öfverbefälhafvaren aflönade sjelf artillerimanskapet. [2]) — På Gotland, hvars t. f. landshöfding var stiftets myndige biskop G. T. Lütkeman, hade invånarne redan kort efter utbrottet af kriget med Ryssland blifvit försedda med gevär och ammunition ur kronans förråd i Visby; och 6000 man öfvades i vapen för att kunna möta en rysk landstigning. [3])

Äfven i Östergötland hade man tidigt börjat tänka på sjelfförsvar. Särskildt utmärkte sig Norrköping för patriotism. »Heder och tack», skrifver Gjörwell till konungen d. 18 Aug., [4]) »vare de redlige Norrköpingsborna! Först hafva de befästat och bevärat sin stad, och nu stålsätta de också hela Östergötlands allmoge (icke herrarne) medelst bilagda patent, hvaraf 10,000 ex. utdelas i Linköpings stift.» Den lärde J. H. Lidén hade, enligt Gjörwells uppgift, från sin sjuksäng i Norrköping öfvat stort inflytande på den patriotiska andan. »Defensionsconseilen samlas ordentligt vid hans säng; och i Skenäs skans ligga många hans riksdalrar till grund, äfven så väl som de bekostat tryckningen af bilagda patent.» Gevär hade blifvit utdelade bland skärgårdsbefolkningen. Då något anfall från ryska sidan emellertid icke syntes vara att befara, återfordrades dock dessa gevär af landshöfdingen i länet. [5])

I Nerike och Vestmanland hade allmogen, på grund af konungens kungörelse af den 29 Sept., vid sockenstämmorna förklarat sig villig att uppoffra lif och egendom för sin konungs och fosterlandets försvar. Landshöfdingen i det sistnämnda länet inberättade, att enrolering af en frikorps redan var började

[1]) Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 139.
[2]) Ahlqvist, Ölands historia och beskrifning I: 248, Inr. Tidn. 1788: 96.
[3]) Allm. Tidn. 1788, III: 321, 332. På sin resa från Sverige uppehöll sig förra ryska sändebudet Rasumowski några dagar på Gotland. Den uppretade befolkningen kunde med möda tillbakahållas från våldsamheter mot honom.
[4]) Gust. Mss. Ups. Bibl.
[5]) Landsh. ämb. kung. 15/9 1788, i Inr. Tidn. 1788, n:o 74.

i Vesterås och Sala. Konungen afböjde emellertid bildandet af allmoge-friskaror så väl i Nerike som i Vestmanland, då krigsfaran vid underrättelsen derom syntes vara öfver, och frikorpserna i Vestergötland och Småland, jämte de dalska och vermländska, torde hafva ansetts tillräckliga i händelse af ett nytt utbrott af fiendtligheterna. [1])

I kustlandskapen mot vester, hvilka voro närmast utsatta för fiendens anfall, saknades ej heller den fosterländska ifvern. I Bohuslän och Dalsland, hvilka hastigt besattes af den danska styrkan, hade intet nämnvärdt blifvit gjordt i tillräckligt god tid för att genom folkets väpning söka hindra dess inträngande [2]); och sedan landet var i danskarnes händer, förbjöds allmogen strängt af den danske befälhafvaren att bära vapen. [3]) Försök att genom presterskapet i Bohuslän uppmana befolkningen till motstånd blefvo utan resultat. [4]) Men allmogen »förbannade», enligt uppgift af en samtida resande i Bohuslän, »landshöfdingen, som ej uppbådat landtvärn, som i andra provinser». [5]) — I Halland ville allmogen till Göteborgs och Bohusläns undsättning gå »man ur huse» samt erbjöd 10,000 frivilliga. De halländska städerna uttryckte i en adress till konungen, högtidligt öfverlemnad i Göteborg d. 11 Nov., de mest patriotiska och konungska tänkesätt, förklarande att de »ville ha lif och blod osparde till E. K. M:ts höga rättigheters försvar», samt att de »anse med fullkomlig afsky och förakt alla dem som sin konung svika och fienden med ord eller gerning biträde göra.» [6])

Utom bildandet af dessa skaror af frivilliga på landsbygden bland allmogen, vidtogos i åtskilliga städer äfven i södra och

[1]) Registr. i krigsär. $^{28}/_{10}$, $^{6}/_{12}$ (Riksark.), Gjörw. Allm. Tidn. 1788 III: 273.

[2]) Skärgårdsbönderna försågos dock i början af September med gevär, och bohusläska fiskare tjenstgjorde efter krigets utbrott såsom kapare. I Strömstad bildades genom kaptenen d'Orchimont och löjtnanten Lemke en frikorps af borgerskapet och anlades ett batteri. Innan manskapet hann öfvas, hade emellertid staden utan motstånd blifvit besatt af fienden (Allm. Tidn. 1788. III: 259, 387.) Föga mandom lär hafva visats af en frikorps, som enligt Holmberg, Bohusl. hist. I: 183, bildats i Uddevalla. Efter underrättelsen om slaget vid Qvistrum borttogos kanonerna från det vid Uddevalla uppförda batteriet, och staden underkastade sig utan motstånd.

[3]) I prinsens af Hessen manifest vid inbrottet i Bohuslän; en kungörelse af danske generalauditören Wessel, dat. Uddevalla 28 Okt., påbjöd utlemnandet af alla vapen och hotade, att de af allmogen, som beträddes under vapen, skulle utan all nåd hängas och deras hus uppbrännas.

[4]) Se Granberg, Göteborgs Historia. I: 105.

[5]) Bref fr. Lillie till Tersmeden $^{7}/_{11}$ 1788 (Gust. Mss. XLVI).

[6]) Gust. Mss. XLVI. Adressen finnes tryckt i Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 343.

mellersta Sverige försvarsanstalter af mer och mindre omfattning. I Karlskrona indelades borgerskapet i kompanier, hvilka exercerades af kaptenen Pehrman, och åtskilliga civila tjenstemän bildade en liten kavalleritrupp; i Vimmerby upprättades en bataljon infanteri, i Vestervik uppfördes två batterier kanoner och inrättades vakthållning under ledning af öfverstelöjtnanten Ehrenpohl; i Kristinehamn inköptes för stadens räkning kanoner från Hellefors; i Örebro beslöt borgerskapet att bilda en korps af 250 man, jämte en liten kavalleritrupp; i Nyköping, hvarest minnet af Ryssarnes infall 1719 ej ännu var utplånadt, upprättades korpser till häst och fot, batterier uppfördes, till hvilka landshöfdingen frih. Örnsköld skänkte 16 kanoner och ammunition; o. s. v. [1])

De försvarsåtgärder, som vidtogos i Göteborg, hvilket omedelbart hotades af den fiendtliga hären, tillhöra snarare krigshistorien än den frivilliga folkväpningens historia. Dock gaf Göteborgs borgerskap ett vackert föredöme i offervillighet och försvarsifver. Redan innan konung Gustafs ankomst till Göteborg, hvilken satte nytt lif i alla dess försvarsanstalter, hade frivilligt manskap börjat arbeta på iståndsättandet af vallarne. Stadens invånare kallades rotvis till detta arbete; en rådman hade tillsyn vid hvarje rote. Medel hade sammanskjutits till utrustande af kaparefartyg, förda af kofferdiskeppare. Borgerskapets militärkorps uppgick till 1200 man, hvilka natten mellan d. 3 och 4 Okt. började göra patrulltjenst, och till en del användes till artilleriexercis; penningar försträcktes till krigskassan ur Ostindiska kompaniets, brandförsäkringsverkets och diskontens kassor o. s. v. [2]) Den styrka af reguliera trupper, som konungen så småningom sammandrog till Göteborg, bildade en icke obetydlig armé: den utgjordes, utom af stadens garnison och artilleri, af Skaraborgs, Nerikes och Vermlands infanteriregementen, delar af lifregementet, gardet, Jämtlands regemente, Bohusläns dragoner, Vestgöta kavalleri, Skånska husarer, samt de tvenne tyska regementen, som från Malmö hit förflyttats — tillsammans 8,500 man. Invånarnes gästfrihet och offervillighet anlitades starkt under denna stora inqvartering.

Allmänt känd är den patriotiska ifver, som i det på reguliera trupper alldeles blottade Stockholm visades af hufvud-

---

[1]) Inrikes Tidn. 1788: 91, 94, 97, Gjörw. Allm. Tidn. 1789, I: 91. m. fl. st.

[2]) Se Granberg, Göteborgs hist. 1: 78, 80, 100. Barfod, Märkvärdigh. s. 111, 118. Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 51.

stadens borgerskap under hela den tid som kriget räckte. Början gjordes redan tidigt. D. 18 Sept. aflöste borgerskapets sedan gammalt bestående militärkorps gardet såsom vakthafvande och fortfor att bestrida vakthållningen i hufvudstaden ända till d. 30 Sept. 1790. Denna korps utgjorde omkring 3000 man, som med berömvärd ifver öfvade sig i vapen, fördelade i en kavallerikorps och fem bataljoner infanteri. Öfverståthållaren frih. C. Sparre sammankallade d. 15 Okt. stadens invånare till öfverläggning om upprättande af ytterligare frivilliga korpser inom Stockholm, hvilka antogos kunna komma att uppgå till 10 à 12000 man. Åtskilliga antecknade sig; men då någon krigsfara icke hotade Stockholm, ansågs borgerskapets militärkorps såsom tillräckligt skydd [1]).

I sammanhang med redogörelsen för de frivilliga rustningarne bör äfven erinras om några af de penningetillskott och gåfvor af enskilda personer eller samhällen, som äfven måla folkets fosterländska ifver. I Kristinehamn gjordes, på uppmaning af stiftets biskop H. Schröderheim, som tillika var stadens kyrkoherde [2]), ett sammanskott af 200 rdr sp., hvilka, förbytta i varor, öfverlemnades till Armfelt för frikorpsens behof; invånarna i Grythyttehed i Örebro län erbjödo sig att till den vermländska landtvärnskassan erlägga 16 r:dr sp. för hvarje smälthärd och 3 r:dr 16 sk. för hvarje hemman, och den vermländska bergslagens bidrag till denna kassa uppgick till 7000 r:dr. Assessorn och brukspatronen Heijkensköld skänkte dal-frikorpsen ett stort antal pikar, hvilka utgjorde en del af dess beväring. Till Kongl. Maj:ts disposition skänkte Vendels socken i Upland 150 t:r spannmål, Tierps socken i samma län 200 t:r, Upsala stad 100 t:r. I Kerrstorps socken i Lunds stift föranstaltades genom dess kyrkoherde J. P. Åkerman en insamling för de genom fiendernas framfart nödlidande i Bohuslän; och af samme prestman framstäldes i bref till konungen förslag att till kulor för arméen använda blytaken i en del af de skånska kyrkorna, hvilka borde ersättas med billigare [3]).

---

1) Gjörw. Allm. Tidn. 1789, I: 52. Förteckning på officerarne läses dersammastädes 1788, III. 371, 379, 385. En utförlig relation öfver borgerskapets vakthållning utgafs 1791 af G. P. Köppen. Se vidare Lundin o. Strindberg, Gamla Stockholm, s. 383, Beskow, Gustaf III, Afd. IV: 277, m. fl. st. Obelisken på slottsbacken utgör, såsom bekant, ett offentligt minnesmärke öfver borgerskapets nit.

2) Det af S. vid tillfället hållna tal finnes tryckt i Gjörw. Allm. Tidn. 1788, III: 357.

3) Gust. Mss. XLVI.; Registr. i krigsår. $^{29}/_{11}$, $^{10}/_{12}$; Inr. Tidn. 1788: 91, 1789: 19.

I den allmänna hänförelsen saknades, såsom vi hafva sett, icke alldeles missljud från dem, som älskade att skilja konungens sak från folkets, och som i Anjala-männen framför allt sågo laglydige medborgare. I deras ögon handlade Gustaf III såsom en »kunglig demagog», och hans vädjande till sitt folks fosterlandskänsla uttyddes såsom ett uppviglande af den okunniga hopen för att med dess hjelp omstörta den bestående ordningen. De mest oroande rykten utspriddes i hufvudstaden redan vid konungens resa till Dalarne. Hela uppgiften om danskarnes infall vore en dikt, hette det, för att sätta nationen i harnesk för ett annat ändamål: detta vore »att införa despotismen i spetsen af vilda dalkarlar, som skola mötas af Stockholms pöbel för att pillera banken». Följden blef, att en myckenhet silfver uttogs ur banken, enskilda personer nedgräfde sitt silfver, och bankofullmäktige läto i tysthet göra lårar till banksilfrets förvaring och nedsänkning i sjön [1]). Vid öfverläggningarne om Stockholms försvar vägrade generalen grefve Fredrik Horn och hofmarskalken frih. H. J. von Düben att på något sätt dertill medverka, under åberopande af de adliga privilegierna [2]). Äfven från landsbygderna förspordes hvarjehanda försök att söndra de sinnen, som den fosterländska hänförelsen nyss förenat, och åt konungens afsigter med frikorpserna gafs ingalunda den bästa tydning. Särskildt gåfvo sig de officerare vid finska arméen, som senare på hösten 1788 såsom permitterade kommo öfver till Sverige, mycken möda att framställa konungen såsom den ensamt skyldige till krigets olyckliga utgång [3]).

Men den missnöjda adelns hviskningar förmådde intet mot det af ålder konungska sinnelaget hos den allmoge, som nu trädt i vapen för sitt fosterland; och i stort sedt erbjuda tilldragelserna i Sverige under hösten 1788 en sällspord bild af enigt samarbete mellan konung och folk.

* * *

[1]) Liljensparre till Gust. III. (Gust. Mss. Ups. Bibl.)

[2]) Adlerbeth, Anteckn. I: 55.

[3]) Armfelt skrifver till konungen från Karlstad $^{29}/_{11}$: »I Dalarne går det aldeles rasande, om ej E. M:t befaller hertigen att ej gifva någon officer af Dalregementet permission. De som hemkommit hafva förgiftat en del af landet. Då jag kommer dit, skall processen med sådana herrar blifva kort, som i landet utsprida lögner och falska rykten. Men nu är t. o. m. Beckfriis småängslig». Äfven Tersmeden skref till konungen i samma anda och nämner kaptenen Hertzenhielm såsom en bland dem som mest utspridt »horreurs» bland allmogen (Gust. Mss. Ups. Bibl.).

Af hela denna väpnade styrka var det emellertid endast det under Armfelts befäl stående manskapet, hvars deltagande i rikets försvar kom att utsträckas till något annat än öfningar i hemorten. För dalkarlarne och vermländingarne syntes mer än en gång tillfälle erbjuda sig att få mäta sina krafter med fiendens; och diplomaternas fredsbemedling blef allt annat än välkommen för dessa stridslystna skaror och deras befälhafvare.

De yttre krigshändelserna under danska härens korta fälttåg i Sverige, liksom de diplomatiska förhandlingarne i sina allmänna drag, äro allmänt kända. 12000 man under befäl af prins Karl af Hessen hade — icke såsom krigförande å Danmarks vägnar, utan såsom ryska hjelptrupper [1] —d. 24 Sept. tågat öfver gränsen vid Krokstad, och efter träffningen vid Qvistrum obehindradt fortsatt vägen mot Göteborg genom Bohuslän. Prinsen af Hessen hade d. 1 Okt. besatt Uddevalla, generalmajor Mansbach d. 3 Oct. Venersborg och generalmajor Dyring Bohus fästning och Elfsborg. Konung Gustafs oförmodade ankomst till Göteborg, dagen innan staden uppfordrades att gifva sig, den ifver, med hvilken försvaret ordnades under konungens ledning, och Sir Hugh Elliots energiska medling gjorde slut på danskarnes framryckande och föranledde afslutande af ett stillestånd på åtta dagar, räknadt från d. 9 Okt. Enligt öfverenskommelse skulle de danska trupperna under denna tid få behålla Bohuslän till Göta elf, Venersborg och Åmål; ön Hisingen skulle deremot anses såsom neutral.

De senare af dessa tilldragelser egde rum, medan Armfelt var i Dalarne, sysselsatt med ordnande af sin bondehär. Han erfor med glädje, att Göteborg blifvit räddadt genom vapenhvilan, och skyndade tillbaka till Vermland, för att vara närmare händelsernas skådeplats. I Filipstad möttes han af konungens bref af d. 13 Okt.

[1]) En följd af denna af Danmark noga fasthållna grundsats var att någon krigsförklaring å Danmarks vägnar icke utfärdades, och att de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Danmark ej voro afbrutna. Sveriges generalkonsul i Kristiania, Martinau, vistades t. o. m. under en del af fälttåget i prinsens af Hessen högqvarter. (Nielsen, anf. st. s. 153). — Engelska sändebudet Elliot lyckades, med stöd af den af Danmark uppstälda folkrättsliga skilnaden mellan »partie intégrante» och »partie auxiliaire», öfvertala Gustaf III att medgifva att Danmarks uppträdande icke betraktades såsom casus belli (Elliot till Bernstorff 1 Okt. Holm, Danm. Politik 1788—90 s: 41). — I folkmedvetandet inträngde dock ingalunda denna distinktion: »juten» betraktades nu som förut som den gamle arffienden; och konungen och hans tillgifne gjorde visserligen intet för att minska förbittringen mot Danmark eller inskärpa att dess trupper icke handlade å egna vägnar.

med underrättelse att fråga var om stilleståndets förlängning, samt befallning att, innan vapenhvilan utgått, besätta alla platser i Vermland mellan Åmål och Glafsfjolen (i Nordmarks och Gillbergs härad), som kunde vara af vigt; konungen beredde honom derjämte på att fiendtligheterna kunde komma att börja på nytt [1]. Armfelt skyndade att med skjutskärror afsända små posteringar — han uppgifver sjelf tre man och en korporal – till olika håll inom det nämnda området, hvilket derigenom kunde påstås vara besatt af svenska trupper. Genom denna skyndsamhet blef hela det vermländska området skyddadt från inqvartering eller genomtågande af de fiendtliga trupperna; men från dansk sida betraktades dessa operationer med mycken ovilja [2] och utgjorde länge en tvistepunkt vid de följande underhandlingarne.

Full af ifver att omedelbart efter stilleståndets slut (d. 17 Okt.) få gå offensivt till väga, skyndade Armfelt till Karlstad, för att derifrån rikta sitt anfall mot Åmål, hvilket d. 15 Okt. blifvit besatt af den danske öfversten Stricker. Samtidigt med anfallet till lands skulle ett par galerer, bemannade med bönder och försedda med kanoner, från Venern angripa staden, och genom att rifva Köpmannebro skulle den danska styrkan i Åmål afskäras från förbindelse med Venersborg [3]. »Ögonblicket är kommet, skref Armfelt till konungen från Karlstad (d. 16 Okt.), då E. M:ts vapen skola återvinna sin forna ära; fienden är uttröttad, och E. M:ts trupper brinna af begär att få utmärka sig och hämnas det brytande af tro och lofven, som man anser hafva egt rum» [4]. Såsom ett kränkande af stilleståndets öfver-

---

[1]) Gustave III, Écrits V: 117.

[2]) Se Nielsen anf. st. 172. »Prinsen af Hessen var ganska missnöjd med denna komedi» säger Armfelt. (Notes historiques till Gustaf III:s bref, ms.)

[3]) Från Karlstad ($^{4}/_{10}$) och Tuna ($^{14}/_{10}$) hade Armfelt afsändt utförliga redogörelser för sin blifvande fälttågsplan, sedan Åmål fallit i hans händer. Han skulle vända sig mot Bohuslän och återtaga de af danskarne ockuperade städerna. Han var full af förhoppningar att denna plan skulle lyckas: »plus une entreprise est hardie, plus elle est censée reussir»... »Mon projet, inconcevable pour un poltron, trop téméraire pour un pedant, pendable dans les yeux d'un patriote, ira à merveille» (Gust. Mss. Ups. Bibl.).

[4]) Hans enda farhåga var att någon eftergift skulle göras danskarne. »Om en tumsbredd jord lemnas genom stillestånd eller någon slags öfverenskommelse, skall allmogens förtröstan till E. M:t omintetgöras. Allt hvad de hafva gjort till sitt försvar, på grund af mina uppmaningar och af förtroende till mig, skall tjena såsom vapen mot oss sjelfva. Vi skola blifva misstänkta att hafva förrådt deras intressen, bedragit dem på de penningar, de lemnat för att uppsätta trupper och drifvit gäck med dessa hederliga bönders nit» (Armf. till konungen $^{16}/_{10}$ 1788, öfvers.).

enskommelser ansåg han att Stricker låtit sina förtrupper rycka fram till Lunkekrog, 1/4 mil norr om Åmål. — Med sin lilla styrka hade Armfelt d. 18 Okt. hunnit till Afvelsäter i grannskapet af Åmål; han hade redan börjat drifva tillbaka fiendens förposter samt var färdig att sätta sin ofvan omtalta plan i verket. Då ankom underrättelse om stilleståndets förnyelse och konungens befallning att upphöra med fiendtligheterna. Kort derefter erhöll Armfelt en skrifvelse från öfverste Stricker, den danske kommendanten i Åmål, med uppmaning att draga tillbaka sina posteringar från trakten mellan Åmål och Glafsfjolen, hvilken genom vapenhvilan skulle hafva blifvit inrymd åt danskarne.

Dessa bref mottogos af den stridslystne unge befälhafvaren med ett missnöje, som tydligt gaf sig luft i hans bref till konungen. »Några och tjugo timmar», börjar han sin rapport från Afvelsäter d. 18 Okt., »innan efter allt menskligt utseende de förlagde norske trupper i Åmål varit E. M:ts fångar, om vår plan fått utföras och deras dumhet och feghet ej blifvit förvandlad i säkerhet, kom stallmästaren Stockenström med underrättelse om stilleståndet, hvilket af hela min korps blef bekant, men med mycken olikhet i anseende till rörelse mottaget». Han slutar sin rapport med att begära afsked från sitt befäl, »i händelse af ordres att qvittera de poster, jag intagit och kan försvara». Den från dansk sida framstälda fordran att utrymma det omtvistade området i vestra Vermland, som han nyss med så mycken möda besatt, väckte i synnerhet hans lifliga förtrytelse [1]).

Konungen vidhöll sin åsigt om Sveriges rätt att behålla de redan besatta platserna och det åt danska hären anvisade området i Vermland — något som dessutom var uttryckligen stadgadt i den nya konventionen af d. 18 Okt. [2]) Elliot skyndade att upp-

---

[1]) Lifligt målar sig Armfelts förtrytelse i följande bref till konungen, med öfversändande af Strickers ofvannämnda skrifvelse: »Si cela est vrai, mon cher Maître, si vous voulez que je sois à jamais regardé comme traître et menteur par toute cette province — faites-moi du moins la grace de m'ôter le commandement, de me renvoyer. Je me brûlerai la cervelle plutôt que d'ordonner la retraite à des troupes comme celles que je commande, d'abandonner des postes qui m'ont coûté tant de peine à fortifier. Si dans le coeur de V. M. il existe pour moi un grain de cette ancienne amitié dont vous m'honorâtes, ôtez-moi d'ici, rayez moi de toute espèce de service, et que ce coup-ci soit le dernier qu'on me porte par haine ou par jalousie! Au moins il ne m'arrivera plus de vouloir servir la patrie à ce prix-là». (Gust. Mss. Ups. Bibl.)

[2]) Art. 4: .. Le prince de Hesse continuera de jouir du district déja occupé par les troupes sous son commandement et *où il ne se trouve aucun poste suédois.* Le Glafsfjol en sera la limite etc.

mana prinsen af Hessen att, för undvikande af sammanstötning med Armfelts frivillige, ej söka intränga i andra trakter än de som redan voro besatta af danska trupper. Och prinsen af Hessen, — som efter underrättelsen om Preussens och Englands hot att låta en armé rycka in i Holstein, icke just hade annat val än att så fredligt som möjligt draga sig tillbaka — fann för godt att lemna i fred de af Armfelt besatta platserna i vestra Vermland, under föregifvande att han toge för afgjordt, att det frivilliga manskapet sjelfmant skulle draga sig tillbaka [1]). Armfelts begäran att få nedlägga befälet föranledde sålunda ingen åtgärd; och konungen svarade icke ens på hans bref, hvilka han väl ansåg såsom ett af de utbrott af sin gunstlings häftiga lynne, vid hvilka han icke var så alldeles ovan.

Nedslagen och misströstande återvände Armfelt till Karlstad. Han möttes der af sina dalkarlar, som under tiden hunnit fram till Vermland och hvars fyra bataljoner af Armfelt fördelades i södra och vestra Vermland. En bataljon, »Svenska krigslydnaden» kallad, inqvarterades i Karlstad och exercerades flitigt under Armfelts egen ledning. [2]) Dalkarlarnes patriotism hade under marschen icke lidit någon afbräck, men stilleståndet var dem, liksom Armfelt, ett streck i räkningen, och den moraliska verkan, som underrättelsen derom medförde, var icke den bästa. »Jag talade i går med de äldsta dalkarlarne om stilleståndet», skrifver Armfelt d. 23 Okt. till konungen. »De svarade mig, att de skulle inhemta sina kamraters tanka om saken, huruvida det ej vore ett knep af oss officerare att bedraga vår goda kung, som vi ha lofvat att slåss, till hvilket vi ej behöfva rädda officerare och söndriga gevär. Jag förbannade mig på att, så snart det tilläts mig, eller sist den 19 Nov. kl. 1, gå med dem emot fienden, om de nu ville tro och lyda mig. Jag afvaktar med inquietude deras svar, som jag skulle få i dag kl. 12 och ännu ej fått». I samma ämne skref han d. 25 Okt. till sin hustru: »Jag är i en dödlig ångest, att mina dalkarlar skola bryta stilleståndet. De äro liksom rasande och anse oss alla för fega — en naturlig följd af deras okunnighet i politiken.

[1]) Gust. III. Écrits V: 119; Charles de Hesse, Mémoires, s. 95 o. bil. 17.

[2]) De öfriga bataljonerna voro d. 7 Nov. på följande sätt fördelade (A:s rapport till kgn, Gust. Mss. XLVI): »Svenska krigsäran» (befälhafvare major Knorring) vid Ugglesäter, nära Seffle; »Sjelfständigheten» (befälh. major Trellman) vid Nysäter (i Gillbergs h:d, söder om Glafsfjolen); och »Redligheten», (major Tornander) vid Lillnor och Lillerud (nära bron öfver Norselfven, på vägen till Karlstad).

Medgif mig att denna är lycklig! Hvad borde icke vår kung ha velat ge, om finska armén varit försänkt i samma okunnighets-tillstånd.» Några dagar senare: »Dalkarlarne tala ur en hög ton och säga, att de vilja hafva fred inom och utom riket och att kung skall vara kung och förrädare straffas.» Han tillägger med afseende på den allmänna stämningen i Vermland: »Bitterheten hos de ofrälse mot adeln är här så gruflig, att man vågar nästan ej gifva sig ut för grefve eller baron. Det talas ej mindre om än att mörda och utrota sådant byke. Gud hjelpe oss ur denna konfusion! Men efter all apparans blir sista villan värre än den första. Men utan blod slutar säkerligen ej detta kalaset, och något bör rinna, men ej öfverflödigt». [1])

Ställningen ingaf sålunda Armfelt allvarliga bekymmer. Hans lifliga inbillning, i förening med missnöjet att ej hafva fått utföra en vapenbragd, kom honom väl att måla i svart mera än nödigt var. Sjelf delade han den allmänna förbittringen mot danskarne och lemnade villigt öra åt de gängse berättelserna om deras utpressningar. Alldeles utan grund voro väl knappast Armfelts farhågor för följderna af att länge hålla de uppretade skarorna under vapen, utan tillfälle att använda dem, lika litet som ryktena om befolkningens lidanden i Bohuslän och Dalsland, huru öfverdrifna de än voro och huru mycket de än torde ha begagnats för att underhålla den uppretade stämningen mot fienden. [2])

[1]) I samma tonart gå alla A:s bref från denna tid. Han ansåg stilleståndet för en olycka, förebrådde konungen att han icke på förhand låtit förstå att »meningen var att dagtinga i stället för att slåss», samt vidhöll sin begäran att få nedlägga befälet: »alors je viendrai me jeter à vos pieds, vous dire que cette dernière bonté etait presque aussi grande que toutes celles qui l'ont précédé; et à l'instant qu'on me rend complètement inactif, je redeviens ce même Armfelt, si gai, si fou, si porté vers la société, les plaisirs, les femmes et les belles lettres, mais néanmoins le plus zélé des sujets et des amis.» ($^{21}/_{10}$ 1788).

[2]) Föga sannolik är prinsens af Hessen uppgift att hans dragoner drefvo sin måttlighet så långt, att de icke ens ville äta af den framsatta maten i öfvergifna hus, af fruktan att begå en stöld. Annorlunda skildras de danska truppernas förhållande från svensk sida. »Fienden förhåller sig som hedningar», skrifver frih. Lillie till Tersmeden, efter en resa i Bohuslän ($^{7}/_{11}$ 1788, Gust. Mss XLVI). »Får och svin äro fredlösa djur, jagas upp med hundar: flera hemman äro öfvergifna, sedan kreatur och foder äro slut» (Adelsköld till Gustaf III $^{26}/_{10}$, dersammast.) Särskildt lärer Dalsland hafva fått känna krigets tunga: i Åmål plundrades kålgårdarne, folket skrämdes att gifva mat; och stadens lidanden skulle hafva varit än större, utan grannskapet med Armfelts korps och om den ej i sin nitiske borgmästare G. Åberg egt en både dristig och försigtig beskyddare. (Armfelts rapport $^{7}/_{11}$ 1788). Från landsbygderna utskrefvos gärder af spanmål, slagt och furage, som på sin höjd betaltes med assignation på fältkommissariatet. Armfelt berättar, efter en rekognosceringsresa i Dalsland i Nov., att han funnit landet ruineradt efter fiendens vistelse, och att dessa ådagalagt mycken

Utan inflytande på konung Gustafs hållning blefvo ej heller dessa föreställningar från Armfelt och den allmänna förbittringen; och konungen gjorde sig beredd att bryta stilleståndet. Såsom fullt uppriktigt menad torde kunna få anses hans förklaring till Elliot, att det hotande bref, som han d. 24 Okt. afsände till prinsen af Hessen, väsentligen vore att anse såsom en eftergift åt stämningen i landet.[1]) Gustaf III:s nyssnämnda bref af d. 24 Okt. framhåller äfven med skärpa befolkningens klagomål öfver de danska truppernas utpressningar. De mot-klagomål som — på goda grunder — från dansk sida framställdes öfver uppbringandet af en dansk proviant-flotta af 25 fartyg samt af tvenne jakter, lastade med de vid Qvistrum eröfrade kanonerna, efter afslutandet af den första vapenhvilan,[2]) föranledde äfven långvariga skriftvexlingar.

Det syntes sålunda i slutet af Oktober 1788 ovisst, om ej fiendtligheterna ånyo skulle komma att utbryta. Konungen höll krigskonseljer i Göteborg om planen att gå offensivt till väga; till landshöfdingen i Skaraborgs län affärdades befallning att öka antalet af den upprättade frikorpsen; och i det bref till landshöfdingen i Jönköpings län, hvari upprättandet af en frikorps

---

»adresse à maroder.» I Tössö pastorat i Dalsland plundrades flera gårdar, otröskad säd kastades under hästarne, o. s. v. (Inr. Tidn. 1789: n:o 18). Från en enda socken, Ytterby i Bohuslän, utpressades 4000 lispund hö och 20 t:r hafre. I Venersborg lät general Mansbach, som der för öfrigt uppehöll god ordning, dagligen från de svenska magasinen leverera 6000 ℔ bröd; hans officerare »lefde à discretion hos sina värdar och cheferna lånade penningar» (Martinaus berättelse, hos Nielsen, anf. st. s. 170). Att svenska kronans magasiner plundrades, var väl i öfverensstämmelse med gällande krigsbruk, liksom att alla hästar hörande till Bohus dragonregemente borttogos; men såsom krigsgärder kunde väl anses de dyra skyddsbrefven för egendomar: ett dylikt för Åby säteri kostade t. ex. 100 dukater. (Holmberg, Bohusl. Hist. I: 185). När betalning söktes hos danska kommissariatet, fingo leverantörerna nöja sig med en anteckning på sedeln »att Fougden skal liqvideret.» (Inr. Tidn. 1788: 89). Härpå syftar omqvädet i Bellmans visa »Wetz kurir från Bohuslän» (Skrifter, ny saml. utg. af Eichhorn I: 166.):

»Juten var si gu ej bang,
ropte: slaae i mere,
glasen i klang!
Fougden skal liquidere.

[1]) Ce que j'ai fait est beaucoup plus pour mon pays et pour mon peuple que pour le prince de Hesse. Je console mon peuple en lui montrant que je m'occupe de lui. (Charles de Hesse, Mémoires, Bil. 22, c.)

[2]) Denna expedition utfördes af kaptenen vid flottan Ruuthensparre med tillhjelp af frivilliga skärgårdsbönder och fiskare, d. 11 och 12 Okt. 1788. Dess laglighet kan bestridas; men i folkväpningens historia förtjenar denna bedrift af en skara frivilliga dock att omnämnas. — Se vidare rörande underhandlingarne mellan Gustaf III och prinsen af Hessen dennes memoirer med tillhörande bilagor, m. fl. st.

anbefaldes, nämndes uttryckligen, att det vore ovisst om stilleståndet komme att förnyas.[1]) — Armfelts hotande ställning i Vermland föranledde äfven att en dansk styrka afsändes till öfverste Strickers förstärkning i Åmål, dit äfven generalmajor Mansbach beordrades från Venersborg.

»Hoppet att snart se stilleståndet brutet», skrifver Armfelt d. 24 Okt. till konungen, »och den ifver, med hvilken vi vänta detta lyckliga ögonblick, i förening med förnyelsen af befallningen till mig att ej lemna någon af mina ställningar, hafva återgifvit mig lifvet, helsan och munterheten.» Han skyndade till Fryksdalen för att der mönstra det frivilliga manskap, som genom en deputation hos honom anhållit att blifva organiseradt till en frikorps liknande dalkarlarnes. Ännu stadd på resa i Fryksdalen, emottog Armfelt konungens bref af d. 6 Nov.,[2]) i hvilket han uttalar sin ovisshet om stilleståndets förnyelse, uppgifver att prinsen af Hessen börjat tala ur en högre ton, underrättar att en norsk korps samlades, för att öfver Vinger inbryta i Vermland, samt anbefaller Armfelt att hålla sig färdig att omedelbart efter stilleståndets utgång börja gå anfallsvis till väga. Armfelt gaf fryksdalingarne det vackraste vitsord för mod och fosterländsk anda,[3]) besökte gränsfästena vid Eda och Morast, och tillstod »i förtroende» för konungen, att han »på sina knän» bad Gud gifva prinsen af Hessen lust att anfalla honom. »Detta är icke öfvermod från min sida», tillägger han, »ty jag trotsar den mest klenmodiga menniska att se och höra dessa trupper, utan att vara öfvertygad om vår öfverlägsenhet.»

Fulla af stridslust motsågo sålunda Armfelt och hans frivillige d. 13 Nov., då de väntade »den himmelska glädjen att få badda på juten».[4]) Men äfven nu voro Sir Hugh Elliots bemedling, Preussens och Englands hotelser mot Danmark och prinsens af Hessen foglighet dem i vägen; och Armfelt med sina dalkarlar och vermlänningar måste behålla svärdet i skidan. Det nya stilleståndet afslöts på sex månader, och konungen skyndade att derom underrätta Armfelt från Göteborg d. 12 Nov. Redan dessförinnan hade de danska trupperna lemnat de

---

[1]) Registr. i krigsär. $^{24}/_{10}$, 1788 (Riksark.). Jfr. ofvan s. 239, 340.

[2]) Gustave III, Écrits. V: 121.

[3]) »I Fryksdalen har jag satt upp 1500 man, det skönaste folk man vill se, ingen karl öfver 30 år och ingen under 11 qvarter, 3 tum. Aldrig har mitt öga skådat vackrare soldater.» Armfelt till sin hustru $^{13}/_{11}$. (Åminne arkiv).

[4]) Armfelts uttryck i bref till sin hustru $^{20}/_{10}$. (Åminne arkiv).

af dem besatta områdena: d. 1 Nov. hade Stricker lemnat Åmål och tagat till Qvistrum, och Bohuslän utrymdes under de följande veckorna, så att hela den fiendtliga styrkan d. 13 Nov. var öfver gränsen. Prinsen af Hessen erhöll sistnämnda dag underrättelse från Elliot att konung Gustaf undertecknat stilleståndskonventionen; och Dalsland och Bohuslän besattes ånyo af svenska trupper.

Sedan fienden lemnat det svenska området, fans ingen anledning att, såsom en månad förut, befara uppstudsighet mot stilleståndet hos de stridslystna frivillige. Med ifver hade emellertid dessa blifvit öfvade i vapen, och Armfelt var stolt öfver sina bondesoldaters skicklighet i vapenföring. »Dalkarlar och landtvärn exercera som dockor,» skref han d. 13 Nov. [1]) och han längtade att få visa sitt manskap för konungen. D. 24 Nov., sedan Gustaf III och Armfelt sammanträffat i Åmål, tog konungen bataljonen »Sjelfständigheten» af Dal-frikorpsen i ögonsigte. [2]) Han gaf allt erkännande åt de frivilliges skicklighet och goda hållning. De förklarade dock att de fortfarande ville stå under Armfelts och ingen annans befäl, och att de ej ville gå ut nästa år, om ej han finge föra dem — ett vackert bevis på den tillgifvenhet, han förstått vinna, men som, enligt Armfelts tanke, gjorde honom misstänkt i konungens ögon [3]).

Disciplinen hos dessa improviserade krigare lemnade dock åtskilligt att önska, och det var med motvilja, som de återgingo till fredligare yrken. Betecknande för deras stämning är att de, sedan ofreden med Danmark var slutad, enligt Armfelts ord, ville gå till Stockholm och göra »en räfst» med konungens fiender. »Men jag vill icke», tillägger Armfelt, »och derför blir det ingenting af, utan de få vackert gå hem till sig för ett par månader» [4]). Myteri höll på att uppstå hos de frivilliga från Hedemora och

---

[1]) Till sin hustru (Åminne ark.).

[2]) Gjörwell, Allm. Tidn. 1789. 1: 10.

[3]) Armfelt till sin hustru $^{27}/_{11}$. I ett annat bref skildrar han sitt sätt att umgås med det styfsinta och odisciplinerade manskapet:» Il est nécessaire d'imposer ces mutins, qui ne savent point obéir et auxquels il faut toujours parler ou en ami ou en souverain, souvent de toutes ces deux manières dans l'espace d'une heure. Aussi ai-je un pouvoir si peu limité, que dès que je dis: »så skall det ske», ils me repondent: »som du vill»; et après nous redevenons intimes» ($^{6}/_{11}$). — I sina bref till konungen klandrar A. ofta sina officerares »tyska» sätt att behandla truppen, och ansåg att den borde tagas med vänlighet och bestämdhet på samma gång. A:s ovanliga förmåga att göra sig älskad af underlydande är från andra tider på mangfaldigt sätt intygad.

[4]) A. till sin hustru $^{15}/_{11}$ 1788.

Tuna, då gevären affordrades dem före afmarschen från Karlstad [1]). Det lyckades dock utan svårighet att återställa ordningen.

Sista dagarne i November 1788 började dal-truppen bryta upp för att tåga till sina hemvist, och d. 2 Dec. kunde Armfelt meddela att allmänt uppbrott skett [2]). Han återsåg icke sina dalkarlar förr än i Februari följande år, då han förde frikorpsen från Dalarne till Drottningholm, för att derifrån, om så skulle behöfvas, uppehålla ordningen i hufvudstaden. Han fann vid sin ankomst till Dalarne ställningen inom detta nyss så konungskt sinnade landskap mycket förändrad; och det behöfdes hela kraften af hans energiska vilja och intagande personlighet för att motverka den missnöjda adelns och de från Finland under vintern återvända officerarnes inflytande i motsatt riktning. — Under hösten 1789 utgjorde de frivillige från Dalarne under namn af vargering [3]) en väsentlig del af den Armfeltska brigaden, som öfverfördes till Finland och vid flera tillfällen gjorde heder åt de svenska vapnen.

Landtvärnet i Vermland och Dalsland hemförlofvades äfven, men en ordnad gränsbevakning infördes med dess tillhjelp. Af det Vermländska manskapet bildades en jägarekorps, ur hvilken utvecklade sig det ännu bestående Vermlands fältjägare-regemente, hvilket sålunda fortfarande utgör ett minne från folkväpningen under det oroliga året 1788. Och under vintern 1788—89 upp-

---

[1]) Armfelt till konungen $^{27}/_{11}$ 1788. I ett odateradt bref berättar han rörande stämningen i Vermland: »Böndernas raseri mot dem (som deltagit i affären vid Qvistrum), känner inga gränser: man anklagar offentligen baron Funck för att hafva visat general Mansbach vägen». Armfelt tillstyrkte ifrigt nedsättande af en krigsrätt för att tillfredsställa den allmänna meningen. »Man har från Stockholm, skrifver han till konungen $^{27}/_{11}$ 1788, skickat oss ingångsspråket till riksdagspredikan: 4 Mose Bok, 25 kap. 4 v.». (Och Herren sade till Moses: tag alla öfverstarne för folket och häng dem upp Herranom i solen, på det den grymma Herrans vrede må varda vänd från Israel). Öfver Anjala-männen ville han att rättvisa skulle skipas utan förskoning; han ansåg att »konungens eget lugn, landets väl och arméens ära fordrade att man straffar förrädare». Konungens myndighet ville han framför allt uppehålla: »En cas de diète», skref han till sin hustru ($^{13}/_{11}$), »je n'irai pas à la maison des nobles, mais je soutiendrai à la tète de 15 à 20000 hommes les droits du roi... Je veux que le roi fasse justice, qu'il suit les règles quil s'est préscrites; mais on n'osera pas attaquer sa personne ni chercher à le tracasser pour ses fautes commises. J'espère qu'il se corrigera, et s'il ne le fait pas, je cesserai de prendre son parti». (Åminne ark.).

[2]) En beskrifning öfver bataljonen »Sjelfständighetens» hemmarsch och mottagande i Falun läses i Gjörw. Allm. Tidn. 1789, I: 11. Regementspastorn G. Engzell, »Dalkarlarnes» skald, som äfven under fälttåget strängat sin lyra i fosterländska toner, (se Allm. Tidn. 1788 III: n:r 289) höll ett afskedstal till de frivillige, hvilket särskildt utgafs.

[3]) Provinsen uppsatte en reservtrupp af samma storlek som Dalregementet. oaktadt den endast behöft uppsätta hälften.

sattes på Dalsland vargering och landtvärn, hvilka bestridde garnisonstjenst i de vestra landskapen närmast Norge under hela den tid, som kriget med Ryssland varade [1]).

* * *

Den fosterländska rörelse, af hvilken här några drag blifvit antecknade, afstannade småningom med slutet af 1788, och det var endast i gränsprovinserna mot Norge, som ur den tillfälliga folkväpningen uppväxte ett gränsförsvar för någon längre tid. Den krigsduglighet, som de under några få veckor öfvade skarorna af bönder hunnit förvärfva, under befäl af uttjenta officerare och civila tjenstemän, kom icke att pröfvas; och förhastadt vore utan tvifvel att antaga, att dylika skaror skulle hafva kunnat göra tillfyllest mot en fiendtlig invasion af större omfång och utsträckning. — Något direkt inflytande på krigshändelserna i Bohuslän kan folkväpningen väl knappast sägas hafva utöfvat; men den ifver, med hvilken befolkningen öfver allt grep till vapen, torde dock hafva i väsentlig mån bidragit till prinsens af Hessen och hans truppers önskan att förkorta vistelsen i Sverige. I all synnerhet torde den Armfeltska korpsen i Vermland hafva varit honom en besvärlig granne, oaktadt den ironiska ton, med hvilken han yttrade sig om »cette redoutable milice Dalécarlienne» [2]). Visst är att frikorpserna väsentligt bidrogo till att hålla modet uppe i de landskap, som voro i danskarnes händer, och skyddade dem mot de utpressningar, som äfven det menskligast förda krig ej undgår att medföra [3]). Att Vermland blef fullständigt skonadt från fiendens inbrott, var ett synbart resultat af Armfelts och hans frivilliges hållning. Efterverlden kan med full rättvisa instämma i den aktningsvärde »annalisten» Gjörwells ord om Armfelts förhållande vid denna kritiska tidpunkt, att »det

[1]) Hela styrkan af vargering och landtvärn från Dalsland beräknades till 1480 man; men då landshöfdingen i länet anmälte, att folket åtagit sig mer än det kunde utgöra, nedsattes vargeringen till hälften. (Lignell, Beskrifn. öfver Dal I: 192).

[2]) Charles de Hesse, Mém. s. 81.

[3]) I Inr. Tidn. 1789: 18 meddelas från Åmål, att den danska inqvarteringen uppfört sig vida fogligare i staden än på landsbygden, derför att man i staden lefde i ständig fruktan för ett anfall från den vermländska posteringen inom en mils afstånd. Danskarne voro glada att d. 1 Nov. få komma undan detta obehagliga grannskap.

länder hans minne uti rikets och Gustafs historia till största heder» [1]).

Den moraliska verkan i allmännare mening af denna folkrörelse kan säkerligen icke anslås för högt. Den del af Sveriges folk, som stod utanför partistriderna, hade gifvit ett storartadt bevis på fosterlandskärlek och konungatrohet. Folkväpningen i Sverige hade visat Europa, att Gustaf Adolfs och Karl XII:s landsmän, som under tre fjerdedelar af ett århundrade endast minskat sin gamla vapenära, ännu hade i behåll krigarens mod och voro mäktiga af en sammanhållning, hvarom långa år af inre tvedrägt gifvit rätt att tvifla. Gustaf III kunde efter dessa bevis på sitt folks patriotism med större tillförsigt fortsätta det krig, som så olyckligt börjat; och otvifvelaktigt är äfven, att konungens ställning befästades gentemot de motståndare inom landet, som nyss så djerft höjt hufvudet. I den uppretade folkstämningen egde konungen ett fruktansvärdt vapen mot adeln, och under dess tryck blef det honom lättare att 1789 göra sig till enväldig diktator. Men å andra sidan kan det ej nekas, att Gustaf III med varsamhet användt detta vapen, och att han förstått att i tid besvärja de stormar som, en gång lössläppta, kunnat sätta ej mindre hans än samhällets välfärd på spel.

[1]) Allm. Tidn. 1789 1: 56. Han tillägger: »En fullständig beskrifning härom blefve icke mindre nyttig för svenska historien än för svenske medborgaren. Tidiga och kraftiga motanstalter, som freda ett land och spara blod, äro icke mindre värda än blodiga segrar.»

Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i norden.

AF

CARL SPRINCHORN.

Utan att öfverskatta betydelsen, än mindre resultaten af den s. k. nordiska väpnade neutraliteten, eller de nordiska staternas flere gånger under 16- och 1700-talet förnyade förbund i afsigt att genom gemensamma sjörustningar skydda sin utrikes handel och sjöfart mot krigande staters öfvervåld på hafvet, torde man dock ur mer än en synpunkt kunna tillmäta dessa förbunds historia ett ej ringa intresse. Den utgör först och främst ett blad i den allmänna folkrättens utbildningshistoria, enär dessa förbund framvisa en rad af försök att genomdrifva bestämda regler i den internationela sjörätten, hvilka skulle sätta en gräns för den godtycklighet och ordna den obestämdhet, med hvilka sjömakterna och särskildt England under sina krig tillåto sig behandla neutrala makters fartyg. De kunna således sägas utgöra ett kapitel i historien om ett jämvigtssystem äfven till sjös, hvars störande kändes kanske ej mindre olägligt än stormakternas öfvergrepp till lands. Men derjämte, hvad som för oss är af större intresse, ha dessa förbund gjort en dyrbar insats i Nordens historia. De förete ju en rad af ljusglimtar på den eljes nog mörka taflan af de båda nordiska makternas, Sveriges och Danmarks, inbördes förhållande, hvars öfriga yttringar till större delen äro blodiga fejder och ett olyckligt nationalhat. De nordiska neutralitetsförbunden mellan båda dessa länder beteckna visserligen öfvergående, men det oaktadt lika betydelsefulla politiska rörelser, bebådande en ömsesidig stämning, hvilken vi nu finna helt naturlig, men hvilken behöft dessa och ändå många flere väckelser för att äntligen blifva lefvande och medveten.

Af dessa neutralitetsförbund hafva de sista af åren 1780 mellan Sverige, Danmark och Ryssland samt 1800 mellan dessa makter jämte Preussen, båda tillkomna på Rysslands initiativ, blifvit allmännare, ja, nästan uteslutande beaktade och af flere författare beskrifna [1]). Men dessa förbund hafva haft sina föregångare, hvilka, fastän mindre kända, hafva varit fullt ut lika vigtiga till syfte och resultat. Den väpnade neutralitetens historia går nämligen tillbaka till slutet af 1600-talet, och äran af dess upprättande tillkommer Danmark och Sverige, om ock första tanken härpå utan tvifvel utgått från den danska regeringen.

Det var under de allierade makternas strider mot Ludvig XIV, som England och Holland i Augusti 1689, ingingo det förbund, som under Vilhelm III förenade deras krafter till de allvarsammaste åtgärder till Frankrikes betvingande. Dertill hörde enligt förbundets första artikel att absolut förbjuda och hindra all handel på detta land från de öfriga staterna: kortligen att sätta hela Frankrike i blockadtillstånd. Det var ett brott mot dessa länders tidigare traktater med de nordiska makterna, och då dertill deras kapare började oroa hafven, och Sveriges och Danmarks fartyg voro bland de talrika offren, gaf detta anledning till betänklig oro hos de nordiska ländernas regeringar. Med anledning häraf lät det danska hofvet sitt sändebud i Stockholm, Stockfleth, i Sverige framställa förslag om en gemensam utrustning af krigsskepp till handelsfartygens konvojerande. Till heder för Sveriges eljes denna tid danskfiendtliga politik ledde detta förslag till en »Tractat till Navigationens och Commerciens säkerhet», hvilken slöts i Stockholm den 10 Mars 1691 och förnyades genom danska sändebudet Jens Juel den 17 Mars 1693. Dessa äro de första fördrag af denna art i historien, och de blefvo så till vida ej utan frukt, som England och Holland funno sig föranlåtne att ersätta de förluster, som genom deras kapare beredts de båda nordiska makterna.

Historien om detta första förbund till en väpnad neutralitet är emellertid tidigast skrifven [2]), och ehuru dess författare ej

[1]) *C. A. Zachrisson*, Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet åren 1778—80. Upsala 1863; *E. Holm*, Om Danmarks Deeltagelse i Forhandl. om en væbnet neutralitet 1778—80. Dansk Hist. Tidskr. 3 Række, V; *v. Schinkel*, Minnen etc., m. fl.

[2]) *H. C. Reedtz*, Danmarks og Sverrigs forbindelse til de neutrale handelsrettigheders beskyttelse i aarene 1690 til 1693. Det Skand. literat.-selskabs skrifter, 21 Bind. Kjbhvn 1826.

haft tillgång till svenska akter, ej ens till Jens Juels depescher, af hvilka vi funnit att en och annan punkt i hans arbete skulle kunna beriktigas eller fullständigas, torde dock den här nedan citerade uppsatsen lemna en tillfyllestgörande teckning af de första försöken till den nordiska väpnade neutraliteten. Men nya misshälligheter och strider uppkommo åter mellan de båda staterna, och ånyo gick ett halft århundrade förbi, innan nya tecken till vaknande sympatier på båda sidor Sundet visade sig.

Då liksom förut behöfdes gemensamma motgångar till att sammanföra de båda nordiska staternas politik, och sålunda uppkom den tredje af dessa förbindelser, Sveriges och Danmarks s. k. *Union maritime år 1756*, sedermera 1759 utvidgad genom Rysslands tillträde. De förhandlingar, som ledde till detta förbund, och dess resultat hafva hittills ej blifvit bekantgjorda [1]). Då de emellertid, likasom, eller kanske mera än, de förutnämda ganska nära sammanhängde med de allmänna europeiska händelserna, d. v. s. denna gång den vidt utbredda strid, hvaraf sjuåriga kriget var en hufvuddel, torde öfven häri ligga ett berättigande till föreliggande lilla uppsats, uteslutande grundad på handlingar i Riksarkivet i Stockholm samt Geheime- och Udenrigsministerie-arkiven i Köpenhamn [2]).

Liknande allmänna förhållanden, som de, hvilka gifvit upphof till de första neutralitetsförbunden 1691 och 93 och de sista 1780 och 1800, gåfvo också anledning till de förhandlingar, för hvilka vi i det följande vilja redogöra. Det krig, som i början af år 1755 utbröt i de amerikanska kolonierna emellan England och Frankrike, hade ej ännu blifvit officielt förkunnadt, då engelska regeringen anbefalde i de europeiska farvattnen de vanliga våldsåtgärderna till sjös, hvilka naturligtvis först riktades mot franska, men snart äfven mot andra nationers fartyg, hvilka ämnade sig till eller från Frankrike. Detta skedde visserligen under förevändning att de förde kontraband, och då freden i Utrecht 1713 (§§ XIX, XX), bestämt hvad dermed menades,

[1]) I *Sveriges politiska historia* af Malmström är detta ämne knappast mer än omnämndt. De sjörustningar, som med anlédning af traktaten företogos, omtalas, ehuru med smärre felaktigheter, i *Sveriges sjökrigshistoria af Gyllengranat* och i *Danmark-Norges søkrigshistorie af Garde.* Underhandlingarna om förbundet 1756 antydas i korthet i *Denkwürdigkeiten des Freiherrn v. d. Asseburg af Varnhagen von Ense.*

[2]) I det följande citera vi dessa källor med R. A.; G. A.; U. A.

borde regeln lätt nog hafva blifvit funnen, enligt hvilken de uppbragta fartygen skulle behandlas. Men engelska regeringen tillät sig vid hvarje särskildt tillfälle afgöra detta, och räknade såsom kontraband mycket annat, hvilket blott dess kapare kände [1], och dermed var snart Englands gamla våldsystem på hafvet i full gång. Snart sträckte sig dess verkningar äfven till de nordiska makternas farvatten och skepp, och redan i Aug. 1755 gick Englands oförsynthet så långt att en engelsk fregatt, förlagd i Sundet att konvojera hem sin nations fartyg, på våldsamt sätt prejade och visiterade ett svenskt fartyg utanför Helsingör för att spana efter gods till Frankrike. Då denna våldsgerning skett under de danska kanonerna på Kroneborg, kunde den ej annat än äfven hos danska regeringen väcka ond blod, och Bernstorff d. ä., som nu jämte A. G. von Moltke ledde Danmarks politik, lofvade att låta danske envoyén förena sin protest häremot med den, som svenska regeringen ämnade låta sin representant, kommissionssekreteraren Wynantz, afgifva i London. Till svenska sändebudet i Köpenhamn, Otto Fleming, yttrade Moltke att dessa oförrätter borde »komma Sverige och Danmark att vara omtänkte på någon utväg till hämmande af sådana våldsamheter på våra skepp och till försäkrande af vår sjöfart under kriget mellan Frankrike och England» [2].

Detta yttrande, som visade danska regeringens åsigt i denna sak och troligen var ämnadt att komma till den svenskas kännedom, inberättades också genast af Fleming, som äfven för egen del bifogade sina tankar samt hvad han ytterligare förnam om danska hofvets tänkesätt härutinnan. Men det var framförallt franske ambassadörerne, Ogier i Köpenhamn och D'Havrincourt i Stockholm, som sökte hålla frågan uppe om gemensamma mått och steg å de nordiska makternas sida till att skydda sin handel mot England i händelse af öppet krig. D'Havrincourt påminde i Stockholm om de förluster, som England under sina föregående krig med Frankrike förorsakat Sverige, och att i den närvarande politiska ställningen, då harmonien mellan svenska och engelska regeringarne ej var återstäld [3], det tycktes oafvisligt för Sverige att göra sin flagga respekterad [4].

---

[1]) Hautefeuille, Droit maritime internationale s. 295.

[2]) Ofvanst. efter bref fr. Fleming till K. Maj:t d. 31 Aug. 1755. R. A.

[3]) Som bekant var den officiela diplomatiska förbindelsen mellan Sverige och England afbruten sedan 1748.

[4]) Danske legationssekr. Gamm till Bernstorff; Sthlm d. 26 Sept. 1755. G. A.

Allt detta torde emellertid hafva gifvit anledning till att K. Maj:t i sin sekreta proposition i utrikes ärenden vid den ryktbara riksdag, som samlades i Okt. 1755, framstälde till rikets ständer, att man ej borde underkasta sig engelska domstolars godtycke, då denna regering ej aktat tillkännagifva hvad som borde anses för kontraband, allt under det man afvaktade att den danska envoyén A. F. von Asseburg skulle inlemna någon proposition i ämnet. Denne framstående diplomat [1]), med nämda års början ackrediterad vid svenska hofvet, återkom just nu efter någon tids ledighet till Stockholm troligen med uppdrag af sitt hof att börja underhandlingar i detta ämne. Vi hafva tyvärr ej kunnat i danska arkiv återfinna någon bestämd instruktion för Asseburg angående denna sak, men väl synes af handlingarna att man i Stockholm ansåg honom ega en sådan och att denna sak liksom alla andra genast blef ett partivapen. Till en början var det riksrådet C. F. Scheffer, med hvilken Asseburg muntligen meddelade sig. Han ville nödvändigt att förslaget skulle utgå från danska hofvet, enär hans parti ansåges såldt till Frankrike ooh fördraget skulle falla, såsnart det troddes komma från detta håll. Men framstäldt af Asseburg deremot skulle det, äfven om det ej lyckades vinna framgång, stärka det rådande partiets ställning och visa det danska hofvets benägenhet till att upprätthålla förbindelsen med Sverige och båda rikenas handel och sjöfart [2]).

Ständernas och partiernas stridigheter vid riksdagens början angående tvisten mellan konungen och rådet synas emellertid hafva gjort Scheffer tveksam om framgången af Asseburgs proposition, hvilken af det rojalistiska partiet kunde vändas som vapen emot Hattarne, och å andra sidan fruktade danska hofvet de krigförande nationernas och särskildt Englands motvilja för ett sådant företag och ville, att man skulle blott i hemlighet underhandla om fördragets artiklar, men vänta med dess publicerande, tills Englands eller Frankrikes uppförande rättfärdigade

[1]) Hans bref och depescher visa att han varit väl inne i samtida svenska förhållanden och riksdagsaffärer; att han ej spelat en obetydlig rol framgår af den omständigheten, att han på enträgen begäran af Choiseul, som ansåg honom motarbeta Frankrikes intresse, år 1760 återkallades af Bernstorff från sin post. Ser för öfrigt *Varnhagen von Ense*, Denkwürdigkeiten des Freiherrn A. F. von de Asseburg samt »En brefvexling mellem I. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul», Kjbhvn 1871 fl. st.

[2]) Asseburg till Bernstorff d. 24 Okt. 1755. G. A.

ett sådant steg [1]), hvarför Asseburg tillsvidare afhöll sig från sakens upptagande under riksdagens förvecklingar och oroligheter.

Men så mycket ifrigare började de franska sändebuden att verka för sitt lands intresse både genom att söka för detsamma åstadkomma direkta fördelar och att bearbeta sinnesstämningen för den påtänkta »union maritime», till hvilken händelserna i Europa gjorde de herskandes sinnen i Sverige i hög grad benägna, såsom vi snart skola se. Till både svenska och danska regeringen gjordes framställning om tillstånd för franska örlogs- och kaparefartyg att i dessa länders hamnar få införa och försälja uppbragta priser och varor. Innan svenska regeringen tilltrodde sig svara härpå, gaf den i slutet af året sitt sändebud i Köpenhamn (det var för tillfället kommissionssekreteraren B. Faxell) befallning att utforska hvad svar danska regeringen gifvit. Bernstorff tillkännagaf då, att i enlighet med gammalt medgifvande det tillåtits franska fartyg att inlöpa i norska hamnar, men ej i Östersjön, att sälja sina priser, sedan dessa vid rättmätig domstol blifvit såsom sådana förklarade, och ville danska regeringen visa sitt synnerliga förtroende mot den svenska genom att meddela, att samma rättighet skulle beviljas äfven engelska fartyg, om detta lands regering yrkade derpå [2]). På grund häraf medgaf svenska regeringen samma rätt för franska fartyg i hamn vid Vesterhafvet.

Vi nämde, att de allmänna händelserna i Europa vid slutet af år 1755 påverkade Sveriges ställning i dessa frågor. Som bekant pågick nu det diplomatiska spel, som under nästa år totalt förändrade det europeiska statssystemets vanliga utseende. Preussen och England närmade sig hvarandra för Hannovers skull, med båda dessa makter befann sig Sverige på mindre god fot, och derför var det naturligt att de maktegande gerna lyssnade till Frankrikes bearbetningar att de skulle göra en närmare sammansättning med Danmark. Förbundet mellan Preussen och England d. 16 Jan. 1756 ökade det politiska bryderiet, och om vi få tro Asseburgs berättelser, ådagalade nu de svenska regeringsherrarne en nästan allt för ängslig ifver att ändtligen få till stånd de en tid bortåt undanskjutna förhandlingarna om sjötraktaten. Framförallt var det Scheffer, som enligt Asseburgs

[1]) Asseburg till sitt hof d. 7 Nov. 1755. G. A. samt Bernstorff till A. d. 11 Nov. s. å. U. A.

[2]) Faxell till kanslipresidenten d. 1 och 15 Jan. 1756. R. A.

bref visade sig nitisk för denna sak. I början af Jan. frågade han Asseburg, om hans hof ännu vore böjdt för förbundet, och begagnade tillfället att framställa nyttan häraf och vidlyftigt utbreda sig öfver svenska nationens önskan att på det närmaste förbinda sig med Danmark. Asseburg försäkrade om sitt hofs fortfarande fasthållande af planen, men att man skulle i största tysthet behandla denna sak och framför allt laga att den ej förelades ständerna, förrän man vore öfverens om de allmänna punkterna [1]).

Emellertid inkom till svar å K. Maj:ts ofvannämda framställning till riksdagen från sekreta utskottet en skrifvelse till kanslipresidenten Höpken, innehållande ett betänkande om statssystemen i Europa och om fredens bibehållande för Sverige, om det snart äfven i Europa utbristande kriget mellan Frankrike och England, för hvilket allt utskottet ville i tid vara betänkt på åtgärder; hvarför det åstundade att få veta riksrådets tankar: »om nämde konjunkturer i gemen, hvad Sverige sig af sina grannar må hafva att tillförse, om en sammansättning med Danmark till handelns befordrande» [2]). Höpken meddelade denna skrifvelse åt rådet den 22 Jan., och erkände detsamma nyttan af det danska förslaget, men beslöt på kanslipresidentens råd, att kanslikollegiets yttrande skulle infordras och under tiden genom svenska sändebudet i Köpenhamn underrättelse inhämtas om beskaffenheten af den danska utrustningen, som redan börjat. Några dagar derefter kunde Höpken meddela, att rådets åsigt delades af såväl kansli- och kommerskollegierna som af K. Maj:t. Å det förras vägnar hade äfven Fleming (vid riksdagen utnämd till riksråd) uppsatt ett förslag till en traktat, hvilket Höpken sedermera utarbetade och i Febr. framlade för sekreta utskottet. Om dess behandling der anse vi oss böra anföra Asseburgs ord, då han till sitt hof afsände detsamma: »Jag kan ej bättre rekommendera det än med Höpkens egna ord. Han försäkrade mig mer än en gång, att propositionen härom mottogs med stort bifall (applaudissements) och så få invändningar, att utkastet lästes, diskuterades och gillades på en halftimme, »décision trop prompte pour tout autre affaire que pour celles où la cour de Dannemarc se trouvait interessée». Vidare hade Höpken försäkrat, att nationen skulle med glädje se en åtgärd, »som skulle

[1]) Asseburgs bref d. 9 Jan. i hans »Relationes». U. A.
[2]) Rådsprot. d. 22 Jan. 1756. R. A.

visa för hela Europa den lyckliga enighet, som består mellan de två hofven» [1]).

Å andra sidan framställdes af engelska sändebudet i Köpenhamn, Titley, som trots danska hofvets försäkringar varit mycket misstänksam och orolig med anledning af den danska utrustningen och de stora proviantuppköpen och antagligen äfven kommit under fund med Danmarks och Sveriges underhandling, klagomål öfver den franska fartyg medgifna friheten och att Sverige blifvit förledt till liknande medgifvanden och utrustningar [2]). Och i Stockholm tillkännagaf preussiska sändebudet Solms enkelt men hotande, att »en neutralitetstraktat blifvit ingången mellan England och Preussen till rons bibehållande i tyska riket, i hvilken man hoppades att Sverige skulle deltaga» [3]).

Så mycket angelägnare blef man å svenska sidan att fullborda underhandlingarna om förbundet med Danmark. Asseburg uppmanades att pådrifva affären; Frankrike, hette det nu, hade gifvit frihet åt främmande nationer att handla på dess kolonier, och det vore blott de nordiska länderna, som genom antalet af sina skepp och sina förbindelser kunde deraf draga fördel; en sådan traktat skulle göra de båda makterna respekterade till sjös o. s. v. [4]).

Vid midten af April kunde Asseburg inlemna sin regerings kontraprojekt, hvaröfver man i Stockholm visade stor belåtenhet. Förslaget öfverlemnades först åt kanslikollegium att deröfver yttra sig, och försedt med några anmärkningar, som mest rörde enskilda uttryck, inkom det derefter till rådet d. 29 April. Danska regeringens förslag, i strid mot det svenska, att flottorna skulle hafva särskilda stationer, bifölls så till vida, att man ansåg, att de efter två à tre veckor borde förenas »i öfvertygelse att föreningen af de två flottorna skulle gifva ny glans åt den intima förbindelsen mellan hofven och göra bådas flaggor respekterade, om de voro förenade under en chef» [5]). Vidare ansåg man, att traktaten borde gälla blott under tiden för kriget mellan Frankrike och England och inga makter anmodas till deltagande i förbundet. De riksråd, som egde säte i kanslikollegium, skulle träda

[1]) Asseburgs bref d. 3 Febr. och 14 Mars (rec. denna dag; sista delen med datum borta). U. A.
[2]) Faxell till kanslipres. d. 8 Apr. R. A.
[3]) Rådsprot. d. 15 Mars. R. A.
[4]) Asseburgs bref d. 9 Apr. U. A.
[5]) Asseburgs bref d. 20 Apr. U. A.

i underhandling med danske envoyén. Sedan derefter såväl sekreta utskottet som K. Maj:t förklarat sig intet hafva att tillägga, kunde underhandlingarna börja.

Att konferera med Asseburg befullmäktigades samma dag Höpken och Ekeblad, och den 5 Maj hölls första sammankomsten, der Höpken i de varmaste ordalag uttalade sitt hofs tillfredsställelse öfver denna utsigt till en närmare förbindelse mellan de bägge fordom allför länge söndrade nordiska kronorna [1]). Vi förbigå öfverläggningarne om enskilda uttryck: en principfråga uppkom af större betydelse. Svenska underhandlarne framhöllo en grundsats, som skulle hafva gifvit helt annan färg åt hela förbundet och en långt större betydelse både med afseende på dess verkan och såsom ett moment i den internationela sjörättens utveckling, nämligen grundsatsen, »fritt skepp, fritt gods» upptagen i första paragrafen, dervid de åberopade traktaten år 1693, som varit affattad i denna mening. Asseburg, som aldrig underlåtit att framhålla Danmarks afsigt att bevara en noggrann neutralitet särskildt af farhåga för England, protesterade mot detta uttryck, men ville hänskjuta saken till sitt hof. Vidare öfverlades om stationerna för flottorna, lottdragning om högsta befälet, instruktion för cheferna [2]). Emellertid var man ense i sak, så att svenska flottans utrustning kunde börja, medan Asseburg afvaktade sitt hofs svar på de vid konferensen gjorda framställningarna. Detta ankom, och den 2 Juni hölls ny konferens. Hufvudanmärkningen å danska sidan gälde naturligtvis uttrycket »fritt skepp, fritt gods», hvilket man fordrade skulle uteslutas för att ej väcka Englands misstro mot traktaten, enär denna grundsats var så direkt motsatt engelska hofvets [3]); Asseburg framhöll »la délicatesse d'une nation fière et jalouse de la puissance maritime, l'inégalité entre nos forces et les leurs et l'attention que nous devrions avoir à éviter qu'en courant après un gain incertain, nous ne mettons pas en jeu ou notre commerce actuel ou l'honneur de nos nations», och tillade att hans hof aldrig skulle samtycka till uttalandet af denna grundsats. De svenska underhandlarne åter fasthöllo, att borttagandet af orden skulle försvaga traktaten, men föreslogo en utväg att iakttaga principen, utan att utsätta det i traktaten, genom att tillägga

[1]) Konf.prot. i Sv. R. A.
[2]) Asseburgs bref d. 7 Maj. U. A.
[3]) Konferensprot. U. A. R. A.

en separat hemlig artikel, eller också göra en särskild förklaring »ad protocollum» [1]), hvaremot Asseburg framhöll sitt hofs önskan, att traktaten skulle meddelas de krigförande makterna och således ej borde innehålla någon hemlighet, hvilket för öfrigt strede mot den föreslagna art. 2 i traktaten. Deremot uttalade Asseburg sitt hofs benägenhet att i öfrigt gå den svenska regeringens önskningar till mötes i afseende på enskilda uttryck i densamma. Vid öfverläggningen härom i rådet följande dag föreslogo emellertid de deputerade, att man skulle nöja sig med att vid traktatens underskrifvande anmärka, att man så förstode densamma och förväntade dess verkställighet å dansk sida, och uttalade rådet sin vilja, att traktaten borde meddelas de vänligt sinnade makterna, särskildt Ryssland.

Ny konferens hölls den 1 Juni, då svenske underhandlarne läto de omtvistade orden falla, »oaktadt H. Maj:t gerna önskat att de blifvit behållne» och utan att enligt sitt förslag i rådet göra något förbehåll om principens upprätthållande, hvadan Asseburg kunde i ett handbref till Bernstorff uttrycka sin förvåning, att man så lätt afstod från denna grundsats, och sin förmodan, att man till hvarje pris ville sluta traktaten [2]).

Under det Asseburg kommunicerade sig med sitt hof, och å andra sidan sekreta utskottet och mindre sekreta deputationen yttrade sig öfver traktaten, fick svenska flottan order att utlöpa till manskapets öfvande. Sedan danska hofvets svar [3]), innehållande ett medgifvande angående ett borttagande af uttryck, som svenske underhandlarne motsatt sig, ankommit, hölls d. 12 Juli 1756 sista sammankomsten, vid hvilken »sjöconventionen» (se Bilagan) undertecknades. Vidare uppsattes instruktion för cheferna för flottorna och drogs lott om öfverbefälet. Detta tillföll den svenska flottans utsedde chef, schoutbynachten, grefve E. F. Taube, till hvilken order affärdades att utlöpa med flottan och förena sig med den danska, som redan var i sjön [4]). Den 16 Juli utfärdades K. Maj:ts kungörelse för handlande och sjöfarande, genom hvilken bekantgjordes, under hvilka vilkor handel och sjöfart finge ega rum med de krigförande makterna.

---

[1]) Konf. Prot. i R. A.

[2]) Asseburgs Rapport och bref d. 4 Juni. U. A.

[3]) Under tiden hade upptäckten af Braheska sammansvärjningen och processen mot dess deltagare egt rum, hvilket gaf danska hofvet anledning att beledsaga traktaten med uttrycken af sin fägnad öfver upptäckten.

[4]) Ratificationen utvexlades d. 10 Aug. och skulle traktaten i latinsk öfversättning delgifvas de krigförande hofvens ministrar.

Underrättelsen om traktatens afslutande väckte äfven i Danmark mycken belåtenhet; man smickrade sig å ömse sidor med den förhoppningen, att dylika mått och steg skulle bli vanliga och det gamla agget försvinna [1]).

Hufvudinnehållet af traktaten är, såsom synes, dels att handeln med kontraband enligt Utrechtfredens bestämmelser förbjöds de kontraherande makternas undersåtar, dels att, om ej ersättning för uppbragta skepp lemnades inom fyra månader, makterne sjelfve skulle skaffa sig den genom att bruka repressalier. Det var således i sjelfva verket en väpnad neutralitet, man med denna såväl som med tidigare och följande traktater ville upprätthålla på hafven, och nu, liksom vid dessa tillfällen, skulle utan tvifvel ett kraftigt fasthållande af de uttalade grundsatserna och bestämmelserna hafva varit af stor vigt för det åsyftade resultatets uppnående. Men nu liksom då mellankommo många hindrande orsaker — frånsedt de båda ländernas olika ställning till de allmänna europeiska frågorna — beroende på deras materiela svaghet eller ömsesidigt misstroende. Resultatet motsvarade aldrig ansatserna. Då vi följt de underhandlingar, som ledde till traktatens afslutande, torde det emellertid vara nödigt att äfven följa verkningarne deraf, såvidt kännedomen derom stått att vinna i de oss tillgängliga akterna.

Vi hafva nämt, att den danska flottan (som kommenderades af schoutbynachten H. H. Römeling) redan tidigt utrustats och utlupit; den uppehöll sig länge i Sundet, men hade nyss afseglat till Nordsjön, då den svenska flottan, bestående af sex linieskepp och två fregatter under Taubes befäl d. 18 Juli ankom till Sundet. Den skulle derifrån afgå till förening med den danska i Nordsjön, men möttes af flere hinder, innan den kunde fullgöra sina order. Redan i Aug. måste den inlöpa i Göteborg, emedan en stor del af besättningen (16—1800 man) sjuknat och ej kunde göra tjenst, utan måste ersättas med friskt manskap, hvadan order afgingo om nya matrosers utskrifning [2]).

Det var så mycket olägligare, som flottornas uppträdande möjligen kunde ha varit af någon vigt, då engelska regeringen i Aug. förklarade alla franska hamnar i blockadtillstånd och tillkännagaf, att den ärnade behandla alla dit sig ämnande fartyg såsom goda priser.

[1]) Faxell till Kanslipres. d. $^{22}/_{7}$. R. A.
[2]) Asseburgs bref d. 17 Aug. U. A.; Taube till K. Maj:t d. 4 Sept. R. A.

Ändtligen i början af Sept. lemnade Taube Göteborg och kunde den 13 [1]) förena sin flotta vid Flekkeröe (ö vid Norges s. kust, nära Kristianssand) med den danska, hvilken enligt öfverenskommelsen ställdes under Taubes befäl, hvarefter de förenade eskadrarne kryssade mellan Norge och Jutland. Då de emellertid ingendera hade proviant för någon längre tid, återvände de snart. Den svenska flottan, på hvilken sjukligheten fortfor, återkom till Sundet d. 28 Okt. och var i Nov. åter i Karlskrona.

Det är ej troligt, att denna korta expedition på det obetydliga område, flottorna dominerade, detta år lyckades hämmande inverka på Englands sjelfsvåld. Som ett hån förekommer det, att engelska regeringen d. 5 Okt. d. å. utfärdade en »additional instruktion» för alla sina skeppsbefälhafvare att ej antasta spanska fartyg, såvida de ej förde kontraband, utan att ett sådant medgifvande för svenska och danska fartyg kunde utverkas, trots dessa makters yrkande derpå genom sina sändebud i London.

Emellertid visade både svenska och danska regeringarne stort nit för det påbegynta företaget. Redan strax efter hemkomsten började den danska flottans utrustning till nästa års expedition, och i Febr. 1757 befalde K. Maj:t i Sverige utrustandet af sex skepp och 2 fregatter att i slutet af Maj vara färdiga till sex månaders segling [2]), och båda rikenas representanter ingåfvo protester mot engelska kapares våldsamheter. Men då de erhöllo endast svåfvande svar, öfverenskommo Bernstorff och Ungern Sternberg [3]), Sveriges nyutnämnda sändebud i Köpenhamn, att till stärkande af de muntliga protesterna ett gemensamt skriftligt memorial skulle i London inlemnas med hotelse om repressalier, ehuru Bernstorff ännu någon tid ville vänta på engelska hofvets svar och uppförande efter den första framställningen. Sedan memorialet blifvit uppsatt af danska kabinettet, afsändes det till Stockholm, men återkom försedt med ett par inflickade alvarsamma meningar, om hvilka återigen en långvarig meningsskiljaktighet följde mellan de båda regeringarne.

---

[1]) Vi hafva följt tidsuppgifterna i de svenska handlingarna. I Garde, »Efterretninger om den dansk-norske Sömagt» III, 391 uppgifvas de något olika. Jämför äfven Gyllengranat, Sveriges sjökrigshistoria.

[2]) Amiral Koll. skrifvelse. R. A.

[3]) Öfver denne, son af fältmarskalken U. St., utbreder sig Asseburg mycket i sina bref från början af 1756. Han uppskattade högt hans skicklighet och personlighet såsom »assez doux, messuré et discret», men ansåg, att det rådande partiet begagnat sonens utnämning såsom ett medel att draga fadren från hofvets parti. Asseburgs bref d. 22 Jan. U. A.

Bernstorff såväl som Moltke voro på det hela afgjordt vänligt sinnade mot England, som de fruktade stöta genom de ifrågavarande uttrycken. Ungern Sternberg, understödd af franske ambassadören, påpekade traktatens 3:dje artikel om repressalier, hvilken medgaf sådana uttryck. De danska statsmännen åter menade, att då finge ett liknande memorial inlemnas äfven till franska hofvet, enär äfven detta lands kapare uppbragt fartyg, hvilket å andra sidan ej det vänskapliga förhållandet till denna makt medgåfve. Deremot invändes, att engelska kapare anhållit svenska fartyg, ehuru de ej fört kontraband, och dels fråntagit dem proviant, dels tvungit dem att taga ombord franska fångar. Att franska kapare uppbragt danska fartyg berodde derpå, att dessa fört varor till England från Medelhafvet, hvarifrån Frankrike genom Menorcas intagande sökt utestänga England, och derigenom omintetgjort Frankrikes vinst af denna eröfring [1]).

Danske konungen vidhöll emellertid sina statsmäns yrkande dels att de hotande uttrycken mot England skulle borttagas, dels att memorialet skulle delgifvas äfven franska regeringen, men lofvade att, om England ej inom fyra veckor lemnat upprättelse, vara med om ett allvarsammare memorial och derefter skrida till repressalier [2]). Asseburg, som åtnjutit någon tids tjenstledighet, återkom i slutet af April till Stockholm med order att öfvertala svenska regeringen till eftergift och Bernstorff sjelf uppsatte nytt förslag till memorialet.

Det är lätt insedt, att det var den politiska ställningen i Europa, som inverkade på de nordiska staternas åsigter och hållning i dessa frågor, och att, såsom äfven framgår af Ungern Sternbergs bref, bakom allt detta låg den hemliga afsigten att förmå Danmark att på samma gång som Sverige bestämdare uppträda på Frankrikes sida i kriget. Med Sverige var den franska diplomatien redan så vidt kommen, att rådet med Frankrike och Österrike ingått konventionen i Stockholm d. 21 Mars 1757, hvilken följdes af Sveriges deklaration vid riksdagen i Regensburg, och att de nya subsidieanbuden, som franska hofvet gjort, just nu satte rådet på allvarsamt prof [3]). Och slutligen hade franska regeringen för att befordra sin politik i norden för sina kapare och hamnkommendanter utfärdat påbud om sär-

[1]) Ofvanst. ur U. St:s bref till kanslipres. d. 13 Febr., 17 Mars, 30 Apr. 1757. R. A.

[2]) U. St. till kanslipres. d. 7 Apr. R. A.

[3]) Jämfr Malmström, Sveriges pol. Hist. IV, 276 o. f.

skilda medgifvanden och undantag för svenska och danska fartyg [1]). Af allt detta kan man förstå svenska regeringens hållning. Den danska åter var, som vi veta, i sjelfva verket engelskt sinnad, och många omständigheter bestämde dess uppförande [2]).

Under sådana förhållanden framställdes af svenska regeringen t. o. m. förslaget, att man skulle för detta år uppskjuta sjöutrustningen. Men häremot invände såväl Moltke som Bernstorff att det skulle väcka stor förvåning i Europa, om Danmark, efter så stora omkostnader, ej läte sin flotta löpa ut; det kunde tydas som fruktan för England. I stället fick flottan order att i slutet af Maj [3]) afsegla till Flekkeröe och der invänta den svenska. Då dertill Bernstorffs nya memorial gillades i Stockholm och danska hofvet medgaf att det skulle inlemnas blott i London [4]), så fans ej längre något skäl för svenska regeringen att göra invändningar, och den 22 Juni erhöll den svenska eskaderns chef, schoutbynachten Axel Lagerbjelke befallning att afgå till Flekkeröe och förena sin flotta med den danska under Römeling [5]).

Men samtidigt hade rådet efter mycken tvekan bestämt sig för en politik, som egentligen gick i motsatt riktning till traktaten med Danmark af d. 12 Juli 1756. Dess tillräckligt bekanta, vacklande hållning i krigsfrågan slutade just nu med beslutet d. 22 Juni 1757, att till Pommern öfverföra en armé [6]). Sveriges fortfarande deltagande i neutralitetsförbundet med Danmark hvilade således på skäligen lös grund, och nya omständigheter tillstötte, som visade detta. Redan sedan någon tid visste ryktet att berätta, att engelska flottan utrustades till en expedition till Östersjön att undsätta de af Ryssland blockerade preussiska hamnarne (Memel och Pillau), och Ungern Sternberg hade order att känna sig för, huruvida danska regeringen skulle vara sinnad att stänga Sundet för denna flotta. Då nu ryktet om dess förestående utlöpande bekräftades ej blott af ryske ambassadören i Stockholm, som derpå förberedde ryska flottan i Öster-

---

1) U. St. till kanslipres. d. 7 Apr. o. d. 16 Juni. R. A.

2) Om Bernstorffs engelska sympatier skrifver U. St. d. 6 Maj: »La voix de Hollestein à la diète de l'Empire, le refus de contingent à l'Empereur, toutes les peines qu'il s'est données pour procurer la neutralité à Hannover et les difficultés apportées par rapport aux represailles en sont indices. — — — Il a donc pour distraire de telles soupçons poussé avec beaucoup de force l'armement maritime. R. A.

3) Garde, Den dansk-norske sømagts historie II, 223 något olika.

4) U. St. till kanslipres. d. 28 Maj. R. A.

5) Lagerbjelke till K. Maj:t. R. A.

6) Om ofvanst. se Malmström, anf. arb. IV, 277, 286.

sjön, utan äfven af Wynantz i London, så beslöts i kanslikollegium d. 5 Juli [1]), att befallning skulle afgå direkt till Flekkeröe till Lagerbjelke, att han skulle med flottan återvända till Karlskrona för vidare order eller, om han ej ännu lemnat Sundet, stanna der och afvakta order från Ungern Sternberg. Till denne afgick befallning, enligt hvilken han d. 11 Juli framstälde konungens af Sverige proposition, att på grund af rykten om främmande krigsflottors förestående insegling i Östersjön de förenade flottorna skulle hindra hvarje sådant företag enligt traktatens 3:dje artikel om Östersjöns friande från alla krigets följder. Tillika gafs order åt svenska flottan, som hunnit till Helsingör, att återvända till Karlskrona. Ehuru det snart upplystes att ryktet om engelska flottans afsändande till Östersjön saknade grund, begagnade sig dock denna makts fiender deraf till att utöfva en fortfarande pressning på Danmark. Danska regeringen ansattes ifrigt både af franske ambassadören och ännu mera af ryske ministern, baron v. Korff, som hotade att, om ej Danmark gåfve efter, oöfvervinneliga hinder kunde uppstå för det mångomtalade utbytet af Holstein.

Men till Ungern Sternbergs framställningar svarade Bernstorff, att det vore att kränka neutraliteten och kunde ådraga Danmark ett svårt krig; att Sverige redan brutit sin neutralitet dels genom sin förklaring i Regensburg dels genom beslutet att öfversända trupper till Pommern. Och till svenska hofvets proposition afgaf danska regeringen d. 23 Juli det svar, att något utestängande af engelska flottan ej kunde ske, och att danska sändebudet i London på förfrågan erhållit till svar, att England ej ämnade taga detta steg utan att på förhand underrätta Danmark derom [2]).

Tillsvidare blef det emellertid härvid. Lagerbjelke fick i början af Aug. order att ånyo afgå till Nordsjön och förena sig med den danska eskadern, men att hålla noggrann utkik efter engelska flottan och, om den komme, skynda tillbaka till Östersjön och förena sig med den del af ryska flottan, som från blockaden af de preussiska hamnarne blifvit detacherad att kryssa på höjden af Gotland för att jämte den svenska hindra engelska flottans insegling och möjliga försök att störa de svenska trupp-

[1]) Kanslikoll. prot. R. A.
[2]) Ofvanst. efter U. St:s bref d. 13, 18 m. fl. Juli. R. A.

transporterna till Pommern [1]). Kurirer afsändes till England för att lemna ögonblicklig underrättelse. Men intet afhördes. Lagerbjelke ankom till Flekkeröe d. 20 Aug., träffade den danska flottan först d. 19 Sept., kryssade tillsammans med denna under Römelings befäl till d. 15 Okt. och var d. 17 Nov. hemma igen [2]).

Härunder var danska regeringen fortfarande föremål för bearbetningar från båda partierna. I sitt betryck vågade den ej annat än att gifva efter för Frankrikes och Rysslands påtryckning och protestera mot engelska flottans insegling. Å andra sidan gjordes densamma af Titley anbud om särskildt fördrag med England [3]), hvilket Bernstorff anförtrodde de enträgna ministrarne med förklaring att Danmark i alla fall ej mäktade hindra Englands företag. Då emellertid senast i Aug. engelska kapare uppbragt tre svenska fartyg lastade med beck, hvilket orättmätigt ansetts som kontraband, var visserligen danska regeringen ännu i Dec. benägen till att låta sin representant i London jämte den svenska inlemna nytt memorial med hotelse om repressalier [4]), men Bernstorff var alltför ängslig för utgången för att förbinda sig med Sverige till öppen brytning, och Asseburg underlät ej att styrka honom häri genom att påpeka Sveriges dåliga finanser och flotta, oenigheten i styrelsen, dess brist på uppriktighet mot Danmark och de förändringar, som lätt kunde inträffa i Tyskland [5]). Derför vägrade konungen af Danmark att genom andra medel än protester afstyra engelska flottans insegling i Östersjön lika ihärdigt, som han afslog Englands subsidier för sin öfvergång på dess sida [6]).

Det är tydligt att utestängandet af engelska flottan var en för Danmark lika vansklig som för Preussens fiender vigtig och nödvändig åtgärd. Genom denna flottas vistelse i Sundet eller Östersjön skulle Sverige afstängas från förbindelse med sina trupper i Pommern, dess kommunikation med Ryssland försvåras och konungen af Preussen kunna utan svårighet undsättas med

[1]) K. Maj:ts instr. för Lagerbjelke. Sthlm d. 8 Aug. 1757. R. A.

[2]) Lagerbjelkes rapporter till K. M. R. A. Garde, Efterretninger etc. III, 403, har något olika uppgifter.

[3]) Vi anse oss böra påminna om att engelska regeringen genom en halft officiel utskickad, öfverste Campbell, gjorde försök till återknytande af den sedan flere år upphörda förbindelsen, men att detta misslyckades. Asseburgs bref d. 13 o. 30 Sept. U. A. Jmfr Malmström: Anf. arb. IV, 346.

[4]) Ofvanst. ur U. St:s bref Sept.—Dec. till kanslipres. R. A. Memorialet tryckt i *Hellfried*, Politisk overskuelse av Englands overfald paa Danmark.

[5]) Asseburgs bref d. 20 Dec. U. A.

[6]) U. St. till kanslipres. d. 12 Febr. 1758.

trupper och förnödenheter. Ryssland protesterade derför inför engelska sändebudet, Frankrike hotade att sända sin flotta till Östersjön att förena sig med de allierades, och slutligen i Mars hade svenska, franska, österrikiska, ja, t. o. m. polska sändebuden företräde hos Bernstorff med de vanliga föreställningarna att förena danska flottan med den svenska och ryska; men erhöllo såsom förut afslående svar [1]).

Visserligen hade danska regeringen låtit franska sändebudet förstå, att engelska regeringen ej ämnade sända någon flotta, men varit tvungen på konungens af Preussen begäran att låtsa detta och derför med nöje tagit danska hofvets inlemnade memorial till förevändning hos konungen af Preussen för sitt uppskof. Men i alla fall skulle Danmark genom att förena sin flotta med Sveriges och Rysslands hafva allt att frukta af Preussens anfall på Holstein, hvarför dess regering anhöll, att Frankrike skulle förmå de öfriga staterna att ej så ifrigt påyrka Danmarks uppträdande [2]). Då inga föreställningar gjorde något intryck på franska regeringen, afgaf slutligen Bernstorff i Mars det svar, att konungen af Danmark ej kunde för sitt lands närvarande tillstand tillåta sig ett så betydande steg, som påyrkades, men skulle genast gifva sitt sändebud i London befallning att förnya sin protest mot Englands planer [3]). Men engelska regeringen lemnade ej något svar hvarken på denna eller på Rysslands inlemnade memorial, icke heller lösgåfvos de tagna svenska fartygen, utan i April uppbragtes dessutom till och med tvänne danska.

Då således numera Sverige af sina vänner drogs eller redan dragits till krigiskt uppträdande både till lands och sjös, och Danmark framför allt ville bevara freden och neutraliteten, såg det således ej mycket lofvande ut för Sveriges och Danmarks samverkan detta år enligt den nyss slutna traktaten, ehuru redan den vanliga svenska eskadern i Mars fått befallning att rusta sig till expedition under Lagerbjelkes befäl. Och nu tillkommo nya omständigheter, som gjorde utsigterna till den ingångna föreningens upprätthållande ännu vanskligare.

Till svenska regeringen framstäldes nämligen från den ryska ett projekt, att de respektive staterna skulle ingå en förening i ändamål att med sina flottor freda Östersjön mot engelska flot-

[1]) U. St. till kanslipres. d. 26 Febr., 2 Mars. R. A.
[2]) U. St. till kanslipres. d. 9 Mars. R. A.
[3]) U. St. till kanslipres. d. 16 Mars. R. A.

tan. Först när underhandlingen härom var nära sin fullbordan, meddelade Ungern Sternberg detta åt Bernstorff och Moltke, och framhöll för dem huru faran vore ganska öfverhängande, då i England flere fartyg lågo rustade, och konungen af Preussen enträget yrkade på deras inlöpande i Östersjön.

De danska statsmännen uttryckte sin konungs förvåning öfver att ej förr hafva fått underrättelse om detta Rysslands projekt och upplyste i stället, att danska flottan hölle på att på sedvanligt sätt utrustas, hvarför man begärde veta, när den svenska kunde vara färdig, hvilket åter Ungern Sternberg menade komme att bero på engelska regeringens beslut [1]).

Snart derefter i början af Maj aflemnade Ungern Sternberg och Korff den konvention, som svenska och ryska hofven slutit d. 26 April [2]).

Mot en af denna konventions bestämmelser, att vid Dragör (på Amagers sydöstra kust) skulle blifva station för flottorna, protesterade Bernstorff redan nu och ändå mera, då dessa i Juli dit ankommo [3]).

Han framhöll att England kunde klaga öfver bruten neutralitet, då flottorna lågo under danska kusten, och uppmanade Ungern Sternberg att låta i stället förflytta dem till farvattnet utanför Falsterbo. Men amiralerne följde sina ordres och stannade qvar. Då man emellertid fick någorlunda visshet, att engelska flottan ej skulle komma, lät Ungern Sternberg i Aug. danska hofvet förstå, att det svenska vore beredvilligt att låta sin flotta utgå till den gemensamma kryssningen, hvarpå dock Bernstorff lemnade undvikande svar, skyllande på den sena årstiden o. s. v., och det stannade vid öfverenskommelsen (i medio af Sept.) att inställa den gemensamma sjörustningen, men nästa år så mycket tidigare vara i sjön i anseende till Englands fortsatta våldsamheter och den deklaration, som det nyligen utfärdat mot Holland. Denna innehöll nämligen att holländska far-

---

[1]) U. St. till kanslipres. d. 27 och 30 April.

[2]) Ratificerades af kejsarinnan i Juni. Konventionen ingicks af Höpken och Ekeblad med Panin, den ryska ministern i Stockholm, innehöll att Ryssland skulle förena 15 skepp och 4 fregatter med 10 skepp och 4 fregatter af svenska flottan. Jmfr Schaefer, Geschichte des 7 jährigen Krieges II: 1, 60 o. 552, som har den 27 April; Rådsprot. i Utr.ärenden har den 24 Apr. 1758.

[3]) Den svenska flottan bestående af 8 skepp under Lagerbjelkes befäl utlopp redan tidigt och förenade sig med en rysk flottafdelning under amiral Misikow. Efter en tids kryssning mellan Skåne och Gotland under afvaktan på den öfriga ryska flottan afseglade de i förening i slutet af Juli till Dragör.

tyg, som förde franska varor, voro att betrakta som priser, och man kunde hoppas, att Holland möjligen skulle vilja förena sin flotta med den dansk-svenska [1]). I September hemseglade såväl den ryska som den svenska flottan [2]); och med detta ringa resultat hade traktaten lefvat detta år.

Att Danmark, hvars yttersta sträfvande vid denna tid gick ut på att af Ryssland förvärfva sig den uteslutande besittningsrätten till Holstein, på detta sätt motsatte sig samma makt, hvars vänskap det så väl behöfde, skedde kanske ej utan förhoppning att derigenom möjligen förmå Ryssland att köpa Danmarks deltagande i sjöutrustningen genom någon eftergift i holsteinska frågan. Men ändå större tryck ville Bernstorff utan tvifvel utöfva med den underhandling, som samtidigt bedrifvits med Frankrikes sändebud i Köpenhamn. Den 4 Maj 1758 hade nämligen en hemlig traktat blifvit undertecknad i Köpenhamn mellan Danmark och Frankrike, i hvilken den förra makten med uttryckligt fasthållande af sin neutralitet förband sig att sammandraga en armé vid Elbe. Detta var till stor fördel för de allierade, ty genom sin blotta dervaro [3]) skulle denna här hindra den betydliga tillförsel, som Englands och Preussens arméer trots utförselförbud vetat förskaffa sig från Holstein. Frankrike åter förband sig bl. a. att genomdrifva utbytet af Holstein mot de två grefskapen eller skaffa Danmark ett passande vederlag, och i Okt. s. å. biträdde äfven Österrike traktaten. Då nu ryska regeringen gjorde hotande förfrågningar om betydelsen af trupp-sändningarne till Holstein, funno de förbundne för godt att meddela traktaten med uppfordran att tillträda densamma. Men kejsarinnan så godt som afslog saken, ehuru det definitiva afslaget genom danska gesandten Ostens bemödande ej officielt meddelades, på det en brytning mellan hofven skulle undvikas [4]). Det visade sig snart att Osten häri handlat försigtigt, och det blef Danmarks tur att gifva efter i en liknande fråga.

Vi hafva visat Danmarks obenägehhet att fortsätta sjöutrustningarne med Sverige, vare sig af ofvannämde orsak, eller

---

[1]) U. St. till kanslipres. Aug. och Sept. 1758. R. A.

[2]) Om flottans rörelser denna sommar, se Lagerbjelkes rapporter till K. Maj:t. R. A.

[3]) En orsak till Danmarks obenägenhet att denna sommar förena sin flotta med den svenska, var kanske den, att den förra var sysselsatt med trupptransporterna till Holstein.

[4]) Ostens Gesandtskaber i Dansk Hist. Tidskr. 4 Række, I, s. 507.

af farhåga för det förtroliga förhållandet mellan Sverige och Ryssland. Den hemlighetsfullhet, som iakttagits gentemot Ungern Sternberg angående traktaten den 4 Maj, gaf svenska regeringen anledning till missbelåtenhet, och nu kommo dertill nya tvistefrön. Svenska regeringen hade nämligen förbjudit att föra förråd till Stettin under kriget, och då ett danskt fartyg trotsat detta förbud, hade det blifvit uppbragt och ej åter utlemnadt, hvaröfver danska regeringen beklagat sig [1]) hos de främmande ministrarne. Tillika visste Ungern Sternberg att berätta, att Danmark i tysthet underhandlade med Spanien och Holland om en gemensam sjöutrustning mot Englands kaperier, samtidigt dermed att det hos engelska regeringen förnyade hotet om repressalier efter 4 veckor, om ej Danmarks lidna förluster, som uppskattades till 3 millioner riksdaler, ersattes [2]).

Svenska regeringen kunde under sådana omständigheter så mycket hellre fortsätta sin den förra sommaren påbörjade förbindelse med Ryssland, och den $^{9}/_{20}$ Mars 1759 ingingo de båda makterna en ny och vidsträcktare konvention till upprätthållande af handelns och sjöfartens frihet i Östersjön. Det var en väpnad neutralitetstraktat, som förmenade enhvar »främmande» makt att sända flottor in i Östersjön, der kriget ej fick hindra skeppsfarten och handeln utom på de blockerade hamnarne. Om någon främmande makt skulle vilja försöka att öfverträda detta förbud, förpligtade sig de två kontraherande regeringarne att med vapenmakt sätta sig deremot och skulle till den ändan utrusta eskadrar att försvara inloppet till Östersjön. Som synes, var förbudet allmänt, och om än i verkligheten, så dock i alla fall ej till formen riktadt mot England [3]).

I traktaten var bestämdt, att den danska regeringen skulle erhålla anbud att tillträda densamma, och i Maj gjorde Ungern Sternberg och den ryske envoyén framställning derom i Köpenhamn. I sjelfva verket kunde Bernstorff så mycket lättare göra det, som han var säker på, att det ej skulle leda till konflikt med England, då denna makt helt visst icke under sitt sjökrig med Frankrike skulle få tillfälle att sända något fartyg till Östersjön. Osten i Petersburg fick derför order att med vissa inskränkningar och under vilkor att Ryssland tillträdde trak-

[1]) U. St. till kanslipres. d. 14 Jan. 1759. R. A.
[2]) U. St. till dens. d. 20 Jan. R. A.
[3]) Se Ostens Gesandtskaber, anf. st. s. 510—11.

taten af 4 Maj 1758 förklara danska hofvets benägenhet för denna [1]).

Svenska flottan utlopp i Juni och kryssade i Östersjön i förening med den ryska, tills denna i egna ärenden afgick till andra sidan Östersjön. Ett par svenska fregatter afgingo åt Nordsjön till konvoj [2]), en annan kryssade utanför Frankrike att konvojera fartyg åt Portugal. Icke förty uppbragtes ånyo 4 svenska fartyg af en engelsk flotta. Af farhåga att ryska flottan skulle taga sin station i Karlskrona, måste den svenska efter sin hemkomst i Sept. ännu en gång utlöpa, tills man förvissat sig om att det ej skulle ske, då flottan så småningom i Okt. åter infördes [3]).

Danska flottan åter, som ändock tidigt utrustats för att gifva eftertryck åt regeringens protester mot England, låg stilla med undantag af sex fartyg, som kryssade i Nordsjön. Genom enskild uppgörelse mellan engelska kapare och danska skeppsegare blefvo emellertid dessa senares ersättningsanspråk afgjorda, så att Danmark till en del vann sin afsigt [4]).

De våldsamheter, som ånyo träffade sju svenska fartyg, hvilka i slutet af året uppbragtes, förmådde ryska regeringen att i Dec. gifva sin minister i Köpenhamn befallning att hos dervarande engelska ambassadör på det kraftigaste understödja den svenske envoyéns föreställningar, hvarefter dess sändebud i London, efter erhållandet af Titleys svar, skulle upprepa sina föreställningar att inga flera kaperier under preussisk flagg skulle tillåtas engelska undersåtar och att ersättning skulle lemnas för de redan gjorda.

Under tiden hade underhandlingen mellan Ryssland och Danmark så godt som afstannat. Men då i början af år 1760 ryktet [5]) utbredde sig starkare än förut, att en engelsk flotta skulle sändas till Östersjön, och då på samma gång underrät-

---

[1]) Vi följa här uppgiften i Ostens Gesandtsk. s. 511; U. St. i sitt bref d. 8 Juni något annorlunda.

[2]) Att denna kunde behöfvas framgår t. ex. deraf att i början af Mars s. å. lågo 10 svenska fartyg i London, hvilka för kapare ej vågade sig till S:t Ybes efter salt, och i Kattegat hade några svenska fartyg blifvit af preussiska kapare uppbragta och förda till Norge. U. St. till kanslipres. d. 22 Mars. R. A.

[3]) Lagerbjelke till K. Maj:t d. 5 Juni och 12 Sept. R. A.

[4]) U. St. till kanslipres. d. 14 Okt. R. A.

[5]) Ryktet saknade ej grund så till vida, som preussiska hofvet hårdt ansatt det engelska att vidtaga denna åtgärd. England hade emellertid afslagit dessa uppmaningar, föregifvande dels sin flottas oförmögenhet att hålla stången mot de förenade flottorna i Östersjön, dels sin farhoga att Sverige skulle gifva efter för Frankrikes yrkande på en svensk landstigning i Skotland. Schaefer anf. arb. II, 2 o. 6.

telser ingingo från Stockholm om svenska flottans usla skick, ansåg sig ryska hofvet böra försäkra sig om Danmarks hjelp, och saken bedrefs så ifrigt, att Rysslands tillträde till traktaten af den 4 Maj undertecknades d. $^{10}/_{21}$ Mars och likaså d. $^{17}/_{28}$ Mars Danmarks tillträde till konventionen mellan Sverige och Ryssland [1]). Härigenom trodde sig naturligtvis danska regeringen hafva kommit ett godt steg framåt till den holsteinska frågans lösning.

Först i början af April erhöllo Ungern Sternberg och svenska regeringen underrättelse om detta förbund, den förre genom Bernstorff, som med uttryckande af sin konungs vänskap för Sverige ursäktade sig med glömska hos kansliet att utfärda fullmakt för Osten att underhandla med Sverige, den senare af danska sändebudet i Stockholm [2]), som emellertid föregaf vigtiga orsaker till detta uppförande [3]). Engelska sändebudet Goodrick i Köpenhamn hade äfven fått spaning på denna affär och ansatte såväl Ungern Sternberg, hvilken han redan förut närmat sig med tal om återställandet af vänskapen mellan England och Sverige och om upphörandet af kaperierna, som Bernstorff med begäran om visshet härutinnan, enär ett sådant förbund såge ut att vara riktadt mot England [4]).

De senast ingångna förbindelserna blefvo emellertid utan frukt. Med anledning af Rysslands förmodade planer på Östpreussen, i hvilka Bernstorff såg en fara för Danmark, ville ej danska regeringen ratificera de i Petersburg ingångna förbindelserna utan vissa garantier i holsteinska frågan. Detta ledde till nya hotande förvecklingar mellan de båda hofven, hvilka höllo på att alldeles upprifva den ingångna förbindelsen, men emellertid leddes så, att ratifikationerna i slutet af året utvexlades mellan de respektive staterna [5]).

På grund häraf hade Danmark ej heller detta år deltagit i sjöexpeditionen. Den svenska flottan åter hade som vanligt företagit en sommarkryssning i Östersjön till sammans med den ryska, som emellertid afgick att deltaga i Kolbergs belägring,

---

[1]) Jmfr Schaefer anf. arb. II, 498.

[2]) Det var Schack, som under Asseburgs sjukdom förestod legationen och sedermera blef hans efterträdare.

[3]) U. St. till kanslipres. d. 13 o. 24 Apr. 1760. R. A.

[4]) U. St. till kanslipres. d. 1 Maj. R. A.

[5]) Om ofvanst. se Ostens Gesandtsk. s. 517—529. Faxell till K. Maj:t i slutet af 1760. Som bekant afled U. St. oförmodadt i Okt. d. å.

hvadan flottorna redan i Sept. åter skildes. Ej heller det följande året blefvo de ingångna förbindelserna iakttagna å Danmarks sida. Visserligen utrustades redan tidigt en flotta, som sades skola deltaga i årets expeditioner, men detta stod väl snarare i sammanhang med den storartade krigsrustning, som Danmark företog, såsom det hette, till demonstration mot Preussen. Ty flottan qvarlåg ännu i slutet af Juli på Köpenhamns redd, (såsom det tycktes) för att der uppfylla traktatens bestämmelse, enligt hvilken den var förbunden att taga en tjenlig station, antingen i öppna sjön eller i danska hamnar för att vara i stånd att sluta sig till den förenade svensk-ryska flottan och stänga inloppet till Östersjön. Svenska flottan under Psilandersköld gjorde liksom föregående sommar en kortare expedition i förening med den ryska, men skildes från densamma redan i September.

Kejsarinnan Elisabeths död d. 5 Jan. 1762 omkastade, såsom bekant, med ens Europas politik, och sjöförbundet, redan upplöst, sönderföll nu af sig sjelft, då Danmark försattes i en helt annan ställning till Ryssland och de i sjuåra-kriget deltagande makterna efterhand nedlade sina vapen, hvarigenom de orsaker, som föranledt dessa neutralitetsförbund, voro för denna gång aflägsnade. Men ännu trenne gånger såg detta århundrade väpnade neutralitetsförbund förena Europas makter till handelns och sjöfartens beskydd. Det ena af dessa, nämligen förbundet mellan Sverige och Danmark 1794, var ett fullkomligt återupplifvande af den traktat af d. 12 Juli 1756, kring hvilken vi grupperat ofvanstående bidrag till den väpnade neutralitetens historia i norden.

Bilaga [1]).

Sjökonvention med Danmark, sluten i Stockholm 1756 Juli 12.

Såsom den nära vänskap och förtrolighet, hvilken så lyckeligen är befästad emellan H. M:t Konungen af Sverige etc. och H. M:t konungen af Dannemarck och Norrige etc., gifvit Deras M:ter anledning at, äfven som för detta skedt under Deras M:ters glorvyrdigste företrädare på thronen och förfäder, vara betänckte på Deras undersåtares handels och sjöfarts beskydd och försvar, i synnerhet som de nu för tiden emellan andra Magter upkomne stridigheter synas vilja utbrista uti et uppenbart krig och man i sådan händelse kan utaf det, som i de förra krigen skedt, hafva ordsak at befara, det torde äfven neutrale nationers handelsskepp och fartyg, ändock de äro stadde i deras rätta ärender och kosa, blifva af de krigande makters Örlogsskepp och commissfarare anhållne och upbrakte, samt derigenom begge sidors undersåtare störde och hindrade i deras lofliga handel och rörelse; altså hafva Deras M:ter, af rättmätig ömhet at befordra Deras undersåtares välfärd och säkerhet samt till förekommande af slika besvärligheter så väl som at bibehålla den aktning deras flaggor tillkommer, funnit för godt i följe och i anledning af de såväl åhren 1690, 1691 och 1693, som sedermera åhren 1734 och 1749 emellan begge chronorna slutna tractater och förbund at ingå följande förening och till dess afslutande och undertecknande befullmäktiga, neml. H. K. M:t af Sverige Dess och Rikets Råd, President uti Dess och Riksens Cancellie Collegio samt Riddare och Commendeur af K. M:ts Orden, högvälborne Herr Baron Anders Johan von Höpken tillika med H. K. M:ts och Rikets Råd, Öfverste Marskalk, Cancellie Råd, Riddare och Commendeur af Kongl. M:ts Orden högvälborne Herr Grefve Claes Ekeblad, och Hans Kongl. M:t af Dannemarck Dess Cammarherre och nuvarande Envoyé Extraordinaire vid Hans Maj:ts Konungens af Sverige Håf högädle Herr Achatz Ferdinand von der Asseburg, hvilka, sedan de uppvist och utväxlat sina fullmagter, sådane, som de här vid slutet äro bifogade, afhandlat och slutit detta förbund, således som följande artiklar innehålla.

---

[1]) Då, så vidt vi veta, denna traktat i sin helhet ej finnes tryckt på svenska, tillåta vi oss här återgifva densamma efter riksarkivets original, Danica 68. Den franska öfversättningen finnes återgifven i Wenck, Codex juris III, s. 148; Moser, Versuch des Völkerrechtes X, s. 485; Mercur historique et politique 1756, s. 425. Till sitt innehåll finnes den angifven på flere ställen.

1. Vilja deras M.M. hvardera uti sina riken och länder igenom allmänna placater och förordningar befalla och tilhålla Deras undersåtare at ställa sig den af Deras M:ter antagne noga neutralitet emellan de krigande makter til efterrättelse och icke låta skönja någon partiskhet til den enas förkofring och den andras förfång. Likaledes vilja Deras M:ter hafva sina undersåtare förbudit vid hårdt samt oundvikeligit straff tilgiörandes för den, som desse förordningar öfverträder, at föra contrebande varor, under hvilket namn dock inga andra saker skola förstås än de som uti den emellan de nu i krig varande makter år 1713 i Utrecht slutne commerce-tractaten och dess XIX och XX articklar äro för contrebande förklarade, men i alt det öfriga hafva Deras M:ter sig förenat att med samnad makt hägna och beskydda Deras undersåtares rättmätiga handel och sjöfart.

2. Vilja begge höga contraherande delar, sedan ratificationerne af denna convention blifvit behörigen utväxlade, låta igenom Deras ministrer och sändebud vid de nu i krig med hvarannan varande håf gemensamt och tillika formeligen declarera at Deras M:ter beslutit att under nu varande krig eller oroligheter i akt taga den nogaste neutralitet och icke tillåta Deras undersåtare denna neutralitet at försvaga eller bryta på hvad sätt och under hvad sken det vara måtte; men at så alfvarligit å ena sidan Deras M:ters upsåt är at häröfver handhålla, så högt akta de sig å den andra förbundna att i det öfriga fria, frälsa och beskydda deras undersåtares handel och deras rikens bästa, och icke tilstädja at desamma, såsom de där ingen del äga uti de förevarande krig eller oroligheter, skulle uti de dermed förknippade olägenheter invecklas; at på det et så rättmätigt ändamål så mycket säkrare vinnas måtte Deras M:ter för nödigt funnit en förening sins emellan at ingå och densamma, såsom det tillika härmed ske skulle in extenso och utan minsta förbehåld med de krigande makter at communicera; men at ock deras M:ter sig deremot af högbemelte makters vänskap och rättsinniga tänckesätt förvänta, det de sjelfva lära finna billigheten af denna Deras M:ters förening och i följe deraf befalla deras örlogsskepp och commissfarare att icke förolämpa Svenska och Danska handelsfartyg och derigenom sättja Deras M:ter (som sig förbundit at en för begge och begge för en hvars annars angelägenhet och försvar sig antaga) i den högst obehageliga nödvändighet at öfva repressailler och söka ersättning och skadestånd för hvad deras undersåtare oskäligen kommit at lida.

3. Om det allt detta oaktadt skulle sig tilldraga, at Deras M:ters undersåtare något hinder, besvär, skada och oförrätt tilfogad varder förmedelst antastande, plundrande, upbringande, eller på något annat sätt emot tractater, folcks- och neutralitets-rätt, oaktadt de sig legitimerat med upvisande af sina pass, connoissementer och öfriga skepps-documenter, då vilja Deras M:ter begge straxt och utan uppehåld låta anhålla om satisfaction och skadeslöshet hos dem, hvilckas skepp, undersåtare och commissfarare sådant våld eller skada förorsakat hafva, och där icke den lidande delen inom fyra månaders tid derefter skulle hafva åtnjutit en fullkomlig förnöjelse, då skrida till

behöriga repressailler och såmedelst skaffa sig och sina undersåtare rätt; doch komma desse repressailler icke att företagas i Östersjön, såsom hvilken så väl för sjelfva kriget som för alla dess följder bör förblifva fri och säker.

4. Begge Deras M:ter tilsäja hvarannan på god tro och låfven at vilja den ene den andras samt deras undersåtares sjöfart, handel, personer, skepp och gods beskydda och försvara som deras egne, och icke tåla eller tillåta, at deras fri- och rättigheter förmedelst kriget, som desse makter med hvarannan föra, eller under hvad titul det vara må, besväras och hindras, häldst Deras M:ter vilja anse och antaga hvars och ens af de höga contraherande delars sak, som härmed gemenskap äga kunde, aldeles såsom sin egen och sig sjelfva inbördes rörande.

5. I denna afsikt och till at med så mycket mera eftertryck värkställa närvarande convention, förbinda sig Deras M:ter på bägge sidor at låta utrusta å hvarthera sidan en escadre bestående af åtta krigsskepp och fregatter, med alt hvad dertil tarfvas af befäl, jemte besättningar af matroser och infanterie-manskap, ammunition med mera; hvilka bägge escadrer, som tilhopa utgöra et antal af sexton örlogsskepp och fregatter, komma at stöta tillsammans på den tid och på den ort, hvarom de höga contraherande delar sig förenandes varda; men emedlertid skola desse skepp så tidigt utrustas och färdiga hållas, at de, i fall så omtränga skulle, kunna vara segelklara, att ifrån sina hamnar utlöpa åtta dagar efter sedan ratificationerne öfver denna tractat blifvit utväxlade.

6. Som desse begge escadrer komma at gemensamt agera och, til förekommande af all oreda, att stå under en chef; Så förhålles med commando på det sättet, att första gången kastas lått om, hvilkendera af cheferna, den svenska eller den danska, det skall tilhöra de trenne första månader under den första expedition at föra bemelte commando, men sedermera skola desse befälhafvare beständigt deruti med hvarannan under en lika långlig tid alternera. Den som således i sin tour kommer at föra commando öfver bägge escadrerne, honom tilkommer ock signalbrefvet, at styra coursen och utgifva segelbref med mera, som deraf dependerar, samt til ändamålets vinnande och gemensam nytta tjena kan.

7. Skulle det nödigt pröfvas at til så mycket större säkerhet för bägge nationernes sjöfart låta några creutzare på närmare eller fjärmare farvatten utlöpa, eller ock låta coffardie skjepp och fartyg convoyera, är i sådan händelse af deras M:ter öfverenskommit och aftalt, at et slikt creutzande eller convoyerande skall företagas med ett eller lika många krigsskjepp eller fregatter af bägge rikens escadrer, som vid alla sådana tillfällen komma at följas åt, då med commando förhålles på samma sätt, som i den sjette articul af denna tractat stadgat är, men hvad för öfrigit

8. sjelfva creutzandet och convoyerandet beträffar, och huru därmed förhållas skall, är äfverenskommit, at sådant uti de til författande gemensamma sjö-instructioner skal införas til rättelse för de

commenderande flaggmän, och kommer efter handen alt som seglationens, handelens och sakernas beskaffenhet och nödvändighet fordra kunna, at härom efter gemensam förutgången öfverläggning vidare regleras och förordnas.

9. I fall det sig tilldraga skulle, at någondera af deras M:ter eller ock bägge höga delar, för detta förbund skuld, eller för andra deraf härrörande ordsaker, råkade i tvist och stridighet med någon makt eller stat, eller af dem blef oroad eller antastad, eller ock, i fall af någon hos en eller annan främmande makt derföre uppfattad vedervilja någon af deras M:ters undersåtare i handel och vandel eller i annan måtto något men eller förfång skulle tillfogas; så hafva högst bemelte Deras M:ter öfverenskommit och aftalt, sådant såsom deras gemensamma sak att anse och derföre söka och förskaffa en fullkomlig satisfaction.

10. Detta förbund skall förblifva uti dess fulla kraft och värkan, så länge och till dess antingen desse nu begynte oroligheter äro igenom fred bilagde, eller ock omständigheterna gifva anledning til vidare öfverenskommelse om sådane eller andra medel och utvägar, som til ändamålets vinnande kunna tjenlige pröfvas.

11. Ratificationerne härå af bägge deras M:ter skola trenne veckor efter dato, eller förr, om skje kan, utväxlas.

Således vara på bägge sidor afhandlat och beslutit, i kraft af de öfverlefvererade fullmagter, varder med Wåre namns och signetens undersättjande bekräftat, som skjedde i Stockholm den tolfte Julii år efter Christi börd Ettusende sjuhundrade femtijo sex.

A. J. v. Höpken. (L. S.)   *Clas Ekeblad.* (L. S.)   *A. J. von der Asseburg.* (L. S.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan för Vesterås stift.

År 1744 utgaf den nitiske forskaren A. A. v. Stiernman och försåg med anmärkningar en »liten handskrefven traktat» inhäftad i ett af honom köpt Breviarium Arosiense (tr. i Basel 1513) och enligt titeln innehållande en af Petrus Andreæ Niger »på svenska förvänd» beskrifning öfver »biskoparne, som varit i Vesterås i den Romerska lärans tid», utgörande denna beskrifning i sjelfva verket »ett kort uttog utur en gammal pergaments munckebok, som i Capitulo förvaras», der en Decanus på latinska rim gjort sjelfva den ursprungliga beskrifningen. Skriften, som i Stiernmans upplaga upptager 22 ss., under det anmärkningarne upptaga 119, har sedermera ansetts som en källskrift för vår Medeltids kyrkohistoria, ehuru den med en viss försigtighet blifvit använd, och har senast blifvit omtryckt i tredje bandet af *Scriptores Rerum Svecicarum Medii ævi*, III, 2, s. 120—128. Sjelfva Stiernmans urskrift har ej blifvit återfunnen; den vid tryckningen begagnade afskriften förvaras i Riksarkivet [1]).

Det är emellertid ej utan, att detta »uttog» ger anledning till åtskilliga betänkligheter. Redan mot titeln kunna invändningar göras. Att döma af ordalydelsen skulle nämligen den onämde dekanens latinska rim omfattat alla de katolska biskoparne i Vesterås, och förf. sålunda åtminstone varit samtida med den siste katolske biskopen Peder Månsson, hvarjämte han att döma efter skildringen af denne prelat skulle varit en den nya lärans anhängare. Någon sådan dekan, som vid nämda tid skulle hafva utfört detta arbete, är emellertid ej af handlingarna känd. För öfrigt har redan Stiernman påpekat en annan mot-

[1]) En annan afskrift, enligt uppgift något äldre, finnes på Upsala Bibl. Se Inl. till den i Scriptores tryckta krönikan.

sägelse i sammanhang härmed. S. 4 i hans upplaga omtalas »Ragvaldi latinska rimkrönika öfver biskoparne i Vesterås». Här skulle sålunda den egentlige författaren verkligen vara namngifven, hvarföre man också stundom hör hela verket omtalas som Ragvaldi biskopskrönika [1]). Men något längre fram i krönikan heter det om den åttonde biskopen och hans företrädare: »Alla desse 8 biskopar voro utlänningar, men alle desse efterföljer voro inländske och i Sverige infödde». Stiernman anmärker nu att enligt krönikans egna ord den 22:e biskopen Peder Ingevastsson var dansk, liksom hans två närmaste efterträdare, och att den s. k. Ragvald sålunda icke gerna kunde antagas ha författat dessa anteckningar längre än till och med den 21, utan sedan haft någon okänd fortsättare. Huru det förhåller sig med biskop Peders danska börd skall jag längre fram söka uppvisa. Med afseende på krönikans egna uttryck är Stiernmans anmärkning utan tvifvel riktig. Biskop Peder, tillägger Stiernman ytterligare, var biskop 1403, och sålunda borde den förste författaren antagligen ha lefvat i slutet af fjortonde århundradet. Någon dekan i Vesterås med namnet Ragvald är emellertid äfven för den tidens handlingar fullkomligt okänd. I sjelfva verket finner man ej någon sådan prelat i Vesterås namngifven före början af det femtonde århundradet, hvarföre hela Ragvalds tillvaro onekligen står på svaga fötter, och tron på hans rimkrönika kan ej annat än taga intryck derutaf. Så långt om titeln.

I förbigående må tilläggas, att det förefaller en smula underligt, att biskop Peder Svart skulle låtit inhäfta sitt opus i ett breviarium eller användt ett format passande till ett sådant. Man skulle ju likväl kunna tänka sig, att en senare afskrifvare begagnat sig utaf detta sätt att undan förgängelsen rädda en enligt hans föreställning dyrbar handskrift.

Men det är ej nog med dessa betänkligheter. Utom uppenbara fel af tämligen groft slag stöter man nämligen i denna krönika äfven på uppgifter, som omöjligt kunna förskrifva sig från någon medeltidsskribent, icke ens från Peder Svart. Jag skall framhålla några af dessa.

Om den nyssnämde Peder Ingevastsson heter det, att han var född på Seeland, »der han studerat hade» (!), följt konung Erik och drottning Margareta hit år 1396, blifvit kanik i Upsala, sedermera biskop i Vexiö och derifrån »våldsammeligen» flyttad

[1]) Så t. ex. i Vestmanlands Fornminnesförenings Tidskrift, II, s. 6.

till Vesterås af konung Erik, »hvilken ville hafva honom, som var en dansk, sig närmare boende, sedan drottning Marigta vart död på Flensburg 1412». Det är icke blott den naiva reflexionen om konung Erik, som efter drottning Margaretas död ville ha en dansk man i sitt grannskap och derföre flyttade biskop Peder till Vesterås, liksom om icke Vexiö legat mycket närmare konungens dåvarande vistelseorter, som här är påfallande. Hela denna flyttning är fullkomligt okänd för alla samtida och efterföljande historiska källskrifter eller handlingar, och det behöfves icke långt eftersinnande för att inse att här föreligger ett missförstånd af uppgiften i den yngre biskopskrönikan från Vexiö om »Petrus Siellendensis», som der var biskop redan på 1380-talet, att han sedan flyttades till »ecclesia Arosiensis Juzie», d. v. s. till Aarhus:[1]) ett missförstånd, som gifvit anledning till Vesteråskrönikans något våldsamma och grofva försök att förena dessa båda Peder till en. Den nämde Petrus Siellendensis hade nämligen efter sin förflyttning redan hunnit få tvänne efterträdare i Vexiö vid den tid, då Peder Ingevastsson uppträder som biskop i Vesterås. Nämda misstag är också veterligen enda stödet för den sistnämde Peders danska börd. Hans faders namn har en fullkomligt svensk klang; sjelf hade han varit ärkedjekne i Upsala, utan att en antydan någonstädes göres att han såsom främling blifvit kapitlet påträngd, hvilket man annars i Upsala sällan tyckes ha underlåtit. Det finnes sålunda ingen anledning att med honom öka raden af de gunstlingar, som drottning Margareta och konung Erik försökte intränga på de svenska biskopsstolarne.

Nu är det tydligt, att en författare eller antecknare, som varit samtidig med händelserna, ej kunnat göra sig skyldig till ett sådant misstag. Lika oantagligt är det, att man under den närmast följande tiden i Vesterås haft tillgång till de i Vexiö förda anteckningarna om dess biskopar, allra helst om dessa, såsom hr C. Annerstedt i sin inledning till detta verk, gör troligt, härstamma först från slutet af Medeltiden. Peder Svart skulle möjligen kunnat sett Vexiökrönikan, men han uppgifves ju ha skrifvit efter de af en eller flere kapitelsmedlemmar förda anteckningarna. Deremot har misstaget redan blifvit begånget af Messenius och torde sedermera upprepats af någon bland 1600-

[1]) Scr. Rer. Svec. III, s. 131.

talets okritiske forskare, som i likhet med eller genom honom låtit sig vilseledas af formen »ecclesia Arosiensis».

Jag öfvergår till den närmast följande biskopen »Nafwo Hansson» eller rättare Nafne Jensson. Han var verkligen »en Dansker man», men krönikan har derjämte ett betydelsefullt tillägg »med det tillnamnet Krigebusk». I samtida handlingar bär biskopen aldrig detta namn. Enligt mig välvilligt gifna upplysningar af Dr K. Erslev i Köpenhamn är vidare samma namn fullkomligt obekant för den nuvarande genealogiska forskningen i Danmark; fastmer kan med full evidens visas att biskopen tillhörde en bekant Seeländsk slägt med namnet Gyrsting, som förde likadant vapen. Namnet Krigebusk finner man för öfrigt endast hos Hvitfeld, som i sin biskopskrönika just i fråga om biskop Nafne använder detsamma, samt enligt uppgift i några gamla slägtböcker [1]). Hvarifrån Hvitfeld har tagit det, om från dessa slägtböcker eller de från honom, är mig obekant. Säkerligen har han dock i intet fall gjort det från denna vår s. k. biskopskrönika, och det återstår knappt annan utväg än att antaga, att hon lånat sin uppgift från honom. Hvitfelds biskopskrönika trycktes 1604, och sålunda skulle den Peder Svart tillskrifna bearbetningen eller beskrifningen härleda sig från det sjuttonde århundradet tidigast. Peder Svart dog, som bekant, 1562.

Jag har hämtat dessa bevis från krönikans senare del. Det torde ej vara omöjligt att öka dem från dess första och skenbarligen äldsta afdelning.

Det är en synnerligt fulltalig biskopsserie vår krönika meddelar, fullständigare än Messenii både första och andra, Zethrins och Spegels, om än den sistnämdes närmar sig densamma i fulltalighet. Endast en forskare tyckes före Stiernman verkligen ha användt den, nämligen den bekante prosten Nils Rabenius. Dock må det anmärkas, att Spegel och efter honom förmodligen Peringsköld i sina längder vid biskop Magnus (1353—1370) citera »ett gammalt Mss., som är en cathalogus på en hop biskopar i Västerås» enligt Spegels ord. Citatet är emellertid på latin och öfverensstämmer med den Peder Svart tillskrifna krönikan i afseende på uppgiften om ort och tid för biskop Magni död, men har derjämte några uppgifter, som i den senare saknas. Detta skulle förutsätta en latinsk

[1]) Hvitfelds bisk.-krönika, s. 42. Jämf. äfven Danske Magazin, 3, s. 257—268.

redaktion, som emellertid för alt det öfriga är hittills obekant. Deremot har Spegel dels uppgifter, som saknas i krönikan, dels har han tydligen icke begagnat sig af den för hela sin serie eller också icke ansett den värd någon större uppmärksamhet. Men Rabenius, denne »sollers antiquitatum patriæ indagator», såsom E. Benzelius kallar honom, har lemnat efter sig en *Series episcoporum Arosiensium*, som i det närmaste öfverensstämmer med Peder Svarts s. k. krönika [1]). Att han för öfrigt verkligen känt den och haft den i sin hand, framgår omisskänneligt af ett yttrande af samme Erik Benzelius d. y. i anmärkningarna till »Monumenta vetera ecclesiæ Sveogothicæ» [2]). Jag skall emellertid ej här inlåta mig på någon granskning af den äldsta biskopsserien i sin helhet, ehuru den i många fall inbjuder till en sådan, utan fäster mig endast vid ett par enstaka punkter.

Såsom den nionde biskopen i ordningen anföres »Benkt Germundsson». Om honom saknas för öfrigt så godt som alla uppgifter. Han är ej bekant för Messenius. Hos Spegel och Zethrin upptages hans namn, hos den senare med årtalet 1200 [3]). Krönikan åter vet att berätta om en konung Knut den långes donation år 1231 till denne biskops och hans domkyrkas underhåll, men gör det fullkomligt godtyckligt, då någon biskop Benkt ingenstädes i handlingen nämnes. Dertill kommer att hela gåfvobrefvet utan tvifvel afser Upsala och icke Vesterås [4]). Krönikan uppgifver derjämte att biskop Benkt skulle ha användt tomten till Dominikanerklostrets uppbyggande. Dominikanerne kommo emellertid till Vesterås först 1244, men redan 1233 omtalas biskop Magnus i Vesterås [5]). Äfven denna uppgift är sålunda oriktig.

Hos Rabenius återfinnes nu också denne Benkt Germundsson dels med några citat ur Messenii Scondia Illustrata, hvilka likväl ingenting upplysa, dels med en liten slägtledning, häm-

[1]) N. 91 i 4:o i Skoklosters bibliotek.

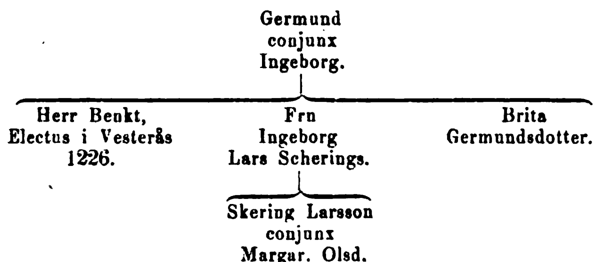
[2]) Sp. 225.

[3]) Zethrins serier trycktes 1711. I Peringskölds biskopsserie uti hans »Monumenta Vestmanniæ» är namnet senare tillskrifvet med blyerts utan något slags anförande af källa.

[4]) Handlingen (se Sv. Dipl. I, n. 259), hvars original numera saknas, är två gånger vidimerad, 1314 och 1338. Båda dessa urkunder ha på baksidan en af de på Upsala domkyrkas bref vanliga signaturerna. På den äldsta står till yttermera visso med en föga yngre hand anmärkt: »Transscriptum super donacione K. regis fundi ecclesie sancte Marie Ups.», samt längre ned och senare tillagdt: »omnes iste littere respiciunt ecclesiam beate virginis Upsalie». Jämf. för öfrigt anmärkningarna till detta ställe i Script. Rer. Svecic. III, 2, s. 122.

[5]) Jämf. Annal. Sigtun. i nyss anförda samling. Sv. Dipl. I, n. 281.

tad ur en Rabenius fordom tillhörig stor »slägtbok» [1]) af följande utseende:

För biskop Benkt har han sålunda årtalet 1226, som kommer tämligen nära den årsuppgift (1231) krönikan bjuder. För den, som något så litet känner Medeltidens slägtförhållanden, är det emellertid lätt att finna, att slägttaflan gäller hela 200 år yngre personer. Den tillhör nämligen en bekant södermanländsk Liljeslägt, som blomstrade under 1400-talet och trädde i förbindelse både med Skeringssönerne och slägten Kagge. De återfinnas alla dessa personer just vid midten af sistnämda århundrade och i fullt identiska slägtskapsförhållanden. Sjelfva biskop Benkt saknar ej sin plats. Det är likväl icke någon Benkt Germundsson, utan den Benkt (Knutsson), som kallas för »broder» (halfbror?) af Birgitta Germundsdotter i en handling af 1465 och en kort tid var biskop i Vesterås på 1460-talet. Rabenius, som ju måste ha känt ifrågavarande krönika, har intet vidare att meddela om samme Benkt Germundsson än denna ur slägtboken hämtade villfarelse. Det synes mig ganska antagligt, att krönikans Benkt förskrifver sig från samma uppgift. Att fadren hette Germund framgick ur slägttaflan. Att han göres till lagman i »Attundaland och Upland (!)» härleder sig helt visst derifrån att i konung Knuts anförda bref af 1231, hvilket man hänförde till Vesterås domkyrka, såsom vitne bland andra åberopas »Germundus legifer de Attundaland». Med denna uppgift och med slägtbokens vilsekomna stamtafla var det ju för en god vilja lätt att göra en ny biskop.

Förhåller sig nu det senast utvecklade på anförda sätt, är det ännu ett bevis derpå, att hela krönikan förskrifver sig från midten eller senare hälften af sjuttonde århundradet. Den åbe-

[1]) Numera på Skokloster, n. 57 fol. Kallas i katalogen »J. Messenii genealogiska tabeller», hvilken uppgift jag ej kontrollerat. Den är i alla händelser från 1600-talet.

ropade urkunden har utan tvifvel fordom förvarats i Upsala domkyrkas gamla arkiv, äfven om den ursprungligen gält den gamla Vårfrukyrkan. Men just vid nyss angifna tidpunkt var det man började i historiskt intresse allmännare använda de i antiqvitetsarkivet från kyrkor och kloster sammanförda medeltidsdiplomen.

Det förhåller sig föga bättre med den tredje biskopen i serien, Henrik, som stupade i slaget vid Fotevig 1134. Den senaste utgifvaren af krönikan har redan påpekat, huru denne Henrik i de nära samtida Necrologium Lundense och Chronicon Roskildense kallas dels »Henricus Sictunensis» dels »Henricus de Suecia» [1]). Förf. till biskopskrönikan vet emellertid att berätta, hvad som annars är fullkomligt obekant, att Henrik af påfven Paschalis II blifvit insatt till biskop i Vesterås. Härmed förhåller det sig på följande sätt. Något bref af nämde påfve i detta ämne finnes visserligen ej intaget i Svenskt Diplomatarium. Deremot öppnas den handskrifna samling af akter angående Vesterås domkyrka, som blifvit föranstaltad af biskopen J. Rudbeck i Vesterås (1619—1639 [2]) just med denna urkund. Den är ställd till invånarne i Vesterås stift med uppmaning till dem att visa biskop Henrik samma lydnad som de visat den aflidne biskop Amund. Någon källa finnes emellertid ej angifven, och vid närmare efterseende finner man att urkunden i sin förra hälft — ty den är försedd med ett tillägg — ord för ord är lika med eller afskrifven efter ett påfven Alexander III:s bref till invånarne i Linköpings stift i ett liknande fall [3]) med undantag deraf att biskopsnamnen naturligtvis blifvit utbytta, liksom dateringen utlemnats.

Det tillägg denna urkund har fått ökar ännu mer vissheten att här föreligger ett falsarium. Påfven, hvilken, såsom nyss nämdes, från början adresserar sig till stiftets invånare, vänder sig här utan vidare till biskopen med tillropet »frater episcope» — en dubbelhet i adressen, som man ej torde tillåtit sig i det påfliga kansliet — och stadfäster honom och hans kyrka i myndigheten öfver provinsen »Dalekarlia», »sicut», heter det vidare, »a glorioso et illustri rege tuo Ph. ut et a venerabili fratre nostro archiepiscopo Adzero Lundensi, apostolice sedis legato, tibi confirmata est». Hvad nu ordalagen i detta tillägg beträffar, öfverensstämma de i sin ordning ord för ord med sjelfva hufvuddelen af samme

[1]) Se anm. till detta ställe i Scriptores anf. st. s. 121.
[2]) N. 23 fol. i Skoklosters bibliotek.
[3]) Sv. Dipl. I, n. 61.

Alexander III:s bref till biskop Vilhelm i Strengnäs [1]), hvari han bekräftar Strengnäs stifts utvidgning öfver Nerike, dock med tillägg af initialerna *Ph.* efter *rege*, med uteslutning af orden *et metropolitano tuo* i nyss anförda sats (Upsala hade då ännu ingen ärkebiskop), utbyte af *Eskilo* mot *Adzero* och af *Neeric* mot *provincia Dalekarliæ*. Dateringen i Alexanders bref lyder: »Datum Tuscul. VII idus Septembris»; i Paschalis' åter: »Datum T. VII idus Decembr. pontificatus nostri anno septimo». Äfven här synes således compilatorn så nära som möjligt smugit sig efter den föreliggande texten. — Ärkebiskop Asger i Lund har för öfrigt, så vidt man vet, ej burit titeln af påfvens legat. Tilläggas må att Alexanders tvänne bref äro strax efter hvarandra aftryckta i »Magna Bibliotheca veterum patrum» etc., tolfte delen, tryckt i Cöln 1618, i hvilken samling de först blefvo bekantgjorda. Härigenom torde en ytterligare utgångspunkt vinnas för bestämmande af tiden för vår krönikas affattande.

Paschalis bref, för att återgå till detta, skulle vidare vara utfärdadt 1105 (hans första år börjar hösten 1099), d. v. s. vid en tid, då enligt all sannolikhet Inge den äldre ännu regerade i Sverige och icke Philip, hvilken konung väl med initialen Ph. torde åsyftas. Formen »Dalekarlia» slutligen har, synes det, ett alldeles för modernt skaplynne för att kunna vara använd i början af det tolfte århundradet [2]), oafsedt anakronismen att år 1105 tala om utsträckningen af Vesterås stift öfver detta landskap, till hvilket kristendomen vid den tiden säkerligen ännu icke hunnit framtränga. Det hela går sålunda ut på ett försök att med hvad medel som helst skapa en aktningsbjudande biskopslängd för Vesterås stift, möjligen äfven att åt dess utsträckning öfver Dalarne förskaffa samma urkundliga helgd, som förefans för Strengnäs stift öfver Nerike.

Vore flere bevis af nöden för att ådagalägga denna krönikas rätta halt, kunde man söka dem i de fruktansvärda misstag dess författare begår. Den samtida »dekanen Ragvald» kunde omöjligen låta Bena Henriksson få biskopsvärdigheten i Vesterås för sitt välförhållande i slaget vid Falköping 1389, då han redan 1384 omtalas som biskop i stiftet. Lika litet kunde han påstå att biskop »Måns» blifvit vald till ärkebiskop i Upsala, men dött,

---

[1]) Sv. Diplom. I, n. 58.

[2]) *In Dalom, in Vallibus* äro de former, som under Medeltiden i latinska texter pläga användas.

»förr än han fick kåpan ifrån Rom». Ärkebiskop vid den tiden var Birger Gregersson, men han var det ända från 1366 och till 1383. Biskop Magnus i Vesterås, den, som här åsyftas, dog 1370. — En så bildad man, som Peder Svart antagligen var, kunde ej gerna låtit undfalla sig en sådan dumhet, som att Vadstenamunken Olof Gunnarsson, innan han blef biskop i Vesterås, varit »generalis confessionarius i Upsala», helst Vadstena kloster ännu på hans tid bestod.

Vi kunna tillägga, att sjelfva språket, sådant det ter sig i krönikan, förråder ett senare ursprung. Sådana genitivformer som *domkyrkians*, *lärans*, *sätets*, *klostrets*, torde sakna motstycken under sextonde århundradet. Sällsynta torde äfven då ha varit neutralformer i pluralis som *monga*, *några*, ackusativformer som *kyrkian* för *kyrkiona*, liksom formen *lilla* för *litzla* o. s. v.

Det anförda torde vara nog. Derur framgår tämligen tydligt att vi ha framför oss en hvad biskopsserien angår visserligen ganska fullständig, delvis alt för fullständig, under sextonhundratalet författad komposition, som man oblygt nog försökt sticka under den som historisk författare kände biskop Peder Svart och en hittills obekant föregångare till honom, hvars tillvaro är lika obevislig, som hans delaktighet i ett verk sådant som detta oantaglig. De material, som för densamma blifvit använda, föreligga deremot ännu icke fullständigt. Såsom ofvan antyddes, har det måhända funnits en latinsk redaktion, om hvilken likväl af de få citaten att döma intet närmare kan uppgifvas, än att den i hvad fall som helst icke varit versifierad.

Att forska efter upphofsmannen till ett så pass underhaltigt arbete lönar knapt mödan. Nära till hands låge det att tänka på Rabenius sjelf, hvilken, som bekant, ej farit särdeles samvetsgrant fram med den icke obetydliga samling af pergamentsurkunder han egt. Deremot strider emellertid att den handskrifna biskopsserie med dess anteckningar, som tillägges Rabenius, saknar åtminstone de gröfsta historiska felen vi här ofvan andragit eller till och med har uppgifter vederläggande dem, låt vara att dessa anteckningar synas varit afsedda att läggas till rgund för en sammanhängande framställning. Att han emellertid uppenbarligen haft den här behandlade krönikan i sina händer. har redan blifvit omnämdt. Sjelf åberopar han också ett par gånger en ännu outgifven biskopskrönika för Vesterås stift, hvar-

med denna torde afses, liksom citat finnas, hvilka med densamma öfverensstämma.

Den här ofvan förda bevisningen, om den annars är riktig, har sålunda ledt till det resultat, att vår redan förut för Medeltiden ganska fattiga kyrkohistoriska litteratur, blifvit en, om än en tämligen värdelös, källskrift fattigare.

E. Hildebrand.

Bref upplysande Svenska historien.

Utdrag ur Grefve Samuel af Ugglas' efterlemnade papper, meddelade af E. V. Montan.

Efter grefve Samuel af Ugglas finnes i Öfverståthållaren friherre Gust. af Ugglas' ego en värderik samling bref, af hvilka en del har icke ringa historisk betydelse och de flesta stort personalhistoriskt intresse. I samlingen finnes ett stort antal egenhändiga bref till grefve Ugglas från konungarne Gustaf III och Gustaf IV Adolf samt från andra medlemmar af deras familj, vidare bref från många framstående samtida, riksdrotsen Wachtmeister, rikskansleren Sparre, Axel Fersen d. y., Toll, H. H. v. Essen, Stedingk, Gustaf Lagerbielke, Georg Adlersparre m. fl. Främsta rummet intaga de talrika brefven från Gustaf IV Adolf, hvilka i följd af det utmärkta förtroende, som adressaten under hela hans regering hos honom åtnjöt, och den öppenhjertighet, som i sammanhang dermed genomgår dem, äro i hög grad betecknande för konungens karakter och klart framte såväl hans bättre egenskaper, som hans inskränkthet och egensinne samt alltmera tilltagande sjelfrådighet, hvilken slutligen icke ens vill mottaga råd af den eljest så väl betrodde Ugglas. Dessa bref ställa sålunda i en sannare dager förhållandet mellan konungen och denne. Med egarens tillåtelse skola vi ur dessa bref samt vissa med dem sammanhängande meddela de utdrag, hvilka synts mest värda att offentliggöras. Särskild uppmärksamhet ådraga sig de bref, som röra 1800 års riksdag, samt den vid detta riksmöte så mycket framträdande Georg Adlersparre, hvilka innehålla icke ovigtiga tidsbilder. Historien om förhållandet mellan denne berömde man å ena sidan samt konungen och Ugglas å den andra riktas här med drag, som gifva det en i viss mån ny belysning[1]).

[1]) *Samuel af Ugglas* föddes år 1750 och var son af kontraktsprosten, kyrkoherden i Hedemora d:r Petrus Ugla. Efter tio års studier i Upsala och der aflagda lärdomsprof började han i slutet af år 1769 att göra tjenst i K. justitierevisionen och i Svea hofrätt samt följande år vid Lagkommissionen. I September månad 1772 blef han utnämnd till kommissionens sekreterare och tillika adlad. Sekreterarefullmagten är daterad den 20 — icke, såsom vanligen uppgifves, den 26, men den synes hafva blifvit antidaterad från den senare dagen till den förra — adelsbrefvet, hvaruti han bär titel af sekreterare i Lagkommissionen, är af den 22 sep-

1) *Från Konung Gustaf IV Adolf till S. af Ugglas.*

Det var mig rätt kärt att få höra af Edert brefv, att Ni var återkommen i god hälsa och fann, att jag hade lika fullt skaffat mig penningar till min resa, ehuru den skedt förr än jag trodde. Det har äfven varit för mig et nöje att under min frånvaro kunna öfverlämna Er utförandet af ett embete till hvilket jag tror Er vara så passande [1]). Vid min återkomst undanber jag mig alla complimenter, emedan de ej käna (!) till annat än att göra alla besvär. Äfven tror jag vara bäst att Ni sjelfv ej far mig till mötes, emedan det embete Ni nu utöfvar hindrar Er därifrån. Jag längtar rätt mycke efter den stund, då jag får återse mitt fädernesland, och sannar därmed det gamla ordspråket, att borta är bra, men hemma är bäst. Jag hoppas vid min återkomst att få se allt lika tranquilt som vid min bortresa. Jag ber Landshöfdingen Baron Ugglas altid vara försäkrad om det nöje med hvilket jag altid förblifver Dess väl affectionerade

Gustaf Adolph.

2) *Från dens. till dens.*

Norrköping den 10 Martii 1800.

Jag skyndar mig att besvara Edert brefv och underrätta Er, att i dag har allting väl för sig gått; mitt tal äfvensom Brahens svar tycktes göra både nöje och sensation. Dess utnämnande till Landtmarskalk har giordt ett nästan allmänt nöje, och har jag för min del alt skäl hoppas att få tillfälle blifva mycket nöjd med honom. I dag kommer Ulner till mig, hvilken mycket frugtade för att ej blifva nämnd till Taleman; äfven skall jag tala med en bonde, som Brahen och Riks-Drottset hos mig recommenderat, vid namn Olofv Larson, med hvilken jag måste först hafva ett samtal för att gifva honom mitt tankesätt tillkänna och höra dess eget sätt att tänka. Alt låfvar gått (!) om så fortfares till slut, hvilket Gud gifve för rikets bästa skulld. Den 15 hoppas jag kunna samla Ständerne, hvarefter arbetet kan sättas uti full gång.

---

tember. 1775 blef han Protokollssekreterare, 1782 förste Expeditionssekreterare i K. Justitie-Revisionen, 1785 Revisionssekreterare, och Landshöfding i Stockholms län 1788. Tillika Öfverståthållare 20 Febr.—3 Okt. 1800. Friherre 1796. Grefve 1799. President i Kammarkollegium 1802. En af rikets Herrar 1808. Död 1812.

[1]) Den 15 juli 1797 blef S. af Ugglas första gången förordnad att förestå öfverståthållareämbetet och vara medlem af den tillförordnade regeringen under konungens utrikes resa, som varade till den 3 september, men redan den 22 i samma månad fick han åter med hänsyn till konungens förmälning i uppdrag att förvalta öfverståthållareämbetet, hvilket uppdrag upphörde den 4 dec. s. å. Bredvid ofvanstående bref, som är odateradt, ligger konungens egenhändiga förordnande för Ugglas att förvalta samma ämbete, undertecknadt å Stockholms Slott i Maj 1798; dag och kontrasignation saknas, men under konungens namn finnes dess sigill. Hvarken i tryckta eller i otryckta källor hafva vi funnit någon notis om det sistnämnda förordnandet, men väl att Ugglas under konungens resa s. å. till Medevi brunn var ledamot af den ifrån d. 2 juli—2 augusti tillförordnade regeringen. Brefvet tyckes vara skrifvet 1797.

3) *Från dens. till dens.*

Norrköping den 26 Martii 1800.

Ehuru öfverhopad af göromål, hvilka ej lämna mig mycken tid ledig, har jag dock i dag velat nyttia postens afgång för att gifva Er tillkänna att jag rigtigt emottaget Edre brefv. Det är mig en fägnad att finna det mitt Tal på Rikssalen har gjordt en önskad verkan så väl här som i hufvudstaden. Jag hade dem på Rikssalen kort därefter samlade för att för dem låta upläsa både Hertigens och min berättelse. Den förra förlorade mycket vid uppläsandet af den sednare, och det var märkeligt att finna den upprigtiga glädie den upväkte hos de vältänkande, likasom den flathet och kanske mindre nöje hoss de illasinnade. Jag giorde vid detta tillfälle den reflexion, att om alla de elaka rygten, som under denna tid blifvit utspridde, ofta varit obehagelige för mig, då jag kändt mig äga ett så rent upsåt, hafva dock desse rygten vid detta tillfälle giordt den bästa verkan genom den förundran alla ägt att finna så mycket vara giordt, då de ägt anledning förmoda att skullden snarare vore tillökt än minskad och för öfvrigt ej trodt så månge goda författningar vidtagne för rikets bästa. Följande dagen beslöts genast en stor Deputation för att så väl hos mig beklaga Högstsalig Konungens död som att förklara sin tacksamhet för hvad jag under desse åren giordt till rikets gangn och nytta. Äfven har Bondeståndet proponerat de andre trenne Stånden att begära en lag emot konungamördare. Det vore öfverflödigt för mig att vidare ingå uti detailler härom, emedan Riks-Drottsen redan lärer hafva underrättadt Eder om desse händelser. Men i förrgår tilldrogo sig något häftiga debatter på Riddarehuset i anseende till frågan om Banquens och Riksgälds-Contoirets affairers publicité. Grefve Brahe, med hvilken jag har största skäl att vara nöjd med(!), förde sig äfven up här med all möjelig styrka och värdighet. Han åtskiljde dessa tvenne frågor, remitterade den första till Banquo-Utskottets utlåtande, och öfver det sednare ämnet sade han sig enligt sin ed ej kunna göra någon proposition, hvarefter frågan föll, ehuru gäsningen hos en del var stor, men pluraliteten syntes vara dem emot. Såsom talare för desse frågor hafva utmärkt sig Ryttmästare Adlersparre, K. Secr. B(aro)n H. Hierta, Öfv. S[ch]önström och en Major Hollst, hvilken egentligen väkte frågan om Banquen, men afstod ifrån den andre frågan rörande Riksgälds-Contoiret. Det märkeligaste af detta var, att då Adlersparre ej feck sin villja fram, upsteg han för att afsäga sig förtroendet att vara ledamot i Hemliga Utskottet, och skreds genast derefter till val af en ny ledamot, hvilket val träffat en Öfverjägmästare Tigerhielm, som i fordna tider skall hafva illa utmärkt sig. Då han i dag skulle göra dess tysthetsed, var min tanka att proponera Utskottet att för framtiden sådane afsägelser, efter att en gång hafva svurit sin ed, ej utan laga förfall

borde tillåtas, och då jag därom i går aftons rådfrågade Riks-Drottsen, hvilken härom talte med Håkanson och Wallquist, — hvilka äfven äro ganska beskedelige — fants, det en sådan händelse är både föresedd och uttryckeligen förbuden uti 1617 års Riksdags-Ordning. Jag tog mig däraf anledning att därom underrätta Utskottet, men sade mig äfven ej i anseende till Ryttmästar Adlersparres afsägelse för denna gången vilja göra något afseende därpå, utan endast för att i framtiden förekomma sådant. Häraf lär Ni lätt finna, att han får en dubbelt lång nesa, så väl för det icke något afseende blifvit giordt uppå dess afsägelse, som för det han i ock med detsamma begått en olaglighet. Alt detta måtte vara för mycken »Läsning i Blandade Ämnen», hvilka äfven stundom bortblanda tankarne. Ryttmästarn har för öfvrigt varit ohöfvlig, emedan han hvarken förr, eller sedan han blifvit utnämnd till utsk., låtit hoss mig presentera sig, men detta har jag ej brydt mig om, hvilket hade äfven den goda verkan, att han första dagen blefv flat, då jag efter slutad sammankomst geck och talade med ledamöterne, äfven hälsade på honom och sade, att det var längesedan jag sedt honom. Han fant då, huru illa han burit sig åt, och yttrade till Grefve Schwerin, det [han] alt sedan han taget afsked ej velat visa sig på hofvet; hvaruppå den förre svarade, att han fant rätt underligt för det man tog afsked att ej visa sig på hofvet, och sade sig sjelfv hafva taget afsked, men likafullt gått till hofvs. De öfvrige trenne stånden äro i allmänhet utmärkt beskedelige, och hoppas jag att alt går väl, ehuru man kan med skäl förvänta sig af några heta hufvuden sådane här små uppträden. Den 3 Appril har jag utsatt till kröningsdagen, och hoppas jag att det blida vädret som nu börjat äfven vill fortfara till dess. Hertigens brefv skall jag med nästa post besvara, hvarföre jag nu endast ber Er hälsa honom från mig. Hvad den omtänkta paraderingen vidkommer, tänker jag [den] bör ej ske kröningsdagen, emedan troupperne skola hylla mig straxt efter [det] hyllningen här i Norrköping för sig gådt, hvilket skall vara ett gammalt bruk, oagtadt garnizon i Stockholm redan tvenne gånger hyllat mig. Jag skall då äfven skicka Hertigen mitt Tall, äfven som till Enke-Drottningen och de öfvrige närvarande af Kongl. Familjien. Detta tal blifver på Prästeståndets anhållan tryckt i patent, för att sedermera öfverlämnas till alla kyrkor och på vissa ställen på landet. Äfven blifver Berättelsen tryckt. Somlige hade önskat få se Hertigens berättelse tryckas, men detta har jag afstyrt, emedan det redan gör honom skada hoss allmänheten att hafva författadt en så osannfärdig och ofullständig berättelse som denna. Det har varit mig mycket okärt att höra det Hertig Fredric nu har varit så illa skiuk, men hoppas att han med Guds hielp äfven denna gång kan få tillräkeligt krafter att genomgå denna skiukdom. Manderfeldts bok har jag fått, och jag skrattade innom mig sjelfv rätt mycket, då jag läste i Edert brefv att han velat tala på Rid-

darehuset, emedan han lärer hafva tänkt att det säkerligen vore det första och sidsta tillfälle han skulle kunna höja sin stämma på detta ställe, och hvilket ställe hade blifvit mycket profaneradt därutaf, ehuru dessa murar ofta hördt sägas många dårskaper. Jag önskar att Ni må kunna läsa mina kråkfötter, men Ni ser dock min goda intention, och att tiden varit knapp, emedan den stunden nalkas på aftonen, uppå hvilken jag kan njuta någon ledighet. Jag slutar detta brefv med att önska Eder hälsan och krafter att fullborda Edert kall och bära Edra bekymmer.

4) *Från dens. till dens.*

Enligt aftal med Er skickar jag nu et utkast, hvilket i största hast af mig blifvit skrifvit, rörande min plan att inskränka Konungens magt att efter behag disponera rikets medel. Detta vigtiga ämne fordrar mycken öfverläggning, hvarföre jag nog frugtar för flere felagtigheter uti det jag skrifvit; men jag förlitar mig därpå att Ni med vanlig eftertanke öfverlägger innom Er sjelfv detta ämne. Då jag får efter några dagars förlop å nyo råka Er, så får jag äfven tillfälle att höra Edra tankar härom.

Brefvet är odateradt. Det bilagda utkastet är likaledes odateradt och af konungens egen hand. De vigtiga inskränkningar det föreslår i konungens magt öfver statens medel gå vida längre än de, som intogos uti Gustaf IV Adolfs vid Norrköpings riksdag den 22 Maj 1800 afgifna förklaring, hvilken den 25 förseglad öfverlemnades till talmännen i hemliga utskottet och följande dag upplästes i stånden samt är intagen i 4 § af riksdagsbeslutet. Det märkliga utkastet lyder sålunda:

På det att statens tillgångar och medel af Konungen måtte med nytta och hushållning blifva använde, anser jag nödvändigt att desse medel, sedan de i behörig ordning årligen blifvit anslagne till Rikets åtskillige behofver, ej af Konungen annorlunda disponeras. Därföre bör Stats-Contoiret föreskrifvas att aldrig utlämna penningesummor på Konungens reqvisition, då desamma ej förut blifvit anslagne till något visst ändamål och således af Konungen därtill skulle användas, men aldrig under namn af ett hemligt eller särskilt behofv. Till sådant ändamål bör vara i staten anslagen en summa, som ej får öfverskridas, på det i händelse af antingen hemlige eller andre oförmodade utgifter Konungen må vara i stånd att kunna bispringa sitt rike med sådane slags utgifter. Till ändamålets vinnande bör Konungen i öfverenskommelse med Ricksens Ständer afgifva sin försäkran att på detta sätt hushålla med rikets medel, hvarigenom det ej blir honom betagen Dess dyrbaraste rättighet att kunna befrämja sit rikes anseende, sjelfvständighet och lycksalighet, men endast den att genom slösande med rikets medel gå miste om dessa så hufvudsakelige föremål. I denna försäkran bör Konungen lofva att, sedan nu alla löningsstater blifvit reglerade, ej öka desamma af

egen magt och myndighet, att sedan årligen han enligt sin öfvertygelse regleradt Riks-Staten på et för riket med nyttan öfverensstämmande sätt, skall han ej annorlunda dessa medel använda; och således afsäger han sig den rättighet att anordna penningesummor till hemliga behofv, undantagande den summa som nu blifvit därtill utfört i staten, hvilken skall kunna få i en framtid ökas i samma förhållande den sig nu befinner, i händelse att rikets inkomster på et betydande sätt blifva förökade. Äfven förbinder sig Konungen att dessa medel nyttia endast vid de tillfällen han det nyttigt finner så väl till större som till mindre föremål. Innom hofvet lofvar äfven Konungen att ej göra några nya syslor, men är det hans rättighet att inrätta nya sysslor och embeten så väl i militaire såsom civile tjänster, men endast då rikets nytta är därmed förenad, altid iagttagande ett lika förhållande emellan de nya lönerne såsom emellan de löner, hvilka förut finnas på staten. Men hälst lofvas af honom att snarare, då görligt är, bespara och indraga alla sådane tjänster och löner, hvilka synas umbärlige för staten. *Gustaf Adolph.*

5) *Från dens. till dens.*

Haga d. 4 Aug. 1800.

Grefve Gyllenborg försäkrade mig, att upplopet i Götheborg ej varit af samma beskaffenhet som det förra, då de ej våldfört något af kronans hus, hvarföre han ej för sin del ansåg slottsrätt för tjänlig, utan endast krigsrätt. Jag fant äfven dess skäl giltiga och biföll därtill. Hvad den andra saken tillhör, har ej Riddarehus-Direction kunnat neka att aflemna afskrift utaf ett protocoll, då det begärtes såsom upplysning, men anser jag boktryckaren vara brottslig, om det kan bevisas honom hafva varit kunnig om salig Konungens förbud att trycka Rid. Ad. pr. för 1789 års riksdag.

6) *Från dens. till dens.*

Den 9 October 1801.

Jag kan icke nog förklara Herr Grefven mitt välbehag öfver den vackra illumination, hvilken förorsakade en stor surprice och mycket nöje hos de höga resande[1]). Hertig Carl var äfven därstädes och fant så väl illuminationen som rummens inredning ganska vacker och anständig. Han tillade äfven, då han kom up i öfre våningen, att några fruentimer hade pratat om huru messkint huset skulle vara meublerat, och gjorde han därvid den reflexion, att han ej förstod huru man på sådant obilligt sätt kunde criticera, tilläggande sluteligen: »det är ett förbannadt pack». Detta tyckes bevisa att min Farbror är för det närvarande på goda vägar stadd och vältänkande, följande sin egen böjelse.

[1]) Konungens svärföräldrar.

7) *Från dens. till dens.*

Den 11 Aprill 1803.

Det lärer redan vara Herr Grefven bekant, att brydsamma omständigheter hafva uppstått med Ryssland, hvilka jag dock med Guds hielp hoppas på ett lyckligt sätt afslutas; men emedlertid blifva mindre utgifter i Finnland kanske nödvändige, och således bör till en början en mindre summa penningar vara att tillgå, såsom en sexton tusende ricksdaler. Då jag hoppas att vi skola slippa med större utgifter, så har jag ej därmed nu velat besvära Statsverket, utan trodt bäst vara att lyfta ofvannämda summa af de pengar, som influtet för Näringsta godset och som Ni har under Er förvaltning. Jag bör säga Eder, att af Rysska tidningarne, som med courier ankommet, har jag fått underrättelse att det vore mycken anledning tro, det vår gamla opposition på något sätt ligger inne med Ryssen, att åtminstone de räkna på invärtes oroligheter! I sammanhang med hvad jag förut vet, så är detta rätt besynnerligt.

8) *Från dens. till dens.*

Carlsruhe den 5 Oktober 1803.

Ehuru jag ej på längre tid erhållet tidningar af Herr Grefven, hoppas jag likväl att det ej förebådar någon långvarigare opasslighet, hvarom Hr Lagerbielke gifvit mig tillkänna, dock tilläggandes, att den ej vore af betydenhet. Min hällsa har, Gud vare lofv, varit god under min resa, som i flere afseenden varit för mig ganska nöjsam och interessant. Visstandet härstädes är ganska angenämt, och därtill bidrager oändeligen den utmärkta artighet, med hvilken Churfursten på alt sätt söker att bevisa oss sin vänskap och tillgifvenhet. Han är i flere afseenden en agtningsvärd herre samt äger den lyckan att regera öfver ett af naturen eller climatet gynnadt land, som äfven bebos utaf ett beskedeligt folk, som synes älska och vörda sin regent.

9) *Från dens. till dens.*

München d. 3 Januarii 1804.

Jag har tid efter annan emottagit af Herr Grefvens underrättelser samt skrifvelser, hvilka altid bära vittne om Edert outtrötteliga nit att befrämja allmänt väl och uppfylla de pligter som åligga Eder såsom embetsman. Min hällsa är nu, Gud vare lofv, aldeles återstäld, hvartill Capitaine Berg, som medförer detta brefv, är ett vittne. Han synes vara ett godt ämne och vältänkande, som vill mycket säga i våra tider, och härstädes har han blifvit allmänt omtyckt, hvilket gör Eder mycket nöje. Tidningen om min Farbrors (Fredrik) död feck jag under min sjukdom. Ehuru jag borde kunnat förvänta mig att dess sjukdom skulle få en sådan utgång, så kostade det dock rätt mycket uppå mig, emedan han verkeligen var en god och hederlig Herre, och hvilken altid visat mig vänskap och tillgifvenhet. Jag till-

skrifver Herr Frih. Ramel om den förändring jag giordt uti mitt första beslut rörande Kronprintsens handpengar, hvarom han lämnar Eder underrättelse. Men om jag å ena sidan hushållar litet, lär Ni blifva helt förskräckt, då Ni blifver underrättad om den gåfva jag gör till Finnlands försvar af de 16,000 R. R. G., som jag hade att återfordra utaf Magazins-Direction. Men jag tycker att jag har en oändelig större tillfredsställelse af att kunna skiänka hela denna summa till ett så godt ändamål, än om jag emottog densamma uti min cassa.

10) *Från dens. till dens.*

Carlsruhe den 28 Martii 1804.

De af Eder utbetalte femhund. Ricksd. R. G. af mine enskildte medel till Kongl. Secret. Ehrenström gillas härmed af mig. Han är verckeligen ganska skicklig att nyttia vid vissa tillfällen, och det kan väl hända att jag än ytterligare gifver honom något hemligt uppdrag, ty i de tider vi nu lefva kan man ej vara nog upmärksam. Politiquen har grufveligt förmörkadt sig på någon tid genom den tilltagsenhet som synes råda hoss Franska regeringen och de våldsamheter som densamma nyligen utöfvadt på Hertigen af Enghiens person, boende innom Churfurstens gräntser, som bortröfvades nattetid ur sin säng, fördes till Strassburg jämte flere olyckelige emigranter, hvarefter den olyckeliga Hertigen åter fortsatte resan till Paris under bevakning och utan att få medtaga en enda betjent, samt framkommen till ett fängelse, där statsfångar förvaras och som är ett gammalt slott på en mils afstånd från Paris, kalladt Vincenne, därstädes [blef] såsom en brottslinge dömd af en slags krigsrätt af en olaglig formation, hvarefter domen natten emellan den 21 och 22 innevarande genast verkställdes genom arquebusering. Denna afskyvärda händelse kan medföra de betänkligaste följder, då den ej allenast våldfördt den emellan stater förut erkända folkrätten, men äfven en olyckelig och agtningsvärd furste. Vi kunna ej nog beklaga de olyckeliga tider vi lefva uti och sätta alt vårt hopp uppå en högre magt, som endast genom sitt bistånd kan återgifva verlden lugn och giöra människorna kloka. Eder son borde hafva ingifvit dess permissionsansökning genom dess chef, men jag skall med nästa posst gifva befallning därom.

11) *Från dens. till dens.*

Carlsruhe den 18 Aprill 1804.

Jag föreser Herr Grefvens förundran vid genomläsandet af det brefv som här bifogas. Men då jag funnit att detsamma är ett bevis af Ryttmästar Georg Adlersparres åstundan att åter få ingå i rikets tjenst för att ådagalägga profv af dess nit och tillgifvenhet, har jag med välbehag giordt afseende uppå dess förändrade tänkesätt, men har likväl velat, innan något beslut af mig i detta ämne fattas, förut giöra mig underrättad, uti hvilken slags verckningskrets han tror sig kunna gagna. Jag har utsedt

Herr Grefven och Herr Friherre Bror Cederström att med Adlersparre härom öfverlägga, och hvarom Ni så väl underrättar honom såsom ock Cederström gienom upvisandet af detta mitt bref till den sednare. Jag har valt Eder båda till granskare af denna mannens afsigter såsom hörande till de militaira och civila stånden, då hvar och en af Eder i sitt yrke kan äga tillfälle att granska mannens kundskaper och insigter samt äfven pröfva, huruvida *dess afsigter äro verkeligen rena och uprigtiga*, hvilket bör vara att förmoda efter beskaffenheten af det steg han vidtagit. Om alt detta förväntar jag Edre berättelser, såsom öfver hvad som under samtal emellan honom och Eder kunnat förefalla. En fullkomelig tystnad är angelägen att i denna sak bibehålla, till dess alt är afgiordt; denna tystlåtenhet bör äfven föreläggas Adlersparre, på det han må pröfvas i anseende till den honom såsom embetsman åliggande förbehållsamhet.

Årstiden börjar nu här att blifva ganska behagelig, löfven utspricka dageligen, träden stå redan somlige i blomma och alt grönskar. Detta säges ändock vara mindre tidigt än vanligt, emedan våren hittils varit något kall. Förblifver Herr Grefven Eder rätt väl bevågne *Gustaf Adolf.*

P. S. Herr Riks-Drot. lämnas del af detta mitt brefv angående Adlersparre.

12) *Från G. Adlersparre till Konungen.*

Stormägtigste Allernådigste Konung!

En af Eders Kongl. Majestäts undersåtare vågar här i djupaste underdånighet nalkas Eders Majestäts höga person. Han kan omöjligen veta huruvida detta underdåniga annalkande hos Eders Majestät kommer att väcka en odelad oangenäm och frånskjutande eller en mildare känsla. Han kan icke med full visshet känna huruvida han, i afseende på det förflutna, af Eders Majestät är sedd endast under en oförmonlig synpunkt; men han vet med fullkomlig visshet, att ingen med ett renare upsåt kunnat nalkas Eders Majestäts tron.

Det är endast denna medvetenhet som förmått gifva mig nog dristighet för att inför Eders Majestät våga nedlägga dessa rader.

Afsigten med detta mitt underdåniga och visserligen vågsamma steg är *en* och *enkel:* den att förklara min underdåniga och lifliga önskan att under den återstående verksamma delen af min lefnad i min Konungs tjenst få tillfälle att göra den nytta, som genom redlighet och nit kan åstadkommas.

Sedan jag inför Eders Majestät uttryckt en så oförställd önskan, vågar jag i djupaste underdånighet dertill lägga den försäkran, att den stund jag af någon i Eders Majestäts tjenst skulle finna mig öfverträffad i nitälskan för Eders Majestäts, för Dess regerings och Dess rikes ära och framgång, eller i oegennyttig och trägen vård af den tjenstegren, Eders Majestät skulle i nader finna för godt att anförtro mig, vill jag inför min Ko-

nung och mitt fädernesland afstå allt anspråk på hvad jag eljest högst värderar, att vara och anses för en redlig man.

Med djupaste undersåtlig vördnad och tillgifvenhet framhärdar, etc. etc. *Georg Adlersparre.*

13) *Från S. af Ugglas till Konungen.*

Den 11 Maii 1804.

Om jag ei hela tiden hört och kunnat förmärka, at tit. Adlersparre sökt utvägar at blifva emploierad i tienstevägen, skulle dess underdånige bref til Ed. M:t mera förundrat mig. Han har skrifvit det med mycken försigtighet, varsamhet och klokhet, under försäkrande af all nit och föresats at i tienstevägen gagna, och väl framstält sig såsom i ovisshet, huru Ed. Maj:t skulle i anseende till det framfarna honom anse eller emottaga. Altid angelägen at söka noga uträtta hvad E. M:t mig ålägger och anbefaller, var jag mäst bekymrad at kunna rätt forska, huruvida *dess afsigter voro värkeligen rene och uprigtige*, hvilket Ed. M:t med strek under orden begärte B. Cederström och jag skulle under samtalet jemte granskningen af dess insigter söka utforska.

Sedan jag efter Ed. Maj:ts befallning lämnat Baron Cederström den del af Ed. Majt:s bref, som denna affair tilhörde, och den tystlåtenhet med denna commission var oss ålagd, åtog sig Baron Cederström, som för längre tid sedan haft samtal med Adlersparre rörande dess åstundan at tiäna, at kalla honom til mig, som skedde sistl. tisdags eftermiddag.

Jag började at förkunna honom den befallning vi fått, den fullkomliga tystnad Ed. Maj:t oss ålagt och at honom äfven tillsäga at den bibehålla, till dess Ed. Maj:t afgiort det hvarom han i ett underdånigt bref till Ed. M:t anhållit. Jag förklarade honom, at Ed. M:t med välbehag giort afseende på dess förändrade tänkesätt, hvaraf han i dess underdånige bref lämnat försäkran, men at, då han utbedt sig den nåden at til embetsman blifva af Ed. M:t employerad, vore det händelser i det framfarne, som Ed. M:t ej kunnat lemna utan mycken upmärksamhet och giort Ed. M:t tveksam. Ed. M:t tillät alt för väl en embetsman at, då Ed. M:t i förefallande vigtiga mål fordrade dess yttrande och utlåtande, säga de motskäl, som efter sin öfvertygelse funnes äga rum och vore hinderlige i värkställigheten af hvad Ed. Maj:t vill hafva uträttat eller tillgiort; men at sedan Ed. M:t ej funnit dem gällande eller värka någon förändring i sitt fattade beslut, vore det en ovilkorlig pligt och skyldighet at med lika zele och drift söka uträtta och, om saken eller författningen blefve almenheten kunnig, för den eller de som kunde i allmänhet yttra betänkligheter visa dem deras ofog och nyttan af hvad Ed. M:t anbefalt. Som exempel i denna väg nämde jag honom i synnerhet 2:ne händelser vid Norrköpings Riksdag. Den ena i en på Riddarhuset uppkastad fråga angående en mera utvidgad kännedom om det som hörde till Riksgälds-Contoirets förvaltning och

hvad dermed gemenskap ägde, dervid K. Maij:t fant nödigt at genom sin Hofcanceller lämna R. o. Ad. en i häfdene märkvärdig skrifvelse både om grundlagens bokstaf och E. M:ts tänkesätt för sitt folks bästa och sanskyldiga väl, och i hvilken fråga Adlersparre varit af en annan öfvertygelse, och då den ei vant bifall, afsade han sig at vara ledamot i Hemliga utskottet, hvartill han var vald, intagit sitt rum och aflagt ed, och ibland annat yttrade, at han icke ville vara ledamot i ett hemligt utskott, under hvars pröfning och decisionsrätt ämnen af denna natur genom täta afslag på lagligen begärd proposition och votering nedtvingades. Det andra i frågan om äskad ändring i en efter gillad proposition med votering afgiord fråga och hvad dervid sig tilldrog, hvarefter han afsade sig all del i R. o. Ad:ns öfverläggningar vid den riksdagen. Jag sökte utlägga alt detta med den värma och de reflexioner, hvartill ämnets vigt gaf så vidt utrymme, och har bedt presidenten Cederström noga erindra sig alt hvad passerat.

Hans svar: Jag har trodt och tror at som riksdagsman det vore min skyldighet at yttra mig efter min öfvertygelse; men at han kände at som embetsman vore det hans ovilkorliga skyldighet, äfven som han nu förklarade det vara sin oryggeliga föresats, i händelse Ed. M:t giorde nådigt afseende på dess underdåniga anhållan, at noga lyda och verkställa alla Ed. Maj:ts och förmäns befallningar och tillsägelser.

Då jag ytterligare sökte visa honom, at man som riksdagsman, utan at vara embetsman, ändå bör hafva en viss point, hvarutöfver man ej borde pousera sina yttranden och äfven lätt kunde hända at begge delarne, både at vara embetsman och riksdagsman, inträffade, svarade han hafva alfvarligen sig föresatt at aldrig deltaga i några riksdagsöfverläggningar, och at, som han ej vore caput, utan ägde flere äldre bröder, kunde han ej vara förbunden dertill.

Då jag erindrade honom, at det kunde hända at Ed. M:t fordrade af honom at som medlem af Riddarhuset vid en riksdag vara närvarande, svarades at han då han ej vore caput, trodde han Eders Maj:t skulle vara så nådig och dispensera honom derifrån, men anförde tillika, at då han blifvit vald till Revisor i Banquen i år, hoppas han sig dervid hafva ådagalagt sådana bevis af sina tänkesätt, at Ed. M:t dermed ej vore missnögd, och at, efter han åtagit sig at som revisor äfven deltaga i nästa revision, vore det hans pligt at det fullgöra, men at han sedermera föresatt sig at aldrig mera åtaga sig några riksdagsmannagöromål; utan fortfor at försäkra hvad han nu förklarat, äfven som hvad han i sin underdåniga skrifvelse till Ed. Maj:t vågat andraga om sin alfvarliga föresats at i tienstevägen, derest Ed. M:t honom något i sådan egenskap täckes anförtro, tillbringa sina dagar och söka blifva gagnelig.

Under samtal, i hvad ämnen eller värkningskrets han trodde sig bäst kunna ådagalägga sin nit och skicklighet, önskade han det blefve i den civile militariske vägen i Krigs-Collegio och trodde, at om Hans Maj:t skulle finna godt nyttia honom i någre serskilte comittéer eller förrättningar, skulle han våga hoppas äfven kunna något dervid gagna.

Enär jag nu jemför hans declaration med hvad han i sin underdånige skrifvelse til Eders Maj:t i underdånighet framstält, vågar jag i underdånighet tillstyrka, at Eders Maj:t antoge honom i tienstevägen, och så medelst efter desse declarationer nyttia, efter egen ansökning och sedan ett sådant samtal oss emellan efter Ed. M:ts befalning föregått, en person, som vid sista riksdagen på Riddarhuset och i Hemliga Utskottet spelt en sådan roll, och så medelst genom afsöndring ifrån sitt parti gifva åt det samma en annan riktning och förökad svaghet.

Presidenten Baron Cederström lärer i inneliggande bref uppgifvit sin idée at få honom placerad i Krigs-Collegio [1]).

14) *Från Bror Cederström till Konungen.*

Stockholm den 8 Maij 1804.

Stormägtigste Allernådigste Konung!

Enligt Eders Maij:ts nådiga befalning har Gref Ugglas kallat Ryttmästar Adlersparre till sig och i min närvaro haft det samtal med honom som Eders Maj:t anbefalt, och vilket bemälte grefve lärer jemte detta mit bref till Eders Maj:t öfversända. De försäkrande och okånstlade uttryck Rytmästarn hadde tycktes gifva fullkomligt at sluta, at han var sinnad at som en redlig och tilgifven embetsman tiena sin konung; han gaf dessa försäkringar af sig skielf, som viste at han haft fult alfvar med vad han till Eders Maj:t i underdånighet skrifvit.

Efter vad som nu passeradt med Ryttmästar Adlersparre kan jag ej tveka att i underdånighet tilstyrka Eders Maj:t at employera honom; jag tror efven min skyldighet vara at föresla på vad sät han kunde employeras.

Hans kunskaper och skicklighet skulle mäst gagna, om han blefve employerad i Kongl. Krigs-Collegio; jag behöfver sådanne militairer, som kunna och äga capacitet och god vilja at hafva upsigt på skrifvarnes tiltagsna egennytta. Skulle till exempel han ej kunna på samma sät som Öfverste-Lieutnant Tibel få en general-adjutant-fulmagt af flygeln och adjungerad ledamot i Krigs-Collegio till de förrättningar Presidenten finner honom behöfvas, med lika traktamenter som Tibel af organisationsmedlen. Svårligen lärer Eders Maj:t kunna tilbiuda honom en mindre grade, emedan hans contanporainger under kriget äro nu både öfverstar och öfverstelieutnanter. Jag försäkrar at jag skall giörra godt gang med dena mannen, sedan jag nu hört des goda

[1]) Detta bref är tryckt efter det bland det Ugglaska papperen befintliga conceptet; det följande efter originalet i Riksarkivet.

föresats. Det är en mängd af saker under arbeten af alla slag, som fordrar capable värktyg; Eders Maj:ts president är en fuskare, om han ej har sådana.

I morgon resser jag från Stockholm för at inspectera i Skåne, Småln och Wästergiötland. Eders Maj:ts läta dragonner har redan undergådt sin inspection, och har jag till cheffens beröm funnit dem i bätre ordning än i fiol.

Uti Eders Maj:ts nåd och grace innesluter sig en trogen och lydig undersåte *Bror Cederström.*

15) *Från Konungen till S. af Ugglas.*

Carlsruhe d. 26 Maj 1804.

Jag har i dag emottagit Herr Grefvens skrifvelse, i hvilken Ni omtalar Edert samtal med Ryttmästare Adlersparre, och jag har häraf med tillfredsställelse inhemtadt dess ådagalagda förändrade tänkesätt. Jag har äfven i dag emottagit Herr Friherre Cederströms skrifvelse i samma ämne, hvaruti han egenteligen åberopar Eder egen jämte tillstyrkandet af dess återtagande i rikets tjänst, och jag får härmed förklara Eder mitt välbehag gemensamt att hafva på detta sätt fullgiordt min befallning. Jag skall emedlertid påtänka det tjänligaste sättet att sätta mannen uti activitet, med hvilket ej särdeles skyndar, så länge Cederström är frånvarande.

16) *Från G. Adlersparre till S. af Ugglas.*

Högvälborna Herr Grefve, President, Riddare och Commendeur af Kongl. Majestäts Orden!

Vid min återkomst från min sista inresa till Stockholm och efter att i staden hafva passerat natten i ett icke vanligen eldadt rum, förvandlade sig min lilla vårfrossa till en nästan permanent flussfeber. Jag vågar således ej fullfölja min föresats att i dessa dagar åter upvagta Herr Grefven och Presidenten.

Ödmjuk, liflig och uprigtig är min anhållan, att Herr Grefven gör hvad göras kan för att reducera hela denna sak till glömska. Hela min framtid skall bevittna, att jag tacksamt och lifligt erkänner Herr Grefvens välvilja och benägenhet, och att jag lika litet som någon annan i Sverrige vill vara en förhatlig undersåte, fastän det tycks stå skrifvit i ödets bok, att jag icke blir någon allmänt nyttig medlem af mitt fädernesland[1]).

Med djupaste vördnad har jag den äran framhärda Högvälborne Herr Grefvens, Presidentens, Riddaren och Commendeurens ödmjukaste tjenare.

Al-Udden d. 4 Maij 1805. *Georg Adlersparre.*

[1]) En uppsats om G. Adlersparre uti tredje häftet af Svensk Tidskrift 1881 innehåller upplysningar om G. M. Armfelts förslag att bereda Adlersparre anställning år 1805, förslag som icke ledde till något resultat förr än 1808.

Bihang

till uppsatsen: Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 och förslag till ett skandinaviskt förbund.

Till den i förra häftet af Historisk Tidskrift (s. 161 o f.) införda uppsatsen om Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 är författaren i tillfälle att foga några ytterligare upplysningar i ämnet ur källor, som icke voro honom tillgängliga, då uppsatsen författades.

Det är, såsom redan är nämdt, från början af 1786, man kan spåra en omkastning i Gustaf III:s danska politik, hvilken ännu föregående sommar burit sin gamla fiendtliga prägel. Men först på sommaren 1786, efter riksdagens slut och under inverkan af mötet emellan Sveriges konung och Danmarks kronprins, började denna omkastning antaga bestämdare former; Fredrik den stores död i aug. 1786 och hoppet om ett bättre förhållande till Preussen har visserligen äfven verkat i samma riktning. Sprengtporten fick befallning att genom ett vänskapligt språk till Bernstorff förbereda en närmare förbindelse med danska hofvet och att på ett förekommande sätt mottaga de förslag härtill, som kunde framkomma från den danska sidan. Men da Bernstorff under samtal med Sprengtporten redan nu framkastade en trippelallians emellan Ryssland, Sverige och Danmark såsom bästa medlet till betryggande af Nordens lugn, blef konungen skrämd, fruktade en af Ryssland utlagd snara och drog sig tills vidare tillbaka. Han inskränkte derpå sina bemödanden till att söka genomdrifva, att danska hofvet anstälde sändebud af ambassadörs rang i Stockholm, liksom han sjelf redan gifvit Sprengtporten ambassadörs fullmakt »en poche». Men äfven detta misslyckades, och allt stod på samma punkt, då turkiska kriget utbröt.

Man finner häraf, att de båda hofven på grund af dessa föregående meddelanden från 1786 icke voro alldeles okunniga om hvarandras ståndpunkt och önskningar med afseende på en eventuell förbundsunderhandling, då Gustaf III beslöt att öfverraska danska hofvet med sitt besök och liksom genom en »coup de baguette» [1]) skapa ett nytt politiskt system i Norden.

Det förslag till allians, som konungen i Köpenhamn framlade för Bernstorff och för hvilket denne statsman redogör i sin relation till danske konungen (se ofvan s. 169 ff.), äfvensom de öfriga bilagorna till hemliga protokollet af den 27 november, finnas,

[1]) Yttrande af von Asp i bref till d'Albedyhll.

skilda från protokollet, bland de handlingar, som nyss blifvit från utrikesdepartementet öfverlemnade till riksarkivet. Förslaget, som är skrifvet på svenska af konungens egen hand, bär följande påskrift äfven af konungens hand: »Detta utkast till Oldenbourgska husets familjeförbund är af mig författadt i Malmö dagarne för min afresa till Köpenhamn den 27 och 28 oktober 1787». Det är af följande lydelse:

Konungarne af Sverige och Dannemark, förenade genom blodsbanden, härstammande af samma ätt och öfvertygade, att deras enighet skulle befrämja deras undersåtares sällhet [och] gifva deras riken ny styrka, och säkra att alla fördomar, som så orättvist skilt deras bägge riken, skola försvinna, då de sjelfve först gifva efterdöme af förtroende och enighet, samt säkra att genom deras vänskap desse bägge urgamle Nordens riken skola återtaga den aktning i Europa, som deras förfäders bedrifter och Oldenbourgiske husets urgamla kongliga ursprung har rätt att äska, hafva beslutit att igenom ett vänskaps- och föreningsförbund under namn af familjeförening för altid stadfästa den vänskap, som nu förenar tvänne konungar, båda härstammande man ifrån man af Sveriges, Dannemarks och Norges konung Christian den 1ste af Oldenbourg och af Dannemarks och Norges konungar Fredrich den I och Christian den III, samt på sådant sätt värdige den vänskap, som förenade och gjorde mägtige och aktade Gustaf den förste och Christian den III, af hvilka konungar konungen af Sverige härstammar; derföre hafva båda konungarne af Sverige och Dannemark sjelfve öfverens kommit, stadfäst och stadgat följande puncter:

1 Articlen.

Bägge konungarne af Sverige och Dannemark lofva och tillsäga sig inbördes för sig och sine efterkommande af Oldenburgske huset. deras efterträdare på thronen, en trogen och obrottslig vänskap och förpligta sig att aldrig gifva någon hjälp hemligen eller uppenbarligen åt någon af deras fiender, vare sig att de skulle blifva af fiender anfallne eller finna sig föranlåtne att dem anfalla.

2 Art.

Båda konungarne af Sverige och Dannemark garantera sig inbördes och i den mäst utvidgade mening alla deras stater, provincer, städer, land, fästen, öar, af hvad namn de vara månde, som nu vid detta förbunds undertecknande under deras välde lyda och som äro i Europa belägne.

3 Art.

Som handeln utgör en del af rikens väsenteligaste välmagt och ändamålet af detta förbund är undersåtarnes förmån och konunga-

husens ära, så lofva bägge konungarne att med förenad styrka handeln och sjöfarten försvara och handhafva de principer konungen af Sverige genom sin declaration af d. . . . . 1779 och båda konungarne genom deras förbund af d. . . . . 1780 stadgat.

4 Art.

Och på det ofvanstående artikel må desto bättre uppfyllas, så hafva båda konungarne beslutit att, då något sjökrig upptändes, låta utgå för deras handels försvar en förenad flotta och då särskildt hvarje gång öfverenskomma om nummern och storleken af de skepp, som skola utgöra denna förenade flotta, hvilken styrka bör utgöras lika af båda konungarne, samt befälet föras på sätt som 1780 års slutne tractat stadgar.

5 Art.

Som en ren gudsfruktan och en oryggelig nitälskan för den sanna läran varit i alla tider ett kännetecken af det höga Oldenburgska huset, samt Sverige och Dannemark äro de enda riken, hvilka ostördt bibehållit evangelii ljus, sedan det i Norden upkommit under Gustaf den förstes af Sverige och Fredrich den förstes af Dannemark ärofulla regering, och denna nitälskan fortplantat sig i deras ätteläggars hjertan; så hafva båda konungarne af Sverige och Dannemark ej bättre trott föreviga deras förening, än då de lofvat att tillsäga sig, att på allt sätt bibehålla och beskydda den rena evangeliska lutherska tron och läran och fortplanta detta tänkesätt hos deras efterkommande.

6 Art.

Och som detta förbund är endast afslutadt att bibehålla vänskapen emellan båda riken och att stadga, öka och förkofra Oldenbourgska husets glans, så förklaras alla öfverenskommelser, förbund, tractater, pacter, fördrag af hvad namn de vara månde, som vore gjorda med främmande magter och som kunde lända till någon af båda konungarnes eller deras rikens och undersåtares skada, nackdel eller förderf, härigenom aldeles upphäfne och till intet gjorde, och lofva och tillsäga båda konungarne att inga sådane göra eller afsluta, utan snarare med all nit befrämja allt, som till båda rikens nytta kunde lända.

7 Art.

Som detta förbund är endast afslutadt emellan tvänne konungar, hvilka räkna en gemensam stamfader på fädernet, och konungen i Sverige genom sin farfaders moder, och konungen af Dannemark igenom sin farfars farfar härstamma båda af konung Fredrich den III

i Dannemark, så kan ock ingen konung eller furste blifva intagen i detta familjeförbund, utan blifver det endast afslutadt emellan konungarne af Sverige och Dannemark.

8 Art.

Skulle någon magt af hat, illvillja eller afund i anseende till detta förbund förklara krig eller antasta någondera af båda konungarne och deras riken, förbinda sig båda konungarne af Sverige och Dannemark att med samfäldt styrka försvara den antastade och ej nedlägga vapnen, innan de samfäldt och med inbördes öfverenskommelse slutat fred och således bibehålla ett förbund, som endast grundadt på båda rikens bästa ej bör kunna åstadkomma någon magts misshag eller oro.

9 Art.

Som tvist om företrädet emellan båda konungarnes sändningebud ofta åstadkommer misshälligheter, som, fast de noga undvikas och då de uppkomma med sorgfällighet biläggas, störa dock emellan sändningebuden det förtroende, som bör i agt tagas emellan så nära bundsförvanter, så är öfverenskommet för att undanrödja alla sådana tillfällen, att vid alla solennelle tillfällen, ceremonieller, audiencer, med mera, emellan sändningebud af samma caractere den af båda konungarnes, som är kommen sist till det hof, till hvilket han är befullmägtigad, lemnar företrädet till den, som längst der varit befullmägtigad. Skulle åter de af en händelse anlända på samma tid och dag, då kommer deras personliga värdighet att utmärka deras företräde. — Till yttermera visso hafva Vi med Våra namn egenhändigt undertecknat detta oryggeliga familjeförbund och med Våra konungsliga insegel det bekräftat samt anmodat Vår respective älskelige käre broderson och älskelige son H. K. H. kronprinsen af Dannemark att det underteckna, som skedde — — — —

Jämför man härmed Bernstorffs redogörelse för innehållet, finner man densamma i hufvudsaken riktig. Endast i ett par punkter har Bernstorff misstagit sig om konungens mening eller utelemnat något af vigt. I den 4:de art. är det ej fråga om handelsfördrag, utan om gemensamma örlogsexpeditioner under sjökrig. Den 7:de art., som uttryckligen utesluter alla andra furstar från familjeförbundet, är af Bernstorff förbigången, och hvad Bernstorff omtalar under 8:de punkten, näml. upphäfvandet af hvarje annat fördrag, som kunde lända någotdera riket till skada, detta förekommer i förslaget såsom art. 6.

Af detta förslag finnas, utom konungens egenhändiga original, äfven några afskrifter. En af dessa är verkstäld af v. Asp och kallar sig: »Förening emellan båda kongl. grenarne af det Oldenburgske huset regerande i Sverige och i Dannemark». I denna afskrift har första artikeln undergått den väsentliga för-

ändring, att orden: »och förpligta sig att aldrig — — — finna sig föranlåtne att dem anfalla» äro uteslutna, hvarmed förslaget förlorat sin offensiva karakter. Man skulle kunna förmoda, att denna förändring vidtagits för att göra fördraget mera antagligt för danska hofvet. En annan afskrift kallar sig: »afskrift af det af Kongl. Maj:t författade project till en tractat emellan Sverige och Danmark» och är likalydande med konungens utkast. Å en bifogad lapp har konungen skrifvit: »project till tractaten att yppnas enligt § 2 af instructionen, men återställes oyppnad, om det ej kan fullbordas. Gustaf»; hvaraf kan slutas, att afskriften varit under försegling bilagd den instruktion, som meddelades generallöjtnanten friherre Duwall på hans beskickning till danske kronprinsen under dennes vistelse i Norge sommaren 1788. Icke häller denna gång kunde något bruk göras af förslaget.

Den deklaration, som konungen utverkade af danska hofvet och mottog af kronprinsen på Kronborg före återresan (enl. en konungens anteckning d. 7, enl. en annan d. 8 nov.), är af följande innehåll [1]):

Monsieur mon frère, beaufrère et cousin. Si je passe sur les usages et sur les considérations ordinaires pour écrire à Votre Majesté, pendant que j'ai encore la satisfaction de La posséder chez moi, c'est que je veux, qu'Elle ait entre Ses mains une preuve de mes sentiments pour Elle, aussi irrévocable, que ceux-ci le sont par eux mêmes. Si mes expressions pouvoient y répondre, je reussissirois certainement à Vous convaincre de l'étendue de ma reconnaissance, et de l'effet, que Sa venue et Sa présence, si remplies d'amitié et de confiance ont fait sur moi. Jamais l'impression ne pourra s'en effacer: j'y aurois attaché toujours le prix le plus particulier, mais elle est devenue pour moi le gage certain et précieux de ces sentiments de Votre Majesté qui assurent la tranquillité du Nord, et qui, en confondant par une amitié et par une confiance sans reserve les interêts les plus chers au Dannemarc et à la Suède, fixent mon système de la manière la plus conforme à mes voeux et à mes souhaits. Ce moment, où l'Europe entière est agitée, où tant d'anciens engagemens paroissent affaiblis, où la sûreté reciproque démande, que la conviction, que la confiance la plus parfaite soutiennent la foi des assurances ordinaires, a dû décider entre nous. C'est ce que Votre Majesté a senti: Elle a réussi: Elle a fait ce que Sa présence seule pouvoit faire: Elle a lu dans mon coeur, et Elle a vu le fond de mon système: Elle m'a assuré de Son amitié, et je n'hésite pas de Lui declarer par écrit, ce que j'ai eu tant de satisfaction à Lui dire de bouche, que la mienne Lui est devouée à jamais, que Son bonheur et Sa gloire me sont chers, comme la prosperité de la nation, dont Elle est le souverain, me le sera toujours; et surtout que ces sentiments sont à l'épreuve des événements; que rien ne pourra ni les

[1]) Aftryckt efter originalskrifvelsen.

changer, ni les affaiblir, ni par la suite troubler la paix et l'union, qui doivent subsister entre nous, pour le bonheur commun de notre maison et de nos peuples; et que par conséquent les anciennes défiances, qui ont subsisté trop longtemps entre les deux nations, doivent pour toujours disparoitre. C'est ce que j'expose avec d'autant plus de liberté à Votre Majesté, qu'il n'existe point d'engagement pour moi, qui pourra me gêner à cet égard. Tous mes voeux seront remplis, si Elle reçoit ces lignes selon les idées, que j'y attache, comme l'expression la plus fidèle des sentiments que je dois à Votre Majesté et à moi même.

Je suis avec l'amitié la plus tendre et l'attachement le plus constant

Monsieur mon frère, beaufrère et cousin de Votre Majesté
le bon frère, beaufrère, cousin, voisin et ami

CHRISTIAN R.

Christiansbourg ce 5 Novembre 1787.

A. P. Bernstorf.

Denna försäkran besvarades af Gustaf III genom följande kontradeklaration, som Armfelt öfverförde till Köpenhamn:

Monsieur mon frère, beaufrère et cousin. Si la demarche que j'ai faite en me rendant en personne auprès de Votre Majesté sortoit des regles communes que se sont préscrit les rois, la declaration du 5 de ce mois, que Votre Majesté a bien voulu me faire remettre par le prince royal Son fils, si pleine d'amitié et de confiance m'a prouvé que la franchise et la bonne foi sont les deux plus sûrs moyens d'effacer à jamais les préjugés et les défiances qu'une fausse, minutieuse et timide politique nourrit et perpétue. Elle y veut bien dévoiler à mes yeux le fond de Son système et les principes sur lesquels il est fondé. Si les sentiments que Votre Majesté m'a temoignés pendant mon sejour auprès d'Elle étoient faits pour affermir ceux que je Lui ai toujours portés, l'assurance qu'Elle vient de me donner par écrit que rien ne pourra par la suite troubler la paix et l'union qui doivent subsister entre nous et qu'il n'existe point d'engagement pour Votre Majesté qui pourra La gêner à cet égard, a mis le dernier sceau à une confiance si utile pour nos états, que tant de princes nos prédecesseurs ont cherché en vain d'établir, qu'il nous étoit seuls réservé de former et qui en excitant l'envie de nos ennemis rendra les deux plus anciennes monarchies du Nord plus respectables et plus intéressantes au reste de l'Europe. Sortis du même sang, professant la même religion, enfin unis par tous les liens respectables aux hommes, il étoit temps de resserrer ces liens par ceux encore plus intimes d'une confiance et d'une amitié réciproque à l'abri des événements et des préjugés. C'est aussi avec la satisfaction la plus entière que je declare à Votre Majesté que je m'empresserai en toute occasion de Lui donner des preuves de mon amitié, de ma considération et de tous les sentiments qu'Elle a droit d'attendre d'un ami et d'un parent aussi proche et que par

mes actions je convaincrai l'Europe de l'union qui vient de s'établir entre nous, union fondée sur les intérêts communs de nos peuples, sur ceux de nos maisons, et j'ose ajouter sur l'opinion éminente que les vertus et les belles qualités du prince royal, fils et successeur de Votre Majesté m'ont inspirée et qui promet à l'auguste maison d'Oldenbourg, d'où nous sortons tous les deux, un nouveau lustre. Je me flatte que Votre Majesté recevra ces témoignages de mes sentiments pour Elle, pour Son fils, pour Sa famille et pour Ses peuples comme le gage le plus authentique des principes qui me guident et qui imposeront à nos envieux et à nos détracteurs.

Je suis avec l'amitié la plus tendre et l'attachement le plus constant etc. [1]).

I de bref af d. 11 nov., hvarmed kronprinsen och Bernstorff besvarade dem, som Armfelt medfört från konungen, hafva båda, tydligen med särskild afsigt och till förekommande af hvarje missförstånd, ytterligare betonat önskvärdheten af vänskap emellan *alla* grenarne af Oldenburgska huset, en vänskap, säger Bernstorff, »que la providence a preparée en confiant cette moitié de l'Europe à l'auguste maison de Holstein».

Det förtjenar slutligen nämnas, att Armfelt synes haft en mer betydande andel i konungens resa och förändrade politik gent emot Danmark än man vanligen antager. Man finner af Armfelts förtroliga bref till den i Quedlinburg varande Sofia Albertina [2]), att han i början af oktober 1787 åtagit sig en hemlig beskickning till Köpenhamn, som tillämnades för att bana väg för ett närmande emellan hofven, och att han ifrigt förordade en uppriktig vänskap med Danmark samt uttryckte sin glädje att se konungen öfvervinna de gamla fördomar, som stodo i vägen för densamma. Han talar både före och efter mötet om denna vänskap såsom hufvudsakligen sitt verk. Får man på grund häraf tilldela Armfelt en framstående roll vid detta tillfälle, så kan man lättare förklara och försvara konungens ifver att skaffa sin gunstling Elefantorden, liksom ock den plan, hvarmed man umgicks i början af 1788, att Armfelt skulle afgå som ambassadör till Köpenhamn för att med tillhjelp af sina lysande personliga egenskaper bringa det danska förbundet till afslutning.

Det torde äfven böra tilläggas, att Schröderheims efter Geijer anf. bref (s. 180, not) vid närmare undersökning af originalet visar sig vara skrifvet den 2 nov. efter ankomsten af konungens skrifvelse från Malmö. *C. T. Odhner.*

---

[1]) Aftryckt efter en afskrift.

[2]) Förvarade i frih. C. J. Bondes arkiv å Ericsberg. Af denna brefväxling liksom äfven af andra handlingar finner man, att Sofia Albertina och den henne åtföljande ceremonimästaren v. Moltzer fått i uppdrag att i Berlin förbereda en närmare förbindelse mellan hofven, och att en inbjudning till Berlin lifligt önskades af Gustaf III under vintern 1787—8.

Om

Jöran Persson och Konungens Nämnd.

Bidrag till Sveriges inre historia under Erik XIV:s tid.

AF

CARL SILFVERSTOLPE.

I den yttersta nödens stund hade Gustaf Vasa räddat sitt af inre och yttre strider sargade fosterland. De utländske förtryckarne hade blifvit tvungne att vika för en kraftfull konung i spetsen för ett under olyckan enadt folk. Men det kräfdes konung Gustafs lydnadsbjudande vilja för att, efter medeltidens nyss slutade strider mellan en och flere konungar, förhindra de stormiga sinnena inom landets gamla mäktiga slägter att åter draga förderf öfver land och rike. Det var konung Gustafs grundade farhåga för att det inhemska splitet snart ånyo skulle resa sina hundra hufvuden, som förmådde honom att utföra det vågstycket att gifva hertigdömen åt tronföljarens bröder, för att derigenom, såsom Gustaf Adolf yttrade, »göra sina barn så höga och mäktiga, att de för afunden fria vara kunde». Väntan på brödrafejden, som efter Gustafs död ej länge kunde uteblifva, var lika allmän som naturlig, och snart tyckte man sig se huru det ena eller andra partiets anhängare intogo sin bestämda plats. I de högättade partigängarnes börd låg merendels en antydan om deras politiska ställning. Men den långa striden mellan rikets mäktigare ätter hade nu röjt väg äfven för mannen ur folkets led, i fall också han skulle få lust att blanda sig i leken. Stunden var förträffligt egnad

för ett sådant uppträdande, och den ofrälseman, som nu ville erbjuda herskaren sin vaksamma trohet, egde kanske hopp att i utbyte erhålla dennes blinda gunst. Det kunde gå lätt att komma till makt, men maktens plötsliga ernående kunde ock lätt alstra dess missbruk, och fans det af naturen goda anlag dertill, kunde den mäktige uppkomlingen snart blifva ett gissel för hög och låg. Så skedde ock med konung Eriks gunstling, den ringe prestsonen Jöran Persson.

De upplysningar vi anträffat om denne mans tidigare lefnadsomständigheter äro icke talrika. Så mycket större blef den roll han spelade, då han ej långt efter inträdet i mannaåldern började sammanväfva sitt öde med sin konungs.

Jöran Perssons fader, Per Jöransson, var prest i Sala, sannolikt vid grufförsamlingen, och antog tidigt lutherska läran. Hans ryktbarhet härleder sig från sonen [1]). Hans hushållerska, vid namn Anna Jonsdotter, skänkte honom sonen Jöran. Af folket ansågs hon stå i förbund med onda makter och ådrog sig derföre dess afsky. År 1561 innehade hon någon tjensteplats på Stensholm hos Jöns Bonde, — en af dem, som slogos till riddare vid Eriks kröning — men hade då för afsigt att snart lemna densamma [2]). Vi återfinna henne i slutscenen af det blodiga skådespel, som utgör sonens historia.

Det uppgifves att Jöran Persson blifvit född omkring år 1530. Detta passar väl tillsammans dermed, att han den 3 Oktober 1550, således vid ungefär 20 års ålder, inskref sitt namn i Wittenbergs-studenternes album [3]). Efterverlden har lärt sig beundra det allvar, hvarmed studierna bedrefvos vid nämnda universitet redan under dess första period. De sachsiske kurfurstarnes ändamålsenliga anordningar och reglementen tillförsäkrade de studerande inhemtandet af rika kunskaper, och det förtroliga

[1]) Det fins qvar ett bref från honom till sonen, skrifvet på gården Holm den 13 Juli 1563, med förbön för Lasse Johansson på Eskilstuna, som varit utsatt för alltför stort borgläger (Riksark.).

[2]) Hon skref derifrån till sin son d. 26 April nämnda år: »Tesligist må tu wettha, atth thinn fader och jag hafva begåtth ath min frus nåd hafver lofvath mig orlof om Michelsmessa» (R. a.).

[3]) Album Academiæ Vitebergensis 1502—1560, ed. Foerstemann Lipsiæ 1841.

umgänget med lärarne satte dessa i tillfälle att utöfva en noggrann tillsyn öfver sina lärjungar [1]). Det var äfven en studerande vid detta universitet, nämligen Nicolaus Magni, som konung Gustaf gaf befallning att uppsöka den lärare, hvilken skulle meddela hertig Erik dess första undervisning [2]). Utan tvifvel har vistelsen vid Luthers och Melanchtons högskola varit i flera afseenden bestämmande för den framtida rigtningen hos Jöran Persson samt gifvit många medel i hans hand att en gång tillvinna sig ett afgörande inflytande på sin jämnårige herskare. Vidskepelse spelade der ännu en icke obetydlig roll och i dess sällskap utbredde sig äfven den tro på ett oundvikligt öde, hvarmed mången i dessa tider viste att i nödfall stålsätta sig emot så väl egen som andra menniskors nöd och elände. Astrologien stod nu i flor. Melanchtons egna ord voro, att Gud väl icke afträdt verldens styrelse åt stjernorna, men att han ledde det inflytande dessa utöfvade. Matematiken erhöll sin förnämsta betydelse såsom hjelpvetenskap för astrologien; läkarekonsten betraktades nära nog som en trollkonst, hvars hufvuduppgift bestod i att utforska verldskropparnes inflytelser och inbördes förhållanden. I filosofi och historia föreläste Melanchton sjelf, rättsvetenskapen vårdades af den tidens förnämste rättslärde och äfven hågen för de sköna konsterna väcktes och underhölls [3]).

Får man tro det loford, som blifvit egnadt Jöran Persson i anledning af hans studier vid detta universitet, så gjorde han sig der bemärkt genom flit och grundligt arbete. Man eger nämligen i behåll ett till honom dediceradt latinskt poem, författadt 1562 af en studerande från Reichenbach, vid namn Venceslaus Heroldt, hvilken inskrefs vid Wittenbergs universitet kort före Jöran Perssons afresa. Denne kom sedermera till Stockholm och sökte genom smickrets bepröfvade makt tillvinna sig den då mäktige Jöran Perssons ynnest. Dikten skulle väl egentligen vara, såsom dess titel lyder, en »beskrifning öfver Sverige», men författaren hade valt detta ämne endast för att komma i tillfälle att besjunga sin beskyddare, hvilken prydes med benämningen

---

[1]) Grohmann, Annalen der Universität zu Wittenberg. Meissen 1801 Del I, s. 130 ff.

[2]) Georg Norman, som slutligen blef Svea Rikes Råd. De rekommendationsbref, Luther och Melanchton för honom och den hemvändande studenten Michael Agricola, slutligen biskop i Åbo, år 1539 utfärdade, finnas tryckta i Handl. rör. Skand. hist., 4, s. 38 och 44.

[3]) Grohmann, l. c. sid. 165 o. ff.

Sveriges ära, hvars lof skulle utspridas kring hela verlden o. s. v. Utan tvifvel ligger det någon sanning i skildringen af Jöran Perssons vistelse i Wittenberg; det omtalas deri, huru denne allvarligt studerade Aristoteles, Plato, Sophokles, latinske skalder och de digra lagböckerna. »Under det att de andre studenterne», heter det vidare, »sinsemellan täflade i dryckeslag, sysselsatte sig Jöran Persson med att under nattens tystnad iakttaga stjernornas kretslopp, och förvärfvade sig sålunda Melanchtons rättvisa beröm» [1]).

Då Jöran Persson efter två års vistelse i Wittenberg återvände till fäderneslandet, ådrog han sig genast styrelsens uppmärksamhet, och det rekommendationsbref [2]) han medförde från den af konungen så högt beundrade Melanchton, öppnade för

[1]) Poemet förvaras i Palmsköldska saml. (tom. 254, p. 419 o. ff.) i Upsala Univ. bibl. Titeln lyder: »Sueciæ descriptio in honorem clarissimi et generis splendore (!) præstantissimi viri, domini Georgii Petri, regiæ maiestatis consiliarii, domini mei clementissimi». Vi meddela här några af de verser, som besjunga Jöran Persson:

»Laus tua laus canitur, tua gloria, fama decusque,
De Petro genitore solus Georgius ingens,
Quem quondam Æonio nutritum lacte Camœnæ
Thespiades Suecani regis duxere sub aulam.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Unde sed incipiam? Quas tanto nomine dignas
Inveniam laudes? — — —
Is, (sc. pater ejus) tua ne vano luxu marcesceret ætas,
Sedulus incubuit, ductumque per invia primo
Tradidit Æoniis Helicone in vertice Nymphis.
Tum vix egressus primæ confinia pubis
Mitteris Albiacam juvenis studiosus ad urbem,
Florentem Musis, ubi tunc divina Melanthon,
Gloria Pieridum, tristi nunc funere raptus,
Facundus liquidas cantabat ad Albidos undas.
Hic tibi non luxus, non mollis inertia curæ,
Sed per Pieridum campum deductus apertum,
Quicquid Aristoteles, quicquid Plato, quicquid Sophokles
Cecropiæ antiquo docuerunt tempore sectæ
Atque bipartiti spaciosa volumina juris
Sedulus evolvis vetefumque poëmata vatum,
Dumque alii in bibulum certatim pocula ventrem
Plurima confundunt, per opaca silentia noctis,
Tu picturato labentia sidera Coelo
Astrorumque obitus, docuit quos maximus Atlas,
Observas, Phœbique vias Lunæque labores.
Hi mores, hæc vita fuit, studiumque juventæ,
Juditio ipsius laudata Melanthonis olim.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

[2]) Detta bref finnes ej numera i behåll. Joh. Messenius, som någon tid förvarade det bland sina samlingar, gaf sonen Erik Tegel en afskrift deraf, men äfven denna synes hafva förkommit. Jfr Fant: Observ. hist. Suec. illustr. Fasc. II, pars I, pag. 3.

honom väg till hofvets salar, der han mötte den unge hertig Erik, som snart skulle komma att känna sig dragen till honom af naturliga sympatier, åt hvilka den bereste och insigtsfulle studenten förstod att gifva näring [1]). Samma år han återkom till Sverige, anslogs till hans underhåll tionden af Telje och Tveta socknar, och i 1555 års räkenskaper för kyrkotionden af Rönö härad, heter det: »Jören Persson student hafve canicke-delen vid Runtuna etc. socknar, hvete 3 spann, råg 13 1/2 spann, korn 15 pund» [2]). I hoflistorna förekommer hans namn ej förr än 1559, då han lydde under kansliet och uppbar 200 m. i lön. Flera år förut, och sannolikt genast efter sin återkomst från Wittenberg, blef han dock brukad i åtskilliga statens värf. Redan 1555 (d. 24 Febr.) kallar konung Gustaf honom sin tjenare, då han till hertig Erik afsändes med tvenne skrifvelser från hertig Frans af Sachsen, och samma år finna vi honom anstäld såsom sekreterare hos krigsbefälhafvarne och slottslofven i Viborg. Han ådrog sig der konungens onåd, då han till honom skulle återsända några skrifvelser från Ryssland, hvilka konungen velat meddela befälhafvarne i Viborg, men gjorde detta på ett sätt, att de aldrig kommo konungen tillhanda. Konungen vredgades derföre öfver att »Jören Pedersson icke med mera aktsamhet bestält samma ärende, utan i sitt svärmeri rusat åstad och intet mera aktat hvad han gjort hafver» [3]). Att han, oaktadt det missnöje han stundom framkallade, likväl fortfarande af konungen användes såsom sekreterare, visar huru framstående skicklighet han viste att ådagalägga. Konung Gustaf hade funnit, på hvilken låg ståndpunkt undervisningen i de inhemska skolorna stod, och derföre dels förskaffat offentligt understöd åt adliga ynglingar för att studera vid utländska högskolor, dels flitigt uppmanat adeln att dit utsända sina söner. Ehuru adeln ingalunda visade sig motvillig att efterkomma denna önskan, och ej heller konungens ofrälse undersåtar voro för denna angelägenhet alldeles likgiltige, dröjde det länge innan tjenstemannabildningen kunde anses

---

[1]) Såväl med k. Gustaf som med h. Erik stod Melanchton i en ganska förtrolig skriftvexling.

[2]) Räkenskaper i Kammar-ark. En sådan uppbörd skedde vanligen på det sätt, att studenten erhöll konungens öpna bref på tionden, och försedd dermed begaf han sig till de uppgifna socknarna, der han personligen utkräfde den honom tillkommande spanmålen.

[3]) Tr. i Adlersparres Hist. Saml. I, 26, och Arvidssons Finska Handl. VIII, 319.

motsvara tidens kraf [1]). Ännu i slutet af sin regering klagar konung Gustaf öfver det bedröfliga tillståndet inom hans kansli. I det bekanta brefvet till rikets samtlige biskopar och ordinarier af år 1559, gifver han med sin vanliga, breda pensel följande målning deraf: »De personer, som oss till hiälp udi de konglige cancelier, räntecammer och andre sådane höge ämbeter af scholestufwerne som oftest tilskickes, ähre till slike högwichtige saker fast mindre tiänlige ähn en, som kan duge till perlestickere eller blifwe enn gulwäfwere, så att I och scholemestern, som här till medt hiälpe och fordre schulle, uthlete the slemmeste, som udhi hele hopen finnes kunne, nämpligen icke annat än drinckere och ölehundar, lösachtige och plumpe bängler, som bättre tiänte gå widh plogen och en trädestock, ähn udi rigsens höge och wordende saker brukede blifve» [2]).... Under sådana omständigheter var det icke svårt för Jöran Persson att, med de kunskaper han varit i tillfälle att utomlands förvärfva, göra sin skicklighet bemärkt och intaga en framstående plats inom konungens kansli, der han inträdde åtminstone icke senare än 1558, då han med titel »Kongl. Maj:ts sekreterare», tillika med höfvidsmannen på Leckö, Svante Sture, öfvervar en ransakning på Lidköpings rådstuga [3]). Vid denna tid erhöll han K. M:ts öpna bref [4]) på 3 läster spanmål af tionden från Jäders och Kjula socknar i Öster-Rekarne »till en behagelig tid». Detta bref blef dock kort derefter återkalladt. Samma år erhöll han af konungen ett maktpåliggande uppdrag, som väl endast kunde gifvas åt en man, som förut med utmärkelse handhaft rikets »vordende saker».

Man har sagt [5]) att Jöran Persson den 4 Mars nyssnämnda år anlände i hertig Eriks följe till Kalmar, men om så verkligen varit förhållandet, lär hans vistelse derstädes denna gång hafva snart tagit slut, ty för tillfället ålåg honom en vigtigare angelägenhet, än att med omvexlande förströelser fördrifva sina dagar

[1]) Flere än 90 svenske studenter blefvo under Gustafs regering inskrifne vid universitetet i Wittenberg.

[2]) Brefvet, dat. Räfsnäs d. 16 Aug. nämnda år, finnes tryckt i Handl. t. Sv. Kyrk. och Reform. hist. utg. af Thyselius, II, 409. Då under Erik XIV:s tid de till kammarverkets förvaltande utsedde männen, Peter Håkansson, Nils Gammal m. fl., afgåfvo sin tro- och ämbetsed, redogjorde de för det sätt, hvarpå de ämnade förvalta verket, och för sin afsigt att, till anskaffande af duglige tjenstemän, inrätta två skolor, den ena för kammarskrifvares, den andra för fogdeskrifvares utbildande. Acta Hist. 28 Mars 1567 (R. a.).

[3]) Förteckn. öfver handskrifterna på Wik, sid. 15.

[4]) Diar. öfver k. Gustafs skrifvelser i Riksark.

[5]) Sylvander, Kalmar Slotts och Stads hist. VI, 403.

i furstehofvet på Kalmar. Det dröjde icke länge innan detta hof gaf fria tyglar åt allehanda lidelser, om hvilkas vilda yra mycket vore att berätta. Då saknades icke Jöran Persson bland deltagarne, ehuru det må sägas, att historien åtminstone icke med visshet vet, att han dervid utmärkt sig framför de andre. Nu deremot hade han af konungen d. 26 Februari fått befallning, att såsom sekreterare åtfölja herr Svante Sture, Nils Ribbing, Benkt Gylta m. fl., åt hvilka konungen uppdragit konungsräfsten i Vestergötland, emedan han sjelf för menföre och många rikets ärendens skuld var förhindrad att begifva sig dit ner. Den instruktion, Jöran Persson nu fick mottaga, visar tillfullo ärendets vigt [1]. Utom de vanliga undersökningarna till utrönande af gårdarnas olika natur och upprättande af fullständiga register öfver de gårdar, frälset, prester, borgare eller bönder, till förfång för K. Maj:t och kronan, fråntagit kyrkor och kloster, gälde det nu äfven att med skickliga underhandlingar förmå allmogen att utan tredska utgöra de gärder af allehanda slag, som konungen funnit för godt att påbjuda, samt att undersöka och till konungen afgifva förslag om åtskilliga till provinsens förkofran och kronans bästa nödiga åtgärder, såsom uttappning af kärr, kronofiskens upprättande, bergverkens förbättrande o. s. v. Man skulle väl kunna tro, att denna instruktion egentligen var gällande för de höge herrar, som blifvit till räfsten förordnade, men att der såsom ofta den förnämsta makten låg i sekreterarens hand, synes deraf, att hvarje särskild punkt i instruktionen är ställd till Jöran Persson personligen, och att det äfven var han, som skulle till konungen afgifva berättelse om allt, som stod i sammanhang med denna räfst. Den icke minst vigtiga afdelningen af Jöran Perssons uppdrag var upptecknandet af allmogens klagomål och besvär emot adeln. Historien har lärt oss, att en slik undersökning kunde vid denna tid leda till upptäckandet af talande exempel på egenmäktigt trots mot samhällets lagar [2].

Ehuru konung Gustaf sålunda viste att begagna sig af Jöran Perssons framstående skicklighet, räckte det dock icke länge innan

---

[1]) Riksreg. nämnda dag.

[2]) Sannolikt är det detta ärende, som åsyftas i tvenne skrifvelser från konungen till Jöran Persson, dat. d. 10 Juni och d. 13 Aug. 1558, hvari han anbefalles att afgifva rapport om »huru han om alla deler bestellt hafver, som udi hans memorials sedel ähr antecknadt», och att sjelf infinna sig hos konungen för att lemna ytterligare besked om hvad han uträttat och medföra de pergamentsbref, om hvilka han förut nämnt. (K. Gustafs diar. in 4:o, Riksark.). I Kammar-

han förvisade honom från sitt hof. Man känner ej den närmaste orsaken till konungens förbittring, som säges hafva stigit derhän att han dömde honom till landsflykt, hvilket straff dock mildrades genom hertigarne Eriks och Johans gemensamma förböner. Det är dock icke osannolikt, att Jöran Persson underblåst den uppstudsighet, som tronföljaren stundom ådagalade emot den åldrige konungen, och bidragit att äfven derigenom göra honom kronan tung. Att Jöran Persson ofta efter konungens död hördes högt tadla många af hans regeringsåtgärder står väl i något sammanhang härmed [1]). Får man dessutom döma af hans senare lefnad, så är det väl ock sannolikt, att hans seder redan under ungdomen icke voro af den art, att konung Gustaf kunde väl fördraga dem, men så mycket bättre passade de tillsammans med lifvet vid hertig Eriks hof. Det var också dit han tog sin tillflykt. Då Erik någon gång lemnade Kalmar för att uppsöka sin fader, qvarstannade Jöran Persson och uppfylde till hertigens tillfredsställelse hans befallning, att till honom afgifva rapporter om hvad som under hans frånvaro sig tilldrog, äfvensom om åtskilliga andra angelägenheter [2]). Likaledes lär Jöran Persson hafva stannat qvar i Kalmar, då Erik anträdde sin tillämnade friarefärd till England. Dödsbudet, som afbröt denna resa, förändrade måhända lika mycket Jöran Perssons ställning som Eriks egen. Då Erik gjorde sin långsamma återfärd till hufvudstaden genom en stor del af landet, för att taga i arf den efterlängtade kronan, var Jöran Persson åter vid hans sida [3]), beredd att försvara samma krona kraftigare än den unge konungen sjelf. Ifrån denna stund låg Jöran Perssons bana öppen till makt och undergång.

Innan vi söka att skildra hufvuddragen af Jöran Persson, såsom en politisk personlighet, vilja vi sammanföra några sparsamt anträffade upplysningar om hans enskilda lif.

Af ett ofvan omnämndt bref till Jöran Persson från hans moder [4]), dat. d. 26 April 1561, kunna vi se att han redan då

arkivet förvaras: »Klagemåls Register öffwer the klagemåll, som förefalnne äre udi Westergötland Anno Domini 1558.

[1]) I Aug. 1560 omtalar Erik i ett bref till Erik Mattsson att denne och Jöran Persson ådragit sig konungens ogunst. (Hert. Eriks diar. R. a.).

[2]) Diarium öfver hertig Eriks utgångna skrifvelser (1559). (R. a).

[3]) Detta synes af ett bref från ståthållarne i Stockholm, dat. d. 16 Nov. 1560, som handlar hufvudsakligen om anskaffande af sorgdrägter för hoffolket till konungens ankomst. (Orig. i Riksark.).

[4]) Se sid. 304.

var gift. Hans hustrus namn var Anna Andersdotter [1]). I samma bref omnämnes icke något barn, hvilket tyckes antyda att de då ännu ej erhållit något, hvaraf man ju åter skulle kunna draga den slutsatsen att äktenskapet icke synnerligen långt förut blifvit ingånget. I 1566 års Räntekammarbok [2]) upptages under rubriken »Skenkningar», följande notis: »hafver K. M:t gunsteligen skänkt Jören Persson then tid han hult senest barnsöll: pgr 400 m.». Sannolikt var det den efter konungen uppkallade sonen Erik, hvars barndop här omtalas, och som i riddarhus-genealogierna uppgifves vara född på 1560-talet. I sådant fall skulle, enligt de nyss anförda orden, åtminstone den ene af Eriks båda bröder hafva varit äldre än han. Deras namn voro Nils och Anders. Den förre var 1607 K. M:ts kammarförvandt och afled före 1628; den senare omtalas i brodren Eriks testamente af år 1628, — hvarigenom hans båda döttrar blefvo utsedda till att taga arf efter farbrodern [3]). Den ena af dessa, Brita Andersdotter, blef gift med Salomon Standorff och derigenom stammoder för ätterna Cronhjelm och Eldstjerna.

År 1565 bar Jöran Persson titel af häradshöfding i Trögds härad [4]). Det sista år, för hvilket vi anträffat uppgift om hans aflöningsstat, är 1566, då han i hoflöningsräkenskaperna uppfördes såsom »Rigsens Procurator» till 400 m. och hans tvenne tjenare [5]) till 20 m. hvardera. Såsom hans sekreterare nämnes på samma ställe »mäster Mårten». Summan af Jöran Perssons lön jämte förläningen uppgick detta år till det betydliga beloppet af 5,469 mark [6]).

[1]) Lefde till 1598 (Biogr. Lex.). Uppgifves hafva varit svägerska till Dionysius Beurreus. I R. a. förvaras ett bref. dat. 30 Sept. 1564, från henne till mannen, som hon kallar »sitt hjertekorn och bäste vän», i hvilket hon klagar öfver de dyra priserna i Telje, der hon då uppehöll sig.

[2]) Kammararkivet.

[3]) Den gamla, ofta upprepade sägen, att den äfven i Erik XIV:s historia förekommande Krister Pedersson varit broder till Jöran, grundar sig på ett misstag. Han förde i vapnet en half hjort, skref sig till Hattsjöhult och var broder till Ulf Persson till Flisholt. Jöran Perssons son Erik Tegel, som 1603 gifte sig med Magdalena Dantzeville, efterlemnade inga barn. Han kallas i åtskilliga gamla handlingar Erik Jöransson Stenar, hvilket namn likasom Tegel torde härröra af det vapen, tre tegelstenar, som redan fadren förde.

[4]) I bref af d. 25 Maj 1563 från Mats Michelsson till J. P. säger denne, att han gerna enligt löfte skulle hafva hållit ting i Trögd i st. f. J. P., men han hade fått ett annat uppdrag af konungen, som förhindrade honom, hvarföre han erbjuder sig att återbetala arvodet eller köpa lärft för detsamma. 1567 uppdrog konungen åt en ledamot af Nämnden, Blasius Olsson, att hålla ting i nämnda härad.

[5]) Linte Larsson och Pelle Persson.

[6]) Se vidare T. Annerstedt, Resningen 1568, sid. 14—15.

Om Jöran Persson tillbragte sin barndom i armod, hvilket ju är antagligt, så förstod han snart att derur höja sig. De fasta egendomar han samlade, voro hvarken få eller obetydliga. Ett hus vid Vesterlånggatan i Stockholm samt en trädgård gent emot Gråmunkeholm tillhörde honom. Man vet ej när han kommit i besittning deraf, men huset blef af konung Johan konfiskeradt och till annan person bortskänkt, ehuru sedermera Jörans son Erik (år 1598) erhöll restitution på detsamma och utlöste sina båda bröder [1]). År 1565 köpte han en gård i Upsala för 2000 m. örtug, hvarå han erhöll Nämndens konfirmation [2]). Snart började äfven konungens gunst att begåfva honom rikligen. År 1563 erhöll han för sin trogna tjenst följande 5 kronogårdar: Lund, i Kattnäs socken i Södermanland, Gjäranäs, i Unnaryds socken, Bolmsta och Hof i Bolmsö socken samt Hylta i Färgeryds socken i Småland, med skyldighet att deraf göra »den russtjenst, som en adelsman egnar och bör». Att döma af dessa anförda ord, synes det som om Jöran Persson vid denna tid erhållit sitt adelsbref, ehuru han först efter befrielsen från fängelset, i slutet af år 1567, finnes hafva fört adlig hjelm öfver sitt vapen [3]). Ytterligare tilldelade konungen honom samma år all lös och fast egendom »gårdar, guld, silfver, penningar, eller hvad namn det hafva må», som hertig Johans tjenare Nils Birgersson förverkat [4]). Utom en gård i Björneborg kom då sannolikt gården Åryd, i Hemmesjö socken i Småland, i Jöran Perssons ego, enär underhäradshöfdingen i Konga härad befinnes hafva, kort efter gåfvobrefvets utfärdande, lemnat intyg om att Nils Birgersson 1561 förvärfvat sig denna gård [5]). Följande år erhöll han mot skyldighet till russtjenst Hjulsta gård i Näs socken i Åsunda härad, hvilken tillkommit kronan i sakfall efter herr

---

[1]) Möjligtvis var det samma »stenhus, liggande inemot Söder port vid Kornhamn» som k. Johan redan den 4 Sept. 1576 »på hertig Karls och fröken Elisabeths förbön» återskänkte till J. Perssons enka. (Nord. Saml. Geneal. i Ups. bibl.). En viss Hans Skotte skref till Jöran Persson ett bref, hvari han säger sig hafva haft »lika god rätt till det hus Jöran Persson nyligen fått af K. Maj:t, men icke vilja afundas denna belöning för Jörans långa och trogna tjenst», men som han sjelf haft guld förvaradt i det huset, då det förut egdes af en frände till honom, beder han, utan att med ett ord ifrågasätta guldets återfående, att i stället få uppbära någon sockentionde. (Odat. br. till J. P. R. a.).

[2]) Den 28 Juni s. å.

[3]) Det antagande vi vid ett föregående tillfälle framstält (Se Hist. Bibl. 4, 515; der tvenne Jöran Perssons sigill finnas afbildade), skulle i sådant fall blifva vederlagdt. Frågan synes oss dock icke fullt klar.

[4]) Om honom mera längre fram.

[5]) Konungens gåfvobref dat. d. 11 Juni 1563 förvaras i Linköpings bibl.

Karl Brahes i Danmark enka. Den 6 Nov. 1564 förlänades honom det gamla klostergodset Juleta i Södermanland, jemte underlydande gårdar i Juleta och Österåkers socknar [1]). Han började derefter låta kalla sig Jöran Persson till Juleta.

Äfven utsträckte han sina händer efter gods på andra sidan Östersjön [2]) och slog under sig en gård, som Henrik Yxkull till kronan förverkat, benämnd Rallentack, i Lode slottslän i Livland, hvilken synes hafva varit en betydande possession [3]).

Dessa sina besittningar utvidgade Jöran Persson ytterligare genom att år 1567 till frälse köpa hemmanet Hammarby i Bondkyrka socken; han finnes äfven hafva egt Hufvudsta i Solna socken, på hvilken gård sonen Erik år 1613 erhöll konfirmation. En sägen vet att förtälja att Jöran Persson blifvit begrafven vid Järfva, hvilken gård lydde under Hufvudsta. Såsom bevis på huru egenmäktigt han gick tillväga, då det gälde förvärf, må slutligen nämnas att, då en bonde, vid namn Anders Eriksson genom lägersmål förverkat gården Edsta, i Trögds härad, der Jöran Persson var häradshöfding, befalde denne fogden, att i saköre bemäktiga sig gården för hans räkning, hvarefter bondens slägtingar, som ville tillösa sig gården »och hade penningarna redo», blefvo af Jöran Persson hotade med stockeknekten om de ej till honom afstode sin rätt [4]). Hans förmåga att öka sina timliga egodelar. synes hafva gått i arf till sonen Erik.

Det var dock icke blott sådana kungliga gåfvor, som de ofvannämnda, Jöran Persson fick mottaga. Han försmådde ej heller ringare presenter af gemene man, och oförbehållsamma gamla handlingar orda ett och annat om åtskilliga belöningar »för hans stora omak». Sådana gåfvor kallades äfven då för tiden mutor. Det var ju också naturligt, att hans plats vid konun-

---

[1]) Nordinska Saml. (Topogr.) i Upsala Univ.-bibl.

[2]) Att hans betydenhet var derstädes väl känd, intygas bl. a. deraf, att fyra livländske adelsmän, Ditrich och Heinrich Varensbeck, Claus Aderkas och Otte Byken (i bref af April 1565, »Livonica». R. a.) bedja honom vara dem en god förespråkare hos konungen och att öfvertyga honom om att de äro trogne undersåtar; vidare bedja de, att deras i Vesterås fångne landsmän måtte frigifvas.

[3]) Det är möjligt att Jöran Persson benådats med ännu flera förläningar, ehuru brefven derom förkommit, ty den i riksregistraturet intagna ofullständiga samlingen af förläningsbref kan ej anses till fullo kompletterad af de kopior af dylika bref, som finnas i Kammararkivet.

[4]) Odat. skrifvelse (i R. a.) från bondens son, Erik Andersson, till Johan III, med begäran att få återlösa gården.

gens sida skulle framhålla honom såsom den lämpligaste medlaren mellan denne och hans undersåtar, och att de ansökningar, som skulle frambäras till konungen och först måste gå igenom gunstlingens händer, för att erhålla hans förord, åtföljdes af sådana bevekelsegrunder, om hvilka man viste, att de icke plägade förfela sin verkan. Än var det någon trotjenare, som önskade blifva ihågkommen, i den händelse att konungen ämnade förära nya kläder åt sin omgifning, än var det en hustru, som ville göra hvad hon kunde för att förhjelpa sin man till någon »kyrkotionde», eller ock utbad sig mannen sjelf bekräftelse på redan utlofvade förmåner, då ju »en liten sked och en ring» kunde göra mycket till saken [1]. En till Danmark afsänd anonym och odaterad berättelse om Svenska förhållanden under konung Eriks tid [2] vet också att berätta, att då ett främmande hofs sändebud erhållit sin afskedsaudiens hos konungen och var beredt att återvända till sitt hemland, förhindrade Jöran Persson hans afresa i 14 dagar, ända till dess han af främlingen erhöll en dyrbar gåfva.

I Nämndens dombok omtalas Jöran Perssons skepp i sammanhang med den kongl. flottans, som då seglade i det narviska farvattnet. Sammanställer man härmed, att Jöran Persson en gång anhöll hos konungen att få *låna* skjutvapen till ett fartyg, hvilket konungen dock icke ville medgifva förr än han sjelf tagit fartyget i ögnasigte, så synes det antagligt, att Jöran Persson hade sina uteliggare för att för egen räkning uppbringa priser.

---

[1]) Vi anföra här några flera exempel på huru vanligt det var att tillställa Jöran Persson gåfvor: sålunda sändes 1562 $^{18}/_{5}$, från Nils Boye i Finland tacksägelser för utverkadt frälsebref jämte åtskilliga gåfvor och löfte om flera; 1563 $^{7}/_{7}$ från Nils Birgersson i Vexiö, »såsom en ringa gåfva af en fattig vän, ett par oxar, röda och hjelmotte, med de bästa, som man nu kan bekomma här nere», jämte bön om nåd för en dråpare; 1564 $^{7}/_{7}$ från Sivard Kruse i Stockholm löften om »föräring» i fall Jöran Persson ville utverka konungens underskrift på ett förläningsbref; 1564 $^{3}/_{9}$ från densamme, som ännu icke erhållit det äskade brefvet, 4 kor från Vestergötland; 1564 $^{8}/_{10}$ från Nils Guldsmed i Vadstena en sked, med anhållan om att af kronan få köpa salt; 1564 $^{25}/_{10}$ från presten Haquinus Michaelis i Vadstena löfte om »en god oxe», ifall han kunde få befrielse från sin stora gästning: »oxen skall komma till eders f. strax jag brefvet hafver, så hjelpe mig Gud;» 1564 $^{9}/_{12}$ från Estrid Jonsdotter i Broxvik löfte om 2 oxar, när vägarne blifva bättre, om hon får behålla den tionde hennes afl. man åtnjutit; 1565 $^{31}/_{10}$ från Olof Nilsson i Hagaby (Hjort i vapnet) 4 lass torr ved och 2 gödda gäss, med anhållan om att få sitt förläningsbref underskrifvet.

[2]) Originalet i Danska Geh.-ark. är benämndt »Schwedische Zeitungen». Riksarkivet förvarar en af lektor Ahlqvist gjord afskrift deraf. Möjligt är att det ligger någon öfverdrift i denna rapports uppgifter.

Såväl konungens enskilda bibliotek som rikets arkiv voro någon tid i Jöran Perssons vård. År 1561 befalde konungen honom att utlemna »magister Johannis Svinefots kronologi, bunden i rödt sidensatin,» jämte några ryska handlingar, som han hade »i förvaring». [1]) Detta förtroendeuppdrag att vårda rikets gamla handlingar antyder, att han redan i början af Eriks regering förrättade kanslers-tjensten, och i ett bref af 1562 benämnes han äfven »vice kansler» [2]). Han skötte så omsorgsfullt sitt kall, att han icke nöjde sig med att tillstänga utan lät äfven tillmura dörrarna till kansliet, der arkivet förvarades, hvilket förorsakade kanslitjenstemännen mycket hufvudbry och nödsakade dem att, då konungen en gång önskade erhålla några handlingar rörande Kristian Tyranns fördrifvande samt en traktat mellan Sverige och Danmark under Fredrik I:s tid, utbedja sig Jöran Perssons tillstånd att få nedrifva muren och uppbryta dörrarna [3]).

Det är bekant att Jöran Persson spelade sin förnämsta roll såsom konungens prokurator och åklagare inför den domstol, konungen inrättat och som bar namnet »Konungs Nämnd». Ordet nämnd förekommer väl redan i medeltids-lagarne, men egde då den ursprungliga betydelsen af en undersöknings-kommitté [4]), hvars åliggande var att utransaka och utreda de för densamma framlagda frågor, och i afseende å dem intyga, såsom orden lyda, *hvat þær ær sant um*, eller, såsom det äfven skedde, »at uppleta oc openbara alla de allmoghan ofrida.» Det var sålunda endast det ena af de båda moment, som nu äro förenade i domarens verksamhet, som tillkom nämnden under medeltiden. Annorlunda var, såsom vi skola finna, förhållandet med konung Eriks Nämnd.

Om konungens domsrätt, sådan den framträder i de gamla räfst- och rättaretingen, finnas flera mer eller mindre utförliga

---

[1]) Diar. öfver k. Eriks utgångna skrifvelser 1561. (Riksark.).

[2]) Bref från H. Bruser, tysk sekreterare i Eriks tjenst, som åtföljde Klas K:son Horn till Estland, dateradt d. 11 Juli nämnda år. (Livonica i Riksark.). I ett »Project till Reglemente för Riksens höga Ämbeten och Hofstaten, af år 1571,» uttryckes Rikskanslerens arkivarie-befattning med följande ord: »Riksens Cantzelers Embete är att wete alle Riksens Bref, Rådslag, tractater och handlingar ordenteligen författade och väl förvarade» ......

[3]) Riksark. Acta Hist. 1561.

[4]) Järta (se nedan) säger: »Åt denna domstol gafs benämningen Nämnd, utan tvifvel för att under ett gammalt namn dölja inrättningarnas nyhet.»

framställningar af åtskilliga författare, hvarföre vi här icke behöfva sysselsätta oss dermed, utan endast påpeka den förvirring, som rådde inom lagskipningen vid medeltidens slut. Geijer säger, att »ingenting kan jemföras med den oreda i allt som kallas lagliga former, hvarmed Sverige utgick ur unionen». Under unionstiden utöfvade *rådet* den högsta domaremakten i Sverige, likasom det i allmänhet åt sig förvärfvade den styrande makten. Till namnet var väl den lagskipande såväl som den lagstiftande makten skiftad med konungen, ty det hette: »Konungen och Rijksens Radh med Allmogens samtycke i Sverige hafva satt och skipat Lagin i Swerige, thy äga och the Lagen uttyda, etc.,» [1]) men då rikets tron innehades af utländske konungar, som ofta voro frånvarande ur riket, var det naturligt att maktutöfningen så i ena som andra fallet skulle komma att tillhöra rådet. Förhållandet blef förändradt då Gustaf Vasa blef herre i landet. Rådets makt hade då förblödt under den omilde Kristians regemente, hvarföre ock den strid, som vasakonungarne hade att utkämpa mot rikets råd, aldrig kom att bryta ut i full låga under Gustafs dagar. Det var derföre icke heller för honom af så stor vigt att omständligt regelbinda domsrättens utöfvande, hvaraf väl härledde sig att han ej åt rättsväsendet gaf samma utveckling och förbättring, som han, i afseende på andra grenar af rikets inre förvaltning genomdref. Betydelsen af det enda märkligare försök, som i denna väg gjordes, nämligen det af Conrad von Pyhy framlagda förslaget till en »landsordning», — »regementsformen för Vestergötland» —, har blifvit olika framställd af vår tids rättslärde; ehuru Geijer säger, att »ingen bokstaf deraf slog rot i svensk jord», så blef den dock i verkligheten tillämpad och vid riksdagen i Norrköping 1604 beslöts, att den skulle blifva publicerad och vidmakthållen [2]).

Midt under sådana förhållanden framträder konung Eriks Nämnd med en alldeles egendomlig karaktär. Erik insåg redan under fadrens regering, huru nödvändigt det för honom skulle blifva att, då han, enligt sin uträkning, en gång skulle komma att brottas med sönerne af medeltidens rådsherrar och ju äfven med egne bröder, hafva den högsta domaremakten till sitt oom-

---

[1]) Se Hadorphs Bihang till Rimkrönikan s. 116.

[2]) Se vidare Frey, 1849, s. 132.

tvistade förfogande. Härtill kom nödvändigheten af att uti en auktoriserad öfverdomstols utslag ega ett stöd för de åtgärder, måhända af våldsam art, som kunde komma att behöfvas för samhälls-ordningens upprätthållande i enlighet med ej mindre den styrandes eget föreställningssätt än landets »beskrifna lag». Han var derföre i så god tid härpå beredd, att knappt hade han upptagit den spira, som fallit ur hans faders hand, förr än den domstol, han kallade sin Nämnd, fick full makt och myndighet att börja sin ödesdigra verksamhet. Hvems den första planen härtill var, konungens eller måhända Jöran Perssons, vilja vi låta vara osagdt, men vill man gissa, så nog ser det ut, som om man borde tillerkänna första rummet härvidlag åt den statskloke rådgifvaren. Möjligt är ock, att denna domstol bildats i öfverensstämmelse med lagskipningsväsendet i England, om hvilket konungens förtrogne giftermåls-underhandlare Nils Gyllenstjerna och Dionysius Beurreus ju kunnat gifva honom underrättelser [1]. Jöran Persson var dock den, som åtog sig den på förhand noga genomtänkta rollen af konungens prokurator, d. v. s. fullmyndig åklagare inför samma Nämnd. Många bevis finnas, att Jöran Persson innehaft en befattning, som härvid kom honom väl till pass. Han framträder nämligen såsom den sjelfskrifne chefen för det under Eriks regering i hög grad utvecklade spionsystemet.

De ännu bevarade protokoll, som i konungens Nämnd fördes, börja icke förr än med Februari månad 1562. Att dock Nämnden förut utöfvat sin verksamhet, synes deraf att utskrifna domar, fälda af densamma, finnas af äldre datum, och dessutom framgår det af konung Eriks Hof-artiklar, utfärdade den 19 Nov. 1560, i hvilka denna Nämnd för första gången omtalas. Det var dessa hofartiklar, som lika mycket som Sveriges lag af Nämnden sedermera åberopades såsom stöd för dess domar. Lydelsen af deras 56—58 paragrafer var följande:

56. Alla oenigheter, kif och trätor, som sig kunna tilldraga, skola för rätta och för de gode män, som till Konungs Nämnd eller Borgrätt förordnade äro, förhöras, ransakas och åtskiljas.

57. De, som af Hans Kongl. Maj:t äro förordnade att sitta för lag och rätta, skola, efter som saken är till, antingen efter

[1] Järta, »Försök att framställa Sv. Lagfarenhetens utbildning ifrån k. Gustaf I:s afträde till regeringen intill slutet af 17 årh.» (I Vitt. Hist. o. Ant. Akad. Handl. 14 delen).

två, tre, fyra eller sex svurne vittnen döma och domfälla och i den måtto ingen veld eller skyldskap anse, och när någon sig menedig svär eller falskeligen vittnar och sedan kunde med rättmätig kunskap tillbaka drifvas, vare aktad för en menedig och aldrig vare vittnesför eller sitte någon tid för lag och rätta.

58. Ingen appellation må ske ifrån Konungs Nämnd, utan hvad som af Konungs Nämnd afsagdt blifver, skall hvar låta sig åtnöja, dock ställes det till Hans Kongl. Maj:ts vår allernådigste Herres och Konungs nådigste behag, om Hans Kongl. Maj:t nådigst några synnerliga och högvigtiga ärender uti egen Konungslig person ransaka och till förhör städja vill [1]).

Dessa få bestämmelser för Nämnden äro de första, som nu kunnat anträffas. Hvad särskildt den i den sista paragrafen omtalade »appelationen» eller vadet angår, så finnes på ett annat ställe angifven hela gången af densamma. I den förpligtelse. som Gustaf Johansson (Tre Rosor) till konungen afgaf, då han upphöjdes till greflig värdighet, heter det nämligen bl. a.: »om appellationen skall det så tillgå såsom ifrån häradshöfding till lagman, ifrån lagman till Konungs Nämnd, ifrån Konungs Nämnd till konungen, om han gitter sanning utleta» [2]).

Om vi ock numera sakna den instruktion, hvarefter Nämnden hade att ifrån början rätta sig, så kunna vi dock från annat håll sammanställa de sannolikt vigtigaste delarne deraf. Da konung Erik år 1563 på sommaren lemnade hufvudstaden för att närvara vid armén, uppdrog han åt herr Hans Claesson (Bielkenstierna) att såsom ståthållare i Upland, Södermanland och Vestmanland hafva »högsta rösten och befallningen» i den af konungen tillförordnade regeringen. De öfrige ledamöterne voro: herr Dionysius Beurreus »kammarråd», Jöran Persson »regius procurator et secretarius», Sigvard Kruse »castellanus» och Christoffer Andersson »capitaneus militum». Från Halmstad sände konungen (d. 1 Nov.) till desse herrar den utförliga instruktion, som för dem skulle gälla [3]). I densamma förekomma

[1]) Tr. i Schmedemans Kongl. Stadgar etc. ang:de Justitiæ- och Executions-Ährender.

[2]) Riksark. Acta rörande Adeln. I. [3]) Tr. i Handl. rör:de Skand. Hist. 27. 11 o. ff. Äfven om denna instruktion icke blifvit expedierad förr än nämnda dag, synes dock af följande punkt i densamma, att den varit uppsatt före konungens afresa; det heter nämligen: »Kommer hertig Johan. skall han intet tilstädjas hvarken på slottet (i Stockholm) eller in i staden ... etc.» Detta är sålunda skrifvet före hertigens ankomst till Sverige i slutet af Augusti n. å.

ganska utförliga föreskrifter för konungens Nämnd, hvilka vi här anföra, emedan de gifva oss en klar föreställning om hela utsträckningen af Nämndens verksamhet:

»De gode män, som Kongl. M:t hafver låtit förordna till Hans Kongl. M:ts Nämnd, skola uppå vissa tider om året, som är hvarje tredje år, draga omkring i hvarje landsända öfver hela riket och uti de förnämsta städer och der, som församlingar ske, som är om distingen i Upsala, om samtingen i Strengnäs och om mormessan i Vesterås, ransaka och förhöra om alla ärenden, som icke hafva kunnat slitas för lagmän, afsägandes af hvarje ärende sentens och dom, efter deras bästa förstånd och samvete, och sådan sentens och dom gälle lika, som högbe:te Kongl. M:t sjelf uti egen Kongl. person tillstädes vore och det afsagt hade. (Och hvar så befinnas kunde, det man dock icke förmodar, att samma Konungs Nämnd handlade otroget och något det som mot deras ed och Sveriges lag vore, då skall ståthållaren vara förpligtad det oförsumligen att gifva högb:te Kongl. M:t underdånligen tillkänna).

Konungs Nämnd skall ock hafva våld att stämma hvar och en att svara klaganden till rätta, och skall sådan stämning gälla såsom Kongl. M:ts egen, så att när den, som varder anklagad, hafver försuttit tre Konungs-Nämnds stämningar, då må ock Konungs Nämnd gifva qvarstads-bref på det, som begge parterne träta om, efter som Sveriges lag förmäler.

Konungs Nämnd skall ingaledes vara lofligt att skjuta ifrån sig några de saker och ärender, som komma för henne i rätta och tillförene äro hafda för lagmän och dock ej åtskilda, icke heller när Kongl. Maj:ts prokurator, kammarråd, kamrerare eller andre af hög:te Kongl. M:t dertill förordnade vilja anklaga några orättrådige, antingen fogdar eller andre, utan då skall Konungs Nämnd sådana saker förhöra och säga deruppå en rätt dom och sentens, och hvilken af Nämnden, som sig uti sådana fall undandrager, skall hafva förbrutit sitt underhåll och aktas för en *mindre man*, dock så, att de icke tvingas till att säga någon dom emot deras samveten. Hvar ock så hände, att någon af Konungs-Nämnden ville sig undandraga, när några saker skola hafvas för rätta, eller ock längre borta är än honom är lofvadt, derigenom tilläfventyrs många saker kunna varda nedlagda och försummade, med mindre han är med de laga förfall behäftad, som uti Sveriges lag förmälas, straffes som uti nästa artikel förmäldt är.

Så är ock Kongl. M:ts vilja och alfvarliga befallning, att ståthållarne uti hvarje landsända den menige man med skicklighet skola förstå låta för hvilken orsaks skuld högbe:te Kongl. M:t hafver sådan Konungs Nämnd förordnat, nämligen uppå det att hvar och en må desto bättre vederfaras hvad lag och rätt medgifver, efter icke möjligt är att Hans Kongl. M:t, som eljest med många andra riksens vigtiga ärenden dagligen bekymrad är, kan allas klagomål förhöra, och sentens eller dom deruppå gifva. Dernäst efter att samma

Konungs Nämnd är för den menige mans bästa skuld förordnad, såsom hvar och en förståndig man och de, som rättvisa och sanning kära hafva, förmärka och nogsamt förstå kunna, sammaledes förmäler ock Sveriges lag att Konungs Nämnd vara skall, så skola ock ståthållarne med allmogen förhandla, att den ville sig obesvärad finna låta och göra någon hjelp till att underhålla samma Konungs Nämnd med, efter som det vill falla Kongl. M:t för mycket utaf den årliga räntan och inkomsten alla sådana embeten att underhålla med den tredje part af sakörena, som de afsägandes varda, efter det att sådant kan gifva stort tillfälle till misstankar emot deras afsagda domar, utan sådana sakfall skola de, som dertill äro förordnade, uppbära och derföre årligen och uti rättan tid göra reda och räkenskap uti Kongl. M:ts räntekammare.

Item skola ståthållarne granneligen akta och god tillsyn hafva att inga högmåls ärenden och lifssaker måtte blifva fördolda utan att sådana saker må för häradshöfdingar, lagmän eller Konungs Nämnd i rätta hafvas och sedan derutöfver dömas och fullföljas med straffet, efter som saken är till. —

Item skola alla saker och ärenden af lagmän och häradshöfdingar sammaledes af Konungs Nämnd ransakas och dömas efter Sveriges lag, men när några saker kunna förefalla, som dem anlanga eller emot dem äro, hvilka hof- och krigsartiklarne äro undergifne, då skall det uti sådana fall efter hof- och krigsartiklarne dömas, dock skall det icke så förstås, att Sveriges lag skall vara dermed utesluten, utan när någon sak kunde förefalla, om hvilken Sveriges lag icke så uttryckligt förmäler, skall det då, eftersom föreskrifvet står, förhöras och dömas, och måge de personer så väl som alle andre hafva deras appellation in till Konungs Nämnd. — —

När de, [som äro uti hvar landsända till embeten och befallningar förordnade], sig emellan hafva någon träta om jordagods eller annat sådant, skall då förhöras och afskiljas för K. M:ts Nämnd; hvar de låta sig dermed icke nöja, då måge de hafva appellation inför hög:te Kongl. M:t.»

Konung Eriks Nämnd var således en högsta domstol, hvilken egde icke blott att ransaka i de mål, som drogos inför densamma, utan äfven att fälla dom såsom högsta instans, med undantag af det nyssnämnda fall, då vad till konungen var tillåtet. Vidare tillkom det äfven Nämnden att, utan föregående rättegångar vid underdomstolarna, instämma, förhöra och döma hvar och en, som blifvit för brott anklagad. Detta senare blef snart dess egentliga göromål.

Inga bestämmelser för Nämndens sammansättning hafva kunnat anträffas, men protokollen gifva en tämligen god ledning i denna fråga.

Första gången uppgift om Nämndens ledamöter meddelas, finnas dessa hafva varit fjorton. Nio af dem deltogo nästan alltid i sammanträdena och äro derföre att betrakta såsom de betydelsefullaste personerna i denna domstol. De voro:

Erik Persson (Soop) på Malma. Han var i slutet af Gustaf I:s regering fogde på Stensholm, affärdades 1569 såsom sändebud till Ryssland och blef sedermera höfvidsman på Örebro slott. Såsom målsegande uppträdde han i Nämnden (d. 10 Mars 1562) för att återbörda några gårdar, som konung Gustaf slagit under kronan utan att derför, enligt Rasmus Ludvigssons intyg, lemna något vederlag.

Clemet Hansson (Oliveblad) till Vårby. Född 1509. Var anställd såsom sekreterare i Gustaf I:s tjenst och blef af honom kort före hans död adlad. Var en af de personer, som under Jöran Persson hade uppsigt öfver arkivet.

Jöns Ingemarsson (Hjort) af Ornäs. Häradshöfding i Dalarne. Har bland adeln undertecknat Gustaf I:s testamente. Erhöll 1563 uppdrag af konungen att underhandla med bönderne i Dalarne om att »gå man ur huse» för att möta danskarne, men då de icke ville gå in på att utsända mer än hvar tredje man, lät konungen sig nöja dermed. Mot slutet af samma år erhöll han befallning att begifva sig till Claude Collart för att på dennes tåg till Norge »bistå honom med råd och dåd». 1566 uppdrogs åt honom öfverinseendet vid svafvelverken i Dalarne. Gift med Karin Arendtsdotter, dotter af Arendt Persson (Örnflycht) och Barbro Stigsdotter.

Olof Henriksson (Stengafvel) till Brunsholm. Förordnades 1563 till hertig Karls hofmästare, med befallning att dessutom, så ofta han vistades i Stockholm, »med de andre gode män i vår Nämnd akta på de rättegångssaker, som der förefalla kunna.»

Blasius Olsson. Förordnades 1567 (i Dec.) att hålla ting i Trögds härad, »der icke på några år någon häradshöfding lär hafva funnits». Det var, såsom vi ofvan nämnt, detta härad Jöran Persson erhållit i förläning. Då Blasius Olsson (1563) begärde något visst underhåll, svarade konungen: »ändock vi härefter annorlunda än härtill måtte hafva beställdt om vår Nämnd, så framt vi och våra undersåtar dermed tillbörligt skola vara tjente, så vilja vi icke desto mindre gunsteligen efterlåta att du för detta år må bekomma ditt underhåll, som dig är

förordnadt uppå ditt ämbetes vägnar och vi dig och de andre af vår K. Nämnd hafva efterlåtit» [1]). Lönen utgjordes af 5 pundeläster (= 240 tunnor) spanmål [2]).

Anders Persson, borgmästare i Nyköping. (Riksrådet Johan Skyttes morfader).

Peder Andersson, Lasse Olsson och Frans Persson. Huruvida dessa personer erhållit något uppdrag utöfver deras verksamhet inom Nämnden, är oss icke bekant.

Slutligen böra vi nämna en man, hvars namn först 1563 förekommer i Nämndens protokoll, men som vunnit en viss ryktbarhet, nämligen finnen Jakob Tejt [3]). Han studerade liksom Jöran Persson vid universitetet i Wittenberg. der han inskrefs den 15 Febr. 1549. Uppehöll sig åren 1555—1557 i Finland och efter all anledning var det han, som på konungens befallning 1555 och 1556 höll undersökningar, på hvilka grundades det »klagomålsregister mot adeln i Finland», som ännu är i behåll [4]) och innehåller särdeles vigtga upplysningar om finska böndernas förtryck vid denna tid. Tejt var en tid en af Jöran Perssons trognaste anhängare, hvilket väl lär hafva varit orsaken till att han 1569 blef inmanad i Stockholms stads stockhus. Han blef slutligen lagläsare i Finland och stadsskrifvare i Åbo.

Det visar sig sålunda att konung Erik vinnlade sig om att erhålla kunnige och lagkloke män till bisittare i Nämnden. Genom sin ed förbundo de sig att »efter yttersta förstånd, utan all vrångvishet ransaka och dömma och hvarken för räddhåga. vänskap eller illvilja, skyldskap eller frändskap tillstädja någons rätt att förkränkas, utan så väl den höge som den låge, den fattige som den rike förhjelpa till rätt och rättvisa.» Att kon-

---

1) Riksreg. 1563 d. 27 Nov.

2) K. Bref af d. 29 Nov. 1561 (Kam. a.).

3) Anses hafva varit broder till Mårten Tejt, stamfader för ätten Stjerncreutz. I ett bref (1568) till Hogenskild Bielke säger Jakob T.: »min mormoders mor är utkommen af samma slägt och börd, som Eders Stränghet på sitt fäderne». Se vidare: Bomansson, Hertig Johan och hans tid, s. IX o. 92. Tejts hustru omtalas i ett mål i Nämndens dombok. En jute hade af henne begärt en skjorta till skänks och sagt, att »han ville den med ett godt och kärligt famntag betala». Detta förtröt en tillstädesvarande skomakare, hvilken uppträdde såsom hennes beskyddare, men blef af juten illa tilltygad. Juten. som förut rymt ur fängelse, blef dömd till döden. (Prot. för d. 14 Febr. 1566).

4) I kammararkivet, — förvaringsorten för de i ganska stort antal bevarade klagomålsregistren mot frälsemän och fogdar från denna tid. Dessa äro i många fall upplysande kommentarier till Nämndens dombok i och för en utförligare skildring af de mål, som kommo under Nämndens pröfning, hvilken vi till annat tillfälle uppskjuta.

ungen satt ett stort mål för Nämnden är visst. Sjelf infann han sig på sammanträdet i Upsala den 10 Februari 1563. Nämnden hade då länge varit i verksamhet och redan tidigt vunnit det namn af en blodsdomstol, som den endast allt för väl förtjenat. Att konungen ingalunda gillade dess förfaranden, synes af det värdiga tal, han vid nämnda tillfälle höll. Det heter deri, att konungen sjelf icke var tillsinnes att i högmålsärenden och mål, som lif och ära angå, döma endast efter skriftligt vittnesmål, utan ville att lefvande vittnen då skulle vara tillstädes. Han förmanade derföre Nämnden, »att den detsamma göra skulle, och icke så lätteligen handla med lifssaker, som af en part andre gemenligen ske plägar»[1]. Härmed står helt visst i sammanhang det missnöje konungen ådagalade i det nyss anförda svaret till Blasius Olsson, på dennes anhållan om någon bestämd lön.

Aldrig voro färre ledamöter än sex närvarande. Deremot förstärktes Nämnden stundom för afgörandet af vissa vigtigare mål. Sålunda t. ex. inkallades riksrådet Hans Claesson (Bielkenstierna), riksrådet och gubernatorn i Östergötland Jakob Turesson (Rosengren), befallningsmannen på Stockholms slott Anders Sigfridsson (Rålamb), amiralen Jakob Bagge och fyre andre att den 20 Febr. 1563 afdömma en högmålssak. Claude Collart hade insändt ett af en engelsman, vid namn John Dymock, skrifvet bref, hvilket innehöll lasteligt tal mot konungen; dessutom hade denne undanstuckit bref från Moskva till konungen och Jöran Persson. Han dömdes till döden. Då ransakningarna med hertig Johans män företogos, sutto ända till 24 personer vid dombordet. Då Nämnden sammanträdde i Upsala den 31 Januari 1564 för att sitta till doms öfver den unge Olof Gustafsson (Stenbock), tillstädeskommo, utom nio ordinarie ledamöter, äfven 8 adelsmän, 8 biskopar, 1 ordinarius och 17 ofrälse män, tillsammans 43 domare[2]. Det var Jöran Persson, som var åklagare. Brottet bestod deri, att Olof Gustafsson, i Sten Svantessons och Erik Svantessons närvaro, under en segelfärd på Hålsviken yttrat, att »om han blott med två personer kunde komma bort ifrån Sverige, kunde sedan krig och örlig, hunger och dyr tid förutan all ände få hemsöka Sverige». När de sedan framkommit till Oxelö, hade

[1]) Nämndens dombok d. 10 Febr. 1563.
[2]) Samma antal domare dömde Jöran Persson d. 20 Okt. 1567. Se längre fram.

Sten Svantesson sagt, att Vänngarn blifvit af konungen med orätt fråntaget honom och hans slägtingar, men att han med tiden nog skulle kunna taga det igen, hvarpå Olof Gustafsson invändt: »hvad kung Årre hafver mellan händer, det behåller han väl, men en dag sker, att han skall det utspy igen». Da Olof Gustafsson derpå ankommit till Fogelö och af en bonde fått höra att denna ö tillhörde konungen, hade han yttrat orden: »en tjuf och förrädare». Olof Gustafsson sökte försvara sig dermed, att han alltid bevisat sin konung trohet, och erkände icke de bönder, Jöran Persson inkallat, såsom vittnesgille, helst endast *en* bonde vittnat i hvardera af de två sista anklagelsepunkterna [1]), men då kyrkopresten Sigfrid i Trosa och fem bönder intygat vittnenas trovärdighet, dömdes han, »såsom en menedig, trolös förrädare», från ära, lif och gods. Det är ej att undra på att konungens nåd här trädde emellan och räddade den unge äfventyrarens lif, men illa gäldade han sin skuld till konungen, då han sedan gick vakt utanför kung Eriks fängelse.

Då Jöran Persson i slutet af år 1566 anklagade den fångne danske amiralen Jakob Brockenhusen inför Nämnden, utgjordes denna af 4 riksråd, 9 ordinarie ledamöter, 9 adelsmän, 8 borgare och 4 tyske krigsbefälhafvare [2]). Brockenhusen hade erbjudit sig att i Danmark söka utverka att han blefve utvexlad mot den derstädes fångne Jakob Bagge, men hade tillika förbundit sig dels skriftligen dels mundtligen under ett hemligt samtal med konungen, att, om detta icke lyckades, hvarpå konungen tviflade, i Danmark stämpla mot danske konungen, återvända till Sverige och ingå i konung Eriks tjenst. Sedan hans försök i Danmark misslyckats, återkom han också till Sverige, men stämplingarna emot danske konungen, om hvilka Erik egendomligt nog sagt, »att han Brockenhusen icke anmoda ville», lära icke hafva ledt till något resultat. Detta är åtminstone den enda anledning man i det i ett visst dunkel insvepta målet kan finna till att Brockenhusen dömdes att »hållas för en ärelös, ordlös och otrogen man.» Att han efter det för danska flottan olyckliga slaget under Bornholm 1563 fallit i stor onåd hos

[1]) Enligt 57 § i Hofartiklarna skulle dom fällas »efter två eller flera vittnen».

[2]) Geijer räknar äfven dit de danske krigsfångar, som voro vid ransakningen närvarande, men att desse ingalunda voro der som domare, är alldeles tydligt af protokollet. De voro uppkallade endast såsom åhörare, hvarföre de också kunde frambära sin förbön för sin landsman.

konung Fredrik, är bevisadt; han ansågs dessutom i Danmark såsom en mycket misstänkt person, och brefven till honom från Sverige, under hans besök i hemlandet, skulle lemnas i konung Fredriks händer. Ännu 1569 var han i svensk fångenskap [1]).

Nämnden höll sina sammanträden på rådstugan i Stockholm, i Upsala, Vesterås, Strengnäs, Arboga, Örebro, Skara, Vadstena, Svartsjö, Kungsbro vid Roxen och Hofva i Vestergötland, men att den äfven på andra orter sammanträdt, är otvifvelaktigt, ehuru domboken derom intet förmäler. Såsom notarier omtalas Peter Hansson och Franciscus Gytenius, hvilka erhöllo en lön af 200 mark hvardera [2]). Åklagare var i allmänhet Jöran Persson, men såsom sådan uppträdde äfven konungens hofmästare herr Knut Knutsson (Lillie) till Ökna, profossen Peder Gadd, befallningsmannen på Stockholms slott Anders Sigfridsson (Rålamb) m. fl. I vissa mål uppträdde målseganden sjelf såsom kärande part.

Ett inre sammanhang mellan vissa af de mål, som, till ett antal af inemot 400, framdragits inför Nämnden, angifver det sätt, hvarpå de, för en öfversigts vinnande, lämpligast torde böra grupperas. Sålunda utgöra undersökningarna och domarna rörande gods, som adeln sökte återbörda, en särskild grupp för sig Likaledes domarna öfver hertig Johans anhängare, öfver krigsbefälhafvarne och fogdarne, samt slutligen öfver de misstänkte adelsmännen. Den sistnämnda afdelningen bildar en naturlig öfvergång till historien om Jöran Perssons fall. Men innan vi skrida till en redogörelse för dessa särskilda afdelningar, vilja vi kasta en hastig blick på några spridda mål, som i ett eller annat afseende kunna anses vara belysande ej mindre för tiden, än för Nämndens verksamhet.

Den landslag, som i Nämndens domar, vid sidan af Hofartiklarna, åberopas, är konung Kristoffers, hvilket bevisar att denna nu sent omsider börjat uttränga Magnus Erikssons. När en borgare i Nyköping, vid namn Erik Benktsson, inför Nämnden tillkännagaf, att hans hustru »kommit i uppenbart rykte» för herr Knut Knutsson (Lillie) på Ökna, men intet bevis pa ett olofligt förhållande dem emellan kunde företes, tilläts herr

---

[1]) Se Mollerup, Bidrag till Syvaarskrigets Hist., i Dansk Hist. Tidskr. 1881.

[2]) För Nämndens sigill, som finnes afbildadt i slutet af denna afhandling, uppbar Jöran Persson 100 mark.

Knut att enligt 19 kap. Tingmåla-balken sjelf tolfte gå ed till bevis för att anklagelsen varit osann, hvilket han ock gjorde, hvarefter Nämnden »lyste konungsfrid mellan herr Knut och borgaren, att de icke skulle draga något hat eller någon afund sig emellan för denna sak, derigenom de kunde förorsakas att angripa eller tillfoga hvarannan någon skada till helsa eller lif» [1]). Fogden i Rasbo härad Torkil Bagge dömdes efter 20 kap. Edsörebalken derföre, att han utan skäl låtit sätta presten i Gamla Upsala, herr Sven, i tornet och låtit honom tillbringa tre dygn derstädes, utan föda eller vatten, samt likaledes satt en bondhustru i stocken [2]). 41 kap. Edsörebalken åberopas på samma sätt såsom stöd för dödsdom öfver fogden Marquard Holst, som af Jöran Persson anklagades för att hafva för egen räkning försålt kronospanmål, hvarigenom bryggning och bakning till flottans behof blifvit försummade [3]). Alla dessa anförda lagrum anträffas i konung Kristoffers landslag. Exempel finnas på att Nämnden hänsköt mål för närmare utredning till häradsrätterna.

Såsom konungens rådgifvare fick Nämnden äfven tjenstgöra i ett utomordentligt fall. Den 9 Juli 1563 lät konungen nämligen Jöran Persson framställa frågan om de s. k. jutegodsen, d. v. s. de gods och gårdar, som danska adeln egde i Sverige. Konungen lät säga, att eftersom konung Fredrik utan någon rättmätig orsak, emot sina egna (och sina sändebuds) ord och löften, först angripit svenska flottan under Bornholm och derefter i trakten af Elfsborg låtit härja, bränna och döda, så syntes det honom vara skäligt, att han lade beslag på jutarnes gods, men han ville först derom höra Nämndens mening. Nämnden tog då detta ärende i noggrannt öfvervägande och svarade derpå, att, då man af allt funnit, att det varit konungen af Danmark, som förorsakat krigets utbrott, hvarföre ock rikets råd samtyckt till att danskarne skulle hållas för Sveriges rikes »afsagde fiender» och att man skulle tillfoga dem all möjlig skada, så egde konung Erik alla skäl, att under kronan lägga de ifrågavarande gårdarna, såsom förverkade af dem, »som buro avog sköld» [4]). Tolkningen af uttrycket »avog sköld» förefaller

[1]) Domb. d. 12 Mars 1563.
[2]) Ibid. d. 10 Juni 1562.
[3]) Ibid. d. 17 Juni 1563.
[4]) Ibid. d. 9 Juli 1563.

särdeles egendomlig, då det ju här gälde danske konungens undersåtar, som på ett eller annat sätt kommit i besittning af svensk jord, och icke mindre betecknande är det, att den slutsats, hvartill Nämnden kom, om rättmätigheten i ett sådant förfarande af konungen, bygdes på den omständigheten, att det var de jordegande danskarnes herskare, som brutit freden. Men saken var nu afgjord och danskarnes gårdar indrogos. För att härvidlag gå så grundligt tillväga som möjligt, fick Rasmus Ludvigsson i uppdrag att inlemna fullständiga register på samtliga jutegodsen. Det sätt, hvarpå denne fullgjorde befallningen, föranledde Jöran Persson att instämma honom inför Nämnden, hvarvid han visade, att Rasmus Ludvigsson såsom jutegods upptagit gårdar, som ingalunda voro det, men deremot uteslutit verkliga jutegods, och när sedan konungen velat åt sine tjenare upplåta de förverkade gårdarna, hade det händt, att Rasmus Ludvigsson stält så till, att två personer erhållit ett och samma gods. Nämnden dömde honom till döden, men konungen gaf honom nåd [1]).

Att man friade sig med trovärdige mäns ed förekom icke sällan, och dessa vittnens antal var vanligen tolf eller tjugu. Dock nöjde man sig stundom med ett mindre antal. Jöran Persson och herr Knut Knutsson instämde i början af år 1562 tvenne finske adelsmän, Erik Arvidsson (Stålarm) till Grabacka och Mårten Jönsson till Kuriala, derföre att de försummat dels att infinna sig vid konungens kröning och dels att vara honom följaktige på friarefärden till England. Den förre ursäktade sig dermed, att han aldrig erhållit någon befallning att följa med på resan och att, hvad kröningen beträffade, han af sin ryttmästare blifvit befald att jämte alla öfriga finska ryttare begifva sig till Reval vid samma tid. Den senare hade ej heller mottagit någon tillsägelse om att resa till England, utan i konungens kansli erhållit pass att begifva sig tillbaka till Finland kort före kröningen. Begge skulle »med några adelsmän» svärja sig frie. För Erik Arvidsson aflades ed af herr Claes Fleming, Åke Haraldsson (Soop) och Hans Larsson (Biörnram). Med en viss misstänksamhet yttras det i slutet af domen: »om denna ed kan drifvas, hafva de förverkat sitt frälse».

Bekant är, redan förut, huruledes en dräng ifrån Finland, som på några portar på Norrmalm målat svenska vapnet, de

[1]) Domb. d. 26 April 1567.

omtvistade trenne kronorna, upp och ned, af Nämnden dömdes till döden [1]). Alldenstund lagen icke hade tänkt sig ett sådant fall, likställdes den brottslige med den, »som å konung talar det å heder och ära går!» Likaledes finnes på andra ställen berättadt om de båda konungens paulunvaktare, som på ett afsides ställe lagt trenne käppar i kors och i midten stält en kanna, en kappe och ett halster, »hvaröfver konungen blef ganska illa tillfreds, emedan han ej kunde tänka annat än att sådant blifvit ditställdt till att bruka trolldom med». Såsom anstälde i tjenst vid hofvet »hade de blifvit varnade och vid lifsstraff befalde att akta sig för sådana fall, med hvilka de kunde uppväcka H. K. M. till några misstankar». Äfven de dömdes till döden, dock ifrågasattes här konungens nåd [2]). För öfrigt förekommer icke ransakning om trolldom i mer än ett mål, då en qvinna beskyldes för att hafva »genom några trollkoner» tagit lifvet af en man [3]). I brist af bevisning uppsköts målet, men förekommer icke vidare i protokollen.

Såsom bevis på tidens råhet må slutligen nämnas att tvenne dråp skedde »i konungens närvaro», hvarmed synes menas inom konungens borg, då han der var tillstädes. Gerningsmännen blefvo naturligtvis dömde till döden [4]).

Ett synnerligen vidsträckt fält för Nämndens verksamhet öppnade sig, då allt ifrån dess stiftelse klagomål började anföras

---

[1]) Domb. d. 11 Febr. 1566.

[2]) Ibid. d. 26 Nov. 1566.

[3]) Ibid. d. 10 Febr. 1563.

[4]) En gårdsknekt dömdes till stegel och hjul derföre att han utspridt osanning, om att han skulle hafva blifvit af konungen befald att, enär intet mera manfolk funnes, »uttaga pigor och qvinnor till krigsfolk». De derefter följande orden »hvilket han gjort hafver öfver hela Södermanland», tolkas af Geijer, som skulle han der verkstält en dylik utskrifning. Stället är dunkelt, dock synes oss som om de anförda orden hafva afseende endast derpå att ryktet der blifvit utspridt. Domb. d. 17 Maj 1566. — Den 24 Maj s. å. dömde Nämnden en viss Berend von Gröningen att betala en spelskuld. — Den 17 Febr. 1565: Hustru Anna i Upsala, enka efter Lasse Simonsson, anklagade sin svärmor, Badstugu-Simons hustru, för att hafva utspridt ett rykte, att Lasse Simonsson icke varit fader till Annas barn, hvilket svärmodern gjort för att få ärfva sin son. Som svärmodren icke kunde förete något bevis och Nämnden »besåg» barnet och fann det »vara ganska likt sin farfader», förklarades Anna oskyldig. — Sina domar inledde Nämnden med följande ord: »Den stormäktigste, högborne Furstes och Herres, Herr Erik den Fjortondes, Sveriges, Göthes och Vendes etc. konungs tillförordnade Nämnd och uppå H. K. M:ts vägnar hafvande den öfversta dom, göre veterligt» .... o. s. v.

af personer, särdeles bland adeln, angående gårdar, som på ett eller annat sätt blifvit dem afhända. Det blef här icke endast fråga om sådana gods, som genom Vesterås recess kommit i kronans ego, eller om dem, som från de adliga slägterna indragits, men hvilka med stöd af Arboga artiklar skulle kunna återbördas. Det låter sig icke göra att inom gränserna för denna vår uppsats med någon utförlighet redogöra för denna sak, men, ehuru först en fullständig framställning af allt, hvad Nämnden härvidlag uträttade, kan ådagalägga dess storartade verksamhet i detta afseende, vilja vi med några exempel visa hvilka trassliga egorättsförhållanden konung Eriks tid tog i arf af den föregående, och som det blef Nämndens uppgift att med Rasmus Ludvigssons tillhjelp utreda.

Det lär näppeligen höra till det ovanliga, att en tronbestigande furste hälsas med stora framtidsförhoppningar eller med smickrets lofsånger. Att det ena lika litet som det andra uteblef, då Erik XIV blef Sveriges konung, är en afgjord sak. Dock funnos nu, liksom ofta vid dylika tillfällen, ej blott de, som med misstro blickade framåt, utan äfven de, som kände med sig sjelfve, att den nya tiden kunde hafva en och annan räkning ouppgjord med den gamla. Den store konungen, landets räddare, hade icke alltid varit så nogräknad om sättet, hvarpå han ansåg sig kunna och böra befrämja sitt och sitt rikes gagn och bästa. Härom vittna de upplysningar, som erhöllos, då konung Eriks Nämnd anstälde sina närgångna räfster med konung Gustafs åtgärder till ökandet af sina och kronans egodelar.

Det ligger en ganska märkvärdig bekännelse i det bref Jakob Tejt i slutet af år 1560, sålunda kort efter tronskiftet och sannolikt innan han inträdt i konungens Nämnd, aflät till sin vän Jöran Persson [1]). Det gälde en förbön för en af den aflidne konungens fogdar i Finland, Lars Fordell. Tejts ord falla så: »Det är sant, denne Lars hafver varit oförståndig såsom jag och andra vederlikar, och tänkt att han skulle ramma kronans bästa, när han måtte få och klå penningar, gods och egodelar K. Maj:t, vår käre nådige herre och aflidne konung, till godo. Men efter som vår närvarande öfverhet (Gudi lof!) står mera efter ett kristligt konungsrykte och vill veta och högre akta huldskap och manskap än annat orättfärdigt gods, som denne Lars, jag och

---

[1]) Riksark. dat. d. 17 Nov.

andre hafva lagt oss vinn om, derföre gifves nu många tillfälle att klaga. Men jag beder att I ville göra väl och hjelpa denna fattiga tjenare, — nåden är bättre än rätten. Hade han icke så mycket beflitat sig om att rikta konungen och föröka kronans inkomst, som han hafver gjort, då hade hans sak stått bättre, än hon nu står. Hafver han, jag och mina vederlikar varit galne här till dags, och hulpit till rifvande och rappande, vi vilja näst Guds hjelp förbättra oss och göra bot och bättring». En reaktion låter sig anas redan af dessa rader. Den lät icke länge vänta på sig. Redan i början af 1561 var Nämnden ifrigt sysselsatt med en räfst af ganska genomgripande art, hvarigenom en stor mängd gårdar blef återstäld till deras rätte egare. Detta blef ingalunda en följd af de till makten nykomnes begär att införa en ny tingens ordning, ej heller af den nytillsatta domstolens ungdomliga ifver att uträtta stora ting, utan helt enkelt af rättmätigheten i de förorättades anspråk, som icke längre kunde nedtystas. Det får väl icke anses såsom någon ovanlig förtjenst hos en domstol, att den låter lagen hafva sin gång, men man måste dock gifva erkännande åt det sätt, hvarpå domarena i konungens Nämnd i dessa fall togo vågskålen om hand. Den, som skrifver Gustaf Vasas historia, må det tillkomma att visa huru hans ofta våldsamma regeringsåtgärder hade Sveriges återupprättelse till syfte. Den tid vi skildra är det ock vår pligt att göra all möjlig rättvisa.

Det var hufvudsakligast under de första åren Nämnden sysselsatte sig med dessa undersökningar. Det synes icke otroligt att konung Erik velat göra sig adeln förbunden genom att på detta sätt skipa rätt, dock är å andra sidan bevisligt, att de adliga förläningarna icke af honom i någon nämnvärd grad förökades, utan att tvärtom åtskilliga af de förnämsta bland adeln nödgats återlemna större eller mindre delar af sina förläningar[1]), och 1564 lät Erik anställa sin bekanta räfst om »gods och gårdar, som frälset och andre rappat från kyrkor och kloster». Nämndens egen dombok är nu mera, såsom vi förut yttrat, mycket ofullständig, men den kompletteras i ifrågavarande fall af de register Rasmus Ludvigsson förde. Några få exempel må här anföras.

[1]) Se H. Forssell, »Sveriges inre historia från Gustaf den Förste», I, s. 58–59.

Man hade vetat att berätta, att riksdrotset Krister Nilssons barn år 1463 skänkt gården Brantshammar i Vassunda socken i Upland till »de fem sårens» prebenda i Upsala domkyrka. Rasmus Ludvigsson medgaf dock att det icke fans något derom utfärdadt gåfvobref, utan »han hade endast funnit en lapp derom ibland gamla jordaböcker». Konung Gustaf hade likväl på den grunden anammat gården, men herr Gabriel Kristersson (Oxenstierna) visade, att han var rätte arfvinge till gården efter sin farmors far, herr Johan Slaveka, som innehaft den, och Nämnden dömde derföre att han hade 100-årig häfd på densamma [1]). Herr Gabriels farmor, fru Märta Johansdotter, hade år 1533 af sin fränka Malin Hansdotter, som varit gift med Olof Valram, köpt gårdarna Ekeby och Östby i Rimbo socken m. fl. (tillsammans 12). Dessa hade konung Gustaf tagit, emedan han ansåg sig vara i slägt med hustrun Malin »efter hennes moder förde vasen». Ett annat stöd för sin rätt till gårdarna hade konungen funnit deri, att några bönder för honom berättat huru som hustru Malin och hennes syster hustru Cecilia i Noor yttrat, då Olof Valram i gamle konung Kristians tid blef afrättad, att de icke viste sig ega någon närmare arfving än konungen. Nämndens dom blef att den ofvan omtalade försäljningen icke på sådana grunder kunde eller borde ryggas, hvarföre äfven dessa gårdar tilldömdes herr Gabriel [2]).

Riksrådet Axel Nilssons (Banér) barn gjorde anspråk på 4 gårdar, Sommaränge i Viksta socken i Upland, som tillhört deras farfader, riksrådet Nils Eskilsson. Konung Gustaf hade dock bemäktigat sig dessa gårdar, på den grund, att han »mente» att de tillhört Nils Eskilssons broder, öfverlagmannen i Upland,

---

[1]) D. 12 Mars 1562 (Rasm. Ludv.). Följande genealogi tjenade till stöd för Nämndens dom:

Herr *Krister Nilsson*, drotset.

Herr *Johan Kristersson*. — Fru *Kristina*, g. m. herr Benkt Jönsson till Salesta.

Herr *Erik Johansson*. — Herr *Krister Benktsson*.

Konung *Gustaf I*. — Herr *Benkt Kristersson*, g. m. herr Johan Slavekas dtr Märta.

Herr *Krister Benktsson*.

Herr *Gabriel Kristersson*.

[2]) Den 13 Juli 1562 (Rasm. Ludv.).

Knut Eskilsson — hvilket var ett misstag. Den Banerska slägten återfick af Nämnden sina gårdar [1]).

År 1402 [2]) gjorde konung Gustafs morfars farfar, riddaren Magnus Trottesson, på sina barns i första giftet vägnar ett arfskifte med deras halfbroder på mödernet, riddaren Gustaf Leksson, rörande de egendomar deras moder Katarina Olofsdotter ärft efter sin dotter, Ingrid Leksdotter. Enligt detta skifte skulle Gustaf Leksson behålla åtskilliga gårdar i Upland, Södermanland, Vestmanland, Nerike, Öster- och Vestergötland, men afstå till sina halfsyskon gården Solvik i Kerrbo socken i Vestmanland. Efter nu sålunda nämnda gård Solvik var barnens möderne, tillföll den, sedan de aflidit barnlöse, deras halfbror på mödernet, Gustaf Leksson, och icke deras halfbror på fädernet, Karl Magnusson, konung Gustafs morfars far. Konung Gustaf hade icke dess mindre (1558) tagit gården i besittning, men af Nämnden tilldömdes den nu [3]) riddaren Jöran Finke, som visade att gården tillhört hans hustru »i sjette mans häfd» [4]).

---

[1]) Den 13 Maj 1562 (Rasm. Ludv.):

Eskil Isaksson, lagman i Upland.

Knut Eskilsson, lagman i Upland.	*Nils Eskilsson* till Djursholm.
Fru *Dorotea*, g. m. *Krister Johansson*.	*Axel Nilsson*.
Hustru *Brita*, g. m. *Mats Persson* i Upsala.	*Gustaf Banér*.

[2]) Se Svenskt Dipl. fr. 1401, N. 133.

[3]) Den 1 Mars 1561 (Rasm. Ludv.)

[4])

Katarina Olofsdtr; g. 1 m. *Lek Ofradsson* (af Välunge slägten); 2 m. *Magnus Trottesson*.

Magnus Trottesson (af Ekaslägten); g. 1 m. *Kat Olofsdtr*; 2 m. *Marg. Magnusdtr*.

1.	1.	1.	1.	1.	2.
1. *Ingrid Leksdtr*.	1. *Gustaf Leksson*; g. m. *Kat. Erengislesdtr* (af Hammersta slägten), enka eft. *Gregers Bengtsson* (Blå).	2. *Märta Magnusdtr*.	2. *Ivar Magnusson*.	2. *Gregers Magnusson*.	*Karl Magnusson*.

Stjufdotter: *Ingeborg Gregersdtr* (Blå), g. m. *Matts Ödgislesson* (Lilje).

Gregers Mattsson.

Hans Åkesson (Tott).

Kat. Hansdtr; g (3) m. *Olof Persson*. (Örnfot).

Brita Hansdtr. g.m. *Folke Gregersson*.

Magd. Olofsdtr; ... *Fincke*.

Erik Folkesson; ärfdes af modren.

Magnus Karlsson.

(Grils) *Magnusdtr*.

Gustaf ... (af Va... slägten).

Biskop Hans Brask hade af Erik Perssons på Malma fränka tillbytt sig 2 gårdar Skattna i Kullersta socken i Östergötland, i st. f. Linköpings domkyrkas jord i Valla by. Dessa två gårdar tog konung Gustaf i sakfall efter biskopen, och domkyrkans f. d. jord i Valla indrogs till kronan, men som konungen på detta sätt kommit i besittning af »begge parterna», tillerkände Nämnden Erik Persson rätt till de förstnämnda båda gårdarna [1]).

Mellan tre och fyra hundra gårdar blefvo på detta sätt föremål för Nämndens rättskipning. Detta antal synes väl icke synnerligen stort, ifall man jämför det med t. ex. de adliga förläningar, konung Gustaf utdelade, men onekligen sprider denna Nämndens räfst ett mycket egendomligt ljus öfver Gustafs sätt att afgöra frågor om eganderätten [2]).

Sedan Hertig Johan efter sitt frieri till prinsessan Katarina kommit i ett allt vänskapligare förhållande till konungen i Polen, var det icke att förmoda, att Erik länge skulle kunna återhålla utbrottet af sina aldrig kufvade misstankar mot sin broder. Det såg i början ut, som om hertigen förmått att i någon mån blidka Eriks fiendtliga sinnelag mot Polen och åtminstone för tillfället sätta en gräns för de då pågående fiendtligheterna i Lifland. Konungen lät nämligen (våren 1562) »för sin käre broders, den högborne furste och herre, herr Johans flitiga och kärliga förböns skuld», tillskrifva konungen i Polen löfte om stillestånd intill midsommar, men knappast hade Johans sekreterare afrest med detta bref, förrän Erik, dertill föranledd af nyss ingångna underrättelser om Claes Kristerssons (Horn) påbörjade belägring af Pernau, och i full öfverensstämmelse med sin vanliga oefterrättlighet i afseende på utfärdade löften och befallningar, afsände Nils Sture till Finland med uppdrag att söka genom fintlig list åter komma i besittning af konungens bref och derpå anbefalla Horn att med all kraft fortsätta belägringen [3]) Det penningeunderstöd hertigen lemnat konungen

---

[1]) Den 6 Mars 1562.

[2]) Största delen af dessa gårdar voro adeln tillhöriga. Det är att hoppas och förmoda att Nämndens dombok snart blifver i tryck utgifven, och torde då en fullständig tabell å dessa till adeln och andre återdömde gods, upprättad efter Rasmus Ludvigssons register, såsom kompletterande domboken, blifva densamma bifogad; vi hafva derföre inskränkt oss till de anförda exemplen.

[3]) Instruktionen för Nils Sture är tryckt i Handl. rör. Skand. Hist. IX, 56 o. ff. Se vidare Annerstedt, Grundläggn. af Sv. väldet i Livland 1558—1563, sid. 60 o. ff.

i Polen och slutligen hans giftermål, hvilket han, enligt Eriks ord, fullbordat »både sig sjelf och riket till förderf», föranledde konungen till det beslut, att genom Jöran Persson anklaga honom inför ständerna, och då Johan å sin sida sammankallade den finska menigheten till Åbo och der framlade icke mindre svåra beskyllningar mot konungen, var signalen gifven till den brödrastrid, om hvilken några af de mörkaste bladen i Sveriges historia veta att förtälja. Länge dröjde det icke förrän hertigen var Eriks fånge.

Redan under våren 1563 började Jöran Persson att genom sina spioner uppspåra hertigens anhängare såväl i som utom Sverige. Den förste af dem, hvilka blefvo af Jöran Persson instämde inför Nämnden, var Johan Bertilsson [1]), af honom anklagad för att hafva med spotska ord och hånfullt tal emot konungen förolämpat hans höghet och kungliga värdighet. Hans brott var att han »sagt sig veta den, som H. K. M:ts närförvandt vore, den der sökte efter H. K. M:ts lif och välfärd, och som skulle innan michelsmessan beflita sig att hafva Sveriges rike inne». Dessa ord, intygade af tvenne vittnen, voro nog för att bringa honom om halsen. Han insåg helt visst att det skulle tjena till intet att söka försvara sig, ty de enda ord, som under ransakningen undföllo honom, voro: »Gud förlåte hertig Johan, som mig hafver detta kommit uppå». — Detta är allt hvad Nämndens protokoll hafva att berätta om denna ransakning. Från annat håll omtalas huru den anklagade medelst tortyr tvingades att svara ja till alla de anklagelsepunkter. som framställdes, hvilka han dock åter i dödsstunden förnekade. då han på Södermalm lades på 5 stegel [2]).

Bland hertigens anhängare följde dernäst i ordningen Nils Birgersson, hvilken anklagades [3]), likaledes af Jöran Persson, för att hafva tillrådt hertig Johan, då denne utan konungens vetskap och tillstånd afrest till Danzig, att trots det förbud från konungen, som der mötte honom, fortsätta sin tilltänkta resa till Polen samt att undsätta den polske konungen med 35,000 daler, hvarigenom denne blifvit stärkt i sitt onda förehafvande emot Sve-

[1]) Domb. d. 14 April 1563. Han har ansetts tillhöra slägten Hästesko. men senare författare bestrida detta och uppgifva honom vara son af Bertil Håkansson Slang (Bomansson).

[2]) Girs, Erichs den XIV Chrönika, sid. 26.

[3]) Domb. d. 21 Maj n. å. Det var dennes gårdar i Småland och i Björneborg som, såsom ofvan blifvit nämndt, af konungen tilldelades hans anklagare. Allt hvad han egde i Finland upptecknades och hans gård i Björneborg inventerades af Lars Michelsson i Åbo, som derom redogjorde för J. P. i bref af $^{2}/_{5}$ 1564. (R. A.).

riges rike. Dessutom hade han vistats någon tid i Livland och der förnummit mycket, som kunde lända K. M. och riket till skada, men förtegat det, samt derstädes äfven stält sig i fiendens led vid belägringen af åtskilliga slott och fästen. Till de sistnämnda anklagelserna kunde han icke neka, men sade sig aldrig hafva gifvit Johan några råd i afseende på hans polska resa. Nämnden förklarade dock för en afgjord sak att han varit »snarast sagdt brukad i alla Hans Nåds secreta saker», hvarföre hans hufvud föll. Samma öde torde hafva drabbat äfven en annan af hertigens tjenare, vid namn Lasse Michelsson, hvilken öfvergått till honom i stället för att svärja konungen trohetsed och derefter i Livland uppträdt emot konungen [1]).

Profossen i Dalarne Marqvard Olsson (Stiernhjelm) i Knifve instämde derefter fogden i Bergslagen Anders Thorbjörnsson, hvilken uppgafs hafva skrifvit ett bref till hertigen, ehuru dess innehåll var obekant. Detta var en tillräcklig anledning att uppväcka misstankar, hvarföre han fördes såsom fånge till Stockholm, men dristade sig att under färden yttra att »hertig Johans fogde fördes fängslig ut, men skulle komma som en grefve upp igen, men profossen skulle komma i galgen». Han hade vidare kallat Marqvards befattning »ett bödels-regemente», tilläggande att det vore »illa försedt, då ett sådant regemente kunde komma öfver Langheden» [2]). En annan af hertigens folk, Hans Skotte, hade på Åbo slott tillfrågat en länsman ifrån Norra Finland, med hvilkendera han ämnade hålla, i fall konungen och hertigen kommo i strid med hvarandra, och då denne afgifvit det lojala svaret: »Med den som kronan bär», hade han invändt: »du, såsom ock flera, bör hålla med den, som lönen ger» o. s. v. [3]). Nämnden behöfde icke länge öfverlägga för att döma desse båda »förrädare» från lifvet.

Dessa 5 dödsdomar voro förebud till hvad som snart komma skulle, då hertig Johan måste öfverlemna sig sjelf på nåd och onåd i sin kunglige broders händer.

Den 12 Augusti nödgades hertigen uppgifva Åbo slott och kort derefter fördes han och hans furstinna på ett af konungens fartyg till Stockholm. Då de ankommo till Vaxholm, möttes

---

[1]) Domb. d. 17 Juni. Lasse Michelsson skref till J. P:s hustru ($^{13}/_{7}$ 1563) med begäran om hennes förbön, att han måtte få lindring i sitt fängelse och blifva skonad till lifvet. (R. a.).

[2]) Domb. d. 28 Juni.

[3]) Domb. d. 31 Juli n. å. Vid detta tillfälle utgjordes Nämnden af 15 personer.

de af några bland konungens förtrogne under anförande af den person, som utan tvifvel var den lämpligaste för ett dylikt uppdrag. Det var Jöran Persson, som här förde ordet, och om den uppteckning af hans tal till hertigen vid detta tillfälle, som blifvit i en afskrift af sonens krönika bevarad [1]), får tillerkännas trovärdighet, hvarpå vi icke hafva skäl att tvifla, om ock ordalagen blifvit något förändrade, synes det att han med ett visst behag fullgjort det uppdrag, som var egnadt att i flera hundra personers närvaro ådagalägga konungagunstlingens stolta myndighet gentemot den fångne hertigens vanmakt. Konungen sjelf hade vid denna tid afrest till krigsskådeplatsen, öfvertygad om att hans egen närvaro derstädes kräfdes. Jöran Persson kunde således anse sig nu företräda konungens egen person, så mycket mera, som han utgjorde en af de personer, hvilka konungen gifvit i uppdrag att under hans frånvaro föra befälet på Stockholms slott och för hvilka den ofvan omtalade instruktionen sedermera utfärdades. Hufvudsumman af hans anklagelsetal mot hertigen var, att denne redan under fadrens regering inlåtit sig i förtroliga underhandlingar med livländarne och sedermera, då staden Reval begärde skydd af svenska kronan, förrådt sina planer att söka utbyta sitt finska hertigdöme emot någon motsvarande del af Livland, för att sålunda undandraga sig det svenska väldet. För att så mycket lättare vinna detta mål hade hertigen knutit förbindelser med konungen i Polen och till och med understödt denne Sveriges fiende med penningar, utan att vilja lyssna till konung Eriks mångfaldiga skrifvelser rörande detta ämne. Da hertigen vidare låtit invånarne i sitt furstendöme svärja sig trohetsed, befästat Åbo slott och vägrat att på konungens befallning hos honom inställa sig, hade han derigenom blifvit orsak till mycken blodsutgjutelse och sålunda väl förskylt den dom. konung och ständer låtit honom öfvergå, o. s. v. Derefter stälde Jöran Persson sina ord till den kringstående menigheten, sägande att denna icke borde finna det sällsamt att se en furste fängslad. som brutit den ed han svurit sin konung.

Hvilket intryck detta tal gjorde på hertigen låter Jöran Persson ganska tydligt förstå i den rapport öfver förloppet, som han till konungen öfversände, der det heter, att hertigen »det med ingen ringa

---

[1]) I Tegels tryckta historia om konung Erik är detta tal uteslutet, men anföres af Celsius efter en af honom (sid. 144) angifven handskrift af samma historia.

besväring höra ville». Hertigen frågade om konungen befalt, att han genast skulle aflifvas, men fick härpå intet annat svar af Jöran Persson, än att han nog skulle derom blifva i sin tid underrättad, men nu tillkom det icke honom att fråga, utan endast att svara på de framstälda anklagelsepunkterna, samt att erkänna sig och alla sina tjenare såsom konungens fångar. Vacklande och uttröttad, så att han var nära att sjunka ned framför sin anklagare, gjorde hertigen den äskade afbönen, hvarefter han underrättades om att konungen utsett Gripsholm till hans förvaringsort. Hans furstinnas hållning vid detta tillfälle är bekant. Sedan Jöran Persson läst inskriften i hennes ring, affordrade han hertigen dess signet, hvilket han lät försegla [1]. Detta skedde den 29 Augusti. Dagen förut hade konung Eriks kammarjunkare Claude Collart ankommit till Stockholm, medförande konungens befallningar rörande hertigens behandling. I öfverensstämmelse dermed förordnades af Jöran Persson och ståthållarne herr Claes Fleming och Mats Törne att med 100 knektar bevaka hertigen »såsom K. M:ts och rikets argaste fiende». Till sällskap erhöll Johan en page och hans hertiginna en »jungfru» och en tjenarinna, hvilka aldrig tillätos lemna dem, utan höllos under samma noggranna tillsyn. Hertigens öfrige tjenare insattes i fängelse på Stockholms slott, der Nämnden snart afgjorde deras öde; de utländingar, nämligen tyskar, polackar och italienare, som varit i hans följe, blefvo skickade till andra orter under säkert förvar, och fruntimren fördes till Eskilstuna. Alla dyrbarheter, som hertigen och hans följeslagare medförde, blefvo uppförda till Stockholms slott, att der förvaras [2]. Jöran Persson uppgifver i nyssnämnda rapport, att ett rykte blifvit utspridt om att hertigens fängslande endast varit »ett spegelfäktande» och att han undkommit till Polen. För att betaga folket denna föreställning, lät Jöran Persson honom vid färden in i Mälaren genom Söderström, sitta på däcket af fartyget, »så att hvar man kunde se honom». Det fanns dock äfven en annan orsak härtill, som Jöran Persson förtiger. Bergen på Södermalm voro för tillfället

[1]) Se Werwing: Sigismunds och Carl IX:s historier, sid. 7 not c.

[2]) Ryktet om dessa skatters förvaringsort utspred sig snart och lockade en perlstickare vid namn Jakob, från Schaffhausen, att klättra öfver slottstaket och öppna dörren till »kistesalen». Han bortstal derifrån följande saker, tillhöriga hertigens sekreterare Mårten Harsfeld: två silfverstop, en silfverdagert, en svart kjortel af sidenatlask, en lifkjortel af damask, en flöjels-krage, ett par ärmar af sidenatlask, en flöjelsbonad och en flöjelsmössa. Nämnden dömde honom till galgen (d. 17 Mars 1564).

prydda med kropparna af hertigens redan aflifvade tjenare, hvilkas åsyn han ansåg böra stämma hertigen till ödmjukhet.

Hertig Johans fångenskap på Gripsholm gaf anledning till en särdeles liflig skriftvexling mellan konungen och Jöran Persson. Kort efter hertigens ankomst dit skref Jöran Persson till sin herre, att han ämnade begifva sig till Gripsholm, dels för att med egna ögon öfvertyga sig om att ingen försumlighet egde rum vid bevakningen, och dels äfven för att undersöka huruvida icke möjligen hertigen lyckats föra med sig några »klenodier», med hvilka han »till äfventyrs kunde sig tillköpa och tillocka några löse bofvar, som mera akta en ringa egennytta än ära och redlighet». [1]) Anledning till en misstanke i detta afseende hade gifvits derigenom, att då Jöran Persson och herr Hans Claesson företogo sig att i Stockholm visitera den proviantbåt, som konungen tillåtit hertigen att ifrån Åbo medföra, anträffade de midt ibland allehanda födoämnen äfven några »slemma kistor, dem man för intet annat än fetalie heller andra sådana akta kunde», men hvilka befunnos innehålla både guld och klenoder och äfven hertigens hemliga kanslihandlingar. Det röjes en viss skrytsamhet i den berättelse, hvari Jöran Persson gaf konungen tillkänna, huruledes hans vaksamma öga denna gång beröfvat hertigen medel »att praktisera och stämpla emot konungen allt det, som ondt är». Också behagade Jöran Perssons mått och steg konungen synnerligen väl. Han befalde denne sin trogne tjenare att ytterligare undersöka alla de saker, som transporterats på den nämnda proviantfarkosten, och att upprätta fullständiga förteckningar på alla dyrbarheter hertigen medfört samt en särskild förteckning på hvad som var hertiginnan tillhörigt. Allt förgyldt silfver, som deribland kunde finnas, blef levereradt till »guldskrädarne» och sedermera, likasom allt oförgyldt silfver, aflemnadt till myntet för att slås till mynt för krigsfolkets behof. Till bevakningens förstärkande afsände konungen ytterligare herr Måns Svensson (Somme) till Vesterby, Jakob Tejt och Erik Finne [2]), för hvilka han den 21 Sept. utfärdade särskild instruktion, hvilken de måste förbinda sig att vid lifsstraff på det noggrannaste iakttaga. Hertigen tilläts icke att gå ut. Hvart han gick inom slottsrummen skulle han åtföljas af nödigt antal knektar, endast i hans enskilda kammare fick han vara allena. Med sina väk-

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. III, 81.
[2]) Konungens bref till Jöran Persson, dat. Jönköping den 18 Sept. 1563.

tare fick han icke samtala, utan särskilde budbärare voro utsedde, hvilka egde att med honom meddela sig. Hvarken honom, hans hertiginna eller någon af deras trenne tjenare var det tillåtet att skrifva eller mottaga bref. Anlände några bref till dem, skulle de genast öfverlemnas till konungen. I hertigens namn lät konungen skrifva bref till konungen i Polen, hvilka väktarne skulle tvinga hertigen att egenhändigt underskrifva. Hertiginnans fångenskap var mildare, ty henne tilläts att med sin fåtaliga uppvaktning promenera i trädgården, dock alltid åtföljd af vakt, som skulle »fliteligen tillse att hvarken hon eller hennes sällskap måtte få tala med någon menniska, antingen med Kongl. Maj:ts kära systrar, de högborna fröknar, eller någon annan».

I afseende på de furstliges underhåll lade konungen högsta vigt vid att de måtte »med mat och öl furstligen och tillbörligen blifva hållne», likasom de kungliga prinsessorna. Fogdarne i de härader, som lågo under Gripsholms slott, blefvo derföre anbefalde att till slottet aflemna hela den årliga räntan i spanmål och fetalier. Om någon försumlighet yppades i afseende på dessa konungens befallningar, blef den allvarligt bestraffad. I början af följande år [1]) fann Jöran Persson anledning att för Nämnden instämma fogden på Gripsholm, Kristoffer Persson, derföre att denne »förringat K. M:ts höghet, namn och dignitet särdeles derigenom att, ehuru K. M. befalt att hertig Johan och i synnerhet hans furstinna skulle blifva nödtorfteligen underhållna i sin fångenskap, hade dock annorlunda skett, så att de, som der i slottet hafva varit, några veckor äro gångne till vattenkannan»; äfven hade han låtit de målningar och löfverk, som voro i de kungliga rummen, förderfvas af röta. Nämnden dömde honom härför att ligga i tornet vid vatten och bröd, så länge K. M. befalde, samt att ersätta den skada han genom sin försumlighet vållat.

Enligt den franske gesandten i Köpenhamn Dançays berättelse [2]) gjorde Jöran Persson hertigen och hans gemål »outsägligt mycket ondt» och var det han, som nekade dem deras dagliga bröd. »Jag har fått veta detta», tillägger Dançay, »af de personer, som hjelpte dem i deras elände». På ett annat ställe yttrar han, att Jöran Persson »genom falska rapporter gjorde hertigen af Finland allt mera misstänkt och förhatlig för konungen.»

---

[1]) Den 27 Februari 1564.

[2]) Discours de la prise du roy de Sueder. Afskr. i R. a.

Då Jöran Persson ankom till Gripsholm, fann han att den anbefalda strängheten vid hertigens bevakande icke blifvit iakttagen, hvarföre Claes Fleming och Mats Törne fingo uppbära hårda ord. Hertigen vistades nämligen då »uti det stora torn ofvanpå Kansliet» [1]), och då Jöran Persson ingick i det åt hertigen utsedda rummet »i lilla tornet, mellan Astract-salen och Stora Borgestugan», befans halfva golfvet der hafva sjunkit ner, så att man derifrån kunde komma ner i källaren. Huruvida detta var gjordt med mennisko-hand var enligt Jöran Perssons tanke icke lätt att se [2]), men i sin rapport härom till konungen säger han, att han nog skulle snart blifva derom underrättad, »förty jag hafver mine kunskapare derpå ute» [3]). Genom fönstergallren kunde en karl krypa ut. Jöran Persson lät genast murare och handtverkare sätta detta fängelserum i stånd och tillmura den dörr, som ledde ut till »Astract-salen».

Under det han var dermed sysselsatt, kom det ena budet efter det andra från hertigen, som önskade tala med honom. Jöran Persson svarade, att han ej kommit för att besöka hertigen och ej heller hade något att säga honom, men då hertigen slutligen påstod sig hafva något att tillkännagifva, som angick K. M:t och hela Sveriges rike, besökte Jöran Persson honom, dock icke ensam, utan i sällskap med Fleming, Törne och Rasmus Ludvigsson. Med den hånfulla stolthet Jöran Persson här visade

---

1) Näml. kyrk- eller teatertornet.

2) Det skick, hvari detta bref skildrar det s. k. »lilla tornet», föranleddes säkerligen deraf att byggnaden och iordningställandet invändigt af tornet aldrig blifvit fullbordade, och ingalunda deraf att detsamma af ålder hunnit förfalla, hvilket senare äfven derföre vore orimligt, att tornet i ingen händelse då kunde vara äldre än 20 år. Slottets fyra torn benämnas nämligen i 1562 års räkenskaper för Gripsholm: *Konung Eriks torn, Hertig Johans torn, Hertig Magni torn* och *Gustaf Olofssons* (*Stenbocks*) *torn.* Häraf synes, att de båda förstnämnda tornen icke erhållit sina namn deraf att de tjenat som fängelser åt de båda personer, efter hvilka de blifvit uppkallade, utan att konung Gustaf gifvit dem namn efter sina dåvarande trenne söner och sin svåger Gustaf Olofsson. Att denna heder vederfarits svågern, tyder på att namngifvandet af tornen antagligen skett förr än någon af de yngre sönerne blifvit född, sålunda vid pass 1542. Skulle vi våga en gissning hvilka af tornen buro det ena eller andra namnet, så torde tornens olika storlek böra vara den antagligaste ledningen härvid och i följd häraf Kyrk- eller Teater-tornet, såsom det största, hafva benämnts kung (hertig) Eriks torn, Klock- eller Griptornet hertig Johans, Vasatornet hertig Magni, och det minsta, eller det sedermera s. k. Fängelse- eller Konung Eriks torn hafva benämnts Gustaf Olofssons. Utan tvifvel är det detta sistnämnda torn, som först år 1562 blef till sin yttre byggnad fullbordadt och hvartill, enligt detta års räkenskaper, åtgingo 14,680 tegel, 1099 lass gråsten och 31 läster kalk. Det skulle då också vara detta torn, hvarom Jöran Persson i sitt nyss anförda bref talar. (Meddeladt af framl. aktuarien, grefve A. T. G. Oxenstierna).

3) Denna rapport är tryckt i Handl. rör. Skand. Hist. III, 86.

emot hertigen, stämmer icke väl öfverens den uppenbara feghet han på samma gång lade i dagen. Då hertigen önskade att få tala med honom afsides, vågade han icke skilja sig ifrån sitt sällskap, emedan, såsom han sade, »han icke fulleligen viste hvad hertigen hade med honom i sinnet». Hertigen klagade då öfver att hertiginnans katolske prester icke fingo besöka dem, hvilket Jöran Persson sade hafva skett till hans eget bästa, och då hertigen vidare för Jöran Persson uttryckte sin sorg öfver att man skiljt hans (naturliga) barn [1]) ifrån honom, hade denne genast det hjertlösa svaret till hands, att detta skett endast af omtanka för hertigens eget bästa, »emedan han utaf sina barn intet annat hade än oro». Då det rum hertigen nu bebodde var så beläget, att han kunde se hvilka personer, som anlände till slottet, och ibland dem äfven blifvit varse Jöran Perssons hustru, som åtföljde sin man på denna färd, sände hertigen och hans gemål henne hvardera en guldkedja, med bön att hon derföre ville anskaffa linnekläder åt barnen. Jöran Persson tog dessa båda kedjor, emedan, såsom han till konungen yttrade, han väl viste, att de icke tillhörde hertigen utan konungen, men hemstälde på samma gång underdånigst till K. M:ts behag, huruvida han icke skulle vilja tillåta det äkta paret att behålla dem.

Den vigtigaste angelägenhet hertigen hade att meddela Jöran Persson vid detta besök, synes hafva varit förespeglingar om att genom hertigens bemedling en fördelaktig fred skulle kunna erhållas med Polen, hvarom han önskade att konungen måtte blifva underrättad, skjutande i annat fall skulden härför på Jöran Persson. Såsom ett ytterligare bevis på sin vaksamhet hade denne nu äfven tillfredsställelsen att få till konungen öfversända tvenne bref till det fångna fursteparet ifrån prinsessan Cecilia, hvilka han lyckats uppsnappa. Till tack för allt detta erhöll han af konungen det vitsord, att han »uti allt troligen och väl handlat och bevist sig som en ärlig karl», jämte försäkran om konungens gunst och nåd. Konungen befalde honom att ofta förnya sina besök på Gripsholm samt att gifva hertigen tillåtelse att skrifva till konungen angående de polska angelägenheterna, såsom han hade begärt, ehuru konungen sade sig förstå,

[1]) Då hertig Johans äldsta barn med hertiginnan var Isabella, född 1564, och den odaterade skrifvelse från Jöran Persson till konungen, hvarur ofvanstående skildring är hemtad, tydligen härleder sig från slutet af Sept. 1563, kan hertigen icke hafva åsyftat några andra barn än hans naturliga, Julius, Lucretia och Sofia Gyllenhjelm. (Se Handl. rör. Skand. Hist. III, 90, not).

att brefven endast skulle komma att röra hans enskilda förhållanden. I fall hertigen ville skriftligen afträda de slott, han innehade i Livland, samt godvilligt underskrifva de af konungen förelagda, ofvan omnämnda brefven till konungen af Polen, hvilka synas hafva handlat om Johans tillfångatagande, berättigade konungen Jöran Persson att åt honom äfven upplåta den s. k. »Astract-salen», hvilken gränsade till det rum, hvari hertigen fått befallning att vistas. Först i November månad lyckades det Jöran Persson och herr Hans Claesson att förmå hertigen att underskrifva och aflemna dessa bref. Jöran Persson begagnade sig af tillfället att, på samma gång han meddelade konungen den angenäma underrättelsen härom, utbedja sig tillstånd att få anamma de böcker, som anträffats bland hertigens tillhörigheter, hvilket äfven beviljades, dock med förbehåll att Johan först skulle deribland få utvälja dem, hvilka kan önskade att för egen räkning behålla.

Medan fängelset på Gripsholm iordningstäldes åt hertig Johan och hans gemål, hade hans fångne tjenare och anhängare erhållit sin dom. Med dem blef processen icke synnerligen långvarig. Den 1:a September, således endast några få dagar efter Johans ankomst till Sverige, blefvo de framförde inför Nämnden, hvilken då sammanträdt på rådhuset i Stockholm. Att Jöran Persson dröjde någon tid, innan han stälde i ordning hertigens fängelse på Gripsholm, härledde sig utan tvifvel deraf, att han var upptagen af anklagelserna mot desse män, som »fört avog sköld mot fäderneslandet, då de gjort gemensam sak med konungens broder, rikets hätske och högste fiende». Nämnden var denna gång talrik. Utom de vanliga bisittarne Clemet Hansson, Blasius Olsson m. fl. märktes der nu äfven herr Dionysius Beurreus, herr Sten Svantesson (Sture), herr Olof Gustafsson (Stenbock), herr Nils Krumme, Rasmus Ludvigsson och andre. Sålunda hade Jöran Persson, — ty nog var det väl han, som under konungens frånvaro ledde det hela — förstått att föra tillsammans några betydande män af adeln, och derjämte ett icke ringa antal ofrälse. Det var också en princip-fråga af högsta vigt, som nu förehades. Hertig Johan satt fången i öfverensstämmelse med ständernas dom. Kunde man nu äfven bringa det derhän, att hans anhängare i någon större skala bragtes om halsen, så borde väl till en början all fara från detta fruktade håll vara lyckligen undanröjd, på samma gång som de lifdömdes betydliga antal

ansågs icke böra lemna plats för några tvifvel om vidden af deras brott, men i stället på ett verksamt sätt varna för efterföljd. Här var sålunda ett passande tillfälle för Jöran Persson att tillämpa sin blodiga statskonst. Några år senare, då ställningen i landet tagit en förändrad gestalt, hördes han, vid åsynen af de mot Stockholm antågande hertigarnes fiendtliga härsmakt, förebrå sin konung att icke hafva följt hans råd att för alltid göra sig qvitt sin upproriske broder, då han en gång lyckats få honom i sitt våld. Det berättas att Erik då erkänt, att Jöran Perssons blick förmått att tränga djupare in i hans framtida öde än hans egen, och att han uttryckt sin ånger öfver att icke den gången hafva lyssnat till sin hänsynslöse rådgifvare. Det nämnda rådet står i det tydligaste sammanhang med det sätt, hvarpå Jöran Persson, under konungens frånvaro, sökte att genom dessa ransakningar befästa sin herskares tron. En jämförelse mellan Jöran Persson och konungen erbjuder sig sålunda här. Å ena sidan står den skarpsynte statsmannen, som ansåg alla medel tillåtliga, hvilka kunde befrämja konungens makt och medföra seger öfver hans fiender, och derföre, utan ett ögonblicks betänkande, ifrade för en skräckregering, såsom den genaste vägen till detta mål. Samhällets enskilda medlemmar, höge eller låge, betydde föga i denna statskonst. Vanan att se blodströmmar flyta samverkade med ett af naturen mot alla menskliga känslor beväpnadt sinnelag, och bragte det derhän, att det för hans samtid lättfattliga systemet blef besinningslöst tillämpadt. Å andra sidan bildar häremot konungens ständigt vacklande och obeslutsamma karaktär en motsats, som skulle hafva blifvit ännu skarpare, i fall icke en medfödd och af psykiska förhållanden utvecklad misstro, parad med oförmåga att hålla fast vid en gång fattade beslut, fört honom i armarna på den gunstling, hvars trohet och öfverlägsenhet i många afseenden han måste hafva insett och erkänt. Utan att vackla gick Jöran Persson mot sitt mål att utrota dem, som man betecknade såsom Eriks inhemske fiender, under det att denne endast stälde till oreda i krigsföretagen mot de yttre fienderna. Den krönte teckentydarens vankelmod sticker hjert af mot den obevekliga och oemotståndliga kraften hos den djerfve, in i framtiden blickande inqvisitorn vid hans sida, och vist är, att hos den senare fans en handlingarnas följdriktighet, som, om den icke i lika mått saknats hos hans herskare, hade kunnat snart nog bringa till verklighet de planer om ett ur

stridstumlet räddadt, starkt och tryggadt vasa-välde, hvilka de båda med lika ifver men med olika kraft omfattade.

I korthet vilja vi uppräkna några af de nu anklagade och deras brott.

Claes Andersson hade i det längsta visat sig trofast mot hertigen och fält sådana ord, som att »K. M:t icke skulle vara tjenlig till att bära kronan i Sverige, utan viste han väl en annan, som dertill vore skickligare, och ville gerna vara den, som skulle taga kronan från konungens hufvud och sätta den på hertigens»;

Nils Skalm »hade sig uti lika måtto förhållit med ord och gerningar, såsom en skälm och menedig förrädare, och fört utländsk här in på sitt fädernesland»;

Liunge Larsson hade med råd och dåd befordrat hertigens förrädliga förehafvande, »såsom alltid i hans kammare tillstädes»;

Bertil Eriksson, Hans Henriksson, Henrik Tomasson och Mårten Myntmästare hade ock utan tvifvel varit medvetne om hertigens anslag, alldenstund de varit brukade i hertigens sekreta saker, men bevisat sig otrogne mot konungen, emedan de icke gifvit sådant tillkänna, synnerligen den sistnämnde. Åfven hade Henrik Tomasson, haft några tusen mark örtug i sitt förvar sedan Åbo slott uppgafs, och utdelat dem åt hvilka han velat, särdeles åt fångarne »här i vaktmästarestugan»;

Ture Ulfsson hade blifvit röjd af ett hertigens bref till honom, som nu förvarades i kansliet;

Mårten Olsson och 19 andre [1]) hade varit med hertigen inne på Åbo slott under belägringen och stridt emot konungens knektar, samt sålunda fört avog sköld mot fäderneslandet;

Herr Nils, prest i Uskila, hade rymt från konungens trupper och omtalat deras annalkande för hertigen, och sålunda tjenat som spion;

Herr Mats, prest i Töfvesala, hade fråntagit »de fattige män från Töfvesala», som bevistat den senaste herredagen i Stockholm, »det K. M:ts försvarsbref», som de vid sin hemkomst skulle uppläsa för allmogen, samt sändt det till hertigen och förhindrat dess uppläsande [2]), på det att icke menige man måtte lockas till att gifva sig under konungen.

---

[1]) Uppräknade i bilagan.

[2]) Äfven en annan prest, herr Måns i Jumala på Åland, blef af fogden på Kastelholm, Joen Larsson, i bref till Jöran Persson, anklagad och den 1 Dec. 1563

Enligt »Sveriges beskrifna lag och den dom, som af riksens ständer på herredagen i Stockholm besluten vardt», dömdes dessa 30 personer »att straffas till lif och gods, efter 7 och 8 kap. i Högmålsbalken».

Jöran Persson skyndade sig att meddela konungen utgången af denna rättegång. För tvenne af de lifdömde sökte han att utverka konungens benådning, nämligen för Bertil Eriksson, »som icke alldeles gillat hertig Johans handel», och för Peder Hansson, en af de under striden på Åbo slott tillfångatagne, och lyckades häri. Sjelf befalde konungen att Hans Henriksson skulle frikännas, och om sex af dem, hvilka blifvit gripne på Åbo slott, infordrade konungen närmare upplysningar, för att afgöra huruvida icke äfven de borde benådas [1]). Om detta sedermera skett veta vi icke, men visst är att Jöran Persson icke länge lät uppskjuta verkställandet af de öfriges dom, ty något vidare om dem förekommer icke i de senare brefven, som vexlades mellan konungen och honom. Ett åsyna vittne säger ock härom: »det var ett ömkeligt spektakel att skåda på det halshuggande och steglande, som vederfors hertig Johans tjenare i staden och på malmarne; jag och mången med mig kunde icke utan gråtande ögon se't» [2]). Detta lär hafva skett, såsom vi ofvan nämnt, innan Johan fördes från Stockholm.

Hvad de utländske fångarne angick, befalde konungen Jöran Persson att fortfarande låta strängt bevaka dem, dock skulle de, som egde någon förmögenhet, tillåtas att friköpa sig och efter aflagd ed träda i konungens tjenst. För de öfriges väktare bestämde han, att den, som lät 1 fånge undkomma, skulle sjelf träda i dennes ställe i fängelse, och om 2 lyckades rymma, skulle han mista lifvet.

inför Nämnden instäld, för att hafva förbjudit sine sockneman att vid hemkomsten från samma herredag omtala hvad som blifvit der afhandladt angående hertigens stämplingar. Af brist på bevis och emedan han alltid uppfört sig som en rättrådig undersåte blef dock denne frikänd.

[1]) Riksreg. d. 18 Sept. 1563. I ett bref till Jöran Persson af d. 14 Dec. s. å. befaller konungen att tvenne andre af hertigens tjenare, Lasse Larsson och unge Claes Kristersson (Jägerhorn) skulle tillsvidare benådas.

[2]) Sven Elofssons Paralipomena, i Handl. r. Skand. Hist. XII, 139. Att någon skonsamhet dock visades de lifdömdes enkor och barn synes af ett Nämndens utslag af d. 8 Januari 1564, hvarigenom hustru Anna, enka efter en af de aflifvade, Jon Vestgöte, tilläts att behålla sina fäderneärfda gårdar. Hustru Benkta på Hoiko i Nyland, moder till ofvannämnde Liunge Larsson, klagade inför Nämnden (⁷/₂ 1564), att Ture Persson fråntagit henne en gård, som han förmenat sig hafva erhållit af K. M:t, såsom förverkad af hennes son. Då hon dock förklarade, att intet arfskifte efter hennes man ännu egt rum, dömde Nämnden att detta först skulle försiggå, innan Ture Persson kunde göra sina anspråk gällande.

Ännu ett offer föll bland hertigens partigängare, ehuru icke förr än följande år [1]). En man vid namn Jöns Jute hade nämligen under en »kollation» [2]) uti flera personers närvaro yttrat att »den oenighet och krig, som varit mellan K. M:t och hertig Johan, hafver K. M:t uti egen person samt Jöran Persson icke allenast vållat, utan det diktat och stämplat, på det att K. M. måtte igen bekomma det goda och feta landet Finland under sig och kronan och från hertigen, och detta är skett med sådana medel, att K. M. hafver hemligen utsett herr Henrik Claesson (Horn) och Herman Fleming, hvilka skulle allt detta tillvägabringa och skulle göra hertigen uppstudsig mot K. M., hvilket bevisas bl. a. deraf, att nämnde herrar nu tillåtits att gå löse, hvart dem synes.» Han hade vidare kallat konungen en narr och påstod, att de inför rikets ständer emot hertigen framlagda beskyllningar icke kunde bevisas.

Under det att rättegångarna mot Johans parti pågingo, var, såsom ofvan är nämndt, konungen i härnad. I Juli månad 1563 hade han mottagit konung Fredriks krigsförklaring och genast utdelat befallningar åt Dala-fogden Mikel Helsing och Jöns Ingemarsson att förbereda ett infall i det nordliga Norge, under det att han sjelf beslöt sig för att draga ner till Vestergötland. Han lemnade Stockholm den 21 Augusti. Dessförinnan [3]) hade han genom Jöran Persson äskat Nämndens förklaring, huruvida han med fog och rätt kunde lägga beslag på jutegodsen, hvarom vi förut talat. På samma gång Nämnden besvarade denna fråga, dömde den tvenne adelsmän från lif och gods, nämligen Lasse Jönsson på Vallnäs och Thure Olofsson, hvilka öfvergått den förre till de danske och den senare till hertig Johan.

Sällan har ett rikes alla gränser varit så blottstälda för en fiendtlig makts anfall, som Sveriges i denna danska fejd. Utanför Kalmar var den gamla mötesplatsen för flottorna. Utefter rikets södra gräns voro smärre fiendtliga truppafdelningar flerstädes sammandragna, som man fruktade lätt skulle kunna blifva förstärkta och som injagade stor fruktan hos de svenske gränsboarne. De danske öfverlöparne voro ofta grofva brottslingar,

[1]) Domen afkunnades den 26 Augusti 1564.
[2]) Då man spelte »Brutt Sequens».
[3]) Den 9 Juli.

hvilka flytt undan det straff, som i deras hemland hotade dem, och bidrogo att underhålla den förskräckelse för danskarnes grymhet, som, enligt till Jöran Persson insända spionberättelser, hade bemäktigat sig den svenska allmogen. Elfsborg var en af de vigtigaste punkterna på den svenska försvarslinien, der man alltid måste vara beredd på ett hufvudanfall. Dessutom var hela den norska gränsen osäker. Det var att antaga, att danskarne icke skulle försumma att värfva norska knekthopar för att med dem göra öfver fjällen ett infall i det ganska värnlösa Norrland. Det hade fordrats kloka öfverläggningar och en lugn besinning för att under sådana omständigheter klart uppfatta ställningen och uppgöra sådana planer för krigsoperationerna att icke den visserligen af föregående fejder ansträngde, men dock alltid vaksamme fienden skulle få öfvertaget. Konung Erik var icke mannen att utföra ett sådant värf.

Det tillhör icke vårt ämne att steg för steg följa konung Erik på hans krigiska bana. Några anknytningspunkter erbjuda sig dock, vid hvilka vi vilja något uppehålla oss. De låta oss tillfyllest skåda den bedröfliga oreda och planlöshet, som rådde i hans befallningar och åtgärder under detta nordiska sjuårskrig, och som tillfullo berättigade hans rådgifvare att under krigets senare afdelning söka hålla honom så aflägsen från krigsskådeplatsen som möjligt. Inga beräkningar uppgjordes öfver tillgången på den proviant, som i de olika landsändarne borde indrifvas för arméns och flottans behof[1]. Vapen och ammunition anskaffades antingen i sista stunden eller alldeles icke. Då en höfvidsman anlände till en provins för att der uppbåda knektarne, hade nyss förut en annan med dem aftågat till annat håll. Knappt hade den ena befallningen blifvit afsänd, förr än den efterföljdes af en fullkomligt motsatt, o. s. v. Under sådana förhållanden var det icke svårt att skjuta skulden för ett företags olyckliga utgång på dem, hvilkas enda fel dervidlag var att de icke kunde göra det omöjliga. I det längsta borde dock folket icke blott hållas i okunnighet, om någon seger blefve fienden beskärd, utan äfven genom falska uppgifter bibringas öfvertygelsen om att lyckan åtföljde konungens vapen. Konungen

[1] Så anmälde t. ex. Sigvard Kruse i bref till Jöran Persson, dat. Elfsborg d. 3 Juni 1561, att då han i Vestergötland skulle indrifva kyrkotionden för skeppsflottans behof, befans större delen af spanmålen förut bortförlänad o. s. v. (R. a. Acta Hist.).

befalde derföre ståthållarne i riket att »*alltid* utsprida det rykte, att lyckan och segervinning är på Kongl. Maj:ts sida och alltid låta komma ryktet ut, efter som man såge gerna ske skulle, dock så att det är något när likt» [1]).

Den 1 September (1563) anlände Erik till Söderköping. Der möttes han af underrättelsen om att konung Fredrik med sin hufvudstyrka lägrat sig utanför Elfsborg. Icke långt förut [2]) hade Nämnden dömt till döden »K. M:ts köpmän» i Elfsborg och Norrköping, derföre att de icke i tid anskaffat så mycket kläde, som krigsfolket der i trakten behöfde, utan sålunda varit orsaken dertill att, då knektarne skulle användas emot fienden, »voro de blotte och nakne och förderfvade af frost och köld.» Då konungen nu anlände till Söderköping, inträffade dessutom det missöde, att Gilius Byssegjutare och arkliskrifvaren Gorgonius, som fått befallning att med arkliet och rustkammaren inställa sig i Söderköping före konungens ankomst, icke hördes af. Konungen misstänkte dem genast för förräderi och befalde Jöran Persson att, om de »på detta brefs datum» (= 1 Sept.) ännu voro qvar i Stockholm, straffa dem såsom förrädare, »efter det icke annat vara kan, än att något sådant måste med dem vara på färde». Jöran Persson var icke sen att efterkomma befallningen. Ransakningen inför Nämnden företogs genast och slutade med att Gorgonius blef dömd till döden. Elfsborg gick förloradt, såsom konungen sade, endast för Gorgonii skuld. I det bref [3]) till ståthållarne på Stockholm, hvari konungen fortfarande besvärar sig öfver denne arkliskrifvare, heter det bl. a.: »Vi kunna oss ännu icke nogsamt utöfver honom (Gorgonius) besvära, alldenstund vi hafva ännu icke bekommit till den minsta nagel, derigenom vi nu äro qvitte vordne med Elfsborgs slott.» Han beklagar sig vidare öfver att han varit tvungen att ligga och vänta i Söderköping och Linköping i stället för att komma Elfsborg till undsättning, men, säger han, »vi kunde ingen vardt komma, alldenstund här är intet för handen, hvarken hafva vi folket tillstädes tillfyllest; det lilla som här är det är

[1]) Instruktionen af d. 1 Nov. 1563. Mycken vigt lade konungen i allmänhet icke på att hans ord skulle befinnas trovärdiga. När t. ex. fråga var om att kontrollera det gods, som hans tjenare tillröfvat sig på det »narviska» farvattnet, befalde han att man skulle infordra utförliga förteckningar derpå af dem, som det förlorat, under falska försäkringar om att man tänkte återgifva dem deras tillhörigheter.

[2]) Den 10 Juli.

[3]) Af d. 14 Sept. 1563. Riksreg.

mestadels utblottadt, utan värjor, intet krut är här till hands och ganska litet skytt» .... I detta bref förebrår han Jöran Persson att icke redan hafva fullföljt den dom, som afkunnats öfver Gorgonius. Alltför tydligt framlyser här konungens ifver att få denne man undanröjd, på hvilken han skjutit skulden för den olycka, som nu drabbat fosterlandet, och hvilken han misstänkte vara köpt af hertig Johan. I slutet af samma bref ådagalägger konungen hela vidden af sin olyckliga belägenhet. Han säger sig behöfva »pengar, skytt, krut, lod, harnesk och värjor.» Efter tre dagar afsände han ett nytt bref till desamme, hvari han jämför sitt folk emot fiendens med »en hop får emot ulfvar», och klagar ytterligare öfver att Gorgonius icke undergått sitt dödsstraff. Då man besinnar, att Nämnden dömt honom från lifvet och att detta var konungens vilja, så bör man kunna antaga att ståthållarne på Stockholm, bland hvilka äfven Jöran Persson kunde räknas, icke ansett hans brott hafva varit så stort, att man kunde beröfva honom lifvet. Konungen måste äfven till slut benåda honom, ehuru han skref till ståthållarne: »I haden väl bort låta straffa honom efter den dom I fingen på honom». Då konungen sedermera återkom från kriget, väcktes naturligtvis frågan om Elfsborgs förlust ånyo. Nu [1]) gälde det dem, »som varit i befallning och slottslofven» på slottet, hvilka »utan all nöd och trång uppgifvit det!» Nämnden, som funnit denna anklagelse bestyrkt af ett af slottets besättning utfärdadt bref, dömde de anklagade [2]) till förlust af lif, ära och gods, »emedan de alldeles otroligt, oärligt och förrädiskt hafva sig skickat, handlat och förhållit sig, såsom dem ock ingen del fattades, hvarken fetalie, skytt, lod, krut eller annan munition, den de sig med hafva kunnat försvara». Nu hördes sålunda andra ord, än när arkliskrifvaren anklagades.

Redan innan konung Erik aflägsnat sig från sin hufvudstad, hade ett rykte spridt sig, att fiendtligheter vore att vänta i rikets nordliga del. Såsom ofvan är nämndt, hade konungen utfärdat befallning om att från Dalarne anfalla Norge, och ansåg sig derefter icke behöfva hysa vidare omsorger om denna del af landet. Fienden gjorde icke heller nu något allvarligt försök att vinna några fördelar der uppe i Norrland, men att allmogen

[1]) Den 6 Januari 1564.

[2]) Deras namn anföras ej. Befälhafvare på slottet var Erik Kagg; denne lefde ännu i Johan III:s tid.

blifvit uppskrämd af ryktet om fiendens ankomst, synes af ett bref [1]), som fogden Mats Michelsson affärdadt till Jöran Persson, dateradt Norrala (i Södra Helsingland) den 28 Aug. 1563. Han omtalade huruledes han vid sin återkomst från Stockholm fann allmogen försatt i största oro, emedan man trodde sig veta, att jutarne öfverstigit norska fjällen och ämnade göra ett infall i Helsingland. Han erhöll del af den skrifvelse, som kyrkopresten i Torp, Mårten Larsson, utfärdat till sina grannar, innehållande de underrättelser denne erhållit af presterne i Jämtland om att »2000 jutar och ändå flere nalkades i afsigt att bränna och härja.» Mats Michelsson samlade då genast tillhopa bönderne derstädes, väpnade med värjor, drog med dem upp till norra delen af provinsen »der de två vägar komma tillhopa, hvarest fienden skulle komma», uppkastade skansar och lät bygga ett blockhus till försvarets förstärkande. Väl hade han erhållit något krut och kulor af konungen, men, ehuru landet borde vara beredt till försvar mot den väntade fienden, måste han sända ifrån sig ned till konungen hillebarder, hudar och allehanda slags proviant. Denna gång visade sig dock fienden icke. Riddaren Knut Haraldsson (Soop) [2]) intog i förening med den ofvannämnde Mikel Helsing Jämtland och Härjedalen utan motstånd. Jämtland återeröfrades dock kort derefter af den danske höfdingen öfver Throndhems län Evert Bille i spetsen för en norsk här. Vid sitt aftågande ville denne qvarlemna en besättning till landets försvar, men jämtarne erbjödo sig att försvara sig sjelfve [3]).

Lyckans omskiftningar voro hastiga under detta krig. Detta skulle äfven visa sig med den af konungens favoriter, som fick sig uppdraget att anföra krigsfolket mot Norge. Man skulle väl kunnat antaga att någon af Eriks bepröfvade krigare hade fått sig denna vigtiga post anförtrodd, men den, som nu skulle försöka sina i krigets värf förut aldeles opröfvade krafter, var fransmannen Claude Collart. Då Erik inrättade sitt hof pa Kalmar slott, var denne en yngling, som blifvit upptagen bland konungens pager [4]). Många år hade icke sedan dess förflutit. Nu hade han emellertid så vunnit sin herres ynnest, att han

[1]) Orig. bland Acta Hist. i R. a.

[2]) Instruktionen för Soop rörande detta årets norska fälttåg utfärdades d. 14 Aug. 1563.

[3]) L. Daae: En Episode af den nord. Syvårskrig, i Nordisk Tidskrift 1867, sid. 135.

[4]) Han omtalas redan 1554 såsom tillhörande hertigens följe (Eriks Diar. i R. a.).

kunde räknas till dennes förtrognaste tjenare, och blef derföre anlitad i åtskilliga hemliga uppdrag. Det var denne man, hvilken sändes af konungen till Jöran Persson med föreskrifter rörande hertig Johans behandling. Det gälde då icke blott att öfverbringa konungens skrifvelser och svar på dem, utan vi kunna äfven af ett förtroligt bref från Collart till Jöran Persson, skrifvet kort efter hans återkomst till konungen, sluta till att mycket blifvit muntligen öfverenskommet mellan den sistnämnde och konungen, hvari endast den unge budbäraren var invigd [1]).

Den 8 December 1563 gaf konungen honom befallning »att företaga ett tåg in i Norge» och bemyndigade honom att taga befälet öfver knektarne i Upland, Dalarne och Norrland. Den utländske gunstlingen, som nu bar titeln af konungens kammarjunkare, befann sig således hastigt i spetsen för en af landets arméer. Den 26 i samma månad erhöll han ordres att i anledning af norrmännens infall i Jämtland och Härjedalen, tåga dessa provinser till undsättning och använda till truppernas underhåll den gärd, som af Medelpad borde utgöras, samt den boskap Knut Soop der låtit sammanföra, men deremot icke anlita de angränsande provinsernas förråd, hvilka skulle hållas disponibla för andra, särdeles flottans, behof. Den 9 Februari stod han redan inom Jämtlands gräns och tog hastigt i besittning det försvarslösa landet. En vecka senare inträngde han i Throndhems län och mötte icke heller der motstånd, förr än han nalkades Stenviksholm, den enda fästningen i landet, omkring hvilken sedermera hufvudhändelserna i denna afdelning af kriget grupperade sig.

Denna fästning var belägen på en holme vid södra sidan af den bugt, som löper in från den egentliga Throndhemsfjorden mellan Stördalen och halfön Frosten [2]). Med en förvånande lätthet lät kommendanten Evert Bille förmå sig att, utan skottvexling, utrymma fästningen åt Collart [3]). Denna medgång invaggade dock den oerfarne krigshöfvidsmannen i allt för stor

---

[1]) Orig. bland Acta Hist. i R. a.

[2]) Se Daae l. c. sid. 136. Denna episod ur kriget är der skildrad med sådan utförlighet att vi kunna här förbigå den, och endast uppehålla oss vid det, som står i närmaste sammanhang med vårt ämne.

[3]) Måhända skildrades dock icke för konungen denna framgång såsom så lätt vunnen, ty då han kort derefter uppmanade allmogen i Dalarne och Norrland att understödja Collart, omtalade han äfven Stenviksholms intagande, men tillade att det »kostat mycket penningar, skytt, krut och lod». (Riks-Reg. d. 24 Maj 1564).

säkerhet. En dag, i början af Maj, da han befann sig i Throndhems stad, erfor han plötsligt att fienden sjöledes nalkades. Han skyndade tillbaka till Stenviksholm, blef der belägrad, och efter 8 dagars förlopp måste han börja att underhandla med fienden, hufvudsakligen, såsom det uppgifves, emedan den holme, hvarpå slottet låg, fullständigt saknade sött vatten, hvaraf Collart äfven försummat att anskaffa tillräckliga förråd. Annandag pingst, den 22 Maj, uppgaf han i sin ordning slottet, dock icke med samma vilkor att fritt få aftåga, som han beviljat sin företrädare, utan med skyldighet att träda i ett »christligt» fängelse [1]). Det må anmärkas, att han sjelf ansåg det vara omöjligt att erhålla undsättning, emedan fjällvägarna voro i följd af töväder, otillgängliga och de budbärare, han afsändt till Sverige, hade, såsom han förmodade, blifvit af danskarne uppsnappade.

Ett af dessa bud synes dock hafva hunnit fram till konungen. I anledning deraf sände konungen den 24 Maj, således tvenne dagar efter Stenviksholms för honom ännu obekanta kapitulation, bref till Knut Soop med befallning att »tåga öfver fjällen till Norge med det folk, som han utaf Norrlanden uppfordra skulle» och skynda att undsätta Collart.

Några månader derefter [2]) blef detta bref af »K. M:ts förtrogne män och ståthållare» inför Nämnden framlagdt, med anklagelse emot Soop att icke hafva fullgjort konungens befallning, ehuru han »i tid och timma öfverflödeligen derom blifvit befald, hvarigenom han skamligen förrådt K. M:t både om land och folk». Soop upplyste då, att konungens bref icke framkommit till honom förr än den 30 Maj. Collart qvarhölls i Throndhem 14 dagar, men Soop hänsköt till Nämndens bedömande, huruvida det hade varit honom möjligt att på denna korta tid verkställa uppbådet i Norrland och tåga in i Norge. Att han gjort sitt yttersta kunde den norrländska allmogen intyga. Den 4 Juni begaf han sig från sin gård Frötuna, hvarest han varit nödsakad att afvakta sin drabants, Erik Hanssons, ankomst, hvilken först skulle i Norrland hopsamla den fänika knektar, som konungen låtit uppbåda för att medfölja honom på hans krigståg till Vestergötland. Den 6 Juni utlystes landsting i

---

[1]) Han klagade öfver sitt hårda fängelse, hvilket föranledde Jöran Persson att till honom skrifva ett uppmuntrande bref och ingifva honom hopp om »en snar förlossning». (Orig. i Danska Geh.-Ark. dat. d. 12 April 1565.)

[2]) Den 20 Sept. 1564.

Gestrikland, der folket dock icke kom tillhopa förr än några dagar senare och då endast ifrån 4 socknar. Emedan de, som bodde närmast Garpeberget, ännu icke infunnit sig, befalde han Erik Hansson att begifva sig till dem och sjelf drog han in i Helsingland, der han höll ting med allmogen. Om de svar han erhöll på dessa båda landsting underrättade han konungen följande dag [1]). Allmogen förklarade att icke några lifsmedel funnos, icke heller folk och brukbara vapen, sedan föregående vinter tre utskrifningar der hållits, nämligen först af Collart, derpå af Tönies Olsson och sist af Heimer v. Saltwedel. Hvarken Erik Hansson eller Soop kunde få ut en enda knekt derstädes, hvarföre Soop började underhandla med allmogen om utskrifning af hvarje tredje bonde, men då erhöll han till svar, att K. M:t i egen person gifvit bönderne frihet att icke behöfva draga öfver fjäll eller annorstädes, utan endast utlemna sina knektar, hvilket de nu redan gjort. Soop förestälde dem då deras skyldighet att efterkomma den befallning konungen senast gifvit och undsätta deras kamrater i Norge, samt lyckades slutligen vinna deras samtycke att låta hvarje tredje bonde tåga ut, dock med vilkor, att de skulle förenas med det folk, som Heimer v. Saltwedel hopsamlat der i landet. Den 16 och 22 Juni mötte Soop bönderne i Medelpad och Ångermanland,

---

1) Konungen hade låtit d. 24 Maj utfärda en uppmaning till inbyggarne i Dalarne, Gestrikland, Helsingland, Ångermanland och Medelpad att understödja Collart. Han bad dem deri besinna deras kristliga pligt att komma sina bröder till undsättning och visade dem, af hvilken stor vigt dels för hela landet det vore att behålla den intagna delen af Norge, emedan annars blott en enda hamn vid Vesterhafvet skulle återstå, nämligen Throndhem, så att fienden lätt skulle kunna afstänga tillförseln af salt, kläde och andra utländska varor, dels och i synnerhet för dem sjelfve, emedan, om icke en gräns snart sattes för fiendens framfart, skulle de snart blifva hemsökta med mord och brand, hvarföre det vore klokast att tåga fienden till mötes, då det ju, såsom orden föllo, »är fast bättre att stämma i bäcken än i ån». Han sökte ingifva dem mod och hopp om framgång genom att visa, att norrmännen icke förut ådagalagt något kraftigare motstånd, och genom förespeglingar om ett godt byte, som med Guds hjelp skulle blifva riklig lön för mödan (Riks-Reg.). I anledning af Soops första rapport om förhandlingarna med den norrländska allmogen erhöll han en skrifvelse af konungen, dat. Stockholm d. 17 Juni, hvari denne med afseende på den slutliga utgången af Soops första underhandling, yttrar sitt välbehag öfver »den välvillighet, som finnes hos våre trogne undersåter i Norrlanden», och då först meddelar han Soop underrättelsen om förlusten af Stenviksholm och Collarts fångenskap, ehuru han sade sig icke vara fullt säker derpå. Konungen sade sig vidare icke kunna undvara Soltwedels knektar, med hvilka norrländingarne önskade blifva förenade. Han befaller Soop ytterligare att skynda till Collarts befrielse, och medsände en öfverlöpare från Throndhem, hvilken lofvat att föra trupperna öfver fjällen och erbjudit sig att sedan ifrån Skotland värfva fribytare, med hvilka han sagt sig snart kunna återeröfra Stenviksholm. (Riks-Reg.).

hvilka förklarade sig icke vilja draga i fält, förr än de skördat sin säd, ty nu hade de ej annan föda än bark. Han utlottade likväl hvarje tredje man, hvilket, såsom han sjelf uppgaf, var det enda sätt att förebygga ett uppror, hvarvid de sannolikt slagit ihjäl hvarandra. Der två bönder funnos på 1 gård, utskref han den ene efter lottkastning, och emedan han erhöll förnyade befallningar från konungen att skynda på, nödgade han dem att bryta upp den 1 Juli, ehuru de hvarken hade föda eller vapen. De tågade längst upp i Ådalarne och Nordanskog, »efter som landet låg till», så att de hade kunnat vara den 11 Juli i Jämtland, om icke marschen blifvit fördröjd deraf att folket måste söka sin föda under vägen. Emellertid mottog Soop Mats Törnes bud ifrån Gefle, att alla truppafdelningarna skulle mötas i Jämtland, vid olofsmessotiden, och när han derföre fört sitt manskap till Oviken i Jämtland och der afvaktade dalkarlarnes ankomst, började folket ropa, att de icke ville draga till fjälls. Soop och Törne försökte ånyo uppmana dem att icke genom att upplösa sig gifva fienden ökadt mod, utan i stället utkräfva hämnd på jutarne, men de svarade, att de först ville höra hvad dalkarlarne tänkte om detta tåg, klagade öfver brist på proviant och fruktade att om de tågade emot Norge, skulle jämtarne genast falla dem i ryggen. De båda anförarne underrättade dem då, att jämtarne stält borgen och gislan om att vara konungen lydige, hvarefter de slutligen läto förmå sig att bryta upp och nalkas fjällen på sex mil nära. Icke långt ifrån dem befunno sig dalkarlarne, som nu anländt och slagit läger vid Bergs kyrka i Jämtland. Nu nekade desse i sin ordning att gå längre, hvarföre deras befälhafvare infunno sig hos Soop, beklagande sig öfver folkets olydnad och begärande råd af honom. Törne, som då begaf sig åstad till dem, möttes af rop om proviant, ty, sade de, »af barkekakan kunna vi ej längre lefva». Landet var dock alldeles utblottadt, så att inga fetalier kunde erhållas. Dalkarlarne drogo derföre hvar och en hem till sig, sägande »det vara bättre att dö i eget hem än af svält utanför annan mans dörr». Dessa ord spredo sig äfven till norrländingarne och upprepades af dem. Soop och Törne insågo då omöjligheten af att kunna bringa det vidare, i synnerhet då folkets förnämligast af hunger orsakade uppstudsighet ytterligare underblåstes af några från Norge hemvändande knektar, hvilka yttrat, att »de ville förbinda sig att med smör och

hvetebröd till döddagar föda alla, som tågade till Norge och kommo derifrån hem igen». De båda anförarne hade intet annat val än att qvarlemna hvarje tredje man till landtvärn. Desse uppbygde nu skansar och höggo bråtar till gränsens skyddande. Det öfriga folket förlades derefter i lämpliga qvarter, för att afvakta skördens inbergande, hvarefter de sade sig vilja draga man ur huset. Under tiden ankom befallning till Soop att genast begifva sig till Stockholm.

Nämnden ansåg sig icke kunna fälla någon dom öfver Soop, utan hänsköt saken till konungens nådiga betänkande, men Jöran Persson lät sig icke dermed nöja. Den 3 Nov. instämde han Soop ånyo inför Nämnden. Utom den föregifna otroheten under det norska fälttåget, hade han till denna gång samlat nya besvär, af helt annat slag, emot Soop. Nu påstod han nämligen att denne tillegnat sig 17 gårdar och 1 qvarn i Upland, som, i enlighet med Nämndens ofvan afgifna förklaring, tillfallit kronan efter den danske ädlingen Lage Brahes enka, fru Görväll (Farsdotter, Sparre), under föregifvande att konungen skänkt honom dessa gårdar. Detta var en ömtålig fråga, hvari han sannolikt kommit att förtörna sin anklagare, emedan denne befinnes detta år hafva af konungen erhållit i förläning just en af de gårdar i Upland, som tillfallit kronan »i sakfall» efter fru Görväll [1]). Jöran Persson aflade ed på att konungen, »som ville behålla alla kronans gods omkring Upsala», aldrig haft för afsigt att lemna honom dessa gardar, men möjligen andra», i fall han nämligen skulle uppföra sig troget och ärligt under expeditionen till Norge. Oaktadt slingringarna i Jöran Perssons advokatyr här äro ögonskenliga, kunde Nämnden nu icke längre göra honom motstånd, utan fälde det utslag att »om äfven herr Knut på det flitigaste efterkommit K. M:ts nådigsta befallning (under tåget mot Norge), så hade han dock icke bort utan större certifikater vidkännas och annamma några gårdar, hvilka honom kunde af K. M:t gunsteligen efterlåtas, mycket mindre de gods, honom sjelf synts behagliga», hvarföre han förklarades hafva handlat såsom den der »ville kronan svikligen dess tillhörigheter afhända». Sålunda segrade i längden Jöran Perssons vilja. Erkännas måste att Soop oförsigtigt blottstält sig för denna anklagelse, då han, endast i förlitande på konung Eriks löften, men utan erhållet för-

[1]) Hjulsta i Näs socken, Åsunda härad. Se ofvan, sid. 312—313.

läningsbref, lade under sig dessa gårdar, ehuru detta exempel på djerfva tilltag af adeln under denna tid ingalunda står ensamt. Från och med denna tid försvinner Soops namn ur handlingarna.

Äfven sjökrigshändelserna detta år blefvo föremål för Nämndens domslut. Det missöde som drabbat svenska flottan utanför Öland, d. 1 Juni 1564, då dess hjeltemodige amiral Jacob Bagge måste gifva sig i fiendens händer och hans ståtliga amiralskepp Mars blef skjutet i sank, gaf naturligtvis anledning till allehanda misstankar emot befälhafvarne på de öfriga skeppen, hvilka, såsom det påstods, hade genom att hålla sig högt uppe i vinden, undvikit att deltaga i striden och sålunda lemnat sin amiral i sticket. Saken bragtes såsom vanligt inför konungens Nämnd [1]), hvilken, i närvaro af konungens ståthållare på Stockholms slott Hans Claesson (Bielkenstierna) till Årestad och Benkt Gylta till Påtorp, d. 4 Sept. ransakade om de af konungens sekreterare Erik Matsson (Körning) anklagade »skeppshöfvidsmännen» [2]). Frågan synes hafva varit förut upptagen af Nämnden, under dess vistelse i Dalarne, ehuru protokollen härom saknas, men under den ransakning, hvarom nu fråga är, upplystes det att tre af de anklagades kamrater [3]) blifvit dömde till döden, derföre att de anklagat flere andre höfvidsmän för otrohet. Talrika vittnen framdrogos nu af de anklagade ibland deras egne kamrater och besättningarne på de öfriga skeppen, hvilka intygade att de blifvit med orätt misstänkte för feghet. Befälhafvaren på ett af de minst snabbseglande skeppen bevisade t. ex. att, oaktadt han låtit sätta till alla segel och öfverspola dem med

[1]) Sedan flottan efter slaget vid Öland hemkommit, dröjde det en månad innan den åter gick till sjös. Ehuru den väl behöfde rekryteras, ansåg konungen detta dröjsmål alldeles för långt, sköt skulden på amiralernes feghet och befalde Jöran Persson och Nämnden att derom ransaka. Den 24 Juni skrifver konungen till Jöran Persson, att Nämnden ej velat göra sitt bästa för att de skyldige skulle blifva straffade.

[2]) Desse voro:
Frans Mårtensson och Olof Kammarsven på »Söken»:
Joen Larsson på »Baggen» fördt af Ulf Henriksson;
Jöns Ulfsson;
Jakob Månsson på »Viborgsbarken»;
Hans Dithmarsk på »Pippingen»;
Peder Öläuning på »Lotsmanspinken»;
Simon Henriksson på »Lybiske Boyorten»;
Peder Larsson och Karl Smålänning på »Danska Hjorten».

Det visar sig sålunda att icke blott sjelfve befälhafvarne på skeppen, utan äfven deras underordnade blefvo anklagade för otrohet.

[3]) Nämligen Hans Persson, Peder Svensson, höfvidsman på »Lotsmanspinken», och Erik Andersson.

vatten, för att de skulle blifva tätare, hade han dock icke hunnit fram till att undsätta »Mars» o. s. v. Nämnden frikände dem derföre, ehuru anklagelseskriften var undertecknad af vice-amiralen Claes Fleming och Jöran Persson.

Målet blef dock ånyo upptaget någon tid derefter [1]), då anklagelsen på det häftigaste förnyades. Icke heller denna gång kunde de anklagade fällas, men frågan tog nu en helt annan vändning. Ett allmänt »skrik och rop» började nämligen nu uppstå ibland dem och deras talrika vittnen, att under-amiralen Claes Fleming, som med några af de största och förnämsta skeppen varit i deras slagtordning kommenderad att uppsöka och anfalla fienden, som angripit »Mars», var den förste, som vek undan, i stället för att bispringa nämnda skepp, eller åtminstone hämnas och vedergälla den skada, som drabbat den svenska flottan. Dessutom intygade flere andre, nu tillkallade skeppshöfvidsmän, att så snart flottan återkommit in i skären, hade Fleming (genom Sigfrid Jönsson) låtit tillsäga så väl alla höfvidsmännen som manskapet, att ingen af dem skulle anklaga den andre, om tilläfventyrs någon kunde finnas, som icke bevisat trohet under detta sjötåg. Häraf kunde man sålunda inse, sade de, att amiralen låtit till K. M:t öfverantvarda desse anklagade mera för att derigenom fördölja sin egen feghet, än af någon rättmätig orsak.

Amiral Claes Fleming, som tillika med Jöran Persson anklagat de oskyldige, kunde efter utgången af denna ransakning svarligen undgå att ställas till rätta med anledning af de grofva beskyllningar, som blifvit mot honom af hans underlydande framkastade. Jöran Persson nödgades sålunda uppträda i Nämnden (d. 8 Dec. s. å) emot sin vän amiralen, men gjorde detta på ett sätt, som förvånar genom sin ytterliga undfallenhet. Med några få rader är detta mål i protokollen afslutadt, hvilka här må återgifvas: »Herr Claes Fleming vardt utaf högstbemälte K. M:ts procurator tilltalad om, det han hade så skamligen förlupit och rymt undan fienden den tid »Mars» blef borta ..... Hade ock

[1]) Den 7 Oktober. Under denna senare ransakning tillkommo följande anklagade:

Lasse Jonsson, höfvidsman på »Danska Hector»;
Lasse Olsson på »Böse Läijonet»;
Mårten Henriksson på »Lotsmanspinken»;
Peder Svensson på »Lilien», och
Hans Eriksson, finne.

Jöran Persson några andra vigtiga artiklar emot förenämnde herr Claes Fleming, uppå högstbemälte K. M:ts vägnar att proponera och framsätta, men efter förskrifna Fleming hade låtit anhålla hos K. M. om gunst och nåd, så är H. K. M. dertill gunsteligen bevekt och tillvänder honom sin nåd, vilja och vänskap, med sådana conditioner, att Fleming skulle sig härefter troligare och uppriktigare bevisa i det honom af K. M. blefve befaldt att uträtta, än det härtilldags var skett. Till det andra skulle han afgifva till H. K. M. en underdånig bekännelse om sina brott. Till det tredje skulle han leverera tillbaka, enligt aflagd ed, i K. M:ts skinnkammare de skinnvaror han utan K. M:ts vilja och tillåtelse hade tagit af de lübeckska Narvafararne[1]), och uppfylla de höfvidsmän, som för hans lögnaktiga angifvande i en hel sommar hade varit i bestrickning, deras kost och täring. Slutligen vardt honom *icke för någon, dom utan eljest*, gifvit tillkänna hvad hans förtjenster hade kräft, om K. M. med rätt skulle hafva farit fort, nämligen att blifva straffad såsom en sjöflykting, förrädare, skälm och bösewicht»[2]).

För så godt pris undslapp befälhafvaren från en anklagelse af svåraste art, bestyrkt med talrika vittnen, hvilkas hufvuden skulle lätt hafva fallit, derest den kunnat i någon mån tydas såsom falsk. Hvad personlig gunst i dessa tider förmådde, framgår af få bevis tydligare än af detta. Illa betygade Fleming sin erkänsla för denna konungens nåd, då han fyra år senare utsändes för att förhindra de upproriske hertigarnes framfart i Mälaren, men i stället öfvergick på deras sida. Ödet fogade att denne samme man, åt hvilken konungen gifvit i uppdrag att på Gripsholm bevaka den fångne Johan, 8 år derefter af denne senare mottog en likartad befallning i afseende på Erik sjelf. Sällan sakna väl de tider, som äro uppfylda af väldiga partistridigheter, sådana män, hvilkas politiska handlingar bestämmas endast af maktens vexlingar, men särskildt är konung Eriks historia rik på sådana exempel, och historien nödgas anklaga mången af Sveriges och Finlands dåvarande adel för grof otacksamhet för den nåd, konungen icke sällan visat dem.

---

[1]) Endast denna sista förbrytelse hade naturligtvis i vanliga fall varit tillräcklig att fälla hvarje annan, som icke varit persona grata.

[2]) Den 8 Aug. 1564 blef Fleming afsatt ifrån amiralskapet, inom mindre än 4 veckor åter befälhafvare, 2 veckor derefter afsatt för att 3 veckor derefter återtaga befälet öfver den flotta, som då låg i Kalmar.

Att äfven Erik, då han vunnit någon framgång i kriget, följde tidens sed och lät utsprida flygskrifter till eget beröm och fiendens hån, framgår af ett bref från en af hans omgifning till Jöran Persson, hvari säges, att konungen granskat visan om slaget vid Ronneby (d. 4 Sept. 1564) och låter tillsända Jöran Persson en afskrift deraf, för att »till några tusen (exemplar) tryckas och evulgeras». Konungen lät på samma gång gifva sitt missnöje tillkänna med att en viss Ludvig Frank, möjligen visans författare, låtit »formuläret, antingen studiose eller negligenter, komma så obeskedligen i tryckarens hand», samt befalde, att alla exemplar af den första upplagan skulle indragas [1]). Denna visa är numera icke känd. Likaledes befalde konungen, att en förteckning på de fångne danske adelsmännen, som deltogo i hans triumftåg i Stockholm, skulle befordras till trycket [2]).

Det långa kriget inom eller vid gränsen af eget land tvang konung Erik att gifva krigsmakten så väl till lands som till sjös en ganska betydlig utveckling; hans talrika bref och befallningar härom vittna, att hans tankar voro deraf ständigt upptagna. Stora blefvo de svårigheter han i längden fick att öfvervinna, men äfven inom denna gren af styrelsen fann han stöd hos Jöran Persson, icke blott när det gälde att tillhålla adeln att fullgöra sin rustningsskyldighet eller att bestraffa oregerliga främmande legotrupper, utan äfven då ärenden rörande krigsförvaltningen blefvo föremål för en ofta nödvändig, alltid sträng ransakning. Kriget gjorde snart slut på konung Gustafs sparade förråd; skattkammaren uttömdes på samma gång som menige mans förmåga att utgöra gärderna. Fogdarne, som skulle taga från ett håll, der stundom ingenting fans, för att gifva till ett annat, der alltid mycket fattades, kommo i en ganska besvärad ställning, restantier uppstodo tidt och ofta, försnillningar egde ingalunda sällan rum, misstankar derom funnos alltid, kontrollen blef strängare ju oafvisligare och mera trängande behofven blefvo, konungen blef bragt till förtviflan, Jöran Persson kastade ett öga på räkenskaperna och Nämnden fick fullt upp att göra.

I början af kriget utfingo de tyska knektarne sin sold och till och med mera än konungen och Jöran Persson funno skäligt. I Augusti månad 1563 uppbar Isak Nilsson (Banér) till Rungarn en stor summa penningar i Räntekammaren och förpligtade sig

[1]) Bref fr. Per Eriksson till Jöran Persson d. 27 Jan. 1566. R. a.
[2]) Bref fr. Mårten Helsing till dens. d. 5 Maj 1566.

att dermed begifva sig till Livland, för att mönstra och aflöna de dervarande tyska knektar, som stodo under Klaes Kursels, Henrik Rutes och Joakim Meyers befäl. Han förband sig äfven att hålla det honom lemnade uppdraget att mönstra trupperna fullkomligt hemligt för befälhafvarne, att icke låta dem få kännedom om de anmärkningar han kunde anse sig böra meddela konungen samt att, i fall allt vore i god ordning, utbetala solden, så vida tyskarne ville gå in på att svärja konungen trohetsed på trenne års tid, räknad ifrån deras första inträde i hans tjenst, och att »genom natt och dag» skynda till Sverige [1]). Isak Nilsson utdelade penningarna, men i början af följande år blef han af Jöran Persson [2]) instämd inför Nämnden, sedan det visat sig att konungen, som beräknat att på detta sätt erhålla en hjelptrupp af 1000 ryttare i Sverige, icke erhållit en enda man. Isak Nilsson, som, att döma efter redogörelsen för ransakningen, icke synes hafva haft ett enda ord till sitt försvar, blef med stöd af det inför Nämnden uppvisade förpligtelsebrefvet, förklarad skyldig att återbetala de uppburna penningarna. Ett annat straff, förlust af ära och lif, ådömdes honom derföre att han låtit både ryttmästarne och andre få kunskap om hans uppdrag att mönstra knektarne [3]).

Åtminstone Kursels ryttare kommo dock öfver till Sverige; han sjelf var nämligen en af bisittarne i Nämnden, då (i April 1566) en vidlyftig rättegång anstäldes i Upsala emot de tyske ryttarne under Alefelts och Buntings fanor. Såsom vanligt var Jöran Persson åklagare. Desse knektar hade alltid varit K. M:t ohörsamme och, så snart de blifvit bortkommenderade, hade de tillstält myteri och derigenom omöjliggjort månget krigsföretag, såsom Jöran Persson bevisade. Dessutom hade de med mord och slag öfverfallit K. M:ts undersåtar, hvar de dragit fram, så att fienderne icke kunnat vålla större elände, hvilket dels Jöran Persson bevisade genom att förete skriftliga klagomål från folket, dels ock Nämnden sjelf erfarit af män från Vestergötland, som bevistat senaste herredag i Stockholm. Äfven berättade Jöran Persson, att de tyske ryttarne, i synnerhet de, som tillhörde ofvannämnda begge fanor, haft i sinnet förräderi mot konungen och riket, och ämnat att, i fall konungen nedsändt till dem

[1]) Hans förpligtelsebref finnes intaget i Nämndens protokoll för den 7 Jan. 1564.

[2]) Enligt konungens befallning af d. 1 Nov. 1563. Riksreg.

[3]) Domb. d. 7 Jan. 1564.

några underhandlare (kommissarier), »med flygande fanor draga till konungen af Danmark och föra samme kommissarier med sig, antingen lefvande eller döde». Jöran Persson viste ock förtälja, att de tänkt med andre »afvikne förrädare» rymma öfver till fienden, om de icke denna gång blifvit derifrån hindrade. Då konungen ville låta sin profoss gripa anstiftarne, hade de vägrat utlemna dem och hotat konungens folk. I sista striden hade de icke skjutit ett enda skott på fienden, utan flytt och lemnat de andra trupperna i sticket. Äfven hade de tagit i sin tjenst och fört med sig mer än fyrtio svenskar, finnar, holsteinare eller jutar, samt åtskillige krigsfångar ifrån Varberg, Elfsborg och flottan.

Desse tjenare ställdes nu äfven för rätta. Att här varit ett uppenbart myteri i fråga, lider intet tvifvel, och det fans derföre giltiga anledningar att förfara strängt. Det ser nästan ut, som om denna rättegång snart försvunnit icke blott ur tyska legotruppernas utan äfven ur konungens, Jöran Perssons och Nämndens minne. Tyskarne läto sig åtminstone icke varna af detta exempel och konungen och hans män kommo icke att erinra sig denna tyskarnes tygellöshet, då Nils Sture ett år senare skulle straffas bl. a. derföre, att han icke förmått styra dem. Tretiotvå dödsdomar afkunnades denna gång. Jöran Persson insände till konungen förteckning på de lifdömde för att om dem vidare erhålla konungens befallning. Konungens vilja var att fyra af de anklagade, dock icke lifdömde, skulle få qvarstanna i hans tjenst, i fall de icke stämplade med de afvikne förrädarne. Jost Alefelt skulle först »pinligen förhöras» och sedan jämte de andre afrättas, dock icke i Upsala utan i Vestergötland, »på det våra undersåtar måtte förnimma att vi sådana otillbörliga handlingar, som de der bedrifvit, icke vilja hafva onäpsta»; tillsammans stadfästades 22 af dödsdomarna. De benadade sändes till straffarbete i Sala grufva [1]).

Ett icke ringa antal orättrådige fogdar och kammarskrifvare blefvo äfven dömde till döden. Merendels bestod deras brott deri, att de fört falska räkenskaper, enligt hvilka de skulle hafva uppburit mindre eller utbetalt mera än i verkligheten skett. En fullständig förteckning på de lifdömde finnes i bilagan, hvar-

[1]) Konungen till J. P. d. 7 Maj 1566. Riksreg. Dessutom bekräftar konungen i detta bref dödsdomarna öfver 9 knektar, hvilkas namn icke förekomma i Nämndens protokoll.

före vi dit kunna hänvisa och här endast anföra ett och annat exempel. Benkt Helsing, en fogde i Vestergötland, hade icke i sina räkenskaper upptagit »fodringen» för åren 1563 och 1564, för tillsammans »3,396 hästar, hvilket i penningar uppskattades till 1,273 $^{1}/_{3}$ mark. Äfven hade han utdelat fetalie-varor, utan qvittenser o. s. v.[1]). En annan fogde i Kollands härad hade tagit kalkar och messkläder ur kyrkorna, under förevändning att han skulle inleverera dem till kammaren, men behållit dem för egen räkning[2]). Fogden på Putkilax i Nyslotts län hade dels uppburit till pfaltzgrefvinnans brudskatt 3,018 mark penningar, men icke aflemnat mer än 337 mark, dels i räkenskaperna öfver kosthållningen upptagit fullt »mantal» för hvarje dag hela året igenom, ehuru många varit långa tider frånvarande för att uppbära skatten o. s. v., och dessutom i räkenskaperna upptagit så många främmande personer att han skulle hafva haft hos sig öfver hufvud taget 7 gäster om dagen[3]).

Några af konungens örlogsskepp hade uti Östersjön tagit ett tyskt fartyg, som var lastadt »med några klenoder, tapisserier och sidentyg», som skulle föras till danske konungens broder, hertig Magnus. Detta fartyg infördes till Kalmar och en viss Melker Perlstickare skulle föra det vidare till Stockholm. Han vände sig då till befallningsmannen på Kalmar, Johan Karlsson, för att af honom erhålla lotsar och besättning, emedan han fruktade att tyskarne skulle bringa honom om lifvet. Befallningsmannen brydde sig icke härom, utan Melker måste begifva sig i väg, med den påföljd att knappt hade de hunnit ut i sjön, förrän den tyska besättningen hotade de om bord varande svenskarnes lif. Det tilläts dem dock att stiga i en mindre båt och på den drefvos de omkring trenne dygn utan föda. Slutligen blefvo de räddade, men skeppet gick naturligtvis konungen ur händerna. Befallningsmannen hade dessutom gjort sig skyldig till ett annat brott. Jöran Persson visade nämligen, att han för kronans räkning sålt salt för 45,000 mark örtug, mestadels till allmogen i Småland, men inlevererat endast en ringa mängd af det gamla värderika myntet, och som man förmodade att han uppburit der i landsändan just detta slags mynt, men tillvexlat sig det för egen räkning, skulle han med ed värja sig för

[1]) Domb d. 28 Febr. 1565.
[2]) Ibid. d. 4 Aug. 1563.
[3]) Ibid. Juni (?) 1565.

denna anklagelse. Skeppslasten skulle han ersätta [1]). Domen omnämner icke, huru straffet skulle förvandlas i händelse, såsom troligt är, ersättning icke kunde åstadkommas.

Myntmästaren Jost Höijer blef af Jöran Persson instämd inför Nämnden. Hans myntsvenner hade anmält, att han alltid vid smältningarna plägade i ugnen inkasta någonting, som han inlagt i ett papper, och de misstänkte att detta icke vore ärligt handladt. Han hade ock i sitt hus uppgräft en stor skatt, som den föregående myntmästaren Anders Hansson der nedgräft, samt låtit några tyska myntsvenner stjäla stora summor ur myntet. Anklagelserna voro dock falska och återtogos; endast hvad första punkten angick, förklarade han, att myntaren alltid måste i sista stunden pröfva massan och »göra tillsättningen allt efter som den är bättre eller sämre». Detta intygade äfven de häruti förfarne vittnena, herr Dionysius Beurreus och Sven Björnsson [2]).

Detta är ett exempel, ibland flera, derpå, att Nämnden icke alltid fälde de personer, Jöran Persson stämt inför rätta. Här framställer sig sålunda frågan i hvad mån Jöran Persson kan sägas hafva styrt Nämnden. Då domen 1569 fäldes öfver Erik, voro tvenne af anklagelserna emot honom, att »han inrättat sin egen Nämnd eller domstol, der alla saker efter vissa artiklar och Jöran Perssons angifvelser blefvo afdömda, när Sveriges lag de anklagade ej kunde fälla, och att han stiftat en sådan lag för angifvare, det de skulle få hälften af böterna och Jöran Persson det öfriga» [3]). Äfven viste Jöran Perssons samtida berätta, huru som det var han, som förestafvade Nämnden de domar, hvilka borde fällas. Att det oaktadt de af honom anklagade stundom af Nämnden friades, bevisar endast, att han någon gång lät rätt gå för våld och de anklagade kunde då prisa sin lycka. Men var det deremot så, att Jöran Persson icke ville gå in på att gifva vika, måste Nämnden i stället göra det. Hans tillgång på anklagelsepunkter var då lika outtömlig, som hans lagskipande vilja oemotståndlig. Huru han dervid gick till väga, lär oss Nämndens dombok på mer än ett af sina blad, och på ett ställe berättar den derom följande:

Den 14 Okt. 1564 blefvo Mårten Tomasson och Jöns Månsson af konungens tillförordnade ståthållare anklagade inför Nämn-

[1]) Domb. d. 24 Jan. 1566.
[2]) Ibid. 23 Mars 1565.
[3]) Celsius: K. Erik XIV:s hist. 2:a uppl. s. 310.

den derföre att de, hvilka såsom tjenstemän i Räknekammaren erhållit i uppdrag att utbetala 1562 och 1563 års löner i penningar och kläde till krigsfolket samt slotts- och gårdsfolket i Småland, Östergötland, Vestergötland och Upland, der vid lag visat sig så försumlige, att folket, i synnerhet i de begge förstnämnda provinserna, högt gifvit sitt missnöje tillkänna samt äfven i Danmark utspridt rykte härom. Löningsregistren utvisade dock att de 130,000 mark Jöns Månsson för 1562 uppburit i Kammaren, blifvit ordentligt utbetalda, men att denna summa icke varit tillräcklig, utan en brist uppstått af 8,000 mark, hvilken drabbat endast någon del af folket i Upland, då deremot i de öfriga provinserna hvar och en erhållit hvad honom tillkommit. Mårten Tomasson hade åtskilliga gånger anmält detta förhållande till Kammaren, men ej utbekommit den bristande summan. Hvad 1563 års aflöningar anginge, hade Mats Törne erhållit skrifvelse från K. Maj:ts kansli i Halmstad med befallning att förordna vissa personer, som skulle mönstra folket på konungens slott och gårdar, och sedan mönsterregistren blifvit till konungen öfverlemnade, skulle penningar till aflöningen erhållas. Konungen återkom till hufvudstaden några dagar före jul, men mönsterherrarne anlände icke med registren förr än vid Disatingstiden. Emellertid hade Mårten Tomasson insjuknat den 2 Januari och måste söka läkarehjelp och kunde ej lemna sjukbädden förr än vid pingsttiden. Lönen togs derföre ifrån honom och åt en annan person i Kammaren lemnades hans befattning. Aldrig hade han vidare af konungen eller Jöran Persson fått befallning att beställa något i Kammaren. Den andra mot dessa båda personer riktade anklagelsepunkten innehöll, att de försummmat att enligt K. Maj:ts befallning i landet införskaffa salpeter, krut, harnesk, värjor, salt, kläde och andra artiklar till arméns behof. De åberopade sina böcker i Kammaren såsom bevis på att de gjort allt hvad i deras förmåga stått för att efterkomma konungens befallning, samt vädjade till Nämnden, huruvida det varit möjligt att under dessa tvenne år i ifrågavarande fall uppnå ett bättre resultat.

Det var icke möjligt för Nämnden att fälla dessa personer, då de viste att så fullkomligt urskulda sig för anklagelserna. De blefvo derföre för denna gång frikände. Den 18 Nov. stodo ånyo Jöran Persson och Mårten Tomasson emot hvarandra inför Nämnden. Jöns Månsson undgick vidare ransakning. Jöran

Persson följde sin vanliga metod att ständigt förebära nya anklagelser. Nu påstod han att Mårten försummat att upprätta växelbanker enligt konungens uttryckliga befallning, hvarpå denne svarade, att han till konungen aflemnat förslag på de personer, hvilka han ansett vara lämpliga att förestå sådana banker, men konungen hade sagt sig icke kunna undvara dem till andra ändamål. Jöran Persson yrkade då att det skulle hafva varit hans skyldighet att föreslå andra personer härtill, men Mårten bedyrade med ed att han flera gånger underdånigt hos konungen anhållit om att blifva befriad från detta uppdrag, emedan han icke kände flera personer, som han kunde föreslå, åtminstone så länge det var krig i landet. Nämnden dömde, att Mårten i betraktande af den korta tid han varit i Kammaren svårligen skulle hafva kunnat bringa dessa banker till stånd, dels emedan under davarande omständigheter, det icke varit någon lätt sak att finna lämpliga personer till att förestå bankerna, dels emedan det äfven erfordrats en mängd allehanda främmande mynt, som da icke stått till att anskaffa.

Ännu en anklagelse mot honom framstäldes af Jöran Persson, nämligen att han försummat »bespisa slotten med ett års fetalie», hvartill skulle hafva användts de gamla restantier, han af fogdarne bort utkräfva. Han visade dock att alla lefnadsförnödenheter blifvit använda för flottans och arméns behof, och sade sig icke hafva erhållit befallning att utkräfva restantierna, som, enligt Jöran Perssons beräkning, borde hafva uppgått till 1100 läster. Nämnden ansåg, att äfven om han erhållit befallning härom, hade det dock varit omöjligt för honom att utkräfva dessa restantier, helst årsväxten varit ringa. Det hade visat sig, att de personer, som varit 20 år i Räknekammaren, icke kunnat bringa det derhän att restantierna influtit, och borde skulden således drabba dem i första rummet. Slutligen stälde Jöran Persson honom till ansvar derföre att han icke efter sitt tillfrisknande åter inträdt i tjenstgöring i Kammaren, men Nämnden kunde icke heller härvidlag godkänna klagomålet, alldenstund lönen genast blifvit honom fråntagen och tjensten åt en annan öfverlemnad, hvarföre han icke ansågs hafva kunnat »ofordrad inträda i sitt förra kall».

Längre än tre dagar kunde icke Jöran Persson se sig öfvervunnen af sin fiende. Den 21 i samma månad afgjordes mannens öde med några fa ord. Jöran Persson sade, att K. Maj:t

icke tillåtit honom »att längre vara ifrån Kammaren, sig till att låta kurera, än uppå tre veckor», och att han i sitt hem bistått andra personer med deras räkenskaper. Nu gaf Nämnden vika och på dessa grunder dömdes den misshaglige till döden.

Det torde vara svårt att från urkunderna framdraga några bevis, på hvilka man kan stödja det påståendet, att Jöran Perssons illvilja mot adeln haft sin förklarliga orsak i några röjda stämplingar från adelns sida emot »K. Majestät och Sveriges rike», såsom den vanliga frasen lydde. Konung Erik och hans gunstling gjorde väl allt hvad de kunde för att tvinga adeln till det yttersta, men med en beundransvärd långmodighet bestod den de många och hårda profven; den försattes i den ställning, att våld mot konungen icke längre hade varit våld mot Sveriges rike. Adeln ingrep ingalunda störande i händelsernas utveckling. Resningen 1568 var några veckors verk och i spetsen för densamma stodo konungens bröder. De förde då icke blott sin, än mindre endast adelns, utan Sveriges rikes talan. Hvad Jöran Persson angår, hyste han i förstone ett fiendtligt sinnelag mot adeln, som egde makt, och sedan han sjelf trängt sig in i dess krets, blef hans fiendskap fortfarande rigtad mot de mäktige, som voro adelsmän. Hans egen farligaste makt låg deri, att han kunde med samvetslösa vittnen bestyrka snart sagdt hvilka beskyllningar som helst mot hvem som helst. Till alla landsändar utsände han sina lurande spejare; de blefvo stundom igenkände, fruktades mer än juten och viste gemenligen att utföra sitt värf till sin herres belåtenhet. I motsatt fall var deras öde afgjordt. Att detta spioneri dock icke alltid medförde äskad utgång må anses såsom en länk bland bevisen derpå, att Jöran Perssons begär att snärja sina offer stundom hade i deras oskuld ett ganska svårt hinder att öfvervinna.

Det synes hafva dröjt några år innan Jöran Perssons stämplingar mot adeln togo sin början. Frälsemännen stodo i liflig beröring med den högtbetrodde sekreteraren. Många bref finnas qvar, i hvilka de till honom frambära i icke blott ödmjuka utan äfven vänliga ordalag sina ansökningar, att han måtte låta från kansliet expediera och med konungens underskrift förse deras frälsebref, — en sak, hvarmed man ofta drog långt ut på tiden. Var det någon annan angelägenhet, som låg

dem om hjertat, frambars den likaledes till honom.' I ett af brefven från grefve Svante Sture till Jöran Persson beder denne honom utverka konungens tillstånd för hans son Nils att åtfölja sin moder till Östergötland för att derifrån hemta åtskilliga förnödenheter för grefve Svantes resa till Reval, och i ett senare bref beder han honom utverka uppskof med samma resa, emedan hans hustru illa insjuknat [1]).

Den första befallning Jöran Persson mottager af konungen, rörande Sturarne, är af försonlig art. Svante Stures son Erik hade som bekant varit anstäld i hertig Johans tjenst i Finland, och det bref fadern till honom afsände vid utbrottet af oenigheterna mellan konungen och hans broder, för att befalla honom återvända till Sverige, blef af hertigen uppsnappadt och brändt, hvarföre ock den unge Sture fans trogen på sin post vid hertigens sida, då denne belägrades i Åbo, och råkade då i fångenskap. Det synes dock icke hafva dröjt länge innan konungen i skrifvelse till Jöran Persson, som hade öfveruppsigten ej blott öfver den fångne hertigen utan äfven öfver dennes tjenare, befalde honom att förlossa Erik Sture ur sitt fängelse, »oaktadt han hafver sig inlåtit med hertig Johan och uti hans otillbörliga förehafvande honom bistått» [2]).

Att döma efter nu tillgängliga källor var konungens kusin öfverste-sekrete-rådet, grefve Per Brahe, en bland de aldra första, som utsattes för Jöran Perssons anslag. Han var en af de rådgifvare Erik mest anlitade i början af sin regering. På sommaren år 1563 uppdrog Jöran Persson »på konungens vägnar» åt en af sina män, vid namn Olof Jensson, att begifva sig till grefve Per och spionera på honom. Den berättelse han till Jöran Persson afgaf är väl höljd i ett visst afsigtligt dunkel, men stämplingarna framlysa deri på ett slående sätt. Vid hans ankomst fråntogo grefvens tjenare honom hans skjutvapen och, som det icke fans rum der på gården, fick han taga in i en annan by. När han följande dagen återvände, mötte honom grefve Per på gården »med sitt svärd i handen, som en landsknekt, och såg på honom med skarp uppsyn, såsom en vild eller vred man plägar, samt sporde honom hvad han ville göra i den landsändan».

[1]) Bref till J. P. af d. 16 Apr. och d. 3 Juli 1562. R. a. I båda brefven begäres konfirmation på förläningar och på grefskap. Äfven adeln viste att med vederbörliga gåfvor understödja sina ansökningar.

[2]) Odat. koncept bl. Bref till J. P. R. a.; i sin helhet tryckt i Hist. Bibl. IV, sid. 142.

Olof Jensson svarade då, att han fått K. M:s befallning, att efterse det icke någon olaglig handel bedrefs i Vestergötland, Dal och Vermland med norrmännen, samt företedde K. M:s bref, hvilka dock grefve Per förkastade såsom skrifna för flera år sedan. Olof Jensson försäkrade, att hvarken konungen eller Jöran Persson befalt honom att straffa någon, utan önskade han blott erhålla uppgifter om dem, som i ifrågavarande afseende kunde hafva förbrutit sig, hvarefter han skulle åter begifva sig derifrån. Grefve Per »blef då illa tillfreds, bet samman tänderna och sporde honom hvarifrån han nu kom och när han senast talade vid konungen». Han ville icke svara, att han så nyligen varit hos konungen, utan »försköt tiden», och skref till Jöran Persson: »Den grefven har en stor fara för mig och kände mig väl. Dock på det sista höll jag mig mycket ljufligen med honom, och blef han deröfver ganska glad, att jag ville draga der af landet, och tordes jag derefter icke mycket nalkas honom personligen, i synnerhet som mitt samvete gnagde mig för en hemlig falskhet» [1]). Grefve Pers stund var ännu icke kommen. Det var först 1565 han föll i onåd, då han såsom fältöfverste ledde belägringen af Bohus, men icke ville lyda Eriks befallning att, för att tvinga knektarne att löpa till storms, föra dem på flottar öfver elfven och sedan, då de blifvit utsatta för fiendens eld, rycka flottarne ifrån dem [2]).

I Maj månad sistnämnda år blef grefve Per jämte en stor mängd af adeln af Jöran Persson instämd inför Nämnden i Upsala. Att någon befogenhet dertill fans, lär icke lida tvifvel [3]). Frågan gälde nämligen adelns försumlighet att fullgöra sin russtjenst [4]). Den tid var nu fjerran, på hvilken grefve Per med saknad tänkte, »då hvar och en gjorde russtjensten efter sin vilja

---

[1]) Bref till J. P. af d. $^{6}/_{8}$ 1563 i R. a. Af brefvet framgår vidare att personer fått reda på att han utsändts såsom spion. Han viste ock att berätta om ett rykte att »herr Sten med vilja låtit sig fånga». Spioneringarna på grefve Per, hvilken i likhet med många sina likar ofta fick uppbära hårda ord af konungen, fortforo sannolikt under hela Eriks tid. Jmfr Forssell: anf. arb. sid. 63. not. 1.

[2]) Riksreg. d. 15 Mars 1565.

[3]) Redan i slutet af 1563 befalde konungen Jöran Persson att ställa en del af adeln för rätta, »som sig icke tillbörligen mot oss och riket förhållit, i det att de icke hafva haft tillfylles på detta tåg deras hästar och karlar, utan en part hafver näppeligen hållit halfparten af hvad de borde, somlige äro ock alldeles uteblifne». Riksreg. d. 22 Nov. 1563. R. a.

[4]) Att Jöran Persson sjelf föregick adeln med godt exempel i afseende på russtjensten synes deraf, att då mönstring anstäldes 1566 och brister visade sig hos alle öfrige, befans han hafva uppsatt 12 hästar i st. f. 4.

och beqvämlighet»[1]. Vi hafva redan sett, att Nämnden ofta ransakade om gods, till hvilka den tillerkände adeln lösningsrätt från kronan. Väl drabbades äfven adeln understundom af den revision af åtkomsthandlingarna, som vid denna tid tämligen allmänt företogs, men att en sådan undersökning var af nöden är ock visst. Det var icke någon lätt sak Nämnden och Jöran Persson åtogo sig, att skipa rättvisa i afseende på de intrasslade egorättsförhållandena, som icke just blifvit utredda af Gustaf den förste. Väl var det ett utarmande krig, som nu förts och fördes, och mången frälseman blef oförmögen att i längden fullgöra sina frälsepligter, men Nämndens utslag visar ock, att mången blef från ansvar frikänd, under det att andre dömdes sitt frälse förlustige.

Det var i sanning ett lysande sällskap, gent emot hvilket nu prokuratorn uppträdde. I spetsen för de anklagade voro grefvarne Svante Sture och Per Brahe samt Gustaf Olofsson (Stenbock). Desse blefvo af ynnest benådade, med särskilda föreskrifter för Sture och Stenbock att iakttaga de vilkor, som i deras »obligationer» innehöllos. 8 af Uplands-adeln, 4 af Östgöta-adeln, 19 af Smålands-adeln och 17 af Vestgöta-adeln blefvo derefter uppropade. Af desse voro somlige icke tillstädes, andre voro icke af adel, men gifta med frälse qvinnor; med herr Sten Eriksson (Leijonhufvud) Charles de Mornay och herr Nils Jöransson (Gyllenstierna) uppsköts ransakningen. Af de öfrige blefvo 22 beröfvade sitt frälse och 23 frikände af olika anledningar, stundom »emedan de intet gods hade»[2]. Då adeln till konungen frambar en supplik om lättnad i dess russtjenst[3], blef denna fram-

[1] »Gamble Grefve Peer Brahes..... Oeconomia Eller Hussholdz-Book för ungt Adelsfolck». Visingsborg 1677.

[2] Jmfr Forssell l. c. sid. 90. Vid samma tid utfärdade konungen befallning till adeln att den 17 Juni möta honom i Skara, för att draga i fält mot dansskarne, »och varande der tillförtänkte att Oss och Sveriges krona en fullkomlig russtjenst ske måtte, både af edra gods och af förläningar, efter som våra mandater derom vidare innehålla och I Oss med bref och sigill lofvat och tillsagt hafven». (Riksreg. d. 12 Maj 1565). Med finska adeln erhöll Arvid Mattsson i slutet af följande år befallning att ransaka i afseende på russtjensten. (Riksreg. d. 27 Nov. 1566).

[3] Någon närmare uppgift om denna supplik lemnas icke, men det torde icke kunna vara fråga om någon annan än den, hvari adeln, förbindande sig till tre månaders krigstjenst utom landet, begär att »om någon icke förmådde samma tre månaders tjenst fullborda, att då våre tjenare måtte gå under den besoldning K. M. sine skyttar nådigst gifver, och begäre att det måtte så förstås, att Sveriges rikes gränser och strömmar äro de, som salig och höglofl. K. M. i sitt kongl. våld haft hafver, dock icke så förståendes, att vi ville härmed utesluta och icke bekänna för K. M:s och Sveriges ledamot de land och orter, som K. M. nu

ställd af en bland Jöran Perssons förtrogne, Krister Persson (Hjort till Flishult), såsom ett bevis på adelns otrohet. Denne Krister Persson var Jöran Perssons handtlangare i mycket, särskildt i förföljelsen mot Per Brahe och Gustaf Stenbock, och då desse, kort före utbrottet af danska kriget, gåfvo konungen underrättelse om den danske konungens tillernade infall i landet, uttydde Krister Persson detta sålunda för konungen, att de begge herrarne derigenom endast velat skrämma honom ifrån att företaga anfallet på hertig Johan i Finland. På Svartsjö fick han vidare tillfälle att gifva fritt lopp åt sin förföljelselust [1]).

Det finnes många samtida berättelser om Jöran Perssons förhållande till adeln; de härflyta till en del ifrån hans motparter och kunde derföre anses såsom i någon mån öfverdrifna, men deras vittnesbörd är så enstämmigt och från andra håll bekräftadt under de många ransakningar, som följde på Eriks fall, att de väl kunna tjena till ledning vid en skildring af denna del af Jöran Perssons historia. Oupphörligt, der adelns öden skildras, nämnes ock Jöran Perssons namn, ty, heter det i en af dessa berättelser, »gerna leker tunga å tandasår». Han »gick omkring som ett glupande och rytande lejon till att söka orsaker, huru han kunde komma Kongl. Maj:t i den grund och mening, att Sveriges adel skulle icke vara honom huld och trogen». Att hos adeln fans mycken våldsamhet att stäfja, är en sanning, som stöder sig på ojäfaktiga bevis. Att Jöran Persson kunde hafva bakom sig en hel bondeskara, som för honom utpekade hjertlösa innehafvare af grefskap, friherreskap och allehanda förläningar, låter sig icke blott anas vid tanken på att här är tal om midten af det sextonde århundradet, utan ock bevisas »med bref och insegel». »Hvad adeln tillät sig», yttrar Geijer i en recension af en samling urkunder från denna tid, »derpå förvara dessa

hafver låtit intaga i Livland eller ock genom Guds nådiga tillhjelp här efter bekomma må, utan allenast att vi måge blifva vid de gränser, som förberört är, och vilja vi vara K. M. genom vår svurna ed, inom landet och utom, såsom rättrådige adelsmän och oss bruka låta mot K. Maj:ts och riksens fiender med lif och blod, det yttersta Gud gifver oss nåden till». (Defekt koncept bl. Acta hist. R. a.). Erinrar man sig, att det ofta var för kronans egna proviantmästare rent af omöjligt att anskaffa det nödtorftiga till härens underhåll, huru svårt straff dem än derför hotade, och att månge af adeln verkligen blifvit af det långvariga kriget urståndsatta att »fullborda» tre månaders tjenstgöring utom landets gränser — och om andra är här ju icke fråga — så torde denna adelns framställning böra anses ganska skälig.

[1]) »Beswäringer emot Christer Persson. Sthlm d. 2 Dec. 1568». Acta hist. R. a.

handlingar flera bevis. Bönder från det åt Stureska huset förlänta grefskapet, som klagat öfver gärder och körslor, dem ålagda af grefvinnan Märta Sture, och i början fått medhåll af konungen, fly förskräckta undan, sedan hennes måg Hogenskild Bielke fått tala med honom, och mågen råder svärmodern i grofva ordalag att hålla efter dem deras motvillighet»[1]) o. s. v. Mandråpare funnos ock bland deras fogdar. Men ingalunda var Jöran Persson rätte mannen att spela folkets beskyddare. Man skulle kunna säga, att han delat rättvist mellan hög och låg i det fallet, att han lika begärligt förtryckte dem begge. Gärder och dagsverken utkräfdes af den ene med samma kraft som ryttare och hästar af den andre, och tortyrredskapen hade han lika fermt till hands för den ene, som lögner och snaror för den andre. Hufvudfrågan är, huruvida Jöran Persson verkligen kommit någon sammansvärjning mot konungen på spåren. Bevis derpå hafva icke kunnat förebringas[2]).

Icke blott Nils Stures vänner och anhängare framhöllo huru omöjligt det för honom var att lyda de hvarandra korsande befallningar, som utgingo från konungens kansli. Att sådant ansågs vara icke blott en följd af konungens kända oefterrättlighet vid besluts fattande och upphäfvande, utan äfven ett medel att bringa tjenaren på fall, visar sig af ett inför Nämnden af Jöran Persson framdraget mål. Dennes systerson, konungens kammartjenare Peter Velamsson hade nämligen hört kammarskrifvaren Volmar Vichman flerfaldiga gånger yttra, »att K. Maj:t låter ställa sådana instruktioner, att det icke är för någon menniska möjligt att dem efterkomma, utan måste man på det sista sätta lif och lefverne till»[3]). Han kunde icke förmås att upphöra med detta tal, huru farligt det än var. Derför, äfvensom för andra brott, dömdes han till döden, men fick af konungen nåd[4]).

Det var efter slaget vid Axtorna i Svartrå socken (d. 20 Okt. 1565), som konung Eriks ovilja mot Nils Sture utbröt. Efter att hafva bemäktigat sig Varbergs slott och stad, drog sig Nils Boije, åt hvilken konungen, sedan han fått veta att icke den danska konungen i egen person ernade taga del i fälttåget,

---

[1]) Litteraturbladet 1838. N. 3. Rec. öfver De la Gardieska arkivet.
[2]) Geijers förkastande af en slik beskyllning har bekräftats af de nyaste undersökningarna af frågan. Vi återkomma dertill längre fram.
[3]) Domboken, protokoll f. d. 30 Jan. 1567.
[4]) Han befinnes nämligen ett år derefter (d 7 Febr. 1568) hafva fått befallning af konungen att uppköpa proviant i Vestergötland. (Riksreg.).

afstått öfverbefälet öfver svenska hären, tillbaka in i landet, och Mornay öfvertog befälet på Varberg. Då denna ort började att af Rantzau belägras, sände Erik till Mornays undsättning Jakob Henriksson (Hästesko) med en här, som var den danska öfverlägsen. Rantzau drog den till möte och nu uppstod en strid, som slutade med svenskarnes flykt. I striden som ock i flykten tog Nils Sture del, men att han personligen under striden förhöll sig tappert, är bevittnadt af förmän och manskap. Befälhafvaren, Jakob Henriksson, skref till Nils Sture, kort efter slaget, med befallning att skynda till konungen och meddela honom slagets sorgliga utgång, »och» tillägger han, »beder jag på det vänligaste Eders Herradöme berätta derom, det eder kunnigt och veterligt är, efter jag så ingen annan hos mig såg, som bättre besked om den handeln vet gifva än I; om hvad jag på den dag om Eders H:ts ridderliga dåd och mandom sett och förnummit hafver, vill jag i tillbörlig tid intet förtiga»[1]. Hvad knektarne tänkte, skola vi snart se.

När Nils Sture anlände till konungen, som då befann sig i Vadstena, blef han der vänligt mottagen »och med gästabud väl trakterad och med stor och gunstig tacksägelse, det han så troligen, manligen och väl hade bevist sig i samma slag». Tre dagar derefter lät Jöran Persson anställa en lysande fest. Man vet förtälja, att der serverades 24 rätter på silfverfat från konungens eget kök, jämte vin och andra goda drycker. Jöran Persson samtalade med Nils Sture och meddelade honom i mångas närvaro, att konungen ämnade skänka honom 200 gårdar och för öfrigt bevisa honom all kunglig nåd. Dagen derpå förnyades gästabudet, hvarvid Jöran Persson lät Sture förstå, att han ytterligare kunde förtjena sig 200 gårdar, om han blott lade sig vinn om att göra K. Maj:t till viljes i ett ärende, som honom snart skulle meddelas. Redan påföljande dag erhöll Sture befallning att begifva sig till åtskilliga härader i Vestergötland för att undersöka i hvad mån dess inbyggare kunde hafva varit försumlige i att till Varbergs slott utgöra dagsverken. Voro fogdarne något skyldige härutinnan, skulle Sture straffa dem utan all nåd och derefter företaga ransakning med bönderne, hvarvid han borde vara omgifven af några fanor ryttare och några fänikor knektar. Visade de någon tredska, skulle han tända eld på 20 à 30 byar

[1] Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 69.

och ihjälslå uppviglarne. Sådan var den kungliga instruktionen, och då Sture synes hafva hyst betänkligheter att följa ordalydelsen i densamma, förfrågade han sig ytterligare härom och fick af Jöran Persson och Krister Persson det svar, att »K. Maj:ts vilja är att Eders H:t med de härader, som ovillige hafva varit, med straffet efter instruktionens innehåll sig rätta skall» [1]. Detta svar är dateradt Svartsjö den 11 Januari 1566, men redan den 30 Dec. 1565 lät konungen från Kungsbro utfärda befallning till herr Nils om att hålla sig redo att, så snart Nils Boije det äskade, draga till honom för att biträda vid belägringen af Bohus. Dessa båda, hvarandra motsägande befallningar borde ungefär samtidigt hafva kommit herr Nils tillhanda, och några få dagar derefter mottog han bref från Nils Boije, hvari han anmodades att oförtöfvadt begifva sig till honom. Fiendens rörelser föranledde Nils Boije att beordra Nils Sture och andre höfvidsmän att draga in i Norge för att der göra honom afbräck. Detta var i slutet af Februari månad. Så snart konungen förnummit detta, vredgades han öfver att Bohus blifvit öfvergifvet, och utfärdade ifrån Stockholm befallning, att Nils Sture och Erik Gustafsson skulle återvända till Bohus. Knappt hade Sture hunnit dit tillbaka, förr än Boije fick konungens befallning att till honom ofördröjligen affärda Sture. På Svartsjö blef denne lika ståtligt mottagen och undfägnad som förut i Vadstena, men plötsligt gaf konungen vid bordet sitt missnöje med honom tillkänna, antydande att Sture varit skulden till de tyske ryttarnes flykt vid Axtorna. Han visade sig dock snart åter nådig, drack Sture till och beviljade dennes begäran att få begifva sig in till hufvudstaden. Efter några dagar erhöll Sture der bud ifrån Jöran Persson med tillsägelse, att han skulle stanna hemma hos sig, emedan Jöran Persson ernade i vigtiga angelägenheter besöka honom. Herr Nils lät då »göra mat redo, köpte vin och hvad annat huset förmådde, och satt och väntade på Jöran Persson». Under tiden lät denne på gatorna blåsa i trumpet och utropa såväl Nils som hans i sjöslaget utanför Bornholm ihjälskjutne broder Sten, såsom »Sveriges rikes och K. Maj:ts förrädare, skälmar och bösewichter». Derefter besökte han Sture och tillfrågade honom om han ville stå honom till rätta eller underkasta sig en skymflig ridt genom staden. En dylik »triumf»

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 80.

hade konungen kort förut befalt Jöran Persson anställa äfven med Nils Boije och Anders Sigfridsson (Rålamb). Då Jöran Persson ytterligare förfrågade sig derom, svarade konungen honom [1]: »belangande den triumf för herr Nils Boije och Anders Sigfridsson beställas skulle, må du dig derutinnan rätta efter det besked du tillförenne af Oss derom hafver bekommit, ty om så icke sker, då blifva vi förorsakade att med rätten emot dem procedera, hvilket da fast besvärligt för dem blifva ville». Skymfen lär dock hafva blifvit dem besparad.

Nils Sture ville ej heller underkasta sig något sådant, utan erbjöd sig att stå Jöran Persson till rätta. Denne lät då genast sammankalla Nämnden på rådstugan. Det märkliga protokoll, som vid detta sammanträde der fördes, är af följande lydelse: »Den 13 Juni (1566) kom för oss högstbemälte K. Maj:ts, vår allernådigste herres och konungs högstbetrodde man, sekreterare och prokurator, ärlig och välbördig Jöran Persson till Juleta, och uppå högstbemälte K. Maj:ts vägnar och i Hans namn klageligen gaf tillkänna, huruledes herr Nils Svantesson några värf och ärenden, som honom af högstbemälte K. Maj:t voro befalda, att han uträtta skulle, som riket mycket angelägna voro, icke hade fullbordat, utan låtit blifva obestälda, och vardt i högstbemälte K. Maj:ts namn herr Nils Svantesson efterlatet af förbemälte Jöran Persson, att han antingen skulle svara honom på K. Maj:ts vägnar till rätta, eller ock uti underdånig ödmjukhet undergå det nådiga medel, som K. Maj:t nådigst täcktes honom pålägga, hans lif och ära oförkränkt, som var att herr Nils Svantesson, utan vapen och värja, skulle komma ridande genom Söderport och sedan i sitt inridande blifva undfången såsom honom egnade och borde, för det han sig icke troligen bevist och förhållit hade, — dertill herr Nils svarade sig förr vilja svara sin sak i rätta. År för den skuld högstbemälte K. Maj:t vorden förorsakad att låta vidare procedera med rätten emot herr Nils Svantesson, och vardt han den 14 Juni ställd för rätta och anklagad för dessa efterskrifna artiklar: till det första, att han hade tillstadt de tyske ryttare att förderfva K. Maj:ts undersåtar och hela Vestergötland; till det andra hade han tillstadt samme tyske ryttare göra det förräderi, att de sig till K. Maj:ts fiender, de danske, hafva begifvit, oanseende den befallning

[1]) Riksreg. d. 2 Juni 1566.

han hade, att han sådant skulle förhindra och dem nederlägga, om de sig tänkte öfver gränsen; till det tredje, hade herr Nils Svantesson försummat att förskaffa dagsverken från Vestergötland till Varberg, såsom han ock eljest icke hade låtit ske den tillförsel derifrån med de gärder i Vestergötland voro. Ändock att herr Nils Svantesson ville sig undskylla med två K. Maj:ts bref, som han sedermera bekommit hade, så fans dock icke med samma skrifvelser honom vara remitteradt något, som hans förra medgifna instruktioner innehöllo, på hvilka han sig ock till det högsta med bref och sigill förpligtat hade, utan hällre det bevistes, att han utaf Krister Perssons och Jöran Perssons skrifvelser var dertill förmanad, att han troligen skulle uträtta det, som föreskrifna hans instruktioner förmälte. Så var honom ock nogsamt veterligt om de tyskars förrädeliga förehafvande, alldenstund det honom sådant väl fyra månader tillförene af K. Maj:t var tillkänna gifvet, det han ock väl tänka kunde, att de uti verket ställa ville, när som de sade, på den tid han några dagar förrän de rymde var till tals med dem, att de sig icke ville begifva till K. Maj:t.

Hvarföre hafva vi, fattige män i Konungs Nämnd tillförordnade, samt med krigsnämnden efter en nogsam ransakning och långsamt öfvervägande icke kunnat fria förbemälte herr Nils Svantessons lif och lefverne, utan att han det förverkat hafver efter K. Maj:ts hofartiklar om dem, som försumma angelägna och nödtorftiga saker, så ock efter hans egen förpligtelse icke heller kunna förskona hans ära och redlighet, med mindre än K. Maj:t af synnerlig gunst och nåde vill honom benåda»[1]).

I sanning, domare, som vågat att åt papperet anförtro en slik dom, hafva icke varit besvärade af någon omtanke att skona sin egen »ära och redlighet» i efterverldens ögon. Det lagrum, som åberopas, är 15 paragrafen i hofartiklarna, som säger: »den, som försummar något, hvad honom af vår nådige Herre och Konung eller Hans befallningsman befaldt varder, det K. Maj:ts eller riksens välfärd gäller, med mindre han hafver lagligt förfall, hafve förvärkat halsen . . .» Vi hafva sett huru Konungens senare skrifvelse, med befallning för Sture att begifva sig till Nils Boije, upphäft den förra, som af Jöran Persson och Krister Persson framhölls, och detta skulle icke vara lagligt förfall! Att

[1]) Domboken för den 13 Juni 1566.

fordra det Nils Sture skulle hafva förmått att hindra de utsvultne, opålitlige tyske legoknektarne att rymma öfver till en fiende, som de hoppades skulle betala deras sold, var att af honom fordra det omöjliga, som man af andra ej ifrågasatt [1]). Det var Jöran Persson, som med smilande vänlighet invigde Nils Sture åt hans farliga värf i Vestergötland, det var Jöran Persson, som några dagar efter det att konungen befalt Sture ställa sig till Nils Boijes förfogande, ålade honom att uppfylla konungens föregående befallning, det var Jöran Persson slutligen, som, med hån mot allt hvad lag och rätt hette, tvang rättvisans högste vårdare i landet att underteckna den unge Nils Stures dom.

Samma dag Nämndens utslag föll, lät Jöran Persson vid högsta straff förbjuda knektarne, som varit med Nils Sture i fält att något vittna till hans fördel, men när följande dag Nils Sture under sitt skymfliga tåg, kom fram till det hus vid Jerntorget, der Jöran Persson befann sig, började de med en mun ropa, att Sture förhållit sig som en ärlig svensk man. Jöran Persson rusade då fram med draget svärd, men rörelsen bland knektarne var så hotande, att han nödgades draga sig tillbaka in i huset. På natten lät Jöran Persson i all hemlighet föra honom till Örby, der han skulle hållas fängslig, men när Jakob Henriksson, hans forne befälhafvare, som vid Axtorna bevittnat hans mannamod, fick höra detta, trängde denne sig upp i slottet till konungen (»ty slottsporten var all adeln förbjuden, så att ingen måtte komma upp») [2]) och bad honom icke tillåta Jöran Persson att så handla med konungens trogne tjenare. Konungen sade sig icke hafva någon vetskap om Stures bortsändande och vi hafva icke rätt eller skäl att betvifla dessa konungens ord. Sture fördes efter två dagar tillbaka till Stockholm, der den nyss dödligt förolämpade och skymfade ädlingen inom kort öfverraskades af konungens frieri-uppdrag till Renata af Lothringen. Vid den bekanta ransakning, som följande året hölls på Svartsjö med Sturarne och andre anklagade af adeln, hvartill vi nedan återkomma, säges det i Nämndens protokoll om Nils Svantesson,

[1]) Ej heller var ju de tyske knektarnes tygellöshet en för konungen okänd sak. När Mornay i slutet af år 1565 meddelade honom, att danskarne ernade på hvad sätt som helst återtaga Varberg, svarade han, att han icke trodde det de tyska knektarne, som voro i danska konungens tjenst, skulle gå in på att börja någon belägring, så mycket mindre, som de ej uppburit sold. (Bref fr. kon. t. Mornay, d. 29 Nov. 1565. Konc. i R. a.). Man erinre sig äfven rättegången mot de tyske ryttarne, hvarför vi förut redogjort.

[2]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 105.

att han »för sin otillbörliga handel blef något straffad, dock icke som han hade förtjent, utan var för den skuld benådad med ett ringare straff, på det att han sig troligare skulle bevisa än tillförene och på det troligaste uträtta det värf och ärende i Lothringen, som honom blef budet och befalt». Man försökte sålunda att gifva en skenbar konseqvens åt sitt förfarande mot Nils Sture, men man kan icke säga att försöket lyckades. Konungen ville låta förstå, att han af idel nåd låtit till lifvet skona brottslingen, för att sedan denne utstått sitt »ringare» straff, att mista sin ära, gifva den nyss af skymfen brännmärkte tjenaren tillfälle att på giljarefärden till en utländsk furstinna återupprätta sitt förlorade anseende. Nog hade konung Erik äfven förr varit en besynnerlig friare, men denna gång skulle han, i afseende på valet af ombudsman, hafva öfverträffat sig sjelf, derest icke en annan, verklig anledning förmått honom att välja Nils Sture och ingen annan. När en gång den kungliga handen stötte dolken i Nils Stures bröst, säges det, att denne sjelf utdrog den, kyste den och räckte den åter till sin vilsekomne konung; nu var det icke blott konungens uppflammande misstro och vrede, som behöfde förlåtelse, det var ock den förhatlige konungagunstlingens, Jöran Perssons förgripelser mot en ädel och ännu mäktig slägt, som på detta sätt, enligt konungens förmenande, borde kunna godtgöras. Ädelmodet att låta den fallne återupprätta sig får sålunda lemna plats för ett ängsligt begär att öfverskyla en tillfogad ärekränkning, att gifva upprättelse innan hämnd blefve kräfd. Ingen af de förorättade utkräfde hämnd för egen räkning; det var hämndens egen gudinna, som så fogade, att den dröjande vedergällningen under händelsernas gång blef sammanlänkad med den ännu i det yttersta försonlige Nils Stures öden.

Då Nils Sture efter afresan från Stockholm till Tyskland gjorde ett kort uppehåll på Vadmalsön och sedan på en holme längre ut i skärgården, erhöll han besök af många slägtingar och vänner, men bland dem, som der samlades att taga afsked af honom, funnos ock förrädare, hvilkas besök hade till ändamål att komma en af konung Eriks sjukliga fantasi och Jöran Perssons hätskhet uppdiktad sammansvärjning på spåren. Efter hvad som nyss skett kunde väl knappast några vänner samlas kring Nils Sture, aldraminst då bägarna gjorde sin rund, utan att talet föll på ämnen, vid hvilkas afhandlande man icke ens af fruktan för spioner lät förmå sig att så noga väga ordet. Det var

här den egentliga sammansvärjningen skulle hafva skett, som sedermera blef föremål för Nämndens beryktade ransakning på Svartsjö, men som icke ens Jöran Persson kunde leda i bevis.

De misslyckade friarefärderna bidrogo till konungens misstankar, som i första rummet träffade Sturesläglen. Fjorton dagar efter det att Svante Sture undertecknat sin förpligtelse att såsom Sveriges drottning hylla hvem helst konungen kunde komma att utse till sin brud, mötte konungen en af grefvens jägare, Nils Persson, på gatan, då denne kommit till staden med villebråd och skulle till en smed bära sin bössa för att lagas. Han kastades genast i tornet och efter tre dagar lät Jöran Persson med honom anställa pinliga förhör, för att tvinga honom tillstå, att hans husbonde befalt honom skjuta konungen. Jöran Persson lofvade honom först 100 daler om han ville vittna detta, men då han vägrade, lät han, enligt en samtida berättelse [1]), på hans bröst uppbränna två i bränvin dränkta skjortor; han kunde likväl icke förmås att vittna falskt. Något sådant vittnesbörd synes dock icke hafva varit af nöden, ty när han inför Nämnden anklagades, blef han utan vidare omständigheter dömd till döden. Konungen lär dock hafva gifvit honom nåd, hvarefter Jöran Persson sände honom till straffarbete i Sala grufva.

Ransakningen på Svartsjö började den 8 Maj [2]). Vid pass en månad förut [3]) blef Gustaf Ribbing, den man som var utsedd till konungens och Jöran Perssons verktyg, inkallad inför Nämnden för att der muntligen redogöra för hvad han hade sig bekant om de misstänkte herrarnes stämplingar. Hans vittnesmål vid detta tillfälle var hufvudsakligen en bekräftelse på den redogörelse han redan i början af året afgifvit [4]). »Onödd och otvungen» sade han sig hafva hört af herr Gustaf Olofssons egen mun, äfvensom af tvenne grefve Svantes tjenare [5]), att grefve Svante, grefve Per och herr Gustaf Olofsson stämplat allt ondt mot konungen, velat förhindra hans giftermål och låtit förstå att, om han icke ville taga till gemål, den som de skulle föreslå, så ville de »något anrätta, som icke duga skulle,

---

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 124.

[2]) En utförlig skildring häraf meddelas i Ahlqvists uppsats om »Sturemorden» i Hist. Bibl. 1877.

[3]) Domb. d. 5 Apr. (Koncept. R. a.).

[4]) D. 7 Jan. Tr. i Hist. Bibl. 1877, s. 149—150.

[5]) Lasse Hök i Korpeboda i Larfs socken och Germund Persson på Kållön invid Leckö.

och först begynna med sina landtbönder, sedan tänkte de sig väl bekomma mera medhåll». Herr Sten (Leijonhufvud) hade dessutom sagt, att om konungen icke toge hans dotter till gemål, skulle han biträda de andre »i råd och dåd». »Och ändock», tillade Gustaf Ribbing, »att herr Benkt Gylta är min morbroder, kan jag icke säga, att han är konungen alldeles rättrådig, alldenstund han sig ofta hafver sig emot honom besvärat». Samma dag utgick kallelse till det riksmöte, der rikets främste män skulle dömas.

Då den slutliga ransakningen på Svartsjö företogs, uppträdde först en främmande äfventyrare, vid namn Peter Sastorp, och vittnade inför konungen, hertig Magnus af Sachsen och 12 af Nämndens ledamöter, att han af den tyske ryttmästaren Josua von Genewitz hört, att denne vore sammansvuren med Abraham Stenbock, Ivar Ivarsson och Erik Sture för att »fördrifva högstbemälte K. Maj:t». Undersökningen företogs först med Abraham Stenbock, hvars svar lydde: »det kan väl ske att sådant är för handen, men han nekade sig veta af deras råd och handel». Hans dödsdom fäldes dock redan denna dag, men två dagar senare, d. 10 Maj, uppträdde Jöran Persson ytterligare emot honom, för större säkerhets skuld, och medförde då en herr Abrahams tjenare, som vittnade, att hans herre och Genewitz haft med hvarandra åtskilligt att göra, samt att den förre yttrat det »herr Nils Sture var skett orätt». Jöran Persson hade dessutom nu i ordning ett bref, som han tvungit Stenbock att skrifva till Genewitz, och hvars ordalydelse kunde tydas såsom bevisande förrädiska stämplingar. Det var icke Jöran Perssons hotelser med tortyr, som förmådde Stenbock att skrifva detta bref, utan ett intyg af Jöran Persson om att detta skett på konungens befallning. Detta intyg påträffades ock i herr Abrahams ficka, sedan han fallit ett offer för konungens misstankar och Jöran Perssons list.

Äfven Ivar Ivarsson dömdes på Svartsjö till döden; protokollet innehåller deremot ingenting bestämdt om Erik Stures öde, ej heller omtalar det ransakningen med Svante Sture. I konung Eriks dagboksanteckningar säges, att Nämnden varit sinnad att fälla den senare, men att konungen ville att hans sak skulle närmare granskas. Ännu den 16 fortforo Nämndens ransakningar på Svartsjö, men det gälde då inga andra än en af grefve Svantes tjenare, vid namn Jöns Jönsson, »som skrifvit några falska bref

i K. Maj:ts namn, deruti K. Maj:t är sin titel beröfvad», samt Abraham Stenbocks tjenare, Hans Wolf, hvilken förut uppträdt som vittne. Den senare underkastades tortyr och begge dömdes till döden. Till dessa knapphändiga protokollsanteckningar på Svartsjö bifogades, enligt en kort antydan derom, utförligare redogörelser. Dessa finnas dock nu icke mera till. Är detta en tillfällighet, eller påminner det måhända om det motto, som står att läsa öfver en förteckning på konung Eriks ståthållare och tjenstemän: fides et taciturnitas?

De fångne herrarne fördes till Upsala, der konungen, Jöran Persson och ständerna stämt möte. Under det att de senare der samlades, hade vansinnet med sina furier och Jöran Persson med sitt förtal satt mordvapnet i konungens hand. Den dödsdom Jöran Persson sedan lyckades aftvinga ständerna, blef en den tommaste formalitet.

Så ringa skattades den dock hvarken af konungen eller af hans rådgifvare, ehuru det snart nog skulle visa sig att likafullt vedergällningens stund för dem var nära. Det gälde först Jöran Persson. Det säges, att konung Erik en gång af stjernorna fått en vink om det öde, som hotade honom och hans gunstling. För att ana detsamma kräfdes sannerligen icke hjelp af någon sådan himmelsk »trollkonst», och ingalunda lär Jöran Persson hafva behöft läsa i stjernorna fru Märta Eriksdotters eller de andre förorättades vilkor för en förlikning med konungen. Det ser nästan ut som om Erik med likgiltighet bifallit deras fordran, att Jöran Persson, såsom det förnämsta upphofvet till allt ondt, skulle stå sitt straff. För första gången skildes nu konungens och konungagunstlingens banor. Den ene skulle för en kort tid skenbart höja sig ur sin förnedring; den andre skulle skenbart förnedras för att snart åter träda upp vid sidan af tronen. Ännu en gång skulle de tillsammans spela mäktige herrar, men att det led till skådespelets slut, derom kunde de lätt öfvertyga hvarandra.

Ungefär två månader efter morden i Upsala (d. 15 Juli) befalde konung Erik rådet att låta gripa Jöran Persson och hans hustru »för att stå till svars för dem, som dem med rätta kunna hafva något att tilltala», och tio dagar senare erhöll rådet en ny befallning att, om Jöran Persson anklagat och låtit döma de i Upsala »afsomnade» herrarne för det ofvan omtalade brefvet, som afsändts till Genewitz, så vore detta orätt och hade skett

emot konungens vilja och befallning, hvarföre Jöran Persson måtte stå till svars inför opartiske domare. Under Augusti månad synes han hafva varit innesluten först i ett hårdare, men derefter i ett lindrigare fängelse, intill dess att den första egentliga domen öfver honom fäldes, d. 5 September. Domare voro då utom rådet äfven Nämndens ledamöter, hans gamle bekante. Här var icke fråga om de anklagade herrarne. Några tyske köpmän visade, att Jöran Persson fråntagit dem betydliga egodelar, såsom förverkade; men detta hade skett med orätt. Det är att märka, att domarena i Nämnden varit med derom. Vidare kom frågan om mutorna på tal. Tvenne andre tyske köpmän hade nämligen förärat honom »ett kors med diamanter, rubiner och smaragder, så godt som 100 tyska daler» samt »en ståtlig ring» med samma slags stenar, värd 50 daler, »uppå det att han skulle förfordra deras saker inför K. Maj:t», När detta icke skett, ansågo sig de båda gifvarne berättigade att återfordra sina gafvor. Man visade nu att Jöran Persson sjelf förut gerna plägat straffa dem, som tagit mutor, och dömde honom skyldig att återbära gåfvorna och att mista sitt ämbete [1]). Derefter uppträdde inför Nämnden några qvinnor, hvilka han velat med våld tvinga »att fullkomna hans onda begärelse». Han hade trängt sig in i deras hem, slagit sönder hvad de egde och derefter hade han *jämte sin hustru* återkommit och öfverfallit dem med smädeord. »Och hafva många fattiga», hette det vidare, »sådant måst lida och nedtysta intill denna dag af rädsla och fruktan för Jöran Perssons hot och trug, men de (åklagarinnorna) betacka K. Maj:t som nådigt tillåtit hafver, att hvar och en må sig öfver sin tillfogade orätt mot Jöran Persson beklaga». I anledning häraf dömdes han från lif och gods [2]). Slutligen hade han, sedan han blifvit dömd till fångenskap, låtit sätta en tysk ryttare i jern, och när grefve Per förnam detta och sände riksprofossen Per Gadd för att fråga, om han gjort det på konungens befallning, öfverföll Jöran Persson honom »och hade stött hjertat sönder i honom, om han kommit till sin värja». Domen slutar med följande ord: »Utom detta är en allmän klagan hos gemene man och nogsamt bevisligt, att när någon fattig menniska är dömd från sitt lif, då har Jöran Persson genom professer låtit röfva, rappa och sköfla deras lösören från deras fattiga hustrur

[1]) Enl. 3 kap. Tingmålabalken.
[2]) Enl. 4 kap. Kon. balken.

barn och arfvingar, som dem dock icke äro med lag och rätt ifråndömda» [1]).

Samma dag, denna dom fäldes, insattes Jöran Persson och hans hustru ånyo i ett hårdt fängelse på Stockholms slott och vakt stäldes utanför hans hus, som tillstängdes. Dagen derpå anropade han konungen om hjelp, men lemnades tills vidare at sitt öde. Dödsdomens verkställande uppsköts och en ny rättegång företogs den 20 Oktober. Utom de ordinarie medlemmarne af Nämnden deltogo äfven nu rådets medlemmar samt andre, tillsammans 43 personer. Denna ransakning anstäldes med stöd af konungens ofvannämnda bref till rådet af den 25 Juli [2]). Gentemot Jöran Persson uppträdde nu grefve Per Brahe, friherre Gustaf Olofsson (Stenbock), friherre Sten Eriksson (Leijonhufvud), herr Ture Pedersson (Bielke) och Hogenskild Nilsson (Bielke). Den sistnämnde erbjöd sig först att svara till de anklagelser Jöran Persson kunde hafva att, såsom han förut gjort, anföra mot den nu aflidne grefve Svante. Denne erkände att han gjort det »af hastigt mod och obetänkt». Likaledes kunde han icke neka, att han falskeligen anklagat Abraham Gustafsson för det bref, denne skulle hafva skrifvit till Genewitz. Vidare tillstod han sig icke hafva haft kunskap om några förrädiska stämplingar, utan endast lyssnat till vittnen, hvilkas giltighet han sjelf inför rätten underkände. De anklagade adelsmännen, »så väl de, som uti Gudi afsomnade äro, som de der ännu lefva», förklarades »frie och utan skuld och brott, men Jöran Persson, roten till allt detta, hvilken uti denna sak, som uti allt annat, stått efter alle mans, så höga som låga, ära, lämpa, lif och gods», dömdes att straffas såsom »en ärelös, trolös, menedig, förrädare, skälm och bösewicht» [3]). Det var, såsom vi ofvan nämnt, icke blott »herrar», som satte sina namn under denna skildring af Jöran Persson, det var bl. a. äfven sådane forne vänner, som en Jakob Tejt, en Klemet Hansson och en Blasius Olsson. De hade med Jöran Persson många gemensamma minnen från Nämndens forna dagar. Denna dom blef fäld af Nämnden, nu såsom ofta i förening med rikets råd och några andre män. Denna dom, snart sagdt den sista Nämnden fälde, blef derföre i viss mån en dom öfver henne sjelf, dock icke den sista. Då konung Johan år 1569

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. 29, s. 164—177.
[2]) Se ofvan sid. 380.
[3]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 184—193.

fann sig föranlåten att låta svenska folket veta, hvarföre han afsatt sin broder från svenska tronen, anförde han såsom en bland de många orsakerna dertill, att Erik »gjort sig en Nämnd, på det att ingen skulle undkomma hans giller och snaror. Han hade ock utvalt sig en rådgifvare, benämnd Jöran Persson, som han i allt sitt okristliga förehafvande brukat riket till förderf, hvilken ock synnerlig lämpa och sätt hade till att ställa sådant i verket. Med honom beslöt han huru lag och rättvisa skulle hallas vid makt och alla domar afsägas. Och om de, som i Nämnden voro, än hade någon gensägelse deremot, blef sådant icke efterlåtet, utan det måste blifva vid den dom, som tillförene af konungen och Jöran Persson var beslutad, ehvad det var de andre mera ljuft eller ledt» [1]).

Att Nämnden, i synnerhet under de första åren af sin verksamhet, stält sig i rättvisans tjenst, hafva vi förut visat. Det fans mycken orättrådighet i landet, som hon gjorde till sin uppgift att bestraffa och sålunda med varnande exempel utrota. Hvad som saknades henne, var mindre begär att skipa rätt efter landets lagar, än mod och makt att trotsa den fruktansvärde och och hersklystne inquisitorn, för hvilken menniskolif betydde intet, konungaynnest mycket, makt och rikedomar allt.

I hvad mån Jöran Perssons hustru varit delaktig i hans brott är icke lätt att säga. Vi hafva sett, att hon åtföljde sin man, då denne trängde sig in till qvinnor, dem han icke lyckats valdföra, och att hon bistod mannen i att förolämpa dem. Det hade dock varit en tid, då hon, såsom det synes, på mycket förtrolig fot umgåtts med Karin Månsdotter och med henne njutit af de läckerheter konungens kök och källare kunde bjuda på. Messenius berättar att Karin sjelf uppträdt inför Nämnden och de öfrige domarena, som dömde Jöran Persson, med anklagelser mot dennes hustru, derföre att hon skulle hafva utspridt ett rykte, att Karin genom trollkrafter tjusat konung Erik och med samma medel beröfvat honom förståndet [2]). Vi hafva icke funnit bevis derpå, men visst är att hustrun nödgades dela mannens fängelse.

[1]) Stiernman, Riksdag. o. Mötens Beslut, I, s. 289—290.

[2]) Ahlqvist, Karin Månsdotter, s. 18, 20, 36. Sjelf hade Järans hustru blifvit förtalad af en annan qvinna vid namn Margareta, gift med Peter Johansson; så påstod åtminstone mäster Lars' hustru, men Peter Johansson förnekade detta, sägande, att denna senare icke kunde bevisa det, »utan har hon med Guds hjelp ljugit». Detta blef emellertid ämne för samtal äfven på hofvet.

I December 1567 skref Jöran Persson ett bref till kansleren, den gamle Olof Larsson för att råda honom att icke lägga något hinder i vägen för konungen, i fall han ville sjelf draga i fält mot danskarne. Jöran Persson menade, att detta kunde dertill hjelpa att konungens »melankoliska blod försvunne». I samma bref beklagar han sig deröfver, »att han sitter innesluten inom en tjock mur med två dörrar och vakt, väl förvarad». På tjugu veckor hade han icke talat med någon annan än fångvaktaren, som förde mat till honom. Ungefär vid samma tid skref han till konungen, att han hade något vigtigt att meddela honom. Synbarligen fruktade man att Jöran Persson skulle förstå att på något sätt befria sig ur sitt fängelse, och sjelf lät han utsprida, att konungen ernade släppa honom lös. Detta kom äfven till rådets kännedom, hvarföre Sten Eriksson gaf mäster Mårten Helsing i befallning att härom fråga Olof Larsson. Denne intygade, att Jöran uppdiktat detta och sade sig sjelf i samma dagar hafva hört af konungen, att han icke vore honom »med så mycken gunst benägen, som han pockar uppå»[1]). Någon annan af Eriks omgifning skref likaledes till Hogenskild Bielke både om konungen och Jöran Persson. I detta bref säges bland annat: »Hvad vår allernådigste konung belangar, har han nu någon tid varit temligen tillfrids, dock felar här mycket och är borta, som tillstädes borde vara, och är här icke, såsom en part väl tänker, någon simulering, utan här är större allvar med i den måtto, än som vi det gerna såge. — — — Hvad Jöran Persson och hans förlossning angår, så veta vi oss intet till att erinra att här hos K. Maj:t något sådant skall förhandladt vara, eller ock att här någon är, som sig derom mycket vinnlagt hafver, men det är skrifvet till Nämnden, att om det befunnes, att han någon hafver låtit afdagataga utan dom och ransakning (såsom tyvärr, efter vårt betänkande, något sådant väl befinnas kan), då förmoda vi, att K. Maj:t skall icke mycket lägga sig ut för honom, utan heldre bevilja att han sitt tillbörliga och välförtjenta straff bekomma måtte». Detta bref slutar med en antydan derom att det varit fråga om att utan konungens vetskap nu låta afrätta Jöran Persson. Detta ansågs dock icke rådligt, ehuru det nyss förut så skett med Peter Velamsson[2]). Denne drabant, som bistått konungen vid mordet på Nils Sture och

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 200 ff.
[2]) Odat. bref till Hog. Bielke från onämnd person. Acta Hist. R. a.

som uppgifves hafva varit Jöran Perssons systerson, hade nämligen i slutet af detta år (1567) blifvit instämd inför Nämnden. Nils Bagge på Elmteryd anklagade honom för att hafva slagit ihjäl hans broder Per Isaksson och Nämnden dömde honom till döden [1]). Detta är den sista dom, som finnes i Nämndens dombok antecknad. Karin Månsdotter sökte träda emellan och utverka nåd för honom, men samma dag hans dom föll, skref hon fran Svartsjö till rådet i Stockholm, att hon icke kunnat förmå målsegandena att afstå från deras rätt [2]). Man synes dock hafva fruktat för att denne farlige man skulle senare blifva benådad, efter som man i hemlighet röjde honom ur vägen.

Under den tid Jöran Persson satt fången, var man sysselsatt med att samla upplysningar om hans brott, och den 12 Dec. uppsattes en ny anklagelseskrift emot honom. Trenne personer, köpmannen Thomas Vastenov, Peter Poys och Olof Jonsson, som inför Nämnden blifvit friade, hade Jöran Persson låtit »pina och plåga med bojor och annat olidligt arbete» och från tolf lifdömde personers hustrur och barn hade han genom profosserne tagit deras lösören, som dem icke blifvit fråndömda. Tre främlingar hade han i smyg afdagatagit: den ene lät han mörda i Tjufkällaren och sedan kasta i strömmen, den andra blef bakbunden och sköts ned i Söderström, och den tredje blef om natten förd ut på fjärden utanför Gråmunkeholmen (Riddarholmen) samt der med en sten om lifvet kastad i sjön. Derefter meddelades en förteckning på 73 »förnämlige personer», såsom fogdar, knekthöfvidsmän, profosser, kammarskrifvare m. fl., som han låtit afrätta och hvilkas namn voro kända, men att det äfven fans hvad man skulle kunna kalla »profanum vulgus», okändt folk, som fallit offer för honom, visas af ett tillägg, hvari det heter: »det är allom kunnigt huru många fattiga menniskor aflifvade äro på andra orter af de profosser och synnerligen af den Olof Arvidsson, der en ynkelig och gräslig klagan öfvergår, att han så många hafver låtit taga af daga, och sedan sköflat deras gods; derom kan blifva uppenbaradt när det blifver ransakadt utöfver Småland och Vestergötland».

Beskyllningen mot Jöran Persson att det var han, som låtit afdagataga de 73 angifna personerna, är dock ingalunda sann, så vida icke dermed förstås, att det varit han, som genomdrifvit

[1]) Koncept. t. Nämndens dombok f. d. 29 Nov.
[2]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 204—205.

deras dödsdomar, eller möjligen att han, i händelse, såsom stundom ifrågasattes, konungens nåd trädt emellan, lika fullt låtit Nämndens domar verkställas, hvilket icke är bevisadt. Vid en jämförelse mellan ifrågavarande anklagelseskrift mot Jöran Persson och de i Nämndens dombok införda dödsdomarna finner man nämligen, att det endast är 16 af de 73 personer, hvilka man sagt att Jöran Persson låtit afrätta, hvilkas dödsdomar icke blifvit af Nämnden fälda, och dessutom bör man erinra sig, att denna dombok icke nu mera befinner sig i fullständigt skick. Att Nämnden egt att, konungen oåtspord, fälla dödsdomar, hafva vi förut visat, men det ser ut som om man åtminstone i de flesta dylika fall inhemtat konungens vilja. Huru Jöran Persson lät profosserne fara fram i landsorterna, vet man ej, men om än icke urkunderna derom meddela några bestämda uppgifter, är det dock visst att ryktet utpekade honom såsom mångas bödel. Stundom viste han att gå utsökt listigt till väga. En skotte, vid namn Hanstedt, hade blifvit i Stockholm insatt i fängelse såsom spion; han sände derifrån till konungen, som då jämte Jöran Persson vistades på Kungsbro, en af sine landsmän för att utverka nåd, hvilket konungen beviljade *på papperet*, men Jöran Persson skref och befalde på konungens vägnar ståthållarne i Stockholm att ransaka och fälla dom öfver den fångne. Denna befallning slutar med följande märkliga ord, om hvilka konungen möjligtvis icke egt någon kännedom: »Detta mån I göra med det aldra första, förty denne skotte, som här är, varder bekommandes en föreskrift af K. Maj:t till eder, förmälande att denne Hanstedt skall varda benådad och lösgifven. Dock skall han den icke förr bekomma, än man kan tänka att med den andre ändadt är. När han då kommer, mån I låtsa eder detta tycka illa vara och derför beskylla den skotte, som icke hastigare hafver färdats». Att detta bref är skrifvet sjelfva julaftonen, sedan enligt Eriks befallning konungsfrid blifvit bjuden öfver landet, är ingalunda någon mildrande omständighet.

Att konung Erik skulle finna det svårt att länge undvara Jöran Persson fruktades allmänt. Ingen af konungens öfrige tjenare hade så ofta stått vid hans sida, som denne gunstling. De enda tillfällen vi se Jöran Persson skild från honom äro under de jämförelsevis få resor, till hvilka antingen särskilda uppdrag eller räfstefärderna i Nämndens sällskap föranledde honom. Konungen tog sjelf en synnerligen verksam del i regerings-

ärendena; hans egna tankar låta sig lätt igenkännas i den massa af instruktioner och befallningar af alla slag, som under hans tid utfärdades. Framför allt följde hans vaksamma och misstänksamma blickar krigets gång. Men för Jöran Persson var mycket öfrigt att göra; till rådet frambar han mundtligen konungens propositioner, diplomatiska skrifvelser uppsattes af honom, förläningsregistren fördes under hans uppsigt, åklagaremakten låg i hans hand, spionberättelser icke blott från fiendens läger utan äfven från svenska bygder insändes till honom. Konungen hade väl till sitt förfogande flere högtbetrodde sekreterare än Jöran Persson, men denne stod konungen närmast i makt[1]). Det sades om Erik, att gunstlingens dom »tycktes honom icke misshaga», men egentliga anledningen, hvarföre konungen lät honom hållas fängslig, får väl antagas hafva varit den, att han, skrämd af de blodiga skuggorna från fängelset i Upsala, hvarken vågade eller kunde, om han än gerna velat, trotsa äfven den förbittring, som kommit gunstlingen till del. Lugnet före stormen frestade konungen till säkerhet. Då det följande året, det ödesdigra, bröt in, satt hans förtrogne ännu innesluten i fängelse, om det ock blifvit lindrigare. Han hade derifrån afgifvit förpligtelse, att hvarken han, hans hustru eller slägtingar skulle stämpla något till Sveriges rikes eller K. Maj:ts skada. »Men», tillade han, »att besöka eller underdånigst besöka låta K. Maj:t, dock icke så, att någon deraf skall till skada eller på förderf komma, hoppas jag att ingen mig förtaga kan» [2]). Så snart detta hans hopp blef verklighet, kunde man ock vänta att fän-

[1]) I ett koncept till kansliordning (i R. a.) angifves Jöran Perssons befattning sålunda: Kongl. M:ts procurator och negotiorum secretarius Jören Pedersson: Hans embete ähr att bestelle och scriftelig författa alle wichtige tractater, hwad helst thet ware kan, som emillen Kongl. M:t och H. K. M:ts her bröder kan förefalle; thesligist och eliest hafve publicas actiones förhänder, hvilke H. K. M:t sjelf och rikit angelle, och thesligis bör han och wete beschedh um alle förläninger, hurn mykit som förlänt är, och hvad såsom hvar och en bekommedt hafver, ther på han och visse register holle schall; och för än såsom nogot med bref och sigel blifver bebrefvet, lathe förslå udi Kongl. M:ts Reknecammer, hvad them hvar och en af sin förläningh Cronan till gode och tienst schall holle. Så schal honom och gifve acht på, att hvar nogre seden befinnes af K. M:ts undersåther, ädle och oädle, ho helst the äre, så wäl högre som nidrige stondh, som uthen laghligh förfall försumedhe och icke hörsamligen lothe sig befinne, till hvad del honum blifver af H. K. M:t tillsagdh, anthen genum bref och scrifvelse, eller och eliest, att the samme motte blifve straffede wid theris förlänings förläningh, medh mindre then samme, som sig så försedt hafver, blifver af Kongl. M:t synnerligen benådder: och eliest in genere ther um så bestelledt, att Kongl. M:t och Cronen therudinnen icke motte blifve försnelledt.

[2]) Handl. rör. Skand. Hist. III, 102.

gelseportarne skulle springa upp. Med friheten, som konungen gaf honom, följde ock upprättelse, sådan konungen plägade gifva den. Han förklarade Jöran Persson »alldeles oskyldig» och bekräftade detta med det djerfva påståendet, att hans anklagare deri instämde. Detta vederlade han snart sjelf. Då han ville använda Jöran Persson i några vigtiga riksangelägenheter, lät denne förstå, att han icke kunde åtaga sig sådana uppdrag, förr än han blifvit fri från alla anklagelser. Hvilka särskilda uppdrag härmed åsyftas, säges icke uttryckligen; vi anmärka endast, att talet härom uppstod kort efter det att Jöran Persson erhållit konungens befallning att åter hopsamla det guld och silfver, som ur konungens af fruktan darrande hand blifvit utströdt efter morden i Upsala. Hvilka personer deremot han utpekade såsom sine förtalare, är nogsamt bekant; de voro inga andre än grefve Per Brahe och herr Sten Eriksson, två af dem, som undertecknat hans första dom och som, då den andra fäldes, uppträdt såsom hans åklagare. Desse erhöllo befallning att skriftligen uppsätta sina anklagelser, på det att nya förhör måtte kunna anställas, men synas icke hafva efterkommit denna befallning.

Emellertid hade Jöran Persson i slutet af Februari (1568) blifvit kallad till konungen i hans fältläger i Småland. Man hade väl varnat konungen för att taga ett så dristigt steg, men han lyssnade ej derpå; då en af sekreterarne, Mårten Helsing, gjorde sina föreställningar mot Jöran Perssons återupptagande till gunst, blef konungen så uppbragt, att han våldförde sig på rådgifvaren och misshandlade honom så att han deraf ljöt döden [1]).

Medan konungen låg i fält, hade nu händelserna utvecklat sig inom landet. Kring upprorsfanan, som hertigarne höjde, samlade sig villigt ett misshandladt folk. Från fönstren i Stockholms slott sågo konungen och Jöran Persson upprorsskarorna bölja fram; det fans ej längre några medel, med hvilka stormen kunde besvärjas.

Stockholms murar hejdade för en stund de hertigliga trupperna. Hertigarne, som blifvit inbjudna att bevista konungens bröllop, hade då icke infunnit sig, såsom det allmänt sades, af fruktan för Jöran Persson. Nu kommo de i stället med ett ståtligt följe, som hånfullt ropade öfver stadsmuren åt Eriks knektar och kallade dem Jöran Perssons hoffolk. Desse blefvo då

[1]) Hist. Bibl. 1878, s. V.

uppbragte och några af hingstridarne rusade in i Jörans bostad, slogo ut alla fönstren och hade tagit honom till fånga, om det icke lyckats honom att hemligen smyga sig ut och begifva sig upp till slottet [1]). Konungen lät då en profoss gå omkring på gatorna och förkunna att ingen, vid lifsstraff, finge våldföra sig mot Jöran Persson. Men knektarne hotade honom alltjämt, och da konungen i hans närvaro uppmanade dem att stå honom bi mot fienden, lofvade de detta, om han blott ville utlemna Jöran Persson. Konungen försökte då taga gunstlingen i försvar, men så stor var förbittringen mot honom, att Erik hade att välja endast emellan att behålla honom vid sin sida och se de siste trogne kämparne öfvergå till fienden, eller att ännu en stund i spetsen för dem hålla stånd och låta den förhatlige gå sitt öde till möte. Jöran Persson försökte att sätta sig till motvärn, men blef öfvermannad i konungens åsyn. Knektarne sleto kläderna af honom, förde honom ned i staden och omkring på gatorna, satte en kafvel i hans mun och begåfvo sig med honom till hans moders hus. Modren togo de äfven med sig och läto en rotmästare och fyra knektar föra Jöran Persson, samt 8 andre knektar hans moder, till hertigarnes läger [2]), och, tillägger berättelsen, »blefvo de mycket välkomna, ty nu var fågeln fången, som de länge sökt». Modren, som hade en bindel för ögonen, föll af hästen och bröt halsen af sig. Jöran öfverlemnades i professens och bödlarnes händer och fick nu sjelf göra bekantskap med pinoredskapen. Tvenne gånger, den 18 och 21 Sept., underkastades han tortyr och afgaf dervid en bekännelse, hvilken dock endast angick hans senare tid, sedan upproret brutit löst, och icke sprider något ljus öfver hans föregående dagar.

Hvad som af denna bekännelse framgick, var hufvudsakligen, att ingenting bortförts ur skattkammaren eller ur rikets arkiv, att konungen icke ernat mörda någon vid brölloppet, men att han väl haft annars ondt i sinnet mot hertigarne och adeln, att konungen ej heller velat lyda rådet att begifva sig ur landet, att Jöran Persson endast handlat på hans befallning, att biskopen i Kalmar, Petrus Caroli, Krister Persson, Peter Velamsson samt Per Gadd varit den egentliga orsaken till morden i Upsala,

---

[1]) Vår förnämsta källa för skildringen af dessa händelser äfvensom af Jöran Perssons afrättning är Gyldenstjernes (danska) krönika om nordiska sjuårskriget. Tr. i Rørdams Monumenta Historiæ Danicæ II.

[2]) De fyra knektarne erhöllo en belöning af 160 m. och rotmästaren 48 m.; de åtta knektarne, som förde modren, bekommo 192 m.

att herr Henrik Claesson varit förnämsta upphofvet till oenigheten mellan konungen och hertig Johan samt att Åke Benktsson varit den förste, som beseglat Nils Stures dom. Om sig sjelf bekände han endast, att han låtit nattetid bringa om lifvet fyra personer, ibland hvilka var Karin Månsdotters ungdomsvän Maximilian, som hon sjelf förrått [1]).

Det var en ganska kortfattad syndabekännelse Jöran Persson för egen räkning afgaf, men det fins andra vittnen, hvilkas yttranden kommit till efterverlden och som visa hvad hans samtid om honom tänkte. Främst bland dessa nämna vi den på konung Johan III:s befallning 1569 uppsatta redogörelsen för anledningarna till konung Eriks afsättning [2]). Han framställes der såsom sin grymme och misstänksamme konungs onde rådgifvare. Hans forne vän Jakob Tejt förnekade honom och anförde till sitt eget försvar, att han ådragit sig Jöran Perssons illvilja [3]). Franske sändebudet i Köpenhamn, Dançay, kallar honom »un misérable» och en tysk samtida berättelse om svenska förhållanden säger att han behöft en talrik skara professer till sitt förfogande [4]).

---

[1]) En utförlig berättelse derom läses i D. Hunds rimkrönika om Erik XIV, vers 384—396. (Utg. 10 häftet af Fornskr. Sällsk Handl.).

[2]) Se ofvan sidan 383, not 1.

[3]) I bref till Hogenskild Bielke. Se ofvan sid. 322, not. 3.

[4]) Vi hafva förut visat huruledes en främmande lycksökare hälsade Jöran Persson, vid början af hans bana, såsom landets ära och hopp. Huru svenska folket besjöng hans minne, framgår ur en hittills otryckt samtida visa, hvarur vi meddela följande:

»Fäster och städer, all Sväries landh,
Dem hade koning Erick uppunder sin handh
I jämna åtta åren.
Til mordh och til brandh stodh all hans begär,
Ty hann var Sväries krona så litet kär,
Som alle väl må att klagha.

Jören Persson, den bloodhundh, så var hans nampn,
Allt ontt han upkåm i Sväries land,
Uti koning Ericks tide.
Han var koning Ericks yperste man,
Förrådde hånnåm både från folk och landh
Igenom sitt tyranie.

Vilen I höra och rätt förstå
Huru ynkeligh månde i Upsala tilgå,
Då Erick en herredagh lätt hålda,
Men Jören Persson, den falske tyran,
Han förde de falske vitnesbreff fram
Utöfver the höglåflige härrer.

Dagen efter det sista pinliga förhöret blef Jöran Persson på det grymmaste sätt aflifvad [1]) och hans styckade kropp upphängdes på Brunkeberg, för att konung Eriks blickar skulle falla på dessa hemska vittnen om att vedergällningens stund nu var inne.

Jöran Perssons hustru begaf sig öfver till Åland, följd af hat och misstankar; hans egendomar indrogos till kronan, men en del deraf återgafs sedermera åt hans barn.

Den roll Jöran Persson spelade, var af så ingripande art, att hans historia sammanfaller med historien om de åtta år konung Erik innehade Sveriges tron. Vår uppgift här har endast varit att framställa grunddragen af hans personlighet, sådan densamma ännu lefver i minnet efter tre hundra år. Mäktig och kunskapsrik var han i många stycken sin tids öfverman, men så mycket större blifver hans ansvar. Mot sin konung ådagalade han en trohet, som icke svek. Den enes fall var den andres, ty lika säkert det var, att konungen, en gång öfvervunnen, skulle nödgas att åt en rättvis hämnd utlemna sin gunstling, lika visst var ock denne, i synnerhet under konungens sista svaghetstid, den ende, som kunde och förstod att gärda omkring den vacklande tronen, att bevaka den med sin trohet och stödja den med sin kraft. Men hans grymhet, hans oredlighet, falskhet och egennytta viste ej af några gränser; de måste af tecknaren

Så var konung Erick i sinne och modh
Til att förråda det höglofliga blodh,
Sin syster (!) till muskovitten sända,
Men Härren, som i högden är,
Var hennes beskärm och var henne när,
Halp hans tyranni omvända.

Gudh ske låfpris i alla stund,
Som hånnåm förtogh, så margelundh,
Hans onde upsått afrådde!
Det varit snart förrött med mordh och med brandh,
Som vitterligh är bådhe qvinna och man,
Som alle må att klagha».

[1]) Han bands först vid galgen och båda öronen afskuros långt in i hufvudet; derefter upphängdes han i galgen en half timme och nedtogs sedan, lades på marken och bands vid fyra pålar, hvarefter bödeln sönderslog hans underben och lår samt båda armarna; ånyo lemnades han en halftimme och derpå slog bödeln honom på bröstet. I detsamma kom hertig Karl till platsen, hörde hans jämmerrop och befalde bödeln afhugga hans hufvud.

framhållas såsom hufvuddragen i Jöran Perssons bild, som derföre, äfven med hans egen tid till bakgrund, framträder vidunderligt afskräckande. Den samtid, för hvilken han var ett gissel, fann icke uttryck nog starka, med hvilka den kunde brännmärka hans minne, och sällsynt sträng blifver ock hans dom, då efterverlden stämmer honom in för historiens domstol; de, som der vittna emot honom, äro hans missgerningar.

Bilaga.

Förteckning

på

de personer, som af Konungens Nämnd blefvo dömda till döden 1562—1567.

1562.

11/2 Landsknekten **Nils Matsson**, dråp.
[illegible]/3 Kammarskrifv. **Mikel Sigfridsson**, dråp.
» Mornays tjenare **Mats v. d. Leide**, dråp.
[illegible]/3 Fogden **Hans Våghals**, dolt en lifdömd.
24/4 Kammarskrifv. **Rasmus Nilsson**, försnillning.
[illegible]/4 **Olof Plåt**, försnillning.
[illegible]/[illegible] Lasse Lukassons tjenare **Anders Matsson**, dråp.
» Svante Stures tjenare **Söfring Persson**, dråp
[illegible]/6 **Lasse Klädeskrifvare**, oärlighet.
» Fogden **Torkil Bagge**, våld.
12/[illegible] Båtsm. **Clemet Tomasson**, dråp.
1[illegible]/7 Bonden **Lasse Eriksson**, »
23/7 Drabanten **Mårten Berger**, »
» » **Michael v. Lüneburg**, dråp.
[illegible]/11 Skytten **Hans Eriksson**, försummad krigstjenst.
[illegible]/2 Hingstrid. **Knut Jönsson**, dråp.
2/12 Fransm. **Louis de Varoul**, vicomte de Gruis, lasteligt tal.

1563.

21/2 Engelsm. **John Dymock**, lasteligt tal.
23/2 **Ivar Torstensson**, äktenskapsbrott.
12/3 Underfogd. **Mårten**, falsk ankl. för försnillning.
3[illegible]/3 **Kasper Richter**, bedrägeri.
4/4 **Johan Bertilsson**, stämpl. med h. Johan.
2/5 Fogden **Lasse Dalbo**, utkräft för stor skatt.
21/5 **Nils Birgersson**, stämpl. med h. Johan.
» Fogden **Esbjörn Håkansson**, myntor, m. m.
22/5 Kammartjenstem. **Sven Björnsson**, falska räkensk.

1563.

26/5 Kammartjenstem. **Marqvard Holst** försnillning.
8/6 Fogden **Erik Larsson**, försnillning.
17/6 **Lasse Michelsson**, stämpl. med h. Johan.
» Bonden **Mårten Mårtensson**, myteri.
28/6 **Anders Torbjörnsson**, stämpl. med h. Johan.
3/7 Fogden **Tufve Skåning**, försummat leveranser.
10/7 Konungens köpman i Elfsborg, **Olof Simonsson**, försummat leveranser.
» Kon:s köpman i Norrköping, **Erik Knutsson**, försummat leveranser.
16/7 Styrm. **Frans Andersson**, lotsat danska flottan.
» Båtsm. **Rasmus v. Engelholm**, rymt till fienden.
» Länsm. **Peter Svensson**, förräderi.
» **Markus Benktsson**, dråp.
» Fogden **Lasse Jonsson**, försummat leveranser.
» Fogden **Olof Knutsson**. falska räkenskaper.
22/7 **Ambrosius Skrifvare**, falsk ankl. för tjufnad.
31/7 **Hans Skotte**, stämpl. med h. Johan.
4/8 Fogden **Peter Ambjörsson**, försummat leveranser.
» Fogden **Peter Jonsson**, falska räkenskaper.
» Fogden **Hans Söffringsson**, försnillning m. m.

Hertig Johans tjenare:
1/9 **Claes Andersson**,
» **Nils Skalm**,
» **Liunge Larsson**,
» **Bertil Eriksson**,
» **Hans Henriksson**,
» **Mårten Myntskrifvare**,
» **Henrik Tomasson**,
» **Ture Ulfsson**;
} Stämplingar med hertig Johan.

1563.

Hertig Johans drabanter:
$^{1}/_{9}$ **Mårten Olsson,**
» **Olof Månsson,**
» **Benkt Galle,**
» **Knut Persson,**
» **Benkt Kristersson,**
» **Sten Hemmingsson,**
» **Lasse Andersson,**
» **Peter Hård,**
» **Siffrid Olsson,**
» **Peter Joensson.**
» **Erik Joensson,**
» **Per Hansson,**
» **Peter Sonesson;**
Hertig Johans fogdar och hingstridare:
» **Göstaf Nilsson,**
» **Joen Vestgöte,**
» **Nils Jönsson,**
» **Mats Holst,**
» **Erik Svensson,**
» **Tomas Skomakare.**
» **Claes Uttermark;**
Presterne:
» **Nils i Uskila** och
» **Mats i Töfvesala,**

} Stämplingar med hertig Johan.

$^{4}/_{9}$ Arkliskr. **Gorgonius Arvidsson,** försuml. i tjensten,
$^{10}/_{9}$ Fogden **Olof Olsson,** falska räkensk.
$^{15}/_{9}$ Räntm. **Anders Nilsson,** förspilt kronans medel.

1564

$^{6}/_{1}$ Samtl. befälh. och slottslofven på Elfsborg, förräderi.
» **Jöns Bosson,** försuml. i tjensten.
$^{7}/_{1}$ **Isak Nilsson (Banér),** yppat hemliga uppdrag.
$^{31}/_{1}$ **Olof Gustafsson (Stenbock),** lasteligt tal m. m.
$^{2}/_{2}$ **Nils i Backa,** våld m. m.
$^{27}/_{2}$ **Simon,** dråp.
$^{14}/_{3}$ Bonden **Erik Larsson,** dråp.
$^{17}/_{3}$ Perlstickaren **Jakob** fr. Schaffhausen, stöld.
$^{22}/_{3}$ Fogden **Erik Dalkarl,** oredlighet.
» Skrifvaren **Zacharias Larsson,** oredlighet.
$^{26}/_{5}$ Borg. i Stockholm **Per Jopsson,** hyst en spion.
$^{27}/_{5}$ Fogden **Olof Skrifvare,** våld.
» Knekten **Jöns Sop,** } ej afl. fullständ.
» » **Nils Kock,** } rustningar.
» » **Anders Olsson,** tagit dubbel lega.
» Knekten **Olof Andersson,** rymt.
» » **Anders Mattsson,** stöld.
$^{13}/_{6}$ Fogden **Jöns Trulsson,** oredlighet.
$^{3}/_{7}$ Arkliskr. **Mårten Mattsson,** »
$^{26}/_{8}$ **Jöns Juthe,** lasteligt tal.

1564.

$^{20}/_{10}$ Befalln.m. på Leckö **Knut Ingesson,** vållat slottets förödelse.
$^{26}/_{10}$ Dansken **Kristoffer Kock,** lasteligt tal.
$^{3}/_{11}$ **Knut Haraldsson (Soop),** afhändt kronan gods.
$^{20}/_{11}$ **Anders Jönsson,** dråp.
$^{21}/_{11}$ Kammartj.m. **Mårten Tomasson,** försuml. i tjensten.
$^{20}/_{12}$ Knekthöfv.m. **Lasse Böös,** våld.

1565.

$^{27}/_{2}$ **Asmus Sterm,** rymt.
» **Claes v. Tunneren,** spion.
$^{3}/_{3}$ Skinnskr. **Tomas Olsson,** försuml. i tjensten.
» Klädeskr. **Sven Nilsson,** felakt. räkensk.
$^{6}/_{3}$ Fogden **Anders Håkansson,** oredlighet.
$^{14}/_{3}$ Fogden **Torkil Bagge,** oredlighet och rymning.
$^{29}/_{3}$ Knekten **Anders Jöransson,** stöld, m. m.
$^{6}/_{4}$ Räntm. **Eskil Jönsson,** felakt. räkensk.
Maj. Hyttefogden **Hans Simonsson,** orättrådighet och försumlighet.
» Hyttefogden **Lasse Olsson,** orättrådighet och försumlighet.
» Hyttefogden **Jöran Larsson,** försuml. i tjensten.
» Profossen **Lasse Vestgöte,** försuml. att straffa fältflyktingar.
» Profossen **Lasse Holstensson,** försuml. att straffa fältflyktingar.
» Profossen **Lasse Anundsson,** försuml. att straffa fältflyktingar.
» Knekten **Erik Persson,** fältflykting.
» » **Jon Månsson,** »
» Hingstrid. **Jöns Eskilsson,** dråp. m. m.
» Skytten **Per Frost,** stöld.
» Åke Benktssons tjenare, **Abraham Michelsson,** våld.
» Fogden **Olof Rännare,** orättrådighet.
» Hans skrifvare **N. N.,** »
$^{20}/_{6}$ Räntm. **Måns Olsson,** oärlighet.
$^{23}/_{6}$ Fogden **Knut Andersson,** »
» Hans skrifvare **Simon Tomasson,** oärlighet.
$^{12}/_{7}$ Stockekn. **Halsten Persson,** lössläppt fångar.
$^{14}/_{7}$ Saltsjud. **Johan Turier,** kontraktsbrott.
$^{25}/_{7}$ Höfvidsm. **Erik Åländing,** våld.
$^{4}/_{8}$ Knekten **Örian Markusson,** våld.
» » **Sigfrid Mattsson,** »
$^{7}/_{8}$ **Håkan Larsson,** försuml. i tjensten.
$^{8}/_{8}$ **Benkt Larsson,** lägersmål.

1565.
16/11 **Sivard Karlsson**, dråp.
20/11 Ryttm. **Jakob Drachstädt**, fältflykting.
» Ryttaren **Herman v. Boxtadhöwe**, mutor.
21/11 Skeppshöfvidsm. **Erik Svensson**, stöld, m. m.
15/12 Kamreraren **Erik Berg**, oredlighet.
1566.
24/1 Ryttaren **Samsing Meisell**, våld.
[illegible]/2 **Nils Korp**, försuml. i tjensten.
4/2 Fogden **Jöran Larsson**, oredlighet.
» Hans skrifvare **Benkt Olsson**, »
» Skrifvaren **Lasse Mattsson**, »
11/2 Stalldrängen **Eskil Persson**, förolämpn. mot konungen.
» Ryttaren **David Humberg**, stämpl. med h. Johan.
14/2 Dansken **Selejakin Jonsson**, våld.
» Fogden **Kristoffer Persson**, oärlighet och våld.
15/2 Hingstrid. **Benkt Kart**, dråp.
21/3 **Georgius Nätter**, svek.
22/3 Fogden **Olof Jönsson**, dråp, m. m.
» Hustru **Karin Nilsdotter**, äktenskapsbrott.
27/3 Fodermarsken **Anders Månsson**, försuml. i tjensten.
2/4 Fogden **Lasse Rasmusson**, oredligh.

Tyske befälh. och knektar samt deras tjenare: Otrohet i fält.

April. **Jost v. Alefelt**,
» **Wulf Calenbach**,
» **Hendrich Stöör**,
» **Bärendt Rottermundt**,
» **Laurens Prijs**,
» **Linke Grave**,
» **Hendrich Schade**,
» **Casper Hasenberg**,
» **Casper v. Sunde**,
» **Wolmar v. Mölhausen**,
» **Frans v. Hussen**,
» **Mats v. Peine**,
Brandt v. Brämen,
» **Hans v. Brämen**,
» **Jungeblut v. Sutwaldt**,
» **Hans v. Soest**,
» **Frans Prijs**,
» **Jurgen Lüfflender**,
» **Marchus v. Seehusen**,
» **Bertil v. Padeborn**,
» **Marten Kräuter**,
» **Jurgen v. Kommitz**,
» **Kort Frienmuth**,
» **Witth v. Plage**,

1566.

Otrohet i fält:

April. **Hans Dalmen**,
» **Anders Ulfsson**,
» **Michael v. Westerwick**,
» **Casper Henriksson**,
» **Thomas Genewitz**,
» **Henning v. Regensburg**,
» **Michel v. Flensburg**,
» **Casper Lüfflender** [1]).

3/5 Profossen **Hans Eriksson**, lössläppt fångar.
17/5 Gårdsknekten **Nils Larsson**, hotat att utskrifva qvinnor.
24/5 Skrifvaren **Nils Svensson**, rymt till fienden.
24/5 Fogden **Jon Eriksson**, utfört mynt t. Ryssland.
» Profossen **Peder Dus**, utfört mynt t. Ryssland.
7/6 Fogden **Tomas Henriksson**, illa bevakat dansk fånge.
» Lakejen **Anders Andersson**, dråp.
» Hingstrid. **Jon Birgersson**, »
12/6 **Nils Svantesson (Sture)**, försuml. i tjensten.
19/6 Proviantmäst. **Brynolf Benktsson**, stöld.
22/6 **Thomas Skeppsskrifvare**, falska räkensk.
» **Matts Clöffwen**, undandragit sig skatt.
28/6 Silfverköparen **Nils Gammal**, försuml. i tjensten.
20/8 Rustm. **Augustinus v. Brunswick**, försuml. i tjensten.
3/10 Fogden **Knut Halvardsson**, försuml. i tjensten.
» Fogden **Jon Anundsson**, försuml. i tjensten.
5/10 Räntm. **Anders Mårtensson**, försuml. i tjensten.
10/10 Befalln.m. **Jon Karlsson**, försuml. i tjensten.
11/10 Räntm. **Isak Grabbe**, för tidigt utbetald sold.
26/10 Borgarne i Kalmar **Peter Persson**, **Peter Rääf**, oärl. med narviska godset.
» Köpmannen **Hans Olsson**, stöld.
9/11 Räntm. **Erik Henriksson**, försuml. i tjensten.
26/11 Tvenne paulunvaktare, uppväckt konungens misstankar.
29/11 **Hans Friis**, försökt att rymma ur tjensten.
14/12 Räntm. **Engelbrekt Andersson**, stöld.
» Skrifvaren **Lasse Mattsson**, stöld.

---

1) Då konungen stadfästade domen öfver 22 af desse 32 lifdömde, befalde han att äfven följande deras kamrater skulle afrättas: Hans Spangenberg, Hans Holst, Valentin Prydts, Jurgen Engershusen, Lorens Mönk, Söffrin Kropp, Laurens Holst, Jakob. v. Lübeck och Rasmus Andersson.

1566.

14/12 Gårdsknekten **Jöran Olsson**, stöld.

30/12 **Gustaf Ribbing**, förlupit tjensten.

» Skeppskr. **Anders Månsson**, brutit julfriden.

1567.

4/1 Drabanten **Jon Gudmundsson**, brutit julfriden.

15/1 Gårdskn. **Måns Månsson**, stöld.

» Fogden **Hans Ingesson**, släppt polackar in i Finland.

» Kammarskr. **Sven Persson**, stöld.

16/1 Fogden **Sven Månsson**,
» » **Asmund Persson**,
» » **Markus Snapphane**,
» Hytteskr. **Matts Gudmundsson**,
försuml. vid grufvorna.

24/1 Kammarråd. **Benkt Gylta**, bristf. räkensk.

» **Benedikt Albrecht**, rymt ur fängelse.

30/1 Kammarskr. **Volmar Vichman**, lasteligt tal.

» Fogden **Lasse Haraldsson**,
» » **Per Karlsson**,
» » **Ambjörn Svensson**,
» » **Nils Eriksson**,
» » **Gunne Svensson**,
» » **Simon Salmonson**,
» » **Jon Vestgöte**,
försuml. vid grufvorna.

1/2 Drabanten **Per Svensson**, yppat heml. uppdrag.

4/2 Svante Stures tjen. **Nils Persson**, burit bössa då han mötte konungen.

8/2 Krutmak. **Per Ingesson**, försuml. i tjensten.

1567.

10/2 **Michael Åmare**, märkt falska mått.

H. Magni af Sachsen tjenare:
15/2 **Hans Prytz**, våld.
» **Verner Kleve**, »

16/2 Sidenskr. **Lasse Torkilsson**, stöld.

18/2 Fogdeskr. **Benkt Olsson**, bristfälliga räkenskaper.

» Knekthöfv.m. **Arendt Drake**, lasteligt tal.

21/2 Fogden **Benkt Töriesson**, bristf. räkensk.

22/2 Landskn. **Per Nilsson**, flytt i fält.

5/4 Jöran Perssons tjenare **Hans Hofslagare**, stöld.

» **Nils Hansson**, försuml. i »lothringska handeln.»

7/4 Drabanten **Per Jonsson**, dråp.

9/4 Profossen **Hans Gramberg**, försuml. i tjensten.

12/4 Frälsem. **Benkt Svenske**, försuml. i fält.

— Räntm. **Engelbrekt Andersson**, oärlighet.

25/4 Fogden **Sune Jonsson**, våld,

26/4 Kamrer. **Rasmus Ludvigsson**, försuml. i tjensten.

» **Henrik Arvidsson**, försuml. i tjenst.

8/5 Herr **Abraham (Stenbock)**,
» **Ivar Ivarsson**,
förrädiska stämplingar.

» Svante Stures tjenare **Jöns Jonsson**, förringat konungens höghet.

» Abraham Stenbocks tjenare **Hans Wolf**, förräderi.

29/11 Drabanten **Peter Velamsson**, dråp.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bidrag till Stockholms historia.

Vi ha svårt att tro i våra dagar att Öregrund en gång varit en farlig medtäflare till Stockholms handel. Sådant var dock förhållandet, eller synes det ha varit, vid början af sextonde århundradet. År 1502 utfärdades formligt förbud för Öregrunds invånare att idka utrikes handel, men detsamma visade sig fruktlöst, och 1508 höra vi åter de lifligaste klagomål öfver Öregrund från Stockholms borgerskap. De innehållas i två skrifvelser, som här nedan meddelas, från magistraten i Stockholm till riksföreståndaren Svante Sture. Originalen förvaras i Köpenhamn i det s. k. Sturearkivet.

1.

1508 $^1/_1$.

Vara ödhmyuka velvilighe tro och kerlige helse nu och altidh forsende met gudh.

Kera ærlige herre, schal Edhers herredöme vittherligit vare, ath i ghaar untfinghe vi Edhers kerlighe scrifvelse, hvilken uppa Vestherars scrifven vaar 3:e dach jula, for hvilke scrifvelse vi Edher kerlige tacke och ödmyukelighe met alle tro vele forschulle, hvar vi kunne och formage, som oss af retta bör.

I blandh annor ærende rördes i samma scrifvelse, ath I met flere ærlighe herrer och gode men achte ath vare nu om 20:de dach jule nest komandes eller naghat therepter i Jöneköping i Smalandh met all then macht I kunne af stadh komma til ath vedhergöre rychesins schada och forderf, som den hesche herre, kongh Hans in pa rykesins almoghe giort och bedrefvit hafver. Kere, ærlige herre, then schada och forderfvelighet, han her giort hafver, hanum til vidergiellende, gifve och forlene Edher gudh alzmechtigh macht och modh ath hefne pa hanom och hans methollere, som i alle matte vel tilbörligit ær.

Som I och röre, hvat hielp och tröst eller undsetting vi Edher herredöme thertil göre vele, thet sette I aldelis till oss sielfve i alle matte: aller kereste herre, gudh schal kenne hvat gerne vi then delin giorde, vore machten som vilien, Edher ærlighet och rykit til gode, gagn och bestandh komma kan, met lif och macht.

Nu i dagh, verdighe herre, hadom vi vare menichet til hopa i gillestuen och lotho thöm höre Edhers herredömes scrifvelse i Edhers fogittes, Michel Ericksons nervare. Tha the then hört hade, begerede vi at the schulde samtales ok gifve oss eth svar pa samma scrifvelse. Vi akallade svar en tidh och annan tidh; tha pa thet sisthe finge vi for svar, ath thera folk var en olönt, som nu nyligen hem kom af rikesins tienist fran Calmarn, och kerde thöm gantzka svacka vare ath löne thöm fore then del uthe varet hafve. Hvar kerde sin nödh och sin brösth, ath berningen ær thöm fran handen och utlegninger pa alle sydher och ingen forverfningh. Ok strax talede the oppenbarliga ofverliudh om Öregrund och sade thöm tith vilie, ther som berningen ær, som the och vi optha fore Edher ærlighet och gode herrer flere claget hafve, ath the hafva berningen och vi hafve tungan; thermed ære vi gantzka svacke. Verdige herre, utan her kan raadh til fynnes met thet Öregrund, for æn vi af vyte, tha ær hvar köpsven hedan af staden och tit tilsegladh med thet aller första i fasta och opit vatn. Her er allrede en stor del af thöm af staden, som tit achte thöm och skycka there köpslagan fore thöm til hender moth opit vatn. Ther met vare raadh, ath Edher herredöme vilde med aller förste forbudh göre, ath ingen thedan utsegelde af then landzænde utan Edert lof vid lif och gotz. Utan thet sker, tha ær staden sva her forsvacket, thet gud forbiude, ath nagot pa kommæ met thet aller förste i vaar, ath her vare stor fare, bade met slot och stadh, som thesse gode men Edher herredöme vel berette och undervise kunne, hvat var meningh therutinnan ær.

Item, kære ærlige herre, scole I vyte, ath her af staden var ej i thette aar mer æn en skuta til Rygha, ok samma tidh vare 3 skip ther af Öregrundh, och seghie vare borgara, ther vare, ath the af Öregrundh thedan förde ofver 300 stycke klede forutan andra köpslagan ok varer, thedan och hit kom aldrich eth stycke. Nu met förste före vare the rede med theres sleder i Nörlanden allestedes; en af theres skypper hether Olef Gamal.

Item, kære, ærlighe herre, I skole och vithe, at nu i siste opit vatn hem komme 9 vor schip af Refle, hvilke alle ey innehade ofver 9 tunnor salt, sva var thet plat forbodit oss fatige men ath köpende ther och ey heller en vicht met punden eller anner vicht pa vagen, antinge lin, hampa, humble eller annat. Sva ære vi pa alle sider uthstelte, sva ath her ær stor nödh och armot til ath berge sich, och the som berningh til sös haft hafve ok anners thöm ey berge kunne, göres gantzka tröghe. Ther fore, kæraste herre, ær vor ödmyuke bön til E. H., at I vilden thenne rese met oss ofverse och fordrage thenne uthresa. Folket ær ey til at fange, ok the ther uthen varet hafve, vele ingelunde uth igen, ok görs her och folk til untsettingh behof, thet gud forbiude nagat pa komme met förste ypet vatn, som the gode men Edher vel undervisende vorde. Vi vele met gudz

tröst vare Eder och rikit her i thenne landzænde och stadh til tienist trolige och manlige, som I oss tiltro och oss af ære och retta bör. Hvat vi E. H. lofvit och sagt hafve, schal intet tvifvel i vare, Edhert sengerum schal frit vare i alle matte Edher til hande.

Item, nar sva behof ær och rikit makt pa ligger en annan tidh, tha ære vi tess ofverbödige ath göre then del os til höre at göre, at I nu met oss ofverse vele och thenne resa fordrage, Stocholms slot och stadh til bestandh, som macht pa ligger. Ok hvat vi kunne vite och berame Eders gagn, beste och bestandh i Edre fravare vele vi altidh gerne göre met lif och macht, thet gudh kenne, hvilken vi Edher befale met lif och siel met alle helga Sveriges patroner. Snarlige scrifvit nyaars dach under vort stadz signetum anno domini 1508.

At for:ne forbudh kome ofortöfvet til for:ne Öregrund vare nyttogt, at the ingenstadz segelde, fore æn all annen schib rede vare til seglande. Sva matte her nagat rades met vare unga metborgara at the ey staden rent uthblottade, som tesse gode men E. H. kunne til kenne gifve, hvat vade slot och stad ther af hade, tet gud forbiude nachet pa kome i theres fraavare.

Borgamestere och radmen ibidem
Eder herredömes kerlige undersata.

2.

1508 $^{28}/_{2}$.

Vara ödhmyuka velvilige tro och helse nu och altidh forsenda med gudh.

Kera verdege herre, thacke vi Edher Erlighet for then kerlige tilscrifvelse, som Edher Herredöme senest oss tilscrefve om the leyde, Eder Herredöme af Danmark hit sende vare. I hvilket bref och scrifvelse I met the gode herrer flere begerendes vare tva af radhmennen och tva af menichetin til Vastena herremöte, som beramet ær nu om nestkomandes fastelaven; hvilkit, kera, ærlige herre, vi Eder och sende nu met tette samma bref, bediendes Edher kerlige fore gudz schul, ath the ey lengre rese fare schule æn til for:ne Vastena. Ey hafve the och reth thöm lenger, ok ære inge benempde af vor stadh i the danskes leydebref, utan alenesth Eders Herredömes medbröder, i Rykens radh ære. Her inrikes ath fare pa rykessens verf ære vi alle velvilige ath vare tienistaftige met all kerligh och ödhmykt. Kere herre, vender oss tet beste til, ath vi ej ytermera fara eller rese ofver landameret æn til forende vant ær. Then del oss her bör göre i edra fraavare, then vele vi göre och til vare thaghe met lif och macht, som oss af ære tilbör.

Kere, erlige herre, om thetta Öregrundh, att I ther raadh finne, ath ther kan komma i annan matte och annan skyppelse. Utan sva sker, tha ær fruchtandes, ath her magh vorde en ödhæ

stadh ytermera æn han nu ær. Vi hafve her pa rön hvar dach. Vare unga borgare ære plat af staden strax med förste före i vinther in moth Öregrundh, Gefle och anderstades i Norlanden, ther the kunne utsegle i första ypit vatn, ok liggie her och skyp i Alandh och vele ladha thöm lönlige i olagha hafner, bade ther och i Norlanden, hvilket som högelige er moth lagen, och hafver mange therfore mist theres och aldrich epter klagat. Kere herre, her ære och nagre af vare metborgere, som thöm vele rede göre och vage thöm uth met the schib her fore staden liggie, hvilket vi begerede Edert gode radh utinnen. Komme the betyde uth, tha matte the hem komme met lycke, for æn skalka i siön komo. Herom, kera herre, sette vi alt til Eder ærlighet, ok varen fortienckendes om thetta Öregrundh och the andra seglasz i Norlanden. Hvat vi kunne rame vite Edhers herredömes gagn schal ey forsumet varde utan hinder medh radende Eders kera foget Joan Jönsson Eder herredöme til gode, gagn och bestandh. Edher hermed alzmektig gud evynnelige befalendes met lif och siel. Snarlige af [var sta]dh Stocholm mandagen nest epter Mathie apostoli under vort stadz secretum anno domini 1508.

Borgamestara och radmen
ibidem Eders ödhmiuke tromen.

* * *

En tredje skrifvelse från samma magistrat till riksföreståndaren ett år senare ger icke blott en liflig föreställning om tidens oro och kringflygande rykten, utan äfven några upplysningar af intresse om stadens förvaring vid brydsamma omständigheter och meddelas af den anledningen här efter originalet från samma handskriftssamling.

3.

1509 1/2.

Vara velvilega ödhmyuka tro och kerliga helse nu och altidh forsend med gud.

Kerasta verdoga herre, schal Edher Herredöme vitterligit vare, ath her i thenne landzænda stander aldelis vel til och besunnerlige her i staden inne med oss, gud tess lof hafve. Gud alzmechtoch gifve oss gode tinde af Edher Herredöme och the flere, edhre medföliende ære ther nidre i then eghnen.

Kera verdege herre, kom her eth rychte, thet k. H. [1]) hafver legt 4 ofverdagia schalka hit up til vor stadh, som schulle her vare nu i thenne distings marchnet, tha folkit af by vare, thæ schulle mordbrandh sette in pa staden i vare fraavare i 4 par-

[1]) Konung Hans.

tar i staden. Thermed hafve vi haft vare menigheth tilhopa i sancta Gertrude gillistue och undervist thöm svadana rychte och sagt thöm sva, ath ingen schal til marchnaden med mynne ath han hafver en förman i sit hus, e hvat varda kan eller pa komma kan. Ytermer ær thöm befalit som portnyclana hafve, ath the ey portanar uplesa skule, för klockan 5 slaar om morgonen, och om aftonen til portana, tha 5 slaar. Och om morgen skole the komma til portana, som allen dagen ther holle skole, och ey uplesas, för æn porthallit kommer, thy ath Radit skal halle lata portane, sva lenge folkit til marchnadana ære, ok menighetin om stadin en wardein om netterne. Vi vele med gudz hielp, med gudz tröst bevare then del och forvare edert sengierum i ena gode matte, som oss alle macht pa ligger, i hvilket, ærlige herre, [I] ingen tiufvel [= tvifvel] skole eller mage uti hafve. Gud och jomfru Maria med alle helge Sverigis patroner unne oss sine nade med hölbrögden, tha schal intet vorde til skadende. Ej mer æn Eder Herredöme alzmechtich gud evynnelige befalendes. Snarlige af vor stadh varfrua aftan purificacionis anno domini 1509 under vort stadtz signetum.

Borgamestara och radmen
ibidem eders ödmyke tro men.

Bref upplysande Svenska historien.

Här nedan meddelas tva egenhändiga bref af Karl den tolfte till hertig Fredrik af Holstein, hvilka förvaras i Storhertigliga arkivet i Oldenburg. De äro af intresse, emedan de visa dels huru Karl den tolfte skref tyska, dels huru detaljerade de förtroliga meddelandena emellan konungen och hertigen denna tid voro, äfvensom huru noggrant konungen följde underhandlingarna. Det senare brefvet, af hvilket endast ett utdrag är infördt, upplyser, att det var pa Karl den tolftes begäran som hertigen år 1699 kom till Sverige. Så ifrig var hans längtan efter sin svågers närvaro, att han till och med anmodade denne att afbryta sina mönstringsresor i Sveriges tyska provinser för att i stället komma till Stockholm [1]).

Från konung Karl XII till hertig Fredrik af Holstein.

1) Durchlauchtigster Fürst fihlgelibter Herr Vetter und Swager.

E.D. angenähmes antwortschreiben vom 25 Nov. habe wohl erhalten undt darob ersehen, wie E.D. dasjenige genehm halten, so ich dhem hiesigen Ambassadeur auf die gethane offerte wegen garantirung der nordischen unt Fontaineblauischen friedensslüssen,

[1]) Brefven äro Red. lemnade af hr f. d. Statsrådet Carlson. Med undantag af interpunkteringen är konungens sätt att skrifva troget återgifvet.

mit ansliessung des Altenauischen vergleichs, habe vorstellen lassen. Was sonsten betrifft dassienige project, welches von den Mediatoren bei dem Pinnenbergischen Tractat von neuem formiret worden, und E.D. durch dero Canzley Rath den von Ehrenstolp mir communiciren lassen; su kan ich nicht anders befinden, als dass die von E.D. darüber gemachte remarquen sehr nötig seyn; lass auch desswegen an meine Ministros befehl ergehen E.D. hierin aufs beste su secundiren. E.D. verlangen auch daneben, dass su gleicher Zeidt der Keiser, so wohl alss Engelland und Holland, su eben solcher guarantirung mögen poussiret werden. So ist swar solches von meinentwegen bereits mehrmahlen geschehen; dass aber bisshero darauf der effect nicht erfolget, ist die uhrsach, dass so lange man im Trachtiren begriffen gewesen, hat der casus die guarantie zu prestiren nicht existiren können. Danenhero E.D. anheimstelle, ob nicht auf eine gewisse methode su gedenken wäre, wodurch man näher sum sweck gelangen konte, undt auf solche weise dass die gesambte guarands ersuchet würden ihre Ministros su instruiren, dass sie zusammen treteten und mit einander untersuchten, in welchen der Altenauische vertrag violiret worden, da sichs dan balt ergeben würde, an welcher seitten die Schuldt wäre, worauf sie alsdann eine nachdrüchliche declaration su thün hätten, dass daferne solche contraventiones nicht sofort remediirt würden, ihre herrn Principalen su würchligen præstirung der versprochenen guarantie ohne fernere verzug su leisten obligiren wären. Ich will E.D. beliebige sentimens gewärtigen; daferne Sie diesen vorschlag aggreiren, will ich meine ministers darauf zu urgiren ordres geben, werde auch sonsten alle thünliche mittel gerne anwenden, dass E.D. dero securitet erreichen, undt diese affaire zu völliger richtigkeit kommen möge, wie dan E.D. von meiner desfals geflissenen Sorgfalt sich gänzlich zu versichern haben undt dass ich allezeidt sei undt verbleibe

E.D.
dienstwilliger treuer Vetter
undt Swager
Carolus.

Stock. d. 7 Decemb.
A:o 1698.

2) — — — — — — — — — — — — — —

Weilen aber mit der Pomerschen Musterung es was weit heraus geben würde, ich aber E.D. mit dero Gemahlin je ehe je lieber als immermöglich sein sollte bey mir zu haben verlange, so würde es mir lieb sein wann E.D. gefällig wäre sofort nach verrichteter musterung in Bremen sich anhero begeben, mit dero musterung in Pomern bis nacher dero zurückkunft es anstehen zu lassen.

E.D.
freundtwilliger Vetter
undt Swager
Carolus.

Stockholm 20 Maj 1699.

Utdrag ur grefve Samuel af Ugglas' efterlemnade papper, meddelade af E. V. Montan.

(Forts fr. s. 295).

17—31. *Bref från Konung Gustaf IV Adolf till S. af Ugglas.*

I afseende å innehållet af de närmast följande brefven må blott erinras om följande. Den 25 juli 1803 hade grefve Ugglas[1]) blifvit utnämnd till ledamot i den regering, hvilken tillförordnades med anledning af konungens utrikes resa och varade ända till den 7 febr. 1805. Det var under denna långvariga vistelse utom fäderneslandet som Gustaf Adolfs vrede emot Napoleon i så hög grad upptändes på grund af den i konungens bref (N:o 10) af den 28 mars 1804 skildrade våldsbragden emot hertigen af Enghien. Gustaf Adolfs vrede ökades genom Napoleons utropande till kejsare den 18 maj och nådde sin höjd med anledning af den i Monitören den 14 augusti intagna artikeln (se N:o 18), hvars grofva förolämpningar han strax besvarade icke blott med att ställa de i Sverige vistande fransoser under den strängaste polisuppsigt (N:o 17), utan ock med att på samma gång anbefalla förbud mot att från Frankrike hit införa tidskrifter och dagblad samt der utkommande böcker: de sistnämnda kunde dock efter särskildt tillstånd få införas. Den 15 dec. s. a. förbjöds intagande i svenska tidningar af alla nyheter som rörde Frankrikes inhemska angelägenheter, Buonapartes person o. s. v. Vigtigare än dessa kraftåtgärder voro de anfallsförbund mot Frankrike, hvilka konungen ingick med England och Ryssland och som till en början föranledde svenska truppers öfverförande till Pommern år 1805 (N:o 19). Sjelf anlände Gustaf Adolf omsider i början af november till Stralsund — Ugglas var åter medlem i den med anledning af hans ditresa ifrån den 31 oktober till den 24 december 1805 tillförordnade regering — men i stället för att uppfylla de förbindelser, hvilka konungen i fördragen hade iklädt sig, stannade han hufvudsakligen overksam i Pommern; Lauenburg förklarade han sig väl vilja skydda, men lemnade en så otillräcklig styrka till dess försvar, att denna i april 1806 af Preussarne alldeles trängdes ur landet (N:o 20

[1]) I *Svea Rikes Rådslängd* Afd. IX Ups. 1844 s. 67 är Ugglas, liksom Ehrenheim, utelemnad. Der saknas ock uppgift om den från den 2 juli—2 aug. 1798 tillförordnade regeringen. Deremot upptages riktigt Ugglas såsom ledamot i de åren 1797, 1800 och 1801, 1807 och 1808 tillförordnade regeringar.

och 21), och ehuru han efter Preussens brytning med Napoleon i augusti lät återbesätta Lauenburg, blef denna glädje af helt kort varaktighet, då de svenska trupperna der den 6 november nödgades sträcka gevär för den franske marskalken Bernadotte, hvarefter 1807 på hösten följde Stralsunds kapitulation och Pommerns förlust. '

---

17) Würtsburg d. 26 Augusti 1804.

Ni gifver Underståthållaren min befallning att efter detta med yttersta upmärksamhet låta de Fransoser, som i riket qvarblifva, följjas af policen, emedan all list och alt svek lärer användas emot mig, som ej förstått att förnedra mig och mitt rike inför Napoleon Buonaparte och skall altid anse dess hat emot mig såsom hedrande. Canzli-Presidenten undfår äfven min befallning att meddela den ordförande i Regeringen att, i händelse någon af den före detta Franska Beskickningen eller andra därvarande Fransoser och utländningar genom förgripeliga utlåtelser skulle ådraga sig en välförtjent upmärksamhet, då gienast antingen af Underståthållaren varnas eller antydas att begifva sig utur riket alt efter sakens beskaffenhet. Skulle sådant af dem ej efterkommas, så nyttias med dem de vid dylike tillfällen brukelige tjänliga medel.

18) Stralsund d. 5 October 1804.

Jag har ej gifvit någon befallning om några anmärkningars författande öfver articklen i Moniteuren, emedan jag ej funnit densamma förtjena ett dylikt afseende; men icke dess mindre sätter jag mycket värde uppå deras nit och tillgifvenhet för mig, som sådant påtänkt, och tviflar ej, det en sådan refutation kunde vara nyttig till att rätta allmänhetens begrep i ett ämne som kunde uttydas på olika sätt. Jag igenkänner visserligen Edre tillgifne tankesätt för mig vid genomläsandet af de kiänslor Ni tolkar vid åtankan af min snart förväntade återkomst. I följd däraf vill jag i förtroende gifva Eder tillkänna, det Underståthållaren redan i tvenne skrifvelser frågat mig, huru jag önskade att Stockholms stads innevånare skulle betyga sin glädie vid vår återkomst. Ni finner säkert, att det är ett ämne hvaröfver jag ej vill eller kan yttra mig. Jag begär ej några andra fröjdebetygelser af mine undersåtare än sådane som härleda sig från trogna och tillgifna hiertan; alla andra äro för mig utan värde, i synnerhet i ett tidevarfv, då därmed slösas uppå det mässt oförskiämda sätt emot den största våldsvärkare, som sjelfv befaller hvilka kiänslor skola för honom uttryckas, och hvilket verkställes genom utvärtes fröjdebetygelser, lika kalla som deras hiertan äro för honom. Med den erfarenhet jag redan har af

verlden, och efter alt hvad jag sedt och dageligen ser, inskränka sig mine önskningar blott därvid att tro mig regera öfver trogne och tillgifvne undersåtare, hvilka anse sig lyckeliga under min spira samt erkiänna mine oafbrutne omsorger för deras sanna väl och ära. Med denna öfvertygelse njuter en regent dess största belöning.

19) Beckaskog den 4 October 1805.

Den befallning jag i dag meddelar Herr Grefve af Ugglas genom min Krigs-Expedition giör för mig öfverflödigt att här vidare omnämna detta ämne i sin vidd. Jag inskränker mig således blott att tillägga, det jag för väl kiänner Edert nit och tillgifvenhet för mig och fäderneslandet att behöfva föreskrifva Eder något i det Eder anförtrodde värfv så väl hvad skyndsamhet som hushållning beträffa; men bör endast erindra i anseende till den sednare, att i fall fragterne obehörigen skulle upstegras, Ni då äger rättighet, i likhet med hvad vid dylike tillfällen brukeligt är, att kröna desse fartyg och därefter utfästa en billig fragt. Då detta ifrågavarande utcommenderande detachement af mina lätta Lifvdragoner äro ämnade till vackthållning och tjenstgiöring hoss min egen person, är min vilja det befragtning och förbygningen af de fartyg, som denna trouppe öfvertransporterar, bestrides af mine enskildte medel. Ni bör ej vara orolig för penningetillgångarne till denna nu i allmännhet anbefallte russtning och svenske trouppers öfverförande till Pommern, emedan de blifva tillräckelige, och penningar skola äfven blifva innom riket i följd häraf deponerade, hvilket i flere afseenden kan vara af stor nytta. Låt därföre allmännheten väl kiänna, det rikets tillgångar ej i anseende till detta utländska felttåg blifva medtagne till större belopp än vanligt, och att penningar snarare inkomma i landet genom de nu vidtagne författningar och anstalter. Om af mine enskildte medel något lån till Stats-Contoiret skulle af presidenten Lagerheim önskas på kortare tid, är jag sinnad därtill samtycka, dock så att jag kan sjelfv likaväl dissponera en del af mine enskildte medel vid nu förekommande behofv, och hvarom jag framdeles skall meddela Eder mine befallningar. Gud den aldrahögste styre om alt ting till det bässta, och med förtrösstan härtill önskar jag Eder det sinneslugn, som gifver kraft och styrka till alla goda företag.

20) Ratzeburg den 20 Februarii 1806.

Den politiska ställningen har fått det mäst besynnerliga utseende man kunnat föreställa sig; det vore öfverflödigt att vidlyftigt omtala, då Ni redan äger fullkommelig kiännedom däraf. Jag vill således endast tillägga, det jag ägt den stora tillfredsställelsen att oagtadt alla slags motgångar och bekymmer dock sålunda hafva utfördt detta högst besynnerliga felttåg, att det i alt, hoppas jag, skall i sine följder bevisa mitt rikes sjelfvstän-

dighet och oberoende af alt utländskt tvång. Jag äger äfven nu den tillfredsställelsen att hafva beskyddadt detta land från det Preusiska väldet, och om mina afsigter fullkomeligen upfyllas, hoppas jag kunna återställa detsamma till sin rättmätiga öfverherre; i alla fall har jag upfyllt mine förbindelser.

21) Greifswald den 7 April 1806.

Den med courier (!) i dag afgående courier underrättar Eder tillfyllest om hvad desse sednaste dagar förefallit vid arméen. Jag vill således endast tillägga, att ställningen med Preussen ännu synes ganska tvetydig i anseende till det olyckeliga förbund Konungen ingått med Buonaparte, hvarigenom han aldeles underkastadt sig den sednares välde. Mitt beslut är emedlertid fasst att vid första fiendtligheters utöfvande å den Preusiske sidan emot mina truppar, ehvad för uttydning därvid än må kunna gifvas, anse det som en verkelig krigsförklaring mot mitt rike. Jag nämner detta, på det Ni därefter må kunna rätta det tungomål som bör föras, äfven som den rigtning Underståthållaren bör gifva det mindre folkets tankar i detta hänseende. Inga oanständiga rygtens utspridande får tålas, och den som beträdes därmed bör gienast af policen tagas för hufvudet, ty detta är det enda sätt att förekomma sådant sjelfsvåld. Jag förväntar mig således att policen hafver all upmärksamhet ospard och att Underståthållaren med nit upfyller sine skyldigheter.

22) Greifswald den 25 Augusti 1806.

Beträffande ritningen på den föreslagna kringbyggnaden af min salig Herr Fadersärestod skulle jag önska måtte kunna, om möjeligt är, aldeles umbäras och i det stället af en circelformig grafv omgifvas, hvilken i min tanka bör befrämja det med kringbyggnaden åsyftade ändamål utan att för ögat betaga något af piedestallens fägring. Infordra häröfver artisternes yttranden och befall ett kosstnadsförslags uprättande, hvilket sednare jag ej tror blifva mer kosstsamt än det tillämnade järngallret.

Eder berättelse rörande suscriptionen till det nya Ostindiska Compagniets octroy har jag med tillfredsställelse inhemtadt, äfven som jag därvid igenkändt Edert nit att med egne upoffringar bidraga till det allmännas nytta och fördel. Jag tror mig hafva i en af mine föregående skrifvelser till Eder öfverlämnadt att efter omständigheterne teckna för min räkning till ett något högre belopp än förut i suscriptionen, emedan det altid är mig fägnesamt att kunna använda mine enskildte medel till allmänt gagn. Det var af samma skiäl jag tog de ännu återstående actierne i suscriptionen af Södertelje canals suscriptionssumma, och påtecknade i detta afseende en af Stats-Secreteraren Frih. Rosenblad författad P. M., hvaraf han säkert lämnadt Eder del.

23) Beckaskog den 23 September 1806.

Beträffande den af Eder föreslagne ytterligare teckning för min räkning i det nya Ostindiska Compagniet (!) actier, så öfverlämnar jag till Eder att flytta Eder rätt på mig att än teckna 10,000 Rdr, eller tillsammans 20,000 Rdr. Jag ser dock ej därvid nu mera något annat ändamål än befria Eder från desse actier, men jag vill därtill samtycka, om Ni det önskar, och detta så mycket häldre, som jag i alla fall gärna tecknadt oftanämnde summa. Jag har emedlertid velat giöra denna anmärkning, på det Ni däraf må kiänna mitt sätt att anse denna sak.

24) Malmö den 19 Martii 1807.

Jag vill gifva Herr Grefven af Ugglas i förhand tillkiänna, att jag med denna dagens posst gifver Directionen öfver Kungshusbyggnaden en befallning rörande en betydande ändring i Stockholm, hvarigenom skiänkes denna hufvudstad ett torg och ett större utrymme, värdigt densamma och eget i sitt slag. Denna betydande förändring beredes genom operahusets nedrifvande samt G[ustaf] A[dolphs] statues flyttning på den delen af torget hvarest nyssnämnde byggnad ännu finnes upförd. Bakom denna ärestod blifver en allmän promenade, som får ett sammanhang med Kungsträgården och som kommer att omgifva Dramatiska Theatrehuset. Detta är i korthet hufvudsakeligaste delen af den plan jag i detta afseende fattadt, och som jag åsyftadt så väl till befrämjande af hufvudstadens prydnad, som till undanrödjandet af ett hus, som vid blotta åsynen väcker afsky vid åtankan af det ohyggeliga brott som däruti af förrädiske undersåtare blifvit utöfvadt. Då till denna planens fullkomlighet så vasendteligen hörer fullbordandet af quaibyggnaden, så anmodar jag Herr Grefven att med vanligt nit och drift i sammanhang med det hela paskynda detta för en hufvudstad så nödvändiga arbete.

Jag har hördt en anmärkning giöras som jag finner vara grundad; det är, att den quai, som omgifver min salig Herr Faders statue, ej borde vara tillstängd bakom densamma, utan öppen med trappsteg ner till vattnet, emedan Konungen föreställes landstiga. Denna ändring tyckes mig lätteligen kunna verkställas.

Representationerna i operahuset voro redan instälda på grund af K. brefvet den 27 sept 1806; och konungen hade den 1 nov. samma år infordrat utlåtande af komiterade öfver gamla kungshusets återupprättande, »på hvad sätt operahuset efter operans indragning kunde användas, eller *huruvida det förmånligare kunde föryttras*,» samt den 16 nov. jämväl om ett af hofkansleren baron Zibet väckt förslag att »operahuset, såsom en vacker byggnad och ett monument af Gustaf III:s regering, skulle

egnas och inredas åt de af denna konung så ansenligen ökade samlingarna i de vackra konsterna». Den 16 februari 1807 afgåfvo samma komiterade, Riksdrotset Wachtmeister, Ugglas, C. E. Lagerheim och J. Lidströmer, sitt utlåtande, som gick derpå ut att huset »syntes på det mest värdiga och nyttiga samt, *då operaspektaklet blifvit indraget*, äfven med högstsalig konungens afsigt närmast öfverensstämmande sätt blifva användt», om der inrymdes konungens spridda målningssamlingar, hvarmed en atelier för elever i måleriet borde förenas, samt upplätes samlings- och biblioteksrum för Svenska och Vitterhets-akademierna. »Genom sådant användande», tillade komiterade, »syntes detta palais fullkomligen blifva, hvad det enligt högstsalig konungens å husets attique tecknade påskrift borde vara, egnadt åt konsterna och vitterheten i fäderneslandet.» Konungens beslut vid föredragningen i Malmö den *16 mars*, årsdagen af den olyckliga maskeraden, af detta kabinettsärende utföll emellertid i strid med komiterades hemställan på sätt hans bref innehåller. M. Rosenblad har tecknat sitt namn på akten och synes sålunda hafva föredragit ärendet. Konungens påskrift till expedition är dagtecknad den 17. Representationerna återupptogos icke under Gustaf Adolfs regering, ehuru operahuset lemnades oförstördt. År 1808 uppläts det till lasarett under den då gängse s. k. landtvärnssjukan. [1])

25) Helsingborg den 26 November 1807.

Jag har inhemtadt genom Herr Grefve af Ugglas skrifvelse utaf den 30 sidstledne, huru som upkiörslen framför Slottet i Stockholm och nya bron blifvit öppnad den 1 innevarande. Jag har däruti igenkiändt den drift som vid alla tillfällen utmärker Edre företag och den tillgifvenhet Ni altid ådagalagdt för mig. Rygtet har utspridt sig att Ni låtit pryda Edert hus i Stockholm med tvenne särdeles vackra granitcolonner; det har giordt mig nöje att höra detta omtalas, ty man saknar innom hufvudstaden Stockholm nog allmänt sådane prydnader, hvilka dock tillhöra ett sådant ställe.

Vi lefva i oroliga och bekymmersamma tider, men jag fässter altid mitt hopp på den Aldrahögste, som styrer verldars och länders öden och som ej tillåter det onda att rasa längre än han för godt finner och i sin vishet har bestämdt.

Tractaten emellan Dannemarck och Buonaparte lärer vara undertecknad. Dannemarck säges erhålla subsidier af 5 millioner R.D. och en armée hielptruppar af 50,000 man att påkalla när så erfordras, hvaremot Dannemarck ej får sluta fred med England förr än Buonaparte slutar fred.

---

[1]) Se härom vidare F. A. Dahlgrens *Anteckningar om Stockholms teatrar* s. 87 etc. och G. Ljunggrens *Svenska vitterhetens häfder* III. s. 442. Skrifvelsen till komiterade har jag ej sett. Enligt Dahlgren var den daterad den 16 Mars.

När presidenten grefve Ugglas den 3 oktober 1800, efter egen begäran på grund af sina många magtpåliggande ämbeten och uppdrag, entledigades från öfverståthållareembetet, »bibehölls han vid de delar deraf, hvartill hörde öfverinseendet och styrelsen af Stockholms börs- och brobyggnad samt konung Gustaf III:s ärestod, dess emplacement med hvad dermed egde gemenskap, intill dess samma arbeten blifvit fullbordade». Den 24 januari 1808 försiggick aftäckningen af Gustaf III:s ärestod.

26) Gripsholms slott den 3 Januarii 1808.

Jag tackar Hr Grefve af Ugglas för Dess skrifvelse af den 1 innevarande, hvari Ni yttrar Edre välönskningar för mig vid inträdet af detta åraskiftet. Jag nyttiar med nöje detta samma tillfälle att önska Eder all fortfarande lycka och välgång på detta nybegynta år samt fortfarande hällsa och krafter att med vanligt nit och omtanka upfylla Edre vigtiga giöromål och embeten. Jag väntar Eder här med nöje, då Ni har utarbetadt Edre planer till den 24 innevarande och hvad därmed har gemenskap. Låt mig emedlertid veta hvilka publika hus och byggnader anses höra under öfverintendentens upsigt, undantagande f. d. Operahuset och Målare-Academien, ty de öfvrige menar jag anses altid höra til öfverståthållareembetets åtgiärd. Operahuset anser jag ej passande att vid ifrågavarande tillfälle illuminera; det blifver väl något mörkt i jämnförelse med allt det öfvrige, men det hörer ock till mörksens gerningar. Ståthållaren på Stockholms Slott är af mig tillsagd om illuminationen vid slottet, som jag tror skall blifva passande för tillfället.

Under år 1808 fick presidenten grefve Ugglas följande vigtiga uppdrag. Den 13 januari blef han ledamot i den *Kongl. Beredning*. som då tillförordnades — en ny myndighet utrustad med regeringsmagt för vissa ärenden — den 22 april ordförande i *krigskomitén* och den 14 september ledamot i *finanskomitén*, samt var ledamot i den ifrån den 30 juni till 4 november under konungens resa till Finska och Åländska skärgårdarne tillförordnade regeringen. Man skulle kunna säga att konungen, så enväldig han än var och så starkt han än sökte göra sin egen vilja gällande, genom, öfver eller emot dessa utomordentliga myndigheter, likväl i sin oförmåga att sjelf sköta den myndighet, om hvilken han var så mån, i flere stycken åt dem öfverlåtit konungamagtens utöfning, innan denna magt blef tagen ifrån honom; och grefve Ugglas, som i dessa tillförordnade regeringar, komitéer och beredningar var antingen ledamot eller ordförande, hade i sina händer en väsentlig del af den inrikes styrelsen. Det är ock lätt att fatta, att den om sin magt ömtålige Gustaf Adolf skulle intagas af misshag, när Ugglas, manad dertill såväl af sin tillgifvenhet för konungen som af sin

medborgerliga pligt, fann sig föranlåten att göra honom föreställningar äfven med afseende å den utrikes politiken, men svarare är att inse, huru Gustaf Adolf kunde på sätt som skedde visa tillbaka så hofsamma och välbetänkta råd af sin högt betrodde ämbetsman (N:o 32). Men lagen förband icke konungen att höra några råd och hans af enväldet närda egensinne och högmod fördrog knappt andra än dem som hans eget inskränkta förstånd trodde sig behöfva påkalla, eller egentligen blott i fråga om verkställigheten af hvad hans suveräna vilja beslutit. Så gick äfven Finland förloradt.

27) Stockholms Slott den 24 Febr. 1808.

Jag återsänder Herr Grefve af Ugglas bifogade brefv, som bevisar nogsamt, hvad jag sade i eftermiddag om beständigt brisstande tillgångar att sätta försvarsverket i det skick rikets säkerhet erfordrar. Det är under freden sådant bör beredas, och ej då faran är för handen. Beklagansvärdt är det emedlertid att sådant besannas, da man bör strida för sin sjelfständighet.

28) Jagten Amadis till anckare
vid Casstelholm den 19 Julii 1808.

Ehuru stormen var ovanligt svår, aflöpte, Gud vare lofv, alt väl, och nu är jag här på detta vackra ställe. Jag har ännu ej varit i land, men belägenheten är mycket vacker. Så snart jag får tillräckeligt truppar samlade härstädes, skall jag i Guds namn företaga Finnlands befrielse fran det Rysska oket, som blir alt mer och mer tryckande för detta olyckeliga land. Landshöfvdingen Vanbergs upförande liknar den som vill vara väl med den som rader, och detta lyckas ej i längden för nagon, aldra minst för en embetsman.

29) Högqvarteret Grelsby den 19 Aug. 1808.

Jag tillskrifver Herr Grefven af Ugglas för att särskildt förklara Eder den tillfredsställelse, med hvilken jag emottagit det hedrande anbud Stockholms stads borgerskap giordt af 25 canonjollars nybyggande. Kongl. Regeringens lissta är i dag föredragen, af mig bifallen och expedierad; detta mål var värdigt att afgiöras den 19 Augustii.

30) Högquarteret Grelsby den 9 Sept. 1808.

Ni är redan underrättad att General-Majoren Grefve Lantingshausen afgår med en fördelning till Finnland och att General-Major Vegesäck landstigit och slagit Ryssarne. Den förra afgeck i dag med transporten från Bommarsund, och med god vind kan han snart vara framme på sitt ställe. Jag har nu lämnadt Felt-Marskialken Herr Grefve Klingsporr tjenstledighet att skiöta dess försvagade hällsa och har i dess ställe utnämndt till befälhafvare för norra Finnska arméen General Klercker. Detta ombyte blefv nu verkeligen nödvändigt, ty Klingsporen

tänkte endast uppå att komma ifrån Finnland och ville taga arméen med sig sjövägen; hvarföre har man då uppoffradt så mycket blod och användt så mycket besvär? Nej, Finnland skall till det yttersta försvaras; men pengar måsste man skaffa sig.

31) Högqvarteret Grelsby den 23 Sept. 1808.

Jag tillskrifver Herr Grefve af Ugglas detta för att anmoda Eder utbetala af mine enskildte medel en summa af sextusende rdr banco till att använda för det landtvärnets beklädnadsbehof, som är på skiärgårdsflottan uti Äländska och Finska skiären tjenstgiörande. Desse medel öfverlämnas af Eder till Krigs-Departementets disposition att efter behofv använda, och anmodas Departementet att lämna en redogiörelse till mig på sättet, huru desse medel blifvit använda.

I morgon afgår jag i Guds namn till min skiärgårdsflotta och till min armée; jag tror att min närvaro är nödvändig vid den sednare, ty den sidsta landstigningen vid Lokalax var ej ett lysande drag i Svenska krigshistorien. Hvad tycker Ni väl om min General-Major Grefve Lantingshausen? Icke ansåg jag honom för en stor general, men företaget var ej svårt; och då man af så ädla tankesätt erbjuder sig att återgå i rikets krigstjenst, borde man förvänta mera nit och drifft i utförandet af hvad som var anbefalldt. Han hade ju en erfaren officer till öfveradjutant och öfver 3,000 man att räkna på samt ett godt artillerie. Hvad tyckes väl åter om General-Major Vegesack, som aldeles emot sin instruction landtstiger vid Christinestad, då han borde giöra det vid Björneborg? Och sedan han till mig rapporteradt att han förföljer sin fiende i hamn och häl till Kumo elfv, återvänder han för att förena sig med norra Finnska arméen, hvilket ej var dess bestämmelse förr än diversionen varit giord. Då människior ej lyda order och ej nyttia sitt sunda förnuft, så är det en svår lott att vara deras befälhafvare [1]).

Jag förmodar att Finnance-Comitteen nu redan hafvit sammanträde och att något godt resultat däraf härflyter, då så många kloka erfarne embetsmän där i förening arbeta.

Eder rätt väl bevågne *Gustaf Adolph.*

32) *Från S. af Ugglas till Konungen.*

Stormägtigste Allernådigste Konung!

Eders Maij:ts i Dess nådiga bref af den 23 September mig gifne befallning at af Ed. M:ts enskilte medel till Krigs-Departementet aflämna 6000 rdr banco för at användas till det landtvärnets beklädnadsbehof, som är på skärgårdsflottan i Äländska och Finska skären tjenstgörande, har jag i underdånighet fullgjort.

[1]) D. 29 aug. tillbakaslog Vegesack ryssarne vid Lappfjärd. D. 18 sept. tvangs Lantingshausen vid Lohalaks att åter inskeppa sig. Båda fingo de strax nedlägga sina befäl. Den ofvan omnämnde öfveradjutanten öfverstelöjtn. Lagerbring erhöll befälet efter den senare, men föll genast i onåd och måste äfven lemna det.

Med bittraste oro läste jag i Eders Maij:ts bref missnöje och ledsnad öfver de då förefallne krigshändelser och öfver det sätt hvarpå Eders Maij:ts planer och befallningar blifvit utförde, men hvad som mäst af alt väkte mitt bekymmer, var Eders Maij:ts yttrade föresats at sjelf på nytt blottställa Sig för krigets faror, och det i en stund, då Sveriges räddning och Ed. Maij:ts egen dyra Familles väl mera än någonsin bero på Ed. Maij:ts hälsa och lif.

Förlåt, allernådigste Konung, dessa uttryck af min uppriglga undersåteliga tillgifvenhet. Jag beundrade, som jag borde, Eders Maij:ts mod och kärlek till äran, men jag kunde ej undgå at göra mig de mäst rysliga föreställningar öfver fäderneslandets faror, omvärft på alla kanter af försåt och våld, om någon olycka skulle träffat dess första stöd näst försynens.

Nu är jag lugnare, då jag af de sednaste underrättelserna finner, at Eders Maij:ts egen dyra person ej längre sväfvar i en stundelig fara, och at Eders Kongl. Maij:t i Sin vishet valt de tvänne vigtigaste puncter, Åland och norra Finland, för at der concentrera styrkan och försvaret. Med Guds hjelp kan der ett mera lyckligt motstånd göras, om det behöfs, och tiden vinnes för at afbida en utveckling af Europas närvarande brytning. Denna reflexion skulle jag ej vågat, om jag icke vore öfvertygad, at ingen högre än Eders Maij:t önskar at se slut på krigets elände, sedan Eders Maij:t för en rättvis sak gjort allt hvad i Dess förmåga stått och Europa sett, at inga händelser och motgångar kunna rubba Eders Maij:ts mod och föresatser. Men rikens öden styras af en högre hand; och om i närvarande stund oöfvervinnerliga hinder skulle möta Eders Maij:ts företag och Sverige ej utan uppoffring kunna räddas, är Eders Maij:t för vis at icke gifva efter för öfvermagten och för mycket öm om Sitt folck at ej villja spara dess krafter och blod till en dag, då de med säkrare hopp om framgång kunna användas.

Då Landshöfdingen Håkanson kom ifrån Åland och Eders Maij:ts nådiga förordnande för en financecommitté, var jag på några dagar till Forsmark, som jag på 13 månader ej haft tillfälle efterse; men comittén har varit tillsamman och infordrat alle nödige uplysningar och upgifter ifrån Krigs-Departementet och Förvaltningen af sjöärenderne samt Herrar Landshöfdingarne.

Med diupaste vördnad, uppriktigaste undersåtelig trohet, nit och tillgifvenhet har nåden vara Eders Kongl. Maij:ts allerunderdånigste, tropligtigste tienare och undersåte.

Stockholm den 3 October 1808. *S. af Ugglas.*

Uti kuvertet, som har konungens egenhändiga, så lydande påskrift: Öfverståthållaren och Presidenten herr Grefve S. af Ugglas, ligger en lapp med följande af den senare gjorda anteckning:

Inneliggande bref skref jag till Kongl. Maij:t: åretalet och datum samt det åberopade brefvet ifrån Kongl. Maij:t af den 23 Sept. äro talande skäl för en sin konung och fädernesland tro-

gen och tillgifven undersäte at skrifva och yttra mig som brefvet innehåller; men till min bestörtning och förundran feck jag derpå intet svar, utan, åtta dagar efter, brefvet åter uti detta couvert med Kongl. Maij:ts sigill och egenhändiga adress till mig.

S. af Ugglas.

Jag önskar af siäl och hierta och hoppas Kongl. Maij:t en gång gifver mig rätt; Gud låte det ej dröija för länge.

Underrättelser.

— Kyrkoherden dr **P. E. L. Thyselius** afled den 10 nästlidne nov., nära 73 år gammal. Hr Th. tillhörde den äldre skola af historici, som samlade sig omkring den snillrike Hans Järta och under hans ledning grepo sig an såväl med ett systematiskt ordnande af Riksarkivets handlingar som deras offentliggörande i tryck. Att han särskildt intresserade sig för de svenska läroverkens äldre historia utgör ej hans minsta förtjenst. De af honom utgifna verken »Handlingar rörande Svenska kyrkans och läroverkens historia» (2 häften, Örebro 1839, 41); »Bidrag till Svenska kyrkans och läroverkens historia utur arkiver samlade och utgifna» (Sthlm 1848) samt »Handlingar rör. Sverges inre förhållanden under konung Gustaf I (2 delar, Sthlm 1841—45; del. 2 under titel »Handl. till Sverges reform.- och kyrkohistoria under kon. Gustaf I») utgöra ännu i dag värdefulla och använda källskriftsamlingar, liksom de gifvit impulsen till L. A. Anjous »Svenska kyrkoreformationens historia». Bland hans många smärre skrifter var den sista några »Anteckningar om Olaus Martini», rektor vid Nyköpings skola, sedermera ärkebiskop i Upsala.

Dr Th. föddes den 29 dec. 1808 i Österhanninge, blef 1837 lektor i historia vid Karlberg och tjenstgjorde samtidigt i Riksarkivet. 1859 utnämdes han till kyrkoherde i Nyköpings östra, samt Helgona och Svärta församlingar.

— Historiska Föreningens förste stipendiat, fil. licentiaten **V. Koersner,** har under den förflutna sommaren besökt dels det allmänna läroverkets bibliotek i Vesterås dels familjearkivet å den Mörnerska egendomen Espelunda, för hvilket ändamål ett särskildt anslag blifvit honom beviljadt. Han har i Vesterås förtecknat de Lindborgska, Silfverstolpeska och Westénska samlingarna, som dels tillkommit, sedan den i »Handlingar rör. Skandinaviens historia», del. 9, tryckta förteckningen år 1821 utkom, dels i densamma endast omnämnts. Handskriftsamlingen på Espelunda, till hvilken tillträde af egaren beredvilligt lemnats och der bl. a. åtskilliga Skytteska och Gyllenstiernska papper förvaras, har förtecknats så långt som till och med revolutionen 1809. Förteckningen kommer att som bihang åtfölja något följande häfte af Historisk Tidskrift.

— Dr **H. Hiärne**, en af medarbetarne i Historisk Tidskrift, befinner sig sedan detta års början på en historisk forskningsresa i de slaviska länderna, hvilkas arkivalier, hittills föga använda af svenskar, måste förete mycket af intresse och väl också med de begynnande studierna af de slaviska språken hos oss torde komma att mer och mer tillgodogöras. Hr Hiärne har i synnerhet i de Czartoryskiska och Jagellonska biblioteken i Krakau, det Ossolinska i Lemberg och senast det ryska riksarkivet i Moskva anstält omfattande och framgångsrika undersökningar, af hvilka äfven Hist. Tidskrift hoppas kunna meddela ett och annat af intresse.

— Äfven Prof. **C. T. Odhner** uppehåller sig för närvarande i Moskva, hufvudsakligen i och för studier till Gustaf III:s historia.

— Till **K. Biblioteket** hafva nyligen såsom gåfva af generallöjtnanten m. m. grefve S. A. Sandels blifvit öfverlemnade h. exc. grefve *J. A. Sandels'* papper företrädesvis från den tid, då han var riksståthållare i Norge, åren 1819—1827. Denna stora samling af bref och rapporter (i original och koncept) till och från Sandels utgör icke mindre än 35 band fol. Den innefattar dels originalbref från konung Karl XIV Johan och kronprinsen Oscar, samt kopior af Sandels' enskilda bref till konungen (10 vol.); dels »inkomna bref och handlingar vid Sandels' enskilda expedition» i Stockholm och Kristiania» (12 vol.), dels kopieböcker för utgångna svarsskrifvelser (13 band). — Utom det allmänna historiska intresse rörande Norge, som denna brefvexling eger, erbjuder den äfven åtskilligt af vigt för norsk personalhistoria. — Hvad Sverige vidkommer, är det i främsta rummet krigskollegium (hvars chef Sandels i sjelfva verket fortfor att vara äfven såsom riksståthållare i Norge) och dess tjenste- och personalförhållanden, som brefven beröra. — Bland de talrika brefskrifvarne märkas, af svenskar, krigskollegii ämbetsmän; vidare general C. Lowisin, hofmarskalken C. A. Posse, general Holst, lagman C. af Georgii (såsom meddelare af nyheter ur Stockholmsverlden); C. G. d'Albedyhll (ömsom från Kristiania och Stockholm) m. fl. — Bland norrmän, som lemnat större eller mindre serier af bref rörande regeringsärenden m. m., märkas Sommerhielm, Due, Birch, Mansbach, Wedel Jarlsberg, Diriks, Stabell, Collet, Bloch m. fl.

Det förtjenar i sammanhang härmed att nämnas att K. Bibl. under närmast föregående tid erhållit så väl Sandels' företrädares, grefve *C. Mörners*, som grefve *B. B. v. Platens*, hans efterträdares, brefvexling. Tillsammans med den betydande mängd bref från grefve *H. H. v. Essen*, Norges förste riksståthållare efter föreningen med Sverige, som förvaras i L. v. Engeströms brefvexling, bilda dessa brefsamlingar en fortlöpande ej ovigtig serie af källor till historien om Sverige-Norges inbördes förhållande under föreningens första skede.

En mindre samling originalbref från kongl. personer till grefvarne Jacob Philip och Curt Philip v. Schwerin, far och son, har äfven nyligen kommit K. Biblioteket tillhanda. Brefven till den förstnämnde, *Jacob Philip v. S.*, president i Wismarska tribunalet, riks-

råd, drottning Lovisa Ulrikas öfverstemarskalk, utgöras af till största delen egenhändiga skrifvelser från nämnda drottning och Gustaf III 1763—78 (tillsammans 12). Historiskt intresse i allmännare mening ega de knappast. Brefven till grefve *Curt Philip v. S.*, slutligen generalmajor, känd såsom en tapper krigare, ega företrädesvis intresse såsom autografer, hvarjämte de i någon mån upplysa hans biografi. Brefskrifvarne äro: Fredrik II af Preussen, prins Karl af Hessen, prinsessan Sofia Albertina, K. Karl XIII, K. Karl XIV Johan. Samlingen är skänkt af enkegrefvinnan M. E. v. Schwerin, f. Schwerin.

— Af Hr **F. F. Carlsons** »Sveriges Historia under konungarne af Pfalziska huset» motses *sjette delen*, omfattande början af Karl den tolftes historia, inom årets slut. Vi höra derjämte, att en ny, i den yttre anordningen något afvikande upplaga af första delen, Karl den tiondes historia, till våren förberedes. Den har sedan någon tid varit i bokhandeln utgången.

— Af **Meddelanden från svenska riksarkivet** har i dagarne femte häftet utkommit, hvarmed börjar deras andra del, afsedd att liksom den första omfatta riksarkivariens berättelser för en period af fem år, arkivalieförteckningar m. m. d. I berättelsen för sistl. år fäster riksarkivarien först och främst uppmärksamheten på nödvändigheten att bereda utrymme för arkivets mer och mer sig hopande samlingar, antingen genom tillbyggnad af den nuvarande lokalen eller genom nybyggnad[1]). Derjämte erinrar riksarkivarien om vigten af att äldre officiella handlingar, hvilka ännu i arkivet saknas, måtte med snaraste dit aflemnas från de olika håll, der de kunnat hamna. Bland de under året emottagna arkivaliemassorna förtjena särskildt omnämnas ett antal hittills i K. utrikesdepartementet förvarade, fordom som hemliga ansedda akter, utgörande 380 fasciklar, hvilka nu komma att på sina ställen efter hand inläggas. Vidare följer en berättelse, till riksarkivarien afgifven, om en 1880 med understöd af statsmedel af arkivamanuensen frih. *B. Taube* företagen resa i ändamål att vinna kännedom om arkivväsendet i utlandet, hvarvid han företrädesvis besökte arkiven i Berlin, Dresden, Wien, München och Paris, om hvilka alla intressanta upplysningar, fullständigast om de två sistnämnda, nu för första gången i svenskt tryck meddelas. Återstoden af häftet utgöres af en förteckning öfver »Rådslagen» under Johan III:s tid af hr *Bergman*.

— Hr **E. W. Bergman,** amanuens i Riksarkivet, har utgifvit en liten brochyr (ej i bokhandeln): *Rikskansleren grefve Magnus Gabriel de la Gardies Fullmagter och Donationer* (19 ss. 8:o). Sammanförda ur riksregistraturet och andra källor, gifva dessa korta anteckningar en målande bild af förhållandena på de tider Sverige var på väg att få en stor aristokrati. Öfverste 1645, var De la Gardie under de närmaste åren mottagare af fullmakter, donationer, »förbättringar», expektanser utan ända och var vid slutet af Kristinas

[1]) Denna vigtiga fråga har som bekant nu trädt i ett nytt skede, då K. M. på särskild framställning derom från riksarkivarien anbefallt k. öfverintendentsambetet att uppgöra ritning och kostnadsförslag till en ny arkivbyggnad.

regering, sjelf eller genom sin gemål, innehafvare af mer än 700 hemman i olika delar af landet. Man häpnar öfver detta regn af befordringar. Om hvartannat riksmarskalk, fältmarskalk, generalguvernör, ambassadör, riksskattmästare, rikskansler, hofrättspresident, riksdrots, har han mer än flesta njutit af maktens sötma och ändock föga uträttat af varaktigt värde.

— Under den gemensamma titeln *Bidrag till vår odlings häfder* har på F. & G. Bejers förlag och med hr **Artur Hazelius** som utgifvare en publikation påbörjats af synnerligt intresse. En afdelning, *Finland i nordiska Museet* af G. Retzius, föreligger redan färdig. Både genom sin lysande utstyrsel och sitt innehåll utgöra dessa bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling en den vackraste början man kan önska sig. I en andra serie, *Ur de nordiska folkens lif*, som förberedes till utgifning, komma bland annat att ingå »Halländska sagor» af A. Bondeson, »Skånska svartkonstböcker» af A. Hazelius, »Lifvet i Kinds härad i Vestergötland i början af 17:de årh.» af G. Djurklou, »Från Ljusdals socken» af V. Engelke, »Lagar gällande hos Lapparne» af J. Mörtsell, »Finska sägner» af A. O. Freudenthal. Äfven bidrag till handtverkskrånas historia, skildringar ur de högre samhällsklassernas lif, på otryckta handlingar stödda teckningar af enskilda personer utlofvas: allt hufvudsakligen på grund af och i anslutning till det nordiska museets samlingar. På mer än ett sätt kommer sålunda historien att skörda vinst af dessa bidrag till vår odlings häfder.

— Af den förtjenstfulla och digra publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, på uppdrag af Historiska Föreningen i Berlin utgifna af hrr F. Abraham, J. Hermann och E. Meyer, har andra årgången, för 1879, nyss lemnat pressen. Redogörelsen för Sverige är fortfarande författad af docenten **C. Annerstedt** i Upsala. Äfven från andra afdelningar äro upplysningar af intresse för Sveriges historia att hemta. Nya afdelningar ha tillkommit öfver den gamla kyrkohistorien, Posen, de ryska östersjöprovinserna, paleografi och diplomatik, de nordamerikanska fristaterna och de britiska kolonierna.

— Af hrr **S. R. Gardiner** och **J. B. Mullinger** har nyligen utgifvits en liten nyttig handbok, kallad *Introduction to the study of English History* (424 ss. liten 8:o). Den innehåller dels en sammanträngd öfversigt af den engelska historiens utvecklingsgång af hr Gardiner, en af Englands mera framstående lefvande historici, dels ock, hvilket synes oss vara af största intresset, en kronologiskt uppstäld redogörelse för källorna till Englands historia, för så vidt de finnas i tryck tillgängliga, ordnade för hvarje period under de tre hufvudrubrikerna 1) Samtida författare, 2) Icke samtida författare, 3) Moderna författare. Arbetet säger sig vara afsedt för studerande, men torde särskildt för utländingar innehålla en mängd annars svåråtkomliga upplysningar.

Öfversigter och Granskningar.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar. I. Sveriges Hednatid samt Medeltid, förra skedet, från år 1060 till år 1350. Af *Oskar Montelius.* Stockholm, Hjalmar Linnström 1877. X + 486 ss. 8:o. Pr. 6 kr. [1])

I sin illustrerade svenska historia har Hr Linnström bjudit den svenska allmänheten ett vackert fosterländskt verk, som blifvit mottaget med stort och välförtjänt bifall. Detta gäller icke minst om den del, hvars utarbetande varit anförtrodt åt D:r Oskar Montelius, och som nu i mer än tre år varit tillgänglig, så att man väl törs antaga, att dess hufvudsakliga innehåll är kändt af alla dem, som i någon mån intressera sig för historisk läsning. Under sådana förhållanden kan ändamålet med denna recension hvarken vara att lemna en redogörelse för arbetets plan och resultater, ej häller att meddela något slags orlofssedel åt ett verk, som i så lång tid och med mycken framgång varit självt sin bästa rekommendation och som dessutom redan blifvit af den in- och utländska pressen med nästan odeladt bifall emottaget. Jag öfvergår således till att framställa några anmärkningar mot arbetets plan och detaljer.

Det torde hafva väckt många läsares förvåning, då planen för Sveriges Historia först offentliggjordes, att en hel del eller en sjättedel af hela arbetet skulle inrymmas åt tiden till 1350, under det att svenska stormaktsväldets uppkomst, utveckling och fall skulle inom samma utrymme behandlas. Ty under detta senare tidskifte, då Sverige så mäktigt ingrep i Europas öden. utbildades ock vår representation och nyskapades nära nog hela vår förvaltning, då fastslogos de former, under hvilka den svenska staten arbetat i århundraden, och på arfvet efter den tidens män hafva vi hufvudsakligen lefvat allt intill denna dag. För denna tid flyta ock historiens källor synnerligen ymnigt, så att rika materialier föreligga till en god och pålitlig

---

[1]) Red. hade vidtagit åtgärder för att på samma gång meddela granskningar af de tre första delarne af Sveriges Historia, som redan länge varit i bokhandeln, men har genom ogynsamma tillfälligheter hindrats derifrån. Till ett följande häfte måste derföre, för att icke bryta ordningen, granskningen af de senare delarne uppskjutas.

Ehuru den egentliga fornkunskapen icke tillhör föremålen för tidskriftens uppmärksamhet, har likväl af nära liggande skäl i detta fall en utflykt måst göras äfven in på dess område.

Red.

framställning. Före 1350 däremot erbjuder vår historia endast föga af säkra resultater, men det är förmodligen just dessa, som en populär historia bör för den läsande allmänheten framställa. Härmed vill jag naturligtvis icke säga, att hela den förhistoriska arkäologien bort med tystnad förbigås, men det synes, som man icke bort inrymma densamma en så stor plats, att författaren blifvit nödd och tvungen att inlåta sig i en mängd detaljfrågor, där man ännu är långt ifrån klarhet, och där han i många fall står ensam med sin åsikt inom den arkäologiska världen.

Innan ännu första bandet låg färdigt från pressen, hade den framstående danske arkäologen Sophus Müller i Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie publicerat en afhandling, i hvilken han söker visa det ohållbara i bronsålderns tudelning i en äldre och yngre efter fyndens olika beskaffenhet, och att man har att söka förklaringen till denna i en dubbel inverkan dels från väster, där de s. k. äldre typerna voro förherskande, dels från öster, där de yngre samtidigt voro i bruk. Om nu denna Müllers teori, som är så väl grundad, att den i det hufvudsakliga måste anses riktig, äfven skulle kunna för Sveriges vidkommande låta sig delvis förena med indelningen i en äldre och en yngre grupp, så måste dock denna senare undergå så betydande jämkningar, att man väl torde kunna säga, att D:r Montelius' framställning af bronsåldern var till en väsendtlig del föråldrad, innan ännu boken låg färdig i tryck. Med skäl kan man då fråga, om det varit lämpligt att i ett arbete af denna art medgifva ett så oproportionerligt utrymme åt en jämförelsevis ny vetenskap, som just nu är stadd i en förvånande hastig utveckling? Då emellertid planen blifvit så bestämd, kunde visserligen icke arbetet anförtros åt någon lämpligare författare än D:r Montelius, ty ingen i vårt land har under senare år så kraftigt bidragit att gifva arkäologien fasta utgångspunkter och en nykter hållning, hvarmed jag särskildt syftar på hans med lyckliga bevis styrkta protest emot alla dessa evinnerliga invandringsteorier, som vuxit upp som svampar, om icke för hvarje nytt fynd, så dock för hvarje grupp af fynd.

En annan del af författarens arbete, näml. skildringen af vikingarnes stora eröfringståg i väster, af Grönlands och Amerikas upptäckt m. m. kunde saklöst varit borta, enär detta icke kommer vår historia vid. Det är väl sant, att medeltidens västerländska krönikeskrifvare innefattade alla skandinaver under det gemensamma namnet Normanner, men det är lika visst, att såsnart de angifva vikingarnes hemorter eller den *stat*, till hvilken de hörde, och till hvilken man hänvände sig för att vinna upprättelse, där peka deras uppgifter nästan utan undantag mot Norge eller Danmark. Endast några få författare angifva svearne uttryckligen som innefattade bland normannerna (så Einhard och Helmold), men det finnes intet, som tyder på, att svenskarne i något enda af de stora tågen mot väster varit något mera än danskarnes eller norrmännens hjälptrupper. Då nu i full motsvarighet härtill det stora flertalet af österländska källor

samstämmigt visar till Sverige såsom hemlandet för de varäger, som grundade ryska riket, som gjorde de stora anloppen mot den grekiska kejsarstaden, förhärjade Svarta hafvets kuster och äfven ett par gånger hemsökte det Kaspiska, och man således vet, att den allmänna vandringslust, som i det nionde och tionde århundradet grep hela den skandinaviska stammen, för Sveriges del funnit en afledning åt öster, som i hänseende till landets läge var den mest naturliga, och då dessutom äfven västerländska krönikeskrifvare — isländarne inräknade — nämna Estland och Kurland eller i allmänhet de finska och slaviska landen på andra sidan Östersjön, när de någon gång omtala särskildt svenska plundringståg eller svenska eröfringar; så tyckes mig, att de stora tågen mot väster icke hafva sin rätta plats i Sveriges historia. Våra fattiga inhemska källor, runstenarne, som i allmänhet röra en något senare tid, men dock blifvit af alla svenska historieskrifvare och nu senast af D:r Montelius åberopade såsom bevis för svenskarnes deltagande i västerviking, kunna ock tjäna till ledning för omdömet äfven för äldre tider. Men det är så långt ifrån, att dessa runstenar vitna *för* svenska vikingatåg åt väster, att de tvärtom, sedda tillsammans och rätt tolkade, vitna däremot. Af 96 mig bekanta runstenar, som uttryckligen handla om (krigs)färder till öster- eller västerland, äro 68 af förra slaget och endast 28 af det senare. Men det är icke allenast antalet, som så betydligt skiljer dem åt, utan ännu mycket mera innehållet. De stenar, som handla om västerfärder, nytja vanligen uttryck sådana som dessa: »Han var faren till England» eller »dog i England» eller »vardt dräpen i England» eller »dog i Jutland, när han skulle fara till England». Där talas om en man. som »väster satt i tingmannalid», om en annan, som »vardt död i England i hären (i liþi)», och om en tredje, som »upptog skatt åt Knut i England». Endast 2 af dessa 28 stenar handla uttryckligen om (mindre) vikingafärder (»han vardt död i västerväg i viking» och »han stod manligen i skeppets stäf, när de lekte västarla»), och endast två handla om större tåg, men bägge dessa voro *danska* eröfringståg, ty det heter: »han var i följe väster med Knut» och »han var med Knut.» Annorlunda förhåller det sig med de stenar, som handla om österväg. Här heter det: »han var faren öster med Ingvar och egde ensam 7 skepp i Ingvars följe», »de foro manligen fjärran efter gull och dogo söder i Särkland», »han for öster hädan med Roar till Särkland», »Jufur styrde hären, kom till Greklandshamnar och dog hemma», »han var höfding i Grekland», »han föll i strid öster i Gardarike och var sina landsmäns bäste höfding», eller »han föll i Holmgård som höfding på ett vikingaskepp (skaiþar visi)». Under det att sålunda västervägstenarne handla om enskilda krigare, som stridt eller stupat i England, förmodligen i de flesta fall i en främmande makts sold, såsom det tydligen på ett par stenar angifves, så handla flere eller icke mindre är 21 af östervägsstenarne uttryckligen om *svenska härnadståg*, hvilket icke är fallet med en enda af de stenar, som blif-

vit resta till minne af krigare i västerväg. En full motsvarighet hafva dock dessa senare i den särskilda och ganska betydande grupp af östervägsstenar, som handlar om den grekiske kejsarens lifgarde eller väringarne i Konstantinopel. Här nytjas ock ett fullt analogt uttryckssätt: »han satt i Grekland» eller »vardt död» eller »föll i Grekland», och här finna vi ock uttrycket »Grekfari» i full motsvarighet till runstenarnes »Englandsfari».

Författaren har synbarligen känt svagheten af de grunder, på hvilka vi här lagt grannfolkens historia in under våra råmärken, och han söker derför en ny grund: »att innebyggarne i det *nuvarande* Sverige tagit verksam del i de vigtiga bedrifterna i vestra Europa är emellertid en sanning, som blifvit allt för litet beaktad. Det då norska Bohuslän och de till Danmark hörande skånska landskapen hafva nämligen utsändt många af de vikingar, som gjorde nordmannanamnet så fruktadt hos de på Nordsjöns kuster boende folken». Men ehuru det icke kan falla någon in att bestrida detta faktum, så är dock detta nya skäl sämre än något af de gamla. Ty finge den grunden gälla, skulle man ju ock berätta Danmarks och Norges öfriga historia, då det är utom hvarje tvifvel, att skåningar och bohusländingar äfven i den haft en betydande andel.

Utrymmet medgifver icke att här ingå i någon närmare granskning af arbetets detaljer. Endast några få frågor vill jag korteligen beröra, där författarens uppgifter kunna tåla vid att jämkas eller rättas.

Här likasom i flere andra af sina arbeten upptager författaren frågan om hällristningarnas ålder och söker bevisa, att den stora mängden af dessa »måste vara äldre än järnålderns början i vårt land». Hvad som tyckes mig framgå som ett ovederläggligt resultat af forskningarne rörande dessa bärgtaflor är, att de hvarken tillhöra stenåldern eller en fullt utvecklad järnålder, men häraf följer icke, att de just skulle tillhöra bronsåldern. Snarare finnes det mycket, som tyder på, att de just förskrifva sig från öfvergångsskedet från bronsålder till järnålder eller, närmare bestämdt, de århundraden, under hvilka nordboarne lärde sig känna järnet, men ännu icke inhemtat runornas konst. Då författaren själf (sid. 175) antager, att runorna först blefvo kända, »sedan järnet i flere mansåldrar, troligen ett par århundraden, varit i bruk här», så synes »frånvaron af runor å hällristningarna» (sid. 158) icke skäligen kunna anföras som bevis för, att de böra till bronsåldern hänföras. Snarare kunde man fråga, om ett folk, hos hvilket det historiska sinnet en gång blifvit väckt och som sökt genom dylika ristningar bevara sina egna och sina förfäders bedrifter, skulle dermed hafva upphört just på den tid, då de fingo kännedom om en metall, som betydligt underlättade, ja enligt flere forskares antagande först möjliggjorde dessa minnestaflors utförande? Så *Holmberg*, *Worsaae* och *Soldi*. Däremot är det lätt förklarligt, hvarför hällristningarne upphörde, så snart runornas bruk blef bekant och som dessa från början voro ämnade att ristas i trä och utan tvifvel hufvudsakligen så användes, kan detta förklara hvarför ingen

runskrift å någon hällristning anträffas. Först sedan man fått praktiskt pröfva ovaraktigheten af trätaflor, började man äfven och till en tid högst sparsamt inrista runor i stenhällar. Det bör då ej häller väcka förundran att, om framdeles jämte runorna en figurteckning å stenen anbragtes, denna är både bättre utförd och inhuggen på olika sätt, så att den nu framträder som konturteckning, då däremot bilden å hällristningarne vanligen (icke alltid) var helt och hållet fördjupad. Ty emellan den sista egentliga hällristningen och den första figurteckning på en runsten ligger troligen ett tidsrum af ett par hundra år eller mera, under hvilket nordboarne lärt sig skrifkonsten. Kunde de då icke under samma period hafva inhemtat den vida mindre konsten att teckna konturer i stället för att fördjupa bilden hel?

Icke häller författarens öfriga skäl äro gent emot denna åsikt bevisande Hvad »fartygens olika form» angår, så kan man icke för hällristningarne uppställa någon gifven skeppsform som typ. De äro i sjelfva verket af fyra olika slag: 1) den af prof. Nilsson uppstälda formen (Sv. Fornminnesföreningens Tidskrift H. 7) med den ena stammen afrundad, den andra tvärt afhuggen eller framskjutande i en spets; 2) den af förf. sid. 98 uppstälda formen med bägge stammarne afrundade, men med stamskärm i ena ändan, 3) af samma form, men med stamskärmar i bägge ändar, 4) af samma form utan stamskärmar. Formerna 1) och 2) anträffas ock på bronsknifvar, som blifvit hänförda till bronsålderns senare tid, och detta med rätta, då man i en dylik knif funnit en legering, som endast under järnåldern användes. Till bägge de sista formerna, af hvilka isynerhet N:o 3 är mycket vanlig på hällristningar och äfven förekommer i själfva Kiviksgrafven, kan man uppställa fulla motsvarigheter från den äldre järnåldern i de bägge Nydamsbåtarne. Antingen nu desssa »baggar» varit afsedda att borra ett fiendtligt skepp i sank eller att skydda fartyget vid påstötningar, så är det gifvet, att ett skepp, som varit så utrustadt, varit ämnadt för rodd åt bägge hållen, och således kan man säga att både på formen N:o 3 och 4 passar Taciti skildring af svionernas skepp: utrinque prora paratam semper appulsui frontem agit — — — mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.

Hvad vidare de religiösa symbolerna, »hjulet» och »hakkorset», rörer, af hvilka det förra, som ofta träffas på hällristningar, uteslutande hänföres till bronsåldern, och det senare, som under järnåldern var ett allmänt symboliskt tecken i Norden, säges aldrig anträffas på hällristningar, så tåla bägge dessa satser en afprutning. Hjulet träffas således på en runsten från Telemarken, hvarest Tor anropas, och likaledes i mängd på stenhällarne till en vikingagraf i Cumberland, hvilket förmodligen innebär, att dessa tecken äfven för vikingarne haft någon betydelse, äfven om man med Engelhardt antager, att stenarne varit ristade i äldre tid. »Hakkorset» åter träffas på en hällristning från Lökebärg i Bohuslän i en form, som äfven förefinnes på saker från järnåldern. Och äfven om inga

öfvergångsformer funnes, så känner man ju så få fynd från de första århundradena efter Kristus, att man icke kan med bestämdhet angifva, om det ena eller andra symboliska tecknet då varit i bruk. Eller skulle icke hakkorset hafva kunnat inkomma med runorna? Härtill kommer, att »hjulet» icke är det enda symboliska tecknet på våra hällristningar. Jämte detta förekommer i stor mängd cirkeln eller två eller flere cirklar inom hvarann, och detta tecken har äfven under järnålderns tidigare skede varit i flitigt bruk. Det träffas på spjutspetsar, guldringar, brakteater och andra fornsaker utan all inbördes ordning, så att de omöjligen kunnat vara använde som ornament, samt understundom enstående i likhet med hakkorset och äfven tillsammans med detta.

Vapnens form är deremot ett bevis, som tyckes styrka författarens åsikt. Men för det första tillhöra de afbildningar, som likna bronssvärd, en och samma trakt, nämligen Östergötland, så att man kan draga i tvifvel, om de med rätta böra datera hela den stora gruppen af icke alldeles likartade hällristningar i södra Sverige och Norge, och för det andra hafva äfven på guldhornen från Gallehus liknande svärdsbilder anträffats, som haft sin största tjocklek på midten, hvilken form äfven några i statens historiska museum förvarade järnsvärd ega. Och äfven medgifvet, att dessa ristningar äro bilder af bronssvärd, hvilket väl åtminstone är fallet med ett par, som alldeles sakna parerstång, icke hafva väl bronssvärden med ens försvunnit från vårt land med den första järnbit, som fördes till vår kust? Om yxformerna kan man väl säga i många och kanske i de flesta fall, att man därmed velat afbilda celter, men om de skola föreställa bronscelter eller järncelter torde i de flesta fall vara omöjligt att afgöra. Spjutet är det vanligaste vapnet på hällristningarna, därnäst yxan och därnäst bågen. Till antalet förhålla de sig till hvarandra (i Holmbergs samling) som 4 : 3 : 1 Men spjutet var vid järnålderns början hufvudvapen i hela den germaniska världen. Så säger Tacitus: Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. *Rari gladio* aut majoribus lanceis utuntur, hastas — — — gerunt.

Till öfvergångstiden från bronsålder till järnålder synas mig ock de få ornamenten å hällristningarna hänvisa. —

Den i egentlig mening historiska afdelningen af författarens arbete utmärker sig i likhet med den arkäologiska i det stora hela både för noggrannhet i uppgifter med ett stadigt tillgodogörande af den nyaste forskningens resultat och för synnerligen god smak i anordning och utarbetning. I några fall tror jag dock, att författarens uppgifter tarfva rättelse.

Sid. 255 talar författaren efter byzantinska källor om ett anfall mot östromerska riket i åttonde århundradet af 2000 små »ryska skepp», men denna uppgift beror, efter hvad Kunik redan för mer än 30 år sedan visat, endast på oriktig öfversättning. För det första talas här icke om *två tusen* ῥούσια χελάνδια, hvilket senare uttryck refererar sig till de kejserliga skeppen, och för det andra betyder det

icke »ryska» utan »röda skepp», enär kejsarens skepp voro purpurfärgade i stäfven.

Sid. 408 omtalar förf. freden mellan Birger och Kristofer 1256, ehuru han kort förut berättat att Birger 1254 uppträdde som fredsmedlare mellan Danmark och Norge och sedan ej mera ingrep i striddigheterna dem emellan. Doc. Annerstedt har ock i sin recension öfver Rydbergs Traktatsamling i Nordisk Tidskrift för 1878 framhållit, att uppgiften om 1256 års fred endast grundar sig på Chron. Dan. 980—1286, som här har en misskrifning.

Författarens framställning af händelserna 1275—80 (sid. 415—418) är den på Erici Olai historia grundade, som alt hittills haft burskap i vår historia. Emellertid angifves det rätta sammanhanget mellan dessa händelser redan i det af förf. såsom källa åberopade arbetet Scriptores rerum svecicarum medii ævi T. III i en af utgifvaren Doc. C. Annerstedt författad not till Annales Sigtunenses, och sedan har denne i ofvan citerade anmälan närmare utvecklat detta ämne och tydligen bevisat, att den hittills gängse uppfattningen är oriktig. Enligt våra egna äldsta krönikor, som bestyrkas af danska och isländska uppgifter, förlorade Valdemar 1275 hela riket. På våren 1277 återkom han med danska trupper och förhärjade i förbund med konung Erik Västergötland och Småland. Detta skedde (enligt Annales Lundenses 1277) under månaderna Januari—Mars. Sedan återvände Valdemar till Danmark och inledde underhandlingar från Köpenhamn för att åter komma i besittning af någon del af sitt rike. Att detta ännu i September icke lyckats honom synes af hans försäkran till markgrefvarne af Brandenburg den åttonde i denna månad, i hvilken han dock fortfarande kallar sig »rex Sveorum», såsom han gjort hela tiden efter sin detronisering, emedan han ännu egde en pretendents anspråk. Men då han den tredje Jan. 1278 låter skrifva sig »quondam rex Sveorum», så hafva vi häri ett ojäfaktigt intyg för riktigheten af våra äldsta krönikors uppgift, att Valdemar 1277 ingått förlikning med sin broder »på de vilkoren, att Valdemar skulle erhålla Västergötland och Östergötland och Magnus rikets öfriga delar, och att Magnus skulle bära kunganamn, *men icke Valdemar*». Denna förlikning har således blifvit ingången i någon af de sista månaderna af år 1277. Erici Olai och alla senare historieskrifvares förväxling af händelserna 1275 och 1277 beror sannolikt derpå, att man i gamla handlingar sett Valdemar kalla sig rex Sveorum till och med 1277, men sedan icke, hvilket dock, såsom ofvan visats, just berodde på sjelfva förlikningstraktaten. Hvarför Valdemar åter förlorat sin andel af riket är icke så lätt att bestämma. Annerstedt antager, att det skett 1279 i följd af delaktighet i folkungarnes uppror. Men något sådant antydes icke af krönikorna, som dels uppgifva, att han blifvit fördrifven för sina äldre synder med Jutta, dels att han själfmant begifvit sig till Danmark »propter quandam Christinam», således en ny kärlekshandel. Detta stämmer väl öfverens därmed, att Valdemar slutligen sattes i fängelse icke för några stämplingar mot konung Magnus, utan för sin vanhederliga vandels skull.

Sid. 459 angifver förf. efter Munch en fred »troligen på 10 år» mellan Sverige och Ryssland 1338. Denna fred slöts först 1339 och var troligen endast en förnyelse af 1323 års traktat (Se *Rydberg*, Sveriges Traktater II: s. 15 o. ff.)

Sid. 465 har författaren en framställning af Sveriges äldsta rättsförfattning, som så till vida är mindre tillfredsställande, att författaren i följd af den ytterst sammanträngda form, i hvilken han afhandlar detta viktiga ämne, icke framhållit den väsendtligen olika ställning, som Götalandskapens folkvalda häradshöfdingar, hvilka voro menigheternas ombud, intogo gent emot hundarenas domare, hvilka konungen »satte dom i händer», utan angifver, att bäggedera från början voro kommunala förtroendeposter, och att konungen »småningom fick inflytande på tillsättandet». För en närmare utredning af denna fråga får jag hänvisa till Bergfalks förträffliga afhandling i Frey för 1841. Då författaren sammastädes yttrar, att »efter småkonungarnes försvinnande blef en lagman ordförande på landskapets ting», ser det nästan ut, som om härmed åsyftades att lagmännen trädt i småkonungarnes ställe, hvilket dock knappast kan vara meningen. De förre voro ju ursprungligen endast menighetens lagkunniga biträden, de senare voro krigarehöfdingar. Jarlen kom i landskapskonungens ställe, och ingendera af dessa har någonsin varit »ordförande på landskapets ting».

Författaren afslutar sitt arbete med en skildring af lefnadssätt och seder under medeltidens förra skede och egnar däråt tre sidor, hvilket utgör sjättedelen af motsvarande afdelning för den yngre järnåldern och intager ungefär samma förhållande till motsvarande skildring under bronsåldern. Men nu tala medeltidens män själfva till oss genom sina krönikor, brefskaper, skattelängder och kontrakter, och bronsålderns menniskor nästan uteslutande genom sina grafvar; och dock har författaren så mycket att förtälja om de senares dagliga lif och endast föga om de förres. Det är detta, jag anser vara den största bristen i det annars i så många afseenden förträffliga arbetet: där saknas mått och proportioner.

Nils Höjer.

Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet, genom *N. A. Kullberg*. II. 1630—1632. XI + 376 ss. Stockholm 1880. Pr. 4 kr. 50 öre.

Det är för Historisk Tidskrift en angenäm pligt att fästa allmänhetens uppmärksamhet på ofvanstående publikation, hvaraf andra bandet nyss blifvit synligt i bokhandeln. Hon fyller en känbar lucka i vår källskriftsliteratur och utgör, jämte de andra från riksarkivet

utgående serierna, Svenskt diplomatarium (2 serier), Gustaf I:s registratur och Äldre lagarbeten, äfvensom riksarkivariens årliga »Meddelanden», ett bevis på den lifliga, fruktbringande verksamhet, som nämda institution under sin nuvarande styrelse utvecklar. Bland dessa serier intager hr Kullbergs arbete ett framstående rum; det är i sjelfva verket ett mönster för arbeten af detta slag: urkunderna äro aftryckta med största noggranhet, efter de bästa handskrifter och med vederbörlig kritik. de äro återgifna på ett sätt, som förefaller oss vara det riktigaste och mest praktiska, åtminstone för den tid hvarom här är fråga, och ändtligen har utgifvaren genom en rikedom af upplysande noter och ett utförligt, med yttersta sorgfällighet utarbetadt register underlättat bokens användning i en grad, hvarför forskaren måste vara honom på det högsta tacksam. Endast den, som mer i detalj sysselsatt sig med tidens historia, kan göra sig en föreställning derom, hur mycken möda blifvit nedlagd på noter och register. För deras utarbetande har utgifvaren ej blott anlitat de tryckta källorna, utan ock genomgått de otryckta, sådana som riksregistraturet, brefsamlingar, Stockholms stads handlingar m. m.

»Svenska riksrådets protokoll» innehåller sålunda vida mer, än man af bokens titel har rätt att vänta; det utgör tillika ett namn- och saklexikon, ja man kunde säga en handbok, hvari man kan hämta vigtiga upplysningar för hela den tids historia, hvarom fråga är. Det innehåller dessutom ej blott de egentliga rådsprotokollen, utan äfven de af konungen utfärdade instruktioner för rådet i egenskap af tillförordnad regering under hans frånvaro. Deremot äro de s. k. rådslagen ej deri inbegripna, d. v. s. de betänkanden, som afgifvits af rådet vid utomordentliga tillfällen, då det in pleno varit sammankalladt att yttra sig öfver vigtiga ärenden. Att de äldre rådslagen, före 1621, blifvit uteslutna från denna samling, finna vi naturligt, då en redogörelse för deras innehåll lemnas i nämda »meddelanden» (hittills äro rådslagen från Gustaf I:s och Erik XIV:s tid der meddelade). Deremot vill det synas, som om de rådslag, hvilka äro samtidiga med protokollen, med fördel kunnat vid sidan af dessa aftryckas, antingen hvart i sin kronologiska ordningsföljd eller alla sammanförda på ett ställe. Genom en sådan anordning hade rådslagen blifvit insatta i sitt naturliga sammanhang med rådsprotokollen, hvilka genom dem belysas och kompletteras. Utg. torde få svårt att i detta afseende strängt fasthålla sin plan; så t. ex. då han kommer att meddela rådets öfverläggningar från hösten 1636, efter rikskanslerns återkomst från Tyskland, torde det knappt blifva möjligt att förbigå det utförliga rådslag af d. 14 dec. s. å., som blef resultatet af nämda öfverläggningar och tillika grundvalen för hela regeringens ekonomiska och finansiella verksamhet under de följande åren.

Ehuruväl boken kallar sig »Svenska riksrådets protokoll», så är det strängt taget endast få af de protokoll, hvilka inrymmas i de utkomna två delarne, som röra rådets verksamhet såsom sådant, d. v. s. såsom konungens rådgifvare. Det stora flertalet af proto-

kollen angår nämligen rådet såsom tillförordnad regering under konungens frånvaro. Det är tydligen denna rådets egenskap af interimsregering, som både gifvit anledning till protokolls förande öfver dess rådplägningar, i ändamål att underlätta kontrollen och redogörelsen, och i sjelfva verket äfven gifvit första upphofvet till en ständig rådkammare eller regeringskonselj. Ty under de långa tider, då konungen var frånvarande i fält, fick rådet såsom interimsregering vänja sig vid en oafbruten regeringsverksamhet och vid kollegialt samarbete, en viss praxis utbildade sig småningom, formerna stadgades, och rådets ständiga deltagande i riksstyrelsen blef på detta sätt ett behof, som sedan allt framgent gjorde sig gällande. Detta är den ena anledningen till den ständiga rådkammarens uppkomst. Den andra anledningen ligger i kollegiernas organisation, som fullbordades genom 1634 års regeringsform. Denna stadgar nämligen, att af de 25 riksråden icke mindre än 21 skulle ha sin ständiga verksamhet i hufvudstaden såsom chefer och ledamöter i kollegierna eller i andra befattningar; större delen af rådsherrarne voro derigenom bundna vid hufvudstaden och kunde sålunda äfven taga ständig del i riksrådets förhandlingar. Detta ordnades fullständigt och öfvervakades nogare efter rikskanslerns hemkomst 1636. Det är derför till 1634 och 1636, vi ville fixera uppkomsten af en ständig rådkammare i dess fullt utbildade form, och vi tro, att i jämförelse härmed den tidpunkt, då förmyndareregeringen först stadfästes af ständerna (vid riksdagen 1633), eger mindre betydelse.

Den andra delen af rådsprotokollen, den hvarom nu närmast är fråga, eger utan tvifvel samma förtjenster, som vi ofvan tillerkänt arbetet i det hela, men den har dock säkerligen ej kostat utgifvaren lika stor möda som den första och erbjuder ej häller lika stort intresse som denna. Utg. har haft vida redigare och bättre ordnade handskrifter att följa och har ej behöft bifoga en sådan mängd af upplysande noter, som i första delen[1]; deremot är registret ännu innehållsrikare än i första delen. Hvad åter intresset beträffar, så ligger det i sakens natur, att detta skall företrädesvis samla sig kring de år, som närmast föregingo den tyska expeditionen, då både inom råd och ständer sinnena förbereddes för det stora företaget och slutligen de ryktbara rådplägningar höllos, som ledde till det afgörande beslutet; dessa rådplägningar föreligga först nu i sin fullständiga, autentika form. Dertill kommer, att konungens långa hemmavaro emellan fälttågen i alla fall gör det egentliga Sverige till medelpunkten för den svenska politiken, både den yttre och den inre. Detta förhållande upphör med 1630, sedan konungen för alltid lemnat fäderneslandet. Nu flyttas den politiska medelpunkten med konungens person från Sverige till Tyskland, och i det hemmavarande svenska rådet förnimmer man blott ett svagt genljud af den stora

[1]) Möjligen kunde man ha önskat förklaring af ett och annat svårbegripligt uttryck i protokollen, t. ex. sid. 55 *nyck* i betydelsen af ryckning el. dyl., och sid. 196 *uthärläst*, hvari de fleste torde ha svårt att igenkänna det tyska *auserlesen*.

politikens rådslag, hvilka endast året förut i detta samma råd låtit höra sig med sådan styrka. Det är mest inrikes ärenden, som sysselsätta de hemmavarande rådsherrarne, hufvudsakligen ekonomiska frågor samt enskilda klagomål och tvister emellan kommunala myndigheter eller privatpersoner, äfvensom underhandlingar med utskottsständerna eller allmogen i landsändarne om fortfarande af de gamla skatterna. Någon gång afbrytes detta »stilleben» och höres liksom på afstånd vapendånet från den stora krigsskådeplatsen, då bref uppläsas från Tyskland eller förstärkningar begäras och anordnas för hären. Någon gång får rådet äfven nu uttala sig i de stora frågorna, såsom då konungen begär dess yttrande rörande vilkoren i en blifvande fred, eller om han bör i anledning af sin sammandrabbning med spanska trupper vid Rhen skrida till öppen krigsförklaring mot Spanien. Den sistnämda frågan har föranledt de utförligaste och intressantaste diskussionsprotokoll, som förekomma i denna del af arbetet: riksrådet förenade sig om den mening, att man visserligen borde tills vidare undvika öppen brytning med Spanien, men i tysthet förbereda sig till krig genom att upprätta en örlogsstation i Göteborg och ett af staten understödt kompani, hvars skepp skulle användas både till försvar och, eventuelt, anfall mot Spanien. Äfven förhållandet till Danmark var föremål för mycken uppmärksamhet i rådet; det kom på tal dels i anledning af danska rustningar under året 1632, dels ock i sammanhang med den spanska frågan, enär man måste antingen hafva Danmark till bundsförvandt eller ock »subjugera Danum» och »gå honom öfver hufvudet», ifall man skulle kunna tänka på att angripa Spanien.

Men äfven bland inrikes ärenden finner man ett och annat af allmännare intresse under dessa år. Det allmänna intrycket af den inrikes styrelsen är en knapphet i tillgångarne och en ringhet i materiell kraft, som starkt kontrasterar mot den yttre storheten, samt en ansträngning af denna kraft, som gränsar till öfveransträngning och derför ej kan annat än framkalla missnöje, i synnerhet bland de lägre och mest betungade samhällsklasserna. Huru begränsade både tillgångarne och krediten voro, visar sig bäst deraf att rådsherrarne för att skaffa penningar stundom måste träda emellan med sin enskilda kredit, hvilken betydde vida mer än kronans. Och hur svårt det var att tillbakahålla missnöjet öfver de tunga bördorna, det ser man af flere tecken. Sådana voro de oroligheter bland allmogen, som dessa år yppade sig i flere landsändar, såsom i Dalarne och på Dalsland; sådana voro de klagomål, presterna å allmogens vägnar framförde vid 1632 års första utskottsmöte, deröfver att dess ombud sedan 1629 ej varit kallade till riksmötena »deras egen klagan och besvär att andraga», eller de klagomål, som förspordes från Stockholms stad öfver aftagande folkmängd och välstånd samt omöjligheten för staden att framgent hålla sina 120 båtsmän till kronans tjenst. Ställningen var under år 1630, då missväxt hemsökte flere provinser, sådan, att riksrådet ansåg sig böra föreslå konungen vissa lindringar i skatterna. Detta medgaf ock konungen, till och med i

vidsträcktare grad än rådet föreslagit, men var för öfrigt så missnöjd öfver alla de af rådet framstälda betänkligheter och svårigheter, att han tillskref detsamma ett ganska strängt och onådigt bref (af d. 3 febr. 1631) och samtidigt dermed uppdrog åt sin svåger, pfalzgrefven Johan Kasimir, att taga ledningen af det inhemska kammarverket. Rådets förklaring öfver sitt beteende (af d. 28 mars s. å.) var hållen i en frimodig ton och sökte försvara hvad som å dess sida sagts och gjorts. Hela tvisten synes hafva blifvit bilagd genom Axel Oxenstjernas bemedling; dennes omdöme om det förelupna missförståndet var, att rådet visserligen i sak ej hade begått något fel, men deremot begagnat ett mindre lämpligt och försigtigt skrifsätt. »Regum aures sua natura sunt teneræ», sade han, »komme der sådane besvärlige tider till, som nu äre, så kunne de lätteligen offenderas». Detta erkände ock rådet och förklarade sig »skola härefter accommodera sig H. K. M:s humor». Hela brefväxlingen i detta ämne finnes tryckt i Historiska samlingar, III, något som kunnat förtjena att nämnas på det ställe i rådsprotokollen, der saken omtalas.

Genom det uppdrag, som konungen lemnat pfalzgrefven, hade ett nytt element inkommit i regeringen. Johan Kasimir intog såsom finanschef en ganska vigtig plats i styrelsen, men var dock icke formligen medlem af regeringen, ännu mindre af rådet, och derför, då rådsherrarne ville inhämta hans betänkande, brukade de icke kalla honom till rådkammaren, utan infunno sig sjelfve hos honom i räkningekammaren. Blott en gång ha vi funnit honom deltaga i rådets votering, nämligen rörande den ifrågasatta krigsförklaringen mot Spanien. Det är väl bekant, att pfalzgrefven kort efter konungens död aflägsnades från all andel i styrelsen och sedermera förblef utan politiskt inflytande. — Af de öfriga ledamöterna i styrelsen voro »fältherren» Jakob de la Gardie, Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, Per Banér och Klas Fleming på en gång de mest betydande och de som mest oafbrutet deltogo i ärendena. Den förstnämde förde vanligen ordet.

Såsom bihang har utg. tillagt protokollet öfver rättegången emellan kronprinsen af Danmark Kristian och Rhengrefven Otto Ludvig, hvilken senare, numer öfverste i svensk tjenst, offentligen framkastat kränkande beskyllningar mot den förre och derför blifvit på dennes begäran instämd att svara inför Sveriges konung och riksråd. Vid konungens afresa fick rådet ensamt uppdrag att ransaka och döma i denna ömtåliga och besvärliga sak. Sedan Rhengrefven tre gånger förgäfves blifvit kallad för rätta, afkunnade rådet slutligen den dom, att prinsen frikändes från ofvan nämda beskyllningar och Rhengrefven fäldes till — 40 marks böter. Men då prinsens ombud inlade protest mot hvarje försök att indraga äfven prinsen under svenska rådets dom, blef detta en välkommen anledning för rådet att upphäfva hela domen och nedlägga målet. I denna rättegång voro assessorerna i Svea hofrätt adjungerade till rådets biträde. I ett annat injuriemål, som äfven ransakades af rådet, nämligen emel-

lan biskop Paulinus och presten Björnlundius, hade rådet velat adjungera biskoparne, men då dessa undandrogo sig uppdraget, förvisades målet till hofrättens afdömande.

Angående rådets förhållande till utskottsständerna, som åren 1630—32 voro samlade fyra gånger, kunde äfven ett och annat af intresse vore att meddela. Det saknades under denna beröring ej anledningar till missförstånd, men rådet förstod under fältherrens kraftiga ledning att väl häfda sin öfverlägsenhet gent emot de särskilda stånden och hålla dem inom behöriga gränser. Då emellertid dessa förhållanden redan äro genom Thams riksdagshistoria (i inledningen till Adelns protokoll) allmänt bekanta, inskränka vi oss att hänvisa till nämda arbete och afsluta denna anmälan med en lyckönskan till rådsprotokollens utgifvare samt en förhoppning, att han ej måtte förtröttas i sitt mödosamma värf, och att tid och helsa måtte tillåta honom att fullfölja sitt arbete med samma kraft som hittills. Vi motse med stort intresse de näst följande delarne, af hvilka, såsom vi af egen erfarenhet känna, den som omfattar året 1636 lär blifva både den drygaste och den rikaste på innehåll och intresse.

C. T. O.

Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II, sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792. Öfversättning från ryskan af *Carl Silfverstolpe.* V + 128 ss. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1880. Pr. 1 kr. 75 ö.

Det finnes två slag af historiska memoirer, olika till sin uppkomst, art och betydelse. De fleste af memoireliteraturens alster äro sådana, som blifvit författade lång tid efter de tilldragelser, hvilka beskrifvas, vanligen på författarens ålderdom, sedan han dragit sig ifrån verlden och slagit sig i ro; stundom har han haft äldre anteckningar att följa, men ofta har han nedskrifvit sina minnen hufvudsakligen ur erinringen. På grund häraf och af den färgläggning, som dylika memoirer lätt erhålla genom att nedskrifvas under en annan stämning och förändrade förhållanden, blifva de ofta af större betydelse såsom literaturprodukter än såsom historiska källor; men visserligen saknas ingalunda de, som äfven ega ett högt historiskt värde. Till denna klass kunna hänföras, för att nämna några af de mest bekanta, kardinal de Retz', Napoleon I:s, Guizots memoirer och inom svenska literaturen de af Fersen d. ä., Adlerbeth m. fl. En annan afdelning utgöres af sådana, som mera ega form af dagboksanteckningar, hvilka tillkommit samtidigt med de händelser, som de beröra, och bära prägel af intryckens och minnenas omedelbara friskhet; just härigenom få de för forskaren större värde såsom källor. Af dessa finnes väl en och annan, som eger stor literär betydelse,

så t. ex. St. Simons ryktbara memoirer, men flertalet af detta slag är flyktigt utkastade anteckningar, utan anspråk på literärt värde, men ofta så mycket vigtigare i historiskt hänseende, i fall de begagnas med nödig hänsyn till personer och omständigheter. Till denna klass höra inom vår egen literatur t. ex. G. Ehrensvärds memoirer och inom utlandets Varnhagen von Enses dagböcker, till densamma hör äfven den skrift, som här ligger framför oss.

Chrapovitskijs dagboksanteckuingar voro oss ej helt och hållet obekanta, innan de nu genom öfversättning införlifvades med vår literatur. Åtminstone i *ett* på svenska författadt arbete ha de blifvit begagnade, nämligen i Tigerstedts intressanta uppsatser öfver G. M. Sprengtporten i Finsk Tidskrift, der förf. ur dem meddelar nya upplysningar till Anjalaförbundets historia. Vidare utgöra samma memoirer en hufvudkälla för prof. Brückners uppsats i Historische Zeitschrift för 1869: Schweden und Ryssland 1788. Denne författare tillerkänner dem med rätta ett betydande värde, ja ett större värde, »än tillgängliga arkivalier, tidningar, memoirer och monografier, hvilka för det mesta underrätta oss endast om hvad som tilldrager sig på skådeplatsen, medan Chr. låter oss blicka långt bakom kulisserna». Samme förf. karakteriserar på följande sätt dessa anteckningar. »Chr. var dagligen, ja flere gånger om dagen på hofvet, i omedelbar beröring med kejsarinnan, som plägade gifva honom åtskilliga uppdrag, samtalade med honom i allahanda ämnen, statsfrågor, hofintriger, hjerteangelägenheter, och skänkte honom ett obegränsadt förtroende. Innehållet af dessa samtal, alla vigtiga och ovigtiga tilldragelser vid hofvet, hvarje äfven den minsta växling i Katarinas stämning, rykten, tidningsnotiser, sqvaller af alla slag inför Chr. samvetsgrant dag efter dag i sin journal». Vi kunna tillägga, att kejsarinnans yttranden äro så vidt möjligt anförda ordagrant. Af allt detta har öfversättaren utvalt hvad som eger någon betydelse för Sveriges historia, och det är icke någon ringa del af det hela; Brückner beräknar, att fullt ut hälften af Chr:s anteckningar rör det svenska kriget 1788—90, och i synnerhet är året 1788 med stor utförlighet behandladt. Redan häraf kan slutas, hvilken betydelse detta krig egde för Ryssland, och med hvilken uppmärksamhet det följdes af kejsarinnan och hennes hof, ja det sysselsatte sinnena i Petersburg vida mer än Potemkins samtidiga segrar mot Turkarne. Detta är i sjelfva verket ej häller så underligt, om man besinnar, att nämda krig fördes i Petersburgs omedelbara grannskap, och att, ifall det varit ledt med framstående militärisk skicklighet och icke förlamats genom förrädiska stämplingar, det visserligen försatt den på trupper blottade ryska hufvudstaden i en öfverhängande fara. »Sanningen att säga», yttrar Chr., »har Peter I bygt hufvudstaden bra nära (svenska gränsen)», och denna erfarenhet gick icke förlorad för de ryske statsmännen.

Att kriget kom i hög grad olägligt för Katarina och att hon gjorde allt för att förekomma dess utbrott, är väl kändt och bekräftas till fullo genom Chr:s dagbok. »Man måste spela tålig», säger Chr.,

»men händerna klia att få tukta svensken». Det är sannolikt, att Katarina liksom Potemkin ej varit alldeles nöjd med Razumovskijs sätt att uppträda i Stockholm såsom retande Gustaf III till fiendtlighet och gifvande honom vapen i händerna. Hon befalde till och med general Michelson, som anförde de ryska trupperna vid gränsen, att begära uppvaktning hos den svenske konungen, sedan han erfarit dennes ankomst. Efter krigets utbrott och under dess första kritiska skifte afspeglar sig kejsarinnans växlande oro och harm troget i Chr:s anteckningar. Så snart hon fått kännedom om Anjalaförbundet, upphör oron, men förbittringen och hånet växa i styrka; under krigets fortgång och växlande skiften åren 1789 och 1790 minskas hånet — det är liksom om Gustaf III börjat ingifva henne en viss aktning — och oron återkommer mer än en gång; vid flere tillfällen förde Chr. till boks, att han sett tårar i hennes ögon i anledning af svenska kriget.

För det svensk-ryska krigets historia har forskaren åtskilliga bidrag att hämta ur Chr:s anteckningar; de innehålla en mängd uppgifter rörande krigstilldragelserna, af hvilka man ser, hur dessa berättades och bedömdes på den ryska sidan, och, hvad som för oss eger större värde, de belysa krigsanstalterna och de militära förhållandena hos fienden, hvilka liksom de svenska ingalunda voro de bästa. Men ännu vigtigare än de militära äro de diplomatiska upplysningar, som ur Chr:s dagbok vinnas. Man får genom dem en öfversigt af Rysslands politiska ställning under dessa år, man får en god föreställning om betydelsen af dess förbindelser med Österrike och Danmark, dess närmande till franska hofvet och dess diplomatiska strid med Preussen och England, en strid, som var nära att öfvergå till vapenskifte och att förvandla det svensk-ryska kriget till ett allmänt europeiskt krig. Man får vidare kännedom om det sätt, hvarpå Katarina personligen ingrep i de diplomatiska förhållandena och särskildt i det pennkrig, som samtidigt med vapenfejden utkämpades emellan de båda i literärt ej mindre än politiskt hänseende framstående suveränerna. Det är bekant, hvilken vigt båda fäste vid Europas allmänna opinion, och med hvilken ifver båda sökte leda densamma i en för dem fördelaktig riktning genom inspirerade tidningsartiklar, korrespondenser, brochyrer m. m. Det var när kejsarinnan fick kännedom om den svenska deklarationen af den 21 juli och deri framkastade beskyllningar mot Ryssland, som hon beslöt att sjelf ingripa i polemiken samt anfalla den svenske konungen med tyngre och kraftigare vapen än franska epigrammer eller komiska operor. Hon satte sig altså ned och skref ett genmäle på den svenska deklarationen, ett genmäle, hvarom Chr. har mycket att förtälja, ty han var en af de få, som redan från början fingo del af saken. Skriften, som författades på tyska språket och först publicerades i bilagor till St. Petersburger Zeitung och sedan öfversattes på franska och ryska, trycktes på det sätt, att den svenska deklarationen och kejsarinnans deröfver gjorda »anmärkningar och historiska upplysningar» trycktes i parallela spalter för bättre jämförelses skull samt

förságos med flere bilagor. Det är naturligt, att en kejsarinnas skrift ej skulle sakna beundrare och lofprisare; grefve de Ségur förklarade densamma »energique et sublime» och att, då den svenska deklarationen syntes vara skrifven med en gemen svart korpfjäder, vore åter kejsarinnans svar författadt med en örnpenna. Att döma af de utdrag, som af Brückner meddelas ur denna skrift, är hon författad både med sakkunskap och med formell färdighet. Naturligtvis har kejsarinnan ej saknat hjelpare, men det mesta förskrifver sig nog från hennes egen penna, och till och med vid den franska öfversättningen har hon sjelf lagt hand. Med en verklig författareömhet följde hon tillkomsten och effekten ej mindre af denna skrift än af operetten »den stackars hjelten Kosometovitch», båda afsedda att draga ovilja och hån öfver Gustaf III:s hufvud.

Huru den svenska öfversättningen af Chr:s dagbok förhåller sig till originalet, kunna vi tyvärr icke bedöma, af brist på insigt i ryska språket. Deremot kunna vi vitsorda, att öfversättningen utmärker sig för ledighet, tydlighet och ett vårdadt språk, något som säkerligen ej varit en lätt uppgift i anseende till anteckningarnes ofta starkt sammandragna form. Hvad angår öfversättarens metod att skrifva de ryska namnen, så rättar han sig i allmänhet efter det ryska skrifsättet och skrifver t. ex. Morkov, Rumjantsov i stället för Markoff, Rumäntsoff. Det tyska sch- och franska ch-ljudet söker öfversättaren återgifva med det svenska sj eller tj. Detta låter sig ock med fördel användas, der en vokal följer, såsom i Varsjav, Sjuvalov, Levasjov; men deremot tvifla vi, att svenska språket medgifver ett sådant bruk t. ex. i slutet af en stafvelse eller der konsonant följer, såsom i Pusjkin, Ivanovitj; i sådana fall synas sch eller ch vara att föredraga, om de någorlunda uttrycka det språkljud, som afses.

Chrapovitskijs dagbok blef redan för 50 år sedan publicerad i utdrag i en rysk tidskrift, men först 1862 utgafs hon fullständigt i Moskvas historiska tidskrift och synes derefter ha utgått i flere upplagor. Från den ryske utgifvaren, Barsukov, har öfversättaren lånat biografiska uppgifter rörande författaren: han hette fullständigt Alexander Vasiljevitj Chr., var född 1749, gjorde sig tidigt känd såsom poetisk författare, blef sekreterare först i senaten och derpå hos kejsarinnan sjelf, i hvilken egenskap han tjenstgjorde åren 1782—93, han blef derpå senator och dog såsom verkligt geheimeråd 1801. Från den ryska upplagan har öfversättaren äfven meddelat ett register (borde heta personalregister, ty det innehåller egentligen endast biografiska uppgifter); detta register är utan tvifvel en god hjelpreda med afs. på de ryska namnen, men å andra sidan har ett och annat misstag deri insmugit sig både vid ryska och icke-ryska namn[1];

---

[1]) Vi meddela här några beriktiganden. Von Borcke var preussisk minister i Sverige 1788—91. — Öfverste Hästesko afrättades redan 1790. — Om furst Kaunitz bör det heta, att han *grundlade* sitt rykte (ej »vann sin största ryktbarhet») vid fredskongressen i Aachen. — Morkov har aldrig haft att utföra något uppdrag i Sverige förr än 1785. — Potemkin fick tillnamnet Tauriern redan före turkiska krigets utbrott. — G. Sprengtporten gick i rysk tjenst redan 1786.

och dertill kommer, att vissa uppgifter förefalla icke-ryska läsare väl egendomliga, t. ex. då det heter, att furst Alexej Orlov »utmärkte sig i rysk-turkiska kriget» (rättare: utmärkte sig *icke* i kriget), eller att den bekante Lucchesini »hyllade Macchiavellis åsigter, som han särskildt synes velat tillämpa i Polen», eller då det talas om »den fromma kejsarinnan Elisabet» och hennes förkärlek för allt som rörde kyrkan. Ett och annat tillägg rörande svenska förhållanden kunde man ha önskat, t. ex. den upplysning, att markis de Pons var franskt sändebud i Sverige, eller att C. G. Armfelt var öfverbefälhafvare för de svenska trupperna vid gränsen. — Förutom den ryske utgifvarens biografiska uppgifter har öfversättaren meddelat några »noter», innehållande upplysningar rörande sakförhållanden, hänvisningar till andra historiska skrifter med mera.

Chr:s dagbok utgör nr 2 af den nyss påbegynta serie, som kallas »Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning». Hvarje vän af vår historia är såväl öfversättarne som förläggarne tack skyldig för den möda och kostnad, som blifvit nedlagda på detta förtjenstfulla företag; måtte det af allmänheten uppmuntras så som det förtjenar och så som af nöden är, om det skall kunna fullföljas! Bland de arbeten, som äro ämnade att fortsätta serien, märkas några af Kostomarovs biografier öfver utmärkta ryska personligheter.

C. T. O.

Rysslands historia från äldsta tider till år 1877 af *Alfred Rambaud.* Öfversättning från franskan af *Carl Silfverstolpe.* Förra delen. XXXI + 322 s. 8:o. Stockholm C. E. Fritzes K. Hofbokhandel. Pr. 4 kr.

Hr Rambaud, f. n. den franska ecclesiastikministerns kabinettschef, har uti i fråga varande Rysslands historia, hvars äfven lärda förtjenster allmänt erkännas, trots den nödtvunget sammanträngda formen, ej svikit det rykte fransmännen ega för en lycklig historisk framställningskonst. Enstaka stycken äro visserligen genom en mängd af för de fleste främmande namn och fakta kanske något mödosamma att läsa och svåra att sammanhålla, t. ex. stycket om den litaviska historien, men de torde utgöra undantagen, och helt säkert skall ingen lägga ifrån sig boken, utan att ha funnit sitt intresse väckt och äfven hållet vid makt af ett ämne, som väl icke hör till den närmast liggande föreställningskretsen. Hufvudstationerna på den långa och sällsamma väg, som ledde till de ryska landens samlande till ett och till »öppnandet af fönstren åt Europa» på den dystra bysantinsk-tatariska samhällsbyggnad, som under medeltiden uppfördes i Ryssland, har förf. lifligt skildrat. Det ryska väldets begynnelser; den Novgorodska fristaten och dess handelskolonier; dessa märklige moskovitiske storfurstar, som »genom intriger, mutor,

trolöshet, mord och falskhet» obevekligt skredo mot ett föresatt mål; de båda »förskräcklige» Ivanerne; de falske Dimitrijernas tid; de förste Romanoverne, denne Alexej t. ex., som mildare än sina företrädare nöjde sig med att visa sin vrede »genom sparkar och knytnäfslag»; sederna, samhällsskicket och den andliga odlingen: alla dessa kapitel äro omsorgsfullt utförda och rika på karakteristiska detaljer; den egendomliga blandningen af orientaliskt barbari med begynnande europeiskt statslif, som altjämt ställer sig för våra ögon, ökar dessutom här det fängslande, som hvarje god historisk framställning i sig sjelf eger. För ett par hundra år sedan lemnade svenskar betydande bidrag till Rysslands historieskrifning, ännu i dag räknade till densammas källskrifter; kännedomen af detta lands historia är ej af lika påträngande betydelse nu som då, men många skäl tala ännu för att förnya bekantskapen.

Den svenska öfversättningen är gjord efter originalets andra, delvis omarbetade upplaga, och vi tro oss kunna vitsorda dess noggranhet. Den förtjenar en speciel uppmärksamhet genom ett genomfördt försök till ny transskribering af de ryska namnen. Vi ha hittils gemenligen tagit mot dessa försedda med tysk hallstämpel; då vi sjelfve ega kortare och beqvämare utvägar för återgifvandet, torde ej dessa böra försmås. Så torde det icke blott närmare motsvara det ryska uttalet, utan synes äfven vara enklare och ledigare att skrifva *tjuder* för *tschuder* (motsvarande svenska *tj*-ljudet i tjena), *Sjujskij* för *Schujskij*. Månne icke äfven *tj* i slutet af orden, t. ex. *Vasiljevitj*, kommer tämligen nära det ljud, som vanligen betecknats med *tsch*, men på ryska motsvaras af samma hväsljud, som användes i början af det först anförda ordet? Det hade måhända bort anmärkas att *z* användes för att återgifva det i svenskan icke förekommande lena *s*-ljudet. Att en och annan inkonseqvens för öfrigt smugit sig in, kan ej väcka någon undran, då man tager i betraktande svårigheterna i ett dylikt företag.

Ehd.

Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede. Bønder og kjøbstadsboliger, af *Troels Lund.* — Kjöbenhavn 1880. (Danmarks og Norges Hist. i Slutningen af det 16 Aarh. I, 2.) — Pris: 6 kr.

Hr Lund har tydligen för afsigt att lemna en mycket utförlig skildring af den historiska utvecklingen inom Danmark—Norge under 1500-talet eller en del af detta århundrade [1]). I förordet till det är

[1]) Arbetets begränsning synes icke vara fullt klar. Den första boken angifves behandla »slutningen» af 1500-talet. Samma uppgift förekommer på omslaget samt på det ena titelbladet af den andra boken, under det specialtitelbladet talar om hela 1500-talet.

1879 utgifna första häftet säges, att arbetet kommer att bestå af tre hufvudafdelningar: 1. den inre historien eller en skildring af landets och folkets tillstånd 1559—1596, 2. Fredrik II:s regeringshistoria och 3. de politiska förhållandena under Kristiern IV:s minderårighet. Af den första afdelningen hafva nu tvenne »böcker» utkommit, afhandlande »Land och folk» samt »böndernas och borgarnes bostäder», alltså en inledning och ett jämförelsevis litet kapitel, hvilka likväl tillsammans taga i anspråk 40 tryckark. Får jag döma efter den erfarenhet jag haft under sysslandet med mitt under utgifning varande arbete öfver kulturförhållandena under Sveriges medeltid, efter den plan jag för detta arbete uppgjort och efter omfånget af hr Lunds två första böcker, torde hans »indre historie» komma at kräfva minst 400 tryckark.

Såsom författare af ett liknande arbete, hvilket är underställdt sakkunniges och allmänhetens dom, anser jag, att det vore ogrannlaga af mig, en part, att upphäfva mig till domare öfver hr Lunds arbete. När jag blifvit anmodad att om detsamma lemna en uppsats till Svensk Historisk Tidskrift, har det synts mig lämpligast att fästa den svenska allmänhetens uppmärksamhet vid ett vigtigt arbete öfver Nordens kulturhistoria, hvilken i allmänhet blifvit så litet behandlad och för hvars betydelse ögonen ännu så litet öppnats, att till och med framstående historici icke riktigt inse den kulturhistoriska skildringens vigt och dess kraf på en framstående plats inom vår forskning rörande de framfarna tider, äfvensom att anteckna några punkter, i hvilka jag, med afseende på plan eller utförande, är af annan mening än hr Lund.

För så vidt det är historiens uppgift att göra samtiden förtrogen med de föregående tidsskiften och således lära det nuvarande slägtet känna sig sjelf, hvilket icke kan till fylles ske, utan att man låter kulturens historia komma till heders, måste man med glädje helsa hvarje nytt bidrag till belysning af vår tidigare odlings skiften, ännu mera ett så omfattande arbete som hr Lunds, hvilket är rikt på bidrag, med möda och samvetsgrannhet samlade i urkunderna från den tid han behandlar och hvilket dessutom är i hög grad egnadt att fängsla läsares intresse. Det är en bok, som tjenar till både nytta och nöje och som derföre icke kan nog varmt rekommenderas.

Mig synes den, som vill skildra en förgången tids kulturlif, böra göra sin teckning så objektiv som möjligt. Han bör kunna, när han slutat sitt värf, peka tillbaka på sin framställning och säga: »så såg det ut den tiden». Det medgifves att denna uppgift kan förefalla mindre tacksam. Ju mera den tid som skildras ligger fjärran från oss och ju mindre tillgång på källskrifter vi i sammanhang dermed ega, desto oftare måste man under materialets insamlande märka luckor i sitt vetande, hvilka äfven föranleda luckor i framställningen. Detta är visserligen obehagligt och kan äfven i viss mån minska allmänhetens intresse, men man bör, enligt min uppfattning, underkasta sig det ena och det andra, derest man sätter

sig uppgiften att troget återgifva sitt original. Hr Lund delar icke denna uppfattning. Han har icke gått tillbaka till 1500-talet, för att skildra dess egendomligheter, utan han står qvar på 1800-talets ståndpunkt och på grund af de omfattande arkivstudier han gjort, pekar han på den ena och på den andra gamla kulturföreteelsen och räsonnerar öfver desamma vidt och bredt. Han synes till och med hafva en viss misstro till ämnets förmåga att fängla intresset. På annat sätt kan jag ej förklara hans ständigt framträdande benägenhet att, i stället för att gifva en enkel framställning, krydda sin berättelse med qvickheter och bilder, som mycket ofta äro ytterst vågade, icke sällan äro mera egnade att förbrylla än att upplysa. Jag vill anföra ett exempel. Han talar vidlyftigt om bohagets olika delar, om kistor, skåp, kaminer o. s. v., men ingenstädes gör han ett försök att framhålla bohaget i dess helhet, att visa kammaren med hela dess utstyrsel. Det är möjligt att han äfven med det stora material, som stått till hans förfogande, icke hade nog för att gifva en sådan skildring. Men om han kunnat det och icke gjort det, synes han mig hafva förfelat den verkan han velat åstadkomma. Han har icke fört sin läsare in i ett 1500-talets hem och låtit honom sjelf se det ena rummet efter det andra. Han har i stället tagit en inventarieförteckning och vid dennas olika föremål anknutit en serie intressanta betraktelser, blandade med förträffliga faktiska upplysningar.

För den, som vill skildra ett gifvet tidsskiftes kultur, ligger en svårighet deri, att han måste göra klart för sig hvad som är för tiden i fråga egendomligt och hvad den ärft från föregående tider. Jag hoppas framdeles, när jag afslutat mitt arbete öfver Sveriges Medeltid, få tillfälle att teckna den svenska kulturen under nyare tider, således äfven under den tid, som är föremål för hr Lunds arbete, men när jag kommer så långt, har jag framför hr Lund den stora fördelen icke blott att kunna begagna mig af hans värderika forskningar, utan äfven att hafva i detalj studerat medeltiden, så att det blir mig derigenom lättare att urskilja det nya, som 1500-talet bragt in i lifvet, och således bedöma detta tidehvarfs andel i den menskliga utvecklingen och anspråk på vår tacksamhet.

Jag kan icke undertrycka den anmärkningen, att hr Lund icke egnat tillräcklig uppmärksamhet åt medeltiden och att han derföre är benägen att tillägga 1500-talet hedern för förbättringar, hvilka blifvit redan tidigare gjorda. Min anmärkning gäller här ett faktiskt förhållande och det åligger mig derföre att lemna bevis för dess giltighet

»Fælles for alle Bønderhuse i Skandinavien», säger han, »var dess fuldstændige Mangel paa Vinduer [man hade nämligen fönster blott i taket]. Dette gav dem ett eget uhyggeligt Præg; det høieste, der fandtes, var stundom en lille Glug i Gavlen.» Huruvida de gamla husen med takfönster voro så obehagliga, kan vara en smaksak; jag har hört dem, som i Norge haft tillfälle att vistas i byggnader af detta slag, uttala sig med hänförelse om det mer än hyggliga in-

tryck man i sådana hus får genom den ofvanefter nedströmmande belysningen. Det är dock icke härom jag vill tala. Jag medgifver, att under medeltiden voro takfönster det vanliga, men att väggfönster icke saknades, framgår t. ex. af Östgötalagens ordande om vindöga å vägg. Vindöga var under medeltiden den vanliga benämningen för fönster och att det här ej är fråga allenast om en simpel glugg, visar sammanhanget, ty omedelbart derefter omtalas en glugg under syllen. På Gotlands landsbygd finnas ännu i behåll stenhus från medeltiden, som man har skäl att anse som bönders f. d. bostäder; de hafva väggfönster. — Hr Lund låter 1500-talets framsteg i konstruktionen af bondgården bestå deri, att man numera »for at undgaae altfor stærk slud», icke lät ytterdörren föra direkte in i stugan, utan afsöndrade medels en tvärvägg husets vestligare del, så att man der fick en liten förstuga och bakom denna en liten kammare. Denna förbättring är af vida äldre datum. Den var införd redan under den tid, som skildras i den fornnordiska litteraturen. — Den följande framställningen af bondstugans utveckling — ramloft, barfredshus o. s. v. — är i högsta grad oklar. Allt hvad i detta sammanhang af hr Lund omtalas och som af honom synes hänföras till 1500-talet, fanns redan under medeltiden, men under denna fanns vida mera, som hade förtjent anföras för att visa de förutsättningar, från hvilka den nyare tiden hade att utgå. — S. 29 talas om skorstenen »et Begreb, gammelt og velbekjendt for os, men fremmed, underligt, svangert paa Nyt for den Tid, der saa det opstaae. Naar Skorstenen er opfundet eller naar denne Opfindelse er naaet til Norden, vides ikke med Sikkerhed. En gang i Middelalderen maa det være skeet». För att rätt framställa denna utveckling hade det varit nödigt att framhålla *ordet* skorsten som gammalt i Norden (Danmark) och dess ursprungliga betydelse. Medeltidens urkunder sakna icke upplysningar om skorstenar i ordets nuvarande bemärkelse. Under den senare hälften af 1400-talet förekommo de i mellersta Sverige, men synas då icke hafva varit gamla.

För att icke taga allt för stort utrymme i anspråk, vill jag nöja mig med allenast ett ytterligare citat, hvilket skall blifva så utförligt, att det på samma gång kan gifva en föreställning om författarens stil. Det heter angående inredningen i städernas hus (s. 197): »Den samme Trang til Frihed og Mangfoldiggjørelse, der havde grebet Boligerne och delt dem i de mange Rum og flere Stokværk, hafde ogsaa forplantet sig til Bohavet. Herved var den Bevægelse opstaaet, hvis Efterdønninger endnu ikke fuldt have lagt sig, den store Omvæltning, hvorved Bohavet løsnedes og forvandledes til »Møbler». Først svingede den lukkede Alkove ud som en Himmelseng paa fire Ben. Saa kom Turen til Bænken langs Væggen med dens langdækte Gjemmesteder og Siddepladser. De frigjordes Stykke for Stykke, først som Kister, senere som Stole. Det sidste stykke Bænk omskabtes til det 18:de Aarhundredes Sopha. Alt forinden havde Bevægelsen grebet det faste Bord. Tid-

ligst var Pladen bleven løsnet, Benene fulgte efter, Bordet var frit. Vildere blev Bevægelsen. Medens Bænkens Dele foer ud som stedse flere Kister, rejste nogle af disse sig paa Bagbenene som Skabe. Arterne krydsedes, Skabe med Bordskuffer opstod, snart større som Dragkister, snart mindre som Kommoder. Og alt imens krympede Væggenes Panel sig sammen eller skollede af i løse Skjærmbrædter. Det 16:de Aarhundrede befandt sig i Begyndelsen af denne Udvikling».

Det måtte icke hafva varit angenämt i en bostad, der möblerna uppförde en sådan hexdans. Vi kunna dock lugna oss, 1500-talets menniskor hade det icke så oroligt. »Möbler» funnos långt tidigare. Flyttbara bord omtalas redan i de isländska sagorna. Kistor omtalas i handlingar från medeltidens första århundraden. Vår medeltids bildverk visa oss otaliga gånger fria sängar och stolar, icke blott konungens tron och bispens *cathedra*, utan enkla stolar, på hvilka vanlige dödlige sitta.

Sedan ofvanstående skrifvits, har äfven den tredje boken utkommit, behandlande slott och herrgårdar. Denna del, af stort intresse, såsom de två föregående, är lugnare till sitt språk och rättvisare i sin fördelning af uppfinningarna mellan femtonhundratalet och medeltiden.

H. H—d.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Red. af Svensk Historisk Tidskrift har för afsigt att i hvarje häfte genom innehållsöfversigter bereda Tidskriftens läsare tillfälle att efter hand få kännedom om historisk litteratur, som i andra tidskrifter, lärda eller vittra sällskaps handlingar och likartade skrifter tid efter annan offentliggöres.

I främsta rummet komma naturligtvis de publikationer af detta slag, som i de skandinaviska länderna och Finland utgifvas, att afses. I den mån Red. blir i tillfälle att vidga sina förbindelser, kan kretsen för dessa öfversigter blifva större, och vi skola särskildt söka att följa med de bidrag till vårt eget lands historia, som i utländska publikationer af detta slag se dagen. Red. inleder derföre också gerna utbyte med andra periodiska skrifter utaf historiskt innehåll.

Den början, som i detta häfte göres, har af flere orsaker ej kunnat blifva af stort omfang; endast några af de senast inom Sverige och grannrikena utkomna tidskrifterna ha der kunnat uppmärksammas.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen 1880, h. 8 inneh. bl. a.: R. Törnebladh, De svenska Elementarläroverkens senaste öden. — J. E. Centervall, Nyare Pompejanska studier. — Litteraturöfversigt: Konge og Lensmænd i det 16 Aarh. och Danmarks len og lensmænd i det 16 Aarh. af Kr. Erslev anm. af **; Skandinavien under Unionstiden af C. G. Styffe, 2 uppl. anm. af **.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift IV, h. 2 innehåller bl. a.: H. Hildebrand, Ur medeltidens hvardagslif. — J. Nordlander, Om trolldom, vidskepelse och vantro hos allmogen i Norrland. — O. Montelius. Sveriges arkeologiska litteratur för 1878 och 1879.

Tidskrift för Lagstiftning, Lagskipning och Förvaltning, utg. af C Naumann, 1880 n. 9 o. 10 inneh. bl. a.: (101) År konstitutionsutskottet befogadt att i sin berättelse om granskningen af statsrådets protokoll framhålla viss åtgärd såsom förtjenst af särskild uppmärksamhet och bifall? — Tillika en episod ur Hans Järtas lefnad, handlingar meddelade af B. Kr. Grenander. (Handl. fr. 1811 o. 1812.) — (102) Tidsbilder. (Kulturhist. småstycken 1671—1757.)

Historisk Tidskrift udg. af den Norske Historiske Forening. Anden Række II, h 4. — G. Storm, Slaget i Havrsfjord. — L. Daae, Eriks af Pommern — — Giftermaal med Philippa, Prindsesse af England. — Smaastycker.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, Dec. 1880, inneh. bl. a.: Göran Magnus Sprengtporten X. af K. K. Tigerstedt. — Den fria högskolan i Sverige af C. G. Estlander. Litteratur: A. Hedin. Franska Revolutionens qvinnor anm. af M. G. Schybergson.

Historisk Tidskrift 5 Række, udg. af den Danske Historiske Forening, redigeret af C. F. Bricka. II, h. 2. — C. Paludan-Müller, Kong Christiern I:s Rejser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475. — F. Schiern, Engelstoftiana. — Litteratur og Kritik. bl. a.: Konge og Lensmand i det 16 Aarh. af K. Erslev; Danmarks Len og Lensmænd i det 16 Aarh af dnsme anm. af Heise. — Mollerup, Fortegnelse over fremm. hist. literatur vedrör. Danmarks Historie for Aaret 1879. Smaastykker.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1880, h. 3, 4. — S. Müller, Dyreornamentiken i Norden, dens Oprindelse, Udvikling och Forhold til samtidige Stilarter.

Öfversigter och Granskningar.

Öfversigt af Finlands historiska litteratur åren 1875—1880.

År 1875 bildades i Helsingfors under namn af *Finska historiska samfundet* en förening, hvars uppgift enligt stadgarnes ordalydelse är att »genom detaljforskningar i finsk historia, arkeologi och dithörande hjelpvetenskaper, genom historiska urkunders utgifvande i tryck, genom anslag till arkivforskningar o. s. v. sprida ljus i Finlands häfder». Sällskapets organisation är icke likartad med den nyligen bildade svenska historiska föreningens. Medan man i Sverige, likasom i Danmark och Norge, sökt göra den historiska forskningen till en allmän folkets angelägenhet och beredt alla medborgare tillfälle att inträda i de samfund, som egna sig deråt, utgöres det nämda finska sällskapet af högst 15 medlemmar, hvilka väljas med slutna sedlar, efter skriftligt förslag, framstäldt af någon ledamot. Möjligen ligger häri en orsak till att sällskapets verksamhet icke varit så omfattande, som man vid dess stiftelse hade anledning att hoppas.

Det finska historiska samfundet utgifver en tidskrift, benämd *historiallinen arkisto* (*historiskt arkiv*), hvilken är en fortsättning af den publikation, som tidigare under samma namn utgafs af finska litteratursällskapets s. k. historiska sektion. De fyra första häftena af »historiallinen arkisto» äro redigerade af nämda sektion. Det historiska samfundet åter har åren 1876 och 1878 utgifvit femte och sjette delarne deraf [1]). Bland uppsatserna i femte häftet är »*några anmärkningar rörande östra Finlands nordliga gräns*» af K. E. F. Ignatius förtjent af uppmärksamhet. Uppsatsen berör frågan, huru Finland småningom utvidgat sig österut i strid mot de gränse- och fredstraktater, som mellan Sverige och Ryssland blifvit afslutade. Ännu under början af 15-hundra talet gick nämligen Finlands nordostliga gräns mot Ryssland längs Maanselkä, så att Kuusamo och Kuolajärvi öster om Maanselkä belägna socknar lågo inom det ryska området. Men under de strider och gränsetåg, som i dessa ödemarker ständigt egde rum, lyckades invånarne i Finland grundlägga

---

[1]) Historiallinen arkisto, toimittanut Suomen historiallinen seura. V, VI. Helsingfors 1876—1878.

kolonier äfven öster om Maanselkä och i 1596 års gränsetraktat tillerkändes en del af området Sverige. Kolonisationen fortgick sedermera under oaflåtliga gränsfejder, och småningom nådde Finland sin nuvarande gräns åt detta håll. Men betecknande nog är att invånarne i nämda östliga gränssocknar ända till freden i Fredrikshamn 1809 fortfarande till ryska kronan erlade en skatt af 17 rubel 46 kopek. De voro således på en gång svenske undersåtar och skattskyldige under Ryssland. Äfven andra upplysningar rörande gränsförhållandena i nordligaste Finland meddelas af förf. — Af intresse är äfven en i samma häfte ingående uppsats af S. Elmgren, benämd »Riksdagsmannaval i Åbo år 1769». Det är en bild ur frihetstidens partilif, som här möter oss. Hattarne, som hoppades att vid 1769 års riksdag omstörta mössornas välde, försmådde icke att äfven i Åbo använda såväl tillåtliga som otillåtliga medel för att inverka på riksdagsmannavalet. Under ledning af handlanden Wittfooth gingo de segrande ur striden, och förgäfves protesterade mössorna, bestående till större delen af det s. k. »finska borgerskapet» mot de lagstridigheter, som vid valet egt rum.

I sjette häftet af »historiallinen arkisto» ingår bland annat en uppsats: *»Hvad betecknar Collegium Raumense?»* af K. A. Bomansson. Den samvetsgranne forskaren har här till granskning upptagit frågan, huruvida det bekanta medeltida »Collegium Raumense» verkligen var en så betydande läroinrättning, som man traditionelt antagit. Enligt förf:s åsigt betecknar benämningen Collegium Raumense icke någon läroinrättning, utan dermed menas Raumo konvent d. v. s. Raumo kloster. Ty såväl inom franciskaner- som dominikaner-orden benämdes en klosterskola »studium», hvaremot »collegium» användes såsom en mindre vanlig benämning för sjelfva klostret. Förf. medgifver dock, att en skola under medeltiden fans i Raumo, men anser på grund af åtskilliga skäl, att det var en stadsskola, hvars verksamhet var af föga omfattande art. I samma häfte ingår en af J. Oskar J. Rancken meddelad *Journal öfver Sveaborgs belägring 1808*, hvilken enligt senare upplysningar är författad af major Hans Gustaf von Hauswolff, som var medlem af officerskåren på Sveaborg. Journalen är ett vigtigt bidrag till lösningen af den så ofta framkastade och på så olika sätt besvarade frågan om orsakerna till Sveaborgs fall. Att döma af dess uppgifter bör officerskåren på Sveaborg gå fri från all beskyllning för mindre hedrande handlingssätt. Svårare är deremot att afgöra, hvad ledning journalen lemnar för bedömandet af amiral Cronstedts hållning. Författaren af journalen intygar, att denne under belägringens början med ifver sökte stärka fästningens försvarskraft, men tillägger, att han under belägringens fortgång visade sig föga »kommunikatif» och vanligen besvarade till honom stälda frågor i undvikande ordalag. Det tyckes således, som skulle ett tungt medvetande af ansvar hvilat öfver honom. Men dermed är icke sagdt, att han handlade med förrädisk afsigt. Tvärtom talar den värme, hvarmed han i krigskonseljen yttrade sig, för den åsigt, att han var öfvertygad om kapitulationens

nödvändighet, och den tanke ligger derför nära till hands, att han stod under inflytande af en starkare vilja, som helt och hållet beherskade honom. Är åter denna förutsättning sann, så var det öfverste Jägerhorn, som spelade rolen af amiralens inflytelserike rådgifvare. Äfven genom de utdrag ur R. H. Rehbinders memoarer, som blifvit publicerade i Finsk Tidskrift, bekräftas den åsigt, att Jägerhorn i främsta rummet var kapitulationens upphofsman.

Bland smärre uppsatser i häft. V och VI af »historiallinen arkisto» må nämnas: Om Finlands befolkning 1553 och 1560 af S. Elmgren (V); Anteckningar af C. G. Leistenius och C. Leijstén 1728—1807, medd. af S. Elmgren; J. Bilmark, lefnadsteckning af S. Elmgren och Anteckningar ur inrikes rådsprotokollen om finske tjenstemäns tillsättande på 1740-talet, medd. af E. G. Palmén. Äfven bland det historiska samfundets i nämda häften intagna protokoll och förhandlingar, hvilka delvis äro affattade på finska, men till större delen på svenska, ingå flere meddelanden af vetenskaplig halt, såsom: Om spår af svensk befolkning i Wiborgs län af Th. Aminoff (V, sid. 51); Om gränsen mellan Finland och Ryssland enligt Nöteborgska freden samt tvisterna derom af Y. Koskinen (V, sid. 87), deri förf. framhåller, att gränsen ursprungligen utmynnade i Bottniska viken, en åsigt, som delats af andre finske författare, medan deremot svenske historiker ansett, att gränsen redan år 1323 gick mot ishafvet; om kyrkoherden Thomas Pacchalenii bekanta process under frihetstiden af E. G. Palmén (V, sid. 99); bref till och från Pehr Brahe (V, sid. 103) och Om Jakob Teit, fogde och ämbetsman under medlet af 15-hundratalet af Y. Koskinen (VI, sid. 290). Vi skola icke redogöra för de detaljerade undersökningar, som ligga till grund för dessa uppsatser. En plansch med afbildningar af Finlands, Nylands och Tavastlands sigill 1326 åtföljer sjette häftet.

Historiska samfundet utgifver äfven ett *finskt biografiskt lexikon*, hvaraf fyra häften, omfattande bokstäfverna A—I (Indrenius), redan utkommit[1]). Det torde vara för tidigt att yttra sig om det vetenskapliga värdet af detta arbete, hvilket närmast synes afsedt att fylla ett praktiskt behof. Det utgöres af kortfattade biografier öfver personer, hvilkas biografiska data kunna vara af intresse för den finska allmänheten. Slägttaflor öfver märkligare finska frälse och ofrälse ätter bidraga att höja dess värde.

Äfven ett annat verk af biografiskt eller snarare genealogiskt innehåll böra vi nämna, nämligen *Ättar-taflor* öfver den på Finlands riddarhus introducerade adeln af Oskar Wasastjerna[2]), hvaraf nio häften, omfattande bokstäfverna A—S (Steven), utkommit. Vigten af ett företag af denna art är allt för i ögonen fallande för att behöfva påpekas. Men i sakens natur ligger, att redigerandet af ett

---

[1]) Biografinen nimikirja toimittanut Suomen historiallinen seura. Helsingfors 1879—1880, G. W. Edlunds förlag.

[2]) Bårgo 1879—1880; utgifv. förlag.

sådant verk är förenadt med en mängd svårigheter, och äfven förf. af finska adelns ättartaflor har icke undgått att göra sig skyldig till förbiseenden och misstag. Det är att hoppas, att dessa skola blifva rättade i det tilläggshäfte, hr Wasastjerna ärnar utgifva.

Vi hafva härmed omnämt några arbeten af allmännare syftning. Kanske anmärkningsvärdare än dessa äro de specialverk, som beröra särskilda epoker af vår historia.

De finska folkstammarnes lif under hednatiden skildras af G. Frosterus i en i finska vetenskapssocietetens förhandlingar införd afhandling: *coup d'oeil sur les peuplades finnoises occidentales dans l'antiqvité*[1]). Den anslående skildringen meddelar icke nya fakta eller resultat af nya forskningar. Förf. har endast sammanstält de uppgifter, som förekomma hos äldre och nyare författare, till en hel bild af de finska folkstammarnes tidigaste öden. Afhandlingens förra del redogör för de meddelanden, som träffas hos grekiska, latinska skandinaviska och slaviska skriftställare. Särskildt uppehåller sig förf. vid den ryska historikern Nestors berättelse om Varägerne och vid de skandinaviska sagorna om Bjarmerne. Derefter behandlas de i trängre mening finska stammarnes: Tavasternes, Karelernes och Esternes kulturlif, institutioner och gudaföreställningar med ledning af de gamla episka folkdikterna och med stöd af fornforskningens resultat.

Inom Finlands historia under medeltiden och reformationstidehvarfvet intill Johan III:s regering har intet arbete af betydenhet under de senaste fem åren framträdt. Dock är en källpublikation, hörande till detta område, under tryckning, nämligen: Handlingar rörande Finlands medeltid, utg. af R. Hausen, hvaraf det snart utkommande första häftet bland annat kommer att innehålla tvenne domböcker för Tavastland från 14-hundratalet[2]).

Finlands krigshistoria under början af Johan III:s regering belyses i en afhandling af W. Tavaststjerna: *Bidrag till Finlands krigshistoria under de första åren af Johan III:s regering*[3]). Det ämne, som här behandlas, är förut nästan obearbetadt, och förf. har derför haft till sitt förfogande ett rikt nytt material, särskildt riksregistraturet och öfriga samlingar i svenska riksarkivet. Sedan förf. i första kapitlet egnat en blick åt de allmänna politiska förhållandena under slutet af Erik XIV:s och början af Johan III:s regering, öfvergår han i andra kapitlet till krigets utbrott och skildrar derefter utförligt de till stor del planlösa och oordnade härjnings- och plundringståg, som förefölle i sydöstra Finland, i Ingermanland och i Estland intill vapenhvilan i Systerbäck den 20 Juli 1575. Arbetet slutar med en öfverblick af militärorganisationen och af de sociala och ekonomiska förhållandena i Finland på denna tid. Det ligger

[1]) Öfversigt af finska vetenskapssocietetens förhandlingar, XXI, 1878—1879, sid. 309—343; äfven i separataftryck.

[2]) Jfr här nedan bland recensioner.

[3]) Lisätietoja Suomen Sotahistoriaan Juhana III hallituksen alkuvuosilta (1568—1576). Ak. afh. Helsingfors 1875.

i sakens natur, att ett ämne af detta slag icke kan vara af intresse för en större läsarekrets, men likväl hade man gerna sett att förf. egnat större uppmärksamhet åt framställningens form.

Finlands historia under den märkliga brytningsperioden 1592—1600 är redan förut flitigt bearbetad. Dock har en ny publikation äfven på detta område framträdt, nämligen andra upplagan af Y. Koskinens (G. Z. Forsmans) Klubbekriget, dess orsaker och händelser [1]). Arbetet framträder här väsendtligen omarbetadt i stilistiskt afseende, men derjämte har förf. begagnat ett icke obetydligt nytt material, bland annat den s. k. Gottlundska samlingen i finska statsarkivet, hvilket gifvit honom tillfälle att rikare belysa vissa sidor af ämnet. Den oförsonliga och under åren 1593—1596 oaflåtligt stegrade bitterheten mellan Klas Flemming och hertig Karl framstår särskildt i all sin skärpa. Bland de fem aktstycken, hvilka ingå såsom bilagor, är Klas Flemmings bref till invånarne i Upland af den 27 Januari 1593, som innehåller en maning till obrottslig trohet mot konung Sigismund, i främsta rummet värdt uppmärksamhet.

Bland finske forskare intager den tidigt bortgångne J. E. Waaranen ett framstående rum genom den hängifvenhet, hvarmed han egnade sig åt forskningar rörande Finlands inre tillstånd under början af 16-hundratalet. Resultaten af hans undersökningar äro framlagda dels i tvenne akademiska afhandlingar, dels äfven i en urkundssamling, hvaraf femte delen utkommit år 1878 [2]). Den tidpunkt, som denna del omfattar, åren 1615—1618, är en af de märkligaste i Finlands historia, utmärkt genom Gustaf Adolfs vistelse i landet, landtdagen i Helsingfors 1616 och freden i Stolbova 1617. Hufvudkällan är riksregistraturet i svenska riksarkivet; dock förekomma äfven handlingar, hemtade från andra svenska, finska och äfven ryska samlingar. Landtdagen i Helsingfors belyses genom flere aktstycken, bland hvilka må nämnas landtdagskallelsen af den 1 November 1615 och resolutionerna på de finska ständernas besvär Februari—Mars 1616. Ännu betydelsefullare äro dock de i samlingen ingående brefven och aktstyckena af år 1618, bland hvilka de flesta beröra det inre tillståndet i Kexholms län efter dess förening med Sverige. Det var ingen lätt uppgift för den svenska regeringen att införa en ordnad förvaltning och organisation i ett landskap, der under det långa kriget nästan fullständig laglöshet varit rådande, och hvars befolkning hyste ett bittert hat mot den nya styrelsen. För att undersöka tillståndet och afhjelpa missbruken sändes år 1618 till länet en kommis-

[1]) Nuijasota, sen syyt ja tapaukset, kertoellut Yrjö Koskinen, andra uppl. Helsingfors 1877; förf. förl.; 608 sid. 8°.

[2]) Waaranens akademiska afhandlingar äro utgifna under följande titlar: »Öfversigt af Finlands tillstånd under början af 17:de seklet», äfvensom »Landtdagen i Helsingfors 1616 och Finlands dåvarande tillstånd». Urkundssamlingen publiceras under titeln: Samling af urkunder rörande Finlands historia, med understöd af statsmedel i tryck utgifven af finska statsarkivet. Del. I omfattar åren 1600—1602; del II åren 1603—1608; del. III åren 1609—1611; del. IV åren 1611—1614 och del. V (380 sid. utom register och innehållsförteckning) åren 1615—1618.

sion, bestående af Hans Munck, Gorgonius Henriksson och Andreas Bureus, hvilkas här intagna vidlyftiga berättelse är af stor betydelse för kännedomen af de egendomliga kulturförhållandena i dessa nejder. Berättelsen redogör bland annat för ett egendomligt missbruk, som under kriget uppkommit derigenom, att de svenska myndigheterna utdelade frisedlar åt personer, hvilka flytt till Ryssland, men önskade återvända till sina gamla hemorter. Begagnande sig af det skydd, fribrefven tillförsäkrade dem, hade desse föröfvat rån, plundring och mord i vidsträckt skala, utan att nås af den lagliga magtens hämnd. Kommissionen sökte för framtiden förebygga sådana våldsamma olagligheter, men tyckes dock dervid hafva förfarit nog skonsamt.

Huru sorgligt tillståndet i Kexholms län fortfarande förblef, framgår ur *Bidrag till Kexholms läns historia* af K. K. Tigerstedt, en afhandling, som framträdt i fyra skilda häften, utgörande bihang till Åbo gymnasii årsprogram 1877—1880. Förf:s framställning vitnar om, att den svenska regeringen icke behandlade den nyförvärfvade provinsen med den försigtighet och varsamhet, som hade varit af nöden. Den halft militära förvaltningen, den slappa lagskipningen och ämbetsmännens tygellösa utpressningar ökade oaflåtligt invånarnes missnöje. Särskild uppmärksamhet egnar förf. åt skatteväsendet och den kommunala förvaltningen i länet. Vi finna här ett antal egendomliga institutioner omnämnda, som under århundraden fortbestodo och delvis bibehållit sig till våra dagar. Ej mindre beredde de religiösa förhållandena regeringen svårigheter. Hennes oaflåtliga sträfvan var att förmå Kexholms läns grekisk-katolska befolkning att öfvergå till lutherska kyrkan och ju mera hårdnackadt motståndet var, dess mindre fördragsamma blefvo de mått och steg, som för ändamålets vinnande vidtogos. Isynnerhet växte ifvern, sedan Per Brahe år 1637 blifvit Finlands generalguvernör. Förf. meddelar talrika detaljer om de åtgärder, grefven vidtog för att befordra den lutherska religionens utbredning i landskapet. Han skydde bland annat icke att genom »föräring» af spannmål och penningar söka inverka på det grekisk-katolska presterskapets tänkesätt. Slutresultatet af denna och andra åtgärder var dock obetydligt.

Jämte denna afhandling böra vi nämna en af samme förf. publicerad urkundssamling *Ur Per Brahes brefvexling*, hvaraf första häftet utkom till den i September 1880 firade Per Brahe-festen [1]). Brefven beröra en mängd olikartade förhållanden i vårt land under tidskiftet 1637—1661. Per Brahe betraktades, äfven sedan han lemnat Finland, såsom en förespråkare för de finska intressena hos regeringen i Stockholm. Samlingen meddelar talrika bevis derpå, men innehåller tillika flere bref, som låta oss blicka in i Per Brahes karakter och egendomliga åskådningssätt. Särskildt framstår han i vacker dager genom sitt förhållande till häfdatecknaren Johannes Messenius och den för »nigromantia» misstänkte Martin Stodius, äf-

---

[1]) Ur Per Brahes brefvexling, bref till och från Per Brahe, utgifna af K. K. Tigerstedt. I. Helsingfors, J. C. Frenckell et son, 1880. 208 sid. liten 8⁰.

vensom genom den opartiska hållning, han iakttog gent emot de af hvarjehanda småaktiga tvister söndrade professorerne vid Åbo akademi. Flere af brefven meddelas i utdrag och alla äro i ortografiskt hänseende förändrade. Det hade varit önskligt, att förf. angifvit den princip, enligt hvilken moderniseringen försiggått.

Ett annat bidrag till samma periods historia är *Diarium Gyllenianum* 1622—1667, hvaraf första häftet, som sträcker sig till September 1655, utgifvet af R. Hausen, nyligen utkommit [1]). P. M. Gyllenius var icke en af de män, som skapa sig ett namn i historien. Född i Vermland år 1622 af allmoge-föräldrar kom han år 1648 öfver till Finland och inskrefs der såsom student vid akademien i Åbo. Efter åtta års vistelse i vårt land återvände han år 1656 till Sverige, der han år 1675 afled såsom kyrkoherde i Bolstad. Hans dagboksanteckningar utgöras till stor del af mindre betydande detaljer. Dock förekomma delvis upplysningar af vigt, såsom meddelanden om det akademiska lifvet i Åbo, lokala sägner och traditioner, beskrifningar af märkligare kyrkor o. s. v.

Den ekonomiska utvecklingens historia under stormaktsperioden och frihetstiden tecknas i en afhandling af E. G. Palmén om *Den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Vasas tid till 1766* [2]). Arbetets egentliga ämne är merkantilsystemet, dess utveckling och fall i Sverige och Finland. Efter en kort öfverblick af den svenska handelslagstiftningens utveckling under 16:de seklet öfvergår förf. till handelsordinantien af år 1614 och framhåller, huru de principer, som i densamma uttalade sig, gjorde sig gällande i hela det 17 seklets lagstiftning om handel och näringar. Tillika egnas en utförlig kritik åt de merkantila principerna. Materialet utgöres i denna del af afhandlingen endast af tryckta arbeten, i främsta rummet Stjernmans och Schmedemans samlingar. Läsaren skulle önskat, att förf. haft åtminstone några statistiska uppgifter till sitt förfogande. I arbetets senare afdelning tecknas den långa och slutligen segerrika kamp för arbetets och handelns frihet, som egde rum under frihetstiden. Förf. stödjer sig här väsentligen på J. W. Arnbergs »Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi», men meddelar tillika intressanta upplysningar om finske riksdagsmäns verksamhet för brytandet af det tvång, som till följd af det herskande ekonomiska systemet hvilade öfver rikets handel och näringar. Förf:s åsigt att en särskild och egendomlig idéutveckling, ledande till ett friare betraktelsesätt af de ekonomiska frågorna, egde rum i Finland, kunde gifva anledning till många inkast. Till och med Anders Chydenius, den främste bland den liberala riktningens representanter i Finland, säger ju att han väsentligen hemtat sina idéer från Nordencrantz' skrifter.

---

[1]) Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622—1667, med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af finska statsverket genom Reinh. Hausen. Första häftet. Helsingfors 1880.

[2]) Historisk framställning.

Hr Palmén har gjort den historiska forskningen en annan tjenst genom utgifvandet af Anders Chydenii skrifter [1]). Vännerna af frihetstidens historia skola med glädje helsa en samling, som gifver en hel bild af Anders Chydenii tankegång och idéutveckling, medan alstren af hans penna förut varit spridda på olika håll och delvis svårtillgängliga. Samlingens värde ökas genom en historisk inledning, hvilken redogör för Chydenii lefnadslopp och framför allt för hans verksamhet vid riksdagen 1765—1766. Utgifvaren benämner med skäl denna teckning en monografi öfver vigtiga delar af 1765—1766 års riksdagsverksamhet, ty den kamp för ordets, handelns och näringarnas frihet, som försiggick vid denna riksdag, har icke förut blifvit skildrad så fullständigt och med så vidsträckt anlitande af källorna som här. Utg:s anmärkning, att C. G. Malmström i Sveriges politiska historia under frihetstiden »knappast gjort Chydenius full rättvisa», synes oss icke fullt befogad. Det kunde med större skäl anses, att utg. sjelf i varmhjertad enthusiasm för sin hjelte i någon mån öfverskattat hans betydelse. Chydenius var, såsom Malmström säger, partiman och gick, oaktadt sina stora synpunkter, icke fullt fri från mösspartiets ensidigheter.

Ännu ett arbete inom frihetstidens historia må det tillåtas oss att nämna, nämligen *Bidrag till Finlands inre historia 1721—1731* af undertecknad [2]). Afhandlingen, som afser att utreda de förhållanden, som efter stora ofredens olyckor egde rum i vårt land, och att teckna det reorganisationsarbete, som då försiggick, stödjer sig hufvudsakligen på det svenska riksarkivets samling af dokument rörande Finlands inre utveckling på denna tid.

Anjalaförbundet och de politiska förvecklingar, som framkallade detsamma, är ett af de svåraste ämnen i vår historia. Det är derför glädjande, att äfven denna fråga blifvit uppptagen till behandling i och genom de artiklar om Göran Magnus Sprengtporten, K. K. Tigerstedt offentliggjort i Finsk tidskrift årg. 1878—1880. Ursprungligen afsedd att vara en granskning af den uppfattning, som genomgår Y. Koskinens »Om G. M. Sprengtporten och Finlands sjelfständighet», har denna artikelserie sedermera i de senare uppsatserna vuxit till en på omfattande källstudium bygd monografi öfver Anjala-förbundet. Bland synpunkter, som förf. framhållit, må nämnas, att han anser de finska regementenas deklaration af den 12 Augusti 1789 såsom den egentliga Anjala-förbundsskriften, medan deremot den senare föreningsakten eller det s. k. avertissementet endast medelbart utgått från de finska anjala-männen. Då artikelserien ännu icke är afslutad och troligen är bekant äfven för svenske läsare, anse vi oss icke böra i öfrigt redogöra för dess innehåll [3]).

[1]) Politiska skrifter af Anders Chydenius, med en historisk inledning ånyo utgifna af E. G. Palmén. Häft. I, 224 sid.; häft. II, 213 + 437 sid. 8°. Helsingfors. G. W. Edlunds förlag, 1877—1880.

[2]) Bidrag till Finlands inre historia 1721—1731 af M. G. Schybergson. Helsingfors 1875.

[3]) I några i polemisk ton skrifna artiklar har Y. Koskinen i tidskriften Kirjallinen Kuukauslehti sökt försvara sin ståndpunkt: Kiista Yrjö Mauna Sprengt-

Finlands historia under innevarande århundrade, ett forskningsområde, som erbjuder många intressanta synpunkter, är ännu nästan fullkomligt obearbetad. Politiska farhågor eller svårigheterna att begagna de i familje-arkiven förvarade urkunderna hafva afskräckt forskarne från att egna sin uppmärksamhet deråt. Så mycket större erkännande förtjenar derför en af våre yngre skriftställare, R. Castrén, för den ifver, med hvilken han egnat sig åt forskningar inom brytningsperioden 1808—1820, den tid, då vårt nya statsskick befästes och vår ställning till Ryssland erhöll den gestaltning, som ännu i dag fortbestår. Bland R. Castréns publikationer böra vi i främsta rummet nämna *Finska Deputationen 1808—1809* [1]. Finlands eröfring var ännu långt ifrån fullbordad, då kejsar Alexander I i Juni 1808 gaf befallning, att ett fåtal deputerade för Finlands särskilda stånd skulle infinna sig i Petersburg för att med honom öfverlägga om landets angelägenheter. I Finland emottogs denna maning med delade känslor, emedan man fruktade att den i fråga satta deputationen kunde leda till ett upphäfvande af det finska folkets grundlagsenliga rätt att vid regelbundna ständermöten uttala sina önskningar och pröfva regeringens förslag. Det var derför först sedan den ryske öfverbefälhafvaren i Finland, grefve Buxhoevden, uttryckligen förklarat, att deputationen icke skulle betraktas såsom ett i nationens namn beslutande ständermöte, utan endast såsom en rådgifvande församling, som man skred till de äskade valen. Sedan deputationen kommit till stånd, visade sig dess medlemmar lifvade af samma patriotiska anda som deras valmän och inskränkte väsentligen sin verksamhet till att tillstyrka det snara sammankallandet af en landtdag. Förf:s framställning gifver en inblick i de opinioner, som på denna tid voro rådande bland Finlands bildade allmänhet, och vitnar om den trohet, hvarmed man under de mest förtviflade förhållanden sökte skydda det fäderneärfda samhällsskicket. Värdet af boken ökas i ej ringa grad genom bilagor till ett antal af 151, hvilka sätta läsaren i tillfälle att kontrollera framställningens riktighet. Andra monografier rörande samma period hafva af förf. blifvit offentliggjorda i Finsk Tidskrift och i Helsingfors Dagblad [2].

En biografisk skildring, hvilken utgör ett vigtigt bidrag till Finlands nyaste historia, är W. Lagi *teckning af J. J. Nordström* [3]. Sällan har en bortgången betydande personlighet funnit en varmare

---

portenista (tvisten om G. M. Sprengtporten) I—IV, Kirj. Kuukauslehti, September 1878—Maj 1880. Ett annat mindre bidrag till Sprengtporten-litteraturen är »Några anmärkningar om G. M. Sprengtporten» af W. Ekelund. Helsingfors 1877.

[1]) Finska deputationen 1808—1809 af Robert Castrén. Helsingfors, G. W. Edlunds förlag. 84 + 81 sid. 8°.

[2]) Vi nämna särskildt: Föreningsakten vid Borgå landtdag, Finsk Tidskrift, Mars 1877, Grefve Robert Henrik Rehbinder, Finsk Tidskrift, Mars, April, Juni och Augusti 1879, äfvensom En tilltänkt finsk landtdag på 1820-talet, Helsingfors Dagblad 1878, N:o 16, 18 och 21.

[3]) Johan Jakob Nordström tecknad af W. Lagus. (Aftryck ur acta societatis scientiarum Fennicae, T. XI.). Helsingfors, Finska litteratursällskapets tryckeri. 139 sid. 4°.

och hängifnare lefnadstecknare. Förf. har såväl ur enskilda samlingar som offentliga arkiv insamlat allt tillgängligt material. Han har till och med icke skytt att genomgå de svenska riksdagsprotokollen för att lemna en öfverblick af Nordströms verksamhet såsom riksdagsman. Det ligger dock i sakens natur, att arbetets hufvudintresse ligger i skildringen af Nordström såsom finsk medborgare.

Tillägga vi att minnesfester, sådana som Nyslotts fyrahundraåriga sekularfest 1875, Tammerfors hundraårs fest 1879 och Per Brahe-festen 1880 framkallat en populär historisk litteratur, hvilken till någon del är af vetenskaplig betydelse [1]) och att af J. Krohns opartiska och tilldragande »Berättelser ur Finlands historia» det fjerde och utan tvifvel förtjenstfullaste häftet, omfattande Gustaf Adolfs och Kristinas tid, trädt i dagen [2]), så hafva vi i hufvudsak angifvit hvad som under det senaste halfva decenniet blifvit gjordt för fäderneslandets historia [3]). Skörden skall kanske synas ringa, jämförd med den rika historiska litteratur, som länder med mera betydande vetenskapliga arbetskrafter kunna uppvisa, men likväl vitna de senaste fem åren om en tilltagande lifaktighet på den historiska forskningens gebit och om ett allt varmare intresse hos allmänheten för den fosterländska historien.

Att det egna landets historia i främsta rummet gjorts till föremål för undersökning är naturligt. Endast sällan blir det möjligt för finske historiker att egna sig åt sjelfständiga forskningar inom de stora kulturländernas utveckling. Vi kunna dock framhålla ett antal akademiska afhandlingar och ett i Frankrike publiceradt arbete såsom vitnesbörd om, att hågen icke varit vänd från detta håll [4]). Dessutom hafva några populära arbeten på den allmänna historiens gebit trädt i dagen. G. Frosterus, känd genom tidigare arbeten

---

[1]) »Savonlinna 1475—1875 kertonut J. R. Aspelin» (Nyslott 1475—1875 af J. R. Aspelin), en på noggranna forskningar stödd framställning af Nyslotts fästes historia; »Tampereen kaupunki (Tammerfors stad) af A. Reinholm, en anspråkslös, historisk och statistisk skildring; »Per Brahes Minne» innehållande flere historiska bidrag, bland annat en teckning af P. Brahe såsom Finlands general-guvernör af K. K. Tigerstedt.

[2]) Kertomuksia Suomen Historiasta, kirj. J. Krohn, IV (med planscher). Tammerfors 1878, E. Hagelbergs förlag.

[3]) Äfven en kortfattad teckning af det finska universitetets första öden: »Det finska universitetet under dess tre första verksamhetsår» af N. af Ursin, Helsingfors 1877, G. W. Edlunds förlag, torde böra nämnas. Af ännu mera speciel art äro tvenne arbeten af J. Sallenius: »Niita-näitä Itä-Suomesta» (Ett och annat från östra Finland). Helsingfors 1875—1877, och »Harjoittelemia Savon historiassa» (Studier i Savolaks historia). Kuopio 1879.

[4]) Voltaire Kaarle XII historian kirjoittajana (Voltaire säs. Karl XII:s historieskrifvare) af J. R. Danielsson. Helsingfors 1878. — Zur Geschichte der Sächsischen Politik 1706—1709 af J. R. Danielsson. Helsingfors 1878. — Bidrag till framställning af Englands social-politik och ekonomisk-sociala utveckling under 13—16 årh. af J. R. Danielsson. Helsingfors 1880. — Hugenotterne under hertig Rohans ledning af M. G. Schybergson. Helsingfors 1877. — Underhandlingarna om en evangelisk allians 1624—1625 af M. G. Schybergson. Helsingfors 1880. — Le duc de Rohan et la chute du parti protestant en France af M. G. Schybergson Paris 1880. G. Fischbachers förlag.

rörande de franska protestanternes öden under Ludvig XIV:s tid, har publicerat en uppsats om protestanterne i Frankrike under adertonde seklet, hvilken i korta drag meddelar resultaten af de omfattande forskningar, som inom detta ämne under de senaste årtiondena blifvit gjorda [1]). Ett arbete af Yrjö Koskinen, benämndt: *De ledande idéerna i menniskoslägtets historia* [2]) är, såsom titeln antyder, ett försök att till en historiens filosofi sammanfatta resultaten af den moderna historiska forskningen. Boken begynner med en kort öfversigt af de gamla folkens historia intill det romerska kejsardömets grundläggning. Derefter följer en framställning af de sociala och politiska förhållandena i kejsareriket (sid. 56—90), hvarvid förf. såsom äfven i en not antydes, troget följt Amedée Thierrys »tablau de l'empire romain» och i enlighet med denne förf. kommit till den slutsats, att kejsarrikets statsbygnad väsentligen afsåg förverkligandet af de allmänt menskliga grundsatserna oafsedt nationela inskränkningar. I medeltidens statslif söker förf. en direkt motsats till denna riktning, i det att nationalitetsidén vore det genomgående draget i medeltidens utveckling, I och med det vestromerska rikets fall hade, säger han, »nationalitetsidéen trädt i förgrunden i historien och dess seger var kejsardömets fall» (sid. 105). Likaså anser förf. att det af Karl den store grundlagda frankiska kejsardömet föll sönder till följd af nationalitets-idéens inflytande. På hvarje punkt märkes, säger han, att nationalitets-idéen vunnit seger och till följd deraf går den af Karl d. store förnyade kejsarevärdigheten under». Vi behöfva knapt påpeka det oriktiga i denna uppfattning. Äfven reformationen tecknas såsom en nationaliteternas politiska befrielse från det kyrkliga förmynderskapet, medan deremot rörelserna på det andliga gebitet framställas såsom mindre betydande. Man behöfver dock icke tränga djupt in i reformationstidehvarfvets anda för att finna, att den religiösa och andliga konflikten var den epoks hufvuddrag, under hvilken Luther, Calvin och Knox lefde. Öfverhufvud förbiser förf. personlighetens betydelse i historien. De män, som uppträdt verksamt handlande, ersättas genom termer, sådana som »tidens ström», »tidsandan», »de ledande idéerna» o. s. v., abstraktioner, som kunna tjena till att uttrycka en viss sida af det historiska lifvet, men som icke återgifva detsamma i dess helhet.

Medan historien hos oss räknar gamla anor, är den *finska arkeologiska vetenskapen* ett barn af gårdagen, och verksamheten inom detta område har derför väsentligen utgjorts af systematisk materialsamling [3]). I slutet af år 1875 utkom J. R. Aspelins *Suomalais-ugrilaisen Muinaistutkinnon Alkeita* (Grunddrag till Finsk-ugrisk

[1]) Protestanterne i Frankrike under adertonde seklet af G. Frosterus i Öfversigt af Finska Vetenskaps-societetens förhandlingar, XXII. 1879--1880 sid. 181—204; äfven i separataftryck.

[2]) Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa, esittänyt Yrjö Koskinen. Helsingfors 1879, förf:s förlag. 362 sid. liten 8^0^.

[3]) Vi äro prof. J. R. Aspelin tacksamma för meddelade upplysningar om vår arkeologiska litteratur.

Arkeologi), 369 s. 8⁰ med 316 träsnitt i texten och en det hela omfattande arkeologisk karta. Utgående från den princip, att den finska folkstammens fornlemningar måste återfinnas på de områden af norra Ryssland, der enligt historiens äldsta vitnesbörd (Nestor) finska folkstammar varit bosatte, samt att dessa fornlemningar, sedan de genom jämförande studier en gång blifvit till sina former konstaterade, borde å sin sida kunna leda forskningen tillbaka i den okända forntiden, hade förf. i flere år anstält forskningar i Ryssland, dels i museer och bibliotekerr, dels i forngrafvar på det i fråga varande gebitet. Nämnda arbete utgör en sammanfattning af det insamlade materialet, hvilket förf. efter fyndorter och former ordnat i särskilda grupper. Vi åtnöja oss med att här meddela arbetets innehållsförteckning: A. *Stenåldern.* I Baltho-lithauiska, II Vestfinska och III Ostfinska gruppen. B. *Bronsåldern.* I Spår af bronsålder i Finland och Östersjöprovinserna, II Altai-uralska bronsåldern, III Graffältet Anaujino vid Kamafloden från öfvergångstiden till jernåldern och IV Fynd af benredskap. C. *Äldre jernåldern.* I Gotiska jernåldern i Finland och Östersjöprovinserna och II Äldre jernåldern i Bjarmaland. D. *Yngre jernåldern.* I Bjarmiska, II Tscheremissiska, III Muroma-Mordvinska, IV Meriska. V Vepsiska, VI Ingriska och VII Estnisk-liviska gruppen. VIII Finlands yngre jernålder, IX Svenska jernåldersgruppen på Åland. Det väsentligaste af de i nämde arbete berörda och grupperade fynden hade förf. låtit afteckna i de ryska museerna, och fortgår publikationen af dessa samt sedermera tagna afbildningar i förf:s arkeologiska planschverk *Antiqvités du nord Finno-Ougrien,* hvaraf sedan 1877 med understöd af finska statsmedel fyra häften utkommit, omfattande tillsamman 317 s. in 4:o och 1731 figurer i träsnitt. Gruppindelningen är i detta arbete hufvudsakligen densamma som i det föregående. Hvarje grupp föregås här af en kort på svenska och finska affattad text, berörande de särskilda gruppernas lokala utbredning, karakteristiska former, grafvar, tidsbestämning m. m. Ett särskildt texthäfte skall afsluta verket, sedan det V:te och sista planschhäftet utkommit.

Under våren 1876 upptog Finska Fornminnesföreningen planen att genom stipendiater låta häradsvis förteckna, beskrifva samt delvis afteckna och kartlägga Finlands fornlemningar. Detta arbete har sedan dess raskt fortgått. Anmärkningsvärdt är att stipendiaterne nästan uteslutande utgjorts af folkskollärare och studenter; stipendierna, hvilkas belopp sällan öfverstigit 200 mark, hafva årligen sökts af 10 à 20 aspiranter och utdelats dels direkt af föreningen, dels af Finska Vetenskapssocieteten och universitetet. Ett tjugutal af Finlands härad hafva sålunda redan genomströfvats af arkeologiska stipendiater och man kan förutse, att väl redan under nästa decennium, om icke derförinnan, hela Finlands areal skall vara undersökt och den komparativa arkeologien ega en välkommen öfversigt af landets fornlemningar. Stipendiaternes illustrerade och med fyndkartor försedda berättelser redigeras på det språk, som af all-

mogen talas i resp. härad, och publiceras dels i Fornminnesföreningens tidskrift, dels i Vetenskaps-Societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, hvarefter de i öfvertryck spridas bland intresserade personer i häradena. Härtills publicerade berättelser äro: af K. Killinen öfver fasta fornlemningar i *Loimijoki* härad med bifogad fyndberättelse af J. R. Aspelin, samt i *Masku* och *Ulfsby härad*, de två första tryckta i Fornminnesföreningens Tidskrift II (1877) och III (1878); den sistnämnda med bifogad redogörelse för häradets kyrkliga fornlemningar af E. Aspelin i Vetenskaps-Societetens Bidrag XXXIII; af H. E. Wegelius om fornlemningarna i Kuopio härad, tryckt i Fornminnesföreningens Tidskrift III; af A. O. Heikel om fornlemningarna i *Hauho härad* i Vetenskaps-Societetens bidrag XXIX; af J. Wefwar om fornlemningarna i *Raseborgs vestra härad* jämte förteckning öfver frih. F. Linders arkeologiska samling på Svartå bruk (härtills den enda berättelse på svenska språket), och af folkskolläraren *J. Manninen* om fornlemningarna i *Libelits härad*, båda publicerade i Fornminnesföreningens Tidskrift IV.

Tack vare de kring landet spridda stipendiaternes verksamhet, har det arkeologiska intresset i landet visat sig vara i ständig tillväxt, hvartill i ej ringa mån bidragit en i populär stil hållen uppsats *Om förfädrens minnesmärken*, som publicerades i 1878 års almanack.

Under det Finlands arkeologiska litteratur hufvudsakligast afsett insamling af material och dess förberedande gruppering enligt det nordiska treperiodssystemet, har den detaljerade bearbetningen af materialet tills vidare blifvit efter. Till afhandlingar, hvilka afse den vetenskapliga bearbetningen af materialet, kunna hänföras J. R. Aspelins i Fornminnesföreningens Tidskrift II publicerade *Vertailevasta muinaistutkinnosta* (om jämförande fornforskning), berörande formutvecklingen af vissa fornsakstyper på det finsk-ugriska gebitet, och *Jatulintarhat Suomen rantomailla*, en sammanställning af de på Finlands kuster förekommande labyrintformiga stensättningarna (Jungfrudanser, S:t Peters lek) med ett ornament på det »glasögonformiga spännet» under bronsåldern. I en uppsats *Hvar höllo Österbottens första missionärer sin gudstjenst?* publicerad i Historiallinen Arkisto VI, sid. 286, har samme förf. framkastat det antagande, att en mängd vanligen till grundplanen ovalformiga ringmurar i Österbotten, hvilka af almogen kallas »kyrkor» och tillskrifvas dels Lappar, dels andra i traditionen omtalade förhistoriska folkstammar, ursprungligen må hända utgjort hedniska offergårdar, liknande dylika hos de finska Volga-folken, men, att döma af namnet och några af Hyltén-Cavallius anförda exempel, begagnats till gudstjenst af landsortens förste missionärer. Hit hör äfven E. Aspelins uppsats *keskiaikainen ompeluteos* i Fornminnesföreningens Tidskrift IV, behandlande ett i Masku kyrka funnet värdefullt antependium från slutet af 13:de seklet.

Innan vi afsluta vår öfversigt, böra vi fästa läsarens uppmärksamhet vid en sockenbeskrifning af framstående värde, nämligen: *Anteckningar om Korpo och Houtskär soknar* af L. W. Fagerlund

publicerad i Finska Vetenskaps-Societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk XXVIII. Dessa socknars historiska och arkeologiska minnen äro här omsorgsfullt återgifna.

Helsingfors, December 1880.

M. G. Schybergson.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar. Hjalmar Linnströms förlag.

2. Sveriges medeltid, senare skedet från år 1350 till år 1521. Af *Hans Hildebrand.* Med 411 träsnitt. (16) + 502 ss. 8. Stockholm 1877.

3. Sveriges Nydaningstid, från år 1521 till år 1611. Af *Oskar Alin.* Med 282 träsnitt. 16 + 484 ss. 8. Stockholm 1878. Pr. för hvardera 6 kr.

2.

Den andra delen af »Sveriges Historia», omfattande tidrymden 1350—1521, har ej kunnat undgå att lida af det oproportionerliga i sjelfva plananläggningen för detta verk i sin helhet, som uti denna tidskrift redan vid anmälningen af första delen blifvit påpekadt. Att dela den svenska medeltidens historia i tvänne hälfter var ett afgjordt fel, och det har väl aldrig händt, på det sätt det här har skett, att i ett populärt arbete af sådant omfång som detta de trettio första åren af en konungs regering lemnats åt en författare att skildra, de femton följande åt en annan. Året för digerdöden är naturligtvis lika litet epokgörande som något annat farsotsår, och det nya skede i vår historia, som skulle börja strax efter 1300-talets midt, lärer väl icke vara af en så epokgörande art, att derigenom olägenheterna af tudelningen upphäfvas. Skulle en sådan ske, hvarför icke göra den hundra eller åtminstone 30 år tidigare eller bortåt fyrtio år senare?

Källorna för vår medeltids yttre historia efter år 1350 äro delvis så torftiga, att det mer än en gång måste stöta på svårigheter att på grund af dem åstadkomma en sådan skildring som den, för hvilken »Sveriges historia» närmast synes vara afsedd, eller en sådan framställning af den politiska historien, som med utlemnande af detaljer kan framhålla de stora hufvuddragen uti utvecklingen i ett oafbrutet sammanhang. Våra tystlåtna annaler och fragmentariska uppteckningar gifva endast sällan anledning till någon ymnigt flödande skildring. Huru sparsamt underrättade äro vi icke äfven om de vigtigaste tilldragelser, och i hvilket dunkel skymta icke för

oss äfven de mest betydande karaktererne från dessa århundraden! Huru bristfälliga äro icke, för att taga ett enda exempel, de inhemska källorna i afseende på en sådan person som Engelbrekt. Han affärdas i annalerna på ett par rader. Ett betydligt utrymme har emellertid medgifvits åt detta tidsskede, ett lika stort, åtminstone var det så ämnadt från början, som åt tiden mellan 1611 och 1718, eller 1718 och 1809, då man kan ösa så godt som med fulla händer ur registratur, bref eller andra handlingar och en samtida litteratur. Följden häraf har blifvit dubbel. Då man ej gerna kunde begära att den rena detaljkritiken, den minutiösa undersökningen af person- och sakförhållanden, huru intressanta de än äro för historikern, för en större krets af läsare skulle vara tilltalande eller njutbara, måste det för förf. af medeltidens historia blifva en nödvändighet att gifva sig in på det kulturhistoriska området, der materialet är något rikare. För det andra får man ej begära, att förf. skall egna någon kritisk undersökning åt vissa omtvistade punkter, då apparaten för en sådan ännu i denna stund ofta måste sökas i en mängd på många håll spridda och ännu outgifna urkunder. Han måste i stället, deröfver kan ingen undra, uti vanliga fall inskränka sig till det redan offentliggjorda. Under gifna förhållanden var det derföre visserligen en förmån att för utarbetandet utaf denna del af »Sveriges historia» vinna en i vår äldre kulturhistoria så väl bevandrad forskare som Hr. *Hildebrand, H.* Också har verkligen den kulturhistoriska sidan af ämnet blifvit rikligt sedd till godo. Vi finna icke blott den vanliga öfversigten vid delens slut — i förbigående nämdt, trots noten s. 482, blott ett par sidor kortare än motsvarande afdelning i tredje delen; äfven flerestädes i det föregående utbreda sig större eller mindre kulturhistoriska skildringar, ja, sådana finna anknytningspunkter, der man knappast skulle vänta det, så t. ex. vid ärkebiskop Hemmings sigill s. 14, alldeles som om texten skulle varit till för illustrationen och icke tvärtom, och dessa digressioner kunna knappast öfver allt sägas ske till riktig båtnad för sjelfva den historiska framställningen. Annorstädes äro dessa kulturhistoriska skildringar så mycket mera på sin plats och vitna om förf:ns mångåriga och djupa studier i hithörande ämnen, icke blott rörande Sverige, utan det kristna Medeltidseuropa i allmänhet. Deras värde förhöjes ännu mer af de många, ofta högst intressanta illustrationerna, hvilka tillsammans för första gången gifva allmänheten en omfattande och åskådlig framställning i bild af vår Medeltid, i dess kyrkliga och verldsliga konst, dess drägter, vapen, mynt, sigill m. m. d.

Äfven åt slägt- och personalhistorien egnar förf. en icke ringa uppmärksamhet. Skada att resultatet af sådana undersökningar i följd af förhållandenas ogynnsamhet ofta blir så magert och att den skelettartade stamtaflan ej sällan är allt, som man kan prestera, äfven den alltför ofta bristfällig och problematisk! Genealogien får emellertid derigenom för vår medeltid en allmännare betydelse, som den annars saknar. Det får redan anses för mycket i mer än ett

fall att kunna uppvisa blodsbandet mellan tvänne personligheter från dessa tider och man får ofta mera tänka sig än man kan ådagalägga den betydelse detsamma har haft för händelserna. Man bör derföre också vara tacksam för den omsorg, som egnats häråt, icke minst för de stamtaflor, som i ganska stort antal af förf. meddelas för våra förnämsta medeltidsslägter, äfven om anmärkningar mot en och annan detalj kanske kunde göras.

Vi ha redan antydt källornas beskaffenhet för den tid, som denna del af »Sveriges historia» behandlar. Åtminstone för vissa partier af densamma försvåras derigenom till och med den allmännaste öfversigt; man råkar öfver allt på luckor, som det icke låter sig göra att fylla, i fall det ens är möjligt, utan verkliga specialundersökningar uti handskriftssamlingarna inom och utom Sverige. Ingenting kan i detta afseende vara mera upplysande än svårigheterna att göra klar gången af de händelser, som föregingo och efterföljde Valdemar III:s ryktbara besittningstagande af Skåne 1360. Måhända är det här, som förf:s framställning bäst behöfde en revision. Han hör sedan gammalt till dem, hvilka söka rädda Magnus Erikssons konungaära från de anfall, som i ett halft årtusende riktats mot densamma, och han har här i sin skildring framstält hans motståndare i den mörkaste dagern. Förf. söker till och med punktvis vederlägga de beskyllningar, som blifvit gjorda mot den olycklige konungen (jfr s. 65 ff.). Vi tro att han dervid går för långt. Det är, synes det oss, alldeles påtagligt, att det sätt, hvarpå de dyrt förvärfvade sydsvenska provinserna gingo förlorade, väckte hos de svenske stormännen både det största uppseende och den djupaste harm, hvars uttryck i samtida skrifter icke torde få anses alldeles oberättigade. Det bekanta smädenamn, som tidigt tillades konungen, syftar väl snarare härpå än på hans dåliga seder, såsom Johannes Magni föregifver. Är förhållandet sådant, blir det också något hårdt att stämpla de missnöjda herrarne såsom landsförrädare. Sjelfva händelsernas förlopp är, som sagdt, visserligen svårt att utreda. Det synes oss dock, som om Hr Rydberg i sina skarpsinniga undersökningar uti andra bandet af »Sverges traktater» verkligen ådagalagt möjligheten att försvara en annan uppfattning, icke så fördelaktig för Magnus Eriksson, som den nu på en tid rådande. Man finner ju dessutom bland dennes motståndare äfven prelater, som tillhörde den heliga Birgittas närmaste omgifning, som väl icke utan skäl slöto sig till motpartiet och om hvilkas verksamhet i andra afseenden icke något ofördelaktigt finnes berättadt.

Det ligger för öfrigt hvarken i vår afsigt eller inom vår förmåga att nu underkasta detta band af »Sveriges historia» en detaljerad granskning. Att en och annan faktisk uppgift både vid ofvan berörda afdelning och annars kan tarfva ett beriktigande är ju naturligt. Vi tro t. ex. ej att biskop Nicolaus Hermanni i Linköping kan få behålla den ära förf. gifver honom af att ha skrifvit eller öfversatt Ansgars lefnadsteckning. Han har väl knappast författat någonting annat än en på den tidens kyrkospråk s. k. »historia», d. v. s. en vexelsång till apostelns

ära, liksom han skref sådana om Jungfru Maria, den heliga Anna och Birgitta. (Jfr Schröder i afhandlingen »De poesi sacra latina medii ævi in Svecia», der dylika sånger till Ansgars minne anföras). Om något annat talar åtminstone icke den ansökan, som 1414 riktades till påfven från Linköpings domkapitel om biskop Nicolai kanonisation. — Krokeks kloster (s. 118) hade gardianer och var sålunda ett franciskanerkloster. — Men vi ämna, såsom nyss antyddes, ej här inlåta oss på en dylik granskning, som för öfrigt ej i något väsentligt torde komma att ändra vårt totalomdöme om denna del af det stora och i så mycket förtjenstfulla verket »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar».

r.

3.

Liksom de första delarne helt och hållet, så har tredje delen af Sveriges historia — omfattande tiden mellan 1521—1611 eller Sveriges nydaningstid — egentligen blott en författare, nämligen Doc. O. Alin. Väl finner man, att skildringen af tidehvarfvets andliga odling är skrifven af Dr G. Göthe, och att trenne andra personer hafva biträdt vid utarbetandet af några smärre partier, men allt hvad som kan hafva flutit ur annans penna än Doc. Alins, är blott en obetydlighet, 20 sidor af delens 484.

Med fullt skäl bär derföre Doc. Alin namnet af delens författare. Att han på densamma nedlagt ett grundligt arbete, visar oss redan förteckningen på de källor han användt. Vi finna, att han sett sig om i all den tryckta literatur, som för Sveriges historia under detta skede kan hafva någon vigt. Men han har icke stannat dervid. Han har äfven gjort forskningar i riksarkivet för Gustaf Vasas och Johan III:s historia. Han har derjämte till en del på otryckta handlingar grundat sin framställning af tiden mellan 1592 —1600.

Genom så omfattande studier och genom en synnerligen omsorgsfull behandling af sina källor har förf. ock åstadkommit ett arbete, hvars förtjenster äro både många och stora. Såsom en sådan anmärka vi den genomgående noggrannheten i uppgifterna. Inga lösa förslagsmeningar framställas, och endast det verkligen vissa får gälla såsom sådant. På detta sätt har förf. gifvit sina läsare en teckning af Sveriges nydaningstid, som efter den historiska vetenskapens närvarande ståndpunkt kan anses fullt tillförlitlig. Vi sade efter vetenskapens närvarande ståndpunkt, men vi vilja då på samma gång påpeka, att förf. genom sitt begagnande af äfven otryckta källor har i åtskilliga frågor fört forskningen framåt. I det nu anförda ligger emellertid ej arbetets enda förtjenst. I det sätt hvarpå materialet blifvit anordnadt, hvarpå händelsernas sammanhang blifvit framställdt, ligger en icke mindre. Äfven för den i historien bevandrade blifver förf:s arbete härigenom lärorikt.

Detta om arbetets förtjenster i allmänhet. En anmärkning af allmännare art vilja vi ock göra. Det ser redan vid första ögonkastet ut, som om Gustaf Vasas historia blifvit allt för vidlyftigt behandlad på bekostnad af hans söners. Under det att 249 sidor äro egnade åt den förre, få nämligen de senare nöja sig med 210 tillsammans. Huru vigtig än konung Gustafs regering må vara, förefaller dock detta icke såsom den rätta proportionen, framför allt icke då man märker, att 189 illustrationer äro insatta på de 210 sidorna, men icke hälften så många på de 249. Vid närmare genomläsning af arbetet finner man ock sin åsigt bestyrkt, ty Gustaf Vasas regering har verkligen blifvit långt utförligare skildrad, än förhållandet i allmänhet är med hans efterträdares. Ja, någon gång är förf. i sin teckning af dessa rent af knapphändig. I det följande skola vi anföra ett och annat bevis för detta vårt påstående.

Efter dessa uttalanden om arbetet i sin helhet öfvergå vi till en något närmare granskning af dess särskilda delar.

Såsom lämpligt är, tager det sin början med en geografisk öfversigt. Endast mot en punkt i denna skulle vi vilja göra en anmärkning. Att hertig Karl först från 1569 innehaft sitt hertigdöme (sid. 15), torde kanske icke vara fullt riktigt, emedan vi redan 1568 finna honom inom hertigdömet utnämna häradshöfdingar, gifva förläningar af tionde, utfärda befallningar till sina fogdar o. s. v. (Se Karls diarium öfver utgående skrifvelser 1566—1592. R. A.). Troligen tog han omedelbart efter Erik XIV:s fall sitt furstendöme i besittning.

Efter den geografiska öfversigten följer Gustaf Vasas historia. Såsom vi redan påpekat, är denna vidlyftigare hållen än sönernas. Om dessa hafva förlorat något härigenom, torde deremot den förre hafva vunnit. Genom sin större utförlighet i fråga om honom har nämligen förf. kunnat gifva framställningen mera lif och intresse. Förf. tillåter sig här stundom karakteristiker såsom t. ex. af Hans Brask. Bland det myckna förträffliga framhålla vi särskildt teckningen af konung Gustaf såsom regent. För öfrigt erinra vi blott, att man numera om Laurentius Petri känner, att äfven han studerat i Wittenberg (jfr sid. 145, rad 5 nedifrån med Annerstedt: Upsala universitets historia s. 78, not. 3). Derjämte har det blifvit visadt, att det med Frans II i Frankrike afslutade fördraget (sid. 212) ej bör dagtecknas 1559, utan 1560 (Hist. Bibl. 1880. Första häftet sid. 17 not 3). Hvarföre förf. låtit den 1542 med Frans I ingångna förbundstraktaten utfärdas i Sceaux d. 11 Juli (sid. 183) i stället ör i Regny d. 1 Juli, veta vi icke.

Med Erik XIV:s historia börjar formen för framställningen blifva knappare. Dock har förf. skildrat det vigtigaste af densamma, och med hans karakteristik af konungen äro vi fullt ense. Några anmärkningar ämna vi göra, men de angå blott enstaka detaljuppgifter. Vi påpeka då, att den danska eskadern under Jak. Brockenhusen utsändes redan i April 1563, och att Fredrik II troligen redan i Mars samma år fattat sitt beslut att anfalla Sverige (jfr sid. 264). På sid. 275 uppgifver förf. efter Tegel, att Jak. Henrikson i Jan.

1566 inföll i Skåne, som härjades ända nedåt Malmö. Förhållandet är emellertid, att Tegel på detta ställe blott afskrifvit ett d. 31 Jan. dateradt bref från konung Erik, som ålägger Jak. Henrikson just ett sådant tåg. Hvad som ej var annat än en befallning, har Tegel framställt såsom verklighet. I sjelfva verket kom det föreskrifna tåget aldrig till stånd.

Men vi öfvergifva det nordiska sjuårskriget och öfvergå till konung Eriks förhållande till sina bröder. Enligt förf:s yttrande på sid. 293 träffades den formliga förlikningen mellan Erik och Johan d. 10 Jan. 1568. Den handling, hvilken man ansett innehålla sjelfva öfverenskommelsen, är emellertid intet annat än ett konungens förslag till sådan. Redan dess innehåll gifver detta vid handen, och full visshet vinner man genom ett fragment af kansliets diarium öfver ingångna skrifvelser 1568 (R. A.). Det heter nämligen här: Den 23 Jan. kom bref från hertig Johan, hvari han föregifver några besvärliga artiklar i kontrakten honom blef tillskickad, hvarföre han icke vill den besegla. Möjligen har Johan sedermera måst underskrifva just denna traktat. Åtminstone har tidigt på året 1568 den formliga förlikningen mellan honom och Erik blifvit ingången. Till tidepunkten, när detta kan hafva skett, kunna vi måhända sluta af följande, om ock till en del felaktiga uppgift i Runells kronologiska register (R. A.): Eriks förening med Johan om hans förlossnings konditioner. hvarpå de hvarandra reverserade; Hertigens instrument d. 10 Jan. 1568, kopia; Eriks d. 1 Mars 1568, original. (Jfr härmed T. Annerstedt: Resningen 1568 sid. 43—44 med noterna).

I fråga om förf:ns framställning af resningen 1568 torde det böra uppmärksammas, att uppgiften om Eriks ankomst till sina trupper vid Nyköping d. 24 Aug. och hans deltagande i en strid derstädes (sid. 299) omöjligen kan vara riktig. Den strider bland annat mot den skildring af dessa händelser hertig Karl gifvit i sin rimkrönika, och vi veta, att Erik både d. 23 och 25 Aug. befann sig i Stockholm. Vi hänvisa härom till T. Annerstedts nyssnämnda arbete och tillägga på samma gång, att denne håller för troligare, det striden vid Botkyrka stått d. 2 Sept. än den 31 Aug., hvarjämte hans skildring af händelserna vid Stockholms intagande något skiljer sig från den illustrerade svenska historiens.

Ännu en fråga skulle vi vilja beröra, förrän vi lemna förf:s framställning af Erik XIV:s historia. Utan att uttala någon åsigt rörande Eriks dödssätt, kunna vi för vår del alls icke tillmäta det af Karl IX år 1605 vid rättegången mot Hog. Bjelke fällda yttrandet den vigt förf. gör (sid. 312). Att man äfven inför rikets samlade ständer ej alltid den tiden var så noga med sanningen, derpå torde icke vara svårt att uppleta bevis. Hvad särskildt Karl angår i hans förhållande till sina fiender — och bland dessa intog ju Herr Hogenskild ett af de allra främsta rummen — skilde han i sin vrede ej noga mellan dikt och verklighet, och deraf pläga hans anklagelser bära spår. Erinrar man sig nu, att Karl, hvilket förf. också påpekar, just vid 1605 års riksdag på allt sätt sökte sak med

sin gamle fiende, då tro vi, att denna beskyllning bör anses högeligen misstänkt, och att ingen slutsats deraf kan dragas angående Eriks dödssätt. Vi tro detta så mycket mera, som Karl IX:s yttrande vid ett senare tillfälle, då alls ingen orsak fanns för honom att dölja, hvad han visste om sin broders död, fullkomligt strider deremot. I brefvet d. 12 Jan. 1608 till Mich. Olofson skrifver han nämligen, huru han fått bref från konung Eriks dotter, hvaruti denna yttrat, att hennes fader måst sätta lifvet till, »hvilket oss något synnerligt främmande förekommer, och veta vi icke, hvad hon härmed menar, förty lifstiden står i Guds hand. Hafver någon menniska förkortat hans lifstid, det skall hon med uttryckliga ord låta oss förnimma». Af det anförda synes det oss åtminstone vara troligt, att brodren om brodrens dödssätt i sjelfva verket vetat alls ingenting.

Vi öfvergå till Johan III:s historia. Hvad denna angår, synes det oss, som om förf. varit något knapphändig i teckningen af Sveriges förhållande till utländska makter efter Stettinerfreden. Förhållandet till Ryssland och Polen skildras väl, men vi undra, om ej ställningen till Danmark också förtjent att uppmärksammas. Ännu mera i fråga om de inre angelägenheterna märker man, att förf. endast haft ett visst antal sidor att förfoga öfver, och att detta antal varit litet. Säkerligen skulle han eljes hafva gifvit oss en teckning af den svenska adelns hufvudmän denna tid, en Erik Sparre, en Hogenskild Bjelke m. fl. Han har ju förut egnat särskild uppmärksamhet åt Gustaf Vasas långt mindre märkvärdiga samtida. Säkerligen skulle han äfven närmare vidrört förhållandet mellan hertig Karl och dessa herrar före 1589, såsom varande af vigt för att förstå dennes häftiga uppträdande mot dem efteråt. Likaledes skulle han nog hafva utförligare tecknat den andel hertig Karl tog i riksstyrelsen 1589—92, än han nu gjort.

De detaljanmärkningar man skulle kunna göra mot förf:s framställning äro ingalunda många. Genom ett förbiseende är det på sid. 321 ej omnämdt, att Sveriges i Roeskilde 1568 förda underhandlingar ej blott angingo Danmark utan äfven Lybeck, samt att en fredstraktat med denna stat afslöts d. 22 Nov. Vid angifvande af vilkoren i den slutliga freden med Danmark 1570 tro vi, att en oriktighet insmugit sig. Det heter nämligen på sid. 324, att hälften af Elfsborgs lösen skulle erläggas i Juni några veckor efter fästningens återlemnande. Enligt fredsfördraget skulle emellertid fästningen först återställas i Juni och samtidigt dermed de 75000 riksdalerna betalas.

Af striden mellan Karl och Johan gifver oss förf. en både intressant och klar framställning. Vi tillåta oss blott den obetydliga anmärkningen, att det redan var i Juli 1582, som den förut på riksdagen beslutade stadgan meddelades hertigen (Karls svar t. G. Banér och P. de la Gardie är dateradt d. 13 Juli, ej den 13 Aug. såsom uppgifves hos Ahlqvist: Om aristokratien under Johan III, 1, s. 63). En följd af detta meddelande synes hafva varit, att Karl inom kort

begaf sig till konungen i Upsala, der vi finna honom mellan d. 9—15 Aug. (Karls dagboksanteckningar. R. A.). Här måtte något slags öfverenskommelse hafva blifvit träffad, och att denna varit till Karls förmån, tyckes framgå af hans yttrande vid ett senare tillfälle, att han ej kunnat annat förnimma, då han tog sitt afsked af konungen, än att denne var nöjd med det svar som G. Banér och P. de la Gardie förut erhållit (näml. 13 Juli), hvarjämte han om stadgan förklarade, att derom var ännu intet fullkomligen beslutadt. I fortsättningen af sin framställning af tvisten mellan de båda bröderna, säger förf., att de i Aug. 1586 öppnade underhandlingarna verkligen ledde till en förlikning (sid. 347), och att det blott var för att stadfästa och fullborda den slutna öfverenskommelsen, som rikets ständer 1587 kallades till Vadstena. Ur handlingarna tyckes oss likväl ett annat resultat framgå. Väl finna vi af den mellan Karl och Johan på hösten 1586 förda brefväxlingen, att den senare lofvat att låta all ovilja falla, men tillika se vi alldeles tydligt, att genom underhandlingarna på Stegeborg enighet ej blifvit uppnådd. D. 24 Sept. skrifver Karl till Johan, att han märkt af dennes skriftliga afsked till Karls sändebud, att ej allt var afhandladt vid den förklaring han gifvit, men med denna beder han Johan låta sig nöja. D. 17 Okt. skickar han sin »yttersta förklaring», på hvilka punkter han önskar ändring i konungens skriftliga afsked till sändebuden. Med denna förklaring var dock Johan icke belåten, hvarföre Karl d. 5 Nov. låter honom veta, att han (Karl) gjort allt, hvad han kunnat. »Vi måste låta det blifva vid hvad vår fader bestämt i sitt testamente om sådana fall», tillägger han. Redan d. 17 Nov. var riksdagen också beramad och Karl anmodad att infinna sig. Denne ville dock ej komma utan lejd, hvaraf märkes spänningens fortfarande styrka. På riksdagen, der hvardera parten inför de förnämsta ständerna synes hafva framlagt sina påståenden, uppgjordes ändtligen en förlikning. Blott en sak till vilja vi beröra i fråga om Johans historia. Att grefve Axel Lejonhufvud först från April 1590 skulle befunnit sig bland de anklagade herrarne, förefaller oss knappast troligt. Vi hafva åtminstone i ett bref af tidigare datum sett honom omtalad såsom varande i onåd (det den 30 Jan. 1588 dat. bref, hvars årtal bör vara 1590. Se Ahlqvist: Om aristokr. 2, s. 20).

Men vi märka, att vår anmälan börjat blifva alltför lång. Vi skola derföre endast i korthet yttra oss om Sigismunds och Karls historia. Beträffande framställningen af Sigismunds kunna vi med skäl påstå, att den bildar ett af arbetets bästa delar, och att stor omsorg på densamma blifvit nedlagd. Hvad Karl IX:s angår, beklaga vi, att icke författaren gifvit oss en sådan teckning af denne konung såsom regent, som han förut gifvit oss af Gustaf Vasa. Utan tvifvel har samma skäl, som nödgat honom att inskränka den allmänna öfversigten af Sveriges styrelse och förvaltning under nydaningstiden, afhållit honom derifrån, nämligen »det skarpt begränsade utrymmet». I Karl IX:s historia uppstår emellertid härigenom en lucka, så mycket känbarare, som ju en teckning af denne konungs

förvaltning behöfves för att rätt förstå Gustaf Adolfs anordningar. För öfrigt vilja vi blott beröra ett yttrande af förf. Det uppgifves på sid. 437, att Karl först efter sin brorsons afsägelse på Norrköpings riksdag d. 6 Mars 1604 antagit konungatiteln. Vid en blick på 1603 års riksregistratur hafva vi likväl funnit honom bära konungatiteln i ett d. 3 Dec. utfärdadt bref, och troligen skulle en grundligare efterforskning kunna framdraga flere likartade skrifvelser.

Om de i arbetet förekommande slägttaflornas noggrannhet kunna vi i allmänhet ej yttra oss, emedan vi icke varit i tillfälle att närmare granska densamma. På Vasarnes ättartafla sid. 241 anmärka vi dock, att såsom Katarina Jagellonicas dödsdag angifves d. 16 Nov. i stället för d. 16 Sept.. På samma tafla böra äfven Karl IX:s bröllopsdagar ändras till d. 11 Maj 1579 (A. Lewenkopf till sin moder. Heidelberg d. 17 Maj 1579. R. A. Biografica) och d. 27 Aug. 1592 (K. t. Joh. d. 31 Aug. 1592 K. Reg.).

Såsom något vilseledande tryckfel böra följande dateringar ändras: dagen för slaget vid Mared till d. 10 Nov. 1563, för stilleståndet vid Pliusa till d. 10 Aug. 1583 (Handl. rör. Sk. H. XXXVI, 310) och för Sigismunds återkomst till Danzig till d. 30 Okt. 1598.

Hvad arbetets yttre utstyrsel angår, är det försedt med omkring 280 illustrationer. Mot dessas beskaffenhet hafva vi i allmänhet ingenting att anmärka; dock tro vi, att åtskilliga af dem skulle saklöst kunnat vara borta. Vi tänka härvid på flere landskapsstycken från nutiden, såsom utsigt af Läby vad, af Roine sjö, af Leksands kyrka o. s. v.; vi tänka på en sådan bild, som den af Olof den heliges hjälm och sporrar, hvilka, såsom det anmärkes, äro af senare ursprung. Om genom en reduktion af dylika bilder ett större utrymme kunnat vinnas för texten, skulle det helt säkert för denna varit fördelaktigt, utan att illustrationsafdelningen hade tagit någon skada.

Fr. W.

Sverges traktater med främmande magter jemte andra dithörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg*. Andra delen I. 1336—1361. Stockholm P. A. Norstedt & Söner, 1880, 320 sid. 8:o. Pr. 12 kr.

Med tillfredsställelse hälsade hvarje vän af den fosterländska häfdaforskningen ofvanstående arbetes första del, när den för fyra år tillbaka trädde i dagen, och med otålighet motsåg man dess fortsättning. Den är nu i våra händer, och vi hafva genomgått den — med fullt erkännande af de rikhaltiga bidrag den lemnat till en riktigare kännedom af vår medeltids historia — men ock med en känsla af att arbetet genom att gå utom och öfver sin uppgift förts

in på en väg, som allt mera undanskjuter utsigten till förverkligandet af dess egentliga mål. Ty de farhågor, som arbetets plan och utgifvarens sätt att tillämpa denna redan vid första delens offentliggörande hos oss väckte, hafva icke skingrats vid en betraktelse af fortsättningen. Vi ega visserligen icke mera nu än då någon egentlig rätt att beklaga oss öfver att utgifvaren uppfattat sitt arbetes plan så vidsträckt, att han börjat från första början, om vi ock fortfarande måste vidhålla, att häri låg ett missgrepp. Men just derför måste vi så mycket starkare betona nödvändigheten af att den begränsning i arbetet, som är den sanna pröfvostenen på hvarje författares förmåga af att rätt fatta sin uppgift, här med verklig stränghet varder iakttagen. Ty om det redan i och för sig är mindre lämpligt att låta ett allt för vidlyftigt tilltaget arbete öfverskrida dess naturliga plan och sålunda försvåra dess fulländning, måste det särskildt gälla här om ett verk, som skall gifva oss de urkundliga källorna till vår diplomatiska historia, men som fattat denna uppgift så vidsträckt, att ännu en betydande lucka återstår att fylla, innan det ens förts fram till den tidpunkt, då svenska staten begynner föra en verklig politik och afsluta fördrag af folkrättslig betydelse.

Det är icke derför att vi älska att klandra i tid och otid eller derför att vi underskatta betydelsen af det arbete utgifvaren nedlagt, som vi säga detta, ty vi äro de förste att erkänna värdet af hans grundliga och skickliga forskning på ett fält, som för oss personligen eger något särskildt tilldragande, utan derför att hvarje öfverskridande af arbetets plan bidrager att försena förverkligandet af kännedomen om vår *diplomatiska* historia, om det också riktar vår historia i allmänhet med ganska vigtiga bidrag. Det hade derför i vår tanke varit af vigt, att utgifvaren dels sofrat sitt material med stränghet dels i den kritiska bearbetningen iakttagit den största måtta, äfven om det förvisso måst kosta honom en viss sjelfuppoffring att utesluta intressanta undersökningar, som kasta nytt ljus öfver mörka sidor i vår historia. Vi äro ej obekanta med de svårigheter, som stundom möta vid en dylik begränsning, men det får ej hindra, att man allvarligt försöker att öfvervinna dem. Och att gränserna till verklig fördel för arbetet kunnat dragas strängare, det skola vi snart med några exempel påpeka. Så som utgifvaren fattar och tillämpar arbetetets plan, synes det oss ej längre vara Sveriges traktater som han utgifver, utan alla handlingar, som beröra och belysa våra förhållanden till främmande makter.

Det må nu ock vara riktigt för fullständighetens skull, att hvarje urkund af verklig traktatsnatur intages, utan hänsyn till att den förut finnes tryckt, om ock utgifvaren för mindre vigtiga bref kunnat oftare än han gjort åtnöja sig med att blott rubricera innehållet. Och det kan någon gång låta försvara sig att äfven intaga särdeles vigtiga nära stående urkunder, ehuru de ej äro traktater i egentlig mening, isynnerhet der de ej förut finnas tryckta. Men när urkunder af senare slaget finnas förut tryckta eller när en handling knap-

past kan utan en viss hårdragning hänföras till Sveriges traktater, då synes oss som skulle hänsynen till arbetets fortskridande och till en ändamålsenlig hushållning med både arbetskrafter och medel bort mana utgifvaren till ytterlig försigtighet och skärpa i valet och bearbetningen.

En öfversigt af de 147 rubricerade och icke rubricerade urkunder, som utgifvaren i detta häfte intagit, gifver emellertid vid handen att de allesammans äro förut tryckta [1]), så när som på sex stycken. Och af dessa sex höra tvänne i vår tanke als icke till arbetet, nämligen Erik Magnussons proklamation till svenska folket år 1356, då han begynte upproret mot sin fader, och förlikningen dem emellan i Stockholm år 1357 (hvilken senare dock införts i traktaternas nummerföljd). En tredje (n. 349), förbundet af 10 Augusti 1360 mellan konung Valdemar och hertig Albrekt mot konung Magnus är af samma art. Alla tre äro för öfrigt kända genom utdrag hos äldre författare. En fjerde (n. 278) är ordagrant lika med en förut tryckt (n. 247) utom i sista raderna och hade således tarfvat föga utöfver sin rubrik. En femte n. 277 är icke en af Sverige ingången traktat (den har äfven blott i utdrag meddelats), ehuru den fått rum i nummerföljden. Det återstår sålunda blott *en* hittills otryckt traktat (n. 329), som fyller *en* sida af de 320, som i häftet inrymmas. Denna proportion mellan arbetets omfång och det nya material, som den haft att afgifva, närmar sig en disproportion och kan ej annat än mana till den starkare begränsning, som vi anse önskvärd.

Vi äro visserligen långt ifrån att förneka, att flertalet af urkunderna, såsom sig bör, äro af den art, att de höra till Sveriges traktater, i den vidsträckta mening, som detta uttryck tages af utgifvaren. Men äfven bland dessa finnas åtskilliga, för hvilka en blott rubrik varit tillräcklig. Så t. ex. afgifver n. 263 eller Klemens VI:s bulla om uppoffringar för ett treårigt korståg ej den ringaste upplysning af traktatsenlig natur på de $3^1/_2$ sidor som den upptager och hade derför kunnat nöjas med en blott rubrik i likhet med hvad utgifvaren iakttagit vid dylika bullor i första delen. I n. 278 har skrifvaren, såsom vi redan påpekat, nästan fullständigt kopierat n. 247, så att blott olikheten i slutet korteligen behöft anmärkas. N. 279 är ordrätt lika med n. 176 och hade derför kunnat inskränkas till en blott rubrik. Och sistnämnde åtgärd hade, såsom äfven stundom skett, kunnat med fullt skäl vidtagas för sådana privilegiebref för utländska städer, som äro af mera enskild natur. Vi anse oss ega så mycket starkare skäl att yrka härpå, som utg. ansett en blott rubrik tillräcklig för en så vigtig traktat som n. 238 eller k. Magni förbindelse om utbetalande af systerns hemgift till hert. Albrekt d. $^{18}/_{11}$ 1339, ehuru den innefattar ett

[1]) Denna undersökning har i ej ringa grad försvårats deraf, att utgifvaren icke i regeln utsätter, hvarest en urkund förut finnes tryckt. Önskligheten häraf säger sig sjelft och har både af oss och annan recensent påpekats.

vigtigt tillägg till den äldre traktaten af 1321 och läsaren sålunda förblir i okunnighet om, att Magnus förbehåller sig sin kungliga domsrätt inom det förpantade länet, och att traktaten slutits med sju närvarande rådsherrars samtycke.

Men vi möta ock urkunder, som ej höra till traktaterna i egentlig mening och hvilkas förekomst endast kan försvaras deraf, att man uppvisar, att de äro oumbärliga komplement till de egentliga traktaterna. Der så ej är, hade deras plats varit i utgifvarens kritiska kommentarier i den form vare sig af excerpt eller referat och i det omfång, som för arbetets uppgift erfordrats. Vi vilja här påpeka åtskilliga urkunder af detta slag.

N. 239, k. Magni privilegiebref för Skåne, kan väl ej räknas till Sveriges traktater med främmande makter, om ock Skåne intog en egen ställning till Sveriges krona. Det lär väl ej kunna räknas för mer än ett privilegiebref af Sveriges konung för hans undersåtar i en provins med något sjelfständigare ställning.

Detsamma gäller om n. 235 (med dess bilaga) eller k. Magni öfverenskommelse 1339 med några upproriske norske stormän. Den kan ej räknas till traktater, då hvarken norska folket eller norska staten äro kontrahenter, och den kan ej gerna sägas hafva internationell betydelse.

Och hvad skola vi då säga om n. 294, 96, 97 eller traktaterna mellan k. Valdemar och hert. Albrekt? Utg. försvarar deras intagande dermed, att de djupt ingripa i våra grannars politik mot Sverige. Men hvar skola vi väl i en framtid stanna, om vi skola till Sveriges traktater räkna äfven de förbund, som mellan andra makter afslutits, till och med när de ej angifva sig vara mot oss riktade?

Af de tre påfvebullorna n. 301, 302 och 317 är ingen ställd till oss, och för ingen hade behöfts mera än ett kort omnämnande på vederbörligt ställe i noterna.

Å s. 186 ff. aftrycker utgifvaren in extenso på 4 1/2 sida de ömsesidiga klagomålen mellan k. Magnus och Hansan. Om deras vigt för kännedomen af våra förbindelser med hansestäderna kan ej något tvifvel råda, men ett ganska starkt om behöfligheten af deras aftryckande i sammanhang med den stilleståndstraktat som närmast följde. En blott hänvisning till det ställe i Diplomatarium Suecanum, der de finnas tryckta (jämte angifvande af, att de der förts på orätt år), hade varit allt som behöfts. Här är gränsen tydlig och likaså faran af att öfverskrida den. I ett föregående dylikt fall (å s. 15) har ock utgifvaren riktigt nöjt sig med en blott hänvisning till det ställe, der klagomålen finnas tryckta.

Allt hvad som i n. 304 och flerestädes senare anföres om att Padis kloster i Estland fått patronatsrätt till Borgå kyrka hör i vår tanke ej till arbetet. Urkunderna äro af privaträttslig natur och hafva ej heller haft någon inverkan på våra internationela förbindelser.

Ingen lärer väl kunna räkna n. 332 eller k. Magni bref af d. 22 Nov. 1357, hvarigenom han afstår en del af Sverige till sin son

Erik till våra traktater med främmande makter. Utg. betonar, att den är en nödig länk mellan traktaten i Jönköping d. 28 April s. år (n. 327) och följande handlingar, som han ansett sig böra intaga. Ingenting kan bättre visa, hvarthän man under gången af ett arbete kan komma genom att hafva begått ett vigtigt misstag vid sjelfva grundläggningen. Det är nog sant, att den sammanblandning af inre och yttre strider, som vid denna tid egde rum, gör det för utgifvaren nödvändigt att *redogöra* för våra inre förhållanden, för att förklara åtskilliga utländska traktater, men deraf lärer väl ej följa, att våra inre fördrag behöfva in extenso aftryckas, och än mindre att de insättas i nummerföljden af våra utländska traktater. I vår tanke höra hvarken dessa bägge bref, ej heller, och det af skäl, som säga sig sjelfva, K. Eriks upprorsproklamation af 1356, K. Magni riksdagskallelse af d. 29 Augusti 1359 och hans offentliga bref af d. 18 Nov. s. år om biläggandet af den inbördes striden till de handlingar, som ingå i arbetets plan. Huru mycket utrymme, som åt dem bort i kommentarierna skänkas, beror af den betydelse man anser dem ega för våra yttre förbindelser och af den omfattning man anser sig hafva rätt och råd att gifva åt den kritiska apparaten. Men med tanken fäst på unionstidens likartade förvecklingar tro vi, att det vore väl, om utgifvaren redan nu ville taga uttrycket »Sverges traktater med främmande magter» i dess rigtiga och egentliga betydelse.

Så stora vänner vi för öfrigt äro af full frihet för den historiska forskningen att välja medlen för vinnande af sitt mål och så mycket nytt än utgifvaren bragt i dagen rörande vår medeltids historia, måste vi dock erinra äfven här om nödvändigheten af att en viss begränsning iakttages. Ett för mycket kan stundom vara lika olämpligt, som ett för litet, och de historiska exkurserna kunna i ett dylikt arbete som utgifvarens ej hafva sig sjelfva som mål, utan måste vara bihang till traktaterna, d. v. s. i dem hafva sitt berättigande och till dem vara en nödig förklaring. På samma gång vi derför äro tacksamma för en utredning af historiskt vissa fördrag, hvilkas urkunder gått förlorade, tro vi, att det är en verklig öfverloppsgerning, när utgifvaren skänker oss en 7 sidor lång exkurs om ett af honom antaget fredsslut med Ryssland år 1351, om hvilket han dock sjelf bekänner att »fredsslutet står onekligen på svaga fötter», och på hvilket ej en rad bort spillas, då hvarken något urkundligt vitnesbörd, ja! ej ens den svagaste antydan i en krönika föreligger. Och de intressanta, ofta öfverraskande resultat, till hvilka utgifvarens utredning af händelserna under åren 1359 och 1360 förer, hindra ej att vi anse den omfångsrikare och mera detaljerad än för det egentliga ändamålet varit nödigt. Hela den långa noten s. 292, 293 rörande dateringen af ett bref, som hittills förts på orätt år, hade väl kunnat reduceras till några rader.

En hvar som tagit kännedom om arbetets första del kunde på förhand veta, att fortsättningen ej skulle stå efter denna i omsorgsfull textutgifning och grundliga historiska undersökningar, och att

derför vår kännedom om tidehvarfvet skulle riktas med ett ej ringa antal vigtiga rättelser och nya meddelanden. Bland dessa vilja vi särskildt påpeka redogörelsen för den förlorade fredstraktaten med Ryssland af 1339, den fina utredningen (s. 175—77) af Schönströms och Dalins misstag rörande den förmenta freden af 1348—50 med samma makt, af hvilket äfven ryska häfdatecknare hittills låtit missleda sig, och undersökningen af de så invecklade och ännu delvis dunkla händelserna under åren 1359 och 1360, der utgifvarens lyckade tolkning af Valdemars uttryck i brefvet af d. 12 Juli, »att Gud nu förhjelpt honom till hans arfland Skåne igen», särskildt tilltalat oss. Att uppräkna alla de punkter i vår historia, som utgifvaren underkastat en ny, djupgående och ofta framgångsrik revision, medgifver ej utrymmet. Om vi deremot nu taga detta i anspråk för några anmärkningar, sker det ej för att minska utgifvarens förtjenster, utan derför att vi äro öfvertygade, att han sjelf sätter saken i första rummet. Och en kritik af ett historiskt arbetes detaljer, som i ett vanligt litterärt organ kanske ej vore på sin plats, torde i en historisk tidskrift vara ej blott en rättighet, utan äfven en skyldighet.

I noten å sid. 2 angifves d. 21 Juli 1336 såsom k. Magni kröningsdag efter Stockholms-minoriternas Diarium. Två andra och skilda källor hafva d. 22 Juli (Scriptor. rer. Svecic. III. 1. s. 16), och vi våga förmoda, att en granskning af diariet möjligen skall visa, att den i senare tid ditsatta anteckningen blifvit af brist på utrymme insatt på XII Kal. Augusti i stället för XI.

Mot rubriken af n. 244 som innehåller, att k. Valdemar stadfäster gr. Johans af Holstein öfverlåtelse till k. Magnus af Skåne, Blekinge m. m., hvilka Valdemar nu afträder till Sveriges krona, hafva vi att anmärka det olämpliga i att göra till hufvudsak i rubriken, hvad som i brefvet är bisak, nämligen ratifikationen af förpantningen, och deremot i en bisats inskjuta aktstyckets kärnpunkt eller den fulla afträdelsen af landskapen. Texten rättfärdigar ej heller ett dylikt förfarande, ty om man nogare aktgifver på densamma, ser man snart, att den icke är rätt interpunkterad. Den långa sats nämligen, som börjar å s. 32 raden 8 med orden *Nos igitur ad* och som innehåller sjelfva klämmen i brefvet, slutar först å nästa sida rad 8 med ordet *abdicando,* ehuru utgifvaren, följande den korrumperade afskriften, satt punkt å s. 32 rad 10 nedifrån och därigenom tvärt afklippt sjelfva eftersatsen, som nyss börjat med orden *eidem suisque successoribus.* Ser man satsen i dess rätta skick, finner man, att pantsättningen är blott ett af de många motiv, som Valdemar åberopar som grund för att nu formligen afträda landskapen.

Ett likartadt fel begår utgifvaren i rubriken till n. 250. Det kan vara onödigt att närmare redogöra derför, då en blick på handlingen genast visar, huru rubrikens fem sista rader böra ändras.

Å sid. 50 och 51 tyckes utgifvaren ej iakttagit, att texten, sådan den nu är, icke ger någon mening. Här är ej stället att inlåta sig på en detaljerad textkritik. Vi vilja blott anföra vår giss-

ning, att der bör läsas: »Item si contingat... nos placita nostra *et promissa* cum fautoribus et amicis predicti domini regis *ut* [l. scilicet] principe inclyta»...

När utgifvaren af n. 276, den fullmakt till underhandling med Estland, som k. Magnus 1344 utfärdar, känner sig böjd att antaga, det n. 262 eller fredsslutet med Estland af 1343 rätteligen hör till 1344, vilja vi erinra om den ej osannolika möjligheten att n. 262 är ett concept hörande till en preliminär, men ej fullförd underhandling af 1343. Ty af n. 257 framgår, att Estlänningarne lofvat sända underhandlare till Magnus före senhösten 1343. Och det omtvistade dokumentet (n. 262) kan omöjligen vara afskrift af en originaltraktat. Några fel i detsamma kunna visserligen härröra deraf, att det möjligen öfversatts från en latinsk text, men bristerna i satsbyggnaden göra antagligt, att denna text varit ett blott utkast.

Sid. 198 påstår utgifvaren, att »k. Magni svenska dubbelsigill» hänger under det exemplar af Lybecks stilleståndsfördrag med konungen 1354, som staden utfärdat. Det måste väl vara missskrifning för »Lybecks dubbelsigill».

Det är naturligtvis också ett blott förbiseende, då utgifvaren å sid 228 låter i k. Eriks proklamation orden »Niclisse Magnusson *Natt och Dagh*» passera oanmärkta, ty det säger sig sjelft, att de kursiverade orden äro en öfver två hundra år yngre glossa.

Å sid. 287 och 289 har utgifvaren lemnat olöst den motsägelse, som ligger deri, att på förra stället säges, att hert. Albrekt seglade hem till Tyskland från Skåne d. 31 Aug. 1360 och på det senare, att han d. 20 Sept. befinner sig i Helsingborg.

Å sidan 292 ff. utvecklar utgifvaren sin nya hypotes om att kriget år 1360 mellan Magnus och Valdemar blifvit samma år genom ett fördrag bilagdt. Bevisningen kunde kanske hafva reducerats till måttligare proportioner, ty dess stöd äro blott två och dessa svaga nog. Det ena är uttrycket i Chronicon Sialandiæ vid år 1361: »guerra inter Magnum... et Valdemarum... reges ut prius exorta super multis articulis»... der utgifvaren öfversätter »ut prius» med »på nytt». Tolkningen synes oss stödja sig derpå att »ut prius» skulle användts i stället för det riktiga »de novo», men vi äro böjda att tro, att kronisten skrifvit »*Erat* guerra..., ut prius (sc. diximus) exorta». Och dermed bortfaller hela grunden. Det andra beviset är Magni uttryck i brefvet af 15 Aug. 1361, att Valdemar »med en i hemlighet samlad krigshär utan hans vetskap» angripit Gotland, hvilket skall betyda att Valdemar förrädiskt och således i strid med ett slutet fördrag öfverrumplat ön. Men hvarför kan ej Magni uttryck få helt enkelt betyda hvad det tyckes oss säga, nämligen att Valdemars med skicklighet dolda förberedelser till expeditionen mot Gotland fört till öns fall, innan Magnus fått aning om angreppet? När Magnus ej kallat anfallet för ett »förräderi» och när den samtidiga intresserade Sællandskrönikan ej har ett ord om ett fördrag under föregående år, hade utgifvaren kunnat inbe-

spara något på den vidlyftiga utredningen af ett fördrag, hvars tillvaro är af en så problematisk natur.

Mot rubriken af n. 351 vilja vi anmärka, att brefvet icke innehåller, att k. Håkan till grefvarne af Holstein pantförskrifver »Kalmar slott, län och mynt», utan att Håkan »lägger *myntet* i Kalmar *till* slottet och länet att af grefvarne innehafvas, till dess den summa, för hvilken Kalmar och länet voro till dem pantsatta, blefve betald». Häraf följer tydligen att förpantningen af slottet och länet skett vid ett föregående tillfälle, och en icke illa underrättad statsskrift från seklets slut säger att det skedde, då det första aftalet om Håkans förlofning med grefvarnes syster träffades i Sverige (Scriptores rer. Suecic. III, 1, s. 193, 194).

Till sist vilja vi nämna, att vi icke anse den omtvistade frågan, huruvida traktaterna n. 250—52 mellan Magnus och Valdemar höra till 1341, såsom utgifvaren söker styrka, eller till 1342, vara med några afgörande bevis löst till förmån för det förra antagandet. Det stöter oss genast för hufvudet att riddar Fredrik v. Lochen uppträder i n. 250 på Valdemars sida, ty enligt två fullkomligt skilda källor (Detmars Chronik och Chronicon Joh:s Vitodurani) uppträder han först år 1342 i Danmark. Vidare kunna vi ej finna att Munchs befogade anmärkning — att brefvet bör höra till 1342, efter grefve Johan af Holstein deri uppträder på k. Magni sida, hvilket såsom den samtidige Detmar i sin skildring af striden berättar, först skedde efter pingsten år 1342 — vederlägges af utgifvarens påstående att blott grefvarne Henrik och Nicolaus af Holstein, ej Johan, nämnas såsom de, hvilka jämte k. Magni rådsherrar skola i Vordingborg underhandla med Valdemar. Ty utgifvaren tyckes förbise, att brefvet några rader längre ned uttryckligen uppräknar som Magni bundsförvandter grefvarne Johan, Henrik, Nicolaus och Gerard, hvaraf man väl torde vara berättigad att sluta, att i de föregående raderna, på hvilka ensamt utgifvaren haft sina ögon fästade, Johans namn utfallit, hvilket så mycket lättare kunnat ske, som afskriften begagnat blott initialerna till deras namn och skrifvit »comitibus Holsatiæ H. et N.». Och i brefvet n. 251 står Johan uttryckligen vid sidan af Henrik och Nikolaus såsom en k. Magni anhängare. Vidare hafva vi svårt att tro, att en fred skulle slutits 1341 och derpå brutits genom det ånyo uppblossande kriget, utan att den samtidige Detmar, som har så mycket att förtälja om det senare, äfven skulle med åtminstone ett ord omnämt den förra. Han berättar också tvärtom, att det stillestånd, som om hösten 1341 slöts under grefve Johans bemedling, utgick först vid pingsten 1342, hvarefter kriget ånyo utbröt och grefve Johan lemnade sin medlarställning. Af dessa skäl känna vi oss snarare böjda att i likhet med Munch föra handlingarne till år 1342, då kriget verkligen afstannade.

Claes Annerstedt.

Berättelser ur Friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878) af *Carl Fredrik Palmstierna*. 218 ss. 8. Stockholm. P. A. Norstedt & Söner, 1880. Pr. 3,25.

Skildringar ur det offentliga lifvet af *Ol. Im. Fåhræus*. 335 ss. 8. Stockholm. P. A. Norstedt & Söner, 1880. Pr. 4,50.

Det sista årtiondet af konung Carl XIV Johans tid och hela konung Oscar I:s regering bilda tillsammans ett synnerligen märkligt skede i Sveriges politiska utvecklingshistoria. Ännu har detta icke kunnat blifva af häfdateckningen vetenskapligt behandladt; det har hittills legat och ligger till en del ännu vår tid för nära för att kunna med full oväld bedömas. Dyrbara bidrag till belysande af de mångartade företeelserna inom det offentliga lifvet under detta för våra dagars offentliga män i hög grad lärorika tidskifte erbjuda de *Berättelser* och *Skildringar*, som äro föremål för denna anmälan. Memoirlitteraturen är väl i allmänhet såsom historisk källa af tvetydigt värde, hvarför den ock i regeln bör med stor varsamhet anlitas. Men ofvannämnda skrifter äro lysande undantag. De härröra båda från män, som sjelfve verksamt deltagit i statens vigtigaste angelägenheter, som genom sin ställning varit i tillfälle att väl lära känna hvad vigtigt timat och som (och detta gäller i lika grad om båda) genom sin under en lång lefnad ådagalagda karakter äro höjde öfver allt tvifvel att hafva velat meddela annat än hvad de vetat vara sannt. Visserligen äro berättelserna ur Friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad icke af honom sjelf öfverlemnade åt offentligheten; men de äro med synbar pietet utgifne af hans son, hvilken ofta — och i de vigtigaste fall — ordagrannt meddelat anteckningarna så som författaren sjelf nedskrifvit dem, och intrycket af deras läsning lemnar intet rum för tvifvel om uppgifternas fulla trovärdighet, äfven om i ett eller annat obetydligt fall något minnesfel skulle kunna upptäckas. Samtidigt deltagande i det offentliga lifvet hafva Carl Otto Palmstierna och Olof Immanuel Fåhræus till någon del belyst samma företeelser. I de fall der detta eger rum öfverensstämma deras uppgifter i allt väsendtligt, och när en skiljaktighet förekommer, är denna ej större än att den väl kan förklaras utan men för någon deras trovärdighet.

När konung Carl Johan uppsteg på den svenska tronen, till hvilken han genom en nästan underbar händelsernas fogning blifvit kallad, omfattades han med samma stora hängifvenhet, samma lifliga sympati, som han genom sina öfverlägsna egenskaper redan vid sitt första uppträdande i sitt nya fädernesland lyckats vinna. Rikets inre tillstånd var väl icke blomstrande, men den återstälda och sorgfälligt bevarade freden hade redan börjat öfva sitt helsosamma inflytande att bota de refvor, som krigen och föregående tiders missgrepp gjort i det allmänna välståndet. Förhållandet mellan regering

och riksdag var ännu godt, och inga hotande moln syntes förmörka utsigterna för framtiden. Detta lyckliga sakförhållande blef emellertid icke af synnerligen lång varaktighet. En stor förändring i den allmänna meningen bereddes i tysthet och utvecklades steg för steg. Granskningen af regeringens allmänna system och särskilda mått och steg tillväxte vid hvarje riksdag i omfång och äfven i skärpa. Samtidigt utvecklade den periodiska pressen en allt större verksamhet och den del deraf, som intog en fiendtlig ställning mot regeringen, blef genom att hänsynslöst angripa henne på de punkter, som voro mest sårbara, ytterst besvärlig, ja till och med farlig. Väl egde regeringen till sitt förfogande ett fruktansvärdt vapen i *indragningsmakten*, hvilken ock under en viss period med stort eftertryck användes. Erfarenheten visade dock att detta var ett vanskligt försvarsmedel, mer tjenande att förbittra än att förbättra, och som blef mindre fruktansvärdt, ju mer det anlitades. Man kunde vara benägen att i detta märkliga förhållande varseblifva en skymt af nemesis divina. Indragningsmakten vanns, såsom väl är bekant, vid 1812 års riksdag genom en kränkning af grundlagens helgd. Det är förklarligt att önskan att finna medel mot tryckfrihetens missbruk var stor, särdeles under dåvarande vådliga tidsomständigheter, men det är icke derföre ursäktligt att man åsidosatte laga former. Regering och riksdag gjorde sig härvid båda skyldiga till kränkning af grundlagens majestät. Största skulden hvilar dock på regeringen, som föreslog och genomdref grundlagsförändringen, utan att enligt regeringsformens föreskrift låta förslaget hvila till följande riksdags afgörande. Den skarpa strid, som pressen förde mot regeringen och hvilken under det skede, då indragningsmakten ofta användes, urartade till hänsynslös fiendtlighet, började redan tidigt taga en mot grundlagens både bokstaf och anda stridande rigtning. Klandret mot misshagliga regeringsåtgärder rigtades icke uteslutande eller ens företrädesvis mot konungens rådgifvare, utan syftade åt konungen personligen, om än det skelande tadlet stundom insveptes i ett omhölje af hycklande beröm. Det kan synas förvånande att konung Carl Johan, hvilken, efter en så sällsynt glänsande bana såsom härförare, i sitt nya fosterland redan från begynnelsen vann ett varmt erkännande och en utomordentlig hyllning, med tiden, sedan han åt Sverige återeröfrat ett högt anseende och grundlagt ett af de flesta med bifall omfattadt nytt politiskt system, som medfört Sveriges och Norges förening under en gemensam konung, blef föremål för kallsinnighet och misskännande. Visserligen är folkgunsten i sig sjelf ett flyktigt fantom, lättare att vinna än att qvarhålla, men att den allmänna meningen kunde under loppet af några år omstämmas från jublande hänförelse till köld och afvoghet, skulle i sjelfva verket vara svårt att förklara, om man ej erinrade sig ett egendomligt förhållande, som i detta afseende varit af afgörande vigt. Konung Carl Johan lärde sig aldrig bruka sitt folks tungomål. Härigenom blef han under sin långa och på det hela lyckliga och välgörande regering för sitt folk mera främmande, än med ömsesidig förmån

var förenligt. Detta bidrog ock att han vid sitt val af rådgifvare var hänvisad till en trängre krets än önskligt varit, liksom det ock i icke ringa mån försvårade rådgifvarnes ställning och hämmade deras i grundlagen afsedda inflytande. Ingen lärer neka att k. Carl Johan egde utmärkta regentegenskaper, det är ock omisskänneligt att han var fullt medveten af sina pligter såsom lagbunden konung likasom af sina rättigheter såsom sådan. Den som med oväld granskar företeelserna under hans regering kan hvarken tveka om konungens förmåga eller vilja att uppfylla sitt konungsliga kall; deremot kan ett tvifvel vara berättigadt, huruvida han alltid egde vid sin sida rådgifvare med tillräcklig förmåga att uppfylla hvad dem ålåg. Om så varit förhållandet, hade åtskilliga betänkliga företeelser, som nu möta oss och som blefvo föremål för samtidens bittra klander, svårligen kunnat ega rum. Det synes, för att välja ett exempel, vara alldeles visst, att om konungens rådgifvare förstått och förmått fullgöra sin pligt, det icke kunnat hända, som verkligen inträffade vid den bekanta riksrättsfrågan år 1818, nämligen att sedan riksrättens fleste ledamöter *fällt* och två af dem derefter blifvit bragte på andra tankar, så att de vid domens justering återkallade sina förra vota och *frikände*, en af dessa icke långt derefter utmärktes med adlig värdighet. Man kan utan synnerlig fara att säga för mycket våga påstå att en dylik åtgärd icke kunnat ega rum efter den förändring rådgifvarepersonalen under år 1840 undergick. Missgrepp af liknande art bearbetades med förkärlek af dem, som ville klandra, och verkan deraf på allmänna meningen blef utomordentligt stor. Då vid slutet af 1830-talet man började tänka på den snart förestående riksdagen, insåg mången uppriktig vän till konung och fädernesland att förtroendet till regeringen var rubbadt och att den allmänna stämningen kunde medföra vådor. Att ställningen näst före 1840 års riksdag var ganska kritisk, ådagalägges klart deraf, att en man så allvarlig, så på en gång konungsk och fosterlandsälskande som Friherre Palmstierna ansåg sig, ehuru innehafvare af ett förtroendeämbete — han var landshöfding i Östergötland — böra våga ett försök att upplysa konungen om att något måste göras för att afböja hotande oväder. Han beslöt att begagna tillfället, då konungen på återresan från Norge sommaren 1839 tog vägen genom Östergötland. Monarken var likväl då trött af resans mödor och syntes obeslutsam och nedstämd, hvarföre Palmstierna icke ansåg ändamålsenligt eller ens möjligt att med honom sjelf åvägabringa ett samtal i så allvarsamt ämne, utan vände sig i stället till Grefve Brahe. För denne, konungens hängifne förtroendeman, yppade Palmstierna sin åsigt om tidens kraf och sade honom utan omsvep, att nationens förtroende till regeringen vore rubbadt. »För att återfå detsamma», sade han, »måste lämpliga åtgärder vidtagas genast, derförutan skall regeringen icke förmå leda ärendenas gång, utan dessa komma att leda regeringen och förmodligen föra till kriser under föga fördelaktiga omständigheter. Konungen sätter måhända icke tro till detta påstående, efter att hafva genomrest

en stor del af landet, öfverallt hyllad med ohycklad hänförelse och allmän åtrå att visa honom den mest hjertliga tillgifvenhet. Må man likväl ej bedraga sig af dessa verkligt sanna känsloutgjutelser. Folket älskar konungen och önskar intet hellre än att understödja regeringen, men det fordrar äfven till gengäld, att hon främjar dess intressen, att hon förblifver rättvis och opartisk och att hon förmår att genom egen vigt hålla sig qvar i en tagen rigtning och i ett system, som ansetts tjenligt. Man har förmärkt eller, hvilket kommer på ett ut, trott sig märka, att regeringen förlorat marken; man har börjat betvifla dess rättvisa och man vill ej uttala sig öfver dess opartiskhet. Nationen är i spänd väntan på hvad konungen skall företaga; vågskålens jämnvigt är rubbad, och om konungen icke gör något för att få den att luta åt sin sida, är det att frukta det den faller åt andra sidan, om nämligen inom riksdagen komma att visa sig män nog skarpsinniga och nog verksamma att draga fördel af det förlorade ögonblicket. Om regeringen en gång fått utseendet emot sig och misstankar hunnit förgifta folkets tänkesätt och känslor, så fordras en hel lifstid och dertill lysande handlingar eller bragder för att åt regeringen återvinna det gamla inflytandet och att åt lagarne återgifva deras forna kraft, åt sinnena det förlorade lugnet. Nuvarande ögonblicket är gynsamt för väl beräknade åtgärders vidtagande öppet och frimodigt. Låter man ögonblicket fly utan att deraf begagna sig, så spelar man ett högt spel, hvars följder kunna komma att länge kännas». Grefve Brahe insåg visserligen omständigheternas allvar, men sade sig icke tro att de föreslagna åtgärderne kunde vara att förvänta före riksdagens början. Det gynsamma ögonblicket blef alltså obegagnadt. Ledningen af riksdagen gled ur regeringens händer. Också blef följden snart synbar i de, dittills oerhörda motgångar, som drabbade regeringen under riksdagens lopp.

Allvarsamma förberedelser till denna med mer än vanligt intresse motsedda riksdag voro i förväg träffade, mindre af regeringen, än af åtskilliga mer och mindre betydande män, såsom f. d. statsrådet Friherre af Nordin och Grefve C. H. Ankarsvärd m. fl. hvilka önskade en ändring i regeringssystemet och af regeringspersonalen, icke blott i afseende på rådgifvarne. Det var nämligen ingen hemlighet att oppositionens angrepp mot regeringen, ehuru närmast rigtadt mot Statsrådet, tillika — såsom Herr Fåhræus yttrar — »medelbart syftade till det högre mål, att den åldrige konungen af känslighet för anmärkningarna skulle blifva benägen att öfverlåta riksstyrelsen till den populäre tronföljaren». Detta mål hade visserligen föga utsigt att kunna ernås, men redan den bekantvordna afsigten var i hög grad egnad att åstadkomma oro. En konung af Carl Johans karakter kunde icke skrämmas, men väl retas. Detta blef ock händelsen och bidrog icke litet att hämmande inverka på regeringsärendenas lugna fortgång och att betydligt försvåra äfven de dugligaste rådgifvares konstitutionela verksamhet.

Riksdagen sammanträdde i Januari 1840. Friherre Carl Otto Palmstierna nämndes till Landtmarskalk. Ärkebiskopen C. F. af Wingård var Presteståndets sjelfskrifne talman. Regeringen beräknade att såsom tillförene understödjas af de två främre stånden. Deremot lemnade erfarenheten från föregående riksdag intet rum för förhoppning att flertalet af Borgare- och Bondeståndens ledamöter skulle visa sig regeringsvänligt. Desto angelägnare var att under sådana omständigheter finna lämpliga talmän för dessa stånd. Det lyckades först efter många och bekymmersamma underhandlingar att någorlunda vinna detta mål. Handelsborgmästaren i Stockholm Gustaf Holm blef Borgareståndets talman och Anders Eriksson från Carlskoga mottog talmansbefattningen i Bondeståndet. Sekreterarens befattning i sistnämnde stånd hade af gammalt ansetts vida mer maktpåliggande än talmannens. Den utnämning af sekreterare, som nu på Grefve Rosenblads förslag egde rum, hade inga gynsamma följder. Den utsedde sekreteraren, Protokollssekreteraren Heurlin var, ehuru eljest skicklig, icke lämplig för den platsen. Också stötte han sig snart med ståndet och begärde sjelf sitt afsked. Han efterträddes af Lagmannen C. G. Cassel, en lugn och allvarlig man utan åtrå efter politiskt inflytande. Den gamla konsten att efter behag leda Bondeståndet var förlorad och kunde ej vidare komma till heders. Riksdagens blifvande skaplynne gaf sig tillkänna redan innan det egentliga riksdagsarbetet kommit i gång. Den s. k. koalitionen hade just vid riksdagens början en glänsande framgång, enär den segrade vid bänkmans- och elektorsvalen hos Ridderskapet och Adeln och derigenom bestämde utskottstillsättningen i detta stånd. Oppositionens öfvervigt hos Borgare och Bönder var alldeles afgjord. Då i följd deraf de vigtigaste utskotten — Konstitutions- och Stats-utskotten, det förstnämnda under Grefve Ankarsvärds ordförandeskap — komme att arbeta i en mot regeringen fiendtlig rigtning, insågo äfven de flesta af konungens rådgifvare att regeringen förlorat marken och de skyndade den ene efter den andra att anmäla sig vara benägna att afgå för att ej trotsa den storm, som nu ej mera kunde afvändas. Äfven konungen sjelf blef öfvertygad att någon förändring i rådgifvarepersonalen borde göras dels för att i någon mån gå allmänna tänkesättet till mötes dels för att erhålla några rådgifvare med större förmåga än de gamla att verka på riksdagens ledamöter. Konseljens främste man Justitiestatsministern Grefve Rosenblad var ej bland dem, som ville undfly stormen. Han egde, såsom Hr Fåhræus träffande anmärker, »vid nära 82 års ålder och efter nära ett halft århundrades deltagande i regeringsärendena, de giltigaste anspråk att komma i ro. Sjelf fann han dock icke hvilan vara ett behof, men konungen önskade att rädda honom från skymfen af ett flertal svarta kulor, som sades med visshet vara honom af opinionsnämnden tillämnadt, och till konungens önskningar lyssnade han gerna». Den 6 Februari erhöll han på begäran afsked. Det var mödosamt nog att få de lediga och ledigblifvande platserna vid konungens rådsbord väl besatta. Det skedde också ej i ett sam-

manhang utan småningom. Många önskade en omfattande förändring så att konseljen blefve helgjuten, men detta var långt ifrån att ingå i konungens afsigter. »Han önskade väl att vara omgifven af dugliga rådgifvare, men sjelf ville han styra och göra för alla kunnigt att konseljen icke vore hans mästare.» Detta Palmstiernas omdöme öfverensstämmer fullkomligt med hvad Fåhræus i samma afseende meddelar. Mycket märkliga äro de upplysningar som båda dessa statsmän hvar för sig framlägga om dessa politiska förvecklingar, som i sammanhang med förändringarne inom statsrådet föreföllo under deras ögon och hvaraf de sjelfve nära berördes. Till Justitiestatsminister i Grefve Rosenblads ställe hade man först tänkt på Friherre Nordenfalk, men då han icke infann sig vid riksdagen, ansågs han alltför kallsinnig. Sedan derefter f. d. Justitiekanslern Grefve H. G. Wachtmeister verkligen blifvit utnämnd, men afsagt sig förtroendet, tillfrågades — berättar Palmstierna — flere personer. »Baron Stierneld, som efter Rosenblads afgång var främste mannen inom konseljen och nu besluten att der qvarstadna samt ansedd för att vara den, under hvilkens fana konseljen skulle fullbildas, tillfrågade skriftligen Baron Nordenfalk, om icke han ville emottaga det lediga Justitiestatsministerämbetet. Men under tiden hade Grefve Brahe i samma ändamål vändt sig med mundtlig förfrågan till Grefve Arvid Posse, som deröfver visade sig så mycket mera tillfredsstäld, som hans ämbetsmannaanseende för tillfället led af det ännu ej slutdömda tullbalansmålet, och till Baron Stiernelds stora öfverraskning blef Posse äfven den 28 Mars utnämnd till Justitiestatsminister i en konselj af hastigt sammankallade och civilt klädde ledamöter.» I samma konselj utnämndes jämväl till statsråd Generalen Friherre B. Cederström och Tulldistriktschefen O. I. Fåhræus, den senare enligt allas tillstyrkan, såsom Palmstierna särskildt upplyser. Det kunde emellertid ej stanna vid endast denna förändring. Från föregående riksdag hvilade ett grundlagsändringsförslag åsyftande statsorganisationens ombildande till departemental indelning sålunda att sju af statsrådets tio ledamöter skulle vara chefer och föredragande hvar för sitt departement och tre vara blott konsultativa rådgifvare. Detta grundlagsförslag var redan i Februari af alla fyra stånden antaget. Konungen hyste väl åtskilliga betänkligheter, men sedan det lyckats kronprinsen att öfvervinna dessa, offentliggjordes genom nådigt bref till Rikets Ständer den 17 Mars at Kongl. Maj:t hade för afsigt att sanktionera förslaget. Innan sanktionen meddelades, borde dock konseljens blifvande sammansättning vara förberedd. Detta vållade nu nya svårigheter. I Hr Fåhræi skildringar erinras med afseende härpå, hurusom det vid ministèrebildningar stundom är ett oundvikligt kraf att göra offer åt omständigheterna. Ingen misskände vigten deraf att styrelsen egde hos nationen ett fast moraliskt stöd, som endast tillit till rådpersonalen kunde förläna. »En helgjuten ministère i progressiv anda kunde icke undgå att mötas med misstroende af de tvenne riksstånd, hvilkas majoriteter allt tillförene varit stadigt konservativa. Till

dessas betryggande att mätta i reformerande styrelseåtgärder skulle blifva iakttagen var det derföre af nöden att i ministèren inrymma lämpliga målsmän för dessa majoriteter, hvilka hvar inom sitt stånd kunde påräkna allmännare förtroende. Så väl från denna synpunkt som med afseende å qvalifikationerna i öfrigt ansågos dåvarande Landtmarskalken, Landshöfdingen Frih. C. O. Palmstierna och Biskopen C. J. Heurlin, hvilken förut efter förordnande innehade statssekreterareportföljen för ecklesiastikärendena, vara situationens män.» I Palmstiernas berättelser förekommer i samma ämne följande anteckning: »Jemte Baron Stierneld framstod Grefve Posse såsom den under hvilkens ledning nybildningen borde försiggå och hos honom egde sammanträdena rum med de personer, som ifrågasattes att inträda i det nya statsrådet, förutom H. E. Stierneld, Baron Cederström och Herr Fåhræus, hvilka ansågos dertill sjelfskrifne; de båda sistnämnde såsom nyligen och oklandradt utnämnde, samt Baron Stierneld, som uppfostrad i England och f. d. Minister i London förmodades vara konstitutionelt sinnad på engelskt vis. Baron Lagerbielke, statsråd endast sedan kort tid, ansågs vara behöflig såsom enda sjöman inom statsrådet. Med Palmstierna talades om emottagandet af civil- eller finansdepartementet nu, samt framdeles på hösten, efter riksdagens då förmodade slut, af landtförsvarsdepartementet. Han lofvade äfven emottaga finansdepartementet, *om* Biskop *Heurlin* blefve chef för ecklesiastikdepartementet och de tre återstående platserna besattes med Baron Nordenfalk, Herr Ihre och en kunnig jurist. Härmed var konungen nöjd, men Grefve Posse ville ingalunda se Heurlin i statsrådet samt gjorde många invändningar deremot; och då saken snart blef kunnig och tidningarne förklarade det vara grundlagsvidrigt, att en prestman innehade ett statsrådsämbete, så blefvo några af de öfriga sjelfskrifna statsrådsledamöterna tvehågsne och Heurlin sjelf slutligen så misslynt att han nekade att inträda. Baron Nordenfalk, som väntat sig förut att blifva anmodad om statsministerämbetet, blef under sammanträdena kall och tvär samt slutade med att under åtskilliga förevändningar gifva konungen ett nekande svar, för ett års tid åtminstone. Då skref Palmstierna, med konungens hjertliga samtycke och anmodan, till den i alla afseenden utmärkt högaktade Lagmannen Callerholm för att förmå honom att taga plats inom statsrådet; men äfven han vägrade.

När utsigterna sålunda började mörkna för en dräglig uppsättning af statsrådspersonalen, blef äfven Palmstierna sinnad att draga sig undan, men i känsla af den för handen varande förlägenheten lät han dock öfvertala sig att vidblifva det vilkorligt gifna löftet, så vida grefve De Geer emottoge landtmarskalksstafven.»

Den af konungen utlofvade sanktionen meddelades på rikssalen den 16 Maj 1840. Konselj för att göra statsrådet fulltaligt var bestämd att omedelbart derefter ega rum. Den på sätt ofvan är omförmäldt förberedda personalregleringen syntes böra lända regeringen till styrka dels derigenom att två offentliga män af stor duglighet

och stort inflytande sålunda förvärfvades åt statsrådet, dels derigenom att grefve De Geer såsom landtmarskalk skulle med sitt anseende och inflytande blifva regeringen ett stöd hos riksdagen. Denna beräkning gjordes emellertid plötsligen om intet. I sista stunden, på aftonen före den tillämnade utnämningsdagen, drog sig Heurlin tillbaka. Grefve De Geer gjorde till vilkor för sitt mottagande af landtmarskalksbefattningen att riksdagen ej skulle blifva upplöst förr än de angelägnaste ärendena blifvit afgjorda. När ombytet skulle förverkligas, hade Konungen funnit det otillbörligt att binda sig vid ett sådant vilkor och förklarade i följd deraf att ombyte af Landtmarskalk ej skulle ega rum, vid hvilket förhållande frågan om Palmstiernas inträde i statsrådet komme att förfalla. Detta meddelades honom först samma dag han, enligt hvad förut var aftaladt, skolat till statsråd utnämnas. Af konseljens gamla ledamöter erhöllo Friherre G. F. Åkerhielm och Grefve C. G. Hård afsked och Friherre D. von Schulzenheim blef president i Bergskollegium. Till statsråd utnämndes tillf. Hofkanslern A. E. Ihre och landshöfdingen J. af Wingård, af hvilka den förre blef chef för ecklesiastikdepartementet, den senare nödgades att mot sin önskan tillsvidare mottaga förordnande att förestå finansdepartementet. Tre platser i statsrådet förblefvo ännu obesatta, af hvilka under den närmaste tiden en blef tillsatt på det sätt att Häradshöfdingen C. P. Törnebladh (den 20 Juni) blef konsultativt statsråd.

Den sålunda icke ens fulltaliga konseljen hade efter dessa oväntade förvecklingar att kämpa mot så utomordentliga svårigheter, att det visserligen må erkännas, att de män som pligttroget uthärdade under fortsatta vidrigheter gjorde sig af fäderneslandet väl förtjenta. Riksdagsoppositionens stämning mot regeringen blef oaktadt den timade förändringen i rådspersonalen ingalunda försonlig, utan fiendtligheten fortfor oförminskad. Väl förlorade koalitionen alltmer sitt fotfäste hos Ridderskapet och Adeln, men fick i stället i Borgare- och Bonde-stånden medkämpar, som öfverträffade sina adeliga vapenbröder, om icke i skicklighet, åtminstone i hejdlös bitterhet och skoningslös skärpa. Redan i Juli 1840, då de första omröstningarne i förstärkt statsutskott gingo regeringen emot, begärde de båda statsministrarne, Grefve Posse och Friherre Stierneld, afsked. Nämnda omröstningar voro väl jämförelsevis af måttlig vigt, men de båda statsmännen förutsågo utan tvifvel att dessa motgångar skulle följas af flere och svårare. Om de med sitt tagna steg velat, såsom Friherre Palmstierna antager, gifva en lexa så väl åt Konungen för hans bristande förtroende och tillmötesgående, som åt de liberale för deras omåttliga anspråk, så blef dock denna lexa utan verkan. Följden af deras afgång blef ingen annan än ytterligare förlägenhet för regeringen att fylla deras platser. Omsider blef Törnebladh utnämnd till Justitiestatsminister och Ihre efterträdde Stierneld såsom Statsminister för utrikes ärendena. Regeringens ställning till riksdagen förblef alltjämnt pinsam. I September 1840 voro icke mindre än trettiofem statsregleringsfrågor hänvisade till af-

görande genom omröstning i förstärkt statsutskott i följd deraf att två stånd stannat emot två. Vigtigast bland dessa voro frågorna om anslagen till ministerstaten och till extra utgifter. Dessa liksom de öfriga afgjordes i enlighet med Borgare- och Bondeståndets beslut. Med dessa två anslagsfrågor sammanhängde den beryktade frågan om Kabinettskassans skuld. Denna fråga, som behandlades mer lidelsefullt än någon annan och med föga dold afsigt att dermed träffa Konungen personligen, afgjordes i samma rigtning som de andra: anslag vägrades att betala Kabinettskassans skuld, för hvilken Konungen gått i personlig borgen. Om, säger Hr Fåhræus, riksdagsoppositionens tillvägagående i denna grannlaga sak, såsom det nog oförbehållsamt utspriddes, åsyftade att framkalla abdikation, så vitnade det om fullkomlig obekantskap med skaplynnet hos den höga personlighet, som det gälde, eller att man icke beräknat att stöta på en klippa. Carl Johan, ännu i besittning af sin fulla själskraft, kunde icke svika sitt konungsliga kalls besvurna pligter. För att rädda statens kredit föredrog han att betala Kabinettskassans skuld med egna medel.»

Ända intill den långvariga riksdagens sista dag fortsattes striderna med yttersta häftighet. Också slutades denna riksdag (den 16 Juni 1842) utan förlikning och utan sammanjämkning af åsigterna. Efter riksdagens slut lugnades småningom lidelserna och den upparbetade bitterheten minskades, och när Konungen den 8 Mars 1844 gick ur tiden, var stämningen blidare. Hans stora egenskaper och hans stora förtjenster vunno inom kort allt större erkännande.

Både Fåhræus och Palmstierna vidröra den ömtåliga frågan om förhållandet mellan den gamle Konungen och hans son. Ingendera förnekar att detta under 1840 års riksdag, i synnerhet då planerna att framkalla abdikationen börjat framskymta, var kyligt. Men Palmstierna säger uttryckligt att, detta oaktadt, Konungen aldrig hördes lyssna till den föreställningen att Kronprinsen umgicks med planer att åstadkomma en tronafsägelse och att aldrig någonsin ett ord förekom, som kunde gifva anledning till den förmodan, att Konungen ansåg honom medvetande om koalitionens planer. Fåhræus vitnar för sin del att, om en misstanke derom hos Konungen funnits, i alla händelser den, mot hvilken den skulle vara rigtad, var alltför finkänslig och alltför ömsint son för att icke genom det fullaste mått af undseende förekomma, att något deraf föranledt misshag kunde röja sig i det offentliga.

När Konung Oscar I efter sin faders död tog tronen i arf, var en förändring i regeringssystemet af alla väntad och af många, ja säkert af de flesta, önskad. Redan i Maj 1844 blef systemförändringen så att säga offentligen kungjord: de af rådgifvarne, som voro de konservativa åsigternas målsmän, aflägsnades och blefvo ersatta med män, som hyllade s. k. liberala åsigter. Härmed började i sjelfva verket ett nytt utvecklingsskede, rikt på skiftande företeelser af stort politiskt intresse, bland hvilka hvarken riksdagsstrider eller rådgifvareombyten saknades. Dessa händelser, hvilka icke så få af

den nu lefvande generationen torde hafva i friskt minne, erhålla en rik belysning genom Palmstiernas och Fåhræi meddelanden, en belysning, som är af så mycket större vigt och värde, som de båda framstående statsmännen sett och bedömt händelserna ur något olika synpunkter. Derigenom får den häfdatecknare, som framdeles, när tiden dertill är inne, kan komma att föra pennan, när historien vill fälla sin dom öfver Oscar I:s minnesvärda regering, den bästa väckelse och ledning att undfly ensidighet och tolka med oväld händelsernas rätta betydelse. Man kan stanna i tvekan hvilkendera lemnar de mesta upplysningarna. Palmstiernas uppgifter äro måhända rikhaltigare derigenom att han framdrager mycket ur riksdagsarbetets inre historia. Såsom ganska verksam riksdagsman och såsom Konungens rådgifvare under några år — han var Statsråd och chef för finånsdepartementet 1851—1856 — sedan Fåhræus redan slutat sin hedrande verksamhet vid Konungens rådsbord, hvilket skedde 1847, har Palmstierna under K. Oscar I:s senare år varit väl i stånd att lära känna företeelsernas inre sammanhang. Emellertid må det ej lemnas obemäldt att Fåhræi sakrika arbete för öfrigt håller mer än titeln kan anses lofva. Ty bland dessa skildringar finnas flera utredningar och framställningar af politiskt och statsrättsligt innehåll, som uttömma ämnet och i sjelfva verket äro fulländade afhandlingar af högt värde. En sådan är det ypperliga stycket om *Opinionsnämnden*. Sjelfva slutstycket i skildringarna: *Ett ord om vår styrelseform och en sidoblick på vår tids förvillelser* innehålla gyllene ord af mognad erfarenhet, för hvilka, liksom för hela hans vackra samhällsarbete, hvarje tänkande medborgare bör egna den vördnadsvärde statsmannen sin varma erkänsla.

R. M. B.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet, utg. af *R. M. Bowallius*. IV. 84 ss. 8:o. Stockholm 1880. Kongl. boktryckeriet. Pris 1 kr.

K. Bibliotekets Handlingar, 2. 128 ss. 8:o. Stockholm. Kongl. boktryckeriet.

De offentliga handskriftsamlingarna ha i Sverige sedan gammalt stått öppna för forskaren med en liberalitet och i en utsträckning, som icke öfver alt varit vanlig. Deremot ha andra omständigheter hindrat begagnandet: olämpliga lokaler och i sammanhang dermed bristen på ordning i handlingarna och saknaden af förteckningar. Såväl i ena som andra afseendet ha stora förbättringar egt rum, och de publikationer, som vi här ofvan nämt, äro ett par af bevisen derpå.

Meddelanden från Riksarkivet ha redan hunnit sin fjerde årgång; de afse särskildt att meddela tryckta förteckningar på vigtigare

grupper af arkivalier. Här meddelas sådana, dels utförliga öfver »Rådslagen» under Erik XIV, af hr. E. V. Bergman, dels summariska öfver råds-, statsråds- och högsta domstolens protokoll. — Riksarkivariens årsberättelse upplyser bl. a. om det utbyte af akter, som under den sista tiden pågått mellan k. Biblioteket och Riksarkivet i afsigt att på ett ställe förena det samhöriga, så t. ex. i Riksarkivet de officiella brefsamlingarna och akterna liksom pergamentshandlingarna från medeltiden, i Biblioteket i allmänhet allt tryck, enskilda brefsamlingar m. m. d. Årsberättelsen innehåller äfven några behjertansvärda ord om nödvändigheten att taga vara på det handskriftsmaterial, som i kyrkoarkiven förvaras och som altför ofta blifvit offer för en beklaglig okunnighetens eller vårdslöshetens vandalism. — Slutligen meddelar häftet några utlåtanden rörande Riksarkivet från 1840-talet af dess dåvarande chef Hans Järta, vitnande om den ädle och snillrike författarens höga tankar om det ämbetsverks betydelse och uppgift, som stod under hans ledning. Sammanställer man dessa utlåtanden med den i Frey 1844 publicerade årsberättelsen och ett betänkande likaledes tryckt från 1837, skall man finna huru Järta i de vigtigaste stycken utstakat den riktning, i hvilken Riksarkivets verksamhet numera verkligen rör sig, och på samma gång uppgjort grunddragen för dess nuvarande organisation, äfven i detaljerna. Visar sig Riksarkivet nu för tiden mera värdigt traditionerna från Erik och Elias Palmskiölds dagar, än under det århundrade, som följde den senares död, är det utan tvifvel till mycket stor del Järtas förtjenst, som icke tröttnade att yrka på de reformer, som han dock blott till en ringa del hann att sjelf se förverkligade. Det historiska arbetets idkare i Sverige stå till honom i djup tacksamhetsskuld.

K. Bibliotekets Handlingar meddela i sin andra årgång en af Dr Elof Tegnér uppgjord förteckning öfver Bibliotekets rika brefsamling från de sista 300 åren[1]). Frånsedt ett och annat heterogent element, som snarast borde tillhöra Riksarkivet, består densamma hufvudsakligen af sådana papper, som synas böra utgöra föremål för nämda institutions samlingsverksamhet och vård. Denna betydande samling — förteckningen upptager 117 hufvudrubriker, registret 32 tätt tryckta spalter — har hopkommit från de mest skilda håll. Hit ha sålunda räddats eller skänkts mer eller mindre fullständigt det Gyllenstiernska arkivet på Fogelvik, det Hornska, slutligen på Ekebyholm, det Ekebladska på Stola, det Engeströmska i Stockholm; vidare handskriftssamlingen på Drottningholm, den ofantliga Giörvellska brefväxlingen, L. Hammarskiölds intressanta korrespondens, de Nescherska och Askelöfska autografsamlingarna och mycket dessutom. Önskligt vore att de, som ännu ega dylika *privata* brefsamlingar af intresse och ej sjelfve äro i tillfälle att på annat sätt göra dem tillgängliga för allmänheten, stälde dem under K. Bibliotekets vård, der de helt säkert blefve för forskaren af den största nyttan.

[1]) Af förekommen anledning får Red. upplysa att nämda förteckning är i separatafdrag uti bokhandeln tillgänglig.

Herr Tegnér har genom denna förtecknings utarbetande och K. Biblioteket genom dess publicerande gjort sig förtjenta af forskarnes lifliga tacksamhet. Att bland de hundratals namnen misstag eller tryckfel insmugit sig, dermed öfverser man gerna vid tanken på en dylik förtecknings ofantliga gagn. [1])

Ehd.

Svenskt Biografiskt Lexikon. Ny följd. Åttonde bandet. Sthlm 1879—81, Beijer. VII+552 sid. Pris 6 kr.

Knappt hade de tjugutre delarne af detta verks första serie utkommit, förr än en ny följd lades under pressen. Detta var en nödvändighet, icke så mycket för att meddela »tillägg» till de redan utgifna biografierna, utan fast mer för att öka deras antal. Ju längre forskningen inom historiens område och äfven på andra håll fortskridit, desto tydligare hafva bilderna af de enskilda personligheterna trädt i dagen. Åt minnet af dem, som bidragit till vårt fosterlands utveckling, är det arbete egnadt, hvarpå vi här med några ord fästa läsarens uppmärksamhet.

Föreliggande del omfattar begynnelsebokstäfverna O—Ri. Vid en blick på de efter hvarje biografi anförda »källorna», öfvertygas man lätt huru dessa ständigt flyta allt ymnigare. Åtskilliga af tilläggen till förut meddelade biografier upptaga flera sidor. Visserligen kan detta arbete anses såsom ett hufvudverk för svensk biografi, men då det dessutom finnes specialverk, såsom t. ex. K. Vetenskapsakademiens lefnadsteckningar, Sackléns-Bruzelii läkarehistoria o. s. d., synes det oss dock icke hafva varit af nöden att här t. ex. aftrycka ett fem sidors tillägg, upptagande Anders Retzius' allehanda naturvetenskapliga och medicinska småartiklar. En hänvisning till »Sveriges Läkarehistoria» Ny följd, eller »Lefnadsteckningar öfver K Vetenskapsakademiens ledamöter,» i hvilka båda arbeten alldeles samma vidlyftiga förteckning läses, hade ju varit nog. Att för öfrigt bibliografierna äro af värde neka vi visserligen icke, och det är vår skyldighet att erkänna det omsorgsfulla arbete, som särskildt på dem blifvit nedlagdt.

De flesta artiklarna äro författade af de senare delarnes utgifvare, doktor Elof Tegnér. De omfatta personer från medeltiden och till våra dagar; vi finna här upplysande och på de bästa källor grundade skildringar af häfdatecknaren Ericus Olai, Gustaf I:s kansler Conrad von Peutinger (Pyhy), »statsbrottslingarne» Paykull och Patkull, åtskillige partimän ifrån 1700-talet såsom E. C. Reuterholm (Gust. A. R:s fader), Olof Bidenius Renhorn, C. F. Ridderstolpe m. fl. Per

---

[1]) S. 26 förblandas t. ex. de båda Palmskiöldarne, far och son.

Persson Oxelberg bildar en öfvergång till senare tiders riksdagspersonligheter, hvilka med Th. Petré och A. Fr. Posse gjort sitt inträde bland denna samling af »minnesvärde män». Konstnärer och vitterlekare äro här äfven värdigt representerade.

En i ett biografiskt verk ganska väsendtlig beståndsdel, hvaråt vi lifligt önska att man ville i vårt land egna någon större uppmärksamhet, är genealogien. De adliga ättartaflorna, särskildt sådana de förekomma i Anreps upplaga, lemna som bekant mycket öfrigt att önska och hafva äfven i föreliggande arbete förorsakat åtskilliga misstag eller luckor (rörande t. ex. slägterna Rehnberg och Ridderstolpe), om än dessa icke äro af historisk betydelse. Att partimannen Renhorns dotter varit gift med partimannen Sundblad (borgm. i Sigtuna, se Biogr. Lex. 26, 201) hade ju kunnat förtjena att omnämnas. Riksmarsken Erik Kettilsson får fortfarande gå under namnet Puke, ehuru hans rätt dertill är mer än tvifvelaktig. Han förde samma vapen som Lindorm Björnsson (Vinge). Genealogiska källor saknas ingalunda, om ock vägen till dem ännu icke är upptrampad. Svenskt Biografiskt Lexikon är med rätta ansedt såsom en vigtig historisk hjelpreda, och vi tro derföre, att det vore ändamålsenligt att öka de väl skrifna biografiernas värde med en genealogisk kritik.

Slutligen ville vi yttra den önskan, att, sedan denna nya följd blifvit afslutad, samlingen erhölle ett supplement, innehållande biografier öfver utländska personligheter (t. ex. utländska makters sändebud o. a.), hvilka under sin vistelse i Sverige i större eller mindre mån ingripit i landets öden. Tanken synes icke varit alldeles främmande för utgifvarne, då ju redan nu lemnats artiklar om bl. a. Ansgarius, utländske konstnärer m. fl. Genom ett dylikt vigtigt och intressant tillägg skulle detta arbete än bättre häfda den framstående plats, det redan nu inom vår litteratur intager.

—rst—

Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska statsarkivet genom *Reinhold Hausen.* Första delen. Första häftet. Helsingfors 1881. 7 litografierade blad + 224 sid. 8°. Pr. 2 kr.

Vår svenska historiska tidskrift möter de ofvan nämnda *Bidragen till Finlands historia* med en broderlig välkomsthälsning. Det historiska arbetet är gemensamt för de båda länderna, gemensamt binda de på de historiska minnenas krans, som oupplösligt förenar dem med hvarandra.

Vigtiga äro de urkundsamlingar, hvilka finske häfdaforskare utgifvit och till hvilka detta nya arbete löftesrikt sluter sig. Lagus, Arwidsson, Grönblad och Waaranen hafva hvar i sin stad flitigt

samlat och offentliggjort historiska handlingar, och de bidrag till ett finskt diplomatarium, som i förra århundradet först framträdde i Åbo tidningar och derefter af Porthan sammanbragtes till, i viss mån, ett helt i hans upplaga af Juustens finska biskopskrönika, utgöra den största urkundsamling rörande vår medeltidshistoria, som före innevarande århundrade blifvit publicerad. Den nu i fråga varande samlingen är afsedd att främst omfatta hittills otryckta urkunder rörande Finlands medeltid, till hvilka sedan handlingar från lutherska tiden komma att sluta sig. Återstoden af 1:a delen lär komma att innehålla Johan Bures Utdrag ur Erik XIII:s jordebok af år 1413, hvilken, såsom bekant, hittills förgäfves efterforskats, Birger Trolles skatteräkenskap för Åbo slott 1463—1464, samt en kyrkoräkenskap för Kalliala (Tyrvis) socken i Satakunta 1469—1518.

Föreliggande första häfte börjar med ett fac-simile i förminskad skala af det i rödt och svart tryckta kalendariet i det s. k. *Missale Aboense* eller rättare (enl. Klemming) Missale secundum ordinem fratrum predicatorum. Den särdeles vackra originalupplagan trycktes i Lübeck af B. Gothan 1488. För icke många år sedan erhöll universitetsbiblioteket i Helsingfors ett pergamentsexemplar, som blifvit hopsatt af gamla, från kammarkollegium i Stockholm utlemnade omslag kring räkenskapsböcker, hvilket kompletterats medelst fotolitografi. Från Tyskland har K. Biblioteket i Stockholm förvärfvat sig tvenne fullständiga exemplar på papper och det eger dessutom ett stort antal pergamentsblad af samma bok. Det fac-simile, som här föreligger, innehåller på första bladets inre sida påsktafla och åderlåtningstabell samt på de följande sex bladen kalendarium för samtliga månaderna. Afbildningen af originalet är gjord med mycken omsorg och förtjenar så mycket större beröm som, efter hvad vi kunnat finna, fotografi icke dervid varit använd. Att, vid ett för öfrigt så noggrannt återgifvande af detta medeltidskalendarium, utg. dock tillåtit sig att på dess första sida, som i originalet är tom, anbringa en i medeltidsstil komponerad titel, har väckt vår förvåning.

I afseende på de särskilda handlingarnas datering synas vissa utgifvarens betänkligheter hafva varit alldeles onödiga, såsom t. ex. då han anser, att med den ofullständiga bestämningen *S. Pauli dag*, möjligen kan menas Pauli Eremitæ dag (sid. 15) eller med *Vårfrudag(!)* efter påsk, Mariæ Ægyptiacæ dag (sid. 88).

Derefter följer (sid. 1—123) en »Dombok för sydöstra Tavastland 1443—1502» samt (sid. 125—224) »Dombok för sydvestra Tavastland 1506—1510». Den förra af dessa domböcker är i och för sig ett litet diplomatarium i sammandrag. Liksom de utförligare fastebrefven meddelar den högst vigtiga upplysningar om såväl de jordegande som om rättsskipningen samt om rågångarne mellan de forna gårdarna. Landets kultur- och topografiska förhållanden ställas här likaledes i en starkare belysning. Den senare domboken innehåller kortare anteckningar om fälda domar rörande såväl omtvistad jord som begångna brott.

För de principer utgifvaren följt vid redaktionen har han i detta häfte icke redogjort. Hans arbete visar oss dock, att han icke synes dela de åsigter om urkunders återgifvande i tryck, som på senare tider gjort sig och utan tvifvel framdeles komma att göra sig alltmera gällande. Alla namn i den vest-tavastländska domboken återgifvas t. ex. med små begynnelsebokstäfver, då deremot stora förekomma i andra ord inuti meningarna o. s. v. Vi vilja dock icke här inlåta oss på den mångomtvistade frågan rörande redaktionsprinciperna. En annan anmärkning tillåta vi oss likväl. I stället för att aftrycka den öst-tavastländska domboken sida för sida efter originalet, hvarigenom de särskilda domarna i afseende på sina årtal på det nyckfullaste sätt omblandats med hvarandra, hade det helt visst varit ändamålsenligare om utg. ordnat och meddelat dessa handlingar i deras kronologiska följd. Detta hade så mycket heldre kunnat ske, som han ju ändå öfverallt hänvisar till originalets sidonummer. »Stockholms stads jordebok 1420—1474» synes oss hafva härvidlag varit ett efterföljansvärdt mönster. Fördelarne af att erhålla urkundernas uppgifter kronologiskt ordnade äro alltför påtagliga för att här behöfva framhållas.

Måhända blifva vi i tillfälle att, då den första delen fullständigt utkommit, egna en större uppmärksamhet åt detta glädjande företag, som är ett nytt bevis, bland flere, på lifaktigheten inom det historiska området i Finland.

—*rst*—

Peter der Grosse und der Zarewitsch Alexei. Vornehmlich nach und aus der gesandtschaftlichen Correspondenz Friedr. Christian Weber's. *Von E. Herrmann.* Leipzig 1880.

Der Zarewitsch Alexei. Mit einem Porträt Alexei's. *Von A. Brückner.* Heidelberg 1880.

СБОРНИКЪ ИМПЕРАТОРСКАГО РУССКАГО ИСТОРИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА (Kejserliga Ryska Historiska Samfundets samlingar). Tom. XXIV (De nederländske legaternes relationer om sin beskickning till Sverige och Ryssland 1615—1616). Tom. XXV (Grefve Boris Petrovitj Sjeremetevs brefväxling 1704—1722). St. Petersburg 1878.

Sveriges historia sammanhänger under flere tidskiften så nära med Rysslands, att bidrag till den senare ofta tjena till en klarare belysning äfven af den förra. I allmänhet torde det kunna sägas, att den ryska häfdaforskningen i fråga om offentliggörandet af urkundsmaterial arbetar i betydligt större skala, än vi åtminstone hittills varit i tillfälle att göra. Detta förhållande, som onekligen kommer äfven oss till godo, finner sin förklaring i flere omständig-

heter. Rysslands historia är efter Peter den stores tid närmare än vår förenad med den allmänna verldshistoriska utvecklingen, och intresset äfven för de skeden, som ligga något bortom den stora vändpunkten i det nordiska statssystemets öden, måste således vara allmännare än det som kan påräknas till och med för ganska vigtiga tilldragelser, betraktade företrädesvis från svensk synpunkt. De materiella tillgångar, som stå till den ryska historiska vetenskapens förfogande, äro likaledes värdiga en stormakt, hvadan publikationer, som till följd af sin beskaffenhet icke kunna vänta något större antal afnämare, icke förty, hvad omfång och utstyrsel beträffar, kunna åstadkommas utan allt för ängsligt afseende på kostnaderna. Slutligen må man äfven taga i betraktande, att de inhemska källorna för Rysslands historia, ehuru vida rikare än man i vesterlandet intill senaste tider plägat antaga, likväl ingalunda flöda i så ymnigt mått som för Sveriges från början af nyare tiden. Före den egentliga reformperioden har Ryssland så godt som ingen samtida historieskrifning, enär krönikorna, hvilka på fullkomligt medeltidsmanér fortsättas långt in i det sjuttonde århundradet, äro ganska magra och knapphändiga, en följd af de klosterlige författarnes afstängdhet från det verldsliga lifvet. De ryska arkiven innehålla visserligen ännu icke till fullo begagnade skatter, men de upplysningar, som derur kunna hemtas, lida dock alltid af en viss inskränkthet och ofullständighet, emedan flere områden af den politiska utvecklingen, hvilka t. ex. hos oss redan tidigt lemnat spår efter sig i de historiska minnesmärkena, hos ryssarne under det moskovitiska tidehvarfvet äro föga eller alls icke representerade. Hvarken den juridiska eller den finansiella förvaltningen hade hunnit vinna fullt stadgade former, och en rysk historiker, som egnar sin uppmärksamhet åt landets inre historia, måste derför sammanleta en mängd spridda och icke sällan torftiga notiser rörande dylika ämnen, under det att vi nästan öfverväldigas af det i kolossala proportioner hopade materialet. Beträffande förhållandet till utländska makter ställer sig saken gynnsammare, emedan den ryska politiken i sitt *posolskij prikaz* (utrikes kansli) redan i slutet af det femtonde århundradet hade funnit ett centralorgan, der de diplomatiska trådarne sammanlöpte, och den vidlyftiga korrespondensen förvarades. Likväl voro Rysslands förbindelser på långt när icke så omfattande och lifliga som våra; det drog länge om, innan man höjde sig öfver den ståndpunkt, som betecknas af de uteslutande tillfälliga beskickningarna och gränskommissionerna. Derför måste den ryska häfdaforskningen såsom värdefulla källor tillvarataga och betona mycket, som för oss med vårt öfverflöd på urkunder förefaller mera underordnadt. Emellertid förtjenar den verksamhet, som i Ryssland pågår inom urkundspublikationens område, att beaktas äfven från svensk sida, icke minst derför att vi sjelfve skulle kunna deri göra en ganska betydande insats genom att dela med oss af det material, som vi ega för grannlandets historia. På detta sätt skulle ett för vetenskapen å ömse sidor fruktbringande utbyte kunna in-

ledas, men för detta ändamål är det af nöden, att vi i vår mån söka följa med hvad som i Ryssland och annorstädes åtgöres i ofvan antydda syfte. Från denna synpunkt vill anm. här påpeka några nyligen utgifna arbeten, ehuru det icke här är möjligt att ingå i en närmare granskning af deras innehåll.

Prof. Herrmann i Marburg är, såsom bekant, författare till en rätt förtjenstfull Rysslands historia, som i synnerhet för det adertonde århundradet meddelar åtskilliga förut okända bidrag ur tyska arkiv. På de senare åren har han under titeln »Zeitgenössische Beiträge zur Geschichte Russlands» utgifvit flere ministerrelationer från Peter den stores tid. Det nu utkomna arbetet innehåller hufvudsakligen 168 bref af den hannoverske residenten i Petersburg F. C. Weber, skrifna under åren 1714—1720; utgifvaren har till dem bifogat 46 bref till Weber af det hannoverska geheime legationsrådet v. Robethon, äfvensom en skildring af det ryska hofvet år 1715 efter en berättelse af den saxiske envoyen v. Loss till generalfältmarskalken grefve v. Flemming. I det inledande företalet har prof. Herrmann inrymt en kortare öfversigt af tsar Peters underhandlingar om en separatfred med Sverige 1716—1718 samt af konflikten emellan tsarevitj Alexej och hans fader. Intetdera ämnet behandlas fullt uttömmande, emedan förf. tydligen icke haft kännedom hvarken om den svenska tryckta literaturen eller om annat handskriftligt material, än hvad han kunnat finna i sitt fäderneslands samlingar. Efter Soloviev anföres åtskilligt ur Ostermanns depescher från kongressen på Åland, men hos den ryske historikern finnes ytterligare ett och annat af vigt angående dessa beryktade underhandlingar, hvilka derigenom framträda i en något olika dager, emot hvad man på grund af andra källor antagit. Görtz synes, att döma häraf, inför de ryska sändebuden hafva spelat en ganska tvetydig roll, i det han åtagit sig att hos Karl XII förorda förslag, som tsaren knappast menat på fullt allvar, ehuru man icke utan vidare bevis torde ega rätt att fästa tillit till Ostermanns antydan, att löften om personliga fördelar varit bestämmande för den oberäknelige holsteinarens handlingssätt. Emellertid påkalla dessa invecklade intriger en förnyad vetenskaplig pröfning, som likväl knappast låter sig verkställas, innan den ryska diplomatiska korrespondensen i sin helhet blir undersökt. Tsar Peters fredsunderhandlingar med Sverige stå i ett visst samband med de förvecklingar, som åstadkommos genom tsarevitj Alexejs flykt; den olycklige tronföljarens öde har derför ett direkt intresse äfven för vår historia. Hos Herrmann finnes egentligen ingenting nytt om denna sak. Webers relationer beröra endast processerna i Moskva och Petersburg och hvila egentligen på mer eller mindre tillförlitliga rykten, som voro gängse hos den stora allmänheten utanför de i förhållandena genom personligt deltagande invigda kretsarne. Såsom uttryck af stämningen hos samtiden ega således dessa berättelser otvifvelaktigt värde, men på grund af dem kan man svårligen vinna en fullt tillförlitlig kunskap om händelsernas verkliga förlopp. I detta hän-

seende är prof. Brückners bok af vida större betydelse; förf. har nämligen begagnat den rikhaltiga ryska literaturen om tsarevitj Alexej och har sålunda för vesterländske läsare kunnat gifva en tämligen fullständig sammanfattning af de senaste forskningarna. Egendomligt nog synes likväl prof. Brückner (sid. 234, not 3) betvifla, att Alexej stått i någon förbindelse med Sverige, ehuru detta för mer än tjugu år sedan blifvit till fullo ådagalagdt genom urkunder, som finnas i svenska riksarkivet (F. F. Carlson, Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718, sid. 114). Medan Alexej uppehöll sig i Neapel, sände han en fransman, vid namn Durés till Görtz, som då befann sig i den holländska staden Zütphen. Sedan Görtz i November 1717 anländt till Lund, underrättade han derom Karl XII, som den 26 i samma månad utfärdade åtskilliga bref rörande den ryske tronföljarens tillämnade öfverresa till Sverige. Att dessa bref verkligen blifvit expedierade, framgår af anteckningar å de ännu bibehållna koncepten. Uppdraget att ledsaga Alexej anförtroddes åt den bekanta polske partigängaren general Poniatowski, men frågan förföll, sedan man i Sverige erhållit underrättelse derom, att den olycklige prinsen låtit förmå sig att återvända till Ryssland. Under förhandlingarna på Åland meddelade Görtz Ostermann, att saken varit å bane, men tillade i strid med sanningen, att Karl XII ej velat inlåta sig derpå [1]). Huru vida Görtz efter Alexejs död (den 26 Juni) yppat något mera derom, må lemnas derhän. Säkert är. att tsar Peter i ett bref af den 1 Augusti, skrifvet till Katarina från Reval, dit han begifvit sig för att på närmare håll följa kongressen på Åland, kort efter ett besök af Ostermann berättar, att han »om den aflidne» fått veta »något så förunderligt att det är märkvärdigare än allt, som kommit i dagen». Både Soloviev och Brückner anse, att dessa ord hänsyfta på Alexej och vissa misstankar om hans stämplingar med Sverige.

De båda här omnämnda banden af det kejserliga ryska historiska samfundets *Sbornik* (Samlingar) beröra äfven nära Sveriges historia. Det första innehåller i original och rysk öfversättning den *verbaal* eller rapport, som efter hemkomsten till de nederländska generalstaterna afgaf af legaterne Reynout van Brederode, Diderich Bass och Albert Joachimi, hvilka uppträdde som medlare vid fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland 1615 och 1616. Editionen är verkstäld efter afskrifter ur arkivet i Haag, hvilka af drottningen af Nederländerna år 1845 blifvit skänkta till kejsar Nikolaj och nu förvaras i vetenskapsakademien i St. Petersburg Såsom bilagor meddelas de ryske och svenske legaternes försäkringar om

[1]) Det bref fr. Görtz till Karl XII, hvilket af Fryxell (XXIX, sid. 86, not 3) och efter honom af Soloviev och Brückner, åberopas såsom skrifvet den 5 Januari 1718, är i sjelfva verket dateradt den 5 Juni s. å. (se konceptet i Riksarkivet: »Några vigtiga handlingar, funna hos baron Görtz, då han arresterades»). Görtz säger i detta bref, att han ej nämnt för ryssarne, att Alexej sjelf framstält någon begäran om skydd.

några månaders vapenstillestånd, båda på ryska, daterade i Februari 1616.

Fältmarskalken Sjeremetevs brefväxling innehåller ganska många notiser rörande händelserna under det stora nordiska kriget. Begagnandet af dessa bref underlättas genom ett rikhaltigt register, som utgifvarne uppgjort. Utrymmet tillåter icke en närmare redogörelse för hithörande uppgifter. Exempelvis må dock nämnas, att sidd. 212—280 är aftryckt originaltexten (på tyska) till Rigas kapitulation, med bifogade marginalanteckningar af de båda befälhafvarne, Stromberg och Sjeremetev.

Man bör hoppas, att det icke skall dröja allt för länge, innan de ryske forskarne erhålla kännedom om de *svenska* ministerrelationer, legationsprotokoll o. s. v., hvilka för den ryska historien säkerligen innehålla vida intressantare och utförligare underrättelser än så godt som allt, som kan uppletas i de små tyska furstehofvens arkiv.

H—e.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen under red. af O. Montelius, **1881 h. 1** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Sibyllinerne och Völuspå. I. — J. Lange, De nye skulpturfund i Pergamon (med fig.). — Litteraturöfversigt: Ny svensk skönlitteratur af C. R. N. — Dyreornamentiken i Norden af S. Müller anm. af C. Engelhardt. — Det Norske Rigsraad af Y. Nielsen anm. af H. Blomberg. — **H. 2** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Sibyllinerne och Völuspå. II. — S. Bugge, Nogle bemærkninger om Sibyllinerne og Völuspá. — Litteraturöfversigt: Nordens forhistoriske arkeologi i 1879—80 af S. Müller. — Nationalekonomisk literatur 1880 af ***. — Udsigt over de nordgerm. retskilders historie af K. Maurer anm. af H. Blomberg.

Samlaren. Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. 1880, **h. 2.** — K. Warburg, Anders Wollimhaus. — H. Schück, Bellmaniana. — L. Bygdén, Ur Lidénska brefsamlingen å Ups. Univ. bibl. — G. Stjernström, Tvänne lustspel i svensk öfversättn. fr. frihetstiden. — Smärre meddelanden; frågor. — G. Stjernström, Literaturhist. Bibliografi 1880. — Bihang: Ur en antecknares samlingar (forts.). — Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstjerna utg. af G. Stjernström. — Medlemsförteckning.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, utg. af K. Vitterhets-, Hist- och Antiqvitets-Akademien genom Hans Hildebrand, **VI, 4 h.** inneh. bl. a.: N. 4. K. F. Södervall, Smärre bidrag till textkritiken af svenska Medeltidsskrifter. — N. 6. H. Hildebrand, Statens Hist. Museum och K. Myntkabinettet.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, IV, h. 3 inneh. bl. a.: Sv. Fornminnesföreningens 6:te allm. möte i Kalmar d. 23—25 Aug. 1880. — C. Eichhorn, Kalmar slotts konsthistoria under renässancen. — H. Hildebrand, En tidsbild från början af 1500-talet (8 bref fr. fru Metta Ivarsdotter till Svante Nilsson).

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, 2** inneh. bl. a.: C. A. H., Det kristna samhället och romerska staten (med anl. af Kirken og Romerstaten indt. Constantin d. St. af A. Chr. Bang). — Literatur: Englands Historia fr. Jacob II:s tronbestign. af Macaulay; Englands Historia i 18 årh. af Lecky, öfvers. af O. W. Ålund, anm. af E. B. — Handbok i den allm. kyrkohistorien af Herzog, öfvers. af A. Neander, anm. af R. S.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. O. Estlander, **Jan. 1881,** inneh. bl. a.: E. M. Caro, En salongernas drottning i 18 årh. — I Bokhandeln: Anders Chydenius, Politiska Skrifter, å nyo utg. af E. G. Palmén, anm. af R. Castrén. — Om Svenskarnes inflyttningar till Finland af A. O. Freudenthal, anm. af —st—. — Underrättelser fr. våra vetenskapl. och litterära samfund. — **Febr. 1881,** inneh. bl. a.: Fredrik Cygnæus. — E. Schybergson, Finlands

ekon. tillstånd 1856—65. — I Bokhandeln: Protestanterne i Frankrike und. 18 seklet af G. Frosterus, anm. af G. Schybergson. — Anteckn. om Åbo domkyrka af O. Lindman, anm. af dnsme. — Rysslands Historia af A. Rambaud, anm. af dnsme. — Samlaren, Tidskrift, anm. af **. — **Mars 1881,** inneh. bl. a.: En trolldomsprocess vid finska univers. 1661 af R. Tigerstedt (upplys. för P. Brahes karakter).

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1881, 1.** — K. W. Nitsch, Das deutsche Reich und Heinrich IV. — W. Guerrier, Der russische Historiker S. Solewief (utförlig skildring af denne nyligen aflidne ryske historiker). — Literaturbericht. — **1881, 2.** — K. W. Nitzsch, Das deutsche Reich und Heinrich IV, 2. — F. Paulsen, Die Gründung der deutschen Universitäten im Mittelalter. — Literaturbericht: bl. a.: Höhlbaum, Hansisches Urkundenbuch, samt en hufvudsakligen bibliografisk förteckning öfver svensk historisk litteratur från åren 1877—79 af J. R. Danielson i Helsingfors. — **1881, 3.** — F. Paulsen, Organisation und Lebensordnungen der deutschen Universitäten im Mittelalter. — H. Weingarten, Die Umwandlung der ursprüngl. christl. Gemeindeorganisation zur katholischen Kirche. — A. Brückner, Zur Geschichte Peter's des Grossen (Polemik mot K. Schirren med anl. af en rec. i Gött. Gelehrt. Aug. 1880, st. 30 öfver B:s »Peter der Grosse»). — Literaturbericht: bl. a. om Brückner. Peter d. Grosse. — Kugler, Gesch. der Kreuzzüge. — Erslev-Mollerup, Kong Frederik I:s danske Registranter. — Bricka-Fredericia, K. Christian IV:s egenhændige Breve. — Wittich, Struensee. — Rydberg, Sverges Traktater, II, 1.

Revue Historique, XV, 1881. **Janv.—Fevr.** — La France et l'Allemagne sous Louis XVI (ang. Vergennes senare verksamhet) af A. Tratchevsky. — Grégoire et l'Église de France 1792—1802 af A. Gazier. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. — Alsace. — Angleterre. — Comptes-rendus critiques. — Correspondence. — Publications périodiques et Societés savantes. — Chronique et Bibliographie. — XV, 1881, **Mars—Avril** — Vergennes et sa politique af A. Sorel (ang. V:s allm. karakter). — Grégoire et l'Église de France af A. Gazier 1792—1802. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. Italie. — Romaine. — Comptes-rendus critiques (bl. a.: v. Ranke, Weltgeschichte). — Publications périodiques etc. — Chronique et Bibliographie.

Literarische Berichte aus Ungarn herausgeg. von P. Hunfalvy. **IV, 3, 1880** inneh. bl. a.: Eine ungarische Gesandtschaft in Schweden 1705 von Bela Majlath (en beskickning till Karl XII i Polen från den evangeliska kyrkan i Ungarn).

Öfversigter och Granskningar.

Nyare Svensk Disputationslitteratur.

Enhvar känner hvilken roll disputationslitteraturen en gång spelade i Sverige och hvilka skatter af vetande, som under tider mera ogynsamma än våra äfven för den lärda författarverksamheten, blifvit nedlagda i de sedvanliga oansenliga qvarthäftena. Det var ej sällan en mognad frukt af årslånga mödor i vetenskapens tjenst, som i dessa sågo dagen. Om dessa afhandlingar nu för tiden under ändrade förhållanden ha fått en något annan karakter, vitna de likväl, åtminstone såsom prof för den filosofiska gradens vinnande, bättre än fordom om studiernas riktning hos lärjungarne vid universiteten. Men nu liksom fordom är det en litteratur, som sällan röner uppmärksamhet utanför den trånga kretsen af medstuderande, medtäflare eller domare, och dagen efter i de flesta fall är förgäten och undanlagd. Att då och då taga en öfversigt öfver densamma bör derföre icke sakna allt intresse.

Den vitnar om studiernas riktning vid universiteten. Hvad den historiska vetenskapen särskildt angår, är det dock litet svårt att draga några allmänna slutsatser. Mycket beror naturligtvis på den enskildes fallenhet och håg; dessutom pläga ej arbetena här, såsom bekant, företagas under samma planmässiga ledning, som t. ex. fallet torde vara i Tyskland. Och hvad vårt största universitet beträffar, ha till följd af tillfälliga orsaker förhållandena under en del af det sistförflutna årtiondet gestaltat sig något ogynsamt, då den historiska vetenskapens främste målsmän derstädes gång efter annan kallats från undervisningen och handledningen till mera vidtomfattande offentlig verksamhet eller ock af annan anledning hindrats derifrån.

Tager man emellertid en öfverblick af det sista årtiondets produktion på detta område, undgår det ej uppmärksamheten att i början af 1870-talet de rätts- och författningshistoriska studierna, ovisst af hvilken anledning, tyckas haft öfverhand i Upsala. Docenten Alins »Bidrag till Svenska rådets historia under medeltiden», Docenten Hiärnes afhandling om den fornsvenska nämnden, Docenten Tengbergs om Sveriges äldsta territoriela indelning och förvaltning äro blott några bland de vigtigaste exemplen derpå. Åtminstone tolf disputationer af aderton i historia under åren 1870 t. o. m. 1875 rörde sig kring ämnen af nämda slag. Att sådana äro af

största intresse låter icke heller förneka sig; merendels kräfva de dock måhända för att rätt lyckas djupare forskning än den oftast knappt afmätta tiden för en disputation medgifver. Också kan den här antydda studiernas riktning knappast sägas ha gifvit något följdrikare uppslag till framtida verksamhet. Flere än en eller två ha, oss veterligen, icke fortsatt de då påbörjade arbetena. En af de mest framstående bortrycktes af en tidig död. För de fleste har för öfrigt, såsom vanligt, omständigheterna förhindrat ett fortsatt historiskt författarskap.

Sedan dess synes förhållandet också ha undergått en väsentlig förändring, och den rena historien tills vidare hufvudsakligen gjorts till föremål för de akademiska afhandlingarna. Med förkärlek sökas likväl ämnena, såsom det tyckes, från tvänne perioder, dels de första Vasakonungarnes tid, dels Karl den tolftes. [1]) Vi veta ej, om det möjligen var den tidigt bortgångne Ahlqvists vackra forskningar på det förstnämda området, som manade till efterföljd; omöjligt synes det ej. Karl den tolftes historia åter har jämförelsevis varit litet bearbetad och har derföre naturligtvis blifvit uppsökt af många. Hela den mellanliggande tiden har deremot blifvit nästan alldeles försummad, om vi undantaga Höjers som specimen använda afhandling om Sveriges utrikespolitik 1676—1680, liksom tiden efter Karl den tolfte.

Något olika är naturligtvis förhållandet i Lund. Antalet historiska afhandlingar måste tydligen vara mycket mindre, och ämnena ha sökts från andra perioder, i öfverensstämmelse med hufvudriktningen af de akademiska lärarnes författarverksamhet och studier, dels just från midten af sextonhundratalet, dels äfven från Sveriges nyare historia efter Gustaf III, [2]) och för öfrigt särskildt ur Skånes egen provinsialhistoria, som ju också torde förete rikare material än de uppsvenska landskapens.

Af naturliga skäl blir främmande länders historia sällan föremål för behandling, helst som arkivstudier åtminstone i Upsala anses vara en önskvärd förutsättning för det historiska författarprofvet. Också bära sådana afhandlingar, att döma åtminstone af det yttre, ej sällan karakteren af fullständiga kompilationer eller vidlyftigare krior, ehuru sådana ämnen i och för sig och för ändamålet väl icke borde anses förkastliga. Åtminstone i Lund lära sådana afhandlingar ha tillskyndat sina författare kallelsen till universitetet såsom docenter. [3])

Bland ämnena sakna vi, eget nog alla textkritiska undersökningar eller undersökningar af källorna och litteraturen för vissa historiska tilldragelser eller epoker, liksom af historieskrifningen

---

[1]) Så Boethius, Om den svenska högadeln under K. Sigismunds regering. — Westling, Det nordiska sjuårskrigets historia. — Lind, Karl XII i Turkiet (1875). — Carlson, Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706 (1877).

[2]) Sprinchorn, Kolonien Nya Sveriges Historia. — Hammarström, Om freden vid Brömsebro 1645. — Smidt, Om Sveriges underhandlingar med Frankrike 1792—96.

[3]) Så var, om vi ej misstaga oss, fallet med Bæhrendtz afhandling om Polens första delning, liksom med en här längre fram omnämnd skrift.

under äldre tider. Att det rika materialet för historien om Sveriges förbindelser med Ryssland och Polen blifvit så jämförelsevis litet bearbetadt torde väl till en del ha sin grund i fruktan för eller obekantskap med de slaviska språken. Och våra stora samlingar af »Livonica» ha också, om vi undantaga de äldsta förbindelserne med Sverige, blifvit föga begagnade.

* * *

Från den sista tiden ha vi ej att redogöra för särdeles många arbeten af detta slag. Väl ej till akademiska afhandlingar, men åtminstone till klassen af specimina hör, om vi ej alltför mycket misstaga oss, Hr. *L. Nilssons* lilla skrift om klosterväsendet i Sverige. [1]) Ämnet är så mycket intressantare, som vi i Sverige sakna sådana arbeten som Langes om de norska, Daugaards om de danska klostrens historia, och de vi ega af olika anledningar äro mindre tillfredsställande. Hr Nilsson har för sitt arbete flitigt begagnat Svenskt Diplomatarium, upplagorna af svenska och danska medeltidsscriptores samt ett aktningsbjudande antal tryckta källor för öfrigt. Skada dock att detta försök måste betraktas som i väsentlig mån förfeladt. Tidsgränsen, 1348, är, så vidt vi begripa, fullkomligt godtyckligt vald, allra helst som, när Hr N:s arbete skrefs, den äldre serien af Diplomatarium förts fram ända till 1351 och han således kunnat begagna denna källa för ännu ett par år i sammanhang. Det är för öfrigt ej gerna möjligt att göra en klosterhistoria ens för den angifna tiden, äfven om man såsom hr N. stannar vid grundläggningshistorien och den inre organisationen, utan att ha gjort bekantskap med hela det handskriftsmaterial från medeltiden rörande kyrkan och klostren, som ännu ligger otryckt i arkiven. Det låter kanske som ett hårdt tal; men med sådana källor vi hafva dem för medeltidens kyrkohistoria händer det altför ofta att en urkund från en långt senare tid ger den upplysning man behöfver och förgäfves sökt i äldre och samtida handlingar. Sålunda hade förf. icke behöft gå ens till de otryckta handlingarna utan blott till det *tryckta* första häftet af Diplomatariets sjette band för att få åtskilliga beriktiganden af sina uppgifter t. ex. om Gudhems kloster s. 55, franciskanernas custoder s. 56 o. s. v. Han hade för öfrigt haft att tillgå Kullbergs tryckta förteckning på Riksarkivets permebref 1351—1400 och den yngre serien af Diplomatarium för åren 1401—09.

Det är oss vidare en gåta, huru förf. kommit att skrida till sitt verk utan att ha rådfrågat ett för medeltidens topografi så klassiskt arbete som Styffes »Skandinavien under Unionstiden». Det skulle t. ex. ha upplyst honom om rätta namnet på Cistercienserklostret vid Visby; det skulle gjort hans gissningar om läget för »conventus Insulensis» öfverflödiga och dessutom med nya bevis bekräftat vårt ofvan gjorda påstående. Ej utan skäl tro vi också att förf:s studier

[1]) Klosterväsendet i Sverige. Ett bidrag till den svenska kyrkans historia. Första delen. Tiden till 1348. Första häftet. 97 ss. 8. Linköping 1880.

i medeltidens kyrkliga »antiqviteter» ha varit något ytliga och snabba. Man läse t. ex. uppgifterna om klostrens bokförråd s. 82.

Vi skulle för öfrigt icke särskildt ha så pass länge uppehållit oss vid denna skrift, om icke förf. uttryckligen utlofvat slutet på »första delen» och förklarat de flesta förarbetena för densamma redan vara gjorda. Vi ville nämligen, i hvad på oss beror, förebygga att mycket arbete nedlägges ändamålslöst på ett ämne, som icke gerna kan med fördel behandlas, utan mer omfattande arkivstudier, än förf. hittills synes ha varit i tillfälle att egna åt detsamma. Ingenting är ledsammare än att finna ett vigtigt ämne så behandlas, att man, äfven om behandlingen ej saknar förtjenster, måste önska att se densamma omgjord.

Herr *Fyhrvall* har valt sitt ämne, »Tjärhandelskompanierna» [1]) från ett hittills föga bearbetadt område, den svenska nationalekonomiens historia. Han har ej haft, skulle vi tro, mer än två eller tre föregångare inom disputations- och specimenlitteraturen under de sista 30 åren, [2]) så förtjent af uppmärksamhet och äfven gifvande hvad materialet angår denna sida af vår inre historia torde vara. Afhandlingen lemnar ett ganska intressant bidrag till de ekonomiska principernas karakteristik och resultaten af deras verksamhet under 1600-talets senare hälft, sådana för öfrigt senast Hr. Carlson i femte delen af Pfalziska husets historia har öfversigtligt tecknat dem. — Hr *Bloms* afhandling [3]) redogör, förnämligast efter riksdagsprotokollen, för det svenska statsrådets ställning under åren 1809—1840 och de förhandlingar, som slutligen ledde till den nuvarande departementalstyrelsens införande. Genom jämförelser med den högre förvaltningens former under föregående tider har förf. åt sitt ämne gifvit större historiskt intresse; måhända hade emellertid denna sida af saken kunnat ytterligare framhållas. — Hr *Kjellberg* (från Lund) har gjort början till en teckning af Rådets verksamhet såsom ett slags tillförordnad regering under de nio första åren af Karl XII:s frånvaro. [4]) Han inskränker sig här till åren 1700—1701 och har nästan uteslutande följt tryckta källor. En fullständig utveckling eller systematisk anordning af ämnet har derigenom blifvit försvårad, och afhandlingen har också åtminstone delvis fått karaktären af orienterande studier på den inre förvaltningens område i allmänhet under början af Karl XII:s regering. — Såsom specimen har äfven användts Hr *E. Carlsons* väl skrifna afhandling »Sverige och Preussen 1701—1709», samt möjligen en eller annan till af de i Historiskt Bibliotek åren 1879—80 intagna uppsatserna. De äro der allmänt tillgängliga.

Ovanlig både till sitt ämne och sin form är slutligen det sista af de arbeten vi denna gång ha att uppmärksamma. Ämnet är icke

[1]) Bidrag till Svenska Handelslagstiftningens Historia. I. Tjärkompanierna. 61 ss. 8. (Tr. i Hist. Bibl. f. 1880).

[2]) Hrr Arnberg, Hellstenius och Lagervall.

[3]) Det svenska statsrådets organisation 1809—1840. 84+8 ss. 8. Ups. 1881.

[4]) Försök till en teckning af Rådets ställning och verksamhet 1700—1709. I. 1700-1701. 97 ss. Lund 1881.

blott hämtadt från främmande lands historia, utan från så aflägsna tider som det äldsta frankiska rikets. Det är nämligen Hr *P. E. Fahlbecks* »Kritiska studier öfver det frankiska rikets äldsta samfundsskick»[1]) Vi skola ej yttra oss öfver lämpligheten af ämnet. Lika säkert det är, att det i sig sjelft är synnerligt tilldragande och rikt på intresse — sedan gamla tider har oerhördt mycket skarpsinne nedlagts på detsamma — lika visst är det att publiken, äfven den lärda, här i Sverige är tämligen fåtalig för ett dylikt arbete. Det är ett inlägg i en vetenskaplig fråga, som tills dato ej i skrift blifvit hos oss behandlad, och förf. har att byta meningar med sådana storheter som Waitz, Roth, Sohm, de Coulanges, för att taga några bland de lefvande. Boken är emellertid skrifven med mycken sjelfständighet och affattad på ett energiskt och uttrycksfullt språk, som tyckes röja att förf., hvad formen särskildt beträffar, gått i skola hos Sohm. Vi vilja ej påstå att förf. allestädes har öfvertygat oss om riktigheten af sin mening, men man följer honom med intresse och nöje på den tummelplats för de mest stridiga meningar, på hvilken han rör sig med mycken säkerhet. Hans redogörelse för det salfrankiska rikets uppkomst är nog förtjent af uppmärksamhet, liksom äfven skildringen af de frankiske konungarnas rättsliga ställning i det af dem eröfrade Gallien; och framställningen af rättsmedvetandets genombrott i det våldets verk som det äldsta franko-galliska samhällsskicket onekligen var, är utförd på ett tilltalande sätt. Det är för öfrigt med tillfredsställelse vi finna honom göra rättvisa åt Loebell, efter vår mening en bland de förträffligaste kännarne och skildrarne af det samhällsskick, som Gregorius af Tours så målande har beskrifvit.

Till en annan klass af hvad man kunde kalla historisk tillfällighetslitteratur, den i läroverksprogrammen inneslutna, skola vi måhända en annan gång återkomma. Här har ej utrymmet medgifvit det.

E. Hildebrand.

Rigskansler Grev Griffenfeld. Et Bidrag til Nordens Historie i det 17:de Hundredaar af *Otto Vaupell.* Förste Del. IX + 206 + 184 ss. 8. Kjöbenhavn. C. A. Reitzels Forlag 1880.

Ett intressant ämne för en historisk monografi teckningen af den Köpenhamnske vintapparens ryktbare son, som efter en sällsynt lysande bana drabbades af det bittra olycksödet att under mer än tjugo af sina bästa år se sig sjelf förgäten, eller ihågkommen blott

[1]) 227 ss. 8. Lund 1880.

för att underkastas nya vedervärdigheter, och att få gränserna för sin rikt utrustade andes verksamhet inskränkta från ett helt rike till ett fängelses trånga murar! Läkare, matematiker, teolog, jurist var han slutligen under några få års tid en af sin verldsdels främste statsmän, som åt sitt försvagade fädernesland skänkte en öfvergående betydelse i Europa. Hans statsmanskap eger för den nordiska historien ett specielt intresse. Han var en bland de få, som uppriktigt önskade föra en skandinavisk politik och deri såg de nordiska rikenas välförstådda intresse, ehuru han misslyckades i följd af samtidens kortsynta beräkningar och verkningarna af århundradens agg. Man har af honom intet yttrande om sitt fäderneslands olyckor under åren 1657—60, säger förf., och tillägger att han nog fann »at det vilde være en önskelig ting, om de trende Riger bleve forenede, selv om sammenslutningen foretoges paa en voldsom maade.» Det är sällsamt nog att så få på den tiden delade en tanke, som hade sådana förfäktare, som Karl X Gustaf, Griffenfeld och Gyllenstierna, och då förverkligad hade kunnat åt norra Europas historia gifva en annan gång.

Uppgiften måste sålunda anses vara mycket lockande för en historiker, helst den danska litteraturen icke lärer ega någon tillfredsställande skildring af Griffenfeld. Hr Vaupell har att döma efter källförteckningen och bilagorna åt sitt ämne egnat omfattande studier och begagnat både handskriftssamlingarna i Köpenhamn och Stockholm. Hvad de senare angår, har han isynnerhet gjort bruk af Nils Brahes korrespondens under sin beskickning till Danmark vintern och våren 1675 dels för att underhandla om det så länge sväfvande nordiska förbundet dels för att framföra Karl XI:s frieri till den danska prinsessan Ulrika Eleonora. Sjelfva korrespondensen är t. o. m. till största delen bland bilagorna aftryckt (s. 48—177), upptagande nära två tredjedelar af dessa, och förefaller, så långt vi haft tillfälle att jämföra originalen, i allmänhet vara noggrant återgifven. Äfven de öfriga bilagorna angå med undantag af de första 13 sidorna underhandlingarna med Sverige 1671—1674.

Det hittills utkomna första bandet går till midten af år 1675, d. v. s. till ögonblicket före det nordiska krigets utbrott och Griffenfelds eget fall. Det behandlar sålunda Griffenfelds ungdom, hans inträde i statens tjenst och hans uppstigande till makten äfvensom hans verksamhet på den inre och yttre politikens område. Isynnerhet är den senare framhållen, och i öfverensstämmelse med riktningen i Griffenfelds hela utrikes politik intaga förhandlingarna med Sverige en vigtig del, man kunde nästan säga hufvuddelen af framställningen. Det är af desto större intresse för oss, som vi sakna en detaljerad skildring af dessa förhandlingar, i hvilka, det måste erkännas, den svenska regeringen på allt sätt sökte eludera den danska och den erbjudna vänskapen möttes med retsamma och småaktiga genfordringar, särskildt i afseende på de då sväfvande ytterst ömtåliga frågorna om Holstein och Oldenburg. Hur hvarje tillfälle greps att påtruga den danska regeringen Sveriges inblandning i dessa tvister,

framgår bl. a. af den halft löjliga underhandlingen, som den svenske residenten Lilliecrona inledde med utsedda danska kommissarier om Ranivari kopparverk i Lappland, om hvars läge ingendera parten egentligen hade någon klar föreställning (se s. 161 f.). För öfrigt skildras utförligt dessa förhandlingars växlande gång, Petkums underhandling i Stockholm 1671, Oxenstiernas i Köpenhamn 1672, Juels i Stockholm 1673 och 1674 och slutligen Brahes 1675 i Köpenhamn. Resultatet af dessa årslånga arbeten vardt som bekant i det närmaste ingenting; endast Karl XI:s trolofning med Ulrika Eleonora blef en frukt af dem, utan att dock kunna afböja kriget.

Trots allt hvad hr Vaupells bok sålunda eger af intresse för Sverige, måste vi uppriktigt tillstå att den som historisk komposition svikit våra förväntningar. Det är vida mindre Griffenfeld, synes det oss, som boken egentligen handlar om, än förhandlingarna med Sverige 1670—75, och låt vara att den förre i dem var en hufvudaktör, kan det ej nekas att de senare äro skildrade med en bredd, som om de varit det verkliga föremålet för arbetet. En fjerdedel af texten egnas åt framställningen af Nils Brahes underhandlingar, som upptogo tillsammans sex månader och ledde till intet resultat. Hans bref äro delvis ord för ord återgifna och enhvar måste medgifva att detaljer sådana som de hvilka meddelas ss. 171 och 173 synas något öfverflödiga i detta arbete. Äfven annars visar den ärade förf. en viss benägenhet att kasta sig in på öfverraskande och efter vårt förmenande omotiverade sidoutflygter, t. ex. om den danska hofhållningen s. 27 följ. med dess utförliga uppgifter om de kungliga rätterna och om anskaffandet af sängkläder åt hofvets gäster; om härens indelning s. 53 m. m. d. De kunna vara intressanta i sig sjelfva, men man väntar ej att finna dem just här. Lika litet kunna vi neka till att förf:s egna betraktelser understundom synas oss stå på gränsen af det triviala både i fråga om Griffenfeld sjelf, om andra samtida personligheter, t. ex. Ludvig XIV, och de politiska situationerna. Hvad som deremot ännu så länge icke framstår tillräckligt klart är Griffenfelds egen ställning till partierna i Danmark, hans personliga uppförande och verkliga karakter. Det förefaller oss i det hela taget, som om ett ganska rikt material förelegat förf., men att han icke gifvit sig tillräcklig tid att genomarbeta detsamma. Vi ha emellertid ännu icke sett det hela. Måhända kan slutet gifva anledning till ett ändradt omdöme.

Hd.

Correspondance diplomatique du baron de *Staël-Holstein*, ambassadeur de Suède en France, et de son successeur comme chargé d'affaires le baron Brinkman. Documents inédits sur la Révolution (1783—1799), recueillis aux archives royales de Suède et publiés avec une introduction par *L. Léouzon Le Duc*. Paris 1881.

Utgifvaren af dessa handlingar, Louis-Antoine Léouzon Le Duc (f. 1815), är ej obekant för den literära allmänheten i de nordiska landen. Under loppet af tre årtionden har han offentliggjort ett betydligt antal arbeten öfver svensk och finsk literatur och historia, öfver nordiska antiqviteter, öfver Sveriges fångvård, äfvensom öfversättningar från svenska och danska, jämte några politiska situationsskrifter vidkommande skandinavisk-europeiska förhållanden och intressen. Vår förbindelse till honom för denna ihärdiga, vackra verksamhet kan ej annat än ökas genom det i år utgifna urvalet ur svenske ambassadörens i Paris, friherre E. M. Staël von Holsteins diplomatiska brefvexling. Åt en misskänd, en orättvist häcklad svensk man har han, den franske forskaren, härigenom beredt en sen upprättelse.

Det har blifvit traditionelt att omtala friherre Staël såsom »dum». Den qvinna, åt hvilkens missvård han öfverlemnade sitt namn och en eftersträfvad rang, är ej utan andel i utspridandet af denna tendenslögn, som ju inför hennes samtids skonsamma opinions-tribunal kunde tjena till förmildrande omständighet vid domen öfver den *snillrika* hustruns uppförande mot en man, den der var *dum* och derför — sitt öde värd. Men vi förkasta hennes utsaga, såsom den lifligt intresserade partens, hvilken vitnar i egen sak.

Öfver Staëls politiska bana lyser i hennes början idel solljus. Uppburen af det franska hofvets gunst, får han efterträda grefve Creutz, först såsom chargé d'affaires, sedan såsom ambassadör, och 1786 gifter han sig med den rike Neckers dotter. Men bistra öden väntade honom. Gustaf III:s förtroende förlorade han alldeles, så snart revolutionen utbrutit, hvilken Staël betraktade med sympati och bedömde med förstånd, medan den i konungens ögon var intet annat än afgrundens verk och foster. Gustaf III hade, också han, enligt Ludvig XV:s höga förebild, sin *Secret du Roi*, en hemlig diplomati vid sidan af den officiela. Vi ville gerna förmoda, att den förre blott hade till uppdrag att förfullständiga hvad den senare meddelade, men vid läsningen af ett bref till konungen från ambassadsekreteraren Bergstedt af den 4 juli 1791 är det ej möjligt att undkomma den slutsatsen, att man af ambassadörens närmaste man fordrade spiontjenst och önskade ofördelaktiga omdömen om hans förman. »Då jag i underdånighet förklarar E. M:t», skrifver B., »att baron Staëls mågskap hos herr Necker ej inflyter på svenske ambassadörens tänkesätt; att alt hvad jag känner af hans tal och uppförande svarar emot detta embete; att baron Staël nyttjar sine mång-

faldige bekantskaper till gagn för E. M:ts tjenst; så är detta ett loford, som jag ej skulle med skäl kunna neka honom, om jag vore hans ovän, men dock såge honom lika så öppen och oskrymtad som nu». Han framhåller vidare, hurusom, då »största mängden af folket här af alla klasser är af det rådande partiet», man ju i sin hållning måste taga hänsyn härtill, samt att de utländska sändebuden ej kunde »tillsluta sina hus för personer, dem allmänna tänkesättet beskyddar», ej heller utan fara »ge fritt utbrott åt» tänkesätt, som altför mycket strede mot den rådande opinionen. Om, tillägger han slutligen, »om i den beskrifning, jag nu gjort om baron Staëls ställning och uppförande, min erkänsla för hans ynnest gifvit värma åt uttrycken, så hoppas jag att E. M:t i nåder ej misstycker det, ty jag har ej skilt mig ifrån sanningen. Jag vore ej värd E. M:ts bifall; jag skulle säkert få dess onåd och förakt, om jag hade den lågheten att utaf missräknadt begär att göra mig behaglig för tronen förtala min chef».

Bergstedt svek lika litet som Staël sin skyldighet att ärligt säga konungen sina tankar om händelserna i Frankrike, ehuru han alt för väl visste att han på det sättet ej kunde göra sig »behaglig». Framhållande den tillgifvenhet för den nya konstitutionen och för de republikanska idéerna, som herskade i *provinserna*, anmärker han, att der hade främmande arméer intet understöd att vänta (1791 $^{6}/_{10}$). Han uttalar sin öfvertygelse att franska nationen, ehvad olyckor kunde henne förestå, »lika så omöjligen återtar dess förre begrepp om adelns och presterskapets privilegier, som det varit omöjligt att förmå protestanterne att åter uppfatta någon tro på de andliga helgonens intercession och myndighet hos gudamakten, sedan Luther och Calvin nedsatte dem till likhet med den öfriga syndiga menigheten af menniskoslägtet». Ju mer anledning B. ansåg sig ega att tro, att konungen ämnade taga verksam del i de franska angelägenheterna, dess mera ovilkorlig blef honom »den skyldigheten att med noggrannaste sannfärdighet måla deras verkliga beskaffenhet», och det äfven med fara att misshaga (1791 $^{15}/_{12}$).

Från Bergstedt fick sålunda konungen likadana upplysningar och, mer eller mindre direkta, varningar, som Staël förut meddelat. Men denna samstämmighet kunde ej öppna hans ögon eller minska det misshag, hvarmed han ansåg sin förut så ynnestfullt behandlade ambassadör i Paris. Gustaf III drömde om återställandet af *l'ancien régime* utan någon prutmån, och han inbillade sig att kunna med ett trollslag af sin teaterväria genomföra denna förvandling. »Icke en enda förändring, icke en enda eftergift; i våra ögon äro monarkisterne (d. v. s. de konstitutionele) lika brottslige som demagogerne», yttrade de halftokige emigranterne i Coblentz till preussiske konungens agenter, som vågade påstå, att både rättvisa och klokhet fordrade att man »åt nationen offrade vissa det gamla styrelsesättets missbruk» (*Ernest Daudet:* Histoire des conspirations royalistes du midi sous la Révolution. Paris 1881, s. 120). Sådan var ock Gustaf III:s tanke. Missnöjet med Staël och det fattade beslutet att snart bryta med Frankrike föranläto således den *congé*, i sjelfva verket liktydig med

en rappel, hvarom Staël mottog konungens ordres den 11 januari 1792. Visserligen yttrar Staël i bref till konungen sin vissa förhoppning att ännu en gång få bevaka h. m:ts intressen i Paris, men näppeligen kunde han på allvar hysa den. Redan 1789 (bref af $^{12}/_{7}$, hos L. Le Duc), då Staël fått anledning att tro att Marie-Antoinette sökte utverka Fersens utnämnande till ambassadör, framskymtar tydligt nog hans oro just i hans försäkran, att han med lugn förlitade sig på konungens rättvisa. Svårligen kunde han halfannat år senare tveka om betydelsen af den befallning han fick att återvända till Sverige.

Med den 29 mars blef emellertid ställningen helt förändrad: de nye makthafvande voro Staëls personlige vänner, och de kastade genast den aflidne konungens storpolitiska fantasier öfver bord. Likväl vände Staël först efter ett år tillbaka till Paris. Under tiden förestods ambassaden af Bergstedt såsom chargé d'affaires till i början af juli 1792, hvarefter ambassadpredikanten Gambs hade att vårda arkivet och i öfrigt taga sig af förekommande svenska angelägenheter i Paris. Bergstedts depecher under 1792 innehålla några ej förkastliga bidrag till »ambassadricens» karakteristik.

»Mitt hat för personele berättelser» — skrifver B. till kabinettssekreteraren Silfversparre (1792 $^{15}/_{3}$) — »har gjort att jag hittills tegat angående ett ämne, hvars numera betydande följder jämte dess altför stora kunnighet kunde ådraga mig förebråelser, om jag ej bröt min tystnad. Det är dock i största förtroende som jag för tit. yppar fru Staël von Holsteins högst oanständiga uppförande. Alt sedan hennes mans bortresa har hon kastat sig i intriger med en ifver som liknat galenskap. Hennes hus har likasom tillhört herr Narbonne, hos henne äro öfverläggningar hållna, tal för nationalassembléen sammansatta, intriger sammanspunne. Detta har skett utan hemlighet, tvärtom med en affektation, som väckt allmän uppmärksamhet och lika allmän förargelse. Hvad som är ännu mera obegripligt är, att ministrarne inlåta sig i öfverläggningar med en qvinna, hvars fåfängliga och våldsamma sinne ej tillåter henne att vara discrète. Både herr Lessart och herr Narbonne hafva likväl haft denna oförsigtighet. Den förre, innan han blef oense med herr Narbonne, meddelade sine depecher ifrån franske ministrarne, men ovänskap med herr Narbonne ådrog honom fru Staëls ovilja och tillslöt hennes port för honom. Hon kabalerade för att få herr Lessart renvoyerad, men hennes kabaler störtade herr Narbonne, fast de äfven indirekt bidrogo till herr Lessarts olycka. Hon har skrifvit de tre generalernes bref till herr Narbonne, samt genom general Valence låtit utdela dem[3]). Hennes plan var och är ännu att få herr Narbonne

---

[1]) Krigsministern Narbonne, vid denna tidpunkt M:me de Staëls mest gynnade favorit, åtrådde utrikesministern de Lessarts plats. Den svenska ambassadricen, som i och genom Narbonne såsom utrikesminister trodde sig kunna beherska Frankrikes och verldens öden, sökte till en början förmå de Lessart att frivilligt draga sig tillbaka från en befattning, som — skref hon till honom — »hans dåliga helsa och hans karakter ej tilläto honom att behörigt sköta under

etablerad till principal minister. — Drottningen, fiende till ambassadricen Staël, kunde ej heller naturligtvis tåla en minister nog svag att låta styra sig af denna galna qvinna. Hon har nu allmänhetens yttersta hat och förakt för sin yra att vilja vara betydande. Lyckligtvis arrangerar hon snart, som hon säger, sin afresa härifrån, om ej herr Narbonne åter ingår i ministèren. — Jag utber mig, att baron Staël ej måtte få kunskap af detta bref; han har för sin hustru en tillgifvenhet, som hedrar mera hans hjerta än hans förstånd. Min belägenhet här beror deraf, att fru Staël von Holstein aldrig får kunskap att jag inberättar hennes uppförande. Jag har för öfrigt ej att personligen beklaga mig öfver henne, jag bör ock tillägga att jag aldrig hört henne tala annorlunda än med vördnad om konungen, men med alla hennes goda egenskaper (och hon har dem) är hennes hufvud så förbrylladt, hennes ärelystnad så gränslös, att jag ej finner för henne något tjenligare än att hålla Näring för någon klubb eller ock ett rum på dårhuset».

Bergstedt berättar en månad senare att M:me de Staël ännu är qvar i Paris, men att han länge hört hennes afresa omtalas som förestående. »Den tiden», tillägger han i genomskinligt försmädliga ordalag, »måtte förmodligen ej vara långt borta, emedan évêque d'Autun (Talleyrand) snart reser till England, och Narbonne till Metz». Några veckor senare skrifver han: »Ambassadricen är återkommen från sin resa som haft den afsigt, jag sagt. Jag nödgas begära ordres i anseende till henne. Om Narbonne blir blesserad, är hon determi-

så svåra omständigheter». Då han ej fogar sig efter detta välvilliga råd, angripes han af det i lagstiftande församlingen öfvermäktiga, med Narbonne och M:me de Staël förbundna, Gironde-partiet. För att stärka sin ställning i denna kamp med de Lessart, som tillhörde hofvets s. k. »österrikiska komité», låter Narbonne till sig skrifva ett bref, hvari »de tre generalerne» (Rochambeau, Luckner, Lafayette, öfverbefälhafvare för hvar sin af de tre arméerna) yttra sin önskan, att han måtte qvarstanna i ministèren. Detta bref och Narbonnes svar offentliggjordes; man ville genom dessa inverka på konungen till Narbonnes förmån, men Ludvig XVI tog humör, eller åtminstone begagnade denna ogranlagenhet såsom anledning att afskeda Narbonne (1792 $^{9}/_{3}$), hvilket skedde *brusquement, brutalement, presque grossièrement*, såsom Fr. Masson, det franska utrikesdepartementets mot revolutionen ytterst fientligt sinnade historieskrifvare, uttrycker sig. Lagstiftande församlingen besvarade denna åtgärd med en förklaring, att Narbonne medförde nationens saknad, och ett beslut att de Lessart skulle åtalas inför den i Orléans sittande riksrätten ($^{10}/_{3}$). De Lessart, som måhända skulle kunnat rädda sig genom flykt, föredrog att underkasta sig ransakning och dom; han lät sig arresteras och fördes till Orléans. När efter den 10 aug. 1792, efter konungamaktens suspenderande och den kungliga familjens insättande i *le Temple*, revolutionsdomstolens föregångare, »Tribunalet af den 17 aug.», inrättades, äskade »folket», d. v. s. Paris-kommunen, att de i Orléans förvarade statsfångar skulle föras till Paris, för att dömas af det nya tribunalet. Lagstiftande församlingen skyndade naturligtvis att gå denna folkönskan till mötes, hvarpå kommunen till Orléans afsände hundra förrättningsmän, under befäl af den beryktade Fournier med tillnamnet *l'Américain*, för att verkställa fångarnes flyttning. Under denna färd inträffade en af revolutionens mest fasansfulla tilldragelser, då af de femtiotvå fångarne fyrtiofyra, bland dem Brissac de Lessart, på det ohyggligaste sätt massakrerades af en rasande folkmassa. i Versailles den 9 sept. 1792. En sådan utgång har M:me de Staël naturligtvis lika litet önskat som förutsett, men till hans »olycka» har hon, såsom Bergstedt säger, i sin mån indirekt bidragit.

nerad att resa till honom; och hon har äfven i sinnet att, om han skulle qvittera, följa honom, möjligtvis till England. Bör jag i dessa fall ge henne pass? Jag tror ej. Jag bör ej bidra att skaffa svenska ambassadricen tillfälle att promenera denna titel på ställen, der hofvet förmodligen ej vill ha henne. — — — Det är skada på henne. Hon har en i grunden ganska hederlig karakter, men det värsta hufvud i verlden».

Men, låtom oss återvända till friherre Staël von Holstein, som öfver Danmark, Hamburg, Belgien ankom till Paris den 25 februari 1793. Det af hr Léouzon Le Duc offentliggjorda urvalet af hans depecher stannar vid början af 1792, då Staël reste hem till Sverige, ehuru Gustaf III befalt honom att begifva sig till Schweiz, och först på sommaren återkomma till Sverige. De följande åren af Staëls diplomatiska verksamhet intill 1799 har hr Léouzon Le Duc, utan att meddela några nya aktstycken, korteligen résumerat efter de Schinkelska »Minnena». Vi ega ej rätt att klandra en plan, med hvilken utgifvaren antagligen har afsett att meddela hvad af Staëls diplomatiska korrespondens företrädesvis är af vigt för den franska historien. Men från svensk synpunkt åtminstone kunde man önska, dels att det väsentligaste af den svenska ambassadens, Staëls med fleres, brefvexling med det svenska kabinettet under de följande åren af 1790-talet blefve närmare undersökt och dess innehåll närmare belyst genom anlitande af, förmodligen befintligt, franskt arkiv-material. Hvarken de något förhastade underhandlingarna mellan Sverige och Frankrike år 1793 eller, än mindre, de som fördes 1795—1796, äro intill denna stund på ett tillfredsställande sätt redovisade. Det kan för öfrigt anmärkas, att brefven från Staël, Gambs m. fl. under dessa år långt ifrån sakna intresse för bedömande af revolutions-händelserna, och att för öfrigt Staëls rapporter från denna tid uti icke mindre mån, än de i utgifvarens samling meddelade, äro egnade att vederlägga den häfdvunna, ofördelaktiga meningen om Staëls politiska intelligens. Några antydningar härom torde ej vara ur vägen.

Hvad man än må tänka om Staëls sympatier för revolutionen, skall man dock ej kunna förebrå honom, att han hyllat och gillat skräckväldets blodbad. Ett af de fruktansvärdaste missgreppen, inrättandet af den parisiska revolutionsdomstolen, kunde dock på den tiden anses annorlunda, än efterverlden velat medgifva. Man vet, att Danton i denna åtgärd, som skulle få så rysliga följder, såg ett medel att rycka revolutionens verklige eller förmente fiender undan den *justice populaire*, hvars fasansfulla minne fortlefver under Septembermordens namn. Samma uppfattning återfinner man i Staëls bref. »Under flere dagar», skrifver han den 25 mars 1793, »har här i Paris varit en hemlig fermentation. En stor mängd af emigranter hafva blifvit arresterade, likväl utan minsta buller. Om ej *le Tribunal Révolutionnaire* snart sättes i activité, har man all anledning att frukta, det scenerna af den 2, 3 och 5 september nu åter igen förnyas». Han upprepar samma åsigt i ett senare bref. Ej mindre märkligt är det att höra ambassadpredikanten Gambs, som i Paris

genomlefde hela skräcktiden, vid den afgörande kampen mellan gironditerne och Berget taga parti *mot* de förre. Han ogillar den af girondister bestående tolfmanna-kommissionens åtgärder, som gåfvo närmaste anledningen till resningen den 31 maj. Girondisternes försök att tända det inbördes krigets låga dömer Gambs mycket strängt. På tal om insurgenterne i Vendée förmäler Gambs, huru presterne lyckats intala dem, att de som stupade skulle uppstå igen inom tre dagar. Den okunniga allmogens vidskepelse, tillägger han, skall man aldrig lyckas utrota, så länge man lemnar undervisningen i presternes händer, så länge man ej anförtror den åt lekmän, som i barnet se en varelse bestämd att gagna samhället och vara lycklig, hvars förmögenheter de böra utveckla, ej hopkrympa och qväfva. Ett sådant arbete kan ej väntas ens af de prester, som svurit den konstitutionela eden: ej heller de kunna frigöra sig från sin gamla *esprit de corps*, som gick ut på att främja okunnigheten, för att lättare kunna herska.

Staëls korrespondens från år 1793 är knapphändig. Om beskaffenheten af de subsidie-underhandlingar, han då förde med välfärdskomitén, ehuru han vistades i Paris såsom privatperson, och om vidden af det bemyndigande, som hertigen-regenten meddelat honom, eger man ej fullständiga underrättelser. Att han öfverskridit sina fullmakter och handlat sjelfrådigt, har väl blifvit sagdt, men icke bevisadt. Underhandlingarna ledde ej till något politiskt resultat, men för Staël medförde de, utom annat obehag, den anklagelse för brottslig egennytta, som en af de dåvarande maktegande sökt häfta vid hans namn. Den som sålunda angripit Staëls heder är visserligen ingen annan än Bertrand Barère, hvilkens lögnaktighet enligt Macaulays mening bör aktas för den präktigaste varieteten af *Mendacium Vasconicum* och kallas *Mendacium Barerianum*, men äfven en sådan lögnare som Barère kan ju en eller annan gång hafva råkat att tala sanning. Äfven mot en sådan mans positiva, detaljerade uppgifter kommer man ingen vart med den subjektiva öfvertygelse, som vi hysa, att Staël ej begått och ej var i stånd att begå den låghet, som Barère skyller honom för. Då en motbevisning naturligtvis ej kan åstadkommas, så må det betraktas som en förmån för Staëls minne, att den man, som skulle hafva varit Staëls medbrottsling i det af Barère uppgifna fallet, nämligen Danton, väl numera, tack vare A. Robinets forskningar i den ryktbare folktribunens lefnadshistoria, får anses rentvådd från anklagelserna för ett penningbegär, som ej skydde olofliga medel. Barères berättelse innehåller f. ö., korteligen sagdt, att Staël erbjöd välfärdskomitén en svensk flottas biträde mot England, men för denna hjelp begärde 12 till 15 millioner i subsidier, att Danton understödde denna plan, medan deremot Barère motsatte sig den. Mycket riktigt karakteriserar Barère, i förbigående sagdt, de svenska anbuden — de må nu hafva haft denna eller en något skiljaktig lydelse — såsom *une spéculation fiscale*. I följd af Barères motstånd skall Danton sedermera hafva hittat på det förslaget, att Staël skulle begifva sig till Stockholm, för att der få

den erbjudna maritima hjelpens storlek af vederbörande på ett bindande sätt bestämd; men till resekostnader och för sakens bedrifvande i Stockholm borde till Staël förskjutas 600,000 francs. Icke heller detta förslag ville Barère inlåta sig på, eller åtminstone ej taga någon del af ansvaret för ett sådant välfärds-komiténs beslut. Danton passade då på en gång, när Barère var sysselsatt i konventet, att förmå välfärdskomitén att uppdraga åt utrikesministern att till Staël utbetala 100,000 écus, hvarpå Staël reste till Coppet, och man aldrig mer hörde talas om Sveriges kooperation till sjös mot England [1]).

I maj 1793 lemnade Staël Frankrikes hufvudstad och reste till Schweiz, hvarifrån han mot årets slut begaf sig hem till Sverige. Paris återsåg han först i januari 1795, sedan vederbörande i Stockholm åter funnit tiden vara inne att närma sig republiken, för att — utverka dessa subsidier, som tyckas hafva varit sjelfva hjertpunkten i hertigen-regentens politik. Det skifte af Staëls diplomatiska carrière, som nu börjar, räknar en dag af glans, den då han inför konventet aflemnade sin fullmakt såsom svensk ambassadör hos republiken (24 april 1795), och då det i konventet föreslogs att i dess samlingssal den svenska flaggan skulle uppsättas. Visserligen afslöt han också med republiken ett hemligt, provisoriskt fördrag och beredde vederbörande i Stockholm den så länge åtrådda njutningen af en första penningeremiss, jemte löfte om fortsättning. Äfvenledes utverkade han ett löfte, att, vid republikens fredsslut med napolitanska hofvet, detta senare skulle tillförbindas att lemna Sverige upprättelse för sitt beteende vid den Armfeltska sammansvärjningen. Men snart kom den ena fnurran efter den andra på det nya vänskapsbandet. I Paris fordrade man valuta för de lemnade och de utlofvade penningarna, man fordrade en oförskräckt hållning mot England, en neutralitet, som vore »väpnad» till gagnet, ej blott till namnet. Från Stockholm åter kältades med tröttande enformighet: pengar, pengar, mera pengar. Man kan ej utan deltagande följa Staël i hans outtröttliga och visst icke oskickliga bemödanden under det långa diplomatiska fälttåget för dessa ömkliga subsidier, som han i hvarje ögonblick trodde sig gripa, men som oupphörligt gledo honom ur händerna. Ännu mera blifver detta händelsen, när hertigen-regenten och Reuterholm, uppskrämde och förvirrade, började närma sig till Ryssland. De styrande i Paris blefvo ej länge i okunnighet om denna vändning, som naturligtvis för Staël tillintetgjorde hvarje utsigt att lyckas. Han åter, mindre underkunnig om hvad som föregick hemma, måste försäkra att ingen förändring inträdt i den svenska regeringens afsigter. Man lät honom fortfarande vidhålla, att Sverige önskade den svensk-franska alliansens utvidgning till en stor, emot England och Ryssland riktad, neutral liga; naturligtvis måste han på samma gång, dagligen och stundligen, påminna om, nästan tigga om dessa subsidier, hvilka man i Paris var så mycket mindre hågad att lemna

[1]) Staël karakteriserar Barère lika kort som träffande, när han i ett bref yttrar: »icke grymhet, utan feghet är hufvuddraget i hans lynne, och han har tjent brottet till understöd, för att ej bli dess offer».

som man ansåg sig veta, att den första sändningen ej användts till sitt rätta ändamål, flottans iståndsättande, utan till onödiga lyxutgifter. I denna bedröfliga belägenhet förkroppsligar han den definition, i hvilken Henry Wotton för några hundra år sedan betecknade diplomatens yrke: *Legatus est vir bonus, peregre missus ad mentiendum reipublicæ causa.*

Medan man i Stockholm beredde Staël de oöfvervinneliga hinder, på hvilka hans bemödanden strandade, förargades man, att han ej förmådde göra det omöjliga möjligt. Det sätt, hvarpå de maktegande behandlade honom, vittnar om en obeskriflig lumpenhet. Gång efter annan måste Staël beklaga sig öfver den förlägenhet, han iråkade genom löneqvartalens uteblifvande i månadtal; andra beskickningar deremot fingo dem i skälig tid. Hans sekreterare måste, ej utan svårigheter, låna penningar för att kunna hemsända en kabinettskurir. Staël skrifver till rikskansleren att, utom hans och legationens personliga embarras, »K. M:ts och rikets kredit i den mån deraf blifver lidande, att, om så påfordras, ingen af ambassaden kan negociera 100 louisdor till K. M:ts tjenst». Men icke nog härmed. Hertigen-regenten vägrade att ersätta Staël en betydlig summa, som denne på högvederbörlig befallning upplånat till hemliga utgifter under de för hertigen och hans gunstling så vigtiga subsidie-underhandlingarna. Än värre, denna vägran var ej ett brutalt nej, utan ett knep, der det perfida och det lumpna förmälas med hvarandra; hertigen fordrade nämligen att Staël skulle framlägga verifikationer! Ambassadören skrifver härom till rikskansleren (1796 $^{22}/_{4}$):

»Sedan min ankomst till Paris nästlidet år erhöll jag h. k. h. hert.-regentens nåd. befallning, att till befrämjande af de mig i nåder anförtrodda negociationer med franska republiken använda, om så behöfdes, en fixerad summa af 300,000 livres tournois. Icke finnandes de förmåner, som sedermera medelst traktaten erhöllos, hvarken svarande emot hvad Sverige medelst dess under kriget iakttagna uppförande förtjent eller hade bort sig förvänta, inskränkte jag sjelf de till denna negociation i hemlighet använde medel till en tredjedel. Denne tredjedel, som utgör 100,000 livres, måste jag då negociera, och har räkning derå med Signeul blifvit insänd. Denna räkning var ej qvitterad; men kan ej heller blifva det. E. E. har sig sjelf nogsamt bekant, att vid dylika tillfällen man icke fordrar qvittens, och att det är mig en omöjlighet sådana producera. Enligt h. k. h. regentens nådiga skrifvelse hade jag trott mig berättigad att rembounsera mig derför af den första skedda utbetalningen af subsidierne; men som misstankar härstädes deraf kunde uppstå, dömde jag tjenligast att låta remisserna derför ske ifrån Stockholm, samt förtröstade mig i öfrigt på E. E. höggunstige och bevågne åtanke. Men då jag emot förmodan och vana denna gång icke dermed blifvit hugnad; och derjemte det hopp jag haft att ambassadens traktamenten (hvilka, oaktadt fjerde månaden nästan redan förflutit, ännu icke ankommit) skulle blifva till densamma remitterade, slagit fel, samt medelst uteblifvande af så det ena som det andra all ressource

är mig betagen, och det i den grad att, om K. M:t anbefalte mig göra något som var åtföljdt af femtio louisdorers kostnad, egde jag icke medel att lyfte denna summa; så vågar jag på det ödmjukaste anhålla, det behagade E. E. lägga denna min belägenhet under h. k. h. regentens ögon med sådana färger, att högstbemälte herre nådigst täcktes låta förhjelpa mig ur min förlägenhet. Jag lemnar åt E. E. egna högst upplysta ompröfvande att döma, huru stor den är, då kuriren Hellström i brist af penningar, hvilka jag hvarken för K. M:ts och kronans eller egen räkning kunnat uppnegociera, måst uppskjuta sin resa inemot 3:ne dagar. Detta uppskof hade blifvit än mera förlängdt, om intet k. sekreteraren König (hvilken betagit sig yttersta ressource och är i lika förlägenhet som jag i anseende till qvartalernes uteblifvande) hade på dess egen kredit dragit för 100 louisdorer, som kostade fjortonhundra mark banko. Denna operation har likväl ej skett utan svårighet, ty krediten härstädes är lika liten, som misstroendet stort, och penningen rar».

Vederbörande i Stockholm tyckas hafva funnit i sin ordning att låta den rike Neckers måg taga sig fram bäst han kunde. De torde till och med hafva gifvit honom den anvisningen att vända sig till svärfadern: åtminstone se vi, att Staël i bref till rikskansleren uttryckligen förklarar, att hans »relation» till Necker ej beredde honom någon financiel hjelp. Var giftermålet med dennes dotter å Staëls sida en ekonomisk spekulation, så slog det illa ut äfven i detta hänseende. Det säges väl ofta, att hon bragte honom *en dot une fortune immense* (se t. ex. Biographie étrangère, Paris 1819), äfven herr L. Le Duc talar om hans *opulence,* men det är ej rätt klart hur härmed sig förhåller. M:me Necker de Saussure säger, att baron Staëls »slöseri» medförde en »oordning» i hans affärer, för hvilken hustrun ansåg sig böra skydda sina barns förmögenhet, men att likväl denna *séparation* mellan makarne ej blef långvarig. Att hon med så lätt hand berör ämnet, ser ut som en skonsamhet mot Staël, men kan också vara ett af dessa familjelegendens konstgrepp, hvarigenom man sökt hvälfva all orätt på ena parten och få den andra förklarad för skuldlös.

Missnöjet med Staël, som ej kunde utverka nog penningar åt hertigen, och den nya vänskapen med Ryssland föranledde Staëls återkallande om våren 1796. Uppgiften, att han hos direktoriet intrigerade mot Rehausens erkännande såsom chargé d'affaires, är lika litet bevisad som åtskilliga andra beskyllningar mot honom.

Icke blott för kännedomen om relationerna mellan Sverige och Frankrike och om hertigen-regentens styrelsekonst förtjenar den del af Staëls diplomatiska korrespondens, som hr Léouzon Le Duc lemnat ur sigte, rätt mycken uppmärksamhet. Äfven vid en och annan punkt af revolutionshistorien är den af intresse. Vi hålla till och med före, att Staël under dessa senare år stundom röjer ett säkrare omdöme om ställningar och förhållanden i Frankrike, än i brefven från en tidigare period. Den konturteckning t. ex., som han en gång lemnar af öfvergången från konvents- till direktorial-regeringen och den senares första månader, förblifver äfven i det ljus, som nu-

mera faller öfver den tiden och dess handlande personer, korrekt och träffande. Den ställning, Staël personligen intog till de makthafvande, det förtjenta anseende han åtnjöt, erbjödo honom naturligen godt tillfälle till iakttagelser. För att exempelvis nämna en mindre betydande, men ganska karakteristisk episod, så fullständigar Staëls berättelse den framställning af Toscanske ministern grefve Carlettis utvisning ur Frankrike, som läses i *Mémoires du Comte Miot de Melito*.

Vi tro sålunda att en efterskörd i Staëls papper ej skulle blifva utan frukt. Men detta förminskar ej vår erkänsla mot herr Léouzon Le Duc för det urval, han offentliggjort. Visserligen får man vid läsningen af dessa bref mången anledning att besinna, att den som i efterhand granskar en historisk utveckling bör ställa måttliga anspråk på skarpsinne hos dem, hvilka såsom samtida och omgifna af stridiga meningars, passioners och intressens tumult, sökte bedöma det knappt mer än började förloppet och genomskåda den närmaste framtiden. Visserligen finner man här stundom rätt förhastade omdömen. Men om hvilka andra dylika dokument, om hvilka verkligen samtida memoirer, som ej blifvit rättade efteråt, gäller icke detta?

Staël framstår här såsom en fosterlandsälskande man, en rättrådig man, den der sade sanningen, ehuru han visste att den ej var välkommen, en vän af konstitutionel folkfrihet, låt vara något entusiastisk — om detta är ett fel — samt en sundt och klokt tänkande man. Vi förkasta derför den dom, som öfver honom fälles i ett bekant svenskt memoireverk, der under den förste utgifvarens hand uppfattningens tanklöshet och den slarfviga behandlingen af fakta täfla om främsta rummet. Det är tid att kasta bort den gängse mening, som gjort friherre Staël von Holstein till *repoussoir* för M:me de Staël såsom personifikation af alla de högsta fullkomligheter, moraliska och estetiska. Det är icke lofligt att såsom historia erkänna familjelegenden om M:me de Staël, ej heller en Sainte-Beuves knäböjande hosianna till den namnkunniga slottsfrun på Coppet.

Herr Léouzon Le Duc har till Staëls korrespondens fogat Brinkmans depecher från Paris 1799. »Entre 1792 et 1799 il existe une lacune», säger utgifvaren. Det är, som vi sett, alldeles icke händelsen. Hvilken ersättning bereder oss nu den Brinkmanska brefvexlingen 1799 för det material från 1792—1799, som utgifvaren förbisett, och som f. ö. ej är inskränkt till de samlingar, ur hvilka här ofvan ett och annat meddelats? Utgifvaren vitsordar Brinkmans utomordentliga klarsynthet och samvetsgranna opartiskhet, lofvar oss fakta, som hittills varit föga kända eller hvilkas sammanhang ej varit rätt fattadt. Vi hafva derför med mycken nygirighet gått till läsningen af dessa bref, ty vid jemförelse med den föregående revolutionstidens och den efterföljande kejserliga envåldstidens skarpa konturer företer direktorial-epoken en mycket oredig uppsyn utan fast markerade drag; och en i gigantiska proportioner förhandenvarande, altjemnt sig ökande literatur öfver denna tidrymds historia lemnar ännu ingen utsigt till ljus i detta villande dunkel. Men vi kunna ej dela den ärade utgifvarens åsigt. I Brinkmans bref finnes icke,

såvidt vi kunnat skönja, något enda hittils föga kändt faktum omförmäldt och beskrifvet, och vi trotsa eho det vara må att upptäcka ens minsta bit af en ledtråd genom virrvarret af de förut bekanta, i dessa pedantiska, stundom rent af enfaldiga depecher, som i hvarje rad bära den svettande mödans spår. B. gör på oss intrycket af en i diplomatuniform utspökad *précieuse ridicule*. Det är vidare alls icke uppbyggligt att se honom använda all sin flit uppå att hålla för Sverige ett tillfälle öppet att, med någorlunda väl bevaradt sken, definitivt bryta med Frankrike. Detta må stå i full öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs önskningar och ordres, men månne det ej hade varit mera både patriotiskt och lojalt att varna mot den tillämnade äfventyrs-politiken? Ett sådant råd tillåter sig Brinkman aldrig. Att för »klarsynthet», för ett »intensivt filosofiskt skarpsinne» prisa en man, som efter den 18 brumaire är i stånd att skrifva hem till sin regering, att »fransmännens stora flertal otvifvelaktigt skulle föredraga den legitima dynastiens återinsättande», det förefaller oss såsom den blodigaste satir. Den förmenta filosofien går här öfver i simpel farce. Eller var dock B. möjligen ej *så* dåraktig, att han trodde hvad han sjelf skref, och sträckte sig hans loyauté ända derhän, att han, äfven med fara att göra sig löjlig inför sig sjelf, skref hvad han trodde kunna göra honom »behaglig inför tronen»? Ty till lektyr för rikskansleren Sparre och konung Gustaf IV Adolf passade onekligen dylika omdömen om sinnesstämningen i Frankrike.

Brinkman förkunnar efter Bonapartes statskupp, att bland *les Républicains purs* funnes mycket få, som ej skulle vara mycket belåtna med att få en anställning under sakernas nya ordning. Om detta skall räknas för ett prof af »samvetsgrann opartiskhet», så veta vi knapt någon smädelse, som ej lika gerna kan få åtnjuta samma hedersnamn. Det är sant, att der funnos jakobiner, som under den nya régimen läto göra sig till grefvar och senatorer. Men om ett helt parti skall fördömas för några medlemmars skull, så är det billigt att ihågkomma de rojalister och aristokrater som i sin ordning blifvit ultra-jakobiner. De äro ej så lätt räknade, alla de, om hvilka man kan säga, såsom den anti-republikanske historieskrifvaren H. Wallon om general de la Valette, en af upphofsmännen till Custines död på schavotten: *»d'autant plus jacobin qu'il avait été marquis»*. Det är en ringa konst och förtjenst att i lugna tider vidhålla en gång uttalade opinioner och vara ytligt konseqvent. Situationen är något annorlunda under en politisk jordbäfning sådan som franska revolutionen. Paris-kommunens *procureur syndic* herr Anaxagoras Chaumette föreslog i kommunalrådet den 10 oktober 1793 att, jemte flere andra kategorier, för »misstänkte» förklara: *Ceux qui ont changé de conduite et de langage selon les événements.* Skall denna regel äfven gälla för häfdatecknarens värf, så kan man åtminstone fordra, att den tillämpas opartiskt, ej mindre på markiser, som blifvit jakobiner, än på jakobiner, som blifvit grefvar och senatorer. Hvad jakobinerne vidkommer, så kände dem Bonaparte bättre än Brinkman, och derför lät han efter det *rojalistiska* attentatet år 1800 (»helvetes-

maskinen») utan ransakning och dom deportera jakobiner i massa, att dö i Guyanas pestluft. Under jakobin-namnet sammanblandar man ständigt revolutionsdomstolarnes blodhundar med många af revolutionens ädlaste män. Om bland jakobinerne funnos många »store brottslingar», så funnos der också de, hvilka A. Peyrat i den ljungande stridsskriften mot Edgar Quinet kallat *ces grands calomniés de l'histoire.*

A. Hedin.

Svenska Folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute eller Ett tusen år af Svenska bildningens och sedernas historia af *August Strindberg.* Med illustrationer af C. Larsson m. fl. 1 häftet. 80 ss. 8. Stockholm 1881. C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

Det första häftet af Hr Strindbergs länge bebådade verk har nyss utkommit och, ehuru jag annars ej här skulle yttrat mig om de första fem arken af en bok som skall räkna sextio, gör jag för denna gång ett undantag.

Historikerns uppmärksamhet ådrager sig nämligen å föreliggande häfte företrädesvis en anmälan, som af Hr S. undertecknad väl tills vidare bör få gälla som ett företal och som, jag är ledsen att behöfva säga det om en begåfvad författare, innehåller en framställning lika öfverraskande som falsk och vilseledande. Herr S. börjar med att anföra Geijers bekanta ord, att det svenska folkets historia är dess konungars, och fortsätter: »Den bok han kallat Svenska folkets historia är dock hufvudsakligen de kungliga familjernas, officerarnes och embetsmännens historia, här och der försedd med några kortfattade tillägg om huru »konungen uppmuntrade näringarna, bergsbruket, konsterna» eller huru det var en och annan hungersnöd i landet, under det kungen var ute i dessa krig, som ofta endast varit stora jagtpartier; andra samhällsmedlemmar än konungens tjenare hafva icke blifvit räknade till Svenska folket af vår berömde historieskrifvare, oaktadt denne ändock varit beskyld för adelshat».

Hvar och en som läst Geijers historia inser att Hr S:s nu anförda ord blott innehålla en sanningslös beskyllning. Dess framkastande har man svårt att förstå, äfven när man läst de ord, som förf. tillägger: »För att godtgöra denna ensidighet har jag tagit till min uppgift att skrifva Svenska folkets historia under konungarnes» o. s. v. Ty hvad är det Hr S. skall gifva oss i st. f. Geijers och vi förmoda våra andra »kungliga» historieskrifvares verk? Jo, läser man hans anmälan till slut, finner man att det helt enkelt är en s. k. kulturhistoria för Sverige, ett arbete af ett slag, som utomlands räknar motstycken i mängd och väl icke heller i vårt land torde sakna föregångare, ehuru Hr S. derom ingenting yttrat. Att Hr S. träder i dessas fotspår är mycket förtjenstfullt, men idéen är ingalunda ny och behöfde sålunda visserligen icke i en så tillspetsad antites framställas. Men deremot torde Hr S. i ett fall be-

finna sig i det närmaste utan föregångare inom och utom Sverige. Det är i sitt här ofvan antydda försök att för sitt arbetes räkning utmärka den bästa föregående historiska litteraturen i sitt land med omdömen, som, om de icke äro dåraktigt munväder endast, väl skola betyda att denna historia för nutidens mensklighet har intet eller föga reelt värde; i hvarje fall innebära ett förringande. Jag vill icke förklara eller ursäkta Geijers sätt att skrifva sin historia dermed att han saknat de förmåner, som ett par generationer senare stått Hr S. till buds och af honom åberopas: Kungliga bibliotekets tillgänglighet, Statens Historiska Museum, Hr Hazelius' nordiska Museum och den senaste Konstindustriutställningen. Jag vågar helt enkelt påstå att hvad Geijer kallade Svenska folkets historia fullt ut lika väl som Hr S:s arbete motsvarar detta namn. Det kan vara intressant och värdefullt att få höra huru »de bodde, åto och drucko, huru de klädde sig, gifte sig, döptes, begrofvos» o. s. v., det beror aldeles på huru redbart och samvetsgrant ett dylikt arbete utföres, men i och för sig är detta icke historia, det är folkkunskap, och kan med nödiga förändringar förtäljas om hvilket naturfolk som helst. En plats bland historiska kunskapsarter får en dylik framställning först, för så vidt den handlar om ett folk som haft en verklig historisk utveckling. Och skulle sålunda icke den framställning vara folkets historia och i alla tider vara det, hvilken, såsom Geijers, säger oss huru skilda stammar kommit att blifva ett »historiskt» folk, huru detta utdanat sin lagstiftning, sitt samhällsskick, sin religionsförfattning o. s. v.? Skulle detta blott vara »konungarnes, officerarnes och embetsmännens historia»?

Innehållet af första häftet ger ej anledning till någon ändring i uppfattningen. Arbetet har, som man kunde förutsätta, stora formella förtjenster och är väl illustreradt. Stilen är, för att icke säga något annat, i historiska arbeten ovanlig; behandlingen och synpunkterna stundom nya och intressanta. Men att det till arten skulle skilja sig från t. ex. det arbete om »Sveriges Medeltid», som är under utgifning af en annan författare, har jag ej kunnat finna. Att Hr S. möjligen icke desto mindre kan ha för afsigt att vilja reformera uppfattningen af vår samhällsutveckling tyckes framgå ur enstaka yttranden. Det heter t. ex. s. 46 om folkets beslut vid Ansgarii ankomst att kristendomen skulle få fritt förkunnas: »det skulle dröja tusen år, innan folket återfick sin frihet att yttra sig högt och bestämmande i sina egna angelägenheter; det fick den icke, det är sant, ty de väldige skänka aldrig något; men det håller på att taga igen den nu» eller s. 65: »när stormannen slagit under sig frukterna af andras arbete och befunnits lämplig för despotiens ändamål blef han riddare». Jag beklagar att Hr S. med dylika lika haltlösa som meningslösa satser skall skada sitt eget verk. Med paradoxer skrifver man ingen historia, och skulle vi här ha att söka det nya ljus, som »Svenska folkets historia under konungarnes» skall sprida då är jag rädd för att meningarne om detsammas värde blifva delade.

E. Hildebrand.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1881, h. 3** inneh. bl. a.: C. Goos, Den moderne stat. I. — Literaturöfversigt: Christusbilledet af L. Dietrichson, anm. af J. L. Ussing. — **H. 4** inneh. bl. a.: C. Goos, Den moderne stat. II. — Literaturöfversigt: G. Storm, Norsk histor. literatur i 1879 och 1880. — Geschichte der Literatur des Skandinav. Nordens von F. Winkel-Horn, anm. af H. Schück. — Bidrag til en hist.-topograf. Beskrivelse af Island ved P. E. Kr. Kålund och Alþingisstaður hinn forni við Öxará ved S. Guðmundsson, anm. af R. Arpi.

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, h. 3** inneh. bl. a.: O. Sjögren, Georg Adlersparre. — **H. 4** inneh. bl. a.: Efil, De missnöjda i Ryssland.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift utg. af C. A. Klingspor, **IX.** inneh. bl. a.: Bidrag till Upplands beskrifning (forts.). — P. J. Lindal, Mynt, präglade i Upsala (sl.). — Dens., Nyfunnen runsten. — Dens., Utförsel af runstenar.

Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1881, h. 11 inneh. bl. a.: C. v. Saarauw, Die Feldzüge Karl's XII, anm. af L. T—n (i motsats mot tyska recensioner mycket erkännande).

Tidskrift för Lagstiftning, Lagskipning och Förvaltning, utg. af C. Naumann, **1881, n. 2 & 3,** inneh. bl. a.: B. K. Grenander, En episod fr. behandl. af frågan om förändrad tryckfrihetsförordning vid 1812 års riksdag. — **N. 4,** bl. a.: Ur sextonhundratalet rättsskipning, medd. af W. Uppström. — **N. 5 & 6,** bl. a.: B. K. Grenander, Några anteckningar rör. konst.-utskottets fördelning å afdelningar i och för läsningen af statsrådsprotokoller (fr. 1810—1823 års riksdagar).

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, **April 1881,** inneh. bl. a.: M. G. Schybergson, Anders Fryxell. — R. Castrén, Länsrepresentationen i Finland. — **Maj 1881** inneh. bl. a.: I bokhandeln: Anm. af Hausen, Bidrag till Finlands Hist.; Sv. Autografsällskapets Tidskr.; K. Bibliotekets Handl.; Buckle, Civilisationens Hist. i England; Renan, Rom o. Kristendomen; Bang, Kirken og Romerstaten indt. Const. d. st.; Dane Normænds Udvandr. til Holland og England i nyere tid. — **Juni 1881** inneh. bl. a.: G. Frosterus, De vestl. finska folken i forntiden. — I bokhandeln: Anm. af Y. S. Forsmans Inbjudningsskrift till prof. J. R. Danielssons installation (ang. forna jordegendomsförhållanden i Finland: tendentiös och ohistorisk); Tvänne förslag till Finlands styrelse utg. af K. K. Tigerstedt. — **Juli 1881** inneh. bl. a.: F. Frosterus, De vestliga finska folken i forntiden, II. — C. G. Estlander, Mor och son. Teckning ur familjelifvet i Finland för 100 år sen. III—IV. (familjen Stjernvall; från tiden för Anjalaförbundet). — **Aug. 1881** inneh. bl. a.: I bokhandeln: Anm. af Wasastjerna, Finska ättartaflor (gör åtsk. tillägg och rättelser); Silfverstolpe, Hist. Bibliotek; Svensk Hist. Tidskrift.

Historisk Tidskrift, udg. af den Norske Histor. Forening, And. Række; **III, h.** 1. — G. Storm, Magnus Barfods Vesterhavstog. — K. G. Bröndsted, En kirkelig Allegori og en nordisk Mythe. — L. Daae, Af N. Wergelands utrykte Christianssands Beskrivelse. — Smaastykker. — **Bilaga:** Peder Cl. Friis' Samlede skrifter, h. 4.

Historisk Tidskrift utg. af den danske histor. Forening. Redig. af C. F. Bricka. Femte Række **II, h. 3.** — A. Heise, Det ældste Kjøbenhavn og den nyere Granskning (ang. den mellan O. Nielsen och A. D. Jørgensen förda tvisten om Köpenhamns ålder). — E. Løffler, Bidrag till Bedømmelse af Dannebrog-Sagnets histor. Værd. — W. Mollerup, Bidrag til den nord. Syvaarskrigs Historie. — Chr. Bruun, Et Bidrag til den rette Forstaaelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660. Literatur og Kritik. (Bl. a.: Fortegnelse over dansk histor. Litteratur vedrør. Fædrelandets Historie for Aaret 1880. Af W. Mollerup.) m. m.

Danske Magazin, Fjerde Række. **V, 1,** inneh. bl. a.: V. Aktstykker til Oplysning om Kongeskiftet efter Valdemar Atterdags død af W. Mollerup (1—10, 1375—1380. Ur storhertigl. ark. i Schwerin). — VI. Beretning till K. Christian IV fra Chr. Friis og Br. Ranzau om forskjellige Krigsforhold, 1612 (om anfallet på Öland bl. a.). — IX. Dronning Christines Brevbog 1504—1511 Livgedinget vedkommende.

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1881, 4.** — Th. Flathe, Die Memoiren des Herrn v. Friesen. — H. Nissen, Der Ausbruch des Bürgerkriegs 49 v. Chr. 2. — Literaturbericht (bl. a.: v. Wietersheim und Dahn, Geschichte der Völkerwanderung. I; Waitz, Deutsche Verfass-geschichte, I, 3 Aufl.; Maurenbrecher, Geschichte der kathol. Reformation, I). — **1881, 5.** — F. K. v. Wegele, Zur Kritik der neuesten Literatur über der Rastadter Gesandtenmord. — M. Duncker, Die Schlacht von Marathon, — R. Pauli, Stuart und Sobieski. — Literaturbericht (bl. a.: Schybergson, Evangel. Allians, 1624—25; Schiern, Nyere histor. Studier; Magazin der russ. hist. Gesellsch. 1—27 och andra ryska urkundspublikationer).

Mittheilungen des Instituts für oesterreich. Geschichtsforschung, 1881 h. 2 inneh. bl. a. anm. af Kullberg, Sv. Riksrådets Prot. I; Montan, Bidrag t. Sv. Historia.

Revue Historique, XVI, **1881, Mai-Juin.** — G. Fagniez, Le commerce de la France sous Henri IV. — A. D. Xénopol, Les démembrements de la Moldavie. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. Autriche. Bohême. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques etc. — Chronique et Bibliographie. — **Juillet-Août.** — A. D. Xénopol, Les démembrements de la Moldavie, 2. — Mélanges et Documents. — Bulletin Historique: France (bl. a. nyare arbeten om fr. revolutionen). Allemagne. — Comptes-rendus critiques, — Publications périodiques etc. — Chronique et Bibliographie. — XVII, **1881, Sept.—Oct.** — P. Guiraud, De la réforme des Comices centuriates au III s. av. J.-C. — A. Sorel, L'Autriche et le Comité de salut public, avr. 1795. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. Pays-Bas. Pologne. — Comptes-rendus critiques etc.

Öfversigter och Granskningar.[1])

Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjöbenhavn (1629—1660). Af *J. A. Fridericia*. II. Fra freden i Prag til freden i Brömsebro (1635—1645). Kjöbenhavn 1881. 524 sid. 8:o.

För fem år sedan utkom första delen af detta arbete och tillvann sig med allt skäl ett godt erkännande. Dess fortsättning, som vi nu gå att anmäla, har ej jäfvat de förväntningar, som då väcktes. Författaren har lyckats utsträcka sina arkivforskningar, så att de omfattat ej blott samlingarna i Köpenhamn, Dresden och Haag, utan äfven dem i Vien, Paris och Stockholm. Derjämte har han med en sällspord noggranhet uppletat och tillgodogjort sig äfven de mest aflägsna källor, som den tryckta litteraturen har att erbjuda. De massor af material, som genom denna forskningens grundlighet stått författaren till buds, hafva lyckligtvis ej öfverväldigat honom. Han beherskar sitt ämne och förlorar aldrig öfversigten öfver det hela, äfven der han tecknar i detalj; uppdelningen af ämnet är redig och framställningen klar och lätt. Sitt värf som häfdatecknare fullgör han med en berömvärd opartiskhet, så mycket mera värd vårt erkännande, som han har att teckna en tid, hvilken än i dag sätter sinnet i lifligare rörelse och gör det svårt för både dansk och svensk att döma rättvist.

För den danske läsaren har arbetet ett alldeles särskildt intresse, derför att det uppbrutit en ny väg öfver ett hittils föga bearbetadt fält i Danmarks historia. Men det har ej mindre att bjuda oss, och detta ej blott derför att Sveriges och Danmarks historia för denna tid ega så talrika beröringspunkter, utan äfven derför att författaren altjämt ställer den allmänna europeiska politiken och särskildt Sveriges som bakgrund åt den bild han tecknar af Danmarks yttre historia. Den vidsträcktare synvidd han sålunda för priset af ökad möda förvärfvat, belönar sig sjelf genom den klarhet i händelsernas sammanhang och den riktiga uppfattning af deras relativa betydelse, som deraf blifver en följd. Och man måste hålla författaren räkning för, att han vid utredningen af främmande staters politik ej ryggat tillbaka för den mödosamma uppgiften att der det varit honom möjligt gå direkt till källorna och med dessas ledning bilda sig ett sjelfständigt omdöme. Det är ej litet som för den svenske häfdatecknaren står att finna i detta arbete. Vi ega

---

[1]) Red. hade för detta häfte äfven beräknat anmälningar af några märkligare historiska arbeten på svenska, men måste dröja med deras meddelande till nästa årgång, helst det för tidskriften bestämda omfånget redan öfverskridits.

visserligen Odhners bägge utmärkta arbeten, af hvilka särskildt det ena i sin omfattande framställning af de Westfaliska fredsunderhandlingarna redan gifvit oss mycket af hvad författaren meddelar, och Hammarström har i en akademisk afhandling tecknat ej blott underhandlingen i Brömsebro, utan äfven hufvuddragen i den konflikt, som närmast förde till kriget 1643—45. Men just i afseende på den sistnämnda frågan har Fridericias bok ofantligt mycket nytt att bjuda och ej häller så litet för en närmare kännedom om vår tyska politik och främmande makters ställning till denna.

Det måste för en dansk häfdatecknare ofta kännas tungt att skildra sitt fosterlands öden under denna tid, ty det är historien om en stat som drabbas af slag på slag och som sjunker i yttre anseende och inre kraft. Det anseende, som för en tid omgaf Kristian IV:s tron närmast efter Kalmarkrigets lyckosamma slut, bleknade alt mer för glansen af Gustaf Adolfs segrar. Inblandningen i trettioåriga kriget visade Danmarks svaghet och skakade djupt dess inflytande. Efter freden i Lybeck kände sig Kristian alt mera isolerad, i den mån den mäktiga granne, som han fruktade och hatade, utbredde sig åt alla sidor, för hvarje steg drifvande in en ny kil i det danska väldets lossnande fogar. Den ljusning som Gustaf Adolfs död och nederlaget vid Nördlingen för ett ögonblick framkallade försvann snart, sedan Oxenstjernas fasthet och den svenska vapenlyckan återstält den rubbade jämvigten å Sveriges sida. På diplomatiens fält led Kristian nederlag efter nederlag, och när omsider det vapenskifte han genom eget förvållande dragit öfver sitt hufvud bröt ut, var det endast hans egen energi och Danmarks gamla styrka på hafven, som räddade hans rike från fullständig undergång.

Det ansvar som Kristian sjelf bär för dessa olyckor genom den riktning han personligen gifvit åt Danmarks politik är ej ringa. Han stod en gång vid skiljovägen, då det protestantiska Europa blickade upp till nordens konungar, såsom de hvilka ensamme kunde hejda katolicismens och Habsburgska husets anstormande öfvermakt. Men han hade ej kunnat öfvervinna sig sjelf och sitt lands traditioner genom att ärligt räcka Gustaf Adolf handen. Af afundsjuka mot denne kastade han sig oförberedd in i en kamp, hvars innersta omfattande betydelse ej var honom klar och för hvilken han derför äfven saknade krafter. Och härmed var Danmarks öde beseglad. Förödmjukad, försvagad och med sjunket anseende trädde Kristian ur striden, offrande protestantismens sak. Så mycket bittrare kändes det att straxt derefter se den glänsande medtäflaren med så oerhörd framgång lösa den svåra uppgift som knäckt Danmarks krafter. Och så som Kristian nu en gång slagit in i sin politik, måste hvarje Sveriges framgång kännas som ett nederlag för Danmark. Det hade fordrats en mycket upphöjdare karaktär, en mycket större statsmannavishet och en mycket mera storslagen personlighet, än Kristian IV var, för att lotsa det danska statsskeppet fram emellan de skär, af hvilka det omgafs. Han kunde det visser-

ligen icke. Äregirig och ej utan kraft, men på samma gång småsint, inskränkt högfärdig och utan karaktärens hållning, kunde han ej nöja sig med den lott, som hans ställning, krafter och politiska intresse angåfvo, än mindre fördraga andras framgångar. Hans riksråd förordade visserligen ständigt en fredlig politik, detta dock ej mindre af egoistiska syften, än af verklig insigt i ställningens fordringar (rådslaget af 1639 vittnar dock om, huru mycket bättre än konungen de uppfattade Danmarks intresse och bedömde hvilken politik som borde följas), men enda resultatet häraf var en förlamande inre oenighet, ty Kristian lät sig deraf ej hejdas i sin oroliga politik, förr än denna slutligen drog ofärd öfver hans hufvud. Författaren döljer ingalunda Kristians fel eller förringar hans tunga ansvar. Träffande tecknar han honom som statsman genom att säga, att han saknade den sjelfbeherskning och den öfverlägsenhet, som sammanfattar ett rikes politiska förhållanden under en enda gemensam upphöjd synpunkt och med denna oafvändt för ögat handlar fast och följdriktigt. Och han visar huru detta isynnerhet framträder i Kristians nordiska politik, der han hade långt större utrymme för sitt personliga initiativ än i den tyska frågan, der han trots sin lifliga diplomatiska verksamhet dock alltid var och kände sig vara beroende af den öfvermäktiga allmänna europeiska situationen.

Författarens arbete begynner med Pragfreden af år 1635, denna fred, som hotade att med ett slag beröfva Sverige, de tyska furstarne och äfven protestantismen alla frukterna af Gustaf Adolfs segrar. Det var Sveriges mörkaste tid under trettioåriga kriget och erbjöd följaktligen tvärtom för Danmark utsigten att sjelf vinna något och kanske tillika laga att Sverige finge intet. Men Kristian förstod ej eller vågade ej att handla, om han ens kunnat. Hans personliga sträfvanden och Danmarks politiska läge skapade blott en halfhet i politik, som slutligen blef så godt som falskhet och skördade dennas vanliga lön, att vinna ingen, men reta många. Och den gynsamma utsigt, han först så ifrigt fattat, försvann inom kort. Författaren tecknar vidlyftigt och klart, huru konungens anslag förfela sitt mål, hvartut de än vända sig. Hans försök att, genom öfvertagande af en medlares rol mellan de stridande, bättre komma åt att utan egen fara skada Sverige misslyckades fullkomligt; planen att ansluta sig till Österrike (hvilken stat han 1637 erbjöd förbund mot Sverige) kunde ej genomföras; och han måste tvärtom åse, huru Frankrike och Sverige sammanknöto sin politik genom alliansen af 1638.[1]) Och de intriger, i hvilka diplomatien mätte sina krafter i Hamburg detta och följande år, lemnade ingen vinst för Danmark; tvärtom förde de i förening med händelserna på krigsskådeplatsen derhän, att Österrike år 1639 på allvar gjorde sig för-

[1]) Vi vilja här anmärka, att traktaten i Vismar af 1636, som var inledningen till denna allians, af författaren, som annars använder gamla stilen i textendateras efter nya stilen eller 1 April (s. 20), hvilket i hastigheten förledt honom att påstå, att Axel Oxenstjernas bref till Kristian af 21 Mars var elfva dagar äldre än traktaten, då det i sjelfva verket är en dag yngre.

troligt med tanken på att afträda Pommern till Sverige, hvilket var detsamma som att öfvergifva tanken på att stödja Danmark. Här har författaren mycket nytt att meddela. Vi påpeka särskildt, dels att österrikiska sändebudet grefve Kurtz, som skulle underhandla om förbund med Danmark, ännu 1638 ej haft någon alternativ fullmakt att bjuda Sverige Pommern, hvilket skedde först nästa år, dels att Österrike eget nog meddelade Danmark detta anbud på samma gång som det framstäldes till Sverige, dels att det var spanska hofvets påtryckning, som bestämde detta omslag i Österrikes hållning. Lika så ger författaren en närmare redogörelse för de intriger och utmanande steg af Kristian under år 1638, som afsågo att rycka åtskilliga östersjöhamnar ur Sveriges händer.

En noggran utredning egnar förf. åt den så ofta omtalta planen om en mot Sverige år 1639 riktad förbindelse mellan Polen, Brandenburg, Danmark och Spanien, i ändamål att uppvisa, att Danmark egentligen stod alldeles utom denna plan, om ock den politik, som deri fick ett uttryck, af Kristian IV betraktades med ett visst välbehag. Han erinrar särskildt, att den danska beskickning till Spanien, som så ofta åberopas som ett vitnesbörd mot Danmark, ju ej egde rum förr än år 1640 och långt efter att den s. k. spanska armadan lidit sitt nederlag, och att beskickningen för öfrigt saknade hvarje rent politiskt uppdrag. Vidare framhåller han, att, om ock det brandenburgiskt-polska förbundet i Köpernik (1638) sannolikt framdrifvits af en derbakom arbetande habsburgisk politik, så har Kristian IV så mycket mindre kunnat haft del deri, som han följande året med vapenmakt uppträdde mot den tullpolitik, som just var ett af hufvudsyftena med samma fördrag. — Djupare låg Kristian utan tvifvel inne i den bekante Arnims stämplingar. Författaren antager dock, med hvad skäl kunna vi ej fullt se, att Kristian ej haft kännedom om det yttersta syftet med Arnims sannerligen ej illa uttänkta plan att drifva främlingarne ur Tyskland. Det är betecknande för konungens brinnande lust att komma åt Sverige, liksom för hans inskränkta politiska blick, att han 1641, då redan grunden var ryckt undan Arnims fötter genom Braunschweig-Lyneburgs anslutning till Sverige och tronskiftet i Brandenburg, dock ej blott hoppades på framgång för Arnims stämplingar och derför understödde honom med 100,000 riksdaler, utan äfven jublade vid tanken på, huru det sedan skulle blifva honom sjelf lätt att komma till rätta med de stolta svenskarne trots deras nyss ingångna förbund med Nederländerna. — Farligare var då för visso planen samma år att med begagnande af myteriet i svenska hären efter Banérs död rycka dessa stridskrafter undan Sveriges ledning; författaren visar oss, att det ej var härens fel, om dess förbindelse med Kristian ej förde till afsedt resultat.

I December 1641 undertecknades omsider fredspreliminärerna i Hamburg. Hvilken Kristian IV:s andel varit i de underhandlingar, som förutgått och således äfven i sjelfva resultatet, synes af författarens framställning. Men just derför kunna vi ej så helt och hål-

let instämma i hans yttrande att Kristian »stod der som den hvilken genom sitt *uthållande* [1]) arbete hade genomfört sitt mäklarekalls första uppgift». Vi hafva ej utrymme här för att utveckla vår åsigt; en uppmärksam läsare må sjelf döma. Nog är det sant, att konungen under de flydda åren ofta arbetat för freden, men han har sällan gjort det så att han deraf kunde vänta någon frukt, och han synes oss lika ofta arbetat i rakt motsatt riktning.

Om redan teckningen af Kristian IV:s ingripande i de stora europeiska förvecklingarna måst intressera oss, så faller det af sig sjelft, att detta intresse skall spännas, då författaren öfvergår till konungens nordiska politik och den derur slutligen frambrytande tvekampen mellan Sverige och Danmark. Med innerlig motvilja och förklarlig fruktan hade Kristian följt Sveriges altjämt stigande maktutveckling, som ej blott i och för sig innebar ett Danmarks sjunkande, utan ock direkt hotade detta land, alteftersom det steg för steg kringhvärfdes af de svenska eröfringarna längs Östersjöns kust. Ty om man kan tala om en medelpunkt i Kristians politik, var det tanken på att häfda Danmarks gamla anspråk på öfverväldet i Östersjön, särskildt sådana dessa uttalade sig i Öresundstullen och högHetsrätten på omgifvande haf. Olyckligtvis såg han, som författaren betonar, allt för mycket på frågans finansiella och juridiska sidor, allt för litet åter på de politiska följder, som ett ensidigt fullföljande af dessa synpunkter måste medföra. Slutet blef, att han drog öfver sig kriget med den mäktige granne, som han velat pina och försvaga, men tillika stötte ifrån sig alla andra stater.

Kristians tullpolitik och alt hvad dermed står i samband får här en grundlig och rik belysning. Författaren döljer lika litet konungens och Ulfelds våldsamma och oförsigtiga förfarande, som de underslef, hvilka å svensk sida förekommo. Af synnerligt intresse äro de uppgifter som författaren i samband härmed lemnar om handeln och sjöfarten i norden. En hvar vet, i hvilket starkt kommersielt beroende Östersjöländerna stodo af den blomstrande nederländska republiken. Här finna vi förhållandet belyst med talande siffror. Visserligen reducera författarens undersökningar något de gängse uppgifterna om styrkan af Nederländernas skeppsfart i Östersjön. Men det är vackert så att finna, att af de 3,450 fartyg, som 1640 passerade Sundet, tillhörde nära hälften, eller omkring 1,600 stycken, Nederländerna, under det de rent svenska fartygen i medeltal för åren 1637—43 blott uppgå till 90 ($^2/_3$ af vår import och export genom Sundet bestreds med utländska fartyg). Danmark sjelft stod i starkt beroende med hänsyn till sin utländska handel, ty ehuru visserligen 581 danska och norska fartyg passerade sundet år 1640, kommo blott 152 af dessa från utländsk ort (och 80 af de 152 ensamt från Danzig). Englands och Skotlands östersjöfart var ännu så ringa jämförd med Nederländernas, att deras flaggor ej representerades af flere än 430 fartyg.

---

[1]) Kursiveradt af recensenten.

Den inkomstkälla som sundstullen erbjöd var för frestande, att man ej skulle söka upparbeta den, så mycket mera som konungen egde ensam råda öfver de medel som genom den inflöto. 1638 infördes betydliga förhöjningar; också växte tullen till 482,000 riksd. eller dubbelt mot föregående år, ja steg 1639 ända till 616,000 riksd. Men åtgärderna hade ock en frånsida i det starka missnöje, som de väckte hos alla sjöfarande nationer; deras farligaste frukt var det hemliga förbundet af 1640 mellan Sverige och Nederländerna. Visserligen fann Kristian för godt att söka vinna den senare staten genom några eftergifter, men så mycket ifrigare var han i att plåga den förra genom skärpande och missbrukande af de visitationer, som åtföljde sjelfva förtullningsprocessen. Här fann han rikt tillfälle att gifva luft åt sitt hat genom godtyckligt uppehållande af fartyg, seqvestrering och slutligen konfiskation. Den sammanlagda qvantitativa förlusten å svensk sida var väl ej så betydande, men osäkerheten för köpmännen var så stor, att vår handel och sjöfart deraf hade de svåraste känningar. Och under det Kristian sålunda genom sin tullpolitik redan förde ett verkligt krig med oss i alt utom till namnet, fortsatte han att af alla krafter söka göra oss skada på andra områden. Instruktionerna för de sändebud, hvilka skulle i Osnabrück utföra Danmarks medlarekall år 1643, gingo ut på, att de skulle till det yttersta motarbeta alla fordringar, som kunde väntas från Sveriges sida.

Föga anade Kristian, att nästan samtidigt fattade svenska regeringen sitt beslut att med svärdet göra en ända på allt detta. Den hade med blandad fruktan och harm följt alla Danmarks steg, och det blef de svenske statsmännen för hvarje dag klarare, att kriget numera blott var en tidsfråga. Tulltrakasserierna rågade i deras ögon måttet af Danmarks fiendtligheter. Det var ett ömsesidigt gammalt och nu stegradt hat som gaf sig luft, starkast kanske hos de två män, som å hvardera sidan gingo i spetsen. Kristian hatade Sverige och dess ledare, Axel Oxenstjerna, med ett hat, som med allt skäl kan förklaras ur hans fruktan, men som genom småaktigheten i sina yttringar återspeglar litenheten i hans karaktär. Den store rikskansleren gengäldade denna känsla med ränta, men han beherskade sin lidelse, tills han kunde »slå efter med långlinan». Vi skulle önskat, att författaren, som så riktigt tecknat kanslerns uppfattning af vårt förhållande till Danmark och den lidelsefulla fiendskap som gömts i hans bröst, dock härvid erinrat om de bittra minnena från Gustaf Adolfs ungdomsår, då han och Oxenstjerna drucko ur förödmjukelsens och motgångens bägare och sedan i långa år kände den black om foten, som Elfsborg i Danmarks händer och den dryga upprepade lösesumman innebar, en lika pinsam som farlig belägenhet, hvilken Kristian IV ej underlät att göra ännu kännbarare; och huru mången gång hade ej sedan den danska politiken försvårat Sveriges ställning och förbittrat dess ledares lif? Nu var i dessa mäns tanke vedergällningens ögonblick kommet, då de om

våren 1643 beslöto [1]) att utan varning kasta sig öfver Danmark och om möjligt utstryka det ur de sjelfständiga staternas antal. Med beundransvärd skicklighet dolde de sitt beslut och förde motståndaren bakom ljuset, tills allt var färdigt för det dräpande slaget; saken hölls så hemlig, att ej ens svenska sändebudet i Danmark deri invigdes. Och öfver detta fredsbrott egde visserligen ej Kristian att beklaga sig, han som så länge fikat att falla oss i ryggen. Derför fästa vi oss ej häller vid, att det bref från svenska rådet till det danska af d. $^{19}/_{8}$ 1643, som efteråt å vår sida åtnjöt den tvetydiga äran af att kallas vårt ultimatum, ovilkorligen var egnadt att tvärtom insöfva våra danska grannar i säkerhet. Men det var ej värdigt den svenska regeringen att, sedan svärdet var draget och Kristian begärde förklaring öfver Torstenssons infall på Jutska halfön, söka vinna några dagars tid genom ett undvikande svar, som ej gärna kunde bedraga någon.

Huru liten sympati vi än känna för Kristians politik, måste vi dock skänka vår fulla beundran åt det oböjliga mod och den energi, som den gamla konungen utvecklade i dessa olyckans dagar. Men nu skördade han frukterna af den olycksaliga politik han drifvit. Hans folk var ej inom sig enigt, och de stater, som annars vare sig af politiskt intresse eller af andra skäl kunnat förmås att taga parti mot Sverige, voro nu hans ovänner. Det gälde särskildt om den nederländska republiken. Öfver dess politik under det nordiska kriget sprida författarens forskningar ett klart och fullständigt ljus. Man ser hvarför det kunde blifva möjligt för en enskild man, den välbekante De Geer, att genom energiska ansträngningar i Holland värfva en hel flotta för Sveriges räkning. Och med intresse följer man skildringen af de olika strömningarna inom republikens politiska kretsar, af deras kamp, af det till sist fattade beslutet att begagna tillfället för att befria Nederländernas handel från de band, hvari Danmark velat slå den, och af det sätt hvarpå republiken uppträder vid underhandlingen i Brömsebro.

För denna sistnämda har redan Hammarström lemnat en rätt god redogörelse, hvad hufvuddragen angår, men här se vi hela förloppet i alla dess växlingar. Man ser Kristian IV:s först så envisa motstånd brytas af den yttre ställningens vådor och hot samt af danska rådets påtryckning; dyster och sluten låter han andra handla och ingå på det oundvikliga, liksom skulle det minska hans eget ansvar. Man ser Frankrikes ifver för freden och skänker sitt erkännande åt den ihärdighet och klokhet, hvarmed dess ombud utför sitt medlarekall mellan motsatser, som i början syntes oförenliga. Man följer med intresse den gamle rikskansleren, när han för sista gången leder Sveriges politik efter sin vilja. Denna fred är hans i mer än en mening. Författaren jämför träffande Oxenstjernas uppfattning af Sveriges politiska intresse i detta ögonblick med den,

[1]) Vid redogörelsen för rådets öfverläggningar har förf. i hastigheten förblandat den redan 1640 aflidne riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstjerna med riksskattmästaren Gabriel Benktsson.

som bestämde Tysklands statsmän vid fredsunderhandlingarna med Frankrike 1871. Ej utan förvåning ser man rådets flertal göra motstånd mot kanslerens krigspolitik; fredsbegär och kanske afundsjuka samverkade. Den unga drottningen deremot hyllar sin kanslers mening, men saknar ännu mod och kraft att behandla hans motståndare, så som hon snart vågade behandla honom sjelf, och faller derför undan. — Generalstaternas egendomliga medlarerol är ej det minst märkliga i denna underhandling. Den var som författaren anmärker just ett motstycke till hvad Kristian velat sjelf utföra i Osnabrück gent emot Sverige och var derför en rättvis Nemesis. Den var från första stund ett afgjordt partitagande för Sverige och utvecklade sig allt starkare i denna riktning. Med sjudande harm i sitt inre måste Kristian IV låta svärdet hvila i skidan och åse från Kronoborg, huru Nederländernas örlogsflotta genom Sundet konvojerade 300 handelsfartyg, utan att derför erlägga någon tull, och derpå intog en hotande ställning i närheten af hans hufvudstad. Så starkt hade Kristian i sin blindhet retat den mäktiga köpmansstaten, att denna å sin sida, med glömska af eget framtida intresse, verkligen fattat beslutet att, om Kristian IV ej gaf efter, jämte Sverige stycka Danmarks rike. Den bittra freden blef härigenom en nödvändighet. — Hvad fredens vilkor angår kunna vi dock ej underlåta att anmärka det i vår tanke mindre lämpliga i att förf. icke vid sjelfva fredsslutet sammanfört alla dess fördragsmässiga bestämmelser. Det är visserligen sant, att, när man genomläst hela den föregående framställningen med uppmärksamhet, så känner man dem, äfvensom att förf. ej saknat prejudikat för sitt förfarande. Men den som läst det föregående har ej något ondt af att ånyo finna fredsvilkoren, men nu sammanförda på ett ställe, under det olägenheten i framtiden för den, som i hastigheten härom söker uppgift i förf:s arbete, ej är så ringa.

Den sammanstötning mellan Sverige och Danmark, som bilades 1645 i Brömsebro, fick, såsom författaren erinrar, en djupt ingripande betydelse för Danmarks historia. Den löste på ett afgörande sätt den tvekamp om maktställningen i norden, som så länge fortgått. Och den våldsamma inre skakning, som af kriget framkallats och som underhölls genom rikets territoriella, ekonomiska och finansiella förluster, pådref mognaden af den rörelse, som kom till utbrott i statshvälfningen 1660. På Danmarks yttre politiska ställning har kriget också återverkat. Å ena sidan gaf det en bestämd anti-dansk riktning åt Gottorpska husets politik, å den andra förde Sveriges öfvervigt i norden snart till ett omslag i Nederländernas politik; betydelsen deraf fick Karl X känna, då han ville fullständigt genomföra de planer, som redan Axel Oxenstjerna hvälft i sitt sinne.

C. Annerstedt.

Die Feldzüge Karl's XII, ein quellenmässiger Beitrag zur Kriegsgeschichte und Kabinetspolitik Europa's im XVIII Jahrhundert, von *Christian von Sarauw*, Königl. dän. Kapitän a. D. Mit einer Uebersichtskarte des nordischen Kriegstheaters und sechs litogr. Tafeln. Leipzig, Verlag von Bernhard Schlicke, 1881. XII + 328 sid. 8:o. Pris 12 kronor.

Kapten von Sarauws namn är icke okändt inom militärlitteraturen. Tvärtom. I tyska militära tidskrifter, förutom i militärencyklopedier, såsom t. ex. Poten's nyligen afslutade stora »Handwörterbuch der gesamten Militärwissenschaften» och v. Löbells »Jahresberichte über die Veränderungen und Fortschritte im Militärwesen», har det under de sista 10 eller 15 åren ofta synts, och då vanligen under uppsatser rörande de nordiska landen: Danmark och Sverge-Norge. Men äfven Ryssland och ryska härordningsförhållanden äro bekanta för författaren, och han har utgifvit åtskilliga ströskrifter rörande de samma. Icke för ty väckte det arbete, hvars fullständiga titel är angifven här ofvan, vid sitt framträdande å bokmarknaden en viss nyfikenhetens förvåning. Författaren hade ditintills hufvudsakligen rört sig på nutidens område; nu med ens visade han sig äfven på det historiska området, och detta med ett på sjelfständig källforskning grundadt arbete. Åtminstone arbetets titel syntes vilja tillerkänna det samma denna egenskap.

Förordet till arbetet är emellertid vida mindre fordrande. Till en början ordas väl uti det samma — dock endast uti allmänna ordalag — om det »ovanligt rikhaltiga material», som stått till buds, men längre fram låter författaren veta, om ock blott medelbarligen, att han, hvad svenska källor vidkommer, haft endast tryckta historiska verk till förfogande. Häröfver är mindre att undra, då vårt krigsarkiv först för några få år sedan kommit så att säga under eget tak och tillförne icke fått åtnjuta behöflig omvårdnad, hvadan de må hända värderikaste krigshistoriska materialen varit för honom otillgängliga. Ett på källforskning grundadt krigshistoriskt arbete öfver Karl XII, som icke åberopar andra svenska källor, än de välkända i tryck utgifna, är emellertid någonting ganska egendomligt. Visserligen torde många svenska arkivhandlingar hafva vandrat till utlandet med de fästningar, som under Karl XII:s krig föllo i våra dåvarande fienders händer för att qvarstanna uti dem för framtiden, liksom väl äfven med svenska hufvudhärens regementen, då de samma efter Poltava sträckte vapen, men dylika handlingar åberopar författaren heller icke, utan så vidt möjligen en eller annan skulle förirrat sig till sachsiska eller preussiska bibliotek, ur hvilka hans egentliga skörd tyckes vara gjord.

Såsom titeln angifver, är arbetet dock icke allenast krigshistoriskt, utan rör sig äfven sjelfständigt på det politiska området. Kompetentare domare än vi hafva i detta afseende fält en dom öfver arbetet,

den der svårligen torde kunna jäfvas. Så börjar C. Schirren sin uti »Göttingische gelehrte Anzeigen» (1/12 1880) införda anmälan med följande ord: »Författaren och förläggaren borde framför allt hafva nöjt sig med den egentliga titeln på arbetet. Tillägget: bidrag till krigshistorien, är onödigt; tillägget: bidrag till kabinettspolitiken, är knappast berättigadt, och beteckningen: på källforskning grundadt. väcker jämväl förväntningar, som gäckas». Att vidare sysselsätta oss med den politiskt historiska sidan af arbetet, torde efter det sagda vara ändamålslöst, äfven om vår förmåga dertill skulle vara till fyllest. hvilket hon icke är. Vi öfvergå derför till den mera krigshistoriska delen af det samma.

Arbetet är indeladt uti inledning och 18 kapitel. De tre första kapitlen egnas åt: »Karl före 1700», »den politiska ställningen» vid 1700-talets början och »härväsendet» vid samma tid; kapitlen 4—13 ett åt hvartdera af åren 1700—1709; kapitlen 14—16 omfattar hvartdera två af åren 1710—1715; kapitel 17 åren 1716—1718, samt kapitel 18 Karls död och en slutbetraktelse [1]).

Största uppmärksamheten riktas städse på tilldragelserna å den förnämsta krigsskådeplatsen, der Karl sjelf med sin hufvudhär uppträder; händelserna på öfriga krigsskådeplatser vidröras endast i allra största korthet mot slutet af hvarje kapitel. Utrymme lemnas vidare i första hand, förutom åt de politiska förhållandena, åt de strategiska. De taktiska förhållandena åter afhandlas mera flyktigt; fältslagen sålunda på några få sidor, och alla uppgifter om härarnes styrka vid olika tillfällen äro lemnade summariskt.

Ur ren krigshistorisk synpunkt är arbetet säkerligen det mest läsvärda af de hittills utkomna strategiska öfversigterna af Karl XII:s fälttåg. Författaren eger hvad hans nära nog ende militäre föregångare på vårt språk, Lundblad, saknat: grundliga militära insigter, och hans redogörelser för alla rent militära förhållanden vittna derom, att han städse mäktat följa den gamla Thorildska satsen: »detta är detta».

Här och hvar störes emellertid i någon mån det i öfrigt goda intrycket af en, visserligen i allmänhet ganska kortfattad, men ändock obehöflig polemik mot åsigter, som sägas vara framburna af dem bland historieskrifvarne öfver Karl XII, hvilka velat frånkänna honom alla fältherre-egenskaper.

Anledningen till detta förfaringssätt ligger uti den utgångspunkt författaren valt. Han håller före, att särskildt Lundblads och Fryxells skildringar af konungens personlighet och hans krigföring »i regeln ansetts för mönstergilla», samt att i stort sedt tvänne rakt motsatta uppfattningar angående måttet af konungens fältherreegenskaper än i dag äro gällande. »Medan några prisa honom såsom ett nästan ouppnåeligt föredöme för en härförare, klandra andre väldeliga hans

[1]) Den vid arbetet fogade öfversigtskartan upptager gränserna för de polska palatinaten, men är i öfrigt tämligen ofullständig och saknar månget af de ortnamn, som anföras i texten; planerna öfver Riga. landstigningen vid Humlebäck. slagen vid Narva, Klissow och Poltava samt belägringen af Stralsund äro mönstergilla.

krigföring i hennes helhet». Och det är mellan dessa ytterligheter — af hvilka den först nämnda i allmänhet skulle känneteckna »de svenske historieskrifvarne» (antagligen dock med undantag af de nämnde) — som författaren, enligt hvad han redan i inledningen antyder, vill hålla medelvägen.

Under arbetets fortgång håller han emellertid skenbart icke denna medelväg, väl hufvudsakligen derför att de båda ytterligheterna icke äro rätt noggrant utstakade. Han närmar sig till, eller rättare sagdt öfvergår helt och hållet på deras sida, hvilka i Karl XII se en verklig fältherre och uti hans operationer i det stora hela en följdriktig och genomtänkt samt, åtminstone i de flesta fall, militäriskt taladt, fullt berättigad plan. Ingen militärförfattare, allt ifrån Fredrik II af Preussen, har heller i honom kunnat se någonting annat; ty det enstaka stående försök en i öfrigt framstående rysk författare gjort att få Karl XII ansedd allena för en »partigängare», medan hans lycklige motståndare tsar Peter skulle intaga ett af de åt krigets störste män i hela verldshistorien inrymda tio hedersrummen, kan väl svårligen uppfattas annorlunda än såsom en yttring af missriktad nationel hänförelse för Rysslands ombildare. Men om ock författaren har rätt i sitt påstående, att »Karl XII förenade hos sig alla de egenskaper, som en stor fältherre måste ega, för att vara värd detta namn», så är dock vägen lång härifrån och till ett »oupp-nåeligt föredöme» för en härförare, och ingen, om ej kungens egne karoliner på gamla dagar, har väl stält honom så högt såsom härförare och icke endast krigare. De antydda fältherre-egenskaperna funnos otvifvelaktigt hos hjeltekonungen, men de voro icke fullt harmoniskt afvägda mot hvar andra. Författaren är fullt förtrogen med detta sakförhållande, och han undanhåller ej för läsaren de drag af till halsstarrighet öfvergången karaktersfasthet, af i förmätenhet förbytt mannamod, af till nära nog ofattlig sangvinism öfvergången tilltro till egen kraft, af, om vi så få uttrycka oss, ockrande med krigslyckan, hvilka spåras då och då under Karl XII:s hela fältherrebana. Men hvad författaren ej fullt uppmärksammat vid den karaktersskildring af konungen han lemnat, är den tankeriktning, som från barndomen inympats hos envåldskonunga-ämnet, och hvilken, må hända, mer än något annat kommit hans och landets ofärd å stad. Vi mena den uppfattning af förhållandet mellan konung och stat, mellan här och krigsherre, hvilken gaf sig hos Ludvig XIV luft uti det allbekanta uttrycket: l'etat c'est moi. Karl XII:s annars skarpa och klara strategiska blick skymdes stundom af en oberättigad hänsyn till fältherrens egen personliga krigarära, och han förväxlade, förefaller det, en eller annan gång ett på fullgoda strategiska grunder fotadt beslut att vika tillbaka med härförarens ärelösa flykt ur striden, hvadan något återtåg heller icke kom till stånd. Att denna förväxling af en fältherres och en enskild krigares pligter skulle varda mest olycksbringande vid vändpunkten af hans bana, det, militäriskt taladt, onekligen storartade infallet i Ryssland, är helt naturligt, och det var å andra sidan äfven hon, som dref honom att tillbringa fem

långa år i Turkiet och att på Stralsunds hjeltemodiga försvar offra ännu ett år, som han säkerligen kunnat bättre använda.

Med förbiseendet af detta drag i Karl XII:s karakter sammanhänger i viss mån en annan verklig missuppfattning af hans kynne, hvartill författaren gör sig skyldig. Han håller före, att Karl XII under åren 1715—1718 ansett de svenska landskapen på andra sidan Östersjön »oåterkalleligen förlorade», samt att anfallet mot Norge var ett slags uttryck af denna resignation. F. F. Carlsons »Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718» vederlägger i allo, att en dylik känsla någonsin fått insteg hos Karl XII.

Författaren hörer visserligen ej till dem, som anse Karl XII såsom fältherre fullbildad redan vid sitt första uppträdande på krigets vädjebana, vid landstigningen å Seeland, utan han tillerkänner honom dervid äran allena af beslutet, medan äran af enskildheterna vid utförandet tilldelas generalqvartermästaren Stuart. Ungefär på liknande sätt fördelar han lagrarne för segern vid Narva mellan konungen och någon annan — hvem, är ej uttryckligen sagdt, men antagligen menas härvid Rehnsköld. Från och med öfvergången af Düna är det åter konungen sjelf som personligen leder äfven striderna. Uti de derpå följande fälttågen i deras helhet har författaren emellertid ej, och detta synes oss med orätt, kunnat med J. Mankell uti hans uppsats i Krigsvetenskaps-akademiens tidskrift 1867 »Om Karl XII såsom fältherre» — hvilken uppsats säkerligen varit författaren bekant — spåra en ständigt fortgående utveckling af konungens fältherre-duglighet. En dylik utveckling är otvifvelaktigt skönjbar, trots allt hvad i det föregående blifvit anfördt om stundom begångna ödesdigra misstag. Uti vissa afseenden hade han vid början af ryska fälttåget fört sin härföringskonst nära nog till en punkt, dit den allmänna europeiska hann först med franska revolutionskrigen. Redan under polska fälttågen hade konungen nämligen infört ett praktiskt reqvisitionssystem för sin härs underhåll, och under första skedet af ryska fälttåget tillämpade han äfven med skicklighet den i sammanhang med reqvisitionssystemet sedermera uppståndna nyare tidens hufvudgrundsats i krig: sprida en här under pågående krigsrörelser, för att lifnära honom, och samla honom för att slås. Under konungens kraftiga hand innebar den sjelfständighet, som härvid måste inrymmas åt underbefälhafvarne, ej större fara, än hon innebär nu för tiden, men då t. ex. Lewenhaupt nödgades tillämpa samma förfaringssätt, vardt förhållandet ett annat och bidrog i sin mån, såsom författaren äfven omnämner, genom obefogade uppehåll i rörelserna till motgången vid Liesna.

Denna ständigt fortgående utveckling af Karl XII:s fältherreskicklighet gör sig gällande äfven på det organisativa området; så äro några af konungen utfärdade förordningar, hvilka leda sitt ursprung från näst sista året af hans lefnad 1717, ganska märkliga bevis på en framsynthet af enahanda art med den nyss antydda. Dessa förordningar skapa fasta, så i fred som i krig bestående högre truppenheter, brigader och fördelningar — än i dag ett oupphunnet

önskemål i vårt land och t. ex. i Frankrike först alster af kriget 1870-71 — och de införa en högqvarters-sammansättning och en härlednings-mekanism, hvartill först detta århundrade sett motbilder. Att denna sida af Karl XII:s verksamhet varit obekant för författaren, är en naturlig följd deraf, att de ännu under införande varande organisationsändringarna icke öfverlefde konungen, utan såsom onyttiga nyheter kastades å sido vid hans fall, för att sedan endast fortlefva i en författningssamling, och dylika svenska källor har författaren icke begagnat.

De anmärkningar här ofvan blifvit gjorda hafva icke afsett att minska den tacksamhetsskuld, hvari vi svenskar stå till författaren, som méd sitt arbete säkerligen bidragit att rätta mången missuppfattning i utlandet af den hjeltepersonlighet, hvars minne är så dyrbart för vårt svenska folk. Deras syfte har varit att framhålla, huruledes mångt och mycket än återstår, innan Karl XII:s krigshistoria fått sin slutliga belysning. Må det snart unnas vår generalstab att få fullfölja, hvad den för vårt land och dess krigshistoria intresserade främlingen begynt! *v. d. L.*

C. Bullo. Il viaggio di M. Piero Querini e le relazioni della repubblica Veneta colla Svezia. 103 ss. 8:o. Venezia 1881.

Vid den nyligen hållna geografiska kongressen i Venedig utdelades ofvan anförda skrift som ett slags hyllning, att döma af inledningen, åt *quella nobilissima Nazione*, »som efter att ha i forna tider förvånat verlden med sin tapperhet i krig, nu skiner på vetenskapens och bildningens fält och i polartrakterna upprepar dessa djerfva expeditioner, som gjort den för alltid ryktbar» — det svenska folket.

Jag vet ej rätt, om icke den för oss i öfrigt okända utgifvaren till dessa det svenska folkets djerfva expeditioner äfven räknar östgoternas eröfring af Italien under Teodorik. Åtminstone börjar han dermed den historiska inledning, som öppnar hans bok, och han skulle sålunda ännu vara en trogen lärjunge af vår gamla historiska skola. I fortsättningen redogör han för Sveriges förbindelser väl icke med Italien i sin helhet, men med den stolta venetianska republiken, började med Querinis bekanta resa till norden, som under Eriks af Pommern tid, förskaffade honom ett osökt tillfälle att besöka äfven åtskilliga orter i Sverige.

Det var först Johan III, som anknöt några diplomatiska förbindelses med Venedig alt ifrån 1574, ifrån hvilket år de venetianska arkiven bevara vitnesbörden derom. Frågan om hans katolska drottnings arf i Italien, önskan att knyta handelsförbindelser med den

rika köpmannastaden gåfvo anledning till dessa beskickningar. En venetianare, Alessandro Guagnino fick af konungen stora handelsprivilegier, ett venetianskt handelskompani sökte 1582 träda i närmare förbindelser med Sverige och åt sig utverka liknande förmåner. »Dessa lifliga förbindelser», tillägger förf., »visa, huru Johan III gynnade civilisationens utbredning i sitt land, ehuru han i sin sista sjukdom ännu ej i Sverige kunde finna en läkare att bota sig».

För sin framställning af Sveriges förbindelser med Venedig under sjuttonde århundradet följer förf. hufvudsakligen prof. Odhners bekanta afhandling (intagen Nordisk Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur 1867). Han litar dock derjämte äfven till andra sagesmän. Så upprepar han t. ex. den orimliga historien, att Gustaf Adolf under titeln »grefve af Södermanland» (han var, innan han blef konung, hertig af Vestmanland) med ett följe af adelsmän legat vid universitetet i Padua, der besökt de olika fakulteterna och bland annat åhört ingen mindre än Galileos lysande föreläsningar i astronomi, optik, matematik, liksom han af honom inhemtat kunskap om krigsmaskiner m. m. d. Detaljerna saknas sålunda icke. Men icke nog dermed. Förf. vet äfven att berätta att Gustaf Adolf här förälskade sig i en »vaghissima fanciulla», en vacker jungfru, som var ingifven i ett kloster. Han försökte förmå henne att följa med till »Tyskland», men hon afvisade honom ståndaktigt, utan att derföre hans tillgifvenhet upphörde. Vid sin afresa öfverhopade han henne med »furstliga skänker». Allt detta skulle ha skett 1611. Man må väl vid läsningen häraf undra öfver gamla sägners odödlighet. Ännu när Gustaf Adolf som segrare stod i Baijern skulle han ha erinrat sig studentåret i Padua och derom påmint några främlingar från staden, hvilka han der träffat.

Det är naturligt att minnena från Sverige äfven anknyta sig till drottning Kristinas snillrika och eccentriska personlighet. Hon besökte Venedig ett par gånger och blef, isynnerhet den första, der liksom i hela Italien mottågen på ett lysande sätt [1]). Med underhandlingarna om republikens bemedling på fredskongressen i Lübeck 1651—53 sluta de kortvariga officiella förbindelserna mellan Stockholm och Venedig. Vid Otto Vilhelm Königsmarks lysande namn och Gustaf III:s korta besök anknyter förf. minnena af de sista beröringarna mellan Sverige och den åldrande fristaten. Så långt inledningen.

Förf. har derefter aftryckt efter ett mss. i San Marco biblioteket en berättelse från slutet af 1400-talet om Querinis ofvan omtalade resa. Den är redan förut känd ur andra samlingar, men den här begagnade handskriften synes afvika från de förut offentliggjorda. Åtminstone är vistelsen i Sverige affärdad knapphändigare än uti dessa är förhållandet.

Derefter följer Antonio Possevinos relation, »den andra», om det svenska väldets »nuvarande tillstånd» (1578). Den är skrifven på

[1]) Jämf. Cristina di Svezia in Bologna. Memorie raccolte da relazioni officiali dal dott. cav. Carlo Malagola. Pisa 1881.

italienska och enligt utgifvaren afgifven till dogen i Venedig på dennes begäran, men är redan förut känd såsom en på latin affattad och till påfven ställd relation, som finnes tryckt i Theiner's urkundsamling till hans arbete »Schweden und seine stellung zur heiligen Stuhl», der äfven Possevinos »första» relation, som af honom sjelf åberopas, ehuru i utdrag, torde vara meddelad. Den finnes för öfrigt äfven i senare tid efter en handskrift i enskild ego tryckt i en liten brochyr »Relazione sul regno di Svezia di Antonio Possevino» (Curiosità storiche Mantovane disp. 3) Firenze 1876, som blifvit oss benäget tillsänd af statsarkivarien i Mantua hr C. Bertolotti. Akten är för öfrigt märklig och visar huru synnerllgt väl den ryktbare jesuitpatern förstod att göra sig underrättad om de länder han besökte.

Äfven nästföljande akt, en berättelse om orsakerna till drottning Kristinas afsägelse författad på italienska, är förut bekant. Den återfinnes hufvudsakligen lika hos Arkenholtz i hans stora verk öfver drottn. Kristina bland bilagorna och bevisen vid slutet af fjerde bandet, s. 103—105 (jämf. Warmholtz, VIII, n. 4371).

De två sista aktstyckena slutligen, utdrag ur tvänne bref, angå konung Gustaf III:s mottagande i Venedig 1784.

Något direkt nytt utaf större betydelse företer sålunda knappast denna skrift. Såsom ett bevis på välvilja och intresse för vårt land och vår historia har den deremot alltid värde och i sig sjelfva äro de aktstycken den meddelar utaf ej ringa vigt.

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1881, h. 5** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Astrologien och Merlin. I (mot hr Bugges uppfattning af källorna till Galfrids stjerneskildring i dess förh. till Völuspá). — Literaturöfversigt: Svenska Folket i helg och söken af A. Strindberg, anm. af O. Montelius. — Svenska Riksrådets protokoll utg. genom N. A. Kullberg, II, anm. af C. Annerstedt. — Hällristningar från Bohuslän, teckn. och utg. af L. Baltzer, anm. af O. Montelius. — **H. 6** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Astrologien och Merlin, II. — C. Engelhardt, Nordboernes sociale forhold i stenalderen.

Samlaren. Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. Andra årg. **1881, h. 1** inneh. bl. a.: E. Lewenhaupt, En literär strid i Sverige 1738. (Mellan Celsius och Sahlstedt.) — E. Tegnér, Armfelt och Leopold. — L. Bygdén, Ur Lidénska brefsaml. å Ups. Univ.-bibl. — Bihang: Ur en antecknares samlingar (forts.). — Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstierna, II. — En svensk ordeskötsel af S. Columbus.

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, h. 5** inneh. bl. a.: O. Sjögren, Karaktersbilder fr. Sveriges senaste historia. 2. Karl August Grevesmöhlen. — Sr, Nya skolan bedömd i Literaturhistorien. — Literatur: Svenska Folket i helg och söken af A. Strindberg, anm. af S. J. Boethius.

Nytt juridiskt Arkiv afdeln. II. Tidskrift för lagstiftning m. m. utg. af G. B. A. Holm **1881, h. 3** inneh. bl. a.: C. O. Montan, Om l'Ecole libre des sciences politiques i Paris.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, **Aug. 1881** inneh. bl. a.: C. G. Estlander, Mor och son. Teckning ur familjelifvet i Finland för hundra år sedan. V, VI. (slut). — **Okt. 1881** inneh. bl. a.: K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengporten. XI. Sprengporten och Hastfehr.

Historisk Tidskrift, udg. af den Norske Hist. Forening. Anden række, **III, h. 2.** — L. Daae, Utrykte Optegnelser om Thelemarken. — G. Storm, Om gravstenen fra Fjære og en sidegren af det Norske Kongehus i 14 Aarh. — A. C. Bang, Om midgardsormens prototyper. L. Daae, Didrik Pining (Norsk fribytare fr. slutet af 15 årh.). — L. Daae, Nogle Smaabidrag til det bergenske contoirs historie. — Smaastykker. — **Bilaga:** Bidrag till Norges historie i 1814 af Dr Y. Nielsen. I,1.

Historisk Tidskrift utg. af den Danske histor. Forening. Redig. af C. E. Bricka. Femte Række **III h. 1.** — E. Holm, Studier till den store nord. krigs historie (1. Frederik IV og Czar Peter i aaret 1716). — E. Gigas, Breve skrevne fra Kjöbenhavn 1659—60 af den kejserl. gesandt baron de Goes. — Litteratur og Kritik. (Bl. a.: anm. af Reinhardt, Valdemar Atterdag af K. Erslev og Fortegnelse over fremmed hist. litteratur vedrör. Danmarks hist. for aaret 1880 ved W. Mollerup.) — Smaastycker.

Kirkehistoriske samlinger Tredje række, udg. af Selskabet för Danmarks Kirkehistorie ved H. F. Rördam, **III, h. 2.** — H. F. Rördam, Bertel Knudsen Aquilonius (skånsk prest och humanist). — Dnsme, kirkelige Forhold og Personligheder i Aarhus stift i ældre tid. — K. Erslev, Tre gavebreve af dr. Margarethe fra Aaret 1411. — H. F. Rördam, Bidrag till Vendelbo stifts kirkehistorie sid. Reformationen. — Hammer og Lundby sognekalds historie. — H. F. Rördam, katekismusundervisning for 300 Aar siden. — Smaastykker. **h. 3.** H. F. Rördam, Morten Reenbergs Levned. — Dnsme, Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans tilhængere (fr. 1600-talet). — M. Sörensen, Bidrag til den jydske opvækkelses historie. — L. Daae, Sognepræst J. N. Klems Autobiographi. — E. Gigas, Don Antonio de Sandoval. — Smaastykker.

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1881, 6** — K. Klüpfel, Die Friedensunterhandlungen Würtembergs mit der franz. Republik 1796 bis 1802. — M. Töppen, Der Deutsche Ritterorden und die Stände Preussens. — Literaturbericht (bl. a. Weber, Allgemeine Weltgeschichte, XIV, XV. — Duncker, Geschichte des Alterthums, 1—IV; Riezler, Geschichte Baierns, II).

Revue Historique, XVII, **1881, Nov.—Dec.** — A. Sorel, La Neutralité du Nord de l'Allemange en 1795. — E. Renan, Les premiers martyrs de la Gaule 177 ap. J.-C. — Mélanges et documents. Bulletin historique: France. Angleterre. Allemagne. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc.

Rättelser:

Sid.	116	r.	1	nedifr.	hänvisningen utgår.		
»	123	»	4		står	grefve	läs frih.
»	199	»	24	uppifr. och			
			5	nedifr.	»	Mattisson	» Gjurdsson.
»	»	»	25	uppifr.	»	Mattis Gjurdsson	» Gjurd Mattisson.
»	206	»	20	»	7) utgår.		
»	326	»	2	nedifr.	står 17 Juni, läs 26 Maj.		
»	383	»	22	»	*och* utgår.		

Förteckning

på

Svenska Historiska Föreningens medlemmar i Norge och Danmark.

(Den 25 Nov. 1881.)

Norge.

Aall, D. M., Skibsreder. Kristiania.
Aas, P. N., K. Fuldmägtig. D:o.
Aas, Skoleinspektör. Fredriksstad.
Andersen, S. C., Generalkonsul. Kristiania.
Arnesen, K. A., resid. Kapellan. V. Thoten.
Aubert, L. M., Professor. Kristiania.

Baashuus, J., Grosserer. D:o.
Bang, A. C., D:r. theol. Gaustad Asyl.
Bendixen, Skolebestyrer. Bergen.
Bergens Kathedralskole.
» **Museum.**
» **offentl. bibliotek.**
Bergh, J., Höjesteretsadvokat. Trondhjem.
Birch-Reichenwald, C., Sorenskriver. Kristiania.
Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Blom, A., Cand. Mag. Skien.
Boeck, T., K. Fuldmägtig. Kristiania.
Brandt, F., Professor. D:o.
Bugge, S., Professor. D:o.

Collin, J., Postexpeditör. Hammerfest.

Daae, L., Professor. Kristiania.
Daae, L., Sorenskriver. Örskog.
Dahl, L. M., Oberstlieutenant. Kristiania.
Deichmanske bibliotek D:o.
Delgobe, Ch., Direktör. Ödegården, Brevik.
Drolsum, A. C., Univ.-bibliotekar. Kristiania.

Engelschiön, E. A., Sorenskriver. N. Aurdal.

Forström, O., Student. Mosjöm.
Fredrikshalds offentl. bibliotek.
Fritzner, J., Provst. Kristiania.

Guldberg, C. M., Professor. D:o.

Hansen, J., Sogneprest. Kristiania.
Hansen, O., Cand. phil. D:o.
Hartmann, H., Distr.-läge. Vadsö.
Heftye, T. J., Konsul. Kristiania.
Heyerdahl, Sogneprest. D:o.
Hoff-Rosencrone, Stamhusbesidder. Bergen.
Horn, H., Exp.-sekretär. Kristiania.
Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.
Huitfeldt, H. J., Ark.-fuldmägtig. Kristiania.

Iversen, J., Kontorist. Stordön.

Juell, H. A., Inspektör. Kristiania.

Kallevig, H., Konsul. Arendal.
Knobelauch, O., Boghandler. Kristiania,

Lundh, O. G., Ark.-fuldmägtig. D:o.
Lövvig, C., Lensmand. Fitje.

Martinsen, G., Brugsejer. Hoen, Hougsund.
Meyer, P., Grosserer. Kristiania.
Morgenstierne, B., Cand. Juris. D:o.

Nielsen, Y., Univ.-Stipendiat. D:o.
Nilsen, K., Overlärer. Lillehammer.

Pedersen, S., Klokker. Drammen.
Platou, P., Grosserer. Kristiania.

Rasch, J., K. Fuldmägtig. D:o.
Richter, J. C., Major. D:o.
Rigsarkivets bibliotek. D:o.
Rygh, O., Professor. D:o.

Schirmer, H. M., Arkitekt. D:o.
Schjött, H., Adjunkt. D:o.
Selsk. den gode Hensigt. Bergen.
Skiens offentl. skole.
Storm, G., Professor. Kristiania.
Student.-samf:s bibl. D:o.

Thaulow, F., Läge. Ringerige.
Thomle, E. A., Ark.-assistent. Kristiania.
Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.
Tischendorf, G. L., Cand.-theol. D:o.

Unger, C. R., Professor. D:o.
Univ.-biblioteket. D:o.

Warmuth, C., Musikhandler. D:o.

Wettergreen, F., pers. Kapellan. Bamble.
Videnskab. Selskab. Trondhjem.
Winge, A., Konsul. Kristiania.
Winther, T., Adjunkt. Skien.
Vogt, L. J., Toldinspektör. Fredrikshald.

Överland, O. A., Stud. phil. Kristiania.

= 76.

Danmark.

Adeler, C. S. T., Baron. Köpenhamn.
Athenæum, Læseselskab. D:o.
Aumont, A., Student. D:o.

Bache, N., Cand. jur. D:o.
Barfod, F., D:o.
Barth, A., Fuldmägtig. D:o.
Besthorn, R., Cand. philol. D:o.
Bricka, C. F., Bibl.-assistent. D:o.
Bruun, F. C., Legationsråd. D:o.

Christensen, C., Kammerråd. Hörsholm.

Erslev, K., D:r phil. Köpenhamn.

Fridericia, J. A., Bibl.-assistent. D:o.
Friis, C. C. J., Cand. phil. D:o.

Herlufsholms skole.
Holm, E., Professor. D:o.

Jörgensen, A. D., Arkivfuldmägtig. Köpenhamn.
Jörgensen, S., Lärer. Kistrup, Faaborg.

Knudtzon, N. H., Grosserer. Köpenhamn.
Krarup, F., Ark.-assistent. Köpenhamn.
Krieger, A. F., Höjesteretsassessor. Köpenhamn.

Lund, H. C. A., Cand. mag. Köpenhamn.
Lund, T., D:r phil. Köpenhamn.

Mollerup, W., D:r phil. Köpenhamn.

Nyegaard, C. S., Pastor emeritus. Köpenhamn.
Nykjöbing Kathedralskole.

Petersen, B., Kaptein. Köpenhamn.
Petersen, T. E., Overformynder. Köpenhamn.

Regenburg, T. A. J., Stiftsamtmand. Skanderborg.

Schiern, F., Professor. Köpenhamn.
Secher, V. A., Ark.-assistent. D:o.
Steenstrup, J. C. H. R., Cand. jur. Köpenhamn.
Stemann, G., Hofjägermesterinde. Helsingör.
Stephens, G., Professor. Köpenhamn.
Ström, T., Overlärer. Jägerspris, Frederikssund.

Thiele, J. R., Cand. jur. Köpenhamn.
Thiset, A., Assistent. D:o.
Thrige, S. B. Professor. D:o.

Weeke, C., Bibl.-assistent. D:o.
Weis, A., Mölleejer. Aarhus.
Viborgs Kathedralskole.

= 40.

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

1880.

(Denna förteckning lades under pressen i Nov. 1880.)

BESKYDDARE

HANS MAJ:T KONUNGEN.

FÖRSTE HEDERSLEDAMOT

H. K. H. KRONPRINSEN.

LEDAMÖTER

***** framför namnet utmärker ständig ledamot.

Abenius, C., Kapten. Stockholm.
Adlerberg, R., Bankkamrer. Gefle.
Adlersparre, R., Bruksegare. Gustafsvik, Kristinehamn.
Adrian, S. Jönköping.
Ahlborn, C. G., Underlöjtnant. Stockholm.
Ahlén, A., Lektor. Kristianstad.
Ahlgren, G., Kyrkoherde. Dalköpinge, Trelleborg.
Ahlin, A., Kommissionslandtmätare. Lidköping.
Ahlinder, A., Kontraktsprost. Husby-Sjutolft, Ekolsund.
Ahlmark, J. M., t. f. Kammarråd. Stockholm.
Ahlmark, S. W., Borgmästare. Vestervik.
Ahlqvist, A. G., Lektor. Vexiö.
Ahlstrand, J. A., Bibliotekarie. Stockholm.
Ahnström, C. A. G., Kapten. Linköping.
Akrell, A., Major. Stockholm.
Aldén, G. A., Fil. Kandidat. Södra Vi (Kalmar län).
Alin, O., Docent. Upsala.
Almén, J., Kammarskrifvare. Stockholm.
Almgren, G., Öfverkommissarie. Stockholm.
Almqvist, B. M., Handlande. Svenljunga.
Almqvist, L., Justitieråd. Stockholm.
Almqvist, R. F., Kollega. Eskilstuna.
Alsterlund, R., Verml. Nat. Upsala.
Altin, L. M., Kapten. Sundsvall.
Aminson, H., Lektor. Strengnäs.
Amnell, P. W., Kapten. Landskrona.
Anderberg, A., Häradshöfding. Maryhill, Landskrona.
Anderson, A., Landskamrer. Karlstad.
Anderson, S., Handelsresande. Norrköping.
Andersson, A., Fil. Kandidat, Göt. Nat. Upsala.
Andersson, A., Göt. Nat. Upsala.
Andersson, A. E., Handlande. Ystad.
Andersson, A. G., Hofrättsnotarie. Sundsvall.
Andersson, A. J., Kontraktsprost. Listerby.
Andersson, C. G., Handlande. Skara.
Andersson, H., Löjtnant. Helsingborg.
Andersson, H., Söderm.- Ner. Nat. Upsala.
Andersson, H., Kyrkoherde. Gylle, Fjerdingslöfs St.
Andersson, J., Fil. Doktor. Linköping.
Andersson, J., Biskop. Vexiö.
Andersson, L., Kommissarie. Helsingborg.
Andersson, L., Prov.-Läkare. Malmö.
Andersson, O., Bruksegare. Ramshyttan, Nora.
Andersson, O., Hemmansegare, Burlöf, Malmö.

Andra Lifgardets Bibliotek. Stockholm.
Andrén, J., Grosshandlare. Göteborg.
Angel, A. W., Handlande. Halmstad.
d'Angotte, C. E. A:son, Kyrkoherde. Grimeton, Varberg.
Anjou, C. L., Rektor. Linköping.
Anjou, C. M., Komminister. Börstil, Östhammar.
Anjou, L. A., Biskop. Visby.
Ankarcrona, A., Major. Kristianstad.
Annerstedt, C., Docent. Upsala.
Annerstedt, L., Expeditionschef. Stockholm.
Annerstedt, S., Strengnäs.
* **Annerstedt, Th.,** Fil. Doktor. Göteborg.
Anstrin, C., Registrator. Stockholm.
Anstrin, W., Kamrer. Stockholm.
Appelberg, C. M., Fältläkare. Ramfall.
Arborelius. G., Notarie. Stockholm.
Arcadius, C. O., Fil. Doktor. Kongelf.
Arfwedson, J., Konsul. Stockholm.
Arhusiander, A., Kontraktsprost. Köping.
Arnberg, J. W., Bankofullmäktig. Stockholm.
Arnhamn, N., Handlande. Helsingborg.
Arpi, R., Vestm. Nation. Upsala.
Arrhenius, E., Kapten. Stockholm.
Asker, A., Landssekreterare. Hernösand.
Asklund, H., Kontorist. Norrköping.
Asp, C., Bataljonsläkare. Malmö.
Aspelin, C., Komminister. Gårdsby, Vexiö.
Aspelin, C. L , Föreståndare f. Navigationsskola. Vestervik.
Aspelin, J. A., Läroverksadjunkt. Helsingborg.
Asplund, R., Skeppsklarerare. Luleå.
Augustinsson, C. A., Löjtnant, Norrköping.
Axelson, E., Fil. Kandidat. Stockholm.

Bæckström, O., Kapten. Stockholm.
Bæckström, R., Löjtnant. Arbrå.
Bæhrendtz, F. J., Lektor. Kalmar.
Bagge, A., Adjunkt. Nyköping.
Bagge, L. B., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Banck, F. W., Sjökapten. Östersund.
Barclay, D., Kapten. Karlskrona.
Barkén, M., Rektor. Köping.
Barkman, Ingeniör. Östersund.
* **Beck-Friis, C.,** Grefve, Kabinettskammarherre. Börringe.
Beck-Friis, J. T., Frih., Hofmarskalk. Stockholm.
Beckman, A., Jernvägskassör. Östersund.
Beckman, A., Folkskollärare. Norrköping.
Beckman, K., Östg. Nat. Upsala.
Beijer, C. G., Generaldirektör. Stockholm.
Beijer, P., Fil. Doktor. Stockholm.
Belfrage, A. G. L., Folkhögskoleföreståndare. Stenstorp.
Bellinder, A., Lektor. Örebro
Benedicks, G., Bruksegare. Gysinge.
Bennet, C. W., Frih. Närlunda, Helsingborg.
Bennet, K., Frih. Helsingborg.
Bensow, O., Distriktsläkare. Stockholm.
Benthien, E. O., Med. Dr. Stockholm.
Berg, A. A., Falun.
Berg, F. W., Skogsinspektör. Umeå.
Berg, G., Fil. Kandidat. Upsala.
Berg, N., Grosshandlare. Stockholm.
Bergs Bokhandel. Östersund.
Berg von Linde, A., Kapten. Kristianstad.
v. **Bergen, C.,** Fil. Doktor. Stockholm.
Bergengren, A., Svenljunga.
Bergenstråhle, G. U., f. d. Hofrättsråd. Kristianstad.
Berger, O., Fil. Kandidat. Upsala.
* **Berggren, R.,** Grosshandlare. Stockholm.
Bergh, B., Ångbåtskommissionär. Helsingborg.
Bergh, S., Stockh. Nat. Upsala.
Bergius, O., Assessor. Stockholm.
Bergklint, O., Hofrättssekreterare. Kristianstad.
Bergman, B. G., Prost. Alunda.
Bergman, C. J., Lektor. Visby.
Bergman, C. O., Major. Luleå.
Bergman, C. V., Bryggare. Norrköping.
Bergman, E. W., Amanuens. Stockholm.
Bergman, G. Th., Rektor. Venersborg.
Bergman, J., Provisor. Helsingborg.
Bergman, W. E., Kapten. Stockholm.
Bergström, A., Landshöfding. Örebro.
Bergström, F., Kammarråd. Stockholm.
Bergström, J. O., Folkskollärare. Norrköping.
Bergström, M. B., Restauratör. Helsingborg.
Bergström, O., Löjtnant. Stockholm.
Berlin, C. E., Lektor. Vestervik.
Berlin, C. W., Apotekare. Gefle.
Berling, E. W., Bibliotekarie. Lund.
Bern, L. F., Fabrikör. Sundsvall.
Bernhardt, J. O., Grosshandlare. Nyköping.

Berwald, M. Stockholm.
Beskow, H., f. d. Expeditionssekreterare. Stockholm.
Beskow, J. B. Th., Kammarherre. Stockholm.
Beskow, W., Kanslisekreterare. Stockholm.
Bielke, T., Grefve. Sturefors.
Biesert, J. N., Bruksförvaltare. Töcksfors.
Bille, W., Bokhandlare. Stockholm.
Billengren, E., Lektor. Falun.
Billing, W., v. Häradshöfd. Stockholm.
Bjerstedt, F. D., Fil. Doktor. Helsingborg.
Bjurstedt, J., Länsnotarie. Falun.
Björck, A. Lund.
Björck, C. J., f. d. Lektor. Upsala.
Björck, J. H., Kyrkoherde. Hasslöf, Ö. Karup.
Björkegren, A., Stadsfiskal. Landskrona.
Björkén, J., Adjunkt. Upsala.
Björkman, A., Bataljonsläkare. Malmö.
Björlin, G., Kapten. Stockholm.
Björling, C. O., Biskop. Vesterås.
Björnberg, T., Kollega. Uddevalla.
Björnlund, P., Lektor. Luleå.
Björnstjerna, G. M., Löjtnant. Stockholm.
Björnstjerna, M., Kammarherre. Stockholm.
Björnstjerna, O. M., Generalmajor. Stockholm.
Björnstjerna, R. M., Öfverste. Stockholm.
Bley, R. W., Disponent, Uddevalla.
Blom, O. G., Fil. Kand. Smål. Nat. Upsala.
Blomberg, A. T. Lindesberg.
Blomberg, K. H., Docent. Upsala.
Blomberg, O., Regementsläkare. Kristianstad.
Blomstrand, C. W., Professor. Lund.
Blomström, A. F., Musikdirektör. Östersund.
Boethius, P. U., Fabrikör. Norrköping.
Boethius, S. J., Lektor. Upsala.
Bohlin, E., Disponent. Lidköping.
Bohm, J. H., Bokhållare. Uddevalla.
Bohm, K., Bankkamrer. Sundsvall.
Boivie, C. G., Assessor. Stockholm.
Boklund, J., Hofintendent. Stockholm.
Boldt, O. Landskrona.
Bolin, E., Landssekreterare. Falun.
Bolin, W., Sjukhusläkare. Varberg.
Boman, C., Vesterås.
* **Bonde, C.**, Frih. Öfv. Kammarherre. Eriksberg.
Bonde, C., Grefve. Lund.
Bonnier, D. F., Boktryckare. Göteborg.
Boqvist, E. G., Prov.-läkare. Östersund.
Borelius, J. Professor. Lund.
Borg, A., Fil. Kand. Lund.
Borggren, E., Disponent. Östersund.
Borgh, Th., Öfverstelöjtnant. Visby.
Borgström, S., Kammarråd. Stockholm.
Borin, V., Bokhållare. Stockholm.
Borås Läroverk.
Boström, E. G., Godsegare. Östanå.
Boström, G. F., Handlande. Östersund.
Boström, H., Notarie. Stockholm.
Boström, N., Sjökapten. Gefle.
Bowallius, C., Docent. Upsala.
Bowallius, R. M., Riksarkivarie. Stockholm.
Brag, A. W., Lektor. Lund.
Brag, E., Fröken. Lund.
Bratt, A. W., Assessor. Jönköping.
Bratt, C., Löjtnant. Karlstad.
Braune, F., Biblioteksamanuens. Lund.
Breitholtz, C. G., Öfverste. Stockholm.
Brenguier, O. E., Revisor. Stockholm.
v. Brienen, E., Kammarherre. Stockholm.
Brinck. C. A., t. f. Postkontrollör. Helsingborg.
Brinck, J. L., Handlande. Helsingborg.
Bring, E. G., Biskop. Linköping.
Bring, S. L., Kyrkoherde. Torrlösa, Tekomatorp.
Broberg, C. Stockholm.
Broberg, J. Vesterås.
Brodin, A., Skeppsbyggmästare. Gefle.
Brodin, C. J., Teol. Doktor. Förslöf, Engelholm.
Brolén, C. A., Kollega. Stockholm.
Brolin, L. D., Kyrkoherde. Hacksta, Weckholm.
Broman, M., Kapten. Stockholm.
de Bronikowski, F., v. Häradshöfding. Halmstad.
Brorström, B. T., Prost. V. Karup.
Brorstrom, V., Kyrkoherde. Sölvesborg.
Bruhn, A. Th., Kansliråd. Stockholm.
Brunius, G., Fil. Doktor. Landskrona.
Bruno, E., Fil. Kand. V. G. Nat. Ups.
Bruzelius, A. J., Sekreterare. Stockh.
Bruzelius, O. L., Förste Bataljonsläkare. Landskrona.
Bruzelius, N. G., Rektor. Ystad.
Brüdigam, C. F., Handlande. Ystad.

Bucht, G. W., Seminarierektor. Hernösand.
Bucht, G. W., Kartograf. Luleå.
Bukowski, H., Konsthandlare. Stockholm.
Burén, C., Bruksegare. Attarp, Bankeryd.
Burenstam, C., Ministerresident. Brüssel.
Burman, A., Boktryckare. Östersund.
Burman, C. J., f. d. Kapten. Umeå.
Burman, O. Haparanda.
Busch, C. G., Kapten. Östersund.
Bünsow, F. Sundsvall.
Bäckman, J., Sem.-adjunkt. Hernösand.
Bäckström, E., Redaktör. Stockholm.
Bäckström, J., Häradsskrifvare. Luleå.
Bäckström, K. O., Kollega. Piteå.
Bäckström, P. O., Amiralitetskammarråd. Stockholm.
Börring, M., Läroverksadjunkt. Lund.
Börtzell, J. E. A., Ingeniör. Stockh.

Callander, C. C., Kollega. Eskilstuna.
Callmér, P., Handlande. Helsingborg.
Carell, B., Stadskassör. Sundsvall.
***Carleson, E.**, Justitieråd. Stockholm.
Carlgren, J. P. A., Litteratör. Stockholm.
Carlgren, W. M., Lektor. Hernösand.
Carlmark, H. R. L., Revisor. Stockholm.
Carlson, F. F., f. d. Statsråd. Stockholm.
Carlsson, A., Kapten. Fredriksberg. Raus.
Carlsson, B., Källarmästare. Stockholm.
Carlsson, E., Bruksegare. Stadra, Nora.
Carlsson, M., Göt. Nat. Upsala.
Carlström, O., Lärare. Skara.
Cassel, T., Löjtnant. Carlberg.
Casselli, H., Lärarinna. Stockholm,
Cavalli, B. G. J., Apotekare. Sköfde.
Cavallin, S., Prost. Hvellinge, Malmö.
Cavallin, S. G., Prost. Lund.
Cederqvist, O. Th., Urmakare. Linköping.
Cederschiöld, S., Kammarherre. Stockholm.
Cederström, A., Frih. Sanda, Stockholm.
Cederström, B., Frih., Löjtnant. Helsingborg.
Cederström, C. A., Frih., Generalmajor. Helsingborg.
Cederström, E., Frih. Stockholm.
Cedervall, G., Handlande. Helsingborg.
Centervall, J. E., Rektor. Söderhamn.
Charleville, C. W., Kontraktsprost. Vadstena.
Charpentier, R., Landshöfding. Vesterås.
Christianson, J. A., Prost. Ö. Vingåker, Katrineholm.
Christierson, T., Hofrättsfiskal. Stockholm.
Claësson, J., Läroverkskollega. Varberg.
Clairfelt, M., Kapten. Helsingborg.
Claréus, F., Las.-läkare. Vesterås.
Clarholm, E., Kamrer. Stockholm.
Clason, E., Professor. Upsala.
Claus, C. A., Läkare. Malmö.
Cnattingius, K. J., Kyrkoherde. Gistad. Ö. St. B.
Coijet, G. A., Kapten. Norrtorp. Pålsboda.
Collander, C. W., Fabrikör. Uddevalla.
Collander, J., Bokhållare. Uddevalla.
Collberg, A., Sjökapten. Gefle.
Collett, O., Arkivarie. Stockholm.
Colliander, C. A., Kyrkoherde. Romeled, Skrehall.
Collin, C. F., Kontorist. Norrköping.
Collin, C. J., Kyrkoherde. Reng. Fjerdingslöf.
Cornelius, F. Göteborg.
Cornell, J. F., Kapten. Sundsvall.
Cronhielm, A., Grefve, Förste Sekreterare i Utr. Kab. Stockholm.
Cronhjelm, J., Grefve, Löjtnant. Östersund.
Cronqvist, G., Handlande. Malmö.
Crusebjörn, J., Kapten. Stockholm.
Cygnæus, C. J., Landssekreterare. Umeå.
Cöster, F. L., f. d. Konsul. Uddevalla.
Cöster, O., Kammarskrifvare, Helsingborg.

Dævel, C. J., Kapten. Stockholm.
Dahl, A., Länsbokhållare. Nyköping.
Dahlberg, A., Handlande. Stockholm.
Dahlbäck, A., Kronolänsman. Klintehamn.
Dahlgren, E., Bruksegare. Ransäters bruk, Ransäter.
Dahlgren, E. W., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Dahlgren, J. Haparanda.
Dahm, O. E. L., f. d. Rektor. Kalmar.
Dalgrener, F. P., Bokhandlare. Uddevalla.

Dalman, W. F., K. Sekreterare. Stockholm.
Dalsjö, M., Lektor. Kristianstad.
Dalström, J. J., Skollärare. Stockh.
Danielsson, O. A., Docent. Upsala.
v. **Dardel,** N., Stockh. Nat. Upsala.
Davidson, A., Stockholm.
Davidson, D., Docent. Upsala.
* **De Geer,** L., Frih., f. d. Statsminister. Stockholm.
Dehn, I., Bankdirektör. Sundsvall.
De Maré, A., Bruksegare. Ankarsrum.
Dieden, G., Possessionat. Malmö.
Dieden, J. H., Konsul. Malmö.
v. **Diederichs,** G., Löjtnant. Karlskrona.
Dillner, G., Professor. Upsala.
Dillner, J. S., Förvaltare. Qvitslo, Mattmar.
Dintler, E. L., Med. Lic. Upsala.
Djurberg, F. O., Bagare. Stockholm.
Djurklou, G., Frih., Kammarherre. Örebro.
Donner, G. N., Länsnotarie. Visby.
af **Donner,** E., Löjtnant. Stockholm.
Drake, J., Apotekare. Nora.
Drake, J. O., Rådman. Sundsvall.
Drysén, J. A., Rektor. Strengnäs.

Eckhéll, G., Landskanslist. Luleå.
Edén, P. O., Rektor. Piteå.
Edholm, E., Adjunkt. Östersund.
Edholm, E., Öfverfältläkare. Stockholm.
af **Edholm,** E., Förste hofmarskalk. Stockholm.
Edman, C. G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Edman, L., Adjunkt. Upsala.
Edvall, A., Länsveterinär. Östersund.
Een, C., Borgmästare. Visby.
Ehnberg, Chr., Handlande. Helsingborg.
v. **Ehrenheim,** P., f. d. Statsråd. Stockholm.
* **Ehrensvärd,** A., Grefve, Landshöfding. Göteborg.
Ehrensvärd, A., Grefve, Underlöjtnant. Stockholm.
Eichhorn, C., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Ekberg, C. H., Landskamrer. Östersund.
Ekbäck, F., Handlande. Luleå.
Ekdahl, T., Kapten. Stockholm.
Ekedahl, W., Kyrkoherde. Femsjö.
Ekelund, J., t. f. Kronofogde. Görslöf, Höganäs.
Ekelöf, A., Kapten. Stockholm.
Ekenman, V., Borgmästare. Ulricehamn.
Ekholm, C. W., Kronofogde. Nyköping.
Eklund, L., Pastorsadjunkt. Lilla Edet.
Eklundh, A., Landskanslist. Vexiö.
* **Ekman,** C., Bruksegare. Finspong.
* **Ekman,** J. J., Grosshandlare. Göteborg.
Ekman, I., Stadsläkare. Hudiksvall.
Ekman, K., Handlande. Stockholm.
Ekman, O., Stockh. Nat. Upsala.
Eksandh, G. S., Stadsfiskal. Helsingborg.
Ekstedt, J. G., Provisor. Helsingborg.
Ekstrand, C., Läroverksadjunkt. Nyköping.
Ekstrand, F. Th., Öfverstelöjtnant. Helsingborg.
Ekstrand, A. G., Docent. Upsala.
Ekström, F., Hofsekreterare. Stockholm.
Ekström, L., Konsistorienotarie. Karlstad.
Elers, E., Öfverste. Venersborg.
Elfstedt, Th., Fil. D:r. Stockholm.
Elmqvist, G., Rektor. Eskilstuna.
Elowson, G., Lektor. Karlstad.
Enander, J. A., Utgifvare af Hemlandet. Förenta Staterna, Chicago.
Eneman, C. E., Löjtnant. Stockholm.
Eneström, P. A., Las.-läkare. Karlstad.
Engelhart, H., Rentier. Stockholm.
Engelke, D., Disponent. Norrköping.
Engelke, V., Kapten. Ljusdal.
Engellau, L. B., Grosshandlare. Stockholm.
v. **Engeström,** J. O. Th., v. Häradshöfding. Stockholm.
* **Englund,** J. A., Kyrkoherde. Nedre Luleå.
Engstedt, A., Öfveruppsyningsman. Varberg.
Engström, L., Lärarinna. Stockholm.
Engström, T., Kollega. Eskilstuna.
Enhörning, C. M., Godsegare. Vestanfors.
Ennes, C. A., Jägmästare. Luleå.
Erasmie, G. H., Kassör. Luleå.
Erdmann, G., Trafikchef. Helsingborg.
Erdmann, N., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Ericson, A. W. Göteborg.
Ericson, R., Litteratör. Linköping.
Ericsson., A., Bokhandlare. Lidköping.
Ericsson, C. A., Handlande. Alingsås.
Eriksson, J. E., Kontorsskrifvare. Lidköping.
Eskilsson, N., Bokhandlare. Stockholm.
v. **Essen,** C., Underlöjtnant. Luleå.

v. **Essen**, F., Frih. Kammarherre. Kaflås.
v. **Essen**, R. J., Frih. Godsegare. Ljunghem, Vreten.
Eurén, A., Landskontorist. Luleå.
Eurenius, M. C. J., Lektor. Malmö.
Evers, E., v. Komminister. Södertelje.
Ewerlöf, O. P. Landskrona.

Fagerberg, E. S., Lektor. Göteborg.
Fagerlin, P. L., Fil. Kandidat. Helsingborg.
Fahlcrantz, G. E., v. Häradshöfding. Östersund.
Fahnehielm, E., Fröken. Stockholm.
Falck, A., Fältläkare. Malmö.
Falk, A., Kollega. Eskilstuna.
Falk, A. P., Kyrkoherde. Kumla st.
Falk, C., Apotekare. Jönköping.
Falk, C., Fil. D:r. Stockholm.
Falk, Hj., Magistratssekreterare. Karlstad.
Falkenberg, M. F., Frih. Helsingborg.
Falkman, A., Fil. Doktor. Simrishamn.
Fallström, D., Litteratör. Stockholm.
Faxe, C., Handlande. Malmö.
Fehling, S., Lärarinna. Helsingborg.
Fehr, F., Komminister. Stockholm.
v. **Feilitzen**, O., Arkivarie. Stockholm.
Festin, R., Fanjunkare. Östersund.
Fischer, B., Handlande. Lidköping.
Fischer, G. E., Auditör. Stockholm.
Fischier, P. E. M., Öfverlärare. Stockholm.
Flagge, A., Landskanslist. Hernösand.
Fleming, L., Frih., Major. Köping.
Flemming, F., Kyrkoherde. Börstil. Hargs st.
Flensburg, E., v. Häradshöfding. Malmö.
Flensburg, Th., v. Konsul. Malmö.
Flensburg, V., Biskop. Lund.
Flobeck, D. W., Fabrikör. Göteborg.
Florell, J. M. Göteborg.
Flyborg, C., v. Konsul. Helsingborg.
Flygare, F., Grosshandlare. Luleå.
Fogelmark, K., Fil. Kandidat, Smål. Nat. Upsala.
Fogelström, A., Telegrafassistent. Stockholm.
Follin, F., Kammarskrifvare. Stockholm.
Forsberg, A., Läroverksadjunkt. Vexiö.
Forsberg, A., Fil. Kandidat. Åstorp.
Forsell, A., Bruksegare. Nora.
Forsell, O. M., v. Häradshöfding. Göteborg.
Forsgrén, B., Handlande. Stockholm.
Forsgrén, G., e. o. Amanuens. Stockholm.
Forsgrén, R., Grosshandlare. Stockholm.
Forslund, J. A., Provinsialläkare. Engelholm.
Forssberg, P., Kyrkoherde. Onsala.
Forssell, H., Statsråd. Stockholm.
Forssman, A., Kyrkoherde. Sala.
Fosser, J., Grosshandlare. Norrköping.
Francke, O. G. Landskrona.
v. **Francken**, G. W., Major Stockholm.
Franzén, Fr., Godsegare. Huddinge.
Fredenberg, A., Major. Stockholm.
Fredenberg, A., Kapten. Sala.
Fredenberg, H. Stockholm.
Fredengren, G., Pastor. Stockholm.
Fredin, E., Litteratör. Stockholm.
Fredrikson, G., Skådespelare. Stockholm.
Fredrikson, G., Vestm. Nat. Upsala.
Fredriksson, R., Materialförvaltare. Östersund.
Freese, H., Rådman. Norrköping.
Frendin, J. G., Stadskassör. Visby.
de **Frese**, T. G., Jägmästare. Fristads jernvägsst.
Friberg, O. S. Landskrona.
Friberg, R., Fil. Kandidat. Vestg. Nat. Upsala.
Fridholm, J. M., Skollärare. Göteborg.
Friedlander, A. E., Docent. Lund.
Fries, A., Kaptenlöjtnant. Stockholm.
Fries, P., Öfverstelöjtnant. Stockholm.
v. **Friesen**, C., Lektor. Stockholm.
v. **Friesen**, M., Doktor. Vestervik.
Fryxell, A., Professor. Stockholm.
Fröberg, C. A., Borgmästare. Hernösand.
Fröman, N. A., Justitieombudsman. Stockholm.
Funck, G. O., Major. Stockholm.
Fundahn, I. V., Tullförvaltare. Varberg.
Fyhrvall, K. O., Fil. D:r. Stockholm.

Gadd, H., Major. Stockholm.
Gagge, R. Vesterås.
Gahn, H. P. W., Bruksegare. Vikmanshyttan, Hedemora.
Gans, S. H., Med. Doktor. Göteborg.
Gartz, C., Bokauktionskommiss. Stockholm.
Gauffin, G., Kapten. Landskrona.
Geber, H. Stockholm.
Geete, R., Fil. D:r. Stockholm.

Geete, S., Häradshöfding. Östersund.
Geijer, G., Löjtnant. Stockholm.
Geijer, K. R., Docent. Lund.
Geijer, P. A., Adjunkt. Upsala.
Gellerstedt, C. A., Apotekare. Piteå.
Genberg, O. Haparanda.
Genberg, Y. A., Landssekreterare. Luleå.
Gibson, O., Underlöjtnant. Stockholm.
Gillberg, A., Adjunkt. Östersund.
Gillberg, R., Fil. Doktor. Umeå.
Gillblad, A., Handlande. Göteborg.
Gjörcke, J. F., Läroverksadjunkt. Karlstad.
Glas, L., Konsul. Umeå.
Glas, W., v. Konsul. Umeå.
Gleerup, N. Stockholm.
Godehmius, K. N., Assessor. Halmstad.
Goetze, L., Hotellegare. Helsingborg.
Goldkuhl, A. E., Stadsläkare. Vexiö.
Gothén, A., Revisor. Stockholm.
Grafström, A., Provinsialläkare. Sundsvall.
Grandien, R., Fil. Doktor. Söderhamn.
Grandinson, K. G. Stockholm.
Granholm, E., Fabrikör. Stockholm.
Granlund, V., Arkivarie. Stockholm.
Grape, E. O., Lektor. Umeå.
Grape, Th. Haparanda.
Grass, B. J., Sjökapten. Gefle.
Greiffe, O., Handlande. Göteborg.
Greiffe, Th. Göteborg.
Grenander, A., Auditör. Sköfde.
Grenander, G., Grosshandlare. Norrköping.
Grewell, J., Kontraktsprost. Klockrike, Linköping.
Gripenstedt, C., Attaché. Paris.
Gripensvärd, J. O., Auditör. Stockh.
Grund, C. L., Kyrkoherde. Dalby, Stöllet.
Grönwall, C. J., Fabrikör. Ystad.
Grönvall, E., Handlande. Helsingborg.
Grönvall, F. O. M., v. Häradshöfding. Landskrona.
Grönvall, J. H., Kyrkoherde. Tomarp.
Guilletmot, O. A., Andre Bataljonsläkare. Norrköping.
Gullbransson, R. W., Apotekare. Helsingborg.
Gumælius, W., Redaktionssekreterare. Uddevalla.
Gustafsson, C. A. Göteborg.
Gustafsson, K. G., Läroverksadjunkt. Nyköping.
Günther, E., v. Häradshöfding. Stockh.
Gyldenstolpe, N., Grefve, Kammarherre. Hesselby.
Gyllander, C. E., Kontraktsprost. Ö. Löfsta, Löfsta bruk.
Gyllenhammar, E. A. H., Jägmästare. Öster-sund.
Gyllenram, H., Kapten. Stockholm.
Gyllenstierna, N., Frih. Elfdalen, Klippan.
Gyllensvärd, G. V., Upl. Nat. Upsala.
Göteborgs Museibibliotek.
Göteborgs Postbibliotek.
Götlin, A., Revisor. Stockholm.

Hafström, J. L., Lifmedikus. Helsingborg.
Hagander, Th. A:n, v. Häradshöfding. Karlstad.
Hagberg, A., Regementsauditör. Uddevalla.
Haglund, O. B., Civilingeniör. Luleå.
Hagson, K. A., v. Adjunkt. Linköping.
Hain, F., Länsnotarie. Malmö.
Hallberg, C., Rådman. Ystad.
Hallberg, C. G., Stadskomminister. Helsingborg.
Hallberg, H. E., Kandidat. Skytts-Hvellinge, Malmö.
Hallborg, O., Kyrkoherde. Torstunaby.
Halldin, H., Fabriksidkare. Örebro.
* **Hallenborg, M.**, Ryttmästare. Rydsgård.
Hallgren, A., Revisor. Stockholm.
Hallström, G., Kamrer. Stockholm.
Hambræus, J., Landssekreterare. Visby.
Hamilton, G., Grefve, f. d. Löjtnant. Hjelmsäter, Lidköping.
Hamilton, G. K., Grefve, Professor. Lund.
Hamilton, H., Grefve, f. d. Statsråd. Stockholm.
Hamilton, H., Grefve. Strömsnäs, Orresta.
Hamilton, H. J., Frih., Bruksegare. Boo, Hjortkvarn.
Hamilton, J. R., Grefve, Kapten. Kristianstad.
Hamilton, W., Grefve. Tågerup, Landskrona.
Hammar, A. N., Lektor. Karlskrona.
Hammar, C., Godsegare. Halmstad.
Hammar, H., Kapten. Helsingborg.
Hammarberg, P., Grosshandlare. Göteborg.
Hammargren, H., Fil. Kandidat. Östersund.
Hammargren, L. O., Lektor. Östersund.
Hammarén, C. A. D., Telegrafassistent. Lidköping.
Hammarhjelm, C., Bruksegare. Mölnbacka.
Hammarskjöld, A., Upl. Nat. Upsala.

Hammarsten, O., Professor. Upsala.
Hammarstrand, S. F., Professor. Upsala.
Hammarstrand, S. R. Vesterås.
Hammarström, E. A., Sjökapten. Östersund.
Hammarström, F., Faktor. Linköping.
Hammer, A., Lärarinna. Stockholm.
Hamner, R., Revisor. Stockholm.
Haneson, E., Göteb. Nat. Upsala.
Hansson, F., Handlande. Landskrona.
Hanström, C. L., Läroverksadjunkt. Vestervik.
Haques, V., Byråchef. Nora.
Hasselberg, J. G., Häradshöfding. Östersund.
Hasselgren, J., Handlande. Uddevalla.
Hazelius, A., Fil. D:r. Stockholm.
* **Hedberg, A. P.**, Grosshandlare. Sundsvall.
Hedberg, E. G., Revisor. Stockholm.
Hedblad, C. F., Seminariiadjunkt. Linköping.
Hedén, J. L., Registrator. Stockholm.
Hedén, K., Kyrkoherde. Tegelsmora, Tobo.
v. Hedenberg, L. A., Major. Umeå.
Hedenberg, R., Jägmästare. Lycksele.
Hedenblad, O. R., Kapten. Helsingborg.
Hedenblad, P. H., Revisor. Stockholm.
Hederström, O. R., Jägmästare. Öfver-Torneå.
Hedlund, H. Göteborg.
Hedlund, T. Göteborg.
Hedrén, L. M., Adjunkt. Hernösand.
Hedström, C. E., Handlande. Helsingborg.
Hedström, F., Borgmästare, Luleå.
Hegardt, H. B., Major. Venersborg.
Hegardt, L. J., Kontraktsprost. Starrkärr, Nol (Elfsb. l.).
Hegardt, N. J., Major. Lidköping.
Heideman, Chr., Kyrkoherde. Hemmesdynge, Espö.
v. Heijne, C., v. Häradshöfding. Bielkesta, Örsundsbro.
v. Heijne, D., v. Auditör. Stockholm.
Heilborn, O. Stockholm.
Hellberg, H. F., Komminister. Surahammar.
Hellichius, C., Notarie. Stockholm.
Hellman, C. H., Stockh. Nat. Upsala.
Hellstenius, J., Förste Aktuarie. Stockholm.
Hellström, A., Vestm. Nat. Upsala.
Hellström, P. A., Handlande. Upsala.
Helsingborgs Stadsbibliotek.
Helsinge Regementes Bibliotek. Carlslund, Kilafors.
Hemning, J. A. Göteborg.
Henckel, F., Handlande. Helsingborg.
Hendeberg, S., Kyrkoherde. Anderslöf.
Hennig, C. G., Kollega. Ystad.
Herdenstam, E., Karlskrona.
Herlenius, J., Bruksegare. Storfors (Verml. l.).
Herlöfsson, I., Kyrkoherde. Ronneby.
Hermelin, D., Frih. Åsby, Eskilstuna.
Hernlund, H., e. o. Amanuens. Stockholm.
Herrlin, M. C., Kyrkoherde. V. Vemmenhög.
Hesselgren, C. A., Läroverksadjunkt. Kristianstad.
Heyman, A., Godsegare. Vårgårda.
Hierta, F. Ph., Frih. Godsegare. Främmestad.
Hildebrand, B. A., Pastor. Stockholm.
Hildebrand, B. E., f. d. Riksantiqvarie. Stockholm.
Hildebrand, E., Lektor. Stockholm.
Hildebrand, H., Riksantiqvarie. Stockholm.
Hildebrand, H., v. Häradshöfding. Stockholm.
Hildebrand, H., Med. Kand. Stockholm.
Hilding, J., Tullkontrollör. Uddevalla.
Himmelstrand, J. L. V., Lektor. Hudiksvall.
Hindbeck, F. O., v. Häradshöfding. Stockholm.
Hirsch, E., Ingeniör. Stockholm.
Historiska Föreningen i Lund.
Hjelm, C., Kapten. Karlskrona.
Hjertberg, E. G., Prot.-sekreterare. Stockholm.
Hjertén, J., Adjunkt. Skara.
Hjertstrand, O., Bagare. Landskrona.
Hjorton, P. O., Kontraktsprost. Ramfall.
Hjärne, H., Docent. Upsala.
Hoff, G., v. Häradshöfding. Helsingborg.
Hoffman, O., Bokhållare. Luleå.
v. Hofsten, H., Löjtnant. Stockholm.
v. Hofsten, K., Justitieråd. Stockholm.
v. Hofsten, O., Öfverstelöjtnant. Stockholm.
v. Hohenhausen, H. L., Öfverstelöjtnant. Östersund.
Hollander, A. G., Rektor. Borås.
Hollberg, W., Postmästare. Skara.
Hollstrand, J. J. Läby prestgård. Upsala.
Hollström, F., Stadsläkare. Luleå.

Holm, C. Th., Handelsbokhållare. Stockholm.

Holm, G. B. A., v. Häradshöfding. Stockholm.

Holm, H., Kapten. Stockholm.

Holm, J., Köpman. Landskrona.

Holm, O., Förvaltare. Ekolsund.

Holm, O. M., Läroverksadjunkt. Luleå.

Holmberg, E., Fabrikör. Södertelje.

Holmberg, L. P., Kontraktsprost. Espö.

Holmbäck, M., Adjunkt. Östersund.

Holmer, Fr., Med. Doktor. Kristianstad.

Holmgren, B. M., Lektor. Helsingborg.

Holmgren, F., Professor. Upsala.

Holmgren, O., Fil. Kand. Stockh. Nat. Upsala.

Holmlund, N. O., Grosshandlare. Stockholm.

Holmqvist, E., Handlande. Helsingborg.

Holmqvist, H., Handlande. Helsingborg.

Holmqvist, P. M. F., Kyrkoherde. Björsäter.

Holmstedt, J. G., Källarmästare. Göteborg.

Holmstrand, R., Grosshandlare. Gefle.

Holmstrand, S. A., Komminister. Lidköping.

Holst, G., Skolföreståndarinna. Helsingborg.

v. Horn, L., Ryttmästare. Helsingborg.

Horn, R., Grefve, Landshöfding. Visby.

Horney, J. G., Häradshöfding. Åby. Klippan.

Hudiksvalls Läroverks Bibliotek.

Hult, H. F., Rektor. Halmstad.

Hultgren, O. J., v. Häradshöfding. Stockholm.

Hultman, C. G., Landträntmästare. Karlstad.

Hultstrand, A. J., Musikdirektör. Lidköping.

Huss, P. E., Dispacheur. Hernösand.

Hwasser, T., Jernvägsingeniör. Gefle.

Hygrell, A., v. Häradshöfding. Sundsvall.

Hylander, J., Folkskollärare. Norrköping.

Hyllengren, C. J. O. Bergklint, Mistelås.

Hådell, P., Bankdirektör. Hudiksvall.

Håkanson, C., Landtbrukare. Helsingborg.

Håkansson, C., Stadsläkare. Piteå.

Hägg, C. F., Grosshandlare. Hernösand.

Högdahl, A. F., Apotekare. Svenljunga.

Höglind, C., Läroverksadjunkt. Helsingborg.

Högman, S., Fil. Doktor. Alingsås.

Högström, D., Målare. Luleå.

Höjer, M., Lektor. Stockholm.

Höjer, N., Fil. Kand. Stockholm.

Hörnell, R., Grosshandlare. Sundsvall.

Höök, C. E., K. Hofpredikant. Stockholm.

Ignell, S., Fru. Stockholm.

Ihrman, G., Landskamrer. Falun.

Indebetou, C. J., Bruksegare. Skärblacka, Ökna (Ö. G).

Indebetou, G., Brukspatron. Forssa, Katrineholm.

Indebetou, H. O., Fil. D:r. Nyköping.

* **Ingelman, G.,** Löjtnant. Östersund.

Ingstad, O., Rektor. Ronneby.

Isander, L. F., Rektor. Linköping.

Jacobi, A., Grosshandlare. Uddevalla.

Jacobson, O., Vågmästare. Strömsholm.

Jacobson, P. G. S., Docent. Upsala.

Jacobsson, A., Typograf. Stockholm.

Jacobsson, N., Handlande. Helsingborg.

Jahnke, A., v. Häradshöfding. Stockholm.

Jakobsson, G., Docent. Upsala.

Janse, A., Underlöjtnant. Stockholm.

Janson, C. E., Ingeniör. Håga, Lindesberg.

Janson, O., Kontorsskrifvare. Helsingborg.

Jansson, C. A., Lärare vid Ateneum. Stockholm.

Jansson, J. E., Bruksegare. Saxån, Persberg.

Janze, P., Handlande. Umeå.

Jederholm, C. D., Grosshandlare. Stockholm.

Jentzen, C., Med. Doktor. Stockholm.

Jernberg, C., Stadskassör. Eskilstuna.

Jernell, M., Läroverksadjunkt. Lund.

Jeurling, O., Redaktör. Visby.

Johanson, A., Grosshandlare. Halmstad.

Johanson, A. D., Länsman. Svenljunga.

Johanson, J., Grosshandlare. Sundsvall.

Johanson, K., Vestg. Nat. Upsala.

Johansson, J., Bergsbruksidkare. Bergsäng, Nora.

Johansson, J., Folkskolelärare. Stockholm.

Johansson, J., Rektor. Umeå.
Johnson, J., v. Häradshöfding. Varberg.
Jonson, N. M., Adjunkt. Östersund.
Jonsson, A., Litteratör. Göteborg.
Jungbeck, K., Revisor. Stockholm.
Jungmarker, A. F., e. o. Kontorsskrifvare. Lidköping.
Jungner, E., Adjunkt. Skara.
Justelius, M., Apotekare. Östersund.
Jönsson, C., Handlande. Landskrona.
Jönsson, J. E., Telegrafassistent. Varberg.
Jönsson, S. A., Fil. Kandidat. Lund.

Kajerdt, R., Rektor. Vestervik.
Kant, C. N., Apotekare. Luleå.
Kardell, S. J., Lektor. Östersund.
Karlander, A. G. Göteborg.
Karlberg, A. E., Telegrafingeniör. Stockholm.
Karlgren, K., Fil. Kand. Jönköping.
Karlson, K. F., Lektor. Örebro.
Karlsson, K. H., Vestm. Nat. Upsala.
Kastman, C., Rektor. Karlstad.
Katedralskolans Bibliotek i Lund.
Keijser, E. J., Kyrkoherde. Örebro.
Keijser, G. J., Lektor. Stockholm.
Kellner, F., Handlande. Gefle.
Kemner, L. D., Grosshandlare. Ystad.
Kempe, B., Grosshandlare. Hernösand.
Kempe, W. H., Grosshandlare. Stockholm.
Kempff, Hj., Lektor. Gefle.
Kerfstedt, J., Apotekare. Varberg.
Kerfstedt, P., Direktör. Stockholm.
Key, E., Godsegare. Sundsholm, Gladhammar.
Kiellman, O. F., Advokatfiskal. Kristianstad.
Kihlberg, G., Kontorsskrifvare. Uddevalla.
Killman, C., Handlande. Höganäs.
Kinberg, A., Revisor. Stockholm.
Kinberg, E., Skogsinspektör. Luleå.
Kjellerstedt, P. A., Förste Landtmätare. Umeå.
Kjellin, C., Boktryckare. Karlstad.
Kjerner, C., Pastor. Örslösa.
Kjerrman, R., Apotekare. Skara.
Kjerrström, F. O., Läroverksadjunkt. Stockholm.
Kleen, G., Major. Stockholm.
Klemming, G. E., Öfverbibliotekarie. Stockholm.
Klemming, H., Bokhandlare. Stockholm.
Klingberg, A., Revisor. Stockholm.
Klingberg, G., Lektor. Karlstad.
Klingspor, C. A., Ryttmästare. Upsala.
Klingspor, G. M. Stockholm.
Klint, A., Fil. D:r. Stockholm.
Klintberg, G., Rektor. Gefle.
Klintberg, M., Adjunkt. Visby.
af Klinteberg, R., Kapten. Eksjö.
Klockhoff, O., Docent. Upsala.
Kniberg, K., Underlöjtnant. Stockholm.
v. Knorring, O., Öfv.-löjtnant. Stockholm.
Knös, V., Lektor. Upsala.
v. Koch, H. A., Kapten. Stockholm.
v. Koch, N. Th. G., Kammarherre. Stockholm.
Kockum, L., Godsegare. Bulltofta. Malmö.
Koersner, V., Vestm. Nat. Upsala.
Kolmodin, G., f. d. Riksdagsman. Visby.
Kolmodin, H. A., Sekreterare. Stockholm.
Koschell, O., Bankkassör. Stockholm.
Kraak, J., Fru. Stockholm.
v. Kræmer, Fr. R., Kollega. Lidköping.
Kramer, H. J., Häradshöfding. Piteå.
Krok, P., Landssekreterare. Malmö.
Kronberg, B. G., Grosshandlare. Gefle.
Kronhamn, V., Handlande. Landskrona.
Krook, A. Haparanda.
Krook, A., Redaktör. Göteborg.
Krook, C. F., Ryttmästare. Helsingborg.
Krook, F., Ryttmästare. Ystad.
Kruse, N. J. V., Sekreterare. Stockholm.
v. Krusenstjerna, E., Expeditionschef. Stockholm.
v. Krusenstjerna, E., Löjtnant. Stockholm.
Kullander, E., Docent. Upsala.
Kullberg, C., Fil. Doktor. Loringa. Skultorp.
* **Kullberg, N. A.**, Arkivarie. Stockholm.
Kurck, A., Frih. Rynge, Marsvinsholm.
Kuylenstierna, C. E. O., Kammarherre. Venersborg.
Kuylenstierna, C. F. W., Auditör. Nyköping.
Kuylenstierna, G. A. Vexiö.
Kylén, N. J., Adjunkt. Skara.
Köderitz, H., Adjunkt. Östersund.
König, E., Kapten. Stockholm.
Königsfeldt, E., Häradshöfding. Smedjebacken.
Könsberg, S. A., Med. Doktor. Stockholm.

Lagerberg, F., Lektor. Stockholm.
Lagerberg, G. O. F., Grefve, Öfverste. Stockholm.
Lagerbjelke, J., Landskamrer. Nyköping.
Lagerblom, C. E., Konditor. Gefle.
Lagercrantz, C., Kapten. Stockholm.
Lagergren, A., Kommissionslandtmätare. Umeå.
Lagergren, G. B. Stockholm.
Lagergren, H., Stockh. Nat. Upsala.
Lagerheim, A., Kabinettssekreterare. Stockholm.
* **Lagerheim, C.**, Hofrättsarkivarie. Stockholm.
Lagerheim, E. Upsala.
Lagermark, A., Komminister. Ormesberga, Moheda.
Lagermark, J. A., Smål. Nat. Upsala.
Lagerstråle, G., f. d. Statsråd. Nettraby (Blekinge).
Lagerström, G. O., Komminister. Stockholm.
Lamberg, C. F. V., Prot.-Sekreterare, Stockholm.
Lamberg, E. F., Bankkassör. Helsingborg.
Lamberg, O., Grosshandlare. Ystad.
Lamm, H., Grosshandlare. Stockholm.
Landgren, K. G., Söd.- Ner. Nat. Upsala.
Landgren, L., Biskop. Hernösand.
Landtmanson, I., Professor. Upsala.
Lange, E. G., Grosshandlare. Uddevalla.
Langlet, E. V., Arkitekt. Malmö.
Larson, A., Grufförvaltare. Striberg, Nora.
Larsson, L. P., Borgmästare. Varberg.
Laurent, Th. Upsala.
Laurin, C., Ingeniör. Stockholm.
Laurin, L., Fru. Stockholm.
Lehman, F., Handlande. Gefle.
Lehnberg, G., Kassör. Stockholm.
Leidesdorff, C., Folkskoleinspektör. Uddevalla.
Leijonancker, C., Löjtnant. Halmstad.
Leijonancker, F. W., Landshöfding. Halmstad.
Leijonhufvud, A. H., Frih., Vesterås.
Leijonhufvud, C., Frih., Justitiekansler. Stockholm.
Leijonmarck, C., Stockh. Nat. Upsala.
Lénström, C. J., Kyrkoherde. V. Löfsta, Heby St.
Leuwgren, A., Pastor. Stockholm.
Lewenhaupt, A., Grefve, Öfv. Kammarherre. Sjöholm, Katrineholm.
Lewenhaupt, A., Grefve. Helsingborg.
Lewenhaupt, A., Grefve. Säbylund, Mosås.
Lewenhaupt, C. St:son, Grefve, Underlöjtnant. Krämbohl, Katrineholm.
Lewenhaupt, E., Grefve. Stockholm.
Lewenhaupt, E., Grefve, e. o. Biblioteksamanuens. Upsala.
Lewenhaupt, M., Grefve, Kaptenlöjtn. Beckershof, Katrineholm.
Levin, E. P., Konditor. Östersund.
Lidbeck, A. G., Bruksegare. Vesterås.
Lidén, J., Kronofogde. Glimsta, Hudiksvall.
Lidforss, V. E., Professor. Lund.
Lidström, R. Göteborg.
Liedholm, K. W., Kontraktsprost. Efveröd.
Lifvander, J. V., Rådman, Gefle.
Lilienberg, A., Häradshöfding. Ronneby.
Lilienberg, G. R., Assessor. Stockholm.
Liljequisth, J. F., Adjunkt. Göteborg.
Liljeström, G., Kyrkoherde. Bösarp, Fjerdingslöf.
Lilliehorn, P. J., Kapten. Stockholm.
Lilliesköld, G., v. Pastor. Hallen.
Lilliesköld, J. C., Öfverstelöjtnant. Östersund.
Lilliesköld, J. G., Major. Östersund.
Lilliestråle, N. F., Söderm. Nat. Upsala.
Lind, E. H., Verml. Nat. Upsala.
Lind, J. O. Vesterås.
Lind, L., Kartograf. Luleå.
Lindahl, E., Adjunkt. Malmö.
Lindau, J., Rektor. Motala.
Lindberg, C., Kamrer. Landskrona.
Lindberg, G. E., Kontorsskrifvare. Stockholm.
Lindberg, O. W., Fil. Kandidat. Helsingborg.
Lindblad, J., Adjunkt. Venersborg.
Lindblom, A., Bokhållare. Helsingborg.
Lindblom, H., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Lindbohm, L. R., Sekreterare. Stockholm.
Lindeberg, A., Bankbokhållare. Östersund.
Lindeberg, K., Docent. Upsala.
Lindegren, E., v. Häradshöfding. Jönköping.
Lindell, L. W., Fil. Kandidat. Gunnaröd, Billinge.
Lindencrona, A., Landskamrer. Linköping.
Lindencrona, C. J., Hofrättsråd. Kristianstad.
Lindencrona, W., v. Häradshöfding. Vexiö.

Linder, C. V., Domprost. Linköping.
Linder, L. J., Kyrkoherde. Södertelje.
Linder, N., Lektor. Stockholm.
Linderdahl, O. C., Kyrkoherde. Gnarp.
Lindfors, J. O., Kontraktsprost. Reslöf, Marieholm.
Lindgren, C. Th., Källarmästare. Ystad.
Lindgren, G., t. f. Landskamrer. Halmstad.
Lindholm, C., Fil. Kandidat. Helsingborg.
Lindhult, H. G., Rektor. Kongelf.
Lindqvister, J. A. A., t. f. Landskontorist. Visby.
Lindroth, E., Fil. Kandidat. Umeå.
Lindsjö, P. L., Kyrkoherde. Slågarp, Alstad.
Lindskog, C. J., Boktryckare. Göteborg.
Lindskog, E. V., Adjunkt. Skara.
Lindskog, Th., Kyrkoherde. Klefva, Falköping.
Lindstedt, K. Stockholm.
Lindstén, C. J., Kyrkoherde. Kungs Barkarö, Valskog.
Lindström, A., Geolog. Stockholm.
Lindström, K. A., Redaktör. Stockholm.
Lindström, K. J., Länsagronom. Umeå.
Lindström, O. E., Adjunkt. Östersund.
Lindvall, B., Komminister. Söraby, Vexiö.
Linköpings Stiftsbibliotek.
Linnarson, N. J., Kontraktsprost. Falköping.
Linnell, J. N:son, Kyrkoherde. Unnaryd.
Ljungberg, B., Landskamrer. Umeå.
Ljungberg, P. A., Prost. V. Våla, Engelsberg.
Ljungberg, S., Provisor. Visby.
Ljungdahl, S., Lektor. Helsingborg.
Ljunggren, C. J., v. Häradshöfding. Stockholm.
Ljunggren, G., Professor. Lund.
Ljunggren, G. T., Kontraktsprost. Uddevalla.
Ljunggren, N. P., f. d. Lektor. Kalmar.
Ljunggren, S., f. d. Löjtnant. Pukeby.
Ljungh, J., Öfverlärare. Helsingborg.
Ljungholm, F. A., Bagare. Stockholm.
Ljungholm, G. A., Bokhandlare. Stockholm.
Ljungqvist, A., Handlande. Nyköping.
Ljungquist, N., Stadsfogde. Östersund.
* **Ljungqvist, O.,** Bruksegare. Munksjö. Jönköping.
Ljungström, J., Grosshandlare. Ystad.
Ljungström, O., Grosshandlare. Ystad.
Looström, L., Fil. D:r. Stockholm.
Lovén, C., Kapten. Stockholm.
Lovén, C. J., Krigsarkivarie. Stockholm.
Lovén, H., Statsråd. Stockholm.
Lovén, J., Grosshandlare. Stockholm.
Lovén, P. M., Revisor. Stockholm.
Lund, G., Adjunkt. Göteborg.
Lundberg, A., Adjunkt. Upsala.
Lundberg, A. W., Ingeniör. Lomma.
Lundberg, C., Kyrkoherde. Veinge. Laholm.
Lundberg, C., Lektor. Stockholm.
Lundberg, C. T., Revisor. Stockholm.
Lundberg, O., Kapten. Stockholm.
Lundberg, P., Bankdirektör. Upsala.
Lundberg, P., Kyrkoherde. Trelleborg.
Lundberg, T. S., Kammarråd. Stockholm.
Lundblad, A. B., Läroverksadjunkt. Vexiö.
Lundeberg, C., Bruksegare. Forsbacka, Margretehill.
Lundén, J. E., Källarmästare. Sundsvall.
Lundgren, B., Akademiadjunkt. Lund.
Lundgren, E., v. Häradshöfding. Stockholm.
Lundgren, J. O., Telegrafkommissarie. Östersund.
Lundgren, J. R., Konsul. Ystad.
Lundgren, K., Telegrafkommissarie. Luleå.
Lundgren, N. A., Kamrer. Säfstaholm. Vingåker.
Lundh, N., Redaktör. Kristianstad.
Lundholm, O., Hoffurir. Stockholm.
Lundin, C., Litteratör. Stockholm.
Lundqvist, G., Professor. Upsala.
Lundqvist, H., Rådman. Ystad.
Lundstedt, A. J., Handlande. Gefle.
Lundström, E., Enkefru. Stockholm.
Lundström, G., Sjökapten. Gefle.
Lundvall, C., Assessor. Kristianstad.
Luth, D. E. Göteborg.
Lychou, C. O., Grosshandlare. Stockholm.
Lyth, P. G., Fil. D:r. Stockholm.
Lyttkens, I. A., Folkskoleinspektör. Norrköping.
Låftman, E., Kyrkoherde. Bergunda. Räppe.
Löfdahl, I., Arkivarie. Stockholm.
Löfvenberg, J. C., Notarie. Stockholm.
Löfving, G., Konditor. Helsingborg.
Löhr, H. F., Journalist. Halmstad.

Lönngren, E. W., Stämpelkassör. Stockholm.
Löwegren, M. K., Med. Doktor. Lund.
Löwenhielm, C. G., Sekreterare. Nora.
Löwenhielm, S., Häradshöfding. Kristinehamn.

Magnuson, C., Bruksegare. Stockholm.
Magnusson, A., Vestm. Nat. Upsala.
Magnusson, M., Handlande. Helsingborg.
Malm, G., Amanuens. Stockholm.
Malm, H., Amanuens. Stockholm.
Malmberg, P., Bankdirektör. Uddevalla.
Malmqvist, C., Rådman. Helsingborg.
Malmqvist, F., Handlande. Helsingborg.
Malmqvist, G., Revisor. Stockholm.
Malmros, C., Bankkamrer. Malmö.
Malmsten, G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Malmström, A., Lektor. Lund.
Malmström, C. G., Professor. Stockholm.
Malmström, J. A., Professor. Stockholm.
Mandelgren, N. M. Artist. Stockholm.
Mankell, J., Kapten. Stockholm.
Marcus, F., Handlande. Stockholm.
Markman, A., Lektor. Malmö.
Martin, E., e. o. Notarie. Stockholm.
Martin, H., Docent. Upsala.
Martin, J. K. M., Notarie. Stockholm.
v. Matern, A., Löjtnant. Stockholm.
Mathesius, N. A., Adjunkt. Skara.
Matthiesen, J., v. Häradshöfding. Stockholm.
Matthiesen, R. M., Konsistorienotarie. Hernösand.
Meijer, B., Fil. Doktor. Stockholm.
Meijer, E., Lärarinna. Stockholm.
Meijer, F., Kyrkoherde. Hammarlöf, Fjerdingslöf.
Melander, S. E., Redaktör. Vexiö.
Mellgren, M., Kyrkoherde. Lillhärad, Dingtuna.
Meltger, F., Provisor. Helsingborg.
v. Mentzer, A., Kapten. Karlstad.
Metzén, K. G., Kansliråd. Stockholm.
Michaelson, K., Bruksegare. Stockholm.
Michelsen, W., Redaktör. Alingsås.
Milenius, J. W., Intendent. Stockholm.
Moback, R. Stockholm.
Moberg, C., Länsnotarie. Karlstad.
Modigh, W. J., Kanslisekreterare. Stockholm.
Modin, O., Kyrkoherde. Torp.
Montan, E. W., Docent. Stockholm.
Montelin, C. A. F., Apotekare. Lund.
Montelius, O., Amanuens. Stockholm.
Montgomery-Cederhielm, R., Bruksegare. Stockholm.
Montgomery-Cederhielm, R. Djursholm.
Morin, Th., Köpman. Landskrona.
Moritz, C. G., Handlande. Umeå.
Munck, C., Öfverstelöjtnant. Gefle.
Murén, P., Grosshandlare. Gefle.
Müller, F., Kamrer. Helsingborg.
Müller, J., Lektor. Stockholm.
Möller, A., Lektor. Helsingborg.
Möller, C. O., Lektor. Linköping.
Möller, Th., Rådman. Lund.
v. Möller, P., Ryttmästare. Skottorp.
Mörner, C. H., Grefve, Apotekare. Norrköping.
* **Mörner, J. O.**, Grefve, Kammarjunkare. Kåreholm, Rönö.
Mörner H., Frih., f. d. Öfverstelöjtnant. Stockholm.
Mörsils Lånbibliotek, (G. Eriksson i Myckelgård). Mörsil, Mattmar.

Nathanson, A. Landskrona.
Naumann, C., Justitieråd. Stockholm.
Naumann, C. F., Professor. Lund.
Naumann, T., v. Häradshöfding. Stockholm.
Neander, A., Verml. Nat. Upsala.
Nedström, G., Kollega. Landskrona.
Neijber, L., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Nelander, M., Folkskollärare. Norrköping.
Nelin, I., Redaktör. Uddevalla.
Nelson, J. I., Handlande. Helsingborg.
Nerman, A., Bokhandlare. Karlstad.
Nilson, F. O., Hofrättsråd. Kristianstad.
Nilson, J., Handlande. Helsingborg.
Nilson, W., Rektor. Lidköping.
Nilsson, A., Löjtnant. Malmö.
Nilsson, A., Verml. Nat. Upsala.
Nilsson, I., Handlande. Ystad.
Nilsson, J., Bankkassör. Helsingborg.
Nilsson, J., Restauratör. Helsingborg.
Nilsson, J. A., Kammarskrifvare. Stockholm.
Nilsson, N. C., Kollega. Stockholm.
Nilsson, N. P., Rektor. Landskrona.
Nilsson, O., Adjunkt. Malmö.
Nilsson, R., Konsul. Ystad.
Nilsson, S., Professor emeritus. Lund.
Nilsson, S. J., Göteborg.

Norberg, A. J., Kyrkoherde. Sparrsätra, Enköping.
Nordeman, G., Landssekreterare. Nyköping.
Nordén, F., Jägmästare. Önnestad.
Nordenskjöld, C. A. M., Kapten. Stockholm.
Nordenstierna, R., Rådman. Helsingborg.
Nordensvan, C. O., Kapten. Stockholm.
Nordenvall, P., Kontraktsprost. Lagga, Mörby.
Nordin, F., Direktör. Skara.
Nordin, N. P., Kamrer. Helsingborg.
Nordling, V., Professor. Upsala.
Nordlund, A., Kyrkoherde. Vätö.
Nordlöf, K. G., Vestm. Nat. Upsala.
Nordmark, J. F. P:n, Extralärare. Helsingborg.
Nordström, C. T., Major. Stockholm.
Nordström, J., Bruksegare. Sölje (Verml. l.).
Nordström, S., Kanslisekreterare. Stockholm.
Nordström, S., Grosshandlare. Gefle.
Norelius, C. A. W., Hofkamrer. Gefle.
Norelius, J. R., Kontraktsprost. Delsbo.
Norén, E., Kyrkoherde. Algustorp, Vårgårda.
Norin, L., Häradshöfding. Stockholm.
Norinder, A. V., Lektor. Stockholm.
Norrby, C., Assistent. Upsala.
Norrman, C. H. J., Ingeniör. Östersund.
Norrman, H. T., v. Häradshöfding. Landskrona.
Norstedt, E. Stockholm.
Norström, C. A., Löjtnant. Carlberg.
Nyberg, E., Rådman. Uddevalla.
Nyberg, J. P., Tidningsutgifvare. Varberg.
Nyblæus, A., Professor. Lund.
Nyblæus, E. A., Kyrkoherde. Nysätra, Långtora.
Nyblæus, G., Öfverste. Stockholm.
Nyblæus, J., Fru. Lund.
Nyblom, C. R., Professor. Upsala.
Nyborg, F., Fabriksmästare. Norrköping.
Nylander, K. F., v. Läroverksadjunkt. Luleå.
Nylander, P., Student. Rätan.
Nyman, A. G., Kyrkoherde. Haraker, Skultuna.
Nyman, A. I. T., Häradshöfding. Vestervik.
Nyman, O., Rådman. Lidköping.
Nyman, S., Landskontorist. Halmstad.
Nyqvist, J., Lektor. Jönköping.
Nyström, J. F., Fil. Kandidat. Norl. Nat. Upsala.
Nyström, M., Lärarinna. Stockholm.

Odelberg, A., Godsegare. Stockholm.
Odhner, C. T., Professor. Lund.
Ohlson, A., Kontorist. Norrköping.
Ohlsson, F., Amanuens. Stockholm.
Ohlsson, W., Varfsdisponent. Landskrona.
Olander, L. J., Kyrkoherde. Larf, Vedum.
Oldberg, C. F., Landräntmästare. Nyköping.
Oldberg, E., Kapten. Stockholm.
Oldberg, G. A., Kapten. Stockholm.
Olin, J. B., Extralärare. Helsingborg.
Olivecrona, K., Justitieråd. Stockholm.
Olseen, O. J., Stjerneholm, Hesslehölm.
Olséni, N., Fil. Kandidat. Lund.
Olson, J. O., Stadsfiskal. Östersund.
Olsson, B. F., Litteratör. Stockholm.
Olsson, C. A., Fil. Kandidat. Jönköping.
Olsson, J. A., Postkontrollör. Stockholm.
Olsson, O., Fanjunkare. Östersund.
Olsson, P., Handlande. Östersund.
Olsson, S., Öfningslärare. Karlstad.
Orre, C., Kronolänsman. Mulseryd. Jönköping.
Orre, V., v. Häradshöfding. Halmstad.
v. Otter, B. S., Frih., Kapten. Kristianstad.
v. Otter, F. W., Frih., Kommendör. Karlskrona.

* **Pallin, J. R.**, Lektor. Stockholm.
Palm, A., v. Bibliotekarie. Lund.
Palme, J. H., Bankdirektör. Stockholm.
Palmgren, K. E., Rektor. Stockholm.
Palmgren, L. F., Komminister. Tanåker. Jönköping.
Palmkvist, E., Stockh. Nat. Upsala.
Palmlund, L. G. H., Kontraktsprost. Skatelöf, Grimslöf.
Pantzarhielm, H., Kapten. Landskrona.
Pauli, G., Amanuens. Stockholm.
Pauli, O. E., t. f. Kanslisekreterare. Stockholm.
Paulsson, P. J., Inspektor. Östersund.
Pehrsson, G. Svenljunga.
Pehrsson, N., Konsul. Ystad.
Perman, E. C., Handlande. Östersund.
Personne, N. E., Skådespelare. Stockholm.

Persson, N., v. Konsul. Helsingborg.
Peterson, G., Läroverksadjunkt. Jönköping.
Peterson, G. R., Redaktör. Halmstad.
Peterson, J., Fabrikör. Uddevalla.
Petersson, A. J., Kyrkoherde. Hökhufvud, Gimo.
Petersson, C., Bokhandlare. Malmö.
Petersson, C. J., Köpman. Landskrona.
Petersson, H., Bokhandlare. Karlstad.
Petersson, N. P., K. Hofpredikant. Hjernarp.
Petersson, O. V., Docent. Upsala.
Petri, C. M., Adjunkt. Halmstad.
Petri, H., Konsistorienotarie. Linköping.
Petterson, H. P., Handlande. Malmö.
Petterson, I., Ingeniör. Östersund.
Petterson, O., Apotekare. Umeå.
Pettersson, C., Regementsskrifvare. Gåsebäck, Helsingborg.
Pettersson, E., Vestm. Nat. Upsala.
Peyron, G., Öfverste. Helsingborg.
Peyron, G., Löjtnant. Helsingborg.
Philipson, J., Bankdirektör. Norrköping.
Philp, H., Öfverlärare. Stockholm.
Piehl, K., Fil. Kand. Upsala.
Pihl, C. A., Kontraktsprost. Stora Harrie, Örtofta.
Piscator, P. J. E., Prov.-läkare. Sunne.
Planck, E., Civilingeniör. Luleå.
v. Platen, A., Öfverstelöjtnant. Helsingborg.
* **v. Platen, C.,** Grefve, Öfverste-Kammarjunkare. Stockholm.
v. Platen, C., Kapten. Halmstad.
v. Platen, F., Ryttmästare. Helsingborg.
Ploman, P. G. E., Rådman. Nyköping.
Pontén, J. O., Lektor. Strengnäs.
Posse, A., Grefve, Statsminister. Stockholm.
Posse, K., Grefve, Godsegare. Bergqvara, Räppe.
v. Post, V., Bruksegare. Frängsätter, Häfla.
Printzsköld, O., Kammarherre. Stockholm.
Prytz, H. O., Kapten. Stockholm.
Psilander, H., G.-Hels. Nat. Upsala.
Pyhlsson, P. H., Postmästare. Halmstad.
Påhlman, W., Civilingeniör. Lidköping.

Quennerstedt, A., Professor. Lund.
Quiding, E., Prost. Billeberga.
v. Qvanten, E., Bibliotekarie. Stockh.
Qvist, R., Bokhållare. Uddevalla.

Raab, E., Frih., Rådman. Upsala.
Raab, H., Frih., Generalmajor. Stockh.
Rabe, C. J., Justitieråd. Stockholm.
Rabe, P., Stockh. Nat. Upsala.
Rabenius, O. M. T., Professor. Upsala.
Radhe, J., Handlande. Uddevalla.
Radhe, S., Rådman. Upsala.
Ramel, O., Frih., f. d. Ryttmästare. Öfvedskloster, Bjersjölagård.
Ramsay, A., Fröken. Mariestad.
Ramsay, A. H., Hofrättsråd. Stockholm.
Ramström, A. F., Provinsialläkare. Karlstad.
Randel, A., Rådman. Vestervik.
Rappe, A., Frih., Öfverstelöjtnant. Uddevalla.
Rappe, A. J. G., Frih., Postmästare. Lidköping.
Regnander, O., Skeppsmäklare. Hudiksvall.
Regnell, G., Kamrer. Vestervik.
v. Rehausen, T., v. Häradshöfding. Luleå.
Rehn, A. G., Kamrer. Stockholm.
Rejner, Ph., Kassör. Nyköping.
Restadius, D. G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Rettig, H. Upsala.
Rettig, R., Konsul. Gefle.
Reuser, C. F., Kyrkoherde. Stenkyrka, Visby.
Reutercrona, C., Löjtnant. Strö, Köping.
Reventlow, C. D., Grefve. Finnhult, Hurfva.
Reventlow, H., Fröken. Pugerup, Hurfva.
Rhodin, O. Göteborg.
Ribbing, E., Kabinettskammarherre. Stockholm.
Ribbing, G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Riben, L. W., Revisor. Stockholm.
Richert, J. C., Statsråd. Stockholm.
Richter, F., Sekreterare. Stockholm.
Ridderstolpe, C., Grefve, f. d. Major. Fiholm, Strömsholm.
Rietz, A., Studerande. Lund.
Ringborg, G., Disponent. Norrköping.
Ringborg, L., Grosshandlare. Norrköping.
Ringius, E., v. Häradshöfding. Malmö.
Ringström, P. F., Vestm. Nat. Upsala.

Rinman, L., Direktör. Nora.
Ripa, N., Adjunkt. Karlskrona.
Risberg, L., Löjtnant. Landskrona.
Roberg, L. O., Fabrikör. Sundsvall.
Rodhe, H., Rektor. Varberg.
Rogberg, C., Professor. Stockholm.
Rogberg, J. G., K. Hofpredikant. Stockholm.
Rohdin, A. F., Handlande. Lidköping.
Rohtlieb, H., v. Häradshöfding. Stockholm.
Roman, A. P., Ångbåtskommissionär. Helsingborg.
Roos, V. Upsala.
Ros, A., Löjtnant. Stockholm.
Ros, A. E., Generaldirektör. Stockholm.
Rosborg, C. A., Provinsialläkare. Lidköping.
Rosell, A., Domprost. Göteborg.
Rosén, E., Stockh. Nat. Upsala.
Rosén, J., Litteratör. Stockholm.
Rosén, J. J., Häradshöfding. Östersund.
Rosén, P. A., Kyrkoherde. Skanör.
Rosén, P. G., Professor. Stockholm.
v. Rosen, C., Frih., Kammarherre. Näsby, Gnesta.
v. Rosen, C., Grefve, Kapten. Stockholm.
v. Rosen, C. G., Grefve. Kabinettskammarherre. Stockholm.
v. Rosen, F., Grefve, Löjtnant. Stockholm.
v. Rosen, N., Grefve, Kammarherre. Stockholm.
Rosenberg, P. J., Kamrer. Landskrona.
Rosengrén, B. H., Kyrkoherde. Hemmesjö, Åryd.
Rosengren, L., Kontraktsprost. Väddö.
Rosengren, N., Folkskollärare. Norrköping.
Rosenström, A. T., Sterbhusnotarie. Stockholm.
Rosman, O., Läroverksadjunkt. Visby.
Rothman, E., v. Konsul. Sundsvall.
Rothoff, J. G., Borgmästare. Umeå.
Rouget de S:t Hermine, W., Kapten. Uddevalla.
Rubenson, M. Göteborg.
Rudbeck, Z., Major. Stockholm.
Rudebeck, G., v. Häradshöfding. Karlstad.
Rundbäck, J., Organist. Assmundstorp, Säfve.
Runer, C., Grosshandlare. Gefle.
Runer, D., Fabriksegare. Gefle.
Rutbäck, O., Borgmästare. Piteå.
Ruuth, M. D., Frih., Kapten. Stockholm.
Ryberg, C. M., Stallmästare. Helsingborg.
Rydberg, A. M., Kyrkoherde. Gefle.
Rydberg, O. S., Fil. Doktor. Stockholm.
Rydholm, A. W., Handlande. Uddevalla.
Rydin, A., Handlande. Svenljunga.
Rydin, E., Löjtnant. Helsingborg.
Rydin, H. L., Professor. Upsala.
Ryding, A., Öfverste. Mariestad.
Ryding, C. A., Räntmästare. Venersborg.
Ryding, J. M., Landskamrer. Venersborg.
Rystedt, A. Stockholm.
Rådberg, K. F., Lektor. Venersborg.
Rääf, B., Godsegare. Forssnäs, Sund.
Röding, R., Lektor. Karlstad.
Röing, E., Tullförvaltare. Luleå.
Rönquist, H., Med. Doktor. Uddevalla.

Sahlin, C. Y., Professor. Upsala.
Sahlin, W., Ingeniör. Östersund.
v. Saltza, Ph., Grefve, Öfverceremonimästare. Stockholm.
Samuelsson, A. J., Läroverksadjunkt. Vestervik.
Samzelius, E., v. Häradshöfding. Karlstad.
Samzelius, P., Sekreterare. Stockholm.
Sandahl, D. M., Fil. Doktor. Stockholm.
Sandberg, C. O. W., Grosshandlare. Norrköping.
Sandberg, H., Grosshandlare. Norrköping.
af Sandeberg, E., Ryttmästare. Ystad.
Sandqvist, S. J., Borgmästare. Hudiksvall.
Sandsjö, W., Revisor. Stockholm.
Sandström, I., Med. Kand. Stockholm.
Sandwall, J., Bryggare. Lidköping.
Sanndahl, G., Kansliråd. Stockholm.
Santesson, B. T., f. d. Apotekare. Varberg.
Schager, A. C., Revisor. Stockholm.
Schalin, C. A., Kollega. Ronneby.
von Schéele, K. H. G., Professor. Upsala.
Schenson, C., Verml. Nat. Upsala.
Scherdin, O., Underlöjtnant. Umeå.
Scherini, J. L., Konsul. Norrköping.
Scherini, P. H., K. Hofpredikant. Ö. Husby.
Schildt, C. H., Amanuens, Stockholm.
Schildt, O., Löjtnant. Umeå.
Schiller, A. L., Skolföreståndare. Göteborg.
Schlegel, B. Stockholm.

Schmaltz, L., Byråassistent. Malmö.
Schmidt, C., Lektor. Vesterås.
Schmidt, K., Godsegare. Vrå, Jerna.
Schotte, G. V., Rektor. Nyköping.
Schough, R., Major. Luleå.
v. Schoultz, Löjtnant. Hudiksvall.
v. Schoultz, W., Expeditionschef. Stockholm.
Schram, E. G., Adjunkt. Upsala.
Schubert, L. J., Kapten. Stockholm.
Schubert, R., Kapten. Stockholm.
Schultz, A., Handlande. Ystad.
Schultz, C., Handlande. Landskrona.
Schultz, H., Professor. Upsala.
Schück, H. Upsala.
Schwartz, E., Docent. Stockholm.
Schwartz, G. A., Kyrkoherde. Hudiksvall.
Schwerin, H. H., Frih. Fil. Kand. Lund.
Schybergson, M. G., Docent. Helsingfors.
Schöning, L., Kapten. Forssa (Gefleb. län).
Sebardt, W., Hofapotekare. Stockholm.
Sederholm, E., Bruksegare. Ålberga.
Sederholm, J., Bruksegare. Näfveqvarn,
Segerberg, E., Apotekare. Skara.
Segerstedt, A., Seminariiadjunkt. Karlstad.
Sehlberg, C. J., Grosshandlare. Gefle.
Sehlberg, N. J., Med. Doktor. Gefle.
Seippel, B. F., Rådman. Stockholm.
Selander, N. J. T., Kapten. Stockholm.
Selggren, J., f. d. Rektor. Gefle.
Seligmann, J., Fil. Doktor. Stockholm.
Senell, E., Kollega. Stockholm.
Seth, N. J., Bokhållare. Stockholm.
Seton, P., Baron, Hofjägmästare. Ekolsund.
Setterwall, Ch., Stockh. Nat. Upsala.
Sidenbladh, E., Öfverdirektör. Stockholm.
Sidenbladh, K., Förste Aktuarie. Stockholm.
Sieurin, C. M. Lindesberg.
Sik, C., Kyrkoherde. Lärbro, Visby.
Silfverstolpe, C., Löjtnant. Kilafors.
Silfverstolpe, C. G. U., Kammarherre. Stockholm.
Silfverstolpe, G., K. Sekreterare. Stockholm.
Siljeström, H., Underlöjtnant. Stockholm.
af Sillén, A. W., Rektor. Stockholm.
af Sillén, J., Verml. Nat. Upsala.
Siwers, D., Ryttmästare. Helsingborg.
Siöcrona, A., Öfverstelöjtnant. Helsingborg.
Sjöberg, A., Expeditionschef. Stockholm.
Sjöberg, A., Häradshöfding. Hudiksvall.
Sjöberg, C. F., Stadskassör. Landskrona.
Sjöberg, H., Underlöjtnant. Stockholm.
Sjöblom, S. L., Lektor. Göteborg.
Sjöborg, A. F., Kontrollör. Göteborg.
Sjöborg, T., Kassör. Hudiksvall.
Sjöbring, P., Biskop. Kalmar.
Sjögren, J. M., Kons.-amanuens. Lund.
Sjögren, O., Kollega. Stockholm.
Sjöholm, A., Regementspastor. Karlstad.
Sjölander, C. J., v. Häradshöfding. Halmstad.
Sjöqvist, J. W., Konsistorienotarie. Vesterås.
Sjöstedt, G. W., Professor. Stockholm.
Sjöstrand, A., f. d. Lektor. Kalmar.
Sjöström, J., Stadsfogde. Landskrona.
Skytte, C., Löjtnant. Östersund.
Slöör, C., Förste Landtmätare. Karlskrona.
Smerling, C. F., Kansliråd. Stockholm.
Smith, D. C., Handlande. Östersund.
Smith, G., Apotekare. Ystad.
Smith, J. J., Länsnotarie. Jönköping.
Sodenstierna, E., Postinspektor. Östersund.
Sohlberg, A. G., Handlande. Helsingborg.
Solander, H., Lektor. Umeå.
Sommelius, G., Rektor. Lund.
Sondén, F. W. Stockholm.
Sondén, M., Med. Doktor. Stockholm.
Sondén, P. H. S., Fil. Kand. Upsala.
Spak, F. A., Kapten. Stockholm.
Sparre, G. A., Grefve, Riksmarskalk. Stockholm.
Spilhammar, J. R., Redaktör. Stockholm.
Sprinchorn, C., Docent. Lund.
Staaff, A. W., Kyrkoherde. Stockholm.
Stael von Holstein, A., Löjtnant. Kristianstad.
v. Stapelmohr, C., Kamrer. Stockholm.
v. Stapelmohr, I., Borgmästare. Östersund.
Starck, A. T., Ombudsman. Hernösand.
Steenbock, A., Grefve. Helsingborg.
Steinnordh, J. H. W., Lektor. Linköping.
Stenberg, C., Häradshöfding. Örebro.

Stenfelt, R., Notarie. Stockholm.
Stenholm, N. M., Prost. Sörby, V. S. B.
Stenkula, A. O., Folkskoleinspektör. Malmö.
Stenman, B. A., Kapten. Hernösand.
Stenquist, J., Lektor. Skara.
Stenudd, E., Norrl. Nat. Upsala.
Stephens, J. S. F. Husabybruk, Grimslöf.
Stevenius, C. G., v. Konsul. Helsingborg.
Stjernspetz, P. A. H., Major. Stockholm.
Stjernstedt, F. A., Frih., Amanuens. Stockholm.
Stjernstedt, L. W., Frih., Major. Helsingborg.
Stjernström, G. Upsala.
v. Stockenström, C., Bruksegare. Stockholm.
v. Stockenström, H., Kapten. Stockholm.
Stolpe, C. Stockholm.
Strandberg, A., e. o. Hofrättsnotarie. Stockholm.
Strandberg, O., Premieraktör. Stockholm.
Stridsberg, O. A., Kollega. Stockholm.
Strindberg, A., Amanuens. Stockholm.
* **Stråle, G. H.**, Fabriksidkare. Stockholm.
Ström, I. L., Hofjägmästare. Stockholm.
Ström, J., Bokhållare. Helsingborg.
Ström, K. R., Öfverstelöjtnant. Stockholm.
Ström, V. H., Kontraktsprost. Svenljunga.
Strömberg, J., Stadskamrer. Varberg.
Strömberg, Th., Pastor Primarius. Strengnäs.
Strömbäck, A. B., v. Häradshöfding. Stockholm.
Strömbäck, K., Kyrkoherde. Öregrund.
Strömer, N. H., Fil. Kand. Stockholm.
Strömfelt, C., Frih. Norrköping.
* **Strömfelt, F.**, Grefve, Godsegare. Hylinge, V. Husby.
Studentkårens Bibliotek. Upsala.
Stuart, A. L., Kamrer. Stockholm.
Stuart, L., Auditör. Stockholm.
Sture, T., Friherrinna. Helsingborg.
Sturtzenbecher, H., Trafikchef. Helsingborg.
Styffe, C. G., Universitetsbibliotekarie. Upsala.
Ståhle, F., Major. Helsingborg.
Stål, W., Major. Luleå.
Stånggren, F., Borgmästare. Linköping.
Sundbaum, C. A., Landskontorist. Luleå.
Sundberg, A., Grosshandlare. Sundsvall.
Sundberg, A. N., Ärkebiskop. Upsala.
Sundelin, J. A. I., Kyrkoherde. Jönköping.
Sundén, D. A., Lektor. Vesterås.
Sundén, L., Lärarinna. Stockholm.
Sundholm, O. Th., Major. Tjurkö, Karlskrona.
Sundin, R., v. Häradshöfding. Stockholm.
Sundler, J. F. A., Kontraktsprost. Tun.
Sundström, H. F., v. Konsul. Luleå.
Sundsvalls Läroverk.
Sundsvalls Läsesällskap.
Sundwallson, A. M. Upsala.
Swalin, W., Amanuens. Stockholm.
Svan, C. A. M., Kronofogde. Lidköping.
Svanbeck, E., Bokhållare. Stockholm.
Svanberg, S., Kontorist. Norrköping.
Swanström, E., Postmästare. Luleå.
Swartling, A., Disponent. Norrköping.
* **Swartz, E.**, Fabrikör, Norrköping.
Swartz, J. G., Grosshandlare. Norrköping.
Swartz, P., Studerande. Stockholm.
Svea Lifgardes Bibliotek.
Svedberg, L., S.-M.-Adjunkt. Svenljunga.
Svedbom, V., Fil. Doktor. Stockholm.
Swedborg, J., Lektor. Venersborg.
Svedelius, A. E., Öfverstelöjtnant. Umeå.
Svedelius, W. E., Professor. Upsala.
Svedmark, E., Docent. Upsala.
Swenander, R., v. Häradshöfding. Sölvesborg.
Svenson, A. P., Bokhandlare. Varberg.
Svenson, J., Bankkassör. Helsingborg.
Svenson, R., Adjunkt. Östersund.
Svensson, A., Inspektor. Stugun.
Svensson, G. A., Handlande. Östersund.
Svensson, J., Bokhandlare. Helsingborg.
v. Sydow, C. G., Registrator. Lund.
v. Sydow, F. E., Med. Doktor. Gefle.
v. Sydow, J. F., Häradshöfding. Hammenhög.
Sylvan, A., Handlande. Helsingborg.
Sylvan, C. O., Prost. V. Sallerup, Eslöf.
Sylvan, C. R., Ryttmästare. Stockholm.
Sylwan, N. Th., Länsnotarie. Hernösand.

Sylwan, O. C., Major. Kristianstad.
Särnblad, A. J., Läroverksadjunkt. Skara.
Säve, T., Lektor. Karlstad.
Söderbaum, B., v. Konsul. Sundsvall.
Söderbaum, E., v. Häradshöfding. Sundsvall.
Söderbaum, H. W., Kyrkoherde. Estuna.
Söderberg, C. Th., Kontraktsprost. Runtuna.
Söderberg, D., Lektor. Visby.
Söderberg, E., Aktuarie. Stockholm.
Söderberg, J. G., Skollärare. Lidköping.
Söderblom, J., Kyrkoherde. Bjuråker.
Södergren, E., Stadsläkare. Lidköping.
Söderhjelm, W. A., Bruksegare. Tolffors, Gefle.
Södermanlands och Nerikes Nation. Upsala.
Södermark, R., Ryttmästare. Östersund.
Söderquist, J., v. Adjunkt. Östersund.
Söderstedt, J. G. Upsala.
Söderwall, K. F., Akademiadjunkt. Lund.
Södervall, S. J., Kamrer. Helsingborg.
Sörensson, P., Kyrkoherde. Frillestad, Påarp.

Tamm, F., Docent. Upsala.
* **Tamm, H.**, Brukspatron. Fånö.
Tamm, O. Tvetaberg, Södertelje.
Tammelin, F., Revisor. Stockholm.
Tannlund, F. O., Handlande. Östersund.
* **Taube, B.**, Frih., Amanuens. Stockholm.
Tegnér, C., Kyrkoherde. Kjellstorp, Näsbyholm.
Tegnér, E., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Tempelman, V., Protokollssekreterare. Stockholm.
Tengberg, J., Disponent. Ystad.
Tengwall, A., Handlande. Helsingborg.
Tengwall, J., Bokhållare. Helsingborg.
Tersmeden, C. H., Kammarjunkare. Stockholm.
Thalén, N. J., Studerande, Norrl. Nat. Upsala.
Théel, G., Fil. Doktor. Stockholm.
Thestrup, G., Rådman. Landskrona.
Thollander, G., Fil. Kand. Stockholm.
Thomæus, R., Kyrkoherde. Sämb. Gällstad.
Thomson, v. Häradshöfding. Östersund.
Thorburn, R. M., Grosshandlare. Uddevalla.
Thorburn, W., Konsul. Uddevalla.
Thorburn, W. E., Grosshandlare. Uddevalla.
Thorell, G. V. Våla, Engelsberg.
Thorén, C. M., Kyrkoherde. Vimmerby.
Thudén, C. J. A., Lektor. Halmstad.
Thulin, P. Asmundtorp.
Thunwall, P. G., Registrator. Stockholm.
Thuresson, A., Byggmästare. Östersund.
Thurgren, J. A., Jur. Doktor. Stockholm.
Thyselius, C. J., f. d. Statsråd. Stockholm.
Thyselius, E., Fil. Kand. Stockholm.
Thyselius, P., v. Häradshöfding. Stockholm.
Tidander, C. J., Kyrkoherde. Väckelsång, Vexiö.
Tidander, L. G. T., Ingeniör. Stockholm.
Tigerhielm, F. W., Skogsinspektör. Östersund.
Tillman, G., Lasarettsläkare. Lidköping.
Tingstén, L., Underlöjtnant. Stockholm.
Tjernberg, J. O., Sjökapten. Östersund.
Toll, J. C., Fil. Doktor. Lund.
Toll, O., Öfverste. Helsingborg.
Torbjörnsson, J., Komminister. Grimstorp, Svenljunga.
Torell, E., Adjunkt. Skara.
Torén, C. A., Domprost. Upsala.
Torin, K., Adjunkt. Skara.
Tornérhielm, C., Kanslisekreterare. Stockholm.
* **Tornérhielm, R.**, Öfverhofstallmästare. Gunnarstorp.
Tornérhielm, W., Kapten. Stockholm.
Torngren, J. W. Vesterås.
Tranchell, C. Landskrona.
* **Tranchell, J. F.**, Grosshandlare. Landskrona.
Tranér, G., Fil. Doktor. Stockholm.
Trapp, O., Ingeniör. Helsingborg.
Treschow, P. O., Kammarherre. Tidön, Vesterås.
Troili, E., Ryttmästare. Helsingborg.
Trägårdh, L. J., Kyrkoherde. Kjerstorp, Bjersjölagård.
Tulldahl, A. F. Landskrona.
Törnell, O., Stockh. Nat. Upsala.
Törnqvist, A., Hofrättsråd. Stockholm.

Törnstrand, I., Vestm. Nat. Upsala.
Törnstrand, K. E., v. Adjunkt. Örebro.

Uggla, A., Kapten. Stockholm.
af Ugglas, C. G., Frih. Stockh. Nat. Upsala.
* **af Ugglas, G.**, Frih., Öfverståthållare. Stockholm.
Uhrberg, A. V., t. f. Rektor. Uddevalla.
Ulander, W., Bankdirektör. Upsala.
Ulff, O. F., v. Häradshöfding. Stockholm.
Ulfsparre, G., Kammarherre. Nygård, Mönsterås.
Ulfsparre, J. A., Löjtnant. Helsingborg.
Ullgren, J. A., Kontraktsprost. Eskilstuna.
Ullman, G., v. Häradshöfding. Luleå.
v. Unge, E. C., v. Häradshöfding. Stockholm.
Unonius, G., Tullförvaltare. Grisslehamn.

v. Vegesach, V., Frih., Öfverste. Stockholm.
Vougt, C. F., Stockh. Nat. Upsala.
Vougt, C. O., f. d. Expeditionssekreterare. Stockholm.
Vougt, H., Direktör. Stockholm.

Wachtmeister, A. K. Trolle, Grefve, Landshöfding. Kristianstad.
Wachtmeister, F., Grefve, Godsegare. Bönsta, Nyköping.
Wachtmeister, H. G., Grefve, Andre Sekreterare. Stockholm.
Wachtmeister, H. H:son, Grefve, Kanslisekreterare. Stockholm.
Wadstein, A., Doktor. Bjuf.
Wadström, B., Pastor. Stockholm.
Wærn, C. F., President. Stockholm.
Wærn, L. M., Bruksidkare. Gefle.
Wæsterlundh, J. E., Handlande. Östersund.
Wahlberg, A., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Wahldorff, S., Regementspastor. Malmö.
Wahlfisk, J., Komminister. Strengnäs.
Wahlqvist, F. Göteborg.
Wahlstedt, L. J., Lektor. Kristianstad.
Wahlund, C., Docent. Upsala.
Wahlund, J. E., Verml. Nat. Upsala.
Wahren, H., Fabrikör. Norrköping.
Waldenström, A., Häradshöfding. Visby.
Waldenström, V., Trafikchef. Ystad.
Valentin, A. I., Stockh. Nat. Upsala.
Wallberg, C. H., Notarie. Linköping.
Wallberg, I., Fabriksegare. Halmstad.
Wallberger, H. A. E. Stockholm.
Walldén, N. G., Kyrkoherde. Wahlbo.
* **Walldén, W.**, Redaktör. Stockholm.
Vallén, V., Studerande, Upl. Nat. Upsala.
Wallenberg, A., Landssekreterare. Linköping.
Wallensteen, J. A., Krigshofrättsråd. Stockholm.
Wallin, A. F. Haparanda.
Wallin, G., Handlande. Ystad,
Wallinder, J., Lektor. Karlstad.
Wallis, E., Fil. Kand. Stockholm.
Wallmark, C. L., Rådman. Luleå.
Wallmark, E., K. Sekreterare. Stockholm.
Wallstersson, C. J., Kyrkoherde. Färentuna, Svartsjö.
Wallström, A, Handlande. Uddevalla.
Warburg, K., Fil. Doktor. Göteborg.
Warell, W. E., Telegrafkommissarie. Lidköping.
Varenius, C. E., Landssekreterare. Karlstad.
Varenius, N. A., Generalkrigskommissarie. Stockholm.
Warholm, C., Professor. Lund.
Warholm, J. W., Prost. Amnehärad, Gullspång.
Warholm, R., Domprost. Kalmar.
Warodell, E., Regementsläkare. Östersund.
Wedberg, C. H., Bruksegare. Hammarby, Jerle.
Wedberg, J. O., Justitieråd. Stockholm.
Wedholm, H. E., Kontraktsprost. Vestanfors.
Weibull, M., Landtbrukare. Sophieholm, Malmö.
Weibull, M. J., Professor. Lund.
Weidenhielm, C. H., v. Häradshöfding. Stockholm.
Weijlandt, H. E., Löjtnant. Stockholm.
Welander, P., Kontraktsprost. Elmeboda.
Wellin, G., Tullförvaltare. Jönköping.
Wendt, O., Grosshandlare. Lidköping.
Wengberg, B. R., Tullförvaltare. Landskrona.
Wennberg, C., Lasarettsläkare. Köping.
Wennberg, E. O., Handlande. Lidköping.
Wennerberg, J. Ph., Regementsauditör. Helsingborg.
Wennerström, A., Disponent. Östersund.
Wennerström, C., Major. Stockholm.
Wennerström, C., Handlande. Östersund.

Wennérus, C., Borgmästare. Lidköping.
Werner, K. F., Kamrer. Stockholm.
Wersander, L. J., Bankdirektör. Venersborg.
Wessén, C. O., Grosshandlare. Sundsvall.
Wessling, A. W., Kyrkoherde. Hjelstaholm, Örsundsbro.
Westbeck, C. F. A., Fångpredikant. Uddevalla.
Westdahl, C., Kons.-notarie. Lund.
Wester, A. M. Manhem.
Wester, M., Kyrkoherde. Weckholm.
Westerberg, H., Fru. Stockholm.
Westergrén, C., Haparanda.
Westergrén, C. S:or. Haparanda.
Westerlund, L., Kronobefallningsman. Enånger.
Vesterstrandh, Hj., Studerande, Östg. Nat. Upsala.
Westholm, G. A., Prost. V. Fernebo.
Westin, H. W., Löjtnant. Stockholm.
Westin, O., Skollärare. Östersund.
Westling, B. G. W., Seminariiadjunkt. Linköping.
Westling, G. O. F., Docent. Stockholm.
Westman, A., Fil. Doktor. Helsingborg.
Westman, C., Auditör. Stockholm.
Westman, H., Lärarinna. Stockholm.
Vestmanlands-Dala Nation. Upsala.
Westrin, A., Länsbokhållare. Karlstad.
Westrin, T., Fil. D:r. Stockholm.
Wetter, G., Domprost. Vexiö.
Wetterlund, J. P., Kommissionslandtmätare. Hämb, Kettilstorp.
Wetterstrand, F., Amanuens. Stockholm.
Whitlock, E., Lärarinna. Stockholm.
Wiberg, A., Apotekare. Vestervik.
Wiberg, C. F., Lektor. Gefle.
Wiberg, C. L., Apotekare. Dalby, Stöllet.
Wibom, O. H., t. f. Landskamrer. Hernösand.
Wickman, G., Läroverksadjunkt. Söderhamn.
Victorin, H. L., Söd.- Ner. Nat. Upsala.
Widmark, C. O., Kommissionslandtmätare. Ljusdal.
Widmark, H. A., Landshöfding. Luleå.
Widmark, J., Med. Kand. Stockholm.
Widmark, P. F., Litteratör. Bie, Valla st.
Widmark, V. G., Löjtnant. Bollnäs.
Wieselgren, H., Bibliotekarie. Stockholm.
Wigström, E., Fru. Helsingborg.
Wijk, O., Grosshandlare. Göteborg.
Wijkander, R., Löjtnant. Stockholm.
Wijkander, T., Generalmajor. Stockholm.
Wikblad, H., Sekreterare. Stockholm.
Wikström, J. A., Disponent. Luleå.
Willers, W., v. Häradshöfding. Stockholm.
Winberg, H., Doktor. Bjellerup, Lund.
Vinberg, V., Löjtnant. Östersund.
Winroth, E. A., Kapten. Stockholm.
Wintzell, V., Kammarskrifvare. Helsingborg.
af Wirsén, C. D., Fil. Doktor. Stockholm.
Visby Läroverk.
Wisén, Th., Professor. Lund.
Vising, J., Norrl. Nat. Upsala.
Wistrand, H., Kyrkoherde. Ekerö.
Wiström, J. A., Läroverksadjunkt. Hudiksvall.
Wiström, J. F., Komminister. Järeda.
K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.
Wittlock, J. A. Z., Förste Bataljonsläkare. Vexiö.
Wockatz, J. Göteb. Nat. Upsala.
Wolffelt, G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Wrangel, F., Grefve, v. Häradshöfding. Stockholm.
Wrangel, H., Grefve, Stockh. Nat. Upsala.
Wretman, W., Justitieråd. Stockholm.
Wulff, C. R., Kyrkoherde. Alstad.
Wulff, J. C., Prost. Skinskatteberg.
Vult v. Steijern, F., Litteratör. Stockholm.
Vult v. Steijern, N., Statsråd. Stockholm.
Wåhlberg, L. F., Kommissionslandtmätare. Upsala.
Wåhlin, A., Verkmästare. Östersund,
Wåhlstedt, A. L., Pastor. Tegelsmora, Tobo.
Wästfelt, A, Landshöfding. Umeå.

Ygberg, H., v. Häradshöfding. Linköping.
Ystads Läroverks Bibliotek.
Ystads Stadsbibliotek.

Zachau, A. P., Grosshandlare. Uddevalla.
Zachrison, M., Landssekreterare. Venersborg,
Zachrissohn, A. Haparanda.
Zachrisson, C. A., Lektor. Stockholm.
Zachrisson, U., Postmästare. Sundsvall.
Zethreus, A. Göteborg.
Zetterberg, H. Lidingö.
Zettervall, F. Lidköping.

Zimmerman, A., Kanslisekreterare. Stockholm.

Åberg, A. R., Rådman. Stockholm.
Åberg, F., Disponent. Norrköping.
Åberg, H., Telegrafkommissarie. Uddevalla.
Åberg, K., Fru. Stockholm.
Åberg, L. H., Docent. Upsala.
Åberg, R., Köpman. Malmö.
Åberg, S. J., Fil. D:r. Helsingborg.
Åberg, V., Kartograf. Luleå.
Åbergh, E., Notarie. Stockholm.
Åbergh, M., Tullförvaltare. Hudiksvall.
Ågren, P. E. F., Fil. Kand. Umeå.
Åhlén, P., Grosshandlare. Eskilstuna.
Åhlin, K., Fröken. Stockholm.
Åhlin, M., Fröken. Stockholm.
Åhlin, P. P., Major. Stockholm.
Åhrberg, C., Fru. Vestanfors.
Åkerblom, F., Fil. D:r. Göteborg.
Åkerhielm, G. S., Frih., Öfverstekammarjunkare. Stockholm.
Åkerhielm, L., Frih., Kansliråd. Stockholm.
Åkerlund, C., Sekreterare. Stockholm.
Åkerman, H., Ministerresident. Madrid.
Åkermark, G., v. Häradshöfding. Göteborg.
Ålund, A. E. Göteborg.
Åman, A., Telegrafassistent. Luleå.
Åstrand, G., Stockh. Nat. Upsala.
Åström, N., Handlande. Östersund.

Ädelgren, A., Protokollssekreterare. Stockholm.
Ädelgren, C. A. Th., Kanslisekreterare. Stockholm.

Öberg, C., Kamrer. Helsingborg.
Öberg, R. Göteborg.
Öbom, N. H., Norrl. Nat. Upsala.
Ödberg, F., Rektor. Skara.
Öfwerberg, B., e. o. Notarie. Stockholm.
Öhrling, K. G. Z., Kanslist. Östersund.
Öhrwall, A. H., Kommiss.-landtmätare. Svenljunga.
Öhrwall, J., Bruksegare. Skärblacka, Okna.
Öqvist, L. U., Sågverksegare. Sundsvall.
Örnberg, V., Kanslist. Stockholm.
Östberg, H. F., t. f. Kontraktsprost. Ås, Vestboås.
Österberg, E., Stockh. Nat. Upsala.
Österberg, O. Landskrona.
Österholm, A. G., Kassör. Norrköping.
Östersunds Läroverks Bibliotek.
Östman, F., Läroverksadjunkt. Hudiksvall.
Östman, J. E., Folkskollärare. Köping.

Sedan ofvanstående förteckning blifvit lagd under pressen, hafva tillkommit följande medlemmar:

Christofferson, R., Ljusne.
Dahlström, J. A., Prost. Söderala, Bergvik.
Enlund, L., Kyrkoherde. Skog.
Fogelberg, G., Fröken. Bergvik.
Forsell, J., Fröken. Söderala, Bergvik.
Granström, E. Bergvik.
Holmberg, H., Fröken. Söderala, Bergvik.
Lagerlöf, F. Bergvik.
Linck, W. Bergvik.
Ljungh, H. Söderhamn.
Lundmark, J. A. Ljusne.
Palme, G. Nygård, Bie.
Petterson, O. S., Past.-Adjunkt. Söderala, Bergvik.
Plengiér, E. E., Komminister. Djurhamn.
Pontén, S. B., Kontr.-prost. Ö.-Åker, Åkerberg.
Siberg, J. Ljusne.
Svensson, J. Söderhamn.
Söderberg, J. S., Kontraktsprost. Hanebo, Kilafors.
Ulin, U. Bergvik.
Wibling, F. W., Länsman. Skog, Holmsveden.

Rättelse: S. 11, sp. 1, r. 7 nedifr. läs: **Hyllengren, C. J. O. Bergklint,**

Revisionsberättelse,

afgifven vid

Svenska Historiska Föreningens första allmänna årssammankomst i Stockholm den 25 Febr. 1881.

Undertecknade, af Svenska Historiska Föreningen utsedde revisorer, få härmed afgifva berättelse om af oss denna dag verkställd granskning af Föreningens räkenskaper.

Af räkenskaperna framgår att följande frivilliga gåfvor blifvit till Föreningen skänkta, nämligen af Hans Maj:t Konungen kr. 1000, af C. Silfverstolpe 100, af J. Andrén 25, af E. Bäckström, E. Hildebrand och A. Lindström hvardera 20, af A. U. T., B. Borgardt, A. Hildebrand och F. Ödberg hvardera 10, af P. A. Almqvist, C. G. Andersson, A. Broman, C. J. Engberg, J. Gahne, B. N. Lundahl, J. H. Segersteen, E. Sjödahl, L. G. T. Tidander, E. O. Tollstedt och Fr. Westling hvardera 5, af J. P. Fagerdahl och A. Schulberg hvardera 3, af C. G. Bäckström, A. Göthe, C. A. O. Hvitfelt, C. Norén, C. G. Nyström, J. P. Pihlgren, J. Siberg, G. Th. Sjölin och C. F. Ståhl hvardera 2 kronor, samt af A. W. Bergwall, J. Magni och E. R. Waldenström hvardera 1 krona. Summa gåfvomedel

Summa gåfvomedel	kronor	1,307:	—[1]
Afgifter af 28 ständige ledamöter à 75 kr.	»	2,100:	—
20 förskottsvis erlagda årsafgifter à 5 kr.	»	100:	—
Räntor upplupna den 31 December	»	87:	24.
Summa inkomster	kronor	3,594:	24.
Utgifterna hafva varit:			
À redaktions-conto	kronor	120:	—
» diverse-conto	»	128:	65.
Summa utgifter	kronor	248:	65.
Saldo till år 1881	»	3,345:	59.
	Kronor	3,594:	24.
Af detta saldo äro insatta i Stockholms Handelsbank:			
À sparkasseräkning	kronor	2,147:	31.
» 6 månaders deposition	»	1,000:	—
» folioräkning	»	152:	43.
Kontant i kassan	»	45:	85.
Summa	kronor	3,345:	59.

[1]) Skilnaden mellan denna summa och den, som återfinnes i »Berättelse om Sv. Hist. Föreningens bildande», Hist. Tidskr., sid. 4 r. 8, (1486 kronor) är beroende dels derpå att bland »frivilliga gåfvor» som influtit vid berättelsens afgifvande, af förbiseende upptagits trenne *inbetalda* ständiga ledamotsafgifter, dels derpå att sedermera ytterligare 46 kronor såsom frivilliga gåfvor influtit. *Anm. af Red.*

Räkenskaperna befunnos vara förda med synnerlig omsorg och fullständigt verificerade, hvadan revisorerne härmed få tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen. Stockholm den 21 Januari 1881.

Elof Tegnér. *Bernh. Taube.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen ansvarsfrihet.

Vid samma tillfälle valdes, enligt § 5 i Föreningens stadgar, dels styrelse, dels revisorer och revisorssuppleanter för det löpande året, och blefvo de hittills varande utan omröstning återvalda. Styrelsen utgöres sålunda fortfarande af

Hrr *Annerstedt, C.*,
Bowallius, R. M.,
Carlson, F. F.,
De Geer, L., Frih.,
Hildebrand, E.,
Malmström, C. G.,
Odhner C. T.,
Silfverstolpe, C.,
Styffe, C. G., och
Wærn, C. F.

Revisorer äro frih. *B. Taube* och hr *E. Tegnér*, och deras suppleanter hrr *H. Hildebrand* och *H. Wieselgren.*

Medföljer Historisk Tidskrift 1881.

Genmäle

å

Herr Docenten Claes Annerstedts recension af Sverges Traktater etc. utgifne af O. S. Rydberg. Andra delen I, 1336—1361.

Herr Docenten Annerstedt har i den recension, han egnat Traktatverkets fortsättning, yttrat åsigter, hvilkas riktighet jag icke anser mig böra genom tystnad synas medgifva. De gälla visserligen till en del frågor, som kunna vara svåra att afgöra, men om ock i dem olika meningar äro lätt förklarliga, så äro de derför icke lika berättigade. Jag beklagar, att mitt svar till hr A. måste ega en öfvervägande polemisk karakter, men jag hoppas, att det skall finnas grundadt på skäl och bevis.

Det är icke någon ringa sak, som utgör den första meningsskiljaktigheten mellan hr A. och mig. Den gäller den tidpunkt, hvarifrån Traktatverket bort utgå. Frågan skulle kunna tyckas vara utan synnerlig betydelse, sedan den en gång är faktiskt afgjord, men så förhåller det sig likväl icke, ty det lider intet tvifvel, att vår olika åsigt derutinnan står tillsammans med en olika uppfattning af hela arbetets karakter och betydelse. Hr A. är af den åsigten, att Traktatverket bort börja vid någon lämpligt vald tidpunkt mer eller mindre långt fram i vår historia, och han drager icke i betänkande att förklara det rent af för ett »missgrepp» att det börjat, som han uttrycker sig, »från första början». Jag har redan i inledningen till första delen visat hvilka brister alltid måste vidlåda en basis af den beskaffenhet, han förordar. Om Traktatverket börjat med konung Gustaf I, vid Westfaliska freden eller någon annan epok, är det tydligt, att alltid en del af detsamma saknat en verklig grundval. Gustaf I tog från vår medeltid stora internationella frågor i arf, hvilka icke ens under hans tid blefvo reglerade, och den Westfaliska freden lemnade våra affärer med den östra grannen och Polen ouppgjorda. Dessa bristers *tillvaro* lärer väl icke kunna bestridas; det är endast deras *relativa betydenhet*, som kan ifrågasättas. Denna beror helt och hållet på arbetets karakter och syfte. Är det endast fråga om en diplomatisk handbok för praktiskt behof, då är hr A:s åsigt utan tvifvel riktig; ja äfven om planen vidgas till en materialsamling för historieskrifvare, kan man ju med fog tala om hvad som för närvarande i detta afseende är mest behöfligt, om nyttan af ar-

betets snabba fullbordande o. s. v.; men den som med insigt och omdöme gifver akt uppå, huru första delen af Traktatverket är utförd, och detta utförande har ju vunnit hr A:s och andra granskares öppet uttalade bifall, han skall lätt finna, att detta verk åsyftar att vara något mer än vare sig en handbok för diplomater eller en materialsamling. Han skall finna, vare det sagdt utan anspråk, att det åsyftar att vara ett monumentalt verk, bevarande för all framtid vittnesbörden om den samverkan, hvari den svenska staten i politiskt hänseende stått med den öfriga verlden. Men genom denna sin karakter är det ock afsedt, att tid efter annan fortsättas, så länge Sverge finnes till som ett sjelfständigt rike. Ett verk af sådan art, bestämdt för en oberäknelig framtid, skulle det verkligen bort byggas på andra grundvalar, än dem skickelsen sjelf gifvit? Jag tror det icke, och det gläder mig att icke så skett.

Detta om verkets kronologiska basis. Med denna uppfattning af dess karakter och betydelse har jag, som man väl torde inse, icke velat begränsa det inom allt för trånga råmärken. Mången urkund finnes, som i och för sig sjelf är af ringa vigt, men sedd i sitt samband med andra är af intresse, och för att en handling i detta verk skall försvara sin plats, behöfver den hvarken nödvändigt innehålla ett antal vilkor eller hafva den yttre formen af ett fördrag. Att i hvarje särskildt fall här bestämma sig, är ingalunda lätt, och det ligger i sakens natur, att meningarne härvid ofta måste vara delade, särdeles i fråga om aflägsna tider, då former och förhållanden voro helt andra än nu. Derför har hr Annerstedt rätt, då han i sin recension af Traktatverkets första del säger: »Ingenting är svårare än att träffa det rätta vid utväljandet af de handlingar, som skola i en dylik samling intagas, och *ingenting är lättare än att, då man står utanför arbetet, göra anmärkningar* mot att det ena kommit in och det andra slutits ut.» I den nämda recensionen ledde denna reflexion hr A. till en angenäm försigtighet i omdömet; i den recension, hvilken nu föreligger, har han styrkt sanningen af sin reflexion på motsatt sätt.

Jag öfvergår nu till en granskning af detaljerna i hr A:s uppsats, dervid följande den ordning, han sjelf ansett lämplig.

Rec. anmärker, att af de i häftet förekommande 147 urkunderna alla förut äro tryckta, så när som på sex stycken. Jag anser det icke löna mödan att undersöka om räkningen af urkunderna i ena och andra afseendet är riktig, enär det dervid, efter min tanke, icke ligger den minsta vigt på något mer eller mindre, och jag dessutom anser mig böra lita på rec:s uppgift; men jag hemställer till en hvar, som kan bedöma saken, huruvida vid valet af de akter, som skola i Traktatverket införas, i betraktande bör tagas icke dessa handlingars värde och betydelse med hänseende till arbetets plan, utan huru en lämplig proportion mellan kändt och okändt, tryckt och otryckt skall kunna åstadkommas. Jag tror nog, att en utgifvare, som leddes af dylika konsiderationer, skulle kunna finnas, men, hvad mig beträffar, så erkänner jag, att ett sådant sätt att fatta min uppgift

aldrig fallit mig in. Då här icke är fråga om testamenten och gamla köpebref utan om statsakter, så synes det mig för öfrigt icke litet, att för en tid af blott tjugufem år och inom en tidrymd, som i senaste tid varit föremål för särdeles noggranna forskningar och betydliga urkundspublikationer, jag haft sex hittills otryckta akter af detta slag att framlägga; men äfven om jag icke haft en enda ny handling att förete, eller någon rättelse i de förut publicerade att göra, så skulle detta ändock icke berättiga till klander. Äfven då skulle dessa handlingars sammanförande i ett enda verk hafva uppfylt det dermed afsedda ändamålet, om ock arbetet i sådant fall varit vida lättare, än hvad det nu varit. Ty vid talet om förut tryckta handlingar bör här icke förgätas, att äfven dessa efter regeln blifvit af mig, så vidt möjligt, utgifna efter originalen, och att dervid talrika och vigtiga rättelser blifvit gjorda, kommentarier bifogade och det hela kompletteradt genom undersökningar rörande förlorade akter. Rec. vitsordar sjelf »den omsorgsfulla textutgifningen»; han vet ock, så väl som jag, att detta vitsord icke kan gifvas en del af de tryckta verk, hvari åtskilliga af dessa handlingar förut blifvit offentliggjorda [1]).

Af de sex hittills otryckta akterna anser rec. tvänne alldeles icke höra till arbetet, nämligen konung Erik Magnussons proklamation till svenska folket år 1356 och förlikningen mellan honom och kon. Magnus år 1357. Hvad den förra beträffar, så förekommer den i en *not* till en traktat mellan hertig Albrecht af Meklenburg och konung Erik. Nämde konung åberopar såsom grund för traktaten det biträde hertigen lemnat honom att återställa kronans magt i Sverge. Det har synts mig icke alldeles omotiveradt, att omnämna, hvarpå detta syftade, och jag har så mycket häldre infört den till denna underrättelse hörande handlingen, kon. Eriks prokla-

---

[1]) Rec. anmärker önskvärdheten af att jag utsatt, hvar urkunder förut finnas tryckta, äfven der jag för en urkunds återgifvande *icke* användt något tryckt verk. Detta vore ofta en lätt sak, men i många fall kunde det ock vara förenadt med stora svårigheter och i ett arbete af detta slag måste man naturligtvis vara konseqvent. Jag har på grund deraf icke vågat inlåta mig härpå, enär nyttan deraf på intet sätt skulle motsvara den tid, dertill skulle kräfvas. Jag skulle, för att riktigt uppfylla recensentens fordran, nödgas, äfven der jag efter originalet utgaf en oomtvistlig text, i biblioteken efterforska om och hvar densamma förut tilläfventyrs blifvit utgifven; ja jag skulle, enligt recensentens önskan i recensionen af första delen, äfven genomläsa dessa aftryck och om dem afgifva vitsord. Men äfven bortsedt från denna sist anförda önskan, hvilken rec. icke upprepat, förundrar det mig ändock i sanning, att rec., som så välvilligt yttrat sitt intresse för arbetets framåtförande genom mig, kan vilja pålägga mig ett i alla fall så i högsta grad tidsödande göromål. Och huru skulle jag gå till väga, när jag icke hade tillgång till dessa tryckta verk? Till dessa skäl, hvilka i och för sig äro fullt tillräckliga, kommer ytterligare, att det är nogsamt bekant, att ett bibliografiskt verk är under utarbetning, hvilket skulle komma att göra dessa notiser i Traktatverket alldeles öfverflödiga. Att det omnämdes, att en handling förut icke varit tryckt, kunde synas vara af något större vigt, och jag har verkligen känt mig frestad att på sina ställen derom göra en antydning, men fruktan, att dervid begå lätt möjliga misstag, har afhållit mig.

mation mot Bengt Algotsson, som detta dokument bildar det första officiela aktstycket i den strid mellan kon. Magnus och hans son, som en tid bestämde Sverges hela yttre politik. Dess plats som *bilaga* torde derför mer än väl kunna försvaras. Förlikningen af d. 22 nov. 1357 är koordinerad med freden i Jönköping af d. 28 april samma år och de senare förlikningarna af 1358 och 1359, men skiljer sig från dem deruti, att i densamma inga utländske furstar äro nämde. Såsom en länk i samma kedja med de andra har jag icke ansett den ensamt böra i följden utelemnas. Akter, hvilka delade riket mellan tvänne suveräner, som följde hvar sin yttre politik, böra efter min tanke med full rätt räknas till de handlingar, som med Sverges traktater stå i omedelbart samband. Anmärkas kan ock att freden i Jönköping i den nämda förlikningen åberopas. Men äfven om så icke vore fallet, skulle jag ändock intagit den. Den tredje hittills otryckta akten, hvilken recensenten säger vara »af samma art» som de två föregående, d. v. s. icke höra till arbetet, är den år 1360, d. 10 augusti, vid belägringen af Helsingborg mellan konung Valdemar af Danmark och hertig Albrecht af Meklenburg slutna förbundstraktaten, hvari de inbördes förpligtade sig, att mot konung Magnus af Sverge och Sverges rike göra sina anspråk gällande. Det var närmast genom denna allians som Skåne, Halland och Bleking gingo för kon. Magnus förlorade, och denna öppet och formligt mot Sverge riktade traktat, till sina följder af oberäknelig verkan, skulle icke anses höra till de handlingar som omedelbart bestämt Sverges yttre ställning? Mot den fjerde handlingen, ett af kon. Magnus d. 30 augusti 1344 utfärdadt privilegiebref för Zutphens köpmän, har rec. det att anmärka, att detta bref utom i de sista raderna är lika med ett förut tryckt, nämligen ett bref för Kampen af d. 28 juni 1341. Anledningen, hvarför brefvet för Zutphen införts i sin helhet, är den, att jag kunde återgifva denna akt efter *originalet*, hvilket i Holland kommit mig tillhanda, under det att brefvet för Kampen är återgifvet efter en tryckt bok, som använder *tvänne* källor; omständigheter, hvilka ock äro på behöriga ställen angifna. Emedan brefvet för Kampen är äldre och således i arbetet erhållit sin plats långt framom brefvet för Zutphen, föreföll det mig mindre lämpligt, att beträffande förstnämda bref hänvisa till ett senare. Hade förhållandet varit omvändt, skulle jag gjort det. Saken torde för öfrigt vara af särdeles liten vigt. Mot den femte handlingen, en förbundstraktat af d. 26 aug. 1344 mellan grefvarne af Holstein och kon. af Danmark, har utgifvaren att anmärka, att den icke är af Sverge ingången, men ändock fått en plats i nummerföljden. Detta är fallet med åtskilliga akter både i första delen och i denna, utan att det ådragit sig rec:s klander, hvartill just icke heller varit skäl, ty nummern betecknar endast en handlings plats i den kronologiskt ordnade följden, och är gifven hvarje handling, som icke är endast en bihandling åt en annan akt. Hvad den sistnämda akten beträffar, så är dess närvaro motiverad deraf, att den innehåller bestämda stipulationer rörande konungen af Sverge.

Den är likväl blott meddelad i utdrag. Sedan de fem handlingarne blifvit af recensenten, såsom ofvan är visadt, dels förklarade obehöriga till en plats i Traktatverket, dels till sin vigt och betydelse så mycket som möjligt reducerade, med hvad skäl och rätt är ock visadt, säger han om den sjette förut otryckta handlingen: »Det återstår sålunda blott *en* hittills otryckt traktat (n. 329), som fyller *en* sida af de 320, som i häftet inrymmas». Detta rec:s yttrande, [illegible]vilket endast är en slutföljd af rec:s föregående, af mig granskade [illegible]ståenden, anser jag mig på grund deraf icke behöfva upptaga, [illegible] lemnas hela denna aritmetiska kritik i sitt värde.

[illegible]lemens VI:s korstågsbulla mot Turkarne anser rec. hafva bort [illegible] blott under en rubrik, emedan den ej innehåller »upplysninga[illegible]ktatsenlig natur». Jag har infört den fullständigt, emedan det [illegible]gen för en eller annan kan vara af intresse, att jemföra en k[illegible]ulla under denna jemförelsevis sena period med de urkunder [illegible]amma slag, som under tidigare århundraden utfärdades till det [illegible]a landets befrielse. Urkunderna i Traktatverket kunna väl oc[illegible]on gång, när de för öfrigt till sitt väsen höra dit, och det ne[illegible] icke rec. i fråga om denna urkund, få behandlas med hänsee[illegible]ill det intresse de kunna erbjuda äfven ur en annan synpu[illegible] de traktatmessiga stipulationernas. Om urkunden n. 278 (privi[illegible]refvet för Zutphen) och dess likhet med n. 247 (brefvet för K[illegible]n) upprepar rec. för bättre eftertrycks skull hvad han redan [illegible] ett stycke ofvanför på samma sida. Jag torde icke behöfva [illegible]repa svaret. Om n. 279, ett bref af kon. Magnus, utg. d. 1[illegible]. 1344, hvarigenom han beviljar Lübeckarne och öfrige hans[illegible]e köpmän fri färd på Neva till och från Novgorod, anmärker [illegible]att det är ordrätt lika med n. 176, ett af hertigarne Erik och [illegible]lemar år 1312, d. 15 aug. utfärdadt dokument; på grund hva[illegible]et förra dokumentet bort kunna inskränkas till en rubrik. De[illegible]sant, att det till tiden senare brefvet är, mutatis mutandis, afs[illegible]t och redigeradt efter det äldre, men de ändringar, det innehålle[illegible] dock icke så betydelselösa, att de kunnat lemnas alldeles oanm[illegible], och det äldre brefvet befinner sig i Traktatverkets första del. Ge[illegible]n af rec. anbefalda åtgärden, skulle icke fullt en sida hafva in[illegible]ats, men den som sökt inhemta kännedom om akten, skulle [illegible]hänvisningen nödgats i ett annat band uppsöka den fullstän[illegible]texten. En sådan sparsamhet tror jag icke vara lämplig. Att [illegible]ot brefvet af 1339, d. 18 november, icke blifvit in extenso [illegible]dt, kan nog tilläfventyrs vara mindre riktigt, och måhända [illegible]ler denna text plats i ett supplement vid delens slut.

Beträffande n. 239, konung Magnus' privilegiebref för Skåne af [illegible]28 juni 1340, anmärker rec., att det icke kan räknas till Sver[illegible] traktater, om ock Skåne intog en egen ställning till Sverges [illegible]na, utan borde det, enligt rec., icke anses för mer än ett privi[illegible]giebref af Sverges konung för hans undersåtar i en provins med [illegible]ågot sjelfständigare ställning. För att bemöta denna anmärkning, måste jag vara något utförligare.

Skåne hade i juni 1332 kommit under konung Magnus, men detta hade icke skett genom någon afträdelseakt af konung Christopher af Danmark, som 1329 pantsatt landet, utan på det sätt, att ärkebiskop Karl af Lund med ett stort antal af Skånes andlige och verldslige stormän m. fl. förstnämde år infunnit sig i Kalmar och der hyllat konung Magnus. De akter, som dervid utvexlades, voro å Skåningarnes sida en trohetsförsäkran åt konungen och från konungens sida ett privilegiebref för Skånska presterskapet, ridderskapet, klostren, borgarne och landets öfriga invånare [1]). Dessa akter voro således de första dokument, på hvilka Skånes nya ställning till kon. Magnus och Sverge grundade sig. Dessa urkunder äro dock båda förlorade, men de *förnyades* år 1340. Kon. Christophers son Valdemar kom detta år i besittning af sina fäders tron. Den fara, som kon. Magnus deri varsnade för den nyvunna, från Danmarks sida ännu alldeles icke honom tillerkända besittningen, föranledde, att akterna af 1332 förnyades; konungen förnyade privilegierna, Skåningarne sin trohetsförsäkran, i båda dessa handlingar med uttryckligt åberopande af de äldre försäkringarne i Kalmar. Hade dessa äldre urkunder varit bevarade, skulle jag naturligtvis åtnöjt mig med att hafva omnämt den år 1340 gjorda förnyelsen, men då så icke är förhållandet, måtte det väl hafva varit riktigt, att införa dessa urkunder fullständigt, såsom i sjelfva verket innehållande det ömsesidiga aftal, på hvilket kon. Magnus och Skåningarne grundade sitt förhållande till hvarandra.

Vidare finner rec. obehörigt, att kon. Magnus' öfverenkommelse med upproriske norske stormän, sluten i Skara d. 13 febr. 1339, blifvit i Traktatverket införd. Jag har i en not till urkunden anmärkt, hvarför jag intagit denna akt. Desse Norrmän voro utan tvifvel konungens undersåtar i hans egenskap af *Norges* konung, men konungen låter dem icke dess mindre i urkunden uppträda som en med honom sidoordnad part, låter hvad han å sin sida försäkrar dem bekräftas af *svenske* rådsherrar och gifver hela transaktionen med dem formen af en traktat. Föreningen med Norge var under kon. Magnus Eriksson en personalunion af så lös beskaffenhet, att Norrmännen rätt väl kunna under denna tid betraktas som en främmande magt. Man kan visserligen invända, att de i fråga varande upprorsmännen icke voro norska statens representanter. Nej, det voro de formelt icke, men statsbegreppet var den tiden icke särdeles utveckladt, och konung Magnus' och de svenske rådsherrarnes sätt att behandla dem i den förevarande urkunden, bevisar bäst, hvilken representativ betydenhet de faktiskt tillerkände desse motståndare. Just denna abnormitet har väsentligt inverkat på mitt beslut att intaga akten.

---

[1]) Ett af konungen vid tillfället särskildt utfärdadt skyddsbref för ärkebiskop Karl af Lund, hans kyrka och presterskap, är bevarndt i registr. eccl. Lundens. och tryckt i Sverges Traktater I, s. 536 i sammanhang med en framställning af hela transaktionen i Kalmar.

Att traktaterne n. 294, 296 och 297, mellan kon. Valdemar och hertig Albreckt af Mecklenburg, alla tre blifvit införda, den första likväl blott i utdrag, beror på deras omedelbara samband sinsemellan, till följd hvaraf de antingen alla bort uteslutas eller tvärtom. Rec. opinerar för det förra alternativet. »Hvar, säger han, skola vi i en framtid stanna, om vi skola till Sverges traktater räkna äfven de förbund, som mellan andra makter afslutits, till och med när de ej angifva sig vara mot oss riktade?» Härvid är att märka, att den sista af de tre urkunderna verkligen angifver sig vara riktad mot Sverge. Kon. Valdemar förbinder sig nämligen i den, att gifva hertig Albrechts son Henrik 10,000 mark lödigt silfver, om han genom hertigen komme i besittning af Helsingborgs slott, hvilket fäste d. 3 nov. 1350, då detta aftal slöts, lagligen och faktiskt tillhörde kon. Magnus och Sverges krona. Men denna traktat af d. 3 nov. 1350 står i alldeles omedelbart samband med förbundstraktaterne mellan samma kontrahenter af d. 8 maj och 23 oktober samma år, och hvad i traktaten af d. 3 nov. är bestämdt formuleradt, finnes inclusive i traktaten af d. 23 oktober, hvilken gäller hela Skåne med Halland och Bleking, afsigtligt icke till namnen betecknade, men omisskänligt och oförtydbart menade och antydda.

De tre påfvebullorna n. 301, 302 och 317 äro icke stälda till Sverges regering och derföre hade enligt recensentens mening för ingen af dem »behöfts mera än ett kort omnämnande på vederbörligt ställe i noterna». Rec. säger icke hvarom dessa urkunder handla, utan fordrar att blifva trodd på sitt blotta påstående. En närmare granskning skall kanske visa, att detta är för mycket begärdt. N. 301 är ett af påf. Clemens VI d. 14 mars 1351 i Avignon utfärdadt bref till Tyska orden, att understödja kon. Magnus af Sverge mot Ryssarne, och n. 302 en af samme påfve samma dag på konung Magnus' begäran till biskoparne af Ösel och Dorpat samt prosten i Riga ställd befallning att inom sina områden förbjuda och förhindra all tillförsel af vapen och lifsmedel åt Ryssarne. Dessa urkunder äro icke stälda till oss, det är sant; men de äro på vår konungs begäran och i hans intresse af en främmande suverän, påfven, stälda till under honom omedelbart lydande personer. De äro således alldeles oemotsägligt de synliga vittnesbörden om en allians mellan påfven och konung Magnus mot Ryssarne. Den romerska kyrkans styresman slöt icke i formen förbund med någon, men han utfärdade akter, hvilka inneburo detsamma. Efter hvad jag kan finna, hade det således varit ett verkligt fel, om jag icke i Traktatverket fullständigt intagit dessa tvänne akter. Detsamma gäller äfven om n. 317, om också icke i lika hög grad. I detta bref af 1355, d. 31 jan. befaller påf. Innocentius VI biskopen af Lübeck att söka förskaffa Tyska orden dess rätt mot kon. af Sverge. Är detta bref icke ställdt till oss, så gäller det åtminstone uttryckligen oss. Brefvet är för öfrigt ur flera synpunkter af vigt.

Derefter har rec. att anmärka, att jag sid. 186 o. ff. aftryckt de ömsesidiga klagomålen mellan konung Magnus och Hansan. Der-

till har jag haft en speciel anledning. Förhållandet är nämligen det, att under tiden från 1352, d. 9 augusti till d. 22 augusti 1361 en följd af stilleståndsfördrag slötos med Lübeck, utan att man i dessa akter, icke engång i den sista deklarationen, får veta hvarom tvisten rört sig. Då tillfälle finnes genom den i Hanserecesserna bevarade handlingen, att väsendtligt supplera denna vigtiga brist i fördragsakterna, har jag trott mig böra till arbetets nytta begagna mig deraf, och ser deri ingalunda ett fel utan motsatsen.

»Allt hvad som i n. 304 och flerestädes anföres om att Padis kloster i Estland fått patronaträtt till Borgå kyrka» hör i recensentens tanke icke till arbetet, enär urkunderna äro af privaträttslig natur och »ej heller haft någon inverkan på våra internationela förbindelser». I detta sista påstående misstager sig rec. Det heter i brefvet, att konungen förlänade Padis kloster den nämda förmånen för visad tillgifvenhet mot honom och hans rike; men det lider intet tvifvel att icke konungen med sin handling afsåg mer än en tacksamhetsgärd. Icke blott denna utan flera andra handlingar vittna, att konung Magnus under dessa år sökte skaffa sig vänner och inflytande i länderna på andra sidan Östersjön, och den ifrågavarande akten står alltså utom all fråga i sammanhang med den sträfvan att till Östersjöprovinserna utsträcka Sverges politik, hvilken slutligen för Sverges yttre öden blef af den mest afgörande betydelse. Aktens privaträttsliga natur har föranledt mig, att icke införa dess text. Att jag genom dess upptagande i en rubrik erinrat om dess tillvaro, synes mig på den grund jag anfört, fullt befogadt.

Till yttermera visso återkommer rec. härefter till kon. Magnus' förlikning med sin son Erik d. 22 nov. 1357, hvilken akt rec. upprepar icke höra till arbetet. Jag anser icke nödigt, att än en gång upprepa mitt svar. Detsamma har jag att säga i fråga om konung Eriks proklamation, hvilken rec. äfven ånyo utmönstrar. Samma öde träffar äfven den akt af d. 18 nov. 1359, hvilken, såsom jag i en not till densamma anmärkt, är att betrakta som en freds- och förlikningsakt mellan kon. Magnus och hans son, konung Håkon af Norge, å ena sidan, och konung Eriks forne undersåtar å den andra. Ur denna synpunkt sedd, är akten, enligt min tanke, berättigad till en plats i Traktatverket, desto mer som konung Håkon af Norge, hvilken år 1359 var en *utländsk* suverän, i akten befinnes indragen. Emot rec. finner jag det ock riktigt, att såsom *bihang* till ofvannämde akt är intagen den handling af d. 29 aug. samma år, hvari konung Magnus med tillkännagifvande, att han förklarat till sig återfallne de delar af riket, som af hans son Erik innehafts, till allmänt riksmöte kallat ombud från det under den föregående tiden mellan tvänne konungar delade riket. Den är nämligen en preliminär akt till akten af d. 18 november.

Beträffande den af åtskillige högt ansedde ryska, tyska och svenska författare antagna freden i Dorpat, enligt några af 1350, enligt andra af 1351, har jag företagit en utredning, hvilken visar, att detta fördrag, ehuru möjligt, dock på det hela är ganska osäkert,

och att det enda vissa är, att en konvention om fångars utvexling egt rum. Resultatet af denna utredning, hvilken jag gjort, som jag tror, med framgång och icke blott i negativ riktning utan på ett i flera hänseenden upplysande sätt, har rec. vändt emot mig sjelf, sägande att på detta fördrag »icke en rad bort spillas». Detta är dock i sanning egendomligt. Denna traktat har, som jag anmärkt, ända in i nyaste tid figurerat i vetenskapliga verk af stor auktoritet, och man har till och med trott sig kunna uppgifva dess innehåll. Om jag nu genom min utredning lyckats på ett afgörande sätt ur historien undanrödja ett misstag, så måtte detta väl icke vara ett onyttigt arbete. Ja, hvad ännu märkvärdigare är, sedan min använda möda af rec. erhållit ofvannämda vitsord, omnämner rec. i en liten resumé af de förtjenster, han vill tillerkänna den utkomna boken, äfven »den fina utredningen (s. 175—177) af Schönströms och Dalins misstag rörande den förmenta freden af 1348—1350». Huru denna utredning skulle kunnat ega rum utan att spilla en rad på hela frågan, går öfver mitt begrepp. Likaså påstår rec. att rättelsen af ett annat ganska vigtigt misstag i vår historia [1]), hvilket qvarstått orubbadt alltifrån dess uppkomst för mer än 250 år sedan och af de anseddaste forskare upprepats ända in i aldra nyaste tid, kunnat reduceras till några rader. En sådan auktoritet anser jag mig icke ega. Jag tror att bevis böra framläggas. Hade saken varit så klar och enkel, som rec. tycker, skulle icke så många historieskrifvare låtit vilseleda sig.

Härmed slutar den långa afdelning af rec:s uppsats, hvilken egnats åt utmönstring eller reducering af införda akter. Jag har i inledningen till denna granskning erinrat om, att vår uppfattning af hela arbetets karakter är olika. Vi se derför ock både planen och utförandet från olika ståndpunkt. Det har till följd deraf varit för mig ett mindre tilldragande arbete, att upptaga alla dessa anmärkningar, men jag har ansett det vara min skyldighet att gifva skäl för mig, och får vara belåten med att rec. icke kommit med ännu mera af samma slag, hvilket tvifvelsutan, såsom han tagit saken, icke varit omöjligt.

Jag förbigår den följande halfva sidan, af rec. egnad åt hvad han betraktar som förtjenster i arbetet. Utrymmet har, säger han, icke tillåtit honom större utförlighet i den riktningen. Må vara; bäst är, att arbetet talar för sig sjelft.

Den derpå följande, sista afdelningen af recensionen egnar rec. åt sakanmärkningar. Vi inkomma här omsider på ett något mer intresseväckande område.

Efter Stockholms-minoriternes diarium har jag antagit konung Magnus' kröningsdag vara d. 21 juli. Deremot invänder rec., att två andra och skilda källor hafva d. 22 juli. Jag anser emellertid Stock-

[1]) Ett af en oriktig men ganska förklarlig kombination med en annan handling föranledt misstag beträffande dateringen af ett bref, på hvilken man grundat kon. Magnus' förmenta resa till Lifland under vintern 1361.

holms-minoriternes uppgift ändock vara den rätta. Emedan kröningen försiggick i Stockholm, har man redan deri en anledning att förmoda, att de nämde munkarne derom hade riktig kunskap, särdeles som en särskild omständighet, redan af Munch påpekad, måste hafva bidragit att fästa denna tilldragelse i deras minne. Konung Magnus hade nämligen velat låta kröna sig i deras kyrka (Franciskanernes kyrka, nuvarande Riddarholmskyrkan), men ärkebiskop Peter af Upsala, som låg i strid med franciskanermunkarne i Stockholm. förbjöd detta, så att kröningen måste ske i en annan kyrka. Se påf. Benedictus XII:s bref från Avignon af d. 1 sept. 1338 (Sv. Dipl. IV, n. 3380). Men utom detta finnes äfven ett annat bevis. Kon. Magnus har just d. 22 juli utgifvit ett bref för Riseberga kloster [1]), dateradt »Stockholmis a. D. 1336 in festo beatæ Mariæ Magdalenæ, *coronationis nostræ anno primo*». Hade detta bref varit utfärdadt *sjelfva kröningsdagen*, så hade det icke daterats »coronationis *nostræ anno primo*», utan *die coronationis nostræ*. Derpå kan man vara tämligen säker. Att ett par krönikor kunna hafva d. 22 juli beror väl derpå, att man erinrade sig att högtidligheten egde rum vid Mariæ Magdalenæ tid, hvilken helgonfest inträffade d. 22. Erinringarne under medeltiden knöto sig, hvad det kronologiska beträffar, gerna till de närmaste stora högtiderna. Utan speciel kunskap hade minoriterne icke antagligen satt kröningen till *dagen före* den nämda helgonfesten.

Recensentens anmärkning mot rubriken till n. 244, att hufvudsaken inkommit i en bisats, är riktig. I sammanhang dermed påpekas en oriktig interpunktion i handskriften, hvilken jag af förbiseende låtit qvarstå. Denna anmärkning är af värde och jag skall med tacksamhet införa denna rättelse.

I rubriken till n. 250 skall finnas ett likartadt fel som i n. 244. Rubriken har, för att icke blifva för vidlyftig, på ett ställe väl starkt sammandragits. Rätt klart har jag likväl icke för mig, hvad rec. menar. Saken torde väl icke vara mycket vigtig, då rec. icke närmare påpekat den,

Derefter anmärker rec. ett ställe i en urkund (n. 251, s. 50, 51), der texten, sådan den enligt handskriften blifvit återgifven, ej ger någon mening. Texten lyder i handskriften: »Item si contingat... nos placita et præmissa cum fautoribus nostris et amicis prædicti domini regis et principe inclyta». Orden »placita et præmissa» gifva först och främst ingen mening. Jag har derför inneslutit *et* inom parentes, till tecken att detta ord bör utgå; placita præmissa ger då en god mening. Rec. föreslår att läsa: placita et promissa. Denna rättelse är bättre, ty ordet *et* behöfver då icke uteslutas, utan blott en bokstaf ändras i det följande ordet. I st. f. *et* principe inclyta föreslår rec. att läsa *ut* (*l. scilicet*) principe inclyta. *Scilicet* är det enda riktiga. Att afskrifvaren i st. f. detta ord kunnat tro sig se ett så kort ord som *et* berodde naturligtvis derpå att *scilicet*, som bekant, i medeltidshandskrifter oftast icke betecknas med mer än två bok-

---

[1]) Sv. Dipl. IV, n. 3235.

stäfver. Rec. inleder sin anmärkning med orden: »Här är ej stället att inlåta sig på en detaljerad textkritik». Detta förefaller mig väl mycket egnadt att bibringa läsaren den föreställningen, att det i fråga varande stället vore, som man säger, kinkigt, hvilket det ju icke är. Meningen är genom recensentens anmärkning alldeles klar, endast att recensentens ena rättelseförslag *»ut»* icke duger.

Hvad rec. yttrar om n. 276, är, så vidt jag kan se, icke någon anmärkning mot mig, utan en ren konjektur, hvilken jag icke känner mig böjd hvarken att bifalla eller bestrida.

Anmärkningen angående sigillet sid. 198 är särdeles riktig, men hör till de rättelser, som lyckligtvis göra' sig sjelfva.

Att en not sid. 228 är uteglömd, är ock riktigt, och skall det framdeles afhjelpas.

Å sid. 287 och 289 skall jag enligt rec. hafva »lemnat olöst en motsägelse» (!), hvilken skulle ligga deri, att på förra stället säges, att hertig Albrecht af Meklenburg d. 31 augusti 1360 ifrån Skåne seglade hem, och på det senare, att han d. 20 derpå följande september befann sig i Helsingborg. Ja konstigare har man sett. Den tidens furstar, hertig Albrecht, kon. Valdemar, kon. Magnus, voro på mycket rörlig fot och gjorde snabba resor. Hertig Albrecht var en man som både i Tyskland och specielt den tiden i Norden hade stora intressen att bevaka. Resa från Skåne d. 31 augusti till Meklenburg, vistas der icke så få dagar, och vara åter i Skåne d. 20 september, skulle litet hvar kunna göra, äfven utan hjelp af ångfartyg eller jernvägar.

Rec:s anmärkning mot rubriken till n. 351 [1]) är riktig. Föregående utgifvares och historieskrifvares (Waitz', Munchs m. fl:s) misstag hade, såsom lätt händer, verkat missledande, då handlingen uppfördes i en preliminär förteckning, och insmög sig från den i rubriken. Den var antecknad till rättelse, innan jag såg rec:s afhandling. En omständighet hvilken naturligtvis icke minskar rec:s förtjenst [2]).

Vi närma oss nu slutet af recensionen. Det återstår blott tvänne frågor, större likväl och svårare än de föregående. Deras behandling utgör den företrädesvis vetenskapliga delen af recensentens afhandling. Det må tillåtas mig att här taga läsarens uppmärksamhet i anspråk för en utförligare granskning.

Rec. säger, att min bevisning för den hypotesen, att kriget år 1360 mellan Magnus och Valdemar blifvit genom ett fördrag bilagdt.

---

[1]) Denna anmärkning står i recensionen efter den följande. Jag har stält detta lilla stycke här, på det att det icke i min granskning skulle träda emellan de tvänne större historiska frågor, hvilka med anledning af recensionen återstå att behandla.

[2]) Detta fall föranleder mig likväl till en hemställan, om icke recensering af ett sådant arbete, som Traktatverket, lämpligare göres efter hvarje dels slut, icke för hvarje häfte. Tillägg och rättelser äro nästan oundvikliga i dylika verk, och de kunna naturligtvis icke göras annanstädes än vid delens slut Äfven utgifvare och författare af allbekant noggranhet äro nödgade att anlita denna utväg. Se t. ex. Schlyters vidtberömda edition af Sverges gamla lagar, der rättelser och tillägg, stundom ganska vidlyftiga, följa hvarje del.

eger »blott två stöd och dessa svaga nog». Deri skulle jag gerna instämma, om min bevisning vore sådan, som rec. refererar den. För att undvika möjligheten af missförstånd inför jag här recensentens egna ord.

»Det ena stödet för bevisningen är, säger rec., uttrycket i Chronicon Sialandiæ vid år 1361: »guerra inter Magnum ... et Valdemarum ... reges ut prius exorta super multis articulis» ..., der utgifvaren öfversätter »ut prius» med »på nytt». Tolkningen, fortfar rec., synes oss stödja sig derpå att »ut prius» skulle användts i stället för det riktiga »de novo», men vi äro böjda att tro, att kronisten skrifvit [1]) »*Erat* guerra ...; ut prius (sc. *diximus*) exorta». Och dermed bortfaller hela grunden».

Så refererar och argumenterar rec. Vi vilja nu se, huru detta står tillsammans med hvad jag verkligen sagt. Det heter i Traktatverket på det ifrågavarande stället, sid. 292: »Chronicon Sialandiæ, den samtidiga källan, innehåller under år 1361: »Anno Domini MCCCLXI guerra inter Magnum Sueciæ et Valdemarum Daciæ reges *ut prius exorta super multis articulis et promissionibus*» etc. Man ser häraf, säger jag derefter, att kronisten betraktat kriget såsom nytt, såsom under året uppkommet i anledning af föregående fördragspunkter och löften». Att jag, såsom rec. påstår, »öfversätter *ut prius* med *på nytt*», hvilket rec. till och med styrker med citationstecken, är, såsom läsaren finner, icke dess mindre fullkomligt ogrundadt. Att kronistens mening varit den af mig framstälda, ligger i ordet *exorta* och alldeles icke i *ut prius*. Kronisten säger helt enkelt: »År 1361 *uppkom* krig» etc. Recensentens »tro», att kronisten »skrifvit» (menat) *Erat* guerra... ut prius (*diximus*), är, så vidt jag kan finna, fullkomligt oberättigad. Den enkla, osökta öfversättningen är: »År 1361 uppkom krig mellan konungarne Magnus och Valdemar såsom förr öfver (rörande) en mängd fördragspunkter och löften». Den bevisningsgrund för min åsigt, som ligger i Chronicon Sialandiæ, bortfaller således *icke*.

Icke riktigare är recensentens uppfattning och referat af det bevis, som ligger i brefvet af d. 15 aug. samma år. »Det andra beviset, säger rec., är Magni uttryck i brefvet af d. 15 aug. 1361, att Valdemar »med en i hemlighet samlad krigshär utan hans vetskap» angripit Gotland, hvilket skall betyda att Valdemar förrädiskt och således i strid med ett slutet fördrag öfverrumplat ön. Men, fortfar rec., hvarför kan ej Magni uttryck få helt enkelt betyda hvad det tyckes oss säga, nämligen att Valdemars med skicklighet dolda förberedelser till expeditionen mot Gotland fört till öns fall, innan Magnus fått aning om angreppet?»

Hvad har jag nu verkligen sagt om brefvet af d. 15 aug.? Jag har sagt, att kon. Magnus deri gaf en sådan framställning af kon. Valdemars anfall på Gotland, att det tydligen afsåg att *ingifva den föreställningen*, att det skett, på ett trolöst sätt, icke

[1]) Hr A. vill väl säga: menat.

såsom af en fiende, med hvilken man befinner sig i krig, utan såsom af en, hvilken plötsligt bryter en ingången fred. Skall åt kon. Magnus' tal om en i *hemlighet* samlad här och ett *utan hans vetskap* företaget anfall, gifvas någon förklaring, förefaller denna åtminstone mig vara den rimligaste, ty *faktiskt* var ju hvad han skref en veterlig osanning. Han hade ju sjelf i bref af d. 1 maj s. å. varnat Visby för anfallet, han hade i juni låtit utgå krigsuppbåd, och Valdemar började å sin sida icke kriget förr än i juli. Orsaken till kriget var helt enkelt den omkastning i politik, hvartill kon. Magnus tvungits af sina svenska rådsherrar, till följd hvaraf han icke höll det med Valdemar slutna föredraget. Något förräderi å kon. Valdemars sida ligger, efter min uppfattning af händelsernas gång, icke i anfallet på Gotland. Men detta moment i brefvet af d. 15 aug. utgör *ensamt* icke den bevisning, som detta bref lemnar. Sjelfva klämmen i bevisningen ligger i hvad jag derefter beträffande detta bref påpekat, nämligen att kon. Magnus i brefvet såsom skäl för upptagandet af det penninglån, hvarom brefvet handlar, *blott åberopar anfallet på Gotland och Öland, men icke med ett ord erinrar om eröfringen af Skåne.* Hvad jag derefter tillägger, att denna tystnad antyder, att konung Magnus betraktade Valdemars ockupation af Skåne såsom en sak, om hvilken en uppgörelse var träffad, hvilken hindrade honom att sätta den i jembredd med anfallet på Gotland och Öland, synes mig hafva full giltighet. Hade Skåne, Gotland och Öland af Valdemar eröfrats i *ett och samma* krig, skulle väl kon. Magnus i brefvet äfven nämt Skåne, hvars förlust han visste hafva väckt Svenskarnes synnerliga förbittring. Detta är den bevisning brefvet af d. 15 aug. lemnar. Den torde befinnas vara något annat än det bevis rec. å mina vägnar framlägger och derefter söker att vederlägga.

Ännu ett stöd för min åsigt finnes i en annan af mig ofvan citerad och i Traktatverket befintlig urkund, hvilken jag anser vittna i samma riktning. Denna urkund är kon. Magnus' bref till Visby af d. 1 maj samma år, i hvilket konungen säger, att han fått veta, att grannar till Visby sammansvurit sig och ämnade att hemligen med väpnad magt öfverfalla staden. Jag har anmärkt det besynnerliga deri, att konung Magnus icke i brefvet nämner *hvem* det är, som hotar Visby. Då ingen betviflat, att han menar konungen af Danmark, måste man, synes det mig, finna det oförklarligt, att han icke skulle velat namngifva honom, om Valdemar, då brefvet skrefs, varit en fiende, med hvilken han låg i öppet krig. Detta argument, hvilket sammanställdt med det i öfrigt anförda, icke är utan vigt, har rec. alldeles förbigått.

Till sist behandlar rec. frågan om de under n. 250—252 upptagna traktaternas utgifningsår, hvilka jag i likhet med utgifvaren af Sv. Dipl. b. V. satt till år 1341. Äfven vid hvad rec. här anför, har jag några vigtiga anmärkningar att göra. Rec. säger, att vid akten n. 250 det genast stöter honom för hufvudet att riddaren Fredrik v. Lochen i traktaten uppträder på Valdemars sida, »ty enligt två

fullkomligt skilda källor (Detmars Chronik och Chronicon Johannis Vitodurani) *uppträder han först år 1342 i Danmark*». Detta vore ett afgörande bevis mot 1341, om det vore sant. Detmars krönika innehåller visserligen, att v. Lochen år 1342 förde en trupp af krigare från Tyskland till Danmark, men då rec. deraf sluter att v. Lochen år 1341 icke varit i Danmark, så misstager han sig. Fredrik v. Lochen förekommer bland de danska löftesmännen i traktaten mellan kon. Valdemar och Magnus i Helsingborg d. 3 jan. 1341 [1]) och deltager i maj samma år i förhandlingarne i Roskilde om Estlands försäljning [2]). En nyare forskare [3]) antager honom hafva deltagit i striden mot Holsteinarne utanför Kallundborg i aug. 1341. Derefter skall han hafva begifvit sig till Tyskland och återkommit 1342. *När* han efter aug. 1341 gaf sig utaf till Tyskland finnes icke uppgifvet, men då man icke derom har någon närmare kännedom, är det väl tills vidare intet hinder för, att han ännu i september, då jag antagit fördraget hafva slutits, kan hafva varit qvar i Danmark. Chron. Joh:s Vitodurani, hvilken rec. äfven åberopar för sitt påstående att v. Lochen först 1342 uppträdde i Danmark, berättar endast att v. Lochen detta år hjelpte kon. af Danmark i striden utanför Köpenhamn d. 26 juni 1342 och derefter lemnade landet (Scr. rer. Suec. T. III, p. 331). Denna berättelse betyder således i fråga om 1341 icke mer än Detmars. Att grefve Johan af Holstein, hvilken antages den tiden hafva varit på kon. Valdemars sida, förekommer vid sidan af de Holsteinske grefvarne Henrik, Nicolaus och Gerhard, bland konung Magnus' och hertiginnan Ingeborgs »auxiliatores», är deremot en af Munch gjord, och af rec. samt en nyare dansk forskare Reinhardt (Valdemar Atterdag, s. 530) upprepad invändning, som utan tvifvel förtjenar mycket afseende. Men åtskilligt hindrar mig likväl ifrån att deri se en omständighet, som skulle uppväga alla de skäl, som eljest tala för år 1341. För det första, för att till en början hålla oss vid sjelfva dokumentet, är det obestridligt, att de, hvilka i detsamma framställas skola såsom konung Valdemars motparter å *holsteinska* sidan med honom i Vordingborg underhandla, äro *endast* grefvarne Henrik och Nicolaus. Detta anser jag vara en omständighet af den aldra största vigt [4]), hvilken utom det värde den har i rent positivt hänseende, äfven bevisar, såsom jag ock i Traktatverket sagt, att grefve Johan i urkunden intager en *annan* ställning än de nämde grefvarne. Betraktar man derefter hvarom det är fråga å det ställe i brefvet, der grefve Johan förekommer, så försvagas äfven deraf betydelsen af att han der är nämd. Detta ställe innehåller nämligen intet

---

[1]) I den gamla svenska öfversättningen. Se Sverg. Trakt. II, s. 34 not. f, och Sv. Dipl. V, n. 3537 a).

[2]) Bunge, Liv-, Esth- u. Kurl. Urkundb. II, s. 345.

[3]) Mollerup, Hist. Tidskr. 4:de Række B. 5. L. 15, 16.

[4]) Att, såsom rec. vill, borträsonnera detta faktum genom att antaga, att i afskriften grefve Johans namn af vårdslöshet blifvit utelemnadt, anser jag vara ett i denna svåra fråga otillåtligt bevisningssätt.

annat, än en förpligtelse af kon. Valdemar att. om på det öfverenskomna mötet i Vordingborg stilleståndet skulle förlängas till pingst, konungen skulle gifva försäkran om dess hållande åt kon. Magnus och hertiginnan, samt alla deras hjelpare. Här uppräknas nu icke mindre än sju personer, bland dem grefve Johan jemte grefvarne Henrik, Nicolaus och Gerhard. Grefve Johan, den »milde» kallad, är i historien känd som en särdeles försigtig och dubbel herre. Han omnämnes af Detmar uttryckligen såsom medlare vid den förlikning, som vid slutet af året 1341 af denne, särdeles för *denna* tid pålitlige, författare omtalas hafva blifvit sluten mellan konungarne af Danmark och Sverge samt grefve Henrik och Holsteinarne (jfr. Sv. Trakt. II, s. 48). Jag finner det alldeles icke omöjligt, att grefve Johan, som under denna tid så ofta vexlade parti, kan hafva önskat sig nämd vid sidan af de tre andra holsteinske grefvarne bland dem, hvilka Valdemar skulle garantera stilleståndets hållande, om grefven också derigenom något oegentligt inkom bland den svenske konungens hjelpare. Det kan i korthet helt enkelt hafva varit ett drag af politik, att han, medlaren, ville upptagas bland desse. Han gaf dem derigenom ett bevis på sin ifver att se fördraget hållet, och konung Valdemar, som nog uppfattade grefve Johan riktigt, hade säkert intet deremot.

Då rec. vidare säger, att Johan i brefvet n. 251[1]) står uttryckligen vid sidan af grefvarne Henrik och Nicolaus såsom konung Magnus' anhängare, så är att märka, att kon. Valdemar i detta bref på det berörda stället talar om det för den tidens uppfattning af fördragens helgd karakteristiska fallet, att han icke skulle komma att hålla hvad han i fördraget lofvade. Man gaf nämligen för sådan händelse försäkringar icke blott åt sina motparter, utan äfven åt sina vänner, att de skulle utan påtal kunna uppträda mot löftesbrytaren. Derför säger kon. Valdemar här: »Item si contingat... nos placita nostra et promissa cum fautoribus *nostris* et amicis prædicti domini regis scilicet» etc. Vi kunna ju antaga att grefve Johan står nämd såsom en konung Valdemars gynnare.

Hvarför jag håller på 1341 såsom dessa urkunders utgifningsår, är den omständigheten, att det hvad n. 250 beträffar, stödes dels af den säkert daterade originalurkunden af d. 1 sept. detta år, dels af Detmar (se kommentaren sid. 48), dels ock slutligen af akten n. 252. Denna akt sättes af Munch till tidigast år 1345 eller 1346. Jag tror mig i kommentaren till akten (sid. 54) hafva visat, att hans påstående beror på ett missförstånd, och att aktens egna ord, jemförda med hvad Detmar berättar, häntyda på 1341. Jag hänvisar läsaren till denna akt och hvad jag der anfört. Då kon. Valdemar i brefvet n. 250, som jag sätter i sept. 1341, utverkar ett medgifvande af konung Magnus, att han under stilleståndstiden, som skulle kunna utsträckas till pingst följande året, icke skulle göra anspråk på de bref konung

---

[1]) I Traktatverket förekommer beträffande detta bref ett tryckfel, hvilket jag begagnar tillfället att rätta; der står, sid. 54, rad. 13: *n. 250;* bör vara *n. 251.*

Valdemar lofvat, och derefter i brefvet n. 252 förbinder sig att inom nästkommande pingst aflemna brefven rörande de med kon. Magnus slutna fördragen, så synes mig sambandet mellan dessa båda akter oomtvistligt. Men att sätta brefvet n. 252 till 1341, dertill synes mig, såsom jag ofvan med hänvisning till min kommentar yttrat, Detmar gifva god anledning. Ser jag åter på hvilka de bref äro, som kon. Valdemar i n. 252 förbinder sig att aflemna, så måste man antingen antaga, att det *samtidiga* förlikningsbrefvet, hvilket skulle aflemnas, är förloradt, eller ock att det är brefvet n. 251. Till dess annat bevisas, antager jag, att det är detta bref. Munch, och efter honom Reinhardt, sätter det (n. 251) till 1344; ett efter min tanke misslyckadt antagande, hvars belysning dock skulle leda till en här allt för stor vidlyftighet. Jag vill endast anmärka, att den »nerf» som Reinhardt (sid. 535, not 93) finner i Munchs anm. 4 till sid. 288, af mig alldeles icke skönjes. Munch anser, att emedan ordasätt i brefvet n. 251 äfven förekomma i traktater mellan samma konungar af d. 2 aug. och 18 nov. 1343, så är brefvet n. 251 senare. Det kan ju lika väl vara tvärtom. Att så kort efter den stora fredstraktaten i Varberg af d. 18 november 1343 en fredstraktat i sådana termer som i n. 251 skulle kommit i fråga, finner jag dessutom högst osannolikt. Frågan om dessa urkunders kronologi hör till de svårare. Det vidhåller jag emellertid, att kritiken ännu icke gifvit så starka skäl för något annat år, som de, hvilka finnas för 1341. Herr Annerstedts yttrande, att han är böjd att *»i likhet med Munch»* föra handlingarne till 1342, visar, att han icke eger någon riktig kunskap om Munchs åsigter, ty Munch har, såsom i det föregående är anmärkt, väl fört n. 250 till 1342, men n. 251 deremot till 1344 och n. 252 till tidigast 1345 eller 1346. Som jag i kommentaren till n. 252 särskildt behandlat sistnämda antagande af Munch, sluter jag deraf, att rec. icke heller om mina åsigter beträffande denna urkund tagit någon kännedom.

O. S. Rydberg.

HISTORISK BIBLIOGRAFI

FÖR

SVERIGE.

(Åtföljer Historisk Tidskrift.)

STOCKHOLM, 1881.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Historisk Tidskrift kommer att med första häftet af hvarje årgång meddela en historisk bibliografi för det föregående året. På det att dessa bibliografier måtte blifva så fullständiga som möjligt, anhålles härmed att de, som i dem anmärka luckor, hvilka, särskildt på grund deraf att bibliografierna så tidigt på året utgifvas, icke lära kunna undvikas, ville benäget till redaktionen insända fullständiga bibliografiska upplysningar om förbisedda arbeten. Dessa skola såsom tillägg införas framför följande årets bibliografi.

Red.

1.

Bibliografi 1880.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)

---

1. **Sveriges Historia** från äldsta tid till våra dagar, författad af *Oscar Montelius, Hans Hildebrand, Oscar Alin, Martin Weibull, Rudolf Tengberg* och *John Hellstenius*. Fjerde delens tredje, femte, sjunde och åttonde häfte, sid. 129—192, 257—320 och 401—528 (med tills. 169 träsnitt). Sthlm, Linnström. Pr. 1 kr. häftet.

   Första, andra, tredje och femte delarne äro vid 1880 års slut fullständigt utgifna i 6 häften hvardera. (Jmfr Bibliografien i *Hist. Bibliotek,* N:r 1, 108, 250, 363, 407 och 547.)

2. **Historiskt Bibliotek,** utgifvet af *Carl Silfverstolpe*. 1880. Sjunde (sista) delen. Första—andra häftet, sid. 1—506 + I—XLII. Sthlm, Norstedt. Pr. tills. 7,50.

   Innehåll:

   Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid. Af *Carl Sprinchorn.*

   Det nordiska Sjuårskrigets historia. II. Af *G. O. Fr. Westling.*

   Sverige och Preussen 1701—1709. Af *Ernst Carlson.*

   Om Sveriges förhållande till Ryssland under Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse. I. Af *F. J. Bæhrendtz.*

   Bidrag till svenska Handelslagstiftningens historia. Af *Oscar Fyhrvall. I. Tjärhandelskompanierna.*

   Johann Reinhold Patkull. Af *Otto Sjögren.*

   Wulff Grijp emot Lars Wivallium. Af *Skoglar Bergström.*

   Strödda meddelanden.

   Se nedan »Recensioner» 95.

3. **Historisk Tidsskrift,** udgivet af *Den Norske Historiske Forening.* Anden Række. Andet Binds fjerde Hefte. Sid. 313—390 + I—XXXI. Krsta.

4. **Historisk Tidsskrift.** Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening,* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Andet Binds förste—andet Hefte. Sid. 1—488. Kbhvn.

5. **Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv,** indeholdende Bidrag til Dansk Historie af utrykte Kilder. Sjette Binds femte Hefte. Sid. LI—LXII + 199—254. Kbhvn. 4:o.

   Innehåller bl. a.: nr 27 och nr 45.

6. **Sverges Traktater med främmande magter** jemte andra dit hörande handlingar, utgifne af *O. S. Rydberg.* Andra delen. I. 1336—1361. 320 sid. med 1 fotolitografi. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.

7. **Die Recesse und andere Acten der Hansetage von 1256—1430.** Band V. Auf Veranlassung s. m. des Königs von Bayern herausgegeben durch die historische commission bei der k. Akademie der Wissenschaften. Leipzig, Duncher & Humblot, IX + 619 s. Pr. 20 kr.

   Utg. af *K. Koppmann;* omf. åren 1401—1410.

7½. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Första delen 2. Sid. 113—224. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

8. **Klosterväsendet i Sverige.** Ett bidrag till den svenska kyrkans historia. Af *Lars Nilsson.* I. Tiden till 1348. 1:a häftet. 98 sid. Linkg. Pr. 1,25.

9. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt.* Tiende Samling. Anden Halvdel. Sid. 417—912. Chra, Malling. Pr. 6 kr.

10. **Monumenta Historica Norvegiæ.** Latinske Kildeskrifter til Norges Historie i Middelalderen, udgivne efter offentlig Foranstaltning ved dr. *Gustav Storm,* Professor i Historie ved Kristiania Universitet. Krsta. LXIV + 301 sid. Pr. 4 kr.

Med senare distribuerade ex. följer ett blad (aftryck ur »Aftenbladet» 1 Nov.) meddelande underrättelse om en i Oxford befintlig handskrift från slutet af 12 årh. inneh. S. Olofs legend med ett hittills okändt tillägg, hvari bl. a. angifves att förf. är erkeb. Eystein i Throndhjem.

11. **Den sorte Död** i det 14de Aarhundrede. Foredrag holdt i det medicinske Selskab i Kristiania (Vaaren 1879) af *A. L. Faye,* Dr. med. Krsta, Steen. 119 + 4 opag. sid. Pr. 1,50.

12. **Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning** af *C. E. F. Reinhardt.* Med et Tillæg af hidtil utrykte Diplomer. Kbhvn, Gad. XX + 617 sid. Pr. 9 kr.

13. **Danmarks Forhold til Lifland fra Salget af Estland til Ordensstatens Oplösning.** (1346—1561.) Af *W. Mollerup.* 171 sid. Kbhvn, Erslev. Pr. 2 kr.

14. **Die Hansestädte, Dänemark und Norwegen von 1369 bis 1376.** Von *Harry Denicke.* Halle.

15. **Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges Konges, Giftermaal med Philippa, Prindsesse af England.** Af Dr. *L. Daae.* Utgör sid. 332—374 af *Norsk Historisk Tidsskrift.* Anden Række, II. (Se nr 3.)

16. **Kong Christiern den Förstes Reiser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475.** Af *C. Paludan-Müller.* Utgör sid. 241—347 af *Dansk Historisk Tidsskrift.* Femte Række. II. (Se nr 4.)

17. **De reformatoriska ideernas utveckling i Finland** intill framträdandet af Agrikolas finska öfversättning af Nya Testamentet. Af *Herman Råbergh.* (Inbjudningsskrift till professor Töttermans installation.) 50 sid. Hfors.

18. **Berättelser ur Svenska Historien.** Tredje delen. Lutherska tiden. Första afdelningen. Gustaf Vasa och Erik XIV. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Åttonde upplagan. 288 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2,25.

19. **Anteckningar om Olaus Martini.** Af *Pehr Erik Thyselius.* 19 sid. Sthlm.

20. **Det nordiska Sjuårskrigets historia** af *G. O. Fr. Westling.* II. Utg. sid. 41—112 af *Historiskt Bibliotek* 1880.

Första afdelningen är införd i *Hist. Bibl.* 1879.

21. **Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit.** Aus dem schwedischen Reichsarchive zu Stockholm herausgegeben von *C. Schirren.* Band VII. Reval, Kluge. VIII + 360 sid. Pr. 7,50.

Inneh. urkunder för tiden 11 April—28 Juli 1561.

22. **Register öfver rådslag i konung Erik XIV:s tid,** upprättadt af *E. W. Bergman.* Utgör sid. 49—68 af »Meddelanden från Svenska Riks-Archivet, utgifna af R. M. Bowallius, IV».

23. **Resningen 1568.** En historisk studie af *Thure Annerstedt.* VIII + 127 sid. Göteborg, Gumperts bokh. Pr. 1 kr.

24. **Blef Erik XIV, på Johan III:s befallning, mördad med gift?** Rättsmedicinsk undersökning af *A. J. Amnéus.* (Aftryck ur tidskriften Eira.) 15 sid. Gbg.

Samma tidskrift n:r 17 innehåller genmäle till ofvanstående, af *A. G. Ahlqvist.* 5 sid.

25. **Biskop Jens Nilssöns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1574—1597.** Udgifne efter offentlig Foranstaltning ved Dr. *Yngvar Nielsen.* Förste Hefte. Krsta. 320 sid. Pr. 3 kr.

Omf. bl. a.: »Vigen oc Bahussleen».

26. **Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid.** Af *Carl Sprinchorn,* fil. dr. Utgör sid. 1—40 af *Historiskt Bibliotek* 1880.

27. **Breve vedrörende Kalmarkrigen 1611,** skrevne af Statholder Brejde Ranzov til Kantsler Christian Friis til Borreby.

Utgöra sid. 199—225 af »Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv» VI, 5. (Se nr 5).

28. **Minne af riksmarsken grefve Jakob De la Gardie.** Af *Henning Hamilton.* Utgör sid. 229—338 i Svenska Akademiens Handlingar, femtiondesjette delen.

29. **Utdrag ur ryska krönikor, hufvudsakligen angående Jacob de la Gardies fälttåg.** Af *H. Hjärne.* Utg. sid. 208—242 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

Forts. ifrån *Hist. Bibliotek 1879.*

30. **Berättelser ur Svenska Historien.** Sjette delen. Gustaf II Adolf. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Sjunde upplagan. 416 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 4 kr.

31. **Rigas Belagerung durch Gustav Adolf im Jahre 1621.** Von *A. Poelchau.* I Baltische Monatsschrift, 27, 8.

32. **Diarium Gyllenianum** eller **Petrus Magni Gyllenii Dagbok 1622—1667.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af finska statsarkivet genom *Reinh. Hausen.* Förra häftet. Hfors. 224 sid. Pr. 2 £ m.

33. **Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625.** Ett bidrag till trettioåriga krigets historia af *M. G. Schybergson,* fil. d:r docent. Framställes med tillstånd af filosofiska fakulteten till offentlig granskning i historisk-filologiska lärosalen den 31 Januari, kl. 10 f. m. VIII + 114 + XXXVIII sid. Hfors.

Se nedan »Recensioner» 101 a och 101 b.

34. **Geschichte des dreissigjährigen Krieges** von *Anton Gindely.* Vierter Band. XVII + 597 sid. Prag, Tempsky. Pr. 10 kr.

Banden I—III utkommo 1869 och 1878.

35. **Ueber die Publicistik der dreissigjährigen Krieges von 1626—1629.** Von Dr. *Max Grünbaum.* 126 sid. Halle, Niemeyer.

36. **Ludwig Camerarius, kurpfälzischer Geheimer Rath und Gesandter Schwedens im 30-jährigen Kriege.** Von *Ed. Strickstrack.* 30 sid. Halle.

37. **Svenska riksrådets protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarchivet genom *N. A. Kullberg.* II. 1630—1632. XI + 376 + 2 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.

Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia». Första delen utkom 1878.

38. **Gedruckte Relationen über die Schlacht bei Lützen 1632.** 46 sid. Halle. Niemeyer. Pr. 1,20.

Utgör nr 1 af »Materialen zur neueren Geschichte», utgifna som ofvan.

39. **Berättelser ur Svenska Historien.** Nionde—Tionde delen. Drottning Kristina. Första - Andra afdelningen. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Fjerde upplagan. 232 + 316 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2 och 3 kr.

40. **Christina, Königin von Schweden.** Ein Lebensbild von *Franz Schauerte*. 204 sid. Freiburg, Herder. Pr. 1,50

40½. **Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas regering.** 4. Af *K. K. Tigerstedt*. Sid. 65—82 + XIX—XXVI. Åbo, Wilén.
Aftryck ur Åbo lycei program.

41. **Trettioåriga kriget och underhandlingarna i Tyskland från K. Gustaf II Adolfs död till Westfaliska fredsslutet.** Historisk undersökning af *Abraham Cronholm*. Andra delens förra afdelning (kap. I—IX). 282 s. Sthlm, Hæggström. Pr. 3,50.
Posthumt arbete.

42. **Bröderne Cröell,** tidsbilder från 1600-talet af *K. K. Tigerstedt*. Utg. sid. 187—198 och 257—278 i Finsk Tidskrift, VIII.

43. **Wulff Grijp emot Lars Wivalllum.** Af *Skoglar Bergström*. Utgör sid 457—506 af *Historiskt Bibliotek 1880*.

44. **Norske Rigsregistranter tildeels i Uddrag.** Udgivne efter offentlig foranstaltning. Syvende Binds andet Hefte. 1637—1640. Udgivet ved *Otto Gr. Lundh*. Sid. 321—815 med rättelser, titel och register till hela bandet. Chra. Pr. 4,25,

45. **Brevskaber, nærmest vedrörende Svenskekrigen 1657—1660.** Utgöra sid. 226—254 af »Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv» VI, 5. (Se nr 5.)

46. **Rigskansler Grev Griffenfeld.** Et Bidrag til Nordens Historie i det 17de Hundredaar af *Otto Vaupell*. Förste Del. IX + 206 + 184 sid. jemte G:s porträtt och 2 facsimiler. Kbhvn, Reitzel. Pr. 7,50.

47. **Ur Per Brahes Brefväxling.** Bref från och till Per Brahe, utgifna af *K. K. Tigerstedt*. I. VI + 210 sid. Hfors, Frenckell. Pr. 1,75.

48. **Nya bidrag till Per Brahes karaktäristik.** Af *M. G. Schybergson*. Utgör sid. 245—259 i Finsk Tidskrift, IX.

49. **Berättelser ur Svenska Historien.** Sextonde delen. Karl den elftes historia. Andra häftet. Gunstlingarne ... Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell*. Tredje upplagan. 333 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2,75.

50. **Charles XII** par Sa Majesté *Oscar Frederic*, roi de Suède. Traduit du suédois avec l'autorisation de Sa Majesté par le Lieutenant *René Roy*, du 117:e de ligne. 55 sid. Paris, Libraire militaire de Dumaine. Pr. 80 öre.

51. **Die Feldzüge Karl's XII.** Ein quellenmässiger Beitrag zur Kriegsgeschichte und Kabinetspolitik Europa's im XVIII. Jahrhundert, von *Christian von Sarauw*, königl. Dän. Kapitän a. d. Mit einer Uebersichtskarte des nordischen Kriegstheaters und sechs lithogr. Tafeln. Leipzig, Schlicke (1881, utkom 1880). Sthlm, Looström. XII + 328 sid. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 102.

52. **Sverige och Preussen 1701—1709.** Af *Ernst Carlson*. Utgör sid. 113—190 af *Historiskt Bibliotek 1880*.

53. **Recueil des Traités et Conventions, conclus par la Russie avec les Puissances Etrangères.** Publié d'ordre du Ministère des affaires Etrangères par *F. Martens*. Tome V. Traités avec l'Allemagne 1656—1762. XIX + 408 sid. imp. oct. S. Petbg, Böhnke. Pr. 10 kr.
Inneh. bl. a traktaten om anfalls- och försvarsförbund mot Sverige, sluten i Marienwerder d. 1 Nov. 1709.

54. **Johann Reinhold Patkul.** Af *Otto Sjögren*. Utg. sid. 351—456 af *Historiskt Bibliotek 1880*.

55. **Emanuel Swedenborgs Leben & Lehre.** Eine Sammlung authentischer Urkunden über Swedenborgs Persönlichkeit, und ein Inbegriff seiner Theologie in wörtlichen Auszügen aus seinen Schriften. X + 720 sid. Frankfurt a. M., Mittnacht. Pr. 4 kr.

56. **Leben des Generals G. E. von Wutginau.** Von *Stamford*. I »Zeitschrift des Vereins für Hessische Geschichte und Landskunde».

W. var 1724 hessisk ambassadör vid ryska hofvet, för att medla mellan detta och det svenska.

57. **Francesco Piranesi,** svensk konstagent och minister i Rom. Ett bidrag till belysning af högmålsprocessen mot baron Gustaf Mauritz Armfelt. Af *Fredrik Sander,* ledamot af Nationalmusei nämnd. 80 sid. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1,25.

Angifves af förf. såsom bihang till ett utkommande arbete benämdt: »*Nationalmuseum.* Anteckningar om skulptursamlingens bildande».

58. **Göran Magnus Sprengtporten.** Af *K. K. Tigerstedt.* IX, X. Utg. sid. 166—187 och 413—438 i Finsk Tidskrift, IX.

59. **Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792.** Öfvers. från ryskan af *Carl Silfverstolpe.* V + 128 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,75.

Utg. andra häftet af »Ryska Historiska Skrifter i svensk öfversättning». (Jmfr nästföljande nr.)

60. **De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af kejsar Alexander I:s regeringstid.** Af *K. K. Zlobin.* Öfvers. från ryskan af *H. Hjärne.* 119 sid. + rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

Utgör första häftet af »Ryska Historiska Skrifter i svensk öfversättning». (Jmfr nästföregående nr.)

Se nedan »Recensioner» 111.

61. **Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse.** I. Af *F. J. Bæhrendtz.* Utg. sid. 251—286 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

62. **Berättelser ur Svenska Historien** af *C. Georg Starbäck.* Fortsättning af *P. O. Bäckström.* Tjugondeförsta delen (i två häften). Gustaf IV Adolf. X + 501 sid. + rättelser. Tjugondeandra delen (i fyra häften). Carl XIII. Carl XIV Johan. XVI + 907 sid. Sthlm, Beyer. Pr. 1 kr. häftet.

63. **Politiska Skrifter** af *Anders Chydenius.* Med en historisk inledning å nyo utgifna af *E. G. Palmén.* Senare häftet. Med Chydenii porträtt. VIII + CCXIII sid. + sid. 225—437. Hfors, Edlund. Pr. 6 f. m.

Första häftet utkom ibid. 1877.

64. **Bidrag till svenska Handelslagstiftningens Historia.** Af *Oskar Fyhrvall.* I. *Tjärhandelskompanierna.* Utg. sid. 287—349 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

65. **Svenskt Biografiskt Lexikon.** Ny följd. Åttonde bandet. Andra häftet. Sid 225—368. Sthlm, Beijer. Pr. 1,50.

Inneh.: Platen, von—Reenstierna.

Se nedan »Recensioner» 112.

66. **Biografinen Nimikirja.** Elämäkertoja Suomen entisiltä ja nykyajoilta toimitanut *Suomen historiallinen Seura.* (Finskt biografiskt Lexikon, utgifvet på föranstaltande af Finska Historiska Föreningen). Häft. 1—4, 320 sid. Hfors, Edlund. Pr. 3 f. m. häftet.

67. **Minnen af Carl Christian Halling.** (Fortsättning.) Utg. IX häftet af Samlingar utgifna för de skånska landskapens historia, af *M. Weibull.* (Se nr 83.)

68. **Johan Gabriel Werwing.** Af *E. Lewenhaupt.* Utg. sid. 5—57 af Sv. Litt. Sällskapets Tidskrift *Samlaren 1880.*

69. **M. J. Crusenstolpe, hans galleri af samtida och hans literära korrespondens.** Lefnadsteckning och urval af *Arvid Ahnfelt.* I. VIII + 228 sid. jemte C:s porträtt. Sthlm, Hæggström. Pr. 3 kr.

70. **Lars Johan Hierta.** Biografisk studie af *Harald Wieselgren.* Första—Andra häftet. 224 sid. Sthlm, Linnström. Pr. 1 kr. häftet.

71. **Skildringar ur det offentliga lifvet** af *Ol. Im. Fåhræus.* Sthlm, Norstedt. Förord + 335 sid. Pr. 4 kr. 50 öre.

72. **Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878).** Af *Carl Fredrik Palmstierna.* 218 sid. + innehållsförteckn. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

73. **Sveriges, Norges och Danmarks konungars ättelängder under årtusendet 880—1880.** Försök till sammanställning af hvartdera rikets konungars inbördes slägtförhållanden, hufvudsakligen med afseende på deras närmaste härledning från företrädarne. 1 blad. Sthlm, Looström. Pr. 1 kr.
Upprättade af *V. Örnberg.*

74. **Om Uplands adel i äldre tider.** Af *Carl Arvid Klingspor.* 131 sid. Ups., förf. Pr. 1,50.
Särtryck i 150 exemplar ur tidn. »Upsala-Posten» 1878—1880.

75. **Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.** Skildringar hemtade i arkiven på Säfstaholm och Eriksberg m. fl. enskilda och offentliga samlingar. Af *Arvid Ahnfelt.* 1, 2. 188 + 246 sid. Sthlm, Lamm. Pr. tills. 6,25.
Se nedan: »Recensioner» 113.

76. **Ättartaflor** öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln, utgifna af *Oskar Wasastjerna.* Andra delen, första—fjerde häftet. Sid. 1–512. Borgå.
Omfatta ätterna Ladau—Stewen.

77. **Vesterås stifts herdaminne.** Ny följd 1800—1880. Af *P. A. Ljungberg.* I. Vestmanland. 253 sid. Sthlm, Allehanda. Pr. 3,50.

78. **Göteborgs stifts herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* 2:a häftet. Sid. 183–390. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

79. **Meddelanden från svenska Riks-Archivet,** utgifna af *R. M. Bowallius.* IV. Sthlm, Norstedt. 84 sid. + innehållsförteckning. Pr. 1 kr.
Inneh. bl. a.: »Bidrag till Riks-Archivets äldre och nyare historia», »Register öfver rådslag i konung Erik XIV:s tid».

80. **Anteckningar om svenska krigsarkivet.** Af *G. K.* Utgöra sid. 225—246 i K. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1880.

81. **Mittheilungen über Archivforschungen im Sommer 1861.** Von *C. Schirren.* Utg. sid. 413—476 af »Mittheil. a. d. Livl. Geschichte», XII, 3. Inneh. upplysningar om förf:s forskningar i svenska riksarkivet och supplement till förf:s »Verzeichniss livländischer Geschichts Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken» Dorpat 1861—8 och äro riktade mot dr Hermann Hildebrand.

82. **Kongl. Bibliotekets Handlingar.** 2. 12 + VIII + 128 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.
Inneh. utom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1879, »*Kongl. Bibliotekets samling af Svenska Brefvexlingar*». Öfversigt af *Elof Tegnér.* (Omfattar tiden 1545–1850-talet).

83. **Samlingar utgifna för de skånska landskapens historia och arkeologiska förening,** utgifna af *Martin Weibull.* IX. Sid. 145—226. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.
Inneh. forts. från föregående häfte af »*Minnen af Carl Christian Halling.*»

84. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von Dr. *F. Abraham,* Dr. *J. Hermann* und Dr. *Edm. Meyer.* 1 Jahrgang 1878. (Tr. 1880.) XII + 663 sid. Berlin, Mittler & Sohn. Pr. 12 kr.
Öfversigten af den svenska historiska litteraturen, upptagande sid. 375–381 och 582–591, är förf. af doc. *C. Annerstedt.*
Se nedan »Recensioner» 115.

85. **Sveriges Statsförfattnings-rätt.** Af *Christian Naumann.* Ny upplaga, öfversedd och tillökad. Andra bandet. Första–tredje (sista) häftet. VIII + 364 sid. + 4 kartongblad. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

86. **Anteckningar vid studiet af andra delen af Geijer: Svenska folkets historia.** Af *O. Alin.* Utg. sid. 242—248 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

87. **Historik öfver Klara skola 1649—1880.** Af *O. A. Stridsberg.* Utgör sid. 23—92 af »Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Stockholms Norra Latinläroverks nya läroverksbyggnad den 3 Sept. 1880. Af G. F. Gilljam». Äfven utgifven separat.

87½. **Bidrag till Nyköpings Elementarläroverks Historia,** meddelade af *G. V. Schotte.* II. Läroverkets utveckling och vigtigare öden. Skolbyggnader. Nyköping. 4:o. 83 sid. och 4 litografier.

Utgör: »Inbjudningsskrift att öfvervara den högtidliga invigningen af Nyköpings Allmänna Läroverks nya lärohus d. 22 Sept. 1880».

Afdelningen I utkom 1879 och innehöll uppgifter om till läroverket gjorda *donationer.*

88. **Om Katerina II:s opera "Gore-Bogatyrj".** Utg. sid. 191—208 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

89. **Skandinavien under Unionstiden.** Ett bidrag till den historiska geografien. Af *Carl Gustaf Styffe.* Andra uppl. öfversedd och tillökt. XVI + 416 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,50.

90. **Uplands Herregårdar med beskrifvande text** af *Carl Arvid Klingspor* och *Bernhard Schlegel.* Teckningar och litografi af *A. Nay.* Häft. 15—17. Sthlm, Centraltryckeriet, aflång folio. Pr. 5 kr. häftet.

91. **Historisk Lektyr.** Månadsskrift utgifven af *Ernst Wallis.* Häft. 1—7. Sthlm, Hæggströms förlagsexp. Pr. 5 kr. för årg.; 50 öre häftet.

92. **Franska Revolutionens Qvinnor.** Af *A. Hedin.* Fjerde—sjette häftet. Sid. 241—461. (Jemte porträtt af Marie Antoinette.) Sthlm, Fritze. Pr. tills. 2,80.

Se nedan: »Recensioner» 116.

93. **Englands Historia i adertonde århundradet** af *William Edward Hartpole Lecky.* Svensk öfversättning af *O. W. Ålund.* Första delen. X + 589 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 6 kr.

94. **Rysslands Historia från äldsta tider till år 1877.** Af *Alfred Rambaud.* Öfversättning från franskan af *C. Silfverstolpe.* Häft. 1—3, sid. 1—288. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

Recensioner.

95. **Historiskt Bibliotek** utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 1879, 1—2 häftet; 1880, 1 häftet. (Se nr 2.) Rec. i Finsk Tidskrift IX, sid. 153—156 af *M. G. Schybergsson.*

96. **Normannerne** af *Johannes C. H. R. Steenstrup.* Andet Bind: Vikingetogene mod Vest i det 9de Aarhundrede. Kbhvn 1878. Tredie Bind. 1. Danske og Norske Riger paa de brittiske Öer i Danevældens Tidsalder. Ib. 1879. Rec. i Revue Historique, XII, sid. 181—186 af *E. Beauvois* och XIV, sid. 405—407 af *dens.*, i Historische Zeitschrift, 43, sid. 323—328 af *Amira* och i Götting. gelehrte Anzeigen 1880, Stück 41, sid. 1281—1300 af *Konrad Maurer.*

97. **Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark.** Von *E. Dietrich Schæfer.* Jena, 1879. Rec. i Revue Historique, XIV, sid. 167—170 af *O. H.* och i Literar. Centralblatt für Deutschland, 1880, nr 35, sid. 1148—1149 af *;. ϱ.*

98. **Kong Christiern den förstes norske Historie.** Af *Ludvig Daae.* Chra, 1879. Rec. i *Historiskt Bibliotek 1880,* sid. III—X af *O. A.* och i *Dansk Historisk Tidsskrift,* femte Række, II, sid. 166—168 af *C. Paludan-Müller.*

99. **Laurentius Andreæ.** En minnesteckning af *Th. Strömberg*. Strengnäs, 1879. Rec. i Ny Svensk Tidskrift 1880, sid. 199—202 af *O. A.*

100. **Konung Erik XIV:s sista lefnadsår** (1568—1577). Historisk afhandling af *A. G. Ahlqvist*. Sthlm 1878. Rec. i Revue Historique, XII, sid. 186—189 af *E. Beauvois*.

101 a. **Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625.** Af *M. G. Schybergsson*. (Se nr 33.) Rec. i Ny Svensk Tidskrift 1880, sid. 124—130 af *Claes Annerstedt* och i Finsk Tidskrift, VIII, sid. 221—227 af *J. A. Fridericia*.

101 b. **Ex officio opponentens utlåtande angående docenten filos. doktorn M. G. Schybergsons akademiska afhandling.** (Se nr 33.) Af *Georg Z. Forsman*. 17 sid. Hfors.
Ej i bokhandeln.

102. **Die Feldzüge Karl's XII.** Von *Christian von Sarauw*. Leipzig, Schlicke. (Se nr 51.). Rec. i Götting. gelehrte Anzeigen 1880, Stück 48, sid. 1505—1519 af *C. Schirren*.

103. **Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650.** Von Dr. *B. Dudik*. Wien, Gerold, 1879. Rec. i Literar. Centralblatt für Deutschland, 1880, nr 40, sid. 1318 af *O.*

104. **Kong Christian IV:s egenhändige Breve.** Udgivne ved *C. F. Bricka* og *J. A. Fridericia*. Förste Hefte. Kbhvn 1879. Rec. i Literar. Centralblatt für Deutschland 1880, nr 40, sid. 1319 af *O.*

105. **Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset.** Af *F. F. Carlson*. Femte delen. Carl XI. 4. Sthlm, Norstedt, 1879. Rec. i Ny Svensk Tidskrift 1880, sid. 193—199 af *Ed.*

106. **Sveriges politiska historia från k. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772.** Af *Carl Gustaf Malmström*. 1—VI. Sthlm 1855—1877. Rec. i Ny Svensk Tidskrift, 1880, sid. 261—266 af *S. J. Boëthius*.

107. **Le Secret du Roi.** Correspondance secrète de Louis XV avec ses agents diplomatiques. 1752—1774. Par *Le duc de Broglie*. I—II. Paris 1879. Rec. i *Historiskt Bibliotek 1880*. sid. X—XXXII af *Th. Westrin*.

108. **Berättelser ur Svenska Historien.** Af *And. Fryxell*. Fyrtiondesjette och sista delen. Adolf Fredriks regering. VIII. Sthlm, Hierta, 1879. Rec. i Ny Svensk Tidskrift 1880, sid. 266—275 af *Otto Sjögren*.

109. **Le Comte de Fersen et la Cour de France.** Extraits des papiers du... Comte Jean Axel de Fersen, publiés par.. le baron *de Klinkowström*. 1, 2. Paris 1878. Rec. i Historische Zeitschrift, 43, sid. 120—129 af *—o—*.

110. **Katarina II och Gustaf III.** Af akademikern *J. K. Grot*. Petersb. 1877. 115 sid. (på ryska). Rec. i *Historiskt Bibliotek 1880*, sid. XXXVI—XLII af *Ehd.*

111. **De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af kejsar Alexander I:s regeringstid.** Af *K. K. Zlobin*. Öfvers. af *H. Hjärne*. (Se nr 60.) Rec. i Letterstedtska Tidskriften 1880, sid. 459—463 af *E. Holm*.

112. **Biografiskt Lexikon,** ny följd, åttonde bandet, första—andra häftet. (Se nr 65.) Rec. i Finsk Tidskrift, IX, sid. 59—61 af *C. G. Estlander*.

113. **Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.** Af *A. Ahnfelt*. I. (Jmfr nr 75.) Rec. i Finsk Tidskrift, IX, sid. 314—315 af *M. G. Schybergsson*.

114. **Historiske Billeder fra den nyere Tid i Norge, Danmark og tildels i Sverige.** Af *Aage Skavlan*. Krsta, Cammermeyer, 1878. Rec. i Finsk Tidskrift, VIII, 334—336 af *M. G. Schybergsson*.

115. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage des Historischen Gesellschaft zu Berlin herausg. von *F. Abraham* u. a.

(Se nr 84.) Rec. i *Historiskt Bibliotek 1880*, sid. XXXII—XXXIV af *—rst—*.

116. **Franska Revolutionens Qvinnor.** Af *A. Hedin.* (Se nr 92.) Rec. i Ny Svensk Tidskrift 1880, sid. 413—422 af *S. J. Boëthius*, och i Finsk Tidskrift, IX, sid. 478—480 af *M. G. Schybergsson.*

117. **Illustrerad Verldshistoria från äldsta till nyaste tid.** Utgifven af *Ernst Wallis.* Rec. i Ny Svensk Tidskrift 1880, sid. 113—119 af *Otto Sjögren.*

N:r 1. 1881.

ANNONSBILAGA

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT.

På P. A. Norstedt & Söners förlag:

Svenskt Diplomatarium. Utg. af Riks-archivet genom *E. Hildebrand.* Bd. 6: häft. 1 (handl. för 1348—50). Pris 7,00.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401. Utg. af Riks-archivet genom *C. Silfverstolpe.* Del. I: häft. 1—3 (handl. för 1401—7). Pris 20,50. Del. II: häft. 1 (handl. för 1408—9). Pris 5,00.

Handlingar rörande Sveriges historia. Utg. af Riks-archivet.

Första serien: K. Gustaf I:s registratur. Del. 1—8. Pris 37,75.

Andra serien: 1. Lagförslag i Carl IX:s tid. Pris 5,00.

2. Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686. Afd. I. Pris 5,00.

Tredje serien: Svenska Riksrådets protokoll. I. 1621—1629. Pris 4,50.

Historiska handlingar, till trycket befordrade genom Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 5 delar. Pris 19,50.

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med 1719 (utg. af *E. V. Montan*). Pris: Del. 1. 1719—20 (2 häft.) 6,75; del. 2, 1723: I. (2 häft.) 6,50; del. 3. 1723: II. 4,00; del. 4. 1726—27: I. (2 häft.) 6,50; del. 5. 1726—27: II. 6,00.

Sverges traktater med främmande magter, jemte andra dit hörande handlingar, utg. af *O. S. Rydberg.* Pris: Del. 1 (822—1335) 25,00; del. 2. 1. (1336—1361) 12,00.

Sveriges inre historia från Gustaf den förste med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi, af *Hans Forssell.* 2 delar. Pris 6,00.

Ur Göteborgs häfder. Om de styrande och de styrde, 1621—1748. Af *Sigfrid Wieselgren.* Pris 3,25.

Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. Af *C. T. Odhner.* Pris 3,50.

Svenska Riks-archivets Pergamentsbref från och med år 1351, förtecknade med angifvande af innehållet (af *N. A. Kullberg.* Pris: del. 1. (1351—1382) 4,50; del. 2. (1383—1400) 3,50.

På C. E. Fritze's K. Hofbokhandels förlag:

RYSSLANDS HISTORIA

FRÅN ÄLDSTA TIDER TILL ÅR 1877

af **Alfred Rambaud.** Öfvers. från franskan af *Carl Silfverstolpe.*

Anmälan.

Det arbete, som nu lemnas i allmänhetens händer, torde blifva välkommet för hvarje vän af historisk läsning. Det är en känd sak, att vår litteratur icke äger någon rysk historia, som motsvarar vår tids fordringar, och ehuru de ryske historieskrifvarne på senare tider frambragt särdeles förtjenstfulla arbeten, hafva dessa hittills varit otillgängliga för svenske läsare. De utgöras ock till den hufvudsakligaste delen af monografier och erbjuda sålunda icke någon sammanhängande rysk historia, som kunnat lämpa sig till öfversättning på andra språk. Professorn i Nancy *Alfred Rambaud,* som egnat mångåriga studier åt Rysslands historia och litteratur, utgaf år 1877 första upplagan af sin »Histoire de la Russie». Den hälsades med enhälligt bifall af den utländska pressen och vann äfven inom Ryssland ett högt anseende, belönades af Franska Akademien, utkom redan följande år i ny upplaga och öfversattes genast på finska. Dess utmärkande egenskaper äro en kritisk behandling af de talrika källorna, ett sakrikt och underhållande framställningssätt samt en för fremmande läsare väl beräknad utförlighet. Man har om detta arbete sagt att det, såsom Peter den store en gång uttryckte sig, »öppnat ett fönster åt Ryssland till», hvilket särskildt torde få sin tillämpning på den svenska allmänheten, som länge varit i saknad af ett dylikt arbete. I den svenska upplagan har öfversättaren sökt införa ett normalt stafningssätt af de ryska namnen, lämpadt efter de båda språkens lagar.

Rysslands Historia **utgifves i 8 häften, fördelade på tvenne band af tillsammans mellan 40 och 50 ark och åtföljda af kartor, samt blifver afslutad före nästkommande sommar. Priset är 1 krona häftet.**

Subskription mottages fortfarande.

Macaulay, Englands historia.

5 vol. Häft. 25; inbunden i clothband med skinnrygg...................... 33: —.

Fortmann, Verldshistoriskt Galleri.

I. II, bundna i clothband............. 7: —.

Blir fullständigt i 4 vol.

N:r 2. 1881.

ANNONSBILAGA

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT.

UTDRAG

UR

P. A. NORSTEDT & SÖNERS

FÖRLAGSKATALOG.

Afd. 7. Historiska vetenskaper, Afd. 8. Geografi och Statistik och Afd. 9. Statsvetenskaper.

Med tillägg upptagande de till dessa afdelningar hänförliga arbeten, som tillkommit efter början af katalogens tryckning (i Maj 1880) till och med April månad 1881.

Medlem af *Svenska Historiska Föreningen* kan erhålla hvarje arbete, som i denna katalog upptagits, till det deri utsatta pris med 15 % rabatt, om reqvisition ingår till *Föreningens Sekreterare, adress Riksarkivet, Stockholm.* Liqviden uttages medelst *efterkraf* hos reqvirenten, som sjelf får vidkännas fraktkostnaden. Vid reqvisitionen bör uppgifvas tydlig adress och om försändelsen önskas med *jernväg* eller *allmänna posten.*

7.

Historiska vetenskaper.

A. Allmän och främmande länders historia.

† **Aschling, Nils Fr.,** Försök till grekiska revolutionens historia, enligt anteckuingar gjorde på stället. 1824. 4 opag. + VIII + 205 + 1 opag. s. 8:o. Med 5 porträtter. 3,00.

Franska konunga-grafvarnes förstöring, i abbotstiftet St. Denys, år 1793; af *en då närvarande.* Öfvers. 1828. 16 s. 8:o. 0,25.

† **Guizot, P. G.,** Europeiska civilisationens allmänna historia, ifrån romerska kejsardömets fall till franska revolutionen. Öfvers. af *L. A. Ekmarck.* 1851. 551 s. 12:o. h. 2,75, b. 3,00.

Hamilton, Henning, Kriget i Tyskland år 1866. Betraktadt med afseende på dess orsaker, utgång och följder. 1869. 103 + 1 opag. s. 8:o. 1,25.

Det är någonting ganska sällspordt att på den inhemska bokmarknaden träffa ett arbete sådant som grefve Henning Hamiltons om "Kriget i Tyskland år 1866." Allaredan detta skäl, öfriga omständigheter oberäknade, måste vid detsamma fästa en uppmärksamhet, som det ock af inre grunder befinnes vara väl värdt.

(Aftonbladet 1869, n:r 71.)

—— Några betraktelser i anledning af kriget mellan Frankrike och Tyskland år 1870. Tal vid nedläggandet af styresmansbefattningen i Kongl. Krigsvetenskapsakademien d. 12 Nov. 1870. 1870. 20 s. 8:o. 0,40.

—— Frankrike och Tyskland åren 1866—1874. Anteckningar. 1877. 2 opag. + IV + 345 + 1 opag. s. 8:o. 4,50.

Detta arbete, som väckt mycken uppmärksamhet så väl i hemlandet som i våra grannländer, hvarom talrika berömmande anmälningar i svenska och danska tidningar bära vittne, skildrar uti en särdeles klar, redig och formfulländad framställning de diplomatiska

förhandlingar, som föregingo det sista stora krigets utbrott, samt de underhandlingar mellan de krigförande och den skriftvexling mellan Europas öfriga stormagter, som af detsamma föranleddes.

Hazelius, J. A., Kriget emellan Tyskland och Frankrike, dess orsaker och närmaste följder. 2:a uppl. med några tillägg. 1870. 55 s. 8:o. 0,50.
1:a uppl. 1870.

Hyacinthe, Père, Frankrike och Tyskland. Föredrag hållet i London d. 20 Dec. 1870. 1871. 22 s. 8:o. 0,50.

Kleen, Victor, Kommunen. Insurrektionen i Paris 1871. 1876. 5 opag. + 274 s. med en färgtryckt karta. 8:o. 3,50.

"Kommunen" är utan tvifvel en af de egendomligaste företeelserna i vår tids historia. Dess öden, skildrade efter offentliga handlingar och egen åskådning, framställas här på ett lifligt och underhållande sätt. Arbetet, hvars intresse ökas af ett antal lefnadsskildringar öfver kommunens märkligare personligheter och af ett bihang, innehållande åtskilliga aktstycken utfärdade så väl af insurrektionens ledare som af dess bekämpare, är efter förf:s död utgifvet af dennes broder Majoren *G. Kleen.*

[Lamothe-Langon, E. L. de,] Carl X:s fall eller franska revolutionen år 1830. Af baron *de L... L...* Öfvers. af *G. Swederus.* 1830. IV + 250 + 1 opag. s. 8:o. 2,00.

Loenbom, J. F., Gamla historien i sammandrag. Efter *Heerens* handbok. 1838. 109 s. 12:o. 0,65, neds. 0,25.

Mignet, M., Maria Stuarts historia. Öfvers. Del. 1—2. 1864, 65. VIII + 272; VI + 228 s. 8:o. h. 3,75, b 5,00.

Maria Stuarts historia af *Mignet*, den berömde författaren till "Franska revolutionens historia," är ett arbete, som i dubbelt afseende, så väl på grund af det lysande författarenamnet som det mägtigt tilldragande ämnet, är egnadt att tillvinna sig uppmärksamhet af hvarje vän af historisk läsning.

Pallin, J. R., Lärobok i allmänna historien för allmänna läroverkens mellanklasser. 6:e uppl. 1879. 5 opag. + 186 s. 8:o. h. 1,50, b. 2,00.
1:a uppl. 1874, 2:a 1875, 3:e 1876, 4:e 1877, 5:e 1878.

Denna lärobok har på ett värdigt sätt fylt den svåra uppgiften att meddela en för skolans båda mellanklasser lagom stor historisk kurs. Den rediga, praktiskt ordnade uppställningen, det efter lärjungens ståndpunkt och fattningsgåfva väl afpassade språket och en framställning, som är kort, utan att dock vara torr och skelettartad, har, enligt hvad sammanstämmande vittnesbörd från flera håll gifva vid handen, gjort boken kär för både lärare och lärjungar.
(Pedagogisk Tidskrift 1875, s. 357.)

—— Lärobok i medeltidens historia för elementarläroverken. 2:a uppl. 1874. 4 opag. + 111 + 1 opag. s. 8:o. h. 1,25, b. 1,75.
1:a uppl. 1872.

Detta arbete, som blifvit utarbetadt enligt de af den historiska lärobokskommissionen uppstälda grunder, har vunnit stort förtroende

vid elementarundervisningen och äfven blifvit i pressen särdeles fördelaktigt bedömdt. Tvenne granskare i *Pedagogisk tidskrift* öfverenstämma i att förorda det på grund af dess innehållsrikhet, tillförlitlighet och behagliga framställningssätt.

Pallin, J. R., Lärobok i medeltidens historia för elementarläroverken. Förkortad uppl. 1875. 1 opag. + 103 + 1 opag. s. 8:o. h. 1,25, b. 1,75.

Glädjande är att detta i sitt slag verkligen klassiska arbete [Pallins lärobok i medeltidens historia] nu framträder i något kortare sammandrag, så att meddelandet af dess i alla fall rikhaltiga innehåll vid undervisningen kan lämpligare medhinnas.
(Pedagogisk Tidskrift 1875, s. 358.)

—— Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser. 1878. 2 opag. + 260 s. 8:o. h. 2,00, b. 2,50.

Onekligen blir denna lärobok en ytterst värdefull tillökning i vår historiska läroboksliteratur. *(Pedag. Tidskr. 1878, s. 253.)*

—— Lärobok i nya tidens historia för allmänna läroverkens högre klasser. Förkortad uppl. 1879. 1 opag. + 198 s. 8:o. h. 2,00, b. 2,50.

Pütz, V., Hufvuddragen af gamla tidens geografi och historia. 4:e svenska uppl. Öfvers. och till en del bearbetning efter 14:e förbättrade uppl. Med en tidstafla. 1874. 160 s. 8:o. b. 1,50.

Onumrerade uppl. 1847, 1854, 1858; 2:a uppl. 1864, 3:e 1870.

—— Hufvuddragen af medeltidens geografi och historia. Öfvers. och bearbetning. Med en tidstafla. 1872. 1 opag. + 115 s. 8:o. b. 1,25.

Föregående uppl. 1843 (C. A. Bagge), 1852, 1857 o. 1868.

—— Hufvuddragen af nyare tidens geografi och historia. 6:e svenska uppl. Med en tidstafla. 1878. 1 opag. + 165 + 3 opag. s. 8:o. 1,50.

1:a uppl. 1850, 2:a 1855, 3:e 1860, 4:e 1869, 5:e 1871.

Schleswigska kriget, 1848—1849. Med språk-karta öfver Schleswig. Öfvers. 1850. 8 + 405 s. 12:o. 2,00, neds. 1,00.

Schotte, G. V., Lärobok i gamla tidens historia för elementarläroverkens högre klasser. 1877. II + 144 s. 8:o. h. 1,50, kart. 1,80, b. 2,25.

Förf. har i uppställning och anordning på det närmaste anslutit sig till Pallins lärobok i allmänna historien, ja på ett och annat ställe begagnat samma uttryck, "på det att lärjungen så mycket lättare må finna sig hemmastadd i den nya läroboken". Härigenom ökas bokens pedagogiska användbarhet; framställningssättet röjer ock en författare, som är van att sjelf undervisa i historia. — — — Boken är i det hela förträfflig och öfverträffar tvifvelsutan de läroböcker i gamla historien, hvilka hos oss hittills utkommit.
(Pedag. Tidskr. 1877, s. 417.)

Sjögren, Otto, Historisk läsebok för skolan och hemmet. 8:o.
Del. 1. Gamla tiden och medeltiden. Med 29 träsnitt. 2:a omarbetade uppl. 1877. 2 opag. + 404 s. h. 3,50, kart. 4,00.
1:a uppl. 1875.
Del. 2. Nyare tiden. 2:a omarbetade uppl. Med 24 träsnitt. 1878. 1 opag. + 327 s. h. 3,00, kart. 3,50.
1:a uppl. 1876.

Om första uppl. yttrades i *Pedag. Tidskr.* (1876, s. 39): Anmälaren tror, att det föreliggande arbetet är godt och uppfyller alla rimliga anspråk, hvilket är så mycket berömligare, som boken är det första inhemska arbete af detta slag. — — — Det är icke någon liten eller lätt uppgift, förf. förelagt sig, men han har i det stora hela löst den, och löst den väl. Särskildt torde ingen kunna neka, att boken är i allmänhet både lättläst och underhållande, hvilket ju är en hufvudsak. Flera skildringar äro högst intressanta; anm. vill bland flera framhålla teckningarna af romerska republikens sista tider och reformationstidehvarfvet såsom synnerligen anslående.

I den *finska Pedag. tidskriften* yttras om samma arbete bland annat följande: Vårt slutomdöme blir alltså, att arbetet bland i Sverige utkomna historiska läseböcker säkert är det lämpligaste för vår skolungdom, samt att det i allmänhet är det bästa för dem bland våra skolelever, som icke äro finska språket fullt mägtiga.

Staaff, F. N., Pariser-kommunen skildrad af ett ögonvittne, jemte några tillämpande allmänna betraktelser. 1871. 86 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

En skildring af en så framstående yrkesman och skriftställare öfver händelser, hvilka han sjelf haft omedelbart under ögonen, och hvilka det låg inom hans officiela uppdrag att följa med den noggrannaste uppmärksamhet, är egnad att vinna en stor krets af läsare.
(Samtiden 1871, s. 695.)

Westin, P., Lärobok i allmänna historien i tvenne kurser; efter samma plan som den af G. E. Schelin utgifna Lärobok i svenska historien jemte en kort beskrifning öfver läget af de i läroboken omnämnda orter. 1861. 77 s. lit. 8:o. 0,50, neds. 0,20.

Öfversigt, Kort, af allmänna historien. 2:a uppl. 1861. 22 s. 8:o. 0,20, neds. 0,10.
1:a uppl. 1833.

B. Svensk historia.

Afzelius, Arv. Aug., Svenska folkets sago-häfder, eller fäderneslandets historia, sådan den lefvat och till en del ännu lefver i sägner, folksånger och andra minnesmärken. Till läsning för folket. 8:o.
Del. 6—8 (Del. 8 i 2 häft). Wasa-sagan. Från år 1523

till år 1654. 2:a uppl. 1862—68. XVI + 278; 318; 170; 396 s. 9,25.

1:a uppl. 1851—57.

Del. 9 (i 2 häft.). Karla-sagan, 1:a bandet. Från år 1654 till år 1660. 1 häft. ny uppl. 1875, 1860. XII + 160; 216 s. 3,50.

1:a uppl. af D. 9 : 1 1859.

Alla delarne 6—9 tillsammans erhållas för nedsatt pris af 8 kronor.

Del. 1—5, 10 o. 11 Z. Hæggströms förlag.

Ahlqvist, Alfred Gustaf, Konung Erik XIV:s sista lefnadsår (1568—1577). **Historisk** afhandling. 1878. 193 s. med 3 pl. o. 1 musikbilaga. 8:o. 3,25.

För alla de vänner af vår historia, som icke kunna hafva tillgång till de olika skrifter, som i denna fråga [om Erik XIV:s dödssätt] sett dagen, måste det vara glädjande, att Lektor Ahlqvist funnit skäl att utgifva här ifrågavarande arbete, hvari han i ett sammanhang meddelar resultaten af sina forskningar i frågan och af den strid, som derom blifvit förd, på samma gång han i flere andra fall — särskildt rörande de hittills föga kända tilldragelserna närmast före och efter Eriks tillfångatagande — lemnar nya bidrag till kännedomen om den olycklige Vasa-konungens historia.

(Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1879, s. 479.)

Anmärkningar och rättelser vid den af G. Montgomery utgifna Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809, **af** *en f. d. finsk officer.* 1843. 48 s. 8:o. 0,50.

Beskow, B. von, Gustave III jugé comme roi et comme homme. Traduit du Suédois [par *L. Ténint*]. Tome 1. 1868. V + 404 + 1 opag. s. 8:o. 4,00 (6 fr.), neds. 2,50.

—— Karl den tolfte. En minnesbild. Afd. 1—2. 1 afd. 2:a uppl. 1868, 69. 292 + 2 opag.; 2 opag. + 259 s. 8:o. 4,00.

1:a uppl. af D. 1 1868.

Bibliotek, Historiskt, utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 8:o.

Del. 1. 1875. 4 opag. + 333 + 1 opag. s. 5,00.

Silfverstolpe, C., Klostret i Vadstena — *Messenius, J.*, En lustigh och trowärdig chrönika om Stocholm. — *Granlund, V.*, Kon. Johan III:s bygnads- och befästningsföretag. — *Liske, X.*, Öfversigt af den polska litteraturen med särskildt afseende på den svenska historien.

Del. 2. 1876. 3 opag. + 436 + LIV + 1 opag. s. 7,50.

Silfverstolpe, C., Förhandlingarna rör. Katarina Ulfsdotters kanonisation. — *Granlund, V.*, Kon. Johan III:s bygnads- och befästningsföretag. 2. — Handlingar rör. söndringen mellan hertig Carl och rådsherrarne 1594—1600, saml. o. ordn. af *E. W. Bergman.* — Handlingar rör. Johan Adler Salvii upphöjelse till riksråd, meddelade af *C. T. Odhner.* — *Liske, X.*, Öfversigt af den polska litteraturen med särskildt afseende på den svenska historien. 2.

Del. 3 [= ny följd, D. 1]. 1876. 1 opag. + 428 + CLXI s. 8,75.

Hildebrand, H., Medeltidsgillena i Sverige. — *Hildebrand, E.*, Om det Vatikanska arkivet och påfvebrefven. — *v. Feilitzen, O.*, Bidrag till historien om pfalzgrefven hertig Adolf Johans sista lefnadsår och familjeförhållanden. — *Odhner, C. T.*, Kolonien Nya Sveriges grundläggning 1637—1642. — Handlingar rörande sommarfälttåget i Brandenburg 1675 och slaget vid Fehrbellin, sammanstälda af *J. Mankell.* — *Liske, X.*, Öfversigt af den polska litteraturen med särskildt afseende på den svenska historien. 3. — *Bergström, R.*, Några anteckningar om våra historiska folkvisor. 1. Axel och Valborg.

Del. 4 [= ny följd, D. 2]. 1877. 2 opag. + 518 + CXL + 1 opag. + 4 s. 10,00.

Boëthius, S. J., Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering. — *Ahlqvist, A. G.*, Om Sturemorden. — *Ödberg, F.*, Om svenske konungens domsrätt. 1. — *Fryxell, And.*, Anmärkningar mot Bernhard von Beskows skrift: Karl XII i Alt-Ranstadt. — *Nilsson, Olof*, Blad ur konung Gustaf III:s och drottning Sofia Magdalenas giftermålshistoria. 1. De första giftermålsunderhandlingarna och förlofningen. — Om svenska krigarne efter Pultava-slaget. Anteckningar af *A. F.* — *Liske, X.*, Öfversigt af den polska litteraturen med särskildt afseende på den svenska historien. 4. — *Bergström, R.*, Några anteckningar om våra historiska folkvisor. 2. Elisifs visa.

Del. 5 [= ny följd, D. 3]. 1878. 2 opag. + 515 + CXXX s. 9,00.

Djurklou, G., Bidrag till svenska frälsets historia under medeltiden. 1. Om arfs- och bördestvisterna efter Eggert Grupendal. — *Hildebrand, E.*, Om äldre handskrifters återgifvande i tryck. — *Bergman, E. W.*, Magnus Gabriel de la Gardie och krigshändelserna i Bohuslän 1677. — *Nilsson, O.*, Blad ur konung Gustaf III:s och drottning Sofia Magdalenas giftermålshistoria. 2. De senare giftermålsunderhandlingarna, förmälningen och Sofia Magdalenas första tid i Sverige. — *Sprinchorn, C.*, Kolonien Nya Sveriges historia (med karta). — *Fryxell, A.*, Genmäle till Herr R. L. Tafel ang. Swedenborg. — *Liske, X.*, Öfversigt af den polska literaturen med särskildt afseende på den svenska historien. 5. — *Mankell, J.*, Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. — *Fryxell, A.*, Några anteckningar om frihetstidens partier Hattar och Mössor.

Del. 6 [= ny följd D. 4]. 1879. 2 opag. + 630 + LII s. 8,50.

Amneús, A. J., Om Gustaf II Adolfs död (med karta). — *Nilsson, O.*, Blad ur Gustaf III:s och Sofia Magdalenas giftermålshistoria (slut). — *Tegnér, E*, Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772. — *Odhner, C. T.*, Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i 30-åriga kriget, kritisk belysning. — *Granlund, V.*, Svenska Afrikanska kompaniets historia. — *Westling, G. O. Fr.*, Det nordiska sjuårskrigets historia.

Historiskt Bibliotek utkommer i 3 häften om året, beräknade att utgifvas 2 på våren och 1 på hösten. Hvarje häfte innehåller, utom sådana större uppsatser hvarå förteckning här ofvan intagits, *strödda meddelanden, granskningar och anmälningar*, hvarförutom i hvarje årgång meddelas *Nordisk årsbok*, kronologisk förteckning på det förflutna årets vigtigare tilldragelser inom Sverige, Norge, Danmark och Finland, samt en *Bibliografi*, upptagande under året utkomna böcker och skrifter berörande Sveriges historia.

Björling, C. O., Hvarföre kallade svenska nationen fursten af Ponte-Corvo till sin herrskare? Hafva de förhoppningar man

fästade vid denne man blifvit svikna eller uppfyllda? Tvenne frågor, framställde och besvarade uti ett tal, som på tjugufemte årsdagen af H. M. Konung Carl XIV Johans kröning blifvit hållet i Gefle gymnasium den 11 Maj 1843. 1844. 149 s. 12:o. 0,50, neds. 0,25.

Böttiger, Carl Wilh., Till Konung Gustaf III:s minne, tal hållet på Gustavianska lärosalen i Upsala den 9 Juni 1835. 1837. 2 opag. + 87 + 1 opag. s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

Carlson, Fredrik Ferd., Berättelse om riksdagen 1680. 1860. 85 s. 8:o. 1,00.

—— Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718. Ett bidrag till Carl XII:s historia. 1857. 2 opag. + 166 + 2 opag. s. 8:o. 2,00, neds. 0,75.

Såsom af ifrågavarande arbetes titel synes, har författaren här icke behandlat Carl den tolftes krigiska bedrifter, hvilka naturligtvis komma att utgöra hufvudämnet för den omfattande historia öfver nämnde hjeltekonung, som författaren har under arbete, utan endast de underhandlingar med främmande magter, som fördes efter slaget vid Pultava, "hvilka," säger förf., "icke sällan varit af lika stor betydelse för landets framtid, som de blodigaste slag, och de måla kanhända icke mindre lifligt konungens bild." Dessa underhandlingar, för hvilka här på det noggrannaste redogöres, äro förut dels föga kända, dels af föregående författare på ett oriktigt sätt framstälda. *(Svenska Tidningen 1858, n:r 15.)*

—— Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. 8:o.

† Del. 1.	Carl X Gustaf.		1855.	XII + 437 s.	3,75.
Del. 2.	Carl XI.	1.	1856.	VI + 619 s.	5,50.
Del. 3.	Carl XI.	2.	1874.	V + 373 + 2 opag. s.	4,50.
Del. 4.	Carl XI.	3.	1875.	2 opag. + 412 s.	5,00.
Del. 5.	Carl XI.	4.	1879.	4 opag. + 406 s.	5,00.

Chemnitz, Bogislav Philipp von, Geschichte des Schwedischen in Teutschland geführten Kriegs aus glaubwürdigen und mehrentheils Original-Acten, Documenten und Relationen zusammengetragen. Lieferung 1—7. 1855—59. 6 opag. + 91; 3 opag. + 116; 4 opag. + 160; 5 opag. + 190; 4 opag. + 176; 5 opag. + 272; 4 opag. + 200 s. fol. 33,55.

Första bandet af detta verk utgafs i Stettin 1648, det andra i Stockholm 1653. Vid slottsbranden i Stockholm 1697 förstördes manuskriptet till tredje delen, men sedan man i andra arkiv lyckats återfinna första boken af samma del, har detta fragment tillika med fjerde delen genom svenska regeringens försorg befordrats till trycket. Dessa dyrbara historiska qvarlefvor omfatta Banérs fälttåg 1636 och Torstensons fälttåg 1641—46. Utgifvandet är besörjdt af hr *F. A. Dahlgren.*

Ehrensvärd, Gustaf Johan, Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof. Utgifna af D:r *E. V. Montan.* 8:o.

Del. 1. Journal för åren 1776 och 1779 samt berättelse om svenska teaterns uppkomst. 2:a uppl. 1878. 1 opag. + VI + 19 + 464 s. 5,50.

1:a uppl. 1877.

Del. 2. Journal för år 1780, bref och minnen 1770—79 samt ministerdepescher 1780—83. 1878. XX + 512 s. 6,50.

Kompl. kart. i 2 bd 13,00.

Engeström, Johan von, Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805. Utgifna af D:r *E. V. Montan.* 1877 1 opag. + LXVI + 356 s. 8:o. 4,50.

Till höstens intressantaste boknyheter höra dessa tvenne länge motsedda skrifter, hvilka under den gemensamma titeln "Bidrag till Sveriges historia" af utgifvaren egnats åt "Upsala universitet och minnet af dess 400-åriga verksamhet i den fosterländska odlingens tjenst." *Ehrensvärds* "journal", förd under uppvaktning vid Gustaf III:s hof i Stockholm och på lustslotten, är rik på träffande skildringar och pikanta meddelanden rörande de framstående personligheternas lefnadssätt och nöjen i monarkens omedelbara närhet. — — — Af större betydenhet för kännedomen om tillståndet och tilldragelserna på det politiska området äro *Engeströms* anteckningar och bref, som tillika låta oss göra bekantskap med flere bland ledarne inom det aristokratiska oppositionspartiet under Gustaf III:s senare regeringsår.

(Framtiden 1877, s 445.)

Ekeblad till Stola, C. J., Gustaf III och hans gunstlingar. 1871. 32 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

[Fahlroth, Joh., A.,] Crispus Patibuli. Rättelser, tillägg och anmärkningar vid de under titel: "Morianen, eller Holstein-Gottorpiska huset i Sverige," utkomna "Tidsbilder, tecknade på fästningen." Ur en nyligen afliden gammal mans anteckningar. 1844. 62 s. 8:o. 0,50.

Syftemålet med denna skrift är att beriktiga en mängd på den historiska sanningens bekostnad uppdragna teckningar af personer och händelser, som förekomma i Crusenstolpes bekanta arbete "Morianen."

Fersen, Fredrik Axel von, Historiska skrifter, utgifna af *R. M. Klinckowström.* Del. 1—8. Del. 1. 2:a uppl. 1868—72. XXXVII + 185; VI + 327; IV + 496; 437; 330; 173; 190; XXIV + 304 s. 8:o. 22,50.

1:a uppl. af D. 1 1867.

De båda första banden omfatta frihetstiden till 1756, 8:de bandet behandlar Pommerska kriget 1757—60, och bd 8—7 lemna utförliga skildringar från åren 1765—89, slutande med förf:s fångenskap vid statskuppen sistnämnda år. — Den historiska kritiken kan i dessa memoirer icke godkänna partimannens ensidiga omdömen öfver samtida personer och tilldragelser. Men äfven partihatet, som här omedvetet tecknar sig sjelft, hörde med till tidehvarfvets skaplynne, och Fersens memoirer skola alltid i rikt mått erbjuda ämne till studium af det 18:e århundradets seder och allmänna karakter. De talrika bilagor af till en del högst vigtiga urkunder och bref, som åtfölja arbetet, gifva deråt ett bestående värde, äfven för den stränga historiska vetenskapen.

Forssell, Hans, Sveriges inre historia från Gustaf den förste med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi. Del. 1—2 [hvardera i 2 häften]. 1869—75. 2 opag. + 235 + 72 + IV + 1 opag.; 2 opag. + 123 + 127 s. o. 4 tab. 8:o. 6,00.

Första delen afhandlar i särskilda kapitel "Den kungliga förvaltningen och förläningarna", "Aristokratien" och "Statens vinst af kyrkan", samt åtföljes af talrika tabeller och bilagor. Andra delen innehåller tvenne monografier "Anteckningar om Sveriges handel och om städernas förhållanden under de första 50 åren af Vasahusets regering" och "Anteckningar om mynt, vigt, mått och varupris i Sverige" under samma tid, af hvilka den senare äfven finnes särskildt utgifven.

Forssell, Hans, Om mynt och varupris i Sverige från begynnelsen af 16:de seklet. Ett bidrag till vår ekonomiska historia. I. 1872. 127 s. 8:o. 2,00.

—— Sverige 1571. Försök till en administrativ-statistisk beskrifning öfver det egentliga Sverige, utan Finland och Estland. Häft. 1. 1872. 112 s. 8:o. 1,50.
Utgör n:r 1 af "Äldre bidrag till Sveriges officiela statistik" (Bihang till Statistisk tidskrift).

Fåhræus, E., Stamtafla öfver den Skandinaviska Nordens konungahus från äldre tider. 1866. 1 blad stor folio. 1,00, neds. 0,50.

Denna stamtafla kan anses såsom ett nödvändigt bihang till läroböckerna i de Skandinaviska rikenas historia. Man inser lätt, huru betydligt öfversigten af de stundom invecklade slägtskapsförhållandena måste befordras genom konungaslägternas sammanförande på ett blad alltifrån stamfadern ned till de yngsta nu lefvande ättlingarne, i motsats till den vanliga sönderklyfningen i särskilda genealogiska tabeller. Åskådligheten ökas dessutom ännu mera deraf, att Sveriges, Norges och Danmarks konungahus här äro för ögat åtskilda genom tryck med *olika färger*.

Geijer, Erik Gustaf, Svenska folkets historia. Del. 1—3. 1876. 256 + 2 opag.; 276 + 1 opag.; 337 + 2 opag. s. 8:o. h. 6,00, b. 8,75.

Gustaf II Adolf, Skrifter [utgifna af *C. G. Styffe*]. 1861. XVI + 647 s. 8:o. 5,00, neds. 3,50.

Då vi först taga i hand den af hr Styffe utgifna dryga volym, som innehåller Gustaf II Adolfs skrifter, förvånas vi öfver att den af en sådan massa af regerings- och krigsbestyr ständigt öfverhopade konungen kunnat medhinna att utveckla en så betydande författareverksamhet. Denna förvåning minskas väl något, då vi finna, att en betydlig del utgöres af bref skrifna under fälttågen till en mängd personer hemma och utomlands; men tillräckligt återstår dock för att visa, att samma hand, som så väl förde svärdet och fältherrestafven, äfven förstod att på ett för sin tid utmärkt sätt föra pennan i ett slag af skriftställeri, som fordrar en mera utarbetad form.

(Aftonbladet 1861, n:r 250.)

—— Schriftstücke, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands, gesammelt und herausgegeben von *G. Droysen*. Halle [1877]. XII + 248 s. 8:o. 4,75.

Till Styffes upplaga af den store konungens skrifter ansluter sig denna samling, utgifven af en utmärkt tysk forskare, som särskildt egnat sina studier åt 30-åriga krigets historia, såsom ett supplement. Den innehåller hufvudsakligen bref till kurfurstarne Johan Georg af Sachsen och Georg Wilhelm af Brandenburg samt hertig Wilhelm af Sachsen-Weimar, hemtade ur arkiven i Dresden, Berlin och Weimar.

Knös, Teodor, Berättelser ur fäderneslandets historia. Läsebok för folkskolan och menige man. [Med förord af Prof. *C. T. Odhner.*] 1879. 2 opag. + 231 s. lit. 8:o. h. 1,15, kart. 1,25, b. 1,50.

Boken afser att fylla behofvet af en mindre och billig läsebok i fäderneslandets historia, lämplig att begagnas vid sidan af Odhners svenska historia för folkskolan. Den är utarbetad med hänsyn till denna efter en företrädesvis biografisk plan. För att möjliggöra dess spridning i folkskolorna och bland "menige man" är priset satt så lågt som möjligt.

Kröuger, J. H., Sveriges förhållande till Barbaresk-staterna i Afrika. Del. 1—2. 1856. 1 opag. + 464; 1 opag. + 36 s. 8:o & 4:o. 4,50, neds. 2,00.

Detta arbete, för hvilket författaren begagnat alla offentliga handlingar, som i ämnet kunnat ge någon upplysning, utgör ett icke ovigtigt bidrag till Sveriges handelshistoria. Denna del innehåller en inledande öfversigt af Nord-Afrikas eller Barbariets historia; en framställning af konvojkommissariatets historia och i sammanhang dermed en öfversigt af svenska sjöexpeditioner, och slutligen en redogörelse för Sveriges underhandlingar, från äldre till senare tider, med Marocco, Algier, Tunis och Tripoli. Som man vet har författaren sjelf tagit en verksam och förtjenstfull del i dessa underhandlingar.
(Aftonbladet 1856, n:r 143.)

Minnesblad för svenska folkets deputationer i representationsfrågan år 1865. 1865. 74 s. 8:o. 0,75, neds. 0,10.

Naumann, Christian, Svenska statsförfattningens historiska utveckling. 1866, 75. VIII + 322 s. 8:o. 2,50.
1:a uppl. 1864.

Denna uppl., använd såsom inledning till förf:s större grundlagsedition af år 1866 har blifvit ökad med 9:de kapitlets 9:de §, hvarigenom den historiska teckningen fortgår t. o. m. år 1875.

Odhner, C. T., Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. 1865. XII + 405 + 1 opag. s. 8:o. 3,50.

— — — Vi hoppas, att arbetet skall mottagas med det intresse, hvartill den förtjenstfulla framställningen berättigar detsamma. — — Förf. har gifvit oss en grundlig och omfattande kännedom af vår centralisations första skapelser och verksamhet. Förarbeten har han visserligen ej saknat; men han har ej blott i sin teckning samlat alla dessa splittrade och för allmänheten föga tillgängliga detaljundersökningar, utan dertill ock lagt den rika vinsten af egen sjelfständig forskning, för hvars grundlighet och samvetsgrannhet vi måste betyga honom vår djupaste aktning.
(Svensk Literatur-tidskrift 1865, s. 171.)

—— Lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia för skolans högre klasser. 4:e öfversedda uppl. 1876. 2 opag. + 344 s. 8:o. h. 2,60, b. 3,00.
1:a uppl. 1869—70, 2:a 1870, 3:e 1873.

—— Lärobok i fäderneslandets historia samt grunddragen af Norges och Danmarks historia för skolans lägre klasser. 7:o

uppl. 1878. 2 opag. + 168 + 1 opag. s. 8:o. b. 1,50, bättre d:o 1,75.
1:a uppl. 1870, 2:a 1871, 3:e 1873, 4:e 1874, 5:e—6:e 1876.

Odhner, C. T., Samma bok. 2:a illustrerade uppl. 1878. 195 + 1 opag. s. 8:o. h. 2,00, kart. 2,25, b. 2,60.
1:a uppl. 1877.

—— Lärobok i fäderneslandets historia. Under författarens ledning bearbetad för folkskolan. 7:e uppl. 1878. 2 opag. + 79 + 1 opag. s. 12:o. kart. 0,40, b. 0,50.
1:a - 2:a uppl. 1872, 3:e 1874, 4:e 1875, 5:e—6:e 1876.

—— Samma bok. 3:e illustrerade uppl. 1878. 2 opag. + 95 + 1 opag. s. 12:o. h. 0,50, kart. 0,60, b. 0,75.
1.a uppl. 1875, 2:a 1877.

De allmänna fordringar, som kommissionen [för granskning af historiska läroböcker] har uppstält på en god lärobok i fäderneslandets historia, har förf. i en oväntad grad uppfylt. Hans arbeten utmärka sig mer än några andra af samma slag för säkerhet i de faktiska uppgifterna och vittna derigenom om förf:s egen vetenskapliga grundlighet. Hans framställning bär spåren af en fosterländsk stämning, som dock aldrig rubbat den oveld förf. varit skyldig den historiska sanningen. Berättelsen flyter fram jemn och naturlig, med en sans och ett lugn, som ibland förefallit en och annan stående nära gränsen af kyla, men som alltid förefallit rec. på sin plats och enligt hans förmenande här och der öfvergår till poetisk värme. Språket är i allmänhet mönstergilt, rättskrifningen följdriktig och periodbyggnaden enkel och naturlig. *(Pedagogisk tidskrift 1870, s. 308.)*

† **Schelin, P. Er.,** Lärobok i svenska historien för svenska folkets barn, i tvänne kurser. 4:e uppl. 1866. 100 s. 12:o. b. 0,35.
1:a uppl. 1853, 2:a 1856, 3:e 1863.

Schönberg, Anders, Historiska bref om det svenska regeringssättet, i äldre och nyare tider. Utgifna af *Adolf Iwar Arwidsson*. Del. 1—3. Del. 1 ny uppl. 1849—51. XL + 337 + 1 opag.; 419 + 1 opag.; 362 s. 8:o. 9,50, neds. 6,00.
1:a uppl. af D. 1 1777, 78.

Det är alltid lärorikt att förnimma hvad en man, sådan som Schönberg, tänkt öfver tider och personer. Ty med grundlig lärdom och ett ljust förstånd förenade han till följd af sin ställning en icke obetydlig politisk erfarenhet, som skärpte hans blick och som kommer hans läsare till godo. Han anställer ofta jemförelser mellan regeringssätten på olika tider och visar, huru främmande för både envälde och mångstyrelse Sveriges författning från äldre tider varit, samt huru sann folkfrihet varit förenad med en stark men lagbunden konungamagt. — — — Oaktadt Schönberg haft jemförelsevis mindre tillgång till materialier än som kan stå öppen för forskare i våra dagar, har han just genom det sammanhang, hvari han betraktat sakerna, kommit i många afseenden till ett mera oveldigt och sannt resultat, ej allenast i det hela utan äfven någon gång i detaljer, än hvad man stundom träffar hos nyare skriftställare. *(Frey 1850.)*

Sjögren, Otto, Läsebok i svenska historien för skolan och hemmet. 8:o.

1. Hednatiden, medeltiden, reformationstidehvarfvet. 2:a uppl. 1879. s. 1 — 224. h. 2,00, kart. 2,50.
1:a uppl. 1877.

2. Storhetstiden, frihetstiden, Gustavianska tiden, det nya statsskickets tid. 1877. s. 225 — 536 + 3 opag. s. h. 2,75, kart. 3,25; båda delarne i ett band kart. 5,50.

Författaren tillkännagifver, att föreliggande arbete med afseende på innehåll och uppställning i det väsentligaste ansluter sig till *C. T. Odhners* historiska läroböcker. Så vidt vi kunnat finna, äro de särskilda afdelningarna bragta i ett godt samband med dessa läroböcker, så att de utgöra ett verkligt komplement till dem. Derjemte äro skildringarna sins emellan förenade genom ett inre samband, som gör arbetet njutbart och underhållande också utan läroböckerna såsom grundlag. Sålunda är arbetet synnerligen lämpligt till en bildande läsning äfven i hemmet. Boken utmärker sig fördelaktigt genom ett öfverallt synbart sträfvande att tillvarataga vetenskapens senaste forskningar. — — — En förtjenstfull sida hos arbetet är äfven häfdandet af det kulturhistoriska elementet, hvilket kommer till sin rätt äfven i det urval af sagor, som författaren återgifver från vår forntid. I samband med denna tendens står sträfvandet att icke gifva krigshistorien en allt för skrymmande plats, ett de fredliga idrotterna undanträngande omfång. *(Aftonbladet 1878, n:r 151.)*

Strinnholm, And. Magn., Svenska folkets historia från äldsta till närvarande tider. Band 1—5. 1834—54. 11 opag. + 619; 683 + 1 opag. + 2 kartor; 2 opag. + 891 + 1 opag.; 2 opag. + 699; 351 + 289 + 1 opag. s. 8:o. h. 32,87, b. 40,00.

De två första banden innehålla *Skandinaviens historia under hednaåldern*, de tre senare *Svenska folkets medeltidshistoria till år 1319*. I 5:e bandet är dessutom intaget ett *sak- och namnregister* öfver alla fem banden.

—— Sveriges historia i sammandrag. 8:o.

Del. 1. Sagoåldern. 1857. 3 opag. + 264 s.
Del. 2. Medeltiden. 1857. s. 265 — 788 + 1 opag. s.
Del. 3. Gustaf I och hans tid. 1860. 3 opag. + 467 + 1 opag. s. med Gustaf I:s porträtt.
tills. h. 9,50.

Styffe, Carl Gustaf, Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografien. 1867. XVI + 404 s. 8:o. 3,75.

En ny upplaga af detta arbete är under tryckning.

Swart, Peder, Gustaf I:s krönika. Fragment slutande med år 1533. Efter en originalhandskrift utgifven af *G. E. Klemming.* 1870. 5 opag. + 174 s. 8:o. [Distr.] 2,00.

Tengberg, Niklas, Om frihetstiden. Några anmärkningar. 1867. 1 opag. + 117 + XXV s. 8:o. 1,50.

Detta arbete döljer under en modest titel ett rikhaltigt innehåll, som tager läsarens hela uppmärksamhet i anspråk; det öfverraskar med att gifva vida *mera*, än titeln lofvat .... Huru frihetstidens på en svekfull grund hvilande statsskick infördes, utbildade sig och verkade, utvecklar författaren i en sakriktig och intressant skildring, som bär många spår af grundlighet i forskning och klarhet i uppfattning .... Oss har läsningen af författarens anmärkningar ledt till den förhoppningen, att om den akademiska ungdomen alltid åtnjuter en så god undervisning, historien skall allt mer blifva, hvad hon efter den frejdade Romarens mening bör vara, en *läromästarinna för lifvet.* Hvarje tänkande läsare — och vi önska, att denna skrift må finna rätt många sådana — skall utan tvifvel finna det vara en väl lönad möda att göra närmare bekantskap med dessa anmärkningar.

(Nya Dagligt Allehanda 1867, n:r 202.)

[Wallmark, Per Adam,] Historiska beriktiganden af åtskilliga i en del nyare skrifter förekommande uppgifter om och emot f. d. kronprinsen Carl Johan under hans deltagande i de politiska händelserna åren 1810—1814. 1858. XII + 387 + 1 opag. s. 8:o. 2,00, neds. 1,00.

Författaren till föreliggande arbete har upptagit de väsentligaste af de emot Carl Johan riktade klagopunkterna och vederlagt dem med anförande af verkliga historiska data eller genom slutföljder, hvilkas riktighet icke kan af den oveldige och fördomsfrie tänkaren jäfvas. Förf. har bättre än mången annan varit i tillfälle att utföra detta arbete, emedan han, under den tid då de händelser timade, hvilka Carl Johans ovänner ifrigast sökt att efter sitt sinne bearbeta, stundom stod den höge personen nära och kunde i många fall se med egna ögon, höra med egna öron. — —

Hvar och en som vill öfvertygas om den orättvisa man gjort Carl Johan blott för hans politik 1812 — utan att derföre behöfva neka hans verkliga fel och misstag — skall med säkerhet i denna bok finna samladt allt det hufvudsakliga, som härom kan sägas, och med ett framställningssätt, som är underhållande under läsningen och bereder qvarvarande intryck af sanningen.

(Svenska Tidningen 1858, n:r 116, 124.)

Wieselgren, Sigfrid, Ur Göteborgs häfder. Om de styrande och de styrde, 1621—1748. 1878. 3 opag. + 232 + 2 opag. s. 8:o. 3,25.

Efter en öfversigt af Göteborgs ovanligt privilegierade stadsstyrelse och dennas förhållande till borgerskapet i staden lemnar förf. en på originalhandlingarna grundad särdeles intressant framställning af borgaren Anders Drakes uppträdande som borgerskapets målsman mot magistraten i den beryktade "principalatsqvestionen" vid tronföljarevalet 1743, samt den sedan mot Drake utförda högmålsprocessen, hans fängslande som statsbrottsling, slutliga frigifning och död. — Boken har i "*Literarisches Centralblatt*" varit omnämnd bland märkligare utländska skrifter.

Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af *Carl Gustaf Styffe.* 8:o.

Del. 1. Sveriges förhållande till Meklenburg intill slutet af fjortonde seklet, samt dess inre tillstånd under konung Albrekt. 1859. 8 + CIX + 220 s. 3,00.
Del. 2. Förhandlingar med Tyskland och Sveriges inre tillstånd under Unionstiden 1395—1448. 1864. CXXXVII + 320 s. 3,75.
Del. 3. Sverige under Karl Knutsson och Kristiern af Oldenburg, 1448—1470. 1870. CCLXXX + 312 s. 4,50.
Del. 4. Sverige i Sten Sture den äldres tid, 1470—1503. 1875. CCCXLIV + 364 s. 9,00.

Diplomatarium, Svenskt. Utgifvet af Riks-archivet genom *Emil Hildebrand.* Bd 6: Häft. 1 [handlingar för 1348—50]. 1878. 1 opag. + 264 s. 4:o. 7,00.

—— från och med år 1401. Utgifvet af Riks-archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Del. I: Häft. 1—3 [handlingar för 1401—1407]. 1875—77. V + 700 s. 4:o. 20,50.
Del. 2: Häft. 1 [handl. för 1408—9]. 1879. 240 s. 4:o. 5,00.

Del. 1 : 4, register, är ännu ej utkommet.

Handlingar rörande Sveriges historia. På Kongl. Maj:ts nådiga befallning med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riks-archivet. 8:o.
Första serien: Konung Gustaf I:s registratur [utg. genom *V. Granlund*]. Del. 1—8 : 1 [innehåller handl. för 1521—33]. 1861—79. III + 328 + 30 + 1 opag.; 3 opag. + 285 + 33; 1 opag. + 430 + 51; 2 opag. + 446 + 49 + 1 opag.; 1 opag. + 296 + 44 + 2 opag.; 403 + 49 + 2 opag.; 568 + 60 + 1 opag.; 240 s. 37,75.
Andra serien: 1. Lagförslag i Carl IX:s tid [utg. genom *F. A. Dahlgren*]. 1864. XXIV + 570 s. 5,00.
2. Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686 [utg. genom *O. v. Feilitzen*]. Afd. 1. 1872. XXXVII + 563 + 1 opag. s. 5,00.
Tredje serien: Svenska Riksrådets protokoll, utgifvet genom *N. A. Kullberg.* I. 1621—1629. 1878. 16 + XLVI + 2 opag. + 291 + 1 opag. s. 4,50.

Handlingar, Historiska, till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. [Ny följd.] 8:o.
Del. 1. 1861. 13 opag. + 400 s. 4,00.

Ant:gr om St. Sture d. y:s slägt- o. arfsfhdn. — Fört. på C. v. Pyhys tillhörigheter. — Handlgr ang. de Gustav. arfvegodsen. — Bidr. till k. Carl XI:s hist. — Brefvexl. mell. k. Carl XII o. rådet. — Handlgr till upplysn. af k. Ad. Fredriks o. rådets inbördes ställn. efter 1756 års riksd. — Bidr. till k. Gustaf III:s hist. — Fört. öfv. Bielkeska arkivet på Thureholm.

Del. 2. 1862. 4 opag. + 391 s. 4,00.

Handlgr ang. k. M. Erikssons landslag. — Invent. öfv. k. klädkammaren i k. Gustaf I:s tid. — Brefv. mell. k. Carl XII o. rådet (forts.) — Bidr. till k. Gustaf III:s hist. (forts.).

Del. 3. 1863. 5 opag. + 434 s. 4,00.

Rusttjenst- o. andra beskattningslängder fr. 16:de årh. — Brefv. mell. k. Carl XII o. rådet (forts.). — Rådsprot. ang. åtskill. märkl. befordringsfrågor und. frihetstiden. — Bidr. till k. Gustaf III:s hist. (forts.) — Fört. öfver handskriftssaml. på Brokind.

Del. 4. 1864. 13 opag. + 400 s. 4,00.

Handlgr. till k. Carl XII:s hist. (forts.) — Handlgr ang. tvist mell. k. Ad. Fredrik o. rådet i fråga om en öfverhofpredikants entled. — Bidr. till k. Gustaf III:s hist. (forts.) — Fört. på pergamentshandlgr i Säfstaholms arkiv. — Fört. öfv. handskriftssaml. på Wiks sätesgård i Upland.

Del. 5. 1866. 4 opag. + 466 s. 3,50.

Brefvexl. mell. k. Carl XII o. rådet (forts.). — Handlgr ang. Sveriges fhde vid Polens 1:sta delning. — Fördrag mell. Sverige o. Frankrike, afslut. i Versailles d. 19 Juli 1784. — Handlgr ang. 1789 års riksdag.

tills. 19,50.

Pergamentsbref, Svenska Riks-archivets, från och med år 1351, förtecknade med angifvande af innehållet [af *N. A. Kullberg*]. 8:o.
1: 1351—1382. 1866. 2 opag. + 591 + 3 opag. s. 4,50.
2: 1383—1400. 1868. 1 opag. + 420 + 1 opag. s. 3,50.

Riksdagsprotokoll, Sveriges Ridderskaps och Adels, från och med år 1719 [utg. af *E. V. Montan*]. 8:o.
Del. 1. 1719—1720 (2 häft.). 1875. VIII + 194; 399 s. 6,75.
Del. 2. 1723: I. (2 häft.) 1876. 1 opag. + 522 s. 6,50.
Del. 3. 1723: II. 1877. 325 s. 4,00.
Del. 4. 1726—1727: I. (2 häft.) 1878. 2 opag. + 587 s. 6,50.
Del. 5. 1726—1727: II. (2 häft.) 1879. 539 s. 6,00.

2:a häft. af Del. 3, afsedt att innehålla ett urval af de Ridderskapets och Adelns prot. vid 1723 års riksdag bilagda akter, har ännu ej utkommit.

Traktater, Sverges, med främmande magter, jemte andra dit hörande handlingar, utgifne af *O. S. Rydberg*. 8:o.
Del. 1: 822 — 1335. 1877. XXX + 637 s. med 2 facsimiler. 25,00.
Del. 2· 1336—1447. I (omfattar åren 1336—1361). 1879. 320 s. med 1 facsimile. 12,00.

C. Biografi och Genealogi.

Adlersparre, Axel, 1812—1879. Aftryck ur Tidskrift för hemmet 21:a årg. 4:e häftet. [Samling af nekrologer öfver A. Adlersparre, utg. af *S. L—d Adlersparre.*] XXVI s. 8:o. Med porträtt och facsimile. 0,50.

Afzelius, Arv. Aug., Tonsiaren Olof Åhlströms minne. 1867. 16 s. 8:o. 0,50.

Anrep, Gabriel, Svenska adelns ättartaflor. 4:o.

Afd. 1. Abrahamsson—Granfelt. 1858, 59. 951 s.

Afd. 2. Granfelt från Dal—Mörner af Tuna. 1860, 1861. 964 s.

Afd. 3. von Nackreij—Skytte. 1861, 62. 798 s.

Afd. 4. Skytte af Duderhoff—Östner, jemte tillägg, rättelser och slutord. 1862—64. 758 s.

tills. h. 40,00, b. 47,00.

Areschoug, J. E., Minnesteckning öfver Carl Jacob Sundevall. Föredragen på Kongl. Vetenskaps-akademiens högtidsdag d. 31 Mars 1879. 1879. 23 s. 8:o. 0,50.

Arfvidsson, Nils, Friedrich von Schiller. Föredrag vid skaldens minnesfest i Stockholm den 10 November 1859. 1860. 29 s. 8:o. 0,40.

[**Bæckström, F. O.,**] Minnes-tal hållne uti Frimurare-ordens stora landtloge i Stockholm af ordens historiograf. 1855. 328 s. 8:o. 3,00.

Bland personligheter, som här tecknas, förekomma många, hvilka förvärfvat sig ett namn i statens eller kyrkans, vetenskapens eller konstens häfder, såsom Prins *Gustaf*, *Carl Deléen*, *C. J. af Nordin*, *C. F. af Wingård*, *J. af Wingård*, *J. D. Valerius*, *F. Kinmansson*, *af Ugglas*, *Fröst*, *Faxe*, *Thorssander* m. fl.

Beskow, B. von, Minnesbilder. Del. 1—2. 1860, 66. 1 opag. + 324; 1 opag. + 392 s. 8:o. 5,50.

Innehåller lefnadsteckningar öfver följande personer i *Del. 1:* Johan Olof Wallin, Fabian Wrede, Lars Nilsson Kagg, Urban Hjärne, Bengt Erland Fogelberg, Jonas Magnus Stjernstolpe; i *Del. 2:* Johannes von Müller, Karl Victor von Bonstetten, Emanuel Svedenborg, Per Frigel, Gustaf Fredrik von Rosen, Axel Arvid Raab.

—— Lefnadsminnen. 1870. 1 opag. + 263 s. 8:o. h. 2,50, b. 3,50.

Beskows lefnadsminnen hafva aldrig blifvit fullbordade. Den teckning af sin barndom och första ungdom, som den berömde förf. efterlemnat, föreligger här, affattad med den behagfulla och lätta stil, hvarför hans penna alltid utmärkt sig. Boken bör kunna påräkna allmänhetens intresse ej blott såsom bidrag till en berömd personlighets biografi, utan äfven såsom en i många afseenden märklig skildring af vår historia under seklets första årtionde, särskildt af händelserna år 1809.

—— Charles Victor de Bonstetten. (Traduit du Suédois.) 1867. 32 s. 8:o. 0,50.

Beskow, B. von, Tal hållet i S:t Jakobs kyrka öfver f. d. Envoyen . . . Friherre Carl Gustaf von Brinkman, då dess friherrliga sköldemärke krossades den 14 Jan. 1848. 1848. 16 s. 8:o. 0,25.

[——] Personalier öfver Hennes Maj:t Enkedrottningen Eugenia Bernhardina Desideria, då hennes jordiska qvarlefvor nedsattes i Riddarholmskyrkans konungagraf d. 11 Jan. 1861. 1861. 10 s. 4:o. 0,50.

—— Eloge de B. E. Fogelberg, lu à la séance solennelle de l'Académie Suédoise du 20 Décembre 1855. Paris 1856. 35 s. 8:o. 0,50.

[——] Carl Thomas Järta. 1841. 14 s. 12:o. 0,25.

—— Tal hållet i S:t Jakobs kyrka, öfver En af rikets herrar, f. d. Presidenten . . . Friherre Salomon Löfwenskjöld, då dess friherrliga sköldemärke krossades d. 8 Mars 1850. 1850. 24 s. 8:o. 0,25.

—— Gustaf Löwenhjelm. En återblick på hans verksamhetsbana. 1856. 12 s. 12:o. 0,15.

—— Jean de Müller. Esquisse biographique. (Traduit du Suédois [par *Mina Stjerneld*].) 1868. 83 s. st. 8:o. 1,25 (2 francs).

—— Axel Arv. Raab. Minnesteckning. (Vid minnesfesten i sällskapet P. B.) 1837. 31 s. 8:o. 0,25.

—— Åminnelse-tal öfver framl. En af rikets herrar, Generalen, Statsrådet, Riddaren och Kommendören af Kongl. Maj:ts orden, m. m., En af de aderton i Svenska akademien, Högvälborne Herr Grefve A. F. Skjöldebrand, hållet vid presidii nedläggande uti Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademien d. 12 Jan. 1836. 1836. 59 s. 8:o. 0,75.

—— Minnes-ord öfver J. M. Stjernstolpe. 1833. 56 s. 8:o. 0,75.

—— Minne öfver assessoren i Bergs-kollegium Emanuel Svedenborg. (Aftryck ur Sv. Akad. Handl.) 1860. 116 s. lit. 8:o. 1,25.

[Carlson, F. F.,] Personalier öfver Hans Kongl. Höghet Frans Gustaf Oscar, hertig af Upland. 1853. 39 s. 8:o. 0,50.

[——] Personalier, uppläste vid högstsalig Hans Majestät Konung Oscar I:stes begrafning i Riddarholms-kyrkan den 8 Augusti 1859. 1859. 47 s. 4:o. 0,50.

De Geer, Louis, Minnesteckning öfver Hans Järta, föredragen på K. Vetenskaps-akademiens högtidsdag den 31 Mars 1874. 1874. 58 s. 8:o. 0,60.

Ericsson, John, och etthundra af hans uppfinningar. Amerikansk originalupplaga, bearbetad af *O. Stackelberg*. 1866. 1 opag. + 159; 1 porträtt, 1 facsimile o. 3 träsnitt. 8:o. b. 3,00.

Franzén, Frans Michael, Minnesteckningar öfver utmärkte svenske statsmän, hjeltar, lärde, konstnärer och skalder. Del.

1—3. 1848, 59, 60. 1 opag. + 389; 1 opag. + 400 + 3 pl.; 1 opag. + 678 s. + 3 pl. 8:o. 12,25.

Geijer, E. G., Lefvernes-beskrifning öfver hans excellens hr grefve Cl. Fleming, uppläst i K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-academien d. 29 Maj 1832. 1832. 18 s. 8:o. 0,25.

Hamilton, Henning, Jacob Nils Tersmeden. Minnesteckning. 1879. 79 + 1 opag. s. 8:o. Med porträtt. 1,25.

Hellstenius, John, Lefnadsteckning öfver Erik Gustaf Geijer. 1876. 61 s. 8:o. 0,85.

Jahn, Otto, W. A. Mozart. Öfvers. af *O. Strandberg.* Del. 1—2. 1865. XIV + 547; VI + 613 s. 8:o. 10,00, neds. 4,00.

En berömd musikkännare yttrar följande om detta arbete, sedan han lofordat det förträffliga sätt, hvarpå öfversättaren återgifvit detsamma på vårt språk: "Att Jahns är *det bästa* hittills af verklig sakkännare om Mozart skrifna arbete, är i tonkonstens vetenskapliga verld en bekant sak. Men äfven enhvar, som endast i egenskap af dilettant studerar tonkonstnärliga verk, skall deruti finna ej blott ett nöjsamt tidsfördrif, utan jemväl en rik undervisning. — — — Jahns estetiska skärskådanden af Mozarts särskilda arbeten, synnerligast af de klassiska operorna, äro på en gång lättfattliga och i hög grad intressanta. De skola säkerligen fjettra jemväl alla bildade *musikälskarinnor.*" *(Aftonbladet 1866, n:r 4.)*

Lefnadsteckning, En fånges, med hänsigt till hans brott. 3:e uppl. 1861. 22 s. 8:o. 0,30.
1:a—2:a uppl. 1861.

Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps-akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter. 8:o.

Bd 1. 1869—73. LXIV + 570 + 2 opag. s. 5,50.

Förteckning öfver Ak:s inländske ledamöter, 1739—1872. — Minnespenningar, preglade öfv. ledamöter 1750—1872. — Lefnadsteckningar öfver J. H. af Forselles, C. Nordblad, H. O. Holmström, L. J. Wallmark, G. Poppius, C. D. Skogman, J. E. Wikström, J. L. Aschan, P. Lagerhjelm, P. A. Tamm, I. A. af Ström, J. A. von Hartmansdorff, G. C. F. Löwenhjelm, A. F. Svanberg, J. H. Kreüger, M. M. af Pontin, J. Bredman, C. G. Mosander, Chr. I. Heurlin, C. De Geer, A. E. von Sydow, C. A. Agardh, A. M. Strinnholm, E. Nonnen, M. N. Blytt, G. E. Pasch, J. F. Fåhræus, A. G. Gyllenkrook, J. Hedenborg, L. W. Kylberg, Chr. Stenhammar, B. von Beskow, E. af Edholm, E. Wallqvist, L. P. Walmstedt, J. P. Lefrén, C. H. Boheman, A. M. Schweigaard, C. A. Virgin, C. Palmstedt.

Bd 2: Häft. 1. 1878. 194 s. 2,00.

Lefnadsteckningar öfver A. A. Retzius, H. P. Eggertz, C. F. Akrell, J. S. Bagge, N. Ericson, E. G. Björling, A. J. Ångström, N. P. Angelin, G. Ekman, G. Scheutz, C. U. Ekström.

[Loménie, Louis de,] Galleri af utmärkta samtida. Öfvers. af *F. B. C[öster].* Häft. 1—4. 1843—45. VIII + 142; 167 + 1 opag.; 142; 175 s. 12:o med 12 portr. 2,00.

Innehåller lefnadsteckningar öfver R. Peel, Espartero, Guizot, J. Russell, O'Connell, Lamartine, Thiers, Metternich, Chateaubriand, Erkehertig Carl, Martinez de la Rosa och Béranger.

Läkare-historia, Sveriges, ifrån konung Gustaf den I:s till närvarande tid. Ny följd, enligt uppdrag af Svenska läkare-sällskapet, redigerad och utgifven af *A. Hilarion Wistrand, A. J. Bruzelius* och *Carl Edling.* Del. 1—2. 1872—76. 926 s. 8:o. h. 10,00, b. 12,00.

Del. 2 är efter medicinalrådet Wistrands död utgifven af *A. J. Bruzelius* och *C. Edling.*

Malmsten, P. H., Christoffer Carlander, f. d. Assessor i Kongl. Sundhets-collegium, minnesteckning. Tal hållet i Svenska läkare-sällskapet på dess högtidsdag d. 3 Oct. 1848. Med tillägg och upplysningar. 1849. 64 + LXXXI s. 8:o. 2,00.

—— Minnesord öfver Carl von Linné vid Kongl. Vetenskaps-akademiens sammankomst d. 10 Jan. 1878. 1878. 33 s. 8:o. 0,50.

—— Minnesteckning öfver Pehr af Bjerkén. Föredragen på Kongl. Vetenskaps-akademiens högtidsdag d. 31 Mars 1878. 1878. 13 s. 8:o. 0,25.

Minne af Hans Kongl. Höghet Sveriges och Norges arf-furste Frans Gustaf Oscar, hertig af Upland. 1852. XXIV + 140 s. med porträtt. 8:o. h. 2,00, kart. 2,25; neds. h. 1,00, kart. 1,25.

Nyblæus, Gustaf, Minnestal öfver Pehr Henrik Ling, hållet å Gymnastiska Central-institutet d. 15 Nov. 1876. 1876. 15 s. 8:o. 0,40.

[**Rydqvist, Johan Er.,**] Johan Olof Wallin. Minnesteckning 1839. 62 s. 8:o. 0,75, neds. 0,25.

Santesson, Carl, Minnesteckning öfver Christopher Carlander. Föredragen på Kongl. Vetenskaps-akademiens högtidsdag den 4 April 1877. 1877. 34 s. 8:o. 0,50.

Schlegel, Bernhard, & Klingspor, Carl Arvid, Den med sköldebref förlänade men ej å Riddarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor. 1875. 1 opag. + 409 s. 4:o. h. 8,00, b. 10,00.

Utgifvarne synas med största samvetsgranhet och sträng kritik hafva begagnat alla för dem åtkomliga källor samt icke sparat någon möda för att kunna lemna så fullständiga upplysningar som möjligt, ej mindre om de adliga personerna, deras härkomst och efterkommande, än om de dem förlänade sköldemärken. För hvarje ätt angifvas de källor, hvarutur de meddelade upplysningarna vunnits, hvilket är en stor fördel och ökar arbetets användbarhet för forskaren. — — — Till form och uppställning hafva utgifvarne följt de af Anrep utgifna ättartaflorna, hvilket måste till alla delar godkännas.
(Svensk Tidskr. 1872, s. 388.)

Schröder, Johan Henrik, Minne af Jonas Hallenberg. Inför Kongl. Akademien i Upsala hållet i Gustavianska lärosalen d. 17 Maj 1838. 2:a uppl. 1839. 48 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

1:a uppl. 1838.

Stenberg, Sten Johan, Minnes-tal öfver Adam Oehlenschläger, å den studerande ungdomens vägnar hållet i Upsala d. 6 Juni 1850. 1850. 38 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

Strinnholm, A. M., Inträdestal i Svenska akademien [öfver grefve Gust. af Wetterstedt]. 1840. 149 s. 8:o. 1,87, neds. 0,75.

Wærn, C. Fr., Minnesteckning öfver Augustin Ehrensvärd. Föredragen på Kongl. Vetenskaps-akademiens högtidsdag d. 31 Mars 1876. 1876. 53 s. 8:o. 0,80.

Återkomst, En gammal Carolins, till hemmet, ur fångenskapen. Familje-krönika från 1700-talet. [Anteckningar af Fru *Edla Christiana von Post* och Fröken *Christiana Margreta Silfwerstedt.*] 1862. 16 s. 8:o. 0,25, neds. 0,15.

D. Arkeologi och Etnografi.

Düben, Gustaf von, Om Lappland och Lapparne, företrädesvis de svenske. Ethnografiska studier. Med en karta, 8 plancher och 78 träsnitt. 1873. VII + 1 opag. + 528 s. 8:o. h. 12,00, b. 14,50.

Det är en stor, med minutiös noggranhet utförd monografi, icke egentligen öfver landet, såsom man af titeln kunde föranledas att vänta, utan öfver sjelfva folket, dess karakter, seder, lefnadssätt och samhällsomständigheter, så fullständig, att på forskningens närvarande ståndpunkt föga eller intet torde vara att dervid tillägga. — — Af de rika materialierna har förf. fritt begagnat sig; han har derigenom åt sitt arbete, ehuru anlagdt efter vetenskaplig metod och utan all estetisk pretension, gifvit en alltid lättläst och underhållande, någon gång särdeles fängslande karakter, i det han för sina speciela beskrifningar utdragit ur sina källskrifter just sådana skildringar, som synts honom egnade att på en gång vackrast och sannast belysa det ifrågavarande ämnet. Efter samma grundsats har han valt sina illustrationer; det är ingen enda af dessa vackra och fint utförda träsnitt, som icke erinrar oss, att vi hafva icke med artisten utan med den exakta naturforskaren att göra. — — Det sista kapitlet i boken är författadt af [numera landshöfdingen] *H. A. Widmark* och behandlar utom Lappmarkernas natur och nybyggareväsendets uppkomst en stor mängd af de frågor, som för närvarande stå på dagordningen, såsom tvisterna mellan Lappar och nybyggare om jagt och fiske, gräs-, hö- och skogsvård, äfvensom deras sommarvandringar till Norge, hvarom såsom bekant underhandlingar pågått mellan statsmagterna i de båda brödrarikena. *(Samtiden 1873, s. 600.)*

Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof, Wärend och Wirdarne. Ett försök i svensk ethnologi. Del. 1—2 (D. 1 i 2 häft.). 1863—68. 4 opag. + 503 + XIII; 5 opag. + 466 + LIX s. 8:o. 10,25, neds. 5,00.

Om 2:dra delen yttrar en recensent:

Detta märkliga arbete är nu med denna andra del fulländadt. En så rikhaltig och omfattande arkeologisk och etnologisk skildring af någon svensk landsdel har ännu aldrig blifvit utgifven, och hvad man eljest kan hoppas en gång skola bli ett resultat af de historiska landskapsföreningarnas sträfvanden, det har man för det gamla märkvärdiga Wärend här på en gång erhållit genom en enda mans oförtrutna forskning, hans ovanliga samlingsifver, ledd af omfattande insigter, samt hans aldrig svigtande kärlek för saken. Det är emellertid icke blott Värend, hvars folkliga förhållanden belysas af detta band; det kastar i många hänseenden ljus öfver hela vår kulturutveckling, öfver den svenska nationaliteten. Då dertill komma ett enkelt och ledigt skrifsätt, ett särdeles redigt uppställande och särskiljande af olika fakta samt en klar framställning af slutföljder, så egnar sig detta arbete ej ensamt till läsning för forskaren, utan äfven för en större bildad allmänhet. Det borde icke saknas i någon boksamling, der man vill ha den värderika inhemska literaturen i sina nationalverk representerad. *(Aftonbladet 1869, n:r 87.)*

Montelius, Oscar, Från jernåldern. Figurerna tecknade och litografierade af *C. F. Lindberg.* Häft. 1—2. 1869. 2 opag. + 26 + 66 + 6 opag. s. med 8 pl. 4:o. 11,50.

Äfven med titel: Remains from the iron age of Scandinavia Parts 1—2.

—— Sveriges forntid, försök till framställning af den svenska fornforskningens resultat. 8:o.

Text: I. Stenåldern. 1874. 162 s. med 132 fig. 3,00.

Atlas: Svenska fornsaker, ordnade och förklarade af *O. Montelius,* tecknade på trä af *C. F. Lindberg.*

1. Stenåldern och bronsåldern. 1872. 2 opag. + 1—80 s. (261 fig.) 4,00.
2. Jernåldern. 1874. s. 81—205 (397 fig.) 6,00.

Atlas tills. b. 12,50.

—— Antiquités suédoises, arrangées et décrites par *O. Montelius,* dessinées par *C.-F. Lindberg.* Livr. 1—2. 1873, 75. 182 + 23 s. (658 fig.) 8:o. h. 12,00, b. 15,00.

Förläggarne till detta arbete hafva full rätt till den förhoppning de uttala i sin anmälan, att det skall med välvilja mottagas af allmänheten, ty forskningsarten är en sådan, "som just i vår tid erhållit en af föregående slägten icke anad lyftning, och som förflyttar vår äldsta historia från gissningarnas område in på en säkrare grund." Vi kunna dertill lägga, att utrustningen är sådan, att den knappast af något i vårt land utgifvet illustreradt arbete varit öfverträffad. Träsnitten äro utförda med ett verkligt mästerskap, och man kan icke se sig trött på dessa ypperliga afbildningar af i sig sjelfva särdeles smakfulla former, hvilka icke böra blifva utan betydelse såsom mönster för vår konstindustri. *(Samtiden 1872, s. 825.)*

Montelius, Oscar, Om lifvet i Sverige under hednatiden. 2:a öfversedda uppl. Med 97 träsnitt. 1878. 2 opag. + 113 + 7 opag. s. 8:o. 1,00.
1:a uppl. 1873.

—— La Suède préhistorique. Traducteur *J.-H. Kramer.* 1874. 172 + 1 opag. s. med 132 fig. 8:o. h. 4,00, b. 5,00.
Öfversättning af föregående arbete.

Nilsson, Sven, Skandinaviska Nordens ur-invånare, ett försök i komparativa ethnografien och ett bidrag till menniskoslägtets utvecklingshistoria. 4:o.
Bd. 1. Stenåldern. 2:a uppl., med anmärkningar och tillägg, samt 6:e kapitlet (om bronskulturens orientala ursprung) omarbetadt. 1866. 3 opag. + VIII + 2 opag. + 214 s. o. 14 planscher. kart. 7,50, neds. 3,00.
Bd. 2. Bronsåldern [med tillägg]. 2:a uppl., omarbetad. 1862—64. 6 opag. + 171 + 1 opag. s. o. 5 planscher. kart. 8,00, neds. 3,00.
1:a uppl. 1838—43 (Lund, förf. förl.).

—— Samlade smärre skrifter. Häft. 1. 1875. 89 s. 8:o. 1,25.
Innehåll: Förf:s inträdesföreläsning såsom professor vid Lunds universitet 1832, afhandlande "några vigtigare momenter i den zoologiska vetenskapens historia"; Program vid Lunds universitets sekularfest 1846 till firande af Martin Luthers dödsdag; Program vid promotionen i Lund 1853; Bidrag till menniskoslägtets utvecklingshistoria, föredrag vid Skandinaviska naturforskaremötet i Stockholm 1842, med slutanmärkning 1875.

Retzius, Anders, Ethnologische Schriften. Nach dem Tode des Verfassers gesammelt [von *Gust. Retzius*]. 1864. IX + 1 opag. + 168 s. o. 6 pl. st. 4:o. kart. 16,00, neds. 9,00.
Namnet *Anders Retzius* intager redan sedan ett fjerdedels århundrade ett af de första och mest framstående rummen i den etnografiska kraniologiens historia, och det vore öfverflödigt att ännu en gång upprepa denne mans stora förtjenster .... Samlandet af dessa hittills på många ställen kringströdda afhandlingar är så mycket mera värd vår tacksamhet, som vi derigenom erhålla en sammanhängande öfversigt af den kraniologiska, efter en och samma metod utförda karakteristiken af de mest olika »menniskoraser», erbjudande representanter af alla himmelstreck och verldsdelar.
(Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung 1865, n:r 35.)

Stolpe, Hjalmar, Björköfyndet. Beskrifning öfver fornsaker från Nordens yngre jernålder funna på Björkö i Mälaren. [Distr.] I. Redogörelse för undersökningarna under åren 1871—1873. Med en resumé på franska. Häft. 1. 1874. 4 + IV s. med 2 taflor o. 2 kartor. Fol. 3,00.

Wisén, Theodor, Oden och Loke. Två bilder ur fornnordiska gudaläran. Föredrag till förmon för Stockholms högskolefond (N:o 2). 1873. 109 s. 8:o. 1,00.

8.

Geografi och Statistik.

A. Geografi och resor.

Beckman, Ernst, Från nya verlden. Reseskildringar från Amerikas Förenta stater. [Med 20 träsnitt.] 1877. 2 opag. + 386 s. 8:o. h. 4,50, b. 6,00.

Förf. till dessa anteckningar har icke rest för att fördrifva tiden. Han har i ändamål att studera Förenta staternas skolväsen företagit färden öfver Atlanten. Resultatet af dessa hans särskilda forskningar känna vi icke, ty de äro ej i denna bok meddelade; men att han icke, likt flydda dagars skolmästare, med likgiltighet eller måhända förakt för det praktiska lifvet hållit sig förnämt ifrån detsamma och uteslutande studerat skolan, det är af dessa reseskildringar uppenbart. Han har med beslutsamhet och fiit störtat sig midt i förhållandena och tydligen haft för afsigt att icke låta någon företeelse obegrundad flyta förbi ögonen. — — — Af synnerligt intresse äro förf:s skildringar "Från Svenskbygden" i Amerika. Det går genom dem en fosterländsk värma, som måste tilltala hvar och en, och förf. låter oss på det åskådligaste blicka in i Svenskarnes lif i det nya landet. *(Aftonbladet 1877, n:r 298.)*

Beskow, B. von, Vandringsminnen. Del. 1—2. 2:a uppl. 1833, 34. VIII + 3 opag. + 249; 2 opag. + 302 s. 8:o. 8,75. *1:a uppl. 1833, 34.*

† **Bremer, Fredrika,** Hemmen i den nya verlden. En dagbok i bref, skrifna under tvenne års resor i Norra Amerika och på Cuba. Del. 1—3. 1853, 54. XII + 468; 519; 531 s. 8:o. 9,50.

—— Hemmen i nya verlden. Dagbok i bref under en resa i Norra Amerika och på Cuba. 2:a uppl. Sammandrag. [Med porträtt af Abr. Lincoln.] Del. 1—2. 1866. XI + 388; VIII + 425 s. 8:o. 5,00; neds. h. 2,00, b. 3,50.

Detta den berömda författarinnans arbete är redan förut så tillräckligt kändt och till fullo uppskattadt, att dess nya upplaga ej behöfver någon annan rekommendation än dess eget erkända värde. De förändringar, hvarigenom denna blifvit förkortad, bestå hufvudsakligast i uteslutningar af en del notiser af mera personligt innehåll och af rent enskildt intresse, hvaremot de allmänna skildringarna af Amerikas folk och offentliga och enskilda förhållanden oförändrade qvarstå. — *(Nordisk Tidskrift, utgifven af Hamilton, 1866.)*

Denna upplaga eger dessutom ett ökadt intresse genom det *Bihang*, som åtföljer densamma, och hvari författarinnan varmt och lifligt tecknar upphofvet till och utvecklingen af den fruktansvärda krisen som den Nya verlden nyligen genomgått.

Bässler, Ferdin., Heliga landet och nästgränsande landskaper. I åskådliga skildringar tecknadt. Öfvers. från andra tyska uppl. [af *J. Dillner*]. 2:a uppl. 1861. VII + 140 s. 8:o. 1,25, neds. 0,50.

1:a uppl. 1849.

I en tysk vetenskaplig tidskrift yttras om originalet till detta arbete följande omdöme:

Detta med mogen grundlighet i ett ädelt språk skrifna verk är ett förträffligt hjelpmedel till kännedom om det heliga landet, hvarförutan det är omöjligt att fatta den bibliska historien och göra de heliga berättelserna lefvande för anden. Det är lärobok och läsebok på en gång, och i båda dessa afseenden är arbetet af stor förtjenst.

Chydenius, K., Svenska expeditionen till Spetsbergen år 1861 under ledning af *Otto Torell.* Ur deltagarnes anteckningar och andra handlingar skildrad. Med 1 karta, 16 taflor och 18 träsnitt. 1865. 6 opag. + 480 s. st. 8:o. h. 12,00, b. 14,00; neds. h. 6,50, b. 8,50.

Vi tro, att naturvetenskapens odlare, hvar och en i sitt fack, skola i detta arbete finna undervisning och ämnen till begrundande. Åtminstone har detta varit händelsen med oss. Men vi hoppas också, att äfven de läsare, som icke göra anspråk på namnet naturforskare, icke skola lägga boken ifrån sig utan att känna, att deras kunskaps- och idékrets har blifvit utvidgad, under det att den enkla berättelsen i synnerhet om de landexpeditioner, som företogos af särskilda partier och för särskilda syftemål, innehåller tillräckligt af spännande momenter för att tillfredsställa läsare af vanligt slag. Åskådligheten af de meddelade skildringarna af Spetsbergens natur förökas i hög grad af en mängd större och mindre träsnitt och färgtryckta planscher .... I sin helhet utgör detta arbete en heder för vårt land och är till utstyrsel ett bland de vackraste, som lemnat svenska pressen. *(Nordisk Tidskrift, utgifven af Hamilton, 1866.)*

Dunér, N., & Nordenskiöld, A. E., Anteckningar till Spetsbergens geografi. Med en karta. Till Kongl. Vetenskaps-akademien inlemnade den 14 Juni 1865. 1865. 15 s. 4:o. 3,50.

—— Explanatory remarks in illustration of a map of Spitzbergen. Translated from the transactions of the royal Swedish Academy of Sciences. 1865. 23 s. st. 8:o. Med karta 5,00, utan d:o 1,00.

Eneroth, Olof, Holland. (1859.) Några drag till en kulturbild. 1860. 2 opag + 102 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

Författarens stil är liflig och fängslande, och den utgångspunkt, han valt för sina observationer, ny och sjelfständig. De två första brefven afhandla naturen och odlingen i Holland, med åtskilliga sidoblickar på dess förflutna historia, det tredje innehåller sakuppgifter om landtbruket och trädgårdsodlingen, i det fjerde skildrar författaren den holländska staden, i det femte meddelar han åtskilliga drag ur Hollands vetenskapliga, religiösa och konst-lif, samt berör folkundervisningen, hvarpå det femte och sista brefvet innehåller en s. k. slutbetraktelse. Då författaren med sina öfriga egenskaper förenar

förmåga att uppfatta det karakteristiska i så väl landtbygdens som städernas fysionomi, skall nog hans lilla, men med vaket sinne författade skrift finna väg till rätt många läsare.

(Post- och Inrikes Tidningar 1860, n:r 247.)

Erslev, Ed., N:r 3. Lärobok i allmän geografi för elementarläroverkens lägre klasser. Bearbetad för svenska skolor af *Edv. Lindahl.* 1872. 172 s. 8:o. b. 1,50.

—— N:r 4. Lärobok i geografi för Sveriges folkskolor. 8:e öfversedda uppl. Med 36 träsnitt. 1879. 120 s. 12:o. h. 0,40, b. 0,50.

1:a - 2:a uppl. 1873, 3:e 1874, 4:e 1875, 5:e 1876, 6:e 1877, 7:e 1878.

Expeditioner, Svenska, till Spetsbergen och Jan Mayen, utförda under åren 1863 och 1864 af *N. Dunér, A. J. Malmgren, A. E. Nordenskiöld* och *A. Qvennerstedt.* [Med 1 karta, 8 taflor o. 8 träsnitt.] 1867. 1 opag. + 261 + 4 opag. s. 8:o. 5,50; neds. h. 2,00, b. 3,50.

Innehåll: I. Svenska expeditionen till Spetsbergen år 1864 (fortsättning af expeditionen år 1861) under ledning af *A. E. Nordenskiöld.* II. Anteckningar från en resa till Ishafvet i trakten af Jan Mayen år 1863 af *A. Qvennerstedt.* III. Vetenskapligt bihang till den svenska Spetsbergs-expeditionen 1864 af *A. J. Malmgren,* innehållande en förteckning på de vetenskapliga afhandlingar, som blifvit offentliggjorda med anledning af svenska expeditionerna till Spetsbergen, äfvensom förteckningar på Spetsbergens däggdjur, foglar, fiskar, insekter och högre organiserade växter.

[Fleurian, J. C., kallad Marquis **de Langle,]** Pittoresk tafla öfver Schweitz, af Marquis *de Langle,* författare till Resan i Spanien, ett arbete som haft den äran att offentligen brännas. Öfvers. 1824. 72 s. 8:o. 0,50.

Fries, Th. M., & Nyström, C., Svenska polar-expeditionen år 1868 med kronoångfartyget Sofia. Reseskizzer. Med 10 träsnitt, 4 färgtryck samt 1 karta. 1869. 5 opag. + 231 s. 8:o. h. 5,00, b. 6,50; neds. h. 2,50, b. 4,00.

Det är oss ett nöje att fästa bokköpares uppmärksamhet på denna, å Norstedt & Söners förlag utgifna, vackra volym. Allmänheten har med ett så stort intresse följt våra vetenskapsmäns färder till höga Norden, att denna utförliga skildring af den senaste utan tvifvel skall helsas välkommen öfverallt, der man har någon känsla för den nationela betydelsen af ett företag, som så väl häfdar vårt lands vetenskapliga ära. — — Det i typografiskt hänseende prydliga arbetet är försedt med åtskilliga träsnitt och färgtryck samt en karta öfver hafvet mellan Spetsbergen och Grönland.

(Aftonbladet 1869, n:r 298.)

Gosselman, Carl August, Besök på Ertholmarne i November 1842. 1842. 60 s. 12:o. 0,50.

Gosselman är, säger en literaturhistoriker, "ett af lejonen i vår resebeskrifnings-literatur, — en svensk Marryat." Samma klarhet och ädelhet i tanken, samma humor i uppfattningen, samma klassiska skönhet i stilen, som utmärka författarens större arbeten, möta läsa-

ren äfven i denna lilla förträffliga skizz, hvilken i sin art kan jemföras med det yppersta, som vår literatur eger.

Grey, Mrs **William,** född **von Stedingk,** Dagbok under en resa till Egypten, Konstantinopel, Krim och Grekland, i prinsens och prinsessans af Wales suite. Öfvers. 1870. IV + 162 s. 8:o. 2,00; neds. h. 0,75, b. 1,75.

Om originalet innehåller *Times* för den 24 Dec. 1869 följande omdöme: Bokens hela manér är särdeles tilldragande. Den eger ett qvinligt behag, en naiv glädtighet, som gifver äfven åt dess minsta detaljer ett särskildt intresse, helt oberoende af det ämne den afhandlar. Den är genomträngd af en sann *ladys* fina smak och älskliga sätt, saker som ingen konst förmår efterhärma, hvarken i sällskapslifvet eller i literaturen. Vi hafva icke förr sett någon resebeskrifning, hvilkens förträfflighet varit af samma art som mrs Greys. Hon har haft ett ovanligt intressant tema att behandla, och det synes oss, som hade hon anslagit det på en ny sträng. Hennes bok eger visserligen icke konstnärlig fulländning, men hennes fina instinkt har lyckligt ledt henne, och hennes dagbok tjusar oss genom en naturlig, omedveten talang, som skiljer sig lika mycket från en konstlad och uteslutande literär produkt, som skogens sång är olik orkesterns larm.

Om öfversättningen yttrar en recensent i *Nya Dagl. Alleh.* (n:r 121 för år 1870), att den "är trogen och gjord med lätt och skicklig hand samt med ett i allmänhet lyckligt aktgifvande på svenska språkets fordringar".

Heer, Oswald, Om de nyaste upptäckterna i den höga Norden. Föredrag hållet den 28 Januari 1869 på rådhuset i Zürich. Öfvers. från tyskan. 1869. 26 s. 8:o. 0,50.

Kjellman, F. R., Svenska polar-expeditionen år 1872—1873 under ledning af *A. E. Nordenskiöld.* Med 13 träsnitt, 3 litogr. o. 1 karta. 1875. 2 opag. + 352 s. 8:o. h. 7,50, b. 10,00.

Till raden af de rikhaltiga och präktigt utstyrda skildringar [af polarfärderna], dem vår literatur redan eger, sluter sig värdigt förevarande arbete, som i yttre hänseende genom planscher, träsnitt och karta samt papper och tryck utgör ett särdeles framstående företag. Författaren, en af deltagarne, har haft något biträde af prof. Nordenskiöld samt dessutom förfogat öfver åtskilliga dagböcker äfvensom en eller annan vetenskaplig uppsats med anledning af färden. Af dessa materialier och egna hågkomster har han lyckats åstadkomma en liflig och tilltalande berättelse om de äfventyr och faror, de mödor och försakelser, de fröjder och lidanden, till hvilka resan gaf upphof. Bokens stil, fängslande genom sin enkelhet och renhet, passar förträffligt till ämnet, som är af stort och allmänt intresse, icke minst genom den måtta i det rent vetenskapliga, som förf. förmått, säkert icke utan svårighet, taga i akt. *(Nya Dagl. Alleh. 1875, n:r 293.)*

Knorring, O. von, Två månader i Egypten. Anteckningar. Med 2 kartor, 16 träsnitt och litografier. 1873. VII + 321 + 1 opag. s. 8:o. [Distr.] h. 6,50, b. 8,75.

—— Genom Lappland, Skåne och Seeland. Reseskildringar. Med 8 träsnitt. 1874. 396 + 3 opag. s. 8:o. [Distr.] h. 4,25, b. 5,75.

Lignell, And., Beskrifning öfver grefskapet Dal [landskapet *Dalsland*]. Del. 1—2. 1851, 52. XVII + 446; 267 s. med 1 karta. 8:o. 6,00, neds. 3,00.

Det är ett arbete af långvarig och sjelfständig forskning, visserligen den bästa af alla våra provinsbeskrifningar, och äfven genom Vitterhetsakademiens pris vitsordadt.

(Tidskrift för Literatur 1851, s. 381.)

Lundgren, Egron, En målares anteckningar. Utdrag ur dagböcker och bref. 8:o.

1. Italien och Spanien. 2:a uppl. 1873—74. 424 + III s. h. 4,50, b. 6,00.
1:a uppl. 1870.
2. Indien. 2:a uppl. 1874. 242 + II s. h. 3,25, b. 4,75.
1:a uppl. 1872.
3. Lediga stunder i främmande land. 1873. 246 + II s. h. 3,25, b. 4,75.

Om första delen (Italien och Spanien) af dessa anteckningar, hvilka alla erhållit kritikens enstämmiga loford, yttras bland annat i *Svensk Tidskrift* (1871, h. 2):

Att anmäla ett arbete som detta kan egentligen icke bli annat än att skrifva en hymn, en lofsång öfver, att det dock ännu finnes poesi i verlden, och detta kommer helt enkelt deraf, att man ovilkorligen smittas af förf:s glada lynne och hans glödande hänförelse . . . Egron Lundgren har med sina anteckningar frambragt samma verkan, som "Kuhreihen" berättas åstadkomma på Schweizaren och Tyrolaren; de hafva framkallat någonting liknande den djupaste hemlängtan, men icke af sjukligt, nedsättande, krafttärande slag, utan en sådan, som hvarje sinne med liflig känsla erfar inför ett skönt konstverk eller vid åhörande af hänförande poesi. Det är en lyftande, renande och befriande längtan ej blott för Söderns egen skull, för dess skönhet, rikedom och värme, utan först och främst för det sätt, hvarpå denna längtan väckes till lif, ty vi erkänna oss här stå inför ett konstverk, i sin art, genom omedelbarhet i uppfattning och konstnärlighet i framställning, lika tändande och fyllande med lif som den yppersta dikt. Och hvad vi i synnerhet beundra i denna konstnärliga framställning, det är målarens, färgkonstnärens förmåga att, när han målar med ord, och icke med färger, göra det just så, som man med ord skall måla, att han så klart är medveten om, hurusom han vid skrifbordet förer icke längre penseln, utan pennan i hand, att han, med ett ord, visar sig vara lika säker stilist som han är färgmästare. — — — Egron Lundgren är oöfverträfflig i att återgifva hvad han ser just *så*, som han känner det, och derför bli hans bilder, ehuru tecknade efter verkligheten, ofta nog äkta poetiska. — — —

Löffler, E., Handbok i geografi. På svenska utgifven af *Abr. Ahlén.* Med kartor o. 178 träsnitt. 1877—79. 611 + 1 opag. s. 8:o. h. 7,50, kart. 8,25, b. 9,00.

Murat, Achille, Karakteristik öfver Förenta staterna. Öfvers. af *G. Swederus.* 1831. 80 s. 8:o. 0,35.

Nordenskiöld, A. E., Redogörelse för en expedition till Grönland år 1870. Aftryck ur Öfversigt af K. Vet.-akad. förh. 1870, n:o 10. 1871. 112 s. med 4 pl. 8:o. 1,00.

Nordenskiöld, A. E., Redogörelse för den svenska polarexpeditionen år 1872—73. (Ur Bihang till Svenska Vet.-Akad. handl.) 1875. 132 s., 1 pl. o. 1 karta. 8:o. 2,50.

Utgör n:r 2 af "Bidrag till kännedom om de arktiska ländernas naturförhållanden, grundade på undersökningar utförda under svenska expeditioner till polartrakterna". — I ett tillägg är bland annat intagen en förteckning öfver "arbeten och uppsatser öfver de svenska arktiska expeditionerna".

Rothlieb, Carl Fr., Beskrifning öfver Kongl. Riddarholmskyrkan. 1822. 6 opag. + 311 + 1 opag. s. med 3 pl. 4:o. 4,50, neds. 1,00.

Ett arbete, som af sakkännare berömmes för grundlighet och noggrann forskning.

Rydqvist, Johan Er., Resa i Tyskland, Frankrike och Italien. Del. 1: Tyskland. 1838. 2 opag. + 318 + 1 opag. s. 8:o. 1,50.

Sidenbladh, K., Sveriges härads- och sockennamn. 2:a uppl. 1873. 126 s. 8:o. 1,50.

1:a uppl. 1872 (i Statistisk tidskr. h. 33).

Siljeström, P. A., Anteckningar och observationer rörande Norge, i synnerhet de nordligaste delarne af detta land. Norrköping 1842. 191 + 1 opag. s. 12:o. Med 2 kartor o. 2 pl. 1,50, neds. 0,75.

Författaren kallades af regeringen till deltagare i den vetenskapliga expedition, som år 1838 utrustades från flera europeiska länder för anställande af forskningar i polartrakterna, och de iakttagelser af mera allmänt intresse, hvilka han under denna expedition fick tillfälle att göra, har han framlagt i detta arbete.

—— Resa i Förenta Staterna. 8:o. 5,50, neds. 2,00. Del. 1. Om bildningsmedlen och bildningen i Förenta Staterna. 1852. 8 opag. + XIV + 424 + 1 opag. s. o. 6 pl. Del. 2. Patentväsende och jernvägslagstiftning i Förenta Staterna m. m. 1854. 2 opag. + XX + 164 s.

I en tid, då dels utvandringslusten till Amerika år från år griper omkring sig, dels Förenta Staternas politik begynner att mera direkt inverka på det gamla europeiska samhällssystemet, blir hvart bidrag till kännedomen om detta vesterns förlofvade land af så mycket större vigt. Då demokratiens öfvervigt just är grundkänneteck-net på dessa stater, och demokratiens framtid åter hvilar på den uppfostran i både politiskt och intellektuelt afseende, som kan göra folket skickligt till sjelfstyrelse, så har hr S. just valt det intressantaste ämne för sina skildringar. Intresset deraf blir så mycket större, emedan vi här i Sverige just äro sysselsatta med ordnandet af både folkskola och högre undervisningsverk, och de lärdomar, vi i detta afseende kunna få från Amerika, ej böra vara utan gagn.

(Tidskrift för Literatur, 1852.)

Somerville, M., Fysisk geografi. Öfvers. från 3:e engelska uppl. Del. 1—2. 1854, 56. VIII + 350; IV + 348 s. 8:o. h. 6,00, b. 7,50; neds. h. 2,00, b. 3,50.

Ett engelskt fruntimmer, utrustadt med förvånande naturanlag och omfattande kunskaper i matematik och naturvetenskap, är författarinna till detta arbete, som i England ständigt utgifves i nya upplagor, och genom öfversättningar blifvit spridt öfver hela Europa. Många fördelaktiga omdömen hafva uttalats deröfver äfven i den svenska pressen.

Tischendorf, Constantin, Det heliga landet. Resor i Palästina, Egypten och på Sinai-halfön samt fyndet af Codex Sinaiticus. Öfvers. 1869. 294 s. o. en karta. 8:o. h. 2,50, b. 3,50.

Bland den mängd skrifter rörande Egypten och Palestina, hvilka på senaste tiden sett dagen, torde det näppeligen vara någon, som i så hög grad förtjenar den civiliserade verldens uppmärksamhet som Tischendorfs resebeskrifning, hvars öfverflyttande på svenska i en vårdad öfversättning och med värdig yttre utstyrsel gör den ansedda förläggarefirman all heder. Boken har ett stort företräde framför andra, som behandla samma ämnen, derför att förf. egde en kolossal vetenskaplig underbyggnad, som satte honom i stånd att bättre än de flesta fatta, kritiskt bedöma och historiskt belysa hvad han såg, att han genom flera föregående resor var orienterad i dessa trakter och slutligen att han företog den resa han skildrat under sådana förhållanden och med ett så ovanligt patronage, att han derigenom fick tillfälle att taga fullständig reda på en hel mängd märkliga saker, hvilka eljest kristna och vesterländingar aldrig få tillfälle att skåda. Öfversättningen är gjord med insigt i ämnet och den största sorgfällighet. *(Aftonbladet 1869, n:r 297.)*

B. Kartor.

Amundson, Albert, Jernvägs-, diligens-, post- och telegrafkarta öfver Sverige, jemte jernvägs-, diligens-, post- och telegrafunderrättelser. 2:a uppl. 1875. 1 bl. folio o. 8 s. text. 8:o. 0,75.

1:a uppl. 1872, omtryckt 1873.

Backhoff, A. E. T., Karta öfver kanalvägen mellan Stockholm och Göteborg. Med teckningar öfver de märkligare ställena samt text på svenska, tyska, franska och engelska språken. 1873. 6 kartor o. 20 s. text. lit. 8:o pb. 4,50.

—— Karta öfver Vettern till ledning för resande. Med vignetter samt text. 1874. 1 karta o. 11 s. text. 8:o. pb. 0,90.

Brodin, R., & Dahlman C. E., Karta öfver Stockholm upprättad på stadens bekostnad af Kongl. Topografiska corpsen åren 1862—67, samt medelst mätningar och tomtinsättningar kompletterad, sammandragen och utgifven år 1870. Skala 1 : 6000. 2 blad. 6,00, uppfodr. på väf, i fodral 13,00, uppfodr. och fernissad, på rullar 13,00.

—— —— samma karta. Skala 1 : 12000. Med special öfver Staden inom broarne i skalan 1 : 6000 och arealbeskrifning. 1872. 1 blad. pb. 1,50.

—— —— samma karta. 1874. 1 blad. clotb. 0,80.

Denna uppl., i samma skala som den föregående, upptager endast de egentligen bebygda delarne af Stockholms område, från Carlbergsalleen i norr till Skanstull i söder och från Kungsholms tull i vester till och med Djurgårdsstaden i öster, hvarförutom å densamma specialen öfver staden inom broarne och arealbeskrifningen äro uteslutna.

Hahr, August, Fysisk och politisk karta öfver mellersta och södra Sverige i 8 blad. Skalan 1 : 500,000-del af nat. storl. Utgifven på föranstaltande af Kongl. Eckleeiastik-Departementet. 1868.
I exempl. 9,00, uppfodr. 15,00, uppfodr. o. fernissad 18,00.

—— Fysisk och politisk karta öfver norra Sverige. Efter nyaste kartor och på grund af astronomiskt bestämda orter sammandragen och författad uti 1 : 1,000,000-del af nat. storl. 1870. 2 blad. I exempl. 4,00, uppfodrad o. fernissad 8,00.

Historisk atlas till skolornas tjenst. Köpenhamn 1876. Tvär folio.
A. Forntiden i 7 kartor. 1,00.
B. Medeltiden i 5 kartor. 0,75.
C. Nyare tiden i 8 kartor. 1,00.
D. Norden i 8 kartor. 1,00.

Karta öfver Lidingön. 1880. [Distr.] I ex. 1,50, uppfodr. m. pb. 2,00.

Karta öfver Kopparbergs län utgifven af Generalstabens topografiska afdelning. 1879. Skala 1 : 200,000. 6 blad. [Distr.] 10,00.

Denna karta är icke grundad på särskilda detaljmätningar, utan endast ett sammandrag från befintliga storskiftes- och sockenkartor.

Kjellerstedt, P. A., Karta öfver Vesterbottens län, sammandragen och författad åren 1870—78. 1:a Delen innefattande nedre landet. Skala 1 : 250,000. 1879. 2 blad. [Distr.] 5,00.

Larsson, J. M., Södermanland; Södermanlands län jemte Södertörn i Strengnäs stift. Efter topografiska karteverket och offentliga handlingar författad 1875—77. Skala 1 : 150,000. 1880. 4 blad. I ex. 5,75, uppfodr. 8,75.

Mentzer, T. A. von, Globkarta. [2:a uppl. 1870.] 1: Östra halfklotet. 2: Vestra halfklotet. 8 blad. I ex. 6,50. uppfodr., med rullar 14,00.

1:a uppl. 1867.

Roth, M., Karta öfver Asien i 6 blad. Skala 1 : 8,000,000. 1878. I ex. 6,00, uppfodr. m. rullar 12,00, d:o m. fina rullar, fernissad 16,00.

—— Väggkarta öfver Europa och Afrika. Skala 1 : 8,000,000. 1880. 6 blad. I ex. 7,75, uppfodr. med finare rullar, fernissad 17,25.

—— Karta öfver Afrika. Skala 1 : 8,000,000. 1880. 6 blad. I ex. 6,75, uppfodr. m. rullar 12,75.

Roth, M., & Backhoff, A. E. T., Karta öfver Sverige, Norge och Danmark. Skala 1 : 2,000,000. 2 blad. I exempl. 2,75, enkelt uppfodr. 4,75, uppfodr., i fodral 5,50, d:o med fina rullar, fernissad 6,50.

Denna karta gör ett behagligt intryck. Lågländerna äro gröna, medelländerna hvita med brun skiftning, djupare i färg allt efter den ökade stigningen, fjällen bruna, jöklar och snötoppar hvitblå, haf och sjöar helblå. Då landskapen i Sverige både i skolan och det dagliga lifvet äro vigtigare än länen, äro de förras gränser och namn kraftigare angifna än de senares. Floderna äro starkt markerade. Kartan är ej öfverlastad med namn, stundom må hända dermed något för sparsam. Den fysiska geografien är mest tillgodosedd, hvilket på en karta, afsedd hufvudsakligen för ungdom, väl ock är det rätta. — — — Kartan är förträfflig att i hemmet pryda väggen i lärjungarnes rum, och till detta ändamål anbefalles hon på det varmaste. Den dagliga åsynen af en vacker karta, redig, enkel och i synnerhet i det fysiska rikhaltig såsom denna är, är högligen fruktbringande. Särskildt lämplig bör hon vara såsom belöning i skolan och såsom gåfva i hemmet. *(Pedag. Blad 1875.)*

C. Statistik.

Amundson, Albert, Jernvägs-, diligens-, post- och telegrafunderrättelser, upptagande passagerare-afgifter vid jernvägs- och diligens-linier, taxor för resgods, ilgods och paketer, underrättelser för korrespondenter m. m. 1873—1874. 1873. VI + 50 s. 8:o. 0,50.

Areal, Sveriges, beräknad af Generalstabens topografiska afdelning. Beräkningarna offentliggjorda af Kungl. Statistiska Centralbyrån. [Aftryck ur Statistisk tidskrift.] 1876. 2 opag. + 111 s. 8:o. 1,50.

Fåhræus, E., Administrativ och statistisk handbok. Bihang till Sveriges statskalender. 4:e uppl., utgifven med ändringar och tillägg af *Karl Sidenbladh.* 1879. IV + 350 s. 8:o. h. 3,50, b. 4,50.

1:a uppl. 1864, 2:a 1868, 3:e 1872.

Hellstenius, J., Studier i jemförande befolkningsstatistik. (Bihang till Statistisk tidskrift.) 1874. VI + 169 s. 8:o. 2,00.

Allmänheten måste få ögonen öppna för statistikens betydelse och småningom vänja sig vid att fråga henne till råds i sådana fall, der hon ensam är i stånd att lemna tillförlitliga utgångspunkter. För att väcka en slik allmännare håg, hvarmed ännu är skäligen klent beställdt, synas oss sådana böcker som hr H:s vara de bäst egnade; liksom hans arbete äfven är ett vackert vittnesbörd om den vetenskapliga anda, som råder i vårt statistiska embetsverk. — — — Det jemförande framställningssättet, som förf. valt, är i hög grad lämpadt att framhålla just det väsentliga i statistiken, hvilket icke är siffrorna i och för sig sjelfva, utan den i talen uttryckta verkligheten och dess förhållande till likartade företeelser i samma eller olika tid och rum. Detta jemte den noggranna redogörelsen för den nutida statistikens

hufvudföremål och bokens klara, ofta lifliga stil göra det synnerligen önskvärdt, att hon måtte få så många läsare, som ämnets vigt förtjenar. *(Svensk Tidskr. 1874, s. 577.)*

Hellstenius, J., Statistiska meddelanden. I. 1876. 3 opag. + 88 s. 8:o. 1,25.

Detta häfte innefattar en samling af de statistiska meddelanden, som tid efter annan under år 1875 varit införda i Aftonbladet. Utgifvarens afsigt är att härigenom gagna dem, som hafva sinne för statistikens lärdomar, men ej ega lätt tillgång till dess omfattande materiel.

Indelningar, Sveriges administrativa. Redogörelse för fögderien, landsfiskals- och länsmansdistrikten m. m. På nådigste befallning meddelad år 1878 af Kungl. Statistiska Central-byrån. [Aftryck ur Statistisk tidskrift.] 1878. 114 s. 8:o. 1,50.

Rydqvist, Carl, Om nutidens kommunikations-anstalter, eller landsvägar, vatten- och jernvägar i Europa och Förenta Staterne. Del. 1—2. 1848, 50. 622 s. 8:o. 7,75, neds. 1,50.

[Sidenbladh, Elis,] Om taxeringsvärdet af Sveriges jord. Aftryck ur Statistisk tidskrift. 1879. 50 s. 8:o. 0,75.

Statistik, Sveriges officiela, i sammandrag 1879. (Aftryck ur Statistisk tidskrift.) Med "Index en Français". 1879. VIII + 85 s. 8:o. 1,00.

Föregående årgångar 1870—78 à 1,00. — De båda första årg. äro utarbetade af *E. Sidenbladh*, de följande af *K. Sidenbladh*.

Statistisk tidskrift, utgifven af Kungl. Statistiska Central-byrån. Häft. 1—57 [= Bd 1—3 och årgångarne 1870—79]. 1860—79. 8:o. Pris för årg. 2,00.

Från och med år 1870 (häft. 24) utgifves denna tidskrift, som förut utkommit i fria häften, *i årgångar à 3 häften om året*, innehållande tillsammans omkring 12 ark, till ett pris af 2 kr. Flere årgångar åtföljas af supplementhäften, hvilka särskildt tillhandahållas. Lösa häften säljas till pris beräknadt efter 20 öre per ark.

De först utgifna tre banden (23 häften) säljas till betydligt nedsatt pris: Bd 1 (h. 1—7) 2,00; Bd 2 (h. 8—14) 2,00; Bd 3 (h. 15—23) 2,00.

Följande öfversigt af de *vigtigare* artikelrubrikerna torde gifva ett begrepp om tidskriftens rikhaltiga innehåll:

Till statist. embetsverkens historia o. organisation (h. 1—4, 10). — Utkast till en plan för Sveriges offic. statistik (h. 24, 26). — Om de internationela utbytena af offic. statist. redogörelsor (h. 1). — Om den internat. statist. kongressen o. Sveriges offic. statistik (h. 6—9). — Den 5:e internat. statist. kongressens beslut (h. 10). — Folkmängd, vigde, födde, döde m. m. i hvarje län sed. Tabellverkets början 1749 (h. 1—3, 5—12, 27, 37, 43, 50). — Generalsammandrag öfv. vigde, födde o. döde samt folkmängden i Sverige vid slutet af åren 1856—63 (h. 1—5, 7—9, 11, 12). — Folkmängden i Stockholms färsk. församl:r vid slutet af 1864 (h. 11, 12). — Folkräkningarna i Stockholm o. Göteborg d. 31 Dec. 1868 (h. 20, 21, 25). — Befolkningsstatist. tabeller öfv. Sveriges län (h. 45, *särsk. utgifven*). — Proportionen mell. könen bland de födda o. inom den stående befolkn. med särsk. hänsyn till Sverige o. dess provinciela olikheter (h. 31). — Om begreppet medellifslängd (h. 10). — Om dödligheten i första lefnadsåret (h. 28, 29). — Om

fhåll. mell. årets olika månader o. folkmängdens årliga förändringar (h. 11, 12). — Årstidernas inflytelse på dödligheten (h. 56). — Om mord o. sjelfmord i Sverige 1750 – 1870 (h. 43). — Anteckn:gr om sv. statsverket i äldre o. nyare tider (h. 5). — Allm. bevillningen 1813—61 (h. 8, 9). — Öfversigt af tulluppbörden 1825—60 (h. 6). — Öfvers. af bevilln. eft. 1:a artikeln (h. 1). — Om taxeringsvärdet af Sveriges jord (h. 52, *särsk. utgifven*). — Förslag till kommunal finansstatistik (h. 39). — Uppgifter ang. fabriker, handtverkerier o. handel (h. 8, 9). — Arbetsprisen åren 1865 – 76 (h. 50). — Förslag till en jordbruksstatistik (h. 6, 8—12). — Förslag till förändradt sätt för erhållande af en del jordbruksstatist. uppgifter (h. 40). — Skördarne i Sverige o. deras verkningar (h. 29). — Fällda rofdjur m. m. (h. 7). — Sparbankerna i Sverige 1860—77 (h. 13, 14, 16, 17, 19, 22, 27, 30, 34, 36, 40, 42, 46, 49, 53, 57). — Förslag till statistik öfv. fattigvården (h. 29, 39). — — Åsigter rör. statistik öfv. epidemier (h. 43). — Plan till statistik rör. elementarundervisn. (h. 37). — Just.statsministerns brottmålsberättelser (h. 2, 3, 19). — Statist. redogörelse öfv. de 1866 förrättade elektors- o. riksdagsmannavalen (h. 18). — Statist. minnesblad öfver Stockholm (h. 15). — Sveriges areal beräkn. af Gen.stabens topogr. afd. (h. 47, *särsk. utgifven*). — P. M. om läget af Sveriges ändpunkter o. om längden af dess gränser (h. 46). — Sveriges administrativa indelningar (h. 54, *särsk. utgifven*). — Sveriges härads- o. sockennamn (h. 33, *ny uppl. se sid. 65*). — Statist. upplysn:gr ang. kolon. St. Barthelemy (h. 11, 12, 46). — Spaniens offic. statistik (h. 1—3). — Senaste folkräkn. i England, Frankrike, Preussen, öfriga tyska stater, Danmark, Schweiz, Spanien, Italien, Grekland, Förenta staterna m. fl. (h. 7—9).

Dessutom innehåller första häftet i hvarje årgång, allt ifrån år 1870, under titeln: "*Sveriges officiela statistik i sammandrag*", en öfversigt af innehållet i de större statistiska publikationerna: "Bidrag till Sveriges officiela statistik"; dessa sammandrag utgifvas äfven särskildt.

Sundbärg, Gustaf, Befolknings-statistiska tabeller öfver Sveriges län. 1876. 58 s. 8:o. [Aftryck ur Statistisk tidskr.] 1,00.

Tabellarisk och grafisk framställning af svenska statens inkomster och utgifter åren 1849—1871. 1871. 5 tab. 1,00.

Idén att genom diagram visa upp- och nedgående i siffertal, förträffligt tillämpad på befolknings-statistiken, se vi här för första gången använd på beteckningen af statens affärer, dess särskilda inkomsttitlar, öfverskott eller brist för en lång räcka af år. Systemet är lika sinnrikt uttänkt som välkommet för dem som sysselsätta sig med den offentliga hushållningen, och häftet har redan gjort sig till ett värderikt, om ej oumbärligt bihang till Statsutskottets utlåtanden.

(Samtiden 1871, s. 142).

÷ **Förteckning** på de herrar och män, hvilka, sedan regementsförändringen, den 6:te Junii 1809, intill närvarande tid, blifvit i grefligt, friherrligt och adeligt stånd upphöjde, och å Svenska Riddarehuset introducerade; men hvilkas grefliga, friherrliga och adeliga värdighet endast åtföljer äldsta sonen efter fadrens död, och så vidare, på sätt 37 § af 1809 års regerings-form stadgar. 1822. 40 s. 8:o. 0,12.

Matrikel öfver Frimurare-Ordens IX Provins för år 1879, på befallning utgifven af Provinsens Loge-Directorium. 1879. 202 + 3 opag. s. 8:o. 1,50.

Föregående årgångar, 1825—43 och 1845—78, à 0,50. Flere årg., i synnerhet äldre, äro slutsålda.

Matrikel öfver nu lefvande medlemmar af S:t Johannis Logen S:t Eric. 1856, Januari. 24 s. 12:o. 0,25.

† **Matrikel** öfver civile embets- och tjenstemän i riket år 1859. På Kongl. Maj:ts nådiga befallning upprättad uti Dess Justitie-stats-expedition. 1859. VIII + 334 s. 4:o. 4,00.

Rulla, Svenska flottans, innefattande officers- och civilpersonalen 1873. Af Sjöförsvars-departementets kommando-expedition upprättad i November 1873. — Fortegnelse over den Norske Marines Officers-personale. 1873. 70 s. 8:o. 2,00.

Föreg. årg. 1865, 1867, 1869, 1871 à 0,50.

Statskalender, Sveriges, för år 1880. Utgifven efter Kongl. Maj:ts nådigste förordnande af Dess Vetenskaps-akademi. Bihang: Utdrag ur Norges statskalender. 1879. 22 opag. + 580 + 1 opag. + XVI s. 8:o. I ex. 4,00, b. 5,50.

Äldre årgångar (1824—63: Sveriges och Norriges Calender; 1864—76: Sveriges och Norges Stats-Kalender; 1877—79: Sveriges Stats-Kalender) säljas i mån af tillgång för hälften af det ursprungliga priset.

9.

Statsvetenskaper.

A. Statsrätt.

† **Grundlagar,** Sveriges, jemte riksakten, konungaförsäkran, riddarhus-ordningen, instruktionerne för R. St. justitie-ombudsman och revisorer, ansvarighets-lagarne för stats-rådet m. fl. samt fullmäktige i R. St. bank och riksgälds-kontor, äfvensom eds-formulärerne för rikets embetsmän. Ny uppl., jemväl innehållande motiverna till regerings-formen och tryckfrihets-förordningen, samt 1810 års Konstit. Utskotts memorial rörande national-representationen. 1844. 3 opag. + 252 s. 8:o. 1,50.

Grundlagar, Sveriges, dels enligt deras lydelse före d. 22 Juni 1866, dels nya Riksdags-ordningen af sistnämnda dag, med deraf föranledda ändringar. De såkallade constitutionella stad-

garne, Constitutions-utskottets memorialer 1809—10 med förslagen till grundlagarne, statsrådsprotokoll 1863 med motiver till nya riksdags-ordningen. Norges Grundlov. Med en historisk inledning om svenska statsförfattningens historiska utveckling, hänvisningar till paralellställen, prejudicater, anmärkningar m. m. samt Supplement af år 1873. Utgifna af *Christian Naumann.* 3:e uppl. 1866, 1873. VIII + + 848 s. 8:o. 6,00; neds. h. 3,50, b. 5,00.
1:a uppl. 1859 (Malmö), 2:a 1862.

Grundlagar, Sveriges, och s. k. konstitutionela stadgar, jemte utdrag af kommunallagarne, kongl. kungörelsen angående vissa domsagors och städers indelning i valkretsar, m. m., samt Norges Grundlov. Med utförligt register öfver Sveriges grundlagar och riksakten. Ordnade och utgifna af *C. G. Strandberg.* 1866. IV + 281 s. 8:o. h. 2,00, cl.b. 2,50.
—— Supplement till föreg. utgifvet af *H. I. Arwidsson.* 1870. s. 283—370. 8:o. 0,50.
Tills. med suppl. b. 2,75.

Grundlagar, Sveriges, och s. k. konstitutionella stadgar, jemte utdrag af kommunal-lagarna, kungörelser ang. indelning i valkretsar för riksdagsmannaval, riksdagens arbetsordningar m. m., samt Norges Grundlov. Med utförligt register öfver Sveriges grundlagar och riks-akten. Utgifna af *G. R. Lilienberg.* 2:a uppl. 1877. 1 opag. + 271 + 1 opag. s. 8:o. h. 1,75, kart. 2,25, b. 2,75.
1:a uppl. 1874.

Naumann, Christian, Sveriges statsförfattningsrätt. 8:o.
Bd. 1 (i 4 häften). 1876—79. XX + 708 s. 10,00.
Statsförfattningens historia. Ny uppl., öfversedd och tillökad.
1:a uppl. 1844.

Bd. 3: häft. 1. 1863. VIII + 1 — 206 s. 2,00.
Om svensk medborgarerätt.

Bd 3: häft. 2. 1868. V + 1 opag. + 207 — 600 s. 3,00.
Om riksståndens privilegier, Om folkrepresentationen enligt förra riksdagsordningen, Historik rörande nationalrepresentationens ombildning 1809—1868, Nu gällande riksdagsordnings val-lagar.

Bd. 4: häft. 1—2. 1871, 72. 3 opag. + 1 — 292 s. 2,10.
Riksdagen och dess rättigheter.

Bd. 4: häft. 3. 1873. 3 opag. + 293 — 476 s. 1,50.
Om arbetsordningen vid riksdag, Om justitie-ombudsmans-embetet, Om Högsta domstolens och statsrådets ansvarighet.

Bd 4: häft. 4. 1874. 2 opag. + 477 — 652 s. 1,75.
Om tryckfrihet, Yttrandefrihet i muntligt tal och i otryckt skrift, Om undervisningsfrihet. [Register till alla 4 banden.]
Bd 2, Lund 1856, 57 (F. A. Everlöfs förl.).

Rydin, H. L., Svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhet. Afhandling i statsrätt. Del. 1—2 (2:a delen i 2 häften). 1873—79. VI + 259 + 1 opag.; XII + 387; XII + 412 s. 8:o. 11,50.

En anmälan af verkets första del (*i Svensk Tidskr. 1873, s. 531*) afslutas med följande ord:

Då intet tvifvel kan råda derom att den utlofvade andra delen skall blifva af samma beskaffenhet, som den nu utkomna, så komma vi att angående vår representation få ett arbete, som torde kunna mäta sig med de bästa, som främmande länders literatur har att i motsvarande del uppvisa. Det blir ett verk icke blott af synnerlig vigt för alla dem, som i vetenskapligt syfte önska taga kännedom om våra statsrättsliga förhållanden, utan ock en så godt som oumbärlig handbok för alla dem, som skola deltaga i tillämpningen af de stadganden, som äro arbetets föremål, för riksdagsmän, kommunalmän o. s. v.

Siljeström, P. A., Lag och rätt. Kort sammandrag af fäderneslandets statskunskap, äfvensom af Norges Grundlov, till läsning i folkskolan och hemmet. 4:e, med författarens tillstånd öfversedda uppl. 1879. 58 s. 12:o. 0,40.

1:a—2:a uppl. 1871, 3:e 1875.

—— Den hyperboreisk-juridiska eller juridisk-hyperboreiska kritiken granskad. Tillika något om författandet af böcker för folkskolan. 1871. 52 s. 8:o. 0,50.

Utgör svar på en i Naumanns Tidskrift för lagstiftn., lagskipn. o. förvaltn. införd recension öfver föregående arbetes 1:a upplaga.

B. Politik

Anföranden inom riks-stånden, vid urtima riksdagen år 1844, rörande föreslagen förändring af Sveriges statsförfattning. 1844. 132 + 227 + 54 s. 8:o. 3,00, neds. 2,00.

[**Askelöf, J. C.**,] Ett och annat ur tidningen Svenska Minerva. 1834. 1 opag. + 151 s. 8:o. 1,50, neds. 0,75.

[**Beskow, B. v.**,] Pappers-kråkorna. Ett tidnings-äfventyr i Julii 1840. Fem minuters skämt af *Qvintinus Carbasius*, Jubelstudent. Strengnäs 1840. 1 opag. + 31 s. 12:o. 0,37.

[——] Systemet, ett riksdags-samtal år 1840. (Aftryck ur Svenska Biet.) 1840. 16 s. 8:o. 0,25.

[——] Om den behandling, som frågan rörande Kabinetts-kassans skuld rönt vid Riksdagen. (Ett bidrag till Sveriges riksdagshistoria.) 1841. 64 s. 12:o. 0,50.

[——] Idéer till ett nytt representations-förslag. (Ur tidn. Svenska Biet.) 1841. 16 s. lit. 8:o. 0,10.

En från konservativ synpunkt skrifven satir öfver vid den tiden framstälda yrkanden om representationens ombildning.

Bref till lord Palmerston angående en internationelt-politisk fråga; af en paria i det europeiska statsförbundet. 1863. 21 s. 8:o. 0,50.

Bör och kan svenska folket försvara sig? Aftryck ur Kongl. Krigsvetenskaps-akademiens Tidskrift för 1871 (1:a häft.). 1871. 22 s. 8:o. 0,30.

Carey, Henry C., Den nordamerikanska politiken i sina verkningar på folket och statsskicket. Skildrad i bref till Unionens president. Öfvers. af *S. J. Callerholm.* 1860. X + 273 + 1 opag. s. 8:o. 2,25, neds. 1,00.

Åt hvar och en, som vill lära känna nordamerikanerna i ekonomiskt, moraliskt och politiskt hänseende, och särskildt åt hvar och en, som af pligt eller intresse sysselsätter sig med de brännande frågorna om frihandel och skyddssystem, om banksedlar och ädla metaller, om kapitalbrist och stigande räntor, erbjuder detta arbete rika ämnen till lärdom och begrundande.

[**Dalman, W. F.,**] En kort återblick på svenska riksdagarne under vårt nya statsskick, hufvudsakligen med afseende på representationsfrågans behandling. 1861. 68 s. 8:o. 0,75, neds. 0,25.

Deux détroits. Quelques réflexions sur la phase actuelle de la question d'Orient. 1879. 1 opag. + 125 s. 8:o. [Distr.] 2,00.

[**Ekholm, Gust.,**] Om behofvet af en förbättrad representation, jemte några strödda anmärkningar i dermed sammanhang ägande ämnen. 1829. VIII + 48 s. 8:o. 0,50, neds. 0,15.

[**Ewerlöf, F. A.,**] Betraktelse öfver svenska ständerna och deras ombildning, af förf. till "En blick på handels- och penningeställningen i Sverige". 1848. 2 opag. + 122 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

Forssell, Hans, Studier och kritiker. 1875. 536 s. 8:o. 5,00.

Innehåller: Oliver Cromwell; En nutidens talare; Napoleon I:s historia; Svensk statskyrka; Merkantilism; Individualism och sjelfstyrelse; Den andra Oktober 1871; Värnepligt; Materialism; Tyskland, Frankrike och Sverige; Kyrka och stat i det 19:e århundradet; Norrland 1571—1870.

Förslag till svenska representationssättets ombildning, uppgjordt af den utaf åtskillige Ridderskapets och Adelns medlemmar utsedde komité och, såsom motion, till R. H. S. Konstitutions-utskotts pröfning ingifvet af *Fr. Åkerman.* 1844. 40 s. 8:o. 0,40, neds. 0,10.

Geijer, E. G., Litteraturbladet. 1838, 39 med Bihang (om representationsfrågan, 3 häften). 1838—40. 248; 258; 20; 24; 24 s. 8:o. tills. 8,65, neds. 2,00.

—— Om vår tids inre samhällsförhållanden i synnerhet med afseende på fäderneslandet. Tre föreläsningar ur den hösten 1844 i Upsala föredragna historiska kurs. 1845. 4 opag. + 140 + 1 opag. s. 8:o. 2,00, neds. 1,00.

Geijer, E. G., Ueber die inneren gesellschaftlichen Verhältnisse unserer Zeit mit besonderer Rücksicht auf Schweden. Drei Vorlesungen aus dem im Herbste des Jahres 1844 in Upsala vorgetragenen geschichtlichen Cursus. Aus dem Schwedischen von *U. W. Dieterich.* 1845. 5 opag. + 148 s. 8:o. 2,00, neds. 1,00.

[Lagerhjelm, Per,] Betraktelser öfver national-representationens ombildning i Sverige. 1850. 1 opag. + 55 s. 8:o. 0,50.

Machiavelli, Niccolò, "Fursten". Öfvers. af *Rudolf Afzelius.* 1867. 2 opag. + 91 s. 8:o. 0,75.

Den store Florentinarens namn är mera kändt än hans arbeten, och det är derföre en glädjande företeelse att se hans mest berömda verk införlifvadt med vår literatur i en så god öfversättning som denna. Öfversättaren har låtit arbetet föregås af en liten biografisk skiss, som tillika gifver några för allmänheten intressanta upplysningar angående M:s skrifter.

(Nordisk Tidskrift, Tilläggsbladet n:r 3, år 1868.)

Memorial, Rikets höglofl. Ständers Constitutions-utskotts vid 1840 års riksdag afgifne, angående national-representationens ombildning. 1840. 226 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

Ministerkrisen. Några anmärkningar af *G. N.* 1871. 39 s. 8:o. 0,50.

[Nyblæus, Gustaf,] Ytterligare i försvarsfrågan af *G. N.* 1878. 39 s. 8:o. 0,75.

Innehåll: 1. Tre anmärkningar vid härordningsförslaget af år 1878. — 2. Hvad innebär allmän värnpligt? — 3. Skolungdomens vapenöfningar.

Ord, Några, om unionsfrågan och hennes behandling. 1861. 43 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

Ord, Några, till de nio-tiondedelarne af svenska folket om national-representationens ombildning, af *en sann fosterlandsvän.* 1850. 27 s. 8:o. 0,35, neds. 0,15.

Prevost-Paradol, L. A., Det nya Frankrike. Öfvers. 1869. VIII + 263 + 1 opag. s. 8:o. 2,00, neds. 1,00.

Representationsförslaget, Det hvilande. 1848. VIII + 82 s. 8:o. 0,75, neds. 0,15.

[Rudenschöld, Thorsten,] Tankar om vår tids samhällsfrågor, tillegnade Skaraborgs läns hushållnings-sällskap af dess sekreterare. 1848. 76 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

[Rydqvist, J. E.,] De civila embetsmännen i Sverige. 1838. 37 s. 8:o. 0,35, neds. 0,15.

[——] Tidens oro och tidens kraf. Betraktelser under riksdagen 1840. Häft. 1—2. 2:a uppl. af Häft. 1. 1840. 121; 5 opag. + 224 + 1 opag. s. 8:o. 1,50, neds. 0,75.
1:a uppl. af Häft. 1 1840.

Strid, De constitutionella tidningarnes, mot den falska liberalismen år 1835. Strengnäs 1836. X + 464 s. 8:o. 3,00, neds. 1,00.

[Sturzen-Becker, O. P.,] Den skandinaviska frågan. Några betraktelser i sak af *Arnliot Gellina.* 1857. 68 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

Herr **O. P. Sturzen-Beckers** "Tvenne vändpunkter" närmare betraktade. 1856. X + 53 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

[Svedbom, P. E.,] Gjallarhornet. Första stöten. 1841. 48 s. 12:o. 0,25, neds. 0,10.

[Swederus, G.,] Det nya tåget öfver Bält. Förslag uppgjordt af förf. till skriften: "Var 1812 års politik en nödvändighet?" 1856. IV + 70 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

† **Tableau** öfver det hvilande förslaget till nationalrepresentationens ombildning. 1844. foliopat. 0,25.

Theorell, S. L., Betraktelser och handlingar hörande till reformen i nationalrepresentationen och allmänna lagen. Häft. 1. 1846. 1 opag. + 175 + 1 opag. s. 1,50, neds. 0,50.

Tocqueville, Alexis de, Om folkväldet i Amerika. Öfvers. [4—6:] jemte anmärkningar af *Fr. Eimele.* Del. 1—6. 1839—46. 2 opag. + 284; 2 opag. + 276; 2 opag. + 295; XIV + 277; IV + 255; IV + 246 s. 12:o. 9,00, neds. 4,00.

C. Politisk ekonomi.

† **Agardh, J. M.,** Om bank-väsendet och penninge-theorien. [Utgifven af *J. G. Agardh.*] 1865. 2 opag. + 458 + 2 opag. s. 8:o. 3,50.

Arnberg, Wolter, Om arbetets och bytets frihet. Trenne föreläsningar. 1864. 1 opag. + 92 s. 8:o. 0,75.

Den stora uppmärksamhet, dessa föreläsningar ådrogo sig, framkallade från flera håll en önskan om deras offentliggörande genom trycket. De innehålla en klar öfversigt af den politiska ekonomiens resultat: i den första skildras *hufvuddragen af arbetets historia*, i den andra *de ekonomiska lagarne för produktionen och bytet*, och i den sista *frihandeln och skyddssystemet.*

Arrhenius, C. M., Om de i Tyskland nyligen inrättade ränteförsäkringsanstalter till förmån för dem, som genom ringa bidrag vilja bereda sig lifstidspensioner. 1842. 47 + 3 opag. s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

Björnstjerna, M., Om tillämpning af fond- eller stock-systemet på Sverige, samt om nödvändigheten deraf för realisationens bestånd; landets förkofran och landets försvar. 2:a uppl. 1842. 52 s. 8:o. 0,50, neds. 0,15.

1:a uppl. 1829.

[Carlquist, C. G.,] Några ekonomiska analogier. 1864. 1 opag. + 45 s. 8:o. 0,50, neds. 0,15.

Carlquist, C. G., Om bankerna. Vördsam promemoria till herr statsrådet och chefen för Kongl. Finans-departementet, afgifven d. 24 Febr. 1870. 1870. 51 s. 8:o. 0,75, neds. 0,50.

Chevalier, Michel, Om myntet. Afhandling i politisk ekonomi. Öfvers. från 2:a omarbetade och betydligt tillökade uppl. af *O. S. Rydberg*. 1867, 68. VIII + 501 s. 8:o. 6,00, neds. 3,00.

Att *Michel Chevaliers* berömda afhandling *Om myntet* i en vårdad öfversättning blifvit tillgänglig för den svenska allmänheten, kan icke vara annat än glädjande för hvar och en, som känner betydelsen för ett folk deraf, att de rådande begreppen om de ekonomiska lagarne äro klara och bestämda. — — — Den senare tidens allvarliga bemödanden att åstadkomma enhet i Europas myntförhållanden, och den rol, som det franska myntsystemet i dessa bemödanden fortfarande torde komma att intaga, gör ett allmännare studium af penningens verkliga funktioner i vår tid mera än någonsin nödvändigt.
(Nordisk Tidskrift, utgifven af Hamilton, 1867, Tilläggsblad n:r 15.)

Clément, Ambroise, Den politiska ekonomien i sin närvarande utveckling. På svenska utgifven med inledning och tillämpning på fäderneslandets förhållanden af *C. F. Bergstedt*. 1868. LXII + 539 + 4 opag. s. 8:o. 4,50, neds. 2,50.

Bland Adam Smith's efterföljare intager *Ambroise Clément* ett högt aktadt rum. Han gjorde sig först bemärkt 1846 genom ett värderikt arbete, hvari han undersökte fattigdomens orsaker; — — — till sist fulländar han den noblaste författareverksamhet genom sin *Essai sur la science sociale* (1867), — ett arbete, som, såsom den svenske utgifvaren säger, kan betecknas som "en mogen frukt af en lång lefnads ansträngda studier och mångsidiga erfarenhet". Det är förra delen af detta arbete, som hr Bergstedt lemnat på vårt språk, hvarjemte han försett sin öfversättning med det tillägg, som hennes titel angifver; endast den framställning af de moralfilosofiska systemen, hvarmed Clément inleder originalet, är utesluten. Den svenske läsaren får emellertid en rik ersättning för det uteslutna i utgifvarens inledning. Skrifven med hr Bergstedts klarhet och elegans, utgör denna en hel liten kurs i den politiska ekonomiens historia, med särskild tillämpning för oss, flärdlös, sakrik, ädelsinnad och varm. Originalet är eljest bibehållet oförändradt.
(Post o. Inr. Tidn. 1870, n:r 97.)

Ehrenheim, Pehr von, Några ord i bankfrågan. 1870. 24 s. 8:o. 0,50, neds. 0,25.

Fond-systemet, Om. 1840. 16 s. 8:o. 0,25.

Arbetet är hufvudsakligen grundadt på *C. A. Agardhs* skrifter i ämnet.

[Palmstierna, C. O.,] En sida af vår statshushållning, 1855—1870. 1869. 22 s. 8:o. 0,50.

Rau, Karl H., National-hushållnings-lärans grundsatser. Öfvers. efter 4:e tillökta och förbättrade uppl.; jemte prof. *P. E. Bergfalks* yttrande om detta arbete. 1843. XI + XIII + 792 + 3 opag. s. 12:o. 4,50, neds. 2,50.

Professor *Bergfalk* yttrar i sitt intressanta företal bland annat: "Men hvarken i nyss omförmälda läroböcker eller uti någon annan mig bekant finner man på en gång de ämnen, hvilka obestridligen tillhöra nationalekonomien, så fullständigt upptagna och så ändamålsenligt anordnade, samt de särskilda satserna med den opartiskhet framstälda och med den rikedom af väl valda fakta upplysta, som i detta verk". Ehuru vetenskapen nu inträdt i ett nytt utvecklingsmoment, skall dock, yttrar samma auktoritet, "Rau's arbete alltid förtjena uppmärksamhet, och ingen, som med ren kärlek till sanningen genomläst och genomtänkt detsammas innehåll, skall ångra den tid, han derpå användt".

Riese den yngre, Adam, Handelsministern på sex timmar. En dröm. Prisbelönt af Handelsföreningen i Hamburg. Öfvers. från tyskan. 1857. 62 s. 8:o. 0,75, neds. 0,25.

Siljeström, P. A., Anförande i Riksdagens andra kammare d. 6 Maj 1867, angående jordbrukets finansiela ställning (i anledning af det för denna fråga nedsatta Särskilta Utskotts utlåtande). 1867. 18 s. 8:o. 0,15.

Wingård, Johan af, Populär afhandling angående skottska banksystemet (från *Chambers Edinburgh-Journal).* 1840. 2 opag. + 16 s. 8:o. 0,25.

Öfversigt af de vigtigaste ärendernes behandling vid 1840 års riksdag. Aftryck ur Riks-ståndens protokoller. 8:o.
[Häft. 1.] Om skattejemkningen. 1840. 2 opag. + 138 s. 1,00, neds. 0,50.
Häft. 2. Om tullförfattningarne. 1840. 1 opag. + 167 s. 1,00, neds. 0,50.

D. Fattigvård och fångvård.

Brinck, Carl Olof, Berättelse om Londons polis, på Kongl. Maj:ts allernådigste befallning afgifven till herr Öfver-ståthållaren. 1851. 199 s. st. 8:o. 3,50, neds. 1,00.

—— Till Kongl Maj:t underdånigst afgifven berättelse om Englands straff-anstalter och fångvård. 1853. 217 s. st. 8:o. 4,00, neds. 1,00.

Cederschiöld, Robert, Några ord om den falska och den sanna filantropien; om den falska kommunismens besegrande af den sanna; samt om skyddsföreningar och fattigvård. 1847. 136 s. 8:o. 1,25, neds. 0,50.

Hultgren, O. J., Om pauperismen. Bidrag till Sveriges fattigvårds-lagstiftnings historia. 1855. 108 s. 8:o. 1,00, neds. 0,50.

Olivecrona, K., Om orsakerna till återfall till brott och om medlen att minska dessa orsakers skadliga verkningar. 1872. 3 opag. + 124 s. 8:o. 2,00.

Denna skrift, som vunnit ett stort och välförtjent uppseende så inom som utom landet, hvarom talrika yttranden i tidningar och tidskrifter bära vittne, har äfven af Riksdagens Justitie-ombudsman blifvit gjord till föremål för en längre granskande uppsats, upptagande större delen af denne embetsmans berättelse till 1873 års riksdag, uti hvilken uppsats uttalas det allmänna omdömo om förevarande arbete, att det "icke allenast utförligare och vältaligare, än granskaren förmått, skildrar de förmenta bristerna i fängelseväsendet, strafflagstiftningen och sättet för de brukliga straffens verkställande, utan ock — hvad bättre är — framställer förslag till nämnda bristers afhjelpande".

Olivecrona, K., Åkerbruks-kolonien i Mettray. (La colonie agricole de Mettray.) 1873. 49 s. 8:o. 0,60.

Swederus, G., Om fattigväsendet. (En reseberättelse.) 1847. VIII + 651 + 2 opag. s. 8:o. 5,25, neds. 1,00.

Uti detta arbete föreligga frukterna af en lång erfarenhet och speciela studier, utvidgade under en mer än treårig resa, som förf. företog på offentligt uppdrag i afsigt att undersöka fattigdomen i dess förhållande till näringsväsendet samt den dermed i sammanhang stående lagstiftningen.

Wenström, Carl Edmund, Om fattigvården. Försök tillegnadt fattigvårdsstyrelser och socknenämnder. 1857. 73 + 1 opag. s. 8:o. 0,75, neds. 0,25.

Öfversigt af fattigvårds-komiténs betänkande af *en riksdagsman*. 1840. 71 s. 8:o. 0,75, neds. 0,50.

Tillägg.

Bergstrand, Vilh., Svenska statsförvaltningen förr och nu. (Utgifven af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande.) 1880. 43 s. 8:o. 0,50.

Tilläggshäfte till Läsning för folket. Ny följd n:r 1.

Fåhræus, Ol. Im., Skildringar ur det offentliga lifvet. 1800. 1 opag. + 335 + 1 opag. s. 8:o. 4,50.

Hildebrand, Bror Emil, Minnesteckning öfver Jonas Hallenberg. Föredragen på Kongl. Vetenskaps-akademiens högtidsdag d. 31 Mars 1880. 1880. 35 s. 8:o. 0,60.

Hildebrand, Hans, Sveriges medeltid, kulturhistorisk skildring.
Del. 1 : 1. 1879. 112 s. med 20 träsnitt. 8:o. 2,00.
Del. 1 : 2. 1880 s. 113—224 med 109 träsnitt 8:o. 2,00.

Arbetet kommer att bestå af fyra delar af följande innehåll:

Del. 1. Bok. 1. *Landsbygden.* Landet. Allmogen. Lifvet. Arbetet (jordbruket m. m.). Skatterna. Lapparne i Sverige. Svenskarne i Estland.

Bok. 2. *Städerna och de privilegierade näringarna.* Städerna. Borgerskapet. Handverk. Handel. Bergverk. De stora fiskerierna. Mått och vigt. Mynt. Den ekonomiska ställningen. Samfärdsel.

Del. 2. Bok. 3. *De högste i samhället.* Konungen. Stormännen. Boståder och inredning. Drägt. Smycken. Nöjen (tornej m. m.). Heraldik.

Bok. 4. *Krig.* Befästningar. Landkrig. Sjökrig.

Bok. 5. *Kyrkan.* Kyrkorna och deras inredning. Presterskapet. Gudstjensten. Klostren.

Del. 3. Bok. 6. *Litteratur och vetenskap.*

Bok. 7. *Konsten.*

Del. 4. Bok. 8. *Nöd, barmhertighet föreningsväsen.* Trälen. Den biltoge. Fången. Fattiga och sjuka. Hospital och fromma stiftelser. Gillena.

Bok. 9. *Lag och häfd.* Den fredliga sammanlefnadens garantier. Lagarne. Rättegångssättet. Straffen.

Bok. 10. *Medeltidens verldsåskådning.* Hvad menniskan tänkte om sig sjelf, om Gud, englar och helgon, om verlden. Symbolik.

Historiskt Bibliotek, utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 1880. Häft. 1. 250 + XLII + 12 s. 8:o. 4,00.

Sprinchorn, C., Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid. — *Westling, G. O. F.*, Det nordiska sjuårskrigets historia. II. — *Carlson, E.*, Sverige och Preussen 1701—1709.

Häft. 2. 1880. 256 s. 8:o. 3,50.

Bæhrendtz, F. J., Om Sveriges förhållande till Ryssland under Konung Gustaf IV Adolfs Förmyndarstyrelse. I. — *Fyhrvall, O.*, Bidrag till Svenska Handelslagstiftningens historia. I. Tjärhandelskompanierna. — *Sjögren, O.*, Johann Reinhold Patkull. — *Bergström, Sk.*, Wulff Grijp emot Lars Wiwallium.

Häft. 3 (sluthäfte). 1880. 81 + 11 opag. 8:o. 1,50.

Bæhrendtz, F. J., Om Sveriges förhållande till Ryssland under Konung Gustaf IV Adolfs Förmyndarstyrelse II. — *Hjärne, H.*, Ur brefvexlingen mellan konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj. — *O. A.*, Anteckningar vid studiet af andra delen af Geijer, Svenska Folkets historia. — *Granlund, V.*, Schwedensäule och Gustafsburg. Två svenska minnesmärken vid Rhen. — *Grot, J.*, Om Katarina I:s härkomst, öfvers. från ryskan af *Th. Westrin.*

Föregående delar, se ofvan sid. 42.

Historisk Tidskrift, utgifven af svenska historiska föreningen genom *E. Hildebrand.* 1 årg., häft. 1. 1881. 128 + XXIV s. 8:o. [Distr.]

Berättelse om Svenska historiska föreningens bildande. — *Carlson, F. F.*, Carl XII:s första regeringsår. — *Hjärne, H.*, En rysk emigrant i Sverige för 200 år sedan. — *Montan, E. V.*, De äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid. — Strödda meddelanden och Aktstycken. — Öfversigt och Granskningar. — Tidskriftsöfversigt. — Ledamotsförteckning för 1880.

Möller, P. von, Strödda utkast rörande Svenska jordbrukets historia 1. 1881. 96 s. 8:o. 1,25.

Naumann, Christian, Sveriges statsförfattnings-rätt. Ny uppl., öfversedd och tillökad. Bd. 2: Häft. 1—2. 1880. s. 1—288. 2,00.

Inledning. — Om svenska staten i allmänhet, Sveriges och Norges förening. — Om konungen.

Föregående delar, se ofvan sid. 72.

Palmstierna, Carl Fredrik, Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878). 1880. 218 + 1 opag. s. 8:o. 3,25.

Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning. 8:o.

1. *Zlobin, K. K.*, De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af kejsar Alexander I:s regeringstid intill Finlands förening med Ryssland. Öfvers. af *H. Hjärne.* 1880. 119 + 1 opag. s. 1,50.
2. Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II sedermera verklige geheimerådet *A. V. Chrapovitskijs* dagbok 1787—1792. Öfvers. af *Carl Silfverstolpe.* 1880. V + 128 s. Med ett porträtt. 8:o. 1,75.

Selander, N., Karta öfver de norra polarländerna och de svenska polarfärderna. 4 blad. Uppfodr. på cirkelrund pappskifva. 6,50.

Styffe, Carl Gustaf, Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografien. 2:a uppl. öfversedd och tillökt. 1880. XVI + 416 s. 8:o. 5,50.

Svahn, Oscar, Paulus Genberg. Minnesteckning vid Kalmar stifts prestmöte d. 27 Aug. 1879. Kalmar 1880. 104 + 2 opag. s. 8:o. [Distr.] 1,25.

1:a uppl., se ofvan sid. 49.

Velander, J. P., Förberedande lärobok i geografi, på grundvalen af prof. Ed. Erslevs läroböcker utarbetad. Med 65 bilder. 1881. 176 s. 8:o. [Distr.] H. 1,60; b. 2,00.

HISTORISKT BIBLIOTEK

utgifvet af

CARL SILFVERSTOLPE

fullständigt i sju delar (åren 1874—1880) kostar i bokhandeln enligt åsatt pris **57 kr. 75 öre.**

Medlem af »*Svenska Historiska Föreningen*» lemnas emellertid tillfälle att förvärfva sig detta verk

för ett pris af **30 kronor,**

för hvilket ändamål nedanstående beställningssedel, behörigen ifyld, bör insändas till *Svenska Historiska Föreningens Sekreterare*, adress: *Riksarkivet, Stockholm.* Är reqvirenten boende i landsorten torde för beqvämlighetens skull liqviden få uttagas medelst »efterkraf», å *posten* eller å *jernväg.* Fraktkostnaden bestrides af reqvirenten.

Särskilda delar af verket kunna jemväl erhållas efter reqvisition i den ordning, ofvan angifves. Priset är i så fall det hvarje del åsatta med $33^1/_3$ % rabatt derå.

Undertecknad, medlem af *Svenska Historiska Föreningen*, får härmed reqvirera

HISTORISKT BIBLIOTEK

utgifvet af

CARL SILFVERSTOLPE

åren 1874—1880, fullständigt i sju delar med register,

för ett pris af 30 kr.

Namn: ....

Titel: ....

Adress för försändelse å jernväg: ....

» » » å posten: ....

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

ANDRA ÅRGÅNGEN.

1882.

STOCKHOLM 1882.
KONGL. BOKTRYCKERIET,
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Bilagor.

Historia och kulturhistoria.

AF

HANS HILDEBRAND.

Ofvanstående två ord hafva på grund af hvarjehanda förhållanden under den senaste tiden ofta blifvit stälda vid sidan af hvarandra och dervid har diskuterats förhållandet mellan de discipliner de beteckna eller, der en formlig diskussion ej kommit till stånd, har frågan om deras inbördes ställning likväl så att säga legat i luften och framkallat yttranden i olika riktningar. Se vi på de två uttrycken i och för sig, synes det som 'historia' borde vara det generela, 'kulturhistoria' allenast en särskild form af historia. Vi måste dock, innan vi fästa oss dervid, minnas att vetenskapernas namn icke alltid, sedan vetenskaperna hunnit under loppet af århundraden utbilda sig, äro fullt exakta, emedan många af dessa namn gåfvos i en forntid, då man ännu icke mäktade ana hvad den nydöpta forskningsarten skulle varda. Då historien är en af de äldsta vetenskaperna, ligger en sådan skefhet i beteckningen alltid inom möjlighetens område. Men hvad än namnet från början betecknar, just derföre att historien är så gammal, borde icke något tvifvel finnas om hvad dermed bör förstås — liksom i vår tid ingen, som icke är fullkomligt främmande för allt vetenskapligt, kan vara i okunnighet om hvad det är för en vetenskap, som betecknas t. ex. med namnet botanik. Kulturhistorien, å andra sidan, är en ny vetenskap och åt sådana hafva namn gemenligen gifvits med fullt medvetande om deras uppgift, och på grund deraf borde intet tvifvel råda om det, som med detta namn betecknas.

Likväl är det omisskänligt, att en viss oklarhet råder i uppfattningen af de två vetenskaperna och deras inbördes ställning, en oklarhet, som röjer sig dels i en viss misstämning mellan deras

respektive idkare, hvilken ibland yttrat sig i mer eller mindre bittra anmärkningar, dels i bestämda uttalanden af och om de olika målsmännens anspråk. Särskildt har jag funnit mycken oklarhet rörande kulturhistoriens uppgift och betydelse. Jag fäster mig härvid icke vid hvad den stora hop kan säga, som står fjärran från vetenskaplig forskning, utan vid uttalanden af personer, som sjelfva egnat sig åt vetenskapens tjenst.

Det är i detta afseende tre fall, som synas mig vara ganska betecknande och derföre värda att här anföras.

Förlidet år började utgifvandet af ett arbete, som uppgifves skola skildra »ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia»; det senare uttrycket är tydligen icke annat än en öfversättning af det oftare använda ordet kulturhistoria. Åt arbetets innehåll egnar jag här ingen uppmärksamhet, utan håller jag mig endast till det detaljerade program, som förekommer i en arbetet bifogad anmälan. Detta program bör tydligen gifva oss en föreställning om hvad författaren menar med kulturhistoria.

Författaren vill icke inskränka sig till att skrifva de kongliga familjernas, officerarnes och ämbetsmännens eller med andra ord konungarnes och konungatjenarnes historia, utan vill, för att godtgöra den ensidighet, till hvilken man hittills gjort sig skyldig, skrifva svenska folkets historia under konungarnes samt dervid visa, huru litet krig och fredsslut haft inflytande på folkets andliga utveckling, hvilken ju skall vara tillvarons högsta ändamål, huru stundom folket varit lyckligast under de odugligaste regenterna och sjelft framfödt ur kojorna sina profeter och välgörare. Han vill äfven skildra lifvet i det lilla, det obemärkta. Hans arbete skall således blifva en historia om det skenbart obetydliga, om menniskorna, deras utseende, språk, skick, sed och sedlighet, om de olika ståndens belägenhet, huru 'de hade det' i det tysta lifvets små förhållanden, under det att den stora historien bullrade utanför, från sjelfva konungen och ned till stafkarlen. Han vill visa, huru de bodde, huru de åto och drucko, huru de klädde sig, roade sig, gifte sig, döptes, begrofvos; han vill förtälja om bonden, fiskaren, hur han tagit råmaterialet ur jorden och sjön och huru arbetaren förädlat det, huru köpmannen afyttrat det.

Programmet visar, att författaren å ena sidan vill gifva en positiv framställning, hvarvid han ämnar företrädesvis fästa sig

vid det lilla, under det han å den andra sidan inlåter sig i strid med den hittills rådande uppfattningen af historiens uppgift, särskildt sådan denne fattades af Erik Gustaf Geijer. Enligt min uppfattning vitnar den konflikt, hvilken programmet förråder, derom att han icke till fylles satt sig in i förhållandet mellan historien och kulturhistorien, in i de olika uppgifter, som äro satta för den ena och den andra. Om han i detta gör historien orätt, så gör han samtidigt kulturhistorien orätt genom att i sitt program oskäligt framhålla det lilla — så mycket mera oskäligt, som hans förkärlek för det lilla uppenbarligen är framkallad af skäl, som smaka mer af politik än af kulturhistoria.

Dessa skäl och af dem framkallade uttalanden hafva hos politiska meningsfränder väckt lifligt bifall, under det den vetenskapliga, i allmänhet den på sakkännedom grundade kritiken varit enig i att uttala en förkastelsedom. Man har, i fråga om programmet, i främsta rummet tadlat och tillbakavisat hans anfall på vår historiska skola. Man har deremot förbisett eller alltför litet framhållit den oklarhet, som vidlåder den positiva delen af programmet — det lyte, som jag i detta sammanhang finner betänkligast.

När jag på detta sätt instämmer i och skärper tadlet, vill jag dock icke fördölja, att äfven om författaren orätt uppfattat förhållandet mellan historia och kulturhistoria, finnes bakom förlöpningen något, som verkligen är godt och som är väl att beakta. Det är mycket möjligt, att han alldeles sjelfständigt kommit dertill, men i sådant fall är han likväl icke den första, ty andra hafva redan före honom tänkt klarare, framför allt hofsammare uttalat detsamma. För att anföra ett exempel, hänvisar jag till Heinrich Ritters »Offener Brief an Leopold von Ranke über deutsche Geschichtschreibung», tryckt i början af år 1867.

Det andra fallet är detta första alldeles motsatt. En anonym författare, som visar sig synnerligen väl hemmastadd på det historiska området, har mot slutet af förra året uttalat sig på följande sätt: »Det har blifvit modernt att skrifva kulturhistoria. Slagordet för dagen är, att man i den hittills allt för mycket upphöjda statshistoriens ställe nu skall hafva en folkets historia och helst en sådan som visar, huru folket i skilda tidsåldrar ordnat sitt dagliga lif, en historia, som både skall vara mycket värdefullare och mycket intressantare än den gamla. Försätter man en sådan jämförelse med något krydda af s. k.

folkvänliga fraser, kan det ock till en tid lyckas att inbilla de godtrogne, att historien hittills sysselsatt sig med idel fåfängligt och ytligt snack om betydelselösa ting, att sådana saker som lagstiftning, styrelseskiften, krig och freder varit betydelselösa, — derför att de icke alltid omedelbart utgått från eller verkat på 'folket'.

»Mot en sådan ensidig och förvänd uppskattning af den s. k. kulturhistorien finnes det, utom andra, lyckligtvis ett mycket verksamt botemedel: den sålunda fattade historiens långtrådighet och brist på dragningskraft just för dem, som deraf skulle fängslas. — — Bristen skall just för den stora allmänheten förråda sig bland annat i den jämförelsevis stora enformighet, som dessa allmänna kulturbilder erbjuda. Ty omväxlingen, det rika skiftande, brokiga och fängslande lifvet, det framträder dock egentligen först deruppe i de stora samhällsbrytningarna, der de ledande männen i sin kamp om väldet äfven kämpat om samhällets öden med svärdets eller ordets makt. Ju längre man kommer in i folkets lif, ju djupare man kommer ned i folkets nedre lager, desto mer finner man, att förändringarna århundraden igenom ofta äro ringa och omärkbara, och ju mera slutligen tecknaren sänker sig till att företrädesvis syssla med det dagliga lifvets alldagligaste och lägsta former, desto mera visar det sig, att 'naturalismen' på detta som på andra områden straffar sig sjelf genom att förlora allt intresse.

»Vare härmed icke sagdt, att kulturhistorien saknar värde. Hon är naturligtvis en högst vigtig länk i vårt vetande om forntiden; men när hennes målsmän af hänförelse för sin forskning vilja — — upphöja henne till rangen af den högsta eller enda värderika historien, må det vara på sin plats att framhålla ensidigheten af ett sådant betraktelsesätt. Det finnes hela stora perioder af menniskoslägtets lif, om hvilka man tyvärr icke känner något mer än grafvarnas skick, vapnens och husgerådets ämne och form eller prydnadernas snitt, och hvilka äro så helt och hållet befriade från all besmittelse af personlighetens minnen, att man om då lefvande menniskor, kungar och höfdingar såväl som folkets män, ej känner något annat än ben och skallar, hvilka palæontologen bestämmer såsom han bestämmer hästens och hundens. Hittills har man plägat kalla dessa tider de förhistoriska just derför, att det personliga lifvets yttringar under de samma ej varit för oss kända; och sannerligen vi tro, att det

skall lyckas någon än så skicklig genre- eller stillebensmålare på det kulturhistoriska området att få vare sig vetenskapen eller den stora allmänheten att nöjas med en historia om den 'historiska' tiden, skuren efter arkeologiens mått. Nödtvungna stanna vi vid den torftiga kunskap om det förflutna, som hedenålderns grafvar erbjuda, men vi äro icke tvungne att helsa som ett framsteg försöken att ur vetenskapen om den 'historiska' tiden plocka ut kärnan och låta oss nöjas med skalet eller plocka bort frukter, blommor och blad och låta oss behålla blott rot och stam. Vi vilja gerna hafva bägge delarne eller alltsammans, såsom lifvet sjelft dem gifvit».

Just derför att författaren till ofvanstående rader i fortsättningen af sin uppsats visar sig vara en historiker af hög rang, anser jag hans yttrande om kulturhistorien vara af det yttersta intresse. Det visar — liksom flere yttranden af framstående svenska häfdatecknare — att vår historiska skola, för hvilken jag — det vare för säkerhets skuld tillagdt — hyser stor och uppriktig aktning, kunnat underlåta att göra det klart för sig hvari den s. k. kulturhistoriens uppgift egentligen ligger. Då man icke eger rätt att bedöma en sak efter missbruket af henne, är det obefogadt att tala om kulturhistoriens anspråk att uttränga och ersätta historien. Det är godt och väl, att kulturhistorien erkännes såsom berättigad för den 'förhistoriska' tiden, men det väcker förvåning, då antydan gifves, att skildringen af kulturen under den följande historiska perioden icke skall vara mera än halft om halft berättigad. Jag antager af allt hjerta den nyss anförda bilden af trädet med dess delar, så mycket mer som deri begås den inkonseqvensen, att roten och stammen, det väsentligaste, göres till föremål för kulturhistorien, under det historien nöjer sig med frukter, blommor och blad. Om bilden är korrekt, hvilket jag anser den vara, bör man deraf kunna draga den slutsatsen, att kulturhistorien är nödvändig för historien icke blott för skildringen af den tid, som ligger utom historiens egentliga område, utan ock för den historiska tiden.

Enligt min uppfattning ligger grundfelet i ofvan anförda yttrande deri, att kulturhistorien icke göres till annat än historiens tjenarinna, hvars hjelp anlitas när historien icke kan reda sig sjelf, under det kulturhistorien är en sjelfständig vetenskap, som allenast på grund deraf att hon måste befatta sig med den verklighet, som äfven utgör föremål för historien, betraktas med sneda blickar. Man skulle kunna känna sig frestad att anse afvog-

heten och misstänksamheten bära vittnesbörd derom, att den historiska skolan, trots de stora ord, som från hennes sida stundom uttalas, emellanåt känner att det är något som fattas henne.

Det tredje fallet är följande. En filosofie kandidat vid ett svenskt universitet anhöll för ett par år sedan att få för en tillämnad licentiatexamen blifva examinerad i nordisk arkeologi, en vetenskap, som icke var vid universitetet representerad. Det begärda tillståndet blef ej gifvet. Som jag ej har sett resolutionen, känner jag icke hvilka motiv, som deri anföras, eller om något motiv ens finnes deri angifvet för afslag. Så mycket vet jag, att under ett enskildt samtal yttrade en person, som på ärendets utgång utöfvade ett mäktigt inflytande, att han fann bifall omöjligt på grund deraf att nordisk eller jämförande arkeologi icke var en sjelfständig vetenskap, utan hörde helt och hållet under historiens domvärjo.

I detta fall anser jag det vara obehöfligt att göra några reflexioner. Jag vill allenast påminna derom, att vid Kristiania och Helsingfors universitet finnas lärostolar i nordisk arkeologi.

Jag antydde nyss, att en vetenskaps uppgift icke bör eller får tolkas efter hennes namn, utan efter den betydelse namnet af en och annan anledning fått. Ibland händer det att namnet är för trångt, i det vetenskapen omfattar mycket mera än benämningen omtalar. Med historien eger ett motsatt förhållande rum. Det grekiska ordet, som ursprungligen betecknar kunskap eller berättelse i allmänhet, fick redan under den helleniska forntiden samma betydelse som det nu har, d. v. s. berättelse om vigtigare tilldragelser inom ett folks lif. Men inskränkningen gick ännu längre. Redan under antikens tid förstod man med historia så godt som uteslutande politisk historia, en skildring af statssamhällenas och de ledande statsmännens handlingar och öden. Den kristna perioden med dess mäktiga kyrka gaf upphof till en klyfning af historien; från den tiden fanns vid sidan af statens en kyrkans historia. Den moderna tiden har arbetat i samma riktning. Det innevarande århundradets ökade forskningsflit och växande kritiska skärpa hafva framkallat en förut okänd mångsidighet i behandlingen af det historiska materialet och hör man derför nu omtalas historien om den ena eller den andra

specialiteten, hvilka dock alla stå i närmaste sammanhang med statslifvet.

Jag har nyss anfört ord af en svensk historiker, som visserligen icke gifver en formel definition af ordet historia, men likväl i tillräckligt tydliga ordalag angifver sin uppfattning af densamma. För honom är statshistorien det vigtigaste, hvilken till föremål har lagstiftning, styrelseskiften, krig och freder eller, som det på ett annat ställe heter, den yttre historien eller berättelsen om staternas växlande öden i krigisk och fredlig samfärdsel, hvartill ock hör personalhistorien eller berättelsen om de män, som, höjde öfver mängden, i sina bragder och lidanden gifvit uttryck för statens och hela folkets lif. Visserligen medgifves, att den s. k. kulturhistorien är en gren af historisk forskning, hon säges 'naturligtvis' vara en högst vigtig länk i vårt vetande om forntiden, men den underordnade rol, som hon bör spela, framgår af flere uttryck, som t. ex. när författaren anser sig behöfva förklara, att han icke vill frånkänna kulturhistorien allt värde. Helt visst hade det varit på sin plats i den uppsats, ur hvilken jag gjort de förut meddelade citaten — en uppsats, som har till öfverskrift kulturhistoria och i hvilken talas om dennas missbruk — att meddela en bestämd uppgift om den rol författaren finner det lämpligt att tilldela kulturhistorien.

Hvad utrymme våra stora nu lefvande författare skänka kulturhistorien, visar sig först af följande sifferuppgifter. Herr Carlson redogör i fyra volymer för Sveriges historia under kon. Karl XI, hvilka volymers text upptager sammanlagdt 1805 sidor, och har i dessa fyra volymer tre kapitel på sammanlagda 213 sidor, som kunna sägas till större delen vara af kulturhistoriskt innehåll. Återstoden är egnad åt statsväsendets, de ledande personligheternas och kyrkans historia. Hr Odhner har i sitt arbete om Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare, ur hvilket arbete sålunda krigshistorien varit utesluten, visat sig mot kulturhistorien mera frikostig. Af sex kapitel är ett, det sista, uteslutande egnadt åt en redogörelse för tidehvarfvets odling, och rika bidrag till dettas kännedom lemnas äfven i de två föregående kapitlen. Om hr Malmströms teckning af frihetstiden är här ingen anledning att tala, emedan han å sitt titelblad icke uppgifvit sig skrifva 'historia', utan 'politisk historia'.

Hr Odhner synes mig gifva historien det vidsträcktaste omfånget, hvilket ock står i sammanhang med den definition han

gifver af historien i sin förträffliga lärobok. Der heter det — jag har för ögonblicket framför mig den sjunde upplagan af den illustrerade redaktionen (tryckt år 1877): historien lär oss, hvad som tilldragit sig bland menniskorna och huru mennisko-slägtet under Guds ledning småningom framskridit till allt större upplysning och förädling. Men historien berättar ej *allt*, som tilldragit sig, utan blott det vigtiga och märkvärdiga; hon sysselsätter sig endast med de folkslag och de menniskor, som uträttat något minnesvärdt och haft ett större inflytande på mennisko-slägtets historia.

De statistiska uppgifter jag här lemnat, äro icke afsedda att på ringaste sätt tadla, jag vill endast konstatera det faktum, att våra stora historieskrifvare anse sin uppgift vara i främsta rummet att skildra staten, kyrkan och de ledande personernas handlingar och öden. Det kulturhistoriska materialet är för dem fyllnadsgods; detta material behandlas icke med en omständlighet som svarar mot den, som kommit den politiska historien till del. När den ofvan citerade anonyme författaren säger, att vi, d. v. s. historieskrifvarne, vilja gerna hafva begge delarna eller alltsammans, så som lifvet sjelft dem gifvit, synes det mig icke vara fullt korrekt, ty de vilja hafva det politiska fullständigt och af den andra delen allenast ett extrakt. Den liknelse han strax förut anför, återgifver trognare åtminstone våra flesta historieskrifvares uppfattning. Det politiska materialet är kärnan, det kulturhistoriska skalet.

Jag upprepar ännu en gång: det är icke min mening att här tadla. Den uppfattning, som hos den historiska skolan gör sig gällande, är berättigad derigenom att den har häfden för sig. Om vi undantaga Herodotos, som kallats historiens fader och som visar tydliga tendenser till en universelare uppfattning af historiens väsende, har historien, från det hon funnits till, varit en skildring af det ordnade statssamfundets utveckling, och man är utan tvifvel berättigad att respektera den inskränkning, som en vetenskaplig term erhållit, äfven om man i vår tid mycket förklarligt, genom de föreställningar om historiens uppgift, som småningom utbildat sig, känner en viss benägenhet att i historien finna 'begge delarne eller alltsammans, *såsom lifvet dem sjelft gifvit*'.

Historieskrifningen har framför allt i vårt århundrade gått med jättesteg framåt. Forskningen har blifvit allvarligare och

vyerna mera vidgade. Flerfaldiga drifkrafter hafva medverkat till detta vackra resultat. Bland dem vill jag särskildt nämna filosofiens och naturvetenskapens uppblomstring under slutet af förra och början af innevarande sekel; det är särskildt den senare vetenskapen som åt kulturhistorien förvärfvat ökad uppmärksamhet.

Man har i detta afseende, d. v. s. i fråga om den universelare gestaltningen af historien, utomlands gått längre än hos oss. Jag vill anföra allenast ett exempel. En man, hvilken ingen kan frånkänna egenskapen att vara en historieskrifvare af första rang, Heinrich von Sybel, säger, när han i sin afhandling »Ueber den Stand der neueren deutschen Geschichtschreibung» redogör för de glädjande resultaten af historieskrifningens utveckling från och med århundradets början, bland annat följande:

»Ett karakteristiskt drag är den nya behandlingen af kulturhistorien. Tidigare egnades i de historiska arbetena uppmärksamheten uteslutande åt de stora hof-, stats- och krigsaktionerna, och dervid stodo allestädes de herskande personligheterna i förgrunden. Derjämte egnade man sig åt rättshistorien och kyrkohistorien, icke till nytta för folket, utan till gagn för fackmännen för praktiska ändamål. Nu deremot började man taga arten af ett folks hela kulturtillstånd till utgångspunkt och mål. Historien om de ekonomiska förhållandena blef lika vigtig som historien om de diplomatiska förhandlingarna. Språkets och litteraturens utveckling fick samma intresse som hofvens och härarnes rörelser. Historien om kyrkan och rätten, såsom frukter af samma nationela lif, drogs inom den stora ramen. På denna punkt grepo Savignys, Eichhorns, den historiska rättsskolans sträfvanden in, till främjande af den historiska vetenskapen. Här gåfvo bröderna Grimm upphofvet till en helt ny språkvetenskap och språkhistoria. Här visade Rancke med en mästerlig förebild, huru man kunde göra skildringar af religiösa strider till medelpunkten för en nationel historia. Nu var det ej längre möjligt att isolera politikens historia från de öfriga bildningsgrenarna. Nu stäldes för all framtid den uppgiften att fatta staten i oafbrutet sammanhang med historiens hela lif såsom dettas ädlaste jordiska blomma».

Det ligger i öppen dag att denna Sybels uppfattning är mycket friare än den förut af mig anförda anonyma författarens. Jag skall till sist framhålla huru enligt min åsigt, historien, fortfarande betraktad som politisk historia, bör skrifvas och i detta

sammanhang hurudant det riktiga förhållandet är mellan henne och kulturhistorien. Innan jag går derhän, är det dock nödigt att först framställa hvad kulturhistorien rätteligen är.

Med anledning af det förmynderskap, som herrar historici gerna vilja utöfva öfver denna kunskapsart och med anledning af den underordnade plats de alltför ofta äro benägna att anvisa henne, skulle jag för min del helst vilja utbyta benämningen kulturhistoria mot kulturvetenskap eller på svenska vetenskapen om den menskliga odlingen. Skäl för en sådan namnförändring torde framgå ur den följande redogörelsen. Om namnlikheten försvunne, skulle de falska föreställningarna om en rivalitet, hoppas jag, af sig sjelfva utdö. Jag talar nämligen om kulturvetenskapen i hennes normala skick, icke om hennes oförståndiga vänners öfverdrifna anspråk.

Jag antydde nyss, att för Herodotos hade historien icke fått så fullkomligt som i de följande tiderna karakteren af statshistoria. Han hade en aning om betydelsen af det etnografiska elementet. »Han reste för att förena historiska och etnografiska studier och genom hela hans historiska arbete går en etnografisk tendens, att alltid mot hvarandra, till ömsesidig belysning, ställa den grekiska och asiatiska nationaliteten». Men han, liksom andra, voro allenast förelöpare till det, som den nyaste tiden, vårt århundrade eller på sin höjd det närmast föregående frambragt. Icke ens renässancen med hennes nya upptäckter förmådde göra mera än förberedelser.

Upprinnelsen till dessa moderna skapelser i nutiden hafva vi i väsentlig mon att söka hos naturvetenskapernas uppblomstring, i hvilken Sverige kan berömma sig af att hafva så stor del. Den menskliga odlingen står visserligen allenast genom menniskan sjelf i verkligt sammanhang med naturen. Men de äldsta uppenbarelserna af menniskans verksamhet hafva uppdagats under förhållanden, som vid dem allraförst fästa naturforskarens uppmärksamhet. Derigenom och i följd af andra omständigheter, som det skulle blifva för vidlyftigt att här vidröra, kom vid behandlingen af flere områden af mensklig verksamhet den inom naturforskningen antagna metoden att tillämpas, och deri låg fröet till en långt gående, välsignelserik verksamhet.

Mensklighetem i hennes olika uppenbarelser och den menskliga verksamheten i hennes olika grenar äro ganska komplicerade

företeelser. Det var icke möjligt, att man från början skulle varsna sammanhanget. De särskilda företeelserna och sidorna tilldrogo sig allra först hvar för sig uppmärksamhet. Derefter blef det möjligt att finna sammanhanget, då blef det möjligt och på samma gång nödvändigt att uppställa en vetenskap om menniskan, om menskligheten, om folken, om folkens lif och dettas yttringar i olika afseenden. Jag har här användt olika uttryck, men de gå dock i grunden alla ut på ett. Man kan icke säga, att vid upptagande och utarbetande af de särskilda delarne af denna stora vetenskap förfaringssättet var fullt systematiskt och det kunde ej heller vara det. Särskilda grupper af företeelser tilldrogo sig vid olika tider uppmärksamheten och gåfvo anledning till nya vetenskaper; arbetarne inom hvart område voro icke medvetet beroende af hvad deras medbröder utförde inom de andra. Men tidens och forskningens riktning var så konseqvent, luften var så fylld af de nya intressena, att arbetet inom de olika områdena blef homogent och det visade sig till sist att de nya, olika disciplinerna, när de kunnat utbildas, af sig sjelfva ordnades till delar af ett helt. Det är denna helhet, som i närvarande stund är kallad att spela en af de mest betydande roler inom vetenskapens verld och inom den allmänhet, hvars intresse icke är uteslutande upptaget af spörsmålen, hvad skola vi äta och hvad skola vi kläda oss med? Gerna må medgifvas, att det nya, som sålunda kommit till stånd, genom sin nyhet verkat berusande och i någon mon dragit uppmärksamheten från andra vetandets områden, som äro i sitt slag af fullt ut samma värde, men detta är en företeelse som alltid upprepas, när något lifskraftigt nytt uppträder. Vi, som bekänna oss till den nya riktningen, kunna med likgiltighet åskåda denna öfversvallning, ty den bedrager oss icke, och derest i denna en återgång uppenbarar sig, kunna vi åskåda den med jämnmod, ty vi veta, lika väl som arbetaren inom de af gammalt brukade vetenskapliga områdena, att vår vetenskaps värde är stort och ligger uti henne sjelf, icke i ögonblickets popularitet. Denna, när den, som är fallet här, blifvit stor innebär sina faror, ty den släpper lös den välmenta, men ytlige dilettantismen — jag vill visserligen ej härmed hafva brutit stafven öfver all dilettantism, ty äfven en sådan kan göra och har ofta gjort mycket godt — och det är de ytliga, men ifriga vännerna, som i följd af sin hänförelse, jämte det de i vida kretsar sprida ett lefvande intresse,

genom sina öfverdrifter framkalla afvoghet och misstro mot det nya.

Vi skola nu kasta en blick på de olika grenarna af den stora vetenskap, som sysselsätter sig med menniskan, menskligheten och den menskliga verksamheten.

Det namn, som ligger närmast till hands att gifva en sådan vetenskap, är onekligen *antropologi*, vetenskapen om menniskan. Namnet har gamla anor, ty redan Aristoteles talar om antropologer. Bland vetenskapliga termer fick det först burskap som en filosofisk disciplin, men har derjämte, sedan Blumenbachs tid, d. v. s. sedan slutet af förra århundradet, utgjort namn på den vetenskap, som, enligt en definition gifven af den framstående franska antropologen Broca, »har till uppgift att studera menniskans grupp i dess helhet och delar samt i dess förhållande till den öfriga naturen». Försåvidt antropologien har att undersöka menniskans kropp och dess organer samt deras sätt att verka o. s. v., står hon vidt skild från historien och ingendera vetenskapen löper fara att komma i kollision med den andra. Det finnes dock en sida hos antropologien, som bringar oss nära till, ja, in på det område, der historien uppträder: antropologien sysselsätter sig nämligen icke allenast med det som är gemensamt för allt hvad menniska heter, utan ock med de skiljaktigheter mellan menniskorna, som ledt och leda till uppehållandet af menniskoslägtets raser. Det mycket omfattande namnet och vetenskapens faktiska inskränkning visa, huruledes, äfven när i nyaste tid en vetenskap kommer till stånd och erhåller namn, detta senare ingalunda alltid fullt svarar mot verkligheten. Visserligen finner man stundom namnet antropologi användas i en mycket vidsträckt betydelse, men i allmänhet ogillas detta.

Vända vi oss nu till menniskans verksamhet och den behandling denna fått i vetenskapligt hänseende, varsna vi snart huru mångfaldigt och rikt arbetet inom det vetenskapliga området i senaste tider blifvit. Vi stå nämligen inför ett stort antal af vetenskaper, som hvar och en behandlar sin sida af den menskliga verksamheten och de tillstånd, som denna framkallat.

Till dessa vetenskaper hafva vi att räkna *språkvetenskapen*. Språket är visserligen icke i den meningen ett alster af menniskans verksamhet, att hon medvetet åstadkommit det, men om språket utvecklar sig derigenom, att det ständigt lämpar sig efter menniskans ständigt växande behof och begåfning, beror detta

dock derpå, att menniskan i allt högre mått använder och tillämpar den språkets gåfva som är henne gifven. Frändskapen mellan språkvetenskapen och naturvetenskapen är ganska nära. »Språket, säger Whitney, riktar sig uteslutande genom utveckling af sina inre hjelpmedel och i syfte att bättre fylla sin uppgift att tjena till uttryck för den talandes tankar. Dess uppkomst och utveckling, dess förfall och dess undergång likna ett lefvande väsens födelse, uppväxt, aftynande och död. Ännu mera slående är den analogi som finnes mellan språkets lif och djurrikets. Hvarje mensklig varelses språk är liksom en enstaka representant för en art eller ett slägte; utrustadt med alla slägtets ärftliga egenskaper eger det tillika en rad individuela egendomligheter samt en stor benägenhet att förändras och bilda en ny art eller ett nytt slägte. Dialekterna, under- och bidialekterna, språken, språkfamiljerna och språkstammarna, som språkforskaren uppställer, svara mot zoologens varieteter, arter, ordningar o. s. v. De frågor, som naturforskarne för närvarande afhandla med så stor ifver, frågorna om artbegreppet, om arternas uppkomst genom individernas föränderlighet och det naturliga urvalet samt om det organiska lifvets ursprungliga enhet, stå mycket nära de problem, till hvilka språkforskaren oupphörligt finner sig hänvisad. Denna jämförelse är så naturlig och så rik på tilldragande och lärorika analogier, att såväl natur- som språkforskare många gånger inlåtit sig derpå. Mellan geologiens och språkvetenskapens fakta och forskningsmetoder råder en oneklig, flerfaldigt påpekad likhet.»

Det oaktadt befinna vi oss inom språkvetenskapen historien vida närmare än inom antropologien. Denna senare ser hos menniskan i främsta rummet det som sammanbinder henne med naturens stora rad af organismer. Historien sysselsätter sig med det till stat ordnade menskliga samhället, och »språket tillhör samhället, det tillhör den enskilda, allenast för så vidt han är medlem af ett stort helt. Det är menniskans sällskapliga behof och böjelser, som tvinga henne att tala». Dertill kommer, att skrifkonsten utgör ett vigtigt komplement till språket. Behofvet att meddela sig med dem som lefva på så stort afstånd, att de icke kunde förnimma den talandes ljud, framkallade skriften. Utan skrifkonsten kunde historien, som i främsta rummet grundar sig på det skrifna, på urkunderna, icke finnas; behofvet att meddela sig med de slägten, som komma skulle, framkallade

upptecknandet af historiska tilldragelser och dermed historien. »På språket beror nationaliteten, språkenhet och folkenhet äro i hufvudsak identiska begrepp», och nationaliteten har på utvecklingen af statsväsendet, som är historiens främsta föremål, utöfvat ett mäktigt inflytande.

Det oaktadt hafva språkvetenskapen och historien i deras inbördes beröringar icke kommit i någon konflikt; någon afvoghet är emellan dem icke möjlig, utan hafva båda vetenskaperna till ömsesidig båtnad, af hvarandra lånat de yttersta resultaten.

Liksom språkets gåfva af menniskan utvecklades och språken uppkommo, så har ock, genom utveckling af det menniskan gifna gudsmedvetandet utvecklat sig de föreställningar och de yttranden om det gudomliga samt om dettas förhållande till det menskliga och till naturen, som äro föremål för *religionsvetenskapen*, som sålunda också sysselsätter sig med en sida af menniskans verksamhet. Äfven här äro beröringarna med historien många och nära liggande; den religiösa utvecklingen har allestädes och i alla tider utöfvat ett väsentligt inflytande på samhällslifvet och på statens utbildning, men som det äfven här är fråga allenast om ett biinflytande och religionsvetenskapens föremål således är väsentligen skildt från historiens, har ingen rivalitet uppstått.

Under skrifkonstens första tid begagnade menniskorna sig af henne allenast med återhållsamhet. Vi se detta öfverallt. I vårt land t. ex. äro de första skrifna urkunderna de kortfattade runskrifterna, som tillkommit för att bevara minnet af något, som i en enskild krets var af stor betydelse. Man blef dock småningom van att begagna bokstäfver. Uppteckningar kommo oftare i fråga, de blefvo vidlyftigare, deras innehåll får ett allmännare intresse. Med häpnad ställer man gent emot hvarandra den första tidens sparsamhet och en senare tids rika litteratur. Äfven dennas utveckling har blifvit föremål för en egen vetenskap, *litteraturhistorien*, som står i en ännu närmare vexelverkan med historien. Ur litteraturen hemtar historikern sina uppgifter och historikerns författarskap blir i sin ordning föremål för litteraturhistorikerns studium. Den menskliga andens ädlare verksamhet uppenbarar sig dock icke allenast i litteraturen, utan ock i konsten. Från de tidigaste försöken, hvilka äro för oss i hög grad tilltalande, emedan ur deras otymplighet framskymta sträfvanden, som ännu icke kunna få fullgiltigt uttryck, men dock uppenbara aningar och ingifva förhopp-

ningar, har konsten gradvis utvecklat sig till en fulländning, som spelar en stor rol i vårt samhällslif, i det att konstnärens skapelser, liksom den store författarens, hos tusenden väcka till lif det som hos dem väl funnits, men outveckladt, omedvetet. Litteraturen och konsten höra, liksom statskonsten, till de högsta yttringarna af den menskliga verksamheten och hafva de derför, liksom de vetenskaper, som ransaka deras väsen och följa deras utveckling, rönt billigt erkännande vid sidan af historien, som sysselsätter sig med statsväsendets uppkomst, lagar och utveckling. Litteratur- och *konsthistorien* hafva dock icke kunnat sammansmälta med historien, ty litteraturens och konstens utveckling går ingalunda alltid jämsides med statsväsendets. En ständig vexelverkan finnes väl, men att gången inom de tre utvecklingarna icke sammanfaller, synes redan deraf att man kan uppkasta frågan, huru historiens perioder förhålla sig till litteraturhistoriens.

Från konstens och litteraturens storartade utveckling vända vi oss till en annan vetenskap, som nutiden kallat till lif och som icke kan berömma sig af samma höghet och derföre icke heller inom de bildade samhällena rönt samma odelade erkännande. Jag menar den vetenskap, som hos oss gemenligen kallas *etnografi*, men i utlandets vetenskapliga kretsar kallas än etnografi, än etnologi. Mellan dessa två ord finnes någon skiftning i betydelsen. »I dagligt tal, säger en engelsk författare, brukas dessa namn ofta utan urskilning, men vilja vi mellan dem göra någon olikhet, ledas vi instinktmässigt att tala om etnografiska fakta och etnologiska teorier, om etnografisk litteratur och etnologisk vetenskap, i det etnologin förhåller sig till etnografin, som vinet till drufvan». Det synes icke nödvändigt att fasthålla denna skilnad. Hvilketdera namnet vi välja — etnografi är, såsom nyss nämndes, hos oss vanligare — kan det på svenska öfversättas med vetenskapen om folken. Gränslinien mellan etnografin och antropologin är icke alltid skarpt uppdragen; mycket ofta räknas etnografi in under den senare. »Skilnaden dem emellan, säger samma författare, är hufvudsakligen skilnaden mellan det särskilda och det allmänna, mellan det ordnade samlandet af lokala fakta och de principer, efter hvilka dessa kunna grupperas och tolkas. Etnograferna sysselsätta sig med särskilda folk, med särskilda institutioner, särskilda vanor, som vi se hos olika folk i verlden» — eller bättre sagdt, med de vanor, de arbeten, materiela och andliga, af simplare och ädlare slag,

från det enklaste handverket till sång och sägen och styrelse, som gifva folken deras bestämning och skilja dem från hvarandra.

I praktiken har etnografien fått en inskränkning, som icke svarar mot det allmänna i sjelfva benämningen. Föremål för etnografens studium äro företrädesvis de mindre civiliserade folken, de perioder, som föregå den högre utvecklingen, de lager i samhället, som icke höra till de styrande. Inskränkningen är i grunden godtycklig, i viss mon bildad af undseende för historien. Det är i allmänhet hennes folk, hennes perioder, hennes speciela samhällsklasser, som i mindre mått äro föremål för etnografens uppmärksamhet. Likväl är det samma menskliget, som uppträder hos naturfolket och hos den nation, som eger en historia, samma allmänna lagar som styra utvecklingen hos det ena eller det andra, men det medgifves att lifsföreteelserna äro hos det ena och det andra vid första anblicken mycket skiljaktiga; de äro hos det historiska folket vida högre och rikare, mycket mera invecklade. Man kan visserligen vid skildringen af de särskilda naturfolken, af deras lif, vanor, seder, institutioner och tro, vinna sitt syfte utan att taga hänsyn till de historiska folken, men gäller det att visa upp de lagar, som bestämmande inverka på det ena eller det andra lifsomradet, kan man icke utan men lemna den historiska utvecklingen å sido. Det är ofta först hos de rikare företeelserna, som man finner förklaringen af de enkla, mera rudimentära. Härmed må emellertid vara huru som helst, visst är, att den omnämnda inskränkningen finnes, och denna har gjort, att i förhållandet mellan etnografin i allmänhet och historien hafva knappast några förvecklingar inträdt.

Annorledes gestaltar sig saken, om vi — såsom helt naturligt är — från etnografin öfvergå till en af vår tids nyaste vetenskaper, den förhistoriska arkeologien eller den *jämförande fornkunskapen.* Jag har i början af denna uppsats visat, att den der omtalade anonyme författaren medgifver denna vetenskaps berättigande; han stannar nödtvungen vid den torftiga kunskap om det förflutna, som hedenålderns grafvar erbjuda.

Innan denna vetenskap kom till stånd, drogos de föremål, med hvilka hon sysselsätter sig, så ofta de icke lemnades alldeles å sidan, under historiens domvärjo. Fornsakerna hänfördes till de tidigaste perioder, som historien kände, och användes för att illustrera dem. Ett naivt uttryck finner denna sträfvan, såsom jag redan vid ett föregående tillfälle visat, hos E. J. Björner,

som dog allenast för 132 år sedan. Han har utgifvit ett arbete om »Nordisk hjältaprydnad af gullringar» och berättar der, huruledes våra fäder, de Skyter, Geter eller Götar och Yfverboar (= den klassiska forntidens Hyperboreer), ättlingar af Fornjoter d. v. s. Jafet och Nokve (= Noak), slogo sig tidigt ned i Norden, och huru de begynte bära vissa ögonstickande och sinnebildande tecken, vittnesbörd om deras frihet och mannamod, bland hvilka ringarne voro de äldsta och gagneligaste. När han i detta arbete hunnit genomgå den lärda barlast, som tidehvarfvets okritiska sinnen sammanplockade från öster och söder och vester, från Jobs bok, Hesiodos, Livius och Karl den store, omtalar han äfven de fynd af guldringar, som i Sverige träffats, och dessa hänföras helt naturligt till den befolkning, som den med sagan uppblandade historien angifver för vårt land i dess tidigaste period. Ett tydligare uttryck för denna riktning finna vi hos en man, som i vetenskaplighet stod ojämförligt högre än Björner, hos den med skäl mycket ansedde historieskrifvaren Hallenberg, som uttalar följande grundsats: »vid förklaring af antiqviteter måste något verkligen historiskt läggas till grund, hvaraf sedan sannolika slutmeningar kunna ledas; denna regel är strängt föreskrifven af alla kloka och kunniga antiqvarier och om den uraktlåtes samt gissning lägges till grund för nya gissningar, leder sådan uppstapling till förvillelse». Enahanda företeelser varsna vi öfverallt i den tidens civiliserade land. I Tyskland voro alla grafvar, som uppdagades, »altgermanisch», till dess en historisk skola, som lutade åt kelticismen, hänförde dem i stor mängd till en keltisk urbefolkning, om hvilken spridda uppgifter förekomma hos den klassiska forntidens författare. I Tyskland är denna riktning ännu icke utdöd. En af de i detta land mest uppburne arkeologerna, L. Lindenschmit, har nyligen börjat utgifvandet af en handbok i tysk fornkunskap, i hvilken han begynner med en redogörelse för de s. k. merovingiska fornsakerna, för att från dem leta sig tillbaka först till den tid, då germanska och romerska element blandade sig med hvarandra, och derefter till den ålder, som ligger före all historia i och om Tyskland. Vanor äro svåra att lägga bort. Också finna vi från den tid, då man i Norden började egna ett sjelfständigt studium åt fornsakerna, och intill den dag i dag är en stor benägenhet att för de perioder, som man med ledning af fornsakernas egna vitnesbörd ansett sig böra uppställa, angifva begynnelse- och slutår, något,

som i de flesta fall, på den jämförande fornforskningens nuvarande ståndpunkt, icke kan göras, utan att man låter godtycket spela en allt för stor rol.

Detta är dock en bisak vid sidan af den stora vinst som ligger deri, att man i Norden kort efter nuvarande århundrades ingång tog sig för att studera fornsakerna sjelfva, utan att fästa afseende vid historia och sägen, att man sökte deras förklaring i dem sjelfva och i jämförelsen med liknande företeelser inom andra områden, hvarest det var lättare att finna den tolkning man åstundade. För 69 år sedan fann dansken Vedel Simonsen sig föranlåten att söka förklaringen till Nordens stenredskap hos Nordamerikas Eskimåer och på Söderhafvets öar och för jämnt 60 år sedan skrifver Magnus Bruzelius, när han redogör för en af honom undersökt graf: »om det i historien funnes ett tidehvarf, som kunde utmärkas med namnet stenåldern, under hvilket ett slägte lefvat i bildning fullkomligt likt med de invånare på Söderhafvets öar, hvilka i senare tid så ofta blifvit beskrifna, så skulle man utan tvekan hänföra Åsahögen till denna mest aflägsna fornålder». Nu tvekar näppeligen någon att tala om en stenålder i Europa, i Sverige, men för att kunna göra det, var det nödigt att kasta undseendet för historien öfverbord, ty *inom* den europeiska historien eger denna period icke plats.

Af stor betydelse för den nya vetenskapen blef den omständigheten, att naturforskarne tidigt togo densamma om hand; de hade öppna ögon för de nybörjade etnografiska studiernas betydelse och beviskraft och de tillämpade på arkeologien naturvetenskapernas forskningsmetod. Samma företeelse möter oss allestädes i Europa; utom vårt land var det oftast geologer, som egnade sig åt arkeologiska undersökningar. De resultat, som vunnos i riklig mängd, voro i sin nyhet så häpnadsväckande, att vi förlåta den yrsel de hos en och annan ett ögonblick väckte, hvilken visade sig i ringakt af den vetenskap, som af gammalt hade haft till uppgift att följa mensklighetens öden och som likväl intet hade att berätta om de tider, hvilkas tillvara nu var uppdagad. Oppositionen visar, hur pass man i alla fall kände sig beroende af historien, och detta fick ett rent af komiskt uttryck, när G. de Mortillet gaf sin förtjenstfulla tidskrift, som sysselsatte sig med de äldsta företeelserna af menskligt lif i vår verldsdel, den braskande titeln »material till menniskans positiva historia».

Inom den jämförande fornkunskapen har arbetet fortgått raskt och framgångsrikt. Föremålens bestämmelse har med skarpsinnighet och under oaflåtligt hänvisande till etnografiens resultat blifvit faststäld. Grundliga undersökningar hafva blifvit gjorda för att utröna, hvilka föremål böra sammanföras i grupper, såsom alster af samma kultur, och i hvilket förhållande de olika kulturerna, man urskilt, stå till hvarandra. Slutligen har man med framgång inlåtit sig på den vida vanskligare uppgiften att finna de lagar, som bestämt utvecklingen af fornsakernas former. Först derigenom har den jämförande fornforskningen verkligen fått rang af en vetenskap och, i kraft af medvetandet derom, hafva undersökningarna mångfaldigats, och resultaten blifva för hvar dag rikare — allt detta utan att man tagit historien till hjelp annat än i bifrågor.

De föremål, som den jämförande fornforskningen sysselsätter sig med, äro i allmänhet obetydliga att se på. De betraktas ännu af mången med ringakt och den ifver, med hvilken man studerar dem, den trygghet, med hvilken man från dem drager sina slutsatser, helsas på månget håll med ett smålöje. Det är den materiela kulturen, som är föremål för dessa undersökningar och hon tager sig visserligen helt torftigt ut vid sidan af de högre yttringarna af menniskans verksamhet. Det torde dock icke dröja länge — man lefver i vår tid fort inom vetenskapen — innan den jämförande fornforskningen skall till den grad hafva förlorat karaktären af något nytt, att till och med detta smålöje skall vara antiqveradt. Ty den tid närmar sig nu med stora steg, då man kan uppvisa icke allenast ordningen mellan de stora, helt eller halft förhistoriska kulturformerna och inom hvar och en af dem till full evidens fastställa den relativa tidsföljden; den tid torde icke vara långt aflägsen, då arkeologien, tack vare nya fynd och tack vare skarpsinniga, samvetsgranna, ej kullkastliga kombinationer, skall kunna på vissa punkter i sin relativa kronologi tillämpa de tidsuppgifter, som historikern bjuder. När så skett, då skall han ock till gengäld derför och som en billig tack för det storartade goda menskligheten fått af den historiska vetenskapen, kunna åt denna bjuda tillförlitliga uppgifter rörande perioder, om hvilka historien, hänvisad till egna resurser, är ohjelpligt stum. Men under det nu pågående förberedande arbetet har den jämförande fornforskningen en billig fordran att bedömas efter sina egna grunder, icke efter historiens,

ty hennes material är annat, hennes metod och hennes uppgift en annan än historiens.

Den framgång, med hvilken det varit fornforskningen förunnadt att draga täckelset från perioder, som ända intill nyaste tid varit okända, måste med nödvändighet locka till att egna ökad uppmärksamhet åt sådana företeelser, som likna dem, med hvilka hon sysselsätter sig, men som i olikhet med hennes material, ligga inom den historiska tidens råmärken. Det är i främsta rummet det dagliga lifvet med dess kamp för tillvaran, dess armod och glans, som den jämförande fornforskningen blottar; af statsväsendet, af religionen, af de stora tilldragelserna, som bestämma folkens öden, kan hon endast under mycket gynsamma omständigheter uppfånga en skymt. Det är hufvudsakligen den materiela kulturen, med hvilken hon sysselsätter sig. Men äfven med dessa inskränkningar, som hon icke sjelfmant satt sig, utan som äro henne af sakförhållandena påtvingade, har hon förmått att lägga i dagen mycket som är icke blott nyttigt, utan ock nödigt att veta, och den stora populariteт hon en ganska lång tid åtnjutit visar, att de förut omtalade farhågorna, att ett studium och en framställning af denna art skall genom sin enformighet verka uttråkande, äro föga grundade. Den samtid, som med ifver kastar sig öfver skildringar från lifvet i obekanta land med inbyggare af föga odling — att samtiden det gör, derom vitnar erfarenheten i de offentliga biblioteken liksom företeelserna inom bokmarknaden —, vänder sig med förnöjelse till den okända verld, som arkeologien för henne öppnar, med så mycket större förnöjelse, som denna okända verld icke finnes hos antipoderna, utan i vår omedelbara närhet, i vårt eget land och hos grannarne. Det är, sade jag, under sådana förhållanden nödvändigt, så för forskaren inom detta område som för allmänheten, att fråga: huru ter sig fortsättningen? huru gestaltar sig det dagliga lifvet, den materiela kulturen under den följande tiden? Någon annan vetenskap finnes icke som derom gifver erforderlig upplysning. Men när den jämförande fornforskningen sålunda skrider utöfver de gränser, som hon först, när hon vardt medveten om sin uppgift, satt sig, då kallas hon ej längre vid det gamla namnet, ehuru forskningsmetoden är fortfarande densamma, utan då kallas hon gemenligen kulturhistoria och då behöfves det att man om henne från

den historiska skolans sida gifver en formel förklaring att hon, trots allt, icke saknar värde!

Metoden är densamma och materialet i grunden äfven, ehuru det nu är rikare och i många afseenden ter sig något olika. Allt materialet finnes ej längre i muséernas bord och skåp. Jorden är icke längre ens den förnämsta skattkammaren, såsom hon under den förhistoriska tiden var, på grund af då rådande egendomliga förhållanden. Historikerns bokhyllor och hans skattkamrar, arkiven, lemna nu äfven material. Vid sidan af de faktiska qvarlefvorna från forna tider har man nu äfven de beskrifningar öfver föremål, som gömmas i de historiska urkunderna, hvilka dessutom ymnigt gifva vinkar om föremålens användande liksom om mycket på sedens område, som man för tidigare perioder, af brist på skriftliga källor, icke kunde känna, knappast ana, men den som vill teckna kulturen behöfver ej sjelf vara kompetent att bedöma urkundens värde. I detta afseende lyssnar han med tacksamhet till de vägledande upplysningar, som historikern af fack lemnar honom. Äfven om kulturforskaren — jag begagnar hellre detta uttryck än kulturhistorikern — sålunda begagnar de historiska källorna, gör han det i annat syfte och på annat sätt än historikern. Det faller honom icke in att pröfva hvilket i vetenskapligt hänseende väger mest: en förbättring af »hemlighuset» eller upptäckten af rätta förhållandet med en fredstraktats tillkomst. Det förra faller direkt inom hans område; med afseende på fredstraktaten, som ju kan hafva utöfvat stora, kanske ock allenast små verkningar inom kulturens område, nöjer han sig med att mottaga resultatet af historikerns forskning, af sympati, derföre att han sjelf pröfvat, att forskningen stundom är mödosam, glädjande sig med historikern, ifall den upptäckt denne gjort varit förbunden med svårigheter.

Syftet med det arbete, som den f. d. arkeologen utför, är att komma underfund med lifvet, med folkets lif, ytterst med folket. Men han är derför icke ohjelpligt demokrat. Till och med den författare, mot hvilken jag i inledningen till min uppsats nödgades rikta beskyllningen att han icke riktigt för sig gjort klar den s. k. kulturhistoriens betydelse, till och med han, som synes obenägen att uppskatta det individuelt stora och det i borgerligt hänseende upphöjda, låter undfalla sig ett uttryck, som antyder att till folket räknas konungen och stafkarlen och alla de mellanliggande skiftningarna i stånd och vil-

kor. Den som vill skildra ett folks kultur har alltid svårt att få sin teckning jämn, emedan källorna flyta så ojämnt. På grund deraf måste han åt den kultur, som funnits hos de högre i samhället, gifva i sin framställning en bredare plats, ty om denna har han de ojämförligt flesta uppgifterna. Och derest han icke är bunden af partifördomar glädes han åt denna partiela rikedom i upplysningar, liksom han glädes deröfver att kulturen icke varit dömd att krypa fram i sin utveckling, som hon skulle hafva gjort, derest alla nationens medlemmar skulle hafva hållit i alla afseenden jämna steg, utan att i stället en del af nationen kunnat gå förut, hastigare utvecklande det egna, tidigare mottagande det främmande, som ock behöfves, fullständigare mognande, i allt detta visserligen bättre lottad, men ock stundom dyrt betalande sin företrädesrätt. Det är icke alla gifvet att mottaga allt utan upprepad förmedling.

Månget drag, som ingår i en kulturskildring af ifrågavarande art, är visserligen litet och oansenligt. Det kan hända att man under omständigheter, då man knappast hoppades att finna något, blir öfver det lilla så glad att man nästan förhäfver sig öfver sitt fynd. Men det är icke det lillas litenhet som gifver det dess värde, utan består detta deri, att äfven i detta lilla ligger en uppenbarelse af något som är stort, nämligen af folket, nationens lif, af hvilket man vill gifva en bild så helgjuten som möjligt. För att vinna detta mål behöfvas många små penseldrag, och vill man nå målet väl, är det godt om hvart penseldrag är utfördt med kärlek, blott icke det enstaka draget träder fram som ett helt för sig, utan sammansmälter med det öfriga. Dithän kan man ärligt sträfva, äfven om alltför ofta materialens fåtalighet gör det omöjligt att teckna mera än en enstaka detalj.

Men om man än i kulturskildringen aktar det lilla, följer deraf ingalunda, såsom jag ock redan antydt, att den s. k. kulturhistorien rätt och slätt är vetenskapen om det lilla. Det dagliga lifvets företeelser under flydda åldrar hafva länge icke åtnjutit den uppmärksamhet, som de förtjena; reaktionen mot det gamla gör att det, som tidigare varit försummadt, nu någon gång framhålles med alltför stark betoning. Detta är dock allenast en enda del af kulturvetenskapens stora område, ty alla dessa vetenskaper, som sysselsätta sig med menniskans verksamhet, behandla i och med detsamma hennes kultur.

Hvad kulturvetenskapen visar oss är således icke blott huru menniskorna lefvat, huru de klädt sig, hvad de ätit, huru de bott, huru de släpat i dagens mödor och huru de förstrött sig, utan visar han oss det menskliga lifvet i dess underbart rika, ytterligt mångsidiga utveckling, i samtliga dess uppenbarelser, de som i sig sjelfva äro små, men dock, fattade i deras sammanhang, äro i hög grad karakteristiska, och de största och ädlaste frukterna af mensklighetens andliga verksamhet, såsom skaldens och konstnärens mest högstämda skapelser. Sådana höra visserligen icke till det dagliga lifvets företeelser, de äro långt ifrån allmänna, de äro alster af enstaka högtbegåfvade naturer, men deras innerliga sammanhang med den menskliga odlingen i allmänhet uppenbarar sig på flerfaldigt sätt. Hvad den enskilde, som står på höjden af konstnärskap, frambringar, är dock icke helt hans skapelser, ty hela den föregående utvecklingen, som gått genom tidehvarf och i sin tjenst kräft otaliga krafter, medverkar hos honom och, å andra sidan, hvad han, den lyckligt lottade, frambringar bättre än hans medmenniskor är dock så nära befryndadt med det, som rör sig inom den stora mängd, som icke kan åstadkomma något liknande, att denna mängd inför den höga konstens alster med glädje i dem helsar det fulla och klara uttrycket för och uttalandet af hvad de många hvar på sitt håll oredigt känt och dunkelt anat. Så och på otaliga andra sätt eger mellan kulturens högre och lägre områden, mellan det högsta, fullaste skapandets lif och det simplaste, mest tillbakadragna och oansenligaste hvardagslif en oafbruten vexelverkan rum, och detta icke blott så att man i hemmet och de oansenligaste förhållanden hemtar njutning och nytta af de högsta kulturföreteelserna, utan ock så att hemlifvet och hvardagsseden, sättet att röra sig i alla deras små detaljer, uti icke ringa mon å de i stort skapande andarne trycka sin prägel. Derföre är det icke möjligt att inom kulturvetenskapen fästa sig uteslutande vid den ena eller den andra sidan, vid det lilla eller vid det stora, utan måste man taga allt med, emedan det ena och det andra äro yttringar af mensklighetens lif, som är, under och bakom de mångfaldiga yttringarna, ett och det samma.

Så långt går kulturvetenskapen i denna sin sträfvan efter allmängiltighet, att hon lemnar utom sitt område icke ens den politiska historien, statsystemernas, statsinstitutionernas och de ledande statsmännens utveckling och öde. Statsväsendets

utveckling är åtminstone en af den menskliga bildningens skönaste blommor och en så karakteristisk exponent af ett folks odling, att hon icke får af kulturforskaren försummas. Men liksom denne åt de speciela vetenskaper, med hvilka hans egen är närmast befryndad, öfverlåter detaljundersökningarna och nöjer sig med att låna resultaten, så gör han äfven med historien. De detaljfrågor, som för den historiska framställningen nödvändigt måste på förhand utredas, äro för kulturvetenskapen likgiltiga, liksom historikern med fog underlåter att intressera sig för detaljfrågor, hvilkas lösning helt och hållet ligger inom kulturhistorikerns område.

Den uppfattning jag här skizzerat är icke ett foster af ögonblicket, den är ej heller uteslutande min egendom. För egen del har jag redan för nio år sedan uttalat denna uppfattning i ett verk, med hvars utarbetande jag då var sysselsatt, och sedan dess har jag visat hvad jag förstår med kulturhistoria eller kulturvetenskap uti programmet till min kulturhistoriska skildring af Sveriges medeltid, ett program, som jag med glädje sett den anonyme författaren i Nordisk Tidskrift i hufvudsak gilla.

Hittills har jag allenast meddelat förberedande betraktelser, men de hafva, inom det omfång, som är mig beredt, blifvit så vidlyftiga, att jag nu kan fatta mig helt kort, när jag till sist uttalar hurudant, enligt min uppfattning, förhållandet mellan historien och kulturvetenskapen bör vara.

Mig synes det en dårskap att vilja ställa kulturvetenskapen och historien som rivaler, att upphöja den ena på den andras bekostnad. Hvardera har sin uppgift att fylla och båda uppgifterna äro lika berättigade. Hvardera har sitt gifna material, hvardera har sin af materialet och uppgiften bestämda metod. Ställer man sig på kulturhistorisk grund och klandrar häfdatecknarnes, specielt de största häfdatecknarnes sätt att skrifva historia, d. v. s. att verka inom sitt verksamhetsfält, så beror detta, såsom jag redan i början antydt, helt enkelt derpå, att man i verkligheten icke står på rent kulturhistoriskt botten, utan vill man på en gång skrifva kulturhistoria och arbeta i politik. Om detta är ett fel, så synes det mig ock å den historiska skolans sida vara ett fel, att icke vid ett sådant angrepp göra den nödiga urskilnaden, utan i stället förebrå kulturvetenskapen något, hvartill *denna* är fullkomligt oskyldig.

Jag har anfört ett yttrande af von Sybel och framhållit att han med blidare ögon ser kulturhistorien än vår historiska skola — hvad jag borde då hafva sagt, tillägger jag nu — än åtminstone en del af vår historiska skola. Att jag anfört von Sybels ord beror icke derpå, att jag är fullkomligt ense med honom i den uppfattning han uttalar, i den fordran, som särskildt i utlandet många ställa till historien, att hon skall i vida högre grad än hittills skett i sig upptaga det kulturhistoriska elementet. Jag förenar mig mig vida hellre med vår historiska skolas uppfattning icke af kulturhistorien, utan af historien. Jag går så långt att jag nästan hellre hade i hr Carlsons arbete saknat än jag i detta ser de förträffliga kulturhistoriska kapitlen. Jag säger 'nästan' hellre, och beror detta derpå, att i närvarande stund så ytterst litet blifvit i Sverige uträttadt inom det kulturhistoriska området, om vi undantaga behandlingen af den förhistoriska tidens odling, och så länge 1600-talets svenska kulturhistoria ännu är oskrifven, hafva vi allt skäl att uppriktigt vara tacksamma för det hr Carlson gjort för att, vid sidan af sitt egentliga värf, fylla denna lucka. Men om för hr Carlsons tidehvarf vår kulturhistoria hade varit skrifven, då hade jag hellre i hans stora arbete saknat dessa kapitel.

Och hvarför? Jo, när historikern tager något kulturhistoria med i sin framställning, blir det i grunden ej mera än något fyllnadsgods, det kulturhistoriska elementet blir en bisak och dermed göres ej rättvisa åt den verkligheten, att kulturvetenskapen, i kraft af de material, med hvilka han i främsta rummet arbetar, och i kraft af den metod, hvilken han på sitt arbete tillämpar, och det syfte, som han satt sig, är en sjelfständig vetenskap bland andra vetenskaper, af hvilka han med fördel hemtar hjelp och hvilka han, i sin ordning, dem till lättnad, kan gifva hjelp.

Detta yttrande skulle kunna tydas så, som att en historiker af fack icke skulle få understå sig att röra vid kulturhistorien, med hvilken han intet har att skaffa. Men detta är alls icke min mening. Jag anser tvärtom, att historikern har vida mera behof af kulturhistorien än hvad vår historiska skola insett, kanske med undantag af Geijer. När jag nu framhåller, hvad historikern, efter mitt förmenande, har att hemta af kulturvetenskapen, så förgäter jag icke ett ögonblick, att hvad jag här framställer som ett önskemål hittills icke kunnat realiseras, på grund

deraf att, såsom nyss nämndes, i vårt land så ytterligt litet arbete blifvit utfördt inom det kulturhistoriska området.

Mig synes, att när en historiker går att skildra ett skede af historien, kan han icke på ett fullt tillfredsställande sätt lösa sin uppgift, hans arbete må i öfrigt vara aldrig så förträffligt, såvida han icke gjort sig på det närmaste förtrogen med hvad kulturvetenskapen har att förtälja om det folk, hvars öden han vill skildra, och den tid, som skall blifva föremål för hans behandling. Han skildrar statssamhällets utveckling, men detta är dock beroende af karaktären hos den nation, hvars statsbyggnad är i fråga. Han skildrar de ledande personerna, men hvar och en är, såsom ett bevingadt ord säger, ett barn af sin tid; jag skulle vilja tillägga: äfven ett barn af sitt hem, och kräfver för detta påstående samma grad af giltighet som för det förra, alltid under medgifvande att menniskor finnas, som i sin mon gå före sin tid och som i lifvet lära mycket, som icke direkt varit i hemmet förberedt. Men nationens gry, hemmets natur och derjämte äfven det särskilda tidskedets art, icke i en enstaka riktning, utan i alla — det är just detta som kulturvetenskapen studerar och skall göra för alla tillgängligt.

I detta hänseende kan äfven det lilla vara af betydenhet. I min barndom läste jag en berättelse om någon omständighet, som föranledde att ett sandkorn kom in i ett ur och helt naturligt föranledde verkets stannande. Urets egare, en man, som djupt grep in i sin dags offentliga lif, skulle på ett visst klockslag infinna sig på ett bestämdt ställe. Bedragen af sitt ur, som ej längre följde med tiden, kom han för sent. Hade han kommit i rätt tid, hade han helt visst fallit i fiendehänder och hans lif hade blifvit förstäckt. Så — det var lärdomen af berättelsen — kan ett sandkorn utöfva inflytande på verldens historia. Det är icke sådana småsaker, som jag här tänker på, ty det lilla betyder intet annat än i sitt naturliga sammanhang, men genom detta kan det blifva mäktigt. Jag vill icke inlåta mig på vidlyftiga utredningar, nöjer mig derföre med att anföra ett exempel. Ingen torde kunna jäfva påståendet, att något i och för sig så skenbart obetydligt som den drägt, en krigare bär, är af väsentligt inflytande på krigföringen. En riddare med 1500-talets tunga harnesk på sig och hästen kämpade på helt annat sätt än en nutidens husar. Drägten bestämmer rörelserna och sättet att strida, detta åter inverkar på taktiken och af allt

detta blir den politik, som grundar sig på kriget, och vår dom öfver densamma i viss mon beroende.

Det är icke min mening, att historikern skall inlåta sig på en undersökning — jag fortsätter med samma exempel — af krigarens kostym under det tidehvarf han skildrar. Utredningen deraf tillkommer kulturvetenskapen. Men när han inlåtit sig på en skildring af kriget och den krigiska politiken, måste han med kulturhistoriens tillhjelp hafva en liflig uppfattning af krigarens drägt och den verkan denna kunde öfva. Hans uppfattning får icke inskränka sig till en enda detalj, utan måste han, när han fattar pennan för att nedskrifva sin slutliga konstnärliga framställning, hafva en lefvande insigt i tidens kulturlif i alla dess uppenbarelser — och medlen att vinna en sådan insigt har han att fordra af kulturvetenskapen — och då skall ock den, som läser hans skildring af det menskliga samhällets högsta utveckling, icke blott få kunskap om hvad sig tilldragit under den skildrade tiden, utan ock förnimma en flägt af det lif, som på tilldragelserna i mer än ett afseende utöfvade ett bestämmande inflytande.

När så sker, då kan — för att anföra ett annat exempel — en historieskrifvare skildra vår frihetstids historia och i denna underlåta att en enda gång nämna Linnés namn. Underlåtenheten är så till vida berättigad, som Linné utöfvade intet inflytande på Sveriges politik, men författaren måste under sitt arbete känna och den läsande allmänheten måste ur hans arbete fönimma den andliga riktning, som gjorde Linnés storhet möjlig och åter af hans storhet rönte ett mäktigt inflytande.

Alltså — historien och kulturhistorien måste gå hvar och en sin väg, den väg som hvarderas art gör till den rätta, utan inbördes rubbningar, till ömsesidig båtnad, i det hvardera da kan till den andras begagnande öfverlåta sina resultat.

Det kan synas förmätet att bestämma, huru historien bör skrifvas, i synnerhet då bestämmelsen uttalas af en person, som icke är historiker till yrket. Som barn af min tid och — jag kan väl tillägga det — som barn af mitt hem har jag med förkärlek vändt mig åt kulturvetenskapen. En gång har jag visserligen skrifvit ett historiskt arbete, den andra delen af den Sveriges historia, som Hjalmar Linnström anordnat, men mitt försök i denna riktning framkallade från en framstående medlem af vår historiska skola — för öfrigt min gode vän — det offentligen uttalade omdömet, att jag icke kan skrifva historia. Om-

dömet berodde åtminstone till en del derpå, att jag i min framställning hade inblandat kulturhistoriskt material, att jag t. ex. kunde afbryta en historisk framställning med hänvisande till en figur af ett sigill o. s. v. Jag är icke benägen att mot kritiker komma med svaromål, eftersom man alltid är partisk i egen sak, men för att icke, när jag nu uttalat, huru jag anser historien böra skrifvas, helt hastigt blifva afvisad med ett 'läkare läk dig sjelf', vill jag i detta sammanhang framhålla, att en del af anmärkningen förhända beror på en mindre korrekt uppfattning af kulturhistoriens betydelse, samt att jag, när aftal gjordes om det ifrågavarande arbetet, som behandlar en tid, med hvars kulturhistoria jag sedan flere år varit sysselsatt, ställde till förläggaren en fråga, om icke det vore skäl att låta den historiska framställningen få färg af den kulturhistoriska bakgrunden, som icke skulle blifva mera än en bakgrund. Frågan blef nekande besvarad, på den grund att i programmet för det hela ingick, att den historiska framställningen skulle efterföljas af ett kulturhistoriskt bihang. Det var icke lämpligt för en medarbetare att afvika från det allmänna programmet, men af förkärlek för det jag ansåg vara det rätta, införde jag i den historiska framställningen så mycket kulturhistoriskt material som möjligt. Men programmet gjorde det åter nödigt, att detta inflickades i viss mon mekaniskt, så att det tydligt framträdde som kulturhistoriskt material och så att man från den afslutande kulturhistoriska öfversigten kunde hänvisa till det som på förhand meddelats.

Hade jag haft fria händer, skulle jag hafva velat försöka skildra perioden 1350—1521 i öfverensstämmelse med de principer, som jag här framställt och som jag redan då hyllade. Nu gick det icke och det var kanske lika så godt, då det är mycket möjligt att jag hade misslyckats. Men huru än dermed hade gått, det är två ting som trösta mig. En beklaglig erfarenhet visar, att man kan framställa en god och nyttig lära, utan att sjelf kunna tillämpa henne, och bristen i detta afseende medför ingalunda med nödvändighet en dom öfver läran. Det andra är att jag i föregående framställning icke talat i egen sak, utan tror jag mig vara målsman för en riktning i vår tid, som är fullt berättigad och om hvars slutliga seger jag icke hyser minsta tvifvel.

Om det botniska handelstvånget.

AF

OSKAR FYHRVALL.

1.

Botniska vikens kustländer befunno sig vid nyare tidens början på en kulturgrad, som måste betecknas såsom tämligen låg. Befolkningen var till sitt antal obetydlig samt bodde spridd på kusten eller ett stycke upp längs efter de stora elfvarne. På hela den nära 200 mil långa kuststräckan fans norr om Gefle och Ulfsby ingen enda stad, blott här och der ett obetydligt fiskläge eller en hamnplats, som endast vid fisketiden eller vid något marknadstillfälle någorlunda upplifvades. Produkterna, som detta område afkastade, voro visserligen hvarken få eller af obetydligt värde, fastän naturligen sådana, som ett i kultur mindre framskridet land kunde hafva dem. Vid de talrika skären och öarne vimlade täta stim af strömming och annan fisk, och uppför de breda strömmarna trängde laxen i lika täta skaror. På stränderna växte reslig skog, som lemnade ståtliga mastträd och äfven annat virke till bjelkar och bräder samt till den med tiden allt mer lönande tjärberedningsindustrien. I skogarnas djup dolde sig pelsbärande djur af stort värde, och här och der syntes frodiga beten och grönskande ängar, som beredde möjlighet till en omfattande ladugårdsskötsel, hvars alster redan nu utgjorde en vigtig exportvara för landsändan. Men åkerbruket var deremot obetydligt, och detta omdöme gäller naturligtvis i än högre grad om allt slags industri.

Förbindelserna med öfriga delar af riket synas efter tidens omständigheter hafva varit ganska lifliga. Från sydligare belägna städer och orter kommo sommartiden talrika fiskare till öarne och skären i hafvet, medförande åtskilligt köpmansgods: spanmål, jern, väfnader, salt, lin och hampa. Derjämte företogo

norrländingarne och finnarne sjelfva handelsfärder med sitt hemlands afvel. De seglade på sina skutor till Stockholm och andra städer vid kusten. De lade genom strömmen och in i Mälaren till dess städer och hamnar samt kommo vidare både den vägen och den direkta landvägen till denna tidens stora konsumtionscentra, koppar- och jernbergslagerna. Också till utrikes orter styrde de mången gång kosan, och Östersjöns såväl sydliga som östliga hamnar voro dem väl bekanta.

Äfven åt andra håll förefunnos förbindelser och anstäldes handelsfärder. De s. k. birkarlarne underhöllo samfärdseln med Lappmarkerna samt nedstego redan på Gustaf Vasas tider till Norges vestra och norra kuster; åt ryska sidan idkades en liflig handel med och af ryska gårdfarihandlare, som regelbundet sträckte sina färder ända till Vesterbotten. Aktivt deremot synas svenskarne åt detta håll hafva uppträdt i mycket ringa grad, om ens något.

Att nu bringa hela detta vidsträckta områdes handel och rörelse uteslutande i sina händer var en tanke, som redan länge föresväfvat Stockholms handlande borgerskap. Klokt begagnande sig af politiska konjunkturer och stadens vigt i militäriskt hänseende, hade det också tidigt lyckats förvärfva sig några betydelsefulla rättigheter i den riktningen. Det första stadgande af denna art, som anträffats, återfinnes i Magnus Erikssons stadslag, der Botniska vikens kustbor, utom Åbo borgare, jämte Roslagens och Uplands invånare, förbjudas segla längre än till Stockholm [1]). Såsom varande ett vanligt lagbud innehåller denna stadga intet om sina motiv, men i en resolution för Stockholm, utfärdad af Sten Sture d. ä. år 1502, genom hvilken städerna Gefle, Öregrund, Östhammar, Raumo och Ulfsby betagas rätten att segla utrikes, uppges uttryckligen såsom skäl den omständigheten, att riket vid påkommande behof icke kunde hafva någon nytta af så många små städer. Om deremot Stockholm kunde blifva stort och blomstrande, skulle riket deraf märkeligen stödjas [2]). Redan förut eller 1461 hade Stockholm till behag flera »olagliga» hamnar vid Botniska viken, Östhammar, Hernösand, Raumo blifvit aflysta.

Men dessa privilegier ledo dock af rätt betydliga inskränkningar. Först och främst ådagalägges genom handlingarne mång-

¹) Köpmålabalken, kap. 34.
²) Stockholms priv. R. A.

taliga gånger, att de icke vunno någon synnerlig hög grad af verkställighet, och vidare var deras rättsgrund tämligen osäker. Det var sålunda att befara och inträffade också, att hvad politiska konjunkturer skapat, kunde andra politiska konjunkturer tillintetgöra [1]), och med den fortgående utvidgningen af rikets gränser, som begynte under Erik XIV, trädde hufvudstadens militära vigt så småningom tillbaka [2]). Helt annat blef förhållandet, när till dessa omständigheter kom stödet af ett verkligt ekonomiskt system, som med en bländande dialektik för den på detta område ännu oerfarna administrationen utvecklade grunderna för samhällenas välstånd. Öfver allt på kontinenten, der man såg rikedom och välmåga samt ett högt utveckladt merkantilt lif, såg man också blomstrande, menniskofylda städer och en långt drifven fördelning både mellan orter och personer af affärsverksamhetens och industriens särskilda förgreningar. Genom ett ödesdigert misstag förblandade man då grund och följd, och så uppstod den föreställningen, att man blott behöfde kopiera detta yttre tillstånd för att få se rikedom och välstånd liksom af sig sjelfva uppkomma i landet [3]). Metoden, hvarefter man vid sitt

[1]) Sålunda fick Raumo af Svante Sture tillbaka rätten att segla utrikes, och Gustaf Vasa förfor, som vi veta, med privilegier synnerligen fritt och sjelfständigt; så hade han t. ex. en gång för afsigt att leda Norrbottens handel öfver det nyanlagda Sandhamn.

[2]) Detta kan skönjas redan så tidigt som under Gustaf II Adolfs regering i hans svar till Stockholms borgerskap, då det i en supplik begärt att sjelft få förvara stadens nycklar. Han säger nämligen, att det låg föga makt uppå, hvar dessa nycklar förvarades, alldenstund fästningsverken redan voro så förfallna, att de icke mycket dugde.

[3]) Synnerligen upplysande i detta afseende är det hos Stjernman intagna betänkandet öfver städernas handel af år 1595. Det heter der: först så är allom väl vetterligit, att uti de städer, som nederlag är med fri köpmanshandel och vandel, der är ock meste tillsökning och bäste näring. Såsom t. ex. vid Östersidan är Lybeck och Danzig. — — Ändock de andre städer, som vid Östersidan liggandes äre hafve ock deras handel och vandel, så föres dock meste parten af förbemälte nederlagsstäder, och dädan hemtas då sedan hvad som behöfves i de konungariken, land och furstendömen kring om Östersjön äre — Derför ligger allt som förr är sagdt på nederlaget och dit folket vändt blifver — — — Nu är icke mindre än hvar Gud allsmäktig täckes mildeligen afhjelpa denne besvärlige fejdetid, som härtill varit hafver, så kan ock större och mer köphandel hit i riket falla härefter än någon tid tillförene. Vill för den skull af nöden vara att så framt i detta konungarike skall gå lagligen och väl till, så att undersåtarne kunde förkofrade och vidhållne blifva, det en annan laglig och skälig ordning måtte göras här i riket uppå köpmanshandel, än som härtill skedt är — Af det nu förbemält är, kan man väl besinna, att der som nederlag är, der är ock handel och vandel och derför synes rådeligen vara, att här uti Sverige måtte och en plats och sådan stad vara upprättad, der som nederlag kunde blifva af dess land och tilliggande furstendömen.

arbete för landets ekonomiska utveckling hade att gå, var sålunda både enkel och klar och syntes heller icke svår att sätta i verket. Man behöfde blott utse vissa lämpliga platser och sedan dekretera, att här skulle en verksamhetsart bedrifvas, der en annan. Att man härvid kom att trampa andras rättigheter under fötterna och uteslöt all industris och all handels lifsvilkor, den fria konkurrensen, var något, som man dels icke kom att tänka på, dels rent af eftersträfvade. Ty »ordning», »lagbunden ordning» var tidens lösen, och den fria konkurrensen »skadeligt kladderi».

Framför allt och tidigast blef detta förhållandet med handeln, i det vissa städer förordnades till nederlagsorter för rikets exportvaror och till att förmedla samfärdseln med utlandet, andra åter att uppsamla rikets alster och lemna dem till de förra samt att af dessa mottaga och kring landet sprida de utifrån införda varorna; hvarigenom alltså både importen och exporten måste passera två mellanhänder mellan utländingen och konsumenten eller producenten.

Att vid en sådan fördelning rikets hufvudstad icke skulle blifva lottlös, är helt naturligt. Redan omsorgen att trygga åt residenset en ymnig tillförsel från både eget och främmande land manade dertill, den tidigare utvecklingen gick, som redan blifvit visadt, i samma riktning, och slutligen var det hos det nya systemet en ledande tanke, som redan från början starkt och medvetet framträdde, att riket helst borde hafva blott en stapel [1], hvartill hufvudstaden af sig sjelf framstod såsom den lämpligaste orten. Att detta senare mål genom den följande utvecklingen icke vanns, berodde ingalunda hvarken på bristande nit och ifver hos Stockholms borgerskap att sträfva derefter eller lust hos regeringen att efter förmåga understödja denna sträfvan. Dertill bidrogo tvärtom andra orsaker, bland hvilka torde kunna ställas främst landets stora utsträckning, kommunikationernas outvecklade skick och slutligen Stockholms för handel på vestra Europa föga fördelaktiga läge.

Hvad Stockholm deremot vann, det var det fullständiga realiserandet af ofvan antydda plan på handelsherravälde öfver Botniska vikens kuststräckor, ett herravälde, som både med afseende på sina följder och den seghet, hvarmed det upprätthölls, är en märkelig sida af merkantilsystemets historia i Sverige.

[1] Se ofvan citerade bet. 1595.

Tiden för ofvan antydda teoriers mera medvetna framträdande i vårt land kan icke sättas längre tillbaka än till Johan III:s regering. Också har man att under samma regering söka de första följdrikare ansatserna till uppnåendet af den framstående privilegierade ställning, Stockholm senare intog i förhållande särskildt till de botniska landen. Visserligen är det sant, att äfven Gustaf Vasa alldeles icke visar sig främmande för merkantilsystemet och dess idéer. Men dels voro dessa idéer under hans regering ännu tämligen dunkla och outvecklade och dels stördes den utveckling, som kunnat påbörjas, högst väsentligt under hans närmaste efterträdare, hvars regering var uppfyld af allt för starka politiska stormar och öfverhängande krig, för att någon allvarligare omsorg skulle kunnat egnas åt ekonomiska förhållanden. Det blef sålunda först under den tredje regenten af Vasastammen, som en varaktigare grund till de nya förhållandena kunde läggas, och redan från första stund stå Stockholms sträfvanden medvetna och klara i förgrunden.

Till att börja med visade det sig som en nödvändig förberedande åtgärd för de stolta planernas realiserande att från hvarandra isolera de båda handelsområdena, Mälardalens och Botniska vikens, vid hvilkas föreningspunkt staden var belägen, eller med andra ord att afskaffa den fria segelfart genom Söderström, som hittills egt rum [1]). Ännu Erik XIV finner rättvist i sina privilegier af 1563 att inskärpa hos borgerskapet nödvändigheten att icke hindra eller uppehålla någon, som i sina lofliga ärenden ville lägga igenom strömmen. Men redan 1570 förbjuder Johan III alla fetaliepersedlars förande derigenom och upp i landet äfvensom all spanmålsexport från Mälaren den vägen. Ett undantag gjordes visserligen för s. k. skärkarlar, som fingo lägga in i Mälaren med sin fisk att byta till sig spanmål samt sedan färdas samma vägen tillbaka igen; men som lätt kan inses, saknade ett sådant undantag större betydelse för andra än

[1]) Vid Södertelje var också en utförselväg för varor ur Mälaren, i det dessa transporterades till lands öfver det smala näs, som skilde Mälaren från Saltsjön. Äfven rätten till denna utförsel, som synes ha tilltagit med anledning af förordningen 1570, betogs mälarstäderna 1589. Men sedan Karl Filip tillträdt sin faders hertigdöme, ansågs i enlighet med tidens herskande åskådningssätt äfven furstendömet böra hafva sin egen stapel, hvarför mälarstäderna i Södermanland för en tid återfingo sin rätt till denna utskeppning. Men när sedan hertigdömet efter Karl Filips död hemföll till kronan, återtogs också denna rätt, och det förklarades för synnerligen vigtigt, att all utförsel ur Mälaren skedde öfver Stockholm.

de fattiga skärkarlarne sjelfva. Andra köpmannavaror fingo visserligen fortfarande af borgerskap föras genom strömmen; men 1589 inskärptes uttryckligen, att den rätten endast tillkom bofasta borgare [1]).

Varubytet mellan de båda handelsområdena skulle sålunda hädanefter väsentligen förmedlas af Stockholms borgerskap, ty spanmålen hade varit norrländingarnes förnämsta returvara från mälarstäderna, liksom dessa från Botniska viken bekommit det mesta af de viktualievaror, hvarmed de skulle förse bergslagen. Jernet och kopparen deremot kunde lika väl öfver Gefle som öfver Stockholm komma de norra orterna tillhanda. Genom de följande handelsordinantierna af åren 1614, 1617 och 1646 bekräftades ofvan nämda stadganden och utsträcktes derhän, att några botniska fartyg derefter aldrig fingo visa sig i Mälaren. 1642 upphäfdes likaledes den fria genomfarten i Söderström, som skärkarlarne dittills begagnat, emedan »den på mångfaldigt sätt missbrukats till landsköp och städernas, särskildt Stockholms, skada, hvars borgerskap genom den opackade och oduglige strömning, hvarmed landet af skärkarlarne uppfyldes, blifvit diffamerade» [2]).

Lås var sålunda äfven i merkantilt hänseende satt för Mälarens sjö. Redan hade dock merkantilsystemets förbannelse eller nödvändigheten att för undvikande af ett förbuds eluderande låta det följas af ett annat och ofta ännu strängare gjort sig gällande. För att undgå Stockholmsbornas något dyrbara förmedling vid varubytet hade nämligen invånarne i de båda

[1]) Svar på borgerskapets begäran i Stockholm om deras handel d. 5 mars 1589, Stj. I: 348. 1590, 27 maj utfärdades dock res. för Åbo stad, enligt hvilken Stockholm befalles att tillåta dess borgare färdas genom Strömmen med sin fisk, med vilkor, att de icke handlade på landsbygden; men detta är antingen en ren tillfällighet eller också ett bevis på Åbos privilegierade ställning *bredvid* Stockholm, som nedanför något närmare skall påpekas. Städernas priv. R. A.

[2]) Hädanefter skulle i stället alla skärkarlar, finnar och åländingar, som kommo till Stockholm samt enligt stadgar eller sedvana plägat färdas upp i Mälaren, stanna vid stadens östra sida, samt de, som kommo från Mälaren, vid Munkbron och andra vid den sidan tillordnade rum. Dock skulle ingen vara pligtig att köpa eller sälja åt borgerskapet, utan de egde rätt att kommunicera direkt med hvarandra, om affärerna icke rörde annat än spanmål, torsk, strömming och penningar. För större beqvämlighets skull lofvades, att lämpliga bryggor skulle byggas vid stränderna, och vägar göras genom Brunkeberg. Tilläggsplatserna synas utom Munkbron, som i förordningen uttryckligen nämnes, hafva varit längs Klara sjö och derifrån uppåt vid den s. k. Vestermalmen; på östra sidan deremot dels vid vanliga bron i staden, d. v. s. nu varande skeppsbron, dels vid Nybroviken vid Östermalmen. Tiden för den fria handeln skulle blifva tre månader från 1 Aug. till 1 Nov. R. R. 28 Juni 1642.

handelsområdena kring Mälarens och Botniska vikens stränder hittat på en ny utväg. När farten genom Strömmen var afspärrad, företogo sig Mälarstäderna att föra sina varor öfver land till vikar och hamnplatser i skärgården utanför Stockholm. Der mötte norrländingarne med sina, och en liflig »olaga» handel uppstod på det viset i Stockholms omedelbara närhet, hotande att tillintetgöra den påräknade vinsten af Strömmens spärrande. Redan 1589 hade detta försports såsom en verkan af 1570 års förordning, och en mängd hamnar och bytesplatser hade uppstått dels från början dels genom gamlas upplifvande: Estbacken, Brummaviken, Stäket, Åkerså, m. fl. Af dessa måste några 1589 aflysas; de öfriga följde snart efter, och så qvarstod genom 1614 års handelsordinantia blott Norrtelje såsom en tillåten hamn.

Emellertid hade den direkta kampen med de botniska landen icke heller hvilat, och redan innan den förordning, som fullständigt tillslöt inloppet till Mälaren, utfärdades, var denna landsändas underdånighet under Stockholm en afgjord sak. Till detta mål hade man framryckt i tre särskilda ansatser, genom handelsordinantierna af åren 1614, 1617, och 1636, föregångna af några förberedande, men öfvergående stadgar under Johan III och Sigismund.

För att afstyra det allmänt gängse, men lika allmänt öfverklagade och utdömda landsköpet hade den förstnämde af dessa konungar anlagt några städer i Norrland och äfven försett dem med rättighet till utrikes seglation. Men snart höjde Stockholms borgare med anledning häraf häftiga klagomål öfver handelslöshet och oförmåga att förlägga kopparberget etc., om norrländingarne skulle få segla dem förbi. Omsider egnade konungen dessa klagomål sin uppmärksamhet och det af hvarjehanda skäl. Med sin kända ifver eller rättare sagdt vurm för byggnadsföretag hade han fattat den planen att förse sin hufvudstad med en ståtlig åbyggnad af sten- och korsverkshus och derom ofta underhandlat med borgerskapet. För att nu sätta detsamma i tillfälle att villfara denna hans åstundan, drog han icke i betänkande att lofva att lägga tryckande band på en hel landsändas rörelse och näringsfång [1]. Två år derefter gick också detta löfte i fullbordan, i det en resolution på »Stockholmarnes begä-

[1]) Han lofvade nämligen att betaga städerna rätten att segla till andra orter vid Östersjön än dem som lydde under Sverige, 1587. Palmén, Öfvers. ö. Sv. Handelslagst. hist. sid 23.

ran angående deras handel» uttryckligen förklarade, att de norra städernas ofvan nämda seglationsrätt utrikes blott var medgifven tillfälligtvis och så framt den icke var andra städer till men eller strede mot deras privilegier, samt att den nu skulle upphäfvas. De orsaker härtill, som nu anfördes, voro tre, nämligen att inga ätande varor skulle utföras ur riket, inga förbudna skinvaror undanstingas (olofligen utskeppas), och slutligen inga främmande hafva skäl att till sjös eller lands besöka Norrland. Af alla dessa anledningar förbjödos nu städerna norr om Gefle och Björneborg att sträcka sina segelfärder till utländska städer och hamnar. Till alla inländska skulle de dock fortfarande få segla, och under den benämningen skulle inbegripas alla svenska, finska, lifländska och ryska orter, som antingen då voro eller framdeles kunde blifva Sveriges krona underkastade. Blott ett enda undantag gjordes, nämligen för Hudiksvall, som skulle få med ett eller två skepp årligen segla vesterut till Frankrike eller Spanien [1]). Längre gick icke Johan III, ehuru senare handlingar uttryckligen bestyrka, att han de senare åren af sin regering umgåtts med planer till en omfattande och slutgiltig organisation af rikets sjöfart och dess fördelning städerna emellan [2]). Dessa arbeten torde möjligen hafva legat till grund för de författningar i detta hänseende, som sonen Sigismund utfärdade. Åtminstone gå äfven dessa i den påbörjade riktningen samt beteckna ett stort steg framåt på densamma. I privilegierna för Stockholms stad d. 13 Juli 1594 stadgas nämligen helt lakoniskt, att städerna på svenska sidan af Botniska viken norr om Gefle icke få segla längre söderut än till Stockholm och de på finska sidan norr om Åbo icke längre än till Stockholm eller Åbo [3]).

Härmed kunde det synas, som om Stockholm vunnit allt hvad det rimligen kunde sträfva efter, och sant är också, att dessa stadgar pa ett ungefär innefatta det slutliga resultatet af

[1]) Stj. I: 348.

[2]) I ofvannämda förordning af år 1570 finnes ett stadgande ang. handeln med lapparne, som också torde förtjena att antecknas. Det heter nämligen, att den handel, som birkarlar och ryssar hittils brukat, skulle tillhöra Stockholms borgare. De skulle förse lapparne med groft kläde, lärft, hampa, salt och andra dylika föremål, men spanmål och andra ätande varor ville regeringen sjelf anskaffa. Dock förekommer detta stadgande icke i senare förordningar, och lapphandeln blir under den följande tiden ett ständigt trätofrö mellan kronans fogdar och arrendatorer samt kuststädernas borgerskap.

[3]) Stockholms priv. R. A. Ännu den 24 mars s. å. hade dock Björneborgs borgerskap fått rätt att segla in- och utrikes hvart det ville.

hela striden. Men förhållandet har äfven en annan sida. Utan att det någonstädes uttryckligen nämnes, ligger det dock för öppen dag, att verkställigheten af dessa påbud blifvit högst bristfällig och kortvarig, om de ens någonsin vunnit en sådan. Sigismunds korta regering var altför mycket både orolig och slapp för att så stränga och i den enskildes rätt och fördel så djupt ingripande stadgar skulle kunnat med allvar upprätthållas, och vidare var ju under Flemings styrelse i Finland hela östra kusten af Botniska viken faktiskt skild från sammanhanget med Sverige. Hertig Karls betänkande af 1595 talar också om de norra städernas utrikes seglation såsom i verkligheten förhandenvarande.

Det blef sålunda Karl IX:s uppgift, sedan de värsta oredorna inom landet någorlunda hunnit afhjelpas, att ånyo företaga det arbetet »att fastställa en viss ordning och förening städerna emellan med afseende på den utrikes handeln och seglationen» och särskildt med hänsyn till Stockholm och de botniska städerna. De principer och synpunkter, som dervid bragtes i användning, voro visserligen icke nya, men man ådagalade dock nu vida mera klarhet och omsorg vid fixerandet af det mål, som borde eftersträfvas, samt sökte äfven, så långt det var möjligt, vida bättre att taga andras rätt i betraktande. Planen, hvarefter man hade att arbeta, hade konungen redan angifvit i sitt ofvan nämda programartade betänkande af år 1595. Enligt detta skulle nämligen den utrikes handeln koncentreras i så få hamnar som görligt och om möjligt helst i en enda, bakom hvilken skulle stå hela rikets samlade kommersiella styrka, färdig att aftvinga utländingen nationelt välstånd under form af klingande guld- och silfverplantsar. Att under sådana omständigheter Stockholmsbornas sträfvan att lägga de vidsträckta och med dyrbara exportvaror försedda botniska länderna under sitt handelsherravälde inom regeringen skulle finna villiga befrämjare, tyckes vara naturligt.

Svårigheterna, som måste bekämpas för nåendet af detta mål, voro dock synnerligen stora, och synas till en god del hafva legat i hufvudstadens eget svaga tillstånd. Ty om uppstäderna afskuros från beröringen med utländingen, så fordrade rättvisan eller »reciprociteten», som man uttryckte sig, att stapelstäderna ej skulle få göra direkta affärer med konsumenter och producenter här hemma. Detta var nämligen den allmänt ledande

tankegången i hela systemet med stapel- och uppstäder, samt måste naturligen ega sin tillämpning äfven på ifrågavarande fall. [1]) Men att upprätthålla en utländsk grosshandel utan stöd af en inländsk detaljhandel synes hafva varit något, som denna tid öfversteg äfven Stockholms krafter. Åtminstone var afstängdheten från handeln i uppstädernas marknader den olägenhet, som först och genast öfverklagades, ej mindre af Stockholm än af de öfriga stapelstäderna, när en handelsordinantia med dylika stadganden ändtligen utfärdades, på samma gång som uppstäderna besvärade sig öfver brist i stapelstäderna på äfven de oundgängligaste importvaror. Trots ifrigt arbete såväl vid riksdagarne som äfven vid särskilda möten med städernas fullmäktige, som i sådant syfte beramades, [2]) kunde sålunda under hela Karl IX:s regering någon stadga i detta hänseende icke komma till stånd. Tvärtom se vi utvecklingen under 1600-talets första årtionde gå i en helt annan riktning. Såväl äldre som nyanlagda städer vid Botniska viken förságos med privilegier på segelfart både på Östersjön och åt vestra Europa, ehuru visserligen blott provisoriskt och till vidare rättelse vid en slutlig uppgörelse. [3]) Till ett sådant resultat torde äfven krigen och den allmänna nöden, som gjorde rörelsens frihet till ett handgripligt behof åtminstone för ögonblicket, icke litet hafva bidragit.

Men när efter freden i Knäröd de mest öfverhängande krigsfarorna blifvit undanröjda, återupptogs frågan om de botniskes seglation med förnyad ifver, och dermed tager den afgörande kampen mellan de liberala och de protektionistiska idéerna sin början, en kamp, som icke slutar förr än 1636, men ur hvilken Stockholm framgår såsom fullständig segervinnare för långliga tider.

Redan på riksdagen, som följde omedelbart efter fredsslutet, företogs frågan till behandling. Enligt konungens befallning skulle nämligen till detta möte städernas fullmäktige infinna sig medhafvande sina privilegier för att få dem öfversedda och efter omständigheterna bekräftade eller än-

[1]) Se ofvan sid. 32.

[2]) T. ex. 1602 vid Mikaelistiden i Södertelje. Hernösands och Hudiksvalls priv. 1602. R. A.

[3]) 1602 fingo Hernösand och Hudiksvall privilegier på fri seglats till alla utländska hamnar. 1610 erhöll Uleåborg och 1611 Vasa rätt att besegla alla svenska och finska hamnar äfvensom Reval och Narva; ofta undantogs dock utförseln af »ätande varor». Stadernas priv. och städernas akta. R. A.

drade.[1]) Med anledning häraf inlemnade också Stockholm ett sammandrag af sina privilegier, som närmast öfverensstämde med de privilegier, staden af Sigismund 1594 erhållit.[2]) Veterligen kom ej heller detta möte till något resultat, men innan ett år gått till ända, såg en ny handels- och seglationsordinantia dagen den 10 Febr. 1614, afsedd att ordna handeln och seglationen städerna emellan.

I inledningen förklarades denna ordinantia i full öfverensstämmelse med merkantilsystemets åskådningssätt tillkommen, på det att städerna och meniga borgerskapet i riket skulle komma sig före och tillväxa till en god förmögenhet, så att Kungl. Maj:t vid påkommande fall kunde hafva något att lita till. Med afseende på seglationen innehåller den särskilda stadganden för den utländska och inländska samt framhåller äfven noga skilnaden mellan s. k. aktiv seglation, eller att sjelf hålla fartyg i sjön, och passiv, eller att i sin hamn mottaga andras fartyg. Af dessa olika slag förbjudes nu den passiva utländska seglationen för alla städer norr om Stockholm och Åbo utom Gefle. I den aktiva åter uppställas två nyanser, så att städerna Öregrund och Björneborg[3]) erhålla en obegränsad sådan med egna farkoster, hvaremot de öfriga norra städernas inskränkas derhän, att de tillförbindas att icke föra ätande varor, elghudar och dyrbara pelsverk längre än till Stockholm. Med andra varor, koppar, tran, trävirke, hudar och talg var deremot seglationen oinskränkt, men alla utrikes seglande belades dock med den skyldigheten att vid utresan säga till i Djurhamn för att aflägga tull och visiteras. Beträffande åter den inländska seglationen, så hade alla både upp- och sjöstäder full frihet att med egna farkoster segla till alla de botniska städerna. Men sjelfva fingo dessa städer, om de ville fara längre än till hvarandra, icke utsträcka sina färder vidare än till Stockholm.

Såsom vedergällning för alla dessa inskränkningar förekommo också för de botniska städerna några stadganden, som voro ämnade att lända till deras bästa och uppväga alla olägenheter. Dit hörde förbudet för Stockholm så väl som alla andra stapelstäder att deltaga i handeln på bergslagen, hvars förseende med lifsmedel och annat åtminstone delvis anförtroddes åt Norr-

---

[1]) Gustaf Adolfs bref 13 Mars 1613. Städernas akta.
[2]) Stockholms besvär 1611—1632; 29 Mars 1613, ders.
[3]) I ordinantian nämnas äfven Borgå och Ekenäs.

lands städer [1]). Dit hörde också den paragraf, som förbjöd all direkt kommunikation med allmogen kring Botniska viken såväl vid marknadstillfällen som annars, och som stadgade, att all handel skulle förmedlas af städernas borgerskap. Dock voro dessa stadgar icke speciella fördelar för de botniska städerna, utan allmänna vilkor, mot hvilkas erhållande uppstäderna fingo afstå från sin utrikes seglation till förmån för stapelstäderna.

Det sakernas skick, som sålunda var grundlagdt, blef dock icke länge beståndande. Redan efter tre år rubbades det och rubbades på ett sätt, som medförde ökade inskränkningar för de förtryckte och ökade fördelar åt förtryckarne. Såsom ofvan blifvit antydt, saknade stapelstäderna i allmänhet och äfven Stockholm tillräckliga krafter att med framgång egna sig uteslutande åt den utrikes handeln. När derför köpslåendet med bergsmän och bönder på uppstädernas marknader fråntogs Stockholms borgerskap, så var redan detta ett svårt slag. Lägger man sedan dertill, att de nordliga städernas seglats på utlandet, så kringskuren och betungad den än var, likväl satte dem i stånd att förskaffa sig importvaror med förbigående af Stockholms handlande, så inses lätt, att dessa senare kunde hafva skäl att anse sig svikna i sina förhoppningar angående följderna af handelsordinantian. Redan samma år, som ordinantian utfärdats, hördes också häftiga klagomål öfver tilltagande handelslöshet, och såsom botemedel föreslog borgerskapet dels att få rättighet att som förut deltaga i uppstädernas marknader, dels att seglationen från städerna vid Botniska viken till utrikes hamnar skulle upphöra, d. v. s. borttagande af eqvivalenten, för den inskränkning, som redan fans, och dessutom en ytterligare inskränkning. Angående den senare af dessa fordringar lofvade konungen verkligen att så ordna de norrländskes seglation, att Stockholms borgare skulle kunna vara nöjda dermed; den förra åter afvisades med den erinran, att om den beviljades, uppstäderna med allt skäl kunde begära att återfå sin fulla seglationsfrihet, som de förut haft [2]).

Men Stockholm fick bundsförvandter. På landtdagen, som hölls i Helsingfors för Finland 1616, framträdde Åbo och ett

[1]) Utom åt norrlandsstäderna, bland hvilka dock blott Hudiksvall uttryckligen nämnes, öfverlemnades bergslagens »försörjande» åt Örebro, uppstäderna vid Mälaren samt Gefle.

[2]) Svar på borgm. och råds samt menige borgerskapets i Stockholm supplik d. 22 Dec. 1614. Stockholms priv. R. A.

par af dess grannstäder samt klagade öfver brist på handel och näring, sedan de förlorat uppstädernas marknader vid Botniska viken, hvarför de begärde dem åter. Fastän något sådant icke finnes nämdt i de sparsamma handlingar, som blifvit bevarade till vår tid, torde man dock med ledning af senare företeelser kunna antaga, att denna ansökan äfven lifligt understöddes af allmogen, som naturligtvis skulle önska att se så många säljare som möjligt på sina marknader.

Följden blef också den, att konungen med frångående af ordinantians bud och sina egna tidigare uttalade åsigter om dessa den 8 Febr. 1616 utfärdade en förordning, enligt hvilken såväl Stockholm som dessa finska städer fingo rätt att besöka två marknader om året i Österbotten, en i Pedersöre socken och en i Salo socken [1]). Längre fram på året bekräftades för Stockholm denna rättighet än ytterligare, hvarjämte staden på samma gång fick det löftet att i Vesterbotten framför andra få sig särskilda handelsplatser i dertill förordnade hamnar tillerkända [2]).

Under sådana omständigheter kan det icke väcka förvåning, att den nya handelsordinantian, som följande året utkom [3]), helt och hållet saknar den ton af hofsamhet och äfven rättvisa, såvida man kan tala om rättvisa, när det gäller merkantilsystemets tvångsåtgärder, som ännu utmärkte den föregående. Löftet från 1614 till Stockholms borgerskap infriades nu på det sätt, att all utländsk seglation både aktiv och passiv betogs städerna norr om Gefle och Björneborg, utom Hudiksvall, som fortfarande fick behålla den aktiva, men på mycket betungande vilkor [4]). De öfriga städerna norr om Stockholm och Åbo: Öregrund, Björneborg, Raumo och Nystad, som enligt förra ordinantian fått deltaga i den aktiva utländska seglationen, fingo visserligen fortfarande behålla densamma, men äfven de med tillägg, nämligen att skeppen skulle höra dem sjelfva till och besättningen vara bosatt i svenska (eller finska) städer. Gefle fortfor nu som förr att utan inskränknung vara en vanlig stapelstad.

[1]) Stj. I: 681. — Vasa stads afsked, Helsingfors 8 Febr. 1616, Vasa akta.

[2]) Gustaf Adolfs svar på borgerskapets besvär d. 21 Juni 1616. Stockholms priv., R. A.

[3]) Dat. Upsala d. 12 Okt. 1617; Stj. I: 690.

[4]) Först och främst skulle nämligen både skepp och gods tillhöra staden, vidare det förra vara värbart och försedt med åtminstone sex »götlingar» och slutligen besättningen inhemsk.

Beträffande den inrikes seglationen lemnades visserligen åt de botniska städerna frihet att handla med hvarandra, men ville de sträcka ut sina färder längre, måste de från den svenska sidan stanna i Stockholm och de från den finska i Stockholm eller Åbo. Segelfarten på de botniska hamnarne åter från inrikes städer söder om Stockholm skulle väl också enligt ordinantians allmänna bud vara fri, men den synes dock lupit allvarliga faror att faktiskt blifva undertryckt; åtminstone behöfde rättigheten genom senare förordningar emellanåt uppfriskas. Lägger man till allt detta den omständigheten, att frimarknaderna i Pedersöre och Salo för Stockholm och Åbo med dess grannstäder qvarstodo, så torde den väsentliga skilnaden mellan de båda ordinantierna af 1614 och 1617 vara angifven och i och med detsamma också Stockholms vinst genom den senare framför den förra [1]).

Denna var, som synes, icke liten. De nordligare af botniska städerna voro nu alldeles stängda från beröringen med utlandet, och såsom i föregående not visats, voro de äfven åtminstone faktiskt tvungna att sälja sina produkter i Stockholm och derstädes förse sig med nödiga returvaror för hemorten; ty visserligen fans utom Åbo äfven Gefle att tillita, men det var såsom handelsstad naturligen icke öfverlägset Åbo. Och allt detta utan att likväl i hemorten vara skyddade för konkurrens af Stockholm.

Det kan sålunda icke förundra, om de i sjelfva roten af sin existens angripna städerna af alla krafter sträfvade att afkasta oket; ty ännu voro de icke bragta till den punkt af vanmakt att nödgas ljudlöst bära förtrycket. Men lika tydligt var också,

[1]) Några ord om Åbos ställning såsom handelsstad torde här böra nämnas. Såsom hufvudstad i Finland. försökte det efter måttet af sina krafter att i detta land intaga en ställning analog med den Stockholm intog i Sverige. Teoretiskt taget lyckades det också någorlunda, och i handlingar som angå den botniska handeln, nämnes det vanligen tillsammans med Stockholm såsom delande dess privilegier på östra kusten. Men när det någon gång ville uppträda sjelfständigt, såsom då det 1635 och 1640 begärde för egen räkning all handel i Österbotten, misslyckades det. Ej heller kunde det någonsin utverka förbud för städer och allmoge i sin egen omnejd att segla på Stockholm. Det var blott i sin mäktigare stallbroders sällskap, som det kunde upprätthålla sin priviligierade ställning. Faktiskt åter blefvo de fördelar, det af densamma kom att åtnjuta, icke synnerligen stora. Först och främst var staden liten och oansenlig samt trakten omkring och landet bakom fattigt, hvadan prisen i densamma aldrig kunde täfla med Stockholms, och för det andra var segelleden dit mycket villsam och krokig samt besvärad af grundt farvatten, så att åtminstone de skepp, som kommo från Österbotten, redan derför hellre styrde kurs till Stockholm.

att Stockholm icke kunde anse sitt mål fullkomligen uppnådt. Ännu fans i Botniska viken åtskillig utländsk seglation; ja, till och med en i rättigheter om än ej i makt jämnbördig stapelstads fartyg plöjde dess böljor, en stad, som redan förorsakat åtskillig förtret och kunde blifva upphof till mera [1]. Redan för att med säkerhet kunna behålla, hvad man vunnit, var altså en fortsatt maktutveckling nödig, och sålunda blefvo fred och endrägt mellan de båda parterna en omöjlighet. Kampen blef både långvarig och het samt tycktes länge nog öfver hufvud taget tämligen ogynsam för monopolet. Sedan sjelfva det stora systemet, hvaraf det botniska handelstvånget blott var en tillämpning, genom stapelstädernas tillträde till uppstädernas marknader blifvit förfuskadt, synes regeringen ej heller hafva ansett dess upprätthållande i andra delar för alldeles oeftergifligt. Redan så tidigt som 1622 åtminstone finner man också undantag från hufvudregeln till de botniska städernas förmån. Detta år erhåller nämligen Hernösand tillåtelse [2] att i händelse af dyrt pris på spanmål få segla till Norrköping efter sådan, äfvensom att till de städer i Lifland, som lydde under Sveriges krona, utskeppa trävirke, tjära, tran hudar och talg. Till Tyskland fick deremot ingen seglats brukas; men förmådde borgerskapet anskaffa sådana skepp, som kunde sändas till Holland, England och Frankrike, skulle sådan segelfart gerna medgifvas detsamma. Något efter 1626 åtföljdes dessa medgifvanden af rättighet att färdas till alla inrikes sjöstäder »och till Riga», till hvilken stad Vasa redan 1624 fått tillåtelse att segla [3].

Men icke nog härmed. Äfven med afseende på de botniska städernas passiva seglation förekomma brott mot ordinantian. Redan strax efter 1623 klagar Stockholms borgerskap, att ett utländskt skepp lupit in till Öregrund och der urlastat, och under 1630-talets första år synes de främmandes seglation på Botniska hafvet hafva blifvit om icke formligen tillåten, så åt-

[1]) Redan 1616 klagar Stockholm, att Gefle Stockholm till förfång försett uppstäderna vid Mälaren med utländskt gods.

[2]) Res. för Hernösand d. 17 Maj 1622. Städernas akta. R. A.

[3]) Res. för Hernösand eft. 1626. Res. för Vasa d. 6 Apr. 1624, städernas akta. R. A. I sammanhang härmed torde det vara lämpligt att erinra, att den utrikes seglation, som denna tid egentligen menas och hvarom tvistas, är den, som höll sig inom Östersjön, företrädesvis till de tyska hamnarne. Den, som gick till vestra Europa, hade vida mindre praktisk vigt, ty det var blott mera sällan, som ett svenskt skepp ur östersjöhamn begaf sig till dessa farvatten. Derför gaf man också utan större svårighet rättighet till sådan seglation. Helt annat blef förhållandet längre fram under Frihetstiden.

minstone i vidsträckt mån tolererad [1]). Utsigterna för de norra städernas befrielse ur tvånget voro sålunda icke ogynsamma, och de beredde sig äfven att göra en allvarsam ansträngning för frihetens återvinnande. Vid riksdagen 1634 inlemnade icke mindre än sex botniska städer ansökan om rätt till utrikes seglation [2]). Saken hann icke företagas då, utan uppsköts till ett särskildt möte, som framdeles skulle hållas. Huruvida ett sådant möte verkligen kommit till stånd, är icke veterligt; men på riksdagen 1636 var ärendet åter före till slutlig behandling. Men då hade Stockholm hunnit rusta sig, och när frågan betraktades teoretiskt i sin allmänhet, synes den gamla invanda tankegången återkommit för regeringen med hela sin styrka. Man fann nu, »att hvad som emot handelsordinantian och en annan eftergifvits, slagit ut blott till de främmandes vinst och kronans inkomsters förminskelse. Särskildt hade den seglats, som de främmande en kort tid begynt bruka till de norrländska städerna, äfvensom dessa städers egen seglats utrikes föga gagnat i allmänhet och särskildt mycket skadat Stockholm och Åbo, som dock äro de förnämsta städer, kungl. maj:t har att lita till» [3]). För dessa så vigtiga städers bästa var altså en förändring i det närvarande tillståndet nödvändig. Men äfven andra skäl styrkte till det samma. Man var i krig med en främmande makt och dessutom i spändt förhållande till andra. Derför ansågs det icke rådligt att låta utländingar besegla Botniska viken samt utforska dess farvatten och hamnar. Och slutligen hade en händelse inträffat, hvaraf Stockholm begagnade sig särskildt för att indraga Gefle under tvånget. Ett eller annat af de föregående åren hade nämligen en storartad försnillning af koppartullen egt rum, i det en mängd koppar i hemlighet blifvit utskeppad, utan att de lagstadgade afgifterna derför blifvit erlagda. En mindre del häraf hade visserligen kommit från Gefle, men på långt när icke allt. Emellertid fick Gefle bära skulden för allt sammans, och dess brottslighet syntes så mycket sannolikare, som dess hamn var vidsträckt och någon ämbetsman för koppartullens uppbärande icke fans [4]). På grund af alla

[1]) Stockholms besvär 1611—1632. R. A. — Ingressen till 1636 års seglationsordning. Stj. II:

[2]) D. 14 Aug 1634 R. R.

[3]) Ingressen till seglationsordningen 1636.

[4]) »Om Gefle seglation några oförgriplige förslag, skäl och considerationer, gifne Stockholm d. 6 Februari 1656» af tullinspektoren sedermera borgmästaren i Gefle Sigfrid Wolcker; R. A. Städernas akta; ders.

dessa skäl utfärdades alltså den 20 Nov. 1636 en ny seglationsordinantia, hvars stadgar i korthet kunna sammanfattas på följande sätt: 1:o förbjudas alla främmande nationer att segla på städerna norr om Stockholm och Åbo, 2:o förbjudes för dessa samma städer all seglation på utrikes hamnar, 3:o tillåtes för Gefle visserligen den aktiva utrikes seglationen, men med det betungande vilkoret att för hvarje gång vid bort- och hemresa löpa in till Stockholm och der aflägga tull samt låta visitera sig [1]), 4:o den inrikes kommunikationen skulle upprätthållas enligt stadslagen, laga stadgar, handelsordinantian samt hvar och en stads och andras välfångna privilegier: ett tillägg, som för Botniska viken tillintetgjorde all frihet. Ty såväl i Stockholms d. 10 Mars s. å. utfärdade privilegiers 21 § som i 1617 års ordinantia förbjudas de svenska städerna att segla längre än till Stockholm och de finska längre än till Åbo eller Stockholm. Marknadsfrågan löstes genom en kompromiss, i det stapelstäderna behöllo rätten att besöka uppstädernas marknader; men för dessa senare städers räkning inrättades en årlig frimarknad på hösten i hvardera af städerna Stockholm och Åbo, der deras borgerskap skulle fritt få sälja och köpa med utländingarne: Mikaelismessan i Stockholm och Henriksmessan i Åbo.

Sålunda var den genom decennier fullföljda planens realisation ändtligen vunnen, och Stockholm hade lyckats leda varuströmmen både till och från Botniska vikens kustländer genom sig och sina köpmäns händer i en grad, som gerna kan kallas fullständig, ty Gefles skyldighet att löpa in till Stockholm betungade dess seglation så hårdt, att rätten dertill, enligt hvad nedanför skall påvisas, i många fall endast blef nominel. Man kan tycka, att härmed borde det kunnat vara nog, men sådan blef icke händelsen. De norra orterna hade ett par exportvaror, som redan stodo i liflig efterfrågan och högt pris på den allmänna verldsmarknaden och under den närmaste tiden än mer stego, nämligen tjäran och becket. Vid sidan af det redan existerande lokalmonopolet upprättade man då på grundvalen af dessa varor ett särskildt realmonopol, tjärhandels-

---

[1]) Denna paragraf var redan under sommaren utfärdad såsom specialres. för Gefle.

kompaniet, som öfver den olyckliga landsändan kom såsom den sista och bittraste droppen i lidandets kalk.

Sammanhanget med detta monopol är följande. I Sverige lefde vid denna tid en invandrad holländare vid namn Hans von Schwindern, som gjort tjärindustrien till sin specialitet. Han hade blifvit inkallad redan under Gustaf Adolf och såväl under denne konungs regering som äfven sedermera varit synnerligen verksam för denna industris höjande. Hans sträfvanden hade också krönts med en sådan framgång, att tjära och beck på 1640-talet räknades bland Sveriges vigtigaste exportvaror. Priset ansågs dock underkastadt så stora vexlingar, att några åtgärder deremot blefvo nödvändiga. Då framstälde samme von Schwindern för regeringen ett förslag, hvarigenom dennas afsigter lämpligen skulle kunna förverkligas och den vigtiga tjärhandteringen tillförsäkras en jämn och säker afsättning till skäligt pris. Detta mål skulle vinnas genom ett af denna tidens mest omtyckta medel, ett monopoliskt kompani. Förslaget vann anklang inom de ledande kretsarna, så mycket mer som det äfven innebar ett lämpligt sätt att ge användning åt de icke borgerliga kapitalerna, som funnos i landet, och så faststäldes 1648 reglementet för det *Norländska tjäruhandelskompaniet*, hvarigenom dess participanter fingo uteslutande rätt att uppköpa och exportera all tjära och allt beck, som tillverkades norr om Stockholm och Nyen. Trots alla invändningar deremot höll det likväl sedan i sig med mycken seghet. Genom felaktig förvaltning gjorde det visserligen bankrutt åtskilliga gånger, men rekonstruerades. 1682 upphäfdes det såsom en följd af det föregående fredsfördraget med Holland, men upplifvades ånyo 1689, då det derjämte utsträcktes äfven till södra Sverige. Sedermera egde det bestånd till 1714, vid hvilken tid det genom Finlands eröfring af ryssarne af sig sjelft och för alltid upphörde.

Betydelsen för de botniska bygderna af detta monopol var icke ringa. Tjära och beck var åtminstone Österbottens allra redbaraste exportvara, och dess redan förut inskränkta afnämarkrets blef genom monopolet ännu fåtaligare. Visserligen skulle de skadliga följderna af bristen på konkurrenter afvändas genom asättandet af ett visst levereringspris på varan. Men dels hafva fasta taxor alltid visat sig skadliga, och dels blef det faststälda priset i sig sjelft tämligen lågt samt sjönk sedermera än mer genom

myntvärdets fall och genom införandet af större rymd på tunnorna. Och till detta kom en än svårare omständighet. Tjära och beck utgjorde både till qvantitet och värde en synnerligen stor del af Stockholms export, som utfördes dels af stadens eget borgerskap, dels ock kanske mest af utländingar, som togo varorna i retur mot det, de hit infört. Genom kompaniet upphörde nu med ens denna rörelse. Stockholmsborgaren kunde ingenting införskrifva utifrån, emedan han saknade medel dertill, utländingen ville icke längre styra sina färder hit, alldenstund han icke kunde räkna på några returvaror, och af det lilla, som möjligen kunde införskaffas, kunde den botniska borgaren ingenting köpa, eftersom äfven förbindelserna mellan honom och Stockholms borgerskap blifvit väsentligen rubbade. Dessa missförhållanden skulle visserligen afhjelpas, derigenom att kompaniet fick skyldighet att förse stapelstadsborgerskapet med vexlar på utrikes ort, samt på sina för tjärans export befraktade skepp införa dess varor. Vidare skulle stapelstäderna »intressera» i tjärhandeln på det sätt, att deras borgerskap skulle träda emellan uppstäderna och kompaniet samt af dessa köpa tjäran och becket [1]). Tydligen vanns dock härigenom icke mycket annat, än att man fick ännu en mellanhand, som äfven skulle hafva sin del af vinsten. Snart upphäfdes också detta intressentskap och förhållandena återgingo till sitt förra tillstånd.

Det efterlängtade målet, säker och jämn afsättning till godt pris, höll sig också fortfarande i fjärran. Väl var första början synnerligen lofvande, men snart begynte affärerna gå illa och afsättningen blifva trög. Från den ena inskränkande åtgärden drefs man då till den andra. Man hade börjat med att bestämma, till hvem varan skulle säljas. År 1665 måste man äfven fastställa, huru mycket denne afnämare skulle vara skyldig att emottaga. Beloppet blef 5,000 läster pr år, som för undvikande af mannamån hos kompaniet utportionerades på de särskilda städernas borgerskap. Men den mannamån, som man fruktade hos kompaniet mot städerna, kunde naturligtvis utöfvas äfven af dessa städer mot allmogen, och så uppkom nödvändigheten att reglera äfven dessa parters förhållande till hvarandra. Der-

[1]) Dessutom fingo de finska stapelstäderna rätt att i kompaniet insätta en summa af 30,000 d. s. m.

vid kom man visserligen att bära hand på sjelfva urproduktionen, men det ansågs vara mindre farligt. Sålunda afsöndrades först från hela tjärhandteringen de hemmansegare, som ansågos »ega tillräcklig åker och äng att lefva ändå», och bland de öfriga fördelades tillverkningsmängden efter gårdstalet, så att hvar bonde fick sig ett bestämdt qvantum tillåtet att tillverka och försälja. — Äfven beckbränningen rönte ett djupgående inflytande af monopolet. Vid kompaniets stiftelse utgjorde den en af småstädernas mest lönande näringsgrenar, men genom den participanterna medgifna rätten att bestämma tillverkningsqvantum såväl i det hela som hos hvarje särskild tillverkare skedde häri en rubbning, och tillverkningen fick en afgjord tendens att draga sig till Stockholm. Faran härför blef så mycket större, när kompaniet sjelft fick rätt att bränna beck. Från en ringa början och såsom en tillfällig hjelp utvecklade sig nämligen detta förhållande ända derhän, att all annan becktillverkning än kompaniets en tid på 1670-talet blef alldeles förbjuden. Efter 1689 återkom man likväl till det ursprungliga tillståndet, och becktillverkningen skulle ånyo bestridas af småstädernas borgerskap.

2.

Vi hafva nu följt utvecklingen af Stockholms monopol öfver de botniska landen från dess första upphof till dess fullkomning och dervid funnit, att all handelsrörelse både från och till dessa land blifvit sammanträngd inom Stockholm och leddes så godt som uteslutande af dess borgerskap; ja, att den vigtigaste delen af exporten hade blifvit underkastad en än våldsammare inskränkning och lagd i händerna på en enda merkantil institution. Koncentreringen kunde knappast drifvas längre. Att de följder, som förordningar af så genomgripande art skulle draga med sig öfver landet, icke varit ringa i den ena så väl som i den andra riktningen och icke heller af det nyttigaste slaget, är något, som man redan från början torde kunna vara benägen att antaga. Och en närmare undersökning skall icke heller motsäga en sådan förmodan. Tvärtom synes det otvifvelaktigt, att landet skulle hafva gått sin vissa undergång till mötes, derest icke dels medgifna afvikelser från systemet och dels, samt än mer, sådane, som man tog sig sjelf, i någon mån utjämnat förhållandena.

En blick på de vigtigare företeelserna af detta slag skall öfvertyga oss derom.

När den naturliga utloppskanalen för det handelsområde, som de botniska länderna utgjorde, var tillspärrad, var det klart, att en spänning åt sidorna skulle uppstå, äfvensom en tendens att utvidga sig öfver sina gamla gränser. I vester och norr tillstötte Norge och österut låg Ryssland, och med bägge dessa länder ökades de affärsförbindelser, som af gammalt existerat. Längst i söder på norska sidan idkades företrädesvis af jämtar både före och efter föreningen med Sverige en omfattande gårdfarihandel med Throndhjem till stödjepunkt. Högre upp i norr fortforo med ökad fart de gamla färderna öfver fjällryggen ned till Atlanten och Ishafvet, der svenskarne försågo sig hufvudsakligen med fiskets alster. Men med all vigt i enskilda fall kunde dock *dessa* färder icke blifva af någon mera genomgripande betydelse för landsändan i dess helhet. Dertill voro afstånden för stora och kommunikationerna för dåliga samt äfvenledes den befolkning, till hvilken de ställdes, för fattig och fåtalig.

Helt annat blef förhållandet med handeln på östra sidan, som bedrefs af ryssarne, »såväl våra egna som storfurstens». Egentligen voro de karelare af grekisk religion och lydde till största delen under Ryssland. Utgångs- och stödjepunkten för deras handel var Arkangel och de genomströfvade, såsom redan blifvit påpekadt, hela Finland såsom gårdfarihandlare samt förekommo äfven i Vesterbotten, öfverallt efterlängtade och med lätthet afsättande sina varor: vadmal, lärft, hampa. o. d. Någon gång omtalas t. o. m., att salt öfver ryska gränsen kommit Österbotten tillhanda, när Stockholm icke velat eller icke kunnat förse provinsen med sådant. Redan ganska snart efter 1636 synes denna handel hafva tilltagit betydligt i omfattning och blef derför också inom kort föremål för spekulationer likartade med dem, Stockholm så lyckligt genomfört med afseende på sjöhandeln. År 1640 inlemnade nämligen Uleåborg till K. Maj:t en skrifvelse med anhållan, att ryssarne skulle förbjudas att färdas längre upp i landet än till Uleåborg, och att denna stad altså skulle blifva stapel för den ryska handeln. Regeringen hade länge med blandade känslor betraktat ryssarnes kringströfvande i rikets nordliga landsändar och torde icke utan skäl hafva fruktat deras handel såsom ett blifvande medel att eludera verkan af dess handels- och seglationsordinantier, om den

fick ostördt fortfara, och Uleåborgs förslag kunde vara ett lämpligt sätt att begränsa densamma. Invändningarna deremot af Vesterbottens städer besvarades högst onådigt och »Kongl. Maj:t kunde klarligen besinna, att det för borgerskapet sjelft skulle vara skadligt och för landtmannen förderfligt, om ryssarne skulle få lof att resa omkring och skinna med sina varor; skedde ock derigenom utan tvifvel stort landsköp mot lag och ordinantia». Städernas påminnelser ogillades alltså, och bref afgick till landshöfdingen Stellan Mörner att ordna förhållandena i öfverensstämmelse med Uleåborgs hemställan. 1645 bekräftades denna anordning [1]).

Sålunda var man välsignad med ett monopol till och med en stapelstad af alldeles nytt slag, hvilken anordning fortfor att ega bestånd ända till början af Karl XI:s regering. Men af mycket naturliga skäl synes den samma hafva varit mindre väl sedd äfven af ryssarne. Genom fredstraktaten i Kardis upphäfdes den också 1661, och ryssarna återfingo rätt till obehindrad handel i Sverige och Finland. De förbundos blott att vid sin ankomst förete sitt pass, hvarefter de fingo begifva sig, hvart de ville. Först vid hemresan skulle de i den sista stad, de besökte, låta förpassa sina då medförande varor. — Vid denna traktat synes det hafva fått förblifva ända till långt fram på 1700-talet, med undantag för 1664—1680, under hvilken tid en »rysk stapel» ånyo varit inrättad i Uleåborg.

Under Frihetstiden uppflammade visserligen åter det gamla afspärrningsbegäret, och ett formligt införselförbud utfärdades 1732 för en mängd nödvändiga varor från Ryssland. Anledning dertill gafs af den tilltagande oroande lifligheten i affärsförbindelserna öfver den östra gränsen, när genom produktplakatets följder importen den vanliga vägen blifvit än mera både otillräcklig och dyr. Förbudet kunde dock icke länge upprätthållas, utan måste för de nordligare trakterna om några år i det väsentligaste åter upphäfvas.

Att genom denna utvidgning af handelsförbindelserna någon lindring tillfördes den betryckta landsorten, är visserligen obestridligt. Men lika obestridligt är också, att den samma på långt när icke kunnat ersätta den godtyckliga inskränkningen i rörel-

[1]) Vesterbottens städer till drottn. Kristina 7 Febr. 1640, städernas besv. — Ress. för Pite och Lule 24 Febr. 1640, R. R. — Ress. för Torne och Lule 25 Febr. 1642, R. R. — Res. för Uleåborg 10 Juni 1645, R. R., allt i R. A.

sens af naturen utstakade lopp. Ty den lindring t. ex. i samfärdseln, som består i att åka 60 mil öfver land efter några tunnor salt [1]) kan icke rätteligen kallas lindring, utan fastmer ett öfvertygande bevis på ett kommersielt qväfningstillstånd, som vi nu knappt förmå fatta. Också var städernas ställning hardt när förtviflad. Enligt teorien var deras uppgift att tjena som mellanlänkar mellan stapelstäderna och hemortens allmoge. Men genom Stockholms och Åbos rätt att deltaga i frimarknaderna i landsändan undanträngdes de i hög grad från handeln med landtmannen, och äfven den förmån, som handelsordinantian velat tillförsäkra dem genom frimarknaderna i Stockholm och Åbo, blef nära värdelös genom en närmare förklaring, som utkom året efter ordinantian. De förbjödos nämligen då att sälja sina medförda varor till utländingarna vare sig för penningar eller gods. Detta skulle ske till den stadens borgare, i hvilken marknaden hölls, »eller den som dertill special privilegium hade». Med utländingarne fingo de icke göra andra affärer än köpa af dem deras gods för kontanta penningar eller på kredit.

All möjlighet till en fri och sjelfständigt beräknande affärsverksamhet var sålunda afstängd. Dermed var också all friare och ädlare konkurrens tillintetgjord, och så blef följden, att den konkurrens, som i alla fall måste finnas, urartade och antog en alltmer trångbröstad och simpel karakter. En förbittrad strid framgick med nödvändighet ur hela situationen. De olika städernas borgerskap stredo sinsemellan om landtmannens produkter och rätten att till honom sälja, hvad han behöfde. Under denna strid kommo borgarena äfven i delo med förläningsfogdar och andra fogdar, som med uppbördspersedlarne drefvo affärer för egen räkning. Och till sist stodo landsbygd och stad i harnesk mot hvarandra angående böndernas rätt att med förbigående af hemortens städer ställa sig i direkt handelsförbindelse med stapelstäderna Stockholm och Åbo.

När städer uppstodo kring botniska viken, uppkommo de icke på det naturliga sättet, att handeln och industrien af sig sjelfva drogo sig tillsammans på någon gynsam punkt. Tvärtom hade de nästan alla en af mer eller mindre klara beräkningar ledd administrativ åtgärd att tacka för sitt upphof. Ty när teorierna om s. k. landsköps riksförderflighet började få

[1]) Se nedan!

makt öfver sinnena, blef önskan att utrota detsamma en vigtig anledning i allmänhet till städers grundande, hvilken anledning framför allt visat sig verksam med afseende på de botniska städernas. Dervid låg naturligtvis också den tanken icke allt för fjärran att uppdela hela landsbygden i särskilda områden, som kunde anslås hvart och ett åt sin stad till »handelsgebiet». Tvärtom stod den i fullkomligaste samklang med systemet för öfrigt och har äfven af regeringen på allvar försökts [1]). Härvid gick man dock icke tillväga med fullständig konseqvens, ty det skulle hafva varit ett allt för tydligt dråpslag mot allmogen, som denne dessutom helt säkert skulle i tid afvärjt. Man nöjde sig alltså med att i privilegiibrefven uppdraga det område, som skulle i merkantilt hänseende ligga under hvar stad, och inom hvilket ingen annan stads borgare skulle få handla. Angående bönderna åter inom området säges visserligen också, att de skola föra sina varor blott till den i fråga varande staden, men omedelbart derpå framhålles noggrant deras urgamla rätt att med sin afvel söka till andra städer i riket, hvilken icke skulle dem betagas genom privilegiibrefvet [2]). I denna halfhet låg nu en aldrig sinande gälla till afundsamma tvister städerna emellan. Det inses lätteligen af en hvar, att det för män med någon förmögenhet och förmåga att behandla allmogen icke skulle vara omöjligt att draga till sig handeln från vidsträckta områden, och att derigenom trafiken i en stad skulle kunna tilltaga på kringliggandes bekostnad. Derigenom uppstodo ständiga klagomål mellan städerna, som beskylde hvarandra att idka landsköp och missbruka bondens rätt att föra sin afvel, dit han ville. För att förekomma sådant var Gustaf Adolf i öfverensstämmelse med de i stadgan för rikets städers administration af år 1619 uttalade grundsatserna tämligen villig att efterkomma städernas ofta uttalade begäran och bestämdt förbjuda bönderna alla färder till andra städer än dem, de voro privilegierade under. Men senare regeringar hyste i detta afseende andra åsigter. Kristinas förmyndare svarade 1642 på Hudiksvalls klagomål öfver Söderhamn i detta afseende, »att som handeln är af den natur, att den vill

[1]) Se t. ex. Gustaf Adolfs priv. för de botniska städerna och äfven andra.

[2]) I Hudiksvalls priv. d. 7 Sept. 1620 åläggës visserligen allmogen i socknarne på 4 à 5 mils omkrets att föra alla sina saluvaror på torget i staden, men detta är undantag. Nykarlebys priv. af samma dag säga uttryckligen, att allmogen eger rätt att färdas med sin afvel hvart den vill. Likaså i Pite och Lule priv. 1621; i dessa senare dock inskränkt till Norrland.

vara otvungen och i sitt fria lopp, kunde Kungl. Maj:t icke se, huru man enligt Hudiksvalls begäran skulle kunna dela sockarna eller strengja allmogen till att resa till den ena staden mer än till den andra.» [1]) I stället uppmanades borgerskapet att genom tjenlig och human behandling draga allmogen till sig, alldenstund det icke voro troligt, att bonden, derest han finge god betalning och billiga pris, för ro skull företoge långväga och besvärliga färder. [2])

När sålunda allmogen icke kunde blifva ålagd att beskedligt köra till borgarens port med sina varor och ödmjukt bedja honom köpa dem, måste man vara betänkt på andra utvägar att utstänga konkurrenterna. Ville icke bonden komma till sin stads borgare, så kunde denne komma till bonden. För detta ändamål skulle det redan införda bruket af enskilda marknader i distriktens olika trakter än vidare utvecklas. Som dessa marknader medförde väsentliga lättnader äfven för landtmannen, understödde han att börja med dessa städernas sträfvanden. Men snart fann han, att han äfven här kunde blifva prejad, och begynte göra hemställningar till regeringen om marknadernas besökande samtidigt af flere städers borgerskap. Deraf uppstodo nya tvister, ur hvilka städerna utgingo med den mest brokiga fördelning af rättigheter, och en hel profkarta af olika slag af marknader uppkom. Det fanns enskilda marknader s. k. torgdagar, som blott fingo besökas af den stad, inom hvars distrikt de höllos; vidare marknader gemensamma för två eller tre grannstäder och slutligen sådana gemensamma för hela provinsen eller landsändan, af hvilka åtminstone en del äfven besöktes af stapelstäderna, Stockholm och Åbo. [3])

---

[1]) R.R. 25 Febr. — Liknande svar 1643 på Nykarlebys begäran, att allmogen i Lappo och Vörö socknar, som voro priv. under N. icke skulle få resa till Vasa.

[2]) Svar på Nykarleby stads postulata 2 Dec. 1643 och flerstädes. Mellan denna stad och Vasa fördes häftiga strider just i detta hänseende. Särskildt var en borgare i Vasa Daniel Ulfsson föremål för Nykarlebys missnöje, enär han drog till sig handeln från hela N:s område och i N:s egen privilegierade sockens, Vörö hamn för sin handels skull uppfört en bod med tre rösten och en stuga, »dit allt, som han sammandrog ur socknarna, fördes». (Vasa akta; svar på Vasa klagom. år 1641). Äfven om sjelfva områdena stred man. Ume och Hernösand om Nordmaling; Torne och Lule om Kalix socken etc.

[3]) 1622 fick Hernösand utom frimarknaden i sjelfva staden tre enskilda marknader i sitt distrikt. Kemi marknad besöktes af Torne och Uleåborg gemensamt. 1642 begära Limingo socknemän en marknad R. R. 25 Febr. res. f. Uleåborg. — 1624 får Vasa rätt att hålla två marknader om året i Nerpes socken och en i Vörö socken; Vasa akta. Samma år återfår Nyk. marknaden i Kalajoki enskildt, ifrån hvilken Uleåborg trängt det; Nyk:s akta. — 1638 fick

Sålunda framlefde, som vi se, de botniska städerna ett lif fullt af inbördes gräl och afund. Det vore dock orätt att söka enda grunden dertill i småaktig rivalitet. Djupare liggande orsaker funnos väl äfven. Betänker man, att städerna voro ganska många, men landet fattigt och glest bebygdt, samt att de dessutom hade att utstå en öfvermäktig konkurrens af de båda privilegierade stapelstäderna i söder, så synes det otvifvelaktigt, att de voro för många och icke kunde hafva utrymme. Sådant kändes äfven af dem sjelfva, och mer än en gång framställas yrkanden på upphäfvande af än den ene och än den andre bland dem. 1636 klagar Vasa, att Gamla och Nya Karleby ligga i vägen och äro det till förfång. [1]) Några år derefter begär Gefle. att Söderhamns borgare skola åläggas att flytta till Gefle, mot det att Gefle åtager sig Söderhamns skatt till kronan, »emedan staden föga gagnar kronan och inloppet dit är mycket slemt, så att olyckor ofta uppstå». [2]) Ytterligare exempel skulle kunna anföras, och slutligen letade samma tanke sig fram ända till regeringen, i det Karl XI år 1680 resolverade, att de små städerna Jakobsstad och Brahestad skulle upphäfvas. [3])

Rivaliteten med förläningsfogdar och andra uppbördsmän kunde visserligen vara besvärlig och ekonomiskt skadlig, ty som dessa uppburo räntepersedlarne af bönderna, kommo de i nära beröring med dem samt kunde lätt slå under sig deras redbaraste varor, städerna till förfång. Farlig kunde den dock icke blifva, ty deras handel var olaglig och när de beträddes dermed. afstyrdes den gemenligen utan vidare.

Helt annorlunda blef förhållandet med den strid, som uppstäderna förde med allmogen angående denna senares rätt till omedelbar förbindelse med stapelstäderna, Stockholm och Åbo. Enligt afsigten vid städernas grundläggande skulle de »förhandla landsbygden» samt deraf hafva sin näring och utkomst

Vasa rätt att besöka marknaderna i de socknar som voro privilegierade under Nyk. R. R. 28 Febr. — »De två marknader, som Uleåborg har gemensamma med G:la Karleby i Kalajoki och nu ville ha förlängda från 3 till 14 dagar kunna icke förlängas». R. R. 22 Febr. 1640. — Nyk. får en »fri marknad» i Uleåborg för den ryska handelns skull, dock provisionaliter; Nyk. akta 29 Mars 1647.— 1624 får Sundsvall en enskild marknad med jämtarne i Borgesjö socken i vestra Medelpad; Sundsvalls akta etc. etc.

[1]) R. R. 19 Juli.

[2]) Gefle besvär 1640, R. A.

[3]) Extrakt ur K. Maj:ts res. på landsh. Didr. Vrangels memorial. Kungsör 1 Dec. 1680, bland Komm:s 1749 öfver bondesegl. i Ö. B. handlingar. — Stj. V: 296. Karl XI:s bref till landsh. D. Vrangel 10 Dec. 1680.

samt på det sättet bidraga till rikets tillväxt i makt och välstånd. Så länge färden förbi Stockholm var fri och obehindrad, lefde också stad och landsbygd öfverhufvud i endrägt, och många af städerna blefvo grundlagda på allmogens initiativ. Men när monopolet blifvit färdigbildadt, och stadsinvånaren prejades i Stockholm, hade han ingen annan utväg än söka taga sin skada igen på hemortens allmoge. [1]) Så uppstod så småningom spänning och missnöje mellan de båda folkklasserna och tändes en strid, som blef både långvarig och bitter. På borgerskapets sida stred den större kapitalstyrkan och den större erfarenheten; men allmogen hade på sin sida både Stockholms borgerskap och i vissa fall äfven Kungl. Maj:t, som till trots för alla teorier om städernas djupa betydelse för nationalvälmågan, när det blef allvar af, icke kunde undgå att i bonden se kronans pålitligaste skattdragare, som måste åtminstone någorlunda bevaras, i fall man ville, att utlagorna skulle ordentligen inflyta.

Den säkraste utvägen, borgaren hade att få bonden i sitt våld och på honom vältra de bördor stapelstadsborgaren lagt på hans skuldror, var att göra honom ekonomiskt beroende af sig. Detta insågs också ganska tidigt och handlingarna bevara ett och annat spår af hur man dermed gick till väga. I sådan afsigt uppträdde borgaren som bondens bankir och verkstälde för hans räkning de utbetalningar, bonden behöfde göra, samt mottog i stället bondens varor i afräkning, allt efter som denne hann leverera dem. [2])

Detta var nu visserligen blott praxis, men man var äfven betänkt på att förse densamma med laglighetens helgd. Dervid kunde också ett annat mål nås, som man förfelat genom re-

---

[1]) Huru långt det i detta afseende kunde gå, kan bedömas deraf, att t. ex. saltets pris år 1693 steg upp ända till 26 d. km. tunnan, då det före kriget ej gält mer än 11 och under kriget aldrig mer än 18 d. k.m. Derför hade också österbottningarne tvungits att resa öfver land 60 mil till ryska Kemi efter denna vara. Vidare var det en känd sak, att så fort den norrländska stadsflottan kom till Stockholm, steg priset på salt genast 3 d. k.m. pr t:a, för att först efter hennes afresa ånyo falla. Österbottningarne nödgades derför begära en fast taxa på saltet. Städernas samf. besvär; Ö. B:s städer t. k. m. 9 Nov. 1693. R. A.

[2]) Städernas samfälda besvär; Ö. B:s städer 10 nov. 1697. R. A. — Äfven af tillfälliga anledningar sökte man begagna sig för att få bonden gäldbunden och kunna tvinga till sig hans varor. År 1639 hade kronan gifvit bönderna i Ö. B. en försträckning i spanmål mot framtida betalning i andra persedlar, antagligen tjära. Nu begärde Uleåborgs köpmän att få betala kronan denna spanmål med penningar. emot rättighet att af allmogen uppbära de varor kronan annars skulle hafva. På grund af den anledning till landsköp, en sådan tillåtelse skulle gifva, kunde den dock icke meddelas. R. R. den 22 Febr. 1640.

geringens vägran att, »dela socknarna, och strengja allmogen till någon viss stad». Man anhöll sålunda om *rätt* för hvar stads borgerskap att erlägga till kronan de utlagor, som allmogen i de privilegierade socknarne borde utgöra, och sedan få betalning i varor. [1]) Ansökningen ledde visserligen icke till något resultat men karakteriserar dock arten af köpmannens sträfvanden liksom en annan äfvenledes afslagen anhållan, som framstäldes under Frihetstiden, eller att köpmannen, hos hvilken en kronohemmansåbo häftade för skuld, måtte ega rätt, ifall denne ej kunde betala, att inför konungens befallningshafvande presentera en annan åbo, som då skulle af landshöfdingen få sig hemmanet öfverlåtet. Dessa försök att i ekonomiskt hänseende äfven rättsligt underordna landsbygdens befolkning under borgerskapet misslyckades sålunda visserligen. Men så mycket nödvändigare blef det att begagna tillfället emot dem, hvilka man i alla fall fått i sitt våld. Också öfverflöda handlingarne af klagomål öfver prejerier af alla slag, och en stor mängd hemman säges hafva legat i ödesmål eller öfvergått till borgare, emedan bonden hvarken kunnat betala sina utlagor till kronan eller sina skulder till borgaren. På Karl XI:s tid synes man särskildt i Österbotten hafva sökt afhjelpa svårigheterna genom en kompromiss, åtminstone beträffande bondens vigtigaste stadsvara eller saltet. Man gjorde nämligen en öfverenskommelse angående den vinst derpå, som köpmannen ansågs böra hafva, och till yttermera visso söktes af allmogen regeringens bekräftelse på densamma, hvilken också meddelades, »eftersom öfverenskommelsen var gjord frivilligt och med båda parternas samtycke». [2]) På samma gång begagnade konungen tillfället att allvarligen uppmana borgerskapet att taga sig till vara för prejeri, »emedan i annan händelse Kungl. Maj:t kunde snarare betaga än bekräfta för det dess rättigheter, eftersom städerna till den ändan äro inrättade, att de skola vara allmogen till hjelp och understöd med slika varor, men icke till förtryck och förderf med en oskälig och odräglig öfverlast». Förmaningen gjorde dock föga verkan, och allmogens klagomål öfver oredlig behandling såväl vid debitering som kreditering fortforo. Särskildt hade ett svårt missbruk inrotat sig, hvaröfver under Frihetstiden mycket klagades och som af landshöfdingarne anfördes som en hufvudsaklig anledning

[1]) Städernas akta; Nykarleby 1630; R. A.
[2]) Res. på allmogens i Ö. B:s besvär 1689, d. 18 Mars.

till allmogens obestånd. Detta missbruk är kändt under namnet det *öppna köpet* och bestod deri, att bonden, när han till borgaren lemnade några varor i afräkning på sin skuld, icke genast krediterades för en viss summa, utan detta uppsköts, tills borgaren varit i Stockholm och med ledning af der gällande pris kunde beräkna den betalning, som borde komma bonden till del. [1]) Fastän detta bruk icke finnes nämndt förrän under Frihetstiden, är det dock sannolikt, att det uppkommit redan under 1600-talet, och vill man söka några anledningar dertill, torde sådana icke vara svåra att finna. Man behöfver dervid blott erinra sig den ständiga prisvexling, som då egde rum på grund af den godtycklighet, som rådde inom den ekonomiska lagstiftningen, i det regeringen än utfärdade ett förbud, som åstadkom en hastig förändring i varornas pris, än åter meddelade en oberäknelig eftergift, som medförde en liknande verkan. Framför allt var detta förhållandet med ortens vigtigaste alster eller tjäran. Mer än en gång förekom det, att borgaren uppköpt sin tjära med ledning af det för tjärhandelskompaniet stadgade priset, men vid sin ankomst till Stockholm fann detta genom ett kungl. påbud nedsatt med en eller annan daler på tunnan. Det låg i sakens natur, att han skulle söka något skyddsmedel mot sådana förluster.

Att bondeståndet genom allt detta icke alldeles utarmades och råkade i händerna på städernas invånare, berodde hufvudsakligen på två omständigheter: frimarknaderna och bondeseglationen, å svenska sidan i förening med affärsresor öfver land till Bergslagen och Stockholm. Såsom redan blifvit anmärkt, låg i Gustaf Adolfs plan, då han började sin restriktiva lagstiftning angående handeln, den tanken, att de ut- och införseln bestridande stapelstäderna skulle uteslutas från all direkt beröring med landets icke handelsidkande invånare. Derför förbjödos dessa städers borgare att besöka uppstädernas marknader för att handla med bönder, bergsmän etc. och derför gjordes väsentliga inskränkningar i den norrländska allmogens af gammalt vanliga seglation till hufvudstaden. Ingendera af dessa anord-

[1]) Såsom en ytterligare belysning af tillståndet torde äfven kunna nämnas ett förslag, som den öfver bondesegl. i Ö. B. 1749 tillsatta kommissionen afgaf för att stäfja borgarnes missbruk i detta hänseende, näml. att köpmännen skulle åläggas att föra ordentlig motbok med bonden med fullständig debet och kredit, hvilken motbok emellanåt skulle uppvisas för landshöfdingeämbetet för att efterse, om bonden utsattes för några prejerier eller ej.

ningar kunde dock till landsändans lycka vinna någon egentlig verkställighet. Angående böndernas seglation få vi yttra oss vidare nedanför, och beträffande stapelstädernas uteslutande från uppstädernas marknader är redan ofvanför nämndt, att den stadgan redan för dessas skull måste undergå modifikationer. Sålunda förenade sig mot uppstäderna två intressen, och de måste derför vika och det ganska snart. Redan 1616 inrättades på landtdagen i Helsingfors frimarknader i Österbotten, en i Pedersöre socken och en i Salo socken [1]). I de båda följande handelsordinantierna är rätten att deltaga i uppstädernas frimarknader stapelstäderna uttryckligen tillförsäkrad, och de båda inrättade frimarknaderna efterföljdes snart af flere. På allmogens begäran vid 1640 års riksdag pålystes en frimarknad att hållas i Vasa, och 1642 inrättades på samma allmoges anhållan två nya, en i Uleåborg och en i Gamla Karleby, alla tre i den uttryckligt uppgifna afsigten att bereda ett skydd för bönderna mot »uppstädernas sammansättningar att preja dem.» [2]) Slutet blef att i alla Österbottens städer hölls en, i somliga två frimarknader årligen och på svenska sidan torde förhållandet varit detsamma. [3]) Äfven på landet förekommo de, såsom i Salo och Pedersöre i Österbotten samt i Färila socken på svenska sidan. Uppstäderna spjernade förgäfves emot. Visserligen lyckades Nykarlebys borgare genom en skildring af den rika anledning till landsköp och förminskning af kronans lilla tull, de medförde, få marknaderna i Salo och Pedersöre upphäfda 1624; men redan följande året måste det i stället för den i Pedersöre tåla en annan i sin egen stad, och den i Salo förekommer sedan ånyo under Kristinas regering samt utgör ett ständigt ämne till bekymmer och klagomål för Uleåborg, som förgäfves begärde att enligt Nykarlebys föredöme få flytta den inom sitt eget staket, der konkurrensen med de främmande naturligtvis måste varit något mindre svår [4]). Att

[1]) Jfr ofvan sid. 41.

[2]) R. R. 25 Febr. 1642; Res. f. Kemi sockens allmoge. — D:o Res. för Vasa stad. — Städernas samfälda besvär, till dr. Kristina från Uleåborg, G:la och Nya Karleby.

[3]) För Torne, Hernösand och Hudiksvall omtalas sådana uttryckligen; den i Torne inrättades 1649. R. R. 20 Mars. »Städerna fått höra att allmogen i V. B. tänkte begära en frimarknad i hvar socken», heter det i en skrifvelse från V.B:s städer till dr. Kristina.

[4]) Städernas akta; Nykarlebys, samt d:o Uleåborgs 31 Dec. 1647. — R. R. 25 Febr. 1642. Äfven marknaden i Hernösand blef af Gustaf Adolf tillfälligtvis upphäfd efter 1626; men under Kristinas tid finnes den ånyo inrättad.

blifva stapelstädernas konkurrens på marknaderna qvitt var sålunda icke att tänka på, ty enligt Kungl. Maj:ts egna ord voro desamma inrättade till allmogens gagn och lisa, och det, som gagnade allmogen var Kungl. Maj:t icke sinnad att afskaffa [1]). Lika liten framgång hade andra försök till jämkningar, som det botniska borgerskapet gjorde. En och annan obetydlig förmån kunde väl utverkas, såsom då för Torne 1660 stadgades, att de främmande (d. v. s. stapelstadsborna i första hand) icke skulle få lemna ut varor på kredit, eller då Hernösand 1626 fick det privilegiet, att de varor, som kunde tillverkas der i staden, icke på marknaderna skulle få af andra utbjudas till salu [2]). Men när städerna begärde något så billigt som reciprocitet mellan det botniska borgerskapet och stapelstäderna, och att sålunda 1637 års inskränkningar för uppstädernas handel på Stockholms och Åbo marknader antingen skulle upphäfvas eller tillämpas äfven på stapelstäderna vid deras marknadsbesök kring Botniska vikens stränder, kunde denna begäran icke bifallas, emedan det skulle blifva för svårt för allmogen att undvara det högre pris, stapelstadsborgaren kunde ge [3]). Ja, för att förekomma landsköp och bereda lättnad åt städernas borgare söderifrån, som enligt denna tidens sed om sommaren drogo upp i fiskefärder till Vesternorrlands öar och skär, infördes till och med en alldeles extra frimarknad i hvar stad i provinsen, medan fisket pågick, från 14 dagar före till 14 dagar efter midsommar [4]).

Som af de anförda handlingarne synes, var det förnämligast under drottning Kristinas och hennes förmyndares regeringar som striden om frimarknaderna utagerades. Vid Karl Gustafs död tyckas förhållandena i detta afseende redan hafva gestaltat sig så, som de sedan i hufvudsak för långliga tider förblefvo, och både Karl XI:s och Karl XII:s regeringar löpte till ända, utan att man just vidare hör talas om denna sak. Först under Frihetstiden, då städerna börja pressa allmogen med hänsyn till dennes rätt att idka seglation på Stockholm och Åbo, dyker frågan åter upp. Såsom ersättning för denna rätt, som man då

[1]) R. R. Res. för allmogen i de fyra under Vasa priv. socknarne den 25 Febr. 1642.

[2]) Städernas besvär; res. på Torne besvär, 13 Mars. — Hernösands akta 24 Maj 1626. R. A.

[3]) Städernas samtl. besvär; Uleåborg, G:la och Nya Karleby till Kristina R. A. — Res. på städernas besvär d. 25 Febr. 1642.

[4]) Till B. Skytte om Uplands städers seglation till V. N. 31 Dec. 1646.

var på väg att fråntaga allmogen, föreslogs nämligen af 1749 års undersökningskommission öfver seglationen inrättandet af en frimarknad i hvar socken vid sjökanten, dit alla städers borgare skulle ega rätt att komma; men någon vidare vigt i praktiken fick detta förslag icke, ty genom seglationsrättens lyckliga bevarande äfvensom genom det snart följande meddelandet af stapelstadsrätt åt ett antal uppstäder vid Botniska viken gjordes en sådan inrättning öfverflödig.

Vi nämnde bondeseglationen och dermed kommo vi att vidröra ett verkligt lifsvilkor för Bottenhafvets kustallmoge, eller rätten att till sjös föra sina varor till salu, dit den helst ville, framför allt till Stockholm. Till sin natur är denna rätt tydligen ingenting annat än en specifikation af allmogens allmänna rätt att till sin nödtorft besöka hvilken stad i riket den helst behagade. Men emedan segelfart genom sitt nära sammanhang med handeln snart började betraktas såsom egentligen en stadsmannanäring, lopp detta landtmannens kommunikationsmedel vida större fara att blifva undertryckt än motsvarande färder till lands. Inom Bottenhafvets område har man att särskilja två slag af seglation, som icke är städernas: det ena den vanliga allmänna bondeseglationen, som bedrefs af hemmansegare rundt om kusterna, det andra idkadt af de s. k. vinterliggarne. Desse senare utgjordes af personer, som vid höstens annalkande begåfvo sig från de finska kusterna till de svenska hamnarna att derstädes söka arbetsförtjenst. De voro i allmänhet ganska illa sedda af myndigheterna och städerna på grund af det landsköp, som af dem bedrefs. Vid afresan om hösten medförde de nämligen en större eller mindre mängd af hemortens produkter samt återkommo sedermera försedda med hvarjehanda köpmannavaror, som derefter utprånglades på bygden, af hvars befolkning de också synnerligen gerna emottogos. I samma mån derför, som allmogen, enligt hvad vi straxt skola se, lyckades göra sina rättigheter till seglation gällande, började äfven vinterliggarne blifva bättre behandlade af administrationen. År 1672 medgafs deras handel i lag mot vilkor af tulls riktiga erläggande, och vid 1680 års riksdag fingo de på bedrifvande af Österbottens södra prosteri äfven denna skyldighet sig efterskänkt.

Hvad åter hemmansegarnes seglation beträffar, så framhålla handlingarne äfven af den två slag, nämligen den, som bedrefs af inbyggarne på Åland och i de öfriga skärgårdarne af allmoge,

som ej var besuten på sina egande hemman, samt den, som bedrefs af andra bönder. Den förra kallas skärkarlarnes seglation samt fördrogs af borgerskapet utan större svårigheter. Det senare slaget åter är i egentligaste mening den s. k. bondeseglationen samt hade sitt stamhåll i Botniska vikens nordligare provinser Öster- och Vesterbotten, utan att dock derför alldeles saknas i de öfriga.

Under Frihetstiden sökte man äfven uppställa en distinktion mellan seglationen i Öster- och Vesterbotten, ehuruväl någon anledning dertill icke synes förekomma åtminstone i de äldre handlingarne.

Ursprungligen och innan städer anlades vid Bottenhafvet, var naturligtvis all seglation i de trakterna bondeseglation och äfven i allmänhet fri och obunden. Några inskränkande påbud förekommo visserligen utfärdade af Gustaf Vasa [1]); men det var först i sammanhang med städernas anläggande och uppkomsten af Stockholms handelsherravälde öfver landsändan, som några allvarsammare inskränkningar gjordes. Redan 1614 års handelsordinantia innehåller sådana inskränkningar, i det all inländsk seglation från Botniska viken skall stanna vid Stockholm, och äfven rätten att lägga igenom Söderström betogs alla, utom »rätte skärkarlar». År 1617 fortgick man i samma riktning samt tog seglationen från alla andra än dem, som bodde på Åland samt i socknarne Korpo, Rimitto, Töfsala, Nagu, Kimitto och Tenala [2]) (omkring Åbo), och som brukade sin näring med fiske, sälfångst och foglafänge samt med boskap, d. v. s. just rätte skärkarlar. Desse fingo segla till alla finska samt est- och ingermanländska sjöstäder, men på svenska sidan endast till Stockholm [3]). För de nordligare trakterna, som sålunda gingo miste om sin rätt, skulle förhållandena ordnas på det sätt, att seglationen skulle bindas vid nya städer, som i lämpligt antal skulle anläggas, och der de, som ville idka sjöfart, egde att nedsätta sig. Till följd deraf uppstodo också under den följande tiden rätt många stä-

[1]) T. ex. af år 1552, då allmogen i Mustasaari, Kyro, Pedersöre och Salo socknar förbjudes att fara omkring och idka handel med bönder och ryssar. — Äfven af år 1528 förekommer ett bref för ungefär samma trakt, som inskränker dess seglation till Stockholm.

[2]) Samt i Nylandsskären.

[3]) I Raumo priv. af år 1616 var i detta hänseende stadgadt, att bönderna i Vemo, Kaldis och Letala socknar, som mycket brukade segla utrikes med träkärl, skulle få behålla denna rätt, men både vid utfärden och hemkomsten samlas på ett ställe att visiteras.

der längs Botniska viken, men kunde naturligtvis, då de sjelfva hårdt trycktes af Stockholms monopol, ej vara allmogen till någon lisa. Derför nödgades man redan 1621 lossa banden derhän, att seglationen för allmogen gafs fri till hvilken stad som helst inom provinsen.

Under den närmast följande tiden var detta ärende något skjutet åt sidan genom den mera brinnande frågan om stapelstädernas deltagande i uppstädernas marknader, som derunder fick sin lösning. Dock förekom det understundom, bragt på tal än af borgerskapet, än af allmogen. De ofvan anförda frimarknaderna i Uleåborg och Gamla Karleby, som inrättades 1642, hade förekommit såsom det andra alternativet i en ansökan från Österbottens tio nordligaste socknar, i hvilken rätten att segla till frimarknaderna i Stockholm och Åbo var det första. Två år derefter förnyades ansökan om seglationen, men derpå gafs då ett ganska vresigt svar, i hvilket Kungl. Maj:t till att förekomma städernas ändtliga undergång och skada förständigade allmogen att med sin afvel och gods söka till de städer, som der i landet bygde voro, helst det vore lätt att förstå, att allmogen i gemen icke mäktade drifva en sådan seglation, utan att den samma blott tjenade som täckmantel för olaga landsköp.

Detta var nu i full öfverensstämmelse med det herskande systemet och ingenting annat än hvad man bort vänta sig. Så mycket mera öfverraskning väcker derför en annan resolution, som följde redan året derefter på klagomål från samma ort eller från Uleåborgs stad. Denna hade nämligen besvärat sig öfver allmogens seglation till Lifland och begärt densammas afskaffande. Men derpå bekom den det svar, att seglationen icke kunde afskaffas, emedan den var allmogen till mycken lisa. Man vidtog blott det försigtighetsmåttet mot möjliga missbruk, att de bönder, som bodde norr om Uleåborg, skulle säga till der samt gifva tull och taga tullsedel, de åter, som bodde söderut göra på samma sätt i Salo [1]. Det existerade sålunda fortfarande en så pass vidsträckt bondeseglation i Österbotten, och den blef till och med genom att göras till föremål för officielt reglerande lagligen erkänd. På andra sidan hafvet var allmogen enligt förordningen 1621 och städernas privilegiibref förbjuden seglationen »söderpå», som det heter, och egde fritt val blott

[1]) R. R. Res. på Uleåborgs besvär 10 Jan. 1645.

mellan provinsens städer. På 1660-talet synes väl seglationsrätten der blifvit något utvidgad [1]), men det är först året 1672, som i bondeseglationen öfverhufvud bildar en vändpunkt. Nämda år finnes nämligen en resolution på de norrländska städernas besvär öfver handeln, som visserligen anser landsköp böra förhindras, men uttryckligen förklarar för obilligt att förneka någon med sin afvel och på egna farkoster segla till den ort inom riket, som han finner bäst och nyttigast, äfven som att sådana hamnar icke kunde räknas för olaga, ur hvilka blott inrikes seglation idkades. På basen af denna resolution synes sedan en kraftig och frodig bondeseglation hafva växt upp, som sträckte sig vida omkring och framför allt riktade sig mot de est- och lifländska hamnarne, som erbjödo tillfälle till billigt inköp af flera de botniska ländernas importvaror, framför allt spanmål, lin, hampa och linfrö. I dessa färder deltogo både Öster- och Vesterbotten samt naturligtvis också Egentliga Finland. Varorna som exporterades, voro väl icke så synnerligen betydande, ty ortens viggaste alster, tjäran och becket, skulle lemnas till tjärhandelskompaniet; men förtjensten för importen gick i alla fall städerna förbi. Deraf väcktes deras afund, och de skildrade i mörka färger tillståndet, hurusom 14 à 15 personer sammangaddade sig på en farkost, drogo rundtomkring och bedrefvo landsköp samt med »fulla värjor» satte sig emot vederbörlig visitation. Deras fartyg voro också så stora, till 20 à 30 lästers drägtighet, att det var omöjligt, att bondens egen afvel kunde förslå att lasta dem. Städerna begärde derför, att seglationen skulle afskaffas och allmogen i öfverensstämmelse med äldre författningar tillförbindas att hålla sig till närmaste köpstad; borgerskapet skulle nog tillhandahålla varor i tillräcklig mängd [2]). Äfvenledes påstods, att det icke egentligen var bönderna, som begärde och idkade seglationen, utan landsköpmän, hvilka ville undgå borgerlig tunga. Särskildt framhölls en person, Mats Jönsson i Alvik, i Lule socken, som varit böndernas herredagsman vid sista riksdagen och då på eget bevåg utverkat Kungl. Maj:ts resolution angående seglationen [3]).

[1]) Se Stj. III: 172. Förklar. på Norrb. handeln för Staden Reval 1663. — 1664 klagade Hernösand öfver allmogens tilltag att segla på Gefle och andra orter, hvilket skulle strida mot stadens priv.; »men K. M. kan icke förvägra allmogen det, helst i frimarknadstider, då all handel bör vara fri». Städernas akta.

[2]) Städernas samf. besv. Finl. R. A. — D:o Ö.B:s städer till K. M. 1693. — D:o V.B:s städer 1682.

[3]) Städernas samf. besv. V. B. 1688.

Att börja med lutade striden dock ingalunda till städernas fördel och 1680 den 21 Dec. föll en resolution, deri bönderna i Österbotten fingo sig tillförsäkrad sin förra fria handel och seglation på Stockholm, »och lära de deruti hädanefter blifva så mycket mindre turberade, som de der i landet anlagde små städer och fläckar derförutom blifva upphäfna» [1]). Men i samma mån som merkantilsystemets tendenser i allmänhet mot slutet af Karl XI:s regering återupplifvades inom administrationen, blefvo också åtgärderna strängare med afseende på allmogens segelfart, som inom detta system icke hade någon plats. 1686 upphäfdes seglationen till Östersjöprovinserna både för Öster- och Vesterbotten [2]), hvilket ytterligare bekräftades den 18 Mars 1689. Seglationsrätten till Stockholm qvarstod visserligen båda gångerna, och 1686 gafs till och med uttrycklig tillåtelse att till dess bedrifvande timra tjenliga farkoster. Men 1689 uppträdde den i betydligt reducerad gestalt. 1686 hade det icke funnits annan inskränkning än skyldigheten att låta visitera sig i tullen; för öfrigt fick hvem som ville segla med egen och bylagets afvel. Men 1689 tillerkändes sådan rätt blott åt inbyggarne i de socknar, som stötte till hafvet, hvarförutan man fick föra med sig blott »egen afvel och bondevaror, men ej upphandlad afvel och gods af andra».

Dock voro dessa inskränkningar åtminstone i vissa afseenden mera skenbara än verkliga. Socknarna i Österbotten voro till stor del så belägna, att de med ena ändan på blott en kort kust af några mils längd stötte till hafvet. Inåt landet deremot sträckte de sig till 15 à 20 mils längd tvärt öfver provinsen ända till dess östra gräns. Hvar och en som för sin boningsorts skull kunde hafva någon fördel af seglationen hade sålunda också i allmänhet laglig rätt att idka den. Följden blef också att 1689 års resolution på intet vis förmådde tillintetgöra allmogens sjöfärder. Tvärtom lär seglationen på 1690-talet ha nått en sådan blomstring, att den hvarken förr eller senare stått så högt, hvartill icke litet bidrog, att regeringen synes hafva varit obenägen att vidtaga några nya inskränkningar [3]). I stället för de

[1]) Menas Jakobsstad och Brahestad.

[2]) R. R. 10 Nov.

[3]) 1693 t. ex. klagade städerna, men fingo det svar, att segl. icke kunde betagas allmogen. Föreföll deremot några olagligheter, egde borgerskapet att specificera casum och angifva saken för landshöfdingeämbetet, som skulle skaffa rättelse.

ofvan nämnda farkosterna af 20 till 30 lästers drägtighet kommo nu än större fartyg med halfdäck och kajuta med sängplats för ända till 8 personer. Dessa böndernas fartyg, kända under namnet haxar, hade särskilda hamnplatser inne i hafsvikarna, och derbredvid hade uppförts bodar eller små magasin för varornas uppläggning.

Omsider synes också ställningen för städerna blifvit så svår, att landshöfdingeämbetet ansåg sig böra träda emellan. I ett memorial till regeringen framhöll landshöfding Ehrenschiöld, hurusom den sista seglationsordningen icke verkade i afsedd riktning, och att den derför borde undergå någon förändring. Dervid borde man utgå från enahanda grunder med dem, som redan 1617 gjorts gällande för Egentliga Finland, eller att de bönder, som voro skattlagde endast för åker och äng, skulle uteslutas, och seglation endast medgifvas dem, som bodde vid kusten samt voro skattlagda för fiskafänge och säljagt. För större redas skull borde derjämte en särskild jordebok upprättas för de distrikt, som kunde komma i fråga, med specifikation till by och bonde på dem, åt hvilka seglationen borde förunnas. Detta förslag vann Kungl. Maj:ts stadfästelse d. 14 Jan. 1696, och den 30 i samma månad upplifvades äfven 1642 års förordning angående allmogehandeln i Stockholm, som under den senare tiden råkat i glömska. Den beslutade nya jordeboken företogs också till utförande. Under åren 1707 och 1708 var en kommission sysselsatt med förarbeten till densamma, och 1709 inlemnades ett fullständigt förslag. Kungl. Maj:ts fastställelse derå synes dock icke hafva hunnit meddelas, förrän för Finland Stora Ofredens tider inbröto, som omstörtade alla förhållanden och äfven tills vidare gjorde slut både på städernas och böndernas seglation.

I sydligare delen af Norrland, som i ofvanstående redogörelse knappast förekommit, var förhållandet något annorlunda än i Vester- och Österbotten. Der trädde nämligen seglationen något tillbaka i värde och betydelse för allmogen, ty för denna trakt fans utom Stockholm en annan vigtig afnämare, nämligen bergslagen, dit vägen ledde öfver land. Med afseende på böndernas rätt till affärsresor hit upprepades ungefär samma skådespel, som det vi nyss bevitnat med afseende på seglationen. Äfven här stodo två mot en: bergslagen och allmogen mot städerna, och slutet blef, att bönderna äfven här lyckades bevara sin frihet, och det snarare i högre grad än den vester- och österbotniska

allmogen. Ty med de åsigter om bergshandteringens vigt och betydelse i nationalekonomiskt hänseende, som på 1600-talet voro de rådande, var man ytterst angelägen att förse de distrikt, der den bedrefs, med allehanda nödtorft för billigaste pris, så att t. ex. allmogens rätt att vid färder till bergslagen undslippa med lilla tullens erläggande blott en gång, då borgaren nödgades tulla två gånger, förekommer icke som ett allmogens utan som ett bergslagens privilegium.

Till slut blott några ord angående kommunikationerna inom Botniska viken sjelf och mellan dess särskilda orter. Då 1617 års handelsordinantia tillförsäkrade invånarne i Egentliga Finland en viss begränsad segelfart, blef Stockholm den enda ort, de på svenska sidan fingo besöka. 1621 måste Gustaf Adolf, såsom redan påpekats, uppgifva sin ursprungliga plan att binda bondens färder vid staden i distriktet, och utsträcka hans rätt till seglation till alla städer inom provinsen. 1668 förbjöds all segelfart tvärt öfver hafvet från Öster- till Vesterbotten och för år 1688 nämnes en förordning af landshöfding Kruse i Ume, som förbjuder hvar och en att begära lof att sända »sin son, dräng, dotter eller piga öfver från Vester- till Österbotten [1]).

---

[1]) Städernas samfälda besv. V.B:s städer 1688.

(Forts. i nästa häfte).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Det svenska Krigsarkivet.

I K. Krigsvetenskapsakademiens Tidskrift för 1880, ss. 225—246 förekomma några *Anteckningar om svenska Krigsarkivet*, framställande uppkomsten och organisationen af denna numera så betydande offentliga handskriftssamling. Vi hafva genom Krigsarkivets nuvarande chef, herr Majoren *H. Thulstrup* blifvit satta i tillfälle att meddela följande upplysningar om den tillväxt detsamma under den senaste tiden erhållit. Den lifliga verksamhet för fullständigandet af detta till sin uppgift så väl begränsade arkiv, hvarom dessa upplysningar vitna, skall utan tvifvel snart bära vackra frukter för den historiska forskningen i Sverige, och det är med tillfredsställelse vi se, huru äfven enskilda genom öfverlåtande af familjepapper visat sig ha blicken öppen för vigten af dessas bevarande och tillgänglighet för forskarne.

* * *

Sedan år 1878, då den stora samling af Krigskollegii officiela handlingar, som förvarades uti Riksbankens hus i Stockholm, öfverflyttades till *Krigsarkivet*, har detsamma, som derigenom från en ringa samling vuxit till ett rikhaltigt och omfångsrikt arkiv, ytterligare ökats genom öfverflyttning från Riksarkivet, Arméförvaltningen, Statskontoret m. fl. ställen af åtskilliga militie-räkenskaper tillhörande Krigskollegium.

En ytterligare högst betydlig tillökning har Krigsarkivet erhållit, sedan genom Kongl. Brefvet den 10 Oktober 1879 Kammarkollegium bemyndigats att från Kammararkivet utlemna till Krigsarkivet äldre handlingar, som kunna tjena till belysning af Sveriges Krigshistoria och militära inrättningar, och vidare genom Kongl. Brefvet den 21 Nov. 1879 medgifvits utbyte af arkivalier m. m. emellan Krigsarkivet å ena samt Riksarkivet och Kongl. Biblioteket å andra sidan samt slutligen genom Kongl. Brefvet den 16 April 1880, regementen och kårer anbefalts aflemna största delen af sina arkiv till Krigsarkivet.

Af hvad som sålunda på officiel väg kommit arkivet till godo torde följande förtjena att omnämnas:

Från *Kammarkollegium* har öfverlemnats omkring 330 volymer och bundtar militärhandlingar, innehållande hufvudsakligast fänike-, regements-, fästnings-, arkli- m. fl. räkenskaper, militie-stater, rullor af alla slag, styrkeförslag m. m. från 1500- och 1600-talen.

Riksarkivet har bland annat lemnat Öfverstelöjtnant *A. Gyllenbögels* papper, bestående förnämligast af dagbok, rullor, koncept m. fl. handlingar rörande Gyllenbögelska frikåren under 1808—09 års krig.

Från *K. Biblioteket* har bekommits:

Generalen Grefve *Adam Horns* samlade bref, order m. fl. handlingar, rörande sjuåriga kriget under dess första tid, åren 1757 – 1760 (21 band);

Fältmarskalken Grefve *Augustin Ehrensvärds* fältarkiv från samma krig (21 digra band);

Anteckningar, journaler, order m. m. från General *G. A. v. Siegroths* befäl under kriget mot Ryssland 1788 – 90;

Konung Karl XII:s fältbok;

Åtskilliga reglementen, instruktioner och författningar från Karl XI:s, Karl XII:s, Fredrik I:s och Adolf Fredriks tid samt några äldre utländska reglementen. Dessutom afhandlingar, uppsatser och rapporter rörande fortifikation, artilleri, taktik, militärstatistik m. m. af svenske och utländske författare från 1600-talet till nuvarande tid. Det hela upptagande 192 nummer i Krigsarkivet.

Från *Kongl. Landtförsvars Departementets Kommando-expedition* ha derjämte lemnats åtskilliga reserapporter, mobiliseringsförslag, rapporter från militär-attachéer samt handlingar rörande 1808—09 och 1813—14 års krigshändelser, rapporter från occupationskåren i norra Slesvig, handlingar angående truppsammandragningen i Skåne 1848 m. m.

Förutom hvad sålunda blifvit insändt till Krigsarkivet från ofvannämnde myndigheter, ha tvänne värdefulla fynd blifvit gjorda. Uti utredningsförrådet på Skeppsholmen hittades nämligen år 1880 åtskilliga handlingar rörande norra finska arméen 1808 och 1809, såsom orderjournaler, koncept till afgångna skrifvelser, inkomna handlingar m. m., hvilka alla införlifvats med Krigsarkivets samlingar från nämnda års krig.

Med ledning af ett i Krigsarkivet bland oordnade papper påträffadt qvitto, ställdt till Generalmajoren Friherre v. Döbeln och utfärdadt af Kongl. Krigskollegium, framletades uti Armé-förvaltningen en derstädes af bemälde Generalmajor deponerad träkista, innehallande officiella handlingar rörande norra arméen och norra och södra fördelningarna 1809, af hvilka handlingar högst få dubletter förut funnos i Krigsarkivet.

Men äfven enskilde personer hafva välvilligt öfverlemnat fvor till detta arkiv. Bland de många sådane som kommit

detsamma till godo torde följande särskildt böra såsom värdefulla omnämnas:

Hr Generalintendenten L. G. Sandels har skänkt en större samling handlingar från Fältmarskalken Grefve *Johan August Sandels* efterlemnade papper. Samlingen innehåller hufvudsakligast officiella handlingar rörande Sandels jägarekår i Finland 1789 och 1790, Savolax fotjägarekår (sedermera regemente) 1770—1808, 5:e brigaden af finska arméen under 1808 års krig, svenska arméens i Tyskland 1:a och 3:e fördelningar 1813 och 1814 m. m.

Fröken Wilhelmina af Tibell har till Krigsarkivet öfverlemnat en samling handlingar efter sin aflidne fader Generallöjtnanten Friherre *Gustaf Wilhelm af Tibell*, innehållande åtskilliga ämbetsutlåtanden, förslag, bref och afhandlingar, skrifna under tiden 1802 till 1826, men, med undantag af några fragmentariska anteckningar rörande 1788 års fälttåg, icke berörande några krigshändelser. Deremot innehåller samlingen från den tid af Tibell tjenstgjorde uti franska arméen särdeles fullständiga och intressanta redogörelser för krigshändelserna i Italien aren 5, 8 och 9, republ. tidräkn. (1796—1800) samt berättelser om verkstälda terrängrekognosceringar m. fl. arbeten, utförda i anledning af det uppdrag af Tibell erhöll att tillika med italienska ingeniörkåren upprätta en karta öfver italienska republiken.

Af Öfverstekammarjunkaren Grefve C. B. E. von Platen ha skänkts åtskilliga handlingar, hvaribland värdefullast äro de som beröra Generallöjtnanten *Philip Julius Bernhard von Platens* befäl under 1788—90 årens krig i Finland.

Enkefru A. Rosenblad, född Friherrinna v. Stedingk, och hennes söner hafva skänkt åtskilliga handlingar som tillhört Excellensen Grefve *Curt Bogislaus Christoffer von Stedingk* och hufvudsakligast röra Södra Arméens 1:a och 3:e (sedermera benämnd 2:a) brigad 1808 och 1:a brigaden vid reservarméen 1812—14; dessutom expeditioner under vistelsen i Stralsund och Berlin åren 1815 och 1816 m. m.

Med tillstånd af Generallöjtnanten Friherre *Georg Carl von Döbelns* nu lefvande arfvingar har dessutom öfverlemnats en i riksarkivet deponerad rikhaltig samling af nämnde generallöjtnants efterlemnade papper, bland hvilka de mest värdefulla äro officiela handlingar som röra Savolaxska brigaden under kriget 1789, v. Döbelns befäl i Finland 1808 och 1809 samt på Aland sistnämnda år, bref och uppsatser angående kustarméens operationer 1809, expeditionen till Piteå, konventionen i Umeå m. m.

Samlingen innehåller äfven åtskilligt som rörer 1:a fördelningen af svenska arméen i Tyskland 1813 och 1814, bref och handlingar angaende Hamburgs undsättning och v. Döbelns deraf föranledda dom 1813, samt order och rapporter m. m. till 1:a fördelningen af Svenska arméen mot Norge 1814.

Till krigsarkivet ha af Herr A. von Post och Bokförläggare F. Beijer, nu varande egare af förre v. Ungern-Sternbergska godset Ås i Södermanland, öfverlemnats åtskilliga handlingar, som tillhört Fältmarskalken Friherre *Mathias Alexander Ungern-Sternberg* och mestadels utgöra koncept och afgångne skrifvelser, order och bref från nämnde fältmarskalks högqvarter under den tid han förde befälet öfver svenska trupperna i Tyskland 1757 och 1758.

Hofmarskalken Friherre J. T. Beck-Friis har såsom gåfva öfverlemnat en samling officiela handlingar och bref m. m., som efterlemnats af Excellensen Grefve *Johan Henrik Tawast*, hvilken såsom chef för 3:e brigaden förde befäl i Pommern 1805—07. Handlingarna, som till största delen bestå af koncept och inkomna skrifvelser hörande till nämnde brigads expedition. hafva i Krigsarkivet fyllt åtskilliga luckor bland samlingen af arkivalier från berörda krig.

Af Kaptenen vid Generalstaben m. m. C. A. C. Warberg har arkivet slutligen fått emottaga trenne uppsatser, egenhändigt skrifna af Viceamiralen *Gustaf af Klint*, nämligen:

1) Berättelse om Svenska flottans deltagande i Campagnen 1814;
2) Reflection öfver Sveriges och Norriges ställning under kriget 1814;
3) Underrättelse rörande krigsoperationerna emot Norrige 1814.

Dessa uppsatser äro så mycket värdefullare, som G. af Klint. under kriget 1814 otvifvelaktigt var den som, på grund af sin befattning såsom flaggkapten hos Amiralen Friherre Puke, egde bästa öfversigten af flottornas samtliga operationer.

Ett bidrag till Anjalaförbundets historia.

I den nyss på svenska utgifna dagbok, som åren 1787—92 förts af Katarina II:s sekreterare Chrapovitskij, läses för den $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$ 1788 följande:

»Jag renskref ett långt bref ifrån kejsarinnan till Sprengtporten, som skrifvits i går och af mig framlemnats till vicekanslern [1]). Der uttryckes den bestämda afsigten att skilja Finnarne från Svenskarne. Allt är angifvet, som de måste akta sig för, och det framhålles, huru deras beslutsamhet är af nöden; då kan Sprengtporten mottaga det åt honom anförtrodda (erbjudna?) befälet öfver dem och fullborda verket till fördel för sina landsmän och för oss.»

---

[1]) D. v. s. ryske utrikesministern grefve Osterman.

Redan denna korta redogörelse för kejsarinnans ifrågavarande bref visar, att det måste vara af stort intresse och upplysande för hennes ställning till Anjalaförbundet. Detsamma framgår af hvad prof. Tigerstedt i sin afhandling om G. Sprengtporten[1]) meddelar om den utförliga skrifvelse, som S. i september 1788 affärdade till Anjalacheferna och som tydligen grundade sig på kejsarinnans nämnda bref af den $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$. Det var derför med glädje jag dels genom prof. Tigerstedt dels genom en uppsats af bibliotekarien Viktorov i Moskva erfor, att kejsarinnans bref i koncept vore till finnandes bland de Chrapovitskijs efterlemnade papper, som förvaras i Moskvas offentliga museum (det s. k. Rumjanzovska). Konceptet har sålunda, sedan det renskrifvits, stannat i Chrapovitskijs förvar. Det åtföljes af ett utlåtande af vicekanslern grefve Osterman, som genom Chrapovitskij fått del deraf och yttrat sig derom. Båda handlingarna städes med mycken beredvillighet till mitt förfogande och afskrefvos.

Under hvilka förhållanden dessa skrifvelser tillkommit, ser man af Tigerstedts ofvan nämnda afhandling. Sedan major Jägerhorn framfört Anjalachefernas note i Petersburg och der sammanträffat med Sprengtporten, hade denne följt sändemannen på återvägen och stannat i Fredrikshamn för att leda de följande underhandlingarna med Anjalacheferna och fullborda verket. Men det visade sig snart, att man i Petersburg, förledd af Jägerhorns muntliga försäkringar, hvilka utan tvifvel bekräftats af Sprengtporten, misstagit sig om Anjalaförbundets verkliga art och syften. Man hade i enlighet med det egna intresset antagit de finska sjelfständighetsplanerna utgöra kärnan i förbundets sträfvanden och affattat det ryska svaret på Anjalanoten i öfverensstämmelse dermed. Det dröjde ej länge, innan Sprengtporten genom de muntliga och skriftliga förhandlingar han förde med cheferna bort kunnat inse sin villfarelse och finna sakernas rätta sammanhang, näml. att endast ett fåtal, såsom Jägerhorn, Klick och några andra, ville drifva myteriet ända till landsförräderi, genom att skilja Finland från Sverige, men att det stora flertalet endast yrkade på stillestånd och fred med Ryssland samt en allmän svensk riksdags sammankallande. Men lidelsefull som han var och brinnande af ifver att nu ändtligen förverkliga sin älsklingsidé och dermed bana väg för sin egen storhet, kunde han ej se sakerna sådana de verkligen voro, ej häller gifva sig till tåls och försigtigt afbida det gynsamma ögonblicket. Han blottade i förtid sina och Rysslands afsigter och skadade derigenom sitt eget intresse; och i sina rapporter till kejsarinnan har han säkerligen framstält sakerna mera såsom hans egen åtrå och ärelystnad förespeglade dem, än såsom de voro i verkligheten. En af dessa rapporter, af d. $\frac{20}{31}$ aug.

[1]) Finsk Tidskrift för 1880, II, s. 433 ff.

1788, besvarades af kejsarinnan genom ofvan omtalade bref af 26 aug./6 sept. Detta bref är af följande lydelse:

Mr le Général-major Sprengporten. J'ai reçu votre rapport en date de Fridrichsham du 20 d'Août et j'ai vu dans leurs temps ce que vous avez écrit au sujet de l'affaire des Finnois tant au C:te Pouschkin qu' au Gen. Michelson. Je vous avoue que l'état présent des choses me fait faire bien des réflexions. On ne peut pas nier que mrs les Finnois n'aient fait les premiers pas, que ces pas étaient difficiles à faire, qu'ils exigeaient de l'unanimité, de la fermeté et du courage. Leur cause avait pour objet deux motifs très louables, l'injuste aggression du roi et la transgression des lois du royaume de Suède et du grand duché de Finlande. S. M. S. n'a pas osé déployer envers eux toute l'énergie de son autorité usurpée, mais que messieurs les confederés ne se laissent pas tromper! si le roi par ses intrigues parvient à les désunir, non seulement il les affaiblira, mais aussi il rendra malheureux les individus qui y auront participé: c'est un prince auquel on ne peut se fier, j'en ai moi-même fait la triste expérience. Outre cela il est inconsideré; dans ce moment il me revient des pays étrangers qu'il fait courir le bruit qu' en ayant fait assez pour venger son honneur il désire la paix, et dans le même temps qu'il divulgue ce faux bruit il vient de nous faire une nouvelle offense. Bedoire le maître de cérémonies s'est rendu chez le C:te Rasoumofsky et lui a donné par écrit et signé une note, que s'il ne partait pas sur un vaisseau suédois, le roi avait donné ordre de l'arrêter et de le traiter en prisonnier [1]). Alors Rasoumofsky, voyant que le roi de Suède non seulement s'était vendu avec ses forces de terre et de mer aux Turcs, mais encore qu'il adoptait le ton et les usages de ce peuple barbare, est parti sur un vaisseau suédois pour Lubec et Dieu sait tout ce qui lui arrivera encore en chemin, car l'on dit que S. M. S. en veut à sa personne singulièrement. Dès que cette nouvelle note parviendra entre mes mains, je la ferai imprimer, afin que le monde entier retentisse des hauts faits de Gustave III Mais revenons aux affaires de la Finlande. Le roi de Suède aura cru en imposer aux troupes suédoises et finnoises et flatter l'amour pro[redacted]r son frère, dont je crois qu'il a un peu besoin dans ce moment-ci, et en conséquence il lui a laissé le commandement de terre et de mer, mais selon ce que je viens d'apprendre de Revel, d'où l'amiral Greigh a levé subitement l'ancre, le prince Charles pourrait bien se rembarquer sur la flotte suédoise, parceque celle-ci commençait à sortir de Sveaborg le 22 d'Août, et la nôtre est allée la chercher. Voilà donc que le départ du général Meyerfeldt [2]) s'explique de soi-même, c'est lui apparemment qui aura son quartier gene-

[1]) Underrättelsen om konungens ofvannämda, genom ceremonimästaren Bedoire till Razumovskij framförda befallning hade nyss kommit kejsarinnan t. handa.

[2]) Meijerfelt var sedan den 13 aug. finska arméns befälhafvare i stället för C. G. Armfelt.

ral à Louisa. Comme le roi est parti pour la Suède, il est à supposer que la diète tant desirée des deux nations aura lieu dans ce royaume; cette diète réunie des deux nations approuvera ou désapprouvera la démarche de S. M. S. et celle des Finnois. Il est très sùr que ce voeu des deux nations pour une diète et pour la paix je ne puis que l'approuver, parceque la conduite du roi envers moi et mon empire est telle que quoique je n'aie jamais voulu la guerre, je ne saurais entrer en négociation pour un autre état des choses qu' avec les états des deux nations. Sur cette diète réunie des deux nations une foule d'idées se présente à l'esprit. D'abord les individus Finnois seront-ils en sùreté hors de chez eux? le pouvoir monarchique de S. M. S. ne respecte pas même le caractère public d'un ministre d'une puissance comme la Russie. Il a retiré de la Finlande les troupes, sur lesquelles il peut le plus compter, il les amène pour la diète, il a déclaré en debarquant en Finlande que lui et ses troupes constituaient les états et qu'il n'en connaissait point d'autres; à présent n'est-il point allé mettre en pratique ce qu'il annonça alors? La Suède est dégarnie de troupes, il n'y a que ce que S. M. S. y ramènera. Déjà tout recemment n'a-t-il pas ameuté la populace de Stockholm contre les colonels Montgomery etc. qui revenaient de Finlande avec leur démission [1]). Le roi paraît n'avoir abandonné aucune de ses vues. Les troupes suédoises, retranchées sur ce rocher de Högfors, le sont dans mes frontières, cet endroit le rend maître d'une partie de la côte; ce-ci appuie l'opinion qu'il va bàcler une diète à sa façon, faire approuver par cette diète sous l'oppression des armes toutes ses démarches, son fantôme de Sénat l'a déjà fait, témoin la réponse imprimée de ce sénat au rescript du roi qui lui annonçait la bataille navale. Que feront alors messieurs les Finnois, plieront-ils le cou sous le joug? Ils me prient d'être le spectateur tranquille de ce qui va arriver, que je connive à la faiblesse des procedés, à des ménagements, dont je crains beaucoup que les individus ne paient les pots cassés. La position présente des affaires des Finnois est telle qu'elle leur peut faire perdre aisément la confiance des Suédois et la nôtre, car que nous sont-ils à nous et que sont-ils aux Suédois? Il est difficile de le dire. Il est un état indécis pour les uns et les autres [qui] peut devenir pire qu'une guerre ouverte. Par exemple ce poste de Högfors tourné se réduira à rien, il est aussi nuisible aux Finnois qu'à nous que les Suédois l'occupent, en conséquence ils devraient se prêter à tous les moyens possibles pour les en faire déloger comme de tout le reste de la Finlande. Cette côte une fois entre nos mains je vous garantis messieurs les Finnois à l'abri de toutes les violences du roi de Suède [2]). Vous voyez par

---

[1]) Syftar på det bekanta uppträdet utanför Malmeus källare den 2 augusti 1788, då några från Finland hemkomna officerare hånades af folkmassan. Öfv. Montgomery var dock icke bland dessa.

[2]) Här har kejsarinnan först tillagt följande ord: et je me flatte qu'ils sont persuadés que je n'ambitionne point la conquête de leur pays. Dessa ord blefvo dock på Ostermans tillrådan strukna. Se det följande.

tout ce que je viens de dire que mon avis invariable est que le meilleur état des choses pour le présent serait de continuer à les convaincre qu' une diète particulière en Finlande leur est indispensablement nécessaire pour être chez eux les maîtres des delibérations, et si vous leur dites que l'état des choses tel qu' il est commence à m'ennuyer superlativement, vous leur direz une grande vérité, parceque c'est un état vacillant qui ne convient à personne et qui nuit souvent aux objets majeurs; en conséquence je vous autorise à leur représenter qu'il est indispensablement nécessaire qu'ils s'assemblent en diète en Finlande sous nos yeux et protégés par nous, d'ailleurs leurs affaires n'iront rien qui vaille. Pour votre expédition du Nord elle peut se reposer et vous êtes plus nécessaire sur les bords du Kimen qu'à Serdobol [1]). La proposition que les confédérés [2]) vous ont fait de vouloir vous déferer le commandement de leurs corps, je trouve que vous avez très bien fait de renoncer de vous charger pour le présent de la conduite d'une troupe de gens irrésolus, ce poste ne saurait vous convenir autrement que lorsque vos compatriotes se seront joints à nous par vos négociations; vous pourrez alors avec honneur et satisfaction jouir de l'ouvrage de vos mains après avoir rendu un important service à la nation Finnoise et à nous aussi. Adieu, portez vous bien!

P. S. Je vois par une lettre de mon fils, que Jägerhorn est devenu l'ambassadeur banal de tout le monde, il est venu de la part du prince Charles proposer une entrevue au grand duc [3]); je trouve que le roi et ses entours out une grande démangeaison à vouloir parlementer, je conclus de là qu'ils sont en détresse, mais avec cela le roi est si inconsideré, qu'il ajoute journellement offense sur offense. Ce 26 Août 1788 [4]).

I anledning af denna kejsarinnans skrifvelse afgaf grefve Osterman på hennes befallning sitt utlåtande, hvilket i öfversättning [5]) lyder som följer:

Då jag enligt E. K. M:s allerhögsta tillåtelse granskat de från baron Sprengtporten erhållna papperen, har jag i dem icke funnit det som skrifves i Edert svar till honom, att konungen af Sverige skulle önska ett stillestånd, och jag kan ej annat än uttrycka mitt beklagande, att jag icke finner i hela Finnarnes beteende den fasthet,

[1]) Sprengtporten befann sig i Olonets för att leda en expedition norr om Ladogasjön, då han i anl. af Anjalaförbundets note återkallades.

[2]) Sannolikt åsyftas härmed endast Sprengtportens närmaste vänner bland de förbundne; endast af dem kan ett dylikt anbud ha gjorts.

[3]) Hertigen, som ännu stod under Anjalachefernas inflytande, önskade ett möte med storfursten Paul, hvilken befann sig vid ryska armén, såsom en inledning till underhandlingar om stillestånd. Han afskickade för detta ändamål d. 4 sept. Jägerhorn till Fredrikshamn; hvarom kejsarinnan genom express underrättades.

[4]) Dateringen är tillagd med Chrapovitskijs hand; brefvet var skrifvet d. 25, men daterades d. 26, då det antagligen afsändes.

[5]) Det ryska originalet är öfversatt af Doc. Hjärne.

hvilken oundgängligen erfordras i närvarande omständigheter, i enlighet med hvad E. K. M. mycket riktigt täckes anmärka till baron Sprengtporten, att ett sådant vacklande icke kan vara Eder behagligt. Det af Eder föreslagna medlet att sammankalla en särskild riksdag i Finland, vore visserligen gagneligt, men som af ofvannämda papper icke visar sig någon benägenhet, att Finnarne skulle öfverhufvud vilja samverka med våra trupper mot Svenskarne, och hela deras sträfvan går ut på att godvilligt förmå Svenskarne att utrymma vårt område och sammankalla en gemensam riksdag, så skulle jag tro, att man nu framför allt borde yrka, att detta första syftemål, d. v. s. Svenskarnes återtågande från den af dem förskansade platsen, uppnås. Efter min mening kan en gemensam riksdag icke hindra, att man sedan sammankallar en särskild i Finland, då Finnarne komma att af Eder begära sin sjelfständighet. Om de ej skrida till denna begäran, så kan E. K. M., sedan den fiendtliga hären utrymt Edert område, framdeles vidtaga sådana åtgärder, som Ni täckes finna nyttiga för att afskräcka vår trolöse fiende från framtida företag af samma slag; hvarför jag, om jag vågar säga det, skulle vilja, att E. M. täckes utesluta den af mig i Edert svar understrukna försäkran, som gifvits [1]). Angående det Sprengtporten erbjudna befälet tror jag för min del icke, att det skulle vara passande eller möjligt för honom att mottaga det, förrän de kommit öfverens med våra trupper att samverka mot Svenskarne, och baron Sprengtporten skulle visserligen bevisa Eder en större tjenst, om han kunde förmå sina landsmän till detta, hvilket icke vore otjenligt att inskärpa hos honom för att uppmuntra hans ambition.

Den 25 aug. 1788.

Man finner af kejsarinnans bref, att hon ännu fasthåller den uppfattning af Anjalaförbundet, som Jägerhorn och Sprengtporten från början ingifvit henne, näml. att detta förbund vore ett specifikt finskt parti, som gjort Finlands sjelfständighet till sitt hufvudsakliga syfte. Detta missförstånd hade de vigtigaste följder och blef i sjelfva verket ödesdigert för hela förbundet. Den med svenska förhållanden mera förtrogne Osterman har tydligen sett klarare i saken, i det han rådde till större varsamhet och för sin del ej förkastade tanken på en gemensam svensk-finsk riksdag; denna kunde under gynsamma omständigheter komma att efterföljas af en särskild finsk riksdag, på hvilken sjelfständighetsplanerna kunde bringas å bane. Men kejsarinnan upptog ej denna tanke, utan befalde Sprengtporten å hennes vägnar uppmana de förbundne att, sedan Högfors blifvit utrymdt, hvilket vore första vilkoret för hvarje underhandling med henne, skilja sig från Svenskarne och genast skrida till en finsk riksdags sammankallande under ryskt skydd. Spengtporten lyckades verkligen genomdrifva Högfors' utrymmande, hvarför hertig Karl

[1]) Härmed åsyftas de ord som meddelas i not [2]) sid. 73, hvilka Osterman i konceptet understrukit med blyerts.

och cheferna hoppades kunna köpa sig stillestånd med Ryssarne. Men då Sprengtporten derefter tog ett steg vidare i den af kejsarinnan angifna riktningen och i en skrifvelse formligen uppmanade Anjalacheferna att utlysa en finsk riksdag och ställa sig under ryskt skydd[1]) så hade han dermed motverkat sina egna planer och sjelf tillfogat Anjalaförbundet ett förkrossande slag: Ryssland hade härmed blottat den egentliga afsigten med sina underhandlingar, det uppmanade nu Anjalamännen till öppet landsförräderi, och härför ryggade det stora flertalet af dem tillbaka. De stodo nu villrådiga och bestörta; hertig Karl kunde nu utan fara bryta med dem och vidtaga åtgärder för den finska korpsens upplösning (okt. 1788). Dermed var i sjelfva verket Anjalaförbundet sprängdt.

Häraf inser man den stora vigten af kejsarinnans nu meddelade bref till Sprengtporten. Det utgör i sjelfva verket en betydelsefull vändpunkt i Anjalaförbundets historia.

C. T. Odhner.

Samtal mellan konung Gustaf IV Adolf och grefve A. G. Mörner.

I det Mörnerska arkivet på Espelunda förvaras här nedan aftryckta aktstycke bland en samling »Enskilda riksdagspapper vid och i följd af 1800 års riksdag». Dess författare och ena hufvudperson sedermera statsrådet och excellensen grefve A. G. Mörner (f. 1773, d. 1838) var som bekant, äfven en bland dem af den unga adeln, som tillhörde oppositionen vid 1800 års riksdag, och gick derigenom förlustig sin plats både som kavaljer hos hertiginnan af Södermanland, Hedvig Elisabet Charlotta och som sekreterare uti Utrikeskabinettet. Efter tvänne år blef han emellertid återkallad till hertiginnans hof och hade i anledning deraf d. 14 Maj 1802, uti Nyköping, med Gustaf IV Adolf ett samtal, som utgör innehållet i förevarande lilla skildring och som icke synts vara utan intresse isynnerhet för belysning af konungens karakter och uppfattningssätt, hvars kända egendomligheter äfven här träda i dagen. Afskriften är verkställd af lic. V. Koersner förliden sommar, och det är med benäget tillstånd af handskriftssamlingens nuvarande innehafvare, som vi här meddela berättelsen om detta samtal med det tillägg grefve Mörner sjelf gjort till detsamma:

[1]) Härom se Tigerstedt a. st. s. 433 ff.

»Sedan H. Maj:t sjelf personligen täckts ropa in mig, begynte jag således: »att då jag nu på tvenne år icke haft den nåden tala med H. Maj:t, ansåg jag mig lycklig, att, första gången jag åter njöt denna förmon, hafva en underdånig tacksägelse att hos H. Maj:t aflägga, men att jag skulle ännu mera värdera min lycka i detta afseende, om jag kunde smickra mig, att det vore icke blott på Hertigens begäran, utan också af egen böjelse, som H. Maj:t nu gifvit mig denna befordran».

Konungen: »Det är det så mycket mera, som jag skall säga Er, huru detta gick till. Hertigen kom till mig häromdagen och talade mycket om det nit, baron Adelsvärd visat i sin tjenst vid regementet, att han alltid tjenat utan lön och det oaktadt varit lika angelägen som någon annan att uppfylla sina skyldigheter; att hertigen derför vore mycket nöjd med honom och i anledning deraf frågade, om jag ej ville tillåta, att han som en recompense finge återtaga honom som kavaljer. Jag svarade då, att skall det ske med Adelsvärd, så skall det ske med Mörner också, och det fägnade mig att få Er tillbaka i tjenst så väl för er skicklighet som för det jag hoppas, att Edra tänkesätt och Ert förhållande skola rättfärdiga mitt val».

Jag hade redan vid början af denna fras begynt att bocka mig och förblef under densamma i denna ställning. H. Maj:t gaf mig vid de sista orden sin hand att kyssa. Efter att hafva haft denna nåden begynte jag åter sålunda: »För att vid detta tillfälle veta, huruvida jag kan förtjena Eders Maj:ts nåd, torde en explication öfver mina tänkesätt vara nödig, och Ers Maj:t torde i detta afseende tillåta mig att fråga, hvilka de tänkesätt äro, i afseende på hvilka Ers Maj:t varit missnöjd med mig». Konungen stod några ögonblick alfvarsam och svarade intet. »Har det», fortfor jag, »för att säga saken utan omsvep, varit jakobinism, som Ers Maj:t misstänkt mig för?»

Konungen: »Nej bevars, det vore för fult».

Jag: »Men Ers Maj:t, om jag då törs fråga, hvad det varit?»

Konungen: »Jag vet, att här äro åtskilliga personer, som annars kunna vara rätt beskedligt och förnuftigt folk, men som tycker att konungen har för mycken makt, och som för att få regera sjelfva gerna skulle vilja införa någon slags aristokratisk regering. Nu är det väl sant, (fortfor han småleende), att jag är betalt, för att säga, att det här regeringssättet är det bästa. Men som det nu en gång är antaget (åter alfvarsam), så måste detta anses för det bästa, och något annat får icke komma i fråga. Som jag nu trodde Er hysa häremot stridande tänkesätt, och jag viste att Ni för er utkomst intet behöfde tjena, så trodde jag mig intet längre kunna bruka Er».

Denna tournure af saken hade kullkastat den plan för discursen jag uppgjort mig. Jag ville icke helt och hållet neka, att jag ju kunnat hysa de i frågavarande tänkesätten. Jag fortfor derför på följande sätt.

Jag: »Om Ers Maj:t täckes följa marschen af de saker, som föregingo vid sistlidne riksdag, så torde Ers Maj:t finna, att det icke var några nya lagar eller några nya rättigheter, som reklamerades,

utan att det var i stöd af de redan subsisterande lagar och af de rättigheter, som man trodde ständerna ega, som de reklamationer uppkommo, som der egde rum».

Konungen: »Ja, om de visste, huru litet det är roligt att regera, skulle de kanske mindre fika derefter, men detta hindrar intet, att der äro de, som söka det».

Jag: »Men om Ers Maj:t tillåter mig att yttra min enskilda öfvertygelse, så har jag åtminstone aldrig sett saken på det sättet. Jag var för min del öfvertygad, att Ers Maj:t ville sjelf styra sitt rike efter som Ers Maj:t fant bäst och enligt de lagar och författningar, som voro antagna. Men jag trodde, att en del af de personer, som omgåfvo Ers Maj:t, för att få en influence, som de ej på annat sätt sågo sig kunna erhålla, förestält Ers Maj:t sakerna under en oriktig synpunkt och, för att göra sig nödvändiga i Ers Maj:ts ögon, sökt att utsprida misstankar och sätta oenighet emellan Ers Maj:t och nationen, på det de således skulle skilja Ers Maj:ts förtroende från nationen och förmå Ers Maj:t att öfverlemna sig helt och hållet åt deras rådslag».

Under denna replik hade konungen tagit ett mycket alfvarsamt utseende. Han inföll nu således.

Konungen: »Men sådana personer har jag aldrig känt. Hvilka skulle väl de vara?»

Jag: »Jag ber Ers Maj:t underdånigst om ursäkt, men då jag nu har den nåden tala med Ers Maj:t emellan fyra ögon, och då jag blott yttrat min enskilta öfvertygelse, så vet jag ej, om jag bör nämna personer. Skulle Ers Maj:t befalla, att jag i deras närvaro får göra det, torde jag icke blifva den enda, som kan nämna dem».

Konungen drog på sig vid detta tillfälle och blef mycket alfvarsam samt sade slutligen: »Men om det var Er öfvertygelse, hvarför kom ni ej vid riksdagen och sade mig det? Efter den vänskap, jag vist er, borde jag vänta mig det».

Jag: »Ers Maj:t, jag tyckte mig vara både för ung och af för litet anseende för att mina anföranden emot män, som voro så mycket öfver mig både i ålder och rang, skulle kunnat anses annorlunda än som ett otidigt sqvaller, och följaktligen intet uträttat. Jag trodde mig således endast böra följa min öfvertygelse om det, som var rätt, och om Ers Maj:t täcks fråga gamla baron Adelsvärd, skall Ers Maj:t få höra af honom, att jag ännu den 29 Maj efter slutadt plenum yttrade mig till honom och ett par andra personer på torget, att jag vore öfvertygad, att om saken blir konungen rätt förestäld, ogillar han helt visst hela denna procedur. Jag slöt det deraf, att om efter den så mycket deciderade pluralitet, som Ers Maj:t hade erhållit vid voteringen d. 26, man blott hade låtit det komma till votering.om förståndet af proposition, tycktes det vara tämligen säkert, att samma ändamål hade vunnits, utan att någon haft att klaga eller någon våldsamhet behöfts».

Konungen: »Ja, men det hade ju varit att tillåta dem votera om ett fattadt beslut, och för öfrigt vet Ni, huru sådana voteringar pläga gå: pluraliteten är än på den ena, än på den andra sidan. Deras tanke, som voro af opposition, var att kullkasta hela beslutet. De voro missnöjde med finansplan, och de ville lägga band på regeringen medels bestämd tid för bevillningen».

Jag: »Så har jag aldrig förstått saken, Ers Maj:t. Jag lemnar till Ers Maj:ts eget omdöme, om icke, då i anledning af den gjorda proposition, landtmarskalken tvänne gånger förklarat, att det förstods af sig sjelft, att frågan om bevillningen vore undantagen, och då ståndet på denna hans sista förklaring skridit till votering, utan att någon opponerat sig emot denna uttydning och utan att frågan varit om annat än finansplan, man icke då borde tro, att bevillningsfrågan vore derifrån undantagen».

Konungen: »Ja, det förstods af sig sjelft. Men der var ju icke mera någon bevillning att votera om, sedan de 12 tunnorna guld, som skolat gå till statsverket, voro af mig efterskänkta. Att garantera en skuld och att sedan vilja sätta ut en viss tid för betalningen af intressen var ju i utländingens ögon det samma som att blott på en viss tid vilja garantera den, och således ville de igenom detta undantaget kasta i kull hela beslutet och det endast derför att få genera regeringen och sätta ut tiden till riksdag. Det var något, som jag ej kunde tillåta, ty jag vill aldrig våldföra någons rättigheter, men jag tål också aldrig, att någon inkräktar på mina». (Vid de sista orden fick H. M:t tårarna i ögonen).

Jag sökte då försäkra honom, att aldrig någon haft för afsigt att inkräkta på hans rättigheter, och att jag åtminstone aldrig kunnat se denna saken på den sidan. Men H. M:t couperade mig snart ordet och begynte på att åter upprepa åtskilligt af ungefär samma innehåll som det föregående, angående att det var ett fattadt beslut, att de väl sedan kunde deliberera om repartition af bevillningen, men ej utsätta tiden för dess upphörande, sedan han eftergifvit de 12 tunnorna guld, som enskilt hörde till statsverket, och att utdraget af protokollet ej kunde blifva olika med sjelfva proposition, öfver hvilken voterats m. m. sådant, som återfinnes uti ett par af den tidens tryckta skrifter, i synnerhet i brefvet till landtmarskalken. För att afbryta detta ämne, vid hvilket vi dock skulle sluta att blifva hvar vid sin tanke, betjente jag mig af ett tillfälle för att säga: »att hvarje gång Ers Maj:t ådagalade sitt nit för lagarnes hägn och ständernas rättigheter, gjorde detta en den lyckligaste impulsion. Jag anförde till exempel den gången, då vid tillfälle af elektorernas val i andra klassen till efterträdare efter ryttmästar Adlersparre H. Maj:t hade konfirmerat general Lagerhjelms val».

Konungen: »Ja, de äro så rädda för embetsmän, och dessa hafva ändock kunskaper, som de ej kunna hafva. Om de valde de flesta af sina, ville jag dock de skulle välja någon af embetsmännen för att ge dem upplysningar».

Jag: »Emellertid kan jag försäkra, att den uppoffring Ers Maj:t vid detta tillfälle gjorde af sin tanke, var allmänt af den mest lyckliga verkan, och jag hörde till och med folk af dem, som Ers Maj:t kanske trott sig minst tillgifna, som yttrade sig, att om konungen håller i på den foten, så är det omöjligt att hindra, att han ju får fram hvad han behagar».

Konungen: »Hvem kunde det väl vara?»

Jag: »Jo, Ers Maj:t, det var Hans Järta?»

Konungen: »Ja, men Hans Järta är ändock en slarfver».

Jag: »Jag vet, hvad som kanske isynnerhet ådragit honom Ers Maj:ts missnöje. Det är hans afsägelse af adelskapet, och det är en sak, som jag icke skall påtaga mig att försvara. Jag vet också, att han varit kittslig och gjort sig många ovänner, som kanske illa afmålat hans förhållande, men jag vågar för öfrigt i underdånighet försäkra, att [han] icke vill Ers Maj:t ondt, och att han förenar god vilja med sällsynta insigter».

Konungen: »Det har nu redan dragit långt ut. Jag måste gå in till min svärmor. Jag får ändock det nöjet att se Er i afton och hoppas kunna för alltid försäkra Er om min välvilja».

Jag (bockande mig): »Jag skall anse mig lycklig att kunna förtjena den, då jag med detsamma kan handla enligt min öfvertygelse».

* * *

Detta samtal, som endast efter minnet är upptecknadt några dagar efteråt, kan omöjligen i anseende till sjelfva uttrycken ega den accuratesse, som om någon tredje person under det samma fört protokollet, men har åtminstone i anseende till sakerna den noggranhet, att ingenting är anfördt, som icke blifvit sagdt. Hans Maj:ts uttryck fästade sig också bättre i mitt minne än mina egna och äro derför också mera verbatim anförda, så att jag nästan kan säga, att i anseende till de märkvärdigaste af dessa yttranden är icke ett ord tillagdt eller borttagit. Hade jag med vanan vid sådana discurser förenat en närmare kännedom af H. Maj:ts tänkesätt och mera independence i anseende till min far, hade jag både kunnat vända discursen klokare och svara med mera fermeté och styrka. Nu lemnas dessa anteckningar endast som ett komparationsämne åt den som en gång skall teckna konung Gustaf IV Adolfs karakter.

Björksund d. 2 Junii 1802.

A. G. Mörner.

Bref upplysande svenska historien.

Ur frih. Carl Magnus Posses korrespondens.

Till de krigare, som troget följde Karl XII från landstigningen på Seland till öfvergangen af Dnjepr, hörde äfven frih. *Carl Magnus Posse*, son till landshöfdingen frih. Mauritz Posse af Säby och dennes första hustru Madeleine de Cray från Génève. I början kapten vid gardet avancerade han under krigets fortgång till öfverste för detsamma och torde man deri med skäl kunna se ett bevis på hans duglighet som officer, ty det var ej lätt att vinna konung Karls erkännande såsom krigare, och öfversteplatsen vid gardet, hvari han efterträdde sin frände grefve Knut Posse, hvilken från Sachsen återvände till Stockholm såsom öfverståthållare, kunde minst af alla tillfälla någon oförtjent. Frih. Posses vänskap för sin yngre broder Nils, död 1729 såsom landshöfding på Gotland, hafva vi hufvudsakligen [1]) att tacka för en liten samling af bref, numera förvarade i Riksarkivet och skrifna under åren 1700—1708. Förf. var visserligen ingen stilist — den oefterrättliga rättstafningen och det vårdslöst behandlade språket vitna derom; men han skref under tilldragelsernas omedelbara intryck, med ett ögonvitnes trovärdighet samt en liflig känsla och uppfattning, hvars ofta naiva uttryck bära en så mycket ursprungligare prägel af frisk och okonstlad naturlighet. Jämte skildringar utaf krigshändelser innehålla dessa bref, till följd af förf:s öppenhjertiga språk, många bidrag till hans egen karaktersteckning och hans enskilda förhållanden. En hel liten familjeinteriör träder i dem fram i skiftande belysning. Fadren var gift tvänne gånger och hade icke mindre än tolf barn, mellan hvilka af flere anledningar missämja och split tyckes ha uppstått. Förf. till brefven, den tredje sonen (enl. Anrep), synes i synnerhet ha stått nära sin broder Nils och dennes hustru, den »aimabla och spirituella Henriette» (friherrinnan Henriette Horn af Marienborg), men deremot i ett ganska spändt förhållande både till fader och åtskilliga af de andra syskonen, särskildt den äldste halfbrodren Mauritz. Utrymmet förbjuder oss emellertid att meddela dessa bref i sin helhet och vi nödgas derföre utesluta hvad som är af mindre allmänt intresse. Äfven för kännedomen om Karl XII innehålla dessa bref ett och annat af betydelse. Förf., böra vi tillägga, råkade i rysk fångenskap 1709 vid Dnjepr, och dog utan att ha återsett sitt fädernesland i Moskva 1715. Det är de vigtigaste brefven från åren 1700—1702 som vi här nedan till en början meddela [2]).

[1]) Två bref äro adresserade till fadren.

[2]) Brefven ha blifvit interpunkterade och rättskrifningen förändrad genom uteslutande af fördubblade vokaler och konsonanter.

1) *Bref från C. M. Posse till hans fader Mauritz Nilsson Posse.*

Nu min kiäre her fader, som wi nu stå på resande fot och skole resa härifrån och hafwom nu redan embarquerat alla wåra saker och wänta alla timar på orders att gå om bordh och segla härifrån; Men hwart wi skolom taga hampn igen det står hos den goda och barmhertige gudhen; till Liflandh lärer uthen all twifwel gella wår resa; om det geller till Courlandh, Rewal heller Pernau, det wet ingen. Sent är det nog att resa en så lång och farligt farewatten medh så stora skip och så mycket folk derpå. Det är i guds handh, om jag någon sin mera får den fägnaden här på jorden at tala medh min kiäre fader mera, altså har jagh intet welat manquera min soneliga plickt att taga af min högt:de kiäre her fader ett ödmikt afskedh medh desse få rader, som jagh nu i största hastighet skrifwer, beder min högt:de k. fader att han intet wille förtenckia mig att jag intet på en så långh tidh intet hafwer skrifwit. Orsaken thertill hafwer detta warit, att wi hafwom alla tenk[t] att komma i denna förflutne sommaren tillbaka, och tå hafwa kunat munteligen haft den lyckan och min kiäre fader refererat det som sig nu i denna campagnien hafwer passerat, hwilket intet något serdels hafwer warit, uthan allenast den gloireusa desenten H. K. M:t jorde d. 25 juli på Zelandh. Jagh kan försäkra min kiära her fader, att den stora, barmhertige guden giorde migh den dagen så lyckelig, att jag feck den dagen en stor parte af den glouiren, så att, ner wi sprungo i siön rett up inunder armarna, wart en lieut. af granadierena, Zigerot benämt, commenderat medh 70 man och jag som den elste capitiane af regementet att hafva post honneur medh 144 man, commenderat att gå föruth medh grainadieurena, att fatta post på landet och kiöra fienden ifrån stranden och taga in det batteriet, som skiöt så skarpt på oss medh 6 stycken, och de skiöto intet annat än medh skrot och cartätzier, så att det rängnade omkring oss kulor, lika som det sker om sommaretiden, ner det begyner att hagla. Om jag et ordh liuger, så will jag aldrig passera för honnet homme, att jagh tillika medh Zigeroten och Per Ribbings bror, som är lieut., som war medh mig commenderat, gingo på fienden löst och kiörde honom ifrån stranden, och gingo strax up före en backa, som war öfwer 40 al[n]ar högh, hel brandt och kiörde jutarna ifrån sina stycken, och strax derpå kom fiendes cavallerie, en stor e[s]quadron, och geck på oss löst, dem wi kiörde ifrån oss: det wi jorde 3 gånger, för än någon af wåra komo och secunderade oss; och så snart fienden feck se dem koma, drogo de sig ifrån oss, så att jag kan försäkra min kiära her fader, att det war icke en af hela wårt folk, som treffade den dagen: bara jag och Zigeroten och Gustaf Ribbing; men för än wi komo i landh och woro på båtarna, stodo wi tillika medh K. M:t uth en farlig myket s[k]iuta[n]de, så många af wora blefwo der döde och blesserade. Men det jorde den nådige guden, att, ner K. M:t geck uthur sin båt i watt[n]et up under armarna, flyde

fienden för honom, och kommo alla på mig, det H. M:t och g[refve] Hans Wachtmeister sade åt mig, att ingen hafwa warit mera lykelig (och jordt som brafwa karlar) än de, som hafwa haft avangarde på wänstra flygelen, och komo till migh och takade mig, samaledes Zigeroten. Åhra wari gudh, som så nådig hielpte oss den dagen, att det war efter all menniskio omdömande sådant utseende, att ingen katt kune koma medh lifwet derifrån. Jag kan det betyga att wi wore alla beredda till att dö, ty en sådan temairaire action är aldrig hördt: att gå och göra en desente medh 2,000 man mitt i ett konungarike, så att wi inga ryttare heller spanske ryttare medh oss, ej heller något attellerie hade, att, om gudh intet hade tagit hiertat och förblindat fiendes ögon, hade icke et ben af oss komit ifrån Zelan[d]. Ner jag, will gudh, en gång får den lyckan och tala medh min kiäre her fader, så skall jag omständeligen derom referera, och will nu dermedh spara till att mera skrifva om denna action, till dess gudh gör migh så lyckelig, att jag får någon glorieusare action att min kiäre her fader tillskrifva, tå jag intet skall manquera min skyldige plickt, — — — — — — — — — — — — — — —
Bror Jan [1]) liger i qvarter i Skåne halfander mil ifrån Christianstadh; gudh wet, om de lära koma öfwer till Liflandh i höst, uthan wi fatige gardisgossar måste altidh gå föruth, der det geller noget på skin[n]et, och så går det nu till, att wi först skole gå till siös. Nå, min kiäre her fader, jag beder eder ödmiukeligen: förglömmen intet eder son, som så mycket ondt måste utstå och lida, på det att han må kuna evertuera sigh och göra sigh werdig att kunna säga sigh wara den gambla hederliga och erliga Mauritz Posses son. Jagh weth fuller att Mauritz meriter lära wara mycket stora, som sigh allena[s]t deruthi bestiker, att han fåt en fröken Lotta Hastferdh [2]), det jag och hela werden mycket mediocert estimerar, och serdels nu, ner hans tiugu dusen rixdaler lära wara mycket osäkra, det jag för honom altidh har prädikat. Så hoppas jagh medh guds hielp, att min kiäre her fader intet lärer oss förglöma, utan lärer så mycket oss estimera, som arbeta och intet legga oss på hembencken — — — — Förlåten mig, min kiäre her fader, att jag så *franque* skrifwer, ty jag hafwer hördt af så månge, som äro komna ifrån Stockholm, huru stort den Maritzen slår på, *tandis que nous autres crautons dans la boue et faisons de très maigre chere.* — — — — —

Carlshampn d. 22 Septemb. A:o 1700.

Carl M. Posse.

2—9. *Från Carl M. Posse till brodren Nils Posse.*

2) Pernau den 15 October A:o 1700.

Nå, gudh wari ährat ewinneligh att jagh är wäl öfwer komen dene farliga siö, och war wårt regemente så lyckelige, att wi intet

[1]) Halfbrodern Johan, utn. till löjtnant vid lifregementet vid denna tid, g. m. Anna Sofia Spens, † 1703.

[2]) Halfbrodern Mauritz gifte sig 1700 med Charlotta Hastfehr, dotter till den bekanta fältmarskalken och generalguvernören Joh. Jac. Hastfehr.

woro mera än 4 dagar emellan Carlshampt och Pernau, och H. M:t kom 2 dagar hit efteråt rett lyckeligen, fast om han förlorade 2 ankar och en slup medh båtsmen, som skulle hielpa jakten. Jakten blef sauverat, men slupen blef borta. Alla drabanterna äro hit komne och en stor del af Renskiöldhs dragoner, men det skiepet, som Hamilton och det Clas Cräitz woro på, äro ännu intet hit kom[n]e. Dalkarlarna äro man 200 man hit kom[n]e, och alla de andra förwäntas dageligen hit. Gifwe gudh att de man snart kommo; här står öfwer alla di måttan farligt till, ty pålakarna hafwa intagit Kåkenhusen, och har den elaka commendanten öfwergifwit uthan någon nödh, som här will sägas, och äro de, som hafwa legat i Kåkenhusen, i Riga, och lärer de snart göra commendantens inqvisision. Min hiärtans bror, jag har intet mycket tidh att skrifwa om alt det, som här vore skrifwärdigt, uthan allenaste detta, att Riga är belägringen uphäfwen, och att polakarna hafwa sigh dragit inunder Kåkenhusen, och de mesta af hans troupper ligga i qvarter i Courlan och i Wänden, men nu står det wärre till, att den elaka ryssen har belägrat Narven medh hundratusen man och stormar dageligen derpå, och achtar intet, huru mycket han der före förlorar. De hafwa alla redan, wåra i Narwen, slagit af honom 3 stormingar. Men jag fruchtar, om icke guds serdeles hielp är, så lära de intet länge kunna uthålla, af orsak att garnison är så swagh, och det är för beklageligt att öfwerst Amminhof, som hade orders att gå dit in, kom för sent. Hans Maj:t hawer warit widh Wällingens [1]) armée som står 12 mil härifrån, och är i går tillbaka komen, tillika och Wällingen medh. Wår armée, som Wällingen har att commendera, är intet mer än 8000 man, och mycket fatigerade. Nu har wårt regemente fåt orders att i morgon, om gudh will, att marchera och conjungera oss medh finnarna, som Wällingen commenderar. Intet vet man förwist hwart det geller, men efter all aperance, så gå wi till Narven till att tentera, om wi kuna kasta något folk i garnison. Det synes fuller efter all menniskio omdöme att det är omögeligt medh en så liten macht att gå emot en så stark fiende, som har sig så posterat och grefwit sigh nedh [i] jorden, innen dubla circumvalationslinier, och ner ryssen liger bakom en tranchement, så är han intet goder att gå på. Nå, den alldrahögsta stå oss medh sin hielp bi, ty för oss ser det illa uth att hafwa twenne så starka fiender så ner tillsammans emot oss som äro så swaga. Ryssen är så *nombreuse* och saxerna äro öfwer alla di måttan braft och experimenterat folk. Här äro de wärste wägar, som någonsin i wärden kuna finnas. Inga hestar kan man få, och om man intet förer medh sigh det man skall lefva af, så får man ingenting här i detta ruinerade landet. Der till medh så är kölden redan så stark att tu det intet kan någonsin tro, hwadh ondt wi lära uthstå, att liga under bara himellen en så swår och rydh [rude] saison. — — — — — — — — Det äro månge af wåra dragonehestar döde, som wore på siön. Gudh weth,

[1]) General Otto Wellingk, befälhafvare för de finska trupperna i Lifland.

huru det lärer gå medh wårt cawallerie, som nu skall koma här efter. Gudh hielpe dem snart och wäl öfwer. En stor del af mina camrater hafwa haft den samma olyckan som jag, men do[c]k hafwa de intet så många hestar förlorat. Det skieppet, som wår generalmajor hade 10 hestar [på], Palmqvist 8 hestar, majoren 6 sty. och en hoper af wåra officerare, är ännu intet skieppet komit, så att man lefwer i den fruktan att det skall wara borta. efter som det geck ifrån Carlshampn när wi gingo, och wi hafwa redan warit här i 14 dagar — —

3) Datum Wältz strax widh Wäsenberg den 10 Nov. 1700. — — — — — — — — — — — — — — Hvadh för en förbitrat winter här war, rett så lenge wi marcherade, och hwadh för ett slett landh här är både bebygdh(!) så wäl på alt det wi skolom på hålla till lifsföda för oss och hestar, det wete gudh, ty landet är helt och hållet ruinerat. Af Pålaken heller Saxarna höres nu intet af, uthan han hafwer dragit sigh på andra sidan Dyn; alla wåra, som han hafwer haft fångna, hafwer han gifwit lösa uthan någon ranson. Här willia wi oss flatera att få en goder fredh med Saxen; wår fransyska ambassadeur mons. Giskar [Guiscard] är för några dagar sedan ankommen till Reval. Om Ryssen, så står han ännu widh Narven, men ingen kan få någon kunskap ifrån Narven, huru wida han hafwer avancerat medh sin ataque, heller huru många stormar, som han är redan af slagen, men det är wist, att Narven ännu defenderar sigh. Är det icke mycket, min kiäre broder, att ingen deserteur är komen hit till oss, och de må göra hwadh wi willia, så kune wi intet få någon af dem fångna lefwandes. Wåra hafwa haft några raconter medh deras partier. Gudh wari ährat, så hafwa wåra alltidh erhållit stora avantager. Major Patkull war commenderat för 10 dagar sedan och brende up i en bondeby 6 mil härifrån 1500 Ryssar, och de skiälmarna sprungo mitt i elden och höllo henderna för ögon och brende up, för än de wille låta taga sig till fånga. Sedan kom ett annat partie, dem han en stor myckenhet neder slogh, som bönderna mena öfwer 1000 man. Men sedan kom det tredje partiet på honom, som hade både infanterie och stycken; derföre befalte han wåra att de skulle sauvera sigh, men förgat att befalla dem att sätia sigh, ner de kommo öfwer en bro, och om wåra hade det jordt, hade de intet fått Major Patkul fången, ty ner han kom på broen, stupade Patkuls hest och der medh togo de honom. Wi hafwa intet mist 40 ryttare — — — — Nu är H. Maj:t hit kommen till Wäsenberg för 4 dagar sedan och lefwer uthi en stor impatiance, för än som alla wåra trouppar komma till samma[n]s. Af wåre swenske regementen är intet mera hit komne än drabanterna, gardet, Renskiölds dragoner, dalregementet, en batallion af Närkies, en batallion af Helsinge regementet och wårt artellerie, som består af 8 stycken. De andra förväntas dageligen. Nu will det sägas, att en hoper af lifregementet har skola komit i går 6 mil härifrån till lands, men har skolat förlorat på siön en stor mykenhet af hestarna. Gifwe gudh, att lifregementet kune ochså koma medh

till batallien. Jagh skulle gerna låta tigh weta, huru starke som wår armée nu äro; men som wi ligga alla och cantonnera, ty kan ingen det säga, huru starke som finnarna äro och de nywärfwade regementer, som äro här i landet och i Findelan upprettade. Wi hafwe nu fått 60 skarpe skått till mans och kan tu, min kiäre broder, tenckia, huru det lärer gå till, innan alla de skotten blifwa bortskutne. Ryssen hafwer dragit sigh 4 mil ifrån Narven hit nemmare medh en stor del af sitt besta folck, och lagt sigh på twenne höge bergh och will defendera oss passagen der emellan, men gudh skall stå oss till hielp. Wi lära marchera härifrån d. 14 huius heller der wid trent. Få se, huru wi lära koma till baka — — — — — — — — [1]).

4) Af lägret för Narven d. 9 december Anno 1700.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Som nu medh posten bortgår en hel tryckt relation och deras retranchement afritat och alt widhlyfteligen uthfördh, så vill jag allenast detta i största hastighet weta [låta] om mitt tillståndh, min kiäre broder. Wi bröto up ifrån Wesenberg d. 13 November. Hwadh för en fatigue wi der hafwa utstått i 8 dagar, det wet gudh. Icke ett hus fines emellan Purts och Narven, uthan den gryma fienden hafwer alt upbrendt, så att man finer icke ett strå för hestarna, myket mindre för folkets underhåll; der hafvom wi måst stå under bara himmelen, och ingen anstalt war jordt att föra något forage heller någon proviantsbeta för folket. — — — — Wåra hestar måste i 5 dyngdh få icke ett strå; derföre fingo wi aldrigh wårt paggage medh oss; folket hade intet någon brödsbitta i 3 dyngdh att eta af; en farlig kiöldh och blåst måste wi utstå alt in till d. 17, tå wi kommo till ett farligt passage och difillé, der icke mera än 4 man kunne gå till bredes och en small bro att gå öfwer, och det war omögeligt att kuna gå den difillén för bi; den passagen heter Pihjoke. — — — Der stodh fienden medh tio tusende man för oss, och så snart de fingo höra att wi skiöto medh wåra stycken om qvellen, ty det war sent, ner wi komo dit, så hafwa de om natten dragit sigh bort, ty det är 5 mil ifrån Narven. Wi hade man en liten skiärmyslingh medh dem, innan de kommo öfwer bron, och efter mörkret kom på oss, så torde wi intet gå deröfver. Wi fingo weta af några fångar, som wi der fingo, att de woro öfwer 80,000 man starke, och att deras tranchement war mera än 150 stycken på, och tå höllo wi prädikan om natten och marcherade så i lysningen, men till all wår olycka, så kom ett så farligt stort rängh, som continuerade alt till d. 20 om morgon. — — — — Ränget fatiguerade oss så, att wi woro alla igenom wåta och lorten och wattnet gek wart stegh mitt på smala benet — — —

Den 20 November om morgonen marcherade wi ifrån Wrangelshof, som är half ander mil ifrån Narven. Och så snart H. M. fek se tornet, gaf han strax uth lösen öfwer hela arméen (Medh

[1]) Slutet på brefvet saknas.

guds hielp), och tå wiste wi alla, att det intet länge skulle dröga, och så snart wi komo på ett kanoneskått när fiendes tranchementer, marcherade wår armée up och stelte sigh battallie, och war altidh wår armée så rangerat, att en esqvadron och battallion stodo emellan hwar andra. Och ner wi sågo att fienden intet wille gå uthur sina tranchementer, resolverade H. M. strax att attaqvera dem, som också skedde. Wellingen commenderade den högra ataqven och general-major Posse; general-lieutenant Renskiöld den wänstra ataqven och generalmajor Maidel. H. M., så sant som gudh lefwer, gaf allena dess orders uth till generalmajor Posse, huru ataquen skulle commenderas, der likwäl, ner Possen frågade generalerna, huru det skulle wara, så fek han intet beskedh, uthan H. M. af sigh sielf, och ingen general war till stedes, tå han Possen detta befalte, nämligen att en lieutenant af granadiererna skulle gå medh 50 föruth och det war lieutenant Renskiöldh, derpå granadiererna (capitene Sperling commenderade), och några stegh derefter öfwerlieutenant Palmqvist, på hans högra major Nummers, och på dess wänstra capitiane Ernsten och min battalion att sutinera Nummers och capitiane Sparres batalion att soutinera Ernsten; bakom mig öfwerst Cnorringh, bakom Sparren capitiane Wrangel af Wäsmanlenderna, bakom Cnorringen hans major Wolf, bakom Wrangel capitiane Knut Kurck. Huru de voro stelte på den wänstra flygelen i deras ataque, det kan jagh intet säga, ty det war långt emellan deras ataque och wår. Wi jorde några fasiner i största hastighet, dem boro det eftersta ledet, och wi lade alla wåra kappor och renslar af oss, och tå drogo wi några af wåra styken på en liten högdh obetekte, och då begyntes det att canoneras både ifrån oss så wäl som ifrån fienden, och strax derpå avancerade wi fram, tå wåra styken wände igen att s[k]juta, och marcherade altså i guds nampn geradh på dem och deras batterie. Jagh kan säga, att det gek skarpt till, och huru geswindt de lade deras styken kan tu aldrig tro, och huru långt de skiöto medh deras musqueter, ty deras krut är mycket starkare än wårt, och det war wår lyka, ty gudh jorde, att deras skått geck myket öfwer. Och tå bruto wi oss in; hela deras tranchementer woro öfwer 3 alnar höge medh brede grafwar uthom och så jupe medh watten, att det stodh en karl up till medjan fulle medh watten, och hela deras tranchement war medh spanske ryttare besatte; så halp oss gudh att wi komo inom deras tranchementer, medh liten förlust af wåra. Tu må tro att det galt på, att göra neder ryssar, lika som man plägar göra af medh tet[t]ingar — — på Stora Säby. Wi woro lenge inne medh högre flygelen, för än de komo medh den wänstra; tå jorde wi rentet det första hans tranchement på hans hörn. Min bror, det är migh obeskrefligt, att beskrifwa deras läger, ty alla deras hus voro s[k]iuthål på, deras telte samaledes, många skantscorjar fulle medh folk, der deras soldater i logo, woro alla satte i en lin[i]e upkastade och neder grafne i jorden, och stora och starke batterier bakom dem, som kune dem bestrykia; alla deras gater fulle satte medh många tusende wangnar, att den tranchementen war tusende gånger swårare att taga.

[Öfwer] hela deras läger war grafwit stora och jupa groper och der till medh ett stort och jupt kiär mitt i deras läger: *afin* det är mig obeskrifweligt att relatera, ej heller kan någon i werden imaginera sigh ett sådant läger; och hwadh för et stort arbete de hafwa der nederlagt kan ingen tro, uthan den, som hafwer sett det. Hwadh det kostade på oss, innan wi wunno inn högden och bron, som går mitt öfwer strömmen, det de skulle retirera sig öfwer, det hafwer kostat mången redelig karls lif och blodh och swet, och ingen i werden skall kuna tro, huru de skiöto och wärdie [värjde] sig på det sistonne, ner de sågo att wi wille skiära passet af för dem; mörket kom på oss och wi hade 24 skått krut till mans: de blefwo alla och jag kan säga tigh, min bror, att om man intet håller continuerlig elden emot fienden ryssen, hvilket han obeskiedeligen är redder före, men kommer han in medh deras sablar, så är han intet rädder före, uthan är wärre än någon kan tro, och hade gudh icke serdels medh sin hielp komit, hade wi aldrig kunat utherda lengre, ty alla wåra woro nu så trötta och så många döde och blesserade,' och serdels officerarne, och der till medh gingo alle finnarne på marodie, och så mycket brännevin hade ryssarna sat uthe före deras telt, ty de wiste wäl att, ner wåra skulle koma, så skulle de slå sig fulle, och tå skulle de snart rå med oss, hwilket stratachemma [stratagème] hade gå an, om icke gudh serdeles hade bewarat oss. Inga af wåra styken hade wi, alt in till det begynte att blifwa mörk; så komo tå de äntelig, hwilka jorde strax ryssarna myket redde. Wi begynte att feckta klåkan 1 efter middagen och klåkan 6 widh pass kom en öfwerstlieutenant af Ryssarna och begärde att capitulera medh oss, och begärde att de skulle få retirera sigh öfwer bron medh deras gewer och fanor och pagage, och budo, att stillståndh skulle blifwa, så lenge de capitulerade, då H. M:t sende till dem öfwersten Otto Wrangel af Drabanterna och lät säga dem, om de nu strax intet wille gifwa sig krigsfångna, wille H. M:t låta strax, men natten wore, canonera på dem, tå de det emot togo; der låg widh staden Narven 16000 man, när de fingo höra, att de andra hafwa begärt att capitulera, sende de dess general, som fek sama capitulation. — — —

Om H. M:t *en partiqoullair* hafwer jag intet skrifwit, men aldrig dess maken kan finnas, som så litet achtar sigh för faran, och till att uthstå fatigueur. H. M:t war twenne gångor neder omkull medh sin hest i det förbannade morachet, men tenk huru gudh bewarade honom, han lågh neder medh hesten i wattnet och hesten kune intet gå up medh honom och wattnet stodh honom up under halsen, och ingen war medh honom, bara Axel Hårdh, som änteligen ropade på twenne finnar att hielpa *kunnugga* på finska och ner de hörde *kunnugga*, sprungo de till och drogo honom up uthur wattnet, men den ena stöfwel och strumpan blef qvar sittiande neder i lorten, och H. M:ts wäria blef borta; hesten drogo de ochså up. Sedan tog H. M:t Axel Hårds stöflar på sig barbent och tog af en kardieskarl(?) dess wäria och så redh han wåter och uthan strumpor hela den natten, som war så stark fråst, det månge af de blesserade togo döden af — —

— — Ett skått fek H. M:t på benet, som intet hade kunat gå igenom wadan, ty den war hårdh; ett stort blystycke fant H. M:t i sin halsduk, ner han andra dagen tog af sig den, som har varit en förflogen kula.

Andra dagen om morgon bittida let H. M:t marchera dem bort öfwer bron, men så måste de läga alt deras gewär af sig, både fanor och trumor, och togo wåra af dem deras kläder och mössor, och så marcherade de öfwer. Alt deras pagage blef också qvardh. Det är öfwer några tusende Ryssar, som äro druknade i strömmen, som hafwa begifwit sig öfwer, emedan wi slogos, och för trängslan skull intet hafwa komit öfwer, uthan trängt hwarandra i siön, och på slutet gek bron af. Det ligger nu widh broendan någre hundrade karlar och hestar döde, och wåra hafwa fåt ett stort byte af de döde, som ligga i siön, och så snart de meta få de strax en dera en karl häller hest och på sombliga fina de nog peninger. H. M:t hafwer gudh gifwit ett odödeligt nampn och en stor seger, att dess makan hafwer man knapt någon crönika. Byte hafwer H. M:t ochså bekommit, sextio tusende dukater contant, 150 metallestyken, alla spillersta nya — — — de skönaste man will se; 48 mörsare spillersta nya, och nu fek H. M:t för några dagar sedan weta, 4 mil härifrån i ett moras står 12 stora-slangor och halfva cartoger af metall, som de intet hafva kunat föra medh sig, och som jag tror, lera de i öfwermorgon resa efter dem; många tusen centner krut, kulor, musqveter, och gewer. — Wi hafwa en wiss underrettelse och kunskap, att meste[de]len af dem, som gingo härifrån, äro creperade anten af blesseurer, hunger, heller ihelfrosna, ty de woro mest alla uthan kleder, så att wägen ligger fuller medh döda; hwart de taga wägen, så kan man se det; alla deras hestar skole wara döde. Schilamitou [Sjeremetjev], som är en af deras generaler, hwilken war den endeste, som slap af dem, han hafwer fördt deras cawallerie igenom ett kiär, som han hafwer tenkt skulle bära, men det säges för wist, att mer än halfparten af dem skola blifwit borta, till det minstonde deras hestar. — Alla hans generaler sittia här fångna, som äro 9 styken, jag mins intet nampnen på dem, men prince du Croy, den hafwer Zaren betrott hela commandot dagen till förne, och tå hafwer han sama dagh rest härifrån. De willia fuller somblia säga, att Zaren har skolat warit på andra sidan och sedt derpå, men det är sandt, att ner han feck weta, att wåra hafwa kiört dem ifrån difillén Pyajocke, så hafwer gudh satt förskrekelse i honom. — Capurium [Koporje] och Jama hafwa de öfwergifwit och lemnat några tusende tunor spannemål, som han hafwer tagit i Ingermanlandh. Hela hans läger hafwer H. M:t gifwit till plunder, — — — månge äro blefne rike, ty det äro månge, som hafwa fått några tusende riksdaler och dess wärde både i pengar, juveler, perlor, selfwer och gull, de skiönaste kläder man wille med ögon se, gullbroquete wästar, dess make skall man intet bätre hafwa i Frankeriket, ty han hafwer warit så säker på, att han skulle få Narven, derföre hafwer han welat jordt sin entrée så magnifique, och befaldt alla sina officerare

att taga det besta de hade med sigh, men min lycka var intet så goder att jag feck något med. — — — — — — — — — — Lista på de döde, som jag kan koma mig i hug: generalmajor Jan Ribbing, öfwerste Rebenner, öfwerstlieutenant Loo af Finnarna, major Berg af Finnarna, major Fäcktenberg af Dalkarlarna, af Drabanterna Knut Leijonhufwud, Erik Leijonhufvud Abramsson, lilla Wrangel, Yxell, Gordon, Karpelan, och tvenne andra, som jag intet kiänner; af gardiet är 3 capitianer, Carl Eriksson Sparre, som blef i går döder af sitt blesseur, Jan Bonde, Åke Ulsparre, 3 lieutenanter Jöran Ulsparre, Herman Bonde, och min lieutenant Bäck, en fendrik Tibou, din capitiane Düben, capitiane Klyssendorft, capitiane Essen, capitiane Kock, fendrik Skeiffarie(?) för uthan många blesserade — — — Nu ligge wi i det ryska lägret i deras hyttor, som de hafwa grafwit neder i jorden. När det rängnar, så står wattnet mitt på smala benet och sedan regnar det igenom taket, ty det är intet annat än jord till tak, ty halm och hö weta wi intet af; terföre äro alla wåra hestar så uthmagra, att de knapt kuna gå, ty efter forage är snart omögelig att finna. Om wåra bussar hafwa fåt en öltår till kiöps heller smakat, sedan wi woro i Wäsenberg, och öfwer alla di måttan sparsamt efter brö! — — — — Lifregementet hafwer intet warit medh i action, uthan de äro gångne till Dorft. Generalmajor Majdel gek för 4 dagar sedan bort med Finnarna till Vaskenarven. Min bror, om tu will gifwa aldrig så mycket, kan tu intet få kiöpa i staden hwarken får, hö[n]s, gess, kalfwar, oxar, heller något dri[c]ka, bara win kan man få, om det nu lengre warar, så lärer det blifwa uthe medh migh. — — — Och än tå will H. M:t intet sleppa oss i winterqvarter, uthan jag tror, om han har man 100 man, will han gå in i Rysslandh, och considererar intet, hwadh folket skola lefwa af, ej heller achtar han så mycket som en lus och om en blifwer ihel skuten heller dör, aldrig beklagar han någon — — — Si så är wår kung till sinnes, terföre wet jag fuller, huru som det lärer gå medh oss, och jag tror att wi lära endera dagen bryta upp härifrån, om det man starkt fryser. — — — — — — — Huru mycket wi hafwa mist i battallien: det hafver, som tror, gåt mådteligt af, men jagh kan intet förwist säga tig, ty wi hafwa mycket folk förlorat, sedan de gofwo sigh på plunder, och wåra egne Finnar hafwa mången redelig swensk jordt neder, ty det är et förbannadt folck på marodie, och se de bara en wara wäl klädder, så achta de ingenting, uthan s[k]jutan för hufwudh om de ha man legenhet — — — Gudh bewara mig för den nation. Om H. M:t wille göre migh den nåden och göra migh till en finsk öfwerste så tror jag att jag ville betackia migh — — — — — — — — — — — — — — —

Lars Wrede är blefwen capitiane i Bondens stelle, Gyllengrip i Ulsparrens stelle, men ingen i Carl Sparres och Carl Arwidsons stelle.

5) Datum Rohee strax widh hufwudhqvarteret Lais
den 11 Januarii A:o 1701.

— — — — — — — — — — Wi hafwa nu camperat och marcherat och intet fått legat i något qvarter, för än Tomasmesse dagh kommo wi hit i desse qvarter, som är ungefer 8 mil ifrån Plesko öfwer Paypes-siön, som nu ligger och bär stark. Lais heter H. M:ts qvarter, och ligger wår lilla armée alt här omkringh på 3 mil i widden; lifregementet ligger på andra sidan om Dorft, och hafwer för jul ryttmestaren Möller haft en raconter medh kossakerna, wåra hafwa warit man 100 man, och de hafwa warit öfwer några tusende och hafwa intet tordas gåt på dem, uthan wåra förfölgt dem och tå hafwa wi förlorat in emot 50 man, och om Styltenhielm hade icke komit och seconderat dem hade det blifwit ondt af. Så snart de sågo Styltenhielm, drog de sig strax till baka, uthan att wåra fingo göra något skått, och medh Styltenhielm hafwer bror Jan varit medh, och lärer fuller derom hafwa skrifwit, och det är hela inhållet af den action.

H. M:t reste bort härifrån d. 28 Dec. till Dorft och efter all aperance till lifregementet. Ingen menniskia wiste ett ordh af för än han kiörde bort efter middagen. I natt är han tillbaka kommen och efter all aperance lärer det snart gella oss att marchera igen, ty wi hafwom fått 48 skått till mans och lärer det gella för Plesko. Huru wi komma till baka, det står hos gudh.

Generalmajor Stenbock war juldagen bortcommenderat medh ett partie af 1200 man ungefer, att gå in i Rysselandh och taga contribution af bönderna och brenda up alla herregårdar. Han kom för 8 dagar sedan tillbaka medh dena berettningen, att han hafwer warit 4 mil in i Rysslandh, och hafwer ingen bonde warit widh dess gårdar, ty tzaren hafwer låtit gå ett placat uth, sedan wårt wart publicerat i Rysslandh, att den bonden, som betalar någon contribution heller förer något till wår armée, han skall anses för en förredare. Derföre hafwa intet de tordas blifwa i sina hus, *et par concequant* fek Magnus inga penigar, som han jorde stora förslagh på, innan han reste härifrån. Ingen herregårdh hafwer warit så ner hans wäg, att han har kunnat brända up den. Bondegårdarna hade han orders att ingen brenda, och när han kom in emot en liten stadh, som jag tror skall heta Aldo, der fek han se 8000 man emot sigh; derföre torde han intet gå längre in i landet, ty han war redder, att de skulle skiära honom passagen af, och han hafwer rangerat wåra up i corps de battallie, och så snart ryssen det såg, drog han sigh under staden och hade altså ingen raconter medh någon, uthan Stenbocken wände om igen hem i sitt landh igen, och hade bara förlorat 4 man af sitt partie, hwilka samma hafwa blifwit i hiel frusna af den starka kiölden, som der är. Si, så är det aflupit medh wårt första partie wi hafwa haft i Rysselandh, — — — — — — — — — — —

Bror Lennards [1]) gårdh ligger man 5 mil ifrån mitt qvarter och dit

[1]) Brodren L., g. m. Anna Elisabet Strijk, bodde på Åtankyl i Estland, dog 1701.

hafwer jag sendt min drengh, hwarest jag fek en godh tunna öhl och annat smått till hushållet öfwer helgen. Eliest hade jag jordt rett *maigre chère*. Gudh wälsigne dem begge twå derföre — — — Capitiane Carl Erichsson Sparre och Capitiane Specht äro döde i Narfven af deras blesseurer; jagh har aldrig set någon wara så ner döden, som Carl Wrede i en hettig feubeur, men gudi wari ährat, att han lärer komma derifrån. Farwäl, min hiärtans bror, nu får jag weta att wi skola marchera innan 8 dagar. Tin trognaste broder i döden.

6) Bergkratten den 5 Januari a:o 1702.

Jagh hoppas, att tu hafwer bekomit mitt bref, hvaruthi låg det brefwet som din charmanta och spirituella Hendriette jordt migh ähran och svarade på mitt bref. Min kiäre bror, tu lerer uthan twifwel weta att gudh har jordt oss så lyckelige och fått wår nådige Konungh hit till bakas d. 30 Dec. och tå contremenderade H. M:t wår marche, som wi tå ärnade att gå uthi qvarter kringom Goldingen [1]). Och som jag tror war H. M:t sinat att taga sina winterqvarter i Littogen. Men så har gref Piper och generallieutenant Renskiöldh medh guds hielp det detournerat denna gången, och ha wi fåt i denna natt orders, wårt regemente och drabanterna, att gå i winterqvarter d. 7 Jan. rett ner omkring Goldingen. Wårt regemente war till förne ärnat att få sina qvarter i Sabelen, som är på andra sidan om strömmen, en 6 mil ifrån Goldingen. Wart de andra regementerna komma det wet jag intet förwist, men generalmajor Nierot tror jag lärer koma att ligga i Pilten. Det är en rett goder man, han har åtskilliga gånger jordt migh den ähran och warit här hos migh och tagit till godo. Det partiet, som H. M:t hafwer fördt, står qvar i Littogen på kungens taffelsgods som heter Kaun; der står Gyllenkrok medh 400 af gardet och Humerhielm medh 1000 hestar; Styltenhielm står 9 mil derifrån Caun medh 300 hestar och hafwa de commenderade der rett goda dagar, fri mat och drik, en kanna öl om måltiden och 2 styfwer till tobak om dagen. Jag tror att de lära snart koma hit till oss igen. Nytt är intet passerat der på partiet och hafwer Oginskij aldrig velat ståt, uthan är alldeles bort gången. Ingen af H. M:ts officerare är blefwen slagen, allenast Carl Sack litet blesserat — — — — — — — —

7) Stånneqvarteret omkring Rosenie [2]) 3 mil ifrån Wilkia den 25 Febr. 1702.

— — — — — — — — Nu är wårt regemente hit komit för twenne dagar sedan och står en half mil ifrån H. M:ts hufwudhqvarter. Hwadh för en marche wi hafwom uthstått, det wet gudh allra best, uthi et sådant landh att orenligheten hafwer ståt soldaten mitt på benet och stundom öfwer knet. Men gudh har äntå

[1]) I Kurland.

[2]) [Ro]ssienny i Litthauen, n. v. om Vilna.

hållit wården öfwer dem, så at ingen är blifwen döder ännu, ej heller är det mera siuka widh regementet än 7 man. — — — — — Wårt tillståndh har här till dag warit gått nogh och har intet fattats bursarna något uphelle, uthan fåt gåt proviant och penningar medh iblandh. H. M:t har lofwat oss att wi skole få uth wåra portioner, som oss resterar. Nu liger arméen temblig witt om, öfwer 8 littogska mil. Af wår fiende säges, att 40 standar har skolat passerat öfwer Memels ström och att tolftusen saxar willia ochså koma på oss; tet jag intet tror. Här är ingen som wet hvadh H. M:t desseugner äro, heller hwart wi skolom marchera, heller huru snart det geller, men som jag tror, lärer det intet blifwa något långt till: *afin*, ske gudhs wilia — — — — — — — — Siultz är blefwen öfwerste och commendant i Stralsundh, i dess öfwerstes stelle, som är döder blefwen. Mäyerfeldt är blefwen öfwerste i Enskiölds stelle öfwer Åbolänningarna. Det är mig mycket kiärt, om den action som är så lyckelig aflupen widh Dünebourg och hoppas att gudh lärer widare göra dina entrepriser lyckeliga. Generalmajor Posse har fåt dit bref och beskrifning derom, jag hoppas att tu lärer hafwa skrifwit generallieut. Renskiöldh derom till relation, sammaledes din gouverneur Stuardh. — — — — — — — — — — Min hiärtans bror, jagh beklagar att din Handriette intet skrifwer flitigare, men tu har ingen *raison* att vara *chagrin* att hon intet skrifver sådana tendra *douceures*, som tu will hon skulle skrifwa, ty en flicka af den edoucation som hon är, lärer aldrig wisa sin *faiblesse touchant l'amour* uthi skrifwande: *afin*, tu har ingen *raison* att wara *malcontant* öfwer henne. Gifwe gudh att jag wore så lyckelig, innan jag dör, att jag finge höra att I begge hafwa hållit bröllop och hade en liten waker pultunge att leka medh, på det att den *mauduite* racen[1]) intet må få alt — — — — — — — — — — — —

8) Stånneqvarteret omkring Rosenye den 1 Martii a:o 1702.

— — — — — — — — Kungen i Polen hafwer sendt en af sina cammerherrar (dess nampn har jag förglömt, som är en Saxer): hit till H. K. M:t för 6 dagar sedan medh ett bref, som kungen i Polen har med sin egen handh skrifwit till wår kung, uthi de obligentes[t]a termer, som någonsin skrifwas kan, deruthi han begärer att H. M:t will göra fredh medh honom och honom intet så alldeles ruinera, och offererar sigh att komma sielf personeligen att afbedia den oförret, som han har genom andras inrådande tillfogat H. M:t. Cammarherren sitter här i arest, en fendrik af gardet och en underofficerare medh 12 man hafwa wacht hos honom; det bäres mat uthur kungens kiök till honom, och är permitterat till att få gå till honom, hwem som will och tala medh honom. H. M:t har låtit visitera alla hans saker och folk och funnit en instruktion hos honom, på hwadh maner han skulle anbringa sina affaires, nembl. att

[1]) Syftar på halfbröderna.

han skulle gifwa den herren och den generalen af våra så mycket, åt Düben, *afin* alt till pagen Klinckoström, att(!) för wardera en wexel. Jag törs intet particalarisera de andra. Alla wexlarna har H. M:t lefrerat till honom tillbaka. *La consequence* kan bror letteligen jugera, hwadh H. M:t lärer deraf döma. Det är ingen som wet huru lenge som han blifwer i arrest; men som jag tror till dess H. M:t lärer det hafwa communicerat republiquen i Polen. Ifrån Cauren af major Gyllenkrok fek jag i dag bref, der han skrifwer att fienden skall stå man 8 mil derifrån och skall debiteras för 10,000 man stark. Wi lära intet stå här öfver 8 dagar, men det är ingen som rett wet hwart det geller. — — — — — — — — — — —

9) Märest den 11 April a:o 1702.

— — — — — — — — — — — Wi hafwom nu dageligen intet annat till att göra än att marchera, och dertill medh är det ett sådant landh, att man intet kan finna något fourage för våra hestar, uthan de lära nu alla en dera dagen craivera. Gudh stå oss bi medh sin hielp, elliest är det rett uthe medh oss. Wi hafwa nu hållit på i 3 dagar och fergat öfwer wår lilla corps, som H. M:t har medh sig öfwer Memelen här widh denna lille staden Merest som är 10 mil ifrån Gråddeno. Huru långsampt det går, det kan tu wäl tenckia, ty wi hafwa intet än twå små flåter och ström[m]en är bredh och stark. — — Major Sigerot och 3 ryttmestare och 120 ryttare äro för en månadh sedan neder hugne i Forsenisky och öfwerst Humerhielm fången. Nu fingo wi bref ifrån generalmajor Mörner ifrån Willna, att Witzenviskij har dem ataquerat påskedagen, ner de woro i aftonsången, men så hafwa våra warit i gewer, innan de komo in i staden, och wåra hafwa repusserat dem och kiört dem på flyckten, ty de hafwa warit redde för wårt infanterie. Twenne par pukor och standar och 2 styken hafwa wåra tagit af dem, 14 man döde och blesserade äro af wåra man blefne; öfwerstlieutenant Träffenberg af Nylands regemente är blefwen slagen. Men huru månge som af dem äro blefne wet jag ännu intet, men de hafwa fåt braft hug. Hwart wi lära marchera, det wet man ännu intet, ej heller wet någon det, bara gudh och H. M:t — — — —

(Forts.).

Ur utlandets historiska forskning.

Maria Stuart, Darley, Bothwell. En under prof. W. Onckens ledning bildad historisk skola vid universitetet i Giessen har under förra året börjat offentliggöra resultaten af sina historiska öfningar. Ett af dem föreligger i ofvan anförda arbete, som författats af d:r *E. Bekker*[1]). Det är uppfyldt af detaljutredningar, dem förf. på ett klart sätt anordnat till stöd för sina i många fall nya och märkliga åsigter om vissa punkter i Maria Stuarts historia. Arbetet har utomlands väckt uppseende och då det rör sig omkring mycket omtvistade och ryktbara frågor, torde en redogörelse för detsamma äfven i vår tidskrift försvara en plats. Kritiken har dock haft ett och annat att anmärka; i synnerhet visa sig förf:ns öfversättningar från engelska och franska här och hvar något opålitliga, slutledningarna något förhastade.

Hufvudsakligast sysselsätter sig detta arbete med frågan, huruvida Maria Stuart skall af efterverlden dömas skyldig till delaktighet i Darnleys[2]) mord, hvarmed sammanhänger hennes förhållande till Bothwell.

Förf. erinrar först derom huru strax före Maria Stuarts återkomst till Skotland från Frankrike efter hennes gemåls död, den kalvinistiska trosbekännelsen blifvit formulerad och en våldsam förstöring af den katolska kyrkans minnesmärken egt rum. Adeln hade satt sig i besittning af kyrkogodsen och ville icke veta af deras återställande. Att en konflikt mellan den bigott-katolska drottningen och hennes kalvinistiska undersåtar skulle uppstå var naturligt, ehuru den kom att dröja några år. Maria Stuarts äktenskap (juli 1565) med sin frände, grefvens af Lennox son, den katolske Henry Darnley gaf anledning till missnöjets utbrott, och hennes egen halfbroder Murray tvekade ej att gripa till våld, men hans upprorsförsök misslyckades; han sjelf och flera af hans anhängare förvisades ur landet. Det förtroende han förut åtnjutit öfverflyttade nu Maria på påfvens förre agent, David Riccio, som efter Murrays fall blef hennes statssekreterare. Då man var på väg att i parlamentet genomdrifva såväl förvandlandet af de landsförvistes egendomar till kronogods, som den katolska kyrkans återupprättande, var Riccios stund slagen. I sammansvärjningen mot hans lif tog äfven Darnley del, huru mycket den än kunde synas stå i strid med den kungliga maktens och katolicismens intressen. Darnley var stolt och äregirig och gjorde anspråk på matrimonialkrona, men då hans gemål vägrade, och han ansåg Riccio dertill vara orsak, biträdde han stämplingarna mot dennes lif. För detta sitt deltagande erhöll han af de sammansvurne löfte om den åskade kronan. Fegt förnekade han inför sin gemål all andel i gunstlingens mord (Mars 1566); lorderne lemnade snart i hennes

[1]) Tryckt i Giessen 1881. 387 sid. Pr. 8 kr.
[2]) Namnet anser förf:n på grund af samtida handlingar böra stafvas utan n.

händer skriftliga bevis derpå. Från den stunden, har man sagt, hyste Maria Stuart afsky för Darnley, men detta är bevisligen osant. Vek och eftergifvande förlät Maria Stuart lätt, för att icke säga lättsinnigt. Hvad särskildt Darnley angår, var han en bland de högst få personer, som fingo vistas i drottningens närhet, då hon i Edinburg (Juni—Juli 1566) afvaktade sin nedkomst; kort efter denna upprättade hon sitt testamente, till stor förmån för Darnley, hvilken samtidigt skref ett bref till Karl IX i Frankrike för att på drottningens och egna vägnar bjuda honom till fadder. Allt visar att ett godt förhållande rådde mellan makarna.

Murray, som sjelf blifvit benådad, arbetade nu på att hans förvisade vänner, Riccios mördare, likaledes skulle benådas och återkallas, hvilket Darnley, som förnekat sig vara deras medbrottsling, naturligtvis på det högsta fruktade. Darnley började från denna stund hålla sig undan från hofvet, der han visste sig ega dödsfiender. Det var detta, som orsakade hans aflägsnande från regeringsärendena — icke någon oblid sinnesstämning hos hans gemål. Darnley hade varit ett hinder för Ricciomördarnes amnesti. I Dec. 1566 blefvo desse, till ett antal af 77, återkallade från landsflykten. Darnley hade då begifvit sig till sin fader i Glasgow, men då rykten började utspridas om att han förehade stämplingar mot Maria, och hon med rätta ansåg hans fader vara i detta afseende ett farligt sällskap för honom, uppsökte hon honom derstädes. Der egde en fullkomlig försoning dem emellan rum, enligt ögonvitnens otvetydiga intyg. Man har skriftliga bevis derpå att Maria haft för afsigt att derifrån föra sin sjuka gemål till Craigmillars slott, men hon blef af andra öfvertalad att i stället begifva sig med honom till *the kirk of Field* i Edinburg, der den hemska katastrofen af Darnleys fiender förbereddes. Murray, Maitland, Argyle och Huntly hade nämligen på Craigmillar uppgjort en plan till Darnleys undanrödjande och för densamma vunnit Bothwell, ehuru han varit deras fiende; hans deltagande var dyrköpt.

I det hus, dit Darnley fördes (the kirk of Field), som egdes af en broder till den advokat, hvilken uppsatt de sammansvurnes förpligtelser, och som var möbleradt med kunglig prakt, hade drottningen sitt rum under hans sängkammare. Dessutom bodde sex personer af Darnleys omgifning der. Här inträffade den 9 febr. 1567 den bekanta katastrofen. Darnley, som hunnit ut ur huset, blef gripen af utstälde mördare, som strypte honom.

I början af året hade Bothwell vid gränsen mött de återvändande landsflyktige för att vinna dem för det dåd, för hvilket han sjelf blifvit vunnen. Hela den protestantiska adeln var i sammansvärjningen delaktig, och många af dess medlemmar spelade vissa roller vid mordets utförande. En detaljerad undersökning dels af lokalen för mordet dels af de sedermera hållna vitnesförhören med kungamördarne ligger till grund för dessa resultat. Bothwell hade sig uppdraget öfvervakandet af krutets transport och antändande. Huntly, Douglas, Maitland, Robert och James Balfour voro efter all

sannolikhet bland dem, som buro hand på Darnley. Hans mord var uteslutande en politisk våldsbragd, verkstäld af dem, hvilka af politiska grunder på Craigmillar sammansvurit sig och hvilka sedan blifvit biträdda af en stor del af adeln. Redan denna sammansvärjningens stora, bevisliga utsträckning borde kunna fritaga Maria från misstankar om delaktighet, ty hade hon velat blifva Darnley qvitt, fans det väl andra medel, än att på dylikt, uppseendeväckande sätt ingå i komplott med nästan hela den protestantiska adelns talrika medlemmar; hade hon, såsom man på grund af det nedan nämnda, stora Glasgow-brefvet påstått, gifvit Bothwell i uppdrag att föranstalta Darnleys undanrödjande, borde han ock hafva varit upphofvet till sammansvärjningen, hvilket, såsom vi sett, icke var fallet. Hufvudpersonerna i sammansvärjningen hafva sjelfva intygat att Maria var oskyldig. Det dröjde någon tid innan de s. k. bevisen kunde anskaffas.

Från de med Marias obeslutsamhet missnöjda katolska makternas gesandter utspreds först berättelsen om hennes andel i mordet, men om hennes kärleksförhållande till Bothwell hade de då ännu intet att förtälja. Detta rykte uppkom först efter Marias giftermål med honom och en af anledningarna dertill var den slapphet, hvarmed ransakningarna om mordet bedrefvos, men Marias fiender ville icke besinna att de sjelfskrifne domarne voro sjelfve de brottslige och att hvarthän Maria vände sig, mötte hon deltagare i sammansvärjningen. Desse hade, för att köpa Bothwell för sin sak, förbundit sig att, med undanrödjande af alla hinder, förmäla honom med Maria. Hans äregirighet vann sitt mål, på samma gång adeln derigenom förekom drottningens sannolika förmälning med någon utländsk katolsk furste. Bothwells giftermål med Maria var en följd af Darnleys mord i öfverensstämmelse med de ömsesidiga förpligtelserna på Craigmillar, och då Bothwells försök att på försonlig väg, med åberopande af adelns skriftliga beslut, vinna Marias hand, misslyckats, återstod endast ett våldsamt tillvägagående, hvilket ingalunda var, såsom man föregifvit, något tomt skådespel, utan den fullaste verklighet, såsom äfven alla Marias fiender sedermera intygat. Öfvergifven af alla såg drottningen sig nödgad att handla enligt hela adelns skriftligen framstälda önskan.

Hvad angår Marias bref till Bothwell, de s. k. Glasgow- och Stirlingbrefven, med hvilka man velat bevisa hennes brottslighet, har förf. genom en alltför lång bevisföring, för att den här skulle kunna återgifvas, sökt ådagalägga hela processen med deras framskaffande. Vid konferensen i York (okt. 1568) döko dessa bref helt plötsligt upp. Der företeddes fem bref, skrifna på skotska, och skottarne erböjdo sig att med ed bekräfta, att de voro skrifna af Marias egen hand, ehuru hon, såsom uppfödd i Frankrike, plägade skrifva på franska språket. Några månader derefter, vid konferensen i Westminster (dec. s. å.), sedan man fått tid på sig, förevisades samma bref, jemte tre andra; de befunnos då allesamman vara skrifna på franska, och förklarades äfven då, med samma intyg, vara af Maria

egenhändigt skrifna. Egendomligt måste det förefalla att Maria, hvars talrika bref utgöra 7 tryckta volymer, under några få dagar skrifvit dessa kärleksbref till Bothwell, då deremot för andra tidrymder, då Bothwell var längre skild ifrån henne, ingen dylik korrespondens dem emellan egt rum.

Af det förnämsta bland dessa bref, det s. k. långa Glasgowbrefvet, hafva dessutom, såsom förf. bevisat, tvenne redaktioner förelegat. Noggranna samtida uppgifter om deras innehåll stämma nämligen i väsendtliga afseenden icke öfverens. Murray gaf sin sekreterare Wood befallning att hos Darnleys fader söka hopsamla bevis på Marias brottslighet, och då denne begifvit sig till honom, vände sig båda till Thomas Crawford, (hvilken på grefvens af Lennox vägnar mottagit Maria, då hon i Glasgow uppsökte Darnley,) med begäran om svar på vissa uppstälda frågor. Det ifrågavarande brefvet är i början försedt med ett slags disposition af innehållet, en uppräkning af de punkter, som deri skulle förekomma, — ett sätt, som Maria, med sin vana som brefskrifvarinna, annars aldrig användt. Men några af dessa punkter förekomma sedan aldrig berörda i brefvet. När man nu, vid en jämförelse mellan detta föregifna bref af Maria och Crawfords svar på de till honom framstälda frågorna, påträffar så stor likhet, att förf. kunnat uppställa paraleller dem emellan, och såväl de särskilda punkternas uppställniug i början af brefvet som det förhållandet att vissa af dem icke blifvit vidrörda, tydligt påminna om de till Crawford framstälda frågorna, af hvilka han icke kunnat besvara några, torde brefvets äkthet svårligen kunna försvaras. Hela gången af dessa brefs uppsättande söker förf. på grund af noggranna forskningar att uppvisa[1]).

Arbetet innehåller dessutom många upplysningar om Elisabet, Murray och andra hufvudpersoner i Maria Stuarts drama, liksom en pröfning af samtida och senare historieskrifvares framställningar af den olyckliga drottningens historia, (bland de äldre i synnerhet Buchanan, enligt förf. en hufvudkälla för förfalskningen af Maria Stuarts historia, och Knox; bland de nyare Froude och Mignet), men vi måste till detsamma hänvisa våra läsare, då utrymmet här icke medgifver en längre redogörelse derför.

Vi kunna tillägga att en engelsk författare, *J. D. Leader*, i ett nyligen utgifvet arbete (Mary, Queen of Scots, in captivity. Sheffield 1880) kommit till samma resultat som Hr Becker med afseende på värdet af Buchanans arbete, liksom han är benägen att ansluta sig till en annan af Maria Stuarts försvarare, Hosack, i afseende på hennes oskuld till Darnleys mord.

---

[1]) Frågan om de beryktade brefvens äkthet synes emellertid knappast ännu vara till fullo löst. *Red.*

Underrättelser.

Med. D:r Axel Johan Amnéus afled d. 6 Dec. 1881. Han egnade sig med synnerlig förkärlek åt rättsmedicinska studier och röjde derunder ett lifligt intresse för historien. Hans förnämsta uppsats i detta ämne var hans afhandling för medicine-doktorsgraden »Om kronprinsen Carl Augusts dödssätt och de rättsmedicinska hufvudpunkterna af rättegången mot Rossi» (1865; sedan omarbetad). För öfrigt skref han i tidningar och tidskrifter »Om general von Döbelns blessyr», »Frans Josef Anton Rossi»; »Gustaf II Adolfs dödssätt» omarbetad under titel »Om Gustaf II Adolfs död» i Hist. Bibl. 1879, (framkallade der ett yttrande af C. T. Odhner); »Erik XIV:s förgiftning» (Eira 1880).

A. var född 1833, dog såsom andre stadsläkare i Göteborg.

— Generalmajoren och chefen för generalstaben frih. H. Raab dog d. 11 Dec. 1881. Hans förtjenster som militär tillhör det ej oss att bedöma, om den historiska forskningen har han deremot gjort sig förtjent genom den verksamhet han utvecklade för bildande af ett krigsarkiv i sammanhang med generalstabens omorganisation. Man känner det bedröfliga tillstånd, hvari de samlingar förut befunno sig, som utgöra kärnan i det nya arkivet, och den otroliga vanvård, för hvilken de i äldre tid varit utsatta. Ett slut derpå gjordes genom instruktionen för generalstaben af d. 5 Dec. 1873, som vid densamma anordnade en särskild krigshistorisk afdelning, och utnämnd till generalstabens chef, fortfor frih. Raab att främja den nya institutionens utveckling. — Såsom historisk författare framträdde frih. R. med en uppsats öfver »Den adliga rusttjensten» (urspr. tryckt i K. Krigsvetenskapsakademiens tidskr., sedan äfven i särtryck). Åren 1870—72 redigerade han nyssnämnda tidskrift och var äfven grundläggare af Militärlitteraturföreningen, som redan hunnit utveckla en ganska omfattande literär verksamhet.

— Professor W. E. Svedelius lemnade vid slutet af förra året den plats som skytteansk professor i vältalighet och statskunskap, han under 20 år har fyllt. Vi ämna ej här redogöra för hans verksamhet; det brukar vanligen först ske på den dödes mull, och vi önska hr. S. ännu många år utaf helsa och arbetsförmåga. Men vid slutet af hans officiella lärarverksamhet må det äfven här blifva uttaladt huru mycket han gjort sig förtjent om den svenska historien. Vi tänka härvid visserligen på en hel rad af längre och kortare afhandlingar, men framför allt på den omutliga rättskänsla, på den fördomsfria och opartiska forskning, med hvilken hr. S. i tal eller skrift trädde de historiska frågorna och personerna under ögonen utan att rygga tillbaka för häfdvunnet rykte och namn, ett åskådningssätt, som i en slående form uttaladt, ej kunnat undgå att äfven inverka fördelaktigt på hans lärjungars tankerigtning och uppfattning och i allmänhet på de historiska studierna vid universitetet.

— Förlidet år afslutades, som bekant, den på hr H. LINNSTRÖMS förlag utgifna, med illustrationer försedda *Sveriges Historia*. Vi ha redan yttrat oss om de första banden af detta verk och skola utförligare återkomma till de sista. Här vilja vi endast gifva uttryck åt det erkännande, hvarpå hr L. har rättvist anspråk för det nu lyckligt tilländabragta företaget. Mera än vanligt plägar vara fallet med en förläggare har han andel uti verket, som med sina förtjenster, kanske äfven med sina fel, vitnar om hans energi och personliga intresse för detsamma.

— På Vitterhets- Historie- och Antiqvitetsakademiens förlag har nyss utgifvits i ny tillökad upplaga *Anglosachsiska mynt i Svenska K. myntkabinettet funna i Sveriges jord. Ordnade och beskrifna af* BROR EMIL HILDEBRAND. Den första upplagan af denna myntbeskrifning med sin för vår fornsakskännedom så vigtiga historiska inledning (som ej i den nya upplagan är omtryckt) utkom 1846. Det förelåg då ett material af mera än 4000 mynt att behandla. På de 36 åren, som sedan dess förflutit har myntens antal mer än fördubblats och vi lyckönska den ålderstigne författaren, som sjelf fått lägga hand vid omarbetningen af detta verk från yngre år, hvars förnyande gjorts nödvändigt genom den storartade utvecklingen af de svenska fornsakssamlingarna, som skett under hans egna ögon och till så väsentlig del under hans ledning. Hvad fördelningen af fyndorterna vidkommer, ha de tillkomna fynden blott bekräftat det resultat, som redan i den första upplagan angafs. Mer än hälften af fynden härstamma från Gotland, fjerdedelen från Skåne och alla de öfriga med få undantag från det östra Sverige.

— Af anslaget till resestipendier och lärda verks utgifvande för 1882 har K. M:t beviljat bl. a. professor C. T. ODHNER för historiska forskningars anställande i Moskva (gjorda hösten 1881) 1200 kr., kaptenen i generalstaben N. J. T. SELANDER för att utgifva första häftet af en historisk-geografisk atlas öfver Sverige, utvisande bygdens utbredning i Vestmanland 1000 kr.; samt åt amanuensen i Riksarkivet kammarherre C. SILFVERSTOLPE för utarbetande af början af den förlidet år i Hist. Tidskr. omtalade kronologiska förteckningen öfver tryckta handlingar rörande Sveriges historia till och med år 1718 1000 kr.

— Vid Upsala universitet föreläser under vårterminen 1882 prof. MALMSTRÖM öfver *Sveriges historia under det Karolinska envåldet*; doc. BOETHIUS (för e. o. prof. Hammarstrand) öfver *Franska revolutionens historia* och doc. ALIN (såsom uppehållande Skytteanska professionen) *jämförande öfversigt af de tre skandinaviska ländernas nu gällande statsförfattniug.* — Uti Lund föreläser prof. ODHNER öfver *Englands historia under 17:de årh.* och prof. WEIBULL *geografi* och *statskunskap* samt längre fram *ur nyaste tidens historia*.

— Bland de historiska arbeten, som under V. Duruys ledning utgifvas i Paris, till hvilka Rambauds nu i svensk öfversättning afslutade ryska historia hör, har nyligen utgifvits *Osmaniska rikets historia från äldsta tider till Berlintraktaten*, författad af A. DE LA

Jonquière, f. d. professor vid kejserliga militärskolan i Konstantinopel. Af arbetet, som i Frankrike vunnit ovanligt stort bifall, förberedes en svensk öfversättning, hvaraf början utkommer instundande vår. Den torde komma att omfatta 7 à 8 häften à 6 ark och till ett pris af 1 kr. häftet, samt åtföljes af 4 kartor.

— Vi höra att den om Sverige i så mycket förtjente forskaren geheimerådet och akademikern J. Grot i S. Petersburg är sysselsatt med en öfverflyttning till ryskan och bearbetning af hr Hjärnes afhandling i Historisk Tidskrift för 1881: *En rysk emigrant i Sverige för 200 år sedan.* Den lärer komma att offentliggöras i K. ryska Vetenskapsakademiens Handlingar (zapiski). Äfven ett annat bevis på hr Grots intresse för Sverige ha vi helt nyligen, det må här tilläggas, haft tillfälle att se i en liten åt den svensk-finska nyare litteraturen egnad tidskriftsartikel (»Ur den svenska och finska poesiens verld»), der till sist påpekas såväl den betydelse den svenska literaturen och de svenska arkiven ega för Ryssland, som ock de i Sverige började ryska studierna, af hvilka till hans kunskap kommit särskildt de som vid Riksarkivet bedrifvits och i Historiskt Bibliotek samt öfversättningar af ryska historiska skrifter visat sina frukter.

— Från Finland meddelas oss några underrättelser om ett nybildadt *Historiskt museum i Åbo.* Första tanken på bildande af ett dylikt museum väcktes 1878 genom donationen till Åbo kommun af en privat boksamling, och frågan togs om hand af en komité. Enskilda förslag gjordes i tidningarne och Finlands historici framhöllo önskvärdheten både af en Åbo stads historia och ett historiskt-antiqvariskt museum. Förlidet år beslöto omsider stadsfullmägtige inrättandet af ett historiskt museum samt anslogo medel dertill. En styrelse tillsattes (bestående af hrr F. Rettig, Fagerlund, von Heideken, Cygnæus och fru V. Malm) och till lokal för museet har utsetts hertig Johans forne audienssal på Åbo slott. Museet omfattar f. n. en boksamling, mynt och medaljer, kartor och ritningar öfver Åbo eller föremål förskrifvande sig från staden m. m. Vi tillönska det vackra företaget all framgång. Åbos och Sveriges minnen äro gemensamma; för den stad, der Per Brahe, Gezelius, Porthan, Franzén och så många andra lärde, vittre och statskloke verkat måste intresset alltid vara lifligt äfven på denna sidan hafvet. — Vi tillägga på begäran att Åbo stads historiska museum uppköper föremål, som hafva gemenskap med Åbo stad eller dess historia; möjliga anbud adresseras till *Museets bestyrelse.*

— Man är, enligt *Revue Critique*, i Paris sysselsatt med att bilda en *Historisk Förening.* Medlemmarne skola betala 100 francs i inträdesafgift och 60 francs såsom årsafgift, ehuru undantag i vissa fall kunna medgifvas. Derjämte finnas ständiga medlemmar, som betalat en afgift af minst 500 francs. Slutligen förekommer äfven en klass af »membres donateurs». Föreningens ändamål är att bilda en »Cercle», en samlings-, samtals- och läsesal för dem, som sysselsätta sig med eller intressera sig för historiska studier. Äfven

sammanträden skola hållas för historiska diskussioner, öfningar eller föredrag, och en »Bulletin» skall utgifvas. Bland inbjudarne uppräknas hrr Monod och Fagniez, utgifvarne af »Revue Historique»; Boutmy, direktör för »l'Ecole des sciences politiques»; Girard de Rialle och Hanoteaux, tjenstemän i Utrikesarkivet, Sorel, Vidal de la Blache m. fl.

— Enligt Revue Historique kommer en fransk periodisk tidskrift *Le cabinet historique* att från och med 1882 förvandlas till ett organ för bibliotek och arkiv, upptagande officiela cirkulär och förordningar, personalnotiser, accessionsförteckningar, notiser m. m. d.

— Vi meddela efter »Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», VII, 1, följande recept på en tinktur för att återställa utplånad skrift; »man bereder en koncentrerad lösning af surt kromsyradt kali och drager aktstycket i fråga genom lösningen eller bestryker detsamma med en i lösningen doppad pensel. Omedelbart derefter aftvättar man lösningen med klart vatten, helst rinnande (under en vattenledningskran) och torkar handlingen. Lösningen verkar ofelbart, så snart bläcket är jernhaltigt, hvilket i regeln torde vara förhållandet med medeltidens bläck. Medlet har den fördelen att materialet icke angripes, att skriften allt framgent blir läsbar, och att det icke har samma obehagliga lukt som svafvelammonium».

Om det botniska handelstvånget.

AF

OSKAR FYHRVALL.

(Forts. fr. sid. 66.)

3.

Vi hafva följt bondeseglationens öden ända till envåldsperiodens slut och dermed kommit till en ny tid. Knappt hade kriget afstannat, förrän den återupptogs, och med detsamma återkommo de gamla tvisterna med städerna. Som bonden naturligen icke betalade tull mer än en gång, nämligen i Stockholm, hade han redan derför ett öfvertag öfver borgaren. För att utjämna detta förhållande och ställa allmogens seglation i detta afseende på lika fot med deras egen anhöllo städerna redan vid 1719 års riksdag, att bonden skulle kännas skyldig att först infinna sig i närmaste stad med det gods, han tänkte försälja, samt der aflägga lilla tullen, hvarefter han kunde få begifva sig, dit han ville. Detta afslogs dock, och Kungl. Maj:t förklarade sig hvarken vilja eller kunna betaga allmogen dess urgamla rätt att med sin afvel fara dit honom bäst syntes, när han i sin hemstad ej kunde bekomma skälig betalning.

Äfven en enskild anhållan i syfte att inskränka bondeseglationen framstäldes af Ny Karleby, men rönte samma öde. Den egentliga striden tog dock icke sin början, förrän ständerna efter fullständigt återvunnet fredslugn för första gången återsågo hvarandra. Dette skedde vid riksdagen 1723, under hvilken frågan inträder i ett nytt skede. Då inleddes nämligen den ihärdiga kamp mellan städer och landsbygd kring Botniska viken, som i sin fortgång kombinerad med den än märkligare strid, som dessa samma städer förde med Stockholm, ledde till båda parternas frigörelse från det förtryck, som hvilade öfver dem. Denna

gång åter synes det hafva varit bönderna, som väckt frågan på tal, i det de haft för afsigt att något utvidga sina rättigheter. [1]) Den afsigten gick visserligen icke i fullbordan, men för att en gång få reda och klarhet i denna ständigt återkommande tvistepunkt resolverade Kungl. Maj:t, att ärendet, så vidt det rörde Egentliga Finland och Österbotten, skulle öfverlemnas åt den kommission, som var förordnad för Finland. Denna kommission skulle noga ransaka, hvilka trakter borde efter förordningarna åtnjuta seglationsrätt, samt deröfver insända förteckning till kammar- och kommersekollegierna, hvilka derefter skulle inkomma med förslag i ämnet till Kungl. Maj:ts stadfästelse. Emellertid och tills vidare förblef allt vid det gamla. — I Vesterbotten åter fick allmogen rätt att föra sin afvel till hvilken med tullplats försedd stad som helst, nämligen hvad den med öppna båtar gitte afföra; hvaremot all fart med skutor och större fartyg blef alldeles förbjuden. [2]) Kommissionen grep sig ock an med utförandet af sitt värf, ehuru den ej kom att sträcka sin verksamhet längre än till Egentliga Finland med Nyland, hvilken senare provins vid detta tillfälle dock icke tilldrager sig vår uppmärksamhet. Undersökningen utfördes enligt upplysningar från landskanslierna och häradskistorna samt de muntliga berättelser, som afgåfvos af allmoge och borgare vid sammankomster med dem, men den försvårades betydligt af den omständigheten, att en stor del af de nödiga dokumenten under ofreden gått förlorade. Den seglation, som kommissionen sålunda faktiskt fann, var åtminstone till utsträckningen ganska betydligt skild från den, som uppstått genom 1617 års handelsordinantia. Denna förändring hade försiggått hufvudsakligen efter enväldets införande »genom hjelp af personer, som gynnade allmogen,» [3]) dock vanligen på vissa vilkor, såsom att förut utbjuda sina varor 3 dagar i närmaste stad och betala tull. [4]) Sitt betänkande inlem-

[1]) 1786 års handl. ang. bondesegl. R. A.

[2]) Modée I: 379. 1786 års handl. ang. bondesegl.

[3]) Städernas i Åbo län inlaga till K. M. 1730. Redan under drottning Kristinas tid finnas dock resolutioner utfärdade i seglationsfrågan till allmogens fördel. T. ex. för den nedan nämda Pyhämä socken, som 1635 fick rätt att segla med träkärl o. d. till Stockholm mot skyldighet att först under 3 dagar bjuda ut varorna åt Nystads borgare.

[4]) De orter som sålunda utom de ursprungliga hade förvärfvat sig seglationsrätt voro Pargus socken, Livo ö vid Åbo, Luvia kapell och Sastmola pastorat vid Björneborg, Pyhämä socken vid Raumo, Nykyrka socken och Lokalax kapell vid Nystad, Merimasko kapell vid Nådendal, »utom andra socknemän, som sjelfva gjort sig delaktiga af denna förmån.»

nade kommissionen den 1 Dec. 1725 och uttryckte såsom sin åsigt deri, att seglationen var en borgarenäring, och att man följaktligen vid stadfästandet af bondeseglationen borde se till, att städernas privilegier ej kränktes. Derför tillstyrkte den icke seglationsrätt för flere socknar och byar än dem, som uppräknas i den på detta arbete sig stödjande kungl. förordningen öfver bondeseglationen i Åbo län af den 3 Mars 1747, hvarom mera nedan. I denna mening instämde sedan d. 21 Juni 1727 kammar- och kommersekollegierna. — I Österbotten kom, såsom nämdt, den motsvarande undersökningen icke att förrättas af kommissionen. I stället utfördes den af landshöfdingen i orten von Essen. Äfven här försvårades den af brist på dokument, hvilka under kriget förstörts, men man hade dock till någorlunda rättelse den »specifikation till by och bonde», som under Karl XII blifvit uppsatt. Resultatet blef, att aldenstund allmogen icke kunnat förete några resolutioner till stöd för en allmän seglation, densamma skulle regleras efter 1696 års seglationsordning och andra stadgar. Ett antal socknar och byar föreslogs af sådan anledning till seglationens åtnjutande [1]) och derjämte medsändes en lista på andra dylika, som äfven begärt seglation, men hvaröfver omdömet hänsköts till kollegierna, som i sitt betänkande till Kungl. Maj:t sammanfattade båda dessa undersökningars resultat. De nordligare socknarne medtogos icke i undersökningen, emedan de icke förekommo på listan af 1707—09, ja, vid dennas upprättande icke ens varit anmälda.

Båda förslagen, såväl kommissionens som v. Essens, voro ganska förmånliga för städerna och det gälde sålunda att verkligen få dem af Kungl. Maj:t sanktionerade. Men härvid mötte större svårigheter, än man törhända tänkt sig. Bondeståndet var visserligen på riksdagarne tillbakaträngdt från de högre politiska frågorna, men allmogen hade dock representanter vid dem. Vidare idkades seglation af kustbefolkningen på flera andra trakter i landet än kring Botniska viken. Det var då klart, att

---

[1]) Dessa voro i Lappfjerds socken 1 by, Skaftung, och i Nerpes socken 7 särskilda byar, Pielax, Kaskö, Tierlax, Toby, Harfström, Korsnäs och Märkipä. Af Malax socken undantogos blott 2 byar Salvo och Rimal och af Mustasaari föreslogos 4 st. Vallgrund, Riplot, Björkö och Ljungsund. Vörö socken, som äfven begärt seglation, under påstående att förr hafva idkat den, blef på Vasa stads anmärkning, att den icke var en skärsocken, utesluten. tills den kunde förete några dokument derpå.

representanterna från dessa orter skulle betrakta sina finska och österbotniska medbröders fara som sin egen, och slutligen kunde det icke vara alldeles utan skäl, ifall allmogen i gemen fattade det nuvarande angreppet såsom ett intrång i ståndets allmänna rätt att föra sin afvel dit man helst ville. Af allt detta följde, att bondeståndet på riksdagarne ifrigt motsatte sig de föreslagna inskränkningarna. Det stöd, som städerna kunde hafva i de finska uppsocknarna, hvilka de inbillat skola få godt pris på saltsjöfisk, om seglationen upphäfdes, motvägdes mer än väl af det finska presterskapets benägenhet för seglationen, emedan det enligt sina privilegier åtminstone till en del egde rätt att öfverföra sina tiondepersedlar och annat lönegods på allmogens farkoster. Härigenom vunnos nyttiga förespråkare äfven i en annan riksdagens afdelning. På ort och ställe förhöllo sig konungens befallningshafvande vacklande till frågan, ömsom gynnande, ömsom motarbetande seglationen. [1]) Under sådana förhållanden fann regeringen lämpligast att uppskjuta frågan och år efter år förflöt, utan att något beslut togs. Tvärtom föllo vid den ena riksdagen efter den andra för allmogen ganska gynsamma resolutioner. [2]) Under tiden försökte städerna att med suppliker till Kungl. Maj:t och besvär vid riksdagarna främja sin sak. De skildrade i mörka färger bondeseglationens skadliga följder både för städerna, som derigenom utarmades, för kronan, som gick miste om ansenliga tullinkomster, och för allmogen sjelf, som försummade sitt åkerbruk med hvad dertill hörde samt blott lärde sig fylleri och ett lättjefullt lif, hvilket allt skulle förändras, om bondeseglationen afskaffades. Då skulle städerna tilltaga i liflighet och förmögenhet samt blifva i stånd att bättre än hittils betala sin skatt, åkerbruket skulle blifva bättre skött och genom rödjande utvidgas, och slutligen kronans tull bli större, emedan dels borgaren tullade två gånger och dels sjelfva varumängden skulle ökas. Den första af dessa suppliker

---

[1]) Städernas samf. besv. Ö.B. städers supplik 1740(?); d:o d:o supplik fr. städerna i Åbo län 1730.

[2]) Så t. ex. res. på allmogens besvär 1731 d. 28 Juni: »Enl. 1719 års res. på allmogens besvär och 1723 års på städernas, är det allmogen tillåtet att föra sin afvel och tillverkningar till hvad stad den vill, hvilket ytterligare bifalles».

Res. på allmogens besvär 16 Mars 1739: »K. M. vill med det snaraste vidtaga angående den gamla seglationen sådana förordningar, att hvarken städerna eller allmogen skall ske för när. Emellertid och intill dess må de för allmogen utkomna res. och förordningar efterlefvas». (Dessa res. äro hemtade ur komm:s 1749 öfver bondesegl. i Ö.B. handl.)

ingafs af städerna i Åbo län under den 28 April 1730, sedan man tåligt väntat nära tre år från inlemnandet af kammar- och kommersekollegiernas betänkande. [1]) Det klagas deri, att den helsosamma förordningen af 30 Jan. 1696 blefve ganska illa efterlefd, i det landtmannen seglade från första islossningen och till ny is hindrade, och sålunda gjorde 5 resor om sommaren, då äfven den bästa borgare ej hann mer än 2 à 3. En sådan seglation vore icke seglation med egen afvel, utan underhålles genom uppköp i socknarne på 4 à 6 mils omkrets af alla bondevaror, och dessutom förde bönderna med sig vid hemkomsten från Stockholm tobak, kläden, kattuner och annat, hvilket de så mycket lättare kunde göra, som de ej betalade annan tull än den vid Blockhusudden utanför Stockholm. Derför begärdes seglationens inskränkning till rätte skärkarlar [2]) enligt ordinantian af 1617 och res. af 1696. Året derpå den 3 Juni följdes denna inlaga af en annan från städerna i Österbotten, Kristinestad, Vasa, Brahestad, Jakobsstad samt Gamla och Nya Karleby, hvilka dock inskränkte sig till att helt enkelt begära stadfästelse på v. Essens ofvannämnda förslag, äfven om kammar- och kommersekollegierna, som städerna synas hafva misstänkt för liberalare åsigter, skulle hafva föreslagit annat och mer. Emellertid utkommo några af de ofvannämda riksdagsresolutionerna, som i hög grad tryggade landtmännens seglation. Genom landshöfdingarnes bevågenhet tilltog den också åtminstone i Österbotten högst betydligt, och allmogen seglade med skutor af 30 till 40 lästers drägtighet samt for fram och åter två gånger på sommaren. Till följd deraf funno städerna det nödigt att ånyo på riksdagen 1734 göra påminnelse deremot, och som äfven Österbottens södra kontrakt från andra sidan väckte frågan på tal under påstående, att en del byar blifvit förbigångna vid v. Essens undersökning, som egentligen bort vara med bland de till seglation föreslagnas antal, ansågs saken böra företagas till ny behandling. Men emedan nödiga dokument saknades och kollegierna icke före riksdagens slut inkommo med sina utredningar, öfverlemnades saken åt Kungl. Maj:t. Regeringen befalde då landshöfdingen i Vasa att gå i författning om en ny undersökning för Österbotten, hvilken också 1739 kom till stånd, ehuru-

[1]) Städernas samfälda besvär.

[2]) D. v. s. sådana bönder, som sådde blott 4, 6 à 8 spann, enl. en förordning hos Stj.

väl den af städerna påstods icke hafva gått mycket grundligare för sig än den föregående af von Essen utförda. Men innan detta hann ske, sammanträdde 1738 års riksdag, som äfven för denna frågan icke saknar sin märkvärdighet. Allmogen, för hvilken den insigten allt klarare uppgått, att småstadsborgaren icke egentligen var den fiende, som skulle bekämpas, utan fastmer Stockholmsbon, som höll den förre i ett olidligt tvång, stälde sig nu afgjordare än förr vid småstadsborgarens sida i dennes kamp mot hufvudstadens monopol, förhoppandes af en gemensam seger ett gemensamt gagn. I en om hofsamhet vitnande inlaga framstälde Österbottens södra fögderi sina anspråk att bibehållas vid 1680 och 1686 års resolutioner under förmodan, att borgerskapet så mycket mindre skulle bestrida allmogen detta, som rättigheten icke blott hade sin grund i kungl. resolutioner och beslut, utan äfven hade sjelfva den naturliga billigheten för sig, att hvar och en må, så godt han kan, söka sin utkomst; liksom allmogen icke ville missunna borgerskapet dess seglation, utan fast mer bidraga dertill, att detsamma måtte kunna utsträcka den så långt som möjligt. I enlighet med sådana tänkesätt begärdes också så väl af Österbottens båda fögderier som af hela bondeståndet en stapelstads inrättande i Österbotten. [1])

Så försonliga känslor funno dock ingen genklang hos borgerskapet. När den nyssnämda nya undersökningen kommit till stånd, och vederbörande myndigheter ånyo inlemnat sina betänkanden, inkommo också städerna i Österbotten för andra gången med en inlaga. Under framhållande af de gamla skälen, som vi redan känna, yrkades deri att seglationen skulle lämpas efter 1696 års stadga och icke tillåtas andra än skärbyar med egen afvel, »som bör vara fisk», och i öppna båtar. Af sådana byar funnos i Österbottens sydligare socknar blott ett ringa antal, i den nordligare delen deremot funnos inga skärbönder alls, hvarför seglationen i de trakterna borde förbjudas. [2])

---

[1]) Redan 1719 och äfven 1723 hade yrkanden i denna riktning framställt af Ö.B:s allmoge. När en dylik ansökan vid 1734 års riksdag blifvit afslagen för V.B., beslöt allmogen i V.B. det oaktadt att genast förnya densamma med det tillägg att om den icke kunde beviljas, få betala sina utlagor i persedlar efter en billig värdering, alldenstund landtmannens produkter i städerna betalades så obetydligt.

[2]) Städernas samtl. besvär, suppl. af borgarne i Ö.B. — Som ett bevis på bondeseglationens omfattning denna tid torde ur denna handling också följande kunna anföras. Från Pedersöre socken, der blott en by handlade, utförde 1[illegible]

Lika litet tillmötesgående ådagalades af Åbo läns städer. Redan föregående år hade de den 27 sept. supplerat sin förra inlaga med en ny. Enligt denna var det visserligen det sorgliga perspektivet af deras städers vissa undergång, som i första hand tvungit borgarne att klaga. Men äfven för Kungl. Maj:t sjelf uppstode af seglationen så många olägenheter, att deras pligt som trogna undersåtar bjöde dem att upplysa Kungl. Maj:t derom, huruledes kronan lede afbräck icke blott i tullinkomsterna utan äfven i rikets styrka. Till så stora olyckors förekommande gjordes under åberopande af 1696 års ofta omtalade förordning åtskilliga inskränkande förslag, som väl icke fingo någon praktisk betydelse för tillfället, ty resolutionen af den 16 mars 1739 kom emellan och uppsköt ärendet än en gång, men som dock uppenbarligen legat till grund för den förordning, som 1747 verkligen utkom.

Emellertid frodades bondeseglationen under skyddet af de kungl. resolutionerna, och äfven synes verklig nöd hafva tvungit allmogen dertill, ty varornas pris i Stockholm, isynnerhet saltets, synas hafva varit så höga, att allmogen omöjligt kunde stå ut med att betala äfven hemstadsborgarens vinst. [1]) Spänningen mellan stads- och landtbor blef derför allt starkare särskildt i Österbotten och bröt flere gånger ut i störande uppträden. 1745 egde ett sådant rum emellan socknemännen och borgerskapet i Nya Karleby. De förra hotade att bygga ett skepp om 500 tunnors drägtighet, då det skulle vara slut med stadens sjöfart, samt förde sin tjära ned till lastageplatsen dels förbi och dels igenom staden utan att erlägga tull. Härför blefvo de dock lagförda samt af landshöfding G. Creutz beröfvade sin seglationsrätt samt dömda att sälja sitt skepp. Icke dess mindre fortsatte de på samma sätt följande året, men blefvo äfven då straf-

---

bönder under 1739, fastän de voro skattlagda till åker, äng och skog, »med tre ansenliga fartyg under två resor med hvarje»:

635 tnr tjära.	1 t:a rågmjöl.
474 tolfter enkla bräder.	3½ L℔ torrt kött.
241 d:o dubbla d:o.	13 ½ L℔ humla.
1400 st. hjullötar.	19 L℔ ost.
99 L℔ smör.	2½ L℔ torr fisk.
51½ famn ved.	1 L℔ fläsk.
14 L℔ talg.	1 st. räfskinn.
27 st. handspakar.	2 st. kohudar.

[1]) 1741 eller 1746 på riksdagen klagades högligen öfver brist och dyrhet på salt, ja, man hade knappt kunnat få köpa något alls. Enligt en handling hade det gält ända till 32 d. k.m. pr t:a.

fade. Betecknande för stridens hetta är äfven ett memorial, som böndernas hjelpare eller ledare i dessa kravaller sammanskref för att bevisa gagnet och lagligheten af bondeseglationen. Det heter nämligen deri, att genom densamma sättes bonden i stånd att samla medel till sina utlagors erläggande, men utan den samma skulle på ett år uppstå större afskrifningar i endast några härad än hela Ny Karlebys utlagor belupit sig till på några och tjugu år, »hvarför flere städers invånare likna vattubin som försvaga samhällskroppen.»

Dessa och dylika tilldragelser bragte omsider landshöfdingarne afgjordt öfver på städernas sida, och i deras riksdagsberättelser vid 1746—47 årens riksdag förordades lifligt bondeseglationens inskränkande. Kollegierna voro redan förut af samma åsigt, och så kommo ändtligen de länge förhalade och redan före sin tillkomst mycket omtvistade resolutionerna af den 3 Maj 1747 angående rätt till sjöfarts idkande för allmogen i Åbo län och i Österbotten till stånd.

Genom dessa stadgar inskränktes seglationsrätten till några vissa uttryckligen namngifna socknar och byar, hvaremot alla öfriga voro derifrån uteslutna. [1]) Dessutom betungades för kontrollens skull de, som fingo segla, med en mängd svåra skyldigheter. Utom iakttagandet af allt, hvad föregående påbud i det afseendet kunde innehålla, anbefaldes de att före afresan hemifrån förse sig med attest af närmaste kronobetjent, att varan hörde dem till och vore deras egen afvel, hvarefter vid Blockhusudden hvars och ens införsel till »by och bonde» skulle i tulljournalerna antecknas. Dessa anteckningar skulle sedan öfversändas till landshöfdingeämbetet i orten, som egde att på hvart ställe undersöka deras rigtighet. Vidare skulle särskilda lastageplatser vid kusten utses, dit allmogen skulle komma så väl vid utresan som vid återkomsten samt låta visitera sig och uppvisa attesterna jämte utförselsedlarne från Blockhusudden, »då man

---

[1]) De, som fingo rättigheten sig tillerkänd, voro i Ö.B. de byar och socknar på hvilka förordn. 1689 och 1696 kunde tillämpas, eller hela Kemi och Karlö s:r, samt dessutom 25 byar i Lappfjerds, Nerpes, Malax, Mustasaari, Vörö, Nykarleby, Pedersöre och Kroneby s:r. I Åbo län först och främst de i 1617 års ordinantia nämda, och derjämte de, som med dessa socknar voro af lika situation och egde kungl. res. på segl., näml. Pargus socken, Livo och Merimasko öar i Lemo s:n, Pyhämä past. i Letala s:n samt Luvia kapellgäll i Eura Åminne s:n, och i dessa socknar sträckte sig segl. till alla hemmansegarne.

ock skulle se efter, att bonden icke förde med sig andra varor eller mer än han kunde betarfva.»

Slutligen hoppades Kungl. Maj:t, att genom denna sålunda inskränkta handel såväl landsocknarne, som klagat öfver brist på fiskvaror, som äfven städerna skulle blifva väl behållna.

Hade dessa resolutioner trädt i verkställighet, skulle ett mycket svårt slag hafva drabbat bondeseglationen i Finland [1]). Men som riksdagen just för tillfället var samlad, inlades under ledning af representanten från Finland, Jakob Pålsson, i bondeståndet en allvarlig protest deremot. I ett inlemnadt memorial sökte samme Jakob Pålsson uppvisa, att resolutionerna af 3 Mars voro orättvisa, alldenstund de stödde sig på en förtydning af de åberopade lagrummen, 1689 års res. och 1696 års reskr. till landshöfding Ehrenschiöld. Han yrkade derför, att ståndet i ett protokollsutdrag till medstånden skulle begära en skrifvelses aflåtande till Kungl. Maj:t om en ny undersökning i Österbotten, i hvilken de socknar och byar, som nu blifvit förbigångna, skulle medtagas samt under tiden förordningarne af 3 Mars hvila. Slutet blef också att Riksens ständer den 14 Dec. 1747 afläto en skrifvelse i den begärda riktningen, och dermed var striden återigen i full gång. Förordningen af 3 Mars återkallades i April 1749 och på Kungl. Maj:ts befallning tillsatte generalguvernören öfver Finland v. Rosen en ny kommission för den begärda undersökningen i Österbotten, hvilken också verkstälde sitt uppdrag under vintermånaderna af år 1749. Dess arbete gick dock i afgjordt restriktiv anda, och den slutade med att frånråda seglationsrätts meddelande för samtlige de socknar och byar, dess granskning omfattade. Ungefär samtidigt härmed hade frågan äfven förekommit i Egentliga Finland. Efter den sista förordningens suspenderande begärde Åbo stad hos generalguvernören icke dess mindre densammas exeqverande eller också en ny kommissions tillsättande liksom i Österbotten. Landshöfdingen i länet Liljenberg, till hvilken generalguvernören för frågans vidare behandling vände sig, frånrådde dock en sådan kommissions tillsättande, emedan några ytterligare upplysningar icke stode att vinna, samt yrkade tillämpning af förordningen af d. 3 Mars. Det hela ledde dock icke för tillfället till något resultat.

[1]) Inskränkningens omfattning torde någorlunda kunna bedömas deraf att 1749-97 byar i ofvannämda socknar uti Ö.B. och i alt 164 byar i 15 s:r anmälte sig såsom förbigångna, samt dessutom 4 hela s:r eller kapellgäll. Liknande klagomål hördes äfven från Åbo län.

Emellertid kämpades i Österbotten inför kommissionen med stor ansträngning å båda sidor. Skälen för och emot hade nu under stridens fortgång hunnit formuleras med större grad af precision och skärpa, hvarför en sammanställning af de vigtigaste här icke torde vara ur vägen. Dervid är att märka, att åtskilliga af dem, som anfördes emot, äro såsom praktiska hushållsråd alldeles förträffliga och i hvarje samhälle med högre ekonomisk utveckling också faktiskt efterlefvas. Till sådana kunna räknas de, som hemtades från teorierna om arbetets fördelning och ansågo skadligt, att en landtbrukare flackade hafven omkring eller låge i städernas hamnar om sommaren, då han borde vara hemma och sköta sin gård. Ty herskar det frihet på det ekonomiska lifvets område, så torde mot sådana skäl icke mycket kunna invändas. Men som detta vid ifrågavarande tidpunkt blott allt för litet var händelsen, måste en sådan motsägelse uppstå, som att seglationen för allmogen faktiskt var en lindring, ehuruväl den teoretiskt sedt och i sig sjelf måste medgifvas vara skadlig, hvilket dock med andra ord icke vill säga något annat, än att den var ett mindre ondt än borgerskapets förtryck. Andra skäl voro juridiskt formella samt utgingo från sjelfva ordalydelsen i resolutionerna af år 1689 och 1696. Vidare sökte man bestrida allmogen seglationsrätten på grund af dess obehöflighet, emedan inga eller högst obetydliga restantier på kronoutskylderna funnos inom Österbotten. Ja, till och med omtanken för bondens eget väl borde bjuda regeringen att förekomma hans segelfärder, hvarpå såsom bevis anfördes en kalkyl, hurusom bonden på en resa med vanlig last förlorade 40 d. k. m., mot om han hållit sig hemma samt köpt och sålt i provinsstaden. Och slutligen fick denna tidens nationalekonomers, liksom alla protektionisters buse, emigrationen, lemna sin kontingent till den stora falangen af skäl. Genom seglationens upphäfvande skulle nämligen, menade man, folkmängden fortare ökas, alldenstund den vida port till utvandring, som genom den öppnades, skulle tillstängas, och inga flera lemnas tillgängliga, »än dem kronobetjeningen kunde bevaka».

Mot dessa och dylika skäl gjorde allmogens fullmäktige, vice auditören Strengberg, åtskilliga invändningar. Först och främst var seglationen grundad i lag och kungl. förordningar och hade icke blifvit förverkad, och alltså var sakens juridiska sida fullt tillfredsställande. Hvad sedan angick behöfligheten eller icke

af seglationen för allmogen, framhölls att förr, innan allmogen började mera allmänt segla, fingo bönderna klent betaldt för sina varor, blefvo derför skuldsatta samt måste ofta öfvergifva sina hemman af bristande förmåga att utgöra skatten. Men sedan seglationen blifvit allmän, hade dessa olyckliga förhållanden ändrat sig. Böndernas frihet för kronorestantier vore alltså en välgörande följd af seglationen och borde icke användas som ett skäl till dess aflysande. Emot städernas kalkyl för att bevisa den skada landtmännen ledo af sina Stockholmsfärder, satte Strengberg en annan 1738 uppgjord af borgm. Molin, enligt hvilken en resa till Stockholm lemnade ett öfverskott af 176 d. k. m., då deremot samma varor sålda och köpta i hemstaden lemnade åt bonden blott 40 d. k. m. i kontant behållning. Det skäl åter, som hemtades från emigrationen, var framställdt af landshöfding Liljenberg i Åbo län och kunde derför icke af Strengberg bemötas.

Efter denna vederläggning af motståndarnes argument framställdes några ytterligare skäl, som talade för seglationsrättens åtnjutande, i första rummet sjöbyarnes klena egor och dryga skatt, som gjorde en sådan förmån billig, utan att städerna, som dessutom hade uppsocknarne qvar, kunde klaga på intrång mer än städerna i andra trakter af riket, t. ex. midt emot i Vesterbotten, der allmogen seglade till hvilken stapelstad som helst. Vidare vandes bonden att bygga skepp samt blefve kunnig på sjön och van vid tackel och tåg, hvilket allt kunde vara nyttigt för landet, och hvarpå äfven under sista kriget gifvits prof, då allmogens fartyg användes och gjorde lika god tjenst som borgerskapets; och slutligen vore egen erfarenhet bättre än alla beskrifningar, och så kunde bonden i Sverige lära sig en bättre metod att bränna tjära och att sköta sitt landtbruk äfvensom förse sig med bättre fårslag än i Österbotten.

För alla dessa skäl hade kommissionen, såsom antydt, intet öra. Den egentliga skärallmogen, som hufvudsakligen lefde af fiske, borde visserligen få segla, emedan den hade en osäker födkrok samt genom färderna icke eftersatte tiden för nyttigare företag. Men sådane, som hade tillräcklig åker och äng att föda sig af, skadades blott af seglationen. Dessutom måste bonden på seglationen nedlägga en summa penningar, som vore vida bättre använd, om den nedlades på åkerbruket. I stort taget, kunde man säga, fortfor kommissionen, att Österbotten i skep-

och dylikt nedlagt åtminstone 100,000 d. s. m., som icke bidrogo till nationalförmögenheten, emedan varorna blott fraktades inom riket; men om de nedlagts på jordbruket, skulle hvarje tunna säd, som derigenom producerades öfver det vanliga, vara en lika stor tillökning i landets välmåga. Derjämte åtginge vid bondeseglationen mer folk än vid borgerskapets, emedan smärre farkoster begagnades vid den förra än vid den senare. Derför kunde landtbruket aldrig uppblomstra så länge seglationen funnes.

Den invändningen, att fastän alla bönder ega rätt att segla, blott få i verkligheten utöfva denna rätt, och således den påstådda skadan icke blefve så stor, kunde icke heller gälla; ty derigenom vore dock medgifvet, att seglation för den, som seglar, är skadlig och faktum är, att har en bonde del i lasten på ett fartyg, följer han ock gerna sjelf med.

Att förhållandena i Österbotten icke voro tillfredsställande, bestreds dock icke af kommissionen, och den föreslog äfven några botemedel deremot. För reglerandet af förhållandet mellan städer och allmoge och den senares skyddande mot förtryck framställdes några förslag, som till en del redan blifvit antydda, nämligen inrättandet af en frimarknad i hvarje socken vid sjökanten, rättighet för bonden att resa till hvad stad som helst inom provinsen, en rättighet som bonden dock lagligen redan besatt, men som synes faktiskt hafva kommit ur utöfning, och slutligen införandet af ordentliga motböcker mellan borgaren och bonden i deras inbördes affärsförhållanden.

För öfrigt ansågs Österbotten vara välsignadt med så god jordmån, så förträffliga elfvar och så jämn mark, att dess usla tillstånd blott kunde skyllas på dess egen befolkning, som försummat åkerbruket och förstört skogen, så att en förordning mot tjärbränningen redan måst utgå. Såsom botemedel häremot föreslogs urtappandet af mossar och kärr, som gjorde marken vattensjuk och »frostnämd», samt i norra delen den ännu odelta skogens skiftande. På de utmarker, som vid detta skifte blefve öfriga, borde nybyggare uppmuntras att slå sig ned, och utflyttningar dit befrämjas från de i jordbruket skickliga socknarne G:la Karleby och Kroneby. Och slutligen borde skatte- och roteringsbördan jämnare fördelas hemmansegarne emellan.

Äfven städernas ställning vore mycket klen och nu genom tjärhandteringens förestående upphörande mycket hotad. Enda medlet för deras räddning vore anläggandet af fabriker i dem,

hvartill stockholmsfabrikanterna väl borde känna sig manade, »då derjämte rörelsen i rikskroppen blefve jämnare och ej stannade på ett ställe» [1]).

Vid riksdagen 1751—52 förekom detta betänkande till ständernas bedömande. Den förenämde Jakob Pålsson uppträdde äfven nu, påstående att betänkandet i flere hänseenden var ensidigt och orättvist; och att flere af de undersökta byarne hade lika svaga, ja, till och med svagare egor än åtskilliga af dem, som enligt förordningen af d. 3 Mars fått sig seglation tillerkänd. Det oaktadt rekommenderade kammar-, ekonomi- och kommersedeputationen, till hvars förberedande behandling det hänvisats, betänkandet till bifall i Stånden. Blott bondeståndets fullmäktige hade varit af annan åsigt.

Äfven för Åbo län hade seglationsfrågan vid denna riksdag ånyo väckts såväl af allmogen som genom landshöfdingens riksdagsberättelse, deri seglationens inskränkande på det allvarligaste förordades, »emedan eljes bonden blefve landthandlare och torghandeln i städerna skulle upphöra, hvarigenom borgaren tvingades till det *högst skadliga utloppet* att göra uppköp på landet, hvilket vore det andra slaget af landthandel». Derför borde förordningen af d. 3 Mars åter träda i kraft. Äfven häröfver yttrade sig kamm.-, ekon.- och komm.-dep. i samma riktning, som angående Österbotten.

Inför plena fick deputationens förslag ett olika emottagande. Bondeståndet ogillade förslaget alldeles, emedan seglationen var en i lag och gammal sedvänja grundad rätt, hvars borttagande skulle skada en hel provins och äfven Stockholm, som då skulle nödgas köpa finska produkter ur andra handen [2]). Borgarståndet åter, som redan 1747 yrkat inskränkningar, biföll genast deputationens förslag, äfvensom adeln. Presterna deremot uppsköto ärendet till nästa riksdag, i hvilket beslut äfven allmogen till sist instämde.

Till följd häraf återkom frågan också vid 1755—56 års riksdag samt väckte der rätt mycken ond blod. Adeln och borgarståndet vidhöllo sina beslut från förra riksdagen, hvarjämte bondeståndet förnyade sitt beslut af d. 20 Maj. Utgången berodde alltså på presteståndets hållning. Man var visserligen icke

[1]) Som man ser, ett förebud till den »fabrikernas spridning» som sedan förekom på riksdagen.

[2]) Bondest:s prot. 20 Maj 1752.

obenägen att understödja allmogen, ty såsom man sade under diskussionerna härom, sedan allmogen blifvit kufvad af städerna, skulle ordningen komma till presterna. Men saken var dock ömtålig samt fordrade försigtighet, ty borgarne yrkade med växande häftighet bifall till sin åsigt. Den 10 Maj tillsatte ståndet ett utskott för frågans behandling. Härtill åtgick hela sommaren och först d. 17 Sept. var utskottet färdigt med sin uppgift. Den föreslagna resolutionen innehöll, att som både pålitliga skattläggningsinstrument saknades, och kommissionen af 1749 verkstält sin undersökning vintertid, då marken var täckt af snö, samt den sålunda icke kunnat fullständigt bedöma de skäl, som allmoge och borgerskap förebragt, funne preseståndet kommissionens skäl otillräckliga att beröfva allmogen dess seglationsfrihet, isynnerhet under en tid af missväxt. Som deremot refning och skattläggning som bäst påginge, syntes lämpligast att låta saken vara oafgjord, tills denna försiggått, då frågan torde gestalta sig betydligt lättare. Genom skattläggningen kunde man också möjligen få utrönt, hvar en stapelstad bäst kunde anläggas, då bondeseglationen torde af sig sjelf upphöra. Likaledes hade icke allmogen kommit att hvarken inför kommissionen eller Kungl. Maj:t få framlägga alla sina skäl, hvilket äfven vore en anledning att för tillfället icke bifalla deputationens betänkande. Något afgörande beslut fattades dock icke på mer än en månads tid. Benägenheten för allmogen var dock synbar. Den 7 Oktober föreföll nästá diskussion i ämnet, då seglationsfriheten af de fleste talarne på ett eller annat sätt understöddes, främst af Kyrkoherden Mathesius, som icke kunde förstå, att landtbruket lede mer deraf, att bonden satte sina varor på en båt och förde dem bort, än deraf att han forslade dem 40 à 50 mil på en släde eller kärra. Den 16 tillsattes en deputation af tre medlemmar att jämte lika många af bonde- och af borgareståndet sammanträda och utarbeta ett slutligt förslag, hvarom alla kunde förena sig. Detta förslag blef färdigt den 19 Oktober, omfattade seglationen både i Österbotten och Egentliga Finland (äfvensom Nyland) samt innehöll för Österbotten, att alla de af allmogen, hvilkas bostäder lågo $^3/_4$ mil nära Saltsjöstranden, skulle ega frihet, att med sin egen afvel och tillverkning segla till hvilken ort i riket de ville till och med Stockholm och Åbo, ··· dess efter Kungl. Maj:ts förordnande någon stapelstad i botten kunde inrättas, då om seglationen ytterligare efter

omständigheterna kunde stadgas. — För Egentliga Finland åter föreslogs, att deputationens betänkande skulle förkastas, men att likväl allmogens seglation ej skulle sträcka sig till fler än 1:o dem, som voro holmbyggare eller 2:o dem, som på fastlandet hade egen saltsjöstrand samt förut idkat sjöfart, samt 3:o att bönderna icke skulle ega rätt att för frakt öfverföra andras varor, undantagandes hvad presterskapet enligt sina privilegier vore berättigadt att till Stockholm öfversända, skolandes 4:o 1747-års förordning i allt öfrigt lända till efterrättelse.

Om detta förslag förenade sig nu prester och allmoge. Borgareståndets beslut har icke kunnat återfinnas. Adeln hade icke deltagit i deputationen, men den 9 föregående September upprepat sitt beslut från förra riksdagen. Den 13 Augusti 1759 utkom en förordning, som tillstadde socknarne Bjermo Nykyrka och Vemo med deras kapell fri seglation till Stockholm, och synes detta vara hela den yttre vinsten af denna del af den föregående riksdagens arbete. Åtminstone återkom frågan vid 1761 års riksdag på initiativ af Österbottens fullmäktige i bondeståndet, som fordrade rätt för allmogen att föra sin afvel till hvilken ort som helst inom riket. I enlighet med sitt förra beslut biföll bondeståndet denna ansökan genast den 19 Jan. 1761. Preståndet gaf sitt samtycke d. 30 Mars s. å. och äfven borgareståndets sanktion följde innan riksdagens slut (d. 9 Juni 1762). Blott adeln var denna gång konservativ samt kunde icke förmås att medgifva mer än fri seglationsrätt till Stockholm för dem, som förut egt en sådan. Men vid följande riksdag blef d. 20 Nov. 1766 allmogens rätt slutgiltigt tryggad. Dessförinnan hade dock sjelfva hufvudfrågan eller striden mellan hufvudstaden och de botniska upstäderna angående seglationen blifvit afgjord, och till utgången hade allmogen med sin trogna hjelp väsentligen bidragit.

4.

Den sista afgörande kampen, som det botniska borgerskapet fört för sin frihet, kan i det närmaste följas tillbaka ända till grundläggningen af det nya statsskicket. Dock lefde man vid frihetstidens början i de botniska provinserna icke fullstän-

digt under de kommersiela förhållanden, som 1636 hade kallats till lif. Några framsteg i riktning mot friheten hade gjorts redan förut, och några jämkningar i det bestående hade visat sig vara alldeles oundvikliga. Derför torde före skildringen af sjelfva frigörelsearbetet en framställning af dessa förändringar böra göras, vid hvilken framställning det synes vara ändamålsenligast att betrakta de botniska städerna under tre olika afdelningar: Gefle, städerna i Egentliga Finland norr om Åbo och slutligen alla de öfriga.

Af alla de nordliga städerna var Gefle den, som sist böjde sig under monopolet; det var ock den, som först lösgjorde sig derifrån. Dess träldom hade också ej någonsin varit fullständig, ehuruväl fullt tillräcklig att lemna djupa spår efter sig i hvarjehanda hänseenden. Genom skyldigheten att löpa in till Stockholm och der tulla samt undergå visitation blef den för hvarje resa nödvändiga tiden högst betydligt förlängd [1]), så att man dels om våren hann för sent ut med sitt stångjern till de utländska försäljningsplatserna och der förekoms af Lybeckarne och andra, dels om hösten kom så sent hem, att någon ny resa vanligen ej kunde komma i fråga, ehuru man förr kunnat göra 2 á 3 färder på sommaren. De varor som egentligen föllo om hösten, såsom lax, smör o. d., måste derför blifva outskeppade samt mestadels till underpris säljas i Stockholm. Lägger man härtill de många tullarne: lilla tullen i Gefle och vid Blockhusudden, tolag i Stockholm samt stora sjötullen jämte öfriga omkostnader, så torde man kunna göra sig en föreställning om de svårigheter, hvarmed borgerskapet hade att kämpa. Också gick staden märkligen tillbaka i välmåga. Kronan måste bevilja nedsättning i skatten och troligen äfven i båtsmanshållet. Öfver 100 tomter eller $^1/_3$ af alla blefvo öde, och borgarenas antal sjönk till 180, då det redan 1571 uppgått till 200 [2]). Stadens ansträngningar att vinna lindring i »sin krokota och besvärliga seglats» visade sig länge fruktlösa. Det enda, som på länge kunde utverkas, var tillstånd för de skepp, som i Gefle låtit

[1]) I afhandlingen »Vederläggning af de skäl, hvarmed man söker bestrida Öster- och Vesterbottniska samt Vesternorrländska städerna fri seglation» 1765, upptager den berömde A. Chydenius § 21 det dröjsmål, som måste uppstå af en sådan skyldighet till åtminstone 40 dagar per resa i lyckligaste fall och om man icke beräknade någon liggetid för att vänta på tullbehandlingen, någonting som denna tiden mer än ofta förekom, eller på gynnande vind.

[2]) Handlingar bland Gefle besvär från 1636–1660: R. A. — Forssell, Sverige 1571.

besigtiga sin last samt försett sig med intyg deröfver, att få aflägga tullen i Dalarö samt slippa urlastning, hvilken tillåtelse 1660 modifierades derhän, att de som seglade till Östersjöprovinserna i stället skulle få säga till vid Hangö udd [1]). När lamentationer och klagoskrifter icke syntes vilja hjelpa, grep man till andra utvägar. I en vidlyftig uppsats skildrade först borgerskapet stadens härliga läge, huru den hade en ypperlig och vidsträckt hamn, präktiga vattenfall och resliga skogar i sin omedelbara närhet samt längre in i landet en rik och fruktbar nejd och der bekom landets ädlaste trakt, Kopparbergslagen, hvars alster genom ingen hamn beqvämare kunde föras ut i marknaden än genom Gefles; och sedan utvecklade tullinspektoren, sedermera borgmästaren i staden, Sigfrid Wolcker 1656 det gagn, staden, provinsen och hela riket skulle draga af den oinskränkta seglationsrättens återgifvande. Utom mera obetydliga följder, såsom provinsens stigande odling och förökning i kronans inkomster, framhöllos andra för tidens naiva förhoppningsfullhet karakteristiska framtidsutsigter. I Gefle skulle nämligen lika väl som i Lybeck och Danzig kunna inrättas mångahanda väfverier af kläde, kanfas, buldan etc., repslageri, blockmakeri och framför allt skeppsbyggeri, hvartill trakten hade öfverflöd på materialier. På sådant sätt skulle staden kunna blifva ett annat Amsterdam och Stockholmsborna ej längre behöfva fara till Holland, utan i Gefle kunna hemta det de behöfde. Än vidare skulle genom den stigande sjöfarten de många tusen sjömän, som då svärmade omkring i främmande sjötjenst, kunna återvinnas åt fäderneslandet, och derigenom Kungl. Maj:t omsider göras lika »formidabel till sjös, som han nu är till lands [2]).» — Men ännu kostade det nära två årtiondens mödor och strider, innan befrielsen kom. Först den 27 Jan. 1673 utfärdades den handling, som återgaf åt Gefle de rättigheter, staden egt före 1636.

Äfven för Egentliga Finlands uppstäder egde en liknande utveckling rum, och de återvunno till och med förr än Gefle de rättigheter, de haft före 1636. Dessa trakter voro det egentliga

[1]) Res. på Gefle besvär d. 6 Juni 1646 bland städernas akta; R. A. — d:o d:o R. R. 16 Dec. 1660. En tid synes äfven Fredrikshamn varit tullstationen för Gefle, näml. vid färder till Reval.

[2]) Se bland Gefle besvär 1654—1672 och städernas akta; R. A. I den senare handlingen föreslås stapelrätt äfven åt Hudiksvall, Hernösand och Torne.

hemlandet för de af gammalt s. k. *vackafinnarne*, hvilkas förnämsta näringsfång var tillverkningen af laggkärl och deras försäljning, ofta på vidt aflägsna orter. När det genom 1636 års förordning förmenades dem att segla längre än till Stockholm eller Åbo, blef afsättningen så ringa, att stora svårigheter uppstodo så väl för städer som för landsbygd. Ansökningar om återfåendet af de gamla seglationsrättigheterna framträdde derför ganska snart. I början på 1640-talet erhöllo Raumo, Björneborg och Nystad rätt att segla till Tyskland med träkärl och derifrån hemföra penningar eller salt. Men när Raumo 1642 begärde att äfven få hemföra spanmål och hampa, nekades detta. Qmrådet, dit segelfärderna fingo ställas, utsträcktes dock, i det redan 1652, när grundläggnings-privilegierna för Kristinestad utfärdades, denna stad erhöll tillåtelse att utom de tyska äfven besegla de lifländska hamnarne, »i likhet med de andra städerna deromkring.»

Återstå städerna i Österbotten samt de på den svenska sidan med undantag af Gefle, kuststäderna i Roslagen deri inbegripna. Af dessa lågo de sistnämda eller Roslagens allt för nära sin mäktige förtryckare, för att ens någon lindring skulle kunnat vara möjlig. De svaga försök att återvinna sin förra frihet, som de i alla fall gjorde, afvisades på grund af »de orimligheter, som deraf skulle födas», och Kungl. Maj:t sade sig vilja vara från sådane besvär förskont. Derefter tystnade klagomålen från detta håll.

Annorlunda blef förhållandet med de nordligare städerna. Deras klagomål kunde man i allmänhet icke tillbakavisa såsom ogrundade, ty de hade bakom sig en hel landsändas befolkning, hvars nödtorft icke med samma lätthet kunde tillgodoses af Stockholm som Roslagens invånares. När man då icke kunde eller icke ville upphäfva de nyss vidtagna förordningarna, sökte man ställa de klagande tillfreds genom ett medel, som måste förefalla högst märkligt icke minst med hänsyn till de tidsomständigheter, under hvilka det vidtogs. År 1638 eller samma år som regeringen för att fylla kronans otillräckliga inkomster måste gripa till de sedermera så olycksbringande frälseköpen, finnes den nämligen hafva tilldelat åtskilliga städer i Norrland jämförelsevis betydliga skattelindringar såsom ersättning för den

förlorade seglationsrätten. [1]) Men sådana medel kunde naturligtvis icke hjelpa länge, och klagomålen återkommo också ganska snart. Både 1640 och 1642 begärde spridda städer seglationsfrihet till Tyskland och Östersjöprovinserna för att hemta spanmål; några såsom Söderhamn med ett inskränkt antal fartyg, ett eller två om året, och såsom utförselvara begärdes ibland också blott trävirke. Och slutligen förenade sig Norrlands samfälda städer om en inlaga till drottning Kristina, deri de begärde frihet att segla åtminstone till Östersjöprovinserna efter hampa, lin och spanmål och icke vara så alldeles bundna vid Stockholm, »mädan såsom de fattige norrländske städerna efter deras qvotam så väl som andre städer i riket, som långt prisligare handel och vandel föra kunna, måste till kronan undsättning göra och krigsbördan underhjelpa.» Billigheten och rättvisan i dessa anspråk kunde regeringen icke neka. Tvärtom förklarade den sig till och med en gång gerna skolat se, att de kunnat beviljas. »Men som de strede emot ordinantian, som för särdeles höga orsaker och skäl var gjord angående handel och seglation, och eljes också skulle draga med sig onda och skadliga konseqvenser», afslogos de, och städerna hänvisades till frimarknaden vid Mikaelis i Stockholm. [2]) Först under förmyndareregeringen för Karl XI skedde någon lindring i de stränga förordningarne. Emedan brist på salt och spanmål ofta uppstod i de norra orterna, utfärdades för städerna Torne, Hernösand, Sundsvall och möjligen äfven Hudiksvall den 17 Dec. 1660 på försök en förordning, deri en ganska vidsträckt seglationsrätt medgifves. Städerna skulle få besöka alla hamnar i Östersjöprovinserna, i Pommern, Vismar, de skånska äfvensom andra svenska städer. Vid hem- och bortresan skulle de skepp, som gingo till Östersjöprovinserna, säga till vid Hangö udd och der erlägga tull och superplus. De, som gingo söderut, skulle i

[1]) Så fick Hernösand sin skatt nedsatt från 438 d. s. m. till 300 d. s. m. ock Hudiksvall sin från 834 d. s. m. till 400 d. s. m.

[2]) Res. för Söderhamn och Hudiksvall, 26 Febr. 1640, R. R. — d:o för Hernösand, Söderhamn och Ume d. 25 Febr. 1642 R. R. — Angående frimarknaden i Stockholm är förhållandet icke riktigt klart. Enligt ordin. af år 1636 och förklaringen derpå af följande året egde städerna rätt till en frimarknad om tre veckors tid i Stockholm. Denna vid Mikaelismessan hållna frimarknad befinnas de också under de följande åren hafva besökt, och 1642 d. 25 Febr. begär Hernösand i sådant syfte ändring i tiden för sin egen marknad. Men just under samma datum får staden »en frimarknad i Stockholm om Mikaelis under tre veckor att handla med de fremmande,» såsom ersättning för afslag på den begärda seglationsrätten. Förf. har då tolkat detta såsom i texten upp-

samma syfte löpa in till Dalarö. Utförselvarorna skulle endast vara trävirke utom sågbräder, och importen fick icke utgöra annat än spanmål, salt och penningar.[1]) 1663 utsträcktes för Torne utförselrätten till Reval till »all deras afvel», med undantag af sådana varor, som voro lagda under kompani, »dock provisionaliter och till dess Kungl. Maj:t kan inhemta, hvad nytta eller skada en eller annan ort deraf kan taga», hvarefter saken framdeles skulle rättas. Följande år utvidgades äfven importrätten, så att hampa för fiskets skull fick införas från Reval. Men härmed var också medgångens tid slut. Redan 1668 är hela friheten återkallad, och den seglationsrätt, som 1669 medgafs såväl Finland som Norrland och Österbotten, var fullkomligt tillfällig samt föranledd blott af den svåra missväxten det året.[2]) Visserligen fick Hernösand 1672 (den 13 Dec.) sig rättighet tillerkänd att bygga »munterade» skepp och segla utrikes att hemta salt och spanmål; men rättigheten var blott medgifven tills vidare på 6 år och blef sedan icke förnyad, och för öfrigt känna vi tendenserna under Karl XI:s regering för väl för att icke inse, att några undantag från Stockholms monopol då icke hafva kunnat komma i fråga, äfven om vi icke skulle hafva direkta bevis i samma riktning.

När sedan den Stora Ofredens tider gått förbi, och landet under fredslugnet skulle hemta sig efter de lidna förlusterna, återkommo de gamla striderna med ökad häftighet, allt efter som landet repade sig. Att Stockholm dervid skulle vara den ort, som snarast återfick sina krafter, synes vara naturligt, och det sökte också från början att häfda sin öfverlägsenhet öfver de andra städerna, innan de skulle hinna komma sig före. År 1724 genomdrefs produktplakatet, som faktiskt om icke juridiskt trängde nästan alla stapelstäderna från den utländska sjöfarten och lade den nästan uteslutande i hufvudstadens händer. Vid den derpå följande riksdagen åren 1726—27 var det till och med

gifves. Möjligen skulle det också kunna betyda, att 1637 års inskränkningar upphäfdes, ehuru för öfrigt ingenting funnits som tyder på något sådant.

[1]) Troligen bör till Torne läggas äfven V.-B:s öfriga städer, ehuruväl några samtida handlingar, som bekräfta det, icke anträffats. Jfr V.-B:s städers inlaga till K. M. 1734.

[2]) Se för ofvan gjorda framställning kammar- och komm.-koll:s inlagor till K. M. d. 10 Juni 1735 och 25 Nov. 1737 samt för öfr. svar på Torne st. besvär 1660. 1664. Städern. besv. 1668. R.-A. och Stj. III: 172, 690. — Jfr äfven Plakat om spanm.-tillförs. t. Finland och Norrl. samt Ö.-B. d. 6 Okt. 1669. Stj. III: 790.

fråga om att vidtaga en reduktion af stapelstädernas antal. Försöket väckte visserligen så mycket motstånd, att det måste öfvergifvas [1]), men visade likväl, att Stockholm hade sitt gamla gry qvar.

Beträffande åter det speciella förhållandet mellan Stockholm och de botniska städerna, så återupptogs, såsom ofvan antydts, redan från början den gamla striden. Utom sjelfva skyldigheten att blott hålla sig till Stockholm existerade för uppstäderna äfven ett par andra betungande stadgar, hvaröfver de mycket beklagade sig. Den ena af dessa var påbudet om upprepad visitation vid Blockhusudden, vid Vaxholm och vid Öregrund, hvarigenom stor tidsspillan uppstod dels genom väntan på visitationen och dels genom förlusten af en gynnande vind, som man ofta måste låta blåsa ut, utan att kunna begagna den. Den andra åter förbjöd städerna att i Stockholm hålla något nederlag af sina varor. Detta förbud lyckades de visserligen sedermera få upphäfdt, men då kunde i alla fall Stockholmsborna göra den vunna förmånen gagnlös, i det de hindrade dem från att inom staden förvärfva till nederlaget nödig plats [2]).

Såsom sagdt upptogs frågan om seglationsrätten redan från början af frihetstiden, men var dock under hela 1720-talet föremål för jämförelsevis obetydliga strider. 1719 yrkade allmogen från Österbotten på stapelfrihet för Uleåborg. Samma år, liksom äfven 1723, begärde städerna i Vesternorrland en vidgad seglationsrätt, utan att man dock kan se, att ansökningarne föranledt ens en vidlyftigare undersökning. Men småningom ändrade sig förhållandena. Redan 1723 hade man klagat, att Stockholm icke egde förmåga att förse uppstäderna med det de oundgängligen behöfde. Och när produktplakatet hade förstört de smärre stapelstädernas sjöfart samt gjort Stockholm allena herskande åtminstone på östra kusten, blef förhållandet än värre. När Stockholmsredaren i Medelhafvet eller andra utländska farvatten erhöll mera lönande frakt för sitt fartyg, lät han bli att sända det hem, hvarigenom så stor brist på utländska nödvändighetsvaror uppstod, att t. ex. saltet till en tunna strömming kunde i Stockholm kosta norrländingen hälften af det pris, han der kunde betinga sig för denna senare, och ofta kunde det icke ens fås. Äfven linfrö kunde ofta icke

[1]) Borgarest:s prot. d. 21 Jan. 1727.
[2]) A. Chydenius, vederläggn. af de skäl etc. § 34.

bekommas, så att linodlingen måste inställas; och den spanmål, som Stockholmarne tillhandahöllo, var gemenligen från Tyskland samt kunde icke användas till utsäde kring Botniska vikens stränder [1]). Likaledes började småningom äfven i de norra orterna fredens välsignelser att visa sig i en större företagsamhet och deraf ökad afkastning af ortens produkter. Man företog här och der upprensningar af vattendragen, hvarigenom förut otillgängliga skogstrakters afkastningar gjordes åtkomliga. Men härigenom uppstod i Stockholm ett sådant öfverflöd på norrlandsprodukter, att köpmannen ofta nog vägrade mottaga dem till hvad pris som helst, och att uppstadsborgaren sålunda trycktes på dubbelt sätt.

Af allt detta föranleddes städerna till ett allt bestämdare uppträdande mot hufvudstaden, dervid de äfven vanligen ifrigt understöddes af sina respektive landshöfdingar, som i sina riksdagsberättelser och andra skrifvelser framhöllo städernas och landsbygdens usla tillstånd och stora fattigdom, samt uppvisade det hela såsom en följd af det rådande handelssystemet. Särdeles verksam i detta hänseende visade sig landshöfding Gripenhjelm i Vesterbotten äfvensom Frölich och Piper i Österbotten. I sin berättelse till 1734 års riksdag förordade den förstnämde en stapelstads anläggande vid Ratan $5^1/_2$ mil norr om Ume, och när under samma riksdag Vesterbottens städer till Kungl. Maj:t ingått med en samfäld petition i ämnet begärande antingen att med ett skepp om året från hvarje stad få segla till hamnarne vid Östersjön eller en stapels inrättande, understödde han ifrigt denna deras ansökan. Af Kungl. Maj:t remitterades den till kammar- och kommersekollegierna, som efter landshöfdingens hörande skulle inkomma med förslag till resolution. »Emedan petitionen på åtskilliga håll torde förefalla föga smaklig», inskränkte sig landshöfdingen att börja med i sitt svar att föreslå en stapels inrättande i Ratans hamn, äfvensom att alla viktualievaror skulle förbehållas Stockholm. Men sedan städernas riksdagsfullmäktige lemnat Stockholm, ansågo kollegierna, att äfven denna stads borgerskap borde få yttra sig öfver ansökningen, samt delgaf densamma åt stadens magistrat. Nu bröt stormen först riktigt lös. I inlagan hade städerna vändt sig förnämligast mot rättsgrunden för Stockholms öfvervälde eller dess privilegier.

[1]) V.-N:s städer 1723; V.-B:s 1734. Se för öfr. för ofvanstående Städernas samfälda besvär. Norrl. 1614—1792. R.-A.

bakom hvilka staden alltid plägade söka skydd vid angreppen. De bestredo nu dessas egenskap af orubbligt gällande lag samt uppvisade, att de blott voro gifna och bekräftade tills vidare och med förbehåll för Kungl. Maj:t att efter tidernas omskiftelse få ändra dem. Nu hade en sådan omskiftelse inträdt, som både berättigade och nödvändiggjorde förändringar. Sådana hade också redan förut inträffat, i det Gefle återvunnit sin stapelrätt, och dessa städer sjelfva en gång fått sin seglationsrätt utvidgad, ehuru tillåtelsen senare blifvit återtagen.

Stockholms svaromål härpå är nästan helt och hållet ett enda jäsande vredesutbrott. Städernas petition stämplas deri såsom en »förflugen tanke» och ett »frivolt försök» mot andras rätt, och staden hänvisar till de mångfaldiga framställningar, den redan vid föregående tillfällen haft anledning göra såväl af den skada, de norrländske sjelfva skulle hafva af en ändring, som äfven af den nytta, det allmänna droge af stapelns inrättande i Stockholm för de botniska varorna, till att derstädes såsom i en hufvud- och residensstad till hela rikets nytta maniera den utrikes handeln. Vidare åberopar den sig på kungl. res. af den 16 Dec. 1723 och på regeringsformens 51 § [1]), hvilka båda stadgar staden förmenade »så definiera denna quaestion att den undersåtliga lydnaden intet kunde tillåta någon att tentera en ändring i en så högst nödig och alldeles fastställd sak». Och slutligen kallade den till sitt bistånd sin gamle fiende Gefle, i det den sade, att äfven dess borgerskap borde höras i frågan. Härtill samtyckte också kollegierna och Gefles yttrande är af den 14 Maj 1735. Till sitt innehåll är det naturligtvis en trogen anslutning till hvad Stockholm anfört, men dess tankegång är så äkta merkantilistisk, att den torde förtjena att här anföras. Staden säger: städer hafva fått stapelrätt, på det att de skola förkofra sig och tillväxa till hela rikets nytta. Men om nya stapelstäder anläggas eller gamla uppstäder förses med stapelrätt, så måste detta ändamåls uppnående försvåras. Och när så Gefle ginge tillbaka, hvilka utvägar ville man då utfinna till att fylla det båtsmanshåll, den tull och de kontributioner detsamma utgjort?

Men Gripenhjelm blef icke svaret skyldig. Mot Gefle torde han icke hafva kommit i tillfälle att framställa några anmärk-

[1]) Res. d. 16 Dec. § 45 stadgade, att städernas privilegier icke till »grund och varelse» skulle upphäfvas.

ningar, men emot Stockholm insände han i början af året 1735 en ganska vidlyftig skrifvelse. Först tillbakavisades de hårda anklagelserna såsom sanningslösa och ovärdiga, och sedan gick han saken närmare på lifvet samt utvecklade de skäl, som nödvändiggjorde de onaturliga bandens lossande. Angående sakens rättsliga sida påpekades, att lika litet som Stockholms privilegier och handelsordinantierna kunnat hindra Gefle eller Helsingfors och Fredrikshamn att blifva stapelstäder, lika litet borde de ligga Vesterbottens städer i vägen; isynnerhet som privilegiernas mycket omtalade bekräftelse 1676 uttryckligen skett med förbehåll af att kunna i händelse af behof ändras, hvilket äfven vore meningen med resolutionen af år 1723 och 51 § af reg.-formen.

Dessutom hade handelsordinantian, efter hvilken Stockholms privilegier dock skulle tolkas, aldrig förbehållit hufvudstaden annat än Vesterbottens aflåtliga viktualievaror, som man icke ämnade undanhålla den, men icke sådana produkter, som vid privilegiernas stiftande icke ens voro påtänkte. Och liksom allt det arbete, ständerna visat sig villige att påtaga sig för landsändans förkofran, skulle vara fruktlöst, ifall detta tvång finge fortfara, så vore det ock utan grund, hvad Stockholm anfört om den skada, Vesterbotten skulle lida genom en utvidgad seglation, ty ett enda exempel lärde motsatsen. I Stockholm fick nämligen vesterbotningen betala två t:r tjära för en t:a spanmål; men i Skåne fick man två t:r spanmål för en t:a tjära. Sålunda skulle icke blott de norra utan äfven de södra provinserna vinna på seglationens frigifvande. Vidare funnes i Sverige söder om Stockholm icke mindre än sjutton stapelstäder, fastän denna landsort med undantag af jernet icke på långt när hade så reella exportvaror som Norrland, der dock på 180 mils kust och 70 à 80 mils bredd ingen enda stapelstad funnes. Härigenom hade också händt, att handeln till stor del och till stor tullförlust för Sverige dragit sig öfver Norge och Ryssland. Men funnes en stapel, så vore det att förmoda att icke blott de svenska varorna skulle gå genom den, utan äfven de ryska och norska i betydlig mängd söka sig den vägen ut till verldsmarknaden. Och slutligen om än Stockholm skulle få vidkännas någon förminskning, så borde icke en enda stad kunna uppväga en hel provins. Men betraktade man saken närmare, vore dermed icke så farligt. Såsom närmaste afnämare skulle Stockholm alltid kunna påräkna varor från Vesterbotten med skälig vinst.

ehuruväl den oskäliga måste utebli. Särskildt skulle bräder till jernlastens stufning aldrig tryta, ty det skulle icke löna sig för vesterbotningarne att utreda sina skepp med blott trä, tjära och skinnvaror.

På kollegierna gjorde allt detta likväl föga intryck. Visserligen medgafs, att från Vesterbottens synpunkt sedt, en vidgad handel och seglation skulle medföra stora förmåner. Men denna synpunkt vore för inskränkt, och frågan måste betraktas i dess sammanhang med hela riket samt gestaltade sig då helt annorlunda. Då vore det billigt, att den provins, som egde vigtiga produkter, men ingen lämplig ort till deras utförande, afläte dem till en annan och helst en sådan inrikes stapelstad, som dessförutan icke hade tillräckliga effekter, men likväl till export och import en så lämplig belägenhet, att icke blott dess eget, utan flera och detta de vigtigaste provinsers välstånd enkannerligen berodde af denna stads styrka och välmakt. Vidare vore ett ringa antal på stapelstäderna af nöden, på det att varorna med största fördel måtte kunna afsättas till utlandet, hvilket vore den sida af handeln som skaffade *landet* vinst, emedan köpmannens avans då komme från utländingen, då deremot vid importen hans avans komme från medborgaren och icke gagnade landet. Derför måste noga tillses, innan någon ny stapelrätt meddelas, huruvida rikets exportabla varor förekomma i derför erforderlig mängd.

Detta angående de principer, som böra leda hvarje sund handelslagstiftning. Hvad åter den förevarande frågan vidkomme, så funnes för bibehållande af Stockholms privilegier samma skäl qvar, som bestämt förra regeringar, ty som bergslagen på sista tiderna gått mycket tillbaka, måste det som Stockholm derigenom mist, ersättas genom de botniska produkterna, och särskildt behöfdes trävirket till stufning af jernlasterna. Vore sålunda Stockholms konservering nödvändig, så kunde ingen stapelstad i Vesterbotten inrättas. — Den nytta åter Vesterbotten kunde draga af en ny stapelstad skulle icke uppväga den förlust andra orter måste vidkännas, ty allt kladdande i handel vore skadligt för riket genom det prisfall på den utländska marknaden, som deraf blefve en följd. Ja, i förhållande till värdet af rikets export syntes de redan varande stapelstädernas antal för stort. Detta värde uppgick nämligen ej till mer än $5^1/_2$ millioner d. s.-m., hvaraf Stockholm och Göteborg tillsammans togo $^2/_3$; på de öfriga kom alltså blott ett årligt medelbelopp af 80,000 d. s.-m.

Kollegiernas skrifvelse är af den 10 Juni 1735, och den 4 derpå följande Juli blef den »i anseende till de förebragta starka skälen» af regeringen bifallen. [1])

Men ungefär samtidigt med att städerna inlemnade sin ofvannämda ansökan till Kungl. Maj:t, hade allmogen i Vesterbotten vid riksdagen besvärat sig öfver den ringa betalning, den fick i de botniska städerna för sina egna varor, och det höga pris, som köpmannavaror drogo, samt såsom botemedel mot båda olägenheterna begärt för städerna en vidgad seglation till alla inrikes städer. Petitionen hade upptagits bland allmogens allmänna besvär och i deputationen för dessa föranledt häftiga strider, men på grund af riksdagens nära förestående slut hade på förslag af adeln hela ärendet öfverlemnats till Kungl. Maj:t. Blott borgerskapet resolverade, att ansökningen såsom stridande mot Stockholms privilegier och utfärdade resolutioner icke kunde bifallas (3 Dec. 1734).

Den 5 Juni 1735 blef äfven denna fråga remitterad till kammar- och kommersekollegierna. När då strax derefter Kungl. Maj:ts afslag på städernas likartade ansökan föll, tycktes äfven denna petitions öde vara lätt att förutse. För att likväl om möjligt afvända detta beslöt man att med en ny ansökan hos Kungl. Maj:t understödja den gamla från riksdagen hänskjutna. I sådan afsigt anordnades nu en formlig stormpetition af alla i saken intresserade. Vesterbottens tolf socknar ingingo med nya besvärsskrifter, och till dessa slöto sig städerna såväl i Österbotten och Vesternorrland som i Vesterbotten, hvarjämte alltsammans åtföljdes af understödjande skrifvelser från alla tre landshöfdingarne Frölich, Bjelke och Gripenhjelm.

Innehållet i dessa skrifvelser är naturligtvis väsentligen detsamma som i dem, vi redan haft tillfälle att nämna, och vi kunna derför utan afsaknad gå förbi det mesta deraf. Något torde dock förtjena att närmare beaktas. Det var vid detta tillfälle, som allmogen framstälde det ofvan sid. 108 nämda alternativet om skattens utgörande i persedlar mot en skälig värdering. Af städerna uppträdde Sundsvall med största bestämdhet och eftertryck. Om, såsom staden med dokument ådagalade, densamma förr fått sig seglationsrätt medgifven, så vore sådant nu så mycket nödvändigare, då den allmänna nöden och rikets

[1]) Städernas samfälda besvär. V.-B:s städer 1735. R.-A.

nytta allra mest det fordrade. Genom en sådan friare seglation skulle nämligen, när Stockholm i alla fall fick sitt behof af trävirke, de skoglösa orterna kunna bispringas med tillräckligt förråd af skogsprodukter och nyttiga författningar vidtagas till den skånska spanmålens rensning och torkning samt utskeppning till de norra orterna, hvilket ofelbart skulle lända till många enskildes och hela rikets bästa. Samma tanke eller fördelen af de nordligaste och sydligaste provinsernas kommunikation med hvarandra framhölls äfven af Österbottens städer, som nu i händelse af behof måste hemta sin spanmål öfver land 70 à 80 mil från Viborg. Äfven en annan nödvändighetsvara eller saltet var i Stockholm så oskäligt dyrt, att det 1730 och 1731 der gält 22 d. k.-m. pr tunna, under det att man i Fredrikshamn fått det för 15 à 16 d. k.-m.

Af landshöfdingarnes skrifvelser är den af Frölich insända den utförligaste. Både borgare och bönder, heter det deri, lida gemensamt af inskränkningen, och är det allvarsamt att befara, att allmänt ödesmål blir följden. Ty det var redan så långt kommet, att Stockholmaren föga frågade efter Österbotningens varor, utan denne ofta nödgades sälja dem under inköpspris. Derigenom trycktes varan ner för bonden, och huru skulle man då begära att denne skulle förkofra landets jordbruk, när han med all sin svett och möda knappast kunde lifnära sig. För att upphjelpa landet föreslog derför landshöfdingen dels en allmän refning och skifte af landet, så att hvar och en fick sin egendom afskild och så stor som svarade mot skatten, dels en friare seglation, sådan andra provinser egde den, hvarjämte en stapelstad borde inrättas för provinsen. Härtill rekommenderades framför andra Kaskön, som hade »en makalös situation och en nästan imkomparabel hamn». Genom sådana åtgärder skulle folkmängden tillväxa, åkerbruket utvecklas samt handel och manufakturer, hvartill folket icke vore obeqvämt, uppblomstra.

Det svar, som Stockholm äfven på dessa skrifvelser afgaf, är lika högröstadt som det föregående, samt synes i sin mån kunna bestyrka den äfven eljes gjorda iakttagelsen, att 1600-talets naiva felslut hos 1700-talets merkantilister så småningom öfvergått till medvetna sofismer. Städernas påstående, att privilegierna enligt 1676 års bekräftelse samt 1723 års resolution kunna förändras, mötes med den invändningen, att sådant är omöjligt, eftersom det är bevisadt (i förra betänkandet), att en

dylik ändring skulle skada Stockholm och riket, men Kungl. Maj:t utfäst sig att stadga det, som kunde lända till Stockholms och rikets nytta. Vidare, om i Karl XI:s tid, då Stockholm var rikare än nu, dylika ansökningar af städerna blifvit afslagna, vore sådant så mycket mer nu af nöden, och det vore intet skäl att på en gissning till andra orter förlägga rikets export, som med dess fördel bedrefs i Stockholm. Och slutligen som Stockholm de jure bestrede uppstädernas och allmogens ansökning, vore en quæstio de utili opassande, emedan privilegiifrågor icke kunde afgöras efter den grunden.

På dessa skrifvelser bygde nu kollegierna sitt betänkande till Kungl. Maj:t. Att ett dåligt tillstånd herskade kring Botniska vikens stränder förnekades icke, och hade dessutom äfven på annat sätt af de maktegande erkänts. Men som allmogen sjelf egde rätt att segla till Stockholm med sin afvel, och städernas borgerskap, för hvilka en ökad seglation dock söktes, förklarat sig nöjdt med att alla viktualievaror förbehöllos Stockholm, så kunde deras bundenhet vid densamma icke vara så förderflig, och förvisso för allmogen vida mindre hotande än den föreslagna inskränkningen i borgerskapets antal och handelns öfverlemnande åt några få.[1]) Till sina rior kunde Skåningarne få timmer från närmare håll än Botniska vikens stränder, liksom Vesterbotten hade vigare att hemta sin spanmål från Österbotten än från Skåne, hvars åkerbruks upphjelpande för öfrigt kräfde vida större konst och möda än hvad städernas förslag innehölle. Dessutom hade kollegierna i sitt förra betänkande visat, att samma skäl som fordom föranledt Stockholms privilegierande, ännu förefunnos. Och som det var uppenbart för alla, att Stockholm utsträckt sin segelfart vida längre än någon annan ort i riket, så följde, att det verkligen tillskyndat landet stor fördel, och att man vunnit ändamålet med handels- och stapelvarornas inskränkning till vissa orter eller magasiners inrättande att vid påkommande behof hafva att tillgå, samt att hindra allt kladdande och varornas spridande genom många händer. Genom den nu härigenom uppstående varutransporten till och från stapelorten lifvades den inre rörelsen, tilltoge skepps-

[1]) För att förekomma de ständiga klagomålen från uppstäderna öfver dålig handel och omöjligheten att berga sig hade man nämligen på 1730-talet fallit på den idéen att anställa en undersökning med borgerskapet och utmönstra dem, som kunde anses för »öfverflödiga», på det att de qvarvarande sedan skulle kunna så mycket lättare reda sig.

byggerierna och försåges landet med sjödugligt folk. Dessutom hade kronan ett direkt intresse att bibehålla Stockholm vid dess nuvarande förmåner, ty aftoge staden, så skulle också staten gå miste om stora inkomster, utan att man kunde se, huru och hvar man skulle kunna få dem ersatta. Den öfverklagade billigheten åter på alla den botniska landsändans produkter berodde ingalunda på Stockholm, utan dess grund borde rättast sökas i dylika varors ringa pris utrikes. Men som äfven de öfriga stapelstäderna måste hafva känning af detta, så förfölle de norrländskes påstående, att de skulle få bättre betaldt, om de fingo segla till dem. [1]) Något tillstyrkande till ansökningen kunde sålunda icke komma ifråga. — Äfven detta betänkande, som är af den 25 Nov. 1737, blef af Kungl. Maj:t bifallet på våren 1738, och sålunda ledde hela ansökningen åtminstone omedelbart icke till något gynsamt resultat. Tvärtom fingo merkantilisterne genom dessa kollegiernas båda skrifvelser en stödjepunkt, kring hvilken de kunde samla sig, och ur dessa hemtade de också för framtiden en stor del af de skäl, de använde i striden.

Men frågan om den vidgade seglationen var dock af sådan art, att hon icke kunde dö, och de framstälda skälen äfven sådane, att de åtminstone på längden måste göra verkan. Äfven var allmogens understöd en sak af stor vigt. Dess förnyade yrkande på stapelstadsfrihetens införande år 1738 ledde visserligen icke till något resultat, men 1741 den 1 Sept. utfärdade Kungl. Maj:t en resolution på »riksens allmoges allmänna besvär», hvarigenom städerna i Vesternorrland, Vesterbotten och Österbotten berättigades att med trävirke »till byggnaders och riors inrättande» segla till Skåne och Östergötland för att hemta spanmål, hvilket sålunda är den första eftergiften under Frihetstiden. [2])

Sedan står visserligen utvecklingen stilla under mer än tjugu år, om man blott ser på yttre resultat. Men krafterna arbetade dock i det tysta, och de liberalare idéerna utbredde sig småningom alltmera genom den alltjämt fortgående diskussionen af frågan såväl vid riksdagarne som annars.

[1]) I viss mening är detta sant. Genom produktplakatets följder blefvo nämligen frakterna vida drygare än förut. Men när man då icke kunde lägga denna skilnad på utländingen, så måste den utjämnas genom ett lägre inköpspris på exportvarorna. Af liknande skäl var det också, som importvarorna, framför allt saltet, måste draga ett drygare försäljningspris än förut.

[2]) Modée III: 1714.

Efter kriget på 1740-talet, genom hvilket Fredrikshamn gick förloradt, sökte Uleåborg att få dess stapelrätt öfverflyttad på sig, emedan varorna från det rika Savolax icke kunde föras till Åbo eller Helsingfors utan genom det ryska området, och af städerna vid Botniska viken Uleåborg var den lämpligaste för exporten från denna provins. Samma år (1743) var i den finska deputationen fråga om att med stapelfrihet förse det ofvannämda Kaskö, dit Vasa borgerskap förklarat sig i sådan händelse villigt att flytta. Förslaget blef visserligen om intet genom inbördes afund de finska städerna emellan, men den finska deputationen fortfor allt framgent att vara den härd, der frågan diskuterades och intresset för densamma hölls vid makt. För år 1747 finnes bland dess handlingar ett märkligt dokument af vice borgmästaren i Vasa Henrik Pipping, samme man som 1749 så ifrigt uppträdde mot bondeseglationen. Aktstycket utgör hufvudsakligen en vederläggning af kammar- och kommerse-kollegiernas betänkande af den 10 Juni 1735 samt löser sin uppgift på ett synnerligen lyckligt sätt. Men som redan en annan författare omständligt redogjort för detsammas innehåll torde det här kunna förbigås, så mycket hellre som dess väsentliga tankar i alla fall återkomma nedanför. [1])

Äfven deputationens eget betänkande för samma år 1747 går i afgjordt liberal riktning. Visserligen fattar den sin uppgift att upphjelpa landet först och främst såsom liktydig med landsbygdens höjande i ekonomiskt afseende, i hvilket syfte också en mängd åtgärder föreslås. Men den fäster dock äfven uppmärksamheten derpå, att till detta måls vinnande fordrades också en lättad och vidgad handelsgemenskap med andra orter, hvilken fråga ytterligare utvecklades i ett i sammanhang dermed utfärdadt specielt betänkande. Detta aktstycke har visserligen icke kunnat återfinnas, men deputationens förslag blefvo föremål för ett utlåtande af landshöfdingen Piper i Österbotten af d. 3 Maj 1750, deri denne lifligt instämmer med deputationen. Han ville ej uppehålla sig vid, huru mycken frisk luft och rörelse städerna skulle få, »som nu försmäktade under Stockholms lås och nyckel och i sin vanmäktighet sprattlade», ej heller huru de skulle uppfyllas af förmögne och förnuftige köpmän, de der

[1]) Palmen, den svensk-finska handelslagstiftningen från Gustaf Vasas regering till 1766. Sid. 164 och ff.

till sin handels beqvämare lopp skulle gifva provinsens invånare anledning till allehanda näringsfång, utan blott fästa sig vid, att provinsen på 60 mils kust icke hade en enda stapelstad, utan invånare måste åt Stockholmaren både bygga fartyg och skaffa varor att vinna på. Visserligen sade man, att stapelstadsförmånen skulle bli gagnlös, emedan isgången hindrade skeppens tillräckligt tidiga utlöpande om våren, men anlades, som förr begärts, en stapelstad vid Kaskön, så vore det ovedersägligt, att man derifrån kunde utkomma lika tidigt som ur Stockholmsskären, hvarför landshöfdingen icke kunde annat än förorda denna orts förseende med stapelrätt. Trots allt detta och äfven andra bemödanden kunde likväl ingenting annat utverkas, än att Kungl. Maj:t i sitt svar på allmogens riksdagsbesvär d. 29 Juni 1752 lofvade att angående frågan om en stapelstad vid Kaskön eller någon annan ort sig framdeles närmare utlåta.

Men äfven från ett annat och alldeles oväntadt håll hade uppstädernas sak rönt understöd, och en stapelstads anläggande vid Botniska viken kraftigt förordats. När efter partihvälfningen vid 1738 års riksdag maktens nya innehafvare började umgås med krigiska planer mot den östra grannen, blef också frågan om ordnandet af Finlands försvar ett ärende af stor vigt. I den plan dertill, som af generalbefälhafvaren i Finland Löwen blifvit uppgjord, ingick äfven anskaffandet af en skärgårdsflotta i Botniska viken, för att händelserna från tiden närmast efter Karl XII:s död icke skulle kunna upprepas. För dennas förvarande ansågs en befästad hamn med en derinvid liggande stapelstad af nöden. Tillfället var gynnande och man beslöt att begagna det för att om möjligt få denna förlagd till Österbotten. Inför defensionsdeputationen, som handlade försvarsplanen i dess helhet, uppträdde Österbottens landshöfding Frölich med begäran om flottans och sålunda äfven en stapelstads förläggande till ofvannämda Kaskö hamn. Till gengäld för en slik förmån erbjöd han dessutom å städernas vägnar lefverandet till kronan af en bil- och bolfärdig galer från hvarje stad i provinsen. Förslaget upptogs af deputationen gynsamt, och trots några invändningar, att trävaror till jernlasternas stufning med mera torde kunna komma att fattas Stockholm, beslöts att göra en framställning i ämnet till Sekreta utskottet, hvaraf defensionsdeputationen var en afdelning. Men innan detta hann ske, lyckades Stockholms vänner få öfverhanden, och det hela afstannade utan

några följder. [1]) Tanken på en skärgårdsflotta och en för dess förvarande anlagd stapelstad vid Botniska viken dog dock icke ut, utan användes äfven framdeles såsom ett argument å den liberala sidan. — Äfven vid riksdagen 1747 var stapelstadsfrågan på tal, väckt af militära kretsar, denna gång af ekonomiska anledningar. Genom det låga priset på räntepersedlarne samt landets aftagande odling hade nämligen det indelta krigsbefälet i Österbotten sett sig nödsakadt att i sina besvär fästa uppmärksamheten på den ekonomiska fara, som sålunda hotade detsamma, och att till densammas aflägsnande begära en stapelstad för provinsen. Som man kunde vänta, ledde denna ansökan likväl icke till något lyckligare resultat än alla öfriga dylika samt blef i April nämda år af Kungl. Maj:t afslagen. [2])

Sålunda skred frågan om vidgad handel och seglation för de botniska landen under hela 1740-talet icke fram från den punkt, som den redan vid dess början uppnått. Under det derpå följande decenniet hann man ej heller längre, ja frågan synes under den tiden nära nog hafva alldeles legat nere. Härtill torde orsaken kunna sökas hufvudsakligen i två omständigheter, dels i den ofvannämda resolutionen af 1752, som kunde ingifva något hopp och till hvilken man i händelse af behof kunde hänvisa, dels och ännu mer i den omständigheten, att de politiska hvälfningarne nu hade satt hattpartiet i obestridd besittning af makten. Till detta partis förnämsta medlemmar hörde nämligen en stor del af Stockholms största och rikaste grossörer; och såsom ett tredje skäl kan nämnas den omständigheten, att frågan om bondeseglationen nu som ifrigast afhandlades samt i främsta rummet tilldrog sig uppstädernas uppmärksamhet.

Men om än arbetet för frihetens sak hos regering och riksdag hade öfvergifvits såsom lönlöst, hade man icke derför gifvit densamma alldeles förlorad. Med alla sina brister hade dock Frihetstidens samhällsskick den förtjensten, att det gaf tillfälle och anledning åt en hel mängd folk att tänka och yttra sig i riksvårdande angelägenheter vida mer än förr. Det lider intet tvifvel, att mången riksdagsman, som i Stockholm hört den vigtiga frågan afhandlas samt skälen för och emot framställas, deraf föranledts att sjelf tänka i ämnet, funnit sin egen hemort ofta

---

[1]) Palmén, anf. arb. sid. 158 ff.

[2]) Borgarst:s prot.-utdr. 20 Maj 1761.

nog tryckas af likartade olägenheter samt meddelat sina ståndsbröder sina tankar. Långsamt men säkert ökades antalet af dem, som tänkte i allmänna värf, och på samma gång som insigten i handelns och näringarnes väsen alltmer klarnade, spred sig uppfattningen af den botniska landsändans tvång som en orättvisa och ett förtryck mot riket i dess helhet i allt vidare kretsar. Ingenstädes kunde utvecklingen i denna riktning vara starkare än inom de botniska länderna sjelfva, och inom dem åter måste den blifva starkast i Österbotten. Ty provinsen var försedd med rika naturliga hjelpkällor, som på grund af de rådande missbruken måste ligga obegagnade, medan befolkningen både frös och svalt samt äfven gick tillbaka i antal. I enskilda samqväm och offentliga sammankomster afhandlade man sin ställning, upptäckte nya argument mot sin förtryckare samt gaf de gamla en klarare och mera bindande form. Sålunda utbildade sig generation efter generation en ständigt växande fond af nationalekonomiska insigter, och det är icke någon tillfällighet, att Frihetstidens största man på detta område fostrats i Österbottens bygder. Såsom den första mera mogna frukten af denna utveckling kan man anföra Pippings ofvannämda memorial. Dock efterföljdes detta icke af någon anmärkningsvärdare lifsyttring förr än i början af 1760-talet, då seglationsfrågan i tryckta memorialer och andra skrifter sattes under en liflig debatt inför den upplysta allmänheten på samma gång, som striderna om densamma i sammanhang med hattpartiets numera vacklande ställning väcktes till nytt lif vid riksdagen. Bland de författare, som sålunda uppträdde märkas särskildt Per Stenhagen och Klas Vilhelm Grönhagen [1]) samt framför alla Anders Chydenius. Stenhagen och Grönhagen uppträdde redan 1761, Chydenius åter först 1765 egentligen för att svara på de af borgarståndet vid föregående riksdag anförda skälen mot nya stapelstäders anläggande vid Botniska viken.

Den 9 Mars 1761 hade nämligen bondeståndet för sin del med bibehållande af seglationsrätten för den dertill berättigade allmogen beslutit tre nya stapelstäders inrättande i Österbotten. Protokollsutdrag härom afgick till presteståndet och adeln, men icke till borgarståndet. Förslaget mottogs gynsamt. Presteståndet, inom hvilket redan vid föregående riksdag tanken på

[1]) Bådas skrifter refererade af Palmén, anf. arb. sid. 171 och f.; den förres dessutom äfven af J. W. Arnberg, Frihetstidens politiska ekon. sid. 241.

stapelstäders inrättande vid Botniska viken framkastats såsom enklaste utvägen att komma till rätta med den eljes hardt när olösliga frågan om bondeseglationen i samma farvatten, samtyckte med beredvillighet d. 30 Mars till bondeståndets protokollsutdrag, liksom den 25 Maj till ett memorial af riksdagsfullmäktigen i borgarståndet från Hernösand, Kiörning, om två stapelstäders inrättande äfven på den svenska sidan [2]). Adeln åter dröjde visserligen hela sommaren med sitt svar, men den 22 Sept. förekom frågan till slutligt afgörande. Först upplästes Grönhagens ofvannämda och sedan tryckta memorial, som icke litet torde hafva bidragit till utgången, eller att alla fem stapelstädernas inrättande bifölls utan någon större meningsskiljaktighet.

Såsom bifallen af tre stånd, borde frågan alltså nu vara afgjord, och ingenting annat återstå än beslutets expedierande till Kungl. Maj:t för vinnande af verkställighet. Men sådant blef icke förhållandet, och det sätt, hvarpå borgarståndet d. v. s. stockholmarne och hattpartiet lyckades undertrycka det en gång fattade beslutet, torde förtjena en närmare betraktelse.

Första underrättelsen, om hvad som var i görningen, mottog borgarståndet d. 2 April, då talmannen upplyste ståndet om såväl bondeståndets protokollsutdrag som om preseståndets dertill meddelade bifall. Genast uppstod en allmän harm och ovilja, visserligen icke emot sjelfva saken, ty derom talade man ännu icke, men så mycket mer emot formen. Emedan ärendet var en privilegiifråga, påstod borgmästaren Renhorn, borde det hafva gått genom urskilningsdeputationen. Men som det nu var behandladt, måste det väcka söndring i sinnena och ingifva borgarståndet allvarliga farhågor för framtiden. Slutet blef, att en deputation skulle afgå till de öfriga stånden för att begära del af böndernas protokollsutdrag, och att målet måtte få hvila, till dess borgarståndet hunnit yttra sig deröfver. När något svar härpå icke afhördes, måste man gå ett steg längre, och den 20 Juli afsändes till medstånden ett utförligt protokollsutdrag, som bestred det tagna beslutets giltighet. Efter en historisk inledning, som ådagalade, hurusom de botniska städerna visserligen i forna tider egt en vidsträcktare seglation, men att nödvändigheten också bjudit föregående regeringar att deri göra inskränk-

[1]) Hernösand och en i V.-B.

ningar, hvilka inskränkningar trots upprepade ansökningar om deras upphäfvande det sedermera städse ansetts nödvändigt att bibehålla, framhölls särskildt, att nuvarande regering 1747 afslagit en ansökan om en stapelstad i Österbotten och 1752 på en dylik ansökan af allmogen förklarat sig vilja framdeles deröfver yttra sig. Då sålunda frågan dels blifvit afslagen, dels berodde på Kungl. Maj:ts vidare besked, kunde borgarståndet icke förstå, huru den nu kunnat hos ständerna icke blott upptagas, utan äfven på blotta föregifvanden utan iakttagande af vederbörliga formaliteter och särskildt utan att borgarståndet haft tillfälle att deröfver yttra sig, bifallas. Och fann borgarståndet detta så mycket mer sällsamt, som ansökan stred direkte mot hela den bestående ordningen, sådan den var uttryckt i åtskilliga städers privilegier, allmänna stadgar och framför allt i 1617 års handelsordinantia, hvilken i hithörande frågor alltid betraktats som en grundstadga, hvarefter allt annat bort lämpas.

Den anledning eller åtminstone rättighet till beslutet, som kunde tyckas innehållas i regeringsformens § 51, vederlade borgarståndet genom § 45 i resolutionen af 1723, deri det lofvades, att städernas privilegier icke till »grund och varelse» skulle ändras. Finge nämligen de botniska uppstäderna stapelrätt, så vore derigenom andra stapelstäders privilegier väsentligen rubbade och sålunda ofvannämnde § 45 kränkt. Och emedan vidare städernas privilegier också voro borgarståndets privilegier, så strede det tagna beslutet äfven emot den försäkran om sina privilegiers orubbade bibehållande, som ständerna i riksdagsordningens § 17 gifvit hvarandra. Och, tillägger ståndet varnande, blifva privilegier, som ständer så heligt lofvat hvarandra att skydda, icke säkrare än att de få af någon påtalas, klagomålen immediate upptagas och afgöras, innan vederbörande och i synnerhet det ståndet, frågan gäller, fått yttra sig, då måste säkerheten och rättvisan stanna i oriktighet, den ena länken efter den andra i enighetskedjan brytas. Derför fordrade sjelfva nödvändigheten, att man icke finge draga någons välfångna rätt under fråga, utan att hvar och en måtte få trygga sig vid lag och privilegier samt i sådane mål, der tvist kunde ega rum, vid en lagligen utstakad rättegångsordning.

Den verkan, borgarståndet afsett med allt detta, uteblef dock fullständigt. Icke ett enda stånd gaf något svar på skrifvelsen, och adeln fattade till och med efter densamma sitt ofvan-

nämda beslut af den 22 Sept. Den 2 Okt. kom derför till standen ett nytt protokollsutdrag från borgarne, som ånyo fordrade de fattade beslutens återgång, och i hvilket sakens praktiska sida företrädesvis framhölls, sedan det förra uppvisat dess juridiska. Såsom högsta norm för all ekonomisk lagstiftning uppsattes det allmänna bästa, hvarefter man vid näringarnes anläggning och fördelning måste rätta sig, så att alla samhällets delar gemensamt bidroge till hela rikets upprätthållande, så vida icke hela staten skulle blifva ett skuggverk, som vid minsta rubbning skulle sakna sin väsentliga styrka och omsider af sig sjelf förfalla.

Enligt denna grundsats, fortfor borgarståndet, vore det nu som de norra provinserna hade blifvit förklarade skyldiga att lemna sina exportartiklar till Stockholm, bland hvilka viktualierna behöfdes för bergslagens »försörjande» och skogsprodukterna för stufningen vid utförseln af det från samma bergslag kommande jernet: en anordning, hvars ändamålsenlighet ytterligare bekräftades af den omständigheten, att Stockholm var en stor och rik stad och det vore en känd sak, att samma styrka i kapital och folkmängd samlad på ett ställe i handeln kunde uträtta mer, än om den vore spridd på en större yta. Blefve återigen den föreslagna stapelrätten beviljad, så vore det sannolikt, att de nya stapelstäderna på grund af så väl sin aflägsenhet som andra orsaker icke skulle i allmänhet kunna sträcka sin segelfart utom Östersjön och sålunda hansestäderna än en gång kunna blifva stapelorten för den svenska handeln.

Vidare ginge det i allmänhet icke an att sända ut enbart trä eller tjära, utan skeppsladdningarne måste sorteras med flera olika slags varor, hvartill de norrländske icke hade läglighet. Derför måste följden blifva, att de skulle öfverfylla marknaden med skogsprodukter både sig sjelfva och riket till skada. Och när nu Stockholm ej längre hade de norrländska varorna att underhjelpa jernutförseln med, så skulle man antingen nödgas att upphöra med den stora export till vestra Europa och Medelhafsländerna, som hufvudstaden nu bedref, eller också måste jernet här hemma säljas för åtskilliga daler pr skॡ billigare, och sålunda bergslagen, på samma gång som den beröfvades de norrländska viktualievarorna, tvingas att bära en nedsättning i priset på sina egna produkter.

Följden af allt detta kunde åter icke blifva annan än delsden, att Ryssland, som redan var en farlig medtäflare i jern-

handeln, skulle få ett alltför afgjordt öfvertag, och dels att Holland skulle tränga sig emellan samt afbryta våra förbindelser med vestra och södra Europa, samt äfven tillintetgöra den vidsträckta och lönande frakthandel, Sverige nu idkade. Slutligen blefve det, äfven om man medgåfve möjligheten för kronan att lika riktigt som hittils utfå sin tull af de utgående norrlandsvarorna, i alla fall nödvändigt att i de dåvarande penninge- och folkfattiga tiderna inrätta icke mindre än 5 nya tullkamrar. På grund af alla dessa synbara olägenheter, som ofelbart skulle följa på den sökta stapelrättens meddelande, hoppades borgarståndet, att medstånden skulle finna skäligt återkalla sina beslut i frågan, så mycket mer, som städerna redan i alla för dem nödiga hänseenden åtnjöto delaktighet i seglationen, ett tillägg, hvarmed man syftade på den alla uppstadsborgare i riket medgifna rätt att med stapelstädernas borgerskap dela och reda i skepp.

Af de särskilda stånden mottogs detta protokollsutdrag på ganska olika sätt. Adeln yttrade sig först samt tillbakavisade med stolthet i ett protokollsutdrag af den 26 Okt. borgarståndets uppmaning att taga tillbaka sitt en gång fattade beslut, under förklaring, att städernas olika fri- och rättigheter på intet vis kunde erkännas för något stånds privilegier. Tvärtom voro de alldeles af den natur att enligt Regeringsformens § 51 kunna efter tidernas omskiftelse förändras, och vidare måste man mer tänka på en hel provins med 200 mils kust och många tusen invånare än på en enda stad; i all synnerhet, som hela riket dessutom skulle hafva gagn af den ifrågavarande förändringen. — I bondeståndet åter, der ärendet förekom d. 5 Nov., fick det en helt annan utgång. För att inverka på beslutet hade man tillstält det så, att under öfverläggningarne underrättelse kom från borgarståndet, dels att ett bondeståndets protokollsutdrag om augmentshemmans skatteköp bifallits, och dels att frågan om bondeseglationen var under öfverläggning och hade god utsigt att gå igenom. Derjämte uppträdde den bekante Jon Bengtsson och andra från det inre landet samt från Stockholms län med förklaring, att de visserligen vid riksdagens början, då stapelstadsfrågan först afhandlades, tyckt stapelstäders anläggande vid Botniska viken skola vara ett godt medel till landsändans upphjelpande. Men vid närmare eftersinnande och i synnerhet efter afhörandet af borgarståndets senaste protokollsutdrag hade de

nödgats ändra tankar samt insågo nu, att den begärda friheten skulle mycket skada Stockholm, bergslagen samt flera andra städer och orter, som voro vana att af Stockholm få sitt lif och sin rörelse. Vid voteringen röstade icke dess mindre pluraliteten för bibehållande af det gamla beslutet, och man måste hjelpa sig genom en oärlighet. 73 hade röstat *ja* eller för bibehållandet af det gamla beslutet och 53 *nej* eller för det nya förslaget, att ärendet skulle öfverlemnas till Kungl. Maj:ts utredning för att derefter än en gång förekomma hos ständerna, och »således», sade man, hade med 73 *nej* detta senare förslag antagits.

I presteståndet gaf protokolls-utdraget anledning till en rad af synnerligen långvariga och invecklade öfverläggningar. Då ärendet första gången den 5 Okt. föredrogs af ärkebiskopen, var det visserligen ingen, som förordade ett återtagande af det en gång fattade beslutet, och öfverläggningen förklarades både af talmannen och öfriga, som yttrade sig, blott kunna gälla huruvida påskriften på löparen skulle åtföljas af ett svar till borgarståndet eller icke. Men småningom ryckte man fram steg för steg, tills slutligen d. 2 April 1762 monopolets vänner kunde af ståndet utverka ett beslut, som visserligen formelt fasthöll vid det en gång tagna, men tillika hänsköt till Kungl. Maj:t att bestämma, när och hur det skulle träda i verkställighet. — På den liberala sidan kämpade superintendenten Körning, prosten Mathesius och framför andra prosten Serenius jämte åtskilliga andra, under det att motsidans talan fördes af superintendenten Lütkeman, biskop Halenius, prosten Hiortsberg och andra.

Uppslaget till diskussionen gafs af prosten Hiortsberg, som i beslutets ofullkomliga och i många stycken icke utarbetade skick fann en anledning att beledsaga det med några stadganden om de närmare detaljerna, som till rikets nytta kunde behöfvas. Häri instämde hofpredikanten Grunnerus, yttrande farhågor dels för jernhandeln, om Stockholm skulle beröfvas de norrländska trävarorna till jernlasternas stufning, och dels att hansestäderna än en gång skulle bemäktiga sig den svenska handeln. Yrkade derför att »quæstio, an» skulle anses afgjord. men »quæstio quomodo» öfverlemnas till Kungl. Maj:t.

På motsatta sidan framhöll superintendenten Körning och andra, att afsigten med ansökningen blott var att skaffa de norra provinserna tillfälle att utan omväg och tvång få det de behöfde, framför allt salt och hampa. Skulle städerna illa bruka

sin frihet och hitta upp några egennyttiga och för andra undersåtar skadliga handelsprinciper, och skulle magistraterna icke förhindra det, hade man ju Kungl. Maj:t att stäfja dylika tilltag, och vid nästa riksdag kunde ständerna återtaga den gifna friheten. Men allmogen måste befrias från nödvändigheten att köpa en t:a salt med sex tolfter bräder och ändå vara underkastad sträng vräkning. Beslutet vore både rättvist och nödvändigt, ty Stockholm skulle på intet sätt skadas deraf, men de botniska provinsernas utveckling mäktigt främjas af stapelfriheten, då de den förutan på intet vis skulle kunna arbeta sig upp ur sitt elände.

Till sist framstälde ärkebiskopen ett förmedlingsförslag af innehåll, att ståndet vidblefve sitt beslut, men att vissa deputerade af hvart stånd och från vederbörande städer skulle utses att taga i öfvervägande, huru den nya handeln borde inrättas, och sedan kommersekollegium och manufakturkontoret blifvit hörda, till ständerna inkomma med sitt betänkande, hvilket förslag enhälligt antogs (5 Okt.).

Sedan derefter den 12 Okt. ett ytterligare sammanträde hållits, vid hvilket man dock blott tvistade om sättet för expedierandet af förra sammanträdets beslut, uppträdde Serenius d. 16 med ett väl skrifvet diktamen till protokollet för att om möjligt hindra den hotande undfallenheten för borgarståndet och hattarne. Först vederlades de konservativas invändning, att Stockholm och mälartrakterna skulle komma att lida brist på nödigt virke, genom en hänvisning på den botniska exportens ofantliga belopp i jämförelse med importen till samma provins, hvilket gjorde dess bestridande med blott botniska skepp omöjligt; hvarför det mesta fortfarande skulle komma att gå öfver Stockholm. Men äfven om Stockholm skulle blifva lidande, kunde det först erkännas vara skadligt för riket, när det vore bevisadt, att ingen annan ort hade en motsvarande förmån. Ty om ingen seglade till Stockholm, utan t. ex. alla till Slite på Gotland, så vore landet icke skadadt, »så länge Gotland hörde Sveriges krona och ej Sören Norrby till». »Tvärtom», fortfor talaren med stigande värme, »är det just Stockholm, som skadar riket; ty aldrig har det varit större brist och dyrhet på salt än nu. Den dag i dag är rifver sanningen af denna sak, då norrländingarne måste fara hem utan salt och andra nödtorfter, hvarigenom fiskerierna blifva öde och lapska handeln drar sig

till Norge och Ryssland. — — — Den handel är nyttigast för riket, då köpmannen köper sin vara för bästa pris, för henne för billigaste frakt och säljer henne, der hon gäller mest. Hur står det nu till med norrländingar och stockholmsbor i detta fall? Norrländingen hugger stocken på egen skog, sågar den på egen sågqvarn, för brädet i eget skepp, som han timrat af eget virke och tjärat med egen tjära. Den ene redaren är repslagare, den andre brygger och bakar matsäcken, en tredje är skeppare. styrman eller matros och hans pojke är kajutpojke, och de lefva alla af hård kost. Stockholmaren åter måste köpa allt, lega dyrt folk och hålla styft kosthåll, ty annars rymmer besättningen. Derför vinner norrländingen mer på sin export och kan lemna returvarorna till bättre pris, fiskerierna och dermed riket till vinst. Ty då stockholmaren förtjenar mindre på exporten. måste han taga igen det på importen». — —

»Så vackert och rätt» detta än var, kunde det likväl icke, såsom kyrkoherden Kloth ironiskt erinrade, verka något upphäfvande af det fattade beslutet; men dock resolverades, att om den vid sammanträdet d. 5 föreslagna deputationen icke inom 5 veckor inkomme med betänkande, ståndet skulle vidblifva sitt gamla beslut. Och när sedan den utsatta tiden lupit till ända, utan att ett dylikt betänkande inlemnats, beslöt ståndet verkligen d. 26 Nov. att upprätthålla besluten af d. 30 Mars och 25 Maj.

Men nu började det lida mot tiden för julferierna, och en mängd ledamöter af ståndet reste hem, sedan de åtminstone under hand försäkrat sig af sina qvarvarande medbröder, att intet af vigt skulle företagas före helgen. Borgarståndet synes då hafva velat begagna tillfället att om möjligt skrämma fram ett gynsamt svar. Den 5 Dec. afgick ett dundrande protokollsutdrag, som i skarpa ordalag framhöll det lagstridiga och opassande sättet för det öfverklagade beslutets fattande. »Sätter», yttras det slutligen, »den förklaring på stapelstadsprivilegier, som i presteståndet yttrats, att de äro vissa städers, men ej ståndets privilegier, så blir i Sverige ej mer än ett stånd, som eger privilegier. Presteståndets privilegier äro ledamöterna emellan mer skilda än borgarståndets både med afseende på de olika graderna och på olika trakter af landet. Skulle de alla lämpas efter en viss landsort, så blefve visst många lidande, än mer om de skulle rättas efter hvars och ens åsigt om skälig utkomst i förhållande till arbete. Då kunde hända, att en kaplan, som har vid sin

annexkyrka lika så mycket arbete som pastor vid moderkyrkan, borde i inkomster dela jämnt med denne eller sjelf blifva pastor i sitt annex. Och om skäl mot privilegier finge anföras, så syntes det vara mera skäl att fästa afseende på en hel menighets beqvämlighet än på en enda prestmans och sålunda dela för vidsträckta pastorat, hellre än att socknemännen skulle ha flera mil till kyrkan eller få gudstjenst blott hvar annan eller hvar tredje söndag. — — — — — — — — — — — — — — — Om möjlighet vore, att inrätta flere stapelstäder, skulle borgarståndet icke dröja både att föreslå sjelfva saken och ge anvisning på orterna, men som saken nu står, måste ståndet begära att presteståndet ger ett önskligt svar före julferierna, på det privilegiers helgd och vänskapen mellan stånden måtte blifva bevarad». —

Detta var oförblommeradt språk, och en märkbar oro för hvad komma kunde visade sig också vid presteståndets sammanträde d. 12 Dec. Men den oförfärade Serenius bäfvade icke. Det vore sensibelt, sade han, för ett helt stånd att taga igen sitt beslut och allra sensiblast att göra det för borgarståndets hot. De voro för gamla och ärliga män att behöfva tåla, det några småstadsborgmästare kommo in och läste upp sina kommentarier öfver deras privilegier, liksom stode det i deras välbehag, huruvida presterna skulle få behålla sina pastorat eller nödgas dela dem med sina kapellaner. — Något svar blef ej heller denna gång gifvet.

Men då frågan ånyo förekom den 29 Mars 1762, var stämningen en helt annan [1]). Monopolets anhängare hade nu öfverhand. Biskop Halenius yttrade, att man icke fick undra på om borgarståndet toge det ömt, när städernas privilegier hotades, samt visade nödvändigheten att fara varligt med tredje ståndet i en tid, då både adel och allmoge röjde benägenhet att göra intrång på presteståndets rättigheter, hvilka försök borgarståndet förutan icke torde kunna motas. Äfven andra talare uppträdde på samma sida, och man medgaf till och med nu, hvad man förut förnekat, att borgarståndet egde privilegier, fastän adelns och presternas voro de förnämsta, samt att de nya stapelstäderna ofelbart skulle skada riket. Åt motsidans invändningar

[1]) Möjligen hade nu några af de »många tunnor guld», Chydenius i sin sjelfbiografi uppgifver såsom använda i stapelstadsfrågan vid denna riksdag, nu bekommits och börjat göra verkan.

egnades ingen uppmärksamhet, och den 2 April fattades utan någon vidare diskussion ståndets ofvan angifna definitiva beslut.

Strax härpå affärdades till regeringen en expedition om denna sak i öfverensstämmelse med bondeståndets beslut, och sålunda hade man vunnit sitt mål, ty på regeringen var man säker, och den svek icke heller förhoppningarne. Till att börja med tog den sig dock en rundlig betänketid, och först den 11 Juni 1765 föll beslutet af innehåll, att ansökningen om de nya stapelstädernas anläggande icke kunde beviljas, och det af tvenne skäl, dels emedan landsändans produkter voro för obetydliga att derpå grunda någon exporthandel, och dels emedan de voro af den art, att någon förökning af deras mängd icke vore önskvärd eller för riket gagnelig.

Dessförinnan hade dock åtskilligt inträffat, som förde frågan in i ett nytt skede och gjorde den nämda resolutionen betydelselös. På våren samma år hade nämligen först Chydenii ofvan antydda skrift »Vederläggning af de skäl, hvarmed man söker bestrida de Öster- och Vesterbotniska samt de Vesternorrländska städerna fri seglation», utkommit, och tillika hade riksdagsmannen i borgarståndet för Öregrund, Matthias Söderman, inlemnat i sitt stånd en ansökan om friare seglation, om hvilken ansökan sedermera sjöuppstäderna i allmänhet förenade sig under yrkande af dels en fri inrikes, dels en fri utrikes seglats jemte åtnjutande af stapelrätt. Chydenii afhandling väckte ett oerhördt uppseende och måste genom den klara och skarpa belysning den gaf frågan icke obetydligt hafva bidragit att vrida vapnen ur händerna på monopolets försvarare vid riksdagen. Skälen emot stapelfrihetens meddelande sammanför författaren i två hufvudgrupper: de som skola bevisa, att derigenom den allmänna säkerheten sättes i äfventyr, hela borgarståndets och samtlige städernas välfångna privilegier i gemen kränkas, men de andra stapelstädernas privilegier i synnerhet till sin grund och varelse alldeles kastas öfver ända, och de som skola ådagalägga den föreslagna friheten vara riket i gemen, kronan, Stockholms stad och bergslagen isynnerhet till obotlig skada samt landsändan sjelf till alls ingen nytta. Derefter genomgår han dem punkt för punkt samt underkastar dem en lugn, men mördande kritik, inför hvilken de samt och synnerligen visa sig vara fullkomligt haltlösa. Att närmare redogöra härför kan dock icke komma i fråga. Något sådant förbjudes af uppsatsens såväl omfång som

koncisa skrifart, men såsom prof på denna senare torde följande utan särskildt val gjorda utdrag få anföras.

§ 40.

»Man förebrår norrbotningarne deras fattigdom och brist i kunskap och erfarenhet att sköta ett så grannlaga ärende, som den utländska handeln är, och menar dem derigenom förlorat sin rättighet att få handla utomlands. Skall en ringare förmögenhet, än den vissa stockholmare nu ega, göra dem förfallna att i handeln allt framgent undertryckas af de mägtigare? Så sker det. Men att deras fattigdom äfven hört till de rättmätiga skäl, hvarför norrbotningarne ej få fri seglation, det har jag intet kunnat tänka.

Ju svagare de äro i styrka, ju mindre betydande blir deras utländska handel i sin början, och mindre har man att befara deras skilnad från sin handels gemenskap med Stockholm. Men skulle den ock i framtiden repa sig, så är förr bevisadt, att varumängden repar sig uti samma mån, så att Stockholm förmodligen blefve till större qvantitet, än nu sker, med mat och andra varor försedt.

Hvem ville neka det, att kunskap och förfarenhet saknas hos större delen af Norrbottens handlande i utländska handeln? Mån man i stora handelsstäder, Stockholm, London, Amsterdam etc. födes med denna insigt? Eller mån den intet sedan genom öfning måste förvärfvas? Hvem har satt norrbotningarne utur denna öfning? Jag gissar på handelsordinantian af 1617. Det lärer ingen kunna neka, att dess 4 §, som förbjuder norra städerna att drifva utländsk handel, har satt dem i okunnighet om en för dem härtills brödlös vetenskap, och af denna okunnighet sluter man till deras mindre rätt.

Om vi alltså ställa detta skälet i sin redighet, så lyder det således: derför hafva norrbotningarne ingen rättighet att segla, att de äro okunniga deruti, och derför äro de okunniga, att de intet fått segla.

Dock att nationen ej genom sin okunnighet skall blifva i utrikes handeln lidande, kan man försäkra, att i deras städer finnas några, som i 20 à 30 år, dels såsom styrmän och sjökaptener, dels såsom sjelfva redare gått på de flesta europeiska hamnar, och hafva således all erforderlig både kunskap och förfarenhet att sköta detta ärende».

Södermans ansökan åter förekom i borgarståndet första gången den 27 April, och nu var det annat ljud i detsamma än vid förra riksdagen. Visserligen väckte den stor oro och ej obetydligt motstånd, men hattarnes välde var nu brutet och dermed också den starka partidisciplinen upplöst, som förut bjudit småstädernas representanter att tillbakasätta både den enskilda och allmänna fördelen för det herskande systemet. Något försök att åberopa privilegierna såsom skäl mot frihetens meddelande förekom icke ens. Tvärtom medgafs det öppet, att ärendet icke var en privilegiifråga; ja, en talare uttryckte till

och med sin förvåning öfver att invånarne i Sverige, som dock var ett fritt land, icke egde en oinskränkt seglationsfrihet, som i alla andra länder var öfligt. I hela sin vidd kunde Södermans och hans vänners sträfvan likväl icke tillvinna sig några allmännare sympatier, ty man stötte emot för många privata lokalintressen. Det enda, som redan vid de första sammanträdena visade sig hafva utsigt att kunna genomdrifvas, var en fri inrikes seglation i allmänhet jämte stapelrätts meddelande åt några städer vid Botniska viken i likhet med hvad redan vid föregående riksdag blifvit begärdt. Men sedan denna synpunkt blifvit faststäld i synnerhet genom borgmästaren Schauw, beslöt ståndet den 4 Maj att för vidare utredning öfverlemna ärendet till en deputation.

I denna deputations betänkande, som är af den 25 Juli, fasthålles också denna åskådning. I afseende på en oinskränkt utrikes seglation anmärker deputationen emot den kungl. resolutionen af den 11 föregående Juni, att ändamålet med stapelstäder icke är att *föröka* exporten och sålunda uppmuntra till skogssköfling, utan dels att genom undvikande af den med varornas fraktande till annan hamn förenade tidsspillan och omkostnad kunna sälja dem med större fördel, dels att kunna ur första hand köpa hvad som tarfvas hemma. Så fattad syntes frågan om stapelstäders anläggande vid Botniska viken icke böra möta några svårigheter, helst hela den vidsträckta kusten alldeles saknade dylika städer, men deremot hade så god tillgång på exportvaror, att ändock tillräckligt kunde bli öfver för Stockholm. Dessutom framhölls att många armar, som nu sysselsattes med sjöfart under den för åkerbruket brådaste tiden, skulle kunna dragas till detta. Färre skepp skulle nämligen då behöfva vara i tjenst, efter som de skulle kunna begagnas större del af året än nu.

Derför tillstyrktes, att städerna Björneborg, Vasa, Gamla Karleby och Uleåborg på östra sidan om Botniska viken samt Lule och Hernösand på den vestra skulle få rätt att med egna och inrikes skepp segla till alla utländska hamnar, men icke hos sig mottaga utländska skepp. Beträffande de öfriga städerna framställdes ett tvåfaldigt förslag. Raumo, Nådendal och Nystad (jemte Ekenäs och Borgo) borde med utvidgande af sin gamla seglationsrätt till utländska hamnar få återhemta spanmål, lin och hampa, samt hamp- och linfrö. De andra städerna åter,

som icke fingo någon utländsk seglation sig medgifven, skulle för att icke af stapelstäderna öfverflyglas och gå under hugnas med rätt till upplagsplatser i dessa senare och tullfrihet der för sina exportvaror jämte några andra mindre vigtiga fördelar.

Till inrikes hamnar åter borde seglationen utan undantag lemnas fri för alla sjöstäder och sålunda äfven för de botniska.

Till öfverläggning förekom detta betänkande i ståndet den 3 och 8 Aug. Angrepp mot detsamma gjordes visserligen både utaf dem, som ansågo det innehålla för litet, och af dem, som ansågo det innehålla för mycket. Men de voro i det hela tämligen matta, och de deputerades åsigt försvarades med framgång af hofintendenten Malmstein (för Säter) och Schauw, af hvilka den förre särskildt framhöll utlandets exempel, der intet monopol och inga inskränkningar funnes, men der likväl rikedom och välstånd herskade. Schauw åter, som redan vid förra riksdagen uppträdt på den liberala sidan, sparade sitt ord till sist, men lade det då med tyngande kraft i vågskålen. Efter några inledande ord om sakens vigt och de deputerades arbete vände han sig direkt till sina ståndsbröder med orden: »Mine herrar, afundsjuka betar mig aldrig att följa billighet och öfvertygelse. Jag talar i dag ej såsom fullmäktig för Landskrona stad, utan såsom svensk undersåte. Taga vi våra undersåtliga och medborgerliga pligter till grund, komma vi från saken lättare, än vi tro. Låtom oss komma ihåg tidernas omskiftelse, som visa, att de städer, som äro i dag i en florissant belägenhet, kunna i morgon vara öde och så tvärtom. Stockholm lade för några hundra år sedan grunden till Visbys öde. Ho vet, hur länge Stockholm får fägna sig af sitt flor. För min del bifaller jag betänkandet och anhåller, att proposition derå må göras.»

Med 50 röster mot 44 antogs också betänkandet blott med den förändring, att till stapelstad i Vesterbotten skulle utses den ort, om hvilken invånarne med Kungl. Maj:ts bekräftelse kunde komma öfverens. Anledningen härtill var en strid som utbrutit mellan borgmästaren Kiörning från Hernösand, som förordade Ratan $5^1/_2$ mil norr om Ume, och representanterna för Pite, Lule och Torne, som höllo på Lule.

Hos de öfriga stånden med undantag af adeln rönte betänkandet ett oväntadt motstånd. Men som diskussionerna icke förete några nya synpunkter, utan egentligen blott utgöra ett

upprepande af de gamla skälen för och emot, torde en vidlyftigare redogörelse derför icke vara af nöden. I presteståndet sade man sig visserligen vara emot monopoli, men polypoli vore lika skadlig, och derför borde man hålla sig till en vis oligopoli. Men prosten Mathesius och Chydenius kämpade vältaligt för betänkandet, och Chydenius framhöll särskildt, att man icke borde försumma det lämpliga tillfälle, som nu erbjöd sig att bryta och i rikskroppen kringsprida den öfvermäktiga styrka, som samlat sig i Stockholm. Omsider gick betänkandet igenom med det tillägg, att städerna Söderhamn, Hudiksvall och Sundsvall skulle ega rätt att i utländska hamnar vid Östersjön hemta linfrö (5 Nov.).

Äfven i bondeståndet, der ärendet förehades den 14, gjordes svårigheter, dels af Jon Bengtsson och sekreteraren, hvilka torde hafva gått hattarnes ärenden, dels af andra, som yrkade, att stapelstadsfrågan ej skulle afgöras, innan man fått veta, hur det kunde komma att gå med bondeseglationen. Genom ett diktamen till protokollet visade dock riksdagsmannen från Savolax Paldanius, att landet led stor nöd just genom bristen på stapelstäder, hvarför sådanas inrättande icke borde fördröjas. Vid omröstningen antogs till slut äfven af bönderna såväl borgareståndets protokollsutdrag som presteståndets dertill fogade tillägg, med förbehåll dock af fri seglation för allmogen, hvarefter riksdagens beslut af Kungl. Maj:t till allmän efterrättelse kungjordes genom brefvet af den 3 Dec. 1765.

Sålunda hade ändtligen det mer än sekellånga förtrycket upphört, och den botniska landsändan kunde i fred och lugn få arbeta på sin förkofran utan att störas eller hindras af några hämmande band. Den glädje, som vid underrättelsen härom spred sig kring landet, och de förhoppningar, som intogo allas sinnen, torde man utan möda kunna föreställa sig. Men än en gång skulle himlen förmörkas af moln. Gustaf III gjorde sin revolution 1772, och med den reaktion mot allt hvad Frihetstiden gjort, som då blef modern, och den förkärlek, som hystes för Gustaf II Adolf och samhällsskicket under hans regering, syntes den farhågan icke ogrundad, att stockholmarne skulle kunna utverka den nyvunna frihetens återtagande. Men slutligen gick äfven denna oro lyckligen förbi, då konungen den 6 Okt. 1777 högtidligen stadfäste de botniska stapelstädernas rättigheter.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gregorius Borastus.

Längst af alla svenska kloster behöll Vadstena både renlifvesfolk, skola, hospital och — inkomster. Som kronprins, före utresan till Polen, hade Sigismund öfverstyrelsen af klostret och ett af honom i denna egenskap utfärdadt »försvarelsebref» visar att katoliker funnos bland hospitalets hjon. När Sigismund återkom som konung, var han de gammaltroendes hopp, och då han lemnade landet, följdes han af en icke ringa skara svenskar. Icke blott riksråd, ridderskap och hofmän, äfven kaplaner och djeknar, kansli, knektar, småborgare och handtverkare tillhörde den svenska katolska emigrationen i Sigismund III:s Polen, och intill sin död egde han svenskt hof och kansli, svensk kansler och svensk lifvakt i sin polska hufvudstad. Vadstena torde förklara hvarför en framstående del af denna katolska emigration härstammade från Östergötland: vi erinra om namnen Brask, Messenius, Vastovius, Falk, Borastus. Den sistnämnde, en lärd man och slutligen Sigismunds svenske kansler, författare af politiska stridsskrifter och af en vidlyftig svensk historia, har väl aldrig varit alldeles bortglömd i sitt lutherska fädernesland, men icke heller mycket känd. Det vi veta om honom, är icke synnerligen mycket. Men då hans svenska historia, som hittills ansetts förlorad, nyligen blifvit i fragment återfunnen, torde det icke sakna intresse för historiens vänner att här finna samlade både gamla och nya notiser om hans lif och verk.

Greger Larsson från Norrköping, så lyder i svensk öfversättning hans namn, som i sin latinsk-grekiska form Gregorius Laurentii Borastus af våra äldre bibliografer och topografer dels lästs Georgius Borrastus (så Scheffer i Suecia Literata, Stiernman i Bibliotheca Suiogothica), dels öfversatts med Boråsiensis (så de båda nämnda och Nils Hufvudson Dal i Beskr. öfver Borås stad). Men sedan Warmholtz i Svenska Mercurius 1758 gjort lärda verlden uppmärksam på en annan svensk katoliks, uppländingen Jakob Hunters år 1631 i Wien tryckta Epistolæ Miscellaneæ, deri B. kallas östgöte, och till yttermera visso aftryckt en anteckning af honom, i hvilken han skrifver sig Borastus Norcopiensis, har ingen återupprepat misstaget. Det grekiska

namnet (boreas = norr, asty = stad) bars äfven af Gregers broder Johan Larsson, 1637 med hustru och barn bosatt i Stockholm.

Ur de två bref från Borastus, hvilka Hunter tryckt, ur ett till brodren och några till Peter och Johan Gembicki, konung Sigismunds sekreterare och hofprester (mst i K. Bibl.), ur ett till Arn. Joh. Messenius (tryckt i Celsii Monumenta Politico-Ecclesiastica) och några från Messenius till Per Brahe (Sk. Samf. Handl. 9) ha vi hopfört de få notiserna om hans lif. Dertill kommer ett meddelande från E. W. Bergman ur Xaver Liskes i Riksarkivet befintliga uppsatser om Sueco-Polonica, samt Borasti skrifter.

Borastus torde varit född på 1580-talet, men egde sjelf icke uppteckning om år och dag, hvarför han 1637 hos brodern förfrågar sig om någon sådan anteckning finnes. Åtta år förut uppgaf han sig dock för Hunter vara nära 45 år. Hans barndom i Sverige medförde ingen undervisning, men när han följt Sigismund ur landet (1594?) sattes han i en polsk jesuitskola, antagligen i Vilna. Der lärde han seder, disciplin, religion. Studierna fortsattes hos jesuiterna i Rom, der Borastus blef teologie doktor, och i Paris, der han blef doktor »utriusque juris». Med denna lärdomsskatt återvände han till fäderneslandet, men förgäfves. Det hade ingen plats för katoliken, och så lös i sina stycken som Messenius tyckes Borastus icke ha varit, ty han gjorde sig icke, som denne vid hemkomsten, till den Carolinska politikens och den lutherska religionens anhängare. Också undgick Borastus att, som Messenius, nödgas räkna sig bland katolicismens martyrer i Sverige.

Till Polen stod nu hans enda hopp, så ringa det än lyste för utländingar. Messenius tryckte ett »Schema familiare» till Carl IX:s ära och blef professor i Upsala. Borastus tryckte i Vilna en »Panegyricus Sigismundi III Poloniæ et Sueciæ Regi invictissimo dicatus» 1611. Antagligen var det denna uppmärksamhet som beredde honom inträde i Sigismunds kansli som kansliskrifvare, under hvilken titel han 1617 upptages i »Hertig Carls Slagtarebänks» förteckning öfver svenskar i Sigismunds tjenst — 383 personer, bland dem 18 sekreterare, 13 kansliskrifvare, 12 kamrerer och kammarskrifvare. Förmodligen var lönen ringa, ty på annat håll fick B. söka sig utkomst. En Schwan — äfven känd af Hunter — lade sig ut för honom hos kejsarens biktfader. Gammal vänskap hos kamrater från kursen i Rom, nu canonici i Breslau, gjorde sitt till, så att Borastus fick en kyrklig inkomst, äfven innan han tagit presterlig vigning, hvilket han i det längsta uppsköt. Sina 220 latinska hexametrar — en blick på Sveriges kyrkohistoria — »in Vitem Aquiloniam Rev. D. Joannis Vastovii Gothi» kunde han underteckna som Secretarius Regius, förmodligen 1619, då Vastovius af juristkollegiet i Krakaus akademi fick approbation på sin bok. När Borastus tagit prestdrägten, blef han hofkaplan. I en skrift

tryckt i Braunsberg 1623, försvarade han jesuitfäderna mot rektor för Krakau-akademien, som ville utestänga dem från lärareplatser der (»Eventilatio literarum... de Patribus Soc. Jesu ad Acad. Cracoviensem non admittendis»), och undertecknade sig nu jämväl Kungl. Bibliotekarie. Men fädernas värma för sin försvarare kallnade snart. Han hade haft åtskilliga »beneficia» om tillsamman 1800 polska floriner årligen, innan kriget tog bort de 1000. Ännu var han dock canonicus af Krakau och Ermland, fastän kanonikaten i Kalisch och Varschau mistats; då en påflig nuntius vid Sigismunds hof, erkebiskop af Seleucia, år 1630 upphöjdes till kardinal, höll Borastus ett lyckönskningstal i Varschau (»Gratulatio Cardinalitii onoris»...)

Dessa skrifter äro dock föga betydande, jämförda med de politiska, liksom Borastus sjelf med vida större ifver var secretarius än capellanus regius. När Johan Skytte som Carls och Gust. Adolfs fullmyndiga sändebud med en svit af adeliga ynglingar uppträdt inför kung Jakob i England med lysande tal, hvari Sigismunds brott mot Sverige, arfföreningen och religionen framhöllos och konungens dom påkallades för att inför »orbis christianus» styrka svenska ständernas rätt att afsätta Sigismund och hela hans ätt, då sprängde äfven Borastus in på den allmänna opinionens arena. »Du begär konungens dom» — säger han till Skytte; »hvar är då altera pars»? »Calumniæ orationis maledicæ quem aduersus Sigismundum III Poloniæ et Sveciæ verum ac legitimum regem pro Caroli Sudermanniæ ducis perduellione legatus ejus Joannes Skytte ad magnæ Britanniæ regem habuit anno MDCX, in lucem vero primum edidit MDCXVIII, detectæ discussæque», så lyder titeln på Borasti diatrib, som i grym vrede öfver motståndaren verkligen söker sin like, och läsare synes han ha fått. I två skilda upplagor, med tre titelvarianter, är Borasti skrift representerad i våra dagars svenska Kongl. Bibliotek.

När man ser den gränslösa personliga harm mot Skytte, som öfverallt i »Calumniæ detectæ» framträder, frestas man att antaga bittra minnen af något personligt sammanträffande, kanske då juris doktorn efter sina i Rom och Paris vunna lärdomsgrader fåfängt sökte anställning i fäderneslandet, kanske ock under Skyttes utländska resor. Företalet till läsaren har på sina första sidor dessa marginaltitlar: »Joannes Skytte quondam Skrædderus h. e. Sartorius, dictus a patris putatii cognomine» — »Ambigua Scytthii origo» — »Carolus in matre Scytthii suspectus», hvilket i texten ytterligare utlägges.. Sedan Borastus så fått Carls försvarare till hans batard och derigenom jäfvat hans ställning inför opinionens domstol, — en taktik som samtidigt användts af »Slagtarebänkens» författare — förlöjligar han Skyttes titel »Illustrissimus» och begabbar uppkomlingens adelshögfärd, allt under rikliga citat ur gamla och nya romarskalder. Sedan kommer texten. Punkt för punkt gendrifver han beskyllnin-

garna mot Sigismund under oaflåtligt bittert hån mot Skytte och anklagelser mot »Carolus», hvars skuld det är att Sverige råkat i de krig och olyckor, för hvilka Skytte beskylt Sigismund. Andra upplagan af Borasti skrift har 163 sidor i qvart, oberäknadt tillegnan till kon. Jakob och företalet till läsaren (12 sidd.). Författaren har sålunda någorlunda godt utrymme att framställa sina satser och säkert är, att han lika litet saknar kraft i argumentering som skärpa i stil. Men — i en annan skrift hade han redan då erkänt en sanning, som gör hans bevisföring kraftlös. »Politici» — repeterar han efter Huitfeld — »se under tiden mer till närvarandes nytta och gagn än som till samvetet, och gör så fundamentum status, att hvadh nyttigt och gagneligt är skall gå fram för thet som är tillbörligit, rätt och försvarligt.»

Borasti ställning som sekreterare hos konungen bragte honom i beröring med Axel Oxenstierna under mötet mellan svenska och polska underhandlare i Dirschau 1627, och då en holländare, Daniel Krusius, i Danzig hållit ett tal till Gustaf Adolfs ära, hvilket utgafs i tryck, grep Borastus till pennan för att deröfver nedskrifva en »Censura». Denna skrift (Censura ad panegyricum in laudem sereniss. principis Gustavi Adolfi etc. a Daniele Krusio alias Elia de Nukrois), af hvilken exemplar finnas både med och utan Borasti namn på tillegnan till råd och folk i Danzig, trycktes 1628. Den breder sig på 55 qvartsidor utan att egentligen innehålla något annat än ordspel och ordsvall. Endast i de talrika verscitaten liknar »Censura» hans »Calumniæ». Vrede och hån ha icke gifvit stilen skärpa och skriften innehåll. Gustavus kan ej så behandlas som Carolus, Krusius icke så som Skytte. Det var emellertid ryktet om denna skrift, som föranledde Hunter att tillskrifva Borastus med begäran om exemplar deraf; Borasti svar, dateradt Varschau 31 maj 1629, är hufvudkällan för vår bekantskap med hans lefnadsöden. Ett följande bref, dat. Varschau den 4 oktober, skildrar i mörka färger tillståndet vid hären, som Borastus nyss lemnat. »De kejserliga hjelptrupperna, skrifver han, äro väl talrika, men lika litet krigsdugliga, som de polska, till största skam för både kon. Sigismund och kejsaren, till ökande af krigets elände. Mycket folk har rymt, gått öfver, svält ihjel, dött af sjukdom. Åtta tusen af de polsk-kejserliga skola ha omkommit af pest och svält, femtusen af svenskarne. Svensken ter sig som segrare och gör hårda vilkor för ett stillestånd. Inga fästen vid kusten vill han återlemna, inga hamnar, tull tar han upp i öppna sjön utanför Danzig, utan att bry sig om hvarken den engelske eller franske legatens invändningar. I sommar har han tagit 2- till 300000 floriner i en enda preussisk hamn, Pillau, och den tullen behåller han, dock med nedsättning till 5 procent af varornas värde ifrån 30! Stilleståndet afses räcka i sex år. I morgon skall konungen bekräfta eller förkasta det; i dag är mig hans

afsigt obekant. Vår Oxenstierna har mist sin äldste son i pesten, talrika dödsfall ha inträffat i Gustafs närmaste omgifning, derför har han dragit sig ifrån lägret, ned åt kusten. Orsaken ligger i den tyska hären; snart sagdt hvar man bär hat och afvoghet mot katolska tron, kejsaren, som de äro edspligtige, förbanna de och kalla en tyrann. Men detta år är gynsammare för de kätterska än för katolikerna. Jag känner verklig leda vid dessa saker, som jag dels hört, dels varit med om i lägret».

När den gamle Sigismund kände sitt slut nalkas, öfverflyttade han med en viss högtidlighet sin rätt till Sveriges krona på sin son Uladislaus. Furst Albreckt Radzivill, som beskrifver ceremonien, tillägger, att han vid samma tillfälle medelst händernas påläggande som svensk kansler konfirmerade sin svenske hofprest Borastus. Detta var den 29 april 1632, dagen före Sigismunds död.

I den nye konungens tjenst synes Borastus varit särdeles mycket använd, mer än han sjelf önskade, att döma af uttryck i brefvet till brodren Johan 1637. Ögonglas har han då för halftannat år sedan nödgats anlägga. Gerna lemnade han hofvet och fore till Frauenburg (vid Frische Haff), men H. M:t vill det ej tillåta. Borasti bref till »Summo Regni Secretario Rev. Petro Gembicki, Decano Cracoviensi», och till »Joh. Gembicki, Canonico Gnesensi Secretario Regio», 1633 och 1634, förvaras liksom brefvet till brodren Johan i en fordom Dr. Lovisa Ulrika tillhörig volym »Samling af berömde mäns latinska bref», på Kongl. Biblioteket.

När Joh. Messenius aflidit, begaf sig hans enka till Polen med hans handskrifter för att sälja dem till konung Uladislaus. Borastus fick dessa skrifter om hand, förmodligen som kungl. bibliotekarie. De bref, som om saken vexlats mellan Arnold Johan Messenius, utsänd för att återskaffa sin faders skrifter till Sverige, hans patronus, grefve Per Brahe, Borastus och Gembicki, 1639—41, förvaras på Skokloster och i Upsala. För att icke Arnold med hustru och barn skulle sättas i fängelse af K. M:t i Sverige, medgaf K. M:t i Polen att hans faders skrifter skulle fä till honom utlemnas, hvarom P. Gembicki 13 dec. 1640 underrättade Borastus, som, enligt Arnold M:ii bref till Brahe 12 jan. 1641, nyligen mottagit Messenii besök i Frauenburg och icke var ovillig att aflemna hvad han »när sigh hadhe anammat», men det som låg i Warschau kunde ej utlemnas, förrän han kommit dit längre fram på våren, hvarom äfven Borasti bref till M. 26 febr. 1641 ger intyg. Hans bostad i Varschau var då i Joppen-gasse hos Jonas Jacobsson, »och initio Aprilis kan ingen Canonicus vara borta från residentia, kunne I icke så länge bida, till thes att jag kan beställa hvad I hafva skolen, thet rår icke jag före». Handskrifterna blefvo utlemnade och förvaras ännu i Kongl. Biblioteket.

När Uladislaus aflidit, behöll Borastus under kon. Johan Casimir sin post som svensk kansler (eller sekreterare för svenska ärenden). Nu var det. han hos en svensk värdshusvärd i Vilna, Jakob Henn, utlöste Erik XIV:s »Diarium» för 1567, af sonen Gustaf år 1603 pantsatt hos Henn. I den anteckning härom, han gjort å den kungliga handskriften, kallar han sig Norcopiensis, Canonicus Cracoviensis, præpositus Wiskicicitz (så à K. B:ts fordom för original hållna kopia), trium regum in Polonia secretarius». Att han vid samma tillfälle äfven fått andra papper af samma härkomst låter väl antaga sig och vinner stöd af dagbokens och en annan af konung Erik skrifven boks följande öden.

Karl X Gustafs sekreterare Joh. Habbæus har för Scheffer uppgifvit Borastus som författare till Johan Casimirs gensvar på Carl Gustafs krigsmanifest (»Caussæ ob quas Car. Gust.... Joh. Casim.... bello adoriri coactum se profiteatur... breviter limatæ et elimatæ», tr. i Lublin o. Danzig 1656) och författarskapet uppges bestämdt i Klemmings bibliografi »Sverige till fremmande magter» (1881). En blick på pamfletten (8 och 56 sidd. 4:o) vitnar också lika väl som ett utsatt författarnamn skulle gjort — och nästan säkrare, att Borasti penna alstrat den. Talrika citat från skalder, för hans latinska opera karakteristiska. vrede och udd, här som i skriften mot Skytte (hvilken citeras) tillåta oss ej betvifla författarskapet. Men i Letowskis katalog öfver polska prelater, II, s, 60. 61, afslutas Borasti korta biografi med dessa ord: »Han dör 1654 och efterlemnar vid Krakaukapitlet en stiftelse för två alumner vid universitetet, bördiga från Ermland». Årtalet må här vara felaktigt, underrättelsen om donationen kan icke vara det. Att Borastus deremot till Johan Casimir torde skänkt såväl kung Eriks handskrifter som sina egna »reconditæ labores» synes framgå af följande bekräftelse på den gamla iakttagelsen: *habent sua fata libelli.*

I första brefvet till Hunter säger sig Borastus ha författat vida mera än de tryckta småskrifterna. »Sunt et alia quedam inter reconditos labores: Historia Seciæ ab anno Christi 800 ad Ericum fere. Nam et Gustavum attigi, rerum et religionis novatorem. Est et non injucunda Lapponiæ descriptio. Sed quia nullo beneficio ad labores provocamur, facile hæc delitescent, aut peribunt. Et mihi odium ingeneravit publica ingratitudo». Hunter svarar: »Nisi oleum affundatur lucernæ tuæ, in tenebris jacebunt». När Warmholtz i Gjörwells Svenska Mercurius (1758) infört brefvet och nämnt Borasti tryckta skrifter, säger han: »hvad hans handskrifna verk angår, såsom Svea Rikes Historia och Lapplands beskrifning, tyckes sannolikt vara att de undergått det öde som författaren sjelf dem förespådde». Och dock fanns redan da, samt hade förmodligen alltifrån 1690-talet funnits, i Antiqvitetsarkivets ego, den ganska tjocka handskriftsbundt i folio, som under märket *D 11* och titeln: »Johannis Magni historia.

öfversatt på svenska», för två århundraden dolt en del af Borasti hufvudverk.

Hur hafva Borasti forna tillhörigheter kommit till Sverige? Och hur har hans svenska historia blifvit »Johannes Magnus i svensk öfversättning?»

Om vi antaga att han till Johan Casimir skänkt sina värderikaste handskrifter, få vi en lätt förklaring på den första frågan. Det hände sig nämligen, icke fullt två år efter det Johan Casimir aflidit i Paris, att en svensk adelsman, tjugotvå år gammal och stadd på resor, gjorde ett fynd i en parisisk kryddbod — af Kon. Eriks dagbok, densamma Borastus inlöst från Henn i Vilna. Åke Rålamb, så hette adelsmannen, har derom i boken gjort följande anteckning: »D. 22 nov. 1673 feck jag denna bok i Paris au Faubourg S. Germain uthi en krydhbodh, blandt sönderskurna svenska papper, som K. Casimirs dvärg (som gäste i mitt qvarter, var en liten polack, kunde godh svänska) hade såldt åth krydkrämaren; hade jag kommit 8 dagar förr, hade jag fådt 10 st. kijstor medh svänska handlingar, som Sigismundus tog medh sig ifrån Sverige, ok K. Casimir fördt med sig i Frankrike ok lämbnadt efter sin död». Suppositionen om de Sigismundska papperen utbyta vi nu mot den om de (till K. Casimir skänkta?) Borastiska, och som det synes på goda skäl. Främsta vitnet är K. Eriks dagbok. Dernäst kommer Borasti krönikas tillvaro på K. Bibl. af gammalt rubricerad som Johannes Magnus i svensk öfversättning, utan öfversättarenamn. Slutligen, som tredje länk i sannolikhetskedjan, kommer, att Åke Rålambs fader, Claes Rålamb, något år före 1690 skänkte till Antiqvitets-arkivet en svensk öfversättning af Johannes Magnus »regiæ bibliothecæ Poloniæ olim subtractum», egenhändigt skrifven af Erik XIV i hans fängelse på Örbyhus, hvilken handskrift Antiqvitets-kollegiets amanuens Edström 1690 var sysselsatt med att afskrifva (se Ant. Coll. tryckta årsberättelse 1690). Både original och afskrift ha efter slottsbranden icke vidare afhörts. Men en annan (förut oundersökt?) handskriftsbundt (också skänkt af Rålamb?) får, efter branden, i antiqvitetsarkivets katalog titeln: »Johannis Magni historia öfversatt på svenska».

Det var också för att utröna af hvem denna öfversättning kunde vara, som en tjensteman på K. Bibliotheket år 1881 tog fram den gamla luntan D 11. Det syntes snart nog, att D 11 icke var hvad titeln angaf. Ett fragment af Laurentii Petri krönika fanns först. Resten visade sig vara ett större fragment af en svensk historia, indelad i »Utrikes Göthers krönika» och »Svenska och inländska Göthers krönika», hvardera af dessa i flera böcker, prydligt renskrifna af olika handstilar, alla raska skrifvarstilar, på tyskt eller polskt papper från början af 1600-talet. Och i den synnerligen prydligt utskrifna 2:a boken af de inländske göternas krönika fans vid 38:e kapitlet en lapp af en kasserad sida med följande anteckning å baksidan:

»Lars Jonsson haffuer schriffuit aff den 2 inlenske crönickan efter 24 ark — 20 ark fattas effter 15 ark — 12 ark Anders Persson haffuer schriffuit aff den 3e inlenske cröniken effter 19 ark — 27½ ark Så fattas oschriffuett effter 22 ark — Michel Palmbom haffuer schriffuet den 6 boken K. Carl Knutssons historia 26 ark sendt till D. Borastus med Jacob Finne. Oschriffuit — 50 ark hos Lars Jonsson»

Och å 5:e bokens sista blad står antecknadt:

»13 juni anno 1620 descriptus».

D 11 var således den förlorade Borasti krönika — så mycket som kryddkrämaren i Paris icke på åtta dagar före Åke Rålambs ankomst hunnit förvandla i strutar? Åtminstone så mycket som från Berchs tid funnits qvar, så mycket Gjörwell och Warmholtz kunnat taga i betraktande 1758. Och hvilka äro Borasti renskrifvare år 1620? I den redan citerade förteckningen öfver Sigismunds svenska kansli i »Hertig Carls Slagtarebänk» 1617, finna vi Lars Jonsson och Anders Persson bland kammarskrifvarne och Michel Palmbom bland kansliskrifvarne. Det ser ju ut, som vore exemplaret utskrifvet för konungen sjelf.

Skulle Borasti födelseår vara det han 1629 uppgaf i bref till Hunter, så har han redan vid 22 års ålder hunnit rätt långt i sin krönika, ty i dess 4:e bok, s. 173 läses: »På den tid detta skrefs, nemligen 1606, seges och att then som sig kallade Demetrius Iwanowitch och gaf sig uth för Storfurstens i Moskowen Iwan Wasiliewitschs son, fich Muscowen in och vardt crönter». Vi tro derför snarare hvad han 1637 erkänt, att han icke så noga visste när han var född. Det blir i alla fall tydligt, att han gjort första bearbetningen i sin tidiga ungdom, kanske för att främja möjligheten af en anställning i Sverige. En första plan, att i en följd behandla in- och utrikes göter — som Joh. Magnus — har han senare öfvergifvit. Det bevarade fragmentet af utskriften från 1620 omfattar af *Utrikes göthers krönika* endast 1:a boken, 121 sidd. folio (först afsedd att vara 2:a boken i den gemensamma planen) samt af *Svenske och inlendske göthers krönika:* 2:a boken, från Kristi födelse till år 800, fragment, 95 sidor, slutar med Kon. Adil; 3:e boken, 800—1250, fragment, 110 sidd., slutar med Olof Haraldssons strider; 4:e boken, 1250—1363, 295 sidd.; 5:e boken 1363—1448, 371 sidd.; 6:e boken, 1448—1470, fragment, 144 sidd., slutar i 1464 års händelser. De följande böckerna, intill Erik XIV, äro helt förlorade, liksom den första. Utrikes göternas historia kallas »Thenn andra Partt aff Chrönickan».

Det är ganska märkligt, att medan Messenius i Sverige skref vår historia på latin, skref Borastus i Polen sitt historiska verk på svenska, och i ett språk, som i ledighet lemnar de flesta samtida bakom sig. Vår literatur från 1600-talets första årtionden har derför lidit en förlust genom Borasti krönikas publicering, men icke den historiska vetenskapen. Borastus följer källor, dem forskningen väl känner, och skulle efter vår tids begrepp icke kunna undgå beskyllning för plagiat, ty det är

ofta icke allenast uppgifterna, utan äfven ordalydelsen han lånar af sin källa. Men så gjorde den tiden de fleste, om än icke alla i lika vidsträckt skala. Tidt och ofta nämner han dock källornas namn, utlägger gemenligen litet omständligare hvad föregångaren kortare berättat, kritiserar de olika uppgifterna både för äldre och nyare tider och uppvisar stundom den ena, stundom den andra uppgiftens orimlighet. Man ser att Borastus icke haft tillgång till några Brask'ska riksarkivalier, men att han med ett varmt intresse för den fosterländska häfden och tydligen påverkad af Arild Huitfelds och Casper Schütz's nyutkomna historieverk velat åstadkomma en bättre historia till den svenska bildningens tjenst än då i tryck förefans — och långliga tider efter honom.

Ty utgifna voro denna tid hvarken Olai eller Laurentii Petri krönikor, båda två, särdeles den förstnämnda, hans flitigt anlitade källor. Erici Olai historia synes han haft i handskrift, då den senare än Borasti arbetes begynnelse af Messenius utgafs i tryck. Johannes Magnus följes, citeras och stundom kritiseras för de äldre tiderna och för de »utländske». För 3:e—5:e boken äro Huitfeld, Ericus Olai och Olaus Petri hufvudkällorna, för 6:e tillkommer dessutom Caspar Schütz' år 1592 först utgifna Historia rerum Prussicarum, efter hvilken af svenska forskare föga använda källa han utförligt behandlar kung Karls vistelse i och invid Danzig. De hos Ericus Olai, Huitfeld och Schütz införda bref — af de båda senare de Sverige rörande — meddelar Borastus gemenligen på svenska, stundom i latinsk urskrift; ett felaktigt namn i ett bref hos Huitfeld, »Gysledines», rättar Borastus till Gisle Elene, liksom O. S. Rydberg i brefvets sista upplaga till »Elineson». Af de ur Schütz meddelade icke få brefven om, till och från kung Karl ingå inga i våra nu tillgängliga diplomsamlingar. Endast tre af dem omnämnas, från Schütz' historia, af Styffe, i inledningen till 3:e delen af hans »Bidrag».

Liksom Huitfeld, plägar Borastus afsluta sina kapitel med notiser om samtida händelser i andra länder, hvarvid Schütz, Comines, »engelska» och »norska» krönikan m. fl. lemna material. En mycket rörande och väl berättad historia om »en ny Lucretia» är öfversatt ur den förstnämnde, liksom ännu några vackra preussiska berättelser. Reflexioner återges både ur Huitfeld, Joh. Magnus och Olaus Petri, gemenligen något utvidgade. Huitfelds reflexion om politicorum samvete ha vi anfört med Borasti ord. Dennes ganska tänkvärda yttrande om svensk statshushållning, på tal om Birger Jarl, förtjenar äfven anföras. Jarlen, säger han, gjorde landet mycken nytta genom att sända allmogen fogdar, som icke allenast kräfde upp utlagorna, utan lärde bönder och bomän hur de i rätt tid skulle bruka åker, rödja äng, inhägna och dika ägor. »Och är intet tuifuelsmål ther om, att hwar thet än vtij thenna dagh så fliteligen skedde, då kunde Sveriges Rijke och dess vnderliggiande landskaper till mantaalet

myckit förökadt, och renten till några tynnor Gull förbättradt varda, Förthy ther finnas osäijeliga många kärr och måsar och vthmarker som väl kunde göras åker och engh vtaff, ja många skogar, som nu till intet äre nyttige, uthan till timber och brennewedh, thet öfriga förrottner bortt och kommer ingen menniskia till godha. Oendeliga många strömer liggia öde och obrukade, twert om jern och kåpper föres af Rijkedt, ther thet sedan vthslaget och omsmidt varder fremmandom till stoor fördeel, hvilket inrijkes medh dubbel mindre omkostnadh och fyredubbelt större winnest skee kunde. Thet samme kunde och skee medh allehanda slagz huder och skin som nu af Rijkedt föres, och dogh lijkuäl ther man såge sigh rätt om, inrijkes medh Rijkzens stoora nytta och fördeel kunde förarbethade varda, föruthan ändå thet gagnet att mantalet uthij städerna vorde förökade och städerna bätter bebygda». Nyss förut har han, på tal om Stockholms grundläggning och fortgående tillvext från Birgers dagar till Borasti, »som nu är för ögonen», anmärkt: »Man vill och förmoda, ther werlden lenge warder ståndande, att Stockholms Stadh ännu ytterligare kan förökadt och förvidgadt warda».

Ett oblidt öde synes ha hvilat öfver den svenska historieskrifningen under Vasahusets dagar. Olai och Laurentii Petri krönikor blefvo ej tryckta förrän i vårt århundrade, Messenii Schondia Illustrata först i Carl XII:s tid; Gyltas tyska krönika har efterverlden knapt hört talas om och en enda handskrift — utom författarens koncept — har veterligen gått till vår tid. Peder Swarts krönika har för få år sedan återfått sitt rätta författarnamn och framträdt i tryck. Tegels Erik XIV:s historia tycktes i Adolf Fredriks tid, Jollyvets stora svenska historia på franska, för hvilken Hambræus varit medarbetare, Axel Oxenstierna tillskyndare, står ännu okänd och oläst som handskrift i vårt Kongl. bibliotek. Och med Sigismundska hofvets stora svenska historieverk har man först nu fått göra bekantskap.

Mycket arbete har så gått förloradt; generationer ha måst sakna hvad för dem varit afsedt. Särskildt för vår fattiga 15- och 16-hundratals literatur är det en stor förlust att icke i rätt tid ha erhållit allt hvad den kunnat ega. Sent kommer tack för okänd möda. Och Borastus har fått sanna tänkespråket i Hunters svar på hans klagan:

Scire tuum nihil est nisi te scire hoc sciat alter.

H. W.

Bref upplysande svenska historien.

Ur frih. Carl Magnus Posses korrespondens.[1])

(Forts. fr. s. 94).

10—18. *Från Carl M. Posse till brodren Nils Posse.*

10) Lägret vid Thorn d. 10 oktober a:o 1703.

I mitt sista bref jag skref tig till, så lofvade jagh tigh att så snart något skulle passera här vidh Thorn, skulle jag tig låtat vetat. — — — D. 4 october i dagningen gaf staden sigh och hela garnison på nåder och onåder och marcherade våra tå strax in. — — — Sedan H. M:t hade skutit elden i staden och brent up rådehuset och alla de hus, som kungen i Pålen hafver bot i i förleden vinter och fört ett förskrekeligit h . . . lefverne, de äro alla blefne upbrende och intet mera af staden: hvilket är mycket remarquabelt, huru Herren i hemelen misshagar sådant ogudachtigt lefverne. Tå hade H. M:t inga flere bomber ferdige, ej heller någon qvantitete af kulor till att glyg[g]a. Till våra 12-punningar, som vi fingo i sista slaget, hade vi inga kulor till, ty de kulor, som våra hade fört ifrån Sveriet till dem, voro alla för stora, efter den svenska caluberen är mycket större än som de andras, hvilket våra attolleriesherrar hafva bort observera. Och tå måste vi begynna att göra bår att båra up dem, och att kasta kulorna i elden och brenda något af dem. Att s[k]iuta en bärchie och demontera deras stycken hade vi intet så mycket krut att det kune göras på en sådan festing, som Thorn är. — — — — Emedeltidh så skiöte [vi] icke ett skått på dem i 12 dagar, uthan höllo på medh vårt armdom, vi hade att skaffa till hopa, så myket vi någonsin kunne få och avancerade på våra a[p]procher och bygde up några batterie, som vi hade vel kunat jort dem skada, om vi hade haft nog ammounition. Jag kan försäkra tigh att det var ingen som viste hvadh dessein H. M:t hade. Nogh hade han haft lust att göra en stormni[n]g, men han var försäkret af alt för vissa kunskaper att hela glacisen och contracharpen voro inlagda medh så många fokaler och bomber och stora minor med löst krut och många stenar derpå, som hade kunnat gjort oss en farlig skada, och ner vi hafva skolat vunnit contracharpen, så skulle vi passera en graf, som var nog vatt[en] i, och ner vi komit deröfver på den stora jordvallen, så hade han så många stormbielkar och stenar och liar att göra oss skada, och tå vi hade skolat alt öfvervunnit, så var hela den stora vallden minerat. Ja, m. b., 40 stora minor hafva vi der funnit, och på andra sidan om jordvallen var åter igen en stor graf af 70 alnar bredh och 3 piqvars djup och helt murat och sedan en stor och tiock mur om staden. När tu får se plan af Thorn, skall tu se, att jag intet liuger. Nu kan tu tänkia, huru det har skolat kostat oss folk och der till medh

[1]) Utom de förnt angifna förändringarne i stafningen är här äfven enkelt *v* användt i st. f. dubbelt.

voro vi alldeles incapable att demontera deras styken. Rett som vi viste icke et ordh af, så kom gudh medh sin hielp, och commendanten begära af H. M:t att acordera och sände ett bref till H. M:t, hvilket H. M:t sende honom till baka igen och lät säga honom att han intet ville veta af något acordh, uthan på nåder och onåder. Commendanten sende uth alla dagar en trumslagare, men han blef intet emottagen, uthan fek alltidh det svaret att intet blifver annat af än som sagt vore. Emedeltidh avancerade H. M:t medh arbete och feck up våra stora järnbassar; vi hafva intet förlorat 150 man döde och blesserade vidh arbetet, heller till sägandes hela belägringen. Den 29 sept. efter sluten aftonsång lät H. M:t våra s[k]iuta på fiendens utanvärk och vallar, men intet något skått in åt staden. H. M:t hade den samma afton kommenderat 2000 man, som skolat attaqverat festnigen och siösidan, och ville sättia dem i små båtar, lika som en desante. Men som gudh gaf till lykan, var det intet så myket båtar till halfparten: om det var H. M:t *tout de bon* heller intet, det kan ingen veta, men äntelig lät han sig derifrån persvadera. Nu hafva vi sedt att, om vi hade lupit deran i en dessin att slå up portarne, så hade vi kunat förlorat mer än någon hade tenkt, och måst äntå gåt derifrån. Sedan avancera H. M:t medh våra approcher och kom deras contracharpe på 40 stegh ner och låt göra der ett batterie af 24 styken. Tå blefvo de redde och skikade uth alla dagar öfver 4 tambourer med bref ifrån bårmestare, råd och det luterska presterskapet, och sökte konungens nåder. Änteligen d. 3 octob. efter klockan 12 om middagen lät commendanten icke s[k]iuta ett skått ifrån staden, hvarken medh musqueter heller anat, och låt våra arbeta och göra hvad de ville; ej heller skiötes det ett skått ifrån oss. Om det tå var redan accordet slutit, det vet ingen, utan H. M:t, och om morgonen ner det blef dager (som var d. 4 octob.) marcherade major Sperling in med granadiers-battalion och lös[te] saxarna af i Tohrensstadh. Alla officerarna få gå på deras parolle medh deras värior, och all deras equipage skiänkt[e] H M:t dem, hestar, så väl som alt annat. Och samma dag om middagen satt generallieut. Räbbel och gen.-major Canis [Canitz] och 3 saxiske öfverstar till bords medh H. M:t, och våre vachter gå i gever för dem. Men alla de saxeska soldater hafva måst lefrera deras musqveter, bajonneter, värior, banteler till oss och gå i staden så gåt som i arest, öfver 1500 man friska och 2000 siuka, några hundrade attolleriesbetiänte och de som väl förstå deras metier, hvilket jag tror H. M:t lärer behållа alla i sin tjenst; öfver 100 metallestyken, för uthan en hoper af järn; en förskrekelig hoper kulor och krut, sampt af alla handa sådana sorter, som behöfves till en sådan festnigs defance; några hundrade dragoner och ryttare, dem jag nu intett rätt kan veta, huru många de äro. Alla borgarne hafva måst lefrera ifrån sig deras gever, det må hafva hvadh nampn de hafva må, hundrade tusende rixdaler, 40 i kläde och 60 contant. H. M:t håller på med all flit att rasera deras uthanvärck och kastar neder jordhvallen i bägge grafvarna och contracharpen: den samma

vallen hafva (!) konung Carl Gustaf göra, och nu förbettrat af saxarna. De störste store tornen låter H. M:t minera och flyga i luften, men muren lära de få behålla, ty detta har H. M:t betalt dem före, ty de hafva, borgerskapet, hela denna belägringen varit till valls och skutit på oss: det de äro öfvertygade och tillstå. Men sedan vi skiöto elden i staden, hafva de intet gå[tt] uthur rumet, utan dageligen hotat commendanten att de skulle rebellera, om vi villie göra någon storm, och det säger commendanten, att det har varit hans raison, efter som hans folk voro så många döde och siuka. 6000 man hafver garnison varit af saxeska infanteriet, ner vi kommo hit, och så många äro döde, och jag tror af de 2000 man, som ligga siuke, icke blifva 50 i lifvet, ty de äro alla fulla med skiörbiug. De dö om dagen 30, jag, alt till 60 understundom: och det är hans andra raison, att han har måst taga emot en sådan capitulation, efter han intet hade folk att beställa värken medh. Om tu finge se Canis, hvadh det är för en stor pralare, och huru han har skräpt att han aldrig skulle ge sig: det kan tu aldrig tro, men ner den stormunta tysken fek se, att vi voro så ner hans stora mun, så begynte han att gifva gåt kiöpt — — — Han hade väl kunat väntat till dess vi hafva fåt in alla uthanverken och komit till stadsmuren, som är så tiok; alltidh hade han tå kunnat fåt et sådant accord, som han nu har fåt. — — — — Staden har et s[k]iönt arsenal, fult med gevär af alla handa sorter; alt har H. M:t tagit och låter bära neder uthi en hoper farkoster, som utan all tvifvel skall föra det neder till Oliva och så hem. Det är ingen, som vet hvadh H. M:t lärer göra af desse saxeska soldater. H. M:t hafver alla de som han feck fångne vid Pultoska i våras: de mena att H. M:t lärer senda dem hem till Sveriet. — — —[1])

11) Vormitz i Örmelandh d. 4 februari a:o 1704.

— — — — — — — Jagh hafver varit i Cönigsberg för några dagar sedan; alt det man skall der hafva är mycket dyrt, men det kan tu aldrig tro, huru civila som de äro emot oss svenska, och huru de temoignera till att vara våra vänner och önska, att vår prinsessa Ulrica må få deras Cronprince. De hafva tillåtit H. M:t att kiöpa dragonehestar i Cönigsbergh och alt det han vill hafva; *afin* de hafva gifvit uth all de saxeska fångarne, som hafva deserterat ifrån oss och tagit tiänst hos dem — — — — — — — — — M. k. b. lärer fuller hafva hört af de många förändringar H. M:t hafver jordt, att Spencen är blefven general och Mörner generallieutenant och munsterherrar i Sveriet, halfva landet var dera; Alexander Strömberg generallieutenant och landshöfdinge i Gefle, Ridderhielm generallieutenant och gouverneur i Wismar, Nierot generallieutenant, Arvid Horn generallieutenant och commisarie till Varsou till att

[1]) Det följande rör brefskrifvarens sjuklighet och enskilda förhållanden. Slutet saknas.

traktera medh polakarne nestan lika som ambassadeur. Frölig är blefven general af infanteriet, men inga generalmajorer äro ännu jorde. Carl Cräuts är öfverst blefven af lifregementet, Libeker öfverstlieut., Vässel major, Burenskiöld är öfverst blefven af Öskiöte regementet till häst. Clas Bonde är blefven öfverstlieutenant i Burenskiölds stelle. Örnstedt är blefven öfverste af skåningarne i Strömbergs stelle. Gustaf Horn af drabanterna är öfverst blefven i Ridderhielms stelle, Nils Gyllenstierna är hans öfverstlieutenant. Tu må tenka, huru det går honom i magen: *afin*, den som har lyckan och konungens nåder, den kommer fort. För mig ser jag ingen lycka att göra, utan får sluta mina dagar med öfverstlieutenant. — — — Dock gudh gifve och unne migh helsan, så kan jag den gode guden aldrig derföre tacka. Det får intet alla vara generaler, det måste sombliga vara korporaler — — — General Renskiöldh står 9 mil ifrån Krakou, och der skall vara 8000 man saxar af alla handa slags folk, som kungen i Polen der hafver i hop dragit och han sielf skall vara vidh Breslov; nu hafver general Renskiöld fåt orders att han skall marchera nat och dag på dem löst. Vi lära endera dagen få kunskap, huru det lärer aflöpa. — — — Ryssen står medh 8000 man i Vilna och betalar alt för contant det som han der tager. Så snart han får höra att vi koma marcherandes, så lärer han gå och bränna up för oss, att vi intet kunna koma efter honom. — — — Om lilla Erik Sop [1]), så göra de väl, om de ville, att han skall blifva soldat, att han komer hit för ju heller med recruterna, så kan Åke Rolam taga honom an för underofficerare. — — — Redderhielm feck intet behålla regementet i Wismar, uthan Carl Julius Lewenhaupt heller Carl Sperling lär det få — — — —

12) Goms, 4 mil ifrån Dressen d. 6 sept. 1706.

Det är visseligen en långh tidh sedan jag har haft den åhran och skrifvit m. k. b. till, ty sannerligen vi hafva mycket utstått alt sedan den 28 december, tå vi marcherade till Varsavo, och alt sedan hafva vi intet varit någon veka i rolighet. Gudh är det allra best bekant hvadh för köldh vi hafva måst utstå om dagen och om natten hafva vi måst liggia under bara himmelen och brendt oss på den ena sida och kilt oss på den andra, och ner vinteren var upslagen, så vill jag difierera (!) hela verden, att aldrig någon armée hafver marcherat i så elaka vägar och genom sådana moras och vatten, att om man icke hade så många vittne och man får det läsa i historien, skulle aldrig någon tro, att det voro sant. Derpå så hafva vi haft en sådan faslig hetta denna sommaren, att man har måst snart förgås af torst och vanmechtighet. Jacop beklagade sig mycket, men aldrigh har han haft den vedermödan som vi hafva haft, men han feck dock en vaker Rael, den vi intet hafva att hugna oss af. Vi stodo i 3 veckor stilla i Vollinien omkring Lutz, och emedeltidh

[1]) Brefskrifvarens systerson.

som vi der stodo, hördes der af ingenting som passerade här i verlden, ej heller geck någon post der ifrån: allenast en, som geck incongnito, litt för än vi bruto up derifrån. Den 5 juli brott H. K. M:t up medh sin armée ifrån Lutset i Vollinien, och hafva vi nu marcherat i 2 månader en så långer väg, som tu kan väl se på cartan. Jagh sannerligen, hafva vi icke marcherat mest 6 dagar om sender, och allenast vilat om söndagen, och iblan 10 dagar uthan någon rastdag, och nu äro vi änteligen komna i ett [land], hvarmed vi kunna tala medh folket och skrifva till våra vänner; än är infanteriet i Saxen Lautznitz, dock allenast 7 mil ifrån Dressen. Här vill folket säga, att de lära gifva sig efter som de intet skola hafva någon provision på proviant — — — Vi hafva ännu intet kommit till något ståndh, uthan vi marchera alla dagar. Derföre kan jag och intet veta hvadh som det blifver af, uthan vi äre nu komne i en ny verldh, så att vi nu begyna litet att respirera. — — — — Det lärer bror uthan tvifvel längesedan veta om de stora förändringar H. K. M:t allra nådigst har behagat att göra här vidh sin armée, och iblandh andra är min goda stora generallieutenant, som har så myket contribuerat till min lyka, blefven grefve och K. Rådh, öfverståthållare i Stockholm och generallieutenant af infanteriet. Hela regementet sorger honom öfver alla di måttan och serdeles jagh, som har migh en så stor *promoteur* till att villia contribuera till min totala *ruine:* si jag förtalar mig; till min lycka vill jag säga. — — — Gud välsigne H. K. M:t, som emot mina många och stora missgynnare hafver ändok hulpit mig till öfverste för dess garde. Aldrig har jag jort mig någon stat derpå, helst emedan H. Ex. Posse så ofta har sagt mig — — att jag aldrig blefve den som skulle succedera honom. Men så ser jag, att den sig förlåter på gudh, blifver visserligen hulpen, fast Knut Posse intet vill så hafvat. Jag hade mycket att skrifva om hans intriger, men tidhen tol intet. Det är en farlig man; gud ske lof, att jag snart slipper honom. M. b., så ser tu huru underligen gudh hielper sina. Hvem hade tänkt, när vi lupo på Foglön, att jag skulle blifva öfverste af garde och commendera 3000 man. — — Det värsta som jag nu hafver, så är det om penninger — — Dertill medh har Knut Posse så satt det i en sådan confusion — —; jag försäkrar bror att om han nu intet tager sina mesurer, innan han reser bort och skaffar sig H. K. M:ts resolutioner, på det han har ordinerat, så må tu vara försäkrat att Cammarcollegio lärer göra honom sådana gravationer, att han aldrig är capabel dem att uthbetala — — Jag skulle intet gerna se, att han skulle komma i någon vidlyftighet genom mitt angifvande, men tu vist att jag måste vara informerat, hurusom affairerna stå, ty regementet har till att fordra sedan 23 månader — — — aldrig har han hållit regementsskrifvarne att göra deras rekningar i Cammarcollegio, och deruti bestiker all oreda, och det andra, att han gerna har velat skaffa sig venner och passera för så goder, hvarigenom han har villiat obligerat alla att hålla af sigh genom det att han har låtit dem få regementspenningarne till lens — — —

M. b., tro mig att det stiger öfver 40000 rd.[1] — — — — Jagh kan försäkra bror att jag aldrig hade verre efter penningar, alt sedan jag blef officerare än nu, tu må tro att jag behöfver en vacker eqvipage och serdeles med hestar, ty H. M:t har gjort mig den nåden att jag förer ingen batallion i någon action heller parade uthan till hest som generalmajor, derföre måste jag hafva goda hestar, men de kosta plåten — — —

13) D. 9 december 1706[2].

— — — — — Gudh vari ährat för denna freden, som vi hafva fåt medh saxarna. Gifve gudh, att det voro så nehr medh ryssen — — — Gudh bevare vår allernådigste konung. Hvadh han lerer hafva för desseinger kan ingen veta, och intet vore det väl att någon skulle veta, men här vervas braft: sat sapienti. Kung Augustus och vår äro efter all anseende mycket goda venner. Han är en myket galant och civil herre, men har likväl något i ögon, som marquerar intet alt det besta. De fångna polniska prinsar äro nu hos oss lösa, och Patkull sitter sluten till handh och fot på Königssten, och så snart något sekert budh går till Stettin, lärer han föras dith. Gudi lof, att jag nu för 4 vekor sedan har alldeles tagit emot regementet, och min höga entisessor (!) har och alldeles dankat af. — — — — — Det är mig en svår herre; gud hielpe honom snart hem. Han vill intet hem, uthan ligger och lurar på presenter, fast han har fåt alt sitt riktigt uth, att det intet felas honom en styfver, så väl dess öfverstes, som generallieutenants lön och felttractamentet och många andra stora presenter. Men gudi lof, att han har en hemma som kan det väl employera — — — *Ajin*. gudi lof att jag är skildt från honom med gått maner — — — —

14) Wurtzen d. 8 junii år 1707.

Ännu stå vi här i Saxen, så lenge gudh vill, och hvart hän vi lära marchera, det vet ingen, utan gudh i himmelen är det bekant och vår stora Carl. — — — — Om din capitian Kaijser har jag intet ännu kunat något uthretta, ty H. M:t reser nu alla dagar på munstring. Ej heller har jag haft tid att vara i högqvarteret på 14 dagars tidh. Det lärer tu vel veta, att Carl Wrangel är döder blefven: si så är den grefveliga familian uthe[3] — — — Det stora bilägret medh generalmajor Meijerfelt och Olof Hanssons[4] högburna fröken dotter är nu för 8 dagar sedan passerat och har H. M. dansat och varit myket lustig derpå. Det är skada att den är[l]iga (?) mannen icke skall ha flere döttrar att furnera våra generaler hustrur

[1]) Brefvet innehåller äfven andra mycket bittra utlåtelser öfver gr. Knut Posse, hvilka, såsom af mera personlig art, dock kunnat utelemnas.

[2]) Datum enl. senare påskrift, senare delen af brefvet saknas.

[3]) Generalmajoren grefve Carl Wrangel af Adinal, hvars ätt med honom utslocknade.

[4]) Kommerserådet Olof Hansson Törne, adlad Törnflycht.

med. *Afin*, jag hade myket att säga dig huru Knut Posse har intrigerat och hans svåger Sten Arvidson [Natt och Dag] skulle ha komit i den alliancen — — —

15) Uladislaw i Cuiavien d. 27 november a:o 1707.

— — — — Landet är så utplundrat af fienden och våra egne troupar, så att jagh med största möda kan underhålla ett så stort regemente. Nu har jag jordt en bryggia öfver här öfver strömen Vexsel, som var 1200 alnar lång, och sama dag, som hon blef färdig, så kom en farlig grundhis och högt vatten och tog bron alldeles bort. Nu måste vi venta, till dess det blifver lenne veder heller och att strömen ville frysa till. Så snart H. K. M:t gek öfver medh 300 man, drog fienden sig strax bort, som nu står 18 mil ifrån oss, och ner vi lära komma öfver Vexelen, så lärer han alt gå undan och lärer intet bida för än vi lära komma till strömen Niperen, hvarest han låter draga en linia alt brede vidh strömen och drager alla sina trouppar dit sampt mycket annat canaille — — — Jag önskar att den dagen snart vore för handen, på det att vi en gång kunde få ro, ty det går oss som Israels barn att arbetet tager nu dagen till och så många instructioner hafva vi att retta oss efter, att det är omögeligt att det icke lärer blifva så många observationer att den, som har varit öfverste et åhr, lärer kunna mista alt det han äger, om icke den nådige konungen hielper; men aldrig sker det i hans tidh, ty han är alt för nådig. Om tu viste hvad för en nådig konung han är och hvad för ett skarpt förståndh gudh har gifvit honom, så skulle tu säga som drottningen af Österlandet sade om Salumon. Tenk min bror, han har varit hos migh många gånger till måltidh och varit rätt contant. Och nu emädan jag bygde brygia lät jag i 8 dagar bära mat dit neder till vattnet. Nytt hos oss är intet annat [än] att vi måste alla dagar vara färdige till marche, så gå vi i 10 dagar och åter stå vi en 14 dagar att skaffa oss förrådh igen. Det vet du fuller, hurusom öfverst Gertz har varit i arest och är döder blefven i aresten. Hans regemente har H. M:t jordt till tvenne regementer, 1500 hvardera. Det ena har Albendel fåt, som har varit generalmajor hos Saxarna, men är intet blefven mera än öfverste hos oss. Lilla Nisse Gyllenstierna är blefven öfverste och fåt den andra delen, — — H. K. M:t har förordnat dubla fendrikar här vidh gardit, så att jag har nu 24 capitianer, 24 lieutenanter, 48 fendrikar. Är det icke till att beklaga att ingen af våra skall vara så stora. — — — Jagh ber, m. h. b., att tu helsar din kiäraste Handriette ifrån migh — — om det intet vore för hennes och tin skull, så längtar jag aldrig mera till att se Sveriet, ty jag vet ingen, som har någon godhet för mig — — — Om tu vet några vackra gåssar af vacker exterieur, så vis dem hit till mig. Jag skall medh guds hielp skafa dem fort, om de stella sig väl. Är tu i Stokholm, så hälsa min cousin Hedevik Posse. Om jag skulle någonsin föra någon öfverstinna på Castenhof, så skulle jag önska att få en sådan af den conduiten, ty hon har myket

vett. Låt mig veta hvad öfverståthållaren säger om mig, k. b. — — Gudh ge fred i tino lande, att jag tå finge slippa dene orten, som man ingen kan tala med, heller hafva någon conversation. Det är en *plaisir* att kriga i Tyssland emot detta faseliga folket, som äro mera barbarer än honnett folk. Apropos, en tursk envoyer ha vi hos oss. Hvadh han rett gör sin ansökning, det är ingen visshet, men tiden lärer ge oss kundskapen. Gudh betale den fulla Carren [Zaren?] för alt det onda han våller, att vi måste utstå — — —

16) Sorgonien [1]) d. 15 martii anno 1708.

Jagh feck i går ditt kärkomna bref daterat Götala — — — Nyårsdagh måste vi marchera 5 stora mil om dagen och bröto up klåkan 3 om morgon, och en bitters kiöldh var då. Kan tu tro att vi aldrig hafva haft någon rastdag utan om söndagen, och iblandh intet dem, och nu hafva vi ståt i 3 veckor och lära i dessa dagar bryta up igen. — — — — — — — — — Hvad det anbelangar den regementsqvartermestaren Stråle — — som tu och syster Stina recommendera till att blifva lieutenant af K. gardit, så tackar jagh — — att bror vill skaffa mig några officerare till gardit, och skulle jag hiärtligen gerna göra det, om det stodo i min disposition. Men, min kiäre bror, tu har intet rett förståt mitt bref, hvaruthi jag allenast begärer vackra unga gossar, som äro af gåt folk, dem vill jag hielpa här under gardit, väl förståndes, att de skola begyna medh musqveten, och det aldra högsta jagh kan hielpa dem till, så är till underofficerare, och sedan kan jag hielpa dem till fendrikar och så vidare, men aldrig till lieutenanter. K. b., jag tror väl att densamma Strålen lärer vara en vacker(?) och hurtig officerare och fast om han voro capitiane hema, så kan jag förtro tigh, att han knappt kune få blifva underofficerare af gardit, ty H. K. M:t, han vill intet stort reflechtera på de unga officerare, som äro hema, på deras meriter. Här äro några vackra gåssar hit komna, som gref Nils Bonde, Lindskiöldh, hvilka äro begge capitianer, men blifva än ta uthstrukna af öfverstarnas memorial, och vill fältmarchalken hafva dem och blefvo än tå till bakas: *afin*, de göra väl som komma hit uth. Gudh vet hvad Mokers son gör, som intet ger sig hit uth. Gudh förlåte Erik Sop för dess salige kiäre moders skull, att han måste så försättia sin ungdoms lycka. Det är migh rett kiärt att spöria, att din kiära fru mår väl, och önskar att hennes *battaillie* måste lyckeligen aflöpa. Jagh ber m. k. b. att han ville öfver alla di måttan helsa henne ifrån mig och förtro henne att jag bär den samma *estime* för henne som jag altidh har haft, och lerer den conservera, så lenge jag lefver för en så *aimable* svegerska, — — — Secretiare Fäit är blefven krigsrådh i Holmströms stelle. H. K. M:t har sielf uppsatt en stor hoper medh excercitier, att ner tu lärer få se dem, lärer tu först se hvadh för et slugt hufvudh det är. Det angår charcherningar, evolutioner, qvadrater, speckningar på femtio maner

[1]) Smorgony vid Wilia.

Det är vel på 40 ark skrefne. Jag, gudh bevare den Herren, det är en kaxe för alla kunger. — — — — — — Det är mig myket okiärt att min cousin Hedevik Posse skall vara så illa siuk. Gudh hielpe henne: det är en förståndig piga. Helsa henne, om Handriette skrifver dit up.

17) Zaslaw d. 10 april anno 1708.

— — — — — — Jagh har intet bref fåt ifrån tigh sedan ditt af d. 1 jan. af Götala. Gudh låte dig må väl och din kiära Handriette. Jagh hoppas att vår herre gudh har hulpit henne. Låt mig dok veta hvadh vår herre har välsignat ditt hus med. Ankarhielmarna hafva mig berättat att det skall vara ett tal, som skall gå i Götebourg att tu skall blifva landshöfdinge: gifve gudh att det vore sant. Men, m. k. b., det kan intet vara annat än dina ovenner. som sperriera sådant tal, ty om H. M. skulle hafva några nådiga tankar för tigh, så torde han genom sådant tal ändra sina nådiga tankar; det vi hafva exempel på att det är ofta hendt, ty han vill ingen skall något veta, om han vill göra någon nådh. Derföre har jag befalt Ankarhielmarne att de sådant tal intet ville tro, ej heller dibitera det för någon. Det är tvenne vackra officerare och äro myket af mina venner. Generalen gref Lewenhaupt är här och i stort anseende hos H. M. Det är en myket vacker man och har den lyckan att ingen envierar honom den nåden. Han lärer snart resa härifrån med goda depecher. Nu står hela vår armée här omkringh Minske och så snart det gudh lärer ge oss gres, lärer H. M:t bryta up och marchera emot fienden. Gudh gifve oss lycka och välsignelse. Här vill man säkert tro, att turken har brutit löst och skulle hafva belägrat Arsof, och att Zaren skall sielf vara dit marcherat *en personne*, och att Menniskekoup [Mensjikov] skall hafva commendot här emot oss, och att han har 80,000 man, 60,000 infanterie och 20,000 till hest, med orders att han skall lefrera oss battaillie. Tiden lärer uthvisa om det är sant heller ej. Gudi lof att H. M:t och hela dess armée må väl, och önska alla att vår herre ville ge oss den trolösa fienden i våra hender, så hopas vi alla att det skall blifva en goder fredh derpå, det gudh höre för christi dödh och pina skull. ty vi begynna på att ledas vidh desse dageliga fatiguer, som mer ökas än minskas — — — Generalmajor Lagercrona sade mig att tu vore honom skyldig 60 R. ungefär — — — låt mig veta ditt svar derom och skrif honom till. Han är den, som mig de bästa tiänster har jordt och är i stor nåder hos H. M:t och är rett en capabel man, och lärer H. M:t knapt få hans like igen i det verket han förrättar — — — — —

18) Lägret för staden Moilow d. 19 julii anno 1708.

Det lärer fuller intet vara tigh obekant, hurusom vi d. 4 julii hafvom genom guds nådiga hielp och biståndh vunnit en glorieuse batallie en fierdels mil ifrån en liten stad, som heter Hållskin.

Jagh sender tigh ett litet extracht af min journal, som Mauritz Lang har skrifvit, och är han nu rustmestare vid lifcompagniet — — — Jag blef blesserat igenom den högra armen strax vidh armeleden af en stor musquetekula, men så lyckelig att intet ben är söndergångit. — — — Jag feck också et farligt skått i min venstra sida, som gudh gaf till lycka att jag hade så många råckar och västar på mig, dertill medh gingo vi genom ett diup vatten, som stodh oss under armarne och rengnade hela den natten och samma dag, som batallien stodh, hvilket förorsakade, att kulorna intet kunde gå så skarpt igenom. Jag feck ett fasligit skåt och hade det gåt aldrig så litet längre in, hade jag blefvit knall och fall. — — — — — — H. M:t var medh gardit hela action och har sett medh sina ögon huru vi hafva förhållit oss och huru den ena stupade och låg der och der, och var så nådigh, att han ville stiga af sin hest och ge den till capit. Erik Gyllenstierna, som blef tvert igenom skuten och genom den högra armen, men gudi lof att han nu kan gå uppe. — — — Jan Ankerhielm måste blifva på platsen och hans broder Carl Ankerhielm lärer i dag heller morgon dö, ty han är skuten medh en stor kula in i ryggen och sitter kulan i lungorna. Han är nu i agoni. Det är alt för beklageligt för den stakars moderen att förlora 2 så brafva söner i en action. — — — — Lieut. Lake, lieut. Gyllenstingh, lieut. Stork, fendrik Öller, fendr. Hårdh, fendr. Lilliesverdh blefvo och slagne, capit. Modee, Drake, Oller, Strik och lieutenant Wagner blesserade illa, men, gudi lof, alla äro nu uthur fara — — Det äro 40 af mina öfverofficerare, som äro blesserade. Tenk, m. b., hvad det var för en skarp action och en faselig eldh, som vårt regemente måste utstå: öfver 70 man på platsen och 289 blesserade och äro redan en stor del döde af sina svåre blessurer, och öfver 500, som hade svåra contusioner, som fältskiären betygar att, om icke guds beskydh och att kläderna hade varit våte, hade alla desse varit om lifvet. M. h. b., jag har aldrig varit i en så stor eld, der så många kulor flugo om oss. 24 battallioner hade vi att göra emot. — — — — — Vi hafva nu haft öfver 6 vekor räng alla dagar, så att vägarna äro värre en i november. Gudh vet hvadh vi hafva uthståt i denna marchen, och ingen menniskia är hema vidh husen. Jag kan försäkra tigh att ingen har fått kiöpa en beta brödh heller drika något. Francht vin hafva vi fått för 24 timf kannan: är det icke faseliget, och det är ilak nok dertill! Säden är omogen och hel grön. Om icke gudh hielper oss snart, är det uthe medh oss — — — Det är ingen afton, som jag icke sielf måste taga uth orderna och H. M:t ger intet uth orderna för klåkan 12 om natten, och bittida up i räng och slagh hela dag[en] — — — — Vi hafva nu 2 bryggior öfver strömen Nieperen, heller Boristenes kallat. Alla fiendetrouppar äro på andra sidan strömen. Här vill man säga att han skall stå medh hela sin armée 12 mil härifrån och vill ge batallie. Fienden säger sielf, att han något mer än 5000 man har sista gången förlorat, och när de det sielf säga, så lärer det fuller vara några flere — — — —

Bilaga till föregående bref.

Den 30 juni bröt regementet up kl. 7 om morgonen och marcherade batailonsvis, och H. K. M. följde med avangvardiet främst, och när vi kommo igenom skogen och fingo se tornet af staden Halotzin, blefvo vi straxt varse fiendens förvachter, hvilka ryckte ut om staden och marcherade emot oss, hvarpå H. M. gjorde ett litet halt och lät granadieursbatalion marchera up, och straxt derpå lät H. M. dem avancera uppå fienden, hvarpå fienden drog sig straxt undan, och drog sig igenom staden öfver strömmen Rutho, deräst hans armée stod, och så snart han kom öfver bryggan, kastade han henne up, och var der en redutt giord framför vägen, och tvänne batterier, som kunde beskjuta bryggan. H. M. lät straxt sticka ut lägret brede vid staden Holotzin; fienden stod rancierat i battallie bakom deras retrencement hela dagen. Emedlertidh kom allenast vårt regemente, dahlregementet sampt lifregementet och lifdragonerna den dagen. Fienden canonerade starkt uppå oss, men, gudi lof, dock ingenting dermed uträttade. Den 1 juli stod H. K. M. stilla och lät gifva order att draga arméen tillsammans. Emedlertid arbetade fienden att retrencementera deras läger och försambla arméen, och gingo deras casaqver och calmunqver öfver vattnet och attaqverade våra volossier, som stod på vår högra flygel, men blefvo repousserade, så snart våra lifdragoner ryckte ut emot dem.

Den 2 juli stod H. M. stilla, och hölts 2:ne predikningar. Emedlertid continuerade fienden att retrencementera sig mycket starkt, och att bygga många batterier uti deras retrenchementer i bägge deras läger, som var allenast ett litet stycke ifrån hvarandra, och drog fienden sig mycket starkt tillsammans, så att man hade viss kundskap att de voro öfver 26,000 man starkt och öfver 30 stycken. Den 3 juli stod allt H. M. stilla och lät arbeta på bryggan, som skulle läggas på läderpontenerne. Om aftonen, när tapto vart slaget, fingo vi order att rycka ned våra tält och giöra oss marchfärdiga, hvarpå regementet bröt straxt up om natten, som var mycket mörkt, och stort regnväder, och gingo till artolleriet, och togo 3 pontoner på hvar batailon, som 32 man skulle bära hvar ponton, hvilka voro så svåra, att bussarne med stor svårhet kunde allenast bära dem 20 steg i sender, då de måste dem nedersättia. Så snart H. M. såg och förnam, att det var omöjeligt för bussarne att bära dem, lät han befalla, att bussarne skulle dem nedersättia vid vägen och marchera. Emedlertid lät H. M. ge order ved artolleriet, att de skulle spänna för vagnar och föra andra pontoner efter oss, hvarpå vi continuerade vår march till strömmen, deräst det andra fiendens läger stod.

Den 4 juli kommo vi rätt i gryningen till fiendens läger, hvaräst H. M. lät straxt postera artolleriet emot fiendens batterier och retrencementer och lät emedlertid infanteriet marchera up och ställa sig bak om skogen, hvarpå fienden begynte till att skiuta

ifrån sine batterier på vårt artolleri, då och våra intet försummade sig att giöra det samma och då ärnade H. M. till att låta slå bryggan öfver strömmen, och när H. M. kom neder till vattnet, fant H. M., att det intet var diupare än det stod en karl mitt på bröstet, då H. M. lät straxt befalla, att granadieursbatailonen skulle marchera igenom vattnet och lägga deras bantler uppå axlarne, och förde Major Appelgren den batalionen, och H. K. M. red sielf fram-man för batailon; och så snart granadieurerne voro öfver vattnet, följde lifbatailon straxt derpå, hvilken batalion jag sjelf förde. Derpå följde den 3:e batailon, som capit: Ankarhielm commenderade och den 4:de batailon commenderade major Stiernhöök, och ställte H. M. regementet der på moraset emellan begge lägrena, hvaräst vi måste uthstå en stor canonadning utaf fiendens batterier, och särdeles de 2:ne främsta batailonerna och så snart dahlregementet kom öfver, lät H. M. Gvardiet avancera på fiendens infanterie, som redan drog sig af inåt skogen, och så snart vi kommo in emot fienden, skuto de långt ifrån på oss och drogo sig in i skogen, då allenast Gvardiet förfölgde dem in i skogen, hvaräst fienden giorde på oss många salvor, och förstucko sig allt bakom träderna, och var skogen så tät, att man knapt kunde se dem. Vi måste då och äntel. skiuta uppå dem, och var oss omöjeligt att bringa dem till stånd, att man kunde rätt chargera uppå dem, och föll mycket folk, så vähl af våra som af fiendens, och när vi hade förfölgt dhem ett långt stycke in i skogen, blefvo vi stilla ståendes. Uplands regemente och östgiöta regementet till fot kommo och oss till securs, men då var redan actionen mäst förbi och led allenast Gvardiet af infanteriet största skadan, så att 69 soldater voro dödskutne på platsen, och 485 man blesserade, och 40 öfverofficerare döde och blesserade. Ibland de döde officerarne voro[1] — — — — regementsfältskiären Boltenhagen blef också dödskuten: det var den stora gudens särdeles beskydd, att icke regementet blef alldeles nedskutet, förty fienden var 24 batailoner stark, som intet giorde, utan skuto på oss, och så snart de hade skutet, drogo de af, och så snart de hade laddat, skuto de på nytt igen, dertill medhade de deras regementsstycken med sig, som de continuerl. skuto uppå oss med chartetsch, så att alla måste tillstå, som hafva hört och sedt denna actionen, att de aldrig hafva hört och sedt en så stor eld af salvor, som vi måste uthstå. — — — — H. K. M. var med sin höga person der med tillstädes uti hela actionen. Och så snart det vart förbi med infanteriet, red H. M. bort och tog östgiöta regementet till häst med sig till att secundera H. Exc. fältmarskalken gref Renschiöld, som var i action emot fiendens cavallerie, allenast med drabanterna och 2:ne esqvadroner af lifregementet. Fiendens cavallerie var 10,000 man starkt, hvarigenom kom våra esqvadroner mycket att lida, af orsak att de vore så få emot så många, men dock pousserade våra fiender allt immerfort. Så snart H. M. ankom, drog fienden sig af och förfölgde H. M. fienden 1 ½

[1]) Se brefvet här ofvan!

mihl, och när H. M. intet kunde vidare inhempta dem, kom H. M. till oss igen tillbaka och lät upslå lägret uti fiendens retrencement. Generalmajor Otto Wrangell, som var cap.-leut. af drabanterna, blef dödskuten; qvartermästaren Wattrang, och en stor hop af drabanterna voro och dödskutne; lifdragonerne hade och öfver 200 döde och blesserade, lifregementet förlorade ryttmästare Duvalt, sampt regementsqvartermästaren Schmitthane, men huru många gemena kan jag ej ännu veta. På fiendens sida kan man ej så just veta, men 112 stycken af metall feck gvardiet af fienden.

Den 5 juli stod H. M. stilla, och holts 2:ne predikningar och om aftonen kl. 8 lät H. M. begrafva alla döda af drabanterna och gvardiet uti en graf tillsammans, och blef leut. Starck och fendrick Lilliesverd döde af deras blesseurer och lagde med i samma graf, samt och H. M:s generaladjutant Claes Hierta, som och blef dagen tillförende i actionen dödskuten. 600 man utaf gvardiet voro upmarcherade till begrafningen och skuto 2:ne salvor för de döde, och giorde biskopen doctor Malmberg likpredikan. Samma dag kom en major och några tyske officerare ifrån fienden, som berättade, att fienden hade dragit sig öfver strömmen Nieper ved Mojlohf [Mohilev], som var 5 mihl ifrån oss. och sade att fienden hade förlorat 2,500 man af deras cavallerie, förutan en stor hop blesserade, dem de ej viste antahl uppå, men huru mycket som fiendens infanterie hade förlorat, kunde de intet veta, men det var vist, att perten var mycket större för dem, än som(!) deras cavallerie.

Arkivväsendet i Norden.

Litteraturen om arkivväsendet i norden är icke omfångsrik och i hvarje fall svåråtkomlig. Okunnigheten om dessa institutioner har också varit stor, liksom intresset ringa för deras uppgift. Först de sista femtio åren, kan man säga, ha medfört en förändring till det bättre, som med glädje måste erkännas. Mycket torde dock ännu återstå att göra för en rationel organisation å statens sida, liksom för en något så när klar insigt i hithörande förhållanden å de enskildes. Visserligen har det börjat ingå i det allmänna medvetandet att historiska handlingar äro värda ett bättre öde än att säljas som makulatur, men dermed är dock icke alt vunnet. Huru oklara äro t. ex. icke begreppen om skilnaden mellan offentliga och enskilda papper; att de förras rätta förvaringsrum är Riksarkivet är måhända icke heller så allmänt kändt som det borde vara, efter hvad erfarenheten ger vid handen, huru mycket mindre då vigten af ett ändamålsenligt förvarande, ett planmessigt ordnande och förtecknande. Uppmärksamheten är dock vida mer än förr riktad på detta

slags samlingar och derom vitnar äfven litteraturen. Så har en yngre dansk arkivtjensteman, Hr V. Secher, nyligen i v. Löhers Arkivtidskrift uti München meddelat en rad artiklar om arkivväsendet i de tre nordiska rikena, den första sammanhängande öfversigt af ämnet, ur hvilka vi skola meddela ett och annat, såsom möjligen varande af något intresse i denna tid af lifligare verksamhet för arkiven. Om, såsom förf. menar, *Norge* hunnit längst i ett ändamålsenligt ordnande af sitt arkivväsende, lärer det bero på att man der ej besvärades af någon gammal organisation, utan kunde börja från början.

Förf. stöder sig i afseende på detta land hufvudsakligen på den Norske Riksarkivariens förträffliga memorial till Kultusministeriet af den 30 Nov. 1877. Det norska Riksarkivets historiska uppkomst är närmast att söka dels på Akershus slott, dels också hos ärkebiskopen i Trondhjem. Åtminstone ha många rikshandlingar återfunnits bland de 1829 från Bayern aflemnade arkivalierna, hvilka tillhört den från Norge flyktade Trondhjemske ärkebiskopen Olaf Engelbrektsson. Sedan Norge blifvit en dansk provins, hopades statens handlingar på Akershus fästning, utan att någon sörjde för deras vård. Det hette 1732 att arkivet »mera liknade en svinstia än ett arkiv». Sedan Norge 1814 blifvit skildt från Danmark, aflemnade detta senare land 1820—21 en stor mängd urkunder, akter och böcker, inemot 1100 säckar och flera kistor, isynnerhet rörande den högre förvaltningen i Norge. Härigenom skedde ingen förbättring i oredan och ännu år 1836 kallas arkivet »ett augiasstall». »Man kunde tro», heter det, »att en Genserik farit härjande fram inom Akershus murar». Först 1841 randades en bättre tid för arkivet och började ett planmessigt ordnande. År 1866 öfverflyttades slutligen hela arkivet till en ny, rymlig och ändamålsenlig lokal i Stortingsbyggnaden.

Arkivet omfattar följande tre hufvudafdelningar:

1) Gamla riksarkivet innehållande omkring 8,000 urkunder, deraf 2,000 på pergament från 13, 14 och 15 seklen samt andra arkivalier intill 1814.

2) De tre sunnanfjällska stiftens lokalarkiv, hvilka med högst få undantag icke gå längre tillbaka än till 16:de seklet.

3) Regeringsdepartementens och de centrala myndigheternas arkiv efter 1814, hvilka i mån af bristande utrymme på Registratorskontoren öfverlemnas till Riksarkivet.

Landsortsarkivens ställning är synnerligt ogynsam till följd at tjenstemännens skyldighet att, mot hyresersättning, sjelfva hålla arkivrum. Ett s. k. »Centralarkiv för Trondhiems och Tromsö stift» blef derföre inrättadt 1851 i Trondhiem för statsarkivalier från det nordanfjällska Norge och upprättandet af dylika för landets öfriga hufvuddelar är ifrågasatt, helst Riksarkivet icke på längden kan få utrymme för alla lokalförvaltningens akter. Dess samlingar erhålla f. n. en ännu större tillväxt, sedan på Riksarkivariens framställning presterskapet i de tre sunnanfjällske stiften år 1878 ålagts att in-

sända alla kyrkoböcker äldre än år 1778. På samma sätt skola Centralarkiven i landsorten erhålla de öfriga stiftens kyrkböcker. Denna inrättning af centralarkiv i landsorten är som bekant i Sverige icke förekommande. — Det norska Riksarkivet utgör sedan 1875 ett sjelfständigt embetsverk under kyrkodepartementet.

Centralarkivet i Trondhiem är ännu oberoende af Riksarkivarien och omedelbart underställdt Stiftsstyrelsen, men skall dock i vissa frågor korrespondera med Riksarkivet. Den norska Riksarkivarien har likväl betonat det olämpliga i denna ordning och framhåller nödvändigheten af att låta provinsarkiven subordinera under Riksarkivet. underkastas visitation derifrån o. s. v.. helst Stiftsstyrelserna icke disponera öfver fackmän. Det lärer också vara att vänta att Riksarkivariens förslag antages i afseende på stiftsarkivens i Bergen (det blifvande) och Trondhiem subordinerande under Riksarkivet, i likhet med hvad förhållandet är i Bayern, der Riksarkivet äfven öfver stadsarkiven utöfvar en sådan uppsigt.

Norska Riksarkivets stat utgöres f. n. af en chef, 2 fullmäktige och 4 assistenter. Lönerna äro för Riksarkivarien 4,000 kr. jämte dyrtidstillägg kr. 600; för fullmäktige med samma tillägg 2,000—2,200 kr. och för assistenterna 1,500 kr. (för en 1,248 kr.). Hela staten uppgår till 17,928 kr.

Dessa arbetskrafter anses icke vara tillräckliga, i synnerhet derföre att alla tjenstemännen utom chefen äro så klent aflönade, att de måste på annat sätt förskaffa sig lika mycket till sitt underhåll. I pekuniärt hänseende är sålunda det norska arkivväsendet ej synnerligen väl lottadt. En förhöjning i anslaget har också begärts.

Sedan 1870 utgifver Riksarkivet häftevis bidrag till Norges historia under titel: »Meddelelser fra det norske Rigsarchiv»; någon årsberättelse lärer deremot icke afgifvas.

De norska arkiven äro, såsom man kan vänta, tillgängliga för forskningen i vidsträcktaste grad, och i allmänhet behöfves icke ens någon skriftlig ansökan om deras begagnande.

* * *

Om *Danmarks* arkivväsende har förf. naturligt nog de rikaste upplysningarna att lemna, hittills dock endast om de offentliga arkiven. Det har utvecklat sig tämligen egendomligt.

Under medeltiden funnos kungliga arkiv på slotten Roskilde och Vordingborg, sedermera äfven på Kallundborg och Köpenhamns slott. Oberoende af arkivet på Köpenhamns slott voro både det danska och det tyska kansliets arkiv.

Fredrik III lät först ordna det kungliga arkivet i Köpenhamn, den förste arkivarien blef den sedermera under namnet Griffenfeldt ryktbare Peder Schumacher, och dermed var det sedermera s. k. Geheimearkivet bildadt. Det var egentligen konungahusets arkiv, men omfattade äfven sådana gamla rikshandlingar, som tillfälligtvis befunno sig på Köpenhamns slott. Sin karakter af kungligt familjearkiv bibehåller det ännu i dag. Kansliarkiven bestodo fortfarande vid dettas sida.

Många i Danmarks lärdomshistoria ryktbare män följde hvarandra såsom Geheimearkivets vårdare: så den berömde Hans Gram (1731—1748), under hvars tid de Gottorpska arkiven införlifvades, och den vetenskapliga forskningen i arkivet begynte. Gram lade grunden till det sedan s. k. Langebekska diplomatariet. Efter Gram följde Langebek (1748—1775), grundläggaren af Scriptores Rerum Danicarum; sedan G. Schiöning (1775—80), Thorkelin (1791 —1829). Finn Magnusen (1829—48) och den ännu lefvande C. F. Wegener. Samlingarna tillöktes på flerfaldigt sätt, bland annat med de äldsta registraturbanden.

Det var år 1720, som arkivet erhöll sin egen byggnad, som sedermera genom åtskilliga hvalf och salar utvidgats, af hvilka likväl det egentliga forskningsrummet lemnar mycket att önska. Lokalen sluter sig alldeles till den, som begagnas af »Kongerigets arkiv».

Geheimearkivet, förut en del af Kansliet, stäldes 1848 under kultusministeriets uppsigt, dock sålunda att det egentliga Kungl. familjearkivet fortfarande direkte lydde under konungen. Tillträdet till detta senare kan endast konungen bevilja, men för det öfriga meddelar kultusministeriet tillstånd, dock stå ej katalogerna till forskarnes förfogande. Arbetstiden för tjenstemännen är kl. 10—2, för forskarne, tämligen inskränkt, fr. kl. 11—1. Numera tryckas häftevis detaljerade årsberättelser jämte förut otryckta eller illa tryckta urkunder från arkivets samlingar. Behållningen häraf tillfaller arkivbiblioteket.

Det gamla kansliarkivet delades 1660 på de nya, efter svenskt mönster bildade, kollegierna, och dessa ha numera förvandlats till ministerier. Efter denna förändring (1848) har emellertid en betydande rubbning egt rum de olika arkiven emellan. Sedan nämligen justitieministeriet till Geheimearkivet öfverlemnat alla arkivalier äldre än 1660, önskade det senare att äfven få öfvertaga handlingar yngre än 1660 och föreslog slutligen det tämligen godtyckligt valda året 1750 såsom tidsgräns. Förslaget blef verkligen godkändt och en massa arkivalier, dock stundom utöfver det angifna året, aflemnades till geheimearkivet, som på detta sätt fick en väsentligen annan karakter än förut.

Emellertid hade 1855 års författning infört en åtskilnad mellan hertigdömena Slesvigs och Holsteins särskilda ministerier, Konungarikets egna samt för monarkien gemensamma ministerier. Till konungarikets ministerier öfverlemnades 1) Inrikesministeriets och Finansministeriets arkiv, 2) Justitieministeriets och Danska kansliets arkiv 1750—1848 och 3) kultusministeriets arkiv från 1800. Det nybildade arkivet, det s. k. »Kongerigets arkiv», stäldes såsom byrå under Inrikesministeriet, men förlades 1869 likaledes såsom byrå under kultusministeriet. Oaktadt efter Schlesvig-Holsteins förlust den egentliga anledningen till detta arkivs bildande bortfallit, har namnet »kongerigets arkiv» eget nog bibehållits. Arkivaliemassorna befunno sig 1860 vid den dåvarande arkivariens frånfälle i den bedröfligaste oordning, så att först efter sju år det förberedande yttre

ordnandet och förtecknandet afslutats. Det speciellare har sedermera alltjämt fortgått och måste ännu länge fortsättas.

Arkivets förnämsta afdelningar äro: Ofvanstående danska kansliets akter 1750—1848, samt handlingarna från Räntekammaren 1660—1848, Kommerskollegium från 1735, Generaltullkammarkollegium från 1760, Finanskollegium från 1771, Öfverskattedirektionen 1762—82, Skattkammaren 1769—1816, Nådessekretariatet 1840—49 o. s. v. Derjemte förvaras här handlingar från åtskilliga andra anstalter, direktioner, kommissioner och embetsverk, såsom banker, lotterier, fabriks- och kolonidirektioner, handelskompanier m. fl. Vidare stora serier af reviderade räkenskaper, såsom statsräkenskaper från 1559, länsräkenskaper från slutet af 1500-talet, hofräkenskaper, militärräkenskaper etc. Slutligen alla civila ministeriers handlingar från 1848, för hvilka de sjelfva sakna utrymme.

Arkivets lokaler äro belägna i den allmänna ministerialbyggnaden. De äro till antalet 12, men ett par äro till följd af fukt nä stan oanvändbara. Derjemte finnas tvenne arbetsrum, så att arkivets hela ytinnehåll uppgår till 8,380 qvadratalnar. Utom det att rummen äro ganska klent belysta, lider arkivet af den aldra största otrygghet i händelse af eldfara.

Den dagliga arbetstiden, som för forskarne är betydligt längre än i Geheimearkivet, är kl. 11—4; de senare ega tillträde efter af kultusministeriet beviljad ansökan. Dock få i allmänhet förberedande undersökningar genast företagas. Jämte arkivets vetenskapliga ändamål, har det äfven praktiska, och en stor del af tjenstemännens tid upptages af de dagliga reqvisitionerna för ministeriernas byråer. Deremot finnes (i motsats till praxis vid de tyska arkiven) hvarken här eller i Geheimearkivet någon skyldighet att juridiskt bearbeta de reqvirerade handlingarna.

Arkivet utgifver sedan 1871 en årsskrift, »Meddelelser fra rentekammerarkivet», innehållande dels urkunder, dels förteckningar öfver delar af arkivet, dels slutligen historiker öfver särskilda administrativa institutioner.

Utom dessa båda större arkiv ha vissa embetsverk fortfarande egna arkiv: såsom Krigs-, Marin- och utrikesministerierna (från 1802 och 1750), Landtmäterikontoret, Poststyrelsen och styrelsen för Grönländska handeln.

Efter den enligt förf:s och de flesta andra arkivmäns åsigt för det danska arkivväsendets utveckling högst olyckliga utväg, som togs 1850—51 genom utsöndring af en del arkivalier från ministerierna och deras öfverlemnande till Geheimearkivet, finnes nu intet annat sätt att godtgöra det begångna felet, än att sammanföra de skilda delarna i ett enda riksarkiv, omfattande arkivalier från äldsta till nyaste tider, för så vidt administrationen kan umbära dem. Erfarenheten i »Kongerigets arkiv» har också visat att de administrativa göromålen äro för nybörjare i arkivarbeten den bästa förberedelse till insigters vinnande att framdeles kunna ordna arkivalier från en äldre tid.

Redan 1861 yttrades i riksdagens folketing den önskan att hela landets arkivväsende skulle förenas i ett riksarkiv, en tanke, som sedan alltjämt återkommit. Under 1871—72 års riksdag framlade kultusministeriet ett förslag till lag om löner för de vid arkivväsendet anstälde embets- och tjenstemän, som afsåg att delvis godtgöra det gjorda felet. En Riks- och Geheimearkivarie skulle leda det hela, men derjämte skulle tvenne arkivarier ställas i spetsen för hvar sin särskilda afdelning, den historiska och administrativa. Folketingets utskott godkände emellertid förslaget blott delvis och ogillade särskildt den tilltänkta fördelningen mellan två likstälda arkivarier. På samma gång tog sig utskottet anledning att som sin åsigt uttala att »likasom man kommit ifrån den gamla metoden att sätta framstående vetenskapsmän i spetsen för biblioteken, och i stället sökt försäkra sig om män. särskildt förtrogna med dessa egendomliga institutioners natur och behof, så måste det väl förhålla sig på samma sätt med arkiven, och det kunde lätt inverka skadligt på dessas hela verksamhet, om man, såsom fordom oftare skett och såsom det i enlighet med motiveringen också synes vara förslagets mening, ville låta arkivets egna välförtjenta tjenstemän stadna i de lägre graderna och till chefplatsen kalla män från annan verksamhetskrets, vore de än aldrig så begåfvade». Dermed afstannade saken den gången.

»Riksarkivtanken» har det oaktadt icke dödt bort, utan vid flera tillfällen åter dykt upp. Så infordrades i Mars 1877 betänkanden af Geheimearkivarien samt chefen för kongerigets arkiv i fråga om fordringarne på utrymme för ett riksarkiv. Derjämte uttalade kultusministeriet uttryckligt, att det i det hela taget gillade de af folketingets utskott 1871—72 yttrade tankarne rörande arkivväsendets organisation, hvaraf kan slutas att tanken på arkivets indelning betraktades såsom uppgifven. De båda arkivchefernas betänkanden öfverensstämde egentligen blott deruti, att den angränsande bibliotekslokalen vore användbar. Geheimearkivarien utgick derifrån, att det blifvande riksarkivet torde organiseras på tvenne sektioner med sjelfständiga sektionschefer, båda direkt lydande under kultusministeriets departementschef, hvarigenom i verkligheten icke *ett* riksarkiv, efter folketingets önskan, utan *tvenne* arkiv uppkommo; han ansåg fördenskull nödvändigt att förvärfva en ny och betydligt större lokal. Hans embetsbroder var deremot af den åsigten, att ett riksarkiv, såsom ett enda väl organiseradt helt, kunde organiseras med begagnande af de tillgängliga lokalerna, som alla ligga bredvid hvarandra. Det nya arkivet skulle kunna få mycket beqvämt belägna arbetsrum.

På denna punkt befinner sig nu planen till ett danskt riksarkiv. En lycklig lösning af denna fråga vore tvifvelsutan för det danska arkivväsendet af största vigt.

I afseende på arbetskrafter var Geheimearkivet fordom ganska illa försedt, tills genom en konglig resolution 1849 det nuvarande antalet bestämdes. Utom chefen finnas tvenne arkivsekreterare, 1

assistent och 2 stipendiater. Chefslönen börjar med 4,000 kronor, ökas hvart femte år med 400 kr. intill 6,000 kr. 1:a arkivsekreterarens lön är 2,800 kr., ökas hvart femte år med 200 kr. till 3,800 kr. 2:e arkivsekreteraren har 1,600 kr. För biträden (extraordinarier) fins ett anslag på 3,720 kr., för utgifvande af årsberättelsen 400 kr., expenser 600 kr. Summa 17;500 kr. »Kontorschefen» i »kongerigets arkiv» har i lön 2,800 kr,, ålderstillägg hvart femte år 400 kr. till 4,000 kr., tvenne fullmäktige hvardera i lön 1,400 kr., ålderstillägg 100 kr. årligen till 2,400 kr. För assistenter och betjening finnes ett anslag af 8,920 kr., tillsammans 18,000 kr. Expensmedel äro gemensamma med ministerierna. Som man finner äro lönerna här, liksom i Norge, så smått tilltagna, att de omöjligt kunna vara tillräckliga och svårligen kunna garantera arkiven ett tillräckligt antal lämpliga arbetskrafter.

De danska privatarkiven ha ännu icke blifvit föremål för någon skildring.

* * *

Det minsta utrymmet i hr Sechers redogörelse har kommit Sverige till del; förf:s hufvudkälla är Posses i »Meddelanden från Sv. Riksarkivet» aftryckta förtjenstfulla, ehuru i en och annan punkt något föråldrade öfversigt, jämte andra i samma »Meddelanden» intagna upplysningar. Först senare har han lärt känna Styffes i Svensk Tidskrift 1874 intagna uppsats, några i en allmän Tidning år 1880 intagna artiklar, och Kleens uppsats om Krigsarkivet i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift 1880. Vi förutsätta att de, som intressera sig för dessa ämnen, redan ega kännedom om innehållet i nämda skrifter och behöfva derföre icke ingå i några detaljer. Hufvudsakligen efter Hellstenius redogöres derjämte för de svenska privatarkiven. En och annan anmärkning torde kunna göras. Så äro t. ex. Bergskollegii handlingar förenade icke med Kammar-, utan med Kommerskollegii arkiv, hvilket är förbigårget; förbigånget är äfven Jönköpings hofrättsarkiv. De enskilda samlingar, som hamnat i Riksarkivet, uppräknas; i K. Bibliotekets handlingar kan man numera lätt finna, hvilka det är som fått skydd på nämda bibliotek; det Engeströmska hade förtjent att nämnas. På Jordeberga förvaras icke G. A. och J. F., utan E. M. v. Nolckens papper, såsom af en i Hist. Tidskrift förlidet år intagen uppsats framgår. Torsjö-arkivet förvaras numera på Eriksberg. Om ett annat icke ovigtigt familjearkiv lemnar en bilaga till detta häfte upplysning.

I afseende på arkivväsendets utveckling synes Sverige visserligen stå framför Danmark, tack vare frånvaron af något Geheimearkiv hos oss. Deremot har man i Norge gått längre, tyckes det, i afseende på den välbehöfliga centraliseringen uti arkivstyrelsen. Hvad den materiella sidan vidkommer, framstår det svenska riksarkivet i fördelaktigare ställning än motsvarande institutioner i grannrikena. I afseende på liberalitet mot forskare torde Sverige

stå framför de flesta andra länder. I ett fall tyckas de nordiska länderna likna hvarandra: deruti att en friskare fläkt än förr blåser äfven genom arkivsalarne.

B.

Underrättelser.

— F. d. Läroverksadjunkten GUSTAF VOLMAR SYLVANDER afled i Kalmar den 29 Maj. Han är isynnerhet känd genom sitt vidlyftiga arbete *Kalmar stads och slotts historia* I—IX (1864—1874) och utgaf 1877 äfven *Borgholms slotts historia.*

— Till innehafvare af den skytteanska professionen i Upsala har, såsom bekant, docenten vid samma universitet dr O. ALIN nyligen blifvit utsedd. Förteckningen på föregående innehafvare af denna i vår lärdomshistoria vigtiga lärostol har redan i några allmänna tidningar offentliggjorts. Då det likväl måhända icke saknar allt intresse att äfven ega den i denna Tidskrift, ha vi beredt oss tillfälle att efter en i skytteanska arkivet förvarad urkund meddela de uppgifter om innehafvarne, som följa: 1. JOHANNES SIMONIUS (f. 1565 i Burg i Magdeburgska området, † 1627) kallades såsom professor i Rostock af J. Skytte sjelf 1624 till förste innehafvare af den 1622 stiftade professionen. — 2. JOHANNES LOCCENIUS (f. 1598 i Itzehoe † 1677 som præses i Antiqvitetskollegium, rikshistoriograf m. m.), kallad som professor i historia i Upsala af J. Skytte 1630. Blef 1634 juris professor, men skötte ännu flere år den skytteanska professionen. — 3. JOHANNES FREINSHEMIUS (f. i Ulm 1608 † 1660 såsom professor i Heidelberg) kallad 1642 af J. Skytte, k. Bibliotekarie och Historiograf 1647. — 4. JOANNES SCHEFFERUS (f. i Strassburg 1621 † 1679 såsom på samma gång universitetsbibliotekarie) kallad af frih. B. Skytte 1648. — 5. ELIAS OBRECHT (f. i Strassburg 1653, † såsom sekreterare i tyska kansliet i Stockholm 1698) kallad 1682 af curatorerna för professionen riksråden B. Skytte och G. Gyllenstierna; kallades 1697 till Stockholm. — 6. JOHANNES UPMARCK(-ROSENADLER) (f. i Upsala 1664 † 1743 såsom statssekreterare) kallad 1698 såsom univ. adjunkt af öfversten gr. G. Gyllenstierna (sonson af Joh. Skyttes andra dotter Anna och son af Riksr. gr. G. Gyllenstierna, åt hvilken Riksr. B. Skytte uppdragit patronatsrätten[1])), utn. 1716 till censor librorum. — 7. JOHANNES HERMANSSON (f. i Stockholm 1679 † 1737 kallad 1716 af gen majoren gr. G. Gyllenstierna. — 8. JOHAN IHRE (f. i Lund 1707 † 1780) kallad som poeseos professor 1738 af enke-

[1]) Lagmannen frih. S. Ribbing gjorde sina anspråk gällande såsom dotterson af testators äldre dotter Vendela, men saken afgjordes till Gyllenstiernas förmån.

grefvinnan E. J. Gyllenstierna i egenskap af sonens förmyndare. — 9. JACOB LINDBLOM (f. på Blackebo i Östergötland 1746 † som ärkebiskop 1819) kallad redan 1779 af Riksrådet gr. G. Gyllenstierna; utn. till biskop i Linköping 1786. — 10. JACOB FREDR. NEIKTER (f. på kronofogdebostället vid Köping 1745 † 1803) kallad som professor 1787 af Riksrådet gr. G. Gyllenstierna. — 11. OLOF KOLMODIN (f. på Saleby i Vestergötland 1766 † 1838) kallad 1805 af d. v. exekutorn af Riksrådet Skyttes testamente hofmarskalken gr. C. G. Mörner [1]). — 12. CARL THOMAS JÄRTA (f. i Stockholm 1802 † 1841) kallad såsom lektor i Vesterås 1839. — 13. OLOF WINGQVIST (f. i V. Vingåker 1800 † 1861) kallad 1843 såsom adjunkt i historia. — 14. VILHELM ERIK SVEDELIUS (f. i Köping 1816) kallad 1862 såsom professor i Lund, afsked 1881.

— Fil. Licentiaten V. KOERSNER har för filosofiska doktorsgradens erhållande försvarat en afhandling öfver *Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska krigets utbrott.* (80 ss. 8:o.)

Längre fram på våren ha för samma grads vinnande utgifvits af Fil. kand. HUGO HERNLUND: *»Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1800*, I (75 ss. 4:o): af Fil. lic. NILS HÖJER: *Norges Storting. Förra afdelningen. Norska Grundlagen och dess källor* (198 ss. 8:o) samt af Fil. lic. SEVERIN BERGH: *Karl IX och den svenska adeln* 1607—1609 (170 ss. 8:o).

— Utaf en af de allra äldsta, och en gång mycket åberopade källorna till vår historia, munken JORDANIS skrift *Getica*, liksom af hans andra arbete *Romana*, har för kort tid sedan en ny upplaga, den första verkligt kritiska, utgifvits af THEODOR MOMMSEN. Den utgör en afdelning af det stora samlingsverket *Monumenta Germaniæ historica.*

— *Mazepa.* Den ryske historikern KOSTOMARÓV, förf. till bl. a. »Rysslands historia i biografier öfver dess förnämsta personligheter», ett arbete, som i urval kommer att på svenska utgifvas, har nyligen fullbordat en utförlig monografi öfver hetmanen Mazepa [2]). Särdeles omfattande källforskningar äro lagda till grund för densamma. I Utrikes-ministeriets hufvudarkiv i Moskva förefinnas de vigtigaste urkundsamlingarna, som förf. för detta arbete genomgått, såsom de hetmanska och zaporogiska sändebudens berättelser till Moskva om hvad som tilldrog sig i Lill-Ryssland, hetmanernes brefvexlingar, de till Lill-Ryssland afsända vojevodernas rapporter m. m. Alla originalbref och handlingar, som röra dessa ärenden, bilda nu mera en särskild samling, med titel »original-akter». I det under rikskanslerens uppsigt stående riksarkivet i Petersburg finnes en sam-

[1]) G. m. Lovisa Ulrica Horn af Rantzien, dotter af Hofmarskalken frih. G. J. Horn af R., hvars ätt på manssidan utslocknade med sonen Carl Gustaf † 1775, och Eva Margareta Gyllenstierna, enda dotter af ofvannämde gr. G. Gyllenstierna. som sjelf 1799 slöt den grefliga ätten G. af Björkesund och Heljö.

[2]) Arbetet utgifves i den i Moskva utkommande, stora tidskriften *Ruskaja Misl* (Ryska Tanken).

ling handlingar, som hänföra sig till Peter den stores tid, och kallas »kabinettet». De bestå af koncept till utgående skrifvelser och ukazer m. m. äfvensom original-bref från åtskilliga af Peters samtida, såsom Mensjikov, Mazepa, Golovin m. fl. Under benämningen »Svenska krigets historia» finnes der äfven ett slags journal, som på Peters befallning fördes under hela svenska kriget. Denna blef i förra århundradet i tryck utgifven, men förf. har ansett sig böra följa sjelfva originalhandskriften. Äfven i det kejserliga offentliga biblioteket förvaras handskriftsamlingar, som lemnat bidrag till Kostomarovs arbete, för hvilket dessutom en samling af vid pass 60 tryckta urkunds-publikationer och andra skrifter blifvit lagda till grund. Häraf framgår att förf. uttömmande afhandlat sitt ämne, hvilket eger ett fängslande intresse dels på grund af sjelfva hufvudpersonen, en äkta Österns son, och dels med afseende på hans ingripande i Karl XII:s historia. Vi äro i tillfälle att meddela våra läsare, att en öfversättning på svenska af detta arbete förberedes, hvari dock den vidlyftiga afdelning, som föregår skildringen af Mazepas förhållande till Karl XII, kommer att meddelas i sammandrag.

— I en af de numera vanliga samlingarna af populära vetenskapliga arbeten, kallad »Das Wissen der Gegenwart» (Leipzig, Freytag) skall äfven intagas en historia öfver trettioåriga kriget af prof. A. GINDELY i Prag uti tre afdelningar (1618—1621, 1622—1632, 1633—1648), af hvilka den första redan är utkommen. Förf., som börjat ett stort arbete öfver samma ämne, säger sig kunna stöda sin framställning så långt som till 1636 på egna arkivstudier, särskildt i Berlin, München, Wien och Paris. Förf. förbereder på åtskilliga nya upplysningar, bl. a. äfven i afseende på Gustaf Adolfs planer efter de stora segrarne i Tyskland.

— Från universitetet i Greifswald meddelas såsom Rubenow-Stiftelsens nya prisuppgift: Geschichte Pommerns unter Schwedischer Herrschaft während der Jahre 1637—1700. Skildringen bör omfatta landskapets både yttre och inre historia, de krig, som berört Pommern, författning, lagstiftning förvaltning äfvensom kulturen i allmänhet. Källorna böra sökas i svenska riksarkivet (särskildt svenska agenters bref till Lifland), pommerska provins- och statsarkiv samt preussiska geheime-stats-arkivet. Skriften skall författas på tyska, förses med valspråk och förseglad namnsedel med valspråket utanpå. Den insändes innan 1 Mars 1886 till universitetet Afgörandet sker den 17 Oktober samma år. Priset är 1200 mark, men kan i vissa fall höjas.

— Man har tillsändt oss från »Q. P. Index» i Bangor, Maine och Förenta staterna ett nummer om ett ark ur en serie monografier, behandlande den bekante grefve Curt Stedingk, Sveriges ambassadör i Petersburg under Gustaf III och Gustaf IV Adolf, hvilket såsom en kuriositet må omtalas. De biografiska data tyckas vara skäligen noggranna; de sista tre sidorna upptagas för öfrigt af en redogörelse för Bernadottes val till tronföljare. I serien förekomma

äfven biografier öfver Gustaf II Adolf, Gustaf III och Gustaf IV Adolf.

— Under Karl XII:s vistelse i Sachsen 1707 öfverlemnades till honom, enligt anteckning i stadens kyrkobok en handskrifven *Krönika för staden Lützen*, bunden i grönt pergament, som skulle sträcka sig från reformationen fram till 1700-talet och innehålla bl. a. åtskilliga vigtiga uppgifter om förhållandet mellan Lützen och stiftet Merseburg, om reformationens införande i Sachsen, äfvensom om slaget vid Lützen 1632, såsom det vill synas ur ett icke alldeles tydligt meddelande. Boken finnes omnämd i ett äldre tyskt verk »Megalurgia Martisburgica», s. 74, 161. Uppgifter eller upplysningar om denna handskrift sökas nu af en Hr Band, Oberlehrer, uti Berlin och ha vi på detta sätt velat göra hans anhållan bekant i händelse bemälda bok skulle hamnat i något svenskt bibliotek eller arkiv.

K. Magnus Eriksson och Skåne.

AF

HANS HILDEBRAND.

En snillrik häfdatecknare har sagt, att 1300-talet i Europas historia är större genom sina försök än genom sina verk. Han tänkte, när han yttrade detta, närmast på förhållandena i den tidens stora verld. Låt vara att i ett land som Sverige, aflägset och sent inkommet i den allmänna utvecklingen, många förhållanden te sig annorledes än i den yttre verlden, så stor gemensamhet fanns det likväl i lifsutvecklingen, att vi äfven hos oss varsna enahanda riktningar uppenbara sig på enahanda eller åtminstone på beslägtadt sätt. Äfven hos oss kan 1300-talet sägas vara ett tidsskifte märkligt i främsta rummet genom sina försök.

Hos oss som annorstädes var det äfven i flera afseenden en brytningens tid. Institutioner, riktningar, krafter, som under den föregående tiden hade utvecklat sig och gjort nytta, visade nu betänkliga tecken till att vara utlefvade. Något nytt måste träda i stället och så mycket hade under tiden menskligheten skridit framåt, att mer än förut det nya väl ej skapades, men bragtes till heder och utvecklades i medvetande af det mål man ville hinna. Kraften att hinna detta mål fanns visserligen icke alltid, men äfven när vi beklagande framhålla detta, kräfver billigheten det erkännandet, att 1300-talet i vissa fall uppstälde problem, hvilkas lösning ej blef möjlig förrän långt senare, problem till och med, som efter århundradens arbete, förhoppningar och upprepade klagomål, ännu stå på dagordningen.

En af de försök, som i Sverige gjordes under 1300-talet, fick ut på att skaffa Sverige naturliga gränser. Ett barn hyllades år 1319 till konung öfver såväl Sverige som Norge. Unionen,

helt och hållet personlig, innebar åtminstone löften om ett fredligt förhållande mellan folken å ömse sidor af Kölen. Försöket visade sig fåfängt. Barnet växte upp, hann till och med ålderdomens dagar, men måste till sist, sjelf utan krona, vid blicken tillbaka på de många årtiondenas verk och öden, se unionen vika för den söndring, som fanns i vanorna och snart visade sig i sträfvandena och i de frukter dessa buro.

Försök gjordes att i söder utsträcka den svenska konungens herravälde så, att det skulle från Danmark skiljas af Vesterhafvets och Östersjöns böljor. Skåne, Blekinge och Halland förenades med Sverige, men ej heller denna förening, som borde hafva kunnat blifva närmare och mera beståndande än den med Norge, fick varaktighet.

Misslyckandet af detta försök, må icke i och för sig kunna anföras som ett nytt exempel på århundradets mångfrestande lynne. Statskonstens beräkningar och krigslyckans tillfälligheter spelade dervid en alltför stor rol, men så nära stod emellertid detta försök och utgången deraf med de krafter, som den tiden rörde sig inom samhällslifvet, beroende af dem och på dem inverkande, att det torde vara skäl att en gång, sedan under nyaste tid rikliga bidrag till frågans bedömande blifvit framlagda, taga en öfverblick af Skånes förening med Sverige, af de omständigheter som bidrogo så till föreningen som till hennes upplösning.

1.

Egendomliga voro de förhållanden, som herskade i Nordens tre land, under 1300-talets andra årtionde. En gammal konungaätt i Norge hade blifvit så arm på medlemmar, att en svensk fursteson med arfsrätt sattes på tronen. I Sverige rasade strid mellan konungaättens medlemmar. Fyra deltogo deruti, af dem måste en gå i landsflygt, två omkommo i fängelse, ens hufvud föll under bödelns svärd, och gingo allas anspråk och arf öfver på den ende qvarlefvande. I Danmark tvistade äfven tvänne bröder om makten. De inre stridigheterna kunde icke afgöras utan yttre hjelp och då konung Erik Menved i Danmark uppträdde till förmån för konung Birger i Sverige var det helt

naturligt att oppositionsmännen i båda landen räckte hvarandra handen. Det svenska motpartiet gjorde till och med, hösten 1318, ett infall i Skåne, hvilket synes hafva gått ut på mera än plundring, ty Falsterbo hus eröfrades och man sökte att komma i besittning af det mäktiga Helsingborg. Händelsernas snabba utveckling i Sverige medförde dock en genomgripande förändring. Konung Birgers ställning visade sig ohållbar, konung Erik erkände hans motståndare som regeringsparti i Sverige, dervid fästande det naturliga vilkoret, att den upproriske junker Kristofer ej längre skulle få något understöd. Inom kort blef ställningen än mera förenklad: konung Eriks död gör brodern till konung. Han förnyar år 1330 ett tidigare fördrag med de svenska hertigarnes anhängare och det danska rådet förband sig att hålla sin konung till aktande af fördragets helgd.

Det var emellertid otänkbart att valet af den späde Magnus Eriksson skulle med ens stifta frid i Sverige. Det var ej endast konungen och hans bröder som hade kämpat om makten, utan med dem rikets store, hvilka, nu tvungne att sluta sig kring den nye konungen, icke hade så lätt att glömma de föregående åren med deras strider, som så ofta framkallat segrarens stolthet och den besegrades agg. En uppgörelsens stund kom, men i denna hade man att tala icke allenast om en gammal oenighet, utan ock om en af nyare datum. Det svenska rådet och konungens moder, den unga hertiginnan Ingeborg, hade olika uppfattning om hvad rikets väl kräfde. Hon och hennes politik beherskades af den danske riddaren Knut Porse och derigenom fick oenigheten i Sverige inflytande på den yttre politiken, ty Porse var en bitter fiende till konung Kristofer.

Året efter det då svenska rådet slöt förbund med den danske konungen, ingick hertiginnan ett förbund mot honom. Hon och furst Henrik af Meklenburg öfverenskommo den 24 juli 1321 om gemensamt försvar mot Danmark; den härom utfärdade urkunden beseglades af hertiginnan och Porse samt af fem riddare och fyra väpnare, hvilka alla kallas *hennes* råd. Men icke ens alla dessa synas hafva varit fullt invigda i hertiginnans och Porses planer, det finnes nämligen en annan handling af samma dag, i hvilken talas om förbund med furst Henrik, som gick ut på Skånes eröfring, och beseglades denna handling allenast af två män, Porse och väpnaren Peter Nilsson, hvilken senare i september uppehöll sig i Meklenburg för förbundets ratificerande.

Man hade tydligen gjort upp planer för framtiden. Det heter nämligen, att den meklenburgska hjelptruppen skulle komma i augusti *nästa år.*[1] Dessförinnan hade dock förhållandena undergått förändring. Hertiginnans vänner sveko henne. Af de åtta, som den 24 juli 1321 voro med om den öppna, men icke om den hemliga traktaten, finna vi ej mindre än fem ett år derefter (den 20 juli 1322) sluta fred med rådets flertal; alla vid tillfället närvarande förklara sig mot hertiginnans egenmäktighet samt mot utländingars indragande i riket. De fem öfverlöparne voro riddarne Matts Kettilmundsson, Håkan Läma och Magnus Nilsson samt väpnarne Erengisle och Karl Näskonungssöner. Bland främlingarne, mot hvilka man förband sig, var Porse den främste; till dem synes vi äfven få räkna medlemmarne af den holsteinska ätten von Kyren, som dock hade varit sina femton år i Sverige, der de hörde till hertigliga partiet. Åtminstone försvinna vid denna tid deras namn ur urkunderna; sist af dem nämnes hr Lyder von Kyren en af de sista dagarne af år 1322, då han ännu var fogde (*advocatus*) i Finland.

Ett af hertiginnans råd väpnaren Anund Sture synes icke hafva följt kamraternas exempel. Hans namn förekommer åtminstone icke i försoningsbrefvet af år 1322. Det ser ut, som om han fortfarande stått i vänskapligt förhållande till hertiginnan. (Jfr *Dipl. Svec.* sid. 2579, den 12 sept. 1326).

Öfver anfallsplanen mot Danmark drog det svenska rådet ett streck genom att den 22 augusti afsluta ett förbund med konung Kristofer, hvilket skulle räcka intill dess konung Magnus blef myndig.

Häraf kunna vi allenast draga en slutsats: konung Magnus förmyndarestyrelse var icke angelägen att från Danmark vinna Skåne. Ett sådant syfte hade dock hertiginnan och Porse, hvilken senare verkligen gjorde ett förfeladt infall i Skåne med trupper, som han genom ett bedrägeri hade värfvat i Norges namn, och synes han hafva haft inom landskapet flere anhängare. Infallet gjorde han visserligen icke för Sveriges räkning; huruvida han år 1321, då den hemliga traktaten afslöts med furst Henrik, ville vinna Skåne för Sverige eller för sig, kan icke ur nu befintliga källskrifter utrönas.

---

[1] Reinhardt låter i strid deremot anfallet vara tillernadt redan år 132[illegible] (*Valdemar Atterdag*, s. 24).

Porses planer mot Skåne misslyckades väl, men han fick en annan besittning å gränsen mellan Sverige och Danmark. Valdemar af Jutland, som de holsteinske grefvarne uppsatte på tronen emot Kristofer, gjorde Porse till ärftlig hertig öfver södra Halland; till hans län lades ytterligare Bjäre och norra Åsbo härad i Skåne samt besittningar på Seland. När Porse vid pingsttiden 1330 aflidit, innehades länet af hans enka, konung Magni moder, samt af de två söner hon födt i sitt äktenskap med Porse.

Kristofer, återkommen till regeringen, fortsatte Danmarks styckande. Skåne, äfvensom Blekinge, lemnades år 1329 som pantlän till grefve Johan af Holstein; norra Halland, hvilket redan af konung Valdemar Seier hade lemnats som ärftligt län åt hans sonson Nils, och sedan tillfallit dennes son Jakob, hade af honom blifvit såldt till den norske konungen Håkan Magnusson, som lemnade det åt den svenske hertig Erik år 1305. Fem år derefter lemnades norra Halland som län åt hertigarne Erik och Valdemar, men icke af Norges konung, utan af den danske konung Erik Menved. Vid skiftet mellan hertigarne år 1315, föll norra Halland på Eriks del och innehades derföre, efter hans död, af hans enka hertiginnan Ingeborg och Porse. Norddelen af norra Halland, liggande under Hunahals slott, afträddes till svenska regeringen år 1326. I den derom upprättade traktaten omtalas icke det ännu vigtigare Varbergs hus med underliggande län. Det synes år 1324 ännu hafva varit i Posses våld och nämnes derefter icke i urkunder på ett sådant sätt att man kan draga någon slutsats om dess innehafvare ända intill Porses död. Efter denna tilldragelse hörde hela norra Halland otvifvelaktigt till konung Magnus.

Alltså, vid slutet af år 1330 tillhör norra Halland Sverige, dock såsom danskt län. södra Halland, Skåne och Blekinge innehafvas af dels hertiginnan Ingeborg å sönernas vägnar dels grefve Johan af Holstein. Större delen af det med Sverige landfasta område, som af gammalt tillhört Danmark, var således faktiskt skildt från Danmark, likväl utan att derföre vara förenadt med Sverige. Den tanken borde då kunna ligga helt nära tillhands att vinna allt detta område för Sveriges räkning.

Hvem tänkte först denna tanke? Hos hvem var denna tanke så mäktig, att han framkallade handling?

Urkunderna gifva på dessa frågor intet bestämdt svar. Inom Sverige synes med afseende på de från Danmark afsöndrade landskapens öde och med afseende på den vigt, som deras vinnande kunde hafva för Sverige, fullkomlig likgiltighet hafva rådt. Jag säger *synes*, ty planer kunna hafva uppgjorts och underhandlingar kunna hafva blifvit inledda, fastän de icke förekomma i de till vår tid bevarade dokumenten. Den hemlighet, med hvilken dessa planer och underhandlingar måste höljas, gör sannolikheten att de varit genom skrift fixerade helt ringa.

Så mycket är visst, att det första offentliga steget togs från Skåne.

Konung Magnus, nyss hunnen afslutningen af sitt sextonde år och dermed myndig ålder, vistades i Kalmar mot slutet af juni 1332. »Sedan några tyske främlingar, gudlöse och grymma, heter det i en skrifvelse af år 1340, som fyller bristen af en samtida redogörelse för tilldragelserna år 1332, inkräktat Skåne med städer, slott och fästen, samt börjat mot alla landets inbyggare, genom mångfaldigt, omenskligt förtryck, utöfva ett så svårt tyranni, att vi hvarken till lif eller gods kunde åtnjuta någon frid, frihet, trygghet eller ynnest, i det alla våra rätta lagar, privilegier och sedvänjor förlorat gällande kraft, började man i Skåne tänka på vägar och medel att undkomma detta elände och beslöt då att vända sig till konung Magnus i Sverige. Erkebiskopen af Lund, flere prelater och ädlingar, representanter för borgerskapet och landsbygden, för ändamålet utsedde, bådo honom om hjelp och att han för sådant ändamål ville såsom en rätt furste och herre taga dem i sitt skydd. Efter inhemtande af de sinas råd gaf konung Magnus bifall till skåningarnes begäran. Det bref, i hvilket konung Magnus vid detta tillfälle stadfäste det skånska presterskapets privilegier — den enda urkund, som bevarar minnet af Kalmarfördraget — är dateradt den 19 juni.

Reinhardt anmärker, att då var ännu icke det den 22 augusti 1322 ingångna tioåriga stilleståndet mellan Sverige och Danmark tilländalupet. Det klander för fredsbrott, som denna anmärkning synes rikta mot konung Magnus, torde icke vara befogadt. Den ifrågavarande fredstraktaten, dessvärre förlorad, säges i en gammal anteckning handla om ett förbund mellan Sverige och Danmark, 'på 10 års tid, till dess konung Magnus kommer till sina myndiga år'. Af de två tidsbestämningar, som

här förekomma, de tio åren och myndighetsförklaringen, torde vi hafva rätt att anse den senare vara den egentligen bestämmande, hvaraf följer att 1322 års fredstraktat med Danmark ej längre i juni 1332 egde gällande kraft.

Konung Kristofer synes icke med anledning af denna vigtiga tilldragelse hafva vidtagit någon åtgärd. Han var knappast mäktig dertill och dog dessutom helt snart. Grefve Johan fann sig med skäl missbelåten och Skånes öde skulle hafva lemnats åt vapenlyckan till afgörande, derest icke konung Magnus, enligt skåningarnes vittnesbörd af år 1340, varit angelägen att afböja ett krigs fasor och för sådant ändamål genom köp satt sig i besittning af landet.

Köpekontraktet med grefve Johan upprättades den 4 november 1332. Redan tidigare, åtminstone i början af augusti, hade Magnus antagit titeln 'Skånes konung'. Enligt framställningen af år 1340 blef Magnus af särskilda ombud med skyldig vördnad och heder förd till Lund och på ett extra landsting för Skåne enhälligt vald till landets rätte konung, herre och försvarare, hvilken folket, i denna hans egenskap, gaf trohetsed, till att lyda och tjena honom som herre och konung och till en stadigvarande förening med Sveriges folk och krona. Eget nog gaf denna vigtiga förhandling icke anledning till uppsättande af någon hyllningsakt.

Om tiden för hyllningen lemnas i det ofta anförda brefvet ingen närmare uppgift. Den omtalas allenast såsom följande efter köpeaftalet. Sannolikt få vi förlägga hyllningen till sommaren 1333, då konung Magnus vistades i Skåne åtminstone från något före midsommar och till midten af juli.

Den nyss omtalade novembertraktaten innehöll rörande öfvertagandet af Skåne bland annat följande. Till grefve Johan eller hans ombud skulle den 6 januari 1333 lemnas en summa af 5,000 mark silfver och den 21 påföljande februari en lika stor summa; som säkerhet för utbetalandet af detta betydliga belopp skulle konung Magnus lemna tretio gislar, af hvilka halfva antalet skulle erhålla full rätt att förfoga öfver sina personer, så snart hälften af summan var betald. Hälften af det vigtiga Helsingborgs slott skulle genast upplåtas åt konung Magnus, andra hälften skulle tills vidare tillhöra grefve Johan. För erläggandet af de återstående 24,000 markerna skulle gislar ställas; dock kunde halfva summan få innestå, så vida konung

Magnus vore i tillfälle att som pant för densamma öfverlemna sin moders seländska besittningar. Som slutlig betalningstermin faststäldes den 11 november; dock skulle ett års uppskof kunna ega rum. Gislar skulle frigifvas allt efter som afbetalningar skedde och skulle gislar utses genom två ombud för konungen, två för grefven. Derest ombuden icke kunde komma öfverens, skulle hertiginnan Ingeborg fälla det afgörande utslaget.

Att inom en så kort tid åstadkomma en så betydande summa var icke lätt, i synnerhet som sedan minderårighetstiden någon samlad sparpenning icke fanns; vi hafva konung Magni egen till sina undersåtar stälda försäkran att vid den tid, då han tillträdde regeringen, stod ingen enda mark till hans förfogande. Sanningsenligheten af denna hans uppgift styrkes i öfrigt, såsom af andra blifvit anfördt, af den omständigheten, att han i juli 1332 icke kunde med egna medel inköpa en prakthäst, utan måste för summan ställa borgen af en riddare och tre väpnare. Att han emellertid sökte uppfylla de ingångna förpligtelserna visar sig af de få uppgifter, som stå oss till buds.

I januari 1333 — mellan den första och andra afbetalningsterminen — lånade han hälften af kyrkotionden, dessvärre med förpligtelse att återbetala lånet redan nästa år. Huruvida afbetalningarna fullgjordes å utsatta dagar är icke möjligt att afgöra; uppskof voro under medeltiden lätt vunna. Åtminstone synes den andra afbetalningen hafva blifvit fördelad i poster, som erlades vid olika tider. I maj qvitterar hr Eggert Brocdorf, grefve Johans ombud, en summa af 3,047 mark silfver, som konung Magnus för hans räkning deponerat hos rådet i Lübeck. Hos samma råd anhåller konungen följande månad att få inom staden fortfarande göra afbetalningar till de holsteinska fordringsegarne, ehuru Lübeck under tiden låg i fejd med några holsteinare.[1] Vi finna emellertid konung Magnus i Helsingborg den 10 juli 1333 och får denna omständighet måhända anföras som intyg derom, att han redan kunnat fullgöra allt som fordrades för att komma i uteslutande besittning af dervarande fäste. I slutet af samma månad omtalas som svenska ståthållare i Skåne riddarne Anund Sture och Ulf Filipsson. Den förre hade tillhört det Porseska kotteriet, som omgaf hertiginnan Ingeborg.

[1] Bref om det ena och det andra i *Lübeckisches Urkundenbuch*.

Att åstadkomma de felande 24,000 markena blef så mycket besvärligare, som hertiginnan Ingeborg tydligen icke befanns villig att låta sina seländska besittningar lemnas som pant för halfva summan; åtminstone vistades hon under år 1334 på Söborgs slott, som således måste hafva stått till hennes förfogande. I november 1333 erlade konung Magnus 8,000 mark genom att till danske marsken hr Ludvig von Gleichens enka lemna anvisning på myntet i Lund, som årligen skulle lemna henne 2,000 mark skånska penningar, intill dess henne blifvit godtgjordt. Under tiden upplätos åt henne som län Blekinge, Lister och Mörrums fiske och skulle inkomsten derifrån afdragas på lånesumman.

Under år 1334 lånade konungen af Sveriges presterskap 1,000 mark silfver och han fick dessutom hjelp på det vis, att gislar sjelfve erlade den summa, för hvilken hvar och en af dem med sin person utgjorde borgen; så handlade åtminstone Israel Birgersson i augusti. Derigenom fick han naturligtvis en fordran till konungen, men tid var åtminstone vunnen för denne. För att skaffa penningar pantsattes stora delar af riket och skatter utskrefvos. Ändock utspriddes rykten att konungen var ovillig att lösa sina 'tjenstemän' från den skuld, i hvilken de kommit för hans skuld. I ett bref till Södermanlands lagsaga — antagligen sändes liknande skrifvelser till andra delar af riket — gendrifver konungen dessa rykten. Han hade för att betala sådana skulder bortlemnat så mycket, att af sina årliga ingälder hade han till sitt uppehälle behållit den mindre delen. »Oss misstycker och vi bedröfvas, att tungan hafver varit vår och eder och för liten tacken af dem, som hafva uppburit ingälderna. För den skuld att somliga vilja tränga oss att tynga eder, vår allmoge, mot vår vilje och löfte, bedje vi eder och tro väl, att I viljen styrka oss och våra att stå dem emot. I skolen ock veta för sannt, att vi vilja aldrig tynga eder med nägrahanda palagor, utan oss påkommer stort trångmål antingen af utländske eller inländske, hvilket Gud afvände». Brefvet är märkligt, i synnerhet om vi tänka på en åtgärd från den senare delen af konung Magni regering, då han vädjade mot stormännen till en allmän folkrepresentation. Sammanstälda vittna dessa fakta om en korrekt uppfattning af de rådande förhållanden samt om en konseqvent politik, hvilken så mycket mera kräfver

efterverldens erkännande, som det behöfdes många årtionden innan man i Sverige var mogen för hennes tillämpande.

Det finnes intet som antyder att förtjensten för Skånes införlifvande med Sverige tillkommer stormännen. Det synes mig deremot ganska sannolikt, att tanken på detta vigtiga förvärf snarare tillhör konung Magnus och att den hos honom var ett arf från modern och hennes vän den äfventyrlige hr Knut Porse. För planens förverkligande fordrades penningar. Som dessa voro svåra att anskaffa, måste olägenheter uppstå. Konungen underkastade sig dessa, men det ser ut, som om stormännen icke varit lika offervilliga eller rättare sagdt nog tåliga, när det gälde att bida på ersättning för hvad de af egna medel för ändamålet hade utlagt. En spänning uppstod härigenom allt från början af konung Magni regering och har denna helt visst utöfvat ett ganska stort inflytande på händelsernas allmänna utveckling under hans regering.

2.

Förhållandet mellan Skåne och Sverige var från början ej fritt från tvetydighet. Rätteligen borde konung Magnus endast hafva inträdt i den förre pantinnehafvarens rätt. Så snart lånesumman var betald, skulle panten återlemnas. Få vi tro hvad skåningarne sedermera sade — och skäl att misstro deras uppgift, finnes mig veterligen icke — hade de utsett konung Magnus till sin herre och konung. Denna uppfattning hyste äfven konungen och motiverade henne dermed, att den danske konungen hade blifvit med våld förjagad från sitt rike och under det landet sålunda var herrelöst, hade skåningarne vändt sig till honom med begäran, att han skulle blifva deras herre samt derefter svurit honom såsom konung trohetsed. Uppgiften om Danmarks konungslöshet är väl icke efter bokstafven fullkomligt sann, ty Kristofer var konung alltifrån fördraget med holsteinarne i Ribe den 25 februari 1330, men hans myndighet var obetydlig och ifrån freden i Kiel den 10 januari 1332 hade han, enligt Reinhardts ord, 'intet att luta sitt hufvud till'. I verkligheten kunde således Danmark sägas vid den tid då skåningarne vände sig till konung Magnus, hafva varit utan konung, i händerna på några som tidens handlingar kalla tyranner.

Emellertid kände konung Magnus behof af yttre garantier och han vände sig derföre till påfven, berättade huru saken sig förlupit, och begärde den helige fadrens stadfästelse å sitt förvärf, dervid fullkomligt riktigt framhållande, att Skåne var liksom dörr och lås till hans rike, hvadan derifrån, om landet befunne sig i främmande händer, Sverige helt visst skulle vara utsatt för stort men. I sin ansökan uppgifver han, att Skånes lösen hade uppgått till en summa af 36,000 mark. Påfven svarade i januari 1339, att, ehuruväl han erkände konungens stora fromhet (*eximia devotio*), hvilken blifvit till honom inrapporterad, han likväl icke kunde gifva den önskade sanktionen, emedan det hörde till påfvestolens vanor att höra äfven de andra parterna i en sak.

Konung Magnus hade äfven anhållit om sanktion på andra landvinningar, som han möjligen skulle kunna göra från Danmark. Han hyste således vidare planer för rikets utvidgande.

Det följande året medförde nya och vigtiga förhållanden. Konung Kristofers tredje son Valdemar, i historien känd med det ännu oförklarade tillnamnet Atterdag, hade uppfostrats i Tyskland, och banade sig nu genom traktaten i Spandau i april 1340 och i Lübeck i maj s. å. väg till Danmark och hyllades der till konung på Viborgs ting midsommardagen. Den antagligen då föga mer än 20-årige konungen kunde omedelbart efter hyllningen icke sägas vara herre öfver mera än ungefär fjerdedelen af Jutland. Han var emellertid villig att åter göra Danmark till ett mäktigt rike och han arbetade träget och troget för att vinna detta syfte. Man kan icke annat än akta denna hans sträfvan, äfven om man stundom måste ogilla de medel han använde.

Hur skulle den nye konung Valdemar ställa sig till den skånska frågan? Vid mötet i Lübeck, i maj 1340, var denna fråga på tal, i sammanhang med uppgörelsen med holsteinarne. I en särskild öfverenskommelse med grefve Johan af den 21 maj lofvade Valdemar att han, sedan han hade blifvit vald till konung, skulle stadfästa grefvens år 1332 med konung Magnus rörande Skåne gjorda öfverenskommelse. Ett stadfästelsebref finnes ock i afskrift (tryckt i *Diplomatarium Svecanum* del. IV under nr 3502), i afskriften odateradt, men antagligen utfärdadt samma år (1340), fast senare, i hvilket *öfverlåtandet af panträtten* godkännes. Här säges godkännandet gifvet till förebyggande af

oenighet. En sådan var dock icke härmed förebygd, alldenstund konung Valdemar talar uteslutande om panträtt, konung Magnus deremot ansåg sig, efter hvad redan blifvit sagdt, vara verklig herre öfver Skåne.

Konung Magnus fann det vara nödvändigt att försäkra sig om sina dyrt förvärfvade landskap. I slutet af juni befann han sig i Helsingborg, hvarest förbindelsen mellan Sverige och Skåne förnyades den 28 och 29. Tre urkunder äro bevarade från detta sammanträde mellan konungen och ombuden för Skåne. Uti en stadfäster konungen de privilegier, som af föregående danska konungar blifvit gifna, och gifver dessutom bestämmelser, genom hvilka Skåne ställdes såsom koordineradt med, icke som införlifvadt uti Sverige. Uti ett annat bref [1]) redogöra representanter för presterskapet, främst bland dem erkebiskopen i Lund, två riddare, tre väpnare samt ombud för städerna Helsingborg, Malmö och Vä för förhandlingarna i Kalmar år 1332 och för de derefter följande åtgärderna, samt gifva ny trohetsförsäkran åt Magnus såsom deras verklige konung (*ut vero nostro regi*), hvarjämte de försäkrade att, för den händelse konung Magnus doge barnlös, skulle de icke erkänna någon annan som konung än den som dertill lagligen utsåges af Sveriges och Skånes rådsherrar eller af deras flertal. Den tredje handlingen, af konung Magnus utfärdad, tillförsäkrar de andlige skydd, i fall de för sin trohet mot honom skulle utsättas för något obehag — en antydan om farhågor för konung Valdemars blifvande åtgöranden.

Konung Magni svåger hertig Albrekt, sjelf eller genom ombud, var vid denna tid hos honom i Helsingborg och erhöll den 3 juni försäkran om ett årligt arfvode af 200 mark silfver för visade tjenster. Tre dagar derefter beviljade konungen, på hertigens och hans gemåls förböner, förmåner för staden Rostock. Den 17 november samma år slöt dock samme Albrekt med konungen af Danmark en traktat, som vittnar om mycket vänskapligt förhållande dem emellan. Beteendet är betecknande för hertigens politik, som under de följande åren antager ännu hjertare färg.

---

[1]) Från dansk sida har denna handling, dock utan att skäl gifvas, förklarats kunna med 'temmelig sikkerhed' anses oäkta. Påståendet är af Rydberg i *Sveriges traktater* II s. 24, gendrifvet. Handlingen erkännes af Reinhardt som äkta (s. 527, anm. 13).

Under tiden begaf sig konung Magnus åter ned till Skåne — ett bevis på att han fortfarande ansåg ställningen vansklig, ty den tiden reste man icke för nöjes skuld två gånger på ett år från öfre Sverige till Skåne. I januari 1341 möttes de unga, ungefär jemnårige konungarne, och afslöto vigtiga öfvenskommelser. De möttes, såsom man antager, i Helsingborg,[1]) hvarest konung Valdemar den 3 januari utfärdade ett bref, som omnämner, att skåningarne, i följd af det myckna förtryck de lidit, valt Magnus till sin konung och rätte herre, att de svurit honom såsom sådan trohetsed, samt att konung Magnus af grefve Johan för den dryga summan af 34,000 mark silfver tillöst sig panträtten; den mellan Magnus och Johan slutna öfverenskommelsen godkännes och icke nog dermed, för att bevara vänskapen mellan rikena och freden åt undersåtarne *afstår* Valdemar Skåne, Blekinge, Lister och ön Hven till Sverige för everldelig tid,[2]) utan att derigenom erkebiskopen i Lund skulle på ringaste sätt kränkas i sin ställning såsom danska kyrkans hufvud. Skulle konungen, hvilket Gud förbjude, icke ville hålla denna öfverenskommelse, tillkom det hans 24 borgensmän, bland dem markgrefven Ludvig af Brandenburg och grefve Johan af Holstein, att vända sig mot honom och till konung Magnus. Samma dag sålde konung Valdemar till konung Magnus för 8,000 mark, länshögheten öfver hertigdömet södra Halland och de båda dertill lagda häraden i nordvestra Skåne. De två urkunderna skulle naturligtvis beseglade hafva utlemnats till konung Magnus, men detta skedde icke. Dröjsmålet då kan väl förklaras dermed, att alla borgensmännen möjligen ej voro närvarande vid mötet och

---

[1]) En svensk öfversättning från slutet af 1400-talet af handlingen om Skånes öfverlåtande har som utgifningsort Helsingborg, under det en afskrift från vid pass 1600 har Helsinghor. I betraktande deraf att konung Valdemar, derest Helsingborg är rätt, skulle den 3 januari hafva varit i Helsingborg, den 6 i Roskilde, den 8 i Helsingborg, skulle jag känna mig mycket benägen att anse Helsinghor vara den rätta läsarten och således antaga ett möte först i Helsingör. sedan i Helsingborg, derest icke biskop Brask i en skrifvelse af år 1523 (*Konung Gustaf I:s registratur* del. I, s. 293) hade bestämdt uppgifvit att det åtminstone enligt afskrifterna, i Helsingborg, utfärdade salubrefvet å södra Halland är utgifvet *octava Johannis apostoli et evangeliste* d. v. s. den 3 januari (icke som prof. Schäfer säger den 6 januari). Denna biskop Brasks uppgift, i hvilken äfven kon. Valdemars löftesmän uppräknas, har icke blifvit af Rydberg uppmärksammad.

[2]) Predictas terras — — cum omni iure regio — — resignamus — — concedimus habendas, tenendas et liberas ab omni impeticione nostra et nostrorum successorum ac corone Dacie sub suo dominio iure perpetuo possidendas, omnium premissorum jus, proprietatem et dominium a rectis nostrisque heredibus, successoribus et corona predictis tenore presencium abdicando — alltså icke ett ord om återlösningsrätt. Detta har Reinhardt förbisett.

således icke voro i tillfälle att, enligt i brefvet gifven försäkran, under detsamma hänga sina sigill, men äfven om detta måhända anfördes som en förevändning, torde motivet till uppskof å konung Valdemars sida hafva legat djupare, ty under den följande tiden *tredskades* han att lemna ut dessa handlingar, hvilka han dock måste utlemna, såvida han ville som en hederlig man stå vid sitt ord.[1])

Den 6 januari var konung Valdemar åter på Seland: i Roskilde försäkrade han sina undersåtar om glömska för den förflutna tiden samt lofvade att alla, hög som låg, skulle njuta lag. Den 8 var han åter i Helsingborg, hvarest han beviljade grefvarne Henrik och Klaus af Holstein eventuela förmåner. Kort derefter måste mötet hafva blifvit upplöst.

Konung Valdemar sökte nu komma i verklig besittning af Seland. Biskopen i Roskilde öfverlät den 16 januari åt honom för inemot två år sin stad och sitt slott Köpenhamn. De andlige gåfvo hogom penningemedel, för att han skulle kunna lösa in det ännu vigtigare Vordingborg. Men penningarne räckte icke till mera än en afbetalning och Köpenhamn, slott och allt, måste pantsättas åt ett par holsteinare.

I stället vände han sig mot hertiginnan Ingeborg, för att komma öfver hennes två slott på Seland, Söborg i norr, Kallundborg i nordvest. I juli slöt han förbund med de fem vendiska hansestäderna och hade dessutom bistånd af sin farbroder grefve Johan m. fl. Båda slotten belägrades, men alla ansträngningar att vinna dem visade sig fruktlösa. Grefvarne Henrik och Klaus uppträdde mot konungen och hans bundsförvandter med sådan kraft, att konung Valdemar fann sig föranlåten att den 1 sept. ingå på ett stillestånd samt öfverlåta åt skiljedomarne att åstadkomma fred; i tvisten mellan honom och hertiginnan skulle i yttersta instans erkebiskop Peter döma, i tvisten mellan honom och de holsteinska grefvarne i yttersta instans konung Magnus, med hvilken förhållandet sålunda fortfarande var fredligt, eller hertig Albrekt af Sachsen-Lauenburg eller båda. I alla händelser skulle stilleståndet fortfara till in i oktober; det blef sedermera förlängdt till nästa pingst (den 19 maj 1342).

[1]) Man har fordom från dansk sida betviflat det sedermera utlemnade brefvets äkthet, men dessa tvifvel synas nu vara allmänt uppgifna, Rydberg har bemött dem s. 35.

Af alla dessa fredstankar blef dock intet resultat: nästa vår uppblossade åter fejden. Hansestäderna ville tukta grefve Henrik och hans hjelpare. Konung Magnus, som var missnöjd öfver tyskarnes framfart i Bergen, anmodades af grefve Henrik om hjelp och lät han hansestäderna veta, att det vore honom mycket emot, om man tillfogade grefven och hans broder någon skada. Då detta icke uträttade något, började konung Magnus krig, lät lägga beslag på hansans egendom i sina riken och utestängde dem från fiskerierna i Skåne. Till sist skilde sig grefve Johan från hansestäderna och Valdemar, under det att deremot Albrekt af Meklenburg den 11 augusti tillförsäkrade sin svågers fiender, lübeckarne, skydd. Kejsaren och markgrefven af Brandenburg sände ock Lübeck hjelptrupper under befäl af grefve Günther af Schwarzburg m. fl., hvilka dock på det hela gjorde mera skada än gagn.

Den förnämsta tilldragelsen under kriget var belägringen af Köpenhamn. Konung Magnus hade för 7,000 mark silfver tillhandlat sig panträtten till detta fäste. Konung Valdemar började belägra det. Konung Magnus sände från Halland skepp och manskap de belägrade till undsättning, i samma ändamål kom den holsteinske höfdingen på Vordingborg med en trupp. Den danske marsken Fredrik von Lochen, en sydtysk riddare, tillfogade den 26 juni, med sjöstädernas, tillhjelp undsättningshären ett stort nederlag. Det oaktadt lyckades det ej för danskarne att intaga fästet. I midten af augusti belägrade konung Valdemar åter Kallundborg. Han sökte allt närmare fästa hansestäderna vid sig genom beviljande af förmåner, sökte draga deras fiskare, fiskberedare och köpmän öfver till den danska sidan af sundet, han tillät sig till och med att utfärda privilegier gällande för dem i det nyligen till Sverige afträdda Skåne.

Medeltidsfälttågen voro vanligen ej långvariga. Den 13 oktober slöto hansestäderna och konung Valdemar stillestånd med holsteinarne; dom skulle fällas af de kejserliga och brandenburgska rådsherrar, som funnos vid hären; främst bland dem var grefve Günther. Domarne skulle sammanträda i Rostock i början af december och afkunna domen före den 6 januari 1341.

I tvisten mellan konung Magnus och städerna skulle dom fällas af grefve Günther samt af Albrekt af Meklenburg. Grefve Henrik af Holstein och den holsteinska väpnaren Marqvard von Stove gingo, å kon. Magni vägnar, den 13 okt. in på detta förslag.

Mellan de två nordiske konungarne (och hertiginnan Ingeborg) fördes särskilda underhandlingar. Ett stillestånd afslöts för tiden intill den 13 december, ett möte skulle under tiden hållas i Vordingborg den 25 november, vid hvilket stilleståndet skulle kunna förlängas till påföljande pingst (den 9 juni). Hertiginnan Ingeborgs män skulle återfå sina egendomar på Seland, med skyldighet för dem att deltaga i utredande af skatten till landets inlösande för konung Valdemars räkning. Under stilleståndstiden skulle konung Magnus icke pocka på utlemnandet af de skrifvelser, som konung Valdemar ännu var honom skyldig, I detta, som väl varit närmaste anledningen för konung Magnus att bekriga Valdemar, vann han således icke sitt syfte, men hade i stället förmånen af att besitta Köpenhamns fäste.

Vordingborgsmötet synes hafva blifvit af och stilleståndet förlängdes till pingsttiden. Konung Valdemar fann sig nu nödsakad att afgifva en förbindelse att före den tiden utlemna fyra handlingar i fullständigt skick, nämligen: 1. konung Valdemars stadfästelse af grefve Johans försäljning af panträtten till Skåne; 2. konung Valdemars afträdande af Skåne med tillhörande område till Sverige; 3. konung Valdemars salubref på södra Halland samt 4. det nu afslutade stilleståndsfördraget. Derest icke löftet om dessa handlingars utlemnande hölls, skulle innehafvarne af Vordingborgs och Korsörs slott hålla dessa konung Magnus tillhanda, d. v. s. erkänna honom som sin länsherre.

Under år 1343 fortsattes kriget mellan holsteinarne och danskarne, men konung Magnus synes icke hafva tagit någon verksam del deri. Ännu vid pingsttiden tyckes han hafva varit i mellersta Sverige,[1]) men efter midsommar finna vi honom för en längre tid i Helsingborg. Den 17 juli slöt han, i furst Albrekts af Meklenburg närvaro, fred med hansestädernas borgmästare och råd. Den 2 augusti voro ombud för konung Valdemar i Helsingborg och öfverenskommelse träffades om en blifvande reglering af de skånska förhållandena m. m. Tolf svenskar och tolf danskar skulle den 6 oktober sammanträda i Varberg för att afgöra alla tvister mellan konungarne, deras riken och undersåtar; kunde de tjugufyra icke enas, skulle erkebiskopen i Lund hafva utslagsrätt. Denne skulle å båda konungarnes vägnar innehafva Köpenhamns slott med stad och stadens torn intill dess skiljedomen var fallen. De tjugufyra skulle be-

[1]) Hans sigill finnes under ett den 8 juni i Vestmanland skrifvet bref.

stämma tid och sätt för utbetalandet af den ännu återstående hälften af lösesumman för södra Halland. Konung Magnus fick tillsvidare behålla de slott och fästen han (det menas väl modern, såvida hon icke hade på honom öfverlåtit dem) innehade på Seland, intill dess konung Valdemar mäktade inlösa dem, dock skulle de under tiden anförtros åt danske män och garantier skulle gifvas, att hvarken Magnus eller dessa hans slottshöfdingar skulle göra Valdemar någon skada. Slutligen skulle de tjugufyra hafva rätt att granska, förbättra, komplettera, förklara och styrka alla de tidigare gjorda aftalen om de till Sverige afträdda provinserna. Denna handling har af konung Valdemar varit beseglad (den förvaras f. n. i Revals rådhusarkiv), han har dessutom stadfäst den genom en annan handling; äfven fullmakten för hans tolf ombud är i afskrift bevarad. Konung Magnus begaf sig omedelbart efter denna öfverenskommelse till Varberg.

Hvarken konung Valdemar eller hans ombud infunno sig på utsatt tid i Varberg. Han hade sändt bud för att ursäkta sig och bedja konung Magnus sjelf bestämma en annan dag. Denne hade då utsatt ett möte till den 21 i Helsingborg, men ej heller nu kunde konung Valdemar komma, utan gaf fullmakt åt tolf kompromissarier att der å hans vägnar fatta beslut å bas af fördraget af den 2 augusti och tidigare öfverenskommelser. Om detta Helsingborgsmöte är intet bekant; den slutliga uppgörelsen egde rum i Varberg den 18 november. Konung Valdemar erkände sig der hafva till konung Magnus sålt hela Skåne, hela Halland (således äfven Nord-Halland), Blekinge, Lister och Hven för 49,000 mark, hvilka gäldats och gäldades på följande sätt: 34,000 voro betalda till grefve Johan, 8,000 voro betalda till konung Valdemar sjelf för södra Halland, 7,000 erlades på det sätt att Köpenhamn kostnadsfritt öfverläts åt konung Valdemar. Derjämte afslöts en särskild vänskapstraktat mellan konungarne, enligt hvilken större och smärre tvister, som kunde uppkomma mellan dem och rikena skulle afgöras på kompromissväg. Den 20 gaf Valdemar med egen hand Magnus skötning å de afträdda landskapen och lofvade dessutom, att nästa danahof skulle stadfästa öfverlåtandet och alla ingångna aftal. Dagen derefter utfärdade han en ny handling, i hvilken den i de första brefven till holsteinarne och hertig Valdemar af Jutland dem förbehållna rätten att åter inlösa Skåne anullerades. Slutligen förband sig kon. Valdemar att aldrig hjelpa kon. Magni fiender mot honom.

Försåvidt beseglade löften och noggrant formulerade statshandlingar skulle ega giltighet, voro de nyvunna provinserna nu för everldelig tid fastlästa vid Sverige. Till yttermera visso förbundo sig de i Varberg närvarande skånska och svenska andlige att upprätthålla den nu ingångna lagliga och olösliga föreningen mellan Sverige och Skåne, hvilka hädanefter böra betraktas såsom *ett* rike. Äfven sökte konung Magnus sedermera påflig stadfästelse på den gjorda landvinningen.

Konseqvent och kraftigt hade konung Magnus fasthållit planen att gifva Sverige en naturlig gräns i söder. Det hade erfordrats elfva år för att fullborda det vid hans regeringstillträde påbörjade verket.

— — —

Den skildring af krigshändelserna, som jag i det föregående lemnat, öfverensstämmer i allmänhet med den gruppering af dem, som Reinhardt framställt. Ordningen mellan händelserna är ganska svår att bestämma, alldenstund de vigtigaste dokumenten äro bevarade i afskrifter, ur hvilka beklagligtvis dateringen blifvit utesluten. Olika meningar hafva i främsta rummet blifvit uttalade rörande följande bref:

A. Bref om stillestånd i kriget mellan konung Valdemar samt konung Magnus och hans moder intill den 13 december, eventuelt följande pingst, med omtalande af ett blifvande möte i Vordingborg den 25 november — hänföres än till 1341, än till 1342;

B. Fredstraktat mellan konungarne Valdemar och Magnus — hänföres än till 1341, än till 1342.

C. Konung Valdemars förbindelse att före nästa pingst utlemna fyra dokument — hänföres än till 1341, än till 1342.

För att komma till ett bestämdt resultat rörande dessa handlingars tillkomsttid är det nödigt att gå tillbaka till det i lägret utanför Kallundborg den 1 september 1341 afslutade stilleståndsfördraget, hvars innehåll är i hufvudsak följande: de uppträdande personerna och makterna äro å den ena sidan de holsteinska grefvarne Henrik och Claus samt deras broder junker Gerhard, hertiginnan Ingeborg och två holsteinska adelsmän, af hvilka den ene innehade hertiginnans slott, sjöröfvarenästet Kallundborg, samt å den andra sidan konung Valdemar, hertig

Valdemar af Slesvig, grefve Johan af Holstein och hansestäderna m. fl. medhjelpare å ömse sidor. Efter medeltidssed skulle förlikning åstadkommas genom ett utslag af skiljedomare. Den ena gruppen, fyra för hvar sida, skulle samlas i Roskilde vid midten af september; i nödfall åtta dagar senare i Helsingör och, om enighet ej ens då kunde vinnas, skulle erkebiskop Peter fälla utslaget. Den andra gruppen, af samma antal som den förra, skulle, om den icke kunde komma till frågans lösning, hafva till öfverste skiljedomare konung Magnus och hertig Albrekt af Sachsen-Lauenburg eller den ene af dem. Kunde ej allt ledas till ett lyckligt slut, skulle stilleståndet vara till inemot midten af oktober. Kom den ena gruppen till ett godt resultat, skulle detta icke hindras, ifall den andra ej hade samma lycka. — Detmar omtalar i sin lybska krönika, att stilleståndet förlängdes till följande pingst.

Urkunden A har blifvit satt i sammanhang med detta fördrag. Den innehåller i korthet följande. De här uppträdande personerna äro å den ene sidan konung Valdemar, å den andra konung Magnus och hans moder samt å båda sidor medhjelparne, å de senares sida omtalas särskildt grefvarne Henrik och Claus, junker Gerhard, som af misstag kallas grefve, hertigarne af Stettin, Bogislav och Baron, grefve Johan af Holstein samt riddaren Bengt af Alefeld. Föreskrift gifves rörande hertiginnans underlydandes besittningsrätt till gods på Seland. Ytterligare öfverenskommelse skulle träffas vid ett möte i Vordingborg, vid hvilket stilleståndet skulle kunna förlängas till nästkommande pingst. Konungen af Sverige skulle under stilleståndet iakttaga välvillig tystnad med afseende på de ännu ej aflemnade brefven. Riddar Fredrik von Lochen och väpnaren Benekin Wulf garanterade, att markgrefven Ludvig skulle gå i borgen för detta stillestånd, vare sig det blef förlängdt eller icke.

Med tillbakavisande af gjorda inkast har Rydberg upprätthållit den för flera år sedan uttalade åsigten, att detta bref tillhör år 1341. Han sätter det i närmaste sammanhang med traktaten af den 1 september. Han ser i denna urkund resultatet af de förlikningsförsök, som i det förra brefvet omtalas. Den förutsatta möjligheten att stilleståndet skulle förlängas till nästkommande pingst motsvarar på det yppersta Detmars uppgift, att det år 1341 slutna stilleståndet förlängdes till pingst år 1342.

P. A. Munch har anmärkt att urkunden måste höra till 1342, alldenstund 1. Gerhard af Holstein bör kallas grefve, hvilken titel han annars ej finnes hafva burit före sept. 1342, men jag tror med Rydberg, att detta inkast icke betyder mycket, helst som urkunden ej är bevarad i originalexemplaret, utan i en dålig afskrift, och 2. grefve Johan af Holstein nämnes på konung Magni sida. Denna invändning söker Rydberg försvaga genom hänvisande till den omständigheten, att Henrik och Claus af Holstein i urkunden omtalas på ett särskildt sätt, hvadan Johan »icke intager samma ställning» som de, men detta inkast synes mig icke vara lika lyckligt, alldenstund grefve Johan *uttryckligen* nämnes bland konung Magni och hertiginnans hjelpare (*auxiliatores*). Försöket att förklara detta genom grefve Johans försigtighet och dubbelhet i politiken är uppenbarligen långsökt: det är en hypotes, som i mina ögon väger mycket litet mot urkundens bestämda uppgift, att han hör till konung Valdemars fienders hjelpare.

C. Annerstedt har velat hänföra urkunden till år 1342 äfven derför att i denna omtalas hr Fredrik von Lochen, som först år 1342 uppträder i Danmark. Ogiltigheten af detta påstående har Rydberg tydligt bevisat i sitt svar på Annerstedts recension af hans traktatverk (i bihanget till första årgången af Historisk tidskrift).

Afgörande för mig i denna fråga äro följande omständigheter. Det finnes *intet*, som angifver att vi här hafva för oss resultatet af de skiljedomstolar, som i brefvet af den 1 september omtalas. Här uppträder konung Valdemar uttryckligen nämnd som *principalis* och jämte honom två af hans anhängare, dess värre antyder ett *etc.* att flere namn funnos i originalet, men på dessa nu okända namn, som lika väl kunnat vara två som fyra, ega vi ingen rätt att bygga några resultat. Att pingsten här angifves som en möjlig ändtermin för stilleståndet gör det alls icke nödvändigt att hänföra traktaten till år 1341, på grund deraf att ett då slutet stillestånd förlängdes till påföljande pingst. I följd af medeltidens sed att fästa stor vigt vid de stora kyrkliga högtiderna såsom gränsmärken i tiden, kunde man mycket väl två år i rad falla på tanken att låta ett stillestånd vara till pingsten, i synnerhet som denna infaller i en årstid, som kan hafva varit för krigföringen af betydelse. Men två positiva omständigheter tala för urkundens hänförande till år 1342. Det

ena är konung Magni omnämnande vid modrens sida. Jag ville annars fästa vigt dervid af den anledning, att konung Magnus i fördraget af den 1 september tydligen uppträder såsom opartisk, eftersom han var utsedd som skiljedomare, men jag lemnar detta å sidan, eftersom Rydberg framställt det visserligen i mina ögon mycket svaga inkastet, att konung Magni namn mot hans vetskap och vilja, mot konung Valdemars tanke kunnat hafva inkommit i den tidigare urkunden — vi bringas här in på hypotesernas område, utan att drifvas dertill af ett enda verkligt skäl. Men som sagdt, för att icke föra tvisten — den å min sida i all vänskaplighet och med all billig högaktning förda tvisten — in på möjligheternas slippriga område, vill jag blott hålla mig dervid att intet factum kan anföras för påståendet, att konung Magnus år 1341 hade aktivt uppträdt vare sig mot hansestäderna eller konung Valdemar, liksom dessutom grefve Johan under alla krigshändelserna år 1341 och ännu något längre afgjordt var konung Valdemars och hansans bundsförvandt. Inför dessa två facta, hvilka framkastade möjligheter icke kunna uppväga, är det i mina ögon nödvändigt att hänföra ifrågavarande urkund A (i Rydbergs traktatverk nr 250) till den senare delen af år 1342, då konung Magnus hade sändt trupper mot konung Valdemar och då grefve Johan hade blifvit denne otrogen.

Det finnes ingen uppgift om konung Magni deltagande i fejden år 1341. Som uppgifterna om denna tids tilldragelser äro knapphändiga är visserligen urkundernas tystnad i detta afseende icke något afgörande vitsord, men det finnes ej heller någon antydan om Sveriges ingripande i striden under detta år. I juli månad voro lybska underhandlare i Bergen och då hade konung Magnus således ännu icke brutit med hansan. Att döma efter de bevarade urkunderna uppehöll sig konung Magnus detta år, sedan han i januari hade lemnat Skåne, först i mellersta och sedan i sydöstra Sverige (Kalmar). Rydberg åberopar visserligen Detmars intyg, att konung Magnus år 1341 helt och hållet stod på de holsteinska grefvarnes sida, men Detmar talar dock på det anförda stället (I s. 251) om vänlighet samt om de ofvan (s. 197) omnämnda brefven, icke om några krigsåtgärder, icke ens om rustningar. För år 1342 äro deremot förhållandena helt olika. För detta år finnes en bestämd uppgift om Sveriges deltagande i kriget, om skepps sändande från Halland. Konung Magnus är detta år i början af juni i Halland och, hvilket icke

torde få anses alldeles betydelselöst, riddaren Ulf Abjörnsson befinner sig i midten af augusti i Skåne.

Urkunden B, en separatfred mellan konungarne Valdemar och Magnus, som förutsätter en annan traktat mellan den förre samt hertiginnan Ingeborg och grefvarne af Holstein, bland dem nämnes Johan — sättes af Rydberg med fog i förbindelse med A och göres likaledes med fog senare än denne. Hör den förre till år 1342, hör B så mycket mera till detta år och detta styrkes deraf, att äfven i detta bref grefve Johan, såsom Annerstedt anmärker, står uttryckligen vid sidan af grefvarne Henrik och Claus såsom konung Magni anhängare. Rydberg söker visserligen försvaga denna anmärkning, till och med göra det rimligt att grefve Johan på detta ställe omtalas såsom hörande till konung Valdemars gynnare, men han synes mig i detta fall förhastat sig i sitt försvar. Låt vara att stället är något korrumperadt och icke har, såsom annars i de flesta fall skett, blifvit med tillfogande af föreslagna läsarter rättadt, så mycket står emellertid fast, att Rydbergs undanflygt är orimlig. Att den annars så strängt kritiske författaren i detta afseende förhastat sig, antydes för öfrigt deraf att han citerar den af honom sjelf publicerade texten oriktigt. Med full rätt tillbakavisar han deremot Munchs försök att hänföra denna urkund till 'ett senare stadium'.

När urkunden B utfärdats vill jag lemna osagdt. Den kan mycket väl hafva tillkommit i sammanhang med det till den 25 november beramade mötet i Vordingborg.[1])

Så komma vi till urkunden C. Den är helt visst, enligt Rydbergs åsigt, tillkommen i sammanhang med B och just C gör det sannolikt, att båda två tillkommit vid Vordingborgsmötet, efter som i C pingsten omtalas som en yttersta termin. Jag behöfver knappt säga, att jag deri skiljer mig från Rydberg, att jag hänför C, liksom A och B till 1342. Munch fäster mycken vigt dervid, att konung Valdemar i C eventuelt upplåter två fästen (Vordingborg och Korsör), som han icke hade i sina händer före år 1345 och 1346, men detta räsonnement är, som Rydberg visat, fullkomligt ogiltigt.

---

[1]) Munch hänför B till år 1344, hvilket af Reinhardt godkännes, men, med Rydberg, anser jag hans skäl odugligt. Furstarne af Werle hade tidigare kunnat förtjena det omnämnande de här få. I december 1342 voro de åtminstone konung Magni förklarade vänner.

En fjerde urkund bör i detta sammanhang omnämnas, i hvilken konung Valdemar erkänner sig hafva af Skånes höfding väpnaren Johannes Kristineson, å konung Magni vägnar, före den 2 februari mottagit ett bref rörande fästena Helsingborg och Lindholm. Årtalet är i afskriften icke angifvet; med afseende på tiden, då detta bref utfärdades, och rörande de bestämmelser rörande slotten, som den aflemnade skrifvelsen innehållit, äro vi således hänvisade till gissningar, åt hvilka, i ett så oklart ämne, det torde vara oklokt att hängifva sig.

Huru länge Johannes Kristineson var Skånes höfding kan f. n. icke uppgifvas. År 1337 heter höfdingen öfver Skåne Håkan Mattsson, men denne innehade icke embetet år 1339. Johan Kristineson för denna titel första gången år 1341 och nästa gång en höfding öfver Skåne nämnes, år 1346, är det en Karl Nilsson. Det ser dock ut som om Johan Kristineson flere år innehaft sitt maktpåliggande embete. I september 1344 är han tillsammans med konung Magnus i Helsingborg och i Laholm. Då konung Magnus i december samma år reste till Norge, tillsatte han en interimsregering *pro regimine et ordinacione regni Svechie et terre Scanie*, bestående af erkebiskopen i Uppsala, riddaren Nils Abjörnsson, Upplandslagmannen hr Israel Birgerson samt Johan Kristineson, *officialis noster generalis*. Var han fortfarande höfding i Skåne? Det embete, hvars innehafvare kallades konungens *officialis generalis*, kräfver ännu en närmare undersökning, på hvilken jag ej kan inlåta mig här. Jag vill blott påminna derom, att höfdingen öfver Skåne äfven kallades *advocatus generalis* samt att i interimsregeringen borde finnas någon representant för Skåne.

Det ifrågavarande brefvet måste vara skrifvet *åtminstone* före maj 1346.

3.

Genom den fullständiga lösningen af den skånska frågan är 1343 ett märkelseår i konung Magni regering. Men dess betydelse är icke inskränkt dertill. Samma år och vid samma tid som den skånska frågan bragtes till klarhet, blef upplösandet af unionen mellan Sverige och Norge beslutadt.

Antagligen hade konung Magnus sjelf från början uppfattat unionen såsom provisorisk och rent personlig; åtminstone sedan hans äktenskap blifvit välsignadt med en andra son. Sin förstfödde hade han gifvit sin faders namn Erik: när den andre sonen föddes 1340 gaf han honom det norska konunganamnet Håkan och sände honom ännu helt späd till Norge att der uppfostras. Det hade visat sig svårt för konung Magnus att i öfverensstämmelse med tidens och samhällsskickets fordringar — regeringen var den tiden vida mera personlig än nu — styra de båda rikena. Omständigheterna hade låtit honom egna sin mesta uppmärksamhet åt Sverige, hvilket han ansenligt hade ökat genom det lyckliga förvärfvet af Skåne, Blekinge och Halland. I Norge fann man sig försummad och missnöjet hade antagit ganska skarpa former. Man begärde från norsk sida att få Håkan till konung. Konung Magnus synes i början icke hafva velat lyssna dertill, men i ett norskt rådsmöte, hållet i Varberg den 15 augusti, gaf han nådigt bifall till norrmännens begäran, skänkande Håkan riket och konunganamnet med alla dermed förenade förmåner. Under den nye konungens minderårighet, d. v. s. intill år 1355, skulle konung Magnus fortfarande regera i Norge. Det var naturligt, att konung Magnus efter detta skulle vara angelägen om att åt sin förstfödde tillförsäkra tronföljden i *valriket* Sverige. Den svensk-skånska kyrkan lofvade konung Magnus den 13 november att, på sätt han begärt, i vederbörlig ordning hylla junker Erik till konung öfver Sverige och Norge, och vi torde få antaga som alldeles gifvet, att den svenska adeln och städernas ombud samtidigt afgifvit enahanda försäkran, hvilken emellertid icke skulle innebära minsta kränkning af konung Magni rätt att vara konung så länge han lefde. Erik valdes ock till tronföljare den 6 december, hvilken dag konung Magnus utfärdade en förordning om fredens uppehållande i landet samt om hvarjehanda administrativa åtgärder.

Mot denna reglering af tronföljden i rikena torde näppeligen några grundade anmärkningar kunna göras. Det klander, som Birgitta uttalar i sina uppenbarelser torde vi få anse vara fullkomligt omotiveradt.

För de närmast följande åren är med afseende på vårt förevarande ämne intet att säga. I förbigående må allenast nämnas, att mycken uppmärksamhet egnades åt de inre förhållandena, hvarom vittnesbörd lemnas genom Teljestadgan af år

1345, Lödösestadgan af år 1346 samt den år 1347 för lagväsendets ordnande nedsatta kommissionen. Den tanken att i juridiskt afseende förena Sveriges landskap med deras olika traditioner till ett helt, må väl anses hedra konung Magni styrelse. Tid och uppmärksamhet togos äfven i anspråk af rustningarna till det ryska kriget, i hvilket konung Magnus sjelf deltog. Det blef icke af synnerlig varaktighet. I början af juni 1348 lemnade konungen Sverige, den 6 augusti föll Nöteborg (Orekovitz) i hans händer och derefter vände han åter hem. Följande år kom digerdöden till norden och sprider sina fasor allt längre mot öster.

Vid den tid, då farsoten började härja i östra Sverige gick konung Magnus åter i fejd, åtföljd af svenska och norska stormän samt grefve Henrik af Holstein. Fälttåget var åter af kort varaktighet. Längre tid än som för detta erfordrades tillbragte konungen i Estland och Lifland, hvarest han, enligt en samtida urkund, uppträdde med stora anspråk. »Veten», heter det i brefvet, som Dorpats köpmän den 15 januari 1351 afsände till rådet i Lübeck, »att konungen far kring till alla städer, byar och slott så väl biskopens som korsriddarens, och hvad han har i sinnet, veta vi icke».

Om krigshändelserna äro underrättelserna såväl från rysk som från svensk sida, i båda fallen sena, så förvirrade, att vi vid dem icke kunna fästa mycket afseende; det är åtminstone omöjligt att af dem bilda oss ens en ungefärlig föreställning om sakernas förlopp. Det synes mig emellertid nödvändigt att ett ögonblick dröja vid det sista uttrycket i Dorpatköpmännens bref. Hvad kunde konung Magnus haft i sinnet, då han dröjde så länge i Estland och Lifland och då han i dessa två provinser for omkring till alla städer, byar och slott? Jag kan icke svara annorledes än Dorpats köpmän på denna fråga svarade, under det konungens resor pågingo: jag vet det icke. Men jag äger åtminstone rätt att göra en gissning, som jag för större trygghets skuld framställer i frågande form, öfverlåtande åt läsaren att efter liklighet derpå svara ja eller nej eller att hålla inne med sitt svar — månne konung Magnus, hvilken vi synas skyldiga att tillerkänna förtjensten af Skånes, Blekinges och Hallands förening med Sverige, kan hafva haft någon plan att sätta sig i besittning af Estland, en i hvarjehanda afseenden vigtig landsända, som intill år 1346 hade hört till Danmark — konung

Magni halfbröder hade efter fadren haft anspråk på Estland som län under den danska kronan — och som inom sig hyste, på öarna utanför kusten en mycket gammal svensk befolkning? Mig synes det omöjligt att kort och godt besvara denna fråga med ett nej, och det tyckes, som om samtiden varit benägen att besvara henne jakande. Åtminstone blef konung Magnus år 1348, anmodad att vidimera ett par vigtiga handlingar rörande eganderätten till Estland [1]).

Under det konung Magnus var upptagen af det ryska fälttåget hopade sig moln vid horisonten i sydvest.

Konung Valdemar hade under lång tid haft sin uppmärksamhet fäst på utlandet. Han hade gjort en vallfärd till den heliga grafven, han hade uppträdt såsom medlare mellan stridande tyska furstar, men han hade under allt detta icke förgätit, att han hade måst till sin granne i Sverige afstå Skåne, Halland och Blekinge. Det var hans rättighet att med grämelse minnas detta, men det var icke hans rätt att söka göra högtidliga aftal om intet. Från dansk sida [2]) har man hört hans bemödande i denna riktning prisas. Från allmänt mensklig ståndpunkt måste de stämplas som vanhedrande.

Han slöt sig år 1350 mycket nära till konung Magni svåger Albrekt af Meklenburg, som nu hade erhållit hertigtitel; fru Birgitta ger honom en annan titel — räfven — och den var väl förtjent. I maj 1350 förlofvade han sin på sin höjd femåriga dotter Margareta med Albrekts son Henrik oth fick dervid löfte om hjelp från Meklenburg. Den späda fästmön dog, men konung Valdemar lät genast sin två år yngre dotter Ingeborg träda i hennes ställe. Öfverenskommelse derom slöts den 23 oktober samma år. Så mycket tillmötesgående måste tjusa hertig Albrekt; till gengäld lofvade han att bistå konung Valdemar mot alla hans fiender — icke ens svågern konung Magnus var undantagen — samt att bringa riket och alla tillhörande land, såsom de ädle herrar konung Erik och konung Kristofer hade innehaft dem, åter under konung Valdemar och hans arfvingar. Det var alltså ett förbund *mot* konung Magnus, vanärande för båda kontrahenterna, åtminstone efter vår tids begrepp. Icke 14 dagar derefter slöts en ny traktat, i hvilken konung Valdemar lofvade

[1]) Måhända får man härmed sätta i sammanhang det bref som Rydberg publicerat under nr 317, rörande kon. Magni kränkningar af den tyska adelns rätt.

[2]) Icke alla danska forskare dela denna uppfattning. Så har dr Erslev emot densamma inlagt protest.

att till sin blifvande måg Henrik utbetala 10,000 mark silfver, inom ett halft år efter det hertig Albrekt hade bragt det derhän, att Helsingborgs fäste — och dermed Skåne — hade från hans svågers händer kommit i konung Valdemars.

Om än dessa öfverenskommelser i vissa delar hållits hemliga — de voro, som den följande tiden visar, derför icke glömda — är det uppenbart, att man icke i Sverige var okunnig om konung Valdemars planer. För att kunna motstå dem behöfde man penningar. Konungen var i främmande land. Dröjsmål var omöjligt. Drottning Blanche och andra — bland dem äfven Norges drottsete — vidtogo då åtgärder, för att anskaffa nödiga medel. Ett påfligt sändebud var kommet till de nordiska landen för att utsuga dem för s. k. kyrkliga ändamål. Med honom träffades i mars 1351, den öfverenskommelsen, att de insamlade penningarne skulle få lånas »med afseende på det trängande behofvet i rikena Sverige, Norge och Skåne och de krigiska farligheter, som nu ständigt förekomma» — det efter kort hvila utbrutna andra ryska kriget, som höll konungen borta — »och som i närmaste tid med sannolikhet förväntas (*sperantur*). Jag kan icke finna annat, än att det väntade kriget hotade från Danmark. Som i urkunden talas om den förlust, som särskildt drottningen och biskopen i Linköping befarade för sina gods, utestänges tanken på ryssarne; fråga måste vara om en fiende, som var i tillfälle att skada sjelfva Sverige, och någon sådan fanns icke denna tid utom konung Valdemar [1]). Linköpingsbiskopens närvaro betyder väl i och för sig icke så mycket, eftersom öfverenskommelsen träffades inom hans stift, men den framstående plats, som hela brefvet igenom gifves honom och de farhågor som uttalas rörande hans stift, gör det rimligt att sätta denna öfverenskommelse i sammanhang med ett bref, som konung Magnus synes hafva den 13 februari 1351 från Estland sändt till Visby, med uppmaning till staden att rusta och att med afseende på utsändandet af skeppen hörsamma drottsetens befallning [2]). Gotland hörde till Linköpings stift och det synes

[1]) Såsom egendomligt må antecknas, att bland de rådsherrar, som i detta bref omtalas, finnes en väpnare *Nicolaus in Reflostum*, som kanske är den första medlem af Vasaätten, som omtalas i svenska urkunder.

[2]) Jag har uppburit skarpt klander derföre att jag efter Strelow, den förste som meddelat denna skrifvelse, hänfört den till år 1361. Alltid villig att erkänna mig kunna begå misstag, fann jag Strelows datering rimlig, emedan jag icke hade funnit något *alibi* för konung Magnus efter den 3 januari. Sedan jag skref s. 46 i min andel af *Sveriges Historia* och innan ofvan antydda kritik

derför icke omöjligt att konung Valdemar redan vid denna tid tänkt på det plundrings- och eröfringståg, som han tio år senare företog. Säkert synes det, att konung Magnus redan i februari 1351 visste, att man från konung Valdemars sida kunde befara hvad som helst. Det måste derföre varit ganska vigtiga skäl, som så länge qvarhöllo honom i Estland och Lifland.

Om konung Magnus i tid var underrättad om en hotande fara, var det helt naturligt, att han icke långt efter sin återkomst från östern (den 12 juli) stadfäste sin gemåls öfverenskommelse med det påfliga ombudet. De svenske biskoparne hade dessförinnan godkändt öfverenskommelsen. Erkebiskopen af Lund gjorde det dagen före konungen och erkände dervid, att äfven hans stift var hotadt.

Med grefve Henrik af Holstein hade konung Magnus en uppgörelse efter det ryska fälttåget. År 1352 förband sig konungen att betala honom den betydande summan af 8,000 mark silfver, hvilken dock kunde under vissa förutsättningar minskas, såväl till ersättning för gjord, som till lön för framtida tjenst och skulle under detta kontrakt vara inbegripen grefvens broder Nicolaus. Så förtroligt var vid denna tid förhållandet mellan konungen och Henrik, att ett äktenskap var aftaladt mellan den senare och en slägtinge till drottning Blanche. Henrik blef sedermera gift med en dotter af Albrekt af Meklenburg.

Denne, hvars antagligen hemliga traktater med konung Valdemar redan blifvit omtalade, blygdes icke för att underhålla förbindelsen med konung Magnus. Å hans vägnar underhandlade han med Lübeck — konung Magnus hade denna tid mot hansestäderna hvarjehanda klagomål — och hvad han i detta afseende gjorde, godkändes mer än en gång af konungen.

Att förhållandet denna tid mellan Sverige och Danmark var osäkert, kunna vi sluta af de många möten, som höllos mellan konungarne. Det lönar sig icke att tala om dem, alldenstund intet uppgifves om de ärenden, som vid dem förhandlades. Urkundernas tystnad gifver icke ens anledning till gissningar.

(Forts.)

publicerades, har jag i mitt exemplar af Munchs *Norske Historie* (2 afdeln. I s. 707) antecknat ur en af k. Vitterhets Historie och Antiqvitetsakademiens afskriftssamlingar, att konung Magnus ännu den 2 februari befann sig i Sverige; torde han icke gerna den 13 i samma månad hafva befunnit sig i Estland. Misstaget är dock icke uteslutande mitt. Både före och efter mig hafva aktningsvärda forskare hänfört ifrågavarande handling till år 1361.

Den svenska kolonien i Rom under medeltiden.

AF

E. HILDEBRAND.

Klostret i Vadstena, så ensamt stående bland de svenska klosterstiftelserna i religiöst som i litterärt och historiskt hänseende, intog framför de andra en afundsvärd ställning äfven genom sin romerska koloni. Liksom stiftarinnan genom kraften af en stor personlighet och en inspirerad vältalighet för första gången gifvit åt det svenska namnet en europeisk klang, hade hon äfven den lyckan att åt sin stiftelse kunna bereda ett fotfäste i den vesterländska kristenhetens hufvudstad. Att i detta Rom, som så mäktigt lockat hennes fantasi, der hon under många år varit den medelpunkt, kring hvilken de landsmän samlade sig, hvilka fromheten eller forskningslusten dref till Italien, kunna lemna efter sig en sådan föreningspunkt, måste för henne ha varit en tillfredsställelse och kunde för hennes stiftelse i Sverige, hvilken vården deraf tillföll, blifva af icke ringa vinst, så snart påfvarne återtagit sin bostad i staden. De stolta drömmar, i hvilka en eller annan chauvinistisk klosterbroder synes ha invaggat sig, att hans kloster härigenom kunde blifva en mellanmakt mellan den svenska kyrkan och den apostoliska curian, blefvo visserligen intet annat än drömmar, ehuru annars Birgittinernas inflytande på kyrkan icke har varit så obetydligt. Men om det låg mycken öfverdrift, låg det äfven någon sanning i de ord, som nedskrefvos af en bland dessa munkar: »det huset med tillegor och utrymme är oss mera värdt än 10,000 dukater. All vår och vår ordens välfärd beror på det palatset. Hafva vi det i handom, kunna alla de biskopar i Sverige äro icke tvinga oss i någon måtto, utan vi kunna

tvinga dem och deras kyrkor, när oss täckes, och skola de snarare luta till oss än vi till dem»[1]. Det kom ej att gå så långt; derför saknades allt för mycket förutsättningarna å klostrets sida. En stödjepunkt kunde dock kyrkan finna här, och har väl också gjort det en eller annan gång, och huru man utom klostret förstod att uppskatta vigten af denna dess besittning, derom vitnade dess senare historia.

För klostret åter, hvars position visade sig ega mer än en angripbar punkt, måste de intima förbindelser, som på detta sätt läto upprätta sig med curian, vara dyrbara, och att man i klostrets intresse visste begagna sig deraf, derom vitna de apostoliska ynnestbevis, som, rikligare än till någon likartad stiftelse i Sverige, allt framgent tillflödade Vadstena. Att föreståndarne för denna klosterkoloni hade kunnat blifva inflytelserika personligheter, låg i sakens natur. Att de ej blefvo det i högre grad än som skedde, berodde kanske mest på det stora afståndet, som visserligen gjorde dem oberoende i mycket, men äfven försvårade all lifligare växelverkan mellan fäderneslandet och Rom; men äfven på valet af personer, och på de oftast obetydliga eller speciella intressen klostret hade att bevaka. Att några kulturelement i rikare mått härifrån skulle ha tillströmmat klostret, under den tid Italien var bildningens hufvudsäte i Europa, torde knappast kunna påstås; men så mycket verkade dock denna besittning, att synkretsen vidgades utöfver de trånga klostermurarne och ett i någon mån innehållsrikare lif deraf kunde blifva en följd. Om konstens och vetenskapernas pånyttfödelse höres knappt en hviskning, men af de stora händelser, som upprörde verlden, trängde på denna väg ljudet alltemellanåt fram till stränderna af Vettern. Deltagandet för tidshistorien var under konventets välmaktstid alltid lifligt och utgör för oss en af de mest tilltalande sidorna i dess skaplynne, helst derigenom ett dyrbart historiskt material bevarats till våra dagar. Den plan deremot, som kunde legat ganska nära och äfven uttalades, att här skapa en bildningsanstalt för konventsbröderna, blef endast till en mycket ringa del realiserad. Det var något mera än ett vanligt herberge, men ingalunda något collegium. — På fäderneslandets historia i allmänhet har Vadstena kloster genom sin koloni i Rom också inverkat en

[1]) Johannes Nicolai i en odaterad rapport till Vadstena klosterkonvent uti Riksarkivet.

eller annan gång, när man på händelsernas förvecklingar ansåg sig nödsakad att söka en lösning hos S. Peters efterträdare. Åt alla erbjöd slutligen S. Birgittas hus ett herberge: åt prelaten som kom att söka stadfästelse på sitt val, åt klerken, som ville i Italien fortsätta sina studier, åt de fromme, som vid Roms heliga orter ville förrätta sin andakt, åt de botfärdige, som här sökte aflösning för någon synd. Att tillvaron af detta herberge befordrat resorna från norden till Rom synes vara påtagligt; tidtals var tilloppet ganska stort.

Om dess historia äro icke så få urkunder bevarade; den betydelse det egde för moderklostret, gjorde, att de handlingar, som angingo detsamma, icke förforos. Vi kunna genom dem och genom andra uppgifter följa dess öden genom tvänne århundraden, och det är ett försök till en sådan skildring som här skall göras[1].

* * *

När Birgitta, med de skaror som till jubelåret 1350 strömmade till Rom, anländt till staden, lyckades hon finna ett bättre herberge än de flesta. Det var uti kardinalkollegiets hus[2]) vid kyrkan S. Lorenzo in Damaso i ett utaf stadens vestra qvarter, nära Campo di fiore, »blomsterfältet», då ännu ingen medelpunkt för den allmänna rörelsen i staden, utan en öppen plats, der det väl kunde hända att boskapen gick i bet och der för öfrigt missdådare plägade afrättas. I dess granskap bodde hon fort-

¹) Källorna äro hufvudsakligen att söka i Vadstena klosters forna arkiv och bibliotek, numera hufvudsakligen förvarade uti Riksarkivet, K. Biblioteket i Stockholm och Universitetsbiblioteket i Upsala. Bland dokumenten märkas de jämförelsevis talrika rapporterna och brefven från hospitalsföreståndarne i Rom (1447—1531), de fleste förvarade i Riksarkivet och endast till en mindre del tryckta, samt skrifvelser från klosterbröder, utskickade på visitation eller i något annat uppdrag. Af handskrifterna har den i Stockholm förvarande, A. 26 signerade, brefboken varit mest gifvande. Äfven de under sign. F. e. 11 sammanhäftade fragmenten samt handskr. n. 2 i Upsala bibliotek ha lemnat några bidrag, deremot har nästan ingenting erhållits från den annars högt intressanta handskr. n. 6 från sistnämnda bibliotek. För den sista delen af dess historia lemna Johannes Magni »Historia Metropolitana» och Olaus Magni sjelfbiografiska anteckningar (från en handskrift i Krakaus universitetsbibliotek afskrifna af Dr H. Hiärne) upplysningar. Uti Bielkesamlingen i Riksarkivet förvaras handlingar från Ture Bielkes och Peter Rosins beskickning till Italien, som äfven angick hospitalet i Rom. (Några papper om denna beskickning finnas äfven på Skokloster, hvilka jag dock icke haft tillfälle att för detta ändamål genomgå.) För de topografiska och personliga förhållandena i Rom har jag hufvudsakligen användt Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom.

²) Hon bodde der fyra år och mera enligt priorn Petri vitnesmål i »Processus canonizationis B. Birgitte». Handskr. A. 14 K. Bibl.

farande under de många år hon tillbragte i Rom och här gjorde hon, »prinsessan från Närike», såsom hon kallades i södern, snart bekantskap med några af Roms ädlaste slägter, så t. ex. den Orsiniska, som hade sina boningar söder om den nämda öppna platsen och sedan allt framgent räknades till hennes vänner och efter hennes död till klostrets beskyddare. För en af dem, Latino Orsini, hade hon, samma år Urban V kom till Rom, räddat lifvet på en son — det räknades sedan bland hennes undergerningar; han och hans hustru voro henne derefter varmt tillgifne och hörde till hennes förtroligare umgänge. Han var en af dem, som voro närvarande vid hennes begrafning, och båda voro vitnen vid det förhör, som anstäldes för hennes helgonförklaring. En qvinna af Roms mindre stadsadel fattade en kanske ännu varmare tillgifvenhet för den svenska sierskan. Hon hette Francisca och var eller hade varit gift med Jacobo Petri de Papazuris, bosatt i ett af de romerska strandqvarteren, Arenula. Det var denna Francisca, hvars bekantskap med Birgitta räknades ända från det stora jubelåret, hvilken slutligen »såsom hemgift» till hennes kloster skänkte sitt eget hus, dit hon först flyttat som gäst från sin förra bostad, der hon sedan bodde med sin familj och der hon slutligen afled. Enligt Franciscas egna ord 1379, då äfven hon hördes som vitne om Birgittas vandel, hade hon skänkt henne sin egendom. Sjelfva öfverlåtelsen skedde först efter Katarinas död, då Francisca den 8 januari 1383 med alla lagliga formaliteter öfverlemnade densamma åt klostrets ombud, Magnus Petri, förbehållande sig nyttjanderätten under sin lefnad och utfästande sig till en ersättning af 500 floriner i guld, i fall hon toge gåfvan tillbaka.

Det var en stenbyggnad, sannolikt icke sämre än de öfriga palatsen före renässansens revolution i byggnadskonsten, belägen ej långt från floden helt nära samma Campo de fiore, som då antagligen sträckte sig obebygdt ända fram till Franciscas port, och försedd med torn. Den pryddes t. o. m. af fem kolonner, rofvet från någon af det antika Roms byggnader, och betecknades också med namnet »huset med de fem kolonnerna»; bakom låg en tillhörande trädgård med murar och smärre tornhus, stötande till andra tomter, bland annat det engelska hospitalets. Sjelfva hufvudbyggnaden låg i hörnet af tvänne gator [1]. Flere rum funnos i densamma och tillfälle synes ha funnits till

[1]) Det har numera som bekant, snedt emot sig Palazzo Farnese.

tillbyggnad. Det var en besittning, med hvilken man, åtminstone på den tiden, kunde ha skäl att vara belåten. Under densamma lydde senare en vingård, dock på ofri grund, ty en dukat om året skulle från den betalas till S. Peters kyrka, och andra hus på spridda ställen i staden, ett sålunda i judeqvarteret, vid forum judeorum, ett annat nära kyrkan Pantaleone. Hvilka deras gifvare varit är oss numera icke bekant. De hyror, som från dessa lägenheter inflöto, synas efter enstaka uppgifter att döma, icke ha varit så alldeles obetydliga. Åtminstone tidtals räckte de dock icke till att bestrida utgifterna.

Efter modrens död bodde Katarina fortfarande i palatset vid Campo di fiore; tillsammans med henne, liksom sedan hon lemnat Rom, den ursprungliga egarinnan, Francisca. Men några år efter Birgittas kanonisation började en grannfamilj, slägtingar till den numera aflidna Franciscas man, att väcka anspråk på en del af egendomen, åberopande någon öfverenskommelse mellan Franciscas svärmor och deras förfäder.

I Italien befann sig då samme Magnus Petri, Birgittas gamle vän och följeslagare, utsänd jämte andra 1394 för att grundlägga Frälsarens kloster vid Florens, det s. k. Paradis. Han fick å klostrets vägnar taga saken om hand uti Rom. De båda parterna — motståndaren hette Giordano de Piscionibus och förde sin talan i eget och sina syskons namn — enades om att skjuta sin tvist under en skiljedomare och föllo med valet på en romersk baron, Gentile Orsini, densamma utan tvifvel, hvars lif Birgitta räddade uti sjukdomen, enligt en uppgift hennes gudson och en bland främjarne utaf helgonförklaringen. Domen afkunnades med all högtidlighet, sedan parterna blifvit hörda å ömse sidor, och utföll helt och hållet till konventets förmån. Det var den 4 april 1395 [1]). Besittningsrätten till sjelfva hufvudbyggnaden blef sedermera icke på länge antastad.

Så långt var allt i sin ordning. Men i Vadstena var man denna tid uteslutande upptagen af sin klosterbyggnad och förmådde ej taga rätt vård om den romerska besittningen, som behöfde både reparation och underhåll. Konventet vände sig derföre till den svenska kyrkan, erbjöd sig att upplåta Franciscas forna palats till ett herberge för resande, i synnerhet

[1]) Gåfvobrefvet tryckt som bihang till Durandi upplaga af Revelationerna, Rom 1628. Domen i afskrift uti handskr. n. 2 i Upsala bibliotek, sannolikt samtidig. Der förekommer äfven den beskrifning på egendomen, af hvilken jag här ofvan begagnat mig.

fattige, som kommo från norden, med förbehåll för egen räkning utaf patronats- och eganderätt och med ansökan om understöd för dess iståndsättande. De svenske biskoparne mottogo anbudet och på ett möte i Arboga bestämde de, »för att icke synas mindre fromma och hyfsade (inhumaniores) än andra nationer, hvilka nästan alla underhöllo hospitier i Rom», att hvarje socken-prest skulle erlägga ett öre och hvarje sockenkyrka lika mycket till husets restaurering, hvarjämte de med löfte om 40 dagars indulgens, uppmanade en hvar af hvad stånd och vilkor som helst, att lemna frivilliga bidrag till hospitiets underhåll (1406 $^{11}{}_{2}$). Beskattningen synes blott ha skett för den gången. Enligt senare uppgifter gjordes emellertid sådana insamlingar tid efter annan. Härmed hade sålunda egendomens ändamål blifvit närmare bestämdt. Den skulle tjena till ett hospitium eller herberge för de svenskar, som besökte Rom, ehuru allt framgent under Vadstenakonventets omedelbara uppsigt och styrelse.

Men Rom var ej någon stad, som under dessa och de följande åren kunde locka många resande. Krig, pest, hungersnöd härjade densamma; 1408 föll den för fiendehand och det minsta antalet år såg den en påfve inom sina murar. Det var tiden för den stora skismen och påfvedömets djupa förnedring. Ej under då om gräs växte på torgen i Rom, om grus och smuts hopade sig på gatorna och husen föllo i ruiner. Birgittiner-husets öde tyckes ej ha varit bättre än andras. Redan efter ett par år måste man åter anlita den andliga maktens ynnest, och den gamla gråbrodern, som af conciliet i Pisa uppsatts på påfvestolen och kallade sig Alexander V, utfärdade en månad efter sin upphöjelse en uppmaning att räcka hjelpsam hand till hospitalets byggnad och utlofvade fem års indulgens såsom lön. Längre än tio år skulle ej indulgensbrefvet gälla, men redan efter ett år var påfven död, och omtvistad som hans myndighet varit, kunde den knappt gifva mycken verkan åt hans löften. Tre år senare vädjade fyra kardinaler åter till den kristna offervilligheten, lofvande hvar och en som bragte hjelp hundra dagars aflat [1]). De göra en bedröflig skildring: huset i ruiner; hvarken bäddar, sängkläder eller husgeråd, som dock förut funnits i öfverflöd; främlingarne kunna ej herbergeras och föreståndaren icke tillbörligt underhållas. Hvad verkan denna uppfordran haft är ej bekant, men Johan XXIII:s pontifikat var

[1]) Sv. Dipl. fr. 1401, n. 1120 och handskr. A. 23. K. Bibl.

ej egnadt att återställa tryggheten i Rom och för öfrigt drogs verldens uppmärksamhet snart från Italien till Constanz, der kyrkomötet var samladt och dit Vadstenakonventet också affärdade sina sändebud. Men bättre tider inbröto omsider äfven för Rom; samma år Martin V återvänder till Italien (1418) finna vi äfven, kanske icke blott af en tillfällighet, en fullmakt den första kända, för en klostrets prokurator och föreståndare derstädes med makt att styra hospitalet, herbergera fredliga främlingar och tillbakavisa ofredare [1]). Sedan 1420 vistades åter en påfve i Rom, och med staden synes äfven Birgittas hospital ha höjt sig ur förfall och ruin. Några år derefter beviljar klostret en annan prokurator för träget arbete på husets reparation och vidmakthållande en kammare och underhåll i detsamma, så länge han lefde eller vistades i staden (1425). Till curian affärdades för öfrigt dessa år tvänne beskickningar för att försvara ordens privilegier och institutioner mot och inför dess vedersakare, bland dessa ingen mindre än påfven Martin V sjelf. Måhända förklaras äfven deraf det nyväckta intresset för egendomen.

Men de vidtagna åtgärderna lära icke ha varit tillfyllestgörande. Man har ett vitnesbörd derom, fastän kanhända något partiskt, från 1428. En infödd romare och borgare i samma qvarter, berättar huru Birgittas kapell vansköttes och saknade lämplig och nog vid ingång; en trappa borde enligt hans mening anläggas ned till gatan; främlingar herbergerades icke som sig borde, egendomen förfors och hela klostret hotades med lika stor förlust som nesa, om detta fick fortfara. Han råder dem att skicka ut någon utaf klosterbröderna för att bo der en tid och bringa allt i ordning, men slutar med att erbjuda sig sjelf till deras tjenst som prokurator [2]). Brefskrifvaren hette Nicolaus de Leys och var kanik vid S. Peters basilika, men som han utan tvifvel är densamme, för hvilken en landsflyktig prelat från Sverige ett par år senare bad sina vänner akta sig »mera än för djefvulen», så får man kanske förmoda, att skäl funnos som gjorde förslaget mindre antagligt. Nicolaus de Leys finner man ej heller någonstädes nämnd såsom klostrets förvaltare.

Tre år senare lära verkligen, må hända i följd af denna påstötning, statuter utfärdats för den romerska egendomen, som

[1]) Det var en lekman vid namn Johannes från Gotland.
[2]) Handskr. n. 3, f. 37. Ups. Bibl.

vitna om hvad man i klostret tänkt om dess bestämmelse, ehuru krafterna icke alltid svarade deremot. Så kraftigt som möjligt förbehöll sig konventet här den fullaste dispositionsrätt öfver egendomen, och den skyldighet till hvilken vi ha sett att de förbundo sig 1406 att upplåta sitt palats till ett hospitium för pilgrimer från Sverige, förklaras här blott bero på klostrets fria vilja och barmhertighet. De uppfordra sina efterkommande, då konventets nuvarande omständigheter ej medgåfvo upprättandet af ett kloster i Rom, såsom de ville, att styra, vidmakthålla och förbättra nämda hus, så att ett kapell der kunde inrättas, samt utfärda under ofvan gjorda förutsättning följande stadgar:

1) Tvänne klosterbröder skola utses att styra nämda hus och deras egendom i staden. De kunna återkallas när abbedissan så finner för godt. I Rom skola de vara ordens prokuratorer och generalfullmäktige (generales syndici), med uppdrag att leda förhandlingarna vid curian, samt dess konservatorer med rätt att hålla under uppsigt och tukt de löse bröder (fratres vagabundi), som kunde komma till Rom.

2) Ordensbröder, som komma till staden, böra anmäla sina ärenden för föreståndarne; de ha rätt att få herberge i huset, rum och säng fritt, men underhåll blott en vecka, hvarjämte de ha anspråk på biträde vid förefallande behof.

3) Föreståndarne böra mottaga främlingar, som komma från Sverige, gifva dem vin och bröd i tre dagar, säng och rum i en vecka. Rike pilgrimer, som vilja herbergeras i samma hus, få lefva på egen bekostnad, men få rum fritt, detta såväl under jubelår, som annars. Stridige och trätlystne ega de utdrifva.

4) De böra öfva sig i gästfrihet mot de fattige och äfven bistå dem med själavård.

5) Hvarje afton böra de enligt Birgittas föreskrift sjunga eller framsäga Maria-hymnen *ave maris stella.*

6) Egendomen skall hädanefter kallas S. Birgittas svenska hospital (hospitale S. Brigittæ de regno Svetiæ).

7) Prokuratorerne äro skyldige att, när så kräfves, afgifva räkenskap.

8) De få icke ingå några förbindelser för främmande, icke göra någon skuld, pantsätta eller sälja huset o. s. v.

9) En afskrift af dessa statuter skall hvarje gång lemnas de bröder, som begifva sig ut, och desse böra lofva att ställa sig dem till efterrättelse.

Men hvad styrelsen vidkom blef denna stadga länge blott en död bokstaf; kort efter dess uppgifna antagande uppdrog generalconfessorn Gervinus under sin vistelse i Rom (1431) åt en klerk från Linköpings stift och en lekman att styra Birgittas hus och hospital i Rom. Utaf Eugenius IV utverkades sedermera (1433) en stadfästelse på de senast vidtagna anordningarna [1]). Ett par år efteråt finna vi der blott en enda person, »herr Birger», som stannade i hospitalet uti elfva år.

Under dessa år fick hospitalet herbergera en märkligare gäst än vanligt. Det var den nyvalde ärkebiskopen i Upsala, Olaus Laurentii, som genast efter sitt val fått gripa till vandringsstafven för att vid curian och på andra orter försvara sin rätt mot Erik af Pommern. Konung och ärkebiskop kämpado mot hvarandra i tre års tid, tills en förlikning ingicks, som lemnade ärkebiskopen i oqvald besittning af sitt stift. Till ett af sina ombud vid curian hade han antagit en af klerkerna i Birgittas hus; till kommissarie i hans mål hade af påfven utsetts klostrets beskyddare, kardinalen af Novara, Ardicinus (de la Porta), som bodde i hospitalets granskap uti palatset vid kyrkan S. Lorenzo in Damaso.

Men åter var det ett kyrkomöte, som delade kristenhetens uppmärksamhet och för en tid stälde påfven helt och hållet i skuggan. Och när Eugenius IV undan sina uppretade romare måst flykta gömd i en båt till Ostia och derifrån öfver Cività vecchia till Florens (1434), var ej mycket att uträtta i Rom. Ärkebiskopen, hvilken såväl af kardinalen som af sina vänner i hospitalet blifvit understödd med lån, qvarlemnade hos herr Birger derstädes afskrifter af vigtigare dokument liksom sjelfva processakten, hvarjämte han lemnade honom kläder och pelsverk att sälja för att bestrida utgifterna, men lät ombuden uti Basel fullfölja sin sak inför conciliet, medan han sjelf höll sig på afstånd, oviss om hvem som skulle slutligen gå med seger, påfve eller concilium [2]). Men de myndige fäderna på conciliet stämde äfven inför sitt skrank konventet i Vadstena, som dit måste affärda sina mest ansedde medlemmar, så t. ex. den senare biskopen i Vesterås Åke Jonsson, för att försvara såväl Birgittas uppenbarelser som dyrbara förmåner för klostret. Åke Jonsson

[1]) Se bilagan 2.
[2]) Se en odaterad promemoria af ärkebiskopen, sannolikt fr. 1434. Eugenii flykt omnämnes i skrifvelse till honom från Basel af samma år. R. A.

gjorde här en för hans konvent betydelsefull bekantskap. Det var med den lärde spanske svartbrodren Juan de Torqvemada (Johannes de Turre cremata), för de förtjenster han vid conciliet inlade såsom förfäktare af påfvens myndighet, snart upphöjd till kardinal af S. Sixtus (sedermera af S. Maria in Transtiberim [1]). Han blef Vadstenamunkens rådgifvare och stöd, man finner honom snart erkänd såsom klostrets beskyddare; och han skref senare den berömda apologien för klostrets dyrbara grundurkund, de nyssnämda uppenbarelserna, detta så mycket nödvändigare, som framgången vid conciliet varit mer än tvifvelaktig. Eugenius IV återkom ej efter sin flykt tillbaka till Rom på många år, och staden vardt ännu en gång ett rof för upprorsrörelser, tills den föll under den krigiske prelaten Vitelleschis jernspira, och yttre säkerhet i någon mån återstäldes, men Rom utan påfve förde blott ett halft lif. Staden fick utseende af en herdeby, der boskapen dref omkring på gator och torg [2]). Tvedrägten mellan conciliet och påfven växte under tiden och kyrkoskismen tycktes åter blifva en olycksbådande verklighet, då det förra utsåg till påfve den förre hertigen af Savoyen, Amadeus. Tyskland intog härunder en afvaktande neutral hållning, och den svenska kyrkan synes ha följt detta exempel, den hade ju till ärkebiskop en af legaterna till conciliet och en ansedd medlem af detsamma, Nicolaus Ragvaldi. Det var ej under om vid så ogynsamma förhållanden besöken upphörde i Rom, och klostret i Vadstena lemnade sin koloni derstädes åt sitt öde. Handlingarna gifva oss på många år inga upplysningar om densamma. Vi höra endast af senare vitnesbörd att herr Birger lefde der fortfarande, och att mycket under tiden förfors [3]). Han saknade dock icke allt understöd. Från Sverige uppbar han tid efter annan, enligt efterträdarens vitnesbörd, 625 dukater och äfven i Rom lärer han ha mottagit fromma gåfvor förutom räntorna från de underlydande husen; men af dessa hade han frånhändt klostret några och låtit dem komma i romares händer och för öfrigt ej förstått att hushålla.

[1]) Om deras vänskap talas i en skrifvelse från konventet till Torqvemada 1454.

[2]) Gregorovius, 7, s. 88.

[3]) Det ligger nära till att i denna herr Birger se den under namnet Birger Månsson mera kända prelaten, son till rådmannen i Stockholm Magnus Birgersson (förde i vapnet en stjelk med tre blad), slutligen biskop i Vesterås. Att denne länge vistats i Italien framgår af det förtroende han åtnjöt vid curian, han blef påflig kammarherre, vid vigtiga tillfällen åtog han sig också uppdrag för Vadstena klosters räkning, som kunna tyda på en närmare förbindelse dem emellan. Härom för öfrigt mera nedan.

Ändtligen kom Eugenius IV 1443 till Rom, återflyttande pontifikatet dit för framtiden, och dermed grydde för den förvildade och olyckliga staden början till en bättre ordning. Striden med conciliet lutade allt mera till Eugenii fördel, och i Vadstena fann man nu tiden vara inne att hos curian söka stadfästelse på uppenbarelserna och ordensregeln. De först utsände blefvo emellertid i Tyskland nära Wilsnak utplundrade på allt och måste återvända hem (1444). Kort tid efteråt mottog konventet, med anledning af denna motgång, en skrifvelse från Rom från någon vän eller gynnare, upplysande både i afseende på ställningen i hospitalet och utsigterna i allmänhet. Han afråder dem från att nu skicka några sändebud och ber dem, om det redan var bestämdt, att göra sig måttliga förhoppningar. Påfven tycktes ännu icke ha fast fot i Rom — nyss hade han han varit underlägsen i ett krig mot condottieren Francesco Sforza — han hade för öfrigt i sinnet att personligen draga mot de otrogne, redo att dö för det heliga landets och den heliga grafvens återfående. Den olycksaliga skismen gjorde också svårigheter, (Tyskland hade ännu icke afgifvit sin obediensförklaring till Eugenius); särskildt voro de nordiska rikena misstänkta såväl till följd af sin neutralitet som af sitt vidhängande vid det bannlysta och söndrade conciliet. Men den okände brefskrifvaren ger sändebuden derjämte några goda råd i händelse de i alla fall begåfvo sig åstad. Eugenius IV är känd för sin svaghet för franciscanermunkarne, hvilka han gynnade och framdrog vid alla tillfällen. »I bören icke komma», råder också vår brefskrifvare, »på höga hästar, med stora säckar, i dyrbara kläder, utan i tarflig klädnad ombundna med rep, så att I liknen tiggarmunkar, och edra bref bören i anförtro åt några fattiga pilgrimer, som I kännen».

Men derjämte lägger dem skrifvaren på hjertat att taga hand om hospitalet. Föreståndarne synas i regeln haft en svensk qvinna med sig för att sköta hushållsbestyren. Den nuvarande — hon hette Margit och var från Gotland — hade börjat att fullständigt tyrannisera föreståndaren, herr Birger. Hon var ohöflig både mot rika och fattiga; de senare lemnades vanligen att dö uti öde hus eller andra hospital och släpptes icke in. Trots allt hvad herr Birger gjort för att draga vinst både af vingården och på annat, klagade han ändå jämt öfver fattigdom och sades nu vara sinnad att se sig om efter en lugnare verk-

samhet. Det var sålunda hög tid att något gjordes för saken [1]).

Klostrets generalconfessor och en annan munk begåfvo sig verkligen, försedda med rekommendationsbref till kardinalen Torqvemada, åstad, och anlände till Rom på hösten 1445. De uppnådde med resan ett af sina syftemål, att få förklaringarna öfver vissa angripna stycken i Birgittas uppenbarelser underskrifna och beseglade, och förde med sig tillbaka Torqvemadas apologi, men annars besannade sig brefskrifvarens farhågor, ty den ännu icke fullt lösta skismen gjorde att de måste återvända i öfrigt med oförrättadt ärende. Hospitalsfrågan lyckades de emellertid ordna på ett jämförelsevis tillfredsställande sätt för en längre tid.

* * *

Samma år nämda beskickning afgick till Rom, utfärdade konventet i Vadstena resepass (viaticum) för en klerk från Linköpings stift, vid namn Erik Fasteson, hvilken ämnade sig på pilgrimsfärd till »apostlarne Petri och Pauli tröskel» i Rom [2]). Man finner honom året efter (1446) såsom föreståndare i S. Britas hus, enligt en senare, men icke rätt trovärdig uppgift rekommenderad till platsen utaf den dåvarande marsken Karl Knutsson. Det är under hans tid de rapporter begynna, genom hvilka vi sättas i stånd att följa den romerska koloniens egentliga historia, om man så får uttrycka sig, och förbindelserna med densamma. Han stannade på platsen omkring 20 år och dog i Rom uti lugn. Dessförinnan hade han dock varit föremål för mer än ett angrepp af mäktiga fiender — bland dem ingen mindre än Kristiern I af Danmark, och hade varit nära att dragas med af den hvirfvel som störtade Karl Knutssons lycka och tvang denne konung att söka sin räddning i landsflykten.

Det var i ett gynsamt ögonblick Erik prest, så lärer han vanligen kallats, ankom till Rom. Skismen var väl icke alldeles, men i det närmaste död, och Rom begynte att ur smuts och ruiner, ur råhet och hätska strider höja sig till det hufvudsäte för bildning, sköna konster och litteratur, som vi beundra under

1) Handskr. F. e. 11 på K. Bibl.

2) Handskr. F. e. 11 f. 96. K. Bibl. En Ericus Vastonis omtalas såsom f. d. skolmästare i Skeninge år 1440. En Vasto ingick som »frater ab extra» i Vadstena kloster 1411. Sjelf blef Erik med tiden kanik uti Linköping.

det femtonde århundradets senare hälft. Vi få dock icke vänta att finna den nya rörelsen spegla sig i den svenske klerkens skrifvelser. De röja tvärtom i hvilket fjerran han lefde från det märkvärdiga lif, som nu begynte utveckla sig omkring honom, och huru humanismen, i godt som i ondt, var honom en i det närmaste främmande sak. Han hade icke länge lefvat i Rom, då Eugenius IV dog. Med hvilka torra ord omtalar han icke den händelse, som i hela vesterlandet väckte uppseende, då den forne pedagogen från Florens såsom Nicolaus V besteg S. Peters stol och blef alla humanisters och poeters beskyddare, sjelf en af samtidens lärdaste män. »Veten», skrifver han, »att Eugenius blef döder uppå askoodinsdag om nattena, och om midfastosynnedag näst efter kronadis annar, kallader Nicolaus quintus, hvilken så godt som i eno are vigder och valder vart biscoper i Bononia, cardinal och påfve i Rom». Valet skedde d. 4 Mars 1447. Den nye påfvens befordringar hade icke varit fullt så snabba som här antydes. Väl hade han endast året förut upphöjts till kardinal, men ända sedan 1444 hade han varit ärkebiskop i Bologna.

Konsthistorien omtalar Nicolaus V:s storartade verksamhet för Roms förskönande, som visserligen ofta stannade blott vid jättelika projekt eller halffullbordade arbeten, och det var ej utan att äfven det svenska hospitalet fick röna en känning af påfvens planer för stadens omskapande. Roms gator voro i ett bedröfligt skick, trånga, krokiga och smutsiga vägar eller stigar. Men 1450 tillstundade ett jubel- eller gyllenår — numera blott en storartad finansspekulation å curians sida, ty till Rom samlades då folk från verldens alla hörn, och penningar strömmade till den påfliga skattkammaren — och påfven lät befalla att alla allmänna gator skulle stenläggas. Det var till detta välbehöfliga arbete, som hospitalet fick bidraga »med 40 dukater och mera både när och fjärran». Stensättningen blef dock långt ifrån fullbordad, ty först under påfven Sixtus IV började staden i detta hänseende förete ett något så när drägligt utseende [1]).

Men om Erik prest sålunda stod på sidan af tidens mer och mer förherskande strömning i detta hänseende, framskymtar han i stället uti urkundernas halfdager såsom en energisk och

[1]) Gregorovius, 7, s. 640. Det är i ett odateradt bref på papper, förvaradt i R. A., som Erik Fasteson talar derom.

i mer än en riktning verksam man. När han mottog hospitalet, kunde ingen, säger han sjelf, berga sig der för regn; golf, murar och tak voro rötta och förderfvade af vatten, och husets egor hade af vanvård fått komma i romarehand. Han hade inom några få år lyckats väsentligen förbättra hospitalet »af Guds allmosa», hade igenlöst de frånhända egendomarne och upphuggit vingården, så att der kunde sås en tunna hvete: alt detta, oaktadt han efter företrädaren mottagit det minsta möjliga i kontanta penningar. Men han har också stått på sina och hospitalets rättigheter. Inom ett par år råkade han i en het tvist med sjelfva konventet i Vadstena dels om sin aflöning, 300 nobler, som ännu måtte ha stått inne, dels om åtskilliga egodelar och penningsummor, som enligt hans förmenande rätteligen tillhörde hospitalet, bland annat 200 dukater för ett försåldt hus i Rom. Uti klostret infunno sig en dag tvänne Linköpingskaniker på uppdrag af en herr Eriks fullmäktige och föredrogo ett maningsbref af en påflig camerarie och sakhörare, som vid bannlysningsstraff ålade konventet att ofördröjligen utlemna till herr Erik hvad han gjorde anspråk på eller söka förlikning med honom eller ock inom sjuttio dagar efter anståndsterminens utgång infinna sig i Rom och der stå till svars. Man lärer ha valt förlikningsvägen, ty i december sammanträdde konventets ombud med Erik Fastesons uti Linköping; ett bland de senare var den påflige kammarherren domprosten och juris doktorn Birger Månsson, med hvilken han haft tillfälle att göra bekantskap uti Rom, möjligen, såsom ofvan antyddes, hans egen företrädare på platsen. Man förenade sig om att å ömse sidor utse kompromissarier, men vi känna ej det slut hvartill desse kommo.[1]) Men någon harm öfver den behandling de rönt lärer ha grott i klosterfolkets sinnen, ty när sändebud frampå sommaren följande år (1454) afgingo till Rom från den till biskop valde

[1]) Handlingarna, 1453 $^{12}/_{6}$, $^{23}/_{10}$ och $^{16}/_{12}$ förvaras i Riksarkivet. Till der ofvan anförda torde uppgifterna om klostrets exkommunikation (Diar. Vadst. 1453, jf. Silfverstolpe i Hist. Bibl. I. s. 37) böra reduceras. Att åter någon af klostret skulle utsändts till Rom för detta ärende, såsom äfven uppgifvits, är icke sannolikt. Först och främst innehåller Diariet här det misstaget att kalla den ene af de utskickade, Magnus Unnonis, för confessor, då likväl en ny sådan valts redan föregående år och detta förringar trovärdigheten i dess uppgift, der för öfrigt Rom icke nämnes. Vidare var man i December månad, då man knappast torde varit hågad att bryta upp på en romresa. Den ene af resenärerne var åtminstone i Juni följande år i Vadstena Slutligen nämnes icke ett ord härom i den skrifvelse vi genast skola anföra högre upp. Måhända stannade det vid en resa till Linköping, der de nämda ombuden voro i December 1453.

klosterbrodern Olof Gunnarsson, sände konventet en skrifvelse med till sin beskyddare sedan gammalt, kardinalen Torqvemad a, der de rekommendera desse till det bästa, men på samma gång beklaga sig öfver sin föreståndares uppförande i denna punkt och låtsas derjämte sätta tro till den sägen, som kommit till deras öron, att han afhändt dem både hus och hospital. De bedja att få veta huru mycken sanning, som kunde ligga häri. Skrifvelsen innehöll för öfrigt tacksägelser för kardinalens vid många tillfällen gifna hjelp och ursäkter derföre att de aldrig öfversändt den häst, som lofvats honom af deras utskickade 1446. De skulle längesedan sändt »en honom värdig passgångare», om ej krigets faror och vägarnes osäkerhet gjort att ingen på egen risk vågade taga med sig en så dyrbar gåfva, om icke någon af klostrets egna bröder eller husfolk, af hvilka sålunda inga på flera år varit utsände.[1]) Antagligen lyckades Erik prest afgifva tillfredsställande förklaringar, ty man hör ej vidare någonting om saken. Några år senare var det han sjelf, som skulle utsättas för en större fara än den hvarmed Vadstena kloster hotats.

Det är bekant att den tvekamp mellan Karl Knutsson och konung Kristiern som vid denna tid pågick fördes icke endast inom de nordiska rikena med vapen eller ord, utan äfven flyttade sig till den romerska curian. Här hade ungefär vid samma tid som den svenska kyrkan definitivt underkastade sig Nicolaus V, den ofvan nämde Birger Månsson förvärfvat sig domprosteriet i Upsala (1449); han hade nyss blifvit juris doktor och har måhända genom lärda studier vunnit någon ynnest hos den tidens store lärdomsgynnare på den apostoliska stolen. Han har uppenbarligen varit en af de svenskar, som bäst känt Rom och curian denna tid. Som påflig nuntie och uppbördsman återvände han 1450 till norden, men synes ha varit den, som derförinnan dragit ett streck öfver alla Kristiern I:s beräkningar, när denne konung till Rom affärdat sin kansler den redan då illa kände äfventyraren Marcellus, hvars plats som nuntie Birger sjelf intog[2]). Det framgår af allt att under hela Nicolai V:s pontifikat en såväl för Sverige som dess konung gynsam vind har blåst vid curian. Kristiern sjelf beklagar sig 1456

[1]) 1454 $^{9}/_{8}$ i handskr. F. e. 11. K. Bibl.

[2]) Om Marcellus, se Styffe, Skandinavien under Unionstiden, 3, s. CXXV; Daae, Kong Christiern den förstes Norske Historie, s. 58 m. fl. st.

för konungen af Aragonien öfver den då aflidne Nicolaus V och dennes handlingssätt. Birger Månsson tycks t. o. m. mer än vanligt haft att njuta af den apostoliska gunstens sol. Ett kanonikat i Roskilde hade han förskaffat sig och enligt Johan Messenius' uppgift likartade indrägtiga platser vid domkyrkorna i Lybeck, Merseburg, Strengnäs och Åbo (det sista är åtminstone faktiskt). Men det är uppenbart af de följande händelserna att äfven Erik Fasteson har bistått honom i hans verksamhet mot Kristiern I, kanske äfven sjelfständigt uppträdt. Redan 1456 beklagar sig den danske konungen i en skrifvelse till en af kardinalerne öfver en viss Erik svensk, föreståndare för S. Britas hospital, som motverkar konungens intressen uti hans riken, i synnerhet på Island [1]), och tager sig t. o. m. deraf anledning att låta varna påfven för illvilliga rådgifvare. Hvad härmed åsyftas, om det haft något sammanhang med Marcellus, som en tid innehade Skålholts biskopsdöme på denna ö, torde nu vara omöjligt att utreda. Det egentliga angreppet riktades emellertid först året efter. Ädelhet mot en besegrad fiende hörde ej till Kristiern I:s dygder; det var ej endast Karl Knutsson, utan alla hans anhängare som fingo röna konungens hat. Bland dem, som Kristiern I underrättade om sin lätta seger i Sverige 1457, var äfven Vadstena klosters gamle beskyddare kardinalen Torqvemada. Det är här han gör sitt andra angrepp och han upprepar det ett år senare i ett nytt bref från Köpenhamn till samme kardinal [2]). Det är icke några små beskyllningar som göras herr Erik. Från alla håll, heter det i det första brefvet, höras klagomål öfver hans illgerningar, hans skrymteri, hans girighet och sköflande: »så talrika besvär kunna vi icke längre med tålamod höra». Det är dock en obetydlighet mot ordalagen i den andra skrifvelsen, i hvilken äfven den uppgiften förekommer att han för flere år sedan utskickats af konung Karl till Rom. Hans öfverträdelser äro ofantliga, heter det. Han mottager icke pilgrimerna från Sverige, men utpressar i stället i tyrannisk snikenhet penningar af både rike och fattige och gör sig af herberget för de fattige en snöd vinning. Han plundrar dem på deras penningar och låter dem tomma vandra tillbaka. Huru många äfven förnäme främlingar har han ej låtit grymt om-

[1]) Script. Rer. Danic. 8, s. 369. Årtalet skrifves: MCCCCLV(I).
[2]) 1457 $^{18}/_{11}$. Script. Rer. Danic. 8, s. 386. — 1458 $^{17}/_{11}$. Handskr. A. 26, f. 314, v. K. Bibl.

komma på allmän gata utanför sin port och till och med om natten tagit både kläder och penningar från dem! Hvilket »nefandissimum sacrilegium» att så göda sig på de armes bekostnad! Det tillägges, hvilket, om det är sant, vore intressantast att närmare känna till, »att hos oss förvaras hans egna handskrifter, genom hvilka han sökt utså tvedrägt i våra bygder och med en huggorms arghet uppvigla till uppror». Dessa klagomål säger sig konungen för öfrigt ha förnummit uti Vadstena, liksom han handlar med abbedissans begifvande. Denna var dock ingen annan än konungens moster Ingeborg, grefve Gerhards dotter af Slesvig: en omständighet, som i någon mån förringar betydelsen af detta skäl för konungens uppförande. Han slutar med uppmaningen till kardinalen att tvinga Erik prest, hvilken af konungen instämts att stå till svars för sina gerningar och sin förvaltning, att oförtöfvadt begifva sig hem till Sverige. Han ber honom tills vidare sörja för hospitalet genom någon i Rom lefvande nordbo, men hotar att annars vända sig till påfven och att skicka ut en föreståndare från sina riken, antagligen då en dansk.

Man förvånas öfver detta anfall på en person i en så anspråkslös ställning som styresmannen för S. Britas hus i Rom. Hade de framkastade beskyllningarna blott varit sanna till hälften, hade nog herr Erik förtjent både att hemkallas och straffas. Men det är kändt att i konung Kristierns latinska kansli användes en stil som i öfverdrifter och svulst söker sin like, som icke heller har sin starka sida uti någon kärlek till sanningen [1]). Det är barbarens smaklöshet och råhet som talar derur. Kallas domprosten Birger för ett »monstrum teterrimum», en »ny cerberus», så kunde visserligen Erik Fasteson icke vänta sig något bättre. Men det ena torde ha lika liten betydelse som det andra.

Trots den gunst konung Kristiern efter Nicolaus V:s död synes ha åtnjutit vid curian under hans efterträdare, den orkeslöse Calixtus III, den spirituelle Pius II, synes han i detta fall ha öfverskattat sitt inflytande. Hvarken lyckades han skada Birger Månsson, som inom några år intog en biskopsstol i Vesterås och till och med, uppenbarligen försonad med konungen, i dennes och egna angelägenheter (just samma biskopsval) begaf sig till Rom 1462, ej heller, så vidt man kan se, föreståndaren

[1]) Se Script. Rer. Danic. 8, s. 369 ff. Jfr Styffe, anf. arb., s. CXXIV.

för hospitalet, som efter ett par år fortfarande finnes på sin plats. Torqevmadas gunst, torde man få antaga, har medverkat till denna lyckliga utgång, som likväl äfven tyckes lägga i dagen att herr Erik förstått att rentvå sig från de harda beskyllningarna.

Men Kristiern I:s fiendskap hade icke upphört. Fyra år senare riktades ett nytt angrepp mot den svenske föreståndaren. Konungens prokurator i Rom och mäster Albrekt Krommedik, en konungens gunstling, som denna tid vistades i Italien, slutligen biskop i Lübeck, voro de, som nu på konungens bud försökte drifva honom ur huset. En affällig klosterbroder från Reval, hvilken Erik måst utvisa ur hospitalet, hade slagit sig tillsammans med dessa och beskylde honom nu att ha förskingrat egodelarne och förtärt husets räntor i sällskap med dåliga qvinnor och icke älska några andra. Det var mindre underligt, att han vid detta upprepade anfall kände sig harmsen och trött vid det hela, han bad konventet se sig om efter en annan föreståndare, efter han blifvit så hårdt anklagad både inför konungen, drottningen och många andra och storligen misstänkt. Han uppmanar dem derjämte att skaffa sig en generalprokurator i Rom, som kan näpsa sådant ofog, helst kardinalen Torqvemada nu ej längre orkade med mycket. »Kristenheten» tillägger han i slutet af sitt bref, talande om allmänna ämnen, »behöfver stora förböner, hon är i stor våda och villa». Det var den tiden som turkarnes framträngande upprörde hela Italien. Mästaren från Rhodus hade personligen varit uti Rom och anropat kristenheten om hjelp, och påfven Pius II umgicks med sina planer till ett nytt korståg mot orienten, som han sjelf ville leda.

Skrifvelsen kom riktigt fram; den hade behöft nära fem månader på vägen från Rom till Vadstena. Der hade ett fullständigt omslag uti stämningen egt rum till den förföljde mannens förmån. Konventet säger honom i sitt ytterst vänliga svar, huru de förnummit att han hade godt vitnesbörd, först af gud, och sedan af alla romare, liksom af Sveriges inbyggare, som varit i huset, allt ifrån första dagen han kommit dit — så framt de vilja tala sant. De bedja honom ej öfvergifva sin plats och lofva vid tro och sanning att stå med honom i nöd och lust. De hoppas att han omsider skall få vara der »i mak» och tillägga: »den är nu ej till, som vi bättre tro till än Eder, ty I kunnen och viljen husets bästa och vårt, och derföre vilja vi

ingen annan hafva till dess föreståndare än Eder, så länge Gud gifver Eder makt och förmåga att stå det före». Det var en fullständig upprättelse.

Det stannade icke vid dessa ord. I Sverige vistades den tiden den påflige nuntien Marino de Fregeno, då ännu en lekman, hvilken reste omkring för att insamla den af Pius II pålysta hjelpen mot turkarne. Han befann sig för tillfället (oktober 1462) uti Östergötland; till honom vände sig konventet i sitt bekymmer och han visade sig mycket tjenstvillig. Han talade godt om herr Erik, som han sålunda måtte ha känt, rådde dem att skaffa sig en prokurator vid curian, som kunde svara för orden; föreslog en apostolisk skrifvare och sakförare »i det heliga palatset», en juris doktor Ludovico de S. Geminiano. skref sjelf till honom ett rekommendationsbref och uppsatte formuläret till prokuratorsfullmakten. Konventet sjelft skref dessutom till konungen — hans moster var fortfarande abbedissa, så att hon, om hon en gång lånat sig till redskap åt konungens ovilja, nu kunde godtgöra sitt fel. De hölja äfven här sin förvaltare med loford; han har icke blott gjort sig förtjent af deras erkännande, utan äfven förvärfvat sig ett godt namn vid romerska curian. Det är ur samma skrifvelse vi höra att m:r Albert Krommedik egentligen var fullmäktig för drottningen, den uti Sverige så litet prisade Dorotea, som sålunda redan nu skulle börjat sina trakasserier i Rom emot svenskarne. Konventet uppmanar konungen att icke lyssna till de affällige bröder, som sökte vinna gehör hos honom, utan att i stället taga deras orden i sitt hägn och icke införa några främlingar i deras hospital, som hört dem till »uti flere århundraden». Den tystnad som inträder i denna fråga tyckes visa, att konventet fått sin begäran uppfyld [1]). Någon dansk kom icke in i hospitalet uti Rom. För säkerhets skull uppdrogs emellertid åt Birger Månsson, när han på hösten 1462 reste ut till Rom, jämte åtskilliga andra ärenden, äfven att göra sig underrättad om hospitalets tillstånd. Efter sin återkomst kunde han meddela, att herr Erik trodde sig om att sörja för detsamma, så att han kunde svara inför Gud och på sin själ, men att om man ville skicka ut någon »beqväm och förnuftig» ung man, som kunde vara honom till nytta och tröst, skulle han gerna taga mot

[1]) Se skriftväxlingen i den ofta anf. handskr. A. 26, f. 324, 308 $^{1}/_{3}$ och 142.

honom [1]). Sjelf hade herr Erik trots alla vedervärdigheter funnit behag vid lifvet i Rom och vid ett tidigare tillfälle förklarat att han ämnade stanna der till döddagar, ehuru han då ännu var »oberådder» om han skulle behålla hospitalet eller icke.

Det var under dessa år som man på allvar öfverlade i Vadstena om upprättandet af ett ordens kloster i Rom, hvartill väl äfven hospitalet skulle begagnas. Planen synes ha framstälts vid något generalkapitel; herr Erik afstyrkte den på det bestämdaste och uppdrager en föga lofvande skildring af tillståndet uti detta hänseende i den stad der han bodde. Der hade flere kloster efter hans ankomst blifvit öde; de som någorlunda bergade sig hade 2 eller 3 ödekloster och sockenkyrkor under sig. Både påfve och kardinaler togo bort deras egor och räntor och lade dem sålunda öde. Om sommartiden, fortfar han, är dessutom svår lukt och pest i Rom, så att mesta delen af prelater och munkar lemnar staden. Sedan är också umgänget svårt med dessa valomän (italienare) — de äro hala som ålar heter det i en annan berättelse från Italien — »och I gören ingenting annat än byggen hus för andra, främmande, och de inländske, som komma från Sverige, fara vilse. När ett kloster skall börjas i Rom, så är det icke för S. Britas hus eller på fattigfolks vägnar». Det dåvarande ögonblicket särskildt var synnerligen ogynsamt, ty påfven hade beskattat kloster, kyrkor och prester i gemen för »det bedröfvade turkaörliget», så att fattigdomen var större än någon kunde tro. De eviga striderna mellan Roms baroner voro ett nytt hinder. För tillfället voro Orsinierna, hvilka »för S. Birgittas kärlek skulle varit eder största hjelp till ett sådant förehafvande», både kardinalen (Latino) och de andre, underlägsna sina grannar Colonna och grefven af Everso, en af kyrkostatens värsta småtyranner på den tiden [2]). Skälen tyckas ha gjort verkan, ty planen fick förfalla.

Det var mot slutet af herr Eriks tid, som den frågan först synes ha bragts på tal uti Rom, som sedan under årtionden och nästan intill det sista förblef klostrets älsklingsidé och den först

[1]) Biskopens bref i orig. af 1464 $^{28}/_{1}$ i A. 26, f. 326.

[2]) Den odaterade skrifvelsen i R. A., förskrifver sig antingen från Calixt III:s (1455—1458) eller Pius II:s tid. Båda beskattade kyrkan för det turkiska krigets skull. Grefven af Everso dog 1465. Sannolikt är den dock från det förra pontifikatet. Brefskrifvaren säger sig ej haft underrättelse på flere år från Vadstena, hvilket bäst stämmer med tiden före det stora angreppet 1457.

i alla dess förhandlingar med curian, den om heliga Katarinas kanonisering. Det var Birger Månsson som 1462 skulle bringa den å bane i Rom. Han kunde dock icke göra mycket åt saken och nästan afstyrkte den till sist. Det skulle kosta minst 2,000 dukater eller än mera.

* * *

Erik prest dog i början af 1465, utan att ha fått, så vidt man vet, någon »förnuftig ung man» sig till hjelp, efter ett lif, som varit växlingsrikt nog, trots den trånga krets, inom hvilken det rört sig. Han hade under de sista åren, kanske som en belöning för sin verksamhet, haft ett kanonikat uti Linköping. Vid hans död befunno sig i Rom bland andra den nyutvalde biskopen i Skara, Johannes, för att hemta sin confirmation, och en norrman, Asgot Svensson från Nidaros. Den senare lät »af tillgifvenhet för S. Birgitta» genom kardinalen af S. Sixtus (sannolikt menas Torqvemada, som då ännu lefde) och nämde biskop öfvertala sig att tills vidare mottaga hospitalet, att ej tyskar, italienare eller danskar skulle få det i sina händer och förskingra egendomen. Det anstäldes då en inventering, hvars ännu bevarade längd ger en föreställning om hospitalets inredning på en tid, då man har flere anledningar att anse det ha stått på höjdpunkten. Utom redskap och verktyg af flere slag funnos der en uppsättning af kokkärl, en servis (d. v. s. tallrikar och fat) utaf tenn, 6 silfverskedar, dukar och handtorkare, samt ett icke så ringa antal kuddar, lakan grofva och fina, täcken o. s. v. Derjämte en liten boksamling, mest naturligtvis predikningar och gudstjenstböcker, några verk i kanonisk rätt, ett par s. k. historier om Birgitta, ett par böcker utaf hennes uppenbarelser, talen som hållits i konsistorium inför påfven Urbanus om hennes kanonisation, apologien utaf Torqvemada, böcker om heliga Katarinas och heliga Ingrids underverk, den förra uti »rödt läder». Af icke religiös art äro blott några få verk: en samling bref af Seneca, en »computus» och möjligen några till; på svenska angifvas endast två. Kapellet hade sin särskilda uppsättning af kyrkokärl, prest- och altarkläder, ljus och klockor; bilder af frälsaren och jungfru Maria; deremot, märkligt nog, nämnes icke någon bild af Birgitta; i stället fans der som ett minne ett silfverbälte, som Birgitta burit i sin ungdom. Der förvarades också Eugenius IV:s stadfästelse på egendomens upp-

låtande till orden[1]). Penningar funnos deremot icke. Tvärtom hade norrmannen fått af egna medel betala en del mindre skulder som gjorts under de sista åren, och för öfrigt svarat för utgifterna. Han hade emellertid icke lust att dröja der någon längre tid och bad redan i januari följande år att blifva aflöst. Urkunderna lemna oss här i mörkret för en tid; vi veta endast att en svensk man från Linköpings stift, Petrus Henrici från Kalmar, efterträdt den norske föreståndaren och befann sig i hospitalet 1470, men sannolikt redan några år tidigare.

Det hade ej så få svenskar besökt Italien under de senaste åren. Så t. ex., utom de vanliga sändebuden för nyvalde biskopar, hvilka hade att främja deras confirmation eller ordna deras affärer med curian och utom de förut omtalade, den unge lysande Kettil Karlsson, som dyrt fick köpa sin åldersdispens för biskopsvärdigheten, hans utgifter uppgingo sammanlagdt till öfver 1100 fullvigtiga dukater; så den grundlärde Upsalakaniken Cort Rogge, som dock mest vistades i Perugia, biskop Konrad i Åbo och många andra. Ofvan nämda år (1470) såg S. Britas kapell en i flere afseenden märklig ceremoni inom sina väggar. Det var den dittills nästan obekante Jakob Ulfsson, hvilken emot konung och domkapitel i Sverige hade utverkat hos Paul II sin utnämning till ärkebiskop i Upsala, som här af kardinalen Barbo och några biskopar från Italien, Grekland och Preussen invigdes till ärkebiskop för att sedan återvända till Sverige väpnad med den apostoliska ljungelden mot alla sina forna kamrater, ifall de dristade sätta sig emot hans val. Genom hvad medel han vunnit den sköne och ståtlige Paul II:s ynnest vore af intresse att veta, men intet budskap från Rom meddelar upplysning derom. Den nye föreståndaren i hospitalet har icke spillt på tilldragelsen ett ord, eller har klostret icke ansett det lönt, möjligen icke vågat, gömma hvad han kunde haft att meddela. Der fans ej mera samma intresse, hvarmed man femtio år tillbaka så uppmärksamt hade följt den svenska kyrkans förhållanden.

I sjelfva verket uppgingo klostrets intressen, såsom ofvan nämdes, från denna tid uti frågan om Katarinas kanonisering; den blef deras verksamhets lifsprincip, föremålet för beskick-

[1]) Bref af 1466 $^7/_1$. Såsom af detsamma framgår hade Birger Månsson skänkt en del af husgeråden; det kunde anföras som ett bevis för hans tidigare förbindelse med hospitalet.

ningar, utgifter och skrifvelser. Redan kort efter sin hemkomst till Sverige uppmanades Jakob Ulfsson att jämte rikets biskopar och prelater arbeta på »den helga jungfruns upphöjelse», men tiden var då — midt under fejden med Kristiern I — ej gynsam för förslagets främjande. Underhandlingarna kommo icke rätt i gång förr än ett par år senare; det var naturligt att de i Rom skulle drifvas från S. Britas hus. De inledande åtgärderna gjordes af dess föreståndare, som förberedde på stora utgifter. Pius II hade nyligen kanoniserat Katarinas ryktbara namne och samtida, jungfrun från Siena, och ehuru påfven, af tillgifvenhet för sin födelsestad, betalade hälften, blef den rika staden, försäkrar herr Petrus, nästan utmattad genom omkostnaden. På hans inrådan bestämde sig konventet emellertid både att hos påfven anhålla om en undersökningskommission, att till sin fullmäktige utse en mäster Antonius de Eugubio i den apostoliska räknekammaren samt att från Sverige utskicka särskilda ombud. Påfven tillsatte verkligen en kommission och valet till medlem af den ålderstigne högt ansedde och rike kardinalen Latino Orsini, ur den för Birgittinerne sedan gammalt välvilliga slägten, lofvade allt godt; han dog dock redan 1477. Till Rom utskickades presten Torkil att samverka med hospitalets föreståndare, sedan i Sverige de nödiga vitnesförhören om helgonets lif och gerningar hållits (1475—1477 [1]), och de togo till biträde den lärde Ragvald Ingemundi från Upsala, hvilken redan 1475 utskickats för att utverka privilegierna för ett universitet och å kyrkans vägnar arbeta för kanonisationen [2]). Man var nu i början af år 1479, och den lifligaste verksamhet utvecklades, hvarom en af deltagarne vet att gifva en åskådlig skildring i en skrifvelse hem. Samtidigt bedrefs den berömde franciskanern Bonaventuras kanonisation och man hoppades kunna på samma gång genomdrifva Katarinas. Men det gälde att skynda. Då uppträdde den lille Marinus de Fregeno [3]), numera konung Kristierns sändebud (orator) uti Rom, och erbjöd sina tjenster. Han uppsatte böneskriften till påfven, som också samtyckte att båda kanoniseringarna skulle samtidigt ega rum. Derpå sade dem

---

1) Processus canonizationis B. Katerine i K. Bibl. Jfr Silfverstolpe i Historiskt Bibliotek, II, s. 4 ff.

2) Messenius. Scondia Ill., I, s. 36.

3) Om hans litenhet se ett ofvan anfördt bref från konventet till Erik Fasteson: »liten till kroppen, men stor i vetande och lärdom» (parvus in corpore, sed in scientia magnæ litteraturæ).

Marinus, »att man måste lofva kardinalerna något penningar för att göra dem villigare att främja saken. Han skulle lofva ärkebiskopen i Milano, en af kommissarierna, 100 dukater, kardinalen af S. Vitale (Ausias del Puch), som städse vistades i palatset hos påfven, 50 dukater, hans sekreterare tolf, notarien fyra. De samtyckte, ehuru icke med godt mod. De kommo först till ärkebiskopen. Marinus bad honom enträget främja Katarinas kanonisation, och denne lade slutligen händerna i kors på bröstet, bedyrande att han skulle göra sitt bästa, men bad dem äfven vidtala andra kardinaler, helst Bonaventuras anhängare voro i full verksamhet. När de skulle gå, hviskade Marinus till kardinalen att de lofvade honom 100 dukater. Men denne, fortsätter skildringen, utbrast vredgad: »o, domine Marine hurudan menniska är Ni? Tror Ni icke jag har ett samvete? Jag vet hvad jag bör göra. Tala icke mera om den saken». Marinus gick sin väg helt förlägen, »men vi gladdes högeligen att vi sluppo från en så stor utgift». I sjelfva verket tyckes kanonisationen mest ha varit en penningfråga. Ty kardinalen frågade dem, »han I nog penningar för kanonisationen», och när de kommo till påfvens palats, frågades dem, »om de hade nog penningar». På båda ställena svarade de ja, men med tungt hjerta, ty i sjelfva verket vore de utan, och måste hos en bankir söka skaffa sig ett kreditiv, i förhoppning att den växel de väntade från fäderneslandet skulle förslå. [1]) Men deras försök lyckades icke. »Jag var sjuk af ångest för den skandal, skada och skam, som skulle träffa klostret, när vi stodo der som lögnare utan medel. Aldrig skulle denna påfve verkställa kanoniseringen, och allt hvad vi hittills gifvit ut, skulle vara bortkastadt». Då blef kanoniseringsfrågan på sjelfva konsistoriidagen uppskjuten både för Bonaventura och Katarina till följd af de politiska konjunkturerna. Året förut hade nämligen Sixtus IV gjort sitt misslyckade försök att uti Florens röja de båda Mediceerna Juliano och Lorenzo ur vägen. Hela Italien råkade i uppror, och kriget var 1479 uti full gång. Till Rom hade, enligt vår brefskrifvare, ankommit sändebud från Frankrike, England och många italienska stater, men de fredliga utsigterna voro ringa och den förbittrade påfven hade annat att tänka på än helgonförklaringar. Marinus släppte emellertid icke svenskarne. Han ville att de skulle utse kardinalen af San Vitale

[1]) De tyckes ha väntat minst 1100 dukater, men brefvet är här defekt.

till prokurator och hoppades uppenbarligen mindre motsträfvighet hos honom: »jag skall lofva honom ett silfverkärl om 40 dukater, att han skall främja kanoniseringen. Sekreteraren bören I gifva fyra duk. på hand och notarien två, men sedan saken är afgjord bör kardinalen få sitt silfverkärl och de andra resten». Svenskarne måste följa med till palatset, blefvo presenterade för kardinalen och gåfvo åt en af hans uppvaktning, om det var sekreteraren eller notarien visste de icke, handpenningen, men icke mer än en dukat i betraktande af att frågan var uppskjuten och ingen visste, huru det kunde komma att gå. Marinus låg emellertid öfver dem för att få äfven de fyra dukaterna och slutligen måste de gifva fram dem, då han förklarade sig redan ha lofvat dem och icke ville stå som lögnare för deras skull. De lärde sig af erfarenheten att, såsom tidigare en svensk prelat fått höra från Italien, man vid curian endast älskade får med ull.[1]) Men de lärde sig också att känna Marinus: »det är icke en sådan man som han ser ut; han har en len tunga, men jag fruktar att han har annat i hjertat än på läpparne». De hade dessutom kommit under fund med att han å den danske konungens vägnar vid curian utverkat mycket mot Sverige, men kaniken Ragvald skulle taga afskrifter af alltsammans, så snart det lät sig göra. Det var egentligen Kristierns drottning Dorotea, som vid denna tid föll curian besvärlig med sina suppliker mot svenskarne, hvilka icke ville utlemna Örebro och hennes öfriga morgongåfvogods eller lifgeding.[2]) Den roll Marinus dervid spelade, kunde ej väcka förtroende för honom uti Sverige. Vi finna honom i slutet af samma år i hans stiftsstad Cammin såsom apostolisk nuntie instämma det svenska riksrådet till Greifswald för att höra hvad han å den helige fadrens vägnar hade att andraga i tvisten mellan de båda rikena. Det ledde ej till någon påföljd.

Petrus Henrici och herr Torkil hade emellertid fortfarande sammanträden med kommissarierna för Katarinas kanonisering, och man hoppades altjämt, att den skulle ske samtidigt med

[1]) »Curia Romana non curat ovem sine lana» Handskr. n. 6. Ups. Bibl.

[2]) Se Styffe, Bidrag etc. IV, s. LXXVIII ff. — Den anförda skrifvelsen är daterad 1479 vid pingsttiden, men är mycket skadad. Skrifvaren torde emellertid vara den ofvan nämnda Torkil, adressaten en prebendat i Vadstena, som vi sedan finna i Rom. Märkligt nog nämnes icke ett ord om Hemming Gad, som sålunda ännu icke torde ha anländt till staden. Ragvald Ingemundi, längre fram samma år nämd till ärkedjekne i Upsala, framstår i stället som underhandlare. Måhända efterträddes han först af Hemming.

Bonaventuras, tills denne 1482 verkligen förklarades för helgon, men Vadstena fick nöja sig med en påflig bulla, som ytterligare uppsköt frågan om Katarina, tillsatte en ny kommission och medgaf att man under tiden fick i de nordiska rikena egna henne den vördnad, som tillkom helgonen. Något mera uppnåddes icke, trots alla följande ansträngningar från klostrets sida. Måhända hade man icke att förfoga öfver tillräckliga penningmedel. De senast använda ombuden återvände nu till Sverige, då de ingenting vidare kunde uträtta. Man hoppades att sändebuden från hertig Georg i Baijern, hvilken nyss grundlagt ett birgittinkloster i sitt land, skulle kunna göra något för saken, men förgäfves. Slutligen kom 1487 en ny mission från Sverige, sjelfve generalkonfessorn och en klosterbroder, hvilka jämte Petrus Henrici, numera kanik i Linköping, skulle bedrifva kanonisationsfrågan. De bemyndigades att mot säkerhet i klostrets egendom upptaga ett lån på 900 dukater, som dock endast skulle få användas för det uppgifna ändamålet; de återvände följande år utan att ha kunnat uträtta något väsentligt, och penningarne qvarstodo i banken, för att snart, som det ser ut, få åtminstone till en del en annan användning.

Med hospitalet inträffade under dessa år ingen annan förändring än att efter åtskilliga underhandlingar man beslöt att försälja vingården, hvilken det befans mycket svårt att sköta. Den måste för det mesta arrenderas ut och man fick endast osäkra räntor; herr Peter hade sjelf haft den en tid, men fann sig för gammal att längre sköta den. På påfvens befallning undersökte en biskop och en domherre i S. Peter om köpet var till klostrets fromma och funno att köpesumman med 30 dukater öfversteg det af dem åsatta värdet. För penningarna inköptes ett annat hus, 11 till 12 år gammalt, som beräknades gifva en 18 dukater i afkastning. Huset vid judetorget, la Giudecca, synes man redan tidigare ha utbytt mot ett annat snedt emot sjelfva hospitalet. Detta tyckes, att döma efter vissa antydningar utaf Olaus Magni, sedermera ha uppslukats af Palazzo Farnese.

Sedan utsigterna tills vidare försvunnit att något kunna uträtta för Katarinas sak, har man uppenbarligen icke i klostret vårdat sig om att bevara de bref, som kommo från Rom, ifall Petrus Henrici haft något vidare att skrifva om på gamla dagar. Huru gerna skulle vi icke hört något om det svenska

sändebudet Hemming Gad, Alexander VI:s hofman och kammarherre, om hans verksamhet och lif uti staden; ingenting hindrar antagandet, att han hela denna tiden bodde i hospitalet.[1] Det vitnar icke mycket om intressenas lifaktighet eller omfattning, denna tystnad, ehuru det kunnat stå till buds att få upplysningar fulla utaf betydelse för fäderneslandet, för att icke tala om händelserna uti Italien.

Det kom emellertid en stund, då Hemming Gad torde behöft anlita hospitalets hjelp. För att få medel till utförandet af kriget mot ryssarne hade man i Sverige tillgripit en utväg, som förefaller något föråldrad: utverkandet af en korstågsbulla från det påfliga kansliet. Sten Sture sjelf har ifrat derför, Hemming Gad, kaniken Henrik Venne och hospitalets föreståndare voro i verksamhet uti Rom och vunno ett slags diplomatisk seger, då de nådde sitt mål (1496), ty äfven från tyska orden hade man, men med mindre framgång, eftersträfvat en dylik förmån. Men när bullan om »cruciata och röda kors» kom till Sverige, var ställningen redan en annan, och Jakob Ulfsson har, enligt Hemming Gads uppgift, undertryckt densamma (möjligen blott fördröjt dess bekantgörande, tills det blef för sent), emedan konung Hans der omnämts såsom i förbund med ryssarne.[2]) Men vid curian kräfde man lösen, 880 dukater, och de svenske ombuden hade icke haft mera än 460, stodo i ansvar för återstoden och hade redan råkat i bann för sin försummelse att betala. Full af förtviflan skref Henrik Venne, nu hemkommen från Italien, till Petrus Henrici (1498) att han och domprosten (Hemming Gad) måste uttänka något medel att komma ifrån saken: »i hvilken olycklig stund gaf jag ej mitt samtycke till denna expedition; jag har sedan dess ej haft en timmes ro». Hemming Gad åter afsände till Riksrådet ett vältaligt bref, der han bad dem veta hans, her Peder Henrici och m:r Henrik Vennes »oförderf»: »snarare kan ett cronadt rike sig före komma, än tre fattige män, rikesens undersåta, som mente all ting skicka til det bästa och mycket lofvades för arbete och möda». Han rådde, något machiavellistiskt, att, om de ej sjelfva kunde bruka korstågsbullan, de skulle försöka göra sig af med den i Lifland

[1]) Hans nära beröring med Petrus Henrici framgår ur dennes bref.

[2]) Bullan sådan den förekommer i Fredenheims afskrifter nämner ingenting om k. Hans, men den åtföljdes af andra skrifvelser, hvilkas innehåll ej är närmare kändt. — Jf. Henrik Vennes bref 1498 $^{7}/_{2}$: »maledicta sit illa retardacio prime bulle», samt Styffe, Bidrag etc. IV, s. CXCVI ff.

eller Preussen. Slutligen lärer det lyckats att af Vadstena kloster få ett lån på 500 dukater, möjligen just utaf de för Katarinas kanonisering i Rom innestående medlen,[1] och Hemming kunde återvända till Sverige. Det gälde sedan att ställa klostret till freds, men redogörelsen för dess krafbref och det obehag, som deraf vållades Hemming Gad, ligger på sidan af mitt ämne.

Herr Petrus Henrici hade tillbragt mer än 30 år i Rom och begynte blifva mycket gammal. Bland de svenskar, hvilka denna tiden i icke ringa antal drogo till Italien — nästan hvarje mera framstående prelat vistades der någon längre eller kortare tid — var äfven den nye domprosten i Linköping Hans Brask. Närmaste anledningen till hans besök denna gång var en obehaglig tvist med borgmästaren Larens Nielsson i Linköping, som beskylde honom tämligen oförtäckt att ha utfärdat ett falskt dokument, I Sverige, lyckades hans motpart så intrassla saken att domprosten för att tysta onda tungor tog sin tillflykt till curian och gjorde tvänne resor dit, kort efter hvarandra, men lyckades också både få stämning, bannlysning och utslag på sin vederdeloman.[2] Af dessa ofrivilliga besök i Rom begagnade sig Hans Brask för andra ändamål; den andra gången vistades han mer än ett år i staden och knöt der vänskapsband; måhända var det nu han gjorde sig bekant med den italienska litteraturen och lärde sig de »romaretakter», hvilka sedan gjorde honom fruktad och misstänkt i Sverige, eller den *practica curiæ*, hvarpå han sjelf satte så högt värde. Innan han återvände till Sverige 1504, har han derjämte med den gamle föreståndaren gjort en öfverenskommelse, att denne skulle till honom öfverlåta hospitalet under full besittningsrätt med förbehåll för herr Petrus att der få rum, kläder och föda, hvarjämte han till domprostens återkomst från Sverige skulle sköta förvaltningen. Vi känna ej de inre orsaker, som kunnat förmå föreståndaren till en sådan för hans konvent mindre fördelaktig uppgörelse; men att Hans Brask har tänkt på en längre tids vistelse i Italien är ett faktum af intresse för hans karakteristik.[3] Hvilka frukter han, den mångsidigaste man på den tiden

[1] På fullmakten att upptaga lånet 1487 $^{6}/_{8}$ står antecknadt: Instrumentum super summa nongentorum ducatorum jam per electum Lincopensem ablatorum.

[2] Se Handl. rör. Skand. Hist., 16, s. 86 ff.

[3] Att det var fråga om en verklig vistelse i Rom, ej blott att få hospitalet i sin hand, framgår af uttrycket *reditus*.

i sitt fäderneslaud, skulle skördat af en längre vistelse i Italien är lätt att föreställa sig. Han har på äldre år med saknad tänkt på sin vistelse i södern, det framgår af mer än ett drag, och han önskade sig kanske dit och till den anspråkslösa platsen som föreståndare i hospitalet, då han tjugo år senare skref till en vän och skyddsling i Rom: »längtar Eder efter omsorg, homod och bedröfvelse, så skynden Eder hit och glömmer icke qvar patientiam (tålamodet),» och i Sverige redan fann sig som i skärselden. — Innan han reste hem, hade han äfven förmått herr Petrus, som han uppenbarligen kunnat linda kring fingret, att låta honom pantsätta några af hospitalets klenoder, ett silfverkors, en flaska m. m., hos bankiren Vittorio Zelonis i Rom för en summa af 80 dukater. Han uppsatte emellertid en ordentlig skuldförbindelse och ålade högtidligt sin syster och kaniken Verner att, om han doge innan hemkomsten, ofördröjligen betala skulden. Till Vadstena tyckes emellertid ha trängt fram någon hviskning om dessa förhållanden eller har föreståndarens ålderdom gjort en åtgärd nödvändig. I hvad fall som helst ha de åter egnat några tankar åt hospitalet och afsände 1504 tvenne af de mest framstående klosterbröderna Jönis Nicolai och Petrus Ingemari, till Rom; dock tyckes förpantningen af klenoderna ha varit en öfverraskning för Jönis Nicolai, hvilken först anlände dit (i midten af augusti 1504). Han fann herr Peter ännu vid lif, ehuru litet förmående af ålderdom, men kapellet stod på fallande fot, uppstyltadt med två stora stockar, och icke en penning att förbättra det med. Han hade i Florens fått rekommendationsbref till kardinalerna Giovanni Medici (den senare Leo X) och Francesco Soderini (Volteranensis), men kunde utan penningar ingenting uträtta. Det var måhända denna omständighet, som förmådde honom att återvända redan i oktober. Efter sex månaders resa befann han sig åter i Stockholm (i midten af april 1505) och afgaf till konventet sin rapport om ställningen i Rom, framhållande nödvändigheten att rådgöra med ärkebiskopen samt rikets prelater och herrar om hjelp. Dagen innan hans resa från Rom ankom Petrus Ingemari och lärer verkligen haft med sig fullmakt att skilja Petrus Henrici från föreståndareskapet, utan att dock begagna sig deraf. Han stannade fram på följande året i Rom för att bland annat utverka stadfästelse på klosterregeln och privilegierna, hvari han äfven lyckades, och har sedan märkvärdigt nog åter rest, ehuru hans

närvaro tycks ha varit behöflig. Om det skett före eller efter den gamle hospitalsföreståndarens död, som synes ha inträffat hösten 1505, och de händelser vi här nedan ha att omnämna, är icke bekant. Hans Brasks planer lära emellertid härigenom liksom genom den följande förvirringen ha blifvit korsade. Sin skuld betalade han ordentligt, men hos klostrets folk synes ännu länge en djup misstro ha dröjt qvar emot honom.[1])

* * *

Knappt var Petrus Henrici död, förr än påfven Julius II skyndade sig att mot all rätt genom en vanlig reservation disponera öfver det svenska hospitalet. I ett apostoliskt *breve* till Pietro d'Aretio, kanik i Arezzo, icke gerna den ryktbare smädeskrifvaren af samma namn, som nu ej var mer än 18 år gammal och knappast ännu hunnit göra sin uppkomst, uppdrog påfven åt denne att insätta en gunstling hos biskop Rafael af Albano, en augustinermunk (kanik) från klostret Rilley i Bretagne, vid namn Antonius de Castro Morandi (Château-morand), till hospitalets föreståndare (1506). Det var ej en tid som respekterade andras rättigheter, allra minst klostrens eller de svages. I Vadstena åter hade man funnit nödigt att utsända en ny mission, det var samme Jönis Nicolai, som i klostrets ärende år 1504 gjort en dylik resa och nu för tredje gången enligt egen uppgift besökte Rom, och Bertel (Bartoldus) en klosterbroder af tysk extraktion och snart i ordens historia beryktad. Huruvida den nämda åtgärden af påfven då redan varit känd, derom upplysa ej handlingarna. Den förre återvände snart missnöjd med sina förmän; han hade sjelf fått förskjuta respenningar och ingenting fått igen[2]). I ett bref till en magister Laurentius, som ämnar sig till Rom, utgjuter han sitt hjerta och ber honom vid deras gemensamma ungdomsminnen om stöd — de hade tillsammans besökt Skara skola, på den tiden synbarligen en af de mest ansedda i landet, och Upsala och i flere månader

[1]) H. Brasks skuldförbindelse och kontrakt med Petrus Henrici, det senare i en afskrift af Petrus Magni, uti R. A. Se vidare ett odateradt bref från Jön. Nicolai (af 1505) och Petrus Magni stora bref hos Stiernman, i noterna till Peder Svarts föregifna biskopskrönika.

[2]) I Rom hade han funnit före sig skrifvelser af Hans Brask riktade emot honom; möjligen har detta bidragit till hans återkomst. Vi höra att de varit ovänner, men sakna närmare detaljer.

icke blott läst, utan ätit, druckit och sofvit tillsammans, de hade sedan tillbragt i Rom mer än ett halft år i hvar andras sällskap. Han talar om sin ställning till klostret med bitterhet: »jag har visserligen lofvat lydnad, men ej *absolute*, såsom en oxe eller åsna, för penningar köpt, måste lyda sin herre, utan endast i allt godt, lofligt och ärligt» o. s. v.[1]) Det var en protest som förklingade, kanske blott ett utbrott af simpel harm.

För Bartold, som stannat qvar i Rom, hopade sig i början vedervärdigheterna. I hospitalet kunde han ej få rum och hade icke klostrets prokurator sedan många år vid curian, han hette Latinus de Massa, herbergerat honom i sitt eget hus i ett års tid, hade han och hans sak varit ute. Någon beskyddare kunde klostret ej längre sägas ega, ty den de haft, kardinalen af Portugal, Georg da Costa, var 96 år gammal och orkeslös[2]), men så länge han lefde kunde man ej välja någon annan. Man hörde sig för hos kardinalen af Volterra, den ofvan nämde Francesco Soderini, men utan framgång. Äfven ett annat missöde träffade Bartold. En klerk från Upsala, Laurentius Erici hade fått honom af någon anledning kastad i fängelse och hotat honom med döden. Han kom dock undan och lyckades fullfölja processen mot usurpatorn i Vadstena-palatset. Denne fann för godt att fly tagande med sig husets bästa klenoder, men lemnade sina föregifna rättigheter åt en landsman, Johannes Jonchet. Förhållandena i Rom begynte att väcka en för Vadstena kloster mindre behaglig uppmärksamhet, och skrifvelser kommo från olika håll med uppmaningar och påminnelser att taga vård om egendomarna uti staden[3]). En ny expedition utrustades (1507); det var klosterbröderna Peder Månsson och Johannes Mathie, men väl utkomna på hafvet uppfångades de af konung Hans' kryssare och fördes till Visborg på Gotland, der riddaren Jens Holgersen Ulfstand förde befälet. Här fingo de vistas vintern öfver, fördes sedan till Danmark, och kommo först på våren 1508 tillbaka till Sverige. Men äfven här funnos utom klostret

[1]) Skrifvelse i R. A. — Man är frestad att tänka sig Laurentius Andreæ såsom addressat, hvilken följande vår verkligen ämnade sig till Rom, ehuru resan blef uppskjuten. I ett bref från denne antydas förbindelser med den nämda Jönis särskildt i afseende på hans penningeaffärer. Jönis Nicolai användes sedermera på andra resor i klostrets ärenden.

[2]) Han dog 1508, enligt andra upppifter 102 år gammal.

[3]) Ett bref från biskopen i Corneto 1507 i R. A. Ett annat från samma år, tryckt hos Troil, Skrifter och handlingar, 5 s. 309, förskrifver sig tydligen från klostrets prokurator vid curian Latinus de Massa.

personer, som lockades af tillfället att få vistas en längre tid i Rom, se curian på nära håll och lära känna den nya bildning, hvarom en sägen väl äfven trängt till norden. Ett bref är ännu bevaradt, der den sedermera berömde Laurentius Andreæ, då blott kanik i Strängnäs, sjelf ämnande sig till Rom, framställer sin önskan att få hospitalet i värjo på några år, ber om deras maktbref och nödiga åtkomsthandlingar samt föreslår dem att hemkalla sina egna bröder från Rom. En anteckning upplyser oss om att hans ansökan blott uppväckt klostrets misstro; vi känna ej, men kunna lätt gissa oss till deras svar, ty mäster Lars stannade ännu någon tid i Sverige, under det att från Vadstena för andra gången utsändes Peder Månsson, nu i sällskap med en af de mest ansedda bland bröderna, den förut nämde Petrus Ingemari. Denna gång gick resan lyckligare; de bröto upp den 10 aug. 1508 och kommo trots fejden med Danmark oskadde genom landet ned till Lübeck. De sökte här, ehuru ej med alldeles önskad framgång, att skaffa sig penningar för resan och utgifterna i Rom och besökte naturligtvis det närbelägna birgittinerklostret Marienwold. De lemnade Lybeck den 15 september, reste genom Tyskland till den tämligen unga klosterstiftelsen Marienmaj nära Augsburg uti Baijern, hvars stora bibliotek de beundrade. De vistades der i tio dagar och kommo sedan öfver alperna ned till Italien. Här besökte de klostret Paradisus vid Florens, och funno der visserligen »verldens paradis med subtilighet och bygning», fastän annars der icke lärer varit mycket att prisa. Den 8 november voro de i Rom, efter nära tre månaders resa, hvarunder de dock hvilat ut i ordensklostren på vägen något mer än 14 dagar. De hade i uppdrag icke blott att taga reda på hospitalets tillstånd; med en ihärdighet, som icke gaf akt på tidernas förändring hade konventet äfven anbefalt dem att verka för Katarinas kanonisering. Emellertid funno de icke Julius II i Rom; han hade för öfrigt vid denna tidpunkt, tiden för ligan i Cambray och de hvarandra korsande intrigerna i Italien, helt annat att tänka på än den svenska qvinnans helgonförklaring.

Uti Rom funno de deremot Bartold uti Birgittas hospital, men i full process om fyra andra underlydande egendomar, hvilka af de förre inkräktarne uthyrts på fyra mansåldrar, och innehafvarne hade i curian utverkat sig bekräftelse derpå. Uti hospitalet var tillståndet bedröfligt; det hade af främlingarna,

sades det, begagnats till mycket oheliga ändamål, och sedan sköflats; dess inventarier voro nästan alla försvunna; der fans knappast en god säng. Derjämte sade sig Bartold ha gjort stora skulder under processerna, och som fordringsegarne vände sig till dem, funno de lämpligast att låta den förre tills vidare qvarstå i styrelsen af huset, helst han utaf alla prisades. De hade, såsom vanligt, sålt sina hästar efter ankomsten till staden och öfverlemnade genast en mindre summa åt Bartold. Sedan en växel omsider kommit från Stockholm, var det sörjdt för de första behofven, men äfven denna summa lemnades i Bartolds händer. För att minska utgifterna och fortare kunna betala skulderna beslöts, så snart vintern var öfver, att en af de båda utskickade skulle resa hem, och Petrus Ingemari lemnade Rom i början af maj 1509. Men det befans snart, att de i Bartold hade funnit en person bättre hemmastadd än de uti romarstadens ränker. Han hade blott velat draga ut på tiden och hade lyckats så till vida, som han icke genast blef skild från sin befattning. Nu påstod han sig till en början af påfven Julius II fått lifstidsrätt till hospitalet. Icke desto mindre hade Peder Månsson, under en sjukdom, varit nog godtrogen att i hans händer anförtro den penningesumma, som skulle användas till Katarinas kanonisation, jämte ett par gullringar, hvarpå han, intalad af sina tyska landsmän, i hemlighet börjat på nytt supplicera vid curian om hospitalet. Af en tillfällighet upptäcktes hans förfarande. Ställd till svars bedyrade han med eder, »så att håren reste sig på mitt hufvud», berättar Peder Månsson, att han aldrig skulle fullfölja sådana suppliker. Men i sjelfva verket sökte han blott en ny förevändning för att vinna tid och kunna bättre bearbeta sina vänner i påfvens kansli. Peder Månsson lyckades slutligen öppna ögonen på klostrets romerske sakförare, Latinus, för Bartolds verkliga karakter. Men äfven honom sökte den senare föra bakom ljuset genom hycklade försäkringar om sin beredvillighet att afstå ifrån förvaltningen, och det utsattes en dag, då han skulle lemna ifrån sig hospitalet. Men under natten vidtog Bartold sina anordningar, och det följde nu ett uppträde, för hvars skildring vi låna Peder Månssons egna ord. »Följande dag kom Latinus och inväntade broder Bartold. De började ett samtal, som drog ut på tiden, utan att de kunde komma öfver ens, tills fyra soldater anlände med hillebarder. Latinus hade skickat sin tje-

nare efter en notarie, men blef under tiden med hotelser fördrifven ur huset. Bartold, omgifven af sina tyskar, lät hämta en annan notarie och drog fram sina påfvebullor och protokollsutdrag, och jag protesterade med min fullmakt i handen. Men som jag var ensam bland många började jag känna mig otrygg och var rädd att få stryk. Jag lemnade derföre huset och begaf mig till kyrkan S. Lorenzo för att låta folket hinna skingra sig, så mycket hellre som man kom fram med vin åt de närvarande. Mot aftonen återvände jag omsider och ville stiga in, men Bartold svarade, att det skulle jag ingalunda få, och bad mig skicka en annan person eller en notarie, som kunde skrifva upp mina tillhörigheter i den kammare, der jag plägade sofva. Men jag hade der endast ett breviarium, som jag bad att få för mina andaktsöfningar, och det räcktes ut genom ett fönster.» Der stod nu Peder Månsson på gatan framför sin stängda port. Med oro i hjertat ströfvade han omkring på de öppna platserna, utan att veta, hvart han skulle taga vägen för att få herberge, utan penningar och fastande som han var. Till sist trädde han dock in på ett värdshus — det fans sådana redan i närheten vid Campo di fiore — och fann der, vi förmoda till sin öfverraskning och glädje, magister Laurentius Andreæ från Strängnäs, som nu verkligen, det var hösten 1509, fullbordat sin länge tilltänkta resa till Rom. I detta herberge stannade Peder Månsson uti fem veckors tid. Förslagen att börja en process mot Bartold afböjde han för ögonblicket; den skulle blott leda till utgifter för klostret, hvem som än segrade; utgången var oviss »här i Rom» och han sjelf för öfrigt i penningförlägenhet. Dessutom ville han undvika den förargelse, som skulle tillskyndas klostret genom en process, och samtyckte slutligen, såsom en fridens man, att tills vidare taga sin bostad såsom gäst i hospitalet under Bartolds styrelse, ja uppmanade konventet att åt dem båda gemensamt anförtro förvaltningen. Någon sådan fullmakt hördes emellertid icke af, och Bartold, som redan tidigare utverkat tillstånd att aflägga munkdrägten, styrde efter behag, utlegde de öfriga egendomarne på evärdliga tider och lefde för öfrigt, säges det, uti kräslighet, användande inkomsterna till egen fördel.

Så fann dem en svensk, kaniken Jönis Magni från Skeninge (icke den berömde Johannes Magnus, ehuru dennes namne), hvilken under ett års tid legat i Bologna för att förvärfva den

juridiska doktorsgraden. Hans förtrytelse väcktes af Bartolds svikliga förfarande och han förskaffade Peder Månsson, säger han sjelf, ett lån på 30 floriner utaf en annan svensk, som då besökte Rom, mäster Jon Eriksson från Upsala, den senare ärkedjäknen, som till sist följde Gustaf Trolle uti landsflykten och stämplade mot sitt fädernesland. De började nu verkligen processen mot Bartold, ehuru Peder Månsson blott använde en ringa del af den lånade summan; det skedde i början af Juni 1510, sedan de väl blifvit lösta från sin ed att lemna honom i ro. Processen drog ut på längden, såsom vanligt, och knappt hade mäster Jon och åtskilliga andra resande svenskar lemnat Rom, förrän Bartold började sina gamla intriger, nekade sig ha någonsin mottagit vare sig penningar eller dyrbarheter från klostrets utskickade, och vann med penningar de af Peder Månsson utsedde sakförarne, så att desse började tillstyrka en uppgörelse i godo och tvistens nedläggande. Omsider återkom Petrus Ingemari från en resa till England och nu träffades ändtligen en uppgörelse med Bartold, fast på ganska hårda vilkor. De måste lofva honom en summa penningar årligen, eller att skaffa honom plats i Vadstena kloster, jämte tillgift för hvad han låtit komma sig till last. »Den sämjan var oss icke täck», skrifver Peder Månsson, »men nöden dref oss dertill, ty det är bättre mista fingret än hela handen.» Bakom Bartold stod en af kardinalerna — det uppgifves ej hvilken — som gerna skulle öfvertagit egendomen och lemnat honom en årlig ränta. Man hade då måst öppna processen mot kardinalen, »men ondt är att gapa mot ugnsmunnen; vi hade aldrig kommit i besittning af hospitalet eller det hade gält vårt lif», tillägger brefskrifvaren, något uppskrämd, såsom det vill synas. Bartold fick en penningesumma genast och reste ned till Hildesheim der han var född; de båda Vadstenabröderna öfvertogo hospitalet å klostrets vägnar med vederbörliga formaliteter. Sex år hade det sålunda kräfts och fyra särskilda expeditioner, innan Vadstena kloster åter kommit till sin rätt. Det skedde mot slutet af år 1511.[1])

Men bekymren hade ännu icke en ända. »Allra största jämmer och harm», fick broder Peder snart anledning att skrifva »är, att när jag tänkte mig vara kommen i ro, att alle utländske

---

[1]) Se Peder Månssons bref 1510 $^{13}/_{4}$ och $^{3}/_{8}$, samt 1512 $^{6}/_{10}$ (det sistnämda tryckt af Stiernman i noterna till Peder Svarts s. k. biskopskrönika) samt Jönis Magni bref 1511 $^{21}/_{6}$ alla i R. A.

män återvände att strida mot huset, då började vår egen infödde man». Vi ha redan sett huru den ofvan (s. 218) anförda stadgan om hospitalets styrelse stannat på papperet eller fallit i glömska, och man i stället användt lekmän eller verldsprester, af hvilka senare tvänne såsom kaniker en tid tillhört Linköpings domkapitel. Andra personer utom klostret, såsom Hans Brask och Laurentius Andreæ, hade gjort mer eller mindre allvarliga försök att komma i besittning deraf. De romerska gårdarne hade synbarligen stigit i värde och betydelse, och Peder Månssons ord sannades, att »det är med detta huset så, att den som fått det i sin hand, han släppar det ogerna». Till följd af konventets egen försumlighet synes den föreställningen uppkommit att dispositionen rätteligen tillhörde Linköpings domkapitel och att hospitalet borde betraktas som ett annat kanikprebende [1]). Den gamle afvogheten mellan munkar och verldsprester framlyste. »Ej skall man af hospitalet göra ett prestegäll», resonerade de ene; »hvem som än får det, ej skola munkar hafva det», var de andres tankegång.

Det var den nyssnämnde Jönis Magni från Skeninge, som först erbjudit sin hjelp för hospitalets återfående och nu öppet framträdde med sina anspråk, och det är anledning att förmoda att det ej skedde utan domprosten Hans Brasks vetskap och vilja; utaf samma tanke var äfven ärkebiskopen Jakob Ulfsson. Han uppmanade konventet (1512) att helst utskicka någon verldsklerk. De sista årens oreda hade förmodligen också väckt tvifvel om klostrets förmåga att styra sin filial i Rom. Hr Jönis började att »litigera» och föregaf sig hafva af påfven fått ett provisionsbref, men Peder Månsson upptog tvisten och skref samtidigt hem till Riksrådet, beklagande sig öfver denne nye fiende och bevisande klostrets rätt till de romerska besittningarna [2]).

Herr Jönis var »mycket hvass och hotade med exkommunikation» men fann för godt att slutligen gifva efter. Man kom öfverens att låta tvisten hvila under ett års tid för att hinna inhemta klostrets tankar och Jönis Magni skulle skrifva dit för att erbjuda sig sjelf till föreståndare. Han fick en kammare sig upplåten i hospitalet och fortsatte sina studier, hvilka slutligen

[1]) I en uppräkning af kanikerne i Linköping 1487 $^1/_{12}$ nämnes sist: D. Petrus Henrici in domo sancte Birgitte de urbe in Egidii. R. A.

[2]) Se det ofvan anf. brefvet af 1512.

också förskaffade honom doktorsgraden. Men alla andra eftergifter afstyrkte Peder Månsson, äfven med fara, tillägger han, att sjelf beskyllas för att icke vilja vända åter, utan fortfarande behålla »ett så långt grimskaft, som jag är van vid». [1]) Ännu i juni 1513 vistas herr Jönis uti hospitalet. Omsider lärer han sjelf funnit saken hopplös och gaf den på båten. Han ber, 1514, fortfarande från Rom, om ersättning för de utgifter han haft för Birgittas hus och de skulder han måst göra, men förklarar sig sjelf oskyldig till utgången; han hade gjort hvad som stått uti hans förmåga. [2])

Efter sex års tvister med svenskar och romare samt obehag af alla slag fann sig Peder Månsson omsider i oqvald besittning af hospitalet, och efter hand synes han äfven ha återfått de öfriga byggnader, på olika ställen i staden, som lydde derunder; men huset var sköfladt och förfallet, åtkomsthandlingarna befunno sig i den ofvannämnda Latinus' händer, som för sitt besvär och deras utlemnande fordrat en ganska dryg ersättning, och dessutom återstodo ej obetydliga skulder att betala från den Bartoldska tiden. Från Sverige var under dåvarande förhållanden föga eller intet att vänta, och man såg sig utan tvifvel hufvudsakligen anvisad till egna tillgångar. Också lefde de ej i något öfverflöd säger Petrus Ingemari 1513; herr Peder gick i samma kläder han haft med från Vadstena, och de liknade mest fågelskrämmor. På våren samma år ankom en tredje klosterbroder, Laurentius Benedicti, Petrus Ingemari deremot lemnade Rom efter ett par år. Det lyckades emellertid för Peder Månsson att afbetala skulderna och vidtaga ganska vidlyftiga restaureringsarbeten. År 1513 voro de sysselsatta med att inreda en ny kyrka i jordvåningen, och ett par år senare hade några källare och åtskilliga nya kamrar, bland dem ett par hvälfda, fullbordats. Äfven under dessa år har tanken framstälts att förvandla hospitalet till ett kloster för ett mindre antal munkar, dock utan att leda till någon påföljd. I afseende på styrelsen åter är det först nu man verkligen följt de

[1]) Det är omöjligt att icke till något af dessa år föra det hos Troil, Skrifter och handlingar etc. 5, s. 314 tryckta brefvet, som der är dateradt »milles. quingent. quinto», ehuru det i Upsala förvarade originalet har samma datering. 1505 var den der nämde Petrus Magni ännu icke i Rom, och det är ej gerna tänkbart, att två hvarandra så i alla afseende lika tilldragelser skulle ha upprepats med åtta års mellanrum.

[2]) »Stycken af dipl. och handl. i sv. kyrkohistorien». K. Bibl. Brefvet tyckes vara ställdt till Hans Brask.

ofvan anförda stadgarne (s. 218), hvilka besynnerligt nog så föga blifvit efterlefda i denna del.

Det var en jämförelsevis liflig förbindelse mellan Sverige och Italien under dessa åren, och många sedermera märklige män besökte hospitalet. Vi ha redan sett huru nära Hans Brask var att qvarhållas i Rom. Den andre Linköpingsprelaten, den ofvannämde Jönis Magni, som vistades flere år i Italien, blef omsider domprost, dock först, såsom det ser ut, efter en tvist med Gustaf Trolle, och slutligen efterträdare åt Hans Brask, när denne flydde från fäderneslandet; det var måhända han som representerade svenska kyrkan vid det lateranska conciliet 1513; han sände åtminstone hem dess constitutioner. Laurentius Andreæ, den blifvande reformatorn, vistades 1509, såsom redan nämts, kanske för andra gången uti Rom; törhända gjorde han här de erfarenheter af curian och lifvet vid påfvens hof, som sedermera kommo öfvergången från den katolska kyrkan att för honom blifva jämförelsevis lätt. År 1513 anlände Gustaf Trolle till staden. Genom honom framlemnades å Sveriges (eller svenska kyrkans) vägnar ett silfverkärl om 100 uns till den kardinal, som på Jakob Ulfssons anhållan blifvit rikets »protector». Han intog samma ställning till klostret, hvilket föranledde Peder Månsson att annorlunda disponera öfver den häst, Laurentius Benedicti vid samma tid fört med sig till Rom såsom »dricks-penningar» (ad propinandum) åt kardinalen, och använda dess värde till inköp af kalk [1]). Kristiern II hade samtidigt med det lateranska conciliet till de nordiska rikenas beskyddare utsett den för öfrigt illa kände kardinalen Lorenzo Pucci, »santi quattro» som han kallades efter sin titelkyrka. Det synes ha varit denne som äfven Jakob Ulfsson betraktade som Sveriges. Han var känd för sin girighet, och silfverpjesen skulle i sådant fall sannolikt gjort god verkan [2]). Tillsammans med Gustaf Trolle, som stannade ett par år i Italien, finna vi en annan bekant svensk man, Magnus Sommar från Strengnäs. Både vidimerade egenhändigt i S. Birgittas hospital den förklaring kardinalen af Arborea afgaf år 1513, att Petrus Ingemari undanbedt sig att komma i

[1]) Ipsius precium pro calcina distrahendo: P. M. till Vadst. kl. 1513 ⁸⁄₉. Hästar voro en vanlig present från Sverige till gynnarne i södern. Hans Brask ämnade 1526 skicka två utvalda hästar till Arcimboldus.

[2]) Pucci undertecknar en bulla från Leo X till Sten Sture år 1516 (Se Porthan, Accessio ad Bull., s. 110). Det är till honom som Olaus Magni vänder sig vid sitt första besök i Rom (1523–1524).

åtanke till Linköpings biskopsstol, då kardinalen ville göra honom, om icke till biskop, åtminstone till sin ställföreträdare (»suffraganeum nostrum»). — Hemming Gads plats såsom riksföreståndarens sändebud i Rom intog en annan klerk, Erik skrifvare, för sina förtjenster gjord till dekan i Linköping, från föregående besök bekant uti Rom och för öfrigt en af Gustaf Trolles första vedersakare. Desse voro blott några af de förnämste. Ensamt 1512 hade herr Peder herbergerat 18 svenskar och 12 danskar. Men efter 1515 synes tilloppet ha aftagit; åtminstone nämna ej brefven från hospitalet om några märkliga gäster. De vigtiga händelser, som i fäderneslandet numera följde raskt på hvarandra, torde vara en tillräcklig förklaringsgrund att derifrån icke många kommo. Det var från utländska resor som Sten Stures sista sändebud, den 30-årige Johannes Magni, anlände till Rom för att efter riksföreståndarens död egna sig åt sina studier i Perugia.

Peder Månsson sjelf har ett rum i vår literaturhistoria. Sedan ofridens år upphört för honom uti Rom, hade han delat sin tid mellan arbetena i hospitalet och studier utaf ganska omväxlande slag. Han läste den kanoniska rätten och förvärfvade sig slutligen doktorsgraden. Han har framstält förslagsvis att hospitalet borde användas för att främja klosterbrödernas studier och erfarenhet och desse derföre oftare aflösa hvarandra som föreståndare — det var för sent för att leda till någon påföljd, och hur rik han än var på råd i denna och andra riktningar till sitt konvent, fann han der föga mottaglighet. Der rådde just icke då för tiden någon högre anda, och de ha synbarligen funnit sin representant uti Rom besvärlig. De lemnade hans bref obesvarade långa tider, och han hade mer än en gång tillfälle att klaga öfver att bläck och papper var för dyrt i i Sverige. I konventet rådde samma liknöjdhet, som mer än gång förut stält klostrets intressen på spel. Det hade dock icke varit så omöjligt att fortskaffa bref, äfven utan särskilda budbärare: från Vexiö till Ronneby, från Skara till Lödöse eller Varberg kunde man lätt få bud och derifrån till Lübeck. Sedan var brefvens befordran jämförelsevis beqväm och säker, ehuru det hände att de voro åtta månader på vägen till Rom. Peder Månssons verksamhet för öfrigt för sitt kloster vid curian och på resor, såsom till generalkapitel och eljest, hör till ordens historia.

Af Italiens dåvarande lif, så lysande i konst som i vetenskap, midt i den hedendom, som ohöljd trädde i dagen under Leo X:s dagar, har han, liksom så många andra från norden, känt sig tryckt och besvärad. »Mig förnöjer ej Italien eller den romerska curian» är en reflexion han under olika former ofta upprepar, och i nästan hvarje bref ber han att blifva hemkallad. Det fria sätt, hvarpå klosterlifvet togs på den tiden i Italien, kan ej annat än ha varit honom en styggelse. »Förr blir lon blind och lejonet rädd än klosterreglorna iakttagas här i Valland; bröderna säga sig lika gerna höra en djefvul som en syster sjunga» anmärker han om de italienska birgittinerklostren. För de humanistiska studierna förhöll han sig också främmande, och det är afglansen af den egentliga medeltidsliteraturen som röjer sig i hans efterlemnade anteckningar och skrifter; alchemien har sysselsatt hans tankar i hög grad, fastän han i tron på den hemliga vetenskapen icke var sämre än samtiden, och för öfrigt praktiska ämnen af olika slag. I intressenas vidd och lyftning stod han efter sin berömde samtida på Linköpings biskopsstol, men i likhet med denne hade han under allt ett fosterländskt sinne och kände sig som svensk; derom vitna ordalagen i hans bref mer än en gång. Han har framkastat den tanke, som säkert rört sig hos många af hans landsmän på den tiden, att ingenting vore mera »tårfteligt» i Sverige, än att herr Sten kröntes till Sveriges konung: »jag undrar hvarföre de så förhala det eller hvarföre han icke vill bära konunganamn». Jordmånen var ej sådan i konventet, att en dylik tanke der kunde bära någon frukt. Hans långa vistelse i Rom, hans bekantskap med curian och hans verksamhet i allmänhet hade emellertid beredt honom ett namn äfven i Sverige och när det slutligen gälde att återupprätta den svenska kyrkan och återknyta banden med Rom, föll konung Gustaf med sina tankar på den erfarne föreståndaren i S. Birgittas hospital. Olaus Magni torde ha bragt honom underrättelsen om upphöjelsen till biskop i Vesterås, och hans önskan att få komma hem uppfyldes på ett sätt som han väl knappast sjelf kunnat drömma om [1].

[1]) Af Peder Månssons bref, på hvilka min framställning senast stödt sig, äro 4 tryckta i Troils »Skrifter och handlingar» del 5, ett af Stiernman här ofvan anfördt, ett i bihanget till Benzelii upplaga af Vadstenadiariet; de öfriga otryckta. Några äro odaterade. Tillsammans har jag sett tolf. De gå från 1508—1519. Originalen till de af Troil tryckta förvaras i Upsala, de öfriga i Riksarkivet. Flere ha dock funnits.

Kort förut hade Hans Brask skrifvit till honom i sitt bekymmer för att anbefalla den vacklande svenska kyrkan åt hans omsorger vid curian.

* * *

Den 7 Maj 1524 lemnade Peder Månsson Rom, efter att kort förut ha mottagit biskopsvigningen, för att i fäderneslandet gå föga mindre vidriga öden till mötes än dem han utstått under sina första pröfvoår i Italien. Hans lott blef ej olika den kort förut återkomne Johannes' Magni: att helsas med stora förhoppningar för att snart kastas bort såsom onyttiga redskap af den nya tidsandans män. För att få medel till lösen af den påfliga provisionsbullan och till hemresan måste han låna 350 dukater af Olaus Magni, då såsom det vill synas en förmögen man: en skuld som denne aldrig fick betald, efter hvad han sjelf uppgifver.

Olaus stannade ännu några månader qvar i Rom, det var hans första besök i denna stad, hvilken han återsåg först som landsflyktig. Han förestod efter biskop Peders hemresa Vadstena-klostrets hus, som längre fram skulle erbjuda honom sjelf en torftig fristad. Inom kort anlände dock utskickade från Sverige. Redan sommaren 1524 — pesten härjade då åter Rom — finna vi tvänne klosterbröder der, af hvilka den ena Holmsten Jonsson, kom att få stanna ganska länge. De funno byggnaderna i förfall, några voro obeboeliga och räntorna förminskade. För öfrigt hade de som vanligt en process att utföra mot någon inkräktare, som mera bekant än de med ställningen förstod att »smörja handen» på domarens skrifvare och skaffa sig oupphörligt uppskof. »Se sådan sanning och rättvisa finna vi i Rom» skrifva de hem.

De saknade likväl hvarken vänner eller alla besök från Sverige. Vid curian funno de som apostolisk skrifvare och protonotarie magister Zutfeld, en mecklenburgare, bekant från yngre år med biskop Brask, som tillsammans med honom tillbragt en längre tid i Rom. Han var rådgifvare och hjelpare både för svenskar och norrmän, men sökte också andliga lägenheter både i Sverige och Norge. »Bedjen för dr Zutfelds själ», skrifver ofvannämde Holmsten hem någon tid efter hans död, »han var mig mycket till hjelp och klostrets gode vän». Bland

de store åter funno de en oegennyttig gynnare i kardinal Vilhelm af Enkefort, påfven Adrian VI:s förtrogne. Från Sverige underhöll ännu alltjämt biskop Brask jämförelsevis lifliga förbindelser, och på hösten 1524 lemnade hans förre kansler Petrus Benedicti fäderneslandet för en längre färd, som äfven sträckte sig till Italien. Det var för denne Petrus biskopen utfärdade den berömda reseinstruktion, som vitnar lika mycket om hans praktiska blick och mångsidiga intressen, som om hans politiskt reaktionära ståndpunkt. Här är ej platsen att närmare inga på densamma. I Italien uppmanade han honom emellertid att förvärfva sig »practicam curie» eller förfarenhet i kansligöromålen, och sedan han väl anländt till Rom — förra hälften af år 1525 — fick han från biskopen åtskilliga uppdrag både för egen och det allmännas räkning. Han herbergerades af klosterbröderna och synes ha betalat en viss summa om året — 100 mark — till Vadstena. Huru länge han stannade i Rom är ej bekant. Sannolikt har han lemnat staden 1527; möjligen hann han hem blott för att få se sin herre och gynnare vika ur landet för konung Gustaf. Han har då uppenbarligen följt honom i landsflykten, ty när längre fram brefväxlingen mellan kolonien i Rom och klostret i Vadstena började blifva osäker, uppmanades de hemmavarande att sända sina bref till herr Petrus Benedicti i Dantzig. »vår nådiga herres forne kansler i Linköping»; han skulle säkert fortskaffa dem. Det är utan tvifvel fråga om samma person.

Inga underrättelser upplysa oss om hvad Vadstenafolket uti S. Birgittas hospital hade att lida under de fasansfulla dagar. då Rom sköflades af Karls af Bourbon vilda krigareskaror. Det är föga troligt att det undgick det öde, som drabbade andra kyrkor och kloster — ifall det här fanns något att taga. Det var ju från dess omedelbara grannskap, Campo di fiore, som de plundrande skarorna spridde sig öfver den olyckliga staden. Måhända funno invånarne skydd hos någon mäktig gynnare, kardinalen Enkefort t. ex., hvilken såsom kejserligt sinnad i det längsta undgick plundringen.

Under dessa oroligheter afbrötos förbindelserna med Sverige. 1527 hade den ene af föreståndarne för sista gången lemnat Rom, och när Holmsten år 1531 åter lyckades få ett bref till fäderneslandet — det är det sista vi funnit bevaradt — hade han ej på fyra år hört ett ljud från de hemmavarande. Sjelf hade han visserligen öfverstått det stora olycksåret, huru, veta vi som

sagdt icke, men annars haft att kämpa mot många svårigheter. Rom hade ännu icke hämtat sig från förödelsen 1527, och Clemens VII hade för sin italienska eröfringspolitik haft föga tid att egna åt staden. »Tusende, tusende hus stå öde», heter det i ofvannämda bref till Vadstena kloster, »ty här är litet folk och stor fattigdom[1]). Rom är nu mest om intet och flere äro de som fara från Rom än som till komma, ty de rädas turken. I sjön ha legat och ligga maurer, turkar och blåmän med mycken makt, hindrat och upptagit alla skepp, som ämna sig till Rom, vin, hvete och folk och annat godt, ty är här hård tid på alla handa måtto». Till krig och farsot stötte andra olyckor. S. Birgittas dag (d. 7 Oktober) 1530 hade Tibern svämmat öfver sina bräddar; floden trängde in i källrarne och förstörde förråden. Det var en af de största öfversvämningar af hvilka Rom hemsökts; 600 hus lågo i ruiner. S. Birgittas, ehuru beläget tämligen nära floden, hade dock räddats. Men fattigdom och brist hade blifvit följden. Räntorna från hospitalets öfriga egendom hade minskats; der företrädaren fick 16 eller 20 dukater fick han numera endast sex. Påfven hade på fyra års tid nedsatt räntorna till en fjerdedel[2]). Sjelf var föreståndaren trots allt vid godt mod och försäkrar lifligt att så länge han lefde, behöfde konventet icke frukta för sin egendom och han skulle lemna den i goda händer om någon dödlig sjukdom gjorde det nödvändigt[3]).

Det begynte blifva ensligt för invånarne i huset vid Campo di fiore. Jubileerna lockade ej längre några fromma skaror från Sverige för att i S. Birgittas kapell eller i hennes bisättningskyrka söka aflat, inga beskickningar kommo från moderklostret för att i åratal ligga uti Rom, och bevaka dess ärenden, och besöken vid curian hörde ej längre till den svenska prelatens uppfostran. På femton år hade allt förändrats. Förgäfves bad Holmsten att en klosterbroder skulle utsändas till hans stöd och sällskap. Det var ej sådana tider, att konventet kunde ens underhålla en ordentlig brefväxling, ännu mindre be-

[1]) Befolkningen minskades från 85000 på Leo X:s tid till 32000. Gregorovius, 8, s. 592.

[2]) Enligt en anteckning i randen på brefvet 1431: »hafver pafven befalt at ei skal gifvas mer än fiärde delen af alla ränta i thesse fira åren».

[3]) De båda brefven från Holmsten, af 1524 och 1531, förvaras illa medfarna, bland »Handl. rör. kyrkan och skolan» 1520—1560 uti R. A. De äro de sista rapporterna från Rom jag sett.

strida några resekostnader, i fall de annars haft fria händer till sådant.

Men så småningom började dock en liten svensk koloni af annat slag bildas uti Rom. Det var den katolska emigrationen från Sverige, hvars vågslag i början stannat vid södra Östersjökusten, men nu bragte en och annan förolyckad ända bort till Rom, alla katolikers gemensamma fädernesland. Förstlingen utgjordes af den lärde, fåfänge och olycklige Johannes Magnus, som nödgats utbyta den lysande ställning i fäderneslandet, som sjelfmant öppnat sig för den påflige nuntien, mot en hjelpsökande, vanmäktigt konspirerande landsflyktings olyckslott, och ståten i Upsala ärkebiskopshus mot den hårda bädden i ett romerskt herberge för fattige resenärer och ett torftigt nådebröd. Med honom följde brodren Olaus och kring dem samlades efter hand några flere.

Vid sin ankomst till Rom 1537 fann Johannes Magnus ännu broder Holmsten som Vadstena klosters prokurator (han nämnes ännu som sådan 1542), Midt under sina sträfvanden för nordens återförande i katolicismens sköte fann Johannes tid att äfven sysselsätta sig med Birgittas hospital och göra detsamma, tack vare sina förbindelser med mäktiga gynnare, vigtiga tjenster. Så försökte han, stundom med, stundom utan framgång, återbringa under dess ego än en, än en annan byggnad som en romersk ädling lyckats mindre rättsenligt förvärfva [1]) Och en annan gång förskaffade han Holmsten, hvars fattigdom var så stor att, när de årliga utgifterna afdragits, han knappt hade ett par skor på fötterna, befrielse från en af påfven pålagd utskyld.

Vi ha inga underrättelser om tiden för Holmstens död; han var veterligen den siste prokurator som från Vadstena utskickades till Rom.

I Olaus Magnus funno sedermera de svenska egendomarne ännu en försvarare, som, i det hela med bättre framgång än brodren, åtog sig dem och oförskräckt gaf sig i strid med samma familj Peruzzi, som så länge visat sig som en fiende. Han processade sig till det omtvistade huset, men det kostade honom också det underhåll han uppbar af påfven och kardinalkollegium för fyra månader.

[1]) En af dessa byggnader, den vid kyrkan Pantaleone, höll på att införlifvas med det Peruzziska palatset.

Men ännu närmare skulle hans intressen förenas med klostrets egendom. När han 1549 återvände till Rom från Bologna, fann han ingen annan bostad än några »fattigkammare» i S. Birgittas hospital, så bofälliga till på köpet, att han måste låta tak och murar undergå en dyrbar reparation.

Här bodde han sedan i flere år, när han icke var stadd på resor, lika lärd, lika verksam — det var en ytterst liflig brefväxling dessa bröder förde, om man får tro deras egna ord — men uppenbarligen i bättre och lyckligare omständigheter än brodren. Så alldeles ensam befann han sig icke, såsom redan antydts; en och annan svensk kom öfver till Rom; sjelf lät han hämta, på egen bekostnad, ett par af sina fränder för att uppfostra dem i den katolska läran, bland annat sin namne, en »parvulus», som vi ännu en gång skola möta i vår skildring. Här arbetade han den katolska reaktionen i händerna och antydde dess kommande riktning och metod uti norden. Här lade han sista hand vid sin broders och sina egna litterära arbeten. »I S. Birgittas hus» är titelbladet märkt på den första upplagan af Johannes Magnus' »Historia ecclesiæ metropolitanæ». Egendomarne sökte han efter förmåga hålla ihop och han lär ha lyckats att för hospitalet förvärfva tvänne kyrkor med dithörande inkomster såsom godtgörelse för hvad som hade gått oåterkalleligt förloradt [1]). I kapellet firade han 1550 ett jubileum och lät då gratis utdelas en af honom tryckt skrift, innehållande 15 af Birgittas böner. Sjelf hyste han en så pass djerf tanke som att i Rom låta uppföra ett riktigt Birgittinerkloster och talade derom med sin gynnare, kardinalen Reginald Pole. Här dog han slutligen 1558 — och efter hans död föllo hospital och byggnader uti romarehänder.

* * *

Ännu en gång framskymtar Vadstenaklostrets romerska besittning uti vår historia. Redan ett par år efter sitt uppstigande på tronen sökte Johan III anknyta förbindelser med

[1]) Se hans anförda sjelfbiografiska anteckningar: loquebatur cum cardinali Polo anglico super erigendo monasterio S. Birgitte in urbe, quando due ecclesie . . . date essent hospitali S. B:e in recompensam. — Det är här de uttryck äfven förekomma, som ofvan s. 236 anfördes om förhållandet till Pal. Farnese. Det må dock tilläggas att ännu 1524 ett förfallet hus på »judestrætena» tillhörde hospitalet. — Om titeln till J. Magni Hist. eccl. metr. se »Ur en anteckmares samlingar», s. 45: »in ædibus divæ Brigidæ».

Italien. Närmaste anledningen gaf frågan om hans gemåls neapolitanska arf efter modren Bona Sforza och tanken på handelsförbindelser, ehuru samtiden redan från början misstänkte att något annat låg bakom.

En nederländsk katolik Peter Rosinus, hvilken en längre tid vistats i Italien såsom lärare i vältalighet i Venedig [1]), men äfven företagit vidsträckta resor i Polen och Ryssland, tillsammans med kejserliga beskickningar, hade 1573 anländt till Sverige som agent för en grefve Olivier af Archi. Det tyckes ha varit fråga om handelsförbindelser. Han stannade i Sverige längre än meningen var ifrån början. Han fann nationen så trög, att det behöfdes tre månader för att få uträttadt hvad som annars kunde gå i en handvändning och redan han fann orsaken dertill i kölden och mörkret. Slutet blef emellertid att han trädde i Johan III:s tjenst för att användas uti södra Europa, och i början af 1574 afsändes han jämte Ture Bielke till Italien i en kommission, som lika mycket var drottningens som konungens, ty den gälde till ej ringa del hennes ofvan antydda arfsanspråk. Men fråga var äfven om ingenting mindre än att återknyta förbindelser — sedan sextio år afbrutna — med den apostoliska stolen, och en instruktion uppsattes för ändamålet i drottningens eget namn, liksom man säkerligen just för dessa underhandlingar måste använda en katolik. Det var till och med ej utan att man i Rom fann Rosini förbindelse med en kättersk konung en smula vådlig för hans själ; han måste skaffa sig ett slags absolution, och det endast på vilkor att han skulle verka för konung Johans återförande i kyrkans sköte. Följden var att ärendena i Rom måste utföras af honom allena; Ture Bielke tycks endast i smyg ha vågat sig till staden på ett kort besök, om han ens var der.

I drottning Katarinas instruktion (af den 4 jan. 1574) för de båda sändebuden, heter det nu äfven, att de hos den helige fadren skulle arbeta för att S. Birgittas hus, som genom vanvård kommit i främlingars händer, skulle återställas till sina rätte innehafvare eller klostret och till svenske män [2]). Dervid knöto sig andra förhoppningar, nämligen att der finna några

[1]) »Belga, vir doctus et facundus, qui in Venetiis est professor eloquentiæ»: Hub. Languet enl. en ant. i de Ahlqvistska samlingarna. Han har haft att göra med Charles de Mornay och hade i Italien äfven uppdrag från hertig Karl.

[2]) Redan 1573 synes frågan varit på tal mellan drottning Katarina och Hosius, enligt ett bref anfördt hos Baaz, Inventarium etc. s. 360.

gamla handlingar, hvilka kunde tjena till att slita vissa tvister mellan Danmark och Sverige — det var särskildt fråga om rätten till tre kronor — och af påfven skulle man utverka tillåtelse att granska dessa förmodade papper.

I Rom vistades den tiden den polske kardinalen Stanislaus Hosius; det var naturligt att han blef Rosini beskyddare och förespråkare; han förde också, åtminstone i början, hans talan med ifver. Men i Rom sammanträffade Rosinus äfven med tvänne svenskar: en viss Botvidus från Närike (Nericius) och Olaus Magnus Gothus, en namne och nära frände till den ryktbare ärkebiskopen *in partibus*, hvilken under sina senare år, såsom nämdes, kallade honom till Rom och lyckats qvarhålla honom i den katolska kyrkans gemenskap. I synnerhet den senare stälde sig till Rosini förfogande och verkade nitiskt för främjandet af hans uppdrag — ej utan hopp att genom sändebudens medling kunna återvända till sitt fädernesland.

Underhandlingarne drogo emellertid ut på tiden, lika länge fullt ut, som Rosini värf uti Sverige. Visserligen fann han gynnare, framför allt uti Hosius, men äfven andra medlemmar af kardinalkollegiet, såsom kardinalen af Comenduno, den lärde Sirletus och andra. Den helige fadren sjelf var honom ej obenägen, hoppfull som han redan nu var att draga den svenske konungen öfver till den katolska kyrkan. Också lyckades det Rosinus snart nog att erhålla ett gynsamt svar i afseende på klostrets egendom, och den ofvannämda Olaus Magnus var påtänkt till dess föreståndare, liksom Hosius skulle blifva protektor [1]). Men med expedieringen drog det ut på tiden, väl år och dag. Förgäfves låg Rosinus öfver den påflige datarien, som hade dermed att göra, förgäfves anropade han påfvens egen mellankomst; brefvet var uppsatt, men alltid var det något hinder i vägen, och tillträde till hospitalet vägrades envist. Mäktiga krafter voro synbarligen i verksamhet emot det svenska sändebudet. Denne lemnade Rom för en tid, men synes ha måst återvända dit för att personligen bedrifva verket, då han dog i början af 1576.

Dermed var saken för den gången förlorad. Ture Bielke vistades i norra Italien och kunde för öfrigt som protestant ej gerna taga ärendet om hand. Den gamle Hosius föll genast

[1]) Ett utkast till fullmakt för Olaus Magnus, liksom till den påfliga skrifvelsen, finnes bland Rosins papper.

undan, ty motståndaren var ingen mindre än en medlem af kardinalkollegiet, kardinalen Savelli, vare sig han var den verklige innehafvaren eller icke. De båda svenskarne i Rom kunde ingenting uträtta och voro mycket bedröfvade öfver utgången, mest skrifver Botvidus för manuskriptens skull, i synnerhet handlingarna om tre kronor. Sjelf hade han utarbetat en afhandling i detta ämne — efter hvilka källor är svårt att ana.

Pontus de la Gardie synes på sin expedition till Italien icke haft något uppdrag om hospitalet. Men när Antonio Possevino 1577 kommit till Sverige, bragtes äfven frågan om S. Birgittas hus på tal. För att afböja Johan III:s frikostighet mot sig sjelf och sin orden föreslog Possevino att konungen skulle gifva ett anslag för några svenskars undervisning i katolska studier, och antydde S. Birgittas hus i Rom. Konungen grep genast förslaget och uppdrog åt Possevino att hos påfven anbefalla nämda hospital, att der kunde uppfostras några prester, som sedan kunde i Vadstena och andra kloster sköta de presterliga göromålen. Man hänvisade på hospitalets räntor och konungen hade derjämte lofvat att öka dess inkomster [1]).

Men det torde äfven nu ha stött på svårigheter uti Rom. På sitt andra besök i Sverige vänder sig Possevino till klostret för att bedja dem framlägga de grunder på hvilka de stödde sina rättsanspråk. Det hade sig kanske icke så lätt; konventet hade visserligen kunnat åberopa domen af Gentile Orsini, men de egentliga åtkomsthandlingarna befunno sig i Rom, kanske redan då, såsom 1628, hos nunnorna af S. Lorenzo in Panisperna. Possevino försvarar romarne mot beskyllningen att vilja tillegna sig klostrets egendom och åberopar påfvens understöd till seminarierna i Mähren och Preussen. Han förebrår konventet att det helt och hållet försummat sin egendom m. m. d. Det lät icke lofvande. Visserligen kom året efter (1580) en supplik från Vadstena till påfven om hospitalets förändrande till ett prestseminarium för deras räkning. Men Possevino lemnade några månader senare Sverige, brytningen blef fullständig mellan Johan III och Rom, och bland vigtigare intressen torde äfven Vadstenaklostrets derigenom gått i qvaf.

---

[1]) Prima relazione del padre Antonio Possevino, Theiner, 2, s. 228. Jf. Lettere sopra le cose avvenute in Svezia ibd., s. 301. — »Ett prestseminarium för Sverige» kan dock den påtänkta institutionen icke gerna kallas, då den närmast blott afsåg Vadstena klosters behof.

Hospitalets senare öden hör det ej till min uppgift att skildra. Det qvarstår ännu på den plats, dit så många svenskar styrt sina fjät för att få tak öfver hufvudet, den tid det var Rom, som äfven för Sverige var en andlig hufvudstad, och påminner med sitt namn om sierskan från norden, som ännu icke är alldeles förgäten derstädes [1]).

[1]) Se Gregorovius, 6, s. 438.

Bilaga 1.

Föreståndare för Birgittas svenska hospital i Rom.

Johannes de Gotlandia (lekman), 1418.
Sveno Haqvini (lekman) 1425.
Andreas Johannis } 1431.
Johannes de Gotlandia } 1431.
Herr **Birger** 1434—1445 (omkr.).
Ericus Vastonis 1445—1465.
Asgotus Svenonis de Nidrosia 1465.
Petrus Henrici (i början lekman) 1479—1505.
Hans Braske 1504.
Johannes Nicolai 1504.
Petrus Ingemari 1504, 1505.
(**Antonius de Castro Morandi** 1506).
(**Johannes Jonchet** 1506).
Bartoldus Leo } 1506—1511.
Johannes Nicolai } 1506.
Petrus Magni } (1508—)1511—1524.
Laurencius Benedicti } 1513—1523.
Petrus Ingemari } (1508, 1509) 1511—1515.
Petrus Magni (ensam) 1523, 1524.
Olaus Magnus 1524.
Holmstanus Johannis } 1524—1526, 1527,
Petrus Svenonis } 1524—1526, 1527,
Holmstanus Johannis (ensam) 1527—1542(?).
Olaus Magnus 1549—1558.
(**Olaus Magnus d. y.** 1575).

Bilaga 2.

Öfverlåtelseurkunden, såväl som statuterna för hospitalet och Eugenii IV:s stadfästelse af 1433 äro tryckta som bilaga till Durandi upplaga af Birgittas revelationer, Rom 1628, efter en »charta pergamena» hos nunnorna af S. Laurentius in Panisperna, der Birgitta begrofs. Statuterna äro utfärdade den 8 mars 1431 uti abbedissans och generalconfessorn Gervinus' namn. Denne senare vistades väl den tiden uti Rom, hvilket dock icke torde utgöra hinder att icke en akt som denna kunnat uppsättas i hans namn. Den 14 juli s. å. tillsätter han i Rom föreståndare för hospitalet och kunde då utan svårighet hunnit få underrättelse hemifrån om beslutet. Föreståndarne voro visserligen två, ehuru icke klosterbröder; men hinder kunde ju uppstått för sådanas utväljande. — Deremot kallas abbedissan i den tryckta texten, märkvärdigt nog, Ingegerd. Hon hade dock redan 1403 nedlagt sin värdighet och den dåvarande hette Benedicta. Detta förhållande synes dock icke ensamt böra vara afgörande för äktheten. Båda akterna nämnas såsom bekräftade af Eugenius IV. Gåfvobrefvet är utan tvifvel autentiskt och detsamma som åberopas i den 1395 fälda domen; samme notarie anföres på båda ställena. Den hos nunnorna vid Panisperna förvarade afskriften är gjord efter Eugenii tid, huru långt efter, derom lemnas man af aftrycket i ovisshet. Möjligheter finnas sålunda, af en eller annan anledning, t. ex. ett bristfälligt original, till felläsning, helst äfven andra namn finnas icke vara fullt exakt återgifna. Under sådana förhållanden torde den s. 217 ff. gjorda framställningen *med reservation* få gälla. Det initiativ, som togs 1431, isynnerhet genom tillsättandet af två föreståndare, torde väga något. Stadgarne sjelfva innehålla ej något komprometterande.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Nytt bidrag till historien om saxarnes första infall i Lifland 1700 samt till O. A. v. Paykulls biografi.

Uti samlingen »Curlandica» i riksarkivet, har anträffats ett med svårläslig stil uppsatt aktstycke med öfverskrift: »Punckta, auff welche der H. General-Major Peyckul dem herren General- Feld-Marcschall zu antworten schuldig.» Detta aktstycke visar, att man till en början sökt på Paykull vältra ansvaret för det snöpliga sätt, hvarpå konung Augusts lifländska fälttåg fördes från det första öfverrumplingsattentatet mot Riga i januari till den brådstörtade reträtten öfver Düna i april 1700. Åtalet mot Paykull synes hafva väckts eller tillämnats under loppet af maj månad.

Konceptet upptager 24 på Paykull ställda frågor äfvensom dennes svar och åklagarens erinringar vid svaren. De 12 första frågorna röra de båda öfverrumplingsförsöken mot Riga. Paykull betecknas som »entrepreneur dieses so wichtigen desseins»; Flemming, ehuru närvarande, måtte således icke hafva tagit någon befattning med ledningen af »entreprisen.» Mera påpasslig var då fältmarskalken i att efteråt förehålla Paykull hvad denne bort göra samt i att då uppställa både rimliga och orimliga fordringar. Första frågan är, hvarför P. ej till förtrogna vid företaget brukat några »förnuftiga H. K. M:ts officerare», utan endast »oförnuftigt folk.» P. svarade att han som »främling, hvilken ej kände någon och dertill måst svära att ej hafva någon confident, ej kunnat förtro sig åt någon.» Derpå genmäles med en fråga, »hvarför han förtrott sig åt sina egna underlydande (knechte) äfvensom åt lifländska ynglingen (burschen) samt åt den kur- och lifländska adeln.» Det visar att man nu var fullkomligt botad för illusionen om lifländska adelns tillämnade affall; men så var ej fallet vid företagets början, då man blindt trodde på Patkuls förespeglingar.

De närmast följande frågorna handla om de förberedelser, som *skulle* hafva gjorts. Paykull borde »från Marienburg hafva fört alla instrumenta, såsom hackor, spadar, stormstegar, petarder, granater, förseglade och inpackade i kistor, till regementena, så att ingen kunnat veta, hvad man i dem haft.» Han borde från Polangen hafva anskaffat ingeniörer, ammunition och små mörsare samt hafva

låtit några officerare ligga vintern öfver i Riga för att »väl observera situationen och fiendens mouvements.» Han klandras (fr. 4) för, att han icke låtit handtverkskunniga officerare i all stillhet förfärdiga bryggor för att öfvergå isen samt icke låtit nämnda officerare gå tysthetsed, äfvensom (fr 7), för att han under »correspondence med kur- och lifländska cavaliers» låtit hos Vietinghoff på Herbergen förfärdiga stormstegarne »med ej ringa éclat och raisonnements från böndernas sida»; här fick tydligen Paykull bära hundhufvudet för Patkuls lösmynthet, enär denne var ledaren af arbetena på Herbergen. Vidare klandras Paykull för att hafva forcerat truppernas marsch från Polangen, hvarigenom »otaligt många insjuknat.» För misslyckandet af det i midten af januari företagna öfverrumplingsförsöket lägges äfven skulden på Paykull: han hade, heter det, inqvarterat rytteri och fotfolk för långt från hvarandra, så att det senare genom att marschera en lång väg »miste mer än 500 man, hvilka förfröso fötterna»[1]) och dessutom »entreprisen hann blifva i förtid känd uti Riga.» I sammanhang dermed klandras han för att redan den 10 januari hafva anvisat sina officerare deras poster och gifvit dem nödiga instruktioner, »hvilket ju hade bort ske och utföras vid sjelfva rendevous» (!). Vid det andra öfverrumplingsförsöket voro 4 »attaques» samtidigt anordnade; Paykull klandrades för att ej hafva förskaffat sig kunskap om »Augustburgs» (Dünamündes) verkliga styrka, ansträngt folket med forcerade marscher, samt ej »haft en noggrann correspondence mellan de 4 attaquerna.»

Paykull försvarade de uraktlåtna förberedelserna med, att han velat »undvika éclat» samt »ej haft några order»; den hastiga marschen hade han gjort »um ombrage zu qvitiren.» I fråga om öfverrumplingsförsöket i januari synes han (att döma af akten) ej hafva mäktat afgifva fullt nöjaktigt svar. Som skäl för truppernas inhysande i spridda qvarter angaf han att »polackarne gjort stor svårighet med fouraget.» Beträffande Dünamünde svarade Paykull att han fått oriktiga rapporter, och om anfallet på Riga anmärkte han att, »officerarne confunderat sig och icke attaquerat på rätta stället.» Till genmäle hålles ett omständligt föredrag huru anfallet på Riga *borde* hafva gjorts (dock utan synnerligt beaktande af de då förhandenvarande omständighetrna).

Medan Flemming och Patkul efter öfverrumplingsförsöket och Kobrons eröfring drogo in i Lifland, qvarstannade Paykull utanför Riga samt anordnade stormningen af Dünamünde. Han klandrades för den manspillan, som det sistnämnda företaget vållade, äfvensom för det han icke under Flemmings frånvaro anskaffat nödiga fasciner och låtit göra pontoner. Paykull förklarade, att han verkligen förehaft sådant; men hans granskare voro ej nöjda med resultatet.

---

[1]) I Dahlb. rel. Bil. B (Aussage der Sachs. Deserteurs) uppgifves antalet ... hvilket sålunda icke är öfverdrifvet.

Man får vidare veta, att Paykull efter Dünamündes eröfring (den 12 mars) under flera veckors tid qvarstannat derstädes; han torde således icke omedelbart efter Flemmings och Patkuls afresa till Polen (den 16 mars)[1]) hafva begifvit sig till Lifland för att der föra befälet öfver hären. Anklagelseskriften spörjer nämligen »hvarför han så länge suttit i Augustburg och icke af sig sjelf gjort anstalt till ankare och tåg, hvilka man till (behofvet för) tre skeppsbryggor kunnat hemta af fiendtliga skepp, men som för penningar icke stodo att få.» Paykull svarade, att han ej tänkt sig behofvet deraf. Det invändes, att han af officerare erinrats, att fienden framdeles, om han åter blefve mästare af sjön, skulle till saxarnes skada armera skeppen, hindra tillförseln från Augustburg, ja äfven med dem »framdeles ruinera bryggan» (såsom också Dahlberg några veckor derefter var nära att göra.[2]) Ja, det påstods att officerarne fruktlöst erbjudit sig att »sticka skeppen i brand eller borttaga dem med ringa hazard.»

Man ser af klagoskriften vidare, att Flemming ingalunda ville betrakta Liflands hastiga utrymmande som en tjenst, hvarigenom Paykull förtjente att befordras till generallöjtnant. Han ålades förklara sig (fr. 18), »hvarför han ej i rättan tid förskaffat sig kunskap om fiendens (Vellingks och Maydels) mouvements», för sent öfverfört 8 kanoner från Augustburg till Neumühlen och till slut sökt kasta dem i vattnet. Det klandras skarpt, att han »utan nöd öfvergifvit alla poster och avenyer, innan han ens sett fienden, utan tanke på det starka vatten, som flyter förbi Neumühlen, samt omöjligheten (för fienden) att utan bryggor och skepp der kunna passera.» Han klandras också (väl obilligt!) för att »utan nöd och så skyndsamt hafva upprifvit den med stor möda anlagda skeppsbryggan och låtit uppbränna så många skepp, innan ens fienden visade sig.»

Carlsons uppgift, att Paykull (enligt honom Patkul) »förskansade sig på andra sidan Düna» torde icke hålla streck; Paykull ålades i stället förklara sig, hvarför han icke på Dalholmen eller på motsatta stranden af Düna »bygt en god raveline jemte säkra kommunikationslinier, hvilket genom anlitande af bönderna kunnat ske utan kostnad, samt låtit garnera denna befästning med kanoner och genast vid reträtten låtit afbränna husen»; åtminstone borde, heter det, tre redutter hafva uppförts mellan öfvergångsstället och Augustburg. Kobron iståndsattes visserligen, men ej af Paykull, utan af en annan officer. Det klandrades äfven, att han icke längs Düna låtit borttaga alla båtar och fartyg, »af hvilka sedan fienden till vår stora skada begagnat sig. Slutligen anmärktes, att han kunnat till en början »utan ringaste hazard» fatta posto på Magnusholm.

Paykull förklarade omöjligheten att erhålla »positiva underrättelser» med fiendens hastiga anryckande, sade sig till slut plötsligt

---

[1]) Jfr afh. om O. A. Paykull i Hist. Tidskr. 1881 p. 137. Den lucka, som der måst lemnas, blir genom hvad här kan medddelas, i någon mån fyld.

[2]) l. c. p. 138..

blifvit af två spioner underrättad, att han af finnarne skulle angripas samtidigt från tre håll och att på samma gång garnisonen i Riga skulle göra ett utfall. Dessutom befarade han hotande fiendtliga åtgärder från sjösidan.

Om åtalet fullföljts eller nedlagts, är obekant. I ingendera händelsen lände det Paykull till skada; ty tre månader derefter var han redan befordrad till generallöjtnant.

Otto Sjögren.

Bref upplysande svenska historien.

I Riksarkivet förvaras några bref från den snillrike mångfrestaren Urban Hiärne till den likaledes för lärdom och studier intresserade Olof Hermelin under den tid denne såsom statssekreterare vistades med Karl XII i Sachsen år 1707. Med sin lifliga stil äro de karakteristiska för brefskrifvaren och innehålla dessutom äfven upplysningar utaf allmännare intresse. Med ett och annat starkt, och äfven rått uttryck torde läsaren öfverse; man har ansett det lämpligare att meddela brefven i sin helhet, än genom några uteslutningar stympa dem. De äro återgifna med U. Hiärnes eget stafsätt, med undantag deraf att enkelt *v* användts i stället för dubbelt, liksom de dubbla vokaler (ee, ij o. s. v.), som understundom förekomma, förenklats. Interpunktionen har naturligtvis, när det behöfts, blifvit förbättrad. Stilen är mycket svår, stundom oläslig.

1.

Jag undrade i alt mit hiärta, hvaruthinnan iag mig skulle hafva försedt eller her broder förtörnet, efter iag till hans lång varige tyste ingen orsak kunde finna, och aldrig viste, at iag honom för när kommit vore med det, som iag mente lända fäderneslandet till besta, som vidare skal berättas. Att Kongl. Maj:t nu går emot ryssen är en sak, hvaröfver Sveriges undersåtare intet litet glädia sig vid. Gud hielpe os, gud stå konungen bi och styrke hans arm, Czar Peter till harm, at finge den biörnen från nacken på os. Herren gud hielpe konungen, at han kunde så klippa raggen och rammarne på honom och vingarne på hans förmente örn, at han i manna minne intet må töra duka op emot os. Och ehuruväl åthskillige sinrike politici äro i den tanke, at det icke är af nöden at konungen förvidgar sit rike, som är stort nog, så vore likaväl godt at ryssens länder förminskades och serdeles de, deruthur han sitt

bästa manskap tager, som Novogorods och Pskovas eller Pleskovs lähn, och giöra de orter till militiæ hemman och förmur mot Czaren, dermed han os mest har skadet och de som i krigstiden mäst äro inaccessible. O, herre hielp, o, herre lät väl gå!

Hvad den förrädaren Patkul angår, så undrar iag mig på dem, som honom hafva i förvar, at de intet brukat med honom det de svenske fordom i tyska kriget i Slesien öfvade, at binda händerna på ryggen och settia honom en stor tratt i munnen, ösandes deruthi intet dyngevatn, som de då giorde och kallade det den schwedischen trunk, uthan köttsoppor och bouilloner, samt öl och dricka, på det han kunde lefva så länge han finge bättra sig och stå det straffet, som han så väl förtiänt har, och icke per autocheriam fara genaste vägen till helfvetes.

För det at Hr broder tänker på Bosin, som nu tridie gången har öfversändt sin supplique til Kongl. Maj:t betackar iag på det högsta. Gud gifve det kunde bli resolverat, innan K. Maj:t, kommer til at resa ifrån Saxen, försäkrandes Hr [Broder] at han skal väl ihågkomma efter förmågo sin skyldighet.

En præsident til Bergscollegium önskar iag af hiärtat fö de gode herrarne der sitta, som väl äro så snelle at det går äfven så richtigt, som i grefve Wrangels tid, men fördrista sig intet at resolvera något, som något mera försvar är underkastat, serdeles saknar iag det i laboratorii arbete, som i sig sielf vore nödigt at hafva en och annan resolution på. Gud gifve vi finge den i minstone, som chymien och de curieuse studier inte hatade och hemligen förfölgde, som grefve Wrangel[1]) i sin lifstid giort, hvilken om han min hielp uthi medicinen för sig och sin stora familie intet behöft, så hade han bearbetat med all flit at kullkasta allt laboratorii väsende, der doch laboratorium i förstone intet dependeret af Bergscollegio, fast iag i medlertid var assessor, uthan sattes på hofstaten och betaltes af Kongl. Maj:ts handpenninger. Men sal. H. Sten Bielke, som var både skattmestare och præsident i Bergscollegio, för den store kärlek han hade til studium naturale och chymien giorde at det drogs under Bergscollegii stat, på det at medlen måtte richtigt föllia, som den tiden i hofstaten icke så richtigt föll. Sammaledes gjorde ock Gr. Clas Fleming, som intet mindre var en älskare deraf. Grefve Wrede han gjorde och sitt till, fast han intet så förstod sig deruppå, serdeles i början, då iag till at göra honom något nöje tog mig före att fylla regiments feltkistorne in emot 20 stycken. Men som iag efter några åhr blef ledsen vid det sölväsende, så begick iag at det indrogs mer än halfparten och skulle allenast användas till det som enkannerligen var syftet, blifvandes grefve Wrede samma studio iu lenger iu mera favorabel, serdeles när han förnummit huru myckit konungen i Frankrike derpå til *rei literariæ maximum incrementum* otroliga stora medel använde, hvarpå iag en gång, när

---

[1]) Grefve Diedrik Wrangel af Adinal, president i Bergkollegium 1693, d. 1706.

H. Broder kommer i better ro, vel sända uthförligare berettelse. Hvad jag har giort gifver tiden, men iag har varit olyckelig deruthi at iag måst taga laboranter sådana som iag fick den tiden, fyllehundar, latstockar, skelmar, tiufvar, liderlige, siuklingar, uthgamle och vanmechtige, intil des iag anno 1699 fik den redelige tysken Gmelin, som har varit så väl flitig som skarpsinnig, och efter hans afresa åter fått en svensk, som har temligen studerat och är både flitig och trogen.

Beträffande characteren af Bergsråd så kan iag fuller tro, at man är sparsam dermed, serdeles emot mig som är en svensk, der man doch detta den bedragareu Kunckel intet förvägradt, utan ochså giort honom til adelsman och gifvit 1000 riksdaler på köpet, för det han giorde ingenting i verlden. Men en infödd svensk, som i 40 år har varit i konungens tiänst, sina egna medel på resor och arbeten användt, för än någon fyrk til laboratorium var destinerat, som uthi fäderneslandet åthskillige nyttige ting upfunnit, som mina skrifter framdeles (om Gud unnar helsan) väl skola bevisa, den blifver ett munn ful med väder, en *titulus sine vitulo* nekat. Vore någon som intet mera än ett mineralvatn uthi andra polite länder hade upfunnit, der det intet förr varit, så hade man honom icke allenast til evärdelig åminnelse statuer upprättat, uthan ock så försörgdt honom, at icke allenast han, uthan och hans efterkommande om brödfödan icke behöft vara bekymbrade. Men jag, som icke allenast ett, uthan och åtskillige upfunnit och i bruk bragt, gud vet med hvad möda, förtret och hiärtans bekymmer, derigenom många tusende af sådane siukdomar äro hulpne, som elliest aldrig i verlden hade kunnat hielpas, månge blinde fått och ännu få sin syn, de lama och borttagna samt contracte kommit til sin färdighet, otaliga många andra sjukdomar til at förtiga, den får alsintet, uthan står i fara, när iag dör, att all min lilla egendom beseglas och arresteras för laboratoriirekninger . . .(?), dem iag lenge färdige haft och för cammercrarnes försumelse skull aldrig kommer til ända. Då måste mine många barn gå om bröd, der andre, som genom sine förbannade förslag hela riket och alla länder ruinerat, blefvet Kongl. råd, grefvar och store män, myckit väldiga, så at här är så fatt, den som menar fäderneslandet väl, blir förtryck, får motstånd i alla orter och kommer sellan til lycka, men den som giör, *sub specie* at tiäna konungen, alt ondt, den som vet gifva förslag at förderfva sin nästa och alla menniskor, det går fort för den, trotz den som tör seja et ord deremot. Til at förtiga hvad iag, som skall vara *premier medecin du roy* och har gudi lof giort skäl derföre, emot det de andre, i Frankrike til exempel, har 40,000 livres til det ringaste ordinarie lön och ända dertil äfven så mycket i extraordinarie inkomster, i Engelland och hos kejsaren etc. äfven så; måste iag crepera, för det iag den lönen hela(?) halfparten får, hvaraf ändå en stor del på contributioner och andra besvär uthgår. Jag kan visa mig hafva haft stora offerter både af Brandenburg och Danmark; der icke min altför opiniatre kärlek till fäderneslandet hade mig qvarhållit, så

hade jag kunnat rekna flere tusende än iag har . . . . Jag har näst gud så många gånger ryckt drottningen uthur dödzens käftar, det hon sjelf dageligen bekenner, men ändå aldrig en styfver nutit, uthan de arme 500 rdlr, af hvilka icke allenast tionde och under tiden femte penningen är afrecknet, uthan och måste det lilla öfrige ploktals bettla ifrån cammererare och casseurer, och oansedt mig lofvades af Hans Maj:t för 7 åhr sedan eller längre en discretion af 1000 rdlr (deröfver en *premier medecin* i andra länder efter så långsam, i 20 åhr giorde trogne tiänster litet skulle vårda sig at bekymbra), så har iag än til dato aldrig nutit en penning deraf och vet Gud, om och när den en gång kommer, skall och vara om en sådan sqvett lika til freds. At sal. printzerne, högstsal. drottningen och sal. kongen dödde, om det mig skulle förebrås, svarar iag, at den jalousie, som doctor Wattrang och Lohrman[1]) mot mig hade, stengde mig derifrån, och då iag böd til at gifva mit råd, vardt det aldrig attenderet. Ifrån sal. drottningen stengde mig jungfer Marschalk som bar hat til mig för det iag den tid var enkiedrottningens, den hon högst förfölgde och hatade, medicus. Til salige konungen blef iag aldrig kallat för än 2 åhr efter Lohrmans död anno 1696, då alla inelfvor voro med tusende bölder befängde och half upruttne, hvilket iag viste efter sal. konungens död, då iag med stor möda kunde erhålla, at man honom fick öppna, till at visa at de bäste medici och de kraftigaste medicamenter i verlden honom intet kunde hielpa. Detta har iag *usque ad tædium* velat anföra, på det at her broder som in prætentis intet är så informerat, måtte se, om iag intet vore berättigat til en sådan ringa belöning, som allenast i blotta nampnet och uthan någon den ringaste ingäld består.

Nu skulle iag ock svara något det hr Broder med stor bitterhet uthliutet sig om Paikul. Men som tiden intet vidare tillåter, beder jag hr Broder, hvars vrede imedlertid kunde litet svalas (?), intet ville ogunstigt uptaga, om iag mig något serdeles uthlåter, intet öfver det han förtiänt, uthan allenast om sakens sammanhang hvaraf en granlige kan se, at han ingen bedragare uthan, en verus adeptus varit, hvilken om han konungen i Frankrike spetsen på bröstet satt, skulle honom på de conditioner, som han begärde, gärna lifvet hafva blifvit skont. Hr Broder tecktes imedlertid läsa den disquisition som iag på en hög persons begäran giort, hvaraf iag en copia til hr doctor Skragge[2]) intet länge sedan, doch *sub fide silentii* meddelat. Beder at hr Broder tecktes de 3 arken, når tiden tillåter, igenom läsa och at iag sedan får några rader derom skrifva, andre flera skäl bevisandes, skall sedan gärna tiga och aldrig nemna ett ord derom. Hr Broder tro mig, at det är icke han allena, som samma arcanum ägt, uthan äro ännu många i Tyskland, Engeland, Venedig. som samma arcanum besittia. Gud gifve jag hade hans mss, så vore jag hulpen. Jag önskar Hr Broder i alt sit förehafvande Guds väl-

---

[1]) Gustaf Lohreman, archiater, d. 1694.
[2]) Samuel Skragge, lifmedicus hos Karl XII, adj. Skraggenstjerna, d. 1718.

signelse, kongl. oföränderlige nåde, alla menniskors kärlek, ynnest och nöje, *animi tranquillitatem et tam in secundis quam adversis constantiam* och förblifver etc.

URBAN HIÄRNE.

Stockholm d. 24 Aprilis anno 1707.

2.

Högt:de hr Broder har jag för halft annet åhr eller mera tiänstl. berättat, huru en apothekaregesell vid nampn Lampe med allehanda renker sökte at smyga och intrigera sig in at bli apothekare, oachtat här äro alt för månge alla redan och den ena äter op den andre, varandes det intet publici interesse at de äro så månge, at de samtl. blifva medellöse och är en ort eller stad samt konungen som är deras herre mycket nyttigare at der äro 6 eller 7 behållne borgare, som hafva credit och capital än 100 prackare och bengnagare, som hvarken hafva credit eller förmågo. Serdeles är det så med apothekare, som man exempel derom i så många länder ser. Nu såsom han intet vidare dermed kommit, har han igenom sin svågerskap de hogmögende herrar bryggiare af Lampaslechtet drifvit hos stadsmagistraten och igenom vichtiga skäl representeret hans gode gåfvor ....., at de emot brukliga vanan uthan at begära tillstånd af Kongl. Maj:t (mädan apothekarkonsten under borgerskapet intet lyder), hafva uthkoret och kest honom till at vara apothekare vid den förnäma orten i staden öfver hötorget, hela districhtet öfver, alt intill kattrumpstullen. Sådane desordres, som deraf föllia skulle, har iag Hans höggrefl. Excell:ce tillförene remonstrerat och ännu dermed continuerar. Nu såsom desse apothekare allaredan äro 9 stycken och så många at den ena förderfvar alla redan den andre, hvad skulle då seden ske, om der ännu flere i staden komme? De lära väl i Kungsholmen, i Skinnareviken, vid Tresket och ytterst på Södermalm in mot tullen begära samma förmån, emedan de hafva mycket längre i nödfall till något apothek än desse, äfvenså kring Barnengien och Danviken. Jag mins den tid jag först kom till Stockholm anno 1657 och hela den tiden bortåth att der vid Hötorget bodde månge hederlige rådmän och förnäme handelsmän, der nu intet annet äro än en hoper *cerdones, brasseroli, zytopeptæ rhomeri* och *salsamentarii* [1]) etc. och då voro i staden allenast 4 apotheker, neml. vid Stora Torget Philippus, vid Nygatan Dourer, vid Ryningens hus Molitor och vid Tyska brunn Ziervogel. Likväl var ingen som begärte något apothek på malmarne intill anno 1666

[1]) Skoflickare, daglönare, ölbryggare och hökare.

eller 67, då sal. riksmarskalken Gabriel Oxenstiärna recommenderade gamble Roberg som följt med konungen at få settia up ett apothek vid torget. Deremot hafva de i staden ingen macht at vellia några apothekare, uthan det måste komma immediate ifrån konungen. Öfver alt detta så hafve vi väl 10 apothekare geseller, infödda Sveriges barn, som mycket denna garpen och uthlendingen öfvergå, vetandes intet iag, hvarföre iust tyskar skole upfylla alla rum i Sverige och de svenske, som med stor möda denna besvärlige konsten lärdt, uthstengia. Alt för den skull beder iag tjänstl. hr Broder som en redelig svensk herre ville det så begå at det blir hindrat och i fall de då villte (?) eller skulle hafva någon, de måtte dåtaga en ärlig svensk och ingen tysk, af hvilka hela landet allaredan är fullt, deremot i Tyskland aldrig någon svensk får någonsinn upsettia någon officin, ehuru keck och gammal han är, hafvandes en svensk ung karl möda nog at bli gesell i deras officiner. I Engeland blifva alla uthländere uthstengde, så at ingen får bli en gesell myckit mindre mästare. Nu vore iu största synd i verlden, om icke hädanefter, när någonstädes lägenheter äro yppna, icke skulle antagas svenskar, som gemenligen äro fridsamma och intet gärna någon händel, som tyskarne gemenligen göra, begynna. Så lenge tyskar voro i collegio, hade vi aldrig någon frid; men sedan den ene blef död och den andre sig för jalousie at dr Ribe tog rangen af honom, sig sielf absenterade, så är der nu god fred och samhellighet. Apothekarne lära sielf inkomma med deras underdånigste supplique till Kongl. Maj:t, såväl som ..... Collegium Medicum, hvaruppå de förventa ett nådigt slut.

Jag skulle, der hr Broder intet vore förhindrat, beretta om den redelige cancelleren Swalch[1]) hvad han för ett artigt värk sammanskrifvit .... om K. Maj:ts retta prætensioner uthi romerska riket; om det i acht toges, och Kongl. Maj:t det hinte fullföllia, då vore Hans Majestet vist den störste konung i hela Europa. Kunde hr Broder för Kongl. Maj:ts interesse skull laga at K. Maj:t den läste, så vore det en sak, hvarigenom hr Broder Sveriges interesse högst befordrade och sitt eget hus uthi lyckeligt stånd bragte. Herom mera til äfventyrs en annan gång efter tiden är förfluten. Denne Swalch är min gode ven och största skade at han har så liten reputation och i sitt väsende så slätt angenehmt (?) at man derföre så litet reflekterar och en osynlig och ringelyndt bysse eller ask full med gull och dyrbara edelstenar bortkastar och förachtar, hvilket hr Broder sielf skulle bekenna, om han honom nermere kände. Jag erinrar mig at sal. grefve Gustaf de la Gardie, en så klok herre som han var, giorde myckit æstim af honom och var altid i hans selskap, hvarpå iag mig ..... och andre, som hans talent icke nermere kände, då mycket förundrade.

I det iag skrifver kommer fröken Scheding och beder mig låta rycka hr Broder i iackan, man ser huru efter den cananeiska qvin-

[1]) Kansleren i Pommern Christoffer von Schwalch, död i Stockholm 1720.

nans exempel detta könet är envist och efterhengiande, at hr Broder om al tjänstl. påminnelse lärer förlåta.

Jag beder undertjänstl. om förlåtelse för min vidlyftighet, önskandes etc.

Stockholm d. 11 Maj 1707.

P. S. För de stora godheter och välgerningar som hr Broder för min skull mag. Celsing har giort, betackar iag hr Broder undertiänstl. skolandes iag det så vel som alt annat uthi tacksamt minne bära, intill tiden kan bevisa mig intet vara otacksam. Jag förblifver etc.

3.

Med stor glädie har iag af högst:de hr Broders högstangenehma skrifvelse förnummit, huru såsom hr Broder efter en svår siukdom är till helsan någorlunda kommit. Det var icke allenast iag och alle de som den ähran hafva at vara kände hos hr Broder, uthan och fast alle menniskior högeligen bekymbrade, när de hörde at hr Broder var med siukdom betagen. I siukdomar spöries straxt, huru opinio och existimatio sampt votum populi är. Allment klagades det öfver hr Broders siukdom och önskades enhälleligen hans vederfång. Gud den högste vari ährat som har hulpit hr Broder till helsan igen och conservere honom i otaliga många åhr vid en önskelig välstånd. Jag är säker på om vår antesignanus (sat sapienti) låge siuk, han skulle få mindre önskningar eller böner för sig, snarare såsom Gyllenborg, Lars Skraggensköld och andra flere[1]).

Att Kongl. Maj:t har varit så nådig och låtit sina trogna undersåtare fått sine hele löninger, det har förorsakat en allmän glädie, så at presterne på predikstolarna förmana sina åhörare Hans Kongl. Maj:t derföre tacksamme vara och desto lifligare och innerligare bedia för Hans Maj:t. Sannerligen det var också hög tid, aldenstund hvar och en per fas vel nefas måste skaffa sig sin föda. Hvad de hafva lidit, som domstolar hafva tillitet, i det et hoc tempore omnia venalia fuerunt, det skall Gud veta. Det är beklageligt, at ingen lider mera vid sådana svåra tider än cronones betiänte, ty hvad som en borgare, det vare en köpman, hökare eller den ringeste handtverksman, bonden sielf och alla andra de lida, så settia de sina varor derefter, så at alting är nu mycket och flerdubbelt dyrare än i fredliga tider, och det måste de arme cronobetiänte, som allenast få sina halfva löningar, betala. Hur svårt det har gält dem, det lärer gud i himmelen bäst veta. Deraf är ock kommet, at cronofougdar, borgmestare i städerne och andre, så höge som nidrigare betiänte, hafva plågat allmogen med åthskilliga tunger och pålagor,

[1]) Skraggenskiöld var kamrer i reduktionskollegium.

och såsom cammarfiskalen Albin Möller är nu förordnat till at hålla commissionen deröfver, så veta de väl, at han är en hvater och strenger busse, som vet fånga dem, ehuru de vrida och vrengia sig; derföre de och fly undan som de vore ryske, enär de höra honom komma. Men de alle andre konungens undersåtare hugna sig af Hans Kongl. Maj:ts nåde, som denna commissionen til deras beskydd och lindring har befalt inretta, at de plågor efterhanden återvända och der de öfver vanligheten uthgifvit, få nu tilbaka och altså frelsas uthur deras yttersta ruin. Nu hörde dem rät till den sentence, som duc d'Alba fälte öfver Nederländarne: *omnes debent patibulari*, men så är *necessitas durum telum*; *Noth bricht Eisen* sade vår Frölichs son, då han bröt up kistan till konungens cassa. Ty när en häradsfougde intet har mer i lön än 300 dal. silfverm. och han allenast får halfparten deraf, neml. 150 d. sm., dermed skall han försöria hustru och barn, huru vil det förslå? Til at afveria nakenhet och hunger griper man til hvad man kan och låter gud råda för det som på föllier. Men desse hundar hafva omenskligt och hårdeligen hanterat allmogen; hade de tagit vackert, så hade de fått taga lenger, men när man spänner bågen för högt, så brister den.

Hr Bosin låter ödmiukligen helsa och recommenderar sig vidare i hr Broders rättsinniga affection; han är intet så strandsatter om sielfva tiänsten som till att behålla characteren, hvilken honom *per expressum* likväl intet är betagen. Kunde han få K. M:ts bref derpå, så vore honom hulpet. Han lider stor förtryck och kan icke uthan serdeles nesa för sig begifva sig på hemresan, hafvandes han allaredan öfver ett åhr med kostsamhet fördröjt. Kunde han för den skymf han oskyldigt lidit få dertill någon pension af de cronohemman i Nyland (eller ödeshemman rettare sagt) som af indelningen äro öfverblefne, intil dess att någon lagmansränte i Finland öpen blifver, om han den tiden uth lefver, så vore det en stor soulagement för honom, och såsom alla Sveriges undersåtar hafva ett serdeles hopp til hr Broder för den nogsamt bekante redligheten så har han ock, tackandes sin hr patron, som honom så gunstigt ihågkommer.

Det är stor under huru det med præsidentskapet i Bergscollegio så långsamt går. Det talas om hr Rosenhane. Kunde så vara en sak, nog har han förstånd. Men iag för mitt particulier skulle det intet önska för hans diefvelska högmod; dertilmed som vi hafva disputerat tilförene uthi physicis, finner iag honom ganska enveten och menar, at han har svulgit up all vishet, så at honom ingen öfvergår; så skulle iag hafva myckit att täfla med honom, innan vi kunde komma öfverens. Det är aldrig förtretligare än med en sielflärd, som tror sig til at förstå alt, vari uthi hvad profession det någon sin vill. Doch är iag icke så bunden vid Bergscollegio, anseendes at sal: gr. Lindschöld, då han var cantzelliråd, ordnade det så at de medlen skulle lefvereras uthur konungens handpenningar och laboratorium dépendera af hofstaten, fastän iag samma gång var assessor vid Bergscollegio. Men sal. hr St. Bielke, som

iämte skuttmestare var præsident i Bergscollegio lagade det så, at det altsammans kom under Bergscollegio för medlens richtighet skull och efter han sielf var en liebhaber af chymien. Men för än iag skulle låta bry mig af en Rosenhane eller elliest någon af samma sinne, så ville iag underdånigt anhålla, at det komme i sitt förra tilstånd och at få sådane patronos, som sielf förstå något och veta hvad ...... det är at sluta något ovist af experimenterna och at uthforska sanningen af Democriti *puteo.* Hr Broder nämner och om de difficulteter som det i rangordningen skulle til väga bringa, om en Bergscollegie råd blefve tillsatt. Vore väl at ock hr Peter Crohnström, som gud har gifvit ett stort förstånd och för det han varit omistelig, måst dröja i Bergscollegio, sedan anno 1675 då han om sommaren introducerades och måste se at de som voro zifferskrifvare i hans tid sitta sedan landshöfdingar och Kongl. råd; det vore honom intet för mycket om han tillika finge samma character. Men hvad rangen angår, *sufficit* at vi få lika rang med de andra råden, som cammarråd etc. Hvilket när vi uthi en privat resolution niuta, intet på allmänna rangen behöfver föras och låta oss gärna dermed nöja. Kunde hr Broder vara en så god patron och hielpa os dertil, så är iag för min del stadeligen förnöjd och skal erkenna det, medan iag lefver.

Hvad Hans Maj:t har yttrat sig, huru han ville fägna adeptos, id e. som de kalla guldmakare, det har svårligen bedröfvat mig, at Hans Maj:t, som elliest är så god och nådig, skulle komma til sådane cruelle tanker. Jag tror at Hans Maj:t har sagdt det antingen i heftighet eller uthan serdeles mening. Vore det at en annan potentat hade sig så uthlåtit, så skulle iag intet sky at fella mina tankar derom. Men såsom min egen konung det sagt, måste man så låta passera. Jag ville icke för hela verlden at ett sådant cruelle edictum blefve allmänt bekant, som skulle Hans Maj:ts stora nåder och höga förstånds renommée intet litet förmörka. Sådan vetenskap, som gud immediate har under sin hand och med sin alsmegtighets signete beseglat, kommer aldrig till den, som har ett verldsligt sinne, uthan den, som sig om verlden litet eller intet bekymbrar, seendes man det i Engelland, Venedig, Nürnberg och andra orter, derest iag vet dem vara, at de sig om allmenna väsendet intet stort vårda, uthan lefva i sin devotion och enfaldighet görandes åth de fattige store chariteer och det i genom fiärde eller 5:te hand som Mr Franck uthi Waisenhauset i Hall väl har erfarit. Nu vet iag intet, huru den skall undfly *nomen tyranni,* som vill slå hufvet af den som gud har serdeles omsorg om och under sitt beskydd. Hvad Paikel angår, så har han det nog ångrat, at han sig af en fåfeng ambition har låtit förleda och derföre sade gud hafva låtit ske honom rätt, att han på sådant sätt måste dö, dertil han sig myckit väl och christeligen beredde. Här är en nyligen, som skrifvit har om den materien, om rätt vore att adepti af konunger och förster efterstelltes. Bokens titel är sådan: Johan El. Müllers D. Sax. Goth. (?) Christlicher und vernunftiger begriff von Wesen und Ursprung der gold-

hervorbringenden Wundermaterie oder so genant Stein der Weisen, bestehend in einer Meinung, welche nicht allein der Ehre des Allerhöchsten am beforderlichsten und der Warheit am nächsten ist, sondern auch zumal zu itzigen Zeiten 1) einer Landzobrigkeit, 2) eines Landes sämtl. Einwohnern, 3) den Besitzern des grossen filosophischen Schatzes selbsten fast unschätzbare Vortheile und eine rechte güldene Zeit ohne den geringsten Unkosten, hazard, mühen etc. verursachen kann. Jag ville senda den tractaten öfver med någon, som reser dit, om iag någon finge. Der lemnar iag hr Broder sielf döma huru sådan svår edict kunde finna rätt. Men Hans Maj:t må intet bekymbra sig. Det lära inga adepti tvinga sig til en sådan ynkelig ort som Sverige är, der som *paupertas, invidia* och *proprium commodum* hafva öfverhanden.

Hr Cantzleren Swalch lärer sielf vara uthi den ort, som hr Broder är. Han kommer mig före som Cassandra, som altid spådt rätt och ingen ville settia tro dertill. Hans exterieur och andre småsaker giöra honom obehagelig, fast han i sig sielf en grundlärd och klok man är. Fröken Hedvig Skeding låter anmäla sin ödmiuka tiänst och beder at gunstigt hennes skrift igenomläsa.

Hvad hr Broders jungfru dotter angår, så har iag aldrig hört det ringaste derom och har frågat hr advokatfiskalen Boström, som als intet heller derom vet. Gud gifve de ville seja mig till, när de äro i staden och något sådant är å färde; aldrig skal iag manquera til at fulgiöra det som iag är så högt obligeret til. Det vore intet orådeligt at resa antingen till Medevi eller Settre brunn, derest sådana passioner nästan ofelbart blifva curerade. Jag vill flitigt höra efter huru det står till. Önskar etc.

Stockholm den 22 Juni 1707.

(Forts.)

Underrättelser.

— Den 1 Juli d. å. afled i Köpenhamn registratorn i det danska geheimearkivet Plesner. Hans sjelfständiga arbeten äro endast få; det vigtigaste är »De ældste danske Archivregistraturer», som med sina fullständiga register äro ovärderliga för den äldre danska topografien och personalhistorien. Som tjensteman i arkivet har den aflidne deremot vid många tillfällen gått forskarne till handa med upplysningar och hjelp dem till synnerligt gagn, och enhvar som arbetat der, skall minnas den outtröttlighet, hvarmed han stälde sitt nästan obegränsade vetande och sina sällsynta paleografiska insigter till forskarens förfogande.

— Den framstående tyske historieskrifvaren R. Pauli, professor uti Göttingen, afled d. 3 Juni d. å. i Bremen. Han var en af de

utmärktaste kännarne af Englands historia samt arkiv och bibliotek och offentliggjorde sina forskningar i en rad vigtiga arbeten, såsom om konung Alfred, om Simon Montfort, *Bilder aus Alt-England, Aufsätze zur Englischen Geschichte*, samt hans hufvudverk: Fortsättningen af Lappenbergs Englands Historia i den Heeren-Ukertska samlingen uti tre band (1154—1509), och *Geschichte Englands seit den Friedensschlüssen von 1814 und 1815* (tre band).

— Frankrike har uti JULES QUICHERAT, som afled den 8 nästlidne April vid 67 års ålder, förlorat en af sina mest utmärkte lärde. Han var vid sin död direktör för l'Ecole des chartes i Paris och vid denna historiska läroanstalt hade hans officiella verksamhet varit fäst sedan 1847. Han blef här, säger en minnestecknare, såsom lärare skapare utaf Medeltidens konstarkeologi såsom vetenskap uti sitt fädernesland. Genom upprepade resor i alla Frankrikes delar hade han förvärfvat personlig kännedom utaf landets rika historiska minnen från denna period och han förstod att med ritningar åskådliggöra sina föreläsningar. Resultaten af dessa forskningar äro emellertid icke samlade i något större verk, utan spridda i en mängd afhandlingar och tidskriftsuppsatser. Uti 20 års tid var han äfven föreläsare uti fransk diplomatik vid samma skola. Som författare har han låtit sitt namn gå till efterverlden framför allt med sina epokgörande publikationer öfver jungfrun af Orléans, *Jeanne d'Arc.* Åren 1841—1849 utgåfvos i fem band hennes processhandlingar och de följdes 1850 af ett sjette band »Apercus nouveaux». Men ända till det sista fortfor han med sina studier och samlingar rörande denna sin hjeltinna och ännu i år har Revue Historique mottagit af honom några nya bidrag till jungfruns historia. Bland hans öfriga arbeten är allmännare bekant en *Histoire du costume en France* Vid sin död var han sysselsatt med ett större arbete öfver ylleindustrien och handeln i vesterlandet.

— Till professor Rostgardianus uti historia vid Köpenhamns universitet efter C. Paludan-Müller har utnämnts den genom sina arbeten öfver vikingatiden bekante d:r juris JOHANNES C. H. R. STEENSTRUP.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har sjette häftet nyligen utkommit. Ur den sedvanliga årsberättelsen framhålla vi den af riksarkivarien antydda frågan om den lämpligaste vården af provins- och kyrkoarkiven, liksom af specialarkiven uti hufvudstaden: en fråga af stor betydelse äfven för den historiska forskningen. Häftet innehåller för öfrigt aftryck af några äldre kungabref och resolutioner rörande skyldigheten att till Kansli- eller Riksarkivet aflemna alla »publika» handlingar, skrifter och akter; register på »Rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597», upprättadt af E. W. BERGMAN, samt en af frih. B. TAUBE reviderad, af frih. POSSE ursprungligen uppgjord, förteckning öfver handlingar rörande Sveriges och Polens inbördes förbindelser.

— I förra årgången af Historisk Tidskrift (s. CX) omnämdes i en anmälan af C. BULLOS skrift om Sveriges och Venedigs inbördes

förbindelser den der aftryckta relationen af Antonio Possevino om Sverige, af hvilken en latinsk redaktion finnes aftryckt hos Theiner, »La Suède et le saint siège». Enligt en uppgift i Bayerska vetenskapsakademiens *Sitzungsberichte* (1882) finnes i Münchens bibliotek (Codex Italicus n. 11) en afskrift af samma berättelse, som gifver en fullständigare och bättre text än den af Bullo följda, samt ådagalägger, i fall det ytterligare behöfdes, att denna relation är afgifven icke till dogen i Venedig, utan till påfven. Referenten tyckes nämligen icke känna till den Theinerska texten.

— Af G. Webers bekanta verldshistoria uti sammandrag utgifves, på Bonniers förlag, en ny upplaga, den tredje svenska (efter den adertonde tyska), under redaktion af d:r O. Sjögren. Genom sina litteratur- och kulturhistoriska öfversigter skiljer sig detta arbete från andra dylika och kan derigenom blifva en nyttig handbok uti många fall. Öfversättarens eller bearbetarens stafning af de klassiska namnen är något ojämn (jfr Beotien och boiotarker, Isaios och Chæronea, Mantinea och Dekeleia o. s. v.). — Af Webers stora verldshistoria i fjorton band är en ny upplaga under utgifning under medverkan af fackmän för de olika afdelningarna. Mottagligheten för sådana ofantliga verldshistoriska kompilationer tyckes i Tyskland vara obegränsad.

— Af den stora samlingen Monumenta Historiæ Germaniæ har under senaste år, utom den redan omnämnda nya upplagan af Jordanis »Getica et Romana», utgifvits Widukindi Sachsiska historia och de frankiska konungarnes kapitularier uti nya upplagor (af Waitz och Boretius), ett häfte tyska konunga- och kejsarurkunder, och en del af samlingen »Latinska skalder från den Karolingiska tiden». Under tryckning äro bl. a. Gregorii af Tours Historia Francorum och Påfven Gregorii I:s Registrum.

— Den i vårt första häfte för i år omtalade *Historiska föreningen* i Paris har nu trädt i verksamhet och öppnat sin »Cercle» för alla vänner af historien i vidsträcktaste mening. Bland medlemmarne finner man historici, jurister, filosofer, teologer, nationalekonomer o. s. v. Presidenten för närvarande är den bekante historikern G. Monod.

— En hr Leonetti i Bologna har utgifvit ett arbete i tre band öfver den beryktade påfven Alexander VI »secondo documenti i carteggi del tempo», der han icke blott söker i allmänhet rädda nämde påfves ära, utan äfven bevisa att Cesar, Lucrezia och deras syskon icke äro barn till den förre kardinalen Rodrigo Borgia, utan brorsbarn. Försöket lärer, såsom var att vänta, betraktas som förfeladt, men har framkallat en del nya undersökningar, hvarigenom den rådande åsigten bekräftas.

Beriktigande.

En recensent, hr K. H. K., har i en granskning af Svenskt Diplomatarium från och med 1401 utgifvet af riksarkivet genom Carl Silfverstolpe, del. II, häft. 1 och 2, intagen i Ny Svensk Tidskrift, 1882, tredje häftet, s. 264—267, äfven vändt sig mot en uppgift i en af signaturen Ehd i Historisk Tidskrift, 1881, s. 199 meddelad notis om »ärkebiskop Tord Pederssons slägt.» Rec. anmärker der, att utgifvaren af Diplomatarium missförstått de i urkunden n. 1058 omnämda personernas slägtskapsförhållande, och att det i öfverskriften bör heta: att Peter Ragvaldsson och hans svärmoder (i st. f. hustru) Ingegerd Nilsdotter gifva sitt bifall till att den förres »svåger den senares måg (i st. f. »deras måg), Peter Andersson till sig löst» o. s. v., samt tillägger: »denna missuppfattning delas af E. Hd. i Hist. Tidskrift» etc. (ofvan anförda ställe). Hvad nu nämnda Ingegerd och Peter Ragvaldsson angår, eger det sin riktighet att hon var den senares svärmoder och icke hustru, men undertecknad har om deras slägtskap icke yttrat ett ord uti anförda notis. Hvad den senare delen åter af påståendet angår, förhåller det sig annorlunda. Hr K. H. K. har nämligen alldeles glömt att taga i betraktande en i Riksarkivet förvarad urkund af 1412, Aug. 10, der samma Ingegerd Niklisdotter, enka efter Haqvon Fadersson, skänker sin *dotterdotter* Benkta, Peter Anderssons hustru, en sin egolott. Detta visar, hvad som äfven ur andra handlingar framgår, att Ingegerds dotter var gift med Peter Ragvaldsson och dessas dotter åter med Peter Andersson, d. v. s. just hvad jag har uppgifvit, med undantag deraf att för mitt dåvarande ändamål jag icke ansåg mig behöfva upptaga mer än fädernet och lemnade mödernet å sido. Detta låter också fullkomligt väl förena sig med uttrycken i Sv. D. n. 1058, der det i början blott heter: »af thy gotze som min son, for:da Ingegerdz, och forscrepne Peter Ravalzson min husfru broder, herra Niclis Haqvonsson», och sedan »war ælskelike magh Pether Andersson», d. v. s. rätteligen Peter Ragvaldssons måg, och först i andra led, om vi så få uttrycka oss, måg till Ingegerd Niklisdotter. Det torde att häraf följa om den första anmärkningen är befogad, den senare är det icke. Utgifvarens af Diplomatarium misstag inskränker sig derföre också blott till det ofvan angifna.

Ehd.

Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia.

AF

E. HILDEBRAND.

Johan Hands Dagbok under konung Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620.

Riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstiernas Berättelse om mötet mellan konung Gustaf II Adolf och konung Kristian IV i prestgården i Ulfsbäck i Markaryds socken i Småland februari 1629.[1])

1.

Det är bekant att omkring år 1616 den då 22-årige Gustaf Adolfs giftermål, då han antogs ha uppgifvit hoppet på Ebba Brahes hand, började blifva en intressant fråga och sysselsätta i synnerhet några protestantiska furstar och statsmän uti Europa[2]). Det tycktes ha blifvit äfven för konungen en fråga, der statsskälen mera hade att tala än hjertat. Men den politiska väfnaden af mer eller mindre intresserade förslag och kombinationer genomkorsas af ett, åtminstone skenbart, romantiskt inslag: det hemlighetsfulla sätt, hvarpå Gustaf Adolf sjelf uppsökte och vann sin brud. Det skedde så i hemlighet, att äfven senare forskares ransakan icke bragte i dagen många nya upplysningar, och man har sett sig altjämt visad tillbaka till de bekanta anteckningarna af konungen sjelf, huru han och hans följeslagare, komne till Berlin, blefvo tagne för engelska soldater och knappt nog fingo något herberge; hur han dagen derpå besökte slottskapellet och fick höra en predikan om den rike mannen

---

[1]) Utgöra n. 3 och 4 af Historiska Handlingar till trycket befordrade af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Åttonde delen.

[2]) Se, bl. a. Hammarstrand, Historisk öfversigt af förhandlingarna mellan k. Gustaf II Adolf af Sverige och kurf. Fredrik V af Pfalz, Ups. 1855, s. 15 ff.

och Lazarus, hvars hufvudinnehåll han samvetsgrant upptecknat, samt derefter inkallats till ett förtroligt samtal med de furstliga personerna, som ledde till önskadt resultat[1]). Om alla de närmare detaljerna visste man så godt som ingenting. Den första här ofvan anförda journalen, meddelad af bibliotekarien Styffe efter en handskrift på Upsala universitetsbibliotek, innehåller nu en mängd nya upplysningar om denna resa. Författaren, en dotterson till Erik XIV[2]) och sjelf en deltagare på resan, synes vid denna tiden ha varit anställd vid hofvet och åtnjutit någon vänskap eller välvilja af konungen; han återfinnes längre fram som häradshöfding i Stranda härad, men försvinner snart ur historien; det är i sjelfva verket blott denna berättelse, som numera åt hans minne gifvit någon realitet. Jämför man emellertid de båda skildringarna, konungens anteckningar och Hands journal, finner man snart, att de i sjelfva verket icke gälla samma besök i Berlin. Ännu i upplagan af Gustaf Adolfs skrifter hänföras hans anteckningar till ett besök i maj månad 1620, och att konungen med sitt följe verkligen vid den tiden kom till Berlin, derom är det just Hand bl. a. talar. Men de kommo enligt honom norrifrån och på en söndag (d. 14 maj), enligt konungen söderifrån och på en lördag; de följdes alla åt enligt den förre, och konungen hade enligt egen uppgift skilt sig från sina reskamrater, innan han gaf sig in i staden. Dessa data stämma sålunda icke. Men Hand omtalar i slutet af sin afbrutna skildring, att konungen på återvägen från sitt besök i Sydtyskland samma år ännu en gång tog vägen åt Berlin och att han den 16 juni verkligen skilde sig både från sin svåger pfalzgrefven Johan Kasimir och nästan hela sitt öfriga sällskap för att begifva sig till staden, och om detta senare besök har Hand naturligt nog ingenting vidare att förtälja. Den 16 juni var emellertid en fredag, och det är sålunda detta andra besök i juni, som konungens anteckningar gälla: ett förut icke kändt förhållande. Hvad Hand har att berätta om det första besöket är följaktligen fullkomligt nytt.

Icke ens detta besöket i maj 1620 var konungens första; redan 1618 har han varit i Berlin, men derom känner man för öfrigt ingenting alls[3]) och äfven följande år 1619 ämnade han

[1]) Gustaf Adolfs Skrifter, s. 91.

[2]) Genom dennes oäkta dotter Virginia.

[3]) Uppgifterna om denna resa ha af senare författare dragits i tvifvel (se Hammarstrand anf. arb. s. 21; Droysen, Gustav Adolph, I, s. 181), men att den

göra ett besök vid det kurfurstliga hofvet (och troddes äfven ha gjort det), men afstod derifrån för den gången möjligen af både ekonomiska och politiska skäl. Han brefväxlade dock fortfarande om saken såväl med andra som med sin svåger pfalzgrefven, som emellertid började efter hand afråda från den brandenburgska förbindelsen[1]). Konungen gaf honom visserligen rätt i hans inkast, men tyckte sig dock genom det allmänna ropet ha blifvit altför invecklad i saken för att nu kunna gå tillbaka: »jag vill ej engagera mig på något annat håll, tills jag efter guds vilja kan föra det till en god ända eller får en *entier* korg». Den kunglige friaren tager för öfrigt saken synbarligen tämligen lugnt, och tyckes beredd på att finna sig i hvilken utgång den än finge. Om sjelfva resan säger han i samma bref af den 25 januari 1620 att han helst gjorde den okänd för att undgå de dryga kostnaderna. I hvilket fall som helst önskade han dock pfalzgrefvens sällskap och tänkte väl äfven med resan förena andra, rent politiska planer. Der är hela uppslaget till expeditionen 1620; motiven till konungens incognito helt ekonomiska. Sedan pfalzgrefven på våren 1620 verkligen ankommit till Sverige såsom sändebud från konungen i Böhmen, blef ändtligen resan beramad, men i all tysthet, och pfalzgrefven lemnade Stockholm den 26 april, efter ett formligt afsked från konungen, utan att omgifningen visste något om dennes afsigter, ehuru det var bekant att han ämnade lemna Stockholm.

Journalens författare, Johan Hand, hade fått tillåtelse att följa pfalzgrefven på hans förmodade resa till Böhmen, tog likaledes afsked af konungen och begaf sig efter till de två örlogsskeppen, som lågo för ankar vid Vaxholm. Den 28 april kommo de till Elfsnabben, alt under det skeppskapitenen väntade på sina instruktioner och konungen sjelf öfver Vermdön begifvit sig å väg. Det är egentligen här Hands berättelse börjar, ur hvilken vi skola meddela ett par utdrag:

»Jag för min del begynte förundra», skrifver han, »hvarföre commissionen icke kom [till kaptenen] och mente att H. Furstl. Nåde hade något synnerligt besked, som vi intet skulle veta, förr än vi komme i sjöen; alla båterna blefvo afviste och hem-

verkligen egt rum framgår af flera ställen i Hands Journal. Han talar t. o. m. om »året til förenne» (d. v. s. 1619), men detta kan bero på ett vårdslöst uttryck.

[1]) Se derom Hammarstrand, anf. arb. s. 23 och konungens bref af den 25 januari 1620.

förlofvade, som vore vid skeppet. — — — Och en stund derefter finge vi se H. K. Maj:ts lilla snäcka, den kände vi igen på flaggen. Då begynte hvar man at fråga, om skrifvaren, [som skulle komma med kommissionen], intet hade kunnat fået annen bået än konungens till oss. Vi fingo sedan se H. K. M:t i en slät grå reseklädning, och då kunde man väl tro hvart det skulle gälla. Den, som då icke blef lustig, fans intet innen bords. Men jag menar, der blefve somlige af K. M:ts medfölje stoerögde, som intet hade preparerat sig till en sådan resa, serdeles en menlös bonde, benämd Nils Eriksson, i Dalahamn hemma, som H. K. M:t tog med sig på båten till att styra. Hvarken han eller någon slapp sedan i land, på det att det icke skulle blifva uppenbart. Så frågade jag honom och bad honom hafva ett godt mod; han skulle intet länge blifve borto. Hvartill han svarade med bedröfvet hjerta och sade han var väl till freds, som han ville säja: det jag skall göra gör jag gerna. Två båtar, som följde H. K. M:t till skeppet, finge orlof, den ene utan husbonde till land, den andre neder sänkt och sänd *ad inferos*. När det var alt så beställdt, begynte H. K. M:t till att commendera och fråga, huru det stod till på skeppet både med ett och annet, om proviant, om krigsmunition, om portarne till stycken[kanonerna] vore väl tilldrefne, om skeppet var väl rent gjordt, om de hade compasser i förråd, om skeppet var väl tätt, om de hade sågebräder till att täppa hål med, om någre blefve oförmodeligen skjutne genom skeppet, om någen var sjuk på skeppet; om de hade bramsegel, om såpe och om kökfett till att smörja masten och rullerna med, rätt som det hade varit en indiansk skeppskaptein: der jag mig mest öfver förundrade att H. K. M:t visste namn på alt det der var, löst och fast, tackel och tyg, stora och små segel. Sedan blef anker löft, vinden var god, men icke stark, hvarföre steg H. K. M:t i espingen, drog omkring skeppet efter sjöfoglar och sköt strax en and. Sedan begynte vinden stärke sig; då kom H. K. M:t öfver bord igen; emot aftonen sent lope vi utur skären.»

Den 5 maj närmade sig skeppen den tyska kusten. Bekymmer, hvar konungen skulle stiga i land för att säkrast undgå all uppmärksamhet. På Rygen hade han vid den förra resan landat, och man önskade derföre undvika ön, men vädret gjorde att det icke kunde ske. Skeppen fingo befallning att sex dagar före midsommar infinna sig utanför Rostock eller Wismar, och

kunde man deraf sluta att resan gälde mera än Berlin. »Det behagade intet synnerligen doktor Botvidius» [hofpredikanten], säger vår berättare, »för han hade ingenting med sig», men det kunde ej hjelpas. Med konungen och pfalzgrefven följde endast Johan Baner, Otto Taube, Lars Kagg, fänrik Sperling[1]) och Johan Hand samt någon betjening. De fingo befallning att kalla konungen Adolf Carlsson och i allo behandla honom som sin like, hvilket ock skedde ifrån början.

Efter åtskilliga äfventyr — såväl här som flerestädes träffades personer, som varit i Sverige och sett konungen — kommo de öfver till Stralsund, samma väg konungen dragit senast, och han fick herberge hos en borgare, »hvilken samt med hans kära hustru bland andra optoger hårdroges tappert den aftonen, förrän de somnade; H. K. M:t vet det väl till att förtälja.»

I stället för att från Stralsund draga närmaste vägen till Berlin, gjordes en lång omväg genom Mecklenburg, förmodligen för att kunna resa så mycket obemärktare, och de hunno så långt vesterut som till Schwerin, der konungen gaf sig tillkänna för hertig Adolf och hade med honom ett långt förtroligt samtal. Härifrån drogo de omsider ned mot Berlin förbi landtliga mecklenburgska och brandenburgska städer.

»Vi kommo till natten till Wusterhusen», så skildrar Hand en brandenburgsk idyll, »liten vacker stad, men mycket orenligt, så der som i alla de andre småstäderna. I staden för en potta med roser står dyngehögerna opp under fönstren. Alle deras boskap hafva de hos sig i husen. Hvar morgon hör man en mäkta vacker musica. Koherden begynner blåsa i hornet, sedan kommer getaherden och fåraherden med små piper, svinaherden med sin piska och smäller för hvar dörr; gåsaherden försummar intet heller sin tid. Derpå svarar oxe, ko, får, get, so och gås, hvar efter sin art. Barn, höns, hund och katta stämma gerna med in: mäkta lustigt för den, som gerna sofver länge. Goda economier håller jag dem före, för de hafva ingen ander handel heller näring, utan med boskap och åkerbruk. Deres hus äre släte noch, af trävärkie tillhopa opsatta; väggenar äre af ler och halm tillhopabakade; halmtak. Elden göra de midt på

---

[1]) Otto Taube: sedermera öfverste. — Fänrik Sperling sannolikt Carl Otto Sperling (f. 1596) sedermera generalmajor, generalguvernör i Halland och friherre († 1655). Någon underrättelse om konungens sällskap utom pfalzgrefven har man naturligtvis ej haft förut.

golfvet röken söker hit och dit på taket och väggerna hål till att komma ut. All den förbemälte boskap hafva de i samma hus hos sig, undantagandes några i de små städerna hafva mer hus; mulabet är *in commune.*»

Den 14 maj ankom man till Berlin, men hade med flit tillryggalagt den sista dagsresan långsamt för att först om aftonen hinna fram och sålunda slippa taga in på slottet. De funno i stället ett enskildt herberge i den del af staden, som af ålder kallades Cöln an der Spree, och pfalzgrefven lät genom geheimerådet Bellin underrätta kurfurstinnan om sin ankomst. Hon ursäktade sig att, då han anländt så oväntadt, hon ej kunde »traktera honom som sig borde» och bad honom taga det släta herberget till godo. Men dagen efter bjöds pfalzgrefven att efter middagen komma upp på slottet och han hade sitt svenska följe med sig. »Slottshopmannen» v. Sliben helsade dem välkomna och förde in dem till gamla kurfurstinnan.

»Hans furstl. nåde», fortsätter Hand, »gick ensamen in i kammaren till henne och vi blefvo alle ute i förmaket, till dess Hans furstl. nåde ville gå bort igen. Då blef oss sagdt, att den uti Hans furstl. nådes comitat, som begärde kyssa Hennes furstl. nådes hand, skulle komma in, hvilken ära man gerna accepterade, för vi viste, att alla tre frökener[1]) voro inne hos henne. Dermed fort in i hennes cabinett; den ene efter den andre presenterade hon handen, frökerna ock så, och när Hans Maj:t kom och kyste hennes hand, som var den fjärde i vår hop, vet jag intet hvad som föll henne i sinnet. Der begynte hon säja »ej, ej» högt ut och ropade till sig Bellin: hvad hon sade honom hörde vi intet. Ej heller fingo vi väl se frökens contenanser, förty cabinettet var förmörkadt med svart kläde, så ock kammaren och förmaket.»[2])

Hemligheten var nu väl till hälften röjd, och hela resan, säger Hand, var ej olik en comedia. Det gälde dock att bättre få se »fröken». Konungen hade lyckats genom hjelp af öfverste Arnim, som redan i ett par år brefväxlat med honom om den brandenburgska förbindelsen, att få köpa hennes porträtt, och följande dagen blefvo de verkligen mottagna uti frökens kammare. Pfalzgrefven förde samtalet med henne, men »hvar frö-

[1]) Maria Eleonora; Catharina, sedan gift med fursten af Siebenbürgen Bethlen Gabor; hvem den tredje är, känna vi ej. Den äldsta dottern var redan gift.

[2]) Till följd af sorgen öfver den gamle kurfursten.

kens tankar voro, vet jag icke, men ögonen voro alltid vända på H. M:t.» De togo derefter afsked och fingo lof att kyssa hennes hand.

Det blef nu en ganska liflig budskickning mellan slottet och svenskarnes herberge; pfalzgrefven hade långa samtal med de furstliga personerna och den 17 maj, »klockan var tre om morgonen», kom omsider ett bud och begärde få tala med Adolf Carlsson[1]), »Hans furstl. nådes uppvaktare». Konungen klädde på sig och gick ut; äfven Arnim slöt sig till sällskapet. Efter goda två timmar, d. v. s. kl. 5 om morgonen, kom konungen igen och hade då varit hos fröken Maria. »Sedan», fortsätter Hand, »var der stort betänkande; jag tror det var frökens råd hon hade gifvit H. M:t, att man skulle sjelf strax tala fru modren till och dermed tillbaka [till Sverige] (för jag märkte väl att H. M:t hade så vidt konverserat med fröken, att han hade bekommit en kyss af Hennes furstl. nådes mun uti hennes kammar).» Man kunde dock icke resa hem genast, alldenstund skeppen icke voro stämde tillbaka förr än till midsommar; och efter flere öfverläggningar beslöts att draga till Frankfurt och Heidelberg. Konungen ville gerna se flere »frökner», ifall det till sist ej hade framgång i Berlin, och oaktadt Arnims invändningar, som fruktade att konungen skulle få se någon, som behagade honom bättre, bröt man verkligen upp. Så berättar Hand; det vill dock synas, som hade konungen redan innan han lemnade Sverige tänkt på möjligheten att besöka några protestantiska furstar äfven uti politiskt intresse. — Så slutade emellertid ett besök, som, ehuru otvifvelaktigt förestafvadt af politiken, dock fick hela karakteren af ett romantiskt äfventyr. Konungen hade varit mycket »perplex», åtminstone i början af vistelsen i Berlin, säger Hand, och önskat sig »mycket hellre vilja vara i en slagtning mot sina fiender än der», men helt säkert roades den 26-årige konungen också af alt det mystiska, hvarmed friarfärden till den sköna Maria Eleonora omgafs.

Äfven om resan ned till Sydtyskland — det var under densamma som konungen någon gång lärer kallat sig »kapten Gars» — har Hand åtskilligt att berätta. Färden gick öfver Erfurt; man besökte der jesuitkollegiet, dominikanerklostret och S. Peders kyrka, dit konungen för en dukat köpte sig inträde under

[1]) Den vanliga uppgiften (så Droysen, a. a. s. 181) är sålunda oriktig att konungen redan här skulle ha kallat sig Gars (*G*ustavus *A*dolphus *R*ex *S*ueciæ).

messan af den förevisande klosterbrodern och fick se alt det påfviska »afguderiet, hvaröfver han mycket förundrade sig.»

De kommo derifrån öfver Hanau till Frankfurt, der man hos en juvelerare gjorde upp köp om ett diamanthalsband för 8,700 riksdaler, och juveleraren lofvade konungen en vacker föräring, om köpet komme till stånd. De närmade sig nu till de pfalziska landen,

Här var emellertid alt i oro. Ligan och unionens furstar voro å ömse sidor i rörelse för att taga sitt parti med anledning af händelserna uti Böhmen och det oväder, som mer och mer drog sig till samman öfver Fredrik den femtes hufvud. Konungen hade sjelf ämnat besöka en tillämnad furstedag i Heilbronn, som dock blef inställd; han såg sig för öfrigt föranlåten att iakttaga försigtighet, ty man visste redan att pfalzgrefven var kommen ifrån Sverige, och ryktet sade att i hans följe bland andra förnäme svenske adelsmän befann sig äfven »en svartklädd med hvitgult hår, som discurrerade mäkta väl». I Heidelberg, dit de kommo den 27 maj[1]), gaf sig konungen derföre tillkänna endast för pfalzgrefvens broder, grefve Hans, hvilken såsom administrator styrde konung Fredriks pfalziska länder, och reste den 29 maj söderut öfver Manheim och Durlach till Breisach, der markgrefven af Baden låg uti läger, och dit de kommo i rätta ögonblicket för att få se en kejserlig härafdelning, vid hvilken äfven ärkehertig Leopold befann sig, under befäl af grefve Torquato, längre fram konungens egen motståndare, och andra, tåga förbi, sedan de unerade furstarne beslutat lemna densamma fri passage. Markgrefven visade konungen hela lägret och hade sedan svenskarne till gäster. Rhengrefven Otto, sedermera äfven i Sveriges historia mycket bekant, var också der och erbjöd konungen sin tjenst, sedan han fått höra hvem det var.

Ifrån Breisach begåfvo de sig den 1 juni åter norrut till Strassburg, sedan Johan Kasimir rest i förväg till sin gemål. konungens halfsyster. Svenskarne följde långsammare efter och i Neucastell (i n. v. Rhenpfalz) träffade konungen sin syster och stannade der öfver pingstdagen. »Hennes furstliga nåde», berättar Hand, »viste intet af vår komst, förrän K. M:t stod hos henne i hennes rum. Det är sant, att jag såg Hennes furstl.

[1]) Om tiden för Johan Kasimirs ankomst till Pfalz har man förut ej haft bestämda uppgifter.

nåde aldrig så glad, som hon blef, när hon fick se K. M:t, men ock aldrig så bedröfvad som hon blef, när K. M:t drog bort, för Hennes furstl. nåde grät bitterligen.»

Den 5 juni begåfvo de sig åter på hemvägen. Konungen talade i Heidelberg om ingenting mindre än att göra en tur till konungen af Böhmen uti Prag, men afstod derifrån, då alla afrådde. Resan togs nu genom Hessen förbi Kassel; konungen färdades stundom blott i sällskap med ett par tyska adelsmän men sammanträffade då och då med sitt svenska följe. Så besökte han Wolfenbüttel, der han hade hoppats träffa hertiginnan af Braunschweig, »en syster ved K. M:ts maistresse», men hon var bortrest. I Braunschweig sammanstötte de med några holländske sändebud, bl. a. riddaren Muys och agenten uti Lübeck Aitzema, men först på morgonen den dag han reste gaf sig konungen tillkänna för dem. Två dagar senare, den 16, var det konungen å nyo skilde sig från sitt sällskap, drog med pfalzgrefven och de två tyska adelsmännen ned åt Berlin och slutligen äfven, utan pfalzgrefvens sällskap, in i staden »för att fly sig gratia hos de churförstelige qvinspersoner». Det är här Hands berättelse afbrytes; hvad som hände i Berlin suppleras till någon del af konungens egna redan omtalade anteckningar. I slutet af juni var han åter i Sverige. Han hade tagit i betraktande en flik af den blifvande stora krigsteatern och på nära håll förnummit mullrandet af det oväder, som nalkades, dock förmodligen utan att ana, huru ödesdigert det inom några år skulle blifva för honom sjelf och hans land. Till några politiska resultat hade icke vistelsen i Sydtyskland ledt. Deremot kunde förbindelsen med Brandenburg, åtminstone efter det andra besöket i juni, betraktas såsom i det närmaste betryggad.

2.

Gabriel Gustafssons berättelse om Ulfsbäcksmötet, det andra af de ofvan anförda bidragen till Gustaf Adolfs historia, meddeladt äfven det af bibliotekarien Styffe, har kanske ännu större historiskt intresse än det vi nyss behandlat, såsom belysande dels en mycket märklig punkt i historien om förhållandet mellan Danmark och Sverige under början af det trettioåriga kriget, dels Gustaf II Adolfs egen karakter. Den händelse den berör

är visserligen förut nogsamt känd och till sin betydelse framhållen. Man har uttalanden af de båda konungarne Kristian IV och Gustaf II Adolf, och dessutom en formlig berättelse utaf ett bland de danska riksråden, som voro närvarande, Christian Thomesen Sehested, och liksom redan samtiden fäste vigt vid tilldragelsen, ha äfven historieskrifvarne upprepade gånger mer och mindre utförligt berört densamma[1]). Men den Oxenstiernska berättelsen öfverträffar i utförlighet och innehållsrikedom den danska och följer så noga händelsernas och samtalets gång vid det ifrågavarande mötet, att man får en liflig föreställning icke blott om hvad som timade, utan äfven om de ord, miner och gester, som ledsagade öfverläggningarna.

Det var mot slutet af Danmarks deltagande i det stora tyska kriget, kort efter öppnandet af fredsunderhandlingarna i Lübeck, som Gustaf Adolf inbjöd sin granne till ett gränsmöte för att göra ännu ett försök till samdrägt och gemensamt uppträdande mot de kejserlige eller åtminstone för Östersjöns fredande. Den halländska gränsen mot Vestergötland och Småland hade sedan gammalt på olika punkter tjenat till mötesplats för svenska och danska gränskommissarier eller underhandlare, och det var till en af dessa, Ulfsbäcks prestgård i Markaryds socken, samma ort der de svenska sändebuden bott en tid på vintern 1612—1613, före freden i Knäröd, som den svenske konungen nu midt i vintern inbjudit den danske. Om sålunda han var den inbjudande, har dock uppenbarligen första tanken på detta möte ej utgått från honom. Det lärer ha varit det svenska hofrådet Chr. Ludv. Rasch, som härvid tjenat såsom mellanhand och i slutet af föregående året af konungen i Danmark utverkat sig ett creditiv till förslagets framställande. Gustaf Adolf fattade det såsom helt och hållet utgånget från dansk sida. Samtal fördes icke blott mellan de bägge konungarne, utan öfverläggningar egde äfven rum mellan de rådsherrar, som följde dem[2]). Konungen framstälde sjelf fyra punkter gående ut på gemensamt uppträdande vid kongressen i Lübeck och förbund mellan rikena, hvarjämte han bad om Kristian IV:s vänskapsfulla råd, huru

[1]) Gustaf Adolfs bref till Rikskansleren: G. A:s Skrifter s. 537 (jf. äfven hans längre ned anförda bref till »marskalken»). — Molbech, Christian IV:s breve I, s. 333. — Sehesteds berättelse i Danske Magazin, Tredie Række, I, s. 127 ff. — Jf. för öfrigt Geijer, Saml. Skrifter, VI, s. 125; Fridericia, Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lübeck til freden i Prag, s. 43.

[2]) Å svenska sidan Gabriel Gustafsson, Jakob De la Gardie och Per Baner.

han lägligast skulle gå till väga med den tyska expeditionen, hvilken han framstälde såsom oundviklig och nära förestående. Den danska konungens fåordiga eller vresiga svar vitnade åtminstone ej hos honom om någon synnerligt allvarlig lust till tillmötesgående: »hvad hafver Ers Kärlighet till att göra i Tyskland?» — men i så mycket högre grad om en mer eller mindre medveten afvoghet hos den för tillfället underlägsne mot en djerfvare och lyckligare medtäflare. På den formliga konferensen mellan de båda rikenas rådsherrar framlades vidlyftigare förslag. Det förvaras ännu tvänne utkast till fördragspunkter, utan tvifvel framstälda vid denna förhandling[1]). Det ena är mera utförligt, innehållande 22 punkter och åsyftande ett formligt anfalls- och försvarsförbund mellan Sverige och Danmark. Det stipulerade att ledningen af kriget öfverlemnas åt konungen af Sverige och innehåller närmare bestämmelser om de ömsesidiga kontingenterna i trupper, fartyg, förråd och ammunition m. m. Konungen i Danmark skulle förklara Polen och Dantzig krig, konungen i Sverige hålla kejsaren och ligan för sina fiender, hvarjämte förbundet skulle gälla för fem år. — Det kortare utkastet afsag endast att den svenske konungen skulle bistå den danske med tolf skepp, i nödfall och om omständigheterna det medgafvo, med hela sin flotta, hvaremot konungen i Danmark skulle lemna bistånd mot polska fribytare samt mot alla dantzigfarare i hans rike: hvarjämte de tillsammans skulle stänga Östersjön för hvarje främmande örlogsflotta. Äfven de vilkor, som i Lübeck skulle framställas, torde varit föremål för öfverläggning. Förslagen blefvo icke antagna, hvarken det ena eller det andra. Konung Kristian hade ju ej velat höra om bistånd af mera än tva till tre skepp, icke för att de behöfdes, utan för att öka sitt anseende; hans råd hade antagligen fått instruktioner i öfverensstämmelse dermed och kunde för öfrigt hänvisa på den redan öppnade fredsunderhandlingen. Man skildes åt efter ett par dagar. Gustaf Adolf visade på samma gång förargelse öfver den danske konungens uppförande och belåtenhet öfver att få behålla friheten att handla på egen hand. Han kunde ej underlåta att uttala sin förundran öfver det sätt, hvarpå hans propositioner blifvit upptagna. »Vi kunna icke fyllest begrunda hvad dermed hafver varit ment, alldenstund han icke en gång

[1]) Se bilagan.

hafver velat svara till våre punkter, som vi hafve föreslå låtit, och icke allenast uti ingen mätto velat inlåta sig med oss till det gemena väsendets bästa, hvarken *consilio* eller *opere*, utan fast mera improberat vårt förehafvande om diversionen åt Tyskland», skrifver konungen förtrytsamt några dagar efter mötet till Diedrich Falkenberg[1]). Att tanken på mötet icke utgått från den svenske konungen, som utan tvifvel förutsåg utgången, ha vi redan antydt. Möjligt är, att det var hofrådets Raschs beställsamhet, som gaf uppslaget, men det var väl icke heller alldeles ogrundadt, hvad Gustaf Adolf i nyss anförda bref till marskalken tillade, att han ej kunde tänka sig någon annan orsak, än att konung Kristian ville »ostentera» med sin vänskap med Sverige för att derigenom tillvinna sig bättre fredsvilkor af de kejserlige[2]). »Det är rådligt att vi taga våra intressen i akt», slutar han brefvet, »det hafver ett sällsamt utseende». Man kan finna det förklarligt, att konung Kristian afböjde hvarje ytterligare tanke på krigets fortsättning[3]). Men det är då svårt att förstå hvartill hela mötet skulle tjena, så vida det icke skulle vara just för att imponera på fienderna. Så var det blott ett gynsamt ögonblick, som blef förfeladt, kanske med afsigt; den framtid, som derigenom bestämdes, skulle för Sverige visserligen leda till ett Brömsebro och ett Roskilde, men också till olyckor af mångfaldigt slag.

Betydelsen af Gabriel Gustafssons berättelse ligger altså egentligen i den belysning den ger åt Gustaf Adolfs handlingssätt, liksom åt hans genialiska synpunkter och hans lifliga, lättrörliga sinne. Ehuru i det hela bekräftande den danska berättelsen, afviker den från densamma något i tidsföljden. Enligt Oxenstierna skedde ankomsten till Ulfsbäck och de första samtalen redan den 22 februari, enligt det danska riksrådet den 23. Det var den 23 som konungen enligt den svenska berättelsen riktade sina vältaliga ord till det närvarande danska rådet, dagen efter enligt den danska. På samma gång de mer och mindre utförligt upptagit alt det vigtiga som föreföll, upptagas i den ena en del

[1]) R. Reg. 1629, 28 febr.: »till marschalken», hvarmed utan tvifvel Falkenberg menas. Jf. det ofta anförda brefvet till Axel Oxenstierna i Gustaf Adolfs skrifter, s. 537.

[2]) I detta fall förfelades icke afsigten. Mötet väckte mycket uppseende. Se Fridericia, a. a. s. 45; Ranke, Engl. Gesch. II, s. 223 (Zweite Gesammtausgabe).

[3]) Fridericia, a. a. s. 44.

mindre vigtiga omständigheter, som saknas i den andra och tvärtom. Den svenska redogörelsen afbrytes slutligen något tidigare än den danska. — I synnerhet för Gustaf Adolfs karakter var hans rådgifvares omsorgsfulla referat af dessa förhandlingar upplysande. Hörom hvad som yttrades redan första dagen! Den svenske konungen sade sig intet tvifla att konung Kristian skulle uppnå fred, om han hårdt stode på saken, och på dennes genmäle: »det vet jag icke», fortfor han: »jo, icke allenast fred eller stillestånd, utan kejsaren skulle väl ock gifva honom igen både Jutland, Holstein och alla de eröfrade länderna». Och då den danska konungen tviflande drog på munnen, fortsatte Gustaf Adolf: »vore vi i kejsarens ställe, skulle vi göra det, och för den orsaken att Ni ej skulle företaga något mot oss och jag under tiden kunde få min flotta färdig och mina saker i det lag, att jag kunde tvinga dem till lydnad, som ännu ej ville kännas vid någon sådan; sedan stode det i min fria vilja att taga igen, hvad som vore gifvet tillbaka och falla både er och mig sjelf (konungen i Sverige) för svår och blifva herre öfver Östersjön, hvilket vore både Er och vår ruin». Månne icke han här träffade kärnan i de kejserliga afsigterna, liksom han ju i sjelfva verket förutsade de slutliga fredsvilkoren? Otroligt nog kunde det visserligen låta för konung Kristian; han kände ännu ej de kejserliges fredsförslag, och de första, som gjordes, gingo ut på ingenting mindre än afträdelse både af Holstein, Schlesvig och Jutland. Redan samma dag erbjöd sig konungen att uppställa en icke obetydlig här och utkastade antydningsvis en fälttågsplan.

Följande dag, den 23, var, åtminstone efter den svenska berättelsen, den afgörande. Äfven nu afhandlades planen för krigets förande i Tyskland, men mot alla Gustaf Adolfs djerfva och snillrika förslag hade Kristian IV endast att sätta tystnad eller svårigheter och omöjligheter: förklarligt nog för öfrigt i den situation, hvari han befann sig, på samma gång bitterheten frambröt mot de furstar, som lofvat hjelpa honom: »de hafva burit sig åt som skarnhalsar och ej heller rådt med sina undersåtar». Gustaf Adolf undrade huru det kom sig att den danska konungen försummat att bemäktiga sig de närmaste städerna som voro belägna i passen, till hvilka han kunnat retirera, ifall det gått illa. Och då det invändes att det ej var så lätt att intaga sådana mäktiga städer, fick han höra, att »det föga uppå sig hade, ty deras befästningar voro efter det gamla maneret, och ville H.

K. M:t väl inbilla sig att, der han komme för en stad, sådan som Lübeck, oansedt det vore en af de mäktigaste, skulle han, om han vore försedd med en real armé, icke ligga många veckor framför den»: »dertill konungen i Danmark intet svarade». Man hör att det var den store omskaparen af krigskonsten som talat. Under förmiddagens lopp utvecklade konungen lifligt sina förslag, som delvis redan antydts gårdagen, och den segervisshet, som följde honom, framlyser nästan i hvarje replik. Kristian IV hade anfört att Wallenstein och Tilly hade så gamla soldater, af hvilka de fleste tjenat 14 till 15 år. »Att han har gamla soldater betyder föga», genmälte Gustaf Adolf, »de hafva icke starkare hud än nyskrifne knektar». Och då Kristian ytterligare höll på sitt inkast, svarade han: om E. K. täckes förbinda sig med oss pro offensione et defensione, tvifla vi intet att gud gifver oss lycka, och framstälde sedan som alternativ att antingen gå uppför Oder eller framtränga från Glückstadt, »och vore det näst gud inte att tvifla på att vi väl skulle blifva mästare af campagnen och hvar det skedde, blefve man väl mästare öfver det mera vore». Konungen erbjöd sig att uppsätta tre fjerdedelar af hären, och skulle, om konungen i Danmark ej »förmådde utstå» den fjerde delen, i stället åtnöja sig med 6 tunnor guld för att aflöna de tyska ryttare, som tjenat honom; då Kristian IV invände att det var omöjligt att skaffa så mycket penningar från hans utarmade land, gaf Gustaf Adolf honom visserligen till någon del rätt deruti, men fortsatte: »dock är att betänka, det Sverige nu i mera än 30 år med ett continuerligt krig hafver varit belastadt och nu väl der tröttnas måtte, drager dock all tunga med tålamod. Det vet ock gud, det jag för min person hafver gjort mitt dertill, ty alt det jag efter mina föräldrar ärft hafver, det hafver jag alt uppå krigsfolket kostat och anlagt, bär ock lod i lifvet, vill ock inte betänkande draga ännu, der guds vilja, tre att herbergera, ja, der det skulle tränga, sjelfva lifvet för mitt fädernesland skull derhän offra; vill ock hoppas att mina ögon aldrig skola se den dag, att jag den jämmer på mitt fädernesland och undersåtare se skall, som månge andre på deras se måste, utan hällre som män dö». — Efter måltiden, »sedan deras majestäter en stund på golfvet stått hade och starkt druckit», följde slutligen ett synnerligt dramatiskt uppträde. Sedan alla försök att förmå konung Kristian att f[illegible] lika resolution» med honom sjelf studsat mot dennes

upprepade vägran, vände sig Gustaf Adolf till hans närvarande råd med en »admonition», som de sjelfva beskrefvo såsom »mycket stingande» (valde pungens). »I gode herrar af Danmarks Råd», började konungen, »jag styrker och råder Eder som en vän och den, som jag vet älskar deras konung och fäderneslaud, och råder Eder för den död, som gud tålde, att I taga edra saker uti god akt och uti tid och betrakter, der I af fienden skall blifva öfvervunne, huru med Eder då lärer procederas. Vi måste först taga gud till hjelp och inte förlita oss på främmande, utan danske och svenske män måste det göra.» Han framhöll alla de faror, som hotade dem, i fall de gåfve efter och slutade: »Tager hellre ett manligt mod till Eder och låter oss göra vårt bästa. Jag hoppas och tviflar inte, att gud varder oss visserligen den nåd förlänandes att vi kejsarens stora tyranni, *qui spe dominium orbis terrarum devoravit*[1]), vele studsa och till andra tankar bringa.» De tilltalade tego, men Kristian IV, som kanske icke utan skäl misstyckte denna appell till hans undersåtar, brusade upp och lät det redan anförda ordet undfalla sig: »hvad hafver E. K. till att göra i Tyskland eller hvarmed hafver kejsaren något emot E. K. brutit»? Då steg Gustaf Adolf ett eller två steg närmare till konungen af Danmark och ansigtet förändrade sig, svarande: »ist das fragenswerth? Och der E. K. vill veta orsakerna så äro de dessa: först har han fördrifvit våra vänner och fränder ifrån både land och folk — — och gjort dem en stor injuri emot all rätt; för det andra hafver han icke belägrat Stralsund, dermed svikligen umgåtts och der till vår skada velat upprätta sig en flotta, de der dock voro våra religionsförvandter och haft *antiqua pacta commerciorum* med oss; till det tredje har han icke sändt våra fiender, de påler, en hop med krigsfolk till hjelp och låtit sina fanor med svarta adleren i fält emot oss flyga och således retarderat och hindrat den *victoriam* som gud gifvit oss; till det fjerde hafver han icke haft sina sändebud till konungen i Pålen och ständerna och dem alldeles afrådt att de sig med oss i ingen traktat inlåta skulle och oss således fred eller stillestånd, den vi eljest väl hade varit försäkrade uppå, hindrat! Och der skall E. K. vara försäkrad uppå, att vare hvem det vill, som oss detta gör, det må nu vara kejsare eller kung, förste eller republik eller

[1]) »Som i hoppet slukat herraväldet öfver hela verden».

hvem tusen knefla det vill, vi skole så taga hvarandra vid öron, att håret[1]) skall ryka dervid». På det häftiga utbrottet följde allmän tystnad och förstämning eller »mulna gester» och samtalet föll på likgiltiga ämnen. Det synes ha hållits dagen efter en ny öfverläggning mellan de båda rikenas råd, utan att dock leda till bättre resultat, och sedan den danske konungen till följd af dåligt väder qvarhållits en dag, följdes han åter till gränsen.

Man har ej anledning att tvifla på att den svenske konungen menat allvarligt, då han framlade sina förslag, och att han, när det gälde, förmådde höja sig öfver de afundsämnen, som söndrade de båda folken och deras ledare, hur vaken än annars hans misstro var mot Danmark, men tyvärr voro omständigheterna så hårda, att hans ord »att danske och svenske män måste det göra» icke tyckas ha funnit genklang på någon sida gränsen, kanske icke ens hade kunnat göra det.

[1]) Berättelsen har ordet »sylstron».

Bilaga.

Det vill synas som hade tre eller fyra särskilda meddelanden från svensk sida egt rum vid mötet. Man har först de fyra punkter, konungen framstälde muntligen enligt sin egen uppgift, och som, skriftligen affattade med anteckning att de den 24 febr. framlades i Ulfsbäck, finnas bland »förhandlingar med Danmark» till år 1629 uti Riksarkivet. De finnas aftryckta hos Molbech, Kong Christian den fierdes egenhændige breve, I, s. 384, med anmärkningar utaf Sehested, författaren till den danska berättelsen om mötet. Man har sedan de hos Molbech, a. a., s. 383, meddelade 17 punkterna, hvilka, af den femte art. att döma, måste vara framstälda, innan freden mellan Danmark och kejsaren kommit till stånd. Äro nu dessa desamma som enligt Gustaf Adolfs bref af den 25 nov. 1629 »redan förliden vinter» meddelades, är det åtminstone möjligt att det skedde uti Ulfsbäck. Man har slutligen här nedan meddelade punkter afseende anfalls- och försvarsförbund med Danmark, enligt anteckning framstälda 1629, men icke antagna, samt, alternativt, förslaget blott till bistånd med flottan. Enligt Sehesteds berättelse hade de svenska riksråden framstält sin önskan, att man kunde förena sig om några *media pacis*, hvarjämte de framlemnade några punkter, som varit bilagda berättelsen. Men sedan detta förslag väl afböjts, anmärkes, att de ytterligare insändt några skriftliga punkter att underställas den danske konungens mening. Äfven Gabriel Gustafsson omtalar i sin berättelse tvänne särskilda konferenser mellan rådsherrarne, den 24 och 25 februari. De 17 punkterna, Molbech meddelat, synas blott vara ett närmare utförande af den första punkten af de fyra konungen framstälde (att man skulle komma öfverens om fredsvilkoren i Lübeck). Öfverensstämmelsen delvis mellan de här aftryckta 22 punkterna och de förslag till en väpnad allians konungen efter hand utvecklade faller i ögonen.

Conditiones. [1])

1. Det Konungen i Danmark och hans Råd och Ständer stelle directionen af kriget och förbundet i Konungens i Sverige skiön.
2. Att de danske contribuera månadtligen etthundrade tusende Riksdaler och gifve fem månaders contribution föruth.
3. Att de fournera skep och skutor till öfverförsel och opvartning, så månge som lägret kräfver.
4. Att de fournera archelihester efter listen.
5. Att de fournera halfparten af krutet, som behöfves efter listen.
6. Att de coniungera medh svenske lägret sextusende till fot och tretusende till häst, väl betalte och anviste till konungens i Sverige lydno.

[1]) Anteckning: Conditiones foederis cum Dano A:o 1629 propositæ sed non acceptæ.

7. Att pappersmyntet må gälla öfver alt Danmark och Norige.
8. Att de danske förse lägret med proviant, hö och rugfoder till ryttare och kneckter respective.
9. Att konungen i Sverige må säkert bruka de danskes hambner både med skep, galleyer och lodior och der om vinteren liggia, efter som lägenheten och nöden kräfver.
10. Att beqväme och varme hus och stallrum till vinterqvarter måge skaffes i Danmark, om de elliest icke äre till att nå.
11. Att begge Rikers flåter correspondera med hvarandra, efter som man dem föreskrifvandes varder och tiden kräfver, medh samfält rådh begge konungers.
12. Att konungen i Danmark och den danske crone förklarer konungen i Polen och dantzigher stadh, så ock alle dem sine fiender, som konungens i Sverige fiender äre.
13. Att han dem och deres godz fiendtlich antaste och continera loter, hvar det i Danmarks och Noriges gräntzer hittes eller af danske Amiraler och uthliggere i siön råkas kan.
14. Att konungen i Danmark och den danske cronan medh keysaren, konungen i Polen och den papistiske liga inge tractater ingå, myckit mindre slute utan konungens i Sverige samptycke.
15. Häremot vill konungen i Sverige föra konungen i Danmark till försvar nio tusen man till fot och tretusende hester, så ock 16 örligskep med 16 compagnier folk besatte, samt galeyer och lodior efter tarfven, commenderede af hans egen person.
16. Vill ock fournera archelipertzellerne efter listen.
17. Vill förklara keyseren och ligan för sine fiender och med dem eller medh konungen i Polen intet traktera eller sluta, utan konungens i Danmark vetskap och samtyckie.
18. Vill ock sine consilia bellica medh konungen i Danmark communicera så vidt tiden och lägenheten det i krig lider.
19. Förbundet moste vara i fem föliande år, der så skäl friden icke dessförinnan vore till att nå medh bägge konungarnes contentement.
20. Om ock någen annen konungh eller respublique ville stiga till detta förbund, så skall halfparten af den tillkommande allierades assistentie tillstellas konungen i Sverige till att öka sitt läger medh och icke räknas på konungens i Danmark quota; andra halfparten motte komma Danmark till godo antingen till detta eller andra hans tarfver.
21. Dock der någondera konungen special assistentie af någon nå kunde, hafver det härmedh intet till att göra.
22. Ther ock Sveriges crono öfver detta medh omkostnadh besväres moste och kriget så tillsäia ville, då är af nöden att konungen och Danmarks crone sådane omkostnadh refusion realiter Sveriges crono god göre och försäkre.

Freden vid Värelä.

Från ryskan

af

E. HILDEBRAND[1]).

De tjugosjette och tjugonionde banden af det ryska historiska sällskapets publikationer, af hvilka såväl Historisk Tidskrift som Historiskt Bibliotek uppmärksammat en och annan, upptagas af en biografi öfver den ryske kansleren furst Alexander Andrejevitj Bezborodko (f. 1747, d. 1799), författad af hr N. Grigorovitj. En afdelning i den senare hälften är egnad åt freden i Värelä och förf. har för sin framställning kunnat utom andra källor äfven begagna baron O. Igelströms efterlemnade papper just rörande detta fredsslut, vid hvilket han, som bekant, var den ryske underhandlaren. Om sjelfva den inre historien om denna fred å rysk sida är han sålunda i tillfälle att meddela upplysningar, som icke äro utan intresse, äfven om de icke i det stora hela ändra vår uppfattning af förloppet, likasom äfven om de förhållanden i Ryssland vid samma tidpunkt, som gjorde freden för kejsarinnan så efterlängtad och välkommen. De af förf. i vidlyftiga noter meddelade uppgifterna eller tilläggen hafva vi, der så lämpat sig, införlifvat i texten, och i allmänhet ur dem upptagit alt, som synts vara af vigt, samt för öfrigt dels uteslutit hvad som haft alt för specielt ryskt intresse dels sjelfve gjort några anmärkningar och tillägg uti noterna. Förf. börjar med en exposé af den politiska ställningen.

* *
*

Att få fred med de fiendtliga makterna började 1790 att framstå för Ryssland såsom en nödvändighet, helst hofven Wien och Berlin väsentligen störde dess intressen i Polen, der

[1]) Så länge de ryska studierna äro så pass litet allmänna som för närvarande, har red. trott sig kunna gagna forskningen genom att någon gång från ryskan meddela något bidrag till svensk historia.

händelserna begynte antaga en för Ryssland oroande riktning. Det var sannolikt vid den tiden som grefve Bezborodko till kejsarinnan öfverlemnade två utlåtanden. I det ena antydde han möjligheten att sluta fred med Sverige och Turkiet under Preussens medling, men förkastade förbundet med Frankrike. I det andra angaf han på hvad väg underhandlingarna borde föras med hofvet i Berlin angående krigets upphörande.

Rysslands politiska förhållanden voro i ett ytterst spändt läge. Bezborodko följde dem med synnerlig uppmärksamhet, så mycket mer som alla europeiska makter voro mycket intresserade deri. Ej underligt då, om kejsarinnans vaksamme sekreterare sökte komma ur det bekymmersamma läget och för den skull nitiskt underrättade grefve Vorontsov[1]) och furst Potemkin om ställningen och isynnerhet om de diplomatiska synpunkterna vid de europeiska hofven.

Synnerligen klart tecknade Bezborodko de europeiska kabinettens dåvarande läge i brefven till grefve S. R. Vorontsov. I det första af dessa, mottaget i London den 1(12) november 1789 skref Bezborodko: verkliga orsaken till afsändandet af denna express var behofvet för vår galerflotta och för den eskader, som nästa år under befäl af kapten Trevenen är bestämd till Botniska viken, utaf fyra kuttrar, lämpliga för rekognoscering och andra lättare uppgifter, sådana man endast i England säges förstå att bygga och äfven der icke utan svårighet. Begagnande sig af detta bud, har kejsarinnan befalt affärda till Er ett annat bref, hvarom jag hyser starkt tvifvelsmål, huruvida det för närvarande kan någonting uträtta, för så vidt man skall döma af den engelska ministerns uppförande här. Han står alldeles i beroende af Goltz[2]), ehuru denne senare uppför sig ganska stilla och anständigt. Jag anser derföre att man för att lugna de mot oss afvoga hofven hufvudsakligen måste underhandla i Berlin. Och sålunda, då jag visste att Alopeus der var en synnerligt välbehaglig person och bekant med Bischofswerder och genom hans bemedling talat mycket med sjelfva konungen, har jag gifvit honom i uppdrag att göra åtskilliga antydningar till den preussiska konungens lugnande. — — — — — — — Så länge alla underhandlingar bestå i ord och löften, skola vi dölja våra förhållanden; men så fort det blifvit tid att tala mera på

[1]) Det ryska sändebudet i London.
[2]) Preussens sändebud i Ryssland.

sak, skola vi icke taga något afgörande steg utan att på förhand ha kommit öfverens med vår nuvarande bundsförvandt, som i slutet af förra året sjelf sagt oss att det är nödvändigt att med all makt lugna konungen i Preussen, och att så länge han och vi ha kriget med Turkarne på händerna, det är omöjligt att ens tänka på att sätta sig emot hofvet i Berlin. Den vigtigaste explikationen mellan oss och kejsaren afser, huru man skall uppträda mot konungen af Preussen, om han beslutar att annektera Danzig med område. Hos oss tänker man att det för närvarande icke är möjligt att motsäga honom, men genom att göra saken till föremål för en underhandling, kunna vi och hofvet i Wien yrka på en motsvarande andel på Polens och Turkiets bekostnad. Vår herskarinna och kejsaren eller rättare sagdt i hans ställe Kaunitz äro böjda för att icke gå in derpå, men icke låta det komma till våld, utan försöka att väpna polackarne sjelfva. Jag ser hvarken medel eller tid, då han ännu är i Polen och sjelf har ett starkare parti än vi. Vårt intresse ligger för närvarande deri att så fort som möjligt få fred, fast något så när hederlig, ty vi ha icke krafter att fortsätta kriget. Till följd af missväxt och stegrade pris och af dålig hushållning vid trupperna ha utgifterna växt, så att innevarande år kostar oss kriget trettio millioner mera och för att vara i stånd att fullfölja nästa fälttåg har man måst skrida till påläggandet af nya skatter. Innevarande års fälttåg mot svenskarne har, oaktadt den seger skärgårdsflottan vunnit, icke medfört någon nytta på grund af grefve Pusjkins ytterliga oduglighet; det är en obeslutsam och overksam man, ledd af hvem som vill, men isynnerhet af den, som förstår att tala, utan att göra något. Det är sant, man har beslutat att förflytta honom och med honom några föga dugliga generaler. Men hvem skall man sätta i stället? Isynnerhet fruktar jag att emot de föreslagna kandidaterna (grefve Saltikov, som icke heller är någon Eugen eller Villars, och baron Möller), föredrages Er dugtige för detta befälhafvare vid Donau furst Jurij Dolgorukov. På flottan finnas många dugliga kaptener, men ingen flaggman. Tjitjagov tror att det är nog att handla efter reglementet från kampanj till kampanj; Kruse skulle varit bättre, men för en afdelning, ej för hela flottan, ty han är för het, tung och föga ferm. Man tillkallar nu, eller rättare sagdt, tager på egen begäran Bougainville, för att tjena under Tjitjagovs befäl; äfven här

tycks det ej vara någon stor aqvisition, Kruse skall kommendera en reserveskader; och jag finner hos honom det lofvärdt, att han håller af Trevenen och andra goda officerare, i stället för att amiralen är färdig att göra sig af med alla främlingar. För nästkommande år rusta vi oss här starkare än det förra; men om det icke blir dugliga befälhafvare, är alt förgäfves, och vi skola icke komma längre än man hunnit nu, d. v. s. att man blir stående i qvarteren».

»Jag skrifver icke till Eder om våra affärer med Turkarne. På grund af truppernas styrka och emedan officerarne äro dugligare folk, har man framgång der; ja, det är ännu hopp att framgångarna, ehuru sent, skola vida utsträckas. Den nuvarande fältmarskalken har i sina händer en fullmakt, som han vid första tillfälle kan begagna sig af, att förskaffa oss fred, hvilket också vore det allrabästa. Österrikarne hafva börjat vakna; men äro redan öfvermodiga af sina framgångar, förstorande affären med storvisiren vid Rymnik till något liknande slagen vid Zenta och Kagul» — — —

I ett annat bref af den 9 december meddelar Bezborodko underrättelser om regeringens planer i afseende på England, på de krigförande makterna och konungen i Preussen. »Ni skall undra», skrifver Bezborodko öfver innehållet i denna sändning. Det franska brefvet är afskrifvet från det egenhändiga conceptet och sjelfva reskriptet är ej bekant hvarken för ministrarne i rådet eller för ministarne i vårt departement. Vicekansleren, grefve Alexander Romanovitj (Vorontsov) och Peter Vasiljevitj (Zavadovskij) känna till från mig enskildt detta ämne; hvarföre det också är nödvändigt att I afsänden edra ministeriella rapporter derom direkte till Hennes Majestäts egna händer[1]).

— — — — — — — — — — — — — —

Jag erkänner emellertid att i tingens närvarande läge framgången deraf är tvifvelaktig och fruktar att den nuvarande anglo-hannoveranska regeringen bringar oss i otid i strid med det Bourbonska hofvet, och för den skull bör Ni vara mycket försigtig och afhålla Er från skriftliga antydningar. Det är äfven nödvändigt att så fort som möjligt få veta bestämdt hvad vi kunna vänta af England, ty det är naturligt att i vår skall allt blifva klart och vi kunna, uti ovisshet, stå der utan

[1]) Det synes vara fråga om förbundet med England. Se nedan!

bundsförvanter och i den bedröfliga nödvändigheten att taga lagar af Preussen. Vi tänka nu att påskynda freden med Turkiet och derigenom göra oss händerna fria mot svenskarne och den preussiske konungen. Men denne senare är besluten för alt och med den närvarande ledningen af affärerna hos oss vet Gud hvad som kommer att ske. Man befaller att påskynda kurirens affärdande och derföre kan jag ej skrifva längre».

I ett bref af den 20 december återkommer Bezborodko på nytt till de politiska kombinationerna i Europa, vidrörande den föregående frågan om det föreslagna afslutandet af en handelstraktat med England: »I mina bref har jag till en del förutsagt Er hvad som nu i verkligheten har realiserats; men jag fruktar att det skett för sent, och att det med den nuvarande, Preussen hängifna ministeren är omöjligt att uträtta något. Det finnes likväl för närvarande medel i Eder hand, om blott de kunna begagnas, och om det lyckas för Er att sluta en handelskonvention, eller till och med göra början till ett alliansfördrag, så har Ni gjort en synnerligt stor tjenst. Vi vänta endast på de första underrättelserna från Eder för att i öfverensstämmelse med innehållet sända Eder fullmakt och förslag till traktat. Emellertid ha redan den preussiske konungens verkliga planer afslöjats. Vi hafva på hemlig väg fått afskrifter af konungens och Hertzbergs brefväxling med Dietz[1]), af hvilken synes att de föreslagit Porten ett försvarsförbund, garanterande dess integritet på andra sidan Donau och beslutande att handla, om vi föra våra vapen öfver på andra sidan nämda flod; efter att då ha börjat fientligheter, fortsätta dessa, till dess Porten lyckats återvinna sina förlorade länder och göra en för sig fördelaktig fred med inbegripande deri af Polen och Sverige. Hertzberg afser för Polen endast återställandet till detsamma af Galizien på grund af hans bekanta plan, hvarom Ni underrättats genom Tripolskij. Denna farliga menniska åsyftar äfven att hjelpa konungen i Sverige med penningar, och måhända äfven med trupper i utbyte mot afträdelsen af det svenska Pommern, och åt Gustaf öfverlemna till ersättning hvad Sverige förlorade genom freden i Åbo. Porten har likväl i början icke gått in på så besynnerliga förslag, men sedan den lidit i det senaste fälttåget svåra nederlag, har den slutligen samtyckt till dessa våldsamma

[1]) Den preussiska ministern i Konstantinopel.

arrangement och till följd deraf pålyst uppbåd af trupper och sultanens afsigt att begifva sig till arméen. Detta uppbåd och sultanens marsch skulle för oss betydt ingenting utan de preussiska planerna, ty furst Potemkin har beslutat sig att gå öfver Donau med hela sin här och — — — — i april eller senast i maj börja operera med flottan, som redan nu är afgjordt bättre än fiendens. Med denna sjömakt bör han begifva sig direkte till sundet, och på samma gång skall en annan eskader taga ombord en afdelning af den kubanska kåren på Taman och kasta sig på de asiatiska stränderna och hamnarna för att göra en diversion och qvarhålla de dervarande trupperna. Om blott våra hemliga fiender gifva oss tid till juli, skola vi måhända lyckas att tvinga turkarne till fred. Men, detta oafsedt, skola vi äfven i vinter bemöda oss om förlikning, och ehuru i skrifvelsen till Er följde vidlyftiga vilkor, äro de likväl reducerade i den instruktion furst Potemkin mottagit. Vårt ultimatum inskränker sig till framflyttandet af våra gränser till floden Dnjestr, deri inbegripet äfven Akjerman på dess andra strand, i händelse af svårighet äfven med afstående från Akjerman. Med kejsaren ha vi gjort upp att sluta hvar och en för sig, men med det aftal, att den, som först slutar med Porten, intager en bevakande hållning mot konungen i Preussen. Af framgångarne beror i en sådan fred hela saken; men Ni vet sjelf om man kan undgå att planera på förhand försigtighetsåtgärder mot konungen af Preussen. Hos oss tror man att han ej skall göra någonting; när tiden kommer, skola de icke veta huru de skola bära sig åt. Trupperna oroa mig icke så mycket som den ytterliga bristen på penningar. Under fredstiden har man ruinerat sig genom slöseri; missväxt och dålig hushållning bland trupperna ha uttömt alla tillgångar, som hemtades från banker och lån. Var öfvertygad att den i skrifvelsen anförda summan af 60 millioner, som utgifvits för kriget, icke är öfverdrifven; nu äro vi i ett sådant läge att för nästa år det fattas tio millioner. Utan pålagor är det svårt att reda sig. Här var generalprokuratorn, som träffats af förlamning, och ville pålägga de mest besynnerliga och för folket betungande skatter. Men vi i rådet ha endast föreslagit tre utvägar: 1) hjelp till kriget, 30 kopek till 30 kopeks-umgälden; 2) ett oundvikligt tillägg af en rubel på hvarje vedro (åm) vin, och 3) inrikes lån. Detta skulle ha räckt till, de preussiska fantasierna förutan, men då

man äfven måste vända sig åt det hållet, så blir det ganska knappt. Bland medlen att hålla polackarne i lugn, hvilka naturligtvis skola agera med de preussiska trupperna, vore det säkraste att uppvigla det polska Ukraine, der folket är missnöjdt och tappert. Er framgång i vår förbindelse med England kan komma oss till lindring och minska våra bekymmer».

»Om det svenska kriget är det ledsamt bara att tala. Hvad har det gagnat till, att detta år utgått 30 linieskepp och en galerflotta om 150 starka och väl utrustade fartyg? En flottilj under befäl af hr Trevenen bestämmes att kryssa emellan Hangö udd och Sveaborg; 15000 man befinna sig på hafvet; dertill kommer landtarméen; men om äfven den nyutnämde befälhafvaren grefve Saltikov[1]), som vi snart vänta, kommer att blifva likadan som grefve Pusjkin, och Tjitjagov jämte Pusjkin och Kosljaninov skall kommendera flottan, kommer ingenting dugligt att uträttas. At alla sjömännen är Kruse den beslutsammaste och tappraste, ehuru till ytterlighet lat och högdragen. Med Trevenen och de andra engelsmännen är han vän; men hvad beträffar Tjitjagov, så afskyr han utländingarne. Vi ha gjort en ganska stor förlust i kapten Vinter, som var mycket skicklig, tapper och trygg. Trevenen har mottagit en guldvärja och är, tyckes det, belåten. Af landgeneralerna der är det ganska få dugliga. Den bäste är Numsen, ur dansk tjenst, med undantag deraf att han genom att göra sin cour hos Bernstorf, blifvit invigd i skälmstycken och intriger. Von Suchtelen — en holländare, skicklig som ingeniör, och Reck, som Ni känner. Alla de andra att börja med för detta Bacchus-Volkov, äro Edra bekanta. Med dylika kommer man icke långt. Ursäkta detta långa prat — och bränn upp mitt bref, såsom jag gör med Edra.» — — — —

»Jag glömde att säga Er i brefvet, att vi äro sinnade att ofelbart sluta fred med svenskarne, dock *in statu quo* och med bevarande af *decorum*, och fördenskull ha vi i likhet med grefve Alexander Romanovitj [Vorontsov][2]) icke velat införa punkten om det olagliga för konungen att börja krig utan riksdagen. Denna punkt är värdelös och utan vigt och derföre vill jag underrätta Er att den utelemnats der på yrkande af min äldste kollega [grefve Osterman]; men jag kan dessutom försäkra, att

[1]) Generaladjutanten grefve Ivan Petrovitj Saltikov.
[2]) President i kommerskollegium och senator.

kejsarinnan ej vill hålla derpå, om det möter någon svårighet. För Guds skull, försök att förbinda oss med England både hvad handeln och politiken beträffar. Stor tack och ära skall Ni ha för en så vigtig tjenst.»[1])

De dåvarande politiska förhållandena förmådde grefve Bezborodko den 11 februari 1790 att till senaten inkomma med ett nytt utlåtande. I detsamma antydde han »de vigtigaste föremålen för vår stora- och galerflottas med den till den förra hörande reserveskaderns äfvensom vår landthärs krigsoperationer under förestående fälttåg mot svenskarne». »Rådet», heter det i dess protokoll, »tog i betraktande lokalen och andra omständigheter, som angingo detta krig och fann anordningarna och rörelsen af krigsoperationerna på grund af denna plan ganska ändamålsenliga».

Med inbrytande af år 1790 började enligt A. R. Vorontsovs intyg kraftiga underhandlingar angående fredens afslutande med Sverige. I sin sjelfbiografi berättar Vorontsov att »i början af år 1790 började hemliga underhandlingar om freden med Sverige. Till deltagande deri släpptes endast N. I. Saltikov[2], grefve Osterman, grefve Bezborodko och jag.» Helbig intygar att denna hemlighet endast var bekant för kejsarinnan, Bezborodko, Subov och Markov[3]). Emellertid ådagalägga handlingar, som angå denna händelse, att i de hemliga underhandlingarna om freden med Sverige tog äfven baron Igelström del, och det, såsom vi få se längre ned, den allra verksammaste. Han bestämdes af kejsarinnan Katarina II till hennes hufvudbefullmäktigade för fredens slutande med Gustaf III. Underrättelsen derom meddelade honom grefve Bezborodko i ett bref af den 6(17) april 1790. »På grund af min uppriktiga tillgifvenhet för Er», skref Bezborodko, »anser jag det som en skyldighet att härmed underrätta Ers Excellens, att på grund af några tecken till benägenhet hos den svenske konungen att taga sitt förnuft till fånga och sluta ett krig, som är ännu besvärligare för honom än för oss, har det spanska sändebudet riddaren Galvez, bestämt sig för att göra honom en direkt antydan, hafvande från

[1]) Archiv knjasa Vorontsova, Moskva 1879, XIII, s. 170 ff. Sbornik, XXVI. s. 418 ff.

[2]) Generaladjutanten sedermera grefven och fursten Nikolaj Ivanovitj Saltikov.

[3]) Archiv knjasa Vorontsova, Moskva 1872, b. V, s. 2. — Helbig, Potemkin. Halle und Leipzig 1804.

sitt hof kraftiga uppmaningar att vinlägga sig om freden. I fall hans råd ha någon verkan, är det Hennes kejserliga majestäts plan att afsluta hela förhandlingen fort och stilla, befullmäktigande Eder och jämte Eder någon annan person att sluta och underskrifva traktaten. Mer behöfver icke Ers Excellens, för att på grund deraf vidtaga lämpliga åtgärder; men för öfrigt är herskarinnan besluten att icke låta krigsoperationerna afbrytas för underhandlingarna och beskickningarna eller låta fienden vinna tid. Om Hennes majestäts bref till Er vet ingen utom vice-kansleren och jag, och för den skull får jag bedja Er att angående fredsverket låta för framtiden en förseglad relation åtfölja brefven till mig under formen af rapporter till regeringen.»

»Det vore mycket bra, om man kunde lyckas så att våra afundsmän och hemliga fiender då först fingo veta om det, när Ni underskrifver freden.»

»Ehuru det säges i brefvet att den spanska kuriren skall gå med det, har jag ansett det lämpligt, till undvikande af misstankar, att skicka till Eder en annan med Hennes majestäts bref.» I ett bref af den 13 samma månad meddelade grefve Besborodko Igelström: »Jag har icke dröjt det minsta att öfverlemna till Hennes majestät Ers Excellens' bref. Låtande gälla de andra skäl, som afhållit Er från angrepp och verkligen grundade sig på en oundgängligt nödvändig försigtighet, har Hennes majestät befalt svara att affärdandet af den bekante spanske kuriren och väntan på svar få ingalunda hejda krigsrörelsernas lopp och fullbordandet af våra företag, ty om man känner konungen af Sverige, måste man anse det sannolikt att han efter ett lidet nederlag skall visa sig ännu mer medgörlig.»

»Ers Excellens kan i brefvexlingen härom sjelf betjena sig af fransyskan eller Ni kan låta chefen för ert kansli skrifva Edra depesjer på ryska. Med ett ord, det lemnas helt och hållet till Ert eget afgörande».

Gustaf III:s benägenhet att »taga sitt förnuft till fånga och sluta kriget» var synbarligen uppriktig; men Preussens intriger i syfte att försvaga Ryssland nådde sitt mål och uppsköto fredens slutande, dock endast på några månader — tack vare uteslutande kejsarinnans klokhet att föra underhandlingarna i hemlighet. Till försvar mot ett anfall af preussiska trupper på Österrikes eller Rysslands gränser bestämdes en tredje här. För-

hållandena härmed utvecklar Bezborodko utförligt i ett bref af den 30 april till grefve S. R. Vorontsov: »Den politiska ställningen är känd af Er i hela dess vidd, och nu beror den mycket af Englands vidare uppförande. Om det upptager vårt och det Vienska hofvets svar för godt, icke yrkar på medling och använder sina goda tjenster hos Porten, att våra billiga fordringar uppfyllas: så tyckes det att hr Hertzberg måste bannlysa alla sina bekymmer, ehuru han icke aflåter att utveckla sina fiendtliga planer; så hafva vi säker underrättelse att i Varsjava under Lucchesinis skydd sker underskrifvandet af konfederationen utaf adeln, som har besittningar i Galizien, till uppror mot konungen af Ungarn. Våra åtgärder till ingripande mot hofvet i Berlin äro tagna och meddelade det i Wien, om hvilka jag här nedan — — — skall underrätta Er» — — — — — — — — — —

»För operationerna mot konungen af Preussen ha vi en armé bestämd, uppgående till 40 till 50 bataljoner fotfolk och till 100 sqvadroner ryttare med tillräckligt antal irreguliera trupper. Det är faststäldt att, så snart polackar eller preussare öppna sina fiendtligheter mot österrikarne eller mot oss, vår här skall inrycka i Polen från Dnjestr, Bug och Dnjepr, ockupera de tre vojevodskapen Kiev, Volynien och Bratslav (Braclaw) samt utsträcka sin linie från gränsen af det Mohilevska guvernementet till Zaslav eller Brodov för att räcka handen åt den österrikiska kåren i Galizien, som på vår uppfordran sjelf bör taga en del af Volynien och andra beqvämt liggande landsdelar för att icke blott betäcka Galizien och de ockuperade orterna, utan äfven deltaga i de ytterligare åtgärderna. Den österrikiska kåren skall enligt deras försäkringar vara i nära förbindelse med den Mähriska armén. I polska Ukrajne göra vi en konfederation af våra religionsförvandter, liknande den, som bildades af hetmanen Chmelnitskij, samt förena dermed så stort antal trupper att vi kunna sysselsätta hela den polska armén. Det kunde tyckas som om framgångarne borde vara goda; men det är en sak, som oroar mig: att trupplinien på hela gränsen från Riga till Mohilev är så ringa att den knappt står för ett polskt anfall, och i händelse af ett kraftigt preussiskt angrepp, veta vi ej hvad vi skola göra. Hela försvarslinien består af 7 fotregementen och 4 karbinierregementen, ett dragon- och två lätta hästregementen, 2,000 kosacker, 1,500 man Orenburgska

trupper, omkring 6,000 kosacker, bildade i Lill-Ryssland. Det vore möjligt att taga hälften af den öfverflödiga kaukasiska armén och man kunde bilda en hjelplig reservkår omkring Riga, men afståndet är stort och mycket kan störa derunder. Men om det vore möjligt att få det svenska kriget från halsen, då kunde vi göra mycket genom att lemna hälften af den dervarande armén och tillbakakalla den andra.»

»Våra operationer mot svenskarne togo i början en mycket dålig vändning, men ha nu förbättrats ganska mycket. Grefve Alexander Rom. [Vorontsov] har med posten underrättat Er om händelserna. Vi ha gjort en ganska god acqvisition i generalmajor Numsen. Befinnande sig hela vintern i Fredrikshamn har han flitigt försökt att få underrättelser om fienderna. Så fort tiden medgaf, började han göra befästningar och tillrustningar till öfvergången öfver Kymmene, beräknande att han antingen skall draga från Savolax de fiender, som der hopat sig, och understödja vår kår från Villmanstrand att operera eller skall han sjelf lyckas att gå öfver floden. Fienden, som förstärkt sig i Savolax har trängt öfver våra gränser och har, genom de våras försummelse, fått intaga en fast post vid Pardakoski. Angreppet på densamma utföll olyckligt för oss och kostade oss prinsen af Bernburg, samt 198 dödade och 305 sårade. Konungen, som öfvergått Kymmene nära Kovala, stod i Valkiala och började ansätta generalmajor Denisovs detachement; denne drog sig tillbaka i ordning till Uttis, mottog der förstärkningar och rustade sig att angripa konungen. Numsen, som fruktade att konungen var starkare än Denisov och att han hade förbindelse med favoriten Armfelt, som förde befälet i Pardakoski, beslöt, i trots af Igelströms klenmodiga order, att öfvergå Kymmene. Han icke blott derigenom besegrade fienden, utan kom äfven konungen att förlora modet och draga sig tillbaka öfver floden, men Denisov hjelpte han att angripa honom och förfölja honom med förlust, samt derefter i hans spår gå öfver sjelfva floden. Båda våra generaler handla endrägtigt, ha förstärkt sig, verkställa särskilda recognosceringar och passa på tillfälle att förstöra de fientliga magasinerna. Numsen står 45 verst från Lovisa. Man bör hoppas att posteringen i Pardakoski skall gifva sig eller draga sig tillbaka. Fienden förlorade ensamt mot den Numsenska afdelningen 17 kanoner och 200 fångar och mot Denisov hela sitt bagage. Galerflottan kan

ännu icke gifva sig ut, ty isarne fortfara ännu. Den revalska eskadern är i sjön, men den kronstadska, ehuru den är färdig, kan icke gå ut så snart till följd af isen».

»Kapten Trevenen har ett särskildt kommando, tre fartyg, två linie- och två roddfregatter, fyra stora schebeker, fyra skonare, två bombarder, två halfpråmar och 20 kanonslupar. Han är bestämd till Hangöudd och på hans eskader befinner sig den tappre general Pahlen med ett fotregimente, två bataljoner jägare och en bataljon marinsoldater. Kapten Kroun har äfven en afdelning på tre fregatter, två kuttrar och 6 skonare med 400 man — till Ålandshaf och Botniska viken. Hvad som skall blifva utaf dessa starka tillrustningar — vet gud».

Medan öfverläggningarna pågingo om sättet att föra kriget med svenskarne under fälttåget 1790, kunde kanondundret från slaget vid Svensksund, som hördes i sjelfva Petersburg, ej undgå att inverka på kejsarinnan. Hennes sekreterare Chrapovitskij vitnar mer än en gång om oron hos Katarina II och hennes förtrogne grefve Bezborodko, med hvilken hon delade de tunga minuterna: »Stor oro, man sof nästan icke om natten. Grefve Bezborodko grät. Han smälter och är icke glad». Emellertid förlorade Katarina icke sin sinnesnärvaro och tröstade Bezborodko, till hvilken hon skref, »att man borde taga exempel af den aflidne konungen af Preussen, som mer än en gång var omringad af talrika fiender.»

Hoppet om ett närmande till England genom ett vänskaps- och handelsförbund gick ej i fullbordan. Det kan man sluta af en depesj från grefve Vorontsov till vice-kanslern och ett bref till grefve Bezborodko. Till den senare skref Vorontsov att »det icke är värdt att räkna på Englands hjelp under närvarande förhållanden. Konungen tillhör helt och hållet hofvet i Berlin. Men det senare skall i sin önskan att utmatta oss och litande dessutom derpå att man hos oss aldrig skall fordra något af Sverige, uppmuntra den svenske konungen till fortsättning af kriget». Denna underrättelse nödgade Ryssland att tänka på förstärkande af sina stridskrafter till lands och sjös mot den svenske konungen, oaktadt hans önskan att sluta det för Sverige betungande kriget. Till följd deraf föredrog grefve Besborodko den 8 juli i Rådet ett af honom författadt utlåtande om de erforderliga anordningarna för den nya attack prinsen

af Nassau föreslog. Rådet fann att sådana anordningar voro mycket nyttiga och nödvändiga[1]).

För att påskynda fredens afslutande med Sverige ålade kejsarinnan i ett hemligt reskript af den 9(20) juli 1790 ställdt till grefve I. P. Saltikov, på samma gång hon skickade förslaget till baron Igelströms svar till generalen baron Armfelt, Igelström i händelse af hans sammanträffande med Armfelt att »rätt fram och klart säga att beträffande gränsernas lemnande i det läge de befunno sig vid freden i Åbo, ha vi sagt våra yttersta vilkor, i hvilken ej den ringaste förändring kan eller får ega rum och att vi för visso ej afstå en fotsbredd jord derifrån». I händelse svenskarne skulle stå på sig och fordra några slags afträdelser, skulle han afbryta hvarje brefväxling och underhandling. Uti förslaget till svarsskrifvelse till baron Armfelt hette det, att upphörandet af den blodsutgjutelse som konungen beklagar, endast berodde på honom; att i Sveriges tillintetgörelse kejsarinnan ej såg någon särskild ära för sig eller fördel för sina undersåtar och att hon utan afseende på konungens orättfärdiga anfall vore beredd att återställa förhållandena uti *statu quo ante bellum*. Dagen efter expedierandet af dessa papper, den 10(21) juli, jämförde kejsarinnan freden mycket lyckligt med ett bröllop: »liksom vid ett bröllop behöfves det båda parternas samtycke».

För att ännu mer påskynda uppnåendet af endrägt meddelade kejsarinnan i en hemlig skrifvelse till grefve Saltikov af den 17(28) juli utan omsvep de bestämda vilkor, på grund af hvilka fredsunderhandlingar kunde inledas; de voro skrifna af Bezborodko och hade följande lydelse: 1) att fred, lugn och god endrägt må upprättas för evärdliga tider både till lands och vatten och att fördenskull alla fiendtligheter böra öfverallt afbrytas; 2) gränserna mellan båda makterna böra förblifva sådana de voro i kraft af Åbofreden ända till brytningen och början af närvarande krig; 3) till följd deraf böra de krigförande makterna draga tillbaka sina trupper, i fall de befinna sig på den andra maktens område inom den derför bestämda tiden; 4) fångar böra utväxlas och hemskickas utan lösen och hvar och en är skyldig att betala endast sina egna skulder till privata personer; 5) artikeln i Åbofördraget om saluten mellan fartyg och

[1]) Detta utlåtande har förf. ej återfunnit, men det omnämnes i »Riksrådets arkiv» I, 799.

båtar inbördes bör troget uppfyllas och 6) ratifikationerna böra utväxlas under loppet af två veckor eller tidigare.

Baron Igelström bemyndigades att meddela dessa vilkor åt baron Armfelt såsom ultimatum, »men med det uttryckliga förbehåll att, om den svenske konungen der tänker yrka på några slags landafträdelser, eller håller på några andra fordringar icke öfverensstämmande med vår värdighet och i synnerhet att få blanda sig i kriget med turkarne: i sådan händelse skall hvarje förbindelse och underhandling afbrytas och vi skola med ledsnad nödgas till bevarande af vår och vårt rikes ära och trygghet under lit till guds försyn vänta afgörandet på allt af vapenlyckan. Detta bör baron Igelström på ett artigt, hofsamt och uppriktigt sätt meddela baron Armfelt, försökande för öfrigt att intressera honom för sakens framgång genom äran af att deltaga deri och genom allt som kan egga hans personlighet dertill.»

Oaktadt baron Igelströms uppriktighet, hofsamhet och bemödande att arrangera saken till kejsarinnans belåtenhet, ville den svenske konungen ej samtycka till freden. Katarina II:s sekreterare Chrapovitskij, intygar att kejsarinnan den 22 juli var »harmsen» deröfver att Gustaf III »ej-ville sluta fred utan afträdelser från Finland», såsom konungen gifvit tillkänna i ett bref till vice-kansleren (Osterman), på samma gång han skickade honom en lista på fångne ryska officerare. Men redan dagen efter, den 23 juli, underrättade baron Igelström kejsarinnan om det möte han haft den 21 juli med Armfelt och försäkrade att »det var hopp om fred». Baron Igelströms meddelande gaf kejsarinnan anledning, den 25 juli, att afsända till honom ytterligare instruktioner för underhandlingen. Hans uppmärksamhet riktades hufvudsakligen på tjugonde artikeln uti fördraget i Åbo, att »om utlemnandet af flyktingar, som hädanefter befinnas å ömse sidor är det ingalunda beqvämt att förnya den» och att »den af den svenska konungen föreslagna medlingen i det turkiska kriget icke heller var antaglig». I slutet af brefvet hade kejsarinnan egenhändigt tillagt: »si malgré tout ce que je fais pour accélerer la paix, le roi de Suède se refusera à y accéder, je prends le ciel à témoin qu'il sera lui seul reponsable du nouveau carnage qui va recommencer». Å sin sida afsände vice-kansleren ett bref till den svenska konungen och sökte ådagalägga att hans förbindelser till sin bundsförvandt Turkiet kunde betraktas såsom upphörda, i anseende dertill att

kejsarinnan var redo att sluta fred med Porten och föreslår turkarne billiga och ytterst hofsamma vilkor.

Vid samma tid beordrades en tjensteman uti utrikes-kollegiet vid namn Kuder baron Igelström till hjelp i den rent diplomatiska delen. Vid affärdandet af Kuder till baron Igelström skref grefve Bezborodko till honom den 26 juli om orsakerna till dröjsmålet i expedierandet af kejsarinnans reskript och de andra papperen: »Med anledning af de förändringar som inträffat på den svenska sidan har vår sändning fördröjts till närvarande stund. Ers Excellens mottager den nu genom hr assessor Kuder, som H. Kejs. M:t har befalt begifva sig till Eder för sakernas arrangerande och brefväxlingen med anledning af den Eder anförtrodda underhandlingen. Hans afsändande har skett i största möjliga hemlighet och under utseende af en vanlig kurir för att dölja saken för alla, isynnerhet för den svenska konungens värda bundsförvanter, Ers Excellens skall i de åt Er öfverlemnade papperen finna alt erforderligt för ett lyckligt slut på det vigtiga värf, som ålagts Er, blott man från svenska sidan nedlåter sig att visa en aldrig så liten uppriktighet. Det återstår mig ännu att tillägga här att beträffande baron Armfelts antydningar om en handelstraktat äfvensom om förbund, Ni på ett skickligt sätt kan svara derpå, att dylika förbindelser lättast arrangeras genom ömsesidiga beskickningar, såsom det äfven till en del är sagdt i akten.»

»En afskrift af traktaten i Åbo skickar jag härjämte. Öfverbringaren häraf anbefaller jag åt Eder såsom en duglig och förståndig person, använd hos oss i de vigtigaste göromål. Fullmakten har jag och vice-kansleren, alldenstund det var nödvändigt att i hemlighet uppsätta och försegla den, anförtrott åt hr Kuder att personligen fullborda och särskildt öfverlemna den åt Ers Excellens.»

För att bevara den hemlighet, hvarmed underhandlingarna skulle föras med Gustaf III, men måhända äfven af andra skäl uttalade grefve Bezborodko, samma dag papperen afsändes, den 26 juli såsom Chrapovitskij meddelar, sina tvifvel om utsigterna till fred i betraktande af att den svenske konungen »fordrar afträdelser och föreslagit sin bemedling i de turkiska affärerna».

Kejsarinnans reskript, grefve Ostermans bref, fullmakten och de andra papperen mottogos med Kuder den $\frac{28 \text{ juli}}{8 \text{ aug.}}$ och samma dag började äfven underhandlingarna. Af Igelströms

anmärkningar se vi att konungen stod fast på sin medling vid fredsslutet mellan Ryssland och Turkiet och på inskjutande i fördraget af den 20 artikeln i Åbofreden om flyktingars utlemnande. Denna omständighet nödgade Igelström att begära instruktioner i en skrifvelse som han afsände till vice-kansleren. Under tiden fortsattes förhandlingar om de öfriga artiklarna i fördraget. Inom kort mottogs äfven det väntade svaret — ett reskript af kejsarinnan af den 25 juli[1]). Deri föreskrefs att Igelström skulle afbryta underhandlingarna i händelse konungen icke samtyckte till det sista ryska projektet. Vid samma tillfälle skref grefve Bezborodko till Igelström: »Beropande mig på innehållet i H. M:t kejsarinnans befallning, som afsändes till E. Excellens, förmodar jag på grund af den svenske konungens öfvermod att Eder underhandling för denna gång skall blifva utan resultat; men, såsom det lätt kan hända, att konungen genom vapenmakt eller andra medel blir bragt till förnuft, så torde E. Excellens behaga behålla hr Kuder qvar under förevändning af hans oumbärlighet för den utländska brefväxlingen, på samma sätt som personer ur vårt departement äro anstälda hos många af det högsta generalitetet.»

»I Reichenbach tycks saken vara slut. Hofvet i Wien har tagit till grund för sin fred med Porten *statum in quo ante bellum* och har till följd deraf lofvat att i freden återställa till Porten nästan alla sina eröfringar utom Chotin, som det behåller, så länge vårt krig med turkarne fortfar, men skall då, när vår fred slutes, återställa äfven denna ort. På sådant sätt har för denna gång frågan aflägsnats om läggandet af en del af Galizien till Polen och om Danzigs och Thorns besittningstagande af konungen af Preussen. Polen har hvarken uppnått denna afträdelse eller deltagande i kriget och yttermera har till dess minister i Konstantinopel Pototski sändts en skarp tillrättavisning, derföre att han bundit sig vid Porten genom löften om förbund. Han har fått befallning att desavouera dessa, emedan Polen har för afsigt att förblifva neutralt och beter sig dåraktigt på sitt vanliga vis».

»Våra vilkor med Porten äro redan bekanta för våra bundsförvandter, och i den delen kan man icke gifva något

---

[1]) Det framgår ej tydligt af förf:s framställning, huruvida härmed afses samma reskript som det ofvan omtalade.

efter.[1]) Döm då hvad det är vår skälm till granne oroar sig för. Det blir fred äfven utan hans deltagande — — — — — England och Preussen föreslå honom fred på grundvalen af tillståndet före kriget. Så fort han icke går in på en särskild uppgörelse skola vi offentliggöra våra vilkor och meddela dem de andra makterna, hvilka säkert icke skola träda på hans sida. Jag tackar för hr Kuders gunstiga mottagande.»

De i rättan tid ankomna brefven från Bezborodko och vicekansleren, hvilka Igelström meddelade Armfelt, gåfvo helt hastigt en annan vändning åt sakerna. Grefve Osterman skref till Igelström om möjligheten af en nära fred med Turkiet, hvilket, synbarligen, också bevekte konungen till eftergift. Nästa dag egde de officiella och enda konferenserna rum på fältet vid Värelä vid stränderna af Kymmeneelf den 3(14) augusti; dervid underskrefvos äfven de slutliga fredsvilkoren, såsom synes ur konferensprotokollet.

Underrättelsen om fredsslutet med Gustaf III mottogs i Petersburg antagligen den 6(17) augusti[2]). Ty denna dag borde framkalla en feberaktig verksamhet hos kejsarinnan Katarina II:s förtrogne sekreterare. Och verkligen har grefve Bezborodko den 6 augusti afskickat 6 bref till baron Igelström. Med det första sände han en svarsskrifvelse från kejsarinnan Katarina till den svenske konungen med begäran att efter utväxlingen af ratifikationerna öfverlemna den till baron Armfelt för fortskaffande till H. M:t, med uppgift »att den lemnats med en annan kurir». Med det andra öfversände han närmare förhållningsorder för den händelse att vid de svenska fullmakterna och ratifikationen användes icke det stora sigillet, utan något mindre handsignet. I det tredje brefvet skref Bezborodko med anledning af en hemlig växel ställd på Armfelt: »Den i Hennes Majestäts hemliga bref till Ers Excellens omnämda växeln på 10,000 dukater är dragen på Amsterdam och herrar Hope et Compani af vår hofbankir, baron Suterland. Vid det kända bruket af densamma kan Ers Excellens säga baron Armfelt att den kan af honom eller Er adresseras till bankiren i Stockholm hr Schön, som sköter våra uppdrag i afseende på fångarnes behof och öfverlemnandet af ministergratifikationer. Men om han

---

[1]) Sammanhanget i originalet är här något otydligt; men meningen tycks vara den angifna.

[2]) I Chrapovitskijs dagbok uppgifves den 5 augusti.

finner det bättre att välja och anvisa Er en annan kanal, genom hvilken han kan mottaga denna summa, bör det ske utan svårighet, och Ni har endast att återställa växeln till mig samt säga mig hvad och huru det är att göra.» Emellertid befans det i den öfversända växeln till följd af baron Suterlands sjukdom ett fel: den var icke endosserad af grefve Bezborodko. Denne bad derföre, den 7 augusti, Igelström att återställa den till honom med ett särskildt bud och i stället taga en ny. I det fjerde brefvet utlät sig Bezborodko på kejsarinnans befallning till Igelström om den belöning, som kunde gifvas honom af den svenske konungen, och fick Igelström deri kejsarinnans tillstånd att mottaga Serafimerorden, i händelse den skulle erbjudas honom af konungen. I det femte brefvet meddelade Bezborodko en lista på personer, som blifvit hedrade med belöningar för sitt deltagande uti fredsverket och skickade derjämte skänker för de svenske tjenstemännen. Derom skref Bezborodko: vid öfverlemnandet till de svenske herrarne af presenterna ber jag Ers Excellens låta borttaga etiketterna, så att de icke få veta prisen på föremålen, och sedan tillställa mig dessa etiketter för att öfverlemnas till kabinettet. I det sjette brefvet slutligen lyckönskade Bezborodko baronen till fredens afslutande och uttalade sina tankar om dess vigt. »Jag lyckönskar Ers Excellens af uppriktigt hjerta till det goda slutet på fredsverket, hvarigenom Ni gjort riket en mycket stor tjenst. Ju mer man skärskådar den nuvarande ställningen, desto mer inser man vigten af denna fred. Hurudana än framgångarne varit å vår sida, fans dock intet skäl att önska mera, och en oläglig medling af andra skulle endast ha blifvit en följd; dessa skulle icke heller ha dröjt efter afslutandet af förhandlingarna i Reichenbach. Det är sant, att freden var för Sverige ännu nödvändigare än för oss, men konungen, sedan han en gång gifvit sig in i leken, skulle med nya bundsförvandter ännu mera ha invecklat saken för en lång tid. Nu består hvad som behöfs deri att under de första minuterna icke försumma något som kan tjena till befästande af freden, vänskapen och godt förstånd. Ers Excellens har gjort en god början genom Edra antydningar att på dem beror att förvärfva kejsarinnans tillgifvenhet. Försök att befästa detta ännu mer genom försäkran att det enda som behöfs är att allt hinner komma till stadga.»

»På grund af den 7 artikeln tänkte vi först att konungen beslutat att båda hofven skulle ömsesidigt skicka till hvarandra ambassadörer och i sådan händelse hade vi förmodat att af honom skulle utnämnas någon hög ämbetsman; från vår sida hade kejsarinnan bestämt Er, om det icke skulle fallit sig för besvärligt för Er. Men som han nu har för afsigt att affärda hit generalmajor Stedingk, så ämna vi, ehuru det ännu icke är afgjordt, å vår sida skicka generalmajoren baron Pahlen, hvars redlighet, hofsamhet och många andra goda egenskaper äro en garanti för att han ej skall göra något annat än ett vederbörligt försök att befästa vänskapen. Ers Excellens bör enskildt tala med Armfelt och liksom af Er sjelf icke underlåta att försäkra att äfven till Stockholm skall skickas en minister som genom sin personlighet svarar deremot och såsom hufvudpunkten i sin instruktion skall få att söka med alla passande medel främja endrägten mellan rikena. Utnämnandet af ministrar skall icke dröja.»

»Ett sammetsstycke sändes, hvarur Ni kan sända konungen så mycket han behöfver.» — — — — — — — — — — —

Med sin vanliga frikostighet öfverlemnade kejsarinnan åt hufvuddeltagarne i Väreläska freden stora belöningar. Igelström och Armfelt mottogo båda Andreasorden och den senare fick dessutom 10,000 dukater[1]). Gustaf III å sin sida öfverlemnade åt Igelström »den vanliga ministergåfvan» samt sitt porträtt. Kejsarinnans frikostighet ådagalägger tydligt hur belåten hon var såväl med freden som med dess verkställare. En annan känsla torde ha inverkat på den svenske konungen. Det är bekant att Igelström vid början af underhandlingarna med Armfelt fått i uppdrag att försäkra honom att med afslutandet af freden i Värelä, så snart konungen ingått i ett förbund, kejsarinnan ej skulle underlåta att åt Gustaf III lemna subsidier för att sätta honom i tillfälle att frigöra sig från de tryckande förbindelser han åtagit sig mot Preussen[2]). För att uppfylla sin åt Armfelt gifna försäkran insände Igelström strax efter freden i Värelä till Utrikeskollegiet förslag till en skrifvelse till Armfelt i afsigt att upplysa vissa frågor som sammanhängde med förnyandet af freden med Sverige. Denna skrifvelse öfverlemnades åt kejsarinnan sjelf och rättades af henne egenhändigt.

[1]) Jf. ofvan. Ehrenström i sina anteckningar uppgifver endast 3,000 dukater.
[2]) Enligt ett egenhändigt bref från Igelström till Potemkin.

I början, der det talas om att ingen orsak funnes att tvifla på uppriktigheten af kejsarinnans känslor, tillade hon att hon »ne demande pas mieux que de resserrer d'avantage les noeuds de l'amitié qui vient d'être rétablie». Deremot strök hon ut orden: »désire faire en tout plaisir au roi. Elle désire se lier». I afseende på frågan om ambassadörér tillkännagaf Igelström, att kejsarinnan fann det nödvändigt att sådana utnämdes; man måste endast öfverenskomma om tiden; bäst vore om utnämningen egde rum den 24 november g. stil. — kejsarinnans namnsdag. För att undanrödja hvarje anledning till tvister och missnöje gifver kejsarinnan sitt samtycke till gränsreglering. Till lösningen af denna fråga förmodades man komma att skrida i och med utnämnandet af ambassadörer. I afseende på subsidierna åt den svenska konungen ströks hela den derpå syftande punkten ut, och i dess ställe skref kejsarinnan till egenhändigt: »Pour ce qui regarde les souhaits du roy de reçevoir quelques secours pecuniers, vous pouvez compter mon cher Baron que l'Impératrice se fera un vrai plaisir de venir au devant des désirs de Sa Majésté, aussi bien dans cette occasion que dans toute autre où Elle Lui pourra prouver son amitié.»[1]) Dessutom talades i skrifvelseförslaget om att kejsarinnan var alldeles ense deri att förbundet mellan Sverige och Ryssland icke blott var fördelaktigt för båda rikena, utan nödvändigt för deras ömsesidiga lugn och att det kunde afslutas af ambassadörerne, så snart desse erhållit nödiga fullmakter. Slutet af brefvet var egnadt åt det svenska sändebudet i Varsjava, som icke upphörde att visa sig fiendtlig mot Ryssland. För att fullständiga denna betraktelse tillades på grund af kejsarinnans egenhändiga anmärkning följande p. s.: »Le ministre suédois Engenstrom à Varsovie continue sous main à mettre en usage des insinuations ennémies; il aura de la peine à changer de ton et de conduite en ayant trop fait contre nous. A la suite de sa conduite on

---

[1]) Den punkt kejsarinnan strök ut hade följande lydelse: »Je vous assure, mon cher baron, foi de gentilhomme, que l'Impératrice n'est pas éloignée d'assister le Roi dans ses affaires particulières. Mais souvenez vous ce que je vous ai dit là dessus, qu'il faut cultiver son amitié et consolider les liens établis et cela suppose des preuves préalables. Avec combien de mauvaise grâce vos cidevant bons amis ne vous ont ils pas assisté, malgré le traité que vous aviez fait avec eux et dont ils ont tiré plus de profit que vous. Ne vous attendez pas de pareilles procédés de notre part. Une fois bon et legitime allié, le secours pécuniaire suivera de près et de bonne grâce».

fait courir le bruit ici que la paix avec son maître sera de courte durée et qu'il recommencera la guerre avec la Russie.»[1])

Grefve Bezborodko afsände skrifvelseförslaget med kejsarinnans egenhändiga anmärkningar till Igelström med tillägget »att kejsarinnan har behagat rätta detta bref den 28 augusti 1790». Sjelf skref han samma dag till Igelström att med undantag af hvad hon rättat resten skulle förblifva såsom han satt upp det. »Quant à la petite note de S. M. I., sa volonté est que Votre Excellence fasse un petit apostille à M. d'Armfeld. Le terme de 24 nov. paraissant bien court à l'Impératrice, S. M. I. croit nécessaire que V. E. dise à M. d'Armfeld qu'il depend de S. M. Suédoise de choisir et fixer tel autre jour qu'il lui plaira pour la nomination des ambassadeurs».

Katarina belönade grefve Bezborodko för hans mödor under kriget mot Sverige, liksom öfriga personer, som deltagit i detsamma. Bezborodko upphöjdes till verkligt geheimeråd.

Emellertid fortfor brefväxlingen med Sverige med anledning af den afslutade freden. Bezborodko hade sjelf den 28 augusti tillskrifvit Armfelt, och denne skref med anledning deraf till Igelström den 4 oktober: »Grefve Bezborodkos bref var vänligt och smickrande, men det ger mig ingen rätt att vända mig i vigtiga saker till honom omedelbart, såsom vi hade önskat. Jag tänker, att han är öfverhopad af göromål och tror att den overksamhet, som plägar följa på starka skakningar, skall svara mot våra synbara medel och verkliga förluster. Efter att derpå hafva bedt om upplysningar 1) om sändebuden, 2) om gränsregleringen, 3) om subsidierna och 4) om möjligheten af ett förbund med Ryssland, och uttalat sin förhoppning att få ett svar af Igelström eller af Bezborodko, slutar Armfelt brefvet med en anmärkning om Nolken, att han önskade att vinna upprättelse i kejsarinnans tankar »och beder mig i bref lägga sig ut för honom».

Frågan om sändebuden blef som bekant inom kort löst. Pahlen ankom såsom envoyé till Stockholm i midten af november 1790 och i Petersburg stannade Stedingk, som förstått att

[1]) Jf. hos Manderström »Om Gustaf III:s yttre politik under de två senaste åren af hans regering» det der tryckta brefvet (s. 26) af 26 oktober. Kejsarinnans egna uttryck voro ursprungligen ännu skarpare: »il (Engeström) conseille à ses anciens amis de ne pas abandonner leur liaison avec le roi de Prusse et de ne pas se jetter sur nos propositions. Le décence ne devrait pas permettre au roi de Suède de laisser ici un ministre qui c'est permis à parler de grandes impertinences et à en imprimer contre la Russie.»

vinna kejsarinnans bifall. I afseende på den andra frågan, om gränsregleringen, beklagade sig Armfelt längre fram, den 20 november för Igelström, att denna sak endast framskred trögt. Hvad den tredje frågan angick, den om subsidierna, blef den betydligt invecklad.

Sveriges finansiella ställning var då långt ifrån lysande, och Gustaf III var i stort behof af penningar. Då han icke fick något tillfredsställande svar och deruti misstänkte intriger af de personer som omgåfvo kejsarinnan, affärdade han en kurir till Stedingk, som skötte beskickningsgöromålen vid ryska hofvet och föreskref honom att omedelbart vända sig till kejsarinnan och inhemta hennes personliga ståndpunkt i denna sak.

Emellertid hade innan denna kurirs ankomst grefve Bezborodko gifvit instruktioner åt Pahlen med afseende på afslutandet af förbundet och subsidiifrågan. Detta gjorde synbarligen den bästa verkan. Icke desto mindre yrkade Stedingk att frågan om subsidierna så fort som möjligt skulle få sin lösning med hänsyn till konungens bekymmersamma belägenhet, isynnerhet som England hade lofvat icke blott att förmå Preussen att afstå från sina anspråk utan äfven lofvat att skaffa den svenske konungen årliga subsidier af 600,000 pund för turkiska krigets förlängning, men också i händelse af krig mellan Ryssland och Preussen, äfven om konungen icke toge någon aktiv del deri, utan inskränkte sig endast till rustningar. Om dessa subsidier voro meningarna vid det ryska hofvet synbarligen delade: Osterman uttalade sig mot deras beviljande, såsom man ser af Igelströms brefkoncept till furst Potemkin. Detta förmådde honom sannolikt äfven att tillskrifva fursten af farhåga att vice-kanslerens mening skulle få öfverhand. I sitt bref försöker Igelström visa att det skulle vara vida förnuftigare att gifva 3—4 millioner i subsidier än att i händelse af afslag utgifva fem gånger mer till följd af de nödvändiga rustningarna till lands och sjös för att icke tala derom att vägen till Östersjön då skulle vara alldeles öppen för fienderna.

Den sista frågan, om Nolken, löstes slutligen af kejsarinnan sjelf.

I förslaget till svar till baron Armfelt, som förelagts kejsarinnan till stadfästelse, hade Igelström bland annat yttrat att ehuru baron Nolken tillbragt sjutton år i Petersburg i egenskap af den svenske konungens sändebud, tillskrifver kejsarinnan

hans inflytande den förändring som egt rum i konungens uppförande. För den skull kan hon icke belöna Nolken: detta skulle varit att godkänna hans handlingssätt, som tjenat som orsak till kriget. Dessutom om en skänk gifvits åt Nolken, hade konungen äfven måst belöna Razumovskij, hvilket konungen sannolikt icke önskade.

Katarina strök ut nästan hela detta stycke och satte i dess ställe följande anmärkning: »Comment ont elles (de sista åren) été terminées! Outre cela en pareille cas la reciprocité est usitée. Le roi serait-il determiné à faire parvenir au comte Rasoumovsky le présent d'usage?»[1]) Grefve Bezborodko befalte vid öfversändandet af kejsarinnans ändringar Igelström att visa brefvet för vice-kansleren för att höra om han hade några ändringar eller tillägg att göra[2]).

Så slutade skriftväxlingen med anledning af fredsslutet med Sverige och Bezborodko kunde med anledning deraf säga med skäl: »Vi ha gjort vårt, må furst Potemkin sluta sitt».

Hur glädjande än fredens afslutande med Sverige var, fördunklades den likväl i högsta grad af Rysslands olyckliga belägenhet såväl i det yttre som det inre. I en särskild rapport, ställd vid denna tid till kejsarinnan från grefve Bezborodko, läser man: att kriget med Porten, som ännu fortfar, och det andra, som nyss slutats med den svenske konungen, försatte

[1]) De ord kejsarinnan strök öfver voro följande: »(qu'elles soyent à jamais effacées des registres de sa mission) ont fait naître le soupçon que ses insinuations sur notre cour n'ont pas toujours eu ce caractère de vérité qu'on devait leur supposer, et l'Impératrice ne peut attribuer qu'à elles le changement qui s'est manifesté dans les sentimens du roi à son egard. Or il est impossible que par un présent qui marque un suffrage tacite, Elle approuve une conduite qui est à juste titre envisagée par le public comme une cause coopérante au funeste évènement de la guerre. D'ailleurs entre nous soit dit, je ne crois pas que le roi le puisse désirer puisque (Vous en conviendrez Vous-même) M. de Nolken recevant un présent de l'Impératrice, le roi sera obligé par bienséance d'en faire un pareil au comte de Rasoumovsky. Laissons tomber cela, mon cher ami. Le baron de Nolken professant en son particulier ce respect senti qui est dû à S. M. I. pourra à l'avenir se frayer des occasions où Elle sera bien aise de lui prouver le cas qu'Elle fait de ses talents et de ses mérites.»

[2]) I ett annat bref från Bezborodko till Igelström antydes den svenska konungens oro: »J'ai l'honneur de vous envoyer deux lettres que j'ai reçu de M. de Pahlen, l'une après l'autre. V. E. verra par le contenu que le prompt dèpart de M. de Stal est indispensable, pour tranquilliser tant soit peu le roi et M. d'Armfeld. Je ne puis pas écrire à ce dernier cette fois-ci, mais V. E. m'obligera infiniment, si Elle voudra bien dire dans un apostille que nous nous empressons de régler vos instructions et qu'en peu de jours on enverra un courrier à M. de Pahlen, avec lequel je me réserve l'honneur d'écrire à M. d'Armfelt — — — J'ai prévenu de tout cela S. M. I. et Elle trouve qu'il faut expédier tout de suite M. de Stal.»

riket i stor afmattning såväl i afseende på folk som på penningar, derom kan ej råda minsta tvifvel. Antalet rekryter, som på fyra år uttagits ur alla folkets klasser, uppgår till 400,000 man. Hvad beträffar penningarne är bristen på dem så stor, att äfven sjelfva pålagorna ej kunna fylla våra behof. Växelkursen har från början af turkiska kriget till denna stund oupphörligt fallit. Utländska lån blifva allt svårare att få. Vid sådant förhållande är det omöjligt att icke erkänna, att det skulle vara farligt och olyckligt att utsätta sig för ett nytt krig, skaffande sig så mäktiga fiender som konungen i Preussen och hans bundsförvandter. Utom vårt inre läge måste vi äfven taga i betraktande vårt yttre. Vi ha för närvarande inga bundsförvandter. Konungen i Preussen har begagnat sig af oordningen i den österrikiska monarkien och den nu regerande kejsarens svaghet och försatt honom i fullkomlig overksamhet, som synbarligen ock efter Vienska hofvets eget tillkännagifvande, ej skall ändra sig äfven vid ett anfall på oss, åtminstone icke under första året. Under tiden kan ingen garantera att, om de preussiska operationerna under detta år utföras med kraft och åtföljas af lyckan, kejsaren icke skulle våga deltaga i kriget. Danmark har i sjelfva verket helt och hållet förts ur vårt system och ingen hjelp kan man vänta af detsamma. Förbundet med Sverige är ännu tvifvelaktigt.»

Bilaga.

Utlåtande af grefve Bezborodko om nödvändigheten att sluta fred med Sverige och Turkiet genom Preussens medling och om omöjligheten af ett förbund med Frankrike år 1790[1]).

Händelserna i Frankrike aflägsna verkligen hvarje möjlighet till någon förening mellan oss och det bourbonska hofvet, hvilken ensamt skulle kunna motväga alliansen mellan England, Preussen och Holland; åtminstone på länge får man ej tänka derpå. Och sålunda måste man, för det närvarande, framför alt söka vinna hofvet i Berlin, begagnande sig af den väg, som genom herr Alopeus öppnats hos konungens gunstling. Afhålla detta hof från att göra oss skada kunna vi ej på annat sätt än genom dess användande för fredens ingående mellan oss och Sverige samt genom ingifvandet af stora förhoppningar om ett ytterligare närmande mellan detsamma och oss. Härpå måste instruktionerna för Alopeus grunda sig. Men då det för fastställande af vår plan till fredsslutet med Sverige behöfves tid och eftertanke, hemställer jag huruvida det icke vore lämpligt för Ers Majestät att befalla: 1) att till Alopeus skicka ett bref från vice kansleren med tillåtelse att, under sken af hans egen begäran, begagna sig af de vatten som befinna sig i närheten af Berlin, och i nödfall äfven af andra; 2) att i hemlighet skrifva till honom med godkännande af hans förbindelse med Bischofswerder och med affattande af denna depesj på sådant sätt att den kunde visas för gunstlingen. Härvid kunde man lofva att inom kort göra konungen af Preussen ett vänskapligt meddelande af de vilkor, på hvilka vi önska återupprätta freden i norden, af hvilka Hans Maj:t på en gång kan se å ena sidan vår obegränsade uppriktighet mot honom och vårt förlitande på hans uppriktighet och goda tjenster, och å andra sidan huru fjärran det är från Eder att önska riket Sveriges undergång. Dessutom skall lätt antydas utsigten till ett vidare närmande, under meddelande att den hjelp som af konungen af Preussen gifves till fredens vinnande med Sverige eller deltagandet deri skall blifva ett efterlängtadt förebud till återupprättandet af den nära vänskap, som så många år rådde mellan oss och hans farbror. A propos kan i depesjen vidröras att beklagligtvis hvad som förelupit i Polen och Danmark ej kan tjena som medel till de båda hofvens närmande och att vi utan tvekan säga att efter den preussiske konungens första uttalanden om den svenske konungens trolöshet och oförsynthet vi hade hoppats på

[1]) Det andra i texten omnämda utlåtandet af grefve Besborodko från 1790 års början är af mindre intresse och torde icke behöfva meddelas.

hans vänskap, och ögonblicket för vårt närmande var ej långt aflägset. Händelserna i Danmark och Polen ha aflägsnat det betydligt, isynnerhet när vi sågo att äfven sedan vi afstått från förbundet med Polen, hvari vi ej hade några afsigter mot hofvet i Berlin, utan endast kriget med Turkiet var föremål derför, vi ej kunde tillbakahålla Preussens mot oss riktade åtgärder; att hr Alopeus snart skall få ytterligare föreskrifter i dessa ämnen. Här kan man yttra sig äfven om våra förbindelser med kejsaren, att de äro alldeles af defensiv art och att freden i Teschen i dem är bevarad i hela sin kraft; att förty ingenting farligt eller ofördelaktigt för hofvet i Berlin kan härflyta derur.

K. Magnus Eriksson och Skåne

AF

HANS HILDEBRAND.

(Forts. fr. sid 210).

4.

Året 1353 kan anses bilda en vändpunkt i K. Magni historia. Hvad det var, som gjorde en omkastning möjlig eller nödig, vare sig försvinnandet af krafter som tidigare hade verkat eller uppkomsten af nya, hvilka voro angelägna att leda utvecklingen in på nya banor, huru omkastningen försiggick, de närmaste förbindelserna, som i samtidens ögon kunde tjena som tecken för tiden, och sjelfva krisen — allt detta är fördoldt för efterverldens ögon. Det är icke allenast de dolda strömningarna under de yttre tilldragelserna som vi icke kunna skönja; till och med det yttre förloppet är för oss okändt. Väl må den, som vill teckna vår medeltids historia, stå handfallen inför denna brist på faktiska uppgifter.

Det finnes endast en tilldragelse, som vi kunna anse beteckna krisen som afslutad — en tilldragelse, som blifvit med några få ord omtalad i några kronologiska anteckningar, utan att man funnit nödigt att i dem ens antyda dess vigt. Det är först de följande årens tilldragelser, som låta oss ana, att vi här hafva för oss en djupt ingripande tilldragelse. Det hat, som den följande tiden egnar Bengt Algotsson — ett hat, som genomträngt till och med senare tidskiftens uppfattning af honom — låter oss förstå, att hans upphöjelse till hertig vid kyndelsmessotid 1353 [1]) betydde synnerligen mycket. Om hertig

---

[1]) Munch antager 1355 hellre än 1353, dock utan att anföra något annat skäl än att den pålitliga danska krönikan för åren 1357—1362 ej omtalar hr Bengts upphöjelse förr än år 1356. I anteckningarne för detta år omtalas dock denna snarast som en förklarande anledning till årets tilldragelser utan att ett ord säges om dess tid. Munchs antagande förfaller inför det faktum att hr Bengt redan år 1354 i en från hansestäderna utgången skrifvelse kallas hertig.

Bengt har redan det följande århundradet icke *velat* säga sanningen — ty man *kunde* då icke hafva varit okunnig om hans börd — och vi kunna icke undra öfver de följande århundradenas oförmåga att frigöra sig från 1300-talets omdöme, ty hvad vi med säkerhet veta om honom är ytterst litet.

Han uppgifves hafva varit en man af låg börd, hvars upphöjelse sålunda innebär något ytterst ovanligt och derför måste hänföras till ytterst ovanliga bevekelsegrunder. Det torde nu få anses vara höjdt öfver allt tvifvel, att Bengt Algotsson hade ungefär lika höga anor som konung Magnus sjelf.[1]) På fädernet härstammade han från en af Folkungarnes förnämligare grenar, på mödernet ledde han sin börd genom östgötalagmannen Svantepolk Knutsson till hertig Knut af Reval och konung Valdemar Seier, genom Svantepolks hustru till Birger Brosa och de Sverkerske konungarne.

Den äldste berättelsen, som nämner hertig Bengts upphöjelse, talar ej heller om hans låga börd. Den i *Scriptores* aftryckta *Libellus de Magno Erici rege*, författad under åren 1365—1371, säger, att konungen upphöjde en riddare och, liksom drottningen, älskande honom mera än deras egna barn, gjorde honom till hertig, öfverlåtande honom så godt som hela riket, alla de förnämligare och starkare slotten. Det synes, som om hertig Bengts upphöjelse varit tilltänkt, innan den egde rum, och att ryktet derom hunnit till fru Birgitta i Rom, ty hon säger (*Uppenbarelser*, bok 8, kap. 19): »blygd och skam vore, om herren skipade sin träl i sin ställe — — Denne konungen företänker att upphöja djefvulens tjensteman och åstundar att lyda honom — —, ty svär jag [Guds moder] att utan han skiljer honom från sig och låter honom förblifva i enfald stadge efter sin slägt, ej gifvande honom våld öfver en skärf af de konungsliga umgälderna, skall jag flänga honom» o. s. v. Bengt var således medlem af en slägt, hvilken fru Birgitta väl kände, då han var son af en hennes kusin. I de historiska anteckningar rörande hennes uppenbarelser, från drottning Margaretas tid, som äfven intagits i *Scriptores*, heter det, att konungen upp-

[1]) Jfr slägttaflan i den illustrerade *Sveriges historia* del 2 s. 24, hvilken slägttafla jag tidigast framlagt och motiverat, nämligen vid ett sammanträde i k. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Denna slägttafla kan å hertig Bengts fäderne föras längre tillbaka, alldenstund hertigens farfarsfar Bengt helt visst är identisk med Östgötalagmannen Bengt Magnusson. Jfr C. Annerstedt i *Nordisk Familjebok*. art. Bengt Magnusson.

höjde Bengt till hertig »emot Gud och hans moder, mot rikets stadgar och rikets rådgifvare.» Mot rikets stadgar kan upphöjelsen icke vara gjord, då det utan fråga, efter gammal sed, stod konungen fritt att gifva hvem han ville hvad värdighet han åstundade, men att det var rikets råd, alla som förut hade myndighet, emot, framgår af fru Birgittas och hennes kommentators ord äfvensom af de följande tilldragelserna.

Då hatet mot hertigen träffade i väsentlig mon konungen, torde vi få anse båda som solidariskt ansvarige för åtminstone de vigtigare regeringshandlingar, som vidtogos under det hertig Bengt innehade makten. Då förbittringen uttalade sig mot hertigen redan när hans upphöjelse var allenast påtänkt, synas vi deraf kunna sluta, att han, ehuru ung, tillträdde makten med ett slags program — det, som konungen och han under den följande tiden sökte förverkliga.

Detta program synes hafva haft en bestämd antiaristokratisk pregel. Enstaka antydningar finnas, att konung Magnus ungefär vid denna tid velat genom återkallande eller minskning af såväl de verldslige stores som kyrkans privilegier bereda sig en lindring i det finansiela betryck, som följt honom under hela hans regering och som särdeles nu, då det stora lånet skulle till den påfliga räntekammaren återbetalas, måste hafva varit synnerligen svårt. Ett indragande af de redan gifna privilegierna, för så vidt detta gäller kyrkan, kan ensamt förklara det rykte konungen och hertigen vunnit som kyrkans fiender, i synnerhet som andra deras gerningar synas hafva gått i samma riktning, såsom när hertig Bengt lade qvarstad å Lunds erkebiskopstols gods under det erkebiskopen befann sig på en resa i utlandet. Deremot synes Åbobiskopen Hemmings fängslande, som omtalas i ofvan nämnda *Libellus* och hvarom vi i öfrigt ega mycket liten kännedom, snarast tillhöra en tidigare period. Messenius förlägger denna tilldragelse till år 1348 och törhända ligger ett skäl härför i de ogillande ord, som biskop Hemming år 1349 uttalar rörande en af konung Magnus vidtagen åtgärd.

Hanseaterna klagade öfver, att hertig Bengt betungade de tyska köpmännen med nya tullar och andra bördor. Lagerbring finner, att »intet annat än otidig snålhet kunde föda sådana upptåg», i hvilka han ser »en ganska naturlig frukt af en gunstlingaregering.» Motiven för hertigens åtgörande i denna sak äro genom urkundernas tystnad undandragna vår granskning

och dom, men syftet kan äfven i detta fall hafva varit att skaffa konungen ökade inkomster.

Om än konung Magnus ingalunda kan anses, såsom man under medeltiden ville, hafva öfverskridit sin myndighet som regent genom att upphöja Bengt Algotsson till hertig, kan dock åtgärden med skäl betecknas som ovanlig. Hertigtitel hade i Sverige förut ej burits annat än af konungahusets medlemmar, under det att den motsvarande latinska titeln *dux* tillkom jarlarne, som vid konungens sida deltogo i regeringen. En annan svensk man hade ungefär vid samma tid fått en förnämlig titel, nämligen hr Erengisle Sunesson, som från och med den 6 Maj 1353 kallar sig Jarl af Orkenöarne; hans jarltitel öfversattes emellertid på latin med *comes*, icke med *dux*. Det närmaste föredömet för Bengts hertigliga värdighet torde vi få söka i Knut Porses hertigdöme. Om hertig Bengt af personlig fåfänga drefs att fika efter en ovanlig utmärkelse veta vi icke. Konungen kan, i följd af den ställning i hvilken en stor del myndige stormän kommit till honom, och i följd af det behof han kände af en hjelpare, å hvilken han visste sig kunna lita, hafva velat gifva denne hjelpare större kraft genom att förläna honom med en värdighet, som ingen annan svensk man egde, genom att på detta sätt ställa honom på en alldeles särskild plats mellan sig och de öfriga undersåtarne.

Bengt Algotsson upphöjdes icke till hertig i allmänhet, utan till hertig öfver Knut Porses förra område Halland samt öfver Österlanden (Finland), hvarjämte han erhöll höfdingeskapet öfver Skåne. Finland låg så långt skildt från de andra områdena, att hertigen icke kunde deråt egna samma personliga uppmärksamhet som åt Halland och, i främsta rummet, Skåne. Att icke hertig Bengt liksom fordom de svenska jarlarne, varit ett slags vikarie för konungen, som handlagt alla möjliga arter af ärenden, framgår deraf att konungens trofaste vän hr Trotte Petersson år 1355 nämnes såsom konungens *justiciarius*, hvilken titel torde få anses beteckna ett embete, motsvarande drotsetens. Hr Nils Turesson hade nemligen upphört med att vara drotset. Som sådan nämnes han den 9 april 1351, den 9 februari 1352 nämnes han främst bland de verldslige stormän, som den dagen omgifva konungen, den 25 mars samma år nämnes han, under liknande förhållanden, som den fjerde i ordningen och återfick han icke drotsetevärdigheten

förrän i sammanhang med junker Eriks uppror och dermed följande tilldragelser. Vid den tid, då hr Nils miste sin befattning som drotsete, ehuru han fortfarande var konungens råd och derjemte lagman, synes hans svåger hr Erengisle hafva befunnit sig i utlandet. Vi torde i dessa förhållanden hafva nyckeln till de följande tilldragelserna: konungen skilde från ett mäktigare ingripande i regeringsärendena hr Nils och kallade i stället till sin hjelpare hr Bengt, ett annat parti kom dermed till makten; och väckte denna skiftning i personliga sympatier och i system de besegrades bittra ovilja.

Hvilken afsigt kan konung Magnus hafva haft, när han nämnde hr Bengt till höfding öfver Skåne? Man har sagt, att konungens afsigt härmed icke varit ärlig, att han allenast velat genom en servil man spela Skåne i konung Valdemars händer. Detta motiv måste dock anses orimligt. Det antagandet ligger vida närmare, att konung Magnus velat betrygga sig i besittningen af det med stora kostnader förvärfvade landet genom att anförtro det åt en pålitlig person. Såsom betecknande i denna riktning må nämnas, att hr Trotte Petersson synes äfven efter hr Bengts upphöjelse till hertig hafva haft ett län i Halland. Rörande hertig Bengts utländska politik hafva vi ingen annan antydan än den, att efter hans upphöjelse gjordes hertigen af Meklenburg år 1354 till vasall under den svenska konungen; hertig Albrekts tvetydiga ställning till konung Valdemar lärer icke hafva varit i Sverige känd eller ock ville man, genom en ytterligare förbindelse med honom, vinna honom helt öfver på den svenska sidan.

Den förut anförda Seländska krönikan berättar om en i fredliga ändamål år 1355 sluten traktat mellan Sverige och Danmark: treugatum est inter regna. Dessvärre sakna vi all upplysning om de bestämmelser som då gjordes.

I Norge tillträdde konung Håkan hösten 1355 regeringen i eget namn. Junker Erik, ehuru äldre, hade, på grund af hvad tidigare blifvit vidgjordt, att tåligt vänta till dess hans fader aflidit; när den förut citerade *libellus* påstår, att konung Magnus, i och med hertig Bengts upphöjelse, »lät sonen, som han förut gjort till konung, kallas och vara hertig», visar detta allenast, att man kort efter de skildrade tilldragelsernas tid kunde så beherskas af politiskt hat, att man glömde de verkliga förhållandena. Eriks ställning karakteriseras fullständigt genom föl-

jande uttryck i ett norskt hyllningsbref åt konung Håkan af den 17 juli 1344: »junker Erik, broder hans, som efter sin faders skipan och allt rikets råds i Sverige samtycke skall der till konung väljas efter sin faders frånfälle». Innan det nämnda årets slut valdes Erik till blifvande konung, men dermed gjordes ingen ändring i hans ställning under fadrens regeringstid.

Uppenbarligen var Erik icke hogad att behålla den tillbakadragna ställning, som tillkom honom. Han blef ett villigt verktyg för de missnöjda stormännens planer. I sitt upprop till det svenska folket, ett upprop som den 18 oktober 1356[1]) utfärdades från Kalmar, således från en trakt der hrr Nils Turesson och Erengisle Sunesson hade ett stort inflytande, kallar han sig Svea och Göta konung samt herre öfver Skåne och klagar, att han och kronan(!) lida stor skada, emedan kronan mist flere hus och land, hvilkas fortfarande besittning hade kunnat tjena till landets försvar och till kristendomens förökelse -- såvida icke det sista uttrycket skall anses fullkomligt meningslöst, måste det afse förhållanden i Finland, hvilka vi ej längre känna — hvadan krig borde förklaras mot Eriks och kronans fiende, Bengt Algotsson — han får icke ens herretiteln, som eljes tillkom en riddare — mot all rikets rätt och sedvänja. Hur obefogad än denna proklamation är, trodde sig junker Erik hafva makt att sätta sina hotelser i verket. Under det hans fader uppehåller sig i mellersta Sverige, begaf han sig först ned till Skåne — han befinner sig i Lund tolf dagar efter utfärdandet af proklamationen — och sedan i spetsen för en här in i hr Bengts hertigdöme, hertig Bengt begaf sig ur landet och det mäktiga Varberg föll i de upproriskes händer. Detta inträffade i slutet af år 1356. Konung Magnus, underrättad om hvad som skett, begaf sig till Lödöse och der öfverenskoms, att dom mellan honom och sonen skulle efter någon tid fällas af hertig Albrekt och grefve Adolf af Holstein — hvilka, såsom strax skall visas, voro junker Eriks anhängare — och under väntetiden skulle stillestånd vara, hvilket likvisst icke fullt respekterades.

[1]) Munchs yttrande att ett försök till fredlig öfverenskommelse mellan konung Magnus och hans son synes hafva blifvit gjord vid midsommartid år 1356 i Lödöse, hvarest konung Magnus och Erengisle jarl då vistades, är fullkomligt gripet ur luften. Ehuru hr Erengisles parti var skjutet åt sidan genom hertig Bengts upphöjelse, träffades dess medlemmar och konungen allt emellanåt.

Den skiljedom, som fäldes i Jönköping den 28 april, är märklig såväl genom sina bestämmelser som genom de antydningar den lemnar angående ställningen i landet. Bestämmelserna voro för konung Magnus hårda: hertig Bengt, dennes broder Knut och en man, som i den åt oss bevarade afskriften af fördraget, kallas Abernus Monamusson och icke gerna kan vara någon annan än den Abernus, som under hertig Bengts storhetstid var höfding på Varbergs hus[1]), förklarades landsförvista, och åt Erik måste fadern afstå Skåne, Blekinge, södra Halland, Småland utom dess vestligaste del Finveden, Östergötland och Finland — alltså en värre och betänkligare styckning af riket än den af Erik öfverklagade, som hade blifvit gjord till förmon för hertig Bengt. Af de öfriga vilkoren behöfva vi här endast nämna ett, nämligen att alla åtkomsthandlingarna till Skåne skulle af konung Magnus öfverlemnas till fyra biskopar och fyra verldsliga rådsherrar, för att af dem förvaras »till våre herrar konungarnes och hela riket Sveriges bästa». Man har i denna föreskrift trott sig finna antydan om en mot konung Magnus riktad misstanke, att han hade för afsigt att bortlemna Skåne, men anledning finnes icke till en sådan tolkning. Då konung Magnus hade måst afstå Skåne åt sonen, hade det kunnat komma i fråga att Skånehandlingarne skulle till honom utlemnas. Så långt gick man emellertid icke, utan man nöjde sig med den utväg, som var ganska naturlig, så vidt Sverige blifvit deladt mellan tvenne konungar, hvilka borde, på grund af blodets band hafva gemensamma intressen, äfven om den yngre af dem tillskansat sig »emot rikets lag och sedvänjor» en rätt, som icke skulle tillkommit honom, förr än fadren hade lagt sina ögon samman, nämligen den att låta de vigtiga handlingarna för bådas räkning förvaras af några ombud.

Arten af skiljedomen gifver, som nyss nämndes, ganska vidtgående antydningar om de denna tid rådande politiska förhållandena. Den omständigheten, att Erik genom ett hastigt öfverfall satt sig i besittning af Varberg, är ingalunda en tillräcklig förklaring för de hårda vilkor, som i Jönköpingstraktaten faststäldes. Dessa vilkor hade icke kunnat föreskrifvas, konung Mag-

[1]) Monamus torde vara en förvrängning af det norska namnet Munan. Rydberg tänker sig möjligheten att med Abernus Monamusson menas en Abjörn Onampsson, som fanns i södra Småland år 1352. Omöjligt är detta visst icke, men det synes mig mindre troligt att det begynnande m skulle genom felläsning blifvit regelbundet fördt från Abernum till Onampsson.

nus hade icke vid det föregående mötet i Lödöse kunnat antaga de två utsedda kompromissarierna, derest han icke hade stått skäligen ensam, och denna ensamhet synes mig knappast kunna förklaras endast genom den förbittring, som hertig Bengts upphöjelse hade framkallat och genom den politik, som konungen under hans maktperiod förde, och genom den betalningsskyldighet, som lånet af de påfliga medlen hade lagt på flere af stormännen. Ensamheten, vållad genom ett spändt förhållande till stormännen, torde gå ännu längre tillbaka och således innebära den nödiga förklaringen af anslutningen till hr Bengt Algotsson. Dess värre finnes föga förhoppning att vi någonsin skola få full klarhet angående dessa ganska vigtiga förhållanden.

Efter fördraget i Jönköping synes förhållandet mellan fadren och sonen hafva åtminstone hvad det yttre beträffar varit godt. Båda och äfven konung Håkan från Norge voro i maj samman i Skåne. Men den närmaste tiden medförde en stor förändring: i oktober samma år uppträdde Erik som befallande i Svealand. som dock hörde till fadrens område och synes han således hafva med berådt mod och på det svåraste sätt brutit den uteslutande till hans fördel ingångna förlikningen. Det finnes åtminstone ingen antydan, att skulden för traktatbrottet legat hos konung Magnus. I november slöts ny förlikning, åter till konung Magni skada; de nya eftergifterna säger han, i den derom uppsatta urkunden, sig hafva gjort af »faderligt medlidande med sonens qval, bekymmer och skuld». Den vigtigaste eftergiften skulle dock icke gälla för mer än två år, hvilket kan anses tala för verkligheten af det uppgifna motivet, men helt visst berodde konung Magni eftergift i viss mon på afsaknaden af nödiga hjelpmedel till upprätthållande af sin ställning.

Snart vände sig emellertid förhållandena. Redan i början af mars 1358 finna vi konung Magnus i Helsingborg. hvarest han dock icke synes hafva ämnat uppehålla sig länge, alldenstund han icke förde med sig sitt större sigill utan allenast sekretet. Antagligen hade han då i sina händer Helsingborgs hus, som han med säkerhet innehade den 10 december 1358, då han i en utfärdad skrifvelse tillkännagifver, att hans son Erik gifvit honom full makt å egna, å biskop Nils i Linköping, hr Erengisle jarls och hr Nils Turessons m. fl. vägnar att fälla dom i tvistigheten mellan sig och dem, att han var villig att afkunna denna dom den 17 mars 1359 samt att han skulle inom 8 dagar

efter det domen afkunnats och Erik fullgjort densammas bestämmelser åt honom återlemna Helsingborg. Det ser således knappast ut. som den blifvande domen skulle hafva kommit att gå ut på upphäfvande af rikets delning, åtminstone var det beräknadt att Erik skulle få ett betydande län.

Vid den tid då upprorspartiet på detta sätt hade åt konung Magnus lemnat uppdraget att fälla dom i egen sak, var denne bannlyst med anledning af dröjsmålen att gälda skulden till påfvestolen. Befallning om bannlysningens förkunnande är daterad den 30 maj 1358, och fortfor konung Magnus att vara bannlyst, intill dess den 18 maj 1360 bannlysningen för en tid suspenderades.

Det finnes i de bevarade urkunderna från denna tid intet spår af den till maj 1359 utlofvade skiljedomen. Erik, hans gemål och späda barn afledo helt oförmodadt den 21 juni, hvarefter konung Magnus återtog styrelsen öfver de landskap, som han åt sonen hade öfverlåtit, och öfver dem, som denne hade tillegnat sig. Herrarnes begäran om sammankallandet af en herredag besvarade han med utfärdandet af Sveriges första riksdagskallelse — ett steg, som står i full konseqvens med de under hertig Bengts tid fattade reduktionsbesluten och som i mina ögon visar, att konung Magnus, hvad man än må säga om hans oförmåga att realisera sina planer, egde statsmannens blick för situationens kraf: de mot konungamakten uppträdande stormännens makt kunde icke brytas annat än genom återlemnande åt allmogen af dennes aldrig upphäfda, allenast åt sidan skjutna politiska rättigheter. Mycket hade emellertid under konung Magni tid utvecklingen gått framåt i Sverige: samme konung, som genom utfärdande af en gemensam lag bidrog att smälta samman de många provinserna till ett rike, hänvisade icke allmogen, då han ville åt denna återgifva de gamla politiska rättigheterna, till deras utöfvande på tingen inom provinserna, utan kallade från alla landskap representanter till en gemensam församling. De första svenska riksmötena tillhöra visserligen 1400-talet, men det må likväl räknas konung Magnus till heder att hafva tänkt det, som den andra generationen efter honom satte i verket.

Dessa äro i korthet hufvuddragen af den inom landet fortgående striden mellan konung Magnus och hans son Erik, hvil-

ken strid dock framkallade de vigtigaste följderna derigenom, att den utländska politiken blandade sig med den inländska å hvart af stridens stadier. Det är historien derom som det ännu återstår för oss att uppmärksamma, ty dermed få vi tillfälle att undersöka, huru det dyrt köpta Skåne åter gick för Sverige förloradt.

Erik Magnussons handlingar svarade ingalunda alltid mot hans ord. Han, som i sin första proklamation så svårt klagade öfver landets söndring genom de förläningar, som blifvit lemnade hertig Bengt, hvilken åtminstone var en svensk man, åstadkom sjelf en ännu mera djupgående söndring genom att höja upprorets fana. För att häfda den ställning, hvilken han utan fog hade tillvällat sig, drog han på sin sida eller, sannolikt rättare, drogo de, som voro upprorets egentlige upphofsmän, på hans sida den ombytliga hertig Albrekt, som år 1350 i hemlighet hade lofvat konung Valdemar att spela Skåne i hans händer och som derefter år 1354 hade till konung Magnus trädt i förhållande af vasall. Den för Sveriges enhet ifrande Erik gaf, så snart han, genom hertig Albrekts hjelp, fått Varberg i sina händer, icke allenast sin bundsförvandt sjelf som lön tolfårig besittningsrätt till Skanör och Falsterbo, vigtiga i synnerhet genom det fiske, som de tyska städerna drefvo i deras närhet, utan lemnade ock åt sina kusiner Henrik och Albrekt (sedermera svensk konung) södra Halland jemte de två intill liggande skånska häraden såsom *ärftligt* hertigdöme — det var vida mera än konung Magnus hade gjort och vida betänkligare, eftersom länsinnehafvarne i detta fall voro utländingar. I förläningsbrefvet uppräknas som sigillvittnen 30 rikets råd, bland dem de två erkebiskoparne och alla biskoparne. Man har från denna omständighet dragit slutsatser rörande mängden och betydelsen af Eriks anhängare; ovisst torde dock vara, huruvida traktatens uppgifna sigillvittnen verkligen varit förklarade anhängare af Erik. Åtminstone var det för honom svårt att få vid urkunden fästa de sigill, som i densamma omtalas. Antagligen på grund af påminnelser från Meklenburg måste Erik i maj 1357 förbinda sig och sitt råd att före den 6 oktober aflemna brefvet vederbörligen beségladt. Öfverlemnandet har ock egt rum, ty urkunden förvaras i Schwerins Arkiv. Af de 30 stormannasigill, som skulle vara vidhängda, saknas i närvarande stund elfva; huruvida de alla någonsin funnits der, är det för mig omöjligt att säga.

När man känner denna gifmildhet mot Meklenburgarne, är det ingalunda möjligt att misskänna betydelsen af den redan anförda omständigheten, att hertig Albrekt blef utsedd till den ene skiljedomaren mellan Erik och hans fader. Till den andra, grefve Adolf af Holstein, utfärdade Erik tolf dagar efter det han blifvit utsedd till skiljedomare, ett skuldebref å 500 mark silfver, af hvilka hälften skulle vara inbetald före årets slut. Ungefär en månad efter skiljedomens fällande förband sig Erik att till samma grefve Adolf för redan visade och för blifvande tjenster erlägga en årlig summa af 200 mark silfver, att utgå ur de tullmedel, som uppburos i Skanör. Att döma efter denna bestämmelse måste den tolfåriga förläningen till hertig Albrekt af Skanör och Falsterbo *med tull* och andra förmoner hafva blifvit återtagen eller modifierad. Kanske bör i sammanhang härmed[1]) ställas konung Magni skuldebref till hertigen af den 1 maj 1357 å 12,000 mark svenska penningar, såvida vi icke få antaga, att den föga grannlaga sinnade hertigen tog arfvode å båda händer, icke blott af Erik, hvilken han obestridligen hjelpte, utan ock af konung Magnus, mot hvilken skiljedomen var riktad. Den betydande summan — ungefär 2,000 mark silfver — som skulle utbetalas till hertigen och hans arfvingar, har ingalunda varit afsedd att utgöra en lösesumma för det beklagliga förläningsbrefvet i Södra Halland, ty underhandlingarna om dess beseglande och öfverlemnande försiggingo senare.

Eriks vänskap till grefve Adolf och hertig Albrekt innebar ett ovänligt förhållande till konung Valdemar. Han hade visserligen i början sökt att närma sig till den mäktige grannen på andra sidan Öresund, redan år 1356 gjorde han ett besök och blef med ståt mottagen, men synes dervid icke hafva förmått inleda något fortfarande vänskapligt förhållande; åtminstone låter han före årets slut gripa en person, som konung Valdemar hade afsändt till konung Magnus. Visserligen kan denna våldsåtgärd hafva sin förklaring snarare deri att budbäraren var å väg till en person, med hvilken Erik befann sig i fejd, än uti bestämd fiendskap till konung Valdemar, men uppenbart är emel-

[1]) I sjelfva skiljedomen förbehålles åt domarne allt det, som fanns på Borgholms slott då hertiginnan Ingeborg, hertig Valdemars enka, der afled, äfvensom allt det, som sedan hennes död uppburits inom länet, med afräkning af allt som åtgått för slottets och landets behof, af testamentariska dispositioner, samt af hvad hennes moder drottning Isabella hade arfsrätt till.

lertid, att Erik icke tilltrodde den danske konungen, ehuru han äktat dennes systerdotter, någon välvilja mot sig.

Under år 1357 hade konung Valdemar mycken oro i sitt land. Här och der var missnöjet mot honom stort, jutarne gjorde uppenbart uppror, hertig Valdemar och de rendsborgska grefvarne förklarade honom krig. Med desse förenade sig genom en traktat, sluten den 6 september, Erik Magnusson: förbundet skulle räcka i tio år och vara riktadt mot konung Valdemar, hr Bengt Algotsson och deras medhållare. Hertig Bengt synes sålunda hafva, när han lemnat Varberg, fått en tillflyktsort någonstädes i Danmark. Den omständigheten att denna traktat slöts i Meklenburg, förråder hertig Albrekts delaktighet i dessa förhandlingar.

Den 9 januari 1358 mottog konung Valdemar Eriks och hertig Albrekts krigsförklaring, hvilken dock icke vållade honom synnerlig olägenhet. Den meklenburgske hertigen var i början upptagen af egna intressen utom Danmark och Erik var uppenbarligen ur stånd att vidtaga några kraftiga mått och steg. Han vistades under början af året i Skåne, hvarest han den 5 februari lät fängsla Lunds erkebiskop. Den vigtigaste följden af krigsförklaringen var utan tvifvel det afgjorda närmandet mellan konungarne Magnus och Valdemar. När detta skedde, finnes icke uppgifvet, deröfver liksom öfver så många andra detaljer sväfva vi i djupaste okunnighet. Såsom redan blifvit omtaladt, var konung Magnus i början af mars i Helsingborg, hvilket man har uppfattat som ett bevis för att han redan den tiden hade Skånes vigtigaste fäste i sina händer. Dervid må dock som ganska eget anmärkas, att Eriks anhängare hr Nils Turesson några dagar senare uppehöll sig i Helsingborg. Under hela sommaren håller sig Erik undan från Skåne, hvarest han icke finner för godt infinna sig ens i augusti, då hans bundsförvandt hertig Albrekt der landstigit med trupper, afsedda för ett anfall på Seland. Af anfallet blef visserligen intet, ty stillestånd blef slutet på initiativ af hertig Albrekt och senare på året fortsattes underhandlingarna mellan konung Valdemar och honom, som således synes hafva svalnat i sin ifver för Erik. Denne hade ytterligare erfarenhet att hans främmande bundsförvanter voro besvärliga. Det synes, som om de holsteinske grefvarne borde hafva varit belåtna att hafva Erik å sin sida, då denna omständighet, äfven om Erik icke var mycket stark, likväl borde vara för konung Valdemar obehaglig, men i stället

blir det Erik, som uppträder som hjelpbehöfvande, är det han, som den 9 oktober — då var han ändtligen nere i Skåne — måste med 1,800 mark silfver köpa sig deras hjelp mot sina fiender. Ja, icke nog dermed, samma dag förklarar han sig och sina arfvingar vara skyldige att betala dem till och med 3,000 mark silfver, »hvilka de, anfallande oss med varningar å vår faders vägnar afpressat oss» (quas de nobis inuadendo nos monicionibus ex parte patris nostri extorserunt). Dessa ord synas mig svåra att begripa. Hur kunde Eriks bundsförvanter och dermed hans faders ovänner å dennas vägnar af barnen utpressa penningar? Förhållandena te sig så invecklade, att frånvaron af närmare upplysningar kännes dubbelt tung. Två månader derefter var det, som Erik med sina inhemska anhängare fick gifva sig åt fadren så godt som på nåd och onåd, i det han lemnade honom uppdrag att bestämma vilkoren för en förlikning med fadren och dennes vänner, bland hvilka uppräknas drottning Blanka, konung Håkan och »vår käre broder konung Valdemar.»

Under den tid, som förgick mellan den 10 december, då detta bestämdes, och den 17 mars, då konung Magni utslag skulle gifvas, rådde mellan denne och den danske konungen det bästa förhållande. Konung Valdemar inbjöd honom och hans gemål att fira julen i Köpenhamn. De kommo dock icke öfver till Danmark förr än efter ingången af år 1359 och ingingo då aftal, som voro af den största vigt för den kommande tidens tilldragelser. Mellan konung Valdemars späda dotter Margareta och den adertonårige konung Håkan ingicks förlofning. Konung Magnus, som dock i den föregående december månad var mäktigare än sonen Erik, fick af konung Valdemar löfte om krigshjelp och säges, för att gälda denna, hafva lofvat att åt Valdemar upplåta »staden Helsinge». Den krönika, som meddelar denna upplysning begagnar i det följande för det samma uttrycket »landet och fästet». Uppgiften är således besynnerligt nog ganska obestämd, ej heller är det godt att förstå, huru konung Magnus för att få Skåne skulle lofva att till en annan afstå landets vigtigaste punkt — det vill i det närmaste säga återlemna det för hans räkning eröfrade landet. Under sådana förhållanden är det nödigt att antaga, att den afslutade traktaten innehållit vida mera än helt naket ett löfte om upplåtande af Helsingborg. Att icke konung Valdemar för intet skulle underkasta sig de besvär och kostnader, som måste vara för-

enade med ett krigståg företaget till en annans förmon är sjelfklart, men det bör vara lika klart, att icke den andra kunnat lofva att betala eröfringen af landet med landet sjelft — ty äfven om ordet »land» i krönikan kan beteckna större eller mindre område, hade dock för visso ett afstående af Helsingborg varit i hufvudsak detsamma som ett afstående af Skåne. Af sådan anledning måste vi antaga, att konung Magnus, derest tal verkligen var om öfverlåtande af det vigtiga Helsingborg, åtminstone stält dess afstående i sammanhang med vilkor, som gjorde ett slutligt upplåtande till Danmark visserligen möjligt, men på samma gång föga troligt: konung Magnus kan hafva förbundit sig att för den lemnade hjelpen inom en viss tid till konung Valdemar utbetala en summa penningar samt att, derest detta löfte icke punktligt infriades, tills vidare, som säkerhet, åt den danske konungen upplåta Helsingborg[1]). Det är dock temligen lönlös möda att inlåta sig på spekulationer i detta ämne, då vi sakna medel att kontrollera gissningarna.

Konung Valdemar uppträdde i Skåne med en här. Med denna synes konung Magni trupper hafva förenats: ordet »synes» gäller uteslutande föreningen, ty trots allt hvad man talat om konung Magni overksamhet under detta konung Valdemars fälttåg, framgår otvetydigt af den samtida berättelsen om fäjden, att äfven den svenska konungen hade trupper ute[2]). Härnaden fortgick genom Skåne och Lister, i hvilket senare landskap Sölvesborg intogs, och den danske konungen »tvang en stor del af landet att tjena konung Magnus». Af brist på proviant afbröt emellertid konung Valdemar fälttåget och vände åter, medförande som fångar två af konung Magni män (jfr anm. 2 här nedan); som motiv härför, uppgifver krönikan allenast konungens begär att icke komma hem *vanus*, hvilket vi väl få öfversätta: med oförrättadt ärende eller med tomma händer. Då konung Magnus, heter det vidare i krönikan, förnummit denna sin bundsförvants våldsgerning och icke var villig att se densamma upprepad, upplät han åt konung Valdemar hvarken slott eller land — han ansåg sannolikt den danske konungen hafva

[1]) Till förmon för detta antagande synas mig följande ord i konung Valdemars traktat med hertig Albrekt af den 10 augusti 1360 tala: — — scal herthoge Alberd — — — vns koninghe Waldemer vnd Cristofer, vnsem sone, weder helpen van deme suluen koninghe van Sweden vnd van dem koninghrike Sweden *vmb de scult, daer wi se vmb sculdighen also dat vns daer ane neghe.*

[2]) Der talas om två personer såsom per regem Magnum conducti samt om andra, qui sub eius conductu militabant.

brutit sin förbindelse, hvarigenom han, konung Magnus, likaledes blifvit fri från sin. Reinhardt berättar (s. 253) på ett helt annat sätt: Magnus hade mindre lust att uppfylla sitt löfte om Helsigborg och detta har väl varit orsaken att Valdemar, när han vände åter till Seland, medförde två af Magni länsmän som fångar eller gislar.» Att på sådant sätt kasta om ordningen i den gamla danska berättelsen saknar allt berättigande.

Det var tidigt på året, som konung Valdemar uppträdde i Skåne; Erik, underrättad om det befarade eller började anfallet, är redan sedan början af mars månad sysselsatt med uppbådandet af den svenska hären, i början af april befinner han sig med sin här, den s. k. klubbehären, i Skåne. Hvilka krigsrörelser han der företog, är icke kändt. Danskarne hade redan lemnat landet och om motstånd från konung Magnus sida nämnes intet. Slutet af allt blef en förlikning mellan fadren och sonen, genom hvilken, efter hvad den ofta anförda krönikan berättar, »Valdemars åtgärder (*acta*) gjordes om intet». Uttrycket är beklagligtvis väl mycket sväfvande, i synnerhet då vi intet närmare känna rörande vilkoren i den nya öfverenskommelsen. Det aftal med konung Valdemar, som gjorde ett afstående af Helsingborg möjligt, annullerades förmodligen genom det nya fördraget, för så vidt en tidigare öfverenskommelse kan häfvas utan medverkan eller hörande af den andra parten, men man synes hafva ansett konung Valdemar genom sin godtyckliga våldsamhet hafva gifvit anledning till öfverenskommelsens upphörande. Rydberg anser det vara fullt säkert, att äfven konung Håkans förlofning med Margareta bröts, men Reinhardt synes mig med full rätt framhålla, att förlofningen, såsom fullbordad och derigenom ställd under kyrkans helgd, icke kunnat så på ett formenligt sätt lösas.

Den 21 juni afled konung Erik; den fromma samtiden såg i hans plötsliga bortgång ett straff för de våldsamheter han under kriget gjort sig skyldig till. Antagligen var han ett af de många offren för den pest, som rasade i Sverige åren 1359 och 1360.

Ställningen blef nu en helt annan. Hvar konung Magnus befann sig när sonen dog, är icke kändt. Han synes hela sommaren hafva uppehållit sig i Skåne och Halland och, att döma efter ordalagen i brefvet af den 29 augusti, icke hafva varit i närheten — han behöfde nämligen underrättas om sonens död. I en utfärdad proklamation förklarade han sig återtaga regerin-

gen öfver de landskap, som han tidigare med rådets samtycke hade öfverlemnat åt sonen såväl som dem, hvilka denne hade tillegnat sig. Rådet begärde, att en herredag skulle sammankallas i mellersta Sverige; framställning derom gjordes af två Eriks vänner, biskop Nils i Linköping och Erengisle jarl samt af konung Magni vän hr Trotte Petersson. Konungen förklarade sig icke ämna bryta hvad han tidigare hade lofvat rörande förhållandet till hertig Bengt samt att han icke ansåg sig nog fri och säker i mellersta Sverige, hvadan han i stället utlyste en riksdag att öppnas i Kalmar den 13 oktober. Försoning mellan honom och de store ingicks dock först den 18 november, vid ett möte i Söderköping: allt skulle vara glömdt, hertig Bengt fortfarande landsförvist, men man hade intet emot att konungen, »af nåd eller för sin heders skuld» ville i ett annat land — Norge måste här menas — gifva honom ersättning för hvad han i Sverige mist; ersättning skulle kunna fordras och gifvas för den skada, man under de föregående oroligheterna lidit. Om hertig Bengt innehåller denna öfverenskommelse ett hedrande vittnesbörd: konung Magni heder kunde svårligen göra det för honom nödigt att löna annat än verkliga förtjenster. *Libellus de Magno Erici rege* uppgifver, att Eriks anhängare, när de underkastade sig, fordrat som vilkor, att konung Magnus aldrig skulle bortgifva några land åt den danske konungen. En sådan fordran å deras sida är fullt naturligt, under förutsättning att någon benägenhet funnits hos konungen att afstå de dyrt förvärfvade provinserna. Men äfven om han inskränkt sig till att lofva konung Valdemar att i nödfall, d. v. s. om ej andra förpligtelser infriades, åt honom upplåta Helsingborg, var detta så pass oförsigtigt, att man med skäl kunde för framtiden uttala en varning mot alla liknande åtgärder.

Efter konung Valdemars fälttåg i Skåne var brytningen mellan honom och konung Magnus fullständig. Hertig Albrekt af Meklenburg, som mist sin bundsförvant Erik, vände sig till den af honom så djupt kränkte svågern och slöt med honom den 17 augusti en traktat, genom hvilken konung Magnus förband sig att mot konung Valdemar, så länge det började kriget varade, hjelpa hertigen med all makt så till lands som till vatten, att icke sluta någon separatfred, att icke ingå med konung Valdemar någon öfverenskommelse utan hertigens medvaro och råd, att [illegible] i Danmark toge land, fästen och fångar, skulle de

delas och slutligen att om hertigen angreps inom eget land skulle konung Magnus inom en månad efter det han fått bud, komma till undsättning, så vida vinden sådant medgaf. Konung Magni förbindelse är bevarad i Schwerins arkiv; det hade varit af intresse att känna innehållet af hertigens förbindelse. Månne han erbjöd tillräckligt vederlag för så stora eftergifter från konungens sida? Meklenburg och Holsteinarne hade något tidigare åter börjat kriget mot konung Valdemar. Något tillfälle att på grund af denna traktat uppträda till hertig Albrekts förmon synes konung Magnus knappast haft, ty sedan Holsteinarne i juli hade satt sig i besittning af det mycket eftersträfvade Femern, inskränkte sig kriget till plundringar af danska kuster.

Hertig Albrekt synes ganska snart hafva funnit det med sin fördel öfverensstämmande att upphöra med fiendskapen mot konung Valdemar. I februari underhandlades på alvar mellan denne och Holsteinarne och fred blef slutad på våren. Att hertig Albrekts ställning var i Sverige misstänkt, synes deraf att han i april behöfde lejdebref för att komma till konung Magnus. I slutet af juni (den 28) är konung Magnus jämte sonen konung Håkan i Helsingborg och fäste der, genom löfte om årlig lön samt om anskaffande af betalning för sonen Eriks skulder, vid sig grefve Adolf af Holstein. Hertiginnan Ingeborg var denna dag i Lund, hennes närvaro der antyder, att Skåne ännu vid den tiden icke var hemsökt af krig[1]). I februari hade det varit tal om att lemna tvistefrågorna mellan konungarne Valdemar och Magnus åt skiljedomare, men man stannade vid afsigten.

Det dröjde emellertid icke länge innan fiendligheterna började. Konung Valdemar var den 4 juli i Malmö, ett factum, som antyder egendomliga förhållanden, ifall Malmö den tiden icke varit i hans våld. Den 7 var konung Valdemar i Köpenhamn, hvarest han underhandlade med hansans sändebud, med hvilka han tydligen ville stå väl. Den 9 gaf han middag för sändebuden och ställde sina ord till dem så, att de hyste förhoppningar om ökade förmoner. Konungen kunde under de närmaste dagarne icke se dem, emedan han var borta. På hans begäran begåfvo sig sändebuden till Helsingör, hvarest han den 14 kom till dem jämte hertig Albrekt m. fl., föreslog dem att fara

[1]) Munch m. fl. hafva antagit, att k. Valdemar redan i juni månad eröfrade det öppna landet i Skåne. Jag kan ej annat än godkänna de skäl mot detta antagande, som blifvit framställda af Rydberg.

öfver till Helsingborg och visade dem ett lejdebref för sådant ändamål utfärdadt af konung Magnus. De följde honom och vid ett sammanträde den 15 föreslog han dem att deltaga i underhandlingarne med konung Magnus. De svarade, att de icke kunde taga del i något, som vore fiendligt mot denne, med hvilken städerna hade fred, konung Valdemar genmälte, att här vore icke fråga om ovänskap, utan tvärtom om stiftande af fred, och dermed läto sändebuden sig nöja. De fingo emellertid icke vara närvarande vid konungarnes samtal, utan måste nöja sig med konung Valdemars berättelse derom. Enligt honom hade konung Magnus beqvämt sig till att vidgå befogenheten af konung Valdemars mot honom ställda klagomål samt till att tvisten skulle öfverlemnas till afgörande åt skiljedomare. Konung Magnus hade för sin del valt hertigen af Meklenburg, riddarne Nils Abrahamsson och Anders Nilsson samt väpnaren Johan Kristinesson. Den sistnämde hade stått på Eriks sida, hr Anders Nilsson hade deremot varit konung Magni anhängare. Namnet Nils Abrahamsson återfinnes icke i tidens handlingar och torde derföre, då till kompromissarie icke kunde väljas en oansenlig man, namnet vara i den hanseatiska berättelsen misskrifvet. Rydberg tänker på Nils Abjörnsson, men han synes vid denna tid varit död. Snarare torde vi böra tänka på Nils Åkesson (Achason), hvars namn förekommer i dr Blanches skuldebref till påfliga räntekammaren af år 1351, i förläningsbrefven af år 1356 för hertig Albrekt och hans män och i Eriks bref till förmon för grefve Adolf af Holstein af år 1357.. Följande dag gaf konung Valdemar svar på städernas framställningar och dessutom ett om vänskap särskildt för Lübeckarne vittnande bref, i hvilket han säger, att Gud nu förhjelpt honom till hans arfland Skåne. Man har påstått, att dessa ord innebära ett bevis, att konung Valdemar redan vid denna tid innehade hufvuddelen af Skåne. Jag kan ej annat än dela Rydbergs uppfattning att detta uttryck bör sättas i sammanhang med konung Valdemars berättelse om mötet med konung Magnus samt hans sträfvan »att inför städernas sändebud synas grunda sina anspråk på rätt och icke på eröfring».

Icke allenast om tiden för det öppna landets eröfring, äfven rörande tiden för belägringen af Helsingborgs slott äro meningarna delade. En ungefär samtida uppgift säger, att belägringen började den 9 juli och denna uppgift synes mig ganska

sannolik. Man har visserligen häremot invändt, att konung Valdemar just den dagen gaf middag för sändebuden från hansestäderna och att han för dem sade sig skola rida på jagt den följande dagen, men detta betyder intet, alldenstund för en belägrings började konungens närvaro tydligen icke är nödvändig — han kan åt andra hafva öfverlåtit att vidtaga nödiga åtgärder. Man har invändt, att sändebudens berättelse intet talar om fiendtligheter, men belägringsarbetena kunde i början hafva gått helt lamt eller för några dagar blifvit instälda, under det å andra sidan sändebudens farhoga att misstänkas för fiendskap mot konung Magnus, i händelse de, efter konung Valdemars förslag, öfvervoro förhandlingarna mellan konungarne, synes fullkomligt omotiverad, derest icke konung Valdemar redan vidtagit fientliga mått och steg. Om belägringen hade börjats under de dagar sändebuden vistades i Helsingör eller Helsingborg, skulle tvifvelsutan berättelse derom hafva intagits i berättelsen om deras resa. Att belägringen var börjad den 17 juli, då konung Valdemar gaf dem svar å deras framställningar, framgår deraf att hans bref är dateradt »vor dem slote» Helsingborg, d. v. s. icke i slottet, som konung Magnus ännu innehade, icke i staden, i hvilken konung Valdemar synes hafva rört sig ganska fritt, utan tydligen i ett utanför slottet slaget läger. Det synes mig, i betraktande häraf, alls icke otänkbart, att konung Valdemar, då han den 4 juli i Malmö utfärdade ett lejdebref, redan var i besittning af denna stad.

Namnen på konung Magni skiljedomare — likasom många andra af honom efter Eriks död utfärdade handlingar — visa, att man icke kan beskylla honom för att efter en skenbar försoning hafva försökt att styra med hjep af sina förtrogne, med uteslutande af alla sina förra fiender. Han synes tvertom hafva tagit försoningen fullkomligt lojalt; vi må hoppas, att han dervid handlat på grund af egen rättskänsla. Derest icke denna förmått honom dertill, torde de yttre omständigheterna hafva nödgat honom till klokhet i detta afseende — utan sina förra motståndares understöd torde han knappast hafva kunnat hålla sig tronen. Hade han förut haft planer med afseende på rikets inre angelägenheter, som voro många stormän misshagliga, torde han nu hafva fått åtminstone tillsvidare lägga dem å sido eller åtminstone med största försigtighet skrida till deras förverkligande.

Bland de skiljedomare, som konung Magnus utsåg, är det en, som synes oss fullkomligt ovärdig ett sådant förtroende, nämligen hertig Albrekt. Konung Valdemar hade bland sina domare insatt en furste, hertig Erik af Lauenburg, och etiketten, till och med iakttagandet af nödig försigtighet, torde hafva kräft att den andre i domstolen insatte en jämbördig man. Konung Magnus hade måhända svårt att i hast finna någon annan än hertig Albrekt, och dennes val kunde föröfrigt synas väl motiveradt derigenom, att han vid denna tid var en fiende till hertig Erik. För oss, som icke närmare känna förhållandena, synes det emellertid nödvändigt, att tillerkänna antingen konung Magnus en förvånande grad af blindhet, då han trots allt förgånget, låt vara att han icke kände det i alla dess detaljer, kunde sätta sin lit till svågern, eller ock denne en synnerligen hög grad af inställsamhet, af den räfnatur, som fru Brigitta tilldelar honom.

Hvar befann sig under denna tid hertig Albrekt? Dess värre har icke det meklenburgska diplomatariet fortskridit så långt, att urkunderna för år 1360 blifvit tryckta; de skulle kanske gifva oss ett svar på denna fråga. Mig synes det sannolikast, att hertigen befann sig på Helsingborgs hus, redo att till egen vinning, svika sin frände. När konung Magnus i slutet af juli — så tidigt att han den 3 augusti kunde vara i Skeninge — lemnade Helsingborgs fäste, stannade troligen hertigen qvar som befälhafvare, vare sig denna förtroendepost var lemnad åt honom ensam eller han delade den med andra. I egenskap af slottshöfding torde hertigen hafva öfverlemnat fästet åt konung Valdemar, i afsigt att dermed förvärfva den honom för ett sådant fall år 1350 utlofvade summan af 10,000 mark[1]). Konung Valdemar synes hafva gjort svårigheter att infria sitt löfte; hertigen fann sig åtminstone år 1362 nödsakad att anskaffa en vidimerad afskrift af förbindelsen, helt visst för att dermed styrka giltigheten af sitt kraf.

---

[1]) Ungefär på sådant sätt har Munch sökt förklara förhållandet. Rydberg finner denna konjektur obevislig och osannolik. Jag medgifver att den ej kan bevisas, men osannolikheten vill jag ej erkänna. Vi skola minnas följande: att hertig Albrekt och holsteinarne vid denna tid stodo på konung Magni sida, att det ofta var sed, då rätten till ett fäste var omtvistad, att det anförtroddes åt en eller flere utsedde kompromissarier, att hertig Albrekt var kompromissarie. ... han, genom att fordra den derför betingade lönen, bevisar sig hafva bragt Helsingborg i konung Valdemars våld, att kort efter det han med denne ingick vänskapstraktat, omtalas, att meklenburgare och holsteinare, som måste hafva ... pat på konung Magni sida, vända hem.

Den 10 augusti gjordes vigtiga öfverenskommelser i lägret utanför Helsingborgs slott. Under konung Valdemars bemedling ingicks en förlikning mellan hertig Erik af Lauenburg och hertig Albrekt, som torde med lejd hafva infunnit sig i lägret, och skulle förlikningen beseglas medelst gifte mellan de två kontrahenternas barn. Samma dag slöts en förbundstraktat mellan konung Valdemar, hans son och hertig Erik, å den ena sidan, hertig Albrekt, hans fränder och vänner å den andra: de gamla vänskapliga förhållandena återupplifvades, alla senare tillkomna anledningar till split ogillades, konung Valdemar och hans vänner skulle söka i godo förmå konung Magnus och riket Sverige att ersätta all den skada, som hertig Albrekt m. fl. lidit; i nödfall skulle en sådan skadeersättning framtvingas.

Enligt Detmar gjordes den öfverenskommelsen, att hertig Albrekt skulle till konung Valdemar lemna Helsingborg, till ersättning skulle hertig Albrekt få det af honom mycket åstundade Plaue af hertig Erik, som till gengäld skulle få Gadebusch eller Boitzenburg. Konung Valdemar fick Helsingborg, hertig Albrekt fick Plaue, men denne lemnade intet ifrån sig: så vardt hertig Erik bedragen[1]). Ett nytt bevis för hertig Albrekts slughet och fräckhet.

Omedelbart efter dessa öfverenskommelser, hvilkas vilkor måhända icke genast offentliggjordes, inledde hertig Albrekt underhandlingar med höfdingarne för den svenska här, som var lägrad vid Rönnebro, d. v. s. på sjelfva riksgränsen, ifall vi till Halland räkna Bjäre härad, hvilket länsherrarne öfver södra Halland under 1300-talet fingo räkna till sitt län. Lejd gafs honom den 13 augusti för tre dagar. Hvad under detta besök förhandlades, vet man ej nu. Så mycket synes vi dock få, på grund af urkundernas och de samtida berättelsernas tystnad, anse som visst, att den svenska hären, trogen sin rättighet att stanna vid rikets gräns, icke gjort något för att komma Helsingborg till undsättning. En enda bedrift omtalas, som vi få tillägga denna här, om hvars storlek för öfrigt vi sakna all kunskap: hertig Bengt, som hade vågat sig i dess närhet, blef dödad. I hvad ärende han kom, veta vi icke, kanske för att inleda underhandlingar. Man har sagt, att han ville uppsöka

[1]) Detmar hänför oriktigt hertig Eriks eröfring af Plaue till år 1360.

konung Magnus, men sådant kan icke gerna hans närmaste mål hafva varit, alldenstund han, så snart han satte sin fot i Skåne och äfven dessförinnan, borde hafva med lätthet kunnat få veta åtminstone så mycket, som att konung Magnus befann sig i öfra Sverige.

När Helsingborgs fäste föll i konung Valdemars händer är icke kändt; det torde väl icke hafva inträffat så synnerligen långt efter den 10 augusti. Det heter i en skrifvelse från Falsterbo, som anses kunna med säkerhet hänföras till den 31 augusti 1360, att hertigen af Meklenburg och Holsteinarne den dagen vände hem, efter förut ingången fred. Om dateringen är riktig[1]) och brefvets innehåll korrekt, måste hertig Albrekt dock snart hafva återvändt, ty han var den 20 september i Helsingborg. Af ett yttrande i Cranz' krönika ser det ut, som om han skulle af konung Valdemar fått Helsingborg i förläning.

Först efter Helsingborgs fall synes eröfringen af Skåne hafva blifvit fullbordad. Många hafva velat förlägga den till en tidigare del af året; särskildt har man fäst sig vid konung Valdemars yttrande den 17 juli, att Gud nu hade förhjelpt honom till hans arfland Skåne, hvilket skulle förutsätta en föregången eröfring. Med Rydberg tror jag detta yttrande snarast böra sättas i samband med hans bemödande att hos hanseaterna väcka föreställning derom att Skåne tillfallit honom på rättsskäl.[2]) Schäfer framhåller, att Hansans syfte med ambassaden vid midsommartiden helt visst gällde privilegier för handeln pa Skåne och om sådana skulle de väl icke vändt sig till Valdemar, såvida denne icke redan varit landets herre, men detta skäl synes mig icke vara af någon betydenhet, om vi besinna, att dels ambassaden framkallats genom en begäran af konung Valdemar, som behöfde stå väl med hansan, dels att sändebuden icke ville inlåta sig på något, som kunde tydas som en fiendtlighet mot konung Magnus.

Ännu den 31 augusti kunde man till hansestäderna sända från Falsterbo dit ankomna skrifvelser från konung Valdemar

[1]) Om dateringen se Rydberg del 2, s. 287. Dennes invändningar mot dr Koppmann finner jag fullt befogade, och anser således konungens varningsbref (se ofvan) och brefvet från Falsterbo höra samman.

[2]) Den dag detta yttrande fälldes tillhörde Helsingborgs fäste ännu konung Magnus och konung Valdemar hade således då ännu icke kommit i full besittning af Skåne.

med varningar att icke utsätta sig för krigets farligheter. I dessa heter det ännu, att konung Magnus herskar i Skåne, men vi få icke fästa alltförmycken vigt vid detta uttryck, då de ifrågavarande skrifvelserna uttryckligen omtala föregående underrättelser om hvilken konungen ej visste, huruvida de kommit fram. Den seländska krönikan, som för öfrigt i redogörelsen för årets händelser icke är fullt exakt, om vi — hvilket väl är billigt — sätta mera lit till tydliga urkunder från året, låter eröfringen af fästena på landsbygden följa Helsingborgs fästes fall. Intet hindrar att eröfringen af landsbygden börjats redan under det detta fäste belägrades.

Styffe fäster uppmärksamheten dervid, att konung Valdemar utfärdade privilegiibref för Malmö jultiden, för ett par städer i östra Skåne i februari 1361. När eröfringen af de olika delarne var ett fullbordadt faktum, torde städerna hafva varit angelägna att snart förvärfva sig bekräftelse å sina förmoner af den nye konungen. Det ser sålunda ut, som om eröfringen fortgått till fram mot slutet af året, kanske in på år 1361[1]), södra Halland intogs kanske redan 1360[2]). Konung Magnus var den 25 september 1360 i Varberg (norra Halland). Hvar han vistats under de föregående veckorna veta vi icke, ej heller hvart han drog från Varberg. I midten af december var han i Örebro och tillbragte sedan vintern i öfra Sverige. Hvad den svenska här, som i midten af augusti låg vid riksgränsen, sedermera företog sig, veta vi icke. Blekinge torde hafva fallit i konung Valdemars händer samtidigt med östra Skåne. Norra Halland omtalas först år 1366 som danskt.

I början af år 1361 hade konung Valdemar fullbordat sin afsigt att återtaga de af honom för all tid bortsålda landskapen, med undantag af norra Halland, som tidigare än det öfriga varit med Sverige förenadt. Det fans då för honom ingen anledning att fortsätta fejden, utan torde af sig sjelf en vapenhvila hafva inträffat.

Rydberg finner det troligt att i sammanhang dermed en traktat rörande Skåne m. m. afslutats mellan de tre nordiska

---

[1]) Efter den seländska krönikan sådan denna är intagen i *Scriptores rerum Svecicarum*, del III, hänför Rydberg slottet Lindholmens eröfring till år 1361. Enligt Reinhardt skall af sjelfva krönikan med bestämdhet framgå, att Lindholmen vanns redan 1360, hvadan i S. R. S. ett fel måste hafva blifvit begånget.

[2]) Man har sagt före den 7 jan. 1361, men Rydberg har visat del 2, s. 296, att detta datum är mycket osäkert.

konungarne. Jag kan icke finna, att för detta antagande talar annat än de orden i Visbyminoriternas diarium, att konung Valdemar vid pass år 1360 fick af Sveriges konung Magnus *cum quadam placitacione* Skåne och Halland. Då den antecknande munken icke visste, att konung Valdemar vid denna tid icke fick annat än södra Halland, kan lika väl uppgiften om fördraget vara oriktig.

Mig synes skäl tala för antagandet, att ingen traktat afslöts. Den seländska krönikan talar ej om, att konung Magnus upplät mera än Helsingborg och omnämner ingen traktat om Skåne. Något afseende förtjenar det, att konung Magnus flere år i sin fullständiga titel upptager herradömet öfver Skåne, ännu mera att konung Albrekt 1368—1372 gör på samma sätt, men ännu mera, att i fredsslutet af år 1371, som reglerade förhållandena mellan konungarne Magnus och Albrekt, den förre måste till den senare upplåta den rätt han hade till Skåne. Att de svenska åtkomsthandlingarne till Skåne m. m., som år 1408 utlemnades till Danmark, der blefvo förstörde, finner jag med Rydberg ganska naturligt, men jag kan icke med honom finna någon anledning, hvarföre man med afsigt skulle der hafva förstört en akt, hvarigenom konung Magnus afträdde sina anspråk på Skåne, ej heller kan jag fatta, derest en traktat afslöts år 1360, att i denna ej intagits föreskrift om de äldre handlingarnas återlemnande. Att dessa ej utlemnades förrän år 1408, kan visserligen hafva berott derpå, att man i Sverige ej stält sig traktaten till efterrättelse, men i sådant fall hade säkerligen ej klagomål fattats från dansk sida, och dessa skulle väl ej alla hafva spårlöst försvunnit; af likartade reklamationer från svensk sida under ett tidigare skede finnas spår, såsom vi sett. Vid utredandet af frågan om en sådan traktats sannolikhet synes man mig äfven böra fästa sig dervid, att konung Valdemar icke torde hafva känt behofvet af den mycket stor, då han under eröfringen af Skåne pockade på den rätt, som honom redan hade blifvit gifven af konung Magnus till Skåne — om han gjorde detta med fullgoda skäl, måste vi nu lemna osagdt. Ej heller synes det mig sannolikt att konung Valdemar, derest de af honom åstundade f. d. danska landskapen blifvit honom traktatmessigt tillförsäkrade, skulle så tidigt hafva tänkt på ett nytt krig, att underrättelse om hans rustningar kunde redan den 1 maj 1361 hafva hunnit till Stockholm.

Rydberg tillerkänner ett sådant inkast ringa betydelse, då han anser sig hafva funnit ett bevis för traktatsbrott å k. konung Magni sida. Han antager, att i den af honom förutsatta traktaten af år 1360 funnits en paragraf, genom hvilken förlofningen mellan konung Håkan och Margareta förnyades. För min del anser jag icke en sådan paragraf lika antaglig, då konung Valdemar, som sannolikt, på grund af vunnen erfarenhet, insåg, att konung Magnus svårligen skulle kunna med vapenmakt frånrycka honom Skåne, ej längre hade något skäl att stå väl med honom och ifra för den en gång slutna förlofningens upprätthållande eller återinträdande i giltighet. Men om en sådan paragraf förekommit, skulle den enligt Rydberg hafva brutits genom förlofningen med Elisabet af Holstein. Den 29 juni 1361 utfäste sig konung Håkan att taga henne till hustru. Detta kan icke hafva varit krigsorsak för konung Valdemar, eftersom han långt tidigare hade rustat, men möjligen den tidigare trolofning, som i brefvet af den nämnda dagen omtalas. När inträffade väl den? Det heter i det anförda brefvet, att så snart giftet gått i fullbordan, skulle den med grefvarne Henrik och Klaus i Lund afslutade traktaten rörande tjenst m. m. träda i verket. Någon sådan traktat finnes ej bevarad, ty den traktat som Erik Magnusson afslöt med de två grefvarne år 1358, ingicks väl i Lund, men dels skulle väl, när traktaten åberopades, den omständigheten omtalas, att den andra parten icke varit Håkan och Magnus, utan Erik, dels gäller denna traktat icke tjenst, utan betalande af en skuld. Den 28 juni 1360 är hertiginnan Ingeborg i Lund; jag är icke den första, som kommit på den tanken, att det måste hafva funnits ett kraftigt skäl för hennes besök långt nere i ett landskap, som vid den tiden var allvarsamt hotadt med ett anfall. Samma dag sluter konung Magnus en traktat i Helsingborg med grefve Adolf af Holstein, och konung Håkan är då hos honom. Det synes mig ganska sannolikt, att konungarne Magnus och Håkan kommit till Helsingborg från Lund, hvarest hertiginnan stannat efter dem samt att under vistelsen i Lund såväl en tjenstetraktat som en trolofning aftalats med grefve Henrik; det var vid denna tid vigtigt för konung Magnus att få alla Holsteinare på sin sida. Detta är visserligen blott en gissning, men jag vågar tro, att den kan göra det åtminstone rimligt, att frågan om en förlofning med Elisabet varit på tal redan före förlusten af

Skåne och att det derföre icke är så säkert att den förutsatta traktaten af år 1360 blifvit bruten genom den första förlofningen med henne.

Med eröfringen år 1360 var Skåne faktiskt förloradt för Sverige och jag anser det derför icke lämpligt att inlåta mig på en betraktelse af de senare tilldragelserna, ehuruväl de äro egnade att kasta tillbaka ljus på de händelser jag här omtalat och ännu mera på de handlande personerna.

Jag tror mig i det föregående hafva visat, att konung Magnus med ganska stor ihärdighet åt Sverige förvärfvade Skåne, Blekinge och Halland. Att stormännen vid detta förvärf inlagt någon större förtjenst, finnes i samtida handlingar ej uppgifvet, ej ens antydt. De ekonomiska obehag, som lösesummornas gäldande vållade, har tydligen hos dem framkallat missnöje.

Under den tid, då konung Magnus var sin systersons och efterträdares fånge, skrefs i den förut citerade *Libellus* att konung Magnus mot alla rådgifvarnes vilja öfverlät Skåne till den danska konungen utan att återfordra eller återfå lösesumman. Denna anklagelse har återljudit genom snart sagdt alla senare historieskrifvares arbeten intill nutiden. Mot konung Magnus måste för visso hafva funnits ett ganska drygt hat; annars hade helt säkert icke de under ett följande århundrade utspunna lögnerna med deras hätskhet vunnit så allmän och långvarig tillit, men jag tror mig hafva antydt, att konung Magnus har kunnat genom politiska åtgärder väcka hat och förtal. Redan denna *libellus*, som är samtidig med hans olyckas tid, innehåller jemte faktiska fel tendenslögner, hvadan den måste begagnas med försigtighet i de fall, då hvarken för eller emot en bevisning är möjlig.

Beskyllningen att konung Magnus frivilligt åt konung Valdemar afstått de dyrt förvärfvade provinserna synes mig icke kunna styrkas med bevis.

Skåne blef af konung Valdemar eröfradt, icke bevisligen till honom afträdt.

Ett visst dunkel hvilar öfver förloppet vid Helsingborgs fästes upplåtande åt konung Valdemar. Att konung Magnus

personligen öfverlemnat det, har visserligen blifvit sagdt redan på 1300-talet, men uppgiftens riktighet kan icke kontrolleras. Det torde deremot vara höjdt öfver allt tvifvel, att hertig Albrekt, som lofvat konung Magnus hjelp, men i hemlighet sålt sig åt konung Valdemar, förmedlat öfverlemnandet.

Att konung Magnus i sitt förhållande till hertig Albrekt gjort sig skyldig till brist på förtänksamhet och kraft är möjligt, men då alla detaljupppgifter fattas rörande denna sak, kan i henne ej giltig dom fällas.

Konung Valdemar åberopar som motiv för sitt anfall på Skåne ett traktatbrott. En samtida kronist, som i allmänhet är väl underrättad, säger, att konung Magnus lofvat den danska konungen Helsingborg med område, om han ville hjelpa honom till hans förra myndighet, att konung Valdemar för konung Magni räkning återeröfrat Skåne, att han derefter förgått sig mot konung Magni män och att denne på grund deraf ej ansett sig behöfva infria sitt löfte. Om löftets innehåll veta vi intet närmare. Jag anser, att man med skäl kan anse kronistens uppgift genom sin korthet vara felaktig, att det strider mot rimligheten, att konung Magnus skulle låta åt sig eröfra en provins för att sedan utan vidare lemna nyckeln dertill och dermed provinsen i händerna på den, som intet högre önskade än att vinna den. Helsingborg torde hafva varit lofvadt som säkerhet för en skuld. Derest icke konung Magnus känt sig förvissad om förmågan att betala skulden, måste visserligen bestämmandet af en sådan pant anses som en oförsigtighet.[1])

Att icke rikets råd tillstyrkt den med konung Valdemar år 1359 träffade öfverenskommelsen är nog visst, ty den ingicks på en tid då flertalet af stormännen voro fiendtliga mot konung Magnus och icke deltogo i hans råd, utan höllo sig till hans son Erik. Men om stormännen varit så ytterligt ifriga för Skånes bevarande, hvarför hafva de intet gjort för att bevara de nyvunna landskapen under den kritiska tiden efter Eriks död, en tid, då konung Magnus icke ansåg sig skyldig att åt konung Valdemar afträda något och då han vid behandlande af vigtigare angelägenheter omgaf sig äfven med sonens förra anhängare? Att under den följande tiden flere af stormännen

---

[1]) En dansk krönika (S. R. D. V, s. 533) säger: Valdemarus rex dolo et fraude, abusus simplicitate Magni regis Suecie, iterum vindicavit Scaniam ex Svecorum possessione.

gjorde sig skyldige till brott mot konungen och riket kan ej bestridas.

Slutomdömet blir nödvändigt detta: vi veta ännu för litet om de verkliga förhållandena för att kunna fälla en giltig dom.

Rättelse.

Mitt s. 204 gjorda påstående att arkivarien Rydberg i ett full oriktigt citerat den af honom sjelf publicerade texten återtages såsom beroende på ett misstag.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Arkivskolor och arkivväsende i Italien.

Red. har af hr kand. H. v. Feilitzen mottagit nedanstående anteckningar uti i fråga varande ämne, gjorda under en vistelse i Italien år 1880, och ehuru förhållandena äro betydligt afvikande från våra, torde de upplysningar, som här meddelas, ej sakna intresse för historici och män af facket. De allmänna anmärkningar ang. historisk undervisning m. m. d., till hvilka organisationen uti Italien, sådan den här skildras, kunde gifva anledning, uppskjuta vi för närvarande, men få måhända tillfälle att en annan gång återkomma dertill.

* * *

I Italien finnes det icke blott vid vissa universitet [1]) professurer i paläografi, men vid alla de förnämsta arkiven har man också inrättat arkivskolor.

I teorien afsåg man att de förra skulle meddela en högre, mera vetenskaplig kurs i paläografi, kanske också i diplomatik, under det de senare med en mera direkt praktisk afsigt skulle förbereda arkivtjenstemannen uti alla de historiens hjelpvetenskaper, hvaraf han närmast hade behof. Till följd af praktiska svårigheter hafva emellertid universitetskurserna fått nästan samma karakter, som arkivskolorna, och undervisningen i de ena, som i de andra fått ungefär samma omfång och arbetsplan.

De paläografiska studierna i Italien dateras sedan långt tillbaka. Redan 1766 [2]) finner man en professor i paläografi vid universitetet i Bologna; arkivskolan i Turin räknar sin tillvaro från 1820; 1847 grundade österrikiska regeringen en liknande skola vid statsarkivet i Venedig, Firenze fick en arkivskola 1858; äfven i Neapel och Milano hafva sedan lång tid tillbaka skolor för utbildande af arkivtjenstemän funnits vid de respektive arkiven. Emellertid var det först 1874, under dåvarande högerministère, som arkivskolorna erhöllo en gemensam organisation, på samma gång som deras antal

---

[1]) I Palermo, i Padova och i Firenze.

[2]) För en del af dessa uppgifter har jag att tacka Sign. G. Paoli, professor i paläografi och diplomatik vid Istituto degli studii superiori i Firenze.

också betydligt ökades. Hvarje hufvudarkiv skulle hafva sin egen arkivskola. Specielt italienska förhållanden, såsom den betydande olikheten mellan dialekterna, mellan de olika provinsernas organisation och historia, kanske också svårigheten att fråntaga de arkiv, som redan länge sjelfva utbildat sina tjenstemän, denna rättighet, hindrade bildandet af en central arkivskola, såsom l'école des chartes i Paris, la escuela diplomatica i Madrid och K. K. Institut für Geschichtsforschung i Wien [1]).

Denna anordning af år 1874 stod i förbindelse med en vidsträckt reorganisation af de italienska arkiven; några ord om denna reorganisation äro nödvändiga för att förklara arkivskolornas inrättning.

De italienska arkiven hade förut lydt dels under undervisningsministeriet, dels under inrikesministeriet. En minister, grefve Cantelli, som för tillfället 1874 skötte begge dessa departement, begagnade denna sin ställning för att föra alla arkiven under inrikesministeriet. Man sträfvade också att alltmera till statens arkiv samla alla de för Italiens historia vigtiga dokument, som dittills legat kringspridda än här än der, i embetsverk eller i enskildes ego. De ända till 70 uppgående arkiven indelades i grupper, hvar och en grupp sammansluten under ett hufvudarkiv med dettas chef såsom superintendent för gruppen.

Till grund för denna gruppindelning [2]) lades gemensam historia under förgångna sekel och gemensam dialekt. I Italien, der flera dialekter utbildats till nästan sjelfständigt skriftspråk, och fortfarande visa mer eller mindre starka tendenser till att söka göra sin sjelfständighet gällande gent emot ett till sin uppkomst konventionelt hufvudspråk; der dessa dialekter ofta stå hvarann så fjerran att två italienare från skilda provinser, talande hvardera sin provins språk.

---

[1]) Detta sista är på samma gång arkivskola och historiskt seminarium, grundadt efter 1848, men först i sista tiden fullständigt organiseradt.

[2]) De italienska arkiven äro följande med tillhörande gruppafdelning:

1) »*Archivi piemontesi*» med arkiven i Allesandria, Cuneo, Novara, Torino.

2) Archivi liguri med ark. i Genova. Porto Maurizio.

3) Archivi lombardi med ark. i Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantova, Milano, Pavia, Sondrio.

4) Archivi veneti med ark. i Belluno, Padova, Rovigo, Treviso, Udine, Venezia, Verona, Vicenza.

5) Archivi emiliani med ark. i Bologna, Ferrara, Forli, Modena, Parma, Piacenza, Ravenna, Reggio d'Emilia.

6) Archivi Toscani med ark. i Arezzo, Firenze, Grosseto, Livorno, Lucca, Massa, Pisa, Siena.

7) Archivi romani med ark. i Ancona, Ascoli, Macerata, Perugia, Pesaro, Roma.

8) Archivi napolitani med ark. i Aquila, Avellino, Bari, Benevento, Campobasso, Caserta, Catanzaro, Chieti, Cosenza, Foggia, Lecce, Napoli, Potenza, Reggio de Calabria, Salerno, Teramo.

9) Archivi sicilani med ark. i Caltanisetta, Catania, Girgenti, Messina, Palermo, Siracusa, Trapani.

10) Archivi sardi med ark. i Cagliaro, Sassari.

Således 70 arkiv i 10 grupper.

knappast förstå hvarandra; der också de olika provinsarkiven bevara en stor del handlingar skrifna på dessa olika dialekter, vore denna indelning af synnerlig betydelse och jag betonar den särskildt för att sedan förklara arkivskolornas organisation [1]).

I de olika arkiven skulle nu förvaras såväl alla offentliga juridiska, administrativa och diplomatiska handlingar, som också naturligtvis rent historiska dokument. De juridiska handlingarne som, efter att ett visst antal år hafva förvarats i domstolsarkiven, sedan införlifvas med statsarkiven, blifva efter 70 år tillgängliga för allmänhetens studium, de administrativa 30 år efter den tid, då den handling inträffade för hvilken de varit föremål; de historiska dokumenten äro alltid tillgängliga; af de diplomatiska, blott de, som tillkommit före 1815 [2]). Studerande hafva öfverallt tillträde till arkiven efter vanliga formaliteter; arkivens tjenstemän besörja efter särskild taxa, hvars inkomster tillfalla staten, de undersökningar eller kopior som af enskilda kunna begäras [3]).

Arkivtjenstemännen, [med för alla af reglementet ålagd tjenstgöring af 7 timmar om dagen och högst 30 dagars permission om året] äro indelade i två kategorier, båda representerade vid hvarje arkiv. Den ena kategorien innefattar arkivchefen, arkivarien, underarkivarien och arkiveleven: [4]) den andra kategorien registrator och kopisttjenster.

Hvar och en af dessa klasser äro sedan indelade i åldersklasser med undantag af elevklassen.

För inträde som elev i ett arkiv eller för att erhålla anställning såsom kopist skulle fordras — utom att naturligtvis vara italiensk undersåte och det, i följande form uttryckta, mera egen-

---

[1]) Ofvanstående förklarar bestämmelsen i 1874 års arkivreglemente, att nämligen ingen annan tjensteman kan förflyttas till eller söka tjenst i ett arkiv, som icke tillhör den grupp, inom hvilken han börjat sin tjenstgöring.

[2]) För diplomatiska dokument efter 1815 kan man med särskild tillåtelse af utrikesministern »erhålla notis om deras innehåll».

[3]) Denna taxa är karakteristisk. Jag bifogar den derför utan reflexioner. För hvarje ark kopia säger reglementet betalas:

Om dokumentet är från	tiden	före	1000	Lire	5.
»	»	mellan	1000—1500	»	4.
»	»	»	1500—1700	»	3.
»	»	»	1700—1800	»	2.
»	»	efter	1800	»	1.

Denna taxa fördubblas om dokumentet är skrifvet med annat alfabet än det latinska. Begäres blott få veta om ett dokument existerar eller icke, betalas 1 lire. Skulle ett nekande svar behöfva afgifvas, föreskrifver reglementet med försigtighet, att detta svar aldrig får afgifvas under form af »existerar ej», men blott »non si trova».

[4]) Arkiveleven är tjensteman från det ögonblick han inträder i arkivet. Efter 2 år *kan* han få en lön af minst 400 lire årligen. Af hvad som följer, skall man finna, att vilkoren för att inträda som elev i ett arkiv äro synnerligen lågt ställda hvad fordradt kunskapsmått angår. Och dock klagar man öfver att de äro för stora! Jag antar att det synnerligast äro två skäl som föranleda elevorganisationen vid arkiv: stort behof af tjenstemän för löpande göromål och önskan att låta hvar och en så tidigt som möjligt finna anställning och förtjenst.

domliga vilkor »att hafva ständigt haft ett godt uppförande (aver sempre tenuto buono condotto) [1]) — för arkivelever, att hafva aflagt »la licenza liceale», — en examen närmast motsvarande vår studentexamen — ehuru med något mindre fordringar särskildt hvad naturvetenskaplig och språklig utbildning angår — och för kopisttjenstsökande — att hafva blifvit gillad i »la licenza ginnasiale» — en examen ungefär liknande den pröfning, som lärjungen i 5:te klassen i våra skolor undergår för att uppflyttas i den 6:te.

Dertill kom en inträdesexamen [2]), skriftlig och muntlig, som för arkivleven består i:

1) den skriftliga a) ett kriaprof öfver uppgifvet historiskt ämne.

b) en öfversättning från italienska till latin.

c) en öfversättning till italienska från antingen en fransk, en spansk, eller en tysk författare allt eftersom arkivet anser sig behöfva förkunskaper hos eleven i ett eller annat af dessa språk.

Den muntliga examen består i ett »under minst en timme fortsatt» förhör uti

a) Italiens politiska, civila, litterära och konsthistoria från »romerska väldets fall till våra dagar».

2) elementär kännedom (nozioni) i romersk, canonisk, feodal och municipal rätt.

Dertill kommer — åtminstone enligt reglementet — att om man vill blifva elev i ett arkiv, der särskilda kunskaper, till följd af dess handlingars natur, fordras i orientaliska språk eller grekiska, inträda dessa såsom examensämnen.

För att blifva kopist skulle aspiranten undergå en likartad muntlig examen, som den nyss beskrifna, men de skriftliga profven inskränka sig till

1) en kria öfver uppgifvet historiskt ämne.

2) en öfversättning från klassisk latin till italienska.

3) prof på vacker handstil.

Dessa examina vara i 3 dagar, 2 dagar skriftliga prof — 6 timmar få användas hvarje dag — den sista dagen muntligt förhör. Examenskommissionen består af superintendenten och 4 för tillfället af ministern tillsatta medlemmar.

De fordringar, man uppställt såsom vilkor för inträde i arkiven tyckas således vara skäligen små; med blotta skolkunskaper — och inträdesexamen är ingenting annat än en förnyad skolexamen [3]) —

---

[1]) Detta lär vid alla tjensteansökningar i Italien vara ett formelt vilkor; det innebär blott en negation af penalitet, under form af ett sådant intyg från sindacon eller prefekten i sökandens hemort.

[2]) Från denna inträdesexamen skulle blott de vara befriade, som genomgått en kurs i palæografi vid något universitet. Denna bestämmelse har praktiskt visat sig onödig, då endast ytterst få vid inträdet i arkivet hafva gjort andra studier än inom skolan och de få preparativa, som medföljande inträdesexamen kräfver.

[3]) Man förvånar sig att vid denna inträdesexamen finna så liten vigt lagd vid en vidsträcktare kännedom af moderna språk — ett studium, som först på allra sista tiden i Italien börjat bedrifvas — och att icke allmän historia fordras

har en yngling således rätt att söka sådan anställning; universitetsstudier göras ingalunda till vilkor; förefinnas sådana, hvilket torde höra mera till undantagen, då man i Italien på alla områden skyndar att så tidigt som möjligt inträda i statens tjenst, — så äro de naturligtvis en merit, som berättiga till att före andra få anställning. Så mycket mer nödvändigt ansåg man derföre att vid alla hufvudarkiv inrätta arkivskolor. 1875 erhöllo dessa, på förslag af en särskildt 1874 för reformerna i arkivväsendet tillsatt commission, en reglementerad organisation. Undervisningen i desamma skulle vara obligatorisk för arkiveleverna och kopisterna, och tillgänglig för hvar och en som fullbordat sina skolstudier. »Undervisningen», förklarar ministern i inledningen till detta reglemente, »kan icke här vara annat än elementär, men en fulländad kurs i en arkivskola skall gifva rättighet till att besöka en högre kurs i paläografi och diplomatik vid ett universitet, der sådan existerar» [1]).

Kursen i arkivskolan räcker i två år, från november till juli hvarje år med 2 lektioner i veckan för hvarje kurs. I det första årets kurs meddelas elementen i paläografi och kritisk diplomatik, såväl utländsk, som framför allt italiensk från tiden för romerska väldets upplösande. Under fortsatta praktiska öfningar, skulle dessutom meddelas notiser om de främsta system för ordnande af arkiv.

Till det andra årets kurs hör 1) paläografi och kritisk diplomatik tillhörande den region, inom hvilken arkivet är beläget; 2) italienska antiqviteter från medeltiden;

3) a) Politiska institutioner.
b) Den territoriela, politiska och ecklesiastika indelningen.
c) Municipalorganisation och förut gällande lagar.
d) Civil, litterär och estetisk historia.
e) De allmännaste mynt, mått och vigter uti Italiens olika provinser och särskildt i det distrikt, uti hvilket det arkiv är beläget, hvari eleven tjenstgör.
f) Arkivens ordnande.
g) Lagar och författningar angående arkiven.

---

mera än hvad som inhemtats i skolan. Om man också icke i de italienska skolorna gör som i England — blott fäster sig vid de punkter i verldshistorien, som stå i samband med den fosterländska — en egendomlig princip! — så nekar dock säkert ingen att för en arkivforskare ensamt skolkunskaper i allmän historia äro af föga värde.

[1]) Denna rättighet är något egendomlig, ithy att den har hvar och en som aflagt sin studentexamen. Ministern och kommissionen hafva afsett att efter slutad kurs i arkivskolan skulle eleven göra högre paläografiska och diplomatiska studier vid vissa universitet. Oberäknadt att, såsom jag ofvan antydt, för närvarande åtminstone de existerande universitetsföreläsningarne ej hafva en sådan karakter, skulle en hel del praktiska svårigheter göra sig gällande med denna vandring från arkivskola till universitetet, och från universitet tillbaka till arkiv, alltunder det man fortsatte att vara arkivtjensteman. Också existerar de facto ingen sådan fortsatt kurs och bestämmelsen är en af de många vackra teoretiska fantasier i de italienska undervisningsreglementena, de der aldrig blifva annat — än goda afsigter.

Efter de två årens slut aflägges en examen inför vederbörlig examenskommission. Denna examen är såväl skriftlig, som muntlig. Den muntliga innefattar alla de ämnen, som undervisats i de båda kurserna.

Den skriftliga består i dechiffrering, öfversättning och commentering af ett latinskt dokument.

Reglementet föreskrifver ännu att vid befordran från elev till underarkivarie en täflan mellan sökande skall anställas, och skall denna täflan bestå i ett sjelfständigt arbete öfver något till arkivstudierna hörande ämne. — Man skulle vänta sig att examina nu skulle vara slut; reglementet föreskrifver dock för befordran från underarkivarie till arkivarie, liksom från kopist till registrator en examen, temligen lika den, som aflagts vid utträdet ur arkivskolan. Då emellertid denna examen skulle träffa personer, som redan vore ur examensåldern, har den också åtminstone hittills endast existerat på papperet, och befordran skett efter annars ådagalagda meriter.

Emellertid tycktes denna promotionsexamen afsett att de som utträdt ur arkivskolan skulle sedan vid sidan af sin tjenst fortsätta enskilda vetenskapliga studier. Här, såsom vid de italienska universiteten, börjar det vetenskapliga arbetet först vid slutade officiela studier. En italiensk student har hela sin studenttid en fortsatt skolgång, med årliga bestämda kurser, i detalj reglementerade arbetstimmar, årliga examina; behandlas med ett ord temligen osjelfständigt. Först när han erhållit doktorsgraden börjar han i de flesta fall att sjelfständigt arbeta, att på egen hand söka förvärfva mera vetande än hvad professorn i sina föreläsningar gifvit honom. Vid universitetet är han ålagd att följa föreläsningar utan afbrott, och hans från- eller närvaro vid desamma kontrolleras noga, vid sina universitetsexamina är han ej bunden att veta mera än hvad den respektive läraren under sina lärotimmar sagt. Professorn i sin ordning är åter bunden att under helt kort tid framställa *hela* sin vetenskap i så stort mått, han anser för sina respektive lärjungar behöfligt.

Efter fyra år — ty längre är ej universitetskursen, med undantag af för medicinska studerande — har han emellertid vunnit sin doktorsgrad. För att uppmuntra till sjelfständiga studier finnes temligen många större stipendier för deras fortsatta drifvande vid utländska eller andra inländska universitet.

Sådant är undervisningssystemets hufvudkarakter i Italien. Och detta vid universiteten fortsatta skolsystem förklarar huru ett sådant reglemente med sina kurser, sina upprepade examina kunnat införas vid arkiven och för dem, som redan äro statens tjenstemän.

Vid genomförandet af den organisation af arkivskolorna, för hvilken jag i det föregående sökt redogöra, har man funnit svårigheter — utom i de fall jag redan förut antydt — deruti att reglementet såsom enda lärare i arkivskolorna förordnat en tjensteman vid arkivet. Icke blott torde man haft svårt att öfverallt inom arkiven finna personer fullt kompetenta till en sådan undervisning;

det har också visat sig, efter hvad man sagt, snart sagdt omöjligt att förbinda de båda tjensterna af arkivarie och lärare vid sidan af hvarandra.

Redan blott en lärare i hvarje skola, med skyldighet att meddela temligen omfattande skilda vetenskapsgrenar, torde vara för litet [1]).

Man anser också förändringar i arkivskolornas organisation snart förestående. Under förutsättning af att de under de sista tiotalen påbörjade rastlösa reformerna i Italien, ej komma att såsom nu sker afbrytas af ständiga ministerkriser, och under medverkan af de många utmärkta och framstående vetenskapsmän, som Italien för närvarande eger, skola säkert äfven arkivskolorna ännu mera blifva, hvad med dem afsetts. Flera elever, hvilka i dem utbildats, hafva förvärfvat ett aktadt vetenskapligt namn genom vigtiga publikationer, och de italienska arkivisternas vetenskapliga verksamhet är genom de olika tidskrifterna allt för bekant äfven utom Italien, för att jag skulle derom behöfva erinra. *H. v. F.*

Bref upplysande Svenska historien.

Bref från Urban Hiärne till Olof Hermelin.

(Forts. fr. s. 273).

4.

För några dagar sedan var iag hos hr Broders jungfru dotter, den iag fant nyligen hemkommen ifrån landet och intet annat feltes än at hon litet hostade, hvarföre iag då straxt något förordnade. At hon synes vara något alfvarsam och melancholisk tror iag det kommer deraf at hon intet har sådan sellskap, som henne kunna giöra någon ro. Derföre om hr Broder så tecktes tillåta, så finner iag aldra rådeligast, at iag finge hafva henne ibland mina flickor på landet, doch icke så på landet, at hon icke inan $^3/_4$ timme kan vara i staden. Det är en ort uthi Valdemarsö, som iag ar-

---

[1]) Det har äfven visat sig vara svårt att för alla dessa skolor erhålla nödigt antal facsimiler af dokument från olika tider. Man har nu börjat mer allmänt förskaffa sig fotografier och heliotyper af dokument och den nyss påbörjade utomordentliga publicationen i Paris »Facsimilés à l'usage de l'école des chartes» skall också afhjelpa bristen till en del.

Såväl af de förra, som af de sista franska facsimelen, skulle man till Sverige säkert helt lätt kunna få flera exemplar om derom anhölles officielt eller genom utbyte af facsimilen från sv. arkiv.

renderat och låtet bygt uppå, en iägare bostelle, en myckit välbelägen och lustig ort. Nu äro dessa mina döttrar af sal. Cadhrin Lischen Bergenhielm väl sediga flickor, men derhos lustige och qvicke af sig och den yngre af dem ohngefer ett åhr eller tu äldre än den lilla jungfru. Om hon finge vara en tid ibland dem, så ville iag vara god derföre, at hon skulle bli lustig nog, i det de altid skulle hafva något roligt at säja för henne och altid hafva henne med sig i lek och i spatserande. Hr Broder låter det ske til ett prof i ett par månader.

Jag har för ett åhr sedan talt med Hans Excell:ce grefve Gyldenstolpe, om icke vore möjeligt at komma det svenska språket til renhet och til sitt forna eftertryck, som iag finner thet hafva haft i St. Britas tid och någon tid derefter, varandes i K. Magnus Smeks tid Sverige i sit högsta lustre, som då kunde vara, intil at tyskernes svåra och tyranniske regemente de svenske efter handen iu lengre iu mere underkufvade. Medlet vore det, at några af Cantzelliet och flere andre, som elskare vore af den svenska renheten, skulle skifta sin emellan efter abc alla de ord, som äro på fransöska brukade i svenskan, iemväl latin och tyska, och hvar och en arbetade det uth för sig på det bästa svenska man kunde. Så har iag begynt med lit. A., til exempel abandonera, aboissera, abregé, abhorrera, abiection, abolera, abominable, abomination, abordera, abouchera, abri, abregation, absolu, absurde, abus, abusera, accomplera, accordera, accomodera etc. etc. När man nu är färdig, så komma de privatim tillsammans *sub præsidio præsidis*, som också är en god svensk, och lästes då up. Finna de som kring äro, något bettre, så nemna de det up och noteras. Kunde ock så ske, at hvar och en toge det til sig, en dag eller 2, och se til om han kunde finna på något bettre.

Häruthinnan är ock at observera, det iag finner i den gambla svenskan månge eftertenklige och merkelige ordformer, som til äfventyrs större eftertryck hafva än som fransöskan. Så tycker iag at det ordet *målsnild*, är väl så liudande som *dialectör* eller annat sådant, *äggielse* bettre än *tentation*, vidare *errores et superstitiones* i stelle för en rätt tro: *ville* eller *vantro* för rätta tro. *Abstinentia, sins egins villias återhåld. Speculatio, skådelse*; *artickel, flock* och otaliga sådane, som tiden nu intet tillåter at införa. Der bredevid kunde man hafva många synonyma, som giöra et språk så myckit prächtigare och rikare: såsom kännedom, kendslo, vederkännande, kundskap; stadig, långhugad; pantzer, brynia; exempel, efterdöme; godhet, godlek; välgärning, godgärning; arghet, ondsko, ilska; högfärdas, stoltas, storhugas; motgång, genvärdige ting alias vedervärdige; lengta, åtrå, girnas, giörnas: ej girnades Job i annars ting: S. Brigid; Job non desideravit rem alienam vel bona alterius; befrias, förvaras, fredas; instelle, inskiutelse, hughskiutelse, hughskott; nakenhet, näckt; afföda, afqvämd, afkomd; lengd och vidd, långlek och vidlek, och otalige månge sådana. Om nu dermed hölles fort, tror iag vi skulle mera uthretta på ett halft åhr, än »die fruchtbringende

gesellschaft» uthi 10 åhr i Tyskland, och nu i Frankrike, som aldrig nå sin fullkomlighet. Men iag går för långt och ville hellre giöra det öfriga i Hr Broder närvarelse. Hr grefve Gyllenstolpe glömde bort detta. Imedlertid kom iag at tala med grefve Horn, som sade at Kongl. Maj:t var sinnat med alfvar at befordra sådant id, och påminte grefve Gyllenstolpe ännu en gång om min dessein, så at iag tror vi komma snart til vercket. Begynnelsen är altid svår, sade bonden, skulle draga up oxen uthur kerret och fattade honom i stiärten. Men nog om denna materien, jag fruchtar för at H. Broder väl har andra tankar i denne tiden, derföre önskade iag at dette brefvet intet råkade honom förr än vid ett godt och roligt sinne.

Elliest så gifver en serdeles händelse mig tilfelle at yttra mig uthi en sak, som iag lenge tenkt på om det icke borde afskaffas. Jag kommer först till historien. Generalfelttygmestarens söner, och några andra deras vederlika kommo för några veckor sedan eller i pingstehelgen uthi diurgården. Der voro öfver 30 à 40 handtvercksgeseller tilsamman, alla med sina verior. Nu när dessa ... karlar kommo in, och ville för sina penningar låta tractera sig, viste handverclsgesellerne dem på dörr, och både dem packa sig uthur deras lag. Sådane skamlöse ord eggjade de andre, at ord gaf ord, intill des gesellerna öfverfölle dem skamligen och blesserade somlige jemmerligen, varandes icke dermed till fredz, uthan förfölgde dem alt bortåth, der de togo sin retirade hos en af jägarena, Biörn benemd. Då fölle gesellerna stad och sloge sönder fönstren, stucke med väriorne igenom fönster och dörr och giorde ett grufveligt väsende. Tilförene hade de röfvat bort deras silververior ifrån sidan, iempte annat öfvervåld alt det de kunnet. Nu är frågan, hvarföre en sådan lymmel af en handtverksgesell skall bära veria, der han uthi andra länder, som i Frankrike, Engeland, Hålland, Brandenburg etc. intet får bära någon veria. All perlamente som på gatorna sker om nätterna, kommer deraf, at gesellerna gå med verior, och derföre kan här intet bli fridligt. Nu har fuller Hans Excell:ce hr Öfverståthållaren ordat derom, at gesellerna borde intet bära verior. Detta har giordt et sådant upror ibland dem, at de förbanna sig at aldrig skall någon gesell komma ifrån Tyskland, om de intet få bära verior. Det är en förbannad och olidelig genvördighet, och skulle de få skam derföre på skinntröjan. Må då inte vår konung skulle hafva så stor magt at befalla något i sitt rike, som en konung uthi Preussen eller curfurste i Brandenburg? Eller må man intet kunna vara uthan sådana svinehundar, om de intet ville komma eller foro hädan till Blåkulla? Se hvad frucht vi hafva deraf at vi så gärna gifva rum åth tyskarna, at der en svensk mästare är i et skrå, så äro 10 eller 12 tyskar deremot, som i alt tilfelle sökia at draga fram sina garpar, och förqväfia de svenske. Då sal. Thegner var borgmestare, så var icke en svensk i hela snickareembetet, och hade han nog at giöra, innan han fick sin slechting, som var en keck och hurtig snickare, i embetet. Jag ser det går nästan så

ibland barberarne, och med apothekarne ock nästan så. Om intet de ville komma hit uthur Tyskland, månne vi intet skulle få dem uthur Schweitz, Holland Engelland, Danmarck etc. at vi just skulle vara förlägne om tyskar? Hr Broder tecktes vid occasion tänka deruppå, och så mycket mera at de åsnor kunna fördrista sig at settia oss här i Sverige en stol för dörren, hvilket är en olidelig sak. Se de at det blir alfvar af, så lära de tacka Gud med tiden, at de få komma igen i Sverige, derest de och deras fädgar hafva nutit al välgärning.

Jag uppehåller min högtährade Hr Broder, men likväl för än jag sluter beder jag Hr Broder resolverar sig till at lemna sin jungfru dotter i min kära hustrus omsorg. Hon är skapt och skuren till at uptuchta barn med venlighet och lempa, och derhos lärer det omgänge med mina döttrer väl giöra henne liflig och qvick igen, jag tror intet hon har hemma iemte sig, med den hon kunde umgås med större förnöyelse. Jag försäkrar Hr Broder, hon skall intet fara illa hos mig. Min ödmiuka respekt til välborna frun. Jag förblifver etc. Stockholm den 29 Junii anno 1707.

5.

Såsom jag för en tid högtärade Hr Broder tilskref angående den intercessions skrift som deres Excell. i Senaten för hr Bosins skull öfversändt, altså vet iag Hr Broder för des rättvisa och uprichtiga sinne lärer hielpa til den förtrycktes uprettelse, så mycket som giörligit är; troendes iag intet at Hans Excell:ce Grefve Piper så hårdhiärtat är och sig intet för honom uthlegger. Jag har skrifvit åthskilliga gånger, och ännu skrifver at han är nögd bli bibehållen vid blotta characteren, hvilket honom för vissa orsaker skul angelägit är, och han i många stycken kan vara lyckelig, hvarom jag en annan gång vill nermare uthlåta mig. Den som rätt kenner hans folks, finnarnes humeur, lärer intet undra sig der öfver. Det var väl at detta i Senaten blef expedierat, för än de skildes från hvar andra; ty det är så trångt at få någon endskap på sin sak, at det är otroligt. Hvilket kommer deraf at en rum tid var hela Senaten fallen i medicorum händer, så at det gingo många veckor förbi, innan de kommo til sammans, samlandes sig altid affairerne iu lengre iu mer, suppliquer, acter och skrifter uthi sådan hög, at det måtte bli en hel bestlass eller 2 deraf, och de nu antingen sent eller aldrig hinna få ren disk. Och om iag tordes yttra mig vore väl at det skedde med dem, som med Hof-Retten uthi Bielkens sak, at de intet hade någon vacance hvarken iuhl eller rötemånad, innan den kom alt til endskap. Hvad geller, våre gubbar de skulle skynda sig, at flere blefve afhulpne, än det nu sker. De äro nu alla på landet, der iag intet kan begripa hvad hugnad och tidfördrif de der kunna hafva, emädan alt ifrån julii begynnelse och alla redan för, har det intil denna dag aldrig annat giort än regnat, lika som man hade öst af himmelen med så och embare. Deraf sker at icke allenast höbergningen blifvit olyckelig, uthan ock rogen

nederslagen, mältes i axen, och brodden vexer der hopetahls, spanmålens pris upstiger, och bonden måste köpa säd, om han elliest vill så.

Jag undrar uppå at detta folket här i Sverige intet vela en gång bli så kloka som lifländerne och finnarne och byggia rior. Fördy de veta at detta folket agta ingen våt sommar, . . . som vi här ofta nog måste förfara. Finnen, så snart rogen är mogen, det må regna huru mycket det vill, så slår han med lian sin åker, binder sina kerfvar och förer dem till rian, der den torkas, och tröskar sin säd, när svensken klår sig i nacken, köper sitt sädeskorn, och svälter at tarmarne kurra på honom. Gemene mannen är rätt som boskapen och de arcadiske diuren, dem man till deras egen nytta måste älta och drifva, serdeles vil han aldrig på det nytt och ovant är, om det än aldrig så vore nyttigt, han må fara deröfver så illa som han vil. Men såsom skadan är icke allenast för bonden, uthan för hela landet, men allramäst för konungen, för den dyra tiden som deruppå följer, så tyckes mig vara billigt, at de medelst Kongl. Maj:ts allernådigste och alfvarlige befallning hölles till at byggia sig rior, som intet mera kunde kosta, än 70, 80 högst 100 daler kopparmynt, och fast mindre för dem som bo i skogsbygden, elliest lära de aldrig af sig sjelf begynna. Nog kan man få hit så många finnar uthur Tavastland och Savolax, så ock Estland, som kunde lära dem huru de skola bära sig åth, ehuruvähl de i Helsingland och annorstädes hafva dem ibland sig boendes, som det idka. Men iag tror man kunde för lära suggan spinna och tackan väfva, för än svenska bonden at handtera säden i rian. Jag har mera än en gång hört huru Cammarpræsidenten grefve Wrede deröfver klagat, önskandes han at Kongl. Maj:ts villia så vore, så skulle han snart komma almogen dertill. Och sannerligen om någon kunde det göra så vore det han, som icke allenast är födder i Estland, varit en lång tid Landshöfding i Finnland, och det som förnembst är, öfver alla måtton drifvande uthi det, som han med alfvare sig företager. Jag kommer i hog huru han förhölt sig Anno 1686 i Stora Kopparberget, derest för de bergsbetiänte och gruffveofficianterne lättian så tog öfverhanden, i de förra præsidenters tid, som dels vore uthgamble, dels siuklige, dels både, som intet hinte se efter, hvad i bergvercket passerade, så at, när Grefve Wrede kom dit, stodo mest alla värken af kraftstengerna, hiulen och gruflinorne stilla, konstarmarne dels ruttna dels nederfallne, knaft syntes något folk på grufvebacken, hvar och en gjorde som han ville. Men iag menar at pater Fabian han ruskade så till med dem, och skremde flit i dem at innan 2 dagar vore förbi blef alt så lefvandes att man såg en oförmodelig och grufvelig förändring.

Det är sannerligen skada at den Herren icke skulle lefva ännu i hundrade åhr, ty en sådan drifvande præsident kunna de aldrig åter få. Jag lemnar Hr broder sjelf at eftertänka hvar man ibland alla dem som nu äro i gång och grace, hvar man till cammarvärcket skulle få en så vuxen som han. Han förfaller dagelig dags, huf-

vudet munnen och händerna darra, och är beklageligt att döden i höstas allaredan hälsade första gången god dag på honom af slag at honom förgick både måhl och minne, doch som han har en kraftig natur, halp Gud och en god medicin till at han det snart öfvervann, och kom sig före igen, och var icke mindre idkesam sedan som förr, men iag fruchtar at det inte så länge lärer kunna uthärda, serdeles när hans bekymmer och förtretligheter mera ökas än lindras. Intet är det han mer klagar om, än den svårhet han har i Statscontoret. Alla vela hafva, och ingen ger, inkomsten igenom många provinciers ruin förminskadt till en merkelig och stor afsaknat. Hvad han och statscommissarien måste slita för olust, det kan iag til en del vara vittne til, emedan otoligheten tager til hos folket i den stora torftigheten, och desperationen giör, at de intet vånda hvad de säja och giöra. Det öfriga hvad egentligen Cammar- och Commerciecollegium angår, det kommer honom lätt nog före, och derföre gå affairerne fort med magt (?).

Men hvart drifves iag i denne fervore scribendi, som flyter af den stora lust iag har at skrifva til Hr Broder, som älskar all uprigtighet och yppenhiärtighet. Jag önskar Hr Broder måtte lefva förnögd, helsosam och lenge. Förblifver etc.

Stockholm d. 27 Juli anno 1707.

P. S. Fröken Hedvig Scheding står och helsar på Hr Broder och vinkandes på det ena örat och med ögonen, såsom de qvinfolken som något godt mena eller vänta. Det inneslutne recommenderar iag tjänstl. Vale.

Tvenne svenska adelsmäns bref från Persien [1].

Bröderna Fredrik och Gustaf Gyllenram begåfvo sig i slutet af 1748, såsom af nedan meddelade bref synes, till Persien, der de enligt Anrep uppnådde höga militära poster. Om deras ankomst till landet handlar följande bref, som aftryckes efter det i riksarkivet förvarade originalet med några jämkningar i fråga om interpunktion och stafning.

Rest i Prov. Gilang d. $^{6}/_{17}$ Jan. 1749.

Högvälborne Hr Grefve och Riksens Råd.

Våhr resa till dato har ej godt så fort som vi förestelde oss, innan vi antogo henne, ty åtskillige hinder har möt oss under vägen,

[1]) Red. benäget meddeladt af frih. B. Taube. Handlingen föredrogs i rådet d. 10 dec. 1650; förvaras bland bref till Kanslipresidenten.

och i synnerhet sädan vi qvitterade Constantinopel. I Erserum lågo vi öfver trenne månader stilla, efter inga caravaner gingo i anseende till persiska oroen, som än ej är stillader. Vid vår ankomst till Tauris fant vi för oss det ena Kongl. Håfvet, och voro vitne til den nya kongens kröning, som skiedde med stor pomp och assisterades af 500 caner utom skatskyldiga konungar och fremmende prinsar af åtskillige nationer. Denne kong kallar sig Ibrahim Chac, och är Nadir Chacs broderson; han har låtit stinga ut ögonen på sin broder, som sucsiderade Nadir Chac på tron, och således gjort sig till konung. Soldaterna samt de förnämsta i riket, efter Nadir Chacs död, hafva till dato giort vad de sielfve velat, och ej respecterat någon kongs ordres. De hafva plundrad det engelska huset här till sista gnista samt de här i landet varande ryssar och armenianer; de, som än hafva penningar, risquera det samma. Vi hafva äfven tvänne gånger undergodt samma öde, då af dessa oblyge gester en af våra betienter blef dödad. Håfvet, som nu vistas i Tauris, blef om denna vår aventur underrättad, som begiärde veta vår förlust och vad vi voro för landsmän samt vad vi sökte i des land. Vi gåfvo straxt fram turkiska kejsarens resepass, som nog utvisar det vi äro svenske adelsmän och resa med recommendation at bese landsens curiositeter; därmed blef Håfvet tilfrets, och i anseende till vår lidna skada ordonerade Hans Maiestet en krigsrät, i vilken presiderade general fältmarchalquen, hvilken omsider fick uplysning, det chan af Erivans soldater varit de, som plundrat oss. Undersökningen representerades konungen, vilken befalte det sama chan, efter han ej hållit betre ordres bland sina soldater, skulle oss återstella 14000 piasters, vår skada räknad, och för den dödas blod 6000 dito mynt. Chan kunde sedan draga samma summa af sina troupers löningar. Dessa penningar blefvo i största hast updrefne, men som bemälte chan sädan blef öfvertygad, det våra gull- och silveruhr voro i dess och dess offizerares taskor, ty satte kongen dem af med dess gouvernement och poster samt andra i dess stellen. Af denna summa fingo vi ej si en enda styfver, utan blef oss af primier ministern sackt, det penningarne redan flutit in i kongens kassa och således ej kunde tagas tilbakars. Vi fingo enteligen en kongens resolution med dess namn och sigil, at blifva betalte en summa af 20,000 piaster af den nya chan i Erivan, vilken skulle drifva up dessa pengar eller, som kongens resolution lyder, skaffa alt vårt tilbakars, om det funnos i himmelen eller på jorden. Men alt detta är bara at draga ut tiden och at afspisa folk med, och tviflar jag det någonsin blir någon betalning af, efter såsom både engländare och ryssar fått äfven sådana resolutioner, men kunna ej få pengar, dock äro desse säkre, efter de hafva, i synnerhet de senare, här i landet en resident, som på sitt håfs ordres drifver deras sak. När våra affairers fingo et sådant utseende, begiärte vi et resepas af kongen at fara i dess land frit och obehindrat, var oss lyste, som blef oss acorderat; således frågas ej mera af någon vad vi hafva at sysla här i landet, ty både små och stora

veta vår sak och äro öfvertygade, det vi allenast vänta här at få vår giorda skada igen, för at sädan kunna resa till vårt land igen. Det är et Marstran at få pengar af detta hofvet, ty kongen sjelf har inga, utan at betala sina soldater måste han plundra landet och sina chaner: således tar han, var han kan, men har ej mojen att gifva. Den andra prinsen, som äfven låtit sig kröna och ligger med sin armée i prov. Corasan omkring Maget, har hela Nadir Chacs skatkammar i sina hender. Han är en såneson, af Nadir Chac, och des moder en dotter af gamla kongalinien, neml. Chac Sultanus Sain, varföre han äfven af de mästa persianer, högeligen åstundas. Vi gåfvo oss härpå med en caravane till Gilang och under vägen för andra gången blef oss fråntagen en muhlåsna packad med det bästa vi ånyo försett oss med till vår resa, och det af Chac af Ysbecks betienter, som under vägen hade inqvarterat i en by. Vi begiärde af chan justise, men förgäves; detta är en ny klagan vi hafva at giöra vid lägligare tillfelle. Omsider.kommo vi hit, nog delabrerade i våra saker, men till vår lycka fant vi af det engelska comp. här för oss tvenne engländare, som förr haft sin handel öfver Asteracan, men som nu af ryssarna blifvit dem fråntagen; de giöra oss stor höflighet, och en isynnerhet, vid namn Mr Weldern (?), som låter oss intet fattas. Desse herrar äro med ryssarne hufvudfiender och har de reson på sin sida, ty ryssarne har narrat dem at skicka ut sitt egit skiepp, lastat till Asteracan med silke, och nu kan de varken få silket till England eller sina retourvaror hit, ja icke någon vexel eller ett enda bref. De gifva till reson, at som en engländare, vid namn Mr Elton, gåt här i tienst, varest han bygger skiepp i Caspiska hafvet, så vilja de revengera sig på hela nation här i Persien. Bemelte Elton är af denne kong giord till chan, samt amiral. Vi hafva än ej varit hos honom; han har sin hamn tvenne dagar härifrån; hon heter Cangarut och skall vara god. Här får vi låf at bida till en af de stridande prinsar interminerar den andra, ty inga caravaner kan röra sig, efter soldatarne röfva på alla vägar. Ysbeckerna har ock rebellerat och söka afskudda sig det ok, som Nadir Chac dem pålagt i sin sista expedition. Om jag reser härifrån, blir min yngre bror i landet för correspondencens skull, vilken äfven lägger sig med all flit på at lära språket. För Sverie at blifva af denna mäcktiga nation känder skulle presentera härliga förmåner, om till den ändan vi tordes råda något, vore at hitsändes en caracteriserad(?) svänsk man, och det nu så snart som en af dessa prinsar blifver ensam herre, vilket jag är vis skier i denna sommar. Det kunde hafva trenne förmåner: 1) at bringa håfvet ur den vilfarelse de äro, det vi ligga skatskyldige under den ryska mackten. 2) at utvidga den vår levantiska handel till rikets stora nytta öfver hela detta landet; 3) sluta en förtrol. vänskap begge håfven emillan, som i framtiden kunde vara till stor förmån. Desse trenne artiquelar äro alt för möjelige at fulborda, ty jag är viss det persianerne ej skulle högre önska skielfva än at bli med oss förknippade. Vist är det, at man finge nog betiena sig af skienker, men ej sådane, som

hos oss äro af stort pris, utan europeska curiositeter, vilka här mer verderas än guld och ädla stenar. Vad den andra artiquelen angår, har vi redan till vår consul i Smirna skickat ett project, huru handelen kunde utvidgas och vad varor här med förmån försäljes, samt vad retourvaror gifvas. Våra landkartor med en compas skrifvin på arabiska, har vi måst lemna Ibrahim Chac som en stor present, då vi for från Tauris; vårt vistande där har ej haft någon elak suite för vort rike, ty de fått andra tankar om de svenske än förr. Vi äro högl. hr grefvens och rikseus råd ödmiukaste tienare.

Friedr. och *Gustaf Gyllenram.*

P. S.

Med nästa lägenhet skola vi öfversenda en kort beskrifning, om vad sig förelupit, det förnämsta från Chac Sultanus Sains regering, som blef efter belägringen af Hispahan detroniserader af afganernes general, vilken sädan dödade honom, och ända tils närvarande stund. Denna relation är färdig, män här törs man ej skicka stora bref, i fruktan att de (ej) förloras, efter det är mot landzens bruk: ju mindre, ju betre.[1])

Underrättelser.

— Kyrkoherden i Tunhem Claes Johan Ljungström afled d. 8 dec. d. å. 63 år gammal. Han var känd som en nitisk och intresserad vän såväl af fornforskning som historisk forskning och var inom sin ort en målsman för den rörelse, som för en tio till 15 år sedan flerstädes i vårt land framträdde, åsyftande att väcka intresse för våra fornlemningars och fornminnens vård och bekantgörande. Bland hans många arbeten märka vi beskrifningarna öfver *Redvägs härad med staden Ulricehamn* (1861), *Ås och Vedens härad samt staden Borås* (1865), *Kållands och Kinnefjerdings härad med staden Lidköping* (1871). Derjämte har L. under ett par år utgifvit Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.

— Vi kunna för tillfället endast med ett par ord fästa uppmärksamheten på en af de intressantaste publikatiorer de senaste veckorna haft att förete. — *Valda Skrifter af Hans Järta.* Spridda på många olika håll, gömda understundom i i allmänhet så föga kända förvaringsrum som statsrådsprotokollen, voro Järtas skrifter svåråtkomliga eller otillgängliga för de flesta. Men i våra dagar, som till ett af sina kännemärken har ifvern att samla och utgifva

[1]) Någon dylik relation är f. n. ej känd.

förfädernas yttranden och skrifter, finnas det inga som mera än Järtas förtjena att tagas vara på. Äfven till vår tids unga generation har ryktet trängt om Järtas snille, älskvärdhet, öfverlägsna och vinnande personlighet. I hans skrifter är det ännu möjligt att göra hans bekantskap, och en hvar måste finna sig lika tilldragen af formens fulländning och innehållets tankerikedom, äfven då om han icke skulle öfvertygas af framställningen. Men för litet är ännu utkommet för att vi här skulle kunna mera i detalj yttra oss derom. Deremot föreligger färdig den utförliga biografi, i hvilken utgifvaren, hr HANS FORSSELL, har skildrat framför alt *statsmannen* och hans verksamhet. Rik på utdrag ur Järtas egna uttalanden bildar den ett supplement till hans egentliga skrifter och är delvis utaf ett synnerligt stort intresse, icke minst der den kommer in på frågor. som i våra dagar blifvit brännande.

— Bland de många tillfällighetsskrifter, som det nyligen firade Gustaf Adolfs-minnet framkallat, tillåta vi oss denna gång fästa uppmärksamheten vid det af professor ALIN uti Upsala hållna talet, förbehållande oss att vid annat tillfälle möjligen återkomma till någon eller några af de öfriga. Hr A. har på ett lika enkelt, som vältaligt och värdigt sätt löst en uppgift, som efter alt, som blifvit taladt och skrifvet om ämnet, icke var så lätt. Om konungens minne och betydelse ha partien börjat kifvas; men utan att låta förleda sig till onödig polemik, utan att göra sig skyldig till någon s. k. förgudning eller hjeltedyrkan, har hr A. förstått att gifva sitt föremål en belysning, som består äfven en noggran granskning och göra en framställning, som intresserar historikern lika väl som lekmannen. De många anförandena af konungens egna ord, gifva densamma ett särskildt värde. Ingen som läser den kan värja sig för intrycket att man i denna konung har framför sig en lika ädel som stor personlighet, ett minne, som ännu förmår fylla en högtidsstund.

— Hr V. A. SECHER i Köpenhamn, hvars förtjenstfulla framställning af de nordiska ländernas arkivväsende våra läsare redan från ett föregående häfte känna till, har i *Årböger for nordisk oldkyndighet* publicerat en liten undersökning om de äldsta bevarade, i norden utfärdade urkunderna. Man kände hittils ej till någon äldre urkund i norden, uti original bevarad, än ett danskt konungabref af 1140. Under forskningar uti det svenska riksarkivet 1881 upptäckte hr S. i ett privatbref af likgiltigt innehåll bland handlingar angående Skåne, ett illa medfaret fragment, som vid närmare undersökning befans tillhöra en urkund från 1135 (ett danskt konungabref till förmån för Lunds domkyrka), hvars mycket ålderdomliga drag och beskaffenhet i öfrigt visade detsamma utgöra en del af sjelfva originalurkunden, hvilken sålunda f. n. får anses som den äldsta kända, som bevarats uti norden. Förf. gör såväl detta urkundsfragment, hvilket reproducerats i fotografi af hr Jäger i Stockholm, som det dernäst i ålder följande, det ofvannämnda brefvet från 1140 af den danska konungen Erik Lam, som numera förvaras på Herlufsholm, till föremål för en grundlig paleografisk undersökning.

— Professor E. Holm i Köpenhamn har i Dansk Historisk Tidskrift afslutat sina »*Studier til det store nordiske krigs historie*», hvilka som bekant behandla hufvudsakligen de diplomatiska förhållandena mellan Sverige, Danmark och Ryssland under de olyckliga åren 1716 till 1720.

— Af författaren, Hr Archivassessorn Heigel i München ha vi fått oss tillsänd en liten skrift, föredragen innevarande år inför den baierska vetenskapsakademien: *Das project einer Wittelsbachischen hausunion unter schwedischem protectorat 1667—1698*. Förf., som redan förut i historiska uppsatser vidrört svenska förhållanden, har här gifvit en framställning af hvad man kan kalla det pfalziska husets familjepolitik, en politik, som visserligen icke ledde till några stora resultat, men som till följd af de vidtförgrenade slägtförbindelserna för det tyska riket icke saknade betydelse. En hufvudperson i dessa underhandlingar var pfalzgrefven Philip Vilhelm af Neuburg, för hvilken utsigter ett ögonblick öppnat sig på den polska tronen.

Öfversigter och Granskningar.

Nyare text- och urkundspublikationer.

Åtskilliga arbeten af sådant slag ha redan i Historisk Tidskrift för 1881 blifvit utförligt granskade. Det återstår ännu ett och annat att omnämna.

Af **Svenskt Diplomatarium** från 1401 [1]) har andra delens andra häfte utkommit under hr C. SILFVERSTOLPES redaktion och omfattar i 283 nummer åren 1410 och 1411. Närmast föregående häfte utkom 1879, hela serien började 1875. Arbetet har sålunda fortskridit ganska raskt, och utg. hunnit öfver mer än hälften af den 20-årsperiod, som närmast lärer vara afsedd för offentliggörande. Man känner omfattningen af detta urkundsverk. När lektor C. G. Nordin 1783 uppgjorde planen till sitt stora »diplomatiska» verk, föreslogs bl. a. att utgifva särskilda serier af konungabref, statsakter, förordningar m. fl. dylika offentliga handlingar, särskilda för privata bref o. s. v. Planen saknade icke skäl för sig, ehuru vi visserligen icke skola underkänna dem, som gjorde att den icke blef fullföljd, ty huru ringa skörden af det förra slagets handlingar under många år skulle ha blifvit, framgår icke minst af föreliggande häfte. Undantaga vi fem frälsebref, är det sammanlagdt nio kungabref, som angå Sverige under dessa två års tid, på sin höjd ett par, som innehålla någon organisativ åtgärd. Man kan ej tänka sig större brist på centralisation, ett fullkomligare öfverlåtande åt de enskilde af hela samhällsutvecklingen, hvars spår följaktligen också gemenligen äro utplånade. — Bland mängden af privata bref med sina rika ort- och slägtupplysningar framstår annars en liten flock af urkunder af allmännare historiskt intresse. Den belyser följderna af den stora romerska skismen, sådana de sträckte sig äfven till norden, till synbar oro och förvirring för många. Dessa handlingar röra ett biskopsval i Strengnäs, men gifva, om än oafsigtligt, en inblick i tidsförhållanden och seder, som den samtida historiska litteraturen altför sällan skänker. Slutet vardt att man vädjade till »herrskapet», konung Erik och drottning Margareta. Att för öfrigt

---

[1]) Svenskt Diplomatarium från och med 1401 utgifvet af K. Riksarkivet genom Carl Silfverstolpe. Andra delen, andra häftet. Ss. 241—456. 4:o. Sthlm 1881.

närmare inlåta oss på häftets innehåll är ej här vår afsigt, helst det icke utgör något afslutadt helt.

De serier af **Adelns riksdagsprotokoll,** som på Riddarhusets bekostnad utgifvas, ha förra året ökats med två nya band. Det ena, sjunde bandets förra hälft af den äldre serien, behandlar den första riksdagen 1660 (i Göteborg); af den senare serien är det början af sjette bandet, som utkommit, omfattande protokollen för riksdagen 1731 [1]) Utgifvarne äro desamme som förut: frih. B. Taube och doktor E. V. Montan. Båda riksdagarna äro till sina hufvuddrag kända genom Carlsons och Malmströms skildringar. För kunskapen i detalj om det politiska lifvet, väl äfven om många af de talandes karakterer, liksom tidens ande, äro emellertid dessa numera för enhvar tillgängliga publikationer naturligtvis af mycket värde. 1660 års riksdag, under hvilken Karl X afled, märkvärdig genom öfverläggningarna om den aflidne konungens testamente, om krig eller fred, liksom genom den åter frambrytande striden mellan adel och ofrälse, var endast af kort varaktighet. Också upptages mer än hälften af bandet utaf bilagor, bland hvilka den utförligaste är Ehrenstens relation till ständerna om den aflidne konungens »consilier och actioner», den officiella framställningen af Karl Gustafs politik.

Protokollen för 1731 års riksdag, kanske den fredligaste under frihetstiden, äro så mycket vidlyftigare, svällande nästan ut öfver det lämpliga omfånget för ett band. De förete åtskilliga partier af intresse. Så öfverläggningarna öfver den nya lagen, som inleddes med ett kärnfullt tal af presidenten Cronhielm. Arbetet hade varit både »besvärligt och långvaraktigt», yttrade han bl. a., fastän verket ej var stort och vidlyftigt, ty kortheten var just det, »som särdeles förorsakat möda och omhugsande, ja så att man ofta har måst använda några timmars tid till att påfinna ett enda laggilt och lämpligt ord, eftersom det ock heter: lex brevis esto et imperiosa». Vid öfverläggningarna föredrogos särskildt häradshöfding Abrahamsons anmärkningar, som, utmärkta för en ovanlig frisinthet, dock i de flesta fall icke tyckas ha vunnit gehör. Betecknande nog var öfverläggningen om jagtprivilegierna, der två stånd stannade mot två. En bonde från Småland menade att det vore till skada för riket, om ej ungdomen finge vänja sig att bruka gevär »såväl i krigstider som eljest i anseende till odjuren». Öfverläggningen framkallade ett märkligt memorial af grefve Fredrik Gyllenborg om enigheten mellan stånden. Diskussionerna om öfverflödsförordningen — man tyckte det icke utan skäl vara hårdt att ens piga, om hon bure andra tröjor än af inhemskt reggarn och ull, skulle dömas till åtta dagars vatten och bröd, om riddarhusordningen, om spanmålshandeln och nederlagsfriheten, Horns och Gyllenborgs afskedsansökningar m. m. gifva

[1]) Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll. Sjunde delen 1660. Förra riksdagen. 242 ss. 8:o. Sthlm 1881.

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll från och med 1719. Sjette delen. Första häftet. 1731 års Riksdags-protokoll. 561 ss. 8:o. Sthlm 1881.

tidsbilder äfven af allmännare intresse, som det dock skulle blifva för långt att närmare ingå på.

Från Riksarkivet har, förutom nyss omnämnda häfte af Svenskt Diplomatarium, äfven utgifvits ett band **Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686,** under redaktion af hr arkivarien O. v. FEILITZEN, utgörande andra seriens tredje band utaf »Handlingar rörande Sveriges historia»[1]) Det omfattar dels »Acta om kyrkoordningen 1650» från den då i Stockholm till kyrkoordningens öfverseende sammankallade kommitéen, dels Biskop Olof Laurelii kyrkoordningsförslag, som sedermera användes vid utarbetandet af 1686 års kyrkolag. I det sistnämda är äfven ett skolordningsförslag inryckt. De först meddelade protokollen redogöra utförligt för diskussionerna, bland hvilka särskildt förtjena framhållas de, som röra konkordieboken, hvilken i Axel Oxenstjerna fann en ifrig försvarare. Kommittéen räknade bland sina verldsliga medlemmar sådana män som Biörenklou, Stiernhök, Freinshemius och Loccenius.

En reflexion framställer sig här, dock ej så att förstå som skulle den innebära en förebråelse för uraktlåtenhet mot någon, hvilket vore obilligt, utan som ett förslag att taga i öfvervägande. Äfven hos oss göres, såsom redan af ofvanstående redogörelse framgår, mycket för utgifvande af urkunder. Men ju mera materialet växer, desto svårare blir öfverskådligheten, desto större anspråken, att den, som i alla händelser måste egna de meddelade handskrifterna ett ingående studium, gör användandet så mycket som möjligt underlättadt. Vid samlingar som vårt Diplomatarium, för att taga ett enda exempel, låter det sig näppeligen göra. Men om materialets beskaffenhet dertill ger anledning, torde en orienterande inledning vara till stor nytta. Man skall invända att urkundsutgifning är ett, användningen ett annat. Men utom det att utgifvarens eget intresse härigenom lärer ökas, är ingen närmare än han till ett sådant arbetes utförande, hvarigenom både tid och arbetskraft torde för många komma att besparas: något tillgodogörande af hela innehållet kommer naturligtvis icke i fråga, utan måste lemnas åt andra. Det faller af sig sjelft att materialet måste vara likartadt eller concentrera sig omkring ett visst ämne, men uti sådana fall har man utomlands redan länge sedan insett både nödvändigheten och nyttan af denna anordning. Ingen mindre än H. v. Sybel har senast tagit den i försvar i den preussiska landdagen.

År 1880 utkom första, 1881 andra bandet utaf ett **Bihang** till de af den nyss aflidne öfversten B. v. Schinkel samlade »Minnen ur Sveriges Nyare historia», under redaktion af hr S. J. BOETHIUS i Upsala[2]). Ett tredje band lärer vara att vänta. Enligt företalet har ur v. Schinkels vidlyftiga samlingar hufvudsakligen utvalts original-

---

[1]) Handlingar rörande Sveriges Historia. Andra serien. Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riks-Archivet genom O. v. Feilitzen. II: 1. 490 ss. 8:o. Sthlm 1881.

[2]) Minnen ur Sveriges nyare Historia samlade och utgifna af B. v. Schinkel. Bihang, utg. af S. J. Boethius. I. IV + 394 ss. Ups. 1880. II, IV + 396 ss. Ups. 1881.

urkunderna, hvilka sålunda torde få anses till sin väsentligaste del ha blifvit offentliggjorda. De i de föreliggande två banden inrymda handlingarna omfatta åren 1770—1811. Flertalet utgöres af originalbref till åtskilliga furstliga personer i Sverige, Gustaf III, hertig Karl, Gustaf IV Adolf, Karl XIII, Karl Johan, äfvensom till Reuterholm. Något ljus torde härigenom falla öfver de Schinkelska samlingarnas ursprung. För öfrigt finnes en liten samling bref (fr. 1808 och 1809) till K. H. Posse, (vid vestra arméen) samt strödda bref till Engeström, Armfelt och dennes grefvinna m. fl. Några af dessa skrifvelser bära, i förbigående sagdt, karakteren af officiella rapporter, hvilka af ett eller annat skäl adressaten tyckes ha behållit.

Det väsentliga af innehållet i dessa bref torde väl vara tillgodogjordt i de Schinkelska Minnena. Tack vare de många ryktbara och lysande brefskrifvarne, äro dessa aktstycken icke desto mindre rika på intresse och ofta synnerligt underhållande. Vi framhålla ur första bandet Johan Gabriel Oxenstiernas bref 1788 till Reuterholm och hertig Karl samt de många rapporterna af Stedingk från Petersburg, isynnerhet vid tidpunkten för underhandlingarna om giftermålet mellan Gustaf Adolf och prinsessan Alexandra. Deras afbrytande till följd af Gustaf Adolfs envishet framkallade en allvarlig förstämning hos det ryska hofvet. Äfven uti andra bandet förekommer en rad rapporter från Stedingk, rörande bland annat den ryktbara broaffären 1802; märkligast äro dock brefven från nov. 1807 till febr. 1808, visande huru likt ett oundvikligt oväder det ryska öfverfallet drog sig tillsammans öfver Finland och ur planernas obestämdhet förvandlades till en fruktansvärd verklighet. Den långa depeschen af den 8 nov., om samtalet med Alexander, den korta men innehållsdigra af den 5 febr. borde varit tillräckligt upplysande för den svenske monarken, men den varnande stämman höjdes förgäfves. Brefven till öfverste Karl Henrik Posse, liksom fragmentet af Henning Wrangels journal 1808—09 angå anläggningarna till 1809 års revolution och den närmast följande upprörda tiden. Bland de öfriga äro Lagerbjelkes depescher från Paris åren 1810 och 1811, tiden för det andra tronföljarvalet och den nya brytningen med Frankrike, utaf stort och öfvervägande intresse, förträffligt skrifna som de äro.

Handlingarna äro, der de ej redan äro skrifna på svenska, öfversatta från franskan. Vi beklaga denna eftergifvenhet för ett högre bud. Innehållet måste alltid förlora i sin finhet vid en sådan öfversättning, äfven om vi ha alla skäl att antaga att sjelfva det hufvudsakliga är fullt tillfyllestgörande återgifvet. Den allmänhet, som läser dylika samlingar, är säkerligen också den, som icke är alldeles främmande för franskan. Nu kan man ej undgå att här och hvar sakna originalen, hvilkas språk stundom skymtar fram bakom öfversättningen, att tveka om den senare alltid återgifver de förras språk fullt exakt. Utg. har visserligen i svårare fall samvetsgrant meddelat den franska texten; strängare anspråk torde likväl ej der-

igenom tillfredsställas [1]). Som en verklig förtjenst erkänna vi deremot den noggranhet, hvarmed utg. meddelat när ett original förelegat eller en afskrift.

H.

Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade och utgifna af B. von Schinkel. Tolfte delen. **Karl Johan och hans tid** (1828—1844). Författad af Oscar Alin. Förra afdelningen (1828—1835). 292 + CIII ss. 8. Upsala. Victor Roos. 1881.

Det stora intresse, hvarmed allmänheten omfattade utgifvandet af de första delarne af de schinkelska »Minnena ur Sveriges nyare historia», synes hon ej i samma grad hafva visat för de senaste delarne af detta stora verk. Förklaringen härtill torde väl närmast vara att söka deri, att då de första delarne behandlade en af epokgörande historiska tilldragelser och starka politiska lidelser utmärkt tid, skildrade åter de senare en period, som, hur betydelsefull den än är för vårt fäderneslands inre utveckling, likväl erbjuder mängden af läsare färre intresseväckande historiska skildringar. Ett uppseende jämförligt med det t. ex. sjette delen, som behandlade 1812 års politik, väckte, har ingen af de följande kunnat framkalla. Detta har dock sin särskilda förklaringsgrund. Den sjette delen utkom samma år som konung Oskar I ingick novembertraktaten, d. v. s. vid en tidpunkt, då man ännu tyckte sig stå midt i dyningarna efter 1812 års politik. Men sedan efter åttonde bandets utgifvande, då döden ryckte pennan ur den förste bearbetarens flitiga hand, ett längre uppskof följde i utgifningen, kommo helt andra tidsförhållanden att inträda, och då de af C. J. Rogberg och J. Hellstenius författade delarne ändtligen efter långa mellanrum utkommo, följde allmänheten med vida större intresse pressens framställning af de samtida vigtiga på dagordningen stående frågorna inom eller utom landet än skildringarna af tilldragelserna under Karl XIV Johans regeringstid. Anmärkas bör äfven, att de schinkelska källorna flyta vida mindre ymnigt för åren efter Karl Johans tronbestigning än för de föregående, hvadan äfven materielet för framställningen af de senare årtiondena till största delen måst hemtas ur allmänt tillgängliga tryckta källor, hvilkas innehåll redan tillförne synts allmänheten bekant.

Emellertid äro de senare delarne af föga mindre vigt än de föregående. Den yttre politiken framträder visserligen här ej längre i förgrunden, men berättelsen om den mångsidiga inre fredliga ut-

[1]) Några franska fraser, som i första bandet meddelas, torde möjligtvis låta förklara sig på följande sätt: (s. 387, n.): »eller om hon af lydnad ser sig tvungen att taga en annan make, skall hon gerna på honom öfverlåta sin andel i familjeharmen»; (s. 388): »när de i retlig sinnesstämning förmåtts till mötet» (snarare än det i texten föreslagna). — Uttrycket s. 339, d. II, torde väl böra läsas coup-de-pied och öfverensstämmer då med den råa tonen, som råder i brefvet för öfrigt.

vecklingen har i sig sjelf naturligen ej mindre intresse än den om de våldsamma yttre skakningarna. De visa oss dessa delar, huru den allmänna uppmärksamheten, sedan det långvariga vapenbraket i århundradets början ändtligen tystnat, vände sig åt de många inre bristerna; huru det förvirrade penningväsendet, det tryckta näringslifvet, det tungt arbetande förvaltningsmaskineriet och det föråldrade representationssättet oafvisligen fordrade vidt omfattande åtgärder från statsmakternas sida, och huru som, i samband dermed, mellan dessa samma statsmakter de starka konstitutionela konflikter uppstodo, hvilka, fortfarande under större delen af Karl XIV Johans regering, först bragtes till sin spets vid 1840 års märkliga riksdag. Såsom hufvudpartiet i teckningen framträder regeringens kamp mot riksdagsoppositionen och pressen, eller med andra ord sammanstötningen mellan ett konservativt regeringssystem och de liberala tendenser, hvilka åsyftade att till fullt lif utveckla alla de frön till verklig konstitutionalism, som 1809 års lagstiftare nedlagt i de nya grundlagarne. Historien om konung Karl XIV Johans regering är företrädesvis historien om denna sammanstötning, som var oundviklig, all den stund det naturligen vid det nya statsskickets upprättande ej varit möjligt att på en gång och för alla tider noga afväga alla maktförhållanden, men ur hvilken emellertid de nya styrelsegrundsatser utgingo, i och med hvilka vårt konstitutionela lif inträdde i ett nytt skede.

Med synnerlig takt hafva författarne af de senare delarne behandlat hufvudpersonen under denna regering — konungen sjelf. Den apoteos af Napoleons besegrare och den svensk-norska föreningens stiftare, hvartill Bergman gjorde sig skyldig, fullföljes ej längre. Nog märkes granneligen, att arten af de källor den aktade gamle f. d. adjutanten hos Karl Johan samlat gifvit åt arbetet en viss officiel karaktär, men »minnena» hafva det oaktadt under sin fortgång blifvit något helt annat än äreminnen, och Karl Johans liksom hans regerings svaga sidor äro ingalunda fördolda. Så har verket mer och mer antagit karaktären af en politisk historia öfver Karl Johan och hans regering.

Den del af »Minnena», som här föreligger för anmälan i »Historisk Tidskrift», är tolfte delen, eller rättare förra afdelningen af denna del. Författad af docenten O. Alin, utmärker den sig för samma sorgfällighet i utarbetningen och noggranhet i sakuppgifter, som man finner i föregående historiska arbeten af denne författare. Ehuru innehållet hufvudsakligen utgöres af riksdagsförhandlingar, hvilka till följd af sjelfva sin beskaffenhet näppeligen medgifva någon större lifligheit eller färgrikhet i skildringen, är framställningen i allmänhet ledig och flytande, om ock anmärkas kan, att knappheten i kapitelfördelning — hela bandet utgör blott tvänne kapitel — beröfvar läsaren de hvilopunkter, som vid studiet af ett arbete af sådan art äro väl behöfliga. Såsom källor har författaren företrädesvis haft att tillgå de digra riksdagsprotokollen. Deremot hafva de schinkelska samlingarna, som antagligen för den tid, hvarom här är fråga,

äro föga rikhaltiga, varit till mindre gagn, ja, de talrika diplomatiska aktstycken rörande Gustaf IV Adolfs sons prins Gustafs titel, hvilka såsom bilagor åtfölja boken, äro ej, såsom man kunnat vänta, meddelade efter afskrifterna i den schinkelska samlingen utan efter de officiela öfversättningar, som bilagts hemliga utskottets för 1829 protokoll. Dock finner man här och der en och annan vigtig uppgift lemnad af »Minnenas» samlare sjelf. Så bekräftar öfverste v. Schinkel, med relaterande af konungens egna ord till samlaren, att det i slutet af år 1829 cirkulerande och sedan flerestädes upprepade talet, att Karl Johan erbjudit oppositionschefen C. H. Anckarsvärd en plats i statsrådet, hade sin fulla riktighet, äfvensom att detta erbjudande förföll, då Anckarsvärd såsom vilkor för sitt inträde i statsrådet fäste dettas ombildning i liberal riktning. Så meddelar v. S. likaledes efter konungens egen uppgift, hvad man äfven trott sig veta förut, att den förlofning, som ingicks mellan prinsen af Vasa och prinsessan Mariana af Nederländerna, bröts icke minst genom svenskt inflytande; — konungen sjelf »hade användt en betydlig summa i och för denna sak».

Arbetets första kapitel skildrar den långvariga riksdagen 1828—1830. Att efter författarens utförliga framställning referera behandlingen af de vigtigare frågorna vid denna riksdag, såsom realisations- och myntfrågan, frågan om understödet åt Göta kanal, dechargefrågan m. fl., kan med det knappa utrymme, som står oss till buds, här så mycket mindre vara på sin plats, som behandlingen af dessa frågor redan tillförne torde vara i hufvudsaken bekant genom W. F. Dalmans »Anteckningar från våra ståndsriksdagar». Bland riksdagarne under Karl XIV Johans regering intager eljes denna riksdag en egen ställning. Oppositionen, som redan 1823 kunde visa sig i all sin styrka och som längre fram blef regeringen helt och hållet öfvermäktig, drog här det kortaste strået, hvilket visade sig redan vid utskottstillsättningen, hvarvid regeringens listor segrade. Till oppositionens svaghet bidrog icke minst den omständigheten, att hon för tillfället saknade en fullt lämplig ledare, ty den högt och med rätta aktade prosten grefve Schwerin hade med anledning af realisationsfrågan nu mer frånträdt oppositionen, och C. H. Anckarsvärd, som intog hans plats, saknade oaktadt all sin styrka i debatten en partichefs egenskaper. Deremot hade de ministeriela i friherre af Nordin och grefve Brahe synnerligen skicklige ledare. Också utföllo de vigtigare besluten i allmänhet efter regeringens önskan. Det från föregående riksdag hvilande förslaget om indragningsmaktens upphäfvande förkastades i sjelfva bondeståndet, der förra oppositionsmannen Longberg nu såsom talman gjorde regeringen stora tjenster. De häftiga utfallen mot regeringen i mötespassevolansfrågan ledde till intet. Decharge-frågan, hvilken oppositionen valt till sin pièce de résistance, medförde trots 1827 års stränga statsrevision och skeppshandelsaffären i det hela inga menligare följder. Anslagsfrågorna afgjordes hufvudsakligen efter regeringens önskningar. Och om äfven beslutet med afseende på myntbestämningslagen ej tilltalade ko-

nungen personligen, så gillades det dock af hans rådgifvare. Sålunda kunde konungen, då ständerna ändtligen i mars 1830 efter mer än sexton månaders samvaro hade slutat sitt värf, med all tillfredsställelse se tillbaka på deras verksamhet. Också hemförlofvade han dem med det berömmet att de »med fullt förtroende till sin konungs ledning tryggat sig vid hans grundlagsenliga tänkesätt.» Men var konungen tillfredsstäld, så var oppositionen det deremot ej, och den brist på hofsamhet, som regeringen under riksdagens fortgång lagt i dagen jämte det ej sällan klandervärda sätt hvarpå denna vunnit sina segrar, manade också oppositionen för framtiden till större ansträngningar och ökad vaksamhet. Störst visade sig missnöjet hos minoriteten inom bondeståndet, hvars talman ej sällan genom öfverrumplingar och propositionsvägran förstått genomdrifva regeringens vilja. Också kunde nog Anders Danielsson hafva skäl till de skarpa utfall han gjorde mot talmannen i det sarkastiska anförande, hvarmed han framträdde i bondeståndet i riksdagens sista timme.[1])

Af stort intresse äro de redogörelser författaren lemnar för frågan om Gustaf IV Adolfs sons prins Gustafs titel. De underhandlingar som fördes rörande denna sak kunna visserligen synas betydelselösa nog, men voro det ingalunda vid denna tidpunkt, synnerligen om man ser på den vigt Karl Johan personligen fäste vid desamma såsom afseende ingenting mindre än att skydda helgden af svenska folkets samhällsordning och dynastiens rättigheter. Redan vid riksdagens öppnande hade konungen förklarat sig ämna begära tillsättandet af ett hemligt utskott, såsom det troddes i syfte att för utskottet framlägga den diplomatiska korrespondensen rörande skeppshandeln, möjligen ock för att med detsamma öfverlägga om

---

[1]) Vi kunna ej motstå frestelsen att ur bondeståndets framför oss liggande protokoll såsom »en kulturbild» meddela ett utdrag ur detta på sin tid så uppseendeväckande anförande. »Stor har», säger Anders Danielsson, »utan tvifvel den skicklighet varit, som så kraftigt sammanhållit enighetsbandet inom detta stånd i alla de ämnen, der så mycket riksgagneligt blifvit en frukt af våra öfverläggningar. Och när allt bemödande varit förgäfves att leda det större antalet på vanlig väg till det mål, som fosterlandets bästa utmärkt, huru faderligt har icke, såsom t. ex. uti passevolansfrågan, den hejdande förmåga blifvit använd, som ligger uti ett afpassadt bruk af den konstitutionela rätten att »tillämpa grundlagarna» och vägra proposition! — — — — Så skola ock en dag, när Göta kanal hunnit fullbordas, kommande slägten, som beundra detta storverk, eller åtminstone ruinerna deraf, ej mindre beundra kraften af de ljusa åsigter, hvilka emellan första och andra behandlingen af detta ämne hos den lyckligen öfverståndna riksdagens bondestånd blifvit spridda med den oväntade verkan, att kanalen senare gången gick igenom. Så skall man minnas tryckfrihetens öde vid denna riksdag och ej glömma patrioten Longbergs bemödanden mot 1812 års inskränkning deri. Så skall man omtala förfarandet med den nya instruktionen för rikets ständers revisorer — så de lyckliga valen till utskott och deras förstärkningar. Och man skall veta att skatta den mannens värde, under hvars omsorgsfulla ledning sådana saker för sig gått. — — — —.»

Under uppläsningen af detta anförande — upplyser protokollet hade flere ståndsledamöter begärt ordet, »men Anders Danielsson afvaktade icke hvad de hade att andraga, utan bortgick i samma ögonblick — — — hvarefter han icke vidare kom tillstädes.»

försvarsväsendet. Det var dock ej härmed som utskottet skulle taga befattning. Väl bekant är den uppmärksamhet med hvilken Karl Johan följde allt som stod i samband med det förra konungahuset, för hvars legitima rättigheter han hyste en skuggrädsla, som ej kunde annat än väcka den dåvarande generationens förvåning. Det är derför lätt förklarligt, att den svenska regeringen skulle med synnerlig oro mottaga rapporten, att prins Gustaf, som fått den österrikiske kejsarens tillstånd att ingå i österrikisk krigstjenst, i en i Wien utkommande militärkalender blifvit upptagen under titeln »prins af Sverige». Detta ledde imellertid för ögonblicket blott till en not från svenska regeringen till den österrikiska, innehållande en begäran, att den i fråga varande titeln måtte blifva ändrad eller borttagen i följande upplaga af kalendern, hvarmed saken tills vidare fick bero. Men allvarsammare blef det, då underrättelse ingick, att prins Gustaf skulle förlofvas med prinsessan Mariana af Nederländerna, äfvensom att prinsen i Holland bar titeln »prins af Sverige.» Nu fick den svenska diplomatien lif. Den svenske envoyén i Haag d'Ohsson måste i en formlig not, som inlemnades till den nederländska regeringen den 25 juni 1828, samma dag förlofningen egde rum, förklara, att prins Gustafs mottagande vid det nederländska hofvet under en titel, som i alla stater uteslutande förbehålles medlemmarne af den regerande dynastien, »ej kunde anses såsom annat än förnärmande den svenska kronans rätt och värdighet», hvadan d'Ohsson uttalade sin förhoppning att få till sitt hof öfverbringa en försäkran, att konungen af Nederländerna icke skulle såsom prins af Sverige erkänna en furste, hvilken enligt Sveriges rikes lagar och den offentliga rättens mest heliga grundsatser ej mera hade rätt att bära denna titel.» Sjelf sände Karl Johan personligen konungen af Nederländerna ett handbref i ämnet, men med allt detta lyckades man i hufvudsaken ej förmå konung Vilhelm af Nederländerna till något bestämdt löfte i titelfrågan, utan tycktes han häri vilja afvakta de öfriga makternas beslut.[1] Nu vände sig Karl Johan till Europas öfrige suveräner med begäran, att prins Gustaf icke af dem skulle benämnas med den ifrågavarande titeln. De fleste af desse visade sig äfven vilja tillmötesgå konungens önskan, men icke så kejsaren af Österrike, som gaf ett undvikande svar. Under flere månaders tid sökte den svenske ministern i Wien

[1]) De skrifvelser som vexlades mellan Karl Johan och konung Vilhelm äro märkliga nog. »Kan nederländska regeringen» — heter det i den svenske konungens skrifvelse — »som förvärfvat en plats bland verldens oberoende stater förmedelst kongressen i Wien och de händelser, som föregingo densamma, misskänna de rättigheter, som tillhöra en ryktbar nation, hvilken bidragit att bereda dess tillvaro? »Svaret låg nära till hands. Sedan konung Vilhelm afvisat påståendet, att Nederländerna först genom kongressen i Vien förvärfvat en plats bland de oberoende staterna, fortsätter han:

»Den hjeltemodiga svenska nationen har lika verksamt bidragit till Nederländernas sjelfständighet, som den kraft, som inom detta rike och af dess folk utvecklades under hösten 1813 samt bataljen vid Quatre Bras och slagtningen vid Waterloo medverkade att trygga Sveriges och Norges sjelfständighet och beståndet af E. M:ts tron.»

grefve Carl Gustaf Löwenhielm gång på gång aftvinga furst Metternich en bestämd förklaring i frågan, men lyckades blott erhålla mer eller mindre sväfvande försäkringar. Karl Johan var i högsta grad uppbragt vid tanken, att Österrike genom sin hållning närde den gustavianske pretendentens aldrig uppgifna tronanspråk. Att prins Gustafs förlofning inom kort bröts (24 nov.) ändrade ej hans uppfattning, att de redan inledda underhandlingarna i titelfrågan måste bringas till ett för Sveriges och hans egen värdighet tillfredsställande slut. Det tal, hvarmed han helsade det hemliga utskottet, hvars tillsättande han begärt just i och för denna sak och hvilket första gången sammanträdde i januari 1829, vitnade om den harm, som fylde honom. »Att stillatigande» — så föllo hans ord till utskottsledamöterna — »fördraga oförrätter af så svår beskaffenhet vore att glömma edra förfäders ära och att förtjena dessa oförrätters förnyande.» Och till v. Schinkel yttrade han ett par veckor senare med en värme, som kom honom att glömma hans år och den makt öfver hvilken han hade att förfoga: »Vi borde utrusta en eskader att afgå till Adriatiska hafvet, hota Triest och andra hamnar med bombardement, så vida icke hofvet i Wien respekterar våra rättigheter.» Men trots den ifver, med hvilken grefve Löwenhielm pådref underhandlingarna i Wien, dröjde det ända till den 5 maj 1829, innan furst Metternich lemnade det officiela meddelandet, att den omtvistade titeln, med hvilken prinsen hela tiden benämnts inom den österrikiska arméen, blifvit bortlagd och att prinsen i stället antagit titeln »prins af Vasa.» Med allt skäl uttalar herr Alin den förmodan, att den ifver, hvarmed Karl Johan fullföljde denna i sig sjelf så obetydliga sak, var framkallad af önskan att begagna detta tillfälle till att hos de europeiska makterna reparera den afbräck hans anseende lidit genom eftergifterna i skeppshandelsfrågan.

Tidskiftet 1830—1834 är jämförelsevis mer knapphändigt behandladt. Författaren redogör visserligen för Karl Johans ställning till julirevolutionen och den polska resningen, för åtgärderna för verkställigheten af realisationen, för tidningspressen och agitationen i representationsfrågan, hvilken sistnämnda nu med anledning af det af Anckarsvärd och Richert utarbetade förslaget till en ny representation gjordes till en af dagens brännande, men utan tvifvel har mången med anmälaren vid genomläsandet af de sidor författaren egnat åt dessa ämnen väntat sig finna en utförligare, på nya källor grundad framställning af denna af en stor politisk lifaktighet kännetecknade tid. Med all varsamhet har författaren yttrat sig om det s. k. Braheväldet och »kamarillan», hvarom för öfrigt de schinkelska samlingarna synas hafva iakttagit en fullständig tystnad. Af det sätt hvarpå Crusenstolpe tecknats (sid. 216) torde mången ej känna sig tilltalad. Den hämdlystna skildrarens ockrande på skandalen kan och vill väl ingen försvara, men hans betydelse för den tidens historia är emellertid så stor, hans skriftställartalang så öfverlägsen, att han väl alltid kommer att intaga en framstående plats bland männen från Karl Johans dagar, hvadan

ock författaren ej borde inskränkt karakteristiken af hans verksamhet och person till ett blott citat af Geijers hänsynslösa recension i Svenska literaturföreningens tidskrift, utan äfven deri inrymt ett erkännande af hvad hos honom verkligen fans framstående — möjligen ock ett medgifvande, att hans harm i ett och annat afseende är förklarlig.

I arbetets senare del lemnar oss författaren en utförlig skildring af den märkliga urtima riksdagen 1834, hvilken regeringen fann för godt att sammankalla med anledning af förslaget till en ändring af den 72:a paragrafen i regeringsformen, enligt hvilket riksbanken skulle ställas under konungens och ständernas gemensamma lagstiftningsrätt. Regeringen hade nu ej längre i sin makt att leda ständerna, dit hon ville. De väckelser julirevolutionen och agitationen i representationsfrågan gifvit jämte erinringarna från den förra riksdagen och tidningspressens eggelser hade burit frukt. Oppositionen segrade vid utskottsvalen i borgare- och bondestånden, ja, till och med i preste ståndet, hvilket kanske aldrig hvarken förr eller senare haft att förete en så glänsande rad af utmärktheter som vid denna riksdag. Det kan sålunda, fastän majoriteterna vid denna tidpunkt ännu ej kände konsten att från utskotten helt och hållet utesluta motsidans män, icke förvåna, att regeringen under riksdagens fortgång led det ena förödmjukande nederlaget efter det andra. Så i öfverläggningarna om »72:an» och det förslag till lag för banken som regeringen uppsatt i samband med den föreslagna förändringen af denna paragraf, så i voteringarna i förstärkt statsutskott hösten 1834. »Att det gick derhän, dertill torde, säger författaren, regeringen sjelf varit skulden, ty med mera förutseende och förmåga af initiativ, med större klokhet och kraft å hennes sida, hade det kanske i åtskilligt gått annorlunda.» Men det åsyftade målet — att framtvinga en ministärförändring — vann oppositionen ej.

Vi sluta här vår kortfattade anmälan af herr Alins värdefulla arbete, under uttalande af den förhoppningen, att tid måtte stå författaren till buds att inom kort kunna offentliggöra äfven tolfte delens senare afdelning, som kommer att innehålla en teckning af 1840 års riksdag äfvensom en öfversigt af Sveriges inre utveckling under senare delen af Karl Johans regering. Dermed skulle »Minnena» vara afslutade, och dermed skulle äfven den gamle adjutanten hafva fullbordat ett förtroendevärf, hvilket han utfört såsom det höfts både den forne medlemmen af Karl Johans »famille militaire» och den för fäderneslandets häfdekunskap varmt nitälskande samlaren.

T. Säve.

Georg Adlersparre, en historisk karaktärsbild af Dr OTTO SJÖGREN. (Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter, utgifna af Stiftelsen Lars Hiertas minne, 2). 143 ss. 8:o. Stockholm. Samson & Wallin. Pris 1 kr. 75 öre.

Georg Adlersparre tillhör genom sin lifsgerning och sin storslagna personlighet vårt fäderneslands yppersta minnen från senare tider, men han står derjämte äfven med afseende på syften och sträfvanden nära den man, efter hvilken »Stiftelsen Lars Hiertas minne» blifvit uppkallad. Mellan den fräjdade revolutionschefen, hvilken först med pennan sökte bana en väg för en offentlig diskussion öfver allmänt medborgerliga ämnen, innan han med svärdet nedbröt enväldet och derigenom möjliggjorde 1809 års statsskick, och den bekante tidningsmannen, som gjorde den fria pressen till en makt i samhället och dermed kanske mer än någon annan svensk man bidrog till, att det nya statsskicket blef konstitutionelt äfven i tillämpningen, är likheten i lefnadsmål och lefnadsbedrifter ganska stor. Det var derför en lycklig tanke hos redaktionen af ofvannämnda monografier att välja Georg Adlersparre till föremål för den minnesteckning, som börjar den svenska biografiska serien af utmärkta personligheter.

Minnesteckningens författare har synbarligen behandlat sitt ämne med all förkärlek. Dr Otto Sjögren eger en mindre vanlig förmåga att begränsa sitt ämne, en ledig af ädel lyftning mäktig stil och dertill, hvad för en minnestecknare är af stor vigt, en varm medkänsla för skildringens föremål, hvarigenom han ock med lätthet drager läsaren med sig. Emellertid kan det sättas i fråga, om ej denna medkänsla här stundom varit lifligare än fullt förenligt varit med uppgiften att lemna en ej mindre opartisk än anslående skildring af partimannen.

Vare det långt ifrån oss att vilja förringa betydelsen af Adlersparres lifsgerning eller att nedsätta hans ovanliga egenskaper, men betona måste vi dock, att det varit önskligt, att författaren mer än som varit fallet framhållit äfven hans svaga sidor. Bland dessa var en öfverdrifven misstänksamhet den mest i ögonen fallande, och visst är, att denna misstänksamhet ej sällan vilseledde den eljes så klarseende och ädelsinnade fosterlandsvännens uppfattning af personer och förhållanden. Hans vän och frände E. G. Geijer kände honom synnerligen väl och det må derför tillåtas oss att erinra om Geijers omdöme om honom, hvilket bör ega all auktoritet. »Han hade», säger Geijer», inga *uthållande* egenskaper för en första plats och kände det. Af nödvändigheten framkallad på en sådan, ren och oförvitlig i en brytning, som pröfvar menskliga passioner, lemnade han gerna *verkligheten* af en sådan plats. *Skuggan* förföljde honom. Med en stor och verklig resignation i det hufvudsakliga, sträckte han den ej till småsakerna, tålig i det stora, otålig i det lilla. Han lyssnade ur sin vrå, om man erkände hans värde. Liksom han dolde en verklig kraft under en dels naturlig dels antagen tröghet, så dolde

han äfven en eldig orolig känsla, som gjorde honom misstänksam under en yta af skämt, som ej alltid var det bästa, och blef slutligen, missnöjd och missmodig, och, såsom han trodde, glömd, en *mauvais plaisant* äfven med sitt eget rykte»[1]). Denna misstänksamhet, om hvilken Geijer talar, visar sig i ej ringa grad i flera af hans starkt färglagda bref och öfriga skrifter liksom äfven i sonen K. A. Adlersparres skrifter, i hvilka denne närmast sökte med sonlig pietet värna fadrens minne, men i hvilka han väl äfven gjorde sig till ett eko af fadrens tankar. Det synes oss derför som om minnestecknaren bort med skarpare kritik hafva begagnat dessa källor, liksom han äfven mer än som skett bort hafva lyssnat till hvad Adlersparres motståndare — de så mycket förkättrade gustavianerne inclusive — torde hafva haft att säga. Hade så skett, skulle, för att taga ett exempel, författaren ej upprepat de gamla adlersparre-mannerheimska misstankarna, att kronprinsen Karl August blifvit förgifven, hvilka efter dr Amnéus' grundliga undersökningar i ämnet ej vidare bort återkomma, hälst som sedan dess intet nytt stöd för desamma kunnat företes. Då hade kanske äfven skildringen af Adlersparres åtgöranden i Stockholm efter den 13 mars, hvarvid han i allmänhet nog mycket hade sin egen trygghet för ögonen, af hans ställning till Adlercreutz och tillsättningen af befälhafvare för den sorgligt minnesvärda expeditionen till Vesterbotten, samt af hans förhållande till Virsén och statsrevisionen 1827 erhållit en något förändrad färgläggning.

Några observanda vid en och annan af författarens sakuppgifter torde det tillåtas rec. att framställa. Förf. redogör sid. 14 för expeditionen mot Davidstad under 1790 års finska fälttåg och Adlersparres förhållande dervid. Enligt denna framställning, som för öfrigt ej rätt stämmer med källan — antagligen Armfelts sjelfbiografi — skulle dåvarande ryttmästaren Adlersparres förtrupp utgjort tre regementen, hvilket låter högst osannolikt. Enligt J. Mankell, »Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria», sid. 520, utgjorde det rekognosceringsparti, som vid detta tillfälle stod under Adlersparres befäl, af 50 lifdragoner och 240 man infanteri, och det var med denna styrka han på återvägen vid Niveri blef afskuren af ryssarne, hvarvid han sjelf jämte 82 man tillfångatogs. Enligt K. A. Adlersparre skall en af G. Adlersparre egenhändigt uppsatt berättelse om denna affär förvaras i Lunds bibliotek (K. A. Adlersparre, 1809 års revolution och dess män, sid. 105), hvari Armfelt, som anbefalt expeditionen, fritages från beskyllningen att hafva varit orsak till olyckan — hvilken beskyllning åter förf. sid. 13 synes vilja godkänna.

[1]) Erik Gustaf Geijers samlade samlade skrifter, I, 8, 133. Geijer tillägger: »Vi vilja ej uppehålla oss vid de kända temligen oskadliga bevisen af denna lust eller olust ur hans senare dagar. Vi vilja ej försvara dem; men — *quand même* — han har för stora förtjenster om sitt fäderneslånd, att ej mycket skulle honom förlåtas. Georg Adlersparre var ingen man af första ordningen, men han var en; och det blad han eger i Sveriges historia, skall hvarken han sjelf eller någon annan rycka dädan».

Sid. 63 upprepar författaren den ofta framstälda uppgiften, att försök gjordes, då underrättelsen om vestra arméns uppbrott mot Stockholm ankommit till hufvudstaden, »att med maktspråk lägga beslag på bankens valutor». Rec. känner ej, hvarpå denna, äfven i våra skolböcker framstälda uppgift grundar sig. Hvad som möjligen kunnat inträffa, om ej Gustaf IV Adolfs arresterande mellankommit, ligger inom gissningens område. C. D. Skogman, som i sina »Anteckningar om rikets ständers bank», II, sid. 4, omnämner det gängse talet, att konungen velat bemäktiga sig banken, vet ej af något annat maktspråk, än att en af M. Rosenblad kontrasignerad kungl. skrifvelse den 13 mars kl. 8 på morgonen, då konungens arresterande redan var beslutadt, öfverlemnades till bankofullmäktige, i hvilken skrifvelse konungen med anledning af behofvet af penningar till befrämjande af nödiga anstalter till lugnets återställande *anmodade* bankofullmäktige att »dertill försträcka oss och kronan penningar till så stort belopp, *som I möjligen sen Eder kunna förskjuta*». I formelt hänseende skiljer sig den kungliga skrifvelsen föga från den skrifvelse, som efter statshvälfningen i samma syfte den 20 mars afgafs till bankofullmäktige af riksföreståndaren hertig Karl. Stödjande sig på sina instruktioner vägrade bankofullmäktige att på annat sätt understödja konungen med det äskade penningeförskottet: »än i den väg riksdiskontverket företedde».

Vid redogörelsen för konstitutionsstriden vid 1809 års riksdag eller tvisten om principen »konstitution först och kung sedan», hvarvid Adlersparre lyckades stämma hertigen till förmon för sin åsigt »kung först och konstitution sedan», uppgifver förf. sid 82 i öfverensstämmelse med Schinkel-Bergman, att då varande öfversten Skjöldebrand i sällskap med landtmarskalken M. Anckarsvärd aftonen den 8 maj begaf sig till hertig Karl och förmådde honom att frångå sin första uppfattning, d. v. s. att medgifva, att ständerna finge utarbeta grundlagen, innan konungavalet skedde. Anckarsvärd har sjelf för sin minnesteckuare i Svenskt biografiskt lexikon, nya följden, förklarat, att han aldrig haft något samtal med hertig Karl i sällskap med Skjöldebrand (Biogr. lex., nya följden, I, 165).

Med ädel värme rentvår förf. Adlersparre från partifiendernas insinuationer, att han skulle haft någon andel i fersenska mordet eller att han skulle önskat en fortsättning på denna illbragd. Rec. tror, att det knappast varit behöfligt att fria Adlersparres minne från dessa angrepp, ty näppeligen kan väl numera någon med kännedom om Adlersparres upphöjda personlighet föreställa sig, att han sjelf haft sin hand med i det sorgliga uppträdet eller att han skulle önskat en fortsättning på ogerningar af denna art. Svårare torde det vara att fria Adlersparres partivänner i Stockholm från anklagelsen att hafva velat, genom att i Fersens person skymfa högaristokratien och gustavianerna, göra dessa sina motståndare maktlösa vid ett följande tronföljareval — men detta hör ej hit. Men då författaren visar, hvilket vilseledande citat man gjort af Forsells bref om tilldragelserna i Stockholm den 20 juni 1810 (sid. 108), gör han

sig sjelf skyldig till en anmärkning för ett vilseledande citat. Adlersparres svar på Forsells bref lyder enligt förf.: »Jag tackar er oändligt för de detaljer ni gifvit mig om ifrågavarande dags uppträde. Gif mig flere dylika bref». Orden innehålla, säger författaren — och vi äro ense med honom deri — endast en tacksamhetsbetygelse för ett utförligt upplysande bref samt en önskan att få flere sådana. Men dessa ord skall nu Svederus, som i sitt arbete »Sveriges krig och politik åren 1808—1815» behandlat denna tid, hafva förvridit. »Svederus», säger förf. sid. 109, »förvrider det enkla faktum i fråga om brefvet till Forsell derhän, att Adlersparre skulle hafva efter läsningen deraf *utropat:* »Mer af den sorten!» Men detta är icke i öfverensstämmelse med ordalydelsen hos Svederus i det anförda arbetet, hvarken i den svenska upplagan, I, 87, eller i den omarbetade tyska upplagan I, 94. Hos Svederus står: När Adlersparre, då blifven landshöfding i Mariestad, erhöll bref om dessa uppträden, svarade han: »Mer af den sorten!» Det af författaren kursiverade ordet »utropat», som gifver en helt annan mening, finnes ej hos Svederus.

Utom de talrika vidlyftiga tryckta källorna äfvensom åtskilliga bref från G. Adlersparre på Kongl. Biblioteket har författaren haft att tillgå samlingar af bref från och till Adlersparre, som förvaras inom den Adlersparreska slägten dels i Stockholm dels på egendomen Gustafsvik i Värmland. Utrymmet har ej medgifvit författaren att i form af bilagor meddela de vigtigare af de otryckta af dessa bref, hvarigenom hans arbete naturligen skulle erhållit ett ökadt intresse. Några märkligare uppgifter i sak, än som redan äro kända, torde dock dessa otryckta dokument näppeligen lemna.

Med ofvanstående obetydliga anmärkningar hafva vi på intet sätt velat förringa värdet af författarens i så många hänseenden förtjenstfulla monografi. Vi önska tvärtom, att författaren, som nyligen i minnesteckningen öfver Grevesmöhlen i »Ny svensk tidskrift 1881» lemnat en intressant skildring af ställningar och förhållanden i början af detta århundrade, ville genom flere karaktärsbilder af samma art lemna oss nya bidrag till historien om ett vigtigt tidskifte, för hvars fullt opartiska skildrande tiden nu, sedan 1809 och 1810 års upprörda partilidelser för länge sedan lagt sig, väl kan anses vara inne.

T. S-e.

Ur Svenska hofvets och Aristokratiens Lif. Skildringar hemtade i arkiven på Säfstaholm, Eriksberg, Sjöholm och Brokind med flera enskilda och offentliga samlingar af ARVID AHNFELT. I—IV. Stockholm, Lamm, 1880—1881. Pr. tills 14,50.

Detta samlingsverk, som utgöres af memoarer och bref från historiska personer, torde vara berättigadt att omnämnas i Historisk Tidskrift. De skildringar, herr A. här meddelar, äro till aldra största

delen hemtade ur enskilda arkiv, med hvilkas samlingar äfven den historiska tidskriften emellanåt sysselsätter sig. Utan tvifvel är det en synnerligen stor förmån, att dessa arkivs egare med det välvilligaste tillmötesgående upplåta sina samlingar åt forskare, som sedan i sin ordning blifva i tillfälle att derur meddela åt allmänheten ett och annat af intresse. Men naturligt är, att i dessa enskilda arkiv mycket af ringa eller intet värde finnes blandadt med verkliga historiska skatter. Familje-papper, stundom af förtroligaste art, brefvexlingar, som aldrig hade blifvit skrifna om de resp. korrespondenterne kunnat ana, att dessa skulle falla i händerna på obehöriga forskare i framtiden — den, som kastat ett öga på t. ex. det stenbockska arkivet, medan det ännu förvarades på Thorsjö, kan härom vittna —, till och med politiska bekännelser, meddelade åt personer, som försummat att, i öfverensstämmelse med grannlagenhetens fordringar, behålla hemligheterna för sig sjelfva och dölja dem för en forskningslysten efterverld, allt detta påträffas ofta vid sidan af rent historiska akter, som förgäfves efterletas i statens samlingar. Då nu förhållandet är sådant, sättas ock smaken och grannlagenheten ofta på större prof vid forskningarna i de enskilda arkiven än i de offentliga. Hvad särskildt angår s. k. memoarer, fordras det icke ringa historisk urskiljning, för att afgöra hvad som bör och hvad som icke bör publiceras. Det lär icke falla någon in att förneka historiska memoarers värde; i dem ljuder en röst, hvilken, likasom genom en af nutidens snillrika uppfinningar, talar direkt till oss genom afståndet af långa tider. Detsamma kan sägas äfven om enskilda brefvexlingar. Den, som vill företaga sig deras offentliggörande, bör skrida till sitt verk med ett klart begrepp om det dryga ansvar, han ikläder sig; vore han dertill genomträngd af den känsla, som kallas pietet för hvad som verkligen är och bör vara våra minnen, tro vi det icke skulle skada hans förehafvande. Det fordras alltid en viss grad af dristighet för att med sjelftagen rätt för alla tider upprepa ord, dem sagesmannen måhända ville hafva osagda, eller att åter söka väcka upp känslor, som redan skattat åt förgängelsen. Vår tid är icke så nogräknad i detta fall; hittills har det dock varit mindre inom historiens än inom litteraturhistoriens område man funnit de tydligaste bevisen på huru oförsynt man i våra dagar handskas med store mäns goda namn och rykte. Med den litterära qvarlåtenskap, våra snillen icke velat fästa vid sitt minne, blifver detta nu icke sällan fläckadt. Man kallar detta att arbeta i litteraturhistoriens tjenst. Misstaget sker ofta på god tro af verklige vänner till vår litteratur. För historien kan den litterära affärsverksamheten komma att medföra samma slags våda.

Att det är herr Ahnfelts ifrågavarande publikation, som kommit oss att yttra dessa ord, beror derpå, att han i de utgifna fyra delarne deraf icke alldeles öfvertygat oss om att han eger nog smak eller grannlagenhet för att på ett tillfredsställande sätt utföra ett dylikt arbete. Samlingen innehåller många läsvärda och intressanta delar, men då tillgången på material synes vara så rik, förvånar det

oss att han lemnat plats för sådana obetydligheter som t. ex. åtskilliga småsaker i slutet af häftena. I första häftet eger afdelningen »ur Marianne Ehrenströms hågkomster» det största intresset; andra häftet upptages till största delen af hofmarskalken Nauckhoffs memoarer, det tredje likaledes af friherre J. af Nordins hofkrönika och det fjerde af diverse mer eller mindre obetydliga bidrag bland hvilka dock afdelningen V, »Från hertigen-regentens och Gustaf IV Adolfs dagar», är af verkligt intresse.

De tvenne förnämsta bidragen utgöras sålunda af Nordinska krönikan och Nauckhoffs memoarer. Den förra läses med nöje, ehuru det är något djerft af utg. att ställa den i jämförelse med t. ex. Grimms litterära korrespondenser (III, 3.). En stor del af de här meddelade nyheterna för dagen påminna till den grad om dem, som påträffas i de samtida tidningarna, att, då, såsom på vissa ställen inträffat, luckor förefinnas i originalet, utg. kunnat i icke ringa mån fylla dem med utdrag ur dessa. Men det är ju en fördel att erhålla dessa notiser samlade och dessutom innehåller denna s. k. hofkrönika äfven andra läsvärda och underhållande skildringar från en tid, som synnerligen väl lämpade sig för hofsqvaller. Det hade kunnat vara af intresse att veta hvem författaren var. Utg. synes icke hafva brytt sig om några undersökningar i detta fall, ehuru en och annan fingervisning förekommer i sjelfva »krönikan» och vi anse att de kunnat leda till önskadt resultat.

Om Nauckhoffs memoarer yttrar utg. att »några utdrag» offentliggjorts af Aug. Blanche i Illustrerad Tidning 1857. Verkliga förhållandet härvidlag är, att dessa s. k. utdrag genomgingo hela 1858 års och en del af 1859 års Illustrerad Tidning. Vidare torde anmärkas, att i dessa återfinnas skildringar, som A. utan känd eller giltig anledning uteslutit. Hela samlingen lär hafva stått Crusenstolpe till buds. Hvarken han eller Blanche ville offentliggöra den i dess helhet. Detta har icke heller nu skett, ty utg. säger sig hafva gjort uteslutningar för att icke »onödigtvis såra någons känslor». Skriften är så full af hätska utfall mot den konung, i hvars hoftjenst Nauckhoff tillbragte en stor del af sin lefnad, att vi beklaga det icke uteslutningarna blifvit talrikare. Teckningarna af andra personer deremot äro ganska väl gjorda. Man hade haft rätt att fordra, att, då utg. en gång fattat det ganska djerfva beslutet att publicera dessa memoarer, han åtminstone icke fritagit sig sjelf från skyldigheten och mödan att, såsom det vanligen sker i dylika fall, i en inledning hopsamla upplysningar om deras författare. Att detta icke skett är ej blott en ofullständighet, som det stått i utg:s eget skön att afhjelpa eller ej, det är en pligt, han lemnat ouppfyld. Visserligen blifver läsaren, då han i början af dessa memoarer får höra deras författare i bannande ordalag fara ut mot sin fader eller skildra ganska osmakliga familje-interiörer, icke särdeles benägen att hysa aktning för honom, men detta gör icke tillfylles; andra bevis på förf:s tvetydiga karaktär hade icke blott kunnat utan äfven bort af utg. samlas, innan han gjort sig till ett språkrör för dennes lidelse-

fulla utgjutelser, efter som dessa nödvändigt skulle återuppväckas ur en välförtjent glömskas graf.

Nauckhoff var en man med godt hufvud, derföre äro hans memoarer mångenstädes underhållande, men utan egentlig bildning, derföre äro hans uppfattningar ofta särdeles ytliga. Man läse t. ex. hans yttranden om Norge. De hufvudsakliga anledningarna, som, enligt hans utsago, skilde Karl Johan från sitt svenska folk, var, utom hans obekantskap med svenska språket, dels den »brist på nitälskan för osminkad sanning», som skulle hafva förefunnits hos de mera betydande personerna vid hans sida, dels konungens begär att förvärfva fasta egendomar. Serviliteten, om den ock hos några fans, var dock ingalunda så allenaherskande som här säges. Ett annat memoarverk från samma tid, det Schinkel-Bergmanska, har i sitt Bihang börjat meddela ovederläggliga prof på ganska stor frimodighet och ärligt tal inför denne furste. (Man läse t. ex. riddarhussekreteraren Silfverstolpes promemoria af 1811, som åtföljde den franska öfversättningen af 1809 års grundlagar.) Hvad konungens begär att förvärfva fasta egendomar angår, är det knappast troligt, att Nauckhoff varit okunnig om att Karl·Johan med deras inköp ofta hjelpte de förre egarne ur ganska svåra trångmål. I allmänhet synes konungens hela karaktär hafva för Nauckhoff varit en olöslig gåta; detta har dock icke hindrat honom att bedöma den med en lika tydlig som oförklarlig illvilja.

Såsom vi förut antydt, hafva herr A:s åtgärder i och för denna publikation inskränkt sig dertill, att han afskrifvit, hittat på lockande, stundom något oegentliga rubriker, i viss mån ordnat och utgifvit. Hvad afskrifningen, det vigtigaste momentet, angår, har den skett temligen slarfvigt. Vi hylla gerna den åsigt, att ett arbete bör bedömas efter sina förtjenster, ej efter sina fel och alldraminst efter sina tryckfel, men då man särskildt här har svårt att med originalet jemföra herr A:s upplaga och ofta påträffar i ögonen fallande felaktigheter, har det sig icke så lätt att hysa tillit till det hela. Vi behöfva här icke yttra oss vidlyftigt, helst kritiken redan förut ingalunda varit blind för dylika fel i herr A:s talrika publikationer, men alldeles utan bevis vilja vi dock icke lemna våra ord. Del I, sid 179 låter utg. oanmärkt passera Marianne Ehrenströms notis om att Leopold den 8 Nov. 1830 insjuknat. Såsom bekant är afled L den 9 Nov. 1829. Del IV, sid. 96 låter han J. G. Oxenstjerna förtälja att, då under 1788 års sjökrigshändelser svenska och ryska flottorna möttes, »sände hertigen att begära *soldater* så väl för sig som för svenska flaggan»(!) Berättelsen gäller naturligtvis den väl kända tilldragelsen, då hert. Karl fordrade *salut* af den ryska flottan, hvarom äfven talas ett stycke längre ned på samma sida. Samma del, sid 100 står att läsa: »konungen (Gustaf III under finska kriget) berättar sjelf mycket, men hör gerna andra och i synnerhet om man kan omtala det som roar, då han sjelf ej berättar *svineusa* saker. Detta af oss kursiverade vulgära uttryck, från långt senare datum har utg., lustigt nog, insatt i st. f. ordet *serieusa*, hvilket senare ord

fordras för att göra meningen icke blott riktig utan begriplig. Samma del, s. 153 låter herr A. rikshistoriografen And. Schönberg tala om sina »historiska bref om *franska* regeringsättet», liksom om utg. förlorat ur minnet dennes gamla bekanta svenska historieverk.

Med afseende på det värde, ett arbete sådant som det föreliggande kan och bör ega, är det att önska och hoppas, att utg. vid dess fortsatta utgifvande ville använda större omsorg och noggrannhet samt vid valet af bidrag ådagalägga finare smak och större takt. förutan hvilka en dylik samling lätt nog kan sjunka ned från de historiska memoarernas klass till — kolportör-litteraturens.

o o o

Om Noraskog. Äldre och nyare anteckningar utgifna af JOH. JOHANSSON, II. Häft. 1. Stockholm 1881.

Första delen af detta arbete utkom år 1875 och omfattade hufvudsakligast en gammal, uti bergmästarearkivet på Knutsberg förvarad beskrifning öfver Nora bergslag, författad år 1784 af då varande bergmästaren Erik Bergenschöld. Det var sålunda icke något resultat af utgifvarens egna forskningar som då lemnades i allmänhetens händer; men de sakrika upplysningar, hvilka dels i inledningen, dels såsom förklarande anmärkningar af honom meddelades, gåfvo berättigad anledning. att mera omfattande bidrag till belysande af denna bygds historiska och ekonomiska förhållanden framdeles kunde motses, och — såsom af föreliggande häfte synes — detta hopp har icke svikits.

En beskrifning öfver Nora Bergslag »i sitt ämne och uppodling», företagen med tillbörlig grundlighet och omsigt kan och bör blifva af stort intresse. Man känner ännu alltför litet om tillståndet i äldre tider uti den norra hälften af Örebro län, hvilken långt in på 1500-talet till största delen upptogs af stora skogar och folktoma obygder, samt emot norr och vester ännu saknade bestämda gränser. Odlingen faller här till största delen inom den tid, för hvilken vi ega säkra urkunder och kan således på många trakter spåras ifrån sin första början. Den andel häruti, som belöper på de öfver Ålands haf och Qvarken invandrade och öfver skogsbältet emellan Vestmanland och Dalarne emot Vermland och Norge småningom framryckande finnarne, är särskildt förtjent af en närmare undersökning, som bör lemna ett rikt utbyte, och en historisk framställning af bergsbrukets utveckling samt det här länge försummade jordbrukets stora framsteg under innevarande århundrade, erbjuda icke mindre rika tillfällen till intressanta meddelanden.

Noraskogs anor stiga utan tvifvel upp till hednatiden, ehuru man ännu icke lyckats uppvisa några större graffält eller andra minnesmärken från denna tid, och jordfynden — en och annan stenyxa oberäknad — äro ännu mindre upplysande. Såsom kristen bygd med

egen kyrka och prest, samt en icke så ringa befolkning framträder Noraskog redan år 1314, men odlingen har efter all sannolikhet icke varit synnerligt vidsträckt och, ett och annat nyhemman eller torp högre upp i skogarne oberäknadt, begränsad till sluttningarne omkring de sjöar och vattendrag, som närmast omgifva den nuvarande bergsstaden. Vid denna tid och ännu inemot slutet af medeltiden fans emot vester ingen kyrka förr än vid Klarelfven[1], och mot norr icke heller någon förr än i Dalelfvens floddal. Der vi nu möta leende bygder med rik odling och rörligt lif, funnos d endast ödeskogar, hvarest de biltoge och fredlöse sökte skydd för lif och egendom undan lagens och blodshämndens straffande arm, sam af nödtvång gjordes till nybyggare.

Mot öster och söder var afståndet från mera odlade trakter icke så långt. Kil i Närike var närbeläget och Linde, som visserligen först 1383 möter i bevarade handlingar, kan ej gerna vara yngre än Noraskog. Men dessa två socknar voro också under hela medeltiden de enda uti de vidsträckta bergslag, som af dem fått sitt namn. I båda dessa socknar är det antagligt att jordbruket gått före bergsbruket, ty om också här likasom flerstädes i Närike beredningen af osmundsjern vid primitiva blästerverk länge idkats såsom hemslöjd, så torde dock någon egentlig bergshandtering, grundad på grufbrytning, icke hafva förekommit tidigare än emot slutet af 1200-talet. Åtminstone finnas inga handlingar, som vitna derom, och allt tal om hednagrufvor lemna vi — i likhet med författaren — alldeles åsido. Hvilka och hvadan komne de varit, som här gifvit lif åt bergsbruket, veta vi icke, men, hvad särskildt Noraskog angår, saknar det antagandet ej sannolikhet att jernhandteringen här först idkats af invandrare från Närikes vestra berg, hvilket efter alla anledningar att döma är äldre än de norra bergslagen.

Men månne man häraf får anse Noraskog såsom urgammal Närkesbygd? Författaren synes hylla en sådan åsigt och stöder den på det nära granskapet och den omständigheten att Noraskog under hela medeltiden nämnes i samband med Närike samt tillhörde Strengnäs stift. Detta är en sanning, likasom att bygden lydde under häradshöfdingens i Vestra Tredingen af Närike jurisdiktion. Men för den första befolkningens Närikiska ursprung är detta dock icke fullt bevisande. Af socknens förläggande till Strengnäs stift kan man möjligen sluta att bygderna vid Norasjön, Vikern, Fåsjön och Usken samt dit ledande dalgångar vunnit sin kristendom genom en missionverksamhet, utgången från Strengnäs stift; men ej ens detta med full säkerhet, ty äfven Sanct Laurentii kyrka i Arboga och Säterbo lydde under biskoparne i Strengnäs — sannolikt annekterade för att skaffa stiftet en naturlig gräns i Arboga ån — och hvad föreningen med Närike i judicielt hänseende angår, synes just den omstän

[1] Fernows uppgift om en kyrka på Vermlands berg vid Kalhyttan måste, såsom hans meddelanden i allmänhet, upptagas med misstro. Att någon der funnits der före medlet af 1400-talet är knappast antagligt, ehuru ett skyddsbref för dem på Jernberget i Vermland kan uppvisas från år 1413.

digheten, att t. ex. Olof Laurensson i Gymninge i slutet af 1400-talet kallar sig häradshöfding i vestra tredingen i Närike och Noraskog, antyda att det sistnämnda icke inbegripits under denna treding, utan varit en särskild enhet. För antagandet att bygden måste anses för Vestmanländsk finner man deremot ett godt stöd i dess belägenhet, då Käglan af ålder och urminne varit gräns emellan Vestmännens och Närikarnes bygder [1]). Då en fast om ock föga talrik befolkning redan under hednatiden måste hafva funnits utmed sjöarne och elfvarne i Noraskogs nuvarande hufvudbygd, så är det väl antagligt att denna — här, som annorstädes — vid invandringen sökt sig väg utmed vattendragen, hvilka, antingen de äro segelbara eller icke, städse varit invandrarnes vägvisare. Först sedan bygder uppstått, söker sig samfärdseln dem emellan en väg öfver bergen och genom skogarne. »Från ås till ås» gå alltid de gamla egoväldena. och råmärkenas bestämmande »högst i ås och lägst i rås», hvarigenom de rinnande vattnen gjorts till gränsskilnader, är — om ock gammal — dock långt ifrån att vara ursprunglig, der ej större sjöar vidgat dalgången. Ortens naturförhållanden berättiga således det antagandet att dess första befolkning följt Arboga åns källfloder såväl uppåt Noraskog som till den öster derom belägna Lindesbygden, hvilken städse under medeltiden räknats till Åkerbo härad. Men vigtigare och af vida större betydelse är ortens munart, som, ehuru väl dess ordförråd har ganska mycket gemensamt med närikiskan, dock i öfrigt till hela sin karaktär är så afgjordt vestmanländsk att man svårligen derom kan misstaga sig. Uttalet och ljudöfvergångarne äro i detta fall mera bevisande än ordförrådet, och då nu dessa hafva en vestmanländsk pregel, som oaktadt det genom sekler fortgående sambandet med Närike icke kunnat utplånas, måste denna hafva en uråldrig grund, som väl bör sökas i den första kolonisationenens vestmanländska ursprung. Att Närikesboar under ständig förening med Närikes bygder skulle hafva så i grund förlorat sitt ursprungliga uttal, då detta är det segaste och äfven för den högre bildningen svårast åtkomliga i hvarje munart, förefaller deremot icke mycket sannolikt.

Det är emellertid icke vår mening att här tvista med författaren om denna fråga, hvilket skulle föra oss allt för långt in på det språkliga området. Hvad vi sagt och velat säga är endast, att goda skäl för Noraskogs vestmanländska ursprung icke saknas.

[1]) Att Ödeby (Öja eller Öbo) socken, som är belägen på andra sidan Käglan redan på 1200-talet ansågs beläget i Närike, bevisar icke heller med nödvändighet att dess första befolkning kommit derifrån. Det är nämligen påtagligt att såsom redan är nämndt, någon gränsreglering emellan Vesterås och Strengnäs stift egt rum i äldre tider, ehuru någon bevarad handling härom icke finnes. För denna socken skulle vi äfven kunna åberopa dess vestmanländska munart, om ej det egendomliga förhållande der egde rum, att all socknens jord är urgammal frälse, äfven den som genom reduktionen fått annan natur. I äldre tider var befolkningen på frälsejorden lika fast som på skattegrund, men innevarande århundrade har deruti gjort en stor förändring, och hela socknen är nu delad emellan två större egendomar.

Första uppsatsen i det nu föreliggande häftet är en kort men omfattande skildring af Noraskogs nuvarande ekonomiska förhållanden, som framträder under den anspråkslösa formen af en berättelse från Nora Hushållsgille, men, detta oaktadt, är rikare på verkligt innehåll än månget under storslagen titel och med stora anspråk framträdande alster af det moderna bokmakeriet. I denna uppsats får man göra en närmare bekantskap med ortens jordbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel, husslöjd, skogshushållning, fattigvård, seder och folklif, hvarom åtskilliga intressanta och värderika upplysningar meddelas. Som denna framställning grundats på de statistiska uppgifter, som årligen sockenvis insamlas för att länsvis ordnas, och slutligen af Statistiska byrån sammanfattas och föras ut i verlden, gifver detta författaren en osökt anledning att ingå i en närmare granskning af dessa uppgifters tillförlitlighet, och denna utfaller icke till deras förmån. Med kritisk skärpa leker han med dessa ofta ur luften gripna siffror samt visar verkliga halten af det sammanrafsade material, hvaraf vår jordbruksstatistik måste hopfogas, och den lättvindighet hvarmed de inom socknarne utsedde förtroendemännen ofta fullgöra uppdraget att insamla de speciela skördeuppgifterna m. m., hvilka också icke sällan inkomma i sådant skick, att de svårligen kunna utan omarbetning användas. Den eller de, som å Hushållningssällskapets vägnar skola sammanföra dessa för länet, måste derföre många gånger vidtaga de djerfvaste raderingar och frihandstillägg för att gifva dem åtminstone sanningens *form*. Fast otroliga ting skulle härom kunna förtäljas, men vi vilja här till de exempel författaren anfört blott tillägga ett enda. När de första uppgifterna af detta slag skulle inom Örebro län sammanföras, och Hushållningssällskapets sekreterare började närmare skärskåda sockenuppgifterna fann han till sin stora öfverraskning att inom en af länets största, bördigaste och folkrikaste kommuner potatisodlingen ännu var alldeles okänd. Detta kunde omöjligen vara enligt med verkliga förhållandet, men den uppgifna åkerarealen var redan disponerad och lemnade intet utrymme för potatisodling. Han vände sig nu till sin fångesman med förfrågan om potatis ej mera der odlades, eller åkerarealen möjligen kunde vara orätt uppgifven, och fick till svar att potatis visserligen både sattes och skördades till ett uppgifvet belopp i tunnor; men att, hvad arealen angick, så var denne möjligen högre än i verkligheten och tålde således icke någon tillökning. Sekreteraren började nu på sin kammare att efter bästa samvete utplantera och skörda potatis på socknens olika fastigheter, men när han lyktat detta mödosamma arbete och med en viss sjelfbelåtenhet granskade detsamma, fann han till sin förskräckelse att i följd af hans planteringsarbete icke mer än 6 tunnland återstod till trädesjord för en socken på mer än 120 mantal, och der dessutom enligt uppgiften tvåskiftesbruket ännu var temligen allmänt. Detta var något som omöjligen kunde aflöpa utan anmärkning från statistiska byrån och skulle debet och credit någorlunda gå ihop, måste han antingen rifva upp den med så mycken möda utplanterade potatisen eller och

obehörigt minska spanmålsproduktionen. Antingen han beslöt sig för det ena eller det andra, måste allt göras om, alla svar på de framstälda frågorna modifieras och raderknifven skända hvarje särskild kolumn i tabellen. Han föredrog derföre en ginväg och tillskapade med ett raskt penndrag 1000 tunnland åker, som — utan att derföre minska arealen i öfrigt — rubricerades såsom trädesjord. Han nästan häpnade öfver sin djerfhet, men när ekonomiska kartverket öfvergått socknen och häradskartan med sin beskrifning blifvit tillgänglig, fann han intet skäl att ångra sitt tilltag.

Svårigheten att få dessa uppgifter, icke fullt exakta, ty detta kan man icke begära, men åtminstone sannolika och så mycket som möjligt fria från inre motsägelser syntes i början nästan oöfvervinnelig. Många smärre jordbrukare ville icke mäta och räkna med vår Herre, de voro nöjda med hvad de fingo, och kunde icke förstå att hvad de sådde och skördade angick någon annan. I allmänhet rådde en stor skygghet att i detta afseende uttala fulla sanningen, då man fruktade att högre beskattning skulle blifva den närmaste följden af dessa närgångna förfrågningar. Man prutade derför så mycket som möjligt ned skördebeloppet, och när då en och annan ultrarationel landtbrukare kom med skördeuppgifter, vitnande om en oerhörd bördighet å hans jord, blef kontrasten så mycket skarpare. Förhållandet i detta fall har dock under årens lopp väsentligen förbättrats. Nu vet hvar och en både huru mycket han sår och hvad han skördar, och då erfarenheten nogsamt visat, att hemmanens taxeringsvärden alltjemt stiga jordegarnes bekymmer förutan, har skyggheten att säga sanningen betydligt minskats. Insamlandet af primäruppgifterna möter derföre ej längre så stora hinder som förut, och inom de län, hvilka såsom Örebro, ega ett fullständigt ekonomiskt kartverk, finnes äfven en möjlighet att i någon mån kontrollera arealuppgifterna. Endast inom länets skogsbygder, der socknarne hafva en stor utsträckning samt nyodlingarne ständigt fortgå och årligen betydligt öka arealerna, möta ännu några svårigheter. Dessa söker länets hushållningssällskap att öfvervinna genom att årligen underkasta någon af dessa socknar en alldeles speciel undersökning, för att med ledning af denna kunna under de närmast följande åren någorlunda kontrollera uppgifterna. Vi hafva ansett oss här böra omnämna detta, då mången eljest skulle kunna tro att förhållandet inom hela länet vore i detta fall ensartadt, hvilket ej är händelsen. Ty om det ock är onekligt, att det står illa till med sanningsenligheten i vår jordbruksstatistik så inom Örebro län som inom *alla* andra, så illa som det varit inom Nora bergslag, är det dock i allmänhet icke, och vi hoppas att den skildring deraf, Förf. nu lemnat, skall medföra en väckelse, som väl behöfves inom alla trakter af vårt land, och genom offentliggörandet af denna berättelse har förf. onekligen gjort jordbruksstatistiken en verklig tjenst.

Med samma kritiska öga, som författaren skärskådat samtida uppgifter, granskar han äfven de äldre urkunder, hvilka lemna några upplysningar om hans hembygd. Dessa, för så vidt de röra Nora-

skog under medeltiden, har han i en följande uppsats sammanfört. Den varsamhet, hvarmed han begagnar dem, visar att sanningen — icke bygdens förherrligande — är för honom hufvudsak. Han lider ej af den hos landskapsbeskrifvare i detta fall vanliga lättrogenheten, utan granskar noga handlingarnes uppgifter, hvilka med fyndighet sammanställas till bindande bevisning såsom t. ex. i utredningen, hvilka hyttor afses i Konung Magni bref för biskopen i Strengnäs af den 20 Novemb. 1345, och i bifogade noter söker han att göra sina läsare närmare bekanta med de personer och gårdar, som omnämnas i brefven. Bland de första handlingar, hvaruti ordet Noraskog förekommer, anföres ett år 1336 utgifvet bref af Riddaren Lars Magnusson. Förf. betviflar dock att detta gäller hans Noraskog, utan förmodar att brefvet gäller Vermland. Så är ock händelsen. Det Nore med Noreskog, som der nämnes är Norum i n. v. Nyeds socken; Skyfia (nu Skifed), Viskerud och Näs ligga alla i Vermland, der den omnämnde Riddaren, en son af Magnus Marineson och af den ätt, som förde Leoparden och halfva liljan, var en stor jordegare, som synes åtminstone under de senare åren hafva bott på Berg. Med bergsbruket i Noraskog har han således antagligen icke tagit någon befattning, hvilket deremot varit händelsen med Strengnäsbiskoparne, som vid medeltidens slut här egde åtskilliga hyttor. Men icke blott biskoparne utan äfven klostren togo hand om denna nya inkomstkälla, och medan Stålberget i Närike till stor del bearbetades för Riseberga-nunnornas räkning, sökte Juleta-munkarne vinna fast fot i Noraskog, och då de 1378 erhållit en hytta derstädes af Böghel van Hoo (om hvilken främling, som i sitt vapen förde ett treblad, vi kunna upplysa att hans rätta namn att döma af sigillet varit Dithbernus) kan man antaga, att de äfven sökt utvidga sin jerntillverkning. Hvilken denna hytta varit, har Förf. ej kunnat uppgifva, men omöjligt synes det icke att det varit densamma i hvilken Böghels hustrus morbroder och laglige arfvinge Erik Nilsson (Bielke) år 1385 säljer till Juleta kloster en tredjedel. Böghel van Hoo hade visserligen år 1380 träffat en arfsuppgörelse med sin hustrus arfvingar, bemälde Erik Nilsson och hans två systrar, men det vill synas af ett år 1388 utgifvet bref som om denna uppgörelse öfverklagats eller blifvit bruten, och omöjligt kan det ej vara att van Hoo i sitt testamente bortgifvit mera än sin hustrus efter modren fru Iliana ärfda lott, och i sådant fall var det mycket vanligt — ja nästan regel — att den genom gåfvan förfördelade, när denna gälde en andlig stiftelse, medgaf utlösen.

Om det bergsbruk, som under medeltiden idkats af enskilda personer för egen räkning lemna bevarade handlingar ingen upplysning, men det är knappast något tvifvel om att detta emot medeltidens slut vunnit en stor utsträckning. Vi kunna se det deraf att bergsmännen på Noraskog uppträda som sjelfständig menighet, skriftvexlande och underhandlande med andra om riksens tarfvor, samt deltaga i de frihetsrörelser, som då förekommo, slutande sig till Sturarnes parti. Deras förhållande under Gustaf Vasas befrielsekrig

är föremål för en följande uppsats, men då författarens anteckningar om Noraskog under Gustaf Vasas regering icke i detta häfte afslutats lemna vi dem för denna gång och vilja här endast till besvarande upptaga en af författaren framstäld fråga om godset Svansholmen (sid. 104), då denna faller inom ett område, der vi kunna stå till tjenst med några upplysningar. Förf:s förmodan att det Svansholm, som egdes af Anders Persson på Ekeberg och äfven af honom beboddes den tid han var fogde i orten, varit nuvararande Holmen under Ringaby i Ödeby socken är alldeles rigtig. Detta Svansholm, hvilket vi först funnit omnämndt 1486, egdes då af Jöns Ivarsson, som i vapnet förde ett vingadt svärd. Den 16 December detta år intygar nämligen Herr Nils Sture att han närvarit vid ett vänligt skifte emellan sin käre frände Jöns Jönsson (då nyss vorden myndig) och sin käre svåger [1]) Jöns Ivarsson och har detta skifte sannolikt hållits efter Anund Bult d. y. till Ekeberg, som dog omkring 1485 och var son af Jöns Ivarssons hustru fru Cecilia Månsdotter (Natt och Dag) i hennes första gifte med gamle Herr Anund Bult (af Ervalla Rosarne) till Ekeberg. Anund Bult den yngre var således halfbroder till Jöns Jönsson, hvilken sistnämnde dog ogift före 1496. Efter Fru Cecilias död (hon nämnes 1477 såsom afliden) ingick Jöns Ivarsson nytt gifte med Mechtild Pedersdotter och hade med henne sonen Ivar Jönsson, hvilken ärfde Svansholmen efter fadren, som aflidit före 1496. Denne Ivar Jönsson synes hafva dött helt ung och ärfdes af sin faders systersöner Peder Nilsson till Hölöne (Höllene nu Höglunda i Nors socken i Vermland) och Ivar Nilsson till Rottna eller Rottneros (i Sunne socken i Vermland), söner af Nils (Svensson) Brath och Margith Ivarsdotter [2]). Såsom bördejord sålde dessa bröder d. 14 Aug. 1509 till Anders Persson

---

[1]) Ordet svåger likasom måg får ej i medeltidshandlingar tagas i samma begränsade betydelse som nu. Dermed betecknas i allmänhet en person, som genom gifte inkommit i ätten. Någon annan slägtskap emellan Jöns Ivarsson och Nils Sture än den, som härledde sig från den förres gifte med Cecilia, hvilken var Herr Nils Stures kusins dotter, är oss icke bekant.

[2]) Till närmare belysande af slägtskapen lemnas följande

Slägttafla.

Ivar, antagligen den Ivar Jenisson, som 1456 d. 26 Dec. återfick en del gods i Vermland, hvilka Marsk Erik Ketilsson fråntagit hans fader och känt under kronan.

Jöns Ivarsson till Svansholmen † före 1496. Gift 1. m. Cecilia Månsdotter Natt och Dag, 2. m. Mechtild Pedersdotter.	Peder Ivarsson på Holm lefde 1502 men är † 1506.	Margareta Ivars dotter gift 1480 på Borvik (Borgvik i Vermland) med Nils (Svensson) Brath (i hans 2:a gifte?)

1. Jöns Jönsson, † ogift före fadren efter 1492, men före 1496; bortbytte 1492 Ekeberg till Abraham Kristersson (Leijonhufvud) emot Ludgudavi (Luggavi) i Kräklinge.	2. Ivar Jönsson, † ung före 1506, ärfdes af sina syskonbarn.	(2) Peder Nilsson till Hölöne.	(2) Ivar Nilsson till Rottne eller Rottneros, som hans fader ärfde efter Lindorm Matsson, den siste af Lämaätten.

på Ekeberg, hvars hustru Brita Månsdotter var Fru Cecilias syster, Svansholmen med tillydande hemman. Tillika med Ekeberg kom det sedan till Brita Månsdotters son af första giftet med Abraham Kristersson (Leijonhufvud), Erik Abrahamsson samt derefter till hans dotter drottning Margareta, och uppräknas bland hennes arfvegods i Ebba Eriksdotters jordebok (Kammarark.). Sedan Konung Gustaf år 1541 af Bengt Skrifvare och hans hustru Karin Karlsdotter (Ekeblad) inköpt sätesgården Tuna på Ön i Öby socken, hvaraf sedermera blef Käggleholm, förenades Svansholmen jemte dertill hörande gårdar med detta nya gods. Gården förlorar nu sin egenskap af sätesgård och dermed äfven sitt förnämligare namn hvilket sista gången förekommer i Sten Erikssons fastebref år 1566. Den kallas sedan endast Holmen.

Vi afsluta för denna gång vår granskning af Herr Johanssons arbete med den förhoppning att allmänhetens uppmuntran måtte bereda honom tillfälle att icke blott fortsätta sitt arbete efter den på omslaget angifna planen utan äfven att utsträcka det till specialbeskrifningar öfver Noraskogs skilda bygder, hvartill han redan samlat ett rikt material.

G. Djurklou.

Uplands Herregårdar med beskrifvande text af CARL ARVID KLINGSPOR och BERNHARD SCHLEGEL. Teckningar och litografi af A. NAY. Stockholm, Beyer. Pr. 100 kr.

Detta nyss afslutade verk är det fjärde i sitt slag i Sverige. Förut hafva Skåne, Södermanland och Halland erhållit dylika herregårds-beskrifningar. Den gamla dahlbergska tanken har lefvat upp i något förändrad form; det gäller nu icke längre att på skryt framvisa vårt lands härligheter, utan i stället låter man fullt naturtrogna teckningar åtföljas af en text på den nyktraste prosa, som icke tillåter några fantastiska utsväfningar. Skildringen af minnesrika bygder är tillräckligt tilldragande utan att behöfva öfverskrida historiens råmärken.

Dessa provinsbeskrifningar, i inskränkt mening, hafva sin gifna betydelse äfven för historien, och det vore en obestridlig vinst om herremännen äfven i landets öfriga provinser ville med jemförelsevis ringa uppoffringar söka åstadkomma dylika arbeten. En nödvändig följd af dem blifver nämligen, att gårdarnes arkiv blifva undersökta. I de flesta fall innehålla dessa väl det minsta möjliga af gamla handlingar, hvilka en praktisk tid ofta nog förstått att göra sig till godo på ett för den historiska forskningen ödesdigert sätt, men här och der kan ännu ett och annat korn påträffas, hvilka samlade icke blott bidraga till provinsens historia utan kunna och stundom kasta ljus öfver landets.

Föreliggande arbete kan i väsendtlig mån kännetecknas dermed att det innehåller beskrifningar öfver sextio gårdar och att personregistret upptager vid pass fyra tusen namn. Planen för texten är derigenom klar. Med kännedom om författarnes föregående litterära verksamhet var det ock att antaga, att de skulle företrädesvis låta sina omfattande genealogiska och biografiska kunskaper här komma till heder. Att yttra sig om planen för ett redan afslutadt arbete, länder till intet gagn, men om vi anmärka, att författarne icke synas hafva gjort upp några bestämda gränser för sitt verk, utan i allmänhet sökt göra det så innehållsrikt som möjligt, ligger deri icke uteslutande beröm. Att i beskrifningen på Örbyhus t. ex. aftrycka en af fullmakterna angående k. Eriks aflifvande, att der ur ett allmänt bekant, nytt historiskt arbete återgifva skildringar om Eriks »utseende och personlighet», eller att i beskrifningen på Linnés Hammarby icke blott skildra *hans* enskilda lif utan äfven hans favoritdjurs synes oss vara att ingå på områden, der läsaren för ett ögonblick hejdar sig, för att fråga hvart vägen bär.

Men, oafsedt detta, innehåller texten ganska mycket af intresse. Egare-längderna äro icke blott så fullständiga, som trägna forskningar nu kunnat göra dem, deras värde är äfven ökadt genom slägttabeller och genealogiska utredningar. Hvad som i historiskt afseende skänker dessa beskrifningar deras förnämsta värde, är dock de bilagor eller i texten införda aktstycken författarne ur dels enskilda, dels offentliga arkiv framletat. Inventarieförteckningarna för Sjö 1555, för Salsta 1563 och för Ekholmen 1585 kasta ett starkt ljus öfver lifvet inom de då varande stormännens hem. Ganska betecknande för frågan om de gustafvianska arfgodsens skiftande och dermed förenade tvister är redogörelsen för gården Örby (Örbyhus). Denna gård hade hertig Johan af Östergötland erhållit i förläning 1605. I Febr. 1610 förklarade k. Karl IX, att han ansåg sig hafva blifvit vanlottad vid arfskiftet 1572 och ämnade derför fråntaga hertigen denna gård, och då i Mars månad s. å. en fördelning af de gustafvianska godsen skulle företagas mellan hertigarne Gustaf Adolf och Karl Filip, erhöll den förre Örby; men redan i slutet af samma månad bestämde k. Karl att densamma skulle tillhöra drottningens lifgeding. Icke desto mindre innehade hertig Johan Örby, hvarpå han erhöll bekräftelse den 10 Aug. s. å., men endast tre dagar derefter afstod han skriftligen gården åt sin käre farbroder.

Till reduktionshistorien lemnas ock ett litet bidrag. I den förteckning Hadorph ingaf på gamla kungsgårdar upptog han äfven Haga invid Enköping, enär k. Erik XIII skulle hafva gifvit denna gård såsom morgongåfva till dr. Filippa. På grund deraf resolverades, att »gravation är på Haga gård». Denna innehades då af den åldrige Gustaf Persson (Natt och Dag). Dennes styfmåg, k. rådet grefve Göran Sperling, son Johan Gustafsson (Natt och Dag) och måg, presidenten Falkenberg upplyste då (1687) reduktionskommissarierne i en ganska egendomlig skrifvelse, att detta Haga icke kunde vara samma gård, som tillhört k. Erik XIII, utan på den tiden hetat

Marienborg. Detta namn försvinner ur handlingarna år 1408 (enligt Styffe), då det innehades af ridd. Sten Benktsson (Bjelke). En holme nedanföre Haga bar ännu 1687 detta namn. Bevisningen är skäligen klen och tvifvelaktigt är om den ledde till något resultat.

Till beskrifningen på Runsa är fogad en bilaga, innehållande en af denna gårds egare, amiralen Teodor Ankarkrona uppsatt berättelse om konung Karl XII:s äfventyrliga afresa på Ankarkronas slup ifrån Stralsund natten mellan d. 10 och 11 Dec. 1715; på tal om Leufsta meddelas uppgifter om der timade förluster vid ryssarnes härjningar 1719, upptecknade af dåvarande egare, o. s. v.

Genom detta arbete och de redogörelser för fornminnen inom provinsen, som i Uplands fornminnesförenings tidskrift meddelas, har man öfver Upland erhållit en ganska uttömmande beskrifning. Vi upprepa vår önskan, att man inom andra provinser måtte följa det goda föredömet.

—rst—.

Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von Herman Hildebrand. Band 7. 1423 Mai—1429 Mai. Riga, Moskau 1881.

Särdeles rikhaltiga bidrag till svenska historien inneslutas i ofvan nämnda verk, hvars föregående delar äro väl kända af våre häfdaforskare. Anslutande sig till dessa delar framträder dock denna under en ny form. Redaktionen är nämligen verkstäld närmast i likhet med de hanseatiska urkundsamlingarna, som utgifvas af Koppman, von der Ropp och Schäfer; vid sidan af deras arbeten intager Hildebrands värdigt sin plats. I föregående delar hafva nästan alla urkunder meddelats in extenso, men i denna följes den praktiska grundsatsen att aftrycka hufvuddokumenterna men endast meddela utdrag ur eller tillfyllesgörande rubriker om mindre vigtiga urkunder. Så mycket mera verkligt historiskt material kan inrymmas i hvarje del och i en ganska vidlyftig öfversigt öfver handlingarnas innehåll har utg. framvisat deras historiska vigt. I korthet vilja vi anföra hvad som närmast rör Sverige.

Under den tid denna del omfattar, stod tyska orden i fredligt förhållande till de trenne nordiska rikena. Mellan konung Erik och hans anförvandter, de pommerske hertigarne, å ena sidan, samt orden å den andra, afslöts 1423 ett förbund (N:r 33, förut tryckt af Styffe), sannolikt rigtadt mot kurfursten af Brandenburg, som 1421 förbundit sig med Polen. Då år 1427 striden mellan Erik och Hansestäderna ånyo lågade upp, höll sig dock orden neutral; högmästaren bemödade sig väl om att från all inblandning afhålla de preussiska städerna, som ville ansluta sig till de vendiska, och att förskaffa konung Erik upprättelse för den skada hans undersåtar lidit i de livländska hamnarna (N:r 712), men då Erik, åberopande sig

på det fyra år förut slutna fördraget, begärde hjelp mot städerna, sökte han undanflykter.

I November 1426 uppmanade de vendiska städerna (N:r 534) de livländska att med dem göra gemensam sak mot konung Erik, som kränkt deras gamla hanseatiska privilegier, samt att afbryta all handel med de skandinaviska länderna. Omedelbart derefter vände sig Erik till Reval med begäran, att man icke måtte sätta tro till hans motståndares påståenden, att det vore han som vållat kriget, och varnade staden för att inlåta sig i förbindelser med hans fiender (N:r 548). De livländska städerna förpligtade sig dock att understödja venderna, men trots dessa förpligtelser fortfor Reval att underhålla liflig förbindelse så väl med Finland som direkt med Stockholm och de finska köpmännen erhöllo af Revals borgerskap talrika försäkringar om dess vänskapliga sinnelag och blefvo hos sina grannar välvilligt mottagna. Härom vittna åtskilliga skrifvelser, stälda till höfvidsmännen på Raseborg, Kastelholm och Åbo.

Med höfvidsmannen på Viborg, Krister Nilsson, rådde deremot några år ett spändt förhållande. Hans tjenare Claes Dock hade uppträdt som fribytare i revalska farvattnet, enär det icke lyckats honom att göra gällande vissa af honom till staden Reval framstälda anspråk på skade-ersättningar. Krister Nilsson sökte utverka lejd för Dock, men innan den beviljades, blef denne gripen och afrättad. Höfvidsmannen anklagade då Revals råd för trolöshet och beredde sig att utkräfva hämnd. Ordensmästaren, komturen och biskopen i Reval sökte då förmå honom att afstå derifrån, men först sedan högmästaren sjelf blandat sig i saken lät han öfvertala sig att erkänna ordensmästaren såsom domare i denna strid och tillförsäkra Revals-boarne fri sjöfart till finska kusten. Detta var blott ett förspel till en långvarig och häftig strid, som nu förestod.

För en skildring af Gotenhof i Novgorod erbjuder denna del ock några vigtiga bidrag, innehållande redogörelse för uppbörden af den från Reval å de tyske köpmännens vägnar utgående hyresersättningen för deras lägenheter i Gotenhof. En af de hithörande handlingarna, hvari hyreskontraktet angifves såsom gällande »för evig tid», visar utg. vara förfalskad; kontraktet var afslutadt endast på 20 år och faststälde en årlig hyra af 5 rhenska gyllen.

De urkunder, vi här omnämnt, äro med ett undantag icke förut tryckta. Några af dem tillhöra den samling, som 1875 upptäcktes i Revals rådhusarkiv. Af hvad vi ofvan anfört framgår, att denna nu fortsatta urkundsamling bör blifva af största betydelse för vår historieforskning. Det är derföre glädjande att af utg. förnimma, att hans mångåriga förarbeten sätta honom i tillfälle att låta nästkommande delar inom kort efterfölja denna, som utgör en värdefull tillökning till de berömda arbeten från hinsidan Östersjön, hvilka hvarje år rikta materialet för svensk historia.

Det torde knappast behöfva nämnas, att textbehandlingen följer de nu i Tyskland allmänt antagna grundreglorna.

—rst—.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1881, h. 7** inneh. bl. a.: J. Centervall, Det andra nordiske filologmöte i Kristiania d. 10—13 aug. 1881. — Literaturöfversigt: Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16 Aarh. af Troels Lund och Sveriges Medeltid, kulturhistorisk skildring af H. Hildebrand, anm. af †. — Reliefferne paa korstolene i Roskilde domkirke. Aftegn. og udg. af J. B. Löffler, anm. af H. Hildebrand. — **1882 h. 1** inneh. bl. a.: E. Tegnér, Om svenska familjenamn. — — · —, Karl den tolfte 1697—1701 (F. F. Carlson, Sveriges hist. under konung. af Pfalziska huset, VI. 1. Carl XII. I). — Literaturöfversigt: Romas kristna katakomber af J. Centervall, anm. af O. Montelius.

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, h. 6** inneh. bl. a.: F. Fehr, Stat och kyrka i deras inbördes förhållande. — E. Svensén, valrätten till andra kammaren. — **H. 7** inneh. bl. a.: E. Svensén, Valrätten till andra kammaren II. — Literatur: Sveriges Historia under konungarne af pfalziska huset af F. F. Carlson, anm. af O. Sjögren.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, **Nov. 1881** inneh. bl. a.: M. G. Schybergson, Franska revolutionen tecknad af H. Taine. — I bokhandeln: anm. af J. R. Pallin, Hufvuddragen af allm. historien; M. J. Crusenstolpe, Karl Johan och Svenskarne; Lecky, Englands historia. — **Dec. 1881** inneh. bl. a.: G. Stjernström, Språkstriden mellan U. Hiärne och J. Svedberg. — I bokhandeln: anm. af Schybergson, Le duc de Rohan; desme, Sveriges och Hollands dipl. förbindelser 1621—30. — **Jan. 1882** inneh. bl. a.: C. G. Estlander, Fennomanska studier, I. — Polemik rörande skolkursen i historia af G. F. —

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel, **1882, 1.** — K. Klüpfel, Die Gründung des Königreichs Pergamon. — K. Hartfelder, Konrad Celtes und der Heidelberger Humanistenkreis. — Literaturbericht (bl. a.: Ebert, Allg. Gesch. der Literatur des Mittelalters im Abendlande, II; Breucker, die Abtretung Vorpommerns an Schweden; Schmidt, die Belagerung von Hameln und die Schlacht bei Hess.-Oldendorf 1633; Urkunden und Aktenstücke zur Gesch. des Kurf. Friedrich Wilhelm von Brandenburg, VII, IX [åren 1665—60, 1661—66]; Goll, der Vertrag von Altranstädt. Oesterreich und Schweden 1706—1707; Gregorovius, Urban VIII in Widerspr. zu Spanien und dem Kaiser. Eine Episode des dreissigjähr. Kriegs; Aufzeichnungen über die Vergangenheit der Familie Dohna II).

Revue Historique, XVIII, **1882, Janv.—Févr.** — P. Paris, Louise de Savoie et Semblançay. — A. Callery, Les Douanes avant Colbert et l'Ordonnance de 1664. — Bulletin Historique: France. Belgique. Norvège. Chine. Comptes-rendus critiques (bl. a. Green, History of the English people, III, IV: talangfull, men slarfvig). Publications périodiques (1—111), Chronique etc. —

Svenska Historiska Föreningens ständiga medlemmar.

(Januari 1882.)

† **Annerstedt, S.,** v. Lektor. Strengnäs.
Annerstedt, T., Fil D:r. Göteborg.

Beck-Friis, C., Grefve, Kab.-kammarh. Börringe.
Berggren, R., Grosshandlare. Sthlm.
Beskow, J. B. T., Kammarh. Sthlm.
Bonde, C., Frih., Öfv.-kammarherre. Sthlm.

Carleson, E., Justitieråd. Sthlm.
Carlsson, B., Källarmästare. Sthlm.

De Geer, L., Frih., Univ.-kansl. Sthlm.

Ehrensvärd, A., Grefve, Landshöfd. Göteborg.
Ekman, C., Bruksegare. Finspång.
Ekman, J. J., Grosshandl. Göteborg.
Englund, J. A., Kyrkoherde. Nedre Luleå.

Fischer, G. E., Auditör. Sthlm.
Flensburg, V., Biskop. Lund.

Hallenborg, M., Ryttmästare. Rydsgård.
Hedberg, A. P., Grosshandlare. Sundsvall.

Ingelman, G., Löjtnant. Östersund.

Kullberg, N. A., Arkivarie. Sthlm.

Lagerheim, C., Arkivarie. Sthlm.
Ljungqvist, O., Bruksegare. Munksjö.

Malmström, C. G., Professor. Upsala.
Montan, E. V., Docent. Sthlm.
Mörner, J. O., Grefve, Kammarjunk. Kåreholm.

Nordenfalk, C., Exp.-chef. Sthlm.

Pallin, J. R., Lektor. Sthlm.
Palmén, E. G., Docent. Helsingfors.
v. Platen, C., Grefve, Öfv.-kammarjunkare. Sthlm.

Rettig, F., Fabriksegare. Åbo.

Silfverstolpe, C., Kammarh. Sthlm.
Smedmark, O., Kapten. Karlsborg.
Stråle, G. H., Bruksegare. Sthlm.
Strömfelt, F., Grefve, Godsegare. Hylinge.
Styffe, C. G., Bibliotekarie. Upsala.
† **Swartz, E.,** Fabrikör. Norrköping.
Svea art.-regem.:s bibliotek. Sthlm.

Tamm, H., Godsegare. Fånö.
Tamm, O., Godsegare. Tvetaberg.
Taube, B., Frih.. Arkiv-aman. Sthlm.
Toll, J. C., Frih., Doktor. Lund.
Tornérhjelm, R., Öfv.-hofstallmästare. Gunnarstorp.
Tranchell, J. F., Grosshandl. Landskrona.

af Ugglas, G., Frih., Öfv.-Ståthållare. Sthlm.

Walldén, W., Redaktör. Sthlm.
= 44.

Svenska Historiska Föreningens medlemmar i Finland.

(Januari 1882.)

* utmärker ständig medlem.

Arrhenius, C. J., Lektor. Åbo.

Bomansson, K. A., Statsarkivarie. Helsingfors.

Carstens, C., Ingeniör. S:t Michel.
Cygnæus, G., Magister. Åbo.

Eckhoff, W., Kassör. Åbo.

Finska Statsarkivet. Helsingfors.

Gripenberg, A., v. Häradshöfd. Helsingfors.

v. Heideken, C. J., Arkitekt. Åbo.
Holm, W. T., Handlande. Åbo.

Kramer, C. J., Kassör. Åbo.

Nyman, A. L., Stud. Jyväskylä.

***Palmén, E. G.,** Docent. Helsingfors.

Rettig, C. W., Possessionat. Vesterby. Ekenäs.
***Rettig, F.,** Fabriksegare. Åbo.
Ringbom, O. E., Rådman. Åbo.
Ritou, C. G., Handlande. Åbo.
Rönnbäck, E., Magister. Åbo.

Stackelberg, F., Baron. Helsingfors.
Stenvik, F. E., Kamrer. Åbo.
Schybergson. M. G., Docent. Helsingfors.

Tigerstedt, K. K., Professor. Åbo.

Åbo stads hist. Museum.

Österblad, J., Handlande. Åbo.

= 23.

Öfversigter och Granskningar.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar. Hjalmar Linnströms förlag.

4. **Sveriges Storhetstid,** från år 1611 till år 1718. Af MARTIN WEIBULL, MAGNUS HÖJER m. fl. Med 485 träsnitt. 11 (+ 3) + 640 ss. 8. Stockholm, 1881. Pr. häft. 10 kr.
5. **Sverige under Partitidehvarfvet,** från år 1718 till år 1809. Af RUDOLF TENGBERG fortsatt af S. J. BOËTHIUS. Med 310 träsnitt. 10 (+ 2) + 416 ss. 8. Stockholm, 1879. Pr. häft. 6 kr.
6. **Sveriges Historia under den nyaste tiden,** från år 1809 till år 1875. Af TEOFRON SÄVE. Med 287 träsnitt. 9 + 469 ss. (samt Efterord). Stockholm, 1881. Pr. häft. 6 kr.

4.

För den uppfattning, hvilken i meddelandet af »exakta uppgifter» sätter historieskrifningens hela eller förnämsta väsen måste det hafva förefallit som en synnerligt lycklig tanke att söka åstadkomma ett historieverk genom samarbete af flere olika författare, hvilka tagit hvar på sin anpart den »specialitet», som han företrädesvis studerat sig in uti. Derigenom vinnes helt visst en ökad garanti för ett felfritt angifvande af data. Men huru vida ett datum, rätt eller orätt anfördt, bör upptagas alls eller icke, det har man ej gerna klart för sig utan en sammanhängande grundåskådning af det hela, i hvilket de olika delarne, hvar uti sin tillbörliga proportion ingå, och en sådan faller det sig ej så lätt att under fleres samarbete göra alltigenom harmoniskt gällande. Om också i detta afseende »Sveriges historia» eger ett afgjordt företräde framför den på likartadt sätt tillkomna »Illustrerad verldshistoria», hvilken ibland nästan företer anblicken af en mosaik, sammansatt af tillfälligt hopkomna bitar, så märker man dock stundom, att äfven i det förra arbetet skilda författare se sitt ämne ur olika synpunkter och vidhålla i någon mån stridiga uppfattningar.

Arbetet hade redan vid slutet af föregående år fullständigt utkommit, och de tre första delarne redan i föregående årgång af Historisk Tidskrift anmälts. Den fjerde delen handlar om Sveriges storhetstid från Gustaf II Adolf till Karl XII:s död. Gustaf II Adolfs historia är författad af professor M. WEIBULL, Kristinas af docenten E. CARLSON, de tre Karlarnes af lektor M. HÖJER. Hos dessa författare bryta sig till någon del, om än ej synnerligen skarpt

framträdande, två olika strömningar i uppfattningen af vår storhetstid; hr Weibull ser den mera ur allmänt europeisk, hr Höjer mera ur genuint svensk synpunkt; hos den förre röjer sig en högstämd idealism, hos den senare en fosterländskt folklig realism. Kapitlen om litteratur och bildande konst äro författade, det förra af biblioteksamanuensen dr C. Eichhorn, det senare af dr G. Göthe.

Att gifva några nya uppslag eller meddela några resultat af sjelfständig arkivforskning har ej ingått i syftet för detta arbete, hvilket egentligen är afsedt att åt den stora allmänheten (företrädesvis den bildade klassen) lemna en lättläst, på goda häfdaverk stödd, i sina uppgifter pålitlig öfversigt af vårt fäderneslands historia. De rika källor, som äro samlade i »Handlingar rörande Skandinaviens historia», i »De la Gardieska Arkivet», Stjernmans riksdagsbeslut samt de af N. A. Kullberg utgifna rådsprotokollen äro med vederbörlig urskiljning och varsamhet begagnade. Fryxells historieverk och Biografiskt lexikon hafva icke lemnats obeaktade.

För hr Weibull hafva af äldre häfdatecknare Chemnitz och Widekindi, af yngre Hallenberg, Geijer, Cronholm och Droysen förnämligast utgjort grundvalen. Styffes edition af Gustaf Adolfs skrifter samt Molbechs samling af Kristian IV:s skrifvelser hafva äfven begagnats. I berättelsen om Gustaf Adolfs ungdom och karaktersutveckling följes mest Hallenberg, hvarjämte äfven Svedelii välkända arbete öfver detta ämne beaktats. Historien om det danska kriget är behandlad med omsorg, men väl snäft; det hade helt visst varit önskligt, att en utförligare framställning egnats åt detta försvarskrig, hvilket med små tillgångar fördes inom Sveriges gränser och med begagnande af de fördelar, som landets topografiska beskaffenhet erbjöd. Deremot har det ryska kriget fått en utförlig och för läsare af våra vanliga historiska arbeten i flere fall ny belysning, t. ex. i fråga om ryssarnes verkliga mening med valet af en svensk prins till tronföljare. För historien om Gustaf Adolfs europeiska storpolitik, hvilken slutligen förde till Sveriges deltagande i det tyska kriget, hafva i senare tider vigtiga bidrag och omfattande utredningar lemnats, ej minst af Hammarstrand och Droysen, i vissa fall och till någon del äfven af Mankell. I detta ämne synes förf. hafva ålagt sig en afmätt begränsning och iakttagit en viss förbehållsamhet.

För hr Carlson har vid teckningen af Kristinas historia ett rikt material förelegat till bearbetning: Arckenholtz och Vauciennes memoirer, Whitelockes dagbok, Pufendorfs historieverk m. m. Dertill kommer att Fryxells verk för denna period ingalunda får ignoreras. I väsendtlig mån torde dock uppgiften underlättats deraf, att Odhners förträffliga arbete till betydande del kunnat tjena till ledning och föresyn.

Karl X Gustafs historia är af hr Höjer utförd i stor korthet. Liksom hos den äldre Carlson, hvars arbete naturligtvis hufvudsakligen legat till grund (ehuru under flitigt jämförande med källorna) har det militäriska momentet till ej ringa del trängts undan af det diplomatiska.

I framställningen af Karl XI:s och Karl XII:s historia har deremot hr Höjer egnat åt innehållet en mer utförlig och sjelfständig behandling. Han har ock åt denna del af vår historia egnat grundliga källstudier, hvilkas resultat till en del redan förut framträdt i hans bekanta arbete om Karl XI:s utrikespolitik. Af det arbetes del, som nu anmäles, torde ock de nämnda båda konungarnes historia kunna betecknas som det stycke, hvilket företrädesvis lägger beslag på läsarens intresse. Ett stort material af äldre och nyare arbeten, såväl samlingsverk som bearbetningar och monografier har förf. haft att genomgå och han har begagnat dem på ett sätt, som utvisar förmåga att kritiskt umgås med källorna och skickligt sammanordna detaljerna till ett helt. Sjelfva framställningen är ock genomträngd af en lifligare värma och lyfter sig stundom till en högre flygt. I berättelsen om reduktionen framhåller förf. de orättvisor till hvilka den, liksom alla stora omgestaltningsverk, lätt i tillämpningen kunde leda och visar ett känsligt deltagande för hennes offer. Att hon, i stort sedt, var en handling af rättvisa, ett väldigt räddningsverk undan en fruktansvärd social kris, det hade han blifvit i tillfälle att bättre framhålla, om man vid behandlingen af de tre föregående regenternas historia med lika utförlighet, lika varmt deltagande framhållit de attentat mot frihet och eganderätt, för hvilka allmogen varit utsatt af dessa stormän, som nu drabbades af efterräkningen. Förf. har också påpekat att den lifländska reduktionen ingalunda var så hård och orättvis som man i följd af Patkuls deklamationer länge förestält sig; han har derutinnan ett stöd i den lifländske historieskrifvaren Jannau, hvilken af föregående svenska historici tyckes hafva varit i det närmaste förbisedd.

I afseende på början af Karl XII:s historia utgör F. F. Carlsons arbete. hvilket nästan samtidigt utkom, ett sidostycke, ehuru visserligen större och rikhaltigare, till Höjers. Båda äro nämligen resultat af sjelfständiga källstudier. Hr Carlson har ur arkiven framdragit åtskilligt nytt rörande de diplomatiska förhandlingarne, åt hvilka hans framställning med en viss förkärlek egnar sig, deremot synes H. med större omsorg hafva begagnat de tryckta källorna vid skildringen af sjelfva händelserna, så t. ex. i afseende på Paykulls och Patkulls roller vid det saxiska inbrottet i Lifland.

Arbetet är liksom de föregående och efterföljande delarne prydt med rika illustrationer, hvilkas urval till stor del ombesörjts af amanuensen Eichhorn. Att de icke alltid framställa föremålen, sådana de voro vid den tid, dit de höra. må billigt ursäktas, då man i sådant fall måste taga hvad som finnes att tillgå. I alla händelser bevisa de både urväljarens omsorg och förläggarens redobogenhet att åt arbetet gifva en fullt värdig yttre utstyrsel.

O. S.

5.

»Af Rudolf Tengberg, fortsatt af S. J. Boëthius» heter det på femte delens titel. Dessa ord påminna om, huru den forskare, som skulle skrifva partitidehvarfvets historia i hr Linnströms nationalverk, plötsligen afled, efterlemnande ett halfgjordt arbete. Åt lektor Boëthius uppdrogs att retuchera och utgifva doc. Tengbergs manuskript, hvilket omfattade tiden 1718—55, samt att författa fortsättningen. Ett par mindre afdelningar äro utarbetade af dr G. Göthe och doc. Lundström. Om sålunda denna del, liksom den fjerde, är författad af flere personer, skiljer den sig dock på ett fördelaktigt sätt från den föregående derutinnan, att framställningens enhet ej lidit af författareskapets delning. Vi våga påstå, att ingen skall utan ledning af den i bokens början lemnade notisen kunna upptäcka, hvarest den ena författarens framställning slutar och den andres börjar.

Det kunde synas vara öfverflödigt att här orda om förtjensterna hos detta arbete, som i nära 3 år varit i allmänhetens händer och af densamma för längesedan rönt ett rättvist erkännande. Vi vilja dock ej lemna onämnd en omständighet, som vid första granskning faller i ögonen, och som är ett genomgående drag hos denna bok. Det är den stora noggrannheten och tillförlitligheten i uppgifterna. Redan den två sidor långa källförteckningen bär vittne derom, att författarne uppsökt och användt alla äldre och yngre bearbetningar samt i tryck tillgängliga handlingar, som röra denna tids historia. Det utförda verket bekräftar detta vittnesbörd. Vi tro oss äfven veta, att förf. för vissa delar ej försummat att göra bruk af arkivens skatter. Hufvuduppgiften har emellertid ej varit att föra den historiska vetenskapen framåt, utan att meddela allmänheten forskningens resultat, en uppgift som varit jämförelsevis lätt i fråga om frihetstiden, der prof. Malmströms grundliga arbete gaf en säker ledning. Det torde också näppeligen vara möjligt att upptäcka något skäl till anmärkning mot denna del af arbetet.

Svårare var det att lemna en tillförlitlig öfversigt af Gustaf III:s historia, ty här hade förf. blott för smärre partier att stödja sig på en afslutad forskning: i allmänhet måste han ur mer eller mindre okritiska arbeten hämta sitt stoff och bland motsägande uppgifter välja den sannolikaste. Han har dock, synes det, lyckats hålla medelvägen mellan panegyrikernas måttlösa pris och fiendernas lika orättvisa smädelser, och han har af denne konungs regering gifvit oss en teckning, så god, som det med tillgängliga källor var möjligt att göra. Åtskilliga detalj-oriktigheter hafva vi visserligen påträffat, men de äro nästan utan undantag af den beskaffenhet, att förf. ej kunnat utan öfverskridande af sin uppgift — att meddela den historiska forskningens resultat — undvika dem; ty deras rättande är frukten af undersökningar, som äro af senare datum än denna bok. Att för tidskriftens läsare påpeka dem torde emellertid ej vara ur vägen.

Sid. 318 säger förf., att då Rysslands gräns mot svenska Finland i följd af det turkiska kriget 1787 nästan helt och hållet blottades på trupper, »trodde sig Gustaf omsider hafva erhållit ett tillfälle att bryta sin farliga grannes makt, och på våren 1788 erbjöd han mot vilkor af underhållspenningar Turkiet sitt understöd». Förf. syftar här tydligen på Gustaf III:s förslag till förbund mellan Sverige och Turkiet d. 17 Mars 1788, men hvilket förslag ännu d. 22 Maj ej framkommit till Konstantinopel och först under det svenskt-ryska krigets lopp kunde läggas till grund för underhandlingar. (Se Heidenstams depesch d. 22 Maj). Långt förut hade Gustaf föreslagit ett subsidiefördrag: enligt en promemoria bland kanslipresidentens koncept i Riksarkivet afgick den första framställningen härom till Konstantinopel redan d. 31 Juli 1787, således före turkiska krigets utbrott. — Af Bergman-Schinkels vilseledande framställning har förf. låtit förleda sig att angifva följande skäl till dröjsmålet med denna subsidietraktats afslutande: »Turkiet hade uppstält såsom vilkor för underhållspenningarnas utbetalande, att Sverige skulle hindra den ryska flottan att afgå till Medelhafvet, och då denna på våren 1788 var segelfärdig, ansåg sig Gustaf ej kunna invänta underhandlingarnas slut» (sid. 319). I sjelfva verket framstäldes väl denna fordran vid första konferensen mellan turkiska och svenska ombuden (i Dec. 1787), men tillbakavisades genast af svenske ministern, hvarefter den ej vidare kom på tal. Det tidt och ofta upprepade skälet, hvarför Porten ej kunde underteckna fördraget, var deremot det, att Gustaf III ej ville förklara Ryssland krig, utan blott företaga en s. k. demonstration, hvilket ord sultanen sade sig ej begripa. I det förut nämnda alliansförslaget af den 17 Mars 1788 talade Gustaf ej längre om demonstration: svenska ministern fick i stället befallning att »promettre formellement clair et nett [-ement?] que j'attaquerois la Russie par terre et par mere». Sedan han sålunda gifvit efter i tvistefrågan, gjorde han sig antagligen så säker om subsidier, att han ansåg sig ej böra uppskjuta anfallet mot Ryssland, tills underhandlingarna med Porten blifvit afslutade.

Ändamålet med Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 var ej, såsom förf. säger sid. 318, att försäkra sig om Danmarks neutralitet under det förestående kriget med Ryssland. Af det i förra årgången af denna tidskrift s. 297 meddelade alliansförslaget framgår det, att den svenske konungen tvärtom afsåg ett anfalls- och försvarsförbund med Danmark.

Sid. 324 uppgifves det, att d. 12 Aug. 1788 uppsattes i Anjala en »föreningsakt», hvari fredens återställande, ständernas sammankallande samt upprätthållandet af riksdagens rättigheter angåfvos såsom förbundets mål. Vidare utfärdades samma dag ett »cirkulär i armén», hvari bl. a. yrkades, att rådet skulle tillsättas enligt 1720 års regeringsform, och undertecknades en »deklaration», genom hvilken de förbundne sökte rättfärdiga sitt förfaringssätt. Denna deklaration eller föreningsakten sändes samma dag till konungen. Efter hvad K. K. Tigerstedt i sin afhandling om Göran Magnus

Sprengtporten (i Finsk tidskrift) uppvisat, är denna framställning af Anjalaförbundets bildande oriktig. Verkliga förhållandet är, att »deklarationen» utgör den egentliga Anjalaförbundsakten och var den enda skrift, som af de sammansvurne uppsattes d. 12 Augusti. Densamma utskrefs i trenne exemplar, af hvilka ett (af för Tigerstedt okändt datum) sändes till Hastfehr, ett, troligen dateradt d. 13 Aug., sattes i omlopp inom K. G. Armfelts armé, och ett, dagtecknadt d. 12 Aug., lemnades till konungen. Det i Armfelts kår cirkulerande exemplaret undertecknades af 113 personer, af hvilka dock 2 vid närmare besinnande utströko sina namn. Det exemplar, som sändes till konungen, var deremot icke underskrifvet af någon. »Föreningsakten» eller »svenska arméns förening» har ej utgått från de egentliga Anjalamännen, utan — enligt en anteckning i de sprengtportska papperen — från officerarne på stora örlogsflottan. Den är författad efter och i följd af »avertissementet» af d. 25 Aug. samt blef inom kort gillad af öfriga officerskårer. Orsaken till misstaget är, att denna handling i »Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia efter Gustaf III:s anträde till regeringen» blifvit upptagen under titeln »Förbundets föreningsakt» och på ett oförklarligt sätt försedd med 34 underskrifter af officerare vid Anjala-armén. Hvad slutligen beträffar cirkuläret i armén, hvilket i »Hemliga handlingar» daterats d. 12 Aug., så kan detsamma ej hafva blifvit författadt förr än i slutet af Augusti eller början af September.

Den af förf. sid. 324 efter Malmanen anförda berättelsen om stämplingar mot Gustaf III:s frihet torde enligt Tigerstedt ej förtjena något förtroende. Den har sannolikt uppstått »först efter det händelsernas gång visat, hvilket stort fel de förbundne begått, då de ej förhindrat hans bortresa».

Genom denna afhandling om Sprengtporten har äfven nytt ljus kastats öfver hertig Karls och general Hastfehrs uppförande, hvarom hr Boëthius yttrar sig med stor försigtighet. Det synes tämligen säkert, att hertigen var beredd att taga sin broders krona, måhända tänkande, att han härigenom skulle bereda sitt fäderneslands lycka. Men så snart han genom Sprengtportens skrifvelse lärt känna Rysslands afsigter, bröt han genast med de konfedererade och vidtog kraftiga åtgärder för förhindrandet af vidare beröring mellan dem och ryssarne. Sprengtportens skrifvelse var ej, såsom det uppgifves sid. 327, daterad d. 30 Sept. utan d. $\frac{1}{1}\frac{8}{2}$ Sept. och aflemnades till Armfelt d. 3 eller 4 Oktober. Nu mera kan ej något tvifvel råda derom, att Hastfehr sålt sig till ryska regeringen, ehuru han sedan drog sig tillbaka, då man dröjde att utbetala belöningen för förräderiet.

Vi lemna Gustaf III och öfvergå till hans son. I ögonen fallande är den knapphändighet, hvarmed dennes historia af förf. blifvit behandlad. Medan 346 sidor äro egnade åt de föregående 74 åren, affärdas Gustaf Adolfs 17-åriga styrelse på 33 sidor, af hvilka 11 upptagas af förmyndar-regeringen. I följd häraf har ej blott framställningen förlorat sin saftighet och blifvit skäligen torr, utan äfven

vigtiga omständigheter förbigåtts eller endast i största korthet omnämnts. 1809 års revolution får nöja sig med omkring 2 sidor eller mindre utrymme än det, som egnats 1755 års revolutionsförsök. Af stort intresse hade dock varit att här få en utförligare redogörelse för planerna 1807 och 1808 att med engelsk hjelp störta konungen, för försöket att skjuta honom på Åland, för olikheten mellan Adlersparres och de stockholmska revolutionärernas afsigter. »Det begränsade utrymmet» borde ej lagt hinder i vägen, då ju denna femte del har betydligt mindre omfång än hvar och en af de föregående.

I kapitlet om den materiela odlingen meddelar förf. rörande befolkningens och näringarnas tillstånd en mängd intressanta uppgifter. Det synes oss dock, som om en eller annan af dem bort få lemna plats för något mera upplysande. Så hade det väl varit af större vigt att meddela handelsflottans storlek vid periodens början och slut än den tillfälliga skilnaden i fartygens antal 1723 och 1724. De siffror, förf. anför för att stödja sitt tämligen obefogade påstående, att spanmålsprisen voro i hög grad växlande, kunna ej rätt förstås utan en noggrann kännedom om kursförhållandena. Exempelvis var 1758 års pris, 48 daler, i verkligheten något högre än 1763 års, 78 daler, ty under det förstnämnda året räknades i medeltal 12 ½ daler på 1 riksdaler hamburger banko, emedan kursen 1763 stigit till omkring 22 daler. En redogörelse för de förnämsta förändringarne i myntvärdet hade här försvarat sin plats: likformighet med de öfriga delarne hade också derigenom iakttagits. [1])

Hvad denna dels illustrering beträffar, så synes den äfven här i allmänhet uppfylla alla berättigade anspråk. I synnerhet förtjenar påpekas den rika samlingen porträtt af framstående personer: af de 310 illustrationerna äro 138 porträtt. Deremot kunna vi ej inse nyttan för det historiska studiet af de många ur Dahlbergs Svecia antiqua et hodierna hämtade afbildningar af städer, afbildningar, hvilka redan i följd af sin ringa storlek ej kunna gifva någon föreställning om föremålets verkliga utseende. Äfvenledes tro vi, att landskapsstyckena, såsom »Södra Stäket», »Mora kyrka» m. fl., kunnat utan afsaknad vara borta. Allmänheten skulle ock varit förläggaren tacksam, om han gjort till regel, hvad nu är undantag, att utsätta, hvarifrån illustrationerna äro hämtade.

V. K.

[1]) Äfven några missledande tryckfel må här rättas: Ständerna sammanträdde 1765 den 15 Jan. (ej d. 16; se riksdagskallelsen hos Modée); den not, som Armfelt och 6 andra officerare afsände till ryska kejsarinnan med begäran om fred uppsattes d. 9 Aug. 1788 (ej d. 8, se Tigerstedt); de af bankoutskottet vid 1786 års riksdag beviljade 50 tunnor guld skulle fördelas på nio år, ej åtta (se Wæru, 1786 års riksdag).

6.

Sjette delen, behandlande »Sveriges Nydaningstid», har till författare hufvudsakligen haft lektor T. Säve i Karlstad, förut känd i historiska kretsar och bland allmänheten dels genom en afhandling öfver »Kejsarvalet i Frankfurt 1657», dels genom utarbetandet af vissa partier i Illustrerad Verldshistoria, hvilka på sin tid väckte särskild uppmärksamhet genom framstående formela förtjenster. Ett jämförelsevis litet omfång är anslaget åt denna »nydaningstid» (191 ss. för den egentliga historien, 69 ss. för en öfversigt af utvecklingen inom statsskickets, konstens och bildningens områden); dess skildring utgör icke desto mindre ett synnerligt vigtigt parti i hr Linnströms Svenska Historia. Början af det tidsskede den omfattar ligger redan så långt bakom våra dagar att en objektiv framställning deraf icke längre hör till omöjligheterna. Att för den följande oss närmare liggande tiden ega en opartisk sakrik och tillförlitlig redogörelse är ett behof, hvars fyllande är af största vigt. Åtskilliga vigtiga bidrag till denna historia ha på senare tider offentliggjorts. De Schinkelska »Minnena» ha just nu hunnit fram till 1835. För slutet af Karl Johans och början af Oskar I:stes regering ha helt nyligen personer, som stått händelserna nära, lemnat värdefulla skildringar. Dylika »Minnen» räkna dock endast en tämligen begränsad läsarekrets och gifva naturligtvis icke någon fullständig tidsbild ens för de år de omfatta. Starbäcks af Hr Bäckström fortsatta berättelser äro däremot ett nyligen fullbordadt försök till en sådan framställning afsedt för allmänheten Ett annat föreligger nu i detta sjette band af den illustrerade svenska historien, och vi hoppas att äfven Hr Säves arbete skall bidraga till att hos de många läsarne af det härmed afslutade stora historieverket väcka intresset för de generationer, hvilkas närmaste arftagare de sjelfva äro. Äfven derur framgår huru det varaktiga i historien oftast är resultatet af en kompromiss mellan intressen och rättigheter, hvilka, elastiska till sin natur, endast med svårighet kunna undertryckas och förr eller senare åter göra sig gällande.

Som historisk framställning företer emellertid en sådan skildring som den ifrågavarande åtskilliga vanskligheter. Der saknas det fjerran, som den historiska bilden för sin sanning behöfver, för att allt skall få sin rätta plats och sina riktiga mått. Man saknar i vigtiga fall de officiella handlingarnas säkra ledtråd och är alltför ofta hänvist till de politiska motståndarnes lika tendentiösa och ensidiga skildringar, till så kallade minnens grumliga spegelbilder, och historikern får med tungt hjerta i det ena fallet och det andra nöja sig med en förmodan, en gissning, en slutsats dragen ur ofullständiga premisser.

Hr Säves framställning utmärker sig genom en synnerligt stor opartiskhet en egenskap som vi, helst uti detta fall, äro långt, ifrån att ogilla, ehuru den någon gång kanske går så långt, att man stan-

nar i ovisshet om författarens egentliga mening. Detta på samma gång, som hans ståndpunkt i det hela är den upplyst liberala. Af dessa samverkande egenskaper bestämmas sålunda hans omdömen i de fall särskildt, der man med viss nyfikenhet slår upp hans bok. Man kan t. ex. läsa hans skildring af Adlersparre, hvars egenskaper och betydelse till och med, i våra ögon åtminstone, skattas för högt. Denne man, »med en framtid inom sig», såsom det heter, hörde helt visst till antalet af de icke så alldeles sällsynta personligheter, som i sitt lif utfört en stor bedrift och sedan bära på tyngden af sitt derigenom vunna rykte, utan att till fullo mäkta uppbära detsamma, deras personliga dygder må i öfrigt vara stora och karakteren ädel och rättrådig. — Af ännu större intresse måste teckningen af Karl Johan vara; isynnerhet der ger förf. prof på sin förmåga att hålla sig emellan omdömenas båda poler, och i det stora hela, såsom vi tro, torde han ha träffat det rätta. I afseende på 1812 års politik, som senast ett fjerdedels sekel tillbaka upprörde så väldiga stoftmoln i litteraturen, torde man, på frågans nuvarande ståndpunkt, få lof att ge förf. rätt deri, att Karl Johan, ställd i valet mellan två onda ting, bestämde sig för det som för Sverige och Europa medförde den största nyttan. Äfven i Sverige torde det vara förbi med Napoleonskulten. Det är möjligt att någon varaktig gränsreglering till det bättre kunnat ega rum i Finland, men för öfrigt ha vi alltid haft svårt att inse, huru Sverige, den sjuke, hvars utslocknande man nyss ansett vara nära för handen, dagen efter 1809 års olyckor, med förstörda finanser, kunnat med något hopp om blifvande framgång diktera för Ryssland hvilka vilkor som helst. Händelserna efter 1813 tala altför mycket deremot. Dessutom är det, synes det oss, en icke så liten skilnad mellan Karl Johans ryssvänskap då och den han visade under slutet af sin regering. De stora europeiska synpunkterna ställa den förra i en helt annan dager, och det är omöjligt att neka sin beundran åt den öfverlägsenhet, hvarmed kronprinsen förstod att samla trådarna till den koalition, för hvilken Napoleon skulle falla, och för ögonblicket förlägga händelsernas tyngdpunkt till Sverige. Det är kanske svårare att förlika sig med det sätt, hvarpå föreningen med Norge kom till stånd, och det vill synas, som hade då åtskilliga svårigheter lätt nog kunnat verkligen utjämnas, hvilka sedermera förvandlats till stötestenar. Något dylikt framskymtar också i Hr Säves redogörelse för förloppet. — Det för hela vår senare utveckling så ytterst vigtiga trettiotalet af detta århundrade har förf. sedermera, så långt utrymmet medgifvit, egnat uppmärksamhet, och här har han visserligen icke sparat på en sträng, men säkert rättvis dom öfver den tidens regering. Likaså får 1840 års ryktbara riksdag, för hvars kännedom nya upplysningar för helt kort tid sedan kommit till, på sin del en jämförelsevis ganska ingående skildring.

Af naturliga skäl blir behandlingen af den följande tiden knappare, mer och mer skelettartad. De första faserna af Oskar den förstes regering ha likväl ännu med någon utförlighet blifvit fram-

stälda, och särskildt har förf. dröjt vid de skandinaviska momenten i Sveriges politik ända in på Karl XV:s regering och påmint om åtskilliga intressanta fakta i afseende på dessa, men ju längre han hinner fram, desto svåråtkomligare blir den inre sidan af historien.

Det är klart att i afseende på detaljerna denna del af Sveriges historia, så ofta i saknad af »urkundernas odödliga bevisning,» hvarken kan eller vill göra anspråk på absolut tillförlitlighet. Framställningen af de märkliga personalförändringarna efter den 13 Mars äro t. ex. — kanske blott genom sin korthet — något inkorrekta. Enligt det första beslutet skulle både Ugglas och Zibet inkallas i konseljen — men kallelsebrefven blefvo inhiberade. Först efter en vecka inkallades statssekreterarne (Rosenblad och Lagerbring) såsom medlemmar. Der sutto för öfrigt ända till den 9 juni både Fersen, Stedingk och Klingspor såsom ledamöter. [1]) I allmänhet torde just för dessa första dagar efter revolutionen många drag af intresse kunnat vara att tillägga. Att v. Engeström (sidan 14) kallas för »konseljpresident i den förra styrelsen» är kanske blott beroende på en misskrifning. Det skulle för öfrigt vara tämligen ändamålslöst att här ingå på en sådan granskning uti detalj. När Sveriges historia efter 1809 blir skrifven, är tillfället inne för dylika undersökningar.

Sjette bandet slutar, liksom de öfriga, med en allmän öfversigt af statsskicket och odlingen, af hvilken åtminstone någon del torde till större båtnad kunnat inarbetas i den historiska framställningen, samt med ett synnerligen utförligt register.

r.

Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska huset. Af F. F. Carlson. Sjette delen. **Carl XII.** 1. 466 ss. 8. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1881. Pr. 6 kronor.

Det tidehvarf i vår historia som bär Karl XII:s namn förtjenar kanske mer än något annat att benämnas efter den konung, som då ledde Sveriges öden, ty det var ej nog med att envåldet koncentrerat all politisk makt i konungens hand, utan hela statens lif, alla samhällets krafter fingo blott ett mål, det att viljelöst låta sig användas och offras för egensinnet hos den envåldige konungen. Och det verk, som under årtiondens rastlösa arbete och för priset af enskildes svåra lidanden skapats för att betrygga statens säkerhet, förbrukades nu lika hänsynslöst, tills det bragte ej blott staten utan

[1]) Det är sålunda oriktigt, när i en nyligen utkommen teckning af G. Adlersparre det uppgifves att på dennes yrkande vid ankomsten till Stockholm Klingspor och Stedingk uteslutits ur konseljen.

folket sjelft till branten af undergång. Denna tid har jämförelsevis mindre än andra skiften af vår historia varit föremål för grundlig bearbetning. Om man undantager Adlerfelds framställning af de första nio årens krigshändelser och Nordbergs stora gammaldags artade digra verk, hvilka bägge hvila på mest officiela källor, samt Fryxells välbekanta arbete, är ej mycket gjordt utom för ett eller annat särskildt parti af tiden. Så mycket större är tillfredsställelsen att finna, det svenska häfdateckningens Nestor omsider fört sitt verk in på detta område, och att hans afsigt är att om krafterna stå bi, äfven föra det till ända. Ehuru detta arbete redan blifvit af flere granskare uppmärksammadt, särskildt i en vidlyftig anmälan i Nordisk Tidskrift, torde det dock vara på sin plats att just i Historisk Tidskrift äfven för ett ögonblick erinra om detsammas betydelse.

Der finnes en i ögonen fallande likhet mellan Carlson och Ranke i deras sätt att skrifva historia; den förre har ock varit en af den senares lärjungar. Intrycket af lärarens personlighet, snille och skrifter kan hafva samverkat med en viss likhet i det personliga skaplynnet. Bägge teckna i stort personligheternas och händelsernas karaktärsdrag; detaljerna få stundom en underordnad betydelse; särskildt få siffror och data träda tillbaka för analyseringen af förhållandet mellan orsak och verkan hos de andliga faktorerna. Dermed sammanhänger kanske den hos begge framträdande vanan att citera sparsamt, stundom kanske för sparsamt, men man kan förstå att den store häfdatecknaren, som ur massan af de detaljer hans forskning samlat skapar en totalbild af intrycken, anser för mindre behöfligt att låta denna utrustas med en storartad bevisningsapparat.

Den diplomatiska historien om Karl XII:s första år har redan förut behandlats af Wahrenberg. Han hade dock af utländska arkiv endast begagnat det i Paris; nu hafva Köpenhamn, Dresden, Haag och London äfven afgifvit sina bidrag, och det är klart, att en helt ny belysning härigenom kastats öfver vår beröring med främmande makter. Riksarkivets handlingar och flera enskilda arkivs skatter hafva stått till buds för skildringen af de rent svenska förhållandena.

Det korta och derför oftast förbisedda interregnum, som ligger mellan Karl XI:s död och sonens myndighetsförklaring, har redan förut tecknats i en akademisk afhandling af Höjer. Detta skedes betydelse för en riktigare uppfattning af de följande händelserna är ej ringa, och Carlsons framställning visar oss karaktären af denna förmyndarregering och den riksdag, som hasteligen afklipte dess fortvaro. Vårt europeiska anseende har sällan stått högre, än när under dessa förmyndare Liljeroth bemedlade freden i Ryswijk; i det inre försporde man genast den svaghet som låg i förlusten af en öfver alla upphöjd ledande vilja och i maktens fördelning mellan enväldets osjelfständiga och sins emellan oeniga verktyg. Alla hittills kufvade krafter började röra sig, och svår-

ligen hade några års förmyndarstyrelse aflupit utan inre konflikter, om ock de yttre, osannolikt nog, uteblifvit. Nu afskars denna fara genom ett steg, som bar vida fruktansvärdare faror i sitt sköte, då regering och riksdag täflade att genom myndighetsförklaringen vinna den ännu för sitt kall ej mognade femtonårige konungen, som hittills lärt känna mera af sina rättigheter, än af sina skyldigheter. En eftergift i reduktionen, som man så lifligt hoppades uppå, kunde så mycket mindre komma i fråga, som den ej blott stred mot systemet, mot enväldets historiska rätt, utan skulle för konungen betydt priset för något, som han ej behöfde köpa, ej häller köpt, utan fått sig nästan påtrugadt.

Så var Karl XII blefven myndig till sin och Sveriges olycka, och deras ansvar som påskyndade krisen är inför efterverlden ej ringa. Af intresse är att se, huru förf. skingrar den vanliga föreställningen, att Karl XII i förstone lemnat de allvarliga regeringsvärfven å sido, tills nordiska krigets låga väckte honom ur hans ungdomliga sorglöshet. Man finner tvärtom, huru allvaret från begynnelsen låg på botten af denna slutna oböjliga karaktär och huru han sökte fylla sin kungliga pligt, på samma gång som ungdomsöfverdådet gaf sig luft i pojkaktiga tilltag. Förf. egnar med skäl ej många rader åt historierna om dessa pojkstreck och reducerar i öfrigt deras betydelse.

Lifvets allvar skulle ock snart framträda för Karl XII. Han skulle erfara att den, som regerade Sveriges dåvarande vidsträckta besittningar, hade att försvara ett farligt arf mot slagna och hämdlystna grannar. Sådan var dock ingalunda ställningen från början, att, såsom man hittills lärt sig, de trenne makter, som sedan förenade sökte krossa vårt öfvervälde i norden, genast efter Karl XI:s död i hemlighet slöto sig samman för att begagna det gynnsamma tillfället af den nye regentens ungdom och förmodade oförmåga. Det är just i fråga om de politiska förvecklingarna före nordiska krigets utbrott och äfven i fråga om diplomatiens fruktlösa arbete att släcka krigets brand som författarens arbete särskildt har oändligt mycket att erbjuda. Man ser huru anfallsförbundet mot Sverige var så långt ifrån något på förhand gifvet, att tvärtom Danmark uppriktigt sökte vår förbindelse, såvidt den kunde köpas utan nedsättande och farliga eftergifter i den Holsteinska frågan. Men för svenska statsmännen voro hatet mot Danmark och vänskapen för Holstein oskiljaktiga politiska dogmer: och konungen fick ett personligt intresse i frågan, då han förmälde sin syster med den unge hertig Fredrik och gjorde dennes sak till Sveriges. När hertigen om sommaren 1698 återvände hem som generalissimus öfver våra trupper i Tyskland och med generalqvartermästar Stuart vid sin sida, var i sjelfva verket utmaningshandsken kastad åt Danmark; sjelfbevarelsens drift manade detta land att uppväcka fiender emot oss. Och strax derefter timade det olycksbådande mötet i Rawa i Aug. 1698 mellan tsar Peter och konung August. Nu först begynner grannarnes hemliga spel

för att sammanknyta en koalition mot Sverige; Patkul reser, med hjertat fullt af hat och själen svällande af ärelystnad, fram och åter för att befordra planernas framgång. Men märkligt är, att innan förbundet slöts hade Karl XII, utan kännedom om hvad som var å bane, tagit ett nytt offensivt steg genom att sända trupper till Tyskland om sommaren 1699 i tydlig afsigt att gripa till svärdet, om Danmark ej förödmjukade sig för Holstein.

Och detta skedde med full kännedom om att vårt försvarsväsen ej var i bästa skick och att statsverkets tillgångar voro förstörda. Det är märkliga siffror i det senare afseendet som anmälaren i Nordisk Tidskrift meddelat. Man finner, att de ofta omtalade skatter, som Karl XI skulle samlat, reducera sig till jämförelsevis små belopp, och att dessa voro tömda, långt innan krigsrustningarna begynte på allvar. Reduktionens alltmera sinande källa måste med krigets utbrott försvinna aldeles. Krig och reduktion voro oförenliga begrepp; så mycket måste Karl XII sjelf erkänna. Kung Augusts anfall på Riga och danskarnes inmarsch i Holstein öppnade allas ögon — utom Karl XII:s, för att riket var utsatt för allvarsamma faror. Han tog saken med ett lugn och en slutenhet som bådade det värsta, ty man såg alltför snart hvilken jernhård, oresonlig envishet der låg på botten. Och till hans egen olycka kröntes de första, ofta ytterligt djerfva vapenföretagen med en lysande framgång, som ytterligare förhärdade sinnet och äggade lusten för kriget.

Högst intressant är författarens redogörelse för den krigiska sammanstötningen i Sundet och på Seland. Den måste läsas med egna ögon. Vi vilja blott påpeka att här öfverallt nya intressanta upplysningar lemnas, så om flottans rörelser, der konungens vilja tvang gamle Wachtmeister att handla mot sin sjömansöfvertygelse, så om planen att landstiga på Seland och dess verkställande. Förf. visar, att denna plan ej var gammal, utan sköt fram, först då Karl ej lyckades krossa danska flottan; dittils hade konungen tänkt såsom en gång hans farfar gå öfver hafvet för att angripa Danmark från tyska sidan. Ej utan inre strid gaf Karl för första och sista gången i sitt lif efter för statsklokhetens bud, då han erkände freden i Traventhal och förde sina vapen från Seland, utan att hafva först planterat dem i Danmarks hufvudstad.

Framgången i vester slog fienderna i öster med fruktan, och gång på gång öppnade sig tillfällen att genom andra makters bemedling få freden återstäld. Förf. har först af alla aflyft den slöja som hvilat häröfver och lagt i dagen, huru gynnsamt ögonblicket var, men huru hvarje utsigt egensinnigt förspildes. Det var dock fåfängt numera att tala om fred med Karl XII; svärdet var och förblef hans enda och ultima ratio. Hans svar till kanslikollegiet, då han just stod färdig att gå öfver till Livland, förebådar att vårt land var vigt till undergång: det heter der: »att såsom vi nu äre sinnade mot en så orättfärdig och trolös invasion skaffa oss rätt och satisfaktion medelst våra rättmätiga vapen, alltså kunne vi ej admittera någon mediation eller negotiation för än alt är restitueradt».

Det var kung August det gälde. Hans reträtt och Narvas stora fara dref emellertid Karl att vända sina vapen mot Ryssarne och detta ehuru ringheten af de svenska stridskrafterna gjorde undsättningsförsöket till ett verkligt vågspel. Men den lätta framgången mot Danmark förenad med det gamla föraktet för ryssen hade födt ett öfvermod utan like. Det är ganska betecknande för konungens uppfattning af svårigheterna, att han kunde till Narvas kommendant skrifva om sin lilla armé, att han kom »med en så stark militie, som näst Guds hjelp skall vara nog att delogera bemälte patrask» och att han ansåg alla förberedelser för vinterqvarter obehöfliga, då man ej torde »hinna med mera än att förfölja fienden och fara efter honom». Segern vid Narva befäste honom tyvärr i denna öfvertygelse om att inga omöjligheter existerade och att allt berodde af svärdets afgörande.

På ett olycksbringande sätt visade sig frukten af denna uppfattning i det fatalistiska lugn, hvarmed han efter Narvaslaget lät det nya gynnsamma ögonblick, som då öppnade sig att spränga det ryskt-polska förbundet och återställa freden, gå förbi. Karls oböjliga sinne underlättade, ja kanske gjorde ensamt möjlig den sammanslutning af fienderna, som knappast Peters brinnande begär att tränga fram till Östersjön, Augusts ränkfulla sinne och Patkuls glödande energi varit i stånd att upprätthålla, derest Sverige klokt begagnat situationen. Denna förändrades i hög grad, som författaren visar genom utbrottet af den stora striden i vester om spanska arfvet, ty Frankrikes intresse blef nu att förlänga kriget i öster, sedan det trott sig finna att Karls segerrika vapen, om de blefve lediga, sannolikt skulle stå till sjömakternas förfogande. Men Frankrikes gamle konung dömde orätt, då han trodde att den vanliga statskonstens lagar gälde för Karl XII (deri ligger den djupa skilnaden mellan de två regenter som personifiera envåldets ytterlighet i bägge länderna), ty den svenske konungen hade ej den ringaste lust att sluta fred. Förgäfves sökte Piper nu att förena sin röst med den gamle grånade kanslipresidentens, Bengt Oxenstjernas, för att hejda konungen på hans väg. Deras föreställningar gjorde i hufvudsak, som författaren så träffande säger, samma verkan »som vågens slag emot klippan». Hos Karl hade tanken på att slutligen afsätta konung August tydligen fått insteg. Det är omöjligt att annorlunda tolka det bleklagda nej han i Mars 1701 afgaf å sjömagternas fredsbemedling: »det skulle lända vår gloire till blame, om vi någonsin skulle ingå med någon, som sig så malhonnet prostituerat, den ringaste afhandling eller traktat». Det ligger för vårt öra åtminstone något ohyggligt i det sätt, hvarpå »ärans» kraf här betonas. Hur kontrasterar ej härmed förf:s beskrifning på härens lidanden i livländska vinterqvarteren och den förut hemsökta provinsens utblottande för krigets underhåll.

I Juni 1701 var svärdet ånyo slipadt. Det gälde som förf. ådagalägger egentligen Ryssland, men först skulle Dünas lopp rensas och sachsiska härens stridskraft försvagas. Det skedde genom den lysande öfvergången af Düna den 7 Juli och fälttåget i Kurland.

Nu var ögonblicket således kommet att vända de »glorieusa vapnen» mot den beslutsamme, farlige ryske tsaren. Men tåget gick i stället mot söder in öfver Polens ofantliga slätter. Det gränslösa och ödsliga, som ofta hvilar öfver dessa vidder, trycker hädanefter sin prägel på Karl XII:s historia.

Skildringen af de förvirrade fejderna i Polen och tsarens samtidiga stilla och fasta framträngande till Östersjön tillhör nästa del. Vi glädja oss vid tanken på att förf:s välkända arbetskraft gör det till en visshet att vi snart hafva att motse denna fortsättning.

Claes Annerstedt.

Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, belysta genom aktstycken ur Svenska Riksarkivet, af Dr M. G. Schybergson. (Aftryck ur Finska Vetenskapssocietetens »Bidrag», h. 36.) C + 530 ss. Helsingfors, Finska Litteratursällskapets tryckeri, 1881.

Utgifvaren af dessa handlingar är redan förut känd, äfven för den svenska allmänheten, genom sin i flera hänseenden förtjenstfulla afhandling: *Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625*, Helsingfors 1880, hvilken blifvit fördelaktigt anmäld dels af C. Annerstedt i Ny Svensk tidskrift för samma år dels af J. A. Fridericia i Marshäftet af Finsk tidskrift för år 1880. Öfverhufvud synes det trettioåriga krigets och dess tidehvarfs historia företrädesvis hafva väckt Herr Schybergsons forskningshåg. Året innan nämda afhandling af trycket utgafs, hade dess författare riktat den historiska litteraturen med ett arbete: *Le duc de Rohan et la chute du parti protestant en France*, Paris 1880, närmast föranledt af M. Anquez' verk: *Un nouveau chapitre de l'histoire politique des réformés de France, de 1621 à 1626*, Paris 1864, och till stor del grundadt på forskningar i de franska arkiven samt åtföljdt af ett betydligt antal (15) *documents inédits* af ganska stort intresse. Huru nära den här behandlade frågan sammanhänger med det trettioåriga krigets historia, inses af en hvar som studerat det tidehvarfvets allmänna historia. Sina förtjenster om den historiska forskningen rörande nämda tid har Herr Schybergson ytterligare ökat genom ett mot slutet af förlidet år utgifvet arbete. Det är detta den flitige forskarens senaste verk vi nu gå att anmäla.

Här har det varit Herr Schybergsons egentliga uppgift att offentliggöra en del af det svenska riksarkivets rika samling af handlingar rörande Sveriges deltagande i det trettioåriga kriget. De, som beträffa sjelfva kriget, d. v. s. krigsplanerna och krigshän-

delserna, äro, som bekant, redan af trycket utgifna i »Krigshistoriskt arkiv». Men de, som belysa de långvariga och omfattande underhandlingar mellan Sverige och andra makter, hvilka föregingo Gustaf II Adolfs epokgörande uppträdande på den tyska krigsskådeplatsen, hafva hittills blott till ringa del och sällan i sammanhängande följd blifvit af trycket utgifna. Många vigtiga bidrag lemna visserligen de af K. G. Styffe utgifna »Gustaf II Adolfs skrifter,» hvilka upptaga hans egenhändiga bref; åtskilliga andra träffas i »Handlingar rörande Skandinaviens historia» och några äldre samlingar; men alla dessa bidrag, till hvilka äfven komma en mängd af trycket utgifna handlingar ur utländska arkiv [1]), äro dock ej till fylles görande för att lemna en fullständig och sammanhängande öfversigt af underhandlingarnas gång. Detta är för historieforskaren en så mycket kännbarare brist, som dessa i arkivens gömmor förvarade handlingar äro i hög grad egnade att sprida tillförlitligt ljus såväl öfver de allmänna politiska förhållandena som särskildt öfver de ledande personernas kynne och planer. Historieforskningen står derföre i tacksamhetsskuld till en hvar som genom utgifvande af dessa vigtiga historiska källor underlättar kommande forskares möda och tillika sätter hvarje vän af historien i tillfälle att ur sjelfva källorna fullständiga den allmänna bild som han hämtat ur historiska arbeten. Och i båda dessa hänseenden, men i synnerhet i det förra, ökas väsendtligen utgifvarens förtjenst, om han med urskiljning väljer en sammanhängande följd af handlingar, som företrädesvis äro egnade att befordra kännedomen af ett vigtigt historiskt tidskifte.

I detta hänseende synes oss Herr Schybergson hafva gjort ett särdeles lyckligt val, hvartill han utan tvifvel blifvit föranledd af sina forskningar rörande det ämne som han behandlat i sin först nämda skrift. I det verk vi nu anmäla har han nämligen meddelat en mängd vigtiga och upplysande af den svenska regeringen utfärdade instruktioner för dess resident i Nederlanden J. Rutgersius åren 1621 och 1623 (sid. 3—49); för öfversten G. Horn, som om hösten 1623 sändes till Nederlanden för att värfva krigsfolk och uppköpa krigsförnödenheter (sid. 50—62; i innehållsförteckningen mindre riktigt betecknad såsom en instruktion för J. Rutgersius); för den i början af år 1625 dit affärdade J. Adler Salvius (sid. 63—75); för J. Rutgersius af d. 20 April 1625 och för L. Camerarius, Sveriges ambassadör i Nederlanden efter J. Rutgersius' död, d. 4 Mars 1629 (sid. 79—100). Härtill sluter sig en fullständig samling af samme Camerarius' i behåll varande bref till A. Oxenstjerna från d. $\frac{12}{22}$ Nov. 1624 till d. $\frac{25 \text{ Nov}}{5 \text{ Dec.}}$ 1626 (sid. 103—518, således bildande den omfångsrikaste delen af hela samlingen).

Denna samling bildar en vigtig fyllnad till de bref och instruktioner från svenska regeringen, isynnerhet A. Oxenstjerna, till Rut-

[1]) Såsom en af de vigtigaste samlingarna af denna art förtjenar uppmärksammas: *Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands, gesammelt und herausgegeben von G. Droysen.* Stockholm-Paris-Leipzig 1877.

gersius, Camerarius m. fl., hvilka för närvarande finnas i Kgl. biblioteket i München och redan i slutet af förra århundradet aftrycktes i Mosers *Patriotisches Archiv*. Tillsammans lemna dessa båda samlingar en ganska fullständig öfversigt af de mellan Sverige och Nederlanden förda underhandlingarna om Sveriges deltagande i det stora krig som för en lång framtid skulle afgöra Europas och i viss mån äfven öfriga verldsdelars öde.

Det hade visserligen för fullständighetens skull varit önskligt, att omständigheterna tillåtit utgifvaren att i samlingen äfven intaga Rutgersius' bref för åren 1623—1625 — hans bref till A. Oxenstjerna af den 2 Juni 1625 har dock Herr Schybergson meddelat i utdrag i en not till den historiska inledningen, sid. LVII — äfvensom Camerarius' bref från åren 1627—1630 [1]); men man är i alla fall utgifvaren tack skyldig för det rika historiska material han lemnat, och isynnerhet för den sorgfällighet, hvarmed han samlat Camerarius' bref för tidskiftet 1624—1626. Dessa bref äro nämligen särdeles upplysande icke blott för underhandlingarna mellan Sverige och Nederländerna, utan på samma gång äfven för den allmänna politiska ställningen och särskildt för de beklagansvärda förhållandena vid det engelska hofvet, hvilka Camerarius genom sin förbindelse med det störtade kurpfalziska huset och framför allt med den kurpfalziska kanslern Rusdorf hade godt tillfälle att lära känna.

I en historisk inledning (sid. V—C) meddelar utgifvaren en ganska god och väl skrifven öfversigt af de diplomatiska förbindelser, som de utgifna handlingarna afse att belysa; och man bör hålla honom räkning för, att han dervid äfven begagnat andra arkivaliska källor, än de i hans samling intagna eller förut af trycket utgifna. Härigenom bildar i fråga varande historiska inledning ett vigtigt supplement till förut nämda skrift rörande underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625. Ty frågan om denna allians stod i närmaste samband med de underhandlingar, som åren 1623—1630 fördes mellan Sverige och Nederlanden, och hvilka blott utgjorde en del, ehuru onekligen en ganska vigtig del af båda staternas allmänna europeiska politik under detta tidskifte. För att rätt uppfattas och bedömas måste de derföre städse betraktas i sitt sammanhang med denna, och detta har ock skett i den historiska inledningen.

Sjelfva handlingarna synas i allmänhet vara med berömvärd noggranhet återgifna, om det ock hade varit önskligt, att utgifvaren egnat en större omsorg åt korrekturet. Flera tryckfel hafva vis-

---

[1]) Likaledes hade utgifvaren gjort den historiska forskningen en ganska stor tjenst, om han i samlingen äfven intagit Camerarius' bref till Gustaf Adolf och Joh. Adler Salvius, liksom Moser i sin samling intagit desses bref till Camerarius. Äfven en och annan vigtigare bilaga till Camerarius' bref torde hafva förtjent en plats i samlingen. Men det tyckes som om utgifvaren varit nödsakad att så mycket som möjligt begränsa bokens omfång.

serligen af utgifvaren sjelf blifvit rättade, men andra hafva af honom blifvit förbisedde. [1])

Äfven mot skiljetecknens användande eller icke användande torde åtskilligt vara att anmärka; men i hvad mån felet härvid ligger i sjelfva urskrifterna, äro vi ej i tillfälle att afgöra. Mången gång blifver dock meningen svårbegriplig till följd af ett utelemnadt komma, som, om det också saknats i urskriften, hade bort tilläggas, möjligen inom [ ]. Så t. ex. bör sid. 135, r. 8 ofr. ett komma följa efter ordet *ablata*; likaså s. 345 r. 11 ofr. efter *arma deposuisse* inom parentesen; sid. 462 r. 14 ofr. efter *poterit*. Deremot bör sid. 199 r. 7 efter *libenter* kommat utgå.

Det får dock medgifvas, att de flesta af dessa skrif- eller tryckfel äro lätt insedda och derföre icke vilseledande för den med latinska språket någorlunda förtrogne läsaren. Af svårare art äro deremot de felaktigheter, som insmugit sig vid tolkningen af de i den hemliga skriften använda teckennamnen, i det dessa på många ställen blifvit oriktigt tolkade, på andra tolkningen uteglömd. Äfven af dessa fel har en del blifvit af utgifvaren sjelf rättad, men många återstå orättade, hvilket för läsaren är en icke ringa olägenhet, då de stundom äro verkligen vilseledande, och utgifvaren icke meddelat chifferklaven och derigenom satt läsaren sjelf i tillfälle att kontrollera tolkningens riktighet. Vi vilja derföre i vår mån söka bidraga till afhjelpande af denna brist och underlättandet af dessa vigtiga handlingars begagnande genom att här nedan meddela en förteck-

---

[1]) Så t. ex.

sid 133, rad 4 ofvanfr. står *ruboris* l. *roboris*.
» 161, » 11 » *inuptias* » *nuptias*.
» 163, » 17 » *adverturus* » *adventurus*.
» 173, » 8 » står i sjelfva urskriften *admissurus*, utan tvifvel misskrifvet för *miseraturus*, som hade bort bifogas inom [ ].
» 207 » 8 nfr. *perscripset* l. *perscripsit*.
» 220 » 16 ofr. *(Americani)* l. *(Americam)*.
» 228 » 6 » *sollicitus* l. *pollicitus*,
» 238 » 16 » står i urskriften *spargentur*, misskrifv. f. *sparguntur*,
» 270 » 3 » hade efter *epatis* väl bort förklarande tilläggas (=hepatis
» 282 » 10 nfr. *proferri* l. *proferre*.
» 318 » 11 ofr. *vitantur* l. *nitantur*.
» 320 » 8 nfr. *(electoris Brandeb.)* l. *(electori Brandeb)*.
» 388 » 9 » bör för *(hiberna)* påtagligen läsas *(Hibernia)*, då i chiffret utan tvifvel en siffra (21?) näst före den sista blifvit öfverhoppad, antagligen af brefskrifvaren sjelf.
» 396 » 11 nfr. *nos* l. *vos*.
» 400 » 14 ofr. *Coldingæ* l. *Coldinga*.
» 428 » 6 » *Folcremitti* l. *Tolcremitti*.
» 452, » 5 » *in S. R. M. in Borussiam (hos Moser: in S. R. M. Borussiam)* bör väl vara *in regiam Borussiam* = i det kongliga d. v. s. polska Preussen, motsatt det hertigliga.
» 483, » 5 nfr. *Nam* l. *Non*.
» 484 » 11—12 ofr. i st. f. *solo eius, et nudo inanis prætensionis titulo* — *solo eius titulo et nudo inanis prætensionis iure*.
» 485 3 nfr. *etiam adeo etiam* l. *et iam adeo etiam*.

ning öfver de rättelser af i fråga varande art, som ej redan äro af utgifvaren sjelf upptagna bland *»errata»*. [1])

Oaktadt dessa brister, som torde hafva sin förklaringsgrund i en allt för stor brådska med handlingarnas utgifvande af trycket, våga vi dock påstå, att Herr Schybergson äfven genom detta sitt senaste arbete inlagt en stor förtjenst om den historiska forskningen, och vi sluta med den önskan, att han snart måtte komma i tillfälle att äfven utgifva Camerarius' bref från åren 1627—1630

---

[1]) Sid. 155, 164, 185, 238, 284, 469, 485 saknas vid *Sicilia* tillägget *(Anglia)*; vid *Menelai*, s. 162, 429 till. *(regis Angliæ)*; s. 167, 176, 296, 405 förklaras *Andreas* med *(rex Bohemiæ)* i. st. f. *(elector Brandenb.)*; vid *Optici* s. 280, 388 saknas till. *(Jesuitæ)*; vid *Augustus*, s. 342, 344 till. *(elector Saxon.)*; vid *Hispania*, s. 173, 468 till *(Germania)*: alt i sina resp. kasus. För öfrigt märkes:

sid. 141, rad. 9 ofr. efter *(Venetis)* bör *(Ordinibus Belgicis)* utgå, då det med siffror skrifna namnet *Venetis* här begagnas i egentlig mening.
» 151, » 12 » står *(rex Hispaniæ)* l. *(Cæsar)*.
» 160, » 4 ofr. » *(Ordines Belg.)* l. *(Venetos)*.
» 180, » 6 ofr. » *(regem Angliæ)* l. *(regem Daniæ)*.
» 193, » 6 ofr., s. 429, r. 3 nfr., st. *(rex Angliæ)* l. *(rex Daniæ)*.
» 198, » 4 » står syftar visserligen uttrycket *»Gedeonem aliquem»* på Gustaf Adolf, dock begagnas Gedeon här icke som det vanliga teckennamnet för *»rex Sveciæ»*, utan i sin egentliga betydelse. Jfr. s. 270, r. 15 ofr. *»si aliquis Gedeon»*, der utg. riktigt tolkat uttryckets mening och derföre efter *Gedeon* utelemnat *(rex Sveciæ)*.
» 200, » 5 », s. 265, r. 10 ofr., st. *(regem Daniæ)* l. *(regem Angliæ)*.
» 229, » 4 nfr. står *(rege Angliæ)* l. *(rege Hispaniæ)*.
» 234, » 4 » » *Lacedæmonii (Ordines)* l. *Lacedæmonii (Veneti)*.
» 236, » 4 » » *(rege Sveciæ)* l. *(rege Bohemiæ)*.
» 239, » 2 ofr. » efter *(Hispaniam)* uteslut *Germaniam*, då *Hispania* här användes i egentlig mening.
» 280, » 8 » » *Lacedæmonii (Hanseatici)* l. *Lacedæmonii (Veneti)*.
» 281, » 3 nfr. » *Tusciæ (Poloniæ?)* l. *Tusciæ [Antoniæ (Poloniæ)?]*, då *Tusciæ* här påtagligen är misskrifning af Camerarius.
» 292, » 11 ofr. » *Castilia* tillägg *(Ungaria)*.
» — » 19 », s. 346 r. 15 ofr., st. *Arragoniam* tillägg *(Ungariam)*.
» 295, » 9 nfr. står *Venetis* tillägg *(Ordinibus Belgicis)*.
» 297, » 3 » » *Areopagitarum* tillägg *(Ordinum Belgicorum)*.
» 338, » 14 » » *(Hanseaticorum)* l. *(Venetorum)*.
» 344, » 11 ofr. » *(Saxonia)* l. *(Germania)*.
» 387, » 6 nfr. » *(Anglis)* l. *(Ordinibus Belgicis)*.
» — » 4 » » *(Veneti)* l. *(Ordines Belgici)*.
» 389, » 3 ofr. » *Veneti (Belgici)* l. *Veneti*, (i egentlig mening).
» 397, » 11 nfr. » *ære Cyprio* tillägg *(Anglico)*.
» 407, » 9 » » *(Bohemiam)* l. *(Silesiam)*.
» 437, » 9/8 nfr. » *Hanseatici)* l. *(Veneti).)*
» 445, » 10 ofr. » *Ordines Batavos* bör sannolikt vara *Ordines Hollandiæ*. Jfr. sid. 473, rad. 2.
» 461, » 15 » » *Justini* tillägg *(Christiani Anhaltini)*.
» 476, » 3/2 nfr. » *Menelaum (regem Daniæ)* l. *Menelaum (regem Angliæ)*.

Deremot står det riktigt sid. 468, rad. 3 ofr. *Siculorum (Anglorum)* och likaledes sid. 473, rad. 14 ofr. *Siculi (Angli)*, i analogi med *Sicilia* = *Anglia*, ehuru *Siculi* eljest betecknar *Hanseatici*.

och derigenom fylla den lucka, som den närvarande samlingen lemnat öppen.

S. F. Hammarstrand.

Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation von Dr. JULIUS WEIDLING. VIII + 326 + (2) ss. 8. Gotha, Schlossman 1882.

Författaren till ofvan nämda arbete uttalar i sitt företal den förhoppningen, att hans verk ej må befinnas öfverflödigt. För så vidt författaren dermed vill hafva sagdt, att hans arbete fyller en lucka i den svenska historiska literaturen angående den tid han behandlar, — 1521-1533 —, måste vi öppet bekänna, att vi anse, att han deruti misstagit sig. Det finnes väl knapt något tidskifte i vårt fosterlands historia, som varit föremål för en så uttömmande behandling, som dessa 12 år, hvilkas händelser finnas skildrade, utom i *Geijers* verk, af *Anjou, Reuterdahl* och in på 1520-talets andra hälft af *Allen*, hvarjämte deras betydelse blifvit från olika sidor närmare belyst af *Forssell* och *Svedelius*. Det är väl sant, att desse författares arbeten öfver denna tid till största delen skrefvos innan Peder Svarts krönika och Gustaf I:s registratur för den senare delen af nu ifrågavarande tid voro utgifna af trycket, men detta betyder härvidlag föga: en mängd af de i registraturet intagna handlingarne voro dem i tryck tillgängliga i de samlingar, som utgifvits af Thyselius, Kröningsvärd, Troil, Kongl. Historiska samfundet m. fl., och de öfriga hafva, likasom Peder Svarts krönika, redan innan de trycktes, tjenat vissa bland de nämde författarne som material. Det är i följd häraf mycket förklarligt, att dr Weidling ej genom sitt arbete kunnat bringa forskningen några nya resultat af betydenhet. I en eller annan enstaka punkt har han emellertid lyckats beriktiga hittills gängse uppgifter. Vi tänka härvid egentligen på den utredning han lemnar af frågan om vederdöparnes uppträdande i Stockholm hösten 1524. Anslutande sig till de tvifvelsmål, som redan af Reuterdahl och den tyske kyrkohistorikern Cornelius blifvit uttalade angående Knipperdallings och Melchior Buntmakares deltagande i dessa oroligheter, påpekar han sannolikheten af att Peder Svart i följd af glömska eller missförstånd hänfört de excesser som år 1529 begingos af det ultra-evangeliska partiet, till år 1524, och konstaterar i sammanhang härmed riktigheten af Cornelius' förmodan, att tiden för Melchior Buntmakares (Hofmanns) vistelse i Sverige måste hafva varit året 1526 och början af år 1527.

Men om således dr Weidlings verk icke kan anses utgöra något verkligt inlägg i den svenska historiska forskningen, så har det

deremot den obestridliga förtjensten att vara ett arbete, som för utländingen kan vara en god källa till kunskap om våra förhållanden under ett vigtigt tidskifte. Författaren har öfverallt, der det varit honom möjligt, bygt sitt arbete på ett i allmänhet sorgfälligt studium af sjelfva urkunderna, och som han tillika kunnat göra sig till godo en ganska vidsträckt literatur-kännedom, så har han lyckats åstadkomma ett verk, som i allmänhet är egnadt att lemna en riktig kunskap om vår reformationshistorias första och vigtigaste skede. Det är dock att beklaga, att han ej synes hafva känt till *Forssells* vigtiga arbete, och att han, om han också haft kunskap om, dock icke med tillbörlig omsorg begagnat *Anjous* och *Allens* verk. Då han tillika, såsom tydligen synes, ej varit i tillfälle att mer än ytligt taga kännedom om vår historia under tiden efter 1533, så är det lätt förklarligt, att ej blott enstaka faktiska misstag insmugit sig i hans arbete, utan att äfven en temligen grof missuppfattning af förhållandena här och hvar framträder. Särskildt kan anmärkas, att han stundom af enstaka fakta drager allmänna slutsatser, hvilka vid närmare granskning befinnas vara alldeles ohållbara, ett fel, som äfven framträder i den del af arbetet, som angår tiden före 1521. Då författaren är utländing, kan man dock ej synnerligen förundra sig öfver, att han i vissa fall misstagit sig; snarare är det egnadt att väcka förvåning, att misstagen ej äro flere, och väl må man önska, att hvar och en som går att studera vårt lands historia i ändamål att för allmänheten framlägga resultaten af sina forskningar, måtte gå till verket med samma grundlighet och allvar, som författaren till nu ifrågavarande arbete har ådagalagt.

O. A.

Om Gustaf II Adolfs Politik. Historisk Afhandling af J. MANKELL. 233 ss. 8. Stockholm 1881.

Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. Kritisk belysning af C. T. ODHNER. Andra omarbetade upplagan jämte inledning. 68 ss. 8. Lund, C. W. K. Gleerups förlag 1882.

Det är ej utan att Hr Mankell i vissa stycken af sina åsigter om Gustaf Adolf och trettioåriga kriget har haft föregångare inom Sverige. Hr M. uppträder, som bekant, mot hvad han kallar dogmen om Gustaf Adolf, mot dennes blinda beundrare och oförnuftige lofprisare; han ser ej i honom något konungaideal eller en helgongestalt och anser att hans ingripande i det trettioåriga kriget, från »svensk-nationel synpunkt», mycket väl kunnat undvikas. Han framhåller i stället den militära öfveransträngningen, de oerhörda uppoffringar svenska folket måste underkasta sig, de ojämt fördelade

skatterna, de tryckande sociala olikheterna o. s. v. Det är, som sagdt, egentligen ingenting nytt. På olika håll, både hos lärdomens och handlingens män, finner man motsvarigheter i uppfattningen. Det är t. ex. bekant att den berömde Georg Adlersparre uttalade temligen utan omsvep sin förkastelsedom öfver Sveriges hela storhetsperiod och -politik och såg sitt konungaideal — i Karl XI. Och vända vi oss till forskarne, så säger Geijer på ett ställe att från vår ståndpunkt sedt det tyska kriget väl kunnat undvikas; han frågar på ett annat, om det var ett krig »hufvudsakligen fördt för religionen», och svarar derpå nej; han dröjer äfven han gerna vid de inre förhållandena, och om Gustaf Adolf sjelf yttrar han, att denne hade för mycket af Cæsar och Alexander i sig för att vara ett protestantiskt helgon. Prof. Svedelii karakterteckning af Gustaf Adolf i några bekanta föreläsningar är icke heller någon helgonmålning. Der talas om hans »iskalla slughet», om något af »hvad man kallar odium theologicum», om en »listig politiker efter eröfrares vanliga sätt», om det hårda lif det svenska folket under honom förde m. m. d. Man kan äfven i nyare och nyaste historiska arbeten se spåren framträda af ett slags nationelt-patriotisk uppfattning, och att det tyska kriget icke var tillmätt efter landets krafter är ju ett historiskt axiom, som ungdomen i våra skolor får lära sig. För att få allt detta påpekadt behöfdes det måhända icke att skrifva en ny bok, och det tycks, för den fördomsfrie iakttagaren, icke stå fullt så illa till, som Hr M. vill göra troligt, med det »slutna historieskrifvarskrået vid våra småstadsuniversitet» i afseende på deras historiska ståndpunkt. Rec., som sannolikt tillbragt en längre tid vid ett af dessa än Hr M. varit i tillfälle att göra, kan härtill lägga sin egen erfarenhet att han aldrig der hört framhållas »den yttre storheten, äran, kriget, såsom det för nationen mest eftersträfvansvärda samt de regenter som befrämjat dessa syftemål såsom de största och ärorikaste». Det är så till vida verkligen icke några undanhållna sanningar alls som Hr M. lyckliggör oss med genom dessa och dylika påståenden om Gustaf Adolf.

Också är det ett djerfvare mål Hr M. har satt sig; han har, såsom kändt är, gjort till sin uppgift att skingra alla de poetiskt-romantiska illusioner det svenska folket förledts af en falsk historieskrifning att göra sig om nyss nämnde konung, att störta en falsk afgud: en uppgift lika otacksam som farlig, ty det är hårdt att se sig tvungen att endast hopa skuggor på sin skildrings föremål, att städse vända den sämsta sidan fram; det är vanskligt, ty man råkar så lätt ut för att skjuta öfver målet. För att fullborda sin afsigt har Hr M. i »Andra boken» af sitt verk behandlat den inre politiken under Gustaf Adolf efter Stiernmans, Hallenbergs, Naumanns, Palméns m. fl. bekanta samlingar och skrifter. Det är i sjelfva verket icke mycket att säga derom. Jag tillåter mig blott att påminna om Geijers ord: Uppstode någon af oss inför en främmande domare och sade: Sverige har en gång haft en regering, hvilken det har att tacka för den första regeringsform, de första öfverdomstolar, den första utförliga rättegångsordning, den första verkliga fördelning af riksärendena,

den första ordning i länsstyrelserna, den första rikshufvudbok, de första manufakturer, särdeles jernförädlingen, anläggningen af 16 bland rikets städer och dessutom de förnämsta inrättningar, på hvilka allmän uppfostran ännu hvilar; han skulle svara: gläds, du har nämt grundvalarna för ditt lands välstånd och odling». Hr M. uppställer åter ett abstrakt samhällsideal, som många, jag lemnar alldeles derhän med hvad rätt, ha tyckt påminna om programmet för ett avanceradt liberalt parti inom ett af de mindre folken i vår verldsdels nord; jag lemnar det derhän och antager gerna att det är altigenom gediget, och han lägger dess måttstock på det början de sextonhundratalets statsmän i Sverige. Det lönar sannerligen icke mödan att taga Gustaf Adolf eller hans samtid i försvar, derföre att de ej rättat sig efter detta ideal, derföre att de icke vårdat sig om folkundervisningen, gynnat latinbildningen, icke framkallat ett inbördes krig genom att tillämpa den sociala jämlikhet, hvaröfver vårt århundrade är så stolt o. s. v. Dessa mensklighetens välgörare efter abstrakta teorier ha lemnat så tragiska minnen efter sig, att Gustaf Adolfs samtid med skäl kunde prisa sig lycklig att han ej var någon sådan. Hela förf:s resonnemang om idealen s. 229 och annorstädes synes mig derföre vara i hög grad förfeladt och ohistoriskt.

Ej underligt då om Hr M gör sig skyldig till många orättvisor i sina omdömen. Att yttra sig som han gör sid. 227: »äfven på detta område herrskade således i dess största utsträckning en olikhet i bördor, som blott motsvarades genom den olikhet i fördelar, hvilken uppkom genom adelns alla företrädesrättigheter» är, uppriktigt sagdt, att med vett och vilja framsäga en historisk osannfärdighet. Känner ej Hr M. både det historiskt berättigade i adelsinstitutionens uppkomst och att den ännu på Gustaf Adolfs tid i egentlig mening var det offentliga ståndet eller hvilka fordringar både konungen och hans kansler stälde på adeln? Dess förmåner begynte blifva tryckande, det nekas ej, men lika visst är att det var en tid, då i Sverige det blott fans landskapsmenigheter, och en enda klass, just adeln och rådet, som representerade riket och arbetade för detsamma. Hr M. framdrager mycket som är sannt, ehuru det icke är lika nytt, och betonar naturligt nog de militära förhållandena, ehuru äfven här hans uppgifter torde tåla jämkningar (se det andra ofvan anf. arb. s. 9 f.), men det hela beherskas af synpunkter, som på Voltaires tid kunde finna en publik, men sedan dess ha åtskilliga generationer gått fram, och de höra nu, liksom så mycket annat, till den andliga rustkammarens kuriositeter. Här skilja sig våra historieskrifvare mycket i sina vägar från Hr M; de söka bedöma allt efter sin tid, sin art och sina föregåenden: något som Hr M. försäkrar sig också vilja göra, ehuru, så vidt jag förstår, det lofvärda uppsåtet ej motsvaras af den i skrift föreliggande verkligheten. De bruka icke längre se några idealiska storheter i menskliga personligheter, men väl deremot en sann storhet, der den finnes, trots alla vidhäftande brister. Tilläggas må att Hr

M. visserligen icke förnekar all förtjenst hos Gustaf Adolf om den inre styrelsen, åtminstone under hans första år, men det är mot totaluppfattningen jag vändt mig, och han gör onekligen allt sitt för att minska värdet af denna förtjenst.

I sjelfva verket hade kanske förlusten icke varit så stor, om denna del af Hr M:s verk varit oskrifven, och det vill nog synas flere än rec., som hade Hr M. åtminstone i detta fall misskänt sin uppgift, då han lemnat det historiska arbetsfält, der han vunnit ett så rättvist anseende, för ett annat, der detsamma ej i lika grad lärer komma honom till del. Man torde också icke utan skäl kunna hålla före att sjelfva tyngdpunkten i denna, liksom i Hr M:s föregående afhandling, utgöres af frågan om orsakerna till Gustaf Adolfs deltagande i det trettioåriga kriget. Vi kunna nu i afseende på denna fråga hänvisa till den af prof. Odhner i dessa dagar utgifna andra tillökade och omarbetade upplagan af hans i Historiskt Bibliotek en gång intagna granskning af Hr M:s första uppsats i ämnet. Den vänder sig mera i förbigående mot afdelningen hos Hr M. om de inre förhållandena, men hinner dock påpeka hela ensidigheten i hans uppfattning, för att hufvudsakligen, liksom förra gången belysa den ursprungliga tvistefrågan. Och med all aktning för Hr M. såsom strateg och konfessionslös våga vi tro att prof. O. i sin lilla skrift representerar den historiska forskningens genom ingående arkivstudier vunna ståndpunkt icke blott i Sverige, utan äfven i Tyskland och England, d. v. s. de länder, i hvilka några djupare undersökningar på senare tid egnats åt denna fråga. Man kan ej annat än undra öfver att se Hr M. i ett ämne, hvarpå under de sista åren så mycken forskning blifvit nedlagd, såsom auktoriteter åberopa Hrr La Roche (1848—52), Becker i en af de äldre bearbetningarna, Schlosser och Rotteck. Hur bristfällig framställningen derigenom blir, visar sig, om man t. ex. behagar jämföra Hr O:s redogörelse för det spanska anfallet på Nederländerna 1629, för de österrikisk-spanska sjörustningarna, för restitutionsediktet med motsvarande stycken hos Hr M., som antingen icke känner till eller icke låtsar om många vigtiga fakta. För ringa uppmärksamhet egnar denne senare ock åt den tidens diplomati, hvars kännedom torde för rätta förståndet af ifrågavarande händelser vara oundgänglig. Det är mera beqvämt än historiskt riktigt att i Gustaf Adolfs underhandlingar blott se försök att föra verlden och sitt eget folk bakom ljuset. Hr M. gör sig visserligen mycken möda att visa, det ingen fara hotade Sverige från den katolska verlden, att de kejserliga planerna voro outförbara o. s. v. Det enda svaret derpå, som styrkes af urkunderna, har redan Geijer gifvit, då han säger, att det för *den tiden* icke syntes så. Jag kan ej undgå att förmena att Hr M. genom sitt sätt att skrifva historia gör sig skyldig till alldeles samma fel, som han förekastar Hr O. (s. 12), »att låta sin egen kännedom af efterföljande händelser inverka på bedömandet af handlingarna vid de tillfällen de utfördes». — Ganska oväntadt är det äfven att finna Hr M., om icke annars åtminstone i noterna,

med den lenaste hand behandla kejsar Ferdinand, hvars handlingar icke ens de katolska författarne längre tro sig kunna försköna, medan man får höra om Gustaf Adolfs cyniska orättvisa, religiösa fanatism m. m. d. Så tillåter sig t. ex. Hr M. (s. 41) att efter en gammal upplaga af Becker anföra ett urskuldande *ex analogia* för Ferdinand II vid hans fruktansvärda hämnd på böhmarne, för hans »diabolische pläne», såsom böhmaren Gindely uttrycker sig. Hur litet detta betyder, finner man deraf, att i den sista bearbetningen af nyssnämnda verk raka motsatsen, det skarpaste tadel, uttalas öfver kejsarens handlingssätt vid detta tillfälle. Det samma kommer åter s. 69, der, också i noten, anföres ett mycket orättvist omdöme af Rotteck jämte en anekdot från Gustaf Adolfs vistelse i Frankfurt a. M., som så länge den är obestyrkt är fullkomligt värdelös, ett omdöme, som når sin udd i frasen »Gustaf Adolfs fanatism är onekligen den mest talande ursägt för Ferdinands». Hr M. anför detta, och han förtiger eller slår bort huru vid samma tid toleransedikt af Gustaf Adolf utfärdades både för att skydda Frankfurts handel och för kurstiftet Mainz katolska undersåtar, huru till konungen slöto sig de reformerta ständerna i Schwaben, huru i München hans hofpredikant kunde predika fördragsamhet mot kättare, huru religionsfrihet, visserligen i den tidens mening, upptogs i fredsförslagen hvartill kommer att Gustaf Adolf i sjelfva krigföringen dock var den ädlaste och otadligaste af de samtida. Det är denne konung, som likställes med en Ferdinand II. Jag tror ej att Hr M:s bevisning, sådan den nu är, kan öfvertyga många. [1])

Hr M. vill göra Gustaf Adolf till en simpel eröfrare. Att för Sveriges utveckling på den tiden eröfringar och krig voro en hård, men oundviklig nödvändighet, tyckes äfven Hr M., trots sin fredskärlek, här och hvar medgifva. Att en eröfringspolitik på samma gång kan vara fosterländsk är sålunda tydligt. Oxenstierna förfäktade ett annat politiskt system än konungen och äfven för Gustaf Adolf framstälde sig andra möjligheter. Att det beslut han fattade. på den tidens ståndpunkt, äfven ur fosterländsk synpunkt kan försvaras, det framgår, synes mig, till fullo ur Hr O:s välmotiverade bevisföring, hvilken jag ej här vill upprepa. Jag kan ej se att Hr M., hur utförlig han än är, kommer längre än Geijer, såsom redan är anfördt, gjorde: att kriget från *vår* synpunkt kunnat undvikas. Detta bevisar, efter mitt förmenande, föga i denna sak. Om vigten på den tiden af de intressen, till hvilkas försvar Gustaf Adolf ryckte sitt folk med sig, torde de fleste historieskrifvare vara

[1]) Hr M. påstår (s. 70) att Polen i afseende på religionsfrihet stod högre än Sverige. Dermed förhåller sig så, att protestanterna bildade der en aktningsbjudande minoritet, men då man känner hvilka framsteg den katolska reaktionen gjorde under Sigismund, hur protestantiska kyrkor brändes, prester ihjelslogos, och kätteriet enligt den påfliga nuntiens ord redan bars till grafven, så torde man finna att denna religionsfrihet endast betydde, att i Polen striden mellan de båda kyrkorna var oafgjord. Och detta torde något ändra uppfattningen. Hr M. sjelf iakttager härom tystnad.

af andra tankar än Hr M., deras ståndpunkt må i öfrigt vara hur olika som helst. I afseende på de blandade motiv åter, som beherska både vanliga dödlige och jordens furstar, hänvisar jag till det träffande citat Hr O. gör ur en nyare engelsk historieskrifvares arbete (s. 52). Vill man ej medgifva detta, är det omöjligt att rättvist bedöma de flesta historiska karaktärer. Gustaf Adolf var visserligen intet helgon, eller någon apostel — han hade då icke varit konung — men att han vid denna motivens granskning består profvet bättre än flertalet af dem, som ingripit i en verldsdels öden eller blott ledt ett enskilt folks, det har man hittills trott och Hr M. torde icke ha lyckats rubba den tron. Jag vill vidare icke påstå, att man nödvändigt behöfver antaga att Tysklands frihet och protestantismens sak varit förlorade, om Gustaf Adolf ej uppträdt. Så oumbärlig lärer en enskild menniska icke vara, helst när det är fråga om de stora verldshistoriska konflikterna, men ett sådant medgifvande inverkar naturligtvis ej det ringaste på domen öfver en historisk personlighets uppträdande, om det skett i rätta ögonblicket, och det är dessutom föga troligt, att Sverige, äfven om den nordiska politiken blifvit följd, kunnat undgå att indragas i ett stort europeiskt krig för protestantismen.

Hr M. yttrar (s. 225) några vackra ord om »idéerna» och deras oförenlighet med våld och blodsutgjutelse. Jag uppfattar kanske ej rätt Hr M:s idéer, men som historiker vet han naturligtvis, att det knappast torde finnas någon samhällsbildande religiös eller politisk idé, som icke måst tillkämpa sig berättigande genom våldet, och att folkens högsta intressen genom krig måst och måste försvaras. Hvad den praktiska meningen med de vackra orden egentligen är, det tyckes sålunda vara insvept i ett fullkomligt dunkel. Det är sannt att dessa strider för idéerna oftast också gälla materiella fördelar, men det hör ju en gång till det menskliga lifvets skuggsidor, att så förhåller sig. »Es ist die traurige Kehrseite des menschlichen Lebens», säger, om än med någon öfverdrift, en nyare tysk författare just i detta ämne, »dass alle ideale Bestrebungen, die religiösen ebensowie die politisch-nationalen nur dann zur vollen Herrschaft gelangen können, wenn der Gegner auch materiell ruinirt ist». Hvad särskildt Gustaf Adolfs sista planer i Tyskland angår, tycks kritiken ej ännu ha kommit till ett säkert resultat. Att Hr M. (s. 105) har misstydt Chemnitz framställning af underhandlingarna med Sachsen 1632, har emellertid prof. O. visat i sin svarsskrift (s. 59).

Men, säger Hr M., att uppträda till försvar för de »höga idéerna» är en lyx, som intet litet folk får tillåta sig, och nekas kan icke, att han här vidrört en synpunkt, som i sjelfva verket synes vara den enda fruktbara i hans bok. Jag har redan antydt öfverdriften i att uti Sveriges tyska politik, blott se frukten af en endes eröfringslystnad, att förbise den stora fosterländska tanke, som äfven låg under den. Men det är ju en sorglig och oomtvistlig sanning väg, som Breitenfeld så lysande öppnar, slutar med ett Pul-

tava och att frukterna af våra segrar i Tyskland skördats af Preussen. Hvad kom det Sverige vid att kämpa derför? Äran att ha räddat den tyska protestantismen köptes ju dyrt, i mångas ögon för dyrt, med ett århundrades inre och yttre oro och med frihetstidens bedröfliga storhetsfantasier. På andra sidan hägrar ett nordiskt-skandinaviskt välde och hos Hr M. särskildt en idyllisk bild af allmän lycka och välstånd under ständig inre och yttre fred, lika säkerhet för alla mot tjufvar och bedragare o. s. v. Detta må så vara; sådana betraktelser må gerna ha sitt berättigande, om än icke något absolut. och inverka på historieskrifningen — de ha gjort så alltsedan Geijers tid. Men jag tror dock att de fleste skulle föredraga att tillhöra ett folk, som tillåtit sig den lyxen att i de allmänna intressenas namn göra en afgörande, om än dyrköpt insats i utvecklingen och derigenom förvärfvat ett varaktigt och i det hela ett godt minne i verldshistorien, än det slägte af »lotofager», som måhända skulle alstras i det samhälle, som tyckes vara Hr M:s ideal: man lefver dock icke endast af bröd. Det förra är åtminstone mera öfverensstämmande med den svenska karakteren, och Gustaf Adolf blir just derföre också en typ för densamma. »Det är», tillägga vi dessutom efter Hr O. »för menniskan en kraftig sporre till hugstora tankar och gerningar att veta sig tillhöra ett folk, som uträttat något stort för mensklighetens allmänna sak». Men det gagnar föga att fördjupa sig i detta möjligheternas dunkel, i frågorna om hvad som under andra förhållanden möjligen kunnat ske; för forskningen är det fruktbarare att söka *förstå* en förfluten tid, hvilken likaväl som vår egde sina brister och sin storhet, än att kritisera den; och det ofvan andragna är tyvärr det enda tillmötesgående jag kan erbjuda Hr M. i hans *totaluppfattning*, ty jag är rädd för att han åtminstone i sin nuvarande bok, i allt öfrigt för honom egendomligt skiljer sig mycket från både historieskrifvare och allmänhet i Sverige. Man må tänka olika om Gustaf Adolf såsom ett konungaideal — det är i det hela en individuel sak, för historien utaf mindre intresse, liksom dylikas uppställande lätt nog kunna förvilla vårt omdöme — man torde dock i honom alltid komma att se en allsidigt stor personlighet.

I motsats mot Hr M., som hoppas ha lyckats framställa den »snillrike konungen», Gustaf Adolf, i sin rätta dager, är det sålunda min uppriktiga mening, att han i det väsentliga deri har tagit fel. — Hr M. ämnar måhända fortfarande egna en del af sin tid åt historiska forskningar: jag har åtminstone ej hört något annat. Men må det tillåtas mig den önskan att, innan det sker, han gjorde sig bättre bekant med den svenska historieskrifningens verkliga ståndpunkt och metod, och framför allt, att han läte fara den ton af personlig bitterhet och partisinne, som vanpryder hans föreliggande verk. Jag har ej aktat nödigt att yttra mig derom, då den dömer sig sjelf; den historiska forskningen, helst om så aflägsna tider, borde vara fridlyst från de känsloutbrott, som måhända äro oskiljaktiga från dagens politiska meningsskiften, annars torde

all diskussion på längden bli omöjlig. Hr O:s skrift bildar i det fallet en synnerligt angenäm motsats [1]).

E. Hildebrand.

Johann Konrad Dippel. Der Freigeist aus dem Pietismus. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Aufklärung von Wilhelm Bender. VIII + 221 ss. 8. Bonn, Eduard Weber, 1882.

Af prof. Wilhelm Bender i Bonn har nyligen utgifvits ett arbete öfver den inom den teologiska verlden i Tyskland bekante *Johan Konrad Dippel,* hvilken äfven från sitt besök i Sverige är i vår riksdagshistoria känd såsom en ofrivillig anledning till tvistigheter emellan adeln och preståndet vid 1726—27 års riksdag. men som också fick en viss betydelse såsom sakförare för den rörelse inom vår kyrka, som vid samma tid ville göra sig gällande till lösgörelse från det kyrkligt faststälda lärosystemet och som gaf anledning till många religionsprocesser och religionsförföljelser. Författaren har naturligtvis för sitt arbete såsom af teologisk art hufvudsakligen hemtat sitt material från Dippels teologiska skrifter, men har i afseende på åtskilliga enskildheter från hans tidigare uppträdande i Tyskland och senare vistelse i Sverige från svenska riksarkivet erhållit åtskilliga upplysningar, hvilka på samma gång illustrera denna tids politiska historia. Vi vilja i detta afseende påpeka Rosenhanes d. 1 Mars 1707 aflåtna redogörelse för sitt uppdrag att stämma konung Fredrik I af Preussen till strängare mått och steg mot Dippel, hvilken genom sitt uppträdande till pietismens försvar emot Carl XII:s religions-edikter och sin skrift mot den af konungen gynnade pommerska generalsuperintendenten Meyer hade retat konungens vrede emot sig. Den preussiske konungens förklaringar äro synnerligen undfallande och visa huru angelägen han var att gå konung Carls önskningar till mötes. Att närmare ingå på detta arbete kan icke tillhöra oss, vi hafva härmed endast velat påpeka detsamma för våra forskare på det kyrkohistoriska området.

—n.

---

[1]) Behållningen af Hr Odhners skrift är anslagen åt det vackra ändamålet att främja Sveriges värdiga representerande på den förestående 250-års minnesfesten vid Gustaf-Adolfs-monumentet vid Lützen.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, 1882, h. 2 inneh. bl. a.: E. Tegnér, Om svenska familjenamn, II. — Literaturöfversigt: Sveriges Historia fr. äldsta tid till våra dagar, IV af M. Weibull, E. Carlson och M. Höjer anm. af Claes Annerstedt. – Den romerske statsförfatning og förvaltning af J. N. Madvig, anm. af J. C.

Lunds Universitetets Årsskrift, XVII, inneh. bl. a.: C. J. Schlyter, Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. (Riktad mot afl. doc. R. Tengbergs uppfattning af denna fråga.)

Historiska Handlingar till trycket befordrade af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Ny följd, VIII. N:r 1. Bidrag till den katolska hierarkiens historia i Sverige 1463—1515. — n:r 2. K. Kansliets Diarium öfver ingångna skrifvelser 1566 (jan.—juni, nov.—dec.) jemte noter och tillägg, utg. genom C. Silfverstolpe. — n:r 3. Johan Hands dagbok under k. Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620. — n:r 4. Riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstjernas berättelse om mötet mellan k. Gustaf II Adolf och k. Kristian IV i prestgården Ulfsbeck i Markaryds socken febr. 1629. — n:r 5. Anteckningar och Memorial af Grefve Johan Liljencrantz, utg. genom frih. B. Taube.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. n. 119 o. 120. 1881 Nov. och Dec. inneh. bl. a.: 1. Om fornlemningarnas vård. — 2. En rakknif från år 1547. — 3. Målningar i Vendels kyrka. Upland. — 4. Den angelsaxiska myntsamlingen. — 5. Vendelfyndet.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Femte bandet 1:a häftet. N:r 13. 1881. — O. Montelius, Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1880 o. 1881. — H. Stolpe, Grafundersökningar på Björkö i Mälaren år 1881. — P. Olsson, Om några fornminnen från Jemtland och Ångermanland. — H. Hildebrand. Bidrag till vår Medeltids kännedom fr. år 1880 o. 1881. — C. Eichhorn, Gripsholms slotts konsthistoria under renässancen. — O. Montelius, Sveriges arkeologiska litteratur åren 1880, 81.

Ny Svensk Tidskrift utg. af D:r R. Geijer, 1882, H. 1 inneh. bl. a.: H. Hildebrand, Norsk fornkunskap. — Literatur: Grunddragen af allm. historien af J. R. Pallin anm. af C. A. Z.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af C. G. Estlander, Febr. 1882 inneh. bl. a.: H. Wendell, Om och från Gammal-Svenskby. — Förste konsuln på väg till kejsardömet, ur fru

de Rémusats memoirer. — R. Hausen, Urkundsamling i Östersjöprovinserna (med anl. af H. Hildebrand, Liv-, Est- u. Curl. Urkundenbuch. VII: se Hist. Tidskr. 1882 s. XXVIII). — I bokhandeln: anm. af E. G. Palméns, Finska literatursällskapets historia (på finska); Den andl. odlingens utveckling i Finland 1865—1875 m. m. — Öfversigt. — **Mars 1882** inneh. bl. a.: J. Bonsdorff, Akademiska interiörer från 1820-talet. — O. Grotenfelt, Den finska folkpoesiens ålder. — I bokhandeln: anm. af Historiallinen Arkisto VII, Jernålderens Begyndelse i Nordeuropa af I. Undset m. m.

Historisk Tidskrift, udg. af den Norske Hist. Forening. Anden Række **III, h. 3.** - J. E. Sars, Til Oplysning om Folkemængdens Bevægelse i Norge fra det 13:de til det 17:de Aarhundrede. — Smaastykker. — Den norske historiske Forening 1879 og 1880. — **Bilaga**: Bidrag til Norges Historie 1814 af Dr Y. Nielsen. I, 2.

Danske Magazin. Fjerde Række. **V. 2.** Häfte innehåller bl. a.: Breve og Aktstykker vedrørende Herredagen i Kjöbenhavn April og Maj 1557 (röra äfven politiken mot Sverige). Eske Brocks Dagbok for Aaret 1611 (rör äfven Kalmarkriget).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel **1882, 2** — M. Posner, Die Montesquieu- Noten Friedrich's II — Literaturbericht (bl. a.: Poten, Handwörterbuch der Militärwissenschaften; Dahn, Urgeschichte der germ. und roman. Völker. I; Politische Korrespondenz Friedrich's des Grossen I—IV; Brosch, Geschichte des Kirchenstaates I).

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeb. von Dr F. von Löher. Sechster Band. **1881** inneh. bl. a.: Plugk- Harttung, Die Urkunden der päbstlichen Kanzlei von 10 bis 13 Jahrhundert. — Secher, Das Archivwesen des Skandinavischen Nordens (Sverige: tillägg ang. div. smärre arkiv: Danmark). — Orlow, Das Moskauer Archiv des Justizministeriums. — v. Löher, Einrichtung von Archiven.

Zeitschrift für preussische Geschichte, März—April **1882.** inneh. bl. a.: Joachim, Zur Geschichte des schwedisch- dänischen Krieges 1658—1660.

Baltische Studien, XXXII, 2 inneh. bl. a.: Prümers, Schreiben des Reichskanzlers Axel Oxenstierna an den Feldmarschall Johann Banner wegen der Einquartierung in Pommern anno 1635.

Deutsche Literaturzeitung. Herausgeg. von Dr M. Roediger inneh. bl. a.: recens. af följande arbeten: **7 Jan. 1882,** Der kampf um Erfurt 1636—1638 von B. Herrman. — **21 Jan.**, Hanserecesse herausgeg. von Koppman, v. d. Ropp och Schäfer. — **25 Febr.**, Geschichte der Preussischen Politik 1807—1815 von P. Hassel, I. — **4 März,** Regesta diplom. historiæ Danicæ. — **1 April,** Die Lösung der Wallensteinfrage von E. Schebeck. — **22 April,** Correspondance diplomatique du baron de Stael de Holstein.

Sbornik Imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtjestva (Ryska hist. sällskapets magasin) inneh. bl. a.: **vol. 26, 1879** Kansleren furst Alexander Andrejevitj Besborodko (lefnadsteckning), I af N. Grigorovitj. — **vol. 27, 1880,** kejsarinnan Katarina II:s papper 1774-1788. — **vol. 29, 1881,** Kansleren furst Alexander Andrejevitj Besborodko. II, af N. Grigorovitj (slut). — **vol. 31.** Aperçu des principales transactions du Cabinet de Russie sous les règnes de Catherine II, Paul I et Alexandre I, af baron Brunnov (1838).

Russische Revue. Monatsschrift für die Kunde Russlands herausgeg. von C. Röttger. **XI** Jahrgang, **1 h.** inneh. bl. a.: A. Brückner, Die Thronbesteigung der Kaiserin Anna im Jahre 1730 (med anl. af Korsakovs verk »kejs. Annas Tronbestigning 1730»: och Zagoskins »Oligar-

kerna och Adeln 1730»: ej utan allt intresse äfven för svensk historia).

Revue Historique, XIX, 1882, Mars—Avril. — A. Sorel, Le Comité de salut public et la question de la rive gauche du Rhin en 1795. — C. Livet, Un épisode de l'histoire des Jésuites. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier Empire. — Bulletin Historique: France. Allemagne. Danemark. — Correspondence. — Comptes-rendus. — Publications périodiques (1—71), Chronique etc.

Öfversigter och Granskningar.

Öfversigt öfver Danmarks historiska Litteratur åren 1881—1882.[1])

Den danske historiegranskning har nylig mistet en af sine veteraner, idet professor CASPAR PALUDAN-MÜLLER døde d. 1 Juni d. år. Født 1805 kom han tidlig ind på skolebanen og var først lærer i Odense, siden rektor for den lærde skole i Nykjøbing på Falster. I det stille provinsliv fandt han tid til ved siden af sin lærergjerning at dyrke historiske studier, og de smukke skildringer af Cola de Rienzo og Macchiavelli vidne om, hvor dybt han trængte ind i Italiens middelaldershistorie. I 1840 disputerede han for den filosofiske doktorgrad ved sine *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ icto*, hvori han hævdede unionsakten som et blot udkast og først viste sine sjældne kritiske evner i fuldt lys. Et årti efter fulgte hans hovedværk: *Grevens Feide, skildret efter trykte og utrykte Kilder*, der fremfor alt udmærker sig ved at være støttet til en methodisk kildekritik, som for hin tid var ganske ualmindelig, medens fremstillingen i sig selv er noget tør og bliver det end mere ved, at forf. helt har set bort fra de religiøse bevægelser. Samtidig og senere kom der mange mindre afhandlinger fra Pal.-Müllers pen, snart om enkelte kildeskrifter, som for ex. om de ældste Lundske kirkebøger (i programmet: *Hvad var Saxo Grammatikus?*), snart om vanskelige kritiske stridsspørgsmål; undersøgelsen om Karl XII:s død vil være velkjendt også i Sverige. Efter Allens død kaldtes Pal.-Müller i 1872 som professor rostgardianus i nordisk historie til Kjøbenhavns universitet, hvortil man kunde ønske, at han var kommet mange år før. Med iver varetog den allerede aldrende mand sin nye livsgjerning og gjennemgik efterhånden størsteparten af Danmarks historie i sine forelæsninger; som det litteraere udbytte deraf udgav han i 1874 sit andet hovedværk: *De förste Konger af den Oldenborgske Slægt.* Han betegnede selv sit arbejde som »Omrids og Tanker», og uden at fremdrage nyt materiale lykkedes det ham rundt

---

[1]) Red. har trott sig kunna meddela denna från en medarbetare i Danmark mottagna öfversigt uti oförändrad form, i den tro att språket ej skall lägga några oöfvervinneliga svårigheter i vägen för uppfattningen.

om at kaste lys over dunkle punkter; ingen vil kunne glemme hans psykologiske studium af Kristjern II:s forhold til blodbadet, hvor han når så vidt udover Allen, som om dette hovedpunkt kun havde nogle overfladiske bemærkninger. I det hele mærker man overalt i Pal.-Müllers skrifter, at der bagved dem ligger en sjælden personlighed, en usædvanlig viljeskraftig natur; de, der have stået ham nær, ville tillige mindes hans urokkelige retsind og varme følelse. Han var uden tvivl den største kritiker, Danmark har haft siden Hans Grams dage.

Samtidig med at Paludan-Müller opholdt sig i Kjøbenhavn, skete der et stærkt opsving i den danske historiegranskning. Den alderstegne forsker glædede sig over at se det frodige liv, der blomstrede frem, men han kunde ikke fuldt sympathisere med de retninger, hvorpå den yngre slægt slog ind. Medens han ikke blev træt af at gjentage, at »bibliotheket var historikerens rette hjem», frygtede han, at de så ivrig drevne arkivstudier vilde medføre, at de yngre gik op i specialiteter og glemte de store synspunkter. Endnu da jeg sidst talte med ham, få uger før hans død, kom han tilbage hertil; »i min ungdom», sagde han, »dreves studierne i horizontal retning; nu går historieskrivningen *lodret.*» Udtrykket er karakteristisk, og den sandhed, der er deri, kan ingen benægte. Næppe vil dog nogen af den yngre slægt angre, at han har foretrukket arkivet for bibliotheket, foretrukket at bane helt nye veje fremfor at pynte lidt på de gamle. Og lad det end en tid have set ud til, at de yngre danske historikere gravede så dybt, at de virkelig kun nåede frem til at behandle detailspørgsmål, så har der dog i de allersidste år været adskillige, der have haft mod til at tage fat på større opgaver, omend stadig således begrænsede, at det var muligt at behandle dem helt fra grunden af. Sådanne arbeider vil vi også finde i litteraturen fra det korte tidsafnit, hvorover jeg her skal give en oversigt[1]), året 1881 og hvad der hidtil er forløbet af 1882, og vi møde strax et exempel derpå i:

Joh. Steenstrups stort anlagte værk om *Normannerne.* Heraf udkom nylig slutningshæftet af tredje bind[2]), hvori der gives en skildring af Danevældet i England under Knud den store og hans sønner. Dette er fremstillet så fyldigt, som de tarvelige kilder tillade, og på adskillige punkter har forfatterens kritik båret gode frugter; således hævder han vistnok aldeles rigtig, at den af Worsaae opstillede hypothese om, at Knud den store skulde have udøvet et vist herredømme i Sverige, må opgives. Langt interessantere er dog det samtidig udkomne fjerde bind af *Normannerne,* der fører den korte og fyndige titel: *Danelag*[3]). Denne titel indeholder en dob-

[1]) Egentlig bibliografisk fuldstændighed er der ikke tilstræbt i denne oversigt; i så henseende kan henvises til de fortegnelser over dansk historisk litteratur, som dr. *W. Mollerup* årlig leverer til vort historiske tidsskrift.

[2]) *Danske og norske Riger paa de brittiske Øer i Danevældens Tidsalder.* 469 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

[3]) 405 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

belthed, idet Danelag både betegner de Danskes lov og den del af England, hvori denne lov gjaldt. I overensstemmelse hermed indeholder arbejdet såvel en undersøgelse af Danelags geografiske udstrækning som en prøvelse af den her gjældende ret, hvorved det i det hele prøves, hvilken indflydelse nordboernes ret har udøvet i England. Forfatterens på vidtløftige og møjsommelige undersøgelser byggede resultat er, at den nordiske indvirkning har været meget stor, langt større end man hidtil har været tilbøjelig til at tro. Han mener at finde den i landets inddeling, hvor hundredet først fremtræder i kong Alfreds tid, medens det tilsvarende »wapentac» i Nordengland er rent nordisk, i stænderforholdene, hvor Danelag bl. a. udmærker sig ved en lidet talrig trællestand, i krigsvæsenet, møntvæsenet (hvor »Mark» hævdes som nordisk betegnelse) og rundt om i retsvæsenet lige til selve ordet *lag*. I det hele mener Steenstrup, at man har været altfor letsindig med at føre udtryk og forhold tilbage til den fællesgermanske tid, og han synes unægtelig at have vist, at mange ord og retsformer, som man har gjort til oldengelske eller germanske, i virkeligheden først ere indførte af de nordiske vikinger. Også for nordens egen ældste retshistorie og deriblandt også for Sveriges vil dette fremragende værk være af største interesse. — I emne beslægtet med Steenstrups normanniske arbeider er en lille bog af A. FABRICIUS: *Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø.* Med respektabel flid har forf. sammenstillet sit materiale og vel også hist og her bragt granskningen et skridt fremad; hverken i kundskab eller kritik kan han dog tåle den så nærliggende sammenligning med Steenstrup.

Hvad vor ældre middelalders historie angår har dr. A. HEISE, hvis særlige område ellers er det sextende århundrede, gjenopvakt den strid om staden Kjøbenhavns ældste forhold, der for nogle år siden førtes mellem dr. O. Nielsen og A. D. Jørgensen. Som man kunde vente, stiller Heise[1]) sig temmelig skeptisk til de mange dristige slutninger og hypotheser, der ere fremkomne fra begge sider; således vil det vel oftest gå, når en historiker kommer til den ældre middelalder fra studiet af en nyere tid med de her så meget rigere flydende kilder. Efter at have givet en udsigt over stridens gang påviser han, at man ikke (med O. Nielsen) kan bevise af Saxos udtryk (*vicus, urbs*), at Kjøbenhavn 1167 var en åben landsby og 1171 en befæstet kjøbstad; men heller ikke vil han indrømme Jørgensen, at man af pavens udtryk i stadfæstelsen på Valdemars gave til Absalon kan udlede, at *»castrum de Hafn»* existerede, før bispen anlagde sin borg her. Han imødegår derefter Jørgensens forsøg på at vise, at byens ældste kirke ikke er Vor Frue, men S.Nicolai. og kvarteret om denne byens ældste del, hvad der især støttes på en særlig jordskyld, som herfra betaltes bispen efter jordebogen fra 1370. Resultatet bliver da det negative, at »den nyere granskning

---

[1]) *Det ældste Kjøbenhavn og den nyere Granskning.* Historisk Tidsskrift 5 Række, II, 489—561.

her har indladt sig på en sag, som den ikke kan løse.» — JØRGENSEN har taget til gjenmæle mod dr. Heise.[1]) Han benægter især dennes fortolkning af det gavebrev, hvorved »Sognemændene i Havn» skjænke en tredjedel af deres tiende til Vor Frue Kirke, og fastholder, at der heraf kan udledes existensen af en anden ældre kirke; ligeledes hævder han sin ret til at lægge stor vægt paa udtrykkene i pavebrevet. Det lader sig vel overhovedet ikke nægte, at der er meget tiltalende i Jørgensens opfattelse, om end denne på grund af kildernes fattigdom kun kan blive en hypothese.

Til det ligeledes meget omstridte spørgsmål om danebrogsfanens ælde har docent LØFFLER givet et lille bidrag, idet han fremdrager, at korset fra fanen findes i byen Revals mindre våben.[2]) Betydningsfuldere er dr. HENRY PETERSENS undersøgelse af *Et dansk Flag fra Unionstiden*[3]), der under kampen i Øresund 1427 faldt i hænderne paa Lübeckerne og endnu den dag i dag opbevares i Lübecks Mariekirke. Paa flaget ses i farvede afbildninger det firdelte unionsvåben, bestående af de tre leoparder, de tre kroner, den norske løve og griffen, og hvert af disse mærker underkaster dr. Petersen en omhyggelig prøvelse. Forf:s bemærkninger om trekronervåbenet turde vække nogen opsigt i Sverige, idet han, modsat den almindelige opfattelse, gjør gjældende, at de tre kroner ikke kunne påvises som våbenmærke før på Albrecht af Meklenburgs tid; det vanskelige spørgsmål om kronernes betydning indlader han sig ikke videre på. Af stor interesse er det at se, at våbenfarverne på flaget ere aldeles de samme som endnu i vore dage; de gyldne kroner på blå grund ses endog allerede på et svensk kongeflag, der er afbildet i Ernst von Kirchbergs rimkrønike fra Albrechts tid. — Vi ere herved komne ned til unionstiden, hvis begyndelse hidtil har været så lidt behandlet fra dansk side. I dette forår har imidlertid undertegnede udgivet et større arbejde: *Dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse*, der tillige udgjør første bind af en skildring af Danmarks historie fra 1375 til 1448; til dette værk slutter sig flere mindre afhandlinger, således om de nordiske kilder til Margrethes historie, om kampen mellem hende og kong Albrecht, endelig om familieforbindelser mellem dansk och svensk adel før unionen.[4]) Da disse arbejder turde blive omtalte nærmere på et andet sted i dette tidsskrift, skulle de her kun nævnes.

Det sextende århundrede, hvormed vore historikere ellers have været flittig sysselsatte, har kun modtaget få bidrag i det her omhandlede tidsafsnit.

Pastor C. J. BRANDT har skildret den bekjendte Kristjern Pedersens levnet i en bog på over 400 sider,[5]) måske vel meget at

---

[1]) *Det ældste Kjøbenhavn III.* Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1881, s. 281—98.

[2]) Historisk Tidsskr. 5 R. II, 562—67.

[3]) Aarbøger for nord. Oldkynd. 1882, s. 1—56. Også udkommet særskilt.

[4]) Historisk Tidsskrift 5 R. II, 333—425. Personalhist. Tidsskrift III. 18—

[5]) *Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter.* 425 ss. 8:o Kbhvn 1882.

ofre på en mand, der dog kun var oversætter og bearbejder, og om hvis personlige oplevelser der kun vides yderst lidt. Forf. fremstiller sin helt som et sidestykke til Povl Helgesen, der jo aldeles ikke fortjener det ofte gjentagne tilnavn: Vendekåbe; han fulgte Luther et stykke på vejen, men vilde ikke følge ham helt ud af den katholske kirke. Kr. Pedersen, sikkert en meget svagere karakter, gik nogle skridt videre; på alle punkter følte han sig dog mere knyttet til fortiden end de yngre ivrige Lutheranere. — Særlig interesse også for Sveriges historie have de *Bidrag til den nordiske Syvårskrigs Historie,* som dr. W. MOLLERUP har meddelt i Historisk Tidsskrift 5 R. II, 568—634. Det ene af disse studier skildrer tilfangetagelsen af den svenske sendefærd i Kjøbenhavn 1563, som gik umiddelbart forud for krigens udbrud; det andet fremstiller behandlingen og udvexlingen af fangerne. Det er afhandlinger, der støttes til et indgående kjendskab til både trykte og utrykte kilder og grundig oplyse de behandlede emner, hvoraf det sidste også er meget interessant i kulturhistorisk henseende.

Dr. TROELS LUND har af sin så bredt anlagte *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16:de Aarh.* udgivet et nyt bind[1]) (indre historie IV), hvori han omhandler klædedragten, forøvrigt næsten lige så meget i Sverige som hos os. Bindet har forfatterens sædvanlige fortrin och mangler, der allerede ere berørte i dette tidsskrift (1881 S. XVIII), og især er man under læsningen ofte højst uklar over, hvorvidt man befinder sig i Evropa eller i Norden. Bindet er udstyret med billeder, som i det hele ere godt valgte og oplysende. — Et mere begrænset emne af datidens kultur har tegneren R. MEJBORG[2]) behandlet, idet han paa grundlag af de gamle universitetsregnskaber skildrer de Kjøbenhavnske professorresidenser i alle enkeltheder. På adskillige punkter imødegår forf. de af Tr. Lund fremsatte meninger, og der er næppe tvivl om, at han næsten overalt har ret i sin kritik.

Det vigtigste skrift, der er fremkommet til Danmarks historie i det syttende aarhundrede, er anden del af dr. J. A. FRIDERICIAS værk om *Danmarks ydre politiske Historie 1629—1660,* hvori forf. giver en udtømmende og pålidelig skildring af det for Danmarks skæbne så sørgelige tiår, der endte med freden i Brømsebro; herom henvises til Annerstedts udførlige recension i dette tidsskrift 1881 S. XCVII. Til oplysning af Frederik III:s historie tjene en del breve, som den kejserlige udsending Goes har skrevet til Filip IV af Spanien fra Kjøbenhavn i tiden fra Avgust 1659 til Juni 1660; sprogforskeren GIGAS fandt dem i arkivet i Simancas og har meddelt oversættelser deraf i Historisk Tidsskrift (5 R. III, 161—266). Man følger gjennem disse indberetninger de langvarige fredsunderhandlinger med Sverige, uden dog at erfare synderlig nyt derom. — Bibliothekar C. BRUUN har i det samme tidsskrift (5 R. II, 635

[1]) 307 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

[2]) *Borgerlige Huse, særlig Kjøbenhavns Professor-residentser 1540—1630.* 92 ss. 8:o. Kbhvn 1881.

—700) offentliggjort et særdeles interessant *Bidrag til den rette Forståelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660.* Han imødegår her den opfattelse, der især er blevet udviklet af Fr. Hammerich, at Frederik III kun havde fået arvekongedømmet overdraget med den forudsætning, at han skulde give riget en konstitutionel forfatning. Bruun viser, at der vel under rigsdagens forhandlinger var tale om en stænderforfatning, men at der ikke stod noget herom i de officielle udtalelser, der ene kunde være forpligtende for kongen. når man har anført den såkaldte provisionalordonance af 4 Novbr., hvori der henvises til stændernes sammenkaldelse, godtgjør forf., at denne ordonance kun er en privatmands projekt. Efter Bruuns opfattelse er enevoldsmagten indført allerede ved arvehyldingerne 18 Oktbr. og 15 Novbr., hvorved håndfæstningen blev annuleret, medens anklagen mod Frederik III for at have tilrevet sig den absolute magt ved svig er uden grund.

Hvorledes det nye enevældige regimente stillede sig til aristokratiets første mand, derom får man underretning i anden del af S. Birket Smiths fortrinlige levnedsbeskrivelse af Leonora Kristina.[1] Korfits Ulfelds og hans hustrus fangenskab paa Hammershus, deres frigivelse på de mest ydmygende vilkår, deres senere rejse i udlandet, Ulfelds statsforræderske planer og død skildres her i en livligt malende og dog overalt på kilderne grundet fremstilling, der rundt om bringer nye oplysninger. Siden følger man Leonora Kristina under hendes langvarige fangenskab på Blåtårn og hendes senere rolige liv på Maribo, uden at forf. dog her har fundet stort at føje til, hvad man kjendte fra hans tidligere skrifter. Den således fuldendte biografi vil sikkert altid regnes med til den danske histories klassiske værker. — Et jubilæum har fremkaldt en anden levnedsbeskrivelse, nemlig geheimeraad Eggert Christoffer Knuths (død 1697) forfattet af G. L. Wad.[2]) Denne flittige personalhistoriker har her samlet alt, hvad der er at finde om hin indvandrede Meklenburger, som 1681 fik skjøde på den lålandske herregård Asmarke (nu Knuthenborg), der siden uafbrudt har været i hans families hænder. Af megen interesse er indledningen til denne biografi, hvor forf. meddeler oplysninger om de gamle danske adelsætters arkiver og disses skæbne. — Hoflivet i Kristian V:s tid er gjenstand for en lille bog af den før nævnte Mejborg.[3])

Professor E. Holm, hvis arbejdsfelt hidtil især har været sidste halvdel af det 18:de århundrede, har nu udstrakt sine studier til den første halvdel af samme århundrede og som udbytte deraf meddelt det første af nogle *Studier til den store nordiske Krig*

[1]) *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og nærmeste Slægts Historie.* 410 ss. 8:o. Kbhvn 1881.

[2]) *Om Eggert Christoffer Knuth og Søster Lerche. Et Mindeskrift.* XXX + 198 ss. 8:o. Kbhvn 1881.

[3]) *Billeder af Livet ved Christian den femtes Hof samt Bidrag til Danmarks ældre Kulturhistorie.* 170 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

Historie.[1]) Han omhandler her Frederik IV og tsar Peter i året 1716 og, støttet på et fuldstændigt studium af alt, hvad der er bevaret i danske arkiver, oplyser han sammenhængen med den da fattede plan til en landgang i Skåne af de forenede Danskere og Russer. Afvigende fra den gængse opfattelse er forf:s resultat, at begge fyrster virkelig ønskede at iværksætte angrebet, og at ingen af dem tænkte paa svig mod den anden; deres samvirken blev imidlertid ødelagt fremfor alt af fyrsternes mistro, der var omtrent lige stor på begge sider. Medens Frederik IV fastholdt planen til det yderste, var det tsar Peter, der pludselig besluttede sig til at opgive den, og det, som det synes, af ret utilfredsstillende grunde.

I Danmarks historie ved overgangen til vort århundrede, der nylig er skildret så grundig i et stort værk af professor Holm, har bibliothekar BRUUN oplyst en lille enkelthed i sin afhandling om *Admiral Nelson og Peter Willemoës.* Ved en nøjagtig gjennemgang af den samtidige literatur vises det her, at man ved den søofficer, som Nelson roste så meget til kronprins Frederik, kun har tænkt på Willemoes; den i en senere tid rejste tvivl om, hvorvidt admiralens ytring ikke snarere gjaldt lieutenant J. N. Müller, er da ubegrundet. — Af større interesse er to biografier af de mænd, der mere end nogen ere at opfatte som forløbere for Danmarks store glansperiode i litteratur og kunst, af nordmanden Steffens, der så mægtig påvirkede Oehlenschlæger, og af sønderjyden Zoega, der indførte Thorvaldsen i forståelsen af den antike kunst. Den første er skildret af R. PETERSEN,[2]) især på grundlag af Steffens autobiografi; den andens liv er fremstillet af A. D. JØRGENSEN i en åndfuld skildring,[3]) som ikke blot først har gjengivet Zoega hans hele store betydning, men som i sig selv er et rent mønster på en biografi.

Til Danmarks nyeste historie hører to skrifter, THORSØE: *Frederik den syvendes Regeringshistorie* og C. TH. SØRENSEN: *Den anden slesvigske Krig.* Af begge er dog bidtil kun udkommet nogle få hæfter, hvorfor vi opsætte nøjere at omtale disse arbejder.

De vigtigste topografiske værker, der ere fremkomne i de senere år, er utvivlsomt arkivar O. NIELSENS store skildring af *Kjøbenhavns Historie* og overlærer KINCHS behandling af *Ribe Bys Historie;* begge arbejder er blevet fortsatte i det forløbne år. Dr. Nielsen har udgivet andet hæfte af sit tredje bind, hvori han fremstiller forskjellige indre forhold i staden i tidsrummet 1536—1660; Kinch har påbegyndt Ribes historie i den samme periode og behandler i de hidtil udkomne 4 hæfter de vigtigste begivenheder i byen kronologisk. Ved siden af disse bøger fortjener at nævnes birkedommer DAHLERUPS *MariagerKloster og Bys Historie*[4]), der har

[1]) Historisk Tidsskr. 5 R. III, 1—160.
[2]) *Henrik Steffens. Et Livsbillede.* 714 ss. 8:o. Kbhvn 1881.
[3]) *Georg Zoega. Et Mindeskrift, udgivet af Samfundet til den danske Literaturs Fremme.* 230 ss. 8:o. Kbhvn 1881.
[4]) 214 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

sin interesse som en grundig fremstilling af en lille kjøbstads historiske udvikling. Emnet har nogen berøring med Sverige, idet Mariagerkloster var en aflægger fra Vadstena; om klostrets ældre forhold har forf. dog ikke fundet synderlig nyt. — Mindre topografiske undersøgelser have deres naturlige plads i provinstidsskrifterne, dels *Samlinger til jydsk Historie og Topografi*, dels *Samlinger til Fyens Historie og Topographie*, og de findes også her i stor mængde ved siden af mange andre småafhandlinger, nærmest af kulturhistorisk indhold.

På tidsskrifter har Danmark i det hele ingen mangel. Vort *Historisk Tidsskrift*, der er nået til sit 27:de bind, indeholder stadig vigtige bidrag til oplysning af landets historie, hvoraf adskillige ere omtalte i det foregående, og rent historiske afhandlinger kunne også finde plads i *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, om end arkæologien er midtpunktet for dette tidsskrift. *Kirkehistoriske Samlinger*, der er kommet til sin 3:dje rækkes 3:dje bind, fyldes især af udgiveren dr. H. F. Rørdam, der skriver den ene grundlærde undersøgelse efter den anden, støttet på sine, som det synes, ganske uudtømmelige samlinger til det 16:de og 17:de århundredes kirke- og litteraturhistorie. Endelig har de sidste år bragt os et nyt periodisk organ i *Personalhistorisk Tidsskrift*, som udgives af samfundet for dansk-norsk genealogi med Fr. Krarup som redaktør. Dette tidsskrift, der kun er nået til sin tredje årgang, har endnu ikke ret trådt sine børnesko, og blandt dets brogede indhold finder man adskilligt, der næppe har fortjent sin plads, ved siden af gode personalhistoriske undersøgelser af Rørdam, Bricka, Thiset, Wad o. fl.

Den historiske udgivervirksomhed i Danmark lider en hel del under mangel på et midtpunkt, en ledende personlighed eller institution, der kan organisere arbejdet. Nu virkes der meget, men kræfterne spredes; ved siden af vigtige ting udgives der også sager af yderst ringe interesse; foretagender af stort omfang ere sjældne. Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog udgiver sit tidskrift, *Danske Magazin*, der nærmer sig sit 150 års jubilæum og især indeholder enkelte mærkeligere breve eller små samlinger af aktstykker. Regelmæssig udkommer også *Årsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv*, hvoraf hæftet for 1881 navnlig bringer Kristian V:s egenhændig skrevne og yderst detaillerede dagbog for året 1692. Medens der af *Meddelelser fra Rentekammerarkivet* ikke er udkommet noget i den sidste tid, er arkivernes organer forøgede med et nyt, idet generalstaben har påbegyndt nogle *Meddelelser fra Krigsarkiverne*, hidtil 3 hæfter. I disse er der givet særdeles interessante oplysninger om det danske krigsvæsen ved dette århundredes begyndelse, delvis i en halvt bearbejdet form. »Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie», der stiftedes for få år siden af næsten alle de yngre historikere i Kjøbenhavn, har i det her omhandlede tidsrum udfoldet en ret omfangsrig virksomhed. For dette selskab har dr. O. Nielsen fuldendt udgaven af den vig-

tige brevbog fra det sjællandske kloster Esrom, *Codex Esromensis*; *Erslev* og *Mollerup* har udgivet de officielle rigsregistraturer fra Kristian III:s tid under titelen: *Danske Kancelliregistranter 1535—1550,* og *Bricka og Fridericia* har udsendt flere hæfter af deres monumentale samling af Kristian IV:s breve, der derved er nået frem til 1640. — Ved siden af disse selskaber fremtræde adskillige private udgivere. Dr. O. NIELSEN fortsætter stadig sit store *Kjøbenhavns Diplomatarium,* hvoraf nu det femte bind er sluttet, foruden at der er udkommet et vidtløftigt register til de fire første bind. Pastor H. F. RØRDAM har påbegyndt en samling af *Danske Kirkelove m. m. 1536—1683,* der er anlagt efter en meget stor målestok, således at han med to hæfter kun er kommet til midt i 1554. Endelig har retshistorikeren V. A. SECHER foretaget sig at fortsætte Rosenvinges udgave af retterthingsdomme, dog efter en meget afvigende plan, og hidtil udgivet 3 hæfter af *Samling af Kongens Rettertingsdomme.* Dommene (fra 1596 til 1603) meddeles her i kronologisk orden år for år, herredag efter herredag; de gives kun i udtog, større eller mindre efter dommens vigtighed, et princip, der forøvrigt også er brugt ved kancelliregistranterne.

Kr. Erslev.

Norges Storthing. Förra afdelningen: Norska grundlagen och dess källor af NILS HÖJER. 198 ss. 8:o. Sthm 1882. Pris: 2,75.

Förevarande skrift egentligen utgifven som afhandling för filosofie doktorsgraden, är ett märkligt arbete och utan tvifvel af bestående värde. Ehuru delvis berörande den mest brännande politiska frågan för dagen, utmärker den sig för den objektivitet, den sjelfständighet i uppfattningen och frihet från förutfattade meningar, som kräfves af hvarje verkligen vetenskapligt arbete. Den är en frukt af vidsträckta och grundliga forskningar och vittnar om både skarpsinne och talang. Detta omdöme jäfvas ej deraf, att en och annan uppgift kan visa sig vara förhastad, eller att någon gång uttryck förekomma, som tydligen ej äro vägda på guldvigt.

Det låg i sakens natur, att Norge, då det genom ekot af Napoleons kanoner väcktes ur sin sekellånga politiska dvala och redde sig att åter blifva ett sjelfständigt och fritt rike, helt och hållet skulle sakna inhemskt material till en fri författning. Dess historia hade alls inga lärdomar att för detta ändamål gifva, och man måste derför anlita andra länders erfarenhet. Detta skedde ej på det sättet, att man tog en viss författning till mönster och ombildade den efter norska förhållanden, utan de nödiga bestämmelserna sammanplockades från en mängd olika håll för att hopföras

i en gemensam urkund och der så vidt möjligt bilda ett helt. Denna sammangjutning af de olika beståndsdelarne gjordes åter af män, som helt naturligt saknade all personlig erfarenhet om ett konstitutionelt samhällsskicks art och väsen, och då tiden för arbetet tilllika var ytterst knapp, så är det klart, att verket, som sålunda kom till stånd, måste blifva mycket bristfälligt. Det kunde ej undgås, att stadganden intogos, på hvilkas konseqvenser grundlagsstiftarne aldrig hade tänkt, att bestämmelser inflöto, som kunde gifva anledning till de mest motsatta tolkningar, och att de vigtigaste saker lemnades alldeles obestämda. Huru detta egendomliga arbete, som kallas Norges grundlag, tillkommit, har nu hr Höjer med stor klarhet ådagalagt och på samma gång i detalj uppvisat, hvarifrån dess särskilda bestämmelser äro hemtade. Hans arbete har derigenom ett högt historiskt värde, men äfven ett praktiskt så till vida, som det för grundlagens rätta förstånd naturligtvis är af största vigt att känna dess källor.

Grundlagens egenskap af ett fullständigt lappverk har hr Höjer tydligt ådagalagdt, och i enlighet dermed utfaller ock dendom, som han fäller öfver densamma. Det vill dock förefalla oss,som om han vid tolkningen af dess bestämmelser ej alltid tagit vederbörlig hänsyn till denna dess egenskap af ett omoget och heterogent hastverk. Vi syfta härmed på den framställning han lemnar af grundlagens stadganden om arten af konungens sanktionsrätt i grundlagsfrågor.

Som bekant sammanhänger frågan om norske konungens sanktionsrätt på det allra närmaste med den om formerna för ärendenas afgörande af storthinget. Dessa åter äro sådana, att — om man undantager de funktioner, som särskildt tillkomma endera af storthingets båda afdelningar, — vissa saker afgöras af storthinget deladt i odelsthing och lagthing och, i händelse af meningsskiljaktighet emellan dem, af det samlade storthinget, andra åter omedelbart af storthinget in pleno. Till de förra höra i följd af grundlagens uttryckliga ord alla förslag till *lagar;* bland de senare äro enligt den praxis, som följts allt ifrån grundlagens tillkomst, alla grundlagsfrågor och sådana frågor, om hvilka storthinget genom sitt reglemente bestämmer, att de skola behandlas i samladt storthing. I frågor som behandlas i form af lagar — d. v. s. af de särskilda thingen och, i händelse af meningsskiljaktighet emellan dem, af samladt storthing, — har konungen enligt grundlagens bestämda föreskrift suspensivt veto; i frågor, som afgöras af storthinget in pleno (och ej äro från sanktion uttryckligen undantagna), deremot — enligt gällande praxis och de förnämsta vetenskapliga auktoriteters åsigter — absolut veto.

Under sådana förhållanden är det naturligtvis af yttersta vigt, att bestämda föreskrifter finnas angående den saken, hvilka frågor skola behandlas i lagform, och hvilka skola afgöras af storthinget in pleno. Några dylika bestämmelser har man hittills ansett endast delvis finnas i norska grundlagen, och storthinget har ansetts ega rätt att genom sitt reglemente bestämma formen för behandlingen

af sådana frågor, hvilkas behandlingssätt ej tydligen framgår af grundlagen. Denna storthingets rätt har man härledt från ett beslut, som fattades af den konstituerande riksförsamlingen den 11 Maj 1814 såsom svar på den föregående dag framkastade frågan, huruvida de i grundlagens nuvarande § 75 uppräknade ärenden skulle behandlas »enten af Odelsthinget alene, eller af Lagthinget alene, eller af begge i Forening.» Beslutet lydde, att »Fordelingen af bemeldte Forretninger skulde overlades till Storthinget selv.» Detta beslut har man hittills tolkat såsom förutsättande, *att* vissa frågor kunde omedelbart behandlas af båda thingen förenade till en församling, och tilldelande storthinget befogenhet att afgöra, hvilka dessa frågor skulle vara. Hr Höjer, hvars arbete till stor del går ut på att bevisa, att grundlagen icke tänkt sig storthinget in pleno såsom omedelbart beslutande i *någon* fråga, anser det ifrågavarande beslutet endast hafva afsett att öfverlemna åt hvarje storthing att genom sitt reglemente bestämma, hvilka af de ärenden, som tillhörde storthingets kompetens, skulle afgöras af odelsthinget, hvilka af lagthinget, och hvilka af dessa båda thing samverkande såsom särskilda afdelningar af storthinget. Någon tanke på, att vissa ärenden skulle omedelbart afgöras af samladt storthing, skulle således icke legat till grund för beslutet: *alla* frågor, som storthinget i sin helhet egde att afgöra, skulle behandlas i den form, som för lagar var föreskrifven, hvaraf följer, att konungen i alla frågor, som ej voro från sanktion uttryckligen undantagna, skulle ega veto, men detta endast *suspensivt*.

Att denna hr Höjers tolkning af riksförsamlingens ifrågavarande beslut är riktigare än den hittills gällande, äro vi villige att erkänna. Men obetingad giltighet torde den icke kunna anses ega. Till en början är det väl icke så alldeles afgjordt, att riksförsamlingens ledamöter voro så främmande för tanken på vissa frågors behandling af samladt storthing, som de enligt hr Höjers åsigt skola hafva varit, sedan beslutet om tvåkammarindelningen med 2 rösters öfvervigt hade kommit till stånd. Källan till detta tvåkammarsystem har man att söka i Bataviska republikens författning af 1798. Norska grundlagens stadgande (§ 49), att storthinget »består af två afdelningar, ett lagthing och ett odelsthing», har der sin motsvarighet i bestämmelsen, att den representerande kåren »är delad i två kammare, kallade första och andra kammaren.» Sedan det stadgats, huru denna delning skall försiggå, och att hvardera kammaren konstituerar sig särskildt, heter det: »Sedan kamrarne på detta sätt hafva konstituerat sig, samlas de aldrig mera i samma församlingssal.» Detta stadgande upptogs *icke* i norska grundlagen, och vi kunna icke anse, att det är till fullo ersatt med bestämmelsen i § 74 (nuvarande §§ 73, 74), mom. 3: »Hvarje thing håller sina sammankomster särskildt och utnämner sin egen president och sekreterare.» Om också denna bestämmelse utan tvifvel närmast torde hafva syftat på de i det näst föregående momentet nämnda lagthinget och odelsthinget, så är dock att märka, att i samma moment nämnes äfven storthin-

get i egenskap af plenarförsamling, och åtminstone med sin senare del *kunde* mom. 3 äfven syfta på detta [1]), så mycket hellre som i samma paragrafs mom. 1 förutsättes, att öfverläggningar der kunna ega rum. Huru härmed än må vara, så skulle man dock hafva väntat, att de norske grundlagsstiftarne angående denna sak skulle lemnat åtminstone lika bestämda föreskrifter som deras källa, och detta så mycket mera, som behofvet deraf måste visa sig större i norska grundlagen: enligt denna menas med »storthing» *så väl* storthinget in pleno (se t. ex. §§ 64 [jfr Aschehoug, Norges nuværende Forf. s. 98], 74 [nu §§ 73, 74] och 82), *som* storthinget fördeladt i de båda afdelningarna; i nederländska grundlagen talas om »representerande kåren» *endast* i betydelse af de två kamrarne (om den församling som verkställer delningen användes uttrycket: »alla medlemmar af kåren»); — enligt norska grundlagen skulle storthinget konstituera sig såsom *en* församling, som före delningen kunde uppträda såsom rådplägande; enligt nederländska grundlagen åter skedde konstitueringen af hvarje kammare för sig, och i det möte, der delningen i två kammare skedde, kunde tydligen öfverläggningar angående någon annan sak än denna icke ega rum. Att under sådana förhållanden norska grundlagen saknar den otvetydiga och afgörande bestämmelse, som finnes i dess källa, synes oss bevisa, att dess upphofsmän åtminstone ej klart tänkt sig storthingets delning i två thing fullständigt genomförd.

För denna uppfattning synes det ofvannämnda beslutet af den 11 Maj åtminstone i ett afseende lemna ett temligen otvetydigt bevis. Det heter der, att fördelningen af de ifrågavarande förrättningarne skulle ske genom »storthinget.» Det förefaller oss alls icke troligt, att tanken varit, att denna fördelning skulle ske genom beslut af de särskilda thingen, och hr Höjer synes sjelf luta åt denna vår mening, då han säger, att beslutet *»behöfde»* icke innebära, att fördelningen skulle ske i plenum. Att meningen verkligen var, att beslutet skulle innebära detta senare, synes oss tillräckligt tydligt framgå deraf, att det första storthing, som sammanträdde efter grundlagens tillkomst — 1814 års urtima storthing — (likasom de följande) utan vidare tillämpade det så, att fördelningen skedde i plenum. Men om tanken varit, att storthinget i *ett* fall skulle kunna besluta in pleno, utan att detta fall var uttryckligen angifvet, hvarföre skulle det ej hafva kunnat ske äfven i andra fall? — Och går man ett steg längre: *hurudan* blef den fördelning, som gjordes, då beslutet första gången tillämpades? Den blef sådan, att vissa ärenden hänskötos till storthingets plenum. Det är sant, att detta skedde under utomordentliga förhållanden. Men det skedde dock: Storthinget ansåg sig ega rätt att göra fördelningen sådan.

Bland bevis, som hr Höjer anför till stöd för sin åsigt, att riksförsamlingen icke tänkt sig, att några ärenden skulle komma

[1]) Så tolkades stadgandet redan af det första lagtima storthingets reglementskomité, hvari sutto tre medlemmar af den konstituerande riksförsamlingen. Se Storth. Forhandl. 1815—16, I, s. 161.

att behandlas omedelbart in pleno, är det förslag till reglemente, som framlades för 1814 års urtima storthing. Af det stadgande som der förekommer, att lagthingets protokoll skulle användas vid alla tillfällen, då thingen sammanträdde till plenum, drager han den slutsatsen, att meningen varit, att det samlade storthinget icke skulle hafva egna embetsmän, utan nyttja lagthingets president och sekreterare. Derom förekommer dock i förslaget icke ett ord; och att den af hr Höjer antagna meningen icke ansågs behöfva ligga i den ifrågavarande bestämmelsen, torde väl framgå deraf, att storthinget omedelbart efter förslagets antagande beslöt att välja egen president och sekreterare. Den omständigheten, att det i utkastet till reglementet talas om förslag, som kunna väckas i det samlade storthinget, och om öfverläggningar, som der kunna ega rum, synes, sammanstäld med det faktum, att förslaget till reglemente framlades, *innan* storthinget beslutit att behandla vissa saker in pleno, ej heller tala för riktigheten af hr Höjers åsigt, att reglements-komitens mening varit den, att storthingets plenum egentligen skulle vara en »voterande rätt», icke en rådplägande församling.

Detta angående grundlagen af den 17 Maj, beslutet af den 11 Maj och sättet huru dessa tillämpades första gången någon tillämpning kunde komma i fråga. Granskar man grundlagen af den 4 November, så finner man der i ett par af hr Höjer sjelf påpekade stadganden en tydlig förutsättning, att beslut af storthinget kunde fattas i annan form än den för lagar föreskrifna. Så talas i § 17 om »de (*saaledes som efterfölgende §§ 77, 78 og 79 bestemme*) af Storthinget givne Love»; och i § 110 om inrättningar, som »*ved Lov* bestemmes». Hvarför skulle de här kursiverade orden hafva blifvit inskjutna, så vida det varit afgjord sak, att alla frågor skulle behandlas såsom lagfrågor?

Hvad särskildt angår *grundlagsfrågor*, så synas grundlagsstiftarne alldeles icke hafva tänkt sig, att dessa skulle komma att behandlas enligt samma former som vanliga lagfrågor. Hade de det gjort, så borde de väl, trots den stora brådskan, hafva på något sätt sökt lösa svårigheterna att förena bestämmelserna i § 112 (= den § som handlar om grundlagsändringar) och § 76 (= den § som innehåller reglerna för lagförslags behandling). Hvilka dessa svårigheter äro, har Juridiska Fakulteten i Christiania i sitt bekanta betänkande till en del påpekat, och hr Höjer synes oss ej hafva med sin bevisning lyckats aflägsna dem. »Bestämmelserna i § 76», heter det i den förstnämnda skriften (s. 17), »äro alltigenom fästa vid den förutsättningen, att förslaget kan antagas med förändring. Då detta icke kan ske med grundlagsförslag, skulle dessas behandling i odelsthing och lagthing närmast hafva den säkerligen ej afsedda verkan att förminska lagthingets inflytande på beslut i grundlagsfrågor.» Hr Höjer förnekar detta, påpekande, att rätten att föreslå ändring i ett framlagdt grundlagsändringsförslag tillkommer lika litet odelsthingets som lagthingets ledamöter; och att de senare ej hafva mera förslagsrätt i andra frågor än i grundlagsfrågor. Han

har dock dervid förbisett, att bristen på initiativrätt i andra frågor ersättes af rätten att föreslå ändringar i det inom odelsthinget väckta förslaget, medan i grundlagsfrågor *hvarken* den ena *eller* den andra rätten skulle tillkomma lagthingets ledamöter.

Klarare framträder dock oförenligheten emellan de båda paragraferna, om man tänker på bestämmelsen i § 112, att för antagandet af en grundlagsändring fordras »$^2/_3$ af Storthinget.» Enligt hr Höjers tolkning skulle dessa ord betyda »$^2/_3$ af hvartdera thinget» och således icke utgöra något hinder för grundlagsfrågors behandling enligt § 76. Då det emellertid, såsom ofvan är påpekadt, är alldeles påtagligt, att grundlagen med »Storthing» förstår ej blott odelsthing och lagthing i förening, utan *äfven* storthingets plenum, medför denna tolkning en inskränkning, som icke ligger i grundlagens ord och således är obehörig. Förutsätter man ändock, att grundlagsändringsförslag böra behandlas enligt § 76, så skulle, såsom Juridiska Fakulteten anmärker, den ifrågavarande bestämmelsen tillämpas så, »att förslagets öde, äfven om det erhölle pluralitet inom båda afdelningarna, skulle bero på, huruvida en sammanräkning af de i odelsthinget och lagthinget afgifna rösterna medförde en pluralitet af $^2/_3$ för förslaget. Men i så fall skulle den särskilda pröfningen i odelsthing och lagthing komma att sakna inre berättigande. Det kan derför ej antagas, att grundlagen afsett ett dylikt behandlingssätt, då det ej är uttryckligen föreskrifvet.»

Hr Höjer har för öfrigt sjelf påpekat en omständighet, som ytterligare ådagalägger svårigheten att bringa de båda paragraferna till öfverensstämmelse. Som bekant föreskrifves i § 76, att ett af odelsthinget antaget, men af lagthinget förkastadt förslag skall afgöras af hela storthinget med $^2/_3$ af dess röster. Kunde en sådan gemensam omröstning öfverhufvud ega rum i grundlagsfrågor? Och i sådant fall: under hvilka förhållanden? Hr Höjer anser, att om förslaget erhållit $^2/_3$ af alla odelsthingets röster, men ej kunnat vinna motsvarande antal röster inom lagthinget, skulle det gå till gemensam omröstning, hvarvid $^2/_3$ af samtliga storthingets röster fordrades för dess antagande. Denna åsigt är från författarens ståndpunkt fullt konseqvent, men väl kan man fråga: har den också varit grundlagsstiftarnes? Och är det orimligt att antaga, att de, om de tänkt sig en så invecklad procedur, äfven hade gifvit närmare föreskrifter derom? — För öfrigt är det svårt att fatta idén med den särskilda behandlingen i thingen, om förslaget dock slutligen kunde afgöras genom gemensam omröstning: hvartill skulle väl i sådant fall dess upprepade behandling af lagthinget tjena, då ingen förändring i förslaget deraf kunde föranledas?

Uttrycken i § 76 äro ej heller sådana, att de gifva någon anledning att derunder hänföra grundlagsändringar. Der står, att »*Enhver Lov*» skall behandlas i enlighet med paragrafens föreskrifter. »Lov» är produkten af den »lovgivende» makt, som grundlagen tilldelat storthinget, på samma gång den gifvit konungen den »udövende» makten. Men en ändring i grundlagen, den urkund,

som stadgar och reglerar konungens och storthingets ömsesidiga myndighetssfer och som står öfver båda, en dylik ändring är icke någon »Lov» i vanlig mening. Granskar man den författning (sannolikt den franska af år 1791), från hvilken grundlagsstiftarne hemtat det begrepp af ordet »Lov», som enligt hr Höjers åsigt genomgår norska grundlagen, så finner man också, att ändringar i konstitutionen alldeles icke innefattas under detta begrepp, och, såsom Juridiska Fakulteten påpekat, skiljer äfven Norges grundlag bestämdt emellan konstitutionen och vanliga lagar, i det den öfverallt, der bestämmelser förekomma, som äro tillämpliga på båda, nämner dem särskildt: så i § 9, der det talas om Norges »Constitution og Love», likasom i § 30 om »Statsformen eller Rigets Love», och i § 44 om »Constitutionen og Lovene», medan § 17 ytterligare skärper motsatsen genom uttrycket »Constitutionen og de af Storthinget givne Love.»

Då det emellertid trots allt detta måste medgifvas, att i norska grundlagen ej finnes något stadgande, som med uttryckliga ord undantager grundlagsfrågor från den behandling, som för vanliga lagfrågor är föreskrifven, vore det naturligtvis af vigt, om man i förhandlingarna angående grundlagens affattande kunde finna någon uplysning om den mening, som i detta fall hystes af de män, ur hvilkas händer grundlagen framgick. Som bekant föreslogo de svenske kommissarier, som med storthinget underhandlade om ändringarna i grundlagen, att sista punkten i § 79 (= den §, som stadgar de vilkor, hvarunder ett lagförslag kan blifva lag utan konungens sanktion) skulle erhålla följande lydelse: »Beslutningen vorder da Lov, saafremt den icke ligefrem strider imod denne Constitutions Aand og Udtryk.» Anledningen till att detta förslag framstäldes finner hr Höjer ej blott deruti, att man ville förebygga, att grundlagen skulle kunna genom den privata lagstiftningen på en omväg förändras, utan äfven i den omständigheten, att man på svenska sidan, utgående från den förutsättningen att grundlagsfrågor skulle behandlas såsom vanliga lagfrågor, ville härigenom förvandla det suspensiva vetot i dessa frågor till absolut. I detta senare antagande kunna vi för vår del icke instämma. Hade man å svenska sidan ansett ett stadgande om absolut veto i grundlagsfrågor behöfligt, så hade man utan tvifvel föreslagit, att ett dylikt skulle intagas i uttryckliga ord och i sammanhang med den paragraf, som upger sig handla om grundlagsändringar (§ 112). Såsom förslaget nu framstäldes, synes oss all sannolikhet tala för, att kommissarierna utgingo från den förutsättningen, att konungen i grundlagsfrågor sjelfklart hade absolut veto, och att dessa frågor således icke kunde behandlas i lagform, hvadan deras afsigt endast kunde vara att söka hindra, att storthingets makt att i strid med konungens veto genomdrifva vanliga lagar skulle kunna användas så, att den indirekt gjorde intrång på grundlagen. Men *om* de också vid förslagets framställande skulle hafva haft någon tanke på, att grundlagsfrågor skulle komma att behandlas i den ordning, hvarom §§ 76—79 stad-

gade, så måtte de åtminstone vid underhandlingarnas slut hafva hyst en alldeles motsatt öfvertygelse, då ju Rosenblad kunde vid § 79 sätta följande anteckning: »N. B. På annat ställe är satt, i hvad ordning grundlagen kan ändras.» Denna öfvertygelse måste i sådant fall hafva blifvit dem bibragt af de storthingets komiterade, med hvilka de underhandlade, och den mening desse åter hyste i frågan blir då endast genom denna omständighet tillräckligt klar. Af den handling hr Höjer meddelar sid. 158 synes för öfrigt framgå, att de sistnämde från början ej ens tänkt sig, att det ifrågavarande tillägget kunde angå grundlagsfrågor, och deraf kan man naturligtvis sluta, att de icke ansett, att dylika frågor kunde under § 79 hänföras.

Kunna således de paragrafer, som föreskrifva formen för vanliga lagfrågors behandling, icke tillämpas på grundlagsfrågor, så är det klart, att de bestämmelser, som i dem finnas angående konungens sanktionsrätt, ej heller äro på grundlagsfrågor tillämpliga, d. v. s. att konungens veto i afseende på sistnämnda frågor icke kan vara suspensivt. Men omvändt kan man äfven säga, att om det kan bevisas, att konungens veto i grundlagsfrågor är absolut, så blir deraf en följd, att dessa frågor icke få behandlas i form af vanliga lagfrågor. Att deras mening, som åvägabragte grundlagen, verkligen varit, att konungen i afseende på grundlagsändringar skall hafva absolut veto, synes oss framgå redan deraf, att flere anföranden af medlemmar af 1814 års storthing alldeles tydligt utgå från förutsättningen, att så skulle vara. Betydelsen af dessa yttranden söker hr Höjer bortförklara dermed, att de fäldes, medan det ännu var oafgjordt, huruvida man å svenska sidan ville finna sig i förkastandet af det ofvannämnda tillägget till § 79, eller icke; men om man granskar deras innehåll, så finner man, att de alldeles icke röra sig om hvad som kan anses vara endast en möjlighet, utan utgå från något som betraktas såsom en alldeles afgjord sak. Och dessutom är ett af dessa anföranden (se Storth. Forhandl. s. 618) afgifvet *efter* sedan frågan om detta tillägg var definitivt afgjord. Att för öfrigt storthingets hela uppträdande vid de underhandlingar, som plägades angående grundlagen, på ett otvetydigt sätt ådagalägger, att det, ej mindre än de svenska kommissarierna och deras herre, utgick från den förutsättningen, att grundlagen, sedan den väl kommit till stånd, icke skulle kunna ändras utan båda statsmakternas samtycke, synes oss Juridiska Fakulteten hafva klart bevisat. Ett motsatt förhållande hade ock varit en fullständig orimlighet: hvartill skulle väl de ömtåliga underhandlingarna hafva tjenat, om storthinget skulle kunnat några år derefter utan vidare göra deras resultat om intet?

Dessa omständigheter, i förening med andra, af Juridiska Fakulteten anförda, synas oss utgöra bindande bevis för att, trots bristen på uttrycklig bestämmelse i grundlagen, meningen från början varit, att konungens veto i grundlagsfrågor skulle vara absolut, och att således dessa frågor icke skulle behandlas enligt den för vanliga lagfrågor föreskrifna formen. Det förefaller oss, som om hr Höjer bar till-

mätt dem alltför liten betydelse vid tolkningen af en urkund, som enligt hvad han sjelf visat, har tillkommit på ett sådant sätt, att den saknar alla förutsättningar för att vara ett uttryck för ett klart genomtänkt och konseqvent genomfördt system, och hvars bestämmelser i afseende på tydlighet och fullständighet lemna så mycket öfrigt att önska.

Som bekant, har grundlagen allt ifrån första stunden af sin tillvaro i hvad angår formen för grundlagsfrågors behandling af storthinget och konungens sanktionsrätt i dessa frågor tolkats och tillämpats på ett sätt, som står i direkt strid med hvad hr Höjer anser vara dess ord och mening: grundlagsfrågor hafva alltid behandlats i storthingets plenum, icke i de särskilda thingen, och konungens veto i dessa frågor har intill senaste tid ansetts vara absolut, icke suspensivt. Hvilken betydelse som i afseende på Norges nuvarande statsrätt bör tillerkännas denna praxis, är en fråga, hvarpå hr Höjer icke inlåtit sig. Den saken har nämligen ej ingått i ämnet för hans afhandling, som endast afser att behandla grundlagens förhållande till sina källor och i sammanhang dermed en del af dess innehåll, men alldeles icke det sätt, hvarpå den blifvit tillämpad, eller de konseqvenser, som derur flyta. För vår egen del skulle vi med afseende på denna sak endast vilja påpeka, att vill man på nuvarande förhållanden tillämpa det resultat, hvartill hr Höjer kommit med afseende på arten af konungens sanktionsrätt i grundlagsfrågor, så måste man också taga hans åsigt om formen för grundlagsfrågors behandling inom storthinget för god, och konseqvensen deraf skulle åter blifva den, att *hvarje* grundlagsändring, som sedan 1814 blifvit besluten i Norge, måste betraktas såsom olaglig.

Men hvilken mening man än må hysa angående det resultat hvartill hr Höjer i särskilda punkter kommit, — derom kunna väl alle, som tagit kännedom om hans arbete, vara ense, att Norges grundlag är ett mycket bristfälligt verk, att den, såsom en af dess upphofsmän redan vid dess första tillämpning yttrade, »flere Steder er mørk og utydelig, ja endog paa sine Steder aldeles mangler væsentlige Bestemmelser.» Så beskaffad som den är, måste dess utveckling och förklaring genom en konstitutionel häfd vara för Norges lugna utveckling af den allra yttersta vigt; och under den tid, som förflutit sedan grundlagens tillkomst, har också en sådan häfd blifvit utbildad. Den vinsten af det fria norska folkets politiska arbete är ovärderlig, och lika ovärderlig är den lycka, det njutit, att få göra det arbetet i lugn och ro, utan de häftiga skakningar, hvilka kastat flere andra bland de folk, som måst börja sin frihets lif med en författning af utländskt material, »mellan bråddjup och branter.»

O. A.

Svensk biografi.

Senast utgifna band af **Svenska Akademiens handlingar**[1]) innehåller bland annat en minnesteckning öfver den berömde talaren och statsmannen frih. ANDERS JOHAN VON HÖPKEN, författad af baron L. DE GEER. Ämne såväl som författare lofva något af intresse. Baron De Geer medför till den historiska karaktersskildringen förmåner, som den historiske forskaren vanligen saknar, nämligen af en rik politisk erfarenhet, af vanan vid offentliga ärenders behandling, den nära bekantskapen med alla de skiftande och ömtåliga förhållanden, personliga och sakliga, ur hvilka ett historiskt resultat framgår, förmåner, som ej kunna göra sig bättre gällande, än vid ett ämne som det här valda, som också visa sig i den fina, om menniskokännedom vitnande karakteristiken, de försigtiga, men oftast säkra omdömena, de träffande reflexionerna. Höpken åter med sina stora egenskaper, sin skarpa eftertanke, sitt djupa lynne, sin retliga karakter, sin sjelfkänsla och sin skygghet är ett lockande ämne för en karaktersteckning. Dertill kan läggas, att han är en man, om hvars storhet som stilist och statsman alla hört talas, under det att det minsta antalet torde känna den rätta arten derutaf.

Baron De Geers minnesteckning är till väsentlig del stödd på Höpkens ännu till större delen otryckta papper, af hvilka den största samlingen förvaras på Sjöholm. Samlingarna i Riksarkivet, Kongl. Biblioteket, Vetenskapsakademien, Upsala Bibliotek och Brokinds arkiv ha äfven lemnat bidrag. Det kan ej vara vår afsigt att här följa förf. i hans teckning af den uppväxande politikern, af det 34 år gamla riksrådet och dettas senare bana, af det för Höpken afgörande året 1757 och krisen 1760, af hans elfvaåriga landtlif och hans egendomliga, något falska ställning under Gustaf den tredjes tid eller andra detaljer af hans lif. Den läses med odeladt intresse och är rik dels på anmärkningar af förf. sjelf, dels på anföranden ur Höpkens yttranden och skrifter. Vi påminna, förutom de egentliga statsskrifterna, om dennes skildring af tryckfrihetens öden i Sverige, om den grymma karakteristiken af den slutande frihetstiden: »konung utan myndighet, frihet utan säkerhet, kyrka utan religion, adel utan adliga seder, prester utan moral, borgare utan förmögenhet, bönder herrar»; om det märkliga utlåtandet om prinsars uppfostran, liksom om ordensväsendet o. s. v. Att en så reflekterad natur som Höpken skulle förstå att teckna sig sjelf, är naturligt, och det omdöme af honom om sig sjelf, som anföres s. 246, bekräftas af hela den följande skildringen, liksom redan af samtidens dom. Han påminner i mycket om en af dessa engelska statsmän, som

---

[1]) Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796. 57 delen. Norstedt & Söner. Sthlm 1882.

Macaulay med sådant mästerskap förstår att teckna. Vi tänka på skildringen af lord Halifax i andra kapitlet af Englands historia: »he saw passing events, not in the point of view, in which they commonly appear to one who bears a part in them, but in the point of view, in which after the lapse of many years they appear to the philosophic historian. — — — His understanding was keen, sceptical, inexhaustibly fertile in distinctions and objections; his taste refined; his temper placid and forgiving, but fastidious. — — His political tracts entitle him to a place among english classics. Yet he was less successful in life than many who enjoyed smaller advantages.» Det är som det vore sagdt om Höpken. Vi kunde fortsätta, men skola ej stympa en förträfflig karakteristik, som förtjenar att läsas i sin helhet, likaväl som den minnesteckning vi här ha omnämt. Denna lemnar en önskan öfrig: om en samling af A. J. von Höpkens skrifter och bref uti urval.

* * *

I afseende på det nyligen utgifna häftet af Biografiskt lexikon, ny följd, ha vi af en yngre genealogisk forskare, frih. M. Fleetwood i Vexiö, mottagit följande anmärkningar, åt hvilka vi här gerna lemna plats:

»Med intresse emottaget af vår historias vänner, har ett nytt häfte af **Biografiskt Lexikon**[1]) ej länge sedan utkommit. Då utgifvaren af de 5 närmast föregående, dr El. Tegnér lemnat dettas redaktion åt dr O. Sjögren, som ock med 33 egna biografier fylt mer än halfva hälftet, finnes han dock hafva förbehållit sig sjelf en utförlig teckning af det politiska offret F. J. A. Rossi. Att denna från dr S:s hand skulle utfallit helt annorlunda, är så mycket vissare som han redan lemnat en sådan i sin nyligen utgifna monografi öfver G. Adlersparre. Här är icke platsen att orda om den öfverraskning, dr S. genom nyss nämnda skrift beredt kännarne af »1809 års män»; endast det torde få sägas, att om han i den samma för en gångs skull upphöjt en af »våra store», och det äfven på bekostnad af värnlös mans minne, som man trodde länge sedan vara upprättadt — har dr Tegnér här framgångsrikt åtagit sig detta minnes rentvagning,[2]) och dr S. åter flerestädes röjt den i och för sig så vackra förkärlek för »de små», »de namnlöse», han sjelf erkänner och väl äfven söker tygla genom ett bemödande om oveld — som dock icke alltid lyckas. — Korporalen, sedermera fältväbeln Roth utförde under finska kriget åtskilliga bedrifter, som enligt dr S:s mening allt för litet belönades. Må så vara! Öfverbefälhafvarne — fortsätter förf. — »tillegnade sig naturligtvis (!) äran af dem»; »så mycket sig

[1]) *Svenskt Biografiskt Lexikon.* Ny följd, 9:de bandet, 1 häft. F. & G. Beijers förlag. Pris 3 kr.

[2]) Å andra sidan kan dock anmärkas, att dr T. upprepar dr Amnæi egendomliga »vitsord», att den af *Rossi sjelf* 1812 utgifna skriften *Über die Art* o. s. v. »är den *mest* rediga och *opartiska*» (!) o. s. v. Se p. 131.

göra lät, förtego de dem omsorgsfullt (!); icke fick (!) R. något vidare tillfälle att fördunkla sina förmän» o. s. v. Hvem drabba dessa utlåtelser? Närmast Adlercreutz (och Klingspor) samt öfverbefälet i gemen, ty det skäres öfver en kam. Vi fråga: har då verkligen den först nämnde — eller Döbeln, Sandels m. fl. — gjort sig känd för sådant tänke- och handlingssätt mot vapenbröder? Eller betraktar dr S. de finske härförarne med G. Adlersparres ögon? Några uttryck i monografien gifva verkligen anledning till en sådan förmodan. Hvad nu R. beträffar, blef han redan under kriget officer och fick derefter löjtnants rang samt guldmedaljen, enligt en den mest lofprisande generalorder. Om den ännu icke 40-årige mannen flyttat öfver till Sverige, hade han kanske dessutom blifvit ett föremål för de bemödanden af Adlercreutz att »skaffa befordran åt inflyttade finnar», hvilka dr S. på annat ställe framhåller i motsats till att Adlersparre var »gifven förespråkare för de infödde svenskarne». Men R. var »mycket anspråkslös»; säkert insåg han i allt fall, att »icke hvarje korporal kan bli general», äfven om han gör sin pligt och rätt mycket derutöfver. — G. ROTHMAN var en af frihetstidens namnlöse »skriftställare», som blifvit »misskänd». Oss synes dr S. icke förmå rubba Malmströms och Eichorns dom öfver mannen. Mot den förre polemiserar han under anförande af ett citat, som är ofullständigt. M. har (VI: 53) sagt, »att af alla de stridsskrifter, *som utkommo under år 1768*, var det knappast någon, som i hätskhet öfverträffade R:s Pratsjuke Fritalare». Den mellanmening, vi kursiverat och som betydligt mildrar omdömet, är af dr S. förbisedd. Hade förf. tagit kännedom om A. Schönbergs utförliga »Svar» å R:s nyss nämnde skrift, torde han innehållit sitt påstående, att det endast var »smädeskrifter», som rigtades mot R. Bland alstren af dennes penna har dr S. glömt: »Skäl o. s. v. till svenska folkets utflyttning», en skrift som kunnat ge anledning till de tilllämpningar på »dagens frågor», som i hans biografier ej sällan förekomma. »Det lilla som kan anföras om R:s tidigare lefnadsöden» — och för öfrigt om hela hans lif — hade kunnat betydligt ökas genom anlitande af de bekanta Forsanderska samlingarna i Vexiö. Vi meddela här endast det rätt egendomliga, att den i elände aflidne äfventyrarens son och sonson kommo sig upp i främmande land; den sist nämnde blef enligt ett i Sverige företedt diplom baroniserad i — Parma, af Napoleons enka.

Slutligen bedja vi att få göra ett par rättelser. ROSENII »Bref» utgåfvos *icke* under hans lifstid; de hade i så fall, vågar man hoppas, framträdt i bättre urval. V. RYDBERGS biografi förtjenar att i vissa delar fullständigas af den i kalendern Svea för 1877 förekommande, märkt K. W—g och af dr S. åberopad. Eget nog får V. R. enligt den förre tillbringa *ett* och enligt den senare *tre* år på Vexiö gymnasium; ännu mera eget är, att *intetdera är rätt*. Enligt läroverkets matrikel lemnade han det samma i juni 1847 efter att hafva inskrifvits i sept. 1845. *Då* hade den berömde latinaren Wickelgren redan varit död i $1^1/_2$ år (och dess för innan

i flere år tjenstledig), alltså ej kunnat på V. R. utöfva det inflytande, dr S. antyder. — Må det, när vi nu lemna dr S., tillåtas oss att uttrycka en varm önskan, att han måtte återtaga den ståndpunkt »en face» till sina föremål, hvarifrån han under sin senaste biografiska verksamhet ej så litet afvikit. Under den förutsättningen skall han framgångsrikt kunna i allt vidare kretsar sprida intresset för historiens studium. Betingelser härtill eger han som få i outtröttlig flit, rikt vetande och en i hög grad underhållande stil. Med afseende på särskildt detta häfte af Biogr. Lexikon påpeka vi hans lyckliga förmåga att berätta anekdoter; de förekomma här så pass ofta, att äfven de som i den *nya* följden allt för mycket saknat nämnda element, böra finna sig tillfredsstälda, här framträda de dessutom alltid på rätt plats och i otvifvelaktig äkthet. — Häftet innehåller vidare trenne intressanta konstnärsbiografier af herr Eichorn samt flere bidrag af dr Collins literära qvarlåtenskap. — För öfrigt fylles det af teckningar af ännu lefvande personer, de flesta, *icke alla,* hvilande på autobiografiska meddelanden och några rena sjelfbiografier, dessa senare må hända något för vidlyftiga. — Må hända skulle ännu en eller annan *lefvande* persons namn lika väl försvarat sin plats som de redan införda. Man kunde väl ock önskat, att Biogr. Lex. med några få ord hugfäst minnet af en »namnlös» *lärd,* den gamle e. o. adjunkten Sv. Rydberg i Lund, som var akademisk lärare i flere skilda ämnen inom tvenne fakulteter och egde »professorskunskaper» i än flere.»

För egen del få vi tillägga, att de två biografier öfver personligheter från medeltiden — Cort Rogge och Claus Ryting — som redaktören sjelf meddelat, ej synts oss fullt tillfredsställande. Utan en omfattande kännedom af otryckta dokument kan nämligen i de flesta fall en tillfyllestgörande dylik biografi för närvarande icke åstadkommas — och till sådana studier har förf. naturligtvis icke haft tid. I afseende på sistnämnde »svenskhetens representant» har förf. icke försökt utreda hans ställning till en vid samma tid omtalad kanik Claus Ryting, hvilken kallas för K. Kristofers »kapellan» (månne icke upphofvet till »aulicus concionator»?) och sålunda hörde till denne konungs kansli, lika litet som han förklarat huru doktor Claus kunde förena sin ställning såsom »franciscanernas ordensmästare» med den att vara gift. Det för hans biografi möjligen upplysande faktum att han på 1450-talet utbytt den studerade mannens eller klerkens sigill mot ett adligt har förf. icke heller begagnat sig af. Att hans lefnadsteckning kunnat riktas med ännu ett eller annat drag af intresse, tillägga vi uti förbigående.

Mindre otacksam har skildringen varit af den ryktbare Strengnäsprelaten Cort Rogge. Förf. har der kunnat begagna sig af de sjelfbiografiska anteckningar från studieåren i Italien, biskopen gjort uti några volymer af sitt i Strengnäs numera förvarade bibliotek. Deremot ha rätt vigtiga punkter i hans senare lif förbigåtts, andra mera ofullständigt framställts af bristande kännedom om samtida

förhållanden. Stadgan om hjelpen till de studerande, i hvarje fall hedrande för biskopens minne, hade t. ex. en förebild i en likartad, men äldre stadga för Upsala stift. Förordningen af 1480 (s. 8) torde förf. alldeles ha missförstått. Den rör icke stiftet, utan endast s. k. anniversarier uti domkyrkan, men det skulle bli för vidlyftigt att närmare utreda saken här; på samma sätt förhåller det sig med redogörelsen för »påskpenningarne». — I afseende på kartäuserorden har förf:ns antagligen teologiska källor (Spegel, Rhyzelius, Wieselgren) spelat honom ett spratt. Ty hvarken känna urkunderna till något denna ordens kloster på Svartsjö, icke heller beslöts ordens införande i riket 1491 (utan 1493, såsom Styffe visat), icke heller hörde Svartsjö någonsin till Strengnäs stift; sistnämnda påstående vederlade redan Celsius. Vi hade icke väntat att återfinna dessa uppgifter i Biografiskt Lexikon, men det tycks vara med åtskilliga historiska misstag som med Tors bockar. Hvad vi tillåtit oss anföra torde emellertid visa huru vanskligt det är att lita till gamla auktoriteter för vår äldre historia. Att för öfrigt äfven dessa biografier, såsom bearbetning af lättare tillgängligt material och meddelande utgångspunkter för fortsatt forskning, ha värde, neka vi visst icke.

* * *

Af hr O. SJÖGRENS rastlösa penna ha vi, utom de i Biografiskt Lexikon intagna artiklarna, äfven mottagit en utförligare monografi öfver den på sin tid ryktbare KARL AUGUST GREVESMÖHLEN. Boken är skrifven med hr S:s vanliga talang och han har icke skytt att för densammas skull genomvada hela dypölen af den Grevesmöhlenska stridslitteraturen, af hvilken, liksom af Grevesmöhlens öfriga skrifter en öfversigt lemnas i en bilaga (n:o 2). Förf. har varit i tillfälle att meddela åtskilliga biografiska data om G., hvilka förut icke varit bekantgjorda och har om hans verksamhet i allmänhet gått ganska djupt in i detaljerna. Huruvida han emellertid skall ändra den uppfattning af Grevesmöhlen, man förut varit i tillfälle att bilda sig, åtminstone sedan man tagit kännedom om signaturen —rns teckning i Biografiskt Lexikon, ny följd, fjerde delen, lemna vi derhän. Redan i denna fann man vissa äldre uppgifter om Grevesmöhlen beriktigade eller betviflade, och hr S. har ytterligare utfört detta, så t. ex. i afseende på G:s förmenta andel i Fersens mord, liksom han meddelar intressanta prof på ett förut icke nog uppmärksammadt konservativt tänkesätt hos den som en demagog utskrikne mannen. Men å andra sidan synes hr S. vara nog benägen att låta Grevesmöhlens djerfva uppträdande mot de »högt uppsatte» och blottande af missbruken inom ett den tidens ämbetsverk öfverskyla och försona lyten i karakter och lefnad, hvilkas tillvaro han likväl sjelf måste erkänna. Det har väl icke varit första gången.

[1]) Karl August Grevesmöhlen. Karaktärsbild från en upprörd tid. Af Otto Sjögren. 108 ss. 8:o. Sthlm 1882.

som en moraliskt tvetydig eller dålig person på detta sätt arbetat för något godt. Hans verksamhet här vid lag må gerna framhållas till den kraft det kan ha, men äran och förtjensten synas oss något tvifvelaktiga. Det är oss derföre svårt att förena hr S:s beröm af Grevesmöhlen (s. 86) såsom en under större delen af sitt lif »verksam och duglig ämbetsman», med hans antydningar (s. 7, 8) om åtskilliga mindre hederliga drag just under hans ämbetsmannaverksamhet, om hvilka hr S. yttrar sig något sväfvande, men utan att kunna vederlägga uppgifterna derom, och försvaret för G. (s. 88 och annorstädes) *ex analogia* är väl, liksom alla dylika försvar, utaf föga värde. Hr S. har här, synes det oss, i den ovilja mot allt förtryck. alla missbruk, och särskildt byråkratiens, som annars hedrar honom, gått något för långt. Nog har det varit dessa tvetydiga antecedentia, som haft en hufvudandel i Grevesmöhlens öde, hur rätt han än kunde ha i vissa fall.

Hr S. har af samma benägenhet låtit förleda sig till ett annat misstag, som vi ogerna se hos en af oss värderad förf. Han låter icke otydligt förstå, att föregående häfdatecknare varit intagna af partiskhet mot Grevesmöhlen. Insinuationer äro alltid vanskliga, och i synnerhet här synas de vågade, ty nog torde man kunna fälla ett hårdt uttryck om Grevesmöhlens karakter och verksamhet, utan att derföre behöfva intaga någon officiel eller officiös partiståndpunkt (jfr hr S:s yttrande om vår historia såsom skrifven i ämbetsmanna-intresse), helst om man icke haft tillfälle att göra G. till föremål för några specialstudier. Det har t. ex. varit oss omöjligt att upptäcka allt det »skefva och partiska» hr S. funnit i hr Rogbergs framställning af Grevesmöhlen i nionde bandet af Schinkels Minnen sidd. 202—206. Vi ha läst igenom hr R:s skildring och ha ej kunnat finna att han sagt mycket annat än hvad hr S. sjelf här och der låtit undfalla sig. Och hans citat ur Macaulay skulle det verkligen vara så orättvist eller otillämpligt i detta fall?. Icke var Grevesmöhlen någon af de martyrer för sin öfvertygelse om det rätta, som väcka beundran och deltagande hos en hvar. Hr R. har gjort sig skyldig till några faktiska misstag och oriktiga uppgifter, vigtiga nog för uppfattningen af Grevesmöhlens uppförande vid en ödesdiger tidpunkt. Vi tro knappt att det berättigar hr S:s icke så alldeles lyckligt valda uttryck, s. 49, hvilka, i fall de betyda något, väl äfven här skulle antyda någon fördomsfullhet å hr R:s sida. Vi neka icke till, vi upprepa det, att vi gerna hade sett dessa anspelningar borta ur förf:s bok, som derigenom blott skulle ha vunnit i våra ögon, och tillåta oss för öfrigt endast att påminna honom om den gamla satsen »peccatur intra muros et extra».

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1882, h. 3** inneh. bl. a.: H. Schück, Om den svenska folkvisan. — E. Holm, Arvid Horn og forholdet mellem de skandinaviske riger på hans tid. — Literaturöfversigt: Haandbog i den græske og romerske Mythologi af V. A. Bloch og J. M. Secher samt Illustrerad handbok i grekisk och romersk fornkunskap af A. M. Alexandersson och O. V. Knös samt J. Centervall, anm. af R. T. — Julian den forfaldne af C. Bang, anm. af J. Centervall. — **H. 4** inneh. bl. a.: Literaturöfversigt: Samlede Skrifter af P. C. Friis udg. af G. Storm, anm. af Y. Nielsen.

Ny Svensk Tidskrift utg. af D:r R. Geijer, **1882, h. 2** inneh. bl. a.: H. Hildebrand, Norsk fornkunskap (slut). — Literatur: anm. af Georg Adlersparre af Otto Sjögren. — **H. 3** inneh. bl. a.: G. Cederschiöld, Nordiska folksagor i Medeltidsdrägt. — Literatur: anm. af Svenskt Diplomatarium utg. af C. Silfverstolpe samt af Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af C. G. Estlander, **April 1882** inneh. bl. a.: C. G. Estlander, Fennomanska studier, II. I bokhandeln: anm. af Grekisk Fornkunskap af Alexanderson—Knös, Romersk d:o af Centervall. — **Maj** inneh. bl. a.: M. G. Schybergson, Carl XII:s första regeringsår. — **Juni** inneh. bl. a.: anm. af Ur svenska hofvets och aristokratiens lif af A. Ahnfelt. — **Juli** inneh. bl. a.: anm. af Svenska folket i helg och söken etc. af A. Strindberg.

Historisk Tidskrift, Femte Række, udg. af den danske historiske Forening. Red. af C. F. Bricka. **III, 2.** — Smaastykker. — K. Erslev, Studier til Dronning Margarethes Historie. — F. Schiern, Anmerkninger af L. F. Brock til Jacob Aalls Erindringer. — M. Rubin, Bidrag til Kjøbenhavns Befolkningsstatistik i Hundredaaret 1630—1730. — Litteratur og Kritik: Sveriges og Hollands diplomatiske forbindelser 1621—1630 af G. Schybergson. Anm. af J. A. Fridericia. — Fortegnelse over dansk historisk Litteratur vedr. Danmarks Historie for Aaret 1881. Ved W. Mollerup. — Smaastykker.

Kirkehistoriske samlinger. Tredie Række, udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved H. F. Rørdam. **III, h. 4.** — L. Koch, Bidrag til det 19 århundredes kirkehistorie (bl. a. om Grundtvig). — H. F. Rørdam, Bidrag til Vendelbo Stifts Kirkehistorie under Reformationen. — Dnsme, Morten Reenbergs Levned. — Smaastykker m. m.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel, **1882, 3.** — C. Varrentrapp, Zur Geschichte der deutschen Kaiserzeit. — H.

Delbrück, Zur Geschichte des ersten Kreuzzuges. — L. Keller, Die Wiederherstellung der katholischen Kirche nach der Wiedertäuferunruhen in Münster 1535—1537. — Literaturbericht. — 1882, 4. — A. Köcher, Die Prinzessin von Ahlden (kurfurstinnan Sofia Dorotea af Hannover, ryktbar genom sitt förhållande till grefve C. J. Königsmark). — R. Koser, Das politische Testament Karl's V von Lothringen von 1687. — Literaturbericht (bl. a.: L. Le Duc, Correspondance du baron de Stael Holstein). — 1882, 5. — A. Köcher, Die Prinzessin von Ahlden, 2. — A. Stern, Zur Geschichte der preussischen Verfassung. — Literaturbericht (bl. a.: Silfverstolpe, Hist. Bibliotek; Hildebrand, Hist. Tidskrift; Annerstedt, Resningen 1568; Kullberg, Sv. Riksrådets protokoll, II; v. Sarauw, Feldzüge Karl's XII; Thomsen, Ursprung des russischen Staats; v. Bunge—Hildebrand, Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, VI).

Zeitschrift f. preussische Geschichte, XIX, 7, 8 inneh. bl. a.: Sauer, 20 Actenstücke zur Geschichte der schwedischen u. französischen Unternehmungen gegen Coblenz und Trier 1632.

Ungarische Revue mit Unterstützung der Ungar. Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Paul Hunfalvy, **1882, Juni** inneh. bl. a.: A. Szilágyi, Gabriel Bethlen und die schwedische Diplomatie. (Efter svenska källor.)

Revue Historique, 1882, Mai—Juin. — G. Hanotaux, Les premiers intendants de justice. — A. Sorel, La diplomatie francaise et le Comité de salut publique. — J. Quicherat, Supplément aux témoignages contemporains sur Jeanne d'Arc. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier Empire. — Bulletin Historique: France. Russie. Roumanie. — Comptes-rendus. — Publications périodiques, Chronique etc. — **Juillet—Août.** — A. Giry, Jules Quicherat. — J. Jusserand, La vie nomade et les routes d'Angleterre au moyen âge. — G. Hanotaux, Les premiers intendants de justice. — C. Jullian. De la réforme provinciale attribuée à Dioclétien. — Bulletin Historique: France. Italie. Bohême. — Comptes-rendus (bl. a. Rydberg, Sverges Traktater). — Publications périodiques, Chronique etc. — **Septembre—Octobre.** — J. Jusserand, La vie nomade et les routes d'Angleterre au moyen âge (fin). — G. Hanotaux, Les premiers intendants de justice, 3. — C. Bayet, Remarques sur le caractère et les conséquences du voyage d'Étienne III en France. — V. Lamansky, L'assassinat politique à Vénise du XV au XVIII s. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier Empire. — Bulletin historique: France. Angleterre. Etats-Unis. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc.

Revue critique, 1882, n. 27 inneh. bl. a. en anm. af Léouzon Le Duc, Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein.

Öfversigter och granskningar.

Tvenne förslag till Finlands styrelse af Göran Magnus Sprengtporten, utgifne af K. K. TIGERSTEDT. (Ur Åbo lycei program 1880—1881.)

Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträde i rysk tjenst af K. K. TIGERSTEDT. (Ur Åbo lycei program 1881—1882.)

Med synnerligt nöje fästa vi uppmärksamheten på de två nya bidrag till Göran Sprengtportens historia af den framstående finske forskaren K. K. Tigerstedt, hvilkas titlar vi här ofvan angifvit. För svenska läsare torde de vara mindre kända än de förtjena, då de publicerats i ett finskt läroverksprogram och, som vi tro, ej på annat sätt varit för allmänheten tillgängliga. De utgöra emellertid ett i hög grad beaktansvärdt tillägg till den förtjenstfulla ännu oafslutade teckning af Sprengtportens ödesdigra verksamhet, som herr Tigerstedt lemnat i en serie artiklar i Finsk tidskrift, hvarigenom nytt ljus spridts öfver flera vigtiga partier af Sveriges och Finlands historia under Gustaf III:s regering. Båda bidragen utgöra egentligen publikationer af vigtiga från Sprengtporten utgångna statshandlingar, men Utg. har derjämte lemnat redogörelse för deras innehåll och de förhållanden, som stodo i sammanhang med deras tillkomst. Det ena af de »tvenne förslag till Finlands styrelse», som den förstnämnda uppsatsen innehåller, är i synnerhet märkeligt. Man lär nämligen deri känna intet mindre än den styrelseform, som Sprengtporten, då han 1786 trädde i omedelbar förbindelse med Ryssland, ville införa i Finland, sedan detta land lösslitits från Sverige, en styrelseform, hvarom man, när herr T. i de ofvannämnda uppsatserna i Finsk tidskrift behandlade denna episod, ännu kände blott sins emellan stridiga rykten, men med visshet »snart sagdt intet», utom att Finland skulle utgöra en republik under ryskt protektorat. Hvad herr T. nu meddelar är visserligen ej det ursprungliga författningsförslaget, som var skrifvet på svenska, men ett af *Sprengtporten sjelf* gjordt *utdrag* deraf på franska, hvaraf en kopia anträffats i statsarkivet i Helsingfors. Då förslaget sålunda ej föreligger i sin helhet, är det ej underligt om meningen med dess bestämmelser stundom kan förefalla dunkel, och anmälaren har också

vid tolkningen af vissa punkter deraf kommit till något olika resultat mot herr T.

Finland skulle enligt förslaget bilda en federativrepublik med *provinsialständer*, *en gemensam riksdag*, som hvart fjerde år skulle sammanträda, samt en permanent representation — *den finska republikens kongress* — som mellan riksdagarna å nationens vägnar skulle utöfva den högsta makten. Herr T. anser sannolikt, det meningen varit, att bönderna ej skulle få deltaga i riksdagen, utan att de der skulle representeras af ofrälse jordegande ståndspersoner (»odalmän»), men så vidt vi kunna finna, skulle odalmännen enligt förslagets ordalydelse blott representera bönderna i *kongressen*; deremot erkänner förslaget uttryckligen, att bönderna bilda ett *stånd*, och säger strax derpå, att *riksdagen* skulle bestå af adeln och de *öfriga stånden*, hvarför meningen *ej* tyckes hafva varit att utesluta bönderna från riksdagen. Herr T. antager vidare, att *riksdagen* vid sitt slut skulle välja de deputerade till kongressen, men förslaget innehåller blott, att de nya valen skulle ega rum »à la fin de chaque diète»; och om »odalmännen» säges uttryckligen, att de skulle väljas *på provinsialmötena*, och om de deputerade i allmänhet, att provinserna och städerna vid omvalen kunde »continuer leur confiance». Den riktiga och äfven enklaste tolkningen synes derför vara, att städerna samt adelns och böndernas *provinsialständer* skulle *vid slutet af hvarj riksdag* välja dessa ständers deputerade i kongressen; för presterne voro biskoparne sjelfskrifne ombud. — Det andra förslaget utgör ett utkast på franska till styrelseform för Finland, som Sprengtporten 1808, då hans älsklingsidé: Finlands lösryckande från Sverige, omsider var på väg att gå i fullbordan, i förening med tvänne andra personer utarbetade på kejsar Alexanders befallning. Att redogöra för innehållet af denna handling, som herr T. meddelat efter en afskrift i svenska riksarkivet, tillåter oss ej utrymmet; vi påpeka blott det egendomliga förhållandet, att den man, som man velat upphöja till den exklusiva finskhetens banbrytande hjelte åtminstone varit med om framläggandet af ett förslag (herr T. anser det t. o. m. såsom hans verk), enligt hvilket det herskande språket »för närvarande» (svenskan) skulle vara det officiella, *till dess ryskan hunne införas*, och enligt hvilket finska regeringsärenden skulle föredragas af de ryska ministrarne. Det var kejsar Alexander, som med afseende på den sistnämnda punkten *mot* den »finska Washington» häfdade Finlands sjelfständighet.

Det vigtigaste i det andra bidraget är den plan till Finlands sjelfständighet som Sprengtporten, då han 1786 förskref sig åt Ryssland, meddelade det ryska sändebudet i Stockholm Markov. Innehållet deraf har äfven hittills varit okändt, men att Sprengtporten gjort Markov ett dylikt meddelande har man antagit, och möjligen var denna handling den »skriftliga plan af Finlands själfständighet», som Sprengtporten någon tid derefter visade för Porthan. Handlingen, som meddelats efter en afskrift i statsarkivet i Helsingfors, är skrifven på franska, och dess fullständiga titel är: *Precis d'un tableau sur l'equilibre du Nord consideré dans le projet de rendre la Finlande*

independente. Kort efter sitt första möte med Markov blef Sprengtporten rysk undersåte och trädde öppet i Katarinas tjenst. Herr T. meddelar i samma uppsats äfven de närmare detaljerna härom enligt ryska afskrifter från statsarkivet i Helsingfors. Det framgår häraf, att Sprengtporten insett, att ett dylikt steg skulle motverka hans stora plan med afseende på den finska sjelfständigheten, men att han ej kunnat motstå de ekonomiska fördelar som kejsarinnan erbjöd. Den rätta arten af hans »patriotism» vinner härigenom sin fulla belysning. Det är ej blott sitt gamla fädernesland han varit otrogen; när den egna fördelen lockade, har han ej heller ryggat tillbaka för att svika det, som han sjelf ville skulle anses som hans mission, och för hvars genomförande det med orätt sagts att han uppoffrat allt.

S. J. Boëthius.

Svenska Folket i helg och söcken . . . eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia af AUGUST STRINDBERG. Två band. 500, 480 sid. Fritzes K. hofbokhandel. Pris 20 kronor.

Svenska bilder. Af R. BERGSTRÖM. 229 + 56 sid. Fritzes K. hofbokhandel. Pris 3,50.

Herr August Strindberg har redan intagit en i mera än ett hänseende så bemärkt plats inom vår nyaste litteratur, att hans arbeten alltid mottagas med stor spänning. Få nu lefvande författare inom vårt land hafva att påräkna så stor publik som han, just derföre att hans mångskiftande litterära produkter i så olika riktningar gått att vinna densamma. »Röda rummet» och »Mäster Olof», »Det nya riket» och »Gillets hemlighet», äro makter, som strida om hans namn och rykte. Mellan dessa framträder ett arbete, det ofvannämnda, om hvilket man väl skulle trott sig hafva anledning att hoppas, att det, såsom till sin natur ganska fjerran stående ifrån våra i vittert och socialt afseende upprörda dagars litterära fejder, skulle, fullt af gemensamma fosterländska minnen, till alla grupper af den läsande allmänheten tala ett försonande språk. Vi veta huru detta arbete mottagits med så allmänt ogillande, att icke ens författaren sjelf kunnat i längden vidhålla tron på uppfyllandet af de stolta löften, med hvilka han trodde sig kunna inviga sitt verk åt framgången, men ifrån första början beredde dess öde i motsatt riktning. Emellan löftet att »godtgöra» Erik Gustaf Geijers förbrytelser såsom författare till »Svenska folkets historia» och den slutliga bekännelsen att ifrågavarande arbete *»alls icke motsvarar de förhoppningar att icke säga fordringar, författaren sjelf stälde på detsamma*

vid dess början», ligger nu den nya »Svenska Folkets Historia», herr Strindberg utgifvit. Vi hafva med afsigt sagt *utgifvit*, enär vi icke ansett oss kunna säga *författat*, ty sin stilistiska talang, hvilken vi så ofta beundrat, har han föga brytt sig om att på denna historiska skildring nedlägga. Att vi här nämnt Geijer på samma gång som Strindberg, kommer sig deraf att den senare sjelf äskat en jemförelse dem emellan. Geijer nedskref omedvetet bevingade ord, hvilkas flygt till kommande tider ingen mäktar stäcka, lika litet som herr Strindberg förmått bevinga en enda mening på sin boks vid pass 1,000 sidor, om man än tycker sig skönja vissa försök dertill.

Den, som utan fördom bedömer herr Strindbergs författareverksamhet, måste inse att han kunnat lemna oss detta sitt verk i ett vida bättre skick än nu skett. Vi mena dermed icke blott att han sjelf, genom att här och der låta oss höra mustiga uttryck af det universal-missnöje han i egen person hyser med samtliga de tusen år, hvilka han säger sig hafva skildrat, gjort arbetet på vissa ställen i dubbelt afseende svårläst, utan vi åsyfta jemväl hans förvånansvärda likgiltighet för att utarbeta sin framställning, i stället för att, som nu oftast skett, lemna oss rå-ämnet i all sin naturliga ursprunglighet. Det hela förefaller liksom om han fört oss in i ett väl försedt bibliotek, der böckerna stå uppstälda i en viss ordning; under ett försmädligt antagande, att vi icke kunna på egen hand taga oss fram med innanläsningen,plockar han ned från hyllorna Landskapslagarna, Scriptores rerum medii ævi, Fornskriftsällskapets handlingar, legendarier, krönikor m. m. och läser högt för oss. Det är många intressanta saker vi få höra, derom är intet tvifvel, och så tillägger han ett och annat som föreligger i handskrift, men någon smältningsprocess har icke försiggått. Icke heller hafva alltid säkra eller nära till hands liggande källor blifvit använda[1]), och detta ehuru herr S. sjelf yttrar sig sålunda: »att uppgifva alla mina källor vore detsamma som att gifva en förteckning på de vigtigaste handskrifter och tryck som äro förvarade i K. Biblioteket och röra Sverige; dessutom har jag begagnat alla i Stockholm befintliga arkiv» (och så stiftsarkiven med!) Det var en gång en man, som under en ovanligt lång lefnad genomläste 25,000 volymer. Han blef derför odödlig inom bibliofilernes krets. Men hvad var han emot herr Strindberg?

Vi betvifla ej herr Strindbergs stora beläsenhet, men vi tro likväl mera på hans ofta underskattade, enligt vår tanke ovanliga inre

---

[1]) Vi kunna här ej ingå i närmare detaljgranskning men, ehuru vi hafva anspråk på att blifva trodda på vårt ord, vilja vi dock antydningsvis påpeka med exempel, hemtade från några få sidor, att brefvet från Ingrid Persdotter till sin ungersven af år 1498 (I 273) är en 1700-talets produkt, att uppgifterna om yrkena under medeltiden (I, 292) kunnat i en handvändning i väsentlig mån kompletteras och beriktigas, att om Sveriges vapen (I, 309) finnes en pålitlig redogörelse i Hist. Bibl. I, 33, att krut bevisligen användts i Sverige på drottning Margaretas tid o. s. v. Hvad teckningarna angår, yttra vi endast att det varit fördelaktigt om de använda originalen i vissa fall blifvit angifna.

begåfning. Hvad föreliggande arbete angår, innehåller det, såsom vi antydt, mycket af intresse; dess hufvudfel kan i korthet angifvas vara att det innehåller dels för mycket dels för litet af författaren sjelf. Skulle han icke medgifva oss hafva rätt i detta påstående? Att det behöfves gjutas lif in i den historiska framställningen i våra dagar, är en sanning, om hvilken vi alltför ofta påminnas, och missnöjet med detta herr Strindbergs arbete härrör i icke ringa mån deraf, att han försummat att, såsom det i hans makt stått, dertill bidraga. Har han på detta sätt svikit vår förväntan, och ju äfven sin egen, finnes det dock ett helt annat område, der det är honom förelagdt att verka. Måtte den goda genius, som der med honom stämt möte, vinna hans tro!

* * *

Mellan Strindbergs och Bergströms ofvan nämnda arbeten finna vi ett visst slägttycke deri, att de företrädesvis lemna ordet åt andra. I Bergströms »Svenska bilder» upprullas en liten serie taflor, troget återgifvande enstaka drag af lifvet och förhållandena i forna dagar. Utan anspråk på att meddela någon upptäckt till vetenskapens fromma, har herr Bergströms bok inhöstat en liten kulturhistorisk skörd, som spirat upp under litteratur-massor. Det är biblioteks-tjenstemannens obestridliga förtjenst att hafva haft öga för dessa undanskymda bidrag till historien om vårt lands odling och att nu hafva stält dem till en hvars förfogande. Det finnes nämligen icke få äldre bokalster, som endast till en del ega intresse för vårt land, och just derför så lätt förbises och stundom nästan icke utan lyckträff kunna finnas af forskaren. Ur några sådana meddelas här utdrag, hvilka läsas med stort nöje på grund af det friska och omedelbara, som alltid gifver åsyna vittnens berättelser deras värde. Utg. har uppstält dessa bilder i en symmetrisk ordning. Först träffa vi stycken af den dagbok erkehertig Maximilians af Österrike sändebud till ryska storfursten förde under sina irrfärder i Sverige 1590 och 1591. Hans namn var Erik Lassota von Steblau och som han på färden till Ryssland råkade blifva uppfångad af svenskt krigsfolk, fick han i stället göra ett med stora faror förenadt besök i Sverige. Hans sammanträffande med den barske hertig Karl, som naturligtvis ville med »tjufbödelns» tillhjelp afpressa honom allehanda politiska bekännelser, är en trogen tidsbild. Af hans dagbok hade en större del förtjenat att meddelas svenska läsare.

Efter skildringar af universitetet i Dorpat och »Nya Sverige» i Amerika låter utg. oss göra bekantskap med en annan resenär i våra bygder, hvars tournée försiggick under vida blidare omständigheter. Det var en holländare vid namn Just van Effen, som 1719 åtföljde prins Karl af Hessen-Philippsthal till dennes kusin den svenska drottningens gemål. God stilist har han lifligt skildrat sin färd genom södra och mellersta Sverige samt slutligen sin ankomst till Stockholm och vistelse vid hofvet derstädes, hvilken synes hafva varit den angenämaste, ehuru de härjande ryssarne icke voro långt

borta. Hans skildring slutar med ett besök på den sent omsider anlända engelska eskadern. Med ännu en turist, en onämnd engelsman, låter utg. oss göra bekantskap. Han besökte vårt land 1778 men har ej mycket att förtälja.

Vi kunna ej annat än önska att utg. måtte af den läsande allmänheten uppmuntras till att fortsätta ett företag, som ännu endast kan anses påbörjadt, men som bör kunna blifva både till nöje och gagn.

—*rst.*—

Monumenta Historiæ Danicæ. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især i det 16 Aarhundrede. Udgivne med understöttelse af Carlsberg-Fondet af Dr. Holger Rördam. 2. Række, 1 Binds 1 Hefte. Kbhvn, 1882 Gad. 192 sid. Pr. 2,50.

Med detta nyligen utgifna häfte har efter några års afbrott ett arbete återupptagits, som är väl kändt för svenske historieforskare. Ingen har kunnat på allvar studera vår historia under 1500 talet utan att begagna sig af det rikhaltiga material doktor Rördam i sitt verks tvenne föregående delar offentliggjort. Vi behöfva endast exempelvis erinra om den af svenska historieskrifvare flitigt begagnade Gyldenstjerneska krönikan om sjuårskriget. Det är samma krig, som i föreliggande häfte erhållit en vigtig om ock endast partiel belysning.

Under den tid Daniel Rantzov gjorde sitt märkvärdiga vinterfälttåg in i hjertat af vårt land (okt. 1567—febr. 1868) stod i hans närhet en person, nu till namnet glömd, som med stor utförlighet antecknade dag för dag den danska ströfkårens bedrifter. Denna krönika, skrifven på tyska, framträder nu för första gången i tryck ehuru äfven den svenska historieskrifningen varit förut i tillfälle att göra sig den till godo. Denna fiendens fyra månaders vinterkampanj har dock hittills endast i korthet skildrats,[1]) då deremot ifrågavarande dagbok låter oss få kännedom om dess alla detaljer. Vi läsa den derföre, visserligen ingalunda med nöje, men med intresse. Den berör en dyster tidpunkt i vårt lands historia. Den bär vittnesbörd emot konung Erik och dem, som honom prisa. Förgäfves skall man till hans försvar anföra, att han vid denna tid knappast längre kan anses an-

[1]) Jfr. Westling: Det nordiska sjuårskrigets historia, i Hist. Bibl. VI, sid. 582—592.

svarig. Kriget hade ju redan, delvis under hans personliga ledning, alltid i öfverensstämmelse med hans befallningar, fortgått i fyra års tid, och att en liten fiendtlig här snart sagdt utan motstånd härjade och brände rikets skönaste provinser midt i vintern är ett faktum, som ej kan sakna vissa förutsättningar, hvilka sträcka sig längre tillbaka än de närmast föregående dagarne eller veckorna. Förgäfves skall man skjuta hela skulden på krigarenas modlöshet eller på förblödda krafter. Den kraft här kräfdes, men som saknades, hade ej förblödt; det var en mellantid, lyckligtvis kort, i Sveriges historia, då ingen maktinnehafvare fans, som kunde hålla modet uppe hos det nästan åt sig sjelft lemnade folket. Daniel Rantzov är en dansk nationalhjelte, och undransvärdt är förvisso detta hans tåg, men så kunde det heller ej hafva utförts under gynsammare förhållanden inom sjelfva landet.

Rantzovs tåg öfver Holaveden, »detta oöfvervinneliga fäste och mur, hvarmed Gud omgifvit Sverige», påminner om vissa äfventyrliga vinterfälttåg i långt senare tider, som blifvit af många beskrifna, af alla beundrade. Och med lifligt uppmärksamhet följa vi ock den danska fiendens ströfverier kring svenska bygder. Vi veta alla, huru illa det var beställdt med den svenska härens utredning, huru många personer råkade illa ut derföre, att förråd icke funnos der svenska trupper drogo fram. Men der danskarne uppträdde fans det mer än nog. I Jönköping anträffade de (nov. 1567) rikliga förråd af lifsmedel; i Vadstena kyrka (d. 15 nov.) fans proviant; källarne der i staden voro fulla af vin, öl och andra drycker, som smakade dem förträffligt; i Linköping (d. 21 nov.) funnos korn och malt i mängd så väl i biskopsgården som i andra hus; utanför Norrköping lågo uppstaplade allehanda handelsvaror, osmundsjern och proviant till fiendens bästa; Söderköpings borgare hade så mycket att skydda, att de voro beredda att erlägga en brandskatt af 10,000 daler, hvilket dock förhindrades af några ditsända svenska ryttarefanor; lika fullt blef danskarnes byte der stort, ty med mycket buller och bråk hade konung Erik der låtit sammanföra förråden af födoämnen för flottans behof; öfverallt togo danskarne hvad de behöfde och brände resten.

Då man började uppsnappa konungens mandat till småländska allmogen att gripa till vapen mot fienden, blef Rantzov betänkt på att småningom draga sig tillbaka, men sände på samma gång bud till sin konung med begäran om förstärkning. Befinnande sig med sina trupper midt inne i det fiendtliga landet, kunde han helt lugnt säga konungen att om han blott erhölle någon förstärkning skulle kriget nog snart vara slut. Bönderna erlade till honom 6 lod silfver för att rädda sitt hus från elden, men androm till varnagel lät konung Eriks profoss, Hemming Gad, på en dag afrätta 78 af dem.

Slaget vid Norrby beskrifves med stor utförlighet. Der påträffade Rantzov en krigskassa af 1,200 daler sv. »Solchs geld ist unsern Kriegsleuten zu theil worden», säger vår berättare förnöjdt. Der uppsnappades äfven en del af det svenska arkivet; många af dess handlingar meddelas af utgifvaren bland bilagorna.

Östergötland var hufvudplatsen för Rantzovs uppträdande. Krönikören säger att han der uppehöll sig 10 veckor och 4 dagar. Dessa veckors bedrifter omtalar han sålunda; »Först och främst blefvo alla städerna i Östergötland brända, så att deras borgare förlorade allt hvad de egde; deras skepp uppbrändes i hamnarne och likaledes alla magasiner. I alla städer fans ett stort förråd af all slags proviant, som konungen af Sverige från sitt konungarikes alla delar fört tillsammans, och hvarmed kriget kunnat lång-tid fortsättas; allt brändes så att intet deraf blef öfrigt. Östergötland är ett öfver måttan skönt konungarike, ett fruktbart land med präktiga fisken och vattendrag; alla lador voro fulla då vi ditkommo, men då bönderna visade sig fiendtliga emot de våra, blef nästan hela Östergötland afbrändt och af vårt krigsfolk förhärjadt; allt hvad bönderna egde, deras kreatur och stundom de sjelfva uppbrändes, »das also das gantze landt Osteriutlandt ein grossen schaden in diesem unserm zuge erlitten».

Några särdeles betecknande drag ur denna berättelse skola vi ytterligare anföra: Då Vadstena för tredje gången (den 12 januari 1568) plundrades, blef en skotsk kapten, vid namn John Clark, beordrad att skydda nunnorna för krigsfolkets öfvervåld. Han fick då se en af de äldsta nunnorna, som med synbar vördnad höll en duk i handen. På hans fråga hvad detta var, svarade hon, att det var reliker, som skyddade klostret för alla olyckor. Den skotske krigaren tillät sig då ett litet skämt. För att, som han sade, pröfva denna relikernas kraft, befalde han att kyrkan skulle sättas i eld. »Reliker och konster», säger berättelsen, »kunde icke värja för elden och sålunda brann den sköna kyrkan, hvartill hon (nunnan!) med sitt afguderi gifvit anledning. Duken med dess innehåll fördes till fältöfversten». »Deri fans ej annat,» — tillägger berättelsen — »än några små ben, stenar och annat narrverk».

List användes å ömse sidor. Då danskarne (i dec. 1567) tågade ifrån Söderköping till Linköping, sändes svenske ryttmästaren Brynte Birgersson (Lillje) med två fanor ryttare och 2,000 skyttar fienden till mötes. Han stötte på en afdelning, som åtföljde den danska trossen. Danskarne läto då sina trosskuskar sitta upp på trosshästarna och emellan dem uppstäldes de danska ryttarne, så att det hela såg ut som en så stor rytteriafdelning, att svenskarne drogo sig tillbaka.

Under danskarnes andra tåg mot Vadstena blef svenska ryttmästaren Nils Turesson skjuten. Han bar om halsen det *danska* fälttecknet. Detta rycktes ifrån honom, sedan han stupat, och fördes till Rantzov, som befalde att den redan jordade kroppen skulle uppgräfvas och läggas under samma träd, hvari man upphängt några af hans knektar. Danskarne läto dock sedan begrafva honom i Skeninge. Detta var ej det enda exempel på att falska fälttecken användes.

Då i början af fälttåget en af Rantzovs lansknektar med bara händerna fångade ett rådjur på Holaveden, ansåg Rantzov detta som ett godt förebud, liksom det året förut i Vestergötland gått lyckligt

sedan hans lakej på samma sätt fångat en hare. Detta Rantzovs tåg blef icke heller egnadt att betaga honom hans tro på järtecken.

Såsom vi ofvan nämnt har utgifvaren ökat arbetets värde genom att tillägga åtskilliga historiska akter såsom bilagor. Denna urkundsafdelning är ännu ej afslutad.

Redaktionen är verkstäld med mycken omsorg och luckorna i det i danska K. Biblioteket befintliga originalet äro förslagsvis af utgifvaren fylda. Det är oss en kär pligt att erkänna denna danska publikations betydelse för svenska historien.

—rst.—

Bidrag till Kongl. Uplands Regementes Historia, samlade af Otto Bergström, löjtnant vid Kongl. Uplands regemente. 192 ss. 8. Stockholm 1882. Pris 5 kr.

I ofvannämnda arbete föreligger frukten af flerårig forskning. Författaren, herr löjtnant O. Bergström, har med berömvärdt nit sökt tillgodogöra sig de rika skatter, våra offentliga urkundsamlingar erbjuda forskaren. De af författaren hufvudsakligen begagnade källorna hafva varit regementets eget arkiv, förut förvaradt dels i regementets förråd å Upsala slott, dels i Upsala domkyrka, på hvilket senare ställe 70 volymer år 1876 af förf. händelsevis påträffades. De ur dessa, numera till Kongl. Krigsarkivet förflyttade, handlingar gjorda anteckningar kompletterades sedermera i Riksarkivet och framför allt i Krigsarkivet, sedan detta hösten 1878 kommit till stånd. Sålunda har det innehållsrika arbete, vi här hafva nöjet anmäla, uppkommit.

Arbetet är fördeladt på 22 kapitel, hvartill kommer ett bihang på ytterligare tvänne. I 1:a kapitlet lemnar förf. en kortfattad redogörelse för regementets uppkomst genom de särskilda fänikornas sammanslagning till ett stort regemente, vid hvars delning i smärre enheter Uplands och Vestmanlands regementen samt Dalregementet uppkommo. Äfven meddelas åtskilliga uppgifter om regementets storlek under olika tider. Med 2:a kapitlet vidtager regementets krigshistoria. I detta lemnas en detaljerad redogörelse för Uplandsfänikornas deltagande i nordiska sjuårskriget. Sedan detta kapitel nedskrefs, har Krigsarkivet blifvit riktadt med åtskilliga handlingar, medelst hvilka man i en eller annan punkt kan komplettera förf:s framställning. Så t. ex. är det nu mera bevisligt att Upländingarne deltogo i 1566 års fälttåg. I 3:e kapitlet skildras Upländingarnes deltagande i Johan III:s ryska krig, i det 4:e deras deltagande i striderna under Karl IX och Gustaf II Adolf t. o. m. preussiska fälttåget 1629.

Från och med 30:åriga krigets tid flyta källorna för förf:s arbete särdeles ymnigt. I 5:e kapitlet få vi kännedom om Uplands regementes öden under samma krig, äfvensom under det danska 1643—45. Att någon del af regementet deltagit i slaget vid Lützen framgår af förf:s framställning; härom har på senaste tider tvistats. I 6:e kapitlet redogöres för regementets marscher och strider under Karl X Gustafs polska krig, så rikt på faror och äfventyr för alla i detsamma deltagande regementen. Detaljerad är ock den i samma kapitel förekommande framställningen af reg:tets öden under danska kriget 1657—60. Uplands regementes deltagande i Karl XI:s danska krig samt från regementet utgångna kommenderingar under samme konungs regering äro de ämnen, som i 7:e kapitlet afhandlas.

Att Uplands reg:te icke kunde få hvila i ro på sina redan vunna lagrar, då under Karl XII:s regering krigets åskor började gå öfver norden, faller af sig sjelft. En ny bragdrik period började för regementet, ett nytt blad i dess historia slogs upp, för att inom några år fullskrifvas med lysande bedrifter.

Vi kunna ej här med förf. följa Uplands reg:te på den bana af strider, som började med landstigningen på Seland och slöts med slaget vid Pultava; ej heller kunna vi följa det i de strider, det utkämpade under de senare olycksåren af Karl XII:s regering. I 8:e, 9:e och 10:e kapitlen af sitt arbete har förf. härom lemnat en sakrik framställning, till hvilken vi hänvisa.

Rörande regementets deltagande i det olyckliga kriget mot Ryssland 1741—43, hvarför 11:e kapitlet redogör, har förf. lyckats framdraga en mängd nya upplysningar. Ännu mera är detta förhållandet i 12:e kapitlet, som framställer reg:tets deltagande i pommerska kriget 1757—62. Icke mindre än 43 sidor har förf. anslagit åt sistnämnde krig, under hvilket marscher och återmarscher förekommo i oändlighet, men inga afgörande strider. Mera intresse erbjuder reg:tets deltagande i Gustaf III:s ryska krig, under hvilket det ådagalade vanligt välförhållande, icke minst genom den beslutsamma hållning det intog gent emot Anjalamännens bearbetningar. Om regementets deltagande i pommerska fälttågen 1805—07 kan tydligen ej mycket vara att säga. Så mycket mer har förf. att förtälja om regementets, äfvensom vargeringens och landtvärnets öden under 1808—09 årens fälttåg. Berättelsen härom upptager i förf:s arbete fem särskilda kapitel (16:e—20:e). Med mycket intresse följer man regementets vexlingsrika öden under dessa ödesdigra år, men tillika med djupt vemod öfver att se så många uppoffringar och försakelser förgäfves gjorda. — Med 21:a kapitlet, som afhandlar fälttågen i Tyskland och Norge 1813—14, afslutas regementets krigshistoria. »Sedan dess (1814)», säger förf., »har Sverge haft en nära 70:årig fred, hvarunder Uplands regemente under de årligen återkommande mötena pligttroget och samvetsgrant sökt använda öfningstiden för att, så vidt möjligt är, kunna uppfylla de anspråk, man nu mera sätter på en god trupp eller med skäl kan sätta på ett regemente,

tillhörande den på närvarande sätt organiserade svenska hären. Måtte derför, om stridsbasunen sammankallar dess rotar, Kongl. Uplands regemente häfda det goda rykte och anseende, det en gång hade i ofredens dagar.»

En synnerligt intressant framställning om regementets vapenöfningar samt om dess uniform m. m. under olika tider meddelar förf. i 22:a kapitlet. Kulturhistorikern har här ej så litet att hämta.

I bihanget lemnar förf. en kronologisk förteckning och biografiska anteckningar öfver Uplands regementes chefer från år 1613 till nuvarande tid. Som den förste chefen har förf. antecknat Jesper Andersson Cruus af Edeby. Vidare meddelas biografiska uppgifter rörande ett större antal officerare, läkare, prester, underofficerare m. fl., som tjenat vid regementet. Som källor för dessa biografier har förf. hufvudsakligen begagnat de talrika mönster- och aflöningsrullor samt tjensteförteckningar, hvilka Krigsarkivet har att erbjuda forskaren och om hvilkas tillförlitlighet intet tvifvel kan förefinnas. För en blifvande ny upplaga af »Svenska Adelns Ättartaflor» erbjuda dessa biografier synnerligen värdefulla uppgifter.

Författarens framställningssätt är enkelt och flärdfritt. I typografiskt hänseende utmärker sig arbetet fördelaktigt.

Till slut vilja vi uttrycka den önskan, att förf. för all sin å detta arbete nedlagda möda måtte få skörda rättvis heder och välförtjent lön.

L. G. T. T—r.

Finska kriget 1808 och 1809. Läsning för ung och gammal af Gustaf Björlin. Stockholm P. A. Norstedt & söner. 1882. 339 ss. med flera kartor och planer. Pris 3 kronor 50 öre.

Hr. Björlins namn är icke okändt för den läsande allmänheten. Allt ifrån den dag, då han i en framtidssaga stälde framför oss verkligheten, sådan denna kan komma att te sig, om vi fortfara att lefva i den föreställningen, att fienden skall skrämmas af våra stora minnen och af ryktena om det svenska folkets medfödda krigiska anlag, hafva vi med uppmärksamhet följt honom, isynnerhet då han egnat sitt arbete åt historiens tjenst. Vi hafva dock på detta område fått nöja oss med mindre skildringar, ända till dess han i år (1882) framträder med tvänne arbeten af stort historiskt värde, skildringar af de båda krig i detta århundrades början, som skulle föra Sverige nära undergångens brant och beröfva en konung hans krona. I skildringen af det ömkliga kriget i Tyskland 1805—7[1]) uppfattar han sitt ämne från krigshistoriens synpunkt, på samma

[1]) Sveriges krig i Tyskland åren 1805—1807 af Gustaf Björlin, Stockholm, militärlitteraturföreningens förlag, 1882.

gång han i dess inledning redogör för de politiska förhållandena under hela den stormuppfylda tid, då Gustaf IV Adolf förde riksrodret, och lemnar en ur kulturhistorisk synpunkt särdeles framstående skildring af härens beskaffenhet och de inre förhållandena i den samma vid tiden för nämnda krigs utbrott. Det finska kriget återigen berättar han »för ung och gammal», och dessa fyra ord innebära till fullo den synpunkt, från hvilken han uppfattat sitt ämne

Vid skildringen af det tyska kriget har förf. brutit en ny väg; han har redogjort för ett krig, hvars historia icke förr blifvit skrifven. Så icke i fråga om det finska kriget. Detta har en ganska stor litteratur, men denna är antingen helt och hållet krigshistorisk eller ock rysk eller ock i memoirform affattad för att icke tala om det snilleverk, genom hvilket Finlands största skald försäkrat den finska hjeltesagans hjeltar om odödlighet. Hr Björlin har nu framstält detta krigs historia i en sådan form, att, på samma gång krigshistoriens fordringar blifva ganska väl tillgodosedda, den stora allmänheten med nöje och deltagande kan följa händelsernas lopp under hela denna ursinniga kamp om den finska jorden.

Det finska kriget kan med rätta kallas en hjeltesaga. Åtskilliga sträfvanden hade, såsom förf. visar i sin inledning, visserligen blifvit gjorda för att sönderslita det band, som förenade Finland med Sverige, och i obetänksamma yttranden från svensk sida trodde finnarne sig märka ringaktning af och liknöjdhet för dem, »men, när kriget kom och skilsmässan stod för dörren, när de ryska härarne kommo öfver gränsen, för att med våld slita de gamla vännerna från hvarandra, då väcktes broderskänslan åter till lif,» och då skyndade de finska soldaterna att samla sig kring de kära blågula fanorna. Hvem följer dem ej sedan med beundran och deltagande från den ena pröfningen till den andra! Från Kymeneelf och Tavastehus arbetade de sig utan knot genom snödrifvorna ända till Uleåborg lemnande hem och härd åt de förföljande fienderna, hvilka på sin »ädle» herskares bud utan krigsförklaring inbröto i deras land för att taga detta i besittning. Sedan den finska härens befälhafvare general Klingspor genom striderna vid Siikajocki och Revolaks slutligen funnit, att han såsom en vanvetting flytt undan för en skuggbild, fingo hans trupper ändtligen styra stegen söderut mot sina hembygder, men nu hade den för sin ådagalagda tapperhet till fältmarskalk upphöjde generalen icke på långt när så brådtom, som då han vände ryggen åt fienden. Det lyckades dock Adlercreutz att trots högste befälhafvaren vinna segrarne vid Lappo och Alavo, men härmed var de tappre finnarnes lyckliga stjerna nedgången. Deras befälhafvare hade icke förstått att draga nytta af de fördelar, som utan motsägelse voro på hans sida, och efter striderna vid Ruona och Salmi måste han återigen gå tillbaka. Det var nu han genom att styra kosan mot Vasa och lemna de kortare vägarne till Ny-Karleby och Gamla Karleby åt fienden på det mest fullständiga sätt ådagalade sin olämplighet för den ansvarsfulla post, han be-

klädde, och hade icke den från sin sjuksäng uppstigne Döbeln vid Juutas satt en oöfverstiglig dam för fiendens framträngande, hade hela den finska hären med de förstärkningar under general von Vegesack, som han fått från Sverige, blifvit tagen såsom i en fälla. Nu fick hans spillror i stället efter det ärofulla men olyckliga slaget vid Oravais, der Adlercreutz med all sin utmärkta duglighet visade sig icke ega en härförares hela taktiska blick, under outsägliga lidanden bana sig väg genom drifvorna denna gång vida längre än den förra, och detta nödgade äfven Sandels att lemna Savolaks, som han så lyckligt försvarat, och der han vunnit den ärofulla segern vid Virta bro.

Dessa skiftande lyckliga och sorgliga sidor af fälttåget i norra Finland jemte de mindre krigsföretag, som stå i sammanhang med det samma, de enskilda ströftåg, som ofta med stor framgång utfördes af förslagne män, och de folkresningar, som både i Närpes, i Karelen och på Åland vållade ryssarne stora bekymmer, framhållas af förf. som jemväl egnar några karakteristiska ord åt hvarje i kriget deltagande person, som dragit uppmärksamheten företrädesvis till sig. Han visar äfven utan att någonstädes låta förleda sig till öfverdrifvet klander, hvilka utsigter den finska härens befälhafvare hade att göra ställningen brydsam för inkräktarne, äfven sedan Ehrensvärds grift blifvit såld åt fienden. Äfven vid bedömandet af denna nesliga handling, på hvilken fosterlandsvännen ännu näppeligen kan tänka utan att harmas ända till raseri, iakttager han sin vanliga måtta och låter straffdomen icke minst träffa dem, »som icke satte dugligheten och förtjensten vid befordringarna inom armén framför okunnigheten, framhållen af det mäktiga gunstlingsskapet, af rikedom och slägtförhållanden». Sitt klander kan han för öfrigt icke återhålla — och hvem undrar på det? — vid tal om konungen, som icke allenast genom sin okloka politik åtminstone icke förekom krigets utbrott, utan genom sitt egensinne gagnlöst spilde bort de utsigter, som funnos att bringa det till ett lyckligt slut, och dessa utsigter voro icke få.

Det finska kriget är med rätta en hjeltesaga hafva vi sagt, och det intryck den gör förhöjes utan tvifvel af det oefterrättliga sätt, på hvilket kriget fördes. Om man trodde på ett oundvikligt öde, kunde man anse det finska krigets hjeltar vigda till undergång, ty, huru tappert de än stredo, och med hvilken hänförelse de än kastade sig mot fiendens bajonetter, så skulle dock nederlag och återtåg och nöd och elände blifva deras enda belöning. Äfven ganska väl anlagda företag såsom t. ex. det sista och det mest storartade, fälttåget i Vesterbotten på sommaren 1809, misslyckades, såsom fallet blir, då man icke gör sig förtjent af lyckan, men icke ens denna oupphörliga rad af motgångar kunde bryta de tappre finnarnes mod, »och», säger förf. vid tal om savolaksarnes sista strid vid Hörnefors, der deras tappre förare Duncker gaf sitt lif, fastän de tågat öfver 300 mil »och förlorat hem och fränder, ville de likväl ännu strida, ty ännu, tyckte de, voro finnarne icke besegrade».

Det finska kriget är för oss icke allenast en hjeltesaga, som vi kunna läsa med beundran, det måste, rätt uppfattadt, vara för oss af stor nytta. Utom det att många händelser under detta krig äro af stort militäriskt intresse och på den grund förtjena skärskådas af dem, som i farans stund skola föra våra väpnade söner mot fienden, det visar oss offervilligheten hos ett folk, som satte in sina sista krafter för att icke lösslitas från sina bröder, vid hvilka de voro fästade med många århundradens gemensamma minnen, det visar oss kämpar, hvilkas krigaredygder hvarken ett vidrigt öde, hunger, köld eller fiendens vapen förmådde bryta, det visar oss, huru plötsligt fredens lugn kan förbytas till krigets stormar, det visar oss, hvad det vill säga att hafva fienden i landet, och det visar, med hvilka fiender de tappra finnarne hade att kämpa. För framställningen af allt detta på ett ädelt, anslående, »för ung och gammal» tilltalande språk äro vi förf. stor tack skyldige. Låtom oss sätta den finska hjeltesagan i våra barns händer, och ingjuta i dem kärlek till och beundran öfver dessa hjeltar, hvilkas hela handlingssätt »framställer bilden af en trofasthet, hvartill man knappt lär finna något motstycke i verldshistorien».

Några mindre misstag och tryckfel ha insmugit sig. Så bestod Svartholms garnison blott till en ringa del af vargeringsmanskap; befälet på Sveaborg utgjordes ej af boställsinnehafvare, då största delen af truppen var värfvad; kejsar Alexander ämnade icke 2,000, utan 20,000 man mot Stockholm. Finlands län äro orätt angifna. Det bör heta Nylands och Tavastehus län, Vasa län och Uleåborgs län (ej Nyl. l., Tavasteh. l., Vasa o. Uleåb. l.).

N—n.

Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der universitätsbibliotek zu Dorpat. Herausgegeben von JOHANNES LOSSIUS. Dorpat, Köhler, 1882, XIX + 158 sid. Pr. 4 kr.

I fjerde delen af »DelaGardiska Archivet» (sid. 187—188, not.) yttrar dess utgifvare, på tal om den del af nämnda arkiv, som angår fältöfversten m. m. Pontus Dela Gardie bl. a. följande: »Då rikskansleren M. G. De la Gardies samlingar sköflades vid reduktionen, ha säkerligen många urkunder förkommit, som nämnas i en registratur af J. Lorin öfver friherrens *acta*, och huruvida de återfås från riksarkivet, hvarifrån det blifvit arkivets nuv. (1835) egare medgifvet att återtaga hvad som tillhört rikskansleren enskildt, är ännu utg. obekant».

Enligt anteckningar af en person, som gjort iakttagelser angående åtskilliga svenska arkivs öden och äfventyr, har nog en liten efterräkning i afseende på reduktionens framfart i de Dela Gardiska

arkivalierna verkligen egt rum, ehuru redan innan delar af dem började publiceras. Under det andra årtiondet af vårt århundrade lär nämligen grefve Jakob De la Gardie af Karl Johan erhållit tillåtelse att bland på Skeppsholmen förvarade papperstrafvar uttaga hvad som kunde anses vara slägtens enskilda tillhörighet. Det var »reduktionspapperen», som då skattades och återstoden kom senare till K. Kammarkollegium och slutligen till riksarkivet.

Men på något af dessa ställen hade icke Pontus De la Gardies handlingar stannat. Åtskilliga af de å nämnda ställe i »De la G. Archivet» såsom saknade omförmälda handlingar[1]) hafva nu dykt upp på hinsidan Östersjön. Icke mindre än 72 urkunder angående Pontus De la Gardie hafva nämligen i våra dagar öfverflyttats från det DelaGardiska godset på Dagö till Dorpats universitet och nu, till största delen in extenso utgifvits. Af vida större betydelse är likväl den del af *Jakob* De la Gardies arkiv, som gjort sällskap med fadrens. Endast en kronologisk och systematiskt ordnad förteckning (utan angifvande af handlingens innehåll) har i ofvannämnda arbete meddelats. Om dem kunna vi således endast låta siffror tala. De äro till antalet 2,543, de ojemförligt flesta original, och ibland dem, för att endast anföra ett exempel, mellan 2 och 300 originalbref från Gustaf II Adolf till De la Gardie. Här föreligger ett synnerligen vigtigt och rikhaltigt material särskildt för historien om ryska kriget och om svenska väldet i Östersjöprovinserna.

Af de i detta arbete meddelade brefven från herr Ponti arkiv, äro visserligen åtskilliga förut tryckta, dels i »DelaGardiska Archivet», dels i Arrhenius-Örnhjelms »Vita Ponti De la Gardie» och Historiska Samfundets »Handlingar», men många af dem äro hvarken förut publicerade eller ens nu, så vidt vi veta, tillgängliga i svenska arkiv. Den senare kategorien ådrager sig naturligtvis största uppmärksamheten. Deribland påträffas. utom de ofvan anförda förut otryckta handlingarna, åtskilliga bref från Frankrikes och Polens konungar, Karl IX och Henrik af Valois, rörande De la Gardies diplomatiska beskickning till kontinenten 1571; vidare det bref, hvari konung Johan (den 9 dec. 1580) för De la Gardie och hans här uttrycker sin tillfredsställelse med Kexholms intagande — hvilket bref ej heller fins i registraturet, ehuru Örnhjelm känt till det samma; — ett annat bref från konungen (af den 14 juli 1854) angår finska krigsfolkets aflöning. I en märklig skrifvelse af den 15 juli 1584 anmodar Henrik IV i Frankrike De la Gardie att understödja franska sändebudet Ségurs beskickning till konung Johan. Det heter deri

[1]) Nämligen: 1) »k. Fredrik II:s i Danmark dimission ur fängelset för H. Pontus», dat. 16 mars 1571; 2) k. Johan III:s fullmakt för H. Pontus angående tyska krigsfolkets aflöning», dat. 13 okt 1573, (finnes ej i Riksreg.;) 3) »Dens:s fullmakt för dens. att infordra smör och annan ränta i Finland», dat. 30 sept. 1573 (finnes ej i Riksreg.;) 4) Dens:s fullmakt för dens. på öfverståth.embetet i Livland», dat. 5 juli 1581 (finnes ej i Riksreg.) och »Dens:s bref till H. Ponti fogde för H. Ponti stipendiat Casper Delinghaus», dat. d. 11 sept. 1588, (finnes ej i Riksreg.)

bland annat, att ändamålet med denna beskickning var att »låta de rätt-troende furstarne veta att påfven icke upphör att göra oss det onda han kan, och det är att frukta att om de protestantiska furstarne icke bättre än hittills bemöda sig om att skydda kyrkan, skola vi snart blifva vittne till deras fullständiga undergång». Henrik IV fruktade ej ännu för egen räkning men tillade att »sedan våra grannar gått under, skall man nog vända sig till oss».

I ett bref, som blifvit tryckt efter originalet finnas olikheter emot den i registraturet befintliga afskriften; anmärkas kan ock att Pontus De la Gardie nämnes såsom Johans hofmästare långt före den här anförda fullmakten af 1573, att konungens skrifvelse (№ 34) af den 25 Aug. 1580 förekommer i registraturet under den 26 s. m. och att i registraturet förekomma bref af konungen utfärdade från Stegeborg den 17 febr. 1581, under det att № 41 i ifrågavarande samling, med samma datum angifves vara utfärdadt från Stockholm. En och annan felläsning förekommer väl i de svenska urkunderna, men är ej af någon större betydelse.

Huru ofullständig än vår redogörelse för detta arbete måste blifva, torde den vara tillräcklig för att visa huru stora skäl svenske historieforskare ega att önska på närmare håll få göra bekantskap med denna svenska urkundsamling.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1882, h. 6** inneh. bl. a.: Literaturöfversigt: Danske og Norske riger på de britiske øer i danevældens tidsalder och Danelag af J. Steenstrup, anm. af H. H—d. — Ur de nordiska folkens lif af A. Hazelius, anm. af H. H—d. — **H. 7** inneh. bl. a.: The scandinavian kingdom of Dublin by Ch. Haliday och Facsimiles of national manuscripts of Ireland selected and edited by J. T. Gilbert, anm. af J. Steenstrup. — Sveriges krig i Tyskland åren 1805—1807 af G. Björlin, anm. af G. L—g.

Ny Svensk Tidskrift utg. af D:r R. Geijer, **1882, h. 4** inneh. bl. a.: Literatur: anm. af K. A. Grewesmöhlen af O. Sjögren och Norges Storthing af N. Höjer. — **H. 5** inneh. bl. a.: R. Röding, De eleusinska mysterierna. — Antikritik af E. Hildebrand.

Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, utg. på föranstaltande af länets hushållningssällskap. **7 h. 1882** inneh. bl. a.: W. Berg, Gamla Elfsborg. — Handlingar till 1662 års K. Kommission i Bohuslän, meddelade af C. O. Arcadius.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af H. Aminson, **III**, inneh. bl. a.: J. Wahlfisk, Strängnäs domkyrkas ursprungliga utseende. — Fornminnesföreningens kyrkomuseum: kalkkläden och antependier.

Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. Tidskrift . . . . utg. genom J. A. Lundell. **1882. A.** inneh. bl. a.: J. Nordlander, Om sil och sel i norrländska ortnamn.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik utg. af C. G. Estlander, **September 1882** inneh. bl. a.: K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten, XII. — **Oktober** inneh. bl. a.; K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten XIII. — I bokhandeln: anm. af Georg Adlersparre af O. Sjögren. — **November** inneh. bl. a.: O. Grotenfelt, Finsk etnografi. — I Åbo 1808, aktstycken meddelade af R. Hausen.

Historisk Tidskrift udg. af den Norske Historiska Forening. Anden Række **IV, h. 1.** — D. Thrap, Politiske forhold ved Finnemissionen i 18 Aarhundrede. — F. Brandt, Retshistoriske Brudstykker. — G. Storm, Om forfatteren til det statsretslige skrift fra 1656 »Norges Rige Arve-rige». — **Bilaga:** Bidrag til Norges historie i 1814 af Dr Y. Nielsen. I, 3.

Arkiv for Nordisk Filologi udg. under medvirkning af S. Bugge m. fl ved G. Storm, **I, 1,** inneh. bl. a.: S. Bugge, Oplysninger om Nordens Oldtid hos Jordanes. I. Rosomonorum gens. — G. Storm, Har haandskrifterne af »Heimskringla» angivet Snorrre Sturlason som Kongesagaernes forfatter?

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel, **1882, 6.** — G. Busolt, Das Ende der Perserkriege. — F. Overbeck, Über die Anfänge der Patristischen Literatur. — J. Langen, Nochmals: Wer ist Pseudo-Isidor. — Literaturbericht.

Neues Archiv für sächsische Geschichte, III, 3, inneh. bl. a.: v. Jarochowski, Patkul's Ausgang.

Zeitschrift d. Westpreussischen Geschichtsverein, 8 H. inneh. bl. a.: Martens, Die Absetzung des Königs August II von Polen.

Historisches Jahrbuch, III, 4 inneh. bl. a.: v. Krones, Die Litteratur zur Geschichte Franz Rakoczi II im letzen Jahrzehnt (1878—1882) I.

Sitzungsberichte der k. bairischen Akademie der Wissenschaften zu München. Philosoph.-philog.- u. histor. Kl. **1882 B. II, 1** inneh. bl. a.: Heigel, Das Project einer Wittelsbachischen Hausunion unter schwedischem Protectorat 1667—1697.

Revue Historique, 1882 Novembre—Decembre. — Duc de Broglie, Le cardinal de Fleury et la Pragmatique Sanction. — L. Pingaud, Le président de Vezet 1743—1816. — E. Bourgeois, De la constitution carthaginoise. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier empire. — Bulletin historique. France. Pays-Bas. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Card. Hosii epistolarum tomus 1; Danielson, Bidrag till en framställning af Englands socialpolitik i XIII—XIV årh.). — Publications périodiques, Chronique etc.

Rättelser.

S. 176, r. 29, 30 läs: tudelning.
» 249, » 4 » intog till en tid.
» 253, » 2 » 1531.
» 259, Bil. r. 9 » 1470—1505.
» 276, » 34 » Det torde häraf följa att, om
Sidonumren XXXI, XXXII i första häftet utgå.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 24 Februari 1882.

Ofvannämda dag samlades Föreningens medlemmar å Läkaresällskapets lokal till sitt andra årssammanträde under ordförandeskap af f. d. Statsrådet F. F. Carlson. Omkring 60 personer voro närvarande.

Sedan ordföranden öppnat sammanträdet, upplästes följande årsberättelse:

Då Sv. Hist. Föreningen med år 1881 egentligen började sin verksamhet, räknade den 1806 dels ständiga dels årsafgift betalande medlemmar. Under år 1881 har det tillkommit 212 medlemmar. Deremot ha 155 personer dels från början eller vid årets slut ur föreningen utträdt dels genom döden afgått, under det att för 1882 15 nya medlemmar anmält sig. Föreningen skulle sålunda för 1882, så vidt kändt är — ty det är altför möjligt att åtskilliga dödsfall undgått uppmärksamheten — räkna 1878 medlemmar, dels ständiga dels full årsafgift betalande. De ständiga medlemmarnes antal uppgick i Januari detta år till 44 och har under året ökats med 16. I Finland och Ryssland äro 24 bosatte. Härtill komma 76 medlemmar i Norge, 46 i Danmark (tillsammans 122), hvilka enligt den med de Norska och Danska hist. föreningarna träffade öfverenskommelsen erlägga en nedsatt afgift af 3 kronor. Hela antalet af Föreningens medlemmar skulle sålunda uppgå till 2000.

Den välvilja och det intresse, hvarmed den Historiska Föreningen från början omfattats, har sålunda icke ännu visat sig vara i aftagande. Önskligt vore för den orubbade fortgången af Föreningens verksamhet att detta gynsamma förhållande fortfore. De ständige medlemmarnas afgifter bilda enligt Stadgarne föreningens grundfond, hvars tillväxt följaktligen är af stor vigt. Årsafgifterna åter utgöra Föreningens egentliga rörelsekapital; det ringa beloppet synes också bereda tillfälle för en hvar som intresserar sig för vår historia att på detta sätt bidraga till uppnåendet af Föreningens hufvudsyftemål, de historiska studiernas främjande.

Såsom en första frukt af Föreningens litterära verksamhet föreligger första årgången af Historisk Tidskrift, som mottagit bidrag från de flesta af våra historiska författare, och för öfrigt försökt att opartiskt redogöra för och bedöma alla vigtigare företeelser inom vår historiska litteratur.

Tack vare den lifliga anslutningen till Föreningen har densamma redan under detta första år af sin verksamhet varit i tillfälle att äfven på annat sätt främja den historiska forskningen.

På grund af styrelsens beslut tilldelades vid sommarens början ett anslag åt fil. lic. V. Koersner för att i landsorten anställa arkivundersökningar. Under besök i Vesterås och på den Mörnerska egendomen Espelunda har han dels förtecknat handskriftsamlingar dels verkställdt afskrifter, som till Föreningen öfverlemnats och äro af icke ringa intresse. Isynnerhet har det Mörnerska familjearkivet, om än icke något af de största privatarkiven i riket, visat sig innehålla handskrifter utaf stort värde. Förteckningen på desamma kommer också att tryckas och såsom bilaga till Historisk Tidskrift utdelas till Föreningens medlemmar.

Med de Danska och Norska historiska föreningarna, med Sällskapet för Danmarks Kyrkohistoria, äfvensom Gesellschaft für Deutsche Philologie står Föreningen i utbyte af skrifter.

Derefter upplästes revisionsberättelsen för 1881 af följande innehåll:

Undertecknade, utsedde revisorer, få, efter denna dag verkstäld granskning af Svenska Historiska Föreningens räkenskaper för år 1881, derom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva utgjorts af:

Behållning från år 1880	kronor	3,345: 59.
11 ständiga ledamotsafgifter à kr. 75		825: —
5 d:o d:o tillägg till förut erlagda årsafgifter		350: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift		50: —
Af Fritzes bokhandel för annonsering i Föreningens tidskrift		50: —
1,832 erlagda årsafgifter à kr. 5		9,160: —
13 d:o d:o i Samson & Wallins bokhandel med 20% afdrag		52: —
Influtna räntor		252: 58.
	Summa inkomster	14,085: 17.

hvilken summa torde komma att ökas med omkring 300 kr. sedan redovisningar från Svenska bokhandeln samt från Norge och Danmark ingått.

Utgifterna hafva varit:

å Redaktionsconto	kronor	2,558: 07.
» Boktryckareconto		4,113: 41.
» Distributionsconto		1,143: 21
» Diverseconto		711: 65
	Summa utgifter	8,526: 34
Behållning till år 1882		5,558: 83
	Kronor	14,085: 17

Af denna behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

å 4 månaders deposition	kr.	4,800: —
å sparkasseräkning		479: 37.
	Kronor	5,279: 37.
Kontant i kassan		279: 46.
	Kronor	5,558: 83.

Revisorerna få vitsorda att räkenskaperna äro, likasom förledet år, förda med all möjlig omsorg och fullständigt verificerade, till följd hvaraf full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 9 Februari 1882.

Elof Tegnér. *Bernh. Taube.*

Och beviljade med anledning af densamma Föreningens medlemmar styrelsen ansvarsfrihet.

Derefter företogs val af styrelse, revisorer och revisorssuppleanter och blefvo utan omröstning de förut varande återvalde. Styrelsen utgöres sålunda af Hrr Annerstedt, C., Bowallius, R. M., Carlson, F. F., frih. De Geer, L., Hildebrand, E., Malmström, C. G., Odhner, C. T., Silfverstolpe, C., Styffe, C. G., och Wærn, C. F. Revisorer för 1882 äro Hrr frih. Taube, B., och Tegnér, E., och deras suppleanter Hrr Hildebrand, H., och Wieselgren, H.

Bibliotekarien Wieselgren höll sedan ett föredrag om »Mindre kända svenska krönikor från förra delen af reformationsåldern, särskildt en sådan af den svenske sekreteraren hos de polske Vasakonungarne Gregorius Borastus.»

Föreningens medlemmar åtskildes derefter.

HANDSKRIFTSFÖRTECKNINGAR UTGIFNA AF SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN.
1.

FÖRTECKNING

PÅ

HANDSKRIFTSSAMLINGEN

Å

ESPELUNDA.

STOCKHOLM, 1882.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Denna förteckning uppgjordes sommaren 1881 af d. v. fil. licentiaten V. Köersner, hvilken såsom Hist. Föreningens stipendiat erhållit tillträde till den grefve A. Mörner tillhöriga Skytte-Gyllenstierna Mörnerska handskriftssamlingen å egendomen Espelunda i Närike.

A. Handskrifter rörande Medeltiden.

1) *Uplandslagen.* På pergament från 1300-talet, inbunden. Palimpsest. Har troligen ursprungligen bestått af 92 blad, af hvilka de tre första, 5, 6, 7, 24 och 25 fattas och det 8:de är efter längden afskuret. Det första af de ännu befintliga bladen innehåller en del af ett latinskt skaldestycke, hvilket troligen går igenom hela boken. På det andra efter längden afskurna bladet finnes slutet af k. Birgers stadfästelsebref på svenska. De följande bladen utom de tre sista sidorna hafva upptagits af lagen i sin helhet. På de, såsom af en anteckning framgår, ända sedan 1400-talet felande bladen 24 och 25 har stått konungabalkens 4—9 kapitel samt af det tionde inledningen, § 1 och § 2 ett par rader. På de tre sista sidorna har en yngre hand (från 1400-talets slut) afskrifvit en stadga af Kristiern I (1459) ang. marknaden i Skara m. m. På första sidan står: »Joh. Messenii 1616», på sista permen: »possessor huius libri vocatur Christ. Georgii» och längre ned efter några oläsliga ord: »Anno domini 1577 Christ. Stefani».

2) *Köpe- och fastebref från Medeltiden.*
   a) Lagmannen Israel Birgerssons skuldebref till Gudhems konvent, 1320 tertia die pentecostes. Orig. Se Sv. Dipl. III, n.
   b) Köpekontrakt mellan Dubberslaf Teghantz och Albrecht Wrene, 1400 vid pingsttiden. Orig. på holländska.
   c) Claus Platas morgongåfvobref till sin hustru Cecilia Niklisdotter. Telge, 1420, fer. 2. ante festum purific. Marie. Orig.
   d) Köpekontrakt mellan Magnus Plata och Torbern Kiærling. Lödöse 1422 die Martini. Orig.
   e) Bytesbref mellan Magnus Laurisson samt hans hustru Johanna Torkelsdotter och biskop Erik i Strengnäs. Strengnäs 1444, d. Calixti. Orig.

3) *Arfskiftes- och gåfvobref från Medeltiden* i afskrifter.

4) *Handskrifter ang. Medeltidens Historia*, inneh. bl. a. Berättelser om Vadstena Kloster samt om S:t Katarinas Kanonisation, båda af Rasmus Ludvigsson.

B. Handlingar rörande Sveriges historia åren 1521—1611.

1) En bundt *Svenska konungabref från 1500-talet*, innehållande bl. a.:
   a) 1 försäkringsbref till kon. Gustaf I från Konrad v. Pyhy, Holger Karlsson, Knut Andersson, Sten Eriksson, m. fl. rege-

mentsråd, hvilka lofva att hålla konungens ordinantier »till fridens, rättens och rättvisans beskydning». Dat. Ny Lödöse d. 9 Apr. 1541. Gammal afskrift

b) Johan III:s förläningsbref till Nils Gyllenstjerna, i Juni 1570.

c) Johan III:s bref till Jakob Näf d. 3 Sept. 1591.

d) Sigismunds förläningsbref till Johan Benktsson; Stockholm d. 10 Juni 1594.

e) Sigismunds bekräftelsebref till Nils Gyllenstjerna på Lundholm m. m.; Stockholm d. 30 Juni 1594.

f) Sigismunds pass för »Johanni Næfva», d. 2 Sept. 1595.

g) Hertig Karls förläningsbref till Hans Organist; Nyköping d. 12 Okt. 1582.

h) Hertig Karls förläningsbref till Johan Schroderus; d. 3 Dec. 1602. Tryckt.

i) Karls förlåtelsebref för affallna krigsmän; Jönköping d. 29 Jan. 1599.

k) Ridderskapets och adelns dom om ett arf efter Brita Axelsdotter; Örebro d. 26 Febr. 1608; Axel och Gabriel Gustafssons samt Gabriel Bengtssons appellation i målet till rådet: rådets dom i Örebro d. 6 Mars 1608.

l) »Tänkesedel» för Johan Skytte, när han af Karl IX sändes till hertig Johan; Örebro d. 14 April 1611. Svaret finnes bland Johan Skyttes papper.

m) Karl IX:s svar på ståthållarens i Kalmar, Bo Gustafssons förfrågningar; Sjöholm d. 10 Okt. 1611.

n) Stefan Batoris bref om Henrik Strycks enka och Johannes Stryck; Grodno d. 6 Nov. 1586.

2) En bundt *Handlingar angående tilldragelser under 1500-talet, folio,* innehåller bl. a.:

a) En kort undervisning om ... Gustaf Erichssons, Sveriges ... konungs herliga aflidande» ... 18 blad. Skriften är känd af Warmholtz.

3) En bundt *Handlingar angående händelser under 1500-talet, qvarto.* Afskrifter och anteckningar.

4) En bundt *Handlingar angående herrarnes afrättning i Linköping* innehåller bl. a.:

Erik Sparres försvarsskrift; dat. Nyköping d. 4 Maj 1599. Egenhändig?

5) En bundt *Skiftes- och gåfvobref från 1500-talet,* innehåller:

a) Arfskifte mellan Hans, Erik, Åke och Nils Classon d. 22 Dec. 1598.

b) Nils Gyllenstjernas gåfvobref å Lindö till Elsa Gyllenstjerna. d. 4 Maj 1600.

6) *Thiust och Tuna Lens Dombogh åhr 1606.*

C. Handlingar rörande Sveriges storhetstid.

1) En bundt *Kungl. bref och andra offentliga handlingar under storhetstiden*, innehållande bl. a.:
   - *a*) 2 bref från Gustaf II Adolf till rådet, rörande kopparhandeln, dat. 5 Mars och 5 April 1616.
   - *b*) Gustaf Adolfs resolution på de punkter, »som CammarRådhet hafver medgifvit Cantzleren H. M:t i underdånighet att presentera»; dat. 26 Okt. 1615. Om Elfsborgs lösen.
   - *c*) 2 bref från Maria Eleonora till Ebba Brahe, dat. 30 April 1632 och 9 Juni 1634.
   - *d*) Patent för W. Spens att värfva ett regemente fotfolk i England, dat. 10 Nov. 1634.
   - *e*) Kristinas memorial för Erik Oxenstjerna, då han blef vice guvernör i Estland; dat. 28 Aug. 1646.
   - *f*) Fullmakt för Erik Oxenstjerna såsom rikskansler d. 20 Okt. 1654.
   - *g*) Karl XI:s förordning om de ärenden som af rådet skulle handhafvas under hans frånvaro; dat. 21 Juni 1673.
   - *h*) Karl XI till kanslirådet; dat. 13 Okt. 1673. Obetydligt innehåll.
   - *i*) Henning Rudolf Horns fullmakter såsom generalfälttygmästare ($\frac{15}{26}$ Sept. 1715) och riksråd ($\frac{9}{5}$ 1719), samt resolution på grefvevärdighet för honom ($\frac{31}{12}$ 1719).

2) En bundt *Skrifter stälda till svenska regenter under storhetstiden*, innehåller diverse afskrifter af och koncept till bref af föga värde.

3) En bundt *Traktater med främmande makter under storhetstiden*. Åtskilliga afskrifter.

4) *Instruktion för Matthias Palbitsky*, innehåller 2 defekta koncept till memorial för M. P.; dat. 22 Dec. 1663 och 17 Nov. 1664.

5) En bundt *Rättfärdiggörelseskrifter och liqvidationer af Rosenmark*, innehåller diverse handlingar från 1670-talet rörande R—k.

6) En bundt med påskrift: *Innehåller bl. a. koncept till riksdagsbeslutet år 1654*, innehåller bl. a. Axel Oxenstjernas egenhändiga koncept till 1654 års riksdagsbeslut.

7) *Bengt Oxenstjernas bref till Karl XII*, innehåller afskrift af memorialet d. 5 Nov. 1702.

8) En bundt *Handlingar angående Karl XII:s fälttåg i Polen och hans vistelse i Sachsen*. Innehåller:
   - *a*) Samtidig berättelse om polska och ryska krigen från 1702.
   - *b*) Samtidig berättelse om händelserna i Polen efter 14 Aug. 1706 och slagit vid Kalisj.

9) En liten bok innehållande:
   - *a*) En af J. Helander undertecknad, Moskwa d. 20 Juli 1713 daterad afräkning med alla i Ryssland fångna officerare öfver hvad de från slaget vid Pultava till dato åtnjutit.

b) Ett af J. Helander och O. Henning undertecknadt, Moskwa d. 20 Juli 1713 dateradt utdrag af kassaräkningarne för 1710—1713 öfver de till svenska fångarnes underhåll anskaffade medel.

10) En bundt *Handlingar angående tilldragelser under storhetstiden, folio*, innehåller bl. a.:

a) »Annotatio hvad det tyska kriget kostar för Sveriges Crono. Ihopsamblet till medium April 1634.» Afskrifter af rullor och räkenskaper.

b) »Diarium Francofurtense»; på svenska af en svensk diplomat för tiden 1—19 Jan. 1714, 2 Nov.—30 Dec. 1715, 1 Jan.—29 Febr. 1716. Politiska notiser.

c) Samtidig berättelse om slaget vid Storkyro 1714.

11) En bundt *Handlingar angående tilldragelser under storhetstiden, qvarto*, innehåller bl. a.:

La veritable relation de ce qui s'est passé avec le Roy de Suède à Bender... depuis le 27 de Janvier jusqu'au 17 Fevrier 1713, faite par un homme qui a été present et s'est même interessé à tout et qui est parti de Bender de 24 de Fevrier. ½ ark. Ej undertecknad.

12) En bundt »diverse handlingar angående händelser under storhetstiden.» Diverse afskrifter.

D. Handlingar rörande Sveriges historia åren 1718–1809.

1) En bundt *Handlingar rörande Frihetstidens historia*, innehåller afskrifter af följande partiskrifter:

a) Samtal mellan en adelsman från Småland och en biskop» .... 1719.

b) Svea rikes tillstånd .... föreställdt uti en discours emellan ... Rojalist och Patriot.

c) Aristides bref till Eudippe. 10 Sept. 1722.

d) Samtal mellan Pasquin och Marphor.

e) En politisk visa utan titel i nio 24-radiga strofer.

f) Vexelsång mellan »sanningen» och »sinceriteten».

g) Svar på en god väns bref på landet ... om Sveriges accession till den hannoverska traktaten.

h) Bref från landsbygden. Det första.

i) Arghetens afskum i den af trycket utkomna s. k. nödiga granskningen af en patriots tankar om grundlagens nödiga förbättring.

k) Then danske Argus pro 1738, tredje delen verterad på svenska.

l) En saga om björnens, tigerns och vargens förbund mot lejonet.

m) Saga om foglarna. Jan. 1738.

n) Castejas s. k. testamente i svensk öfversättning.

o) En afhandling om yttrande- och tryckfrihet.

p) »Then svenska Mercurius»; från 1738 års riksdag.

q) Samtal mellan Bonus och Cordatus. I början af 1739.

r) Bref till »ärlig och beskedlig svensk.» Jan. 1738.
s) Samtal mellan Philotas och Arbas. Utkom i början af 1738 års riksdag.
t) Philalethei skrifvelse till sin goda vän på landet. 1739.
u) »Reflexions» rörande rådet.
v) Lettre d'un gentilhomme à un officier dans la Province. 1739.
aa) Gallipilei bref till Severus. Nov. 1739.
ab) Samtal mellan Prudentius och Probus om tillståndet i deras fädernesland.
ac) Verser öfver de 7 herrar riksens råd. I början af 1739.
ad) Tranquilli bref till Curius. April 1739.
ae) Curii svar till sin vän Tranquillus. 1739.
af) Saga om fru Ramfrid 1738.
ag) Bref till »min kära Gustaf» från »en redlig och sitt fädernesland älskande svensk».
ah) Svar på en af Castejas advokaters skrift.
ai) Bref från N. N. angående planen att välja danska kronprinsen till tronföljare.
ak) Reflexions d'un Suedois sur la presente situation relativement à la convocation extraordinaire de la diète. Okt. 1740.
al) »Reflexions». Dec. 1740.
am) En berättelse om riksrådens licentierande vid 1739 års riksdag, med fingerade namn, t. ex. »Tessalien» för Sverige, »amphictionerna» för ständerna, »amphictionernas extract» för secreta utskottet, »Lerscrapa» (anagram) för Carl Sparre, »Clitus» för gr. Fersen. 144 foliosidor.
an) Den förlorade hattkrediten. Febr. 1740.
ao) Reflexioner . . . April 1740.
ap) Den missnöjde herden Alcidens dröm och samtal med herdinnan Cloris. Vers. 1740.
ar) Den svenska observator. Juni 1740.
as) Öfversättning af ett bref från N. N. till N. N. ang. den sekreta subsidietraktaten mellan England och Hessen Kassel Juli 1740.
at) Riksdagsglam mellan 4 patrioter, gamla herr Thore Bryntesson af Tofta, herr Togalius, herr Måhlspann och Jöns Påhlsson i Soflinge. Aug. 1740.
au) Hyperborei bref d. 2 Nov. 1742.
av) Reponse à la lettre de Philaléte à un ami à la campagne, traduite d'Allemand.
ba) En af en hatt skrifven historik öfver mösspartiet till 1765 års riksdag. Författad i brefform o. 1769.

2) En bundt med påskrift: »På den medföljande förteckningen öfver dessa handlingar, som hittills legat i kongl. utrikes expeditionens vård, anhålles om behörigt recepisse. Stockholm d. 21 Febr. 1792». Innehåller:

a) Contenu de la lettre du consul Buttini à la grande Chancelerie touchant le commerce en France; dat. 20 Juni 1738.
b) Koncept till kommitterades betänkande om nytt privilegium för ostindiska handeln; dat. 14 Maj 1746.
c) Afskrift af sekreta utskottets bref om statsverket med originalanteckning, att det d. 29 Dec. 1747 är föredraget i rådet; dat. d. 12 Dec. 1747.
d) Löjtnant P. Liljehorns memorial om en expedition till Guineakusten; dat. .. Okt. och 11 Dec. 1758. Derjemte ett bref från L. till presidenten (i kommersekollegium?)
e) Sekreta utskottets skrifvelse d. 17 Juni 1762 till K. M:t om banken; ett af gr. Hermansson fördt, men ej undertecknadt protokoll i rådet vid denna skrifvelses föredragning d. 28 Juni 1762 samt koncept till skrifvelser till statskontoret och konvojkommisariatet i denna sak.
f) Sekreta utskottets skrifvelse d. 10 Okt. 1766 om det väntade genuesiska lånets indragning och användande, uppläst i rådet d. 15 Dec.
g) Handlingar rörande lånetransaktionerna med Marchelli, 1767, Hope et C:o 1767 och Horneca, Hogguer et C:o 1769 och 1772.
h) Sekreta utskottets skrifvelse d. 11 Mars 1772 om 400,000 rdrs upptagande på det utländska lånet, uppläst i rådet d. 16 Mars och försedd med påskrift: »Verkställes af kanslipresidenten».
i) Bankofullmäktiges skrifvelse d. 21 Sept. 1772 om annullering af en del af statskontorets med bankens accept försedda, obligationer.

3) En bundt *Handlingar angående ryska kriget 1788*, innehåller diverse afskrifter bl. a.:
a) En ny visa om herr Götrik och hur han hårluggades med grannas mor. Tryckt i år.» Handskrift.
b) »Beskrifning på öfverstekammarjunkaren baron Armfelts julklapp år 1788».

4) En volym innehållande svenska sändebudets i Petersburg, baron Nolcken, apostiller i chiffer till K. M:t från Okt. 1786 till slutet af år 1787. Koncept.

5) En bundt *angående Danzigerfordran*, innehållande originalbref och afskrifter rörande Gyllenstjernska ättens fordran att af kronan utbekomma de medel, Karl XII utkräft af Danzig för dess skuld till Karl Knutssons arfvingar, 1770-talet.

6) En bundt *Handlingar rörande Erik Brahe*, innehåller 3 kopior.

7) Hofrättens protokoll öfver Rydmans anklagelse mot assessor Estenberg. 1775.

8) En bundt *Diverse dels tryckta, dels otryckta handlingar angående Gustaf III.* Afskrifter af intet värde.

9) *Riksdagshandlingar från 1800-talets början.* Diverse protokoll fullmakter m. m.

10) Ambassadsekreteraren i Paris (sedermera lagmannen) *Silfversparres* enskilda rapporter till Gustaf III vid början af franska revolutionen. Koncept till bref från 9 Juli 1789—6 Mars 1791.

11) En bundt, på hvilken gr. Adolf Göran Mörner skrifvit: »Diverse enskilda dels allmänna handlingar med afseende på mitt utrikes vistande och f. d. konung Gustaf Adolfs resa till Tyskland för att gifta sig.» Innehåller bl. a.:
   a) af Gustaf Adolf justeradt koncept till bref till ministern Peyron i Hamburg, innehållande befallning att i Hamburger Correspondenten låta införa en notis derom, att konungen rest till Pyrmont; dat. Hannover 31 Juli 1797.
   b) Koncept till rikskanslern (samm. dat. som föreg.) med befallning att aftrycka ofvannämda notis i svenska avisor.
   c) Protokoll vid sammanträdet mellan frih. Taube och baron Gensen för giftermålskontraktets underskrifvande; dat. Stralsund d. 10 Okt. 1779. Koncept.
   d) Grefve Mörners rapport om sin ambassad till Baden; för att afhämta prinsessan.
   e) Grefve Mörners anteckningar om sin resa i konungens svit.

12) *Enskilda riksdagspapper vid och i följd af 1800 års riksdag*, en bundt innehållande bl. a.:
   a) Handlingar angående grefve Mörners afskedande (1800) från och återkallande (1802) till sin kammarjunkareplats hos hertiginnan af Södermanland.
   b) Berättelse om ett samtal mellan konungen och grefve H. G. Mörner d. 14 Maj 1802. Tryckt i Sv. Hist. Tidskr., 1882, s. 77.

13) En bundt *Angående revolutionen 1809*, innehållande bl. a.:
   a) 33 ej undertecknade bref från en baron Wachtmeister i Stockholm till hofmarskalken C. G. Mörner. Nov. 1808—21 April 1809. Innehålla noggrann berättelse om hvad som tilldrog i hufvudstaden.
   b) Ett bref från G. Ulfsparre d. 17 Mars 1809.

E. Privata brefsamlingar.

1) *Herman Wrangels* brefsamling, utgörande en bundt, innehåller:
   a) Ämbetsbref från Gustaf II Adolf åren 1612, 1613, 1616—1621, 1623, 1624 — omkring 130 st.
   b) En mängd bref från kammarråden ang. hans lön åren 1617, 1619, 1620 och 1621.
   c) Officiela bref från Klas Horn, J. Mattsson Krus, Nils Stjernskjöld, Svante Banér, Axel Oxenstjerna, Jonas Bureus, Bror Andersson, Erik Göranson, Lindorm Ribbing, Erik Larsson, Bengt Kaffle, Åke Axelsson, Svea Hofrätt åren 1618—1623.
   d) 1 bref från drottning Kristina, dat. 19 Juni 1620 om en för hennes räkning på Öland huggen sten.
   e) 3 föga vigtiga bref från Karl Filip, dat. 20 Aug. 1619, 9 och 30 Jan. 1621.

2) *Kungliga bref till Axel Banér*, ett mindre konvolut, innehållande:
   a) 2 bref från Gustaf Adolf, dat. 20 Mars 1618 (tryckt hos Loenbom: »Upplysningar» III sid. 12) och 1 Sept. 1632.
   b) 1 bref från Maria Eleonora, dat. Wolgast d. 18 Mars 1633, med begäran om penningar.
3) *Handlingar angående Johan Skytte*, 1 bundt innehållande:
   a) Bref från Gustaf Adolf åren 1617, 1621, 1628, 1632, ett odateradt. *b*) 1 bref från Karl IX:s gemål Kristina 1621. *c*) 1 bref från Maria Eleonora 1634. *d*) Hertig Johans svar på Karl IX:s frågepunkter, dat. 18 April 1611. *e*) 2 bref från drottning Kristina 1637 och 1652. *f*) 1 pass af Kristian IV i Danmark 1618. *g*) 3 bref från Karl I i England 1632, 1635, 1636. *h*) 1 bref från Axel Oxenstjerna 1613. *i*) 1 bref från Johan och Jakob de la Gardie 1614. *k*) Dalallmogens förklaring, att den ej hade något emot Johan Skytte, dat. 17 Mars 1614. *l*) 3 bref från Renault de Brederode 1616, 1619, 1623. *m*) 1 bref från Matthias Soop 1622. *n*) 2 bref från Pfaltzgrefen Johan Kasimir 1638, 1639. *o*) Joh. Skyttes konceptbok för Sept. och Okt. 1628. *p*) Instruktion i koncept för Joh. Skytte d. y:s guvernör, Erik Fahlberg.
4) *Bengt Skyttes brefväxling*, 2 bundtar bref till honom åren 1648, 1649, 1655.
5) Rörande *Johan Gyllenstjerna* finnas 3 bundtar.
   I. »Kungliga bref och andra offentliga handlingar ang. Joh. Gyllenstjerna», innehållande:
   a) 1 pass af Karl X år 1654. *b*) 2 bref från Karl XI:s förmyndarregering 1666 och 1668. *c*) 25 bref från Karl XI 1673—1679, hvaraf 3 afskrifter. *d*) 12 bref från Kammarkollegium 1678—1679. *e*) 1 bref, undertecknadt af L. Flemming, Lagerfelt och Stiernhöök 1679. *f*—*h*) skrifvelser från Banken, Svea och Göta hofrätt 1678 och 1679. *i*) 12 bref från Hedvig Eleonora åren 1676—1680.
   II »Enskilda bref från diverse personer till Joh. Gyllenstjerna», innehållande:
   a) 26 bref från Hedvig Eleonora 1677—1680.
   b) 36 privatbref från Karl XI 1677—1680. en del i oupplöst chiffer.
   c) 1 bref från »Kristine Alexandre», dat. Rom 29 April 1680.
   d) 3 bref från hertig Adolf Johan 1668, 1671, 1674.
   e, f) Åtskilliga bref från Sten Bjelke och Anders Lindehjelm 1666. 1678—1680.
   g) 1 depesch i chiffer från Berlin 1679.
   h) Strödda bref af föga vigt.
   III »Johan Gyllenstjernas egenhändigt skrifna koncept», innehållande:
   a) Utkast rörande hans ambassad till Danmark. *b*) Bref till hans mor, Anna Skytte.

6) En bundt *Kungliga bref och andra offentliga handlingar ang. R. R. Georg Gyllenstjerna*, innehåller:
   a) Åtskilliga kungliga skrifvelser.
   b) 5 handbref från Karl XI, dat. 16 Dec. 1676, 5 Jan., 21 Mars, 12 Aug., 22 Aug. 1680.
   c) 2 bref från Adolf Johan 1669 och 1670.
   d) Bref från Ulrika Eleonora och några enskilda personer alla af föga vigt.
   e) Gyllenstjernas testamente, dat. d. 26 Okt. 1676.

7) 2 bundtar rörande *riksmarskalken grefve G. Gyllenstjerna:*
   I »Fullmagter för G. Gyllenstjerna».
   II »Bref till och anteckningar af G. Gyllenstjerna», innehållande obetydliga handbref, anteckningar om Lovisa Ulrikas biläger och om en utländsk resa 1743.

8) 1 volym fullmakter för grefve Nils Gyllenstjerna.

9) 1 bundt *fullmakter och kungliga bref rörande Mörnerska slägten.*

10) *Statssekreteraren Francs brefväxling* med lagman Silfversparre. 1 bundt innehållande:
   a) Bref från Franc till Silfversparre, skrifna i form af journal för tiden mellan 20 Febr.—30 Aug. 1793; vidlyftig skildring af författarens lif och göromål.
   b) Bref från hertig Karl till Silfversparre, dat. 31 Maj 1792, hvari hertigen uttalar sitt gillande af Silfversparres pro Memoria och förslag till svar på gr. Stackelbergs not.
   c) En samling bref från Franc till Silfversparre åren 1791—1795.

11) 1 bundt »Diverse enskilda eller ämbetsbref af märkliga personer till *kabinettssekreteraren Silfversparre*, sedermera lagman», innehållande bl. a.:
   a) 7 odaterade bref från Gustaf III om föredragning och andra göromål *b*) 8 bref från L. v. Engeström, Juni—Juli 1791, om polska förhållanden *c*) 23 bref från M. H. Bregard i Hamburg 1791.
   d—*f*) bref från v. Brinkman i Berlin, legationspresten Gambs i Paris och Martineau m. fl. 1791, 1792.

12) *Statssekreteraren Bergstedts bref till lagman Silfversparre.* 1 bundt bref från åren 1791—1793, 1797—1799, 1801.

13) »*Lagman Silfversparres bref till statssekreteraren Franc*». 1 bundt bref från åren 1797—1799.

F. Dagböcker, journaler och personalier.

1) *Abraham Brahes dagbok.* Inbunden. Finnes tryckt.

2) *Per Brahe d. y:s Tänkebok.* Inb. Af annat innehåll än den tryckta.

3) »*Diverse relationer och handlingar* rörande allmänna händelser under 1500- och 1600 talet». 1 bundt innehållande bl. a. »Itinerarium Danicum Johannis Skytte Junioris» i koncept (till omkring halfva berättelsen) och renskrifvet.

4) *Itinerarium* under en resa i Tyskland och Italien 1682.
5) En liten bok med anteckningar af *Barbro Margreta Banér*.
6) *Generalamiral Hans Wachtmeisters lefverne*. 1 bundt. Afskrift.
7) En bok, innehållande anteckningar af *Bengt Gabrielsson Oxenstjerna till Eka*, hans son Gabriel, sondotter Kristina, sonsonsson Gustaf Adolf och fältmarskalken Douglas, Afskrift.
8) »*Minnesbok* öfver hvad som i K. M:ts rådkammare förehafves och afgöres». Från 28 Okt. 1765—2 Maj 1769. 3 volymer, troligen skrifna af gr. G. Gyllenstjerna.
9) *Jonas Melercreutz* beskrifning öfver sin resa genom Lappland till norska kusten 1736. 1 volym. Afskrift.
10) *Axel Roos'* berättelse om kalabaliken i Bender. Inbunden.
11) *Gyllenkroks* berättelse om Karl XII:s ryska fälttåg och slaget vid Pultava. Inbunden. Warmholtz uppgift, (X sid. 76) att handskriften förvaras på Drottningholm, följaktligen oriktig.
12) Landshöfdingen gr. *Adolf Mörners* dagbok, börjande med hans födelse 1705, slutande 1765.
13) *Statssekreteraren Francs dagbok* under Gustaf III:s resa till Petersburg 1777. Inbunden. Ej af vigt för den politiska historien.
14) 1 bundt med påskrift: *1789 års riksdagsjournal*, innehåller journal med företal och bilagor.

G. Miscellanea.

1) 1 bundt *handlingar angående Ryssland*. Innehåller 1) förteckning på prikaserna i Ryssland; 2) Rysslands historia 1521—1650.
2) *Anteckningar i astrologi* af Abraham Brahe och Per Brahe d. y.
3) 1 bundt obetydliga »*handlingar ang. konungavalet i Polen efter Joh. Kasimir*».
4) 1 bundt *bref från utländska regenter under storhetstiden*. Original och afskrifter utan vigt för svenska historien.
5) Flera band och bundtar afskrifter och utdrag af handlingar rörande Sveriges förvaltning.
6) 1 bundt med påskrift: *Arbeten 1795, 1796, 1789*. Innehåller bl. a. gr. A. G. Mörners koncept till resebref från Italien och Österrike.
7) 1 bundt »*1801, 1802, 1803 års arbeten*» innehåller bl. a. »Exposé raisonné et historique des évenements principaux de la Diète de 1800» (ämnad att tryckas i Tyskland, men ofullbordad; 81 ark) och »Examen historique des divers plans de Finance, proposés pendant le cours de la Diète de 1800» (73 ark); bägge skrifna af gr. A. G. Mörner.

N:r 1. 1882.

ANNONSBILAGA

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT.

På *C. E. FRITZES k. hofbokhandels förlag* har utkommit hos alla bokhandlare:

JAPAN I VÅRA DAGAR

AF

GEORGES BOUSQUET.

ÖFVERSÄTTNING AF ANTON STUXBERG.

Första häftet. **Pris: 1 krona.**

ANMÄLAN.

Vår tid med dess allt mer stigande verldsforskning har visat sig ega allt större intresse för att lära känna aflägsna länder, som hittills varit för europé... nästan obekanta.

Bland dessa intager *Japan* i mer än ett hänseende det kanske intressantaste rummet. Förutom att dess natur och gamla folklif erbjuda de mest fängslande bilder, genomgår det nämligen just nu en föryngringsprocess, hvartill historien icke kan uppvisa något motstycke. På föga mer än två årtionden har det med rastlös ifver och beundransvärd energi med ens öfvergått till Europas under se... ler mognade och komplicerade kultur. Det är högeligen märkvärdigt att se, huru här en urgammal och i sin art fulländad asiatisk civilisation förmäler sig med den europeiska, af hvilken förening i samband med det japanska folkets naturliga begåfning nya uppslag på kulturens olika områden sannolikt blifva följden, som det tillhör framtiden att närmare utveckla. Emellertid kan det sägas, att Japan ännu befinner sig i det intressanta mellanstadiet — för att begagna en allmän bild — på skiljovägen.

Det är klart, att sådana förhållanden ej kunna skildras af en vanlig turist, som besöker ett land endast för några veckor eller månader och kanske förts dit endast för sitt nöje. Författaren till i fråga varande bok, mr Bousquet, är en lärd och rikt begåfvad fransman, som vistats flere år i Japan, dit inkallad af styrelsen, och der beklädt en hög embets- och lärareställning samt genom tät... resor i alla delar af landet och en trägen förbindelse så väl med dess högsta som lägsta samhällslager, för att ej tala om dess uppväxande ungdom, mer än de fleste andre haft tillfälle att grundligt sätta sig in i Japans olika förhållanden. **När härtill kommer en lika vårdad som lifligt fängslande, äkta fransysk och genom studiet af de bästa mönster uppodlad stil, torde det ej anses vara ett allt för vanskligt företag att äfven lemna den svenska allmänheten tillfälle att göra bekantskap med hans berömda bok, som fortfarande af de mest kompetente domare anses för att vara den bästa och grundligaste af de många böcker, den europeiska literaturen eger om Japans natur och folk, dess egendomliga seder och inrättningar.**

Läsaren finner således här icke någon resebeskrifning i vanlig bemärkelse. Jämte lifliga scenerier för dem, som framför allt tycka om lätt lektyr, finnas här talrika uppslag äfven för dem, som i ett arbete tycka om att väckas till eftertanke. Författaren visar sig i sjelfva verket hafva haft sinne för allt som det egendomliga landet kan erbjuda åt forskaren.

Öfversättningen är verkstäld af en ung vetenskapsman, som under den berömda Vega-expeditionen sjelf haft tillfälle att göra sig personligt bekant med landet, och för hvilken flere af bokens skildringar således äro välbekanta.

Då slutligen äfven de förenade rikena nu trädt i officiel förbindelse med det yttersta östern och för kort tid sedan japanska sändebudet varit här och uttalat sin bekantskap och belåtenhet med vårt land, har utgifvaren ansett tiden vara lämplig att förmedelst en lika gedigen som angenäm bok göra oss svenskar närmare bekante med deras.

Arbetet illustreras och utkommer under loppet af detta år i 8 häften om 5 ark till ett pris af 1 krona pr häfte.

C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

Stockholm 1882. Kongl. Boktryckeriet.

2.

Bibliografi 1881.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.** [1])

Tillägg till 1880.

118. **Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ.** Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til oplysning af den danske Historie, udgiven ved det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Förste Bind. I. Fra Aar 789 til aar 1349. 288 sid. 4:o. Kbhvn. Thiele. Pr. 5 kr.

119. **Mémoire sur les anciennes lois suédoises à propos du recueil intitulé:** »Corpus juris Sueco-Gotorum antiqui, Samling af Sveriges gamla lagar», publ. par m. Schlyter. Par *Dareste.* I *Journal des savants 1880*, Livr. Sept —Oct.

1881.

120. **Sveriges Historia** från äldsta tid till våra dagar, författad af *Oscar Montelius, Hans Hildebrand, Oscar Alin, Martin Weibull, Magnus Höjer, Rudolf Tengberg, Simon Boëthius* och *Teofron Säve.* Fjerde delens fjerde, sjette, nionde och tionde häfte, sid. 193—256, 321—400 och 529—640 (med tills. 241 träsnitt) samt sjette delens första —sjette (slut-)häfte, 470 sid. (med tills. 287 träsnitt). Sthlm, Linnström. Pr. 1 krona häftet. Jmfr. N:o 1.
Se nedan »Recensioner» 216.

121. **Historiskt Bibliotek,** utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 1880. Sjunde delen, tredje häftet (slut-häfte), sid. 507—587, jemte innehållsförteckning till hela verket. Sthlm. Norstedt. Pr. 1,50. Jmfr. N:o 2.
Innehåll:
Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarstyrelse. II. Af *F. J. Bæhrendtz.*
Ur brefvexlingen mellan konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj. Meddeladt af *H. Hjärne.*
Strödda meddelanden.
Se nedan »Recensioner» 217.

122. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Första årgången, 1881. 416 + CXIV sid. (jemte Förteckning på Föreningens ledamöter, Bibliografi för 1880, Genmäle af O. S. Rydberg, och Revisionsberättelse). Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. för häftet. Sthlm, Sv. Hist. För
Innehåll:
Carl den tolftes första regeringsår. Af *F. F. Carlson.*

---

[1]) Bidrag till denna bibliografi hafva benäget insändts från Finland af docenten *G. Schybergson* och från Danmark af doktor *K. Erslev.*
Tillägg till bibliografierna mottagas med tacksamhet af redaktionen.

En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan. Af *H. Hjärne.*
De äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid. Af *E. W. Montan.*
Otto Arnold Paykull. Af *Otto Sjögren.*
Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 och förslag till ett skandinaviskt förbund. Af *C. T. Odhner.*
Folkväpningen i Sverige 1788. Af *Elof Tegnér.*
Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i Norden. Af *Carl Sprinchorn.*
Om Jöran Persson och Konungens Nämnd. Af *Carl Silfverstolpe.*
Strödda Meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och Granskningar.
Se nedan »Recensioner» 218.

123. Historisk Tidsskrift udgivet af *Den Norske Historiske Forening.* Anden Række. Tredie Binds förste—andet Hefte. 280 sid Krsta.
Med dessa häften följde: »Samlede Skrifter af Peder Claussön Friis», udg. af G. Storm. 4:de Hefte, och »Bidrag til Norges Historie i 1814». Afhandlinger och Aktstykker af Y. Nielsen.

124. Historisk Tidsskrift, Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening,* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Andet Binds tredje Hefte, sid. 489—796, jemte Titel och Innehållsförteckning, samt Tredje Binds förste Hefte, 328 sid. Kbhvn.
Inneh. bl. a.
Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie. Af *W. Mollerup.*
Breve skrevne fra Kjöbenhavn 1659—1660 af den keiserlige Gesandt Baron de Goes. Ved *E. Gigas.*
Studier til den store nordiske Krigs Historie. Af *E. Holm.*

125. Danske Magazin, Fjerde Række. Udgivet af det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Femte Binds förste Hefte. 96 sid. 4:o. Kbhvn, Gyldendal.
Inneh. bl. a.
Tegnelser over alle Lande 1549.
Beretning til Kong Christian den fjerde fra Christian Friis og Breide Ranzau om forskjellige Krigsforhold 1612. (Anfallet på Öland.)

126. Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv, indeholdende Bidrag til Dansk Historie af utrykte Kilder. Sjette Binds sjette Hefte. Sid. LXIII—LXXIV, + 255—306, + 23—42. (Se N:o 5.) Kbhvn. 4:o.
Inneh. bl. a.: N:o 152 samt »K. Christian V:s egenhændige Dagregister for 1692».

127. Historiallinen Arkisto, toimittanut Suomen historiallinen Seura. (Historiskt Arkiv, utgifvet af Finska Historiska Föreningen.) VII. Hfors. 214 sid. Pr. 2 f. m. 50 p.
Innehåller bl. a.
Gabriel Rein af *K. E. F. Ignatius;*
Kemi och Ijo laxfiskens äldre historia af *Y. Koskinen;*
Ett bref af Barthold Lacman till Karl X Gustaf;
Major Gustaf v. Hauswolffs dagbok öfver Sveaborgs belägring.

128. Bidrag till Finlands Historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska Statsarkivet genom *Reinhold Hausen.* Första delen, första häftet. 7 litogr. blad + 224 sid. Hfors. Pr. 2 kr.
Inneh. facsimile af kalendariet i Missale Aboense, samt domböcker för sydöstra Tavastland 1443—1502 och för sydvestra Tavastland 1506—1510.
Se nedan »Recensioner» 247.

129. Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgifvet af Riks-Archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Andra delen, andra häftet, sid. 241—456. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Omfattar åren 1410 och 1411.

130. **Hanserecesse von 1431—1476.** Bearbeitet von *Goswin frhr von der Ropp.* Dritter Band. XII + 608 sid. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot. Pr. 20 kr.
Omfattar åren 1443—1451.
Se nedan »Recensioner» 220.

131. **Hanserecesse von 1477—1530.** Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* Erster Band. XV + 598 sid. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot. Pr. 20 kr.
Omfattar åren 1477—1485.
Se nedan »Recensioner» 221.

132. **Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch.** Begründet von *F. G. v. Bunge,* im Auftrage der baltischen Ritterschaft und Städte fortgesetzt von *Herman Hildebrand.* Band 7. XXXII + 608 sid. 4:o. Riga—Moskau. Deubner. Pr. 20 kr.
Omfattar 1423 Maj—1429 Maj.

133. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Första delen. III. (Se Nr 7½.) Sid. 225—400. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.
Se nedan »Recensioner» 222.

134. **Ärkebiskop Tord Pederssons slägt.** Af *Ehd.* Utg. sid. 198—200 af *Historisk Tidskrift 1881.*

135. **Om kanslersämbetet i Sverige under den senare medeltiden.** Af *Ehd.* Utg. sid. 196—198 af *Historisk Tidskrift 1881.*

136. **En tidsbild från början af 1500-talet.** Af *H. Hildebrand.* Utg. sid. 288—296 i *Sv. Fornminnesföreningens Tidskrift,* IV, häft. 3.
Inneh. 8 bref från fru Metta Ivarsdotter till Svante Nilsson.

137. **Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation.** Von Dr. *Julius Weidling.* VIII + 326 sid. Gotha, Schloessmann. Pr. 6 kr.

138. **Om Jöran Persson och Konungens Nämnd.** Bidrag till Sveriges inre historia under Erik XIV:s tid. Af *Carl Silfverstolpe.* Utg. sid. 303—396 af *Historisk Tidskrift 1881.*

139. **Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie.** Af *W. Mollerup.* Utg. sid. 568—634 af *dansk Historisk Tidsskrift,* Femte Række, II, 3.

140. **Register öfver Rådslag i Konung Johan III:s tid** upprättadt af *V. Ekström,* revideradt och tillökadt af *E. W. Bergman.* Utg. sid. 89—130 af *Meddelanden från Svenska Riks-Archivet. V.*

141. **Ur brefvexlingen mellan konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj.** Meddeladt af *H. Hjärne.* Utg. sid. 531—554 + 8 sid. rysk text i *Historiskt Bibliotek 1880.*

142. **En blick på Österbottens tillstånd år 1571 samt gränsfejden 1578—1585.** Af *A. G. Fontell.* Utg. sid. 1—70 af »Walan», Album utg. af Svenska Österbottningar.

143. **En svensk furstes bröllop i Heidelberg 1579.** Af *X.* Utg. sid. 200—203 af *Historisk Tidskrift 1881.*

144. **Gustave-Adolphe et Richelieu.** Par *Laugel.* Utg. sid. 543—569 i Revue des Deux-Mondes. (1er Juin 1881.)

144½. **Une page de l'histoire d'un petit pays et d'un grand roi** par *L. Moris.* Bruxelles. Lebègue. 56 sid. Pr. 1 kr.
Handlar om Gustaf II Adolf.

145. **Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, belysta genom aktstycken ur svenska riksarkivet.** Af *M. G. Schybergson.* C + 530 sid. Hfors. Pr. 6 kr.
Aftryck ur Finska Vetenskapssocietetens Bidrag h. 36.
Se nedan »Recensioner» 224.

146. **Om Gustaf II Adolfs politik.** Historisk afhandling af *J. Mankell.* Med karta. 4 opag. + 234 sid. Sthlm, Förf. Pr. 3 kr.

147. **Pragmatische Geschichte des Dreissigjährigen Krieges.** Beleuchtung der grossartigen Geschichtsfälschung, Verläugnung der Nationalehre und Verherrlichung des Vaterlandsverraths, welche be-

züglich dieses Krieges noch heute in der Schule und Literatur gefunden wird. Mit besonderer Berücksichtigung der kirchlich-politischen Zustände der Gegenwart. Von *Carl Lempens*, Verfasser von zwanzig in Buchhandel erschienenen Schriften. Baden, Frick-Vogel. 198 sid. jemte innehållsförteckning. Pr. 4 kr.

147½. **Chronik des Minoriten-Guardians des St. Jacobs Klosters in Olmütz, P. Paulinus Zaczkovic über die Schwedenherrschaft in Olmütz von 1642 bis 1650.** Herausgegeben von Dr *B. Dudik*. 174 sid. Wien, Gerold's Sohn.
Införd i »Archiv für Österreichische Geschichte».

148. **Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjöbenhavn (1629—1660.)** Af *J. A. Fridericia*. II. Fra freden i Prag til freden i Brömsebro (1635—1645). Kbhvn. 524 sid. Pr. 6,50.
Se nedan »Recensioner» 225.

149. **Cristina di Svezia in Bologna.** Memorie raccolte da relazioni officiali dal dott. cav. *Carlo Malagola*. Pisa.

150. **C. Bullo. Il viaggio di M. Piero Querini e le relazioni della republica Veneta colla Svezia.** Venezia. 103 sid. 4:o.
Se nedan »Recensioner» 223.

151. **Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie.** Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie. Af *S. Birket Smith*. Anden Del. 316 + LXXXIX sid. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 5,50.
Första delen utkom 1879.

152. **Brevskaber, nærmest vedrörende Svenskekrigen 1657—1660.** (Slutet. Se Nr 45 och Nr 126.) Utg. sid. 255—257 af *Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv*, VI, 6.

152½. **Om Skansen ved Hals i Svenske-krigen 1657—1659.** Af *H. F. Rørdam*. Utg. sid. 364—370 af *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. VIII.*

153. **Breve skrevne fra Kjöbenhavn 1659—1660 af den keiserlige Gesandt Baron de Goes.** Ved *E. Gigas*. Utg. sid. 161—266 af *dansk Historisk Tidskrift*, Femte Række, III, 1.

154. **Till Per Brahe den yngres minne.** Af *J. I. Nyqvist*. Utg. sid. 1—40 af *Redogörelse för Jönköpings Högre Allmänna Läroverk och Grenna Pedagogi under Läseåret 1880—1881*. Jönkpg. 4:o.
Inneh. bl. a. redogörelse för den Braheska skolan på Visingsö.

155. **Rikskansleren grefve Magnus Gabriel de la Gardies Fullmagter och Donationer** sammanstälda af *E. W. B.* 19 sid. Sthlm. Klemmings Antiqv.
Upplagan, 100 ex.

156. **En trolldomsprocess vid det finska universitetet 1661.** Af *Robert Tigerstedt*. Utg. sid. 215—228 i *Finsk Tidskrift 1881*, Tionde bandet.

157. **En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan.** Af *H. Hjärne*. Utg. sid. 53—84 af *Historisk Tidskrift 1881*.

158. **Carl den tolftes första regeringsår.** Af *F. F. Carlson*. Utg. sid. 9—52 af *Historisk Tidskrift 1881*.

159. **Sveriges Historia under konungarne af Pfalziska Huset.** Af *Fredrik Ferd. Carlson*. Sjette delen. Carl XII (1). IV + 465 sid. + innehållsförteckning. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.

160. **Eine ungarische Gesandschaft in Schweden 1705 von Bela Majlath.** I »*Literarische Berichte aus Ungarn*» herausgegeben von P. Hunfalvy, IV, 3.
Angår en beskickning till Karl XII från den evangeliska kyrkan i Ungern.

161. **Otto Arnold Paykull.** Af *Otto Sjögren*. Utg. sid. 129—160 af *Historisk Tidskrift 1881*.

162. **Studier til den store nordiske Krigs Historie.** Af *E. Holm.* Utg. sid. 1—160 af *dansk Historisk Tidsskrift,* Femte Række, III, 1.

163. **Haqvin Spegel.** Ett biografiskt utkast af *A. Neander.* 32 sid. + 1 fotogr. Ups.
Upplagan 25 ex.

164. **Johan Conrad Dippels vistelse i Sverige samt dippelianismen i Stockholm 1727-1741.** Af *Karl Henning.* 164 sid. Ups., Roos.
Akademisk afhandling.

165. **Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan åren 1789—43.** Efter handlingar i K. Danska Geheimearchivet och Svenska Riksarkivet. Af *Olof Nilsson.* III. (Forts.) Sid. 25-42. Malmö. 4:o.
Häft. I—III utkommo 1874—1876.

166. **Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i norden.** Af *Carl Sprinchorn.* Utg. sid. 247—273 af *Historisk Tidskrift 1881.*

167. **Prinz August Wilhelm von Preussen und Louise Ulrike von Schweden.** Mittheilungen aus den Briefen Louise Ulrikens an August Wilhelm 1740-1758. Von *Reinhold Koser.* Upptaga 52 sidor i *Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde.* XVIII Jahrg. Jan.—Febr. Heft.

168. **Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein, ambassadeur de Suède en France, et de son successeur comme chargé d'affaires le baron Brinkman.** Documents inédits sur la Revolution (1783-1799), recueilles aux archives royales de Suède et publiés avec une introduction par *L. Léouzon Le Duc.* Paris.
Se nedan »Recensioner» 233.

169. **Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 och förslag till ett skandinaviskt förbund.** Af *C. T. Odhner.* Utg. sid. 161—194 af *Historisk Tidskrift 1881.*
Bihang till samma uppsats utg. sid. 296-302 ibid.

170. **Folkväpningen i Sverige 1788.** Anteckningar ur Gustaf III:s och G. M. Armfelts efterlemnade papper. Af *E. Tegnér.* Utg. sid. 213—246 af *Historisk Tidskrift 1881.*

171. **Göran Magnus Sprengtporten.** Af *K. K. Tigerstedt.* XI. Utg. sid. 257—288 i *Finsk Tidskrift 1881,* elfte bandet. (Se Nr 58.)

172. **Tvenne förslag till Finlands styrelse, af Göran Magnus Sprengtporten.** Utgifne af *K. K. Tigerstedt.* (Öfvertryck ur Åbo Lycei Program 1880-1881.) IX + 10 sid. Pr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 234.

173. **Major Gustaf v. Hauswolffs dagbok öfver Sveaborgs belägring.** Enligt originala handskriften meddelad af *E. G. Palmén.* I *Historiallinen Arkisto VII.*

174. **Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarstyrelse.** II. Af *F. J. Bæhrendtz.* Utg. sid. 507—530 af *Historiskt Bibliotek 1880.* Jmfr Nr 61.

175. **Interiörer från Carl XIV Johans tid.** Aftryck ur Nya Dagligt Allehanda. Sthlm. 20 sid. 12:o.
Af *C. A. B.* Endast 30 ex. tryckta.

176 a. **Minnen ur Sveriges nyare Historia** samlade och utgifna af *B. von Schinkel,* öfverste, f. d. Adjutant hos konung Carl XIV Johan. Tolfte delen. Carl Johan och hans tid (1828—1844). Författad af *Oscar Alin,* Docent i Statskunskap vid Upsala universitet. Förra afdelningen. (1828—1835.) VI + 292 + CIII sid. + rättelser. Ups., Roos. Pr. 5,50.

176 b. *Samma verk.* Bihang, utgifvet af *S. J. Boëthius,* Docent i Historia vid Upsala universitet. I. (Tryckt 1880.) Företal, IV + 394 sid. Ups., Roos. Pr. 4,50; II. IV + 396 sid. Pr. 4,50.
Inneh. aktstycken till hufvudverket.

177. **Berättelser ur Svenska Historien** af *C. Georg Starbäck.* Fortsättning af *P. O. Bäckström.* Tjugondetredje delen (i tre häften).

Oscar I. Carl XV. (Se Nr 62.) XVIII + 769 sid. jemte rättelser. Sthlm, Beijer. Pr. 1 kr. häftet.

178. **Skildringar ur Finlands nyare historia.** Af *Robert Castrén.* Första samlingen, häft. 1—3. Sid. 1—240. Hfors, Edlund. Pr. tills. 3,40.
Inneh. »Finska Deputationen 1808—1809», »Landtdagen i Borgå», och »Robert Henrik Rehbinder» (början).

179. **Svenskt Biografiskt Lexikon.** Ny följd. Åttonde bandet. Tredje häftet. Sid. 369—552 + VII. (Se Nr 65.) Sthlm, Beijer. Pr. 2 kr.
Inneh. Reenstierna—Rising. (Jemte Tillägg.)
Se nedan »Recensioner» 236.

180. **Biografinen Nimikirja.** Elämäkertoja Suomen entisiltä ja nykyajoilta toimittanut *Suomen historiallinen Seura.* (Finskt biografiskt Lexikon, utgifvet på föranstaltande af Finska Historiska Föreningen). (Se Nr 66.) Häft. 5. (Gadolin—Indrenius.) Hfors, Edlund. Pr. 4 f. m.

181. **Karaktersbilder från Sveriges senaste historia.** I. Georg Adlersparre; 2. Karl August Grevesmöhlen. Af *Otto Sjögren.* Utg. sid. 133—161 och 263—298 i *Ny Svensk Tidskrift 1881.*

182. **Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter utgifna af stiftelsen Lars Hiertas Minne.** 2. *Georg Adlersparre.* En historisk karaktärsbild af D:r *Otto Sjögren.* 143 sid. + portr. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1,75.

183. **Lars Johan Hierta.** Biografisk studie af *Harald Wieselgren.* Tredje (sista) häftet. Sid. 225—348. (Se Nr 70.) Sthlm, Linnström. Pr. 1 kr.

184. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.** Sjunde Delen. 1660. Förra riksdagen. 242 sid. jemte Förord och Innehållsförteckning. Sthlm, Hæggström. Pr. 3 kr.
Utg. af *B. Taube.*

185. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Sjette Delen, Första Häftet. 1731 års riksdags protokoll. 561 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 6,50.
Utg. af *E. V. Montan.*
Se nedan »Recensioner» 241.

186. **Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.** Skildringar hemtade i arkiven på Säfstaholm, Eriksberg, Sjöholm och Brokind med flera enskilda och offentliga samlingar af *Arvid Ahnfelt.* III och IV. (Se Nr 75.) 300, 263 sid. jemte Innehållsförteckningar. Sthlm, Lamm. Pr. 4,25 och 4 kr.

187. **Ättartaflor** öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln. utgifna af *Oskar Wasastjerna.* Andra delen, Femte häftet (sluthäfte). Sid. 513—818. Borgå. (Se Nr 76.)
Omfattar ätterna von Sticht—Örnhjelm. Se nedan »Recensioner» 242.

188. **Kyrko-ordningar och Förslag dertill före 1686.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riks-Archivet genom *O. v. Feilitzen.* II, 1. VIII + 490 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Utgöra Andra Serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia».

189. **Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan för Vesterås stift.** Af *E. Hildebrand.* Utg. sid. 274—283 af *Historisk Tidskrift 1881.*

190. **Vesterås Stifts Herdaminne.** Ny Följd. 1800—1880. Af *P. A. Ljungberg.* II. Dalarne. (Se Nr 77.) 213 sid. Sthlm, Allehanda. Pr. 3 kr.

191. **Göteborgs Stifts Herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* 3 häftet. (Se Nr 78.) Sid. 391—598. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

192. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet,** utgifna af *R. M. Bowallius.* V. (Se Nr 79.) Sthlm, Norstedt. 130 sid. + Titel och Innehållsförteckning till första bandet. Pr. 1 kr.

Inneh. bl. a. »Register öfver Rådslag i konung Johan III:s tid», upprättadt af *V. Ekström,* revideradt af *E. W. Bergman.*

193. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 3. 14 + 171 sid. (Se Nr 82.) Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 3 kr.

Inneh. utom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1880, »Kongl. Bibliotekets samlingar. Sverige till Fremmande Magter 1: 1483—1658», utgörande bibliografi öfver skrifter rörande Sveriges förhållande till andra makter.

194. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von Dr. *F. Abraham,* Dr. *J. Hermann* und Dr. *Edm. Meyer.* II Jahrgang 1879. (Se Nr 84.) (Tr. 1881.) X + 838 sid. Berlin, Mittler & Sohn. Pr. 16 kr.

Öfversigten af den svenska historiska litteraturen, upptagande sid. II, 318—320 och III, 214—223, är förf. af doc. *C. Annerstedt.*

195. Sveriges Statsförfattningsrätt. Af *Christian Naumann.* Tredje bandet, första häftet. (Se Nr 85.) 160 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,25.

196. De äldsta Statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid. Af *E. V. Montan.* Utg, sid. 85—116 af *Historisk Tidskrift 1881.*

197. Det svenska statsrådets organisation 1809—1840. Akad. afh. af *Oskar Gustaf Blom.* 84 sid. Ups., Akad. bokh. Pr. 1,25.

198. Konungens svenska och norska statsråd 1809—1814—1881. Biografiska data. Af *Wilh. Swalin.* 194 + 64 sid. Sthlm, Hæggström. Pr. 3 kr.

199. Öfversigt öfver Artilleriets uppkomst och utveckling i Europa. Af *Fred. Ad. Spaak.* Kapten vid Kongl. Svea Artilleriregemente. Första Delen. (Intill 1712.) Med 2 pl. 249 sid. jemte förord, innehållsförteckning och rättelser. Sthlm, Fritze. Pr. 3 kr.

Behandlar hufvudsakligen arkliväsendet i Sverige från äldsta tider.

200. Allmän Krigshistoria. Af *N. S. Galitzin.* 2:a afdelningen. Medeltiden. I. Från 476 till krutets uppfinning 1350. Från Streccius' tyska öfversättning till svenska öfverflyttad af *Ewert Wolffelt.* V + 367 sid. + 3 kartor. Sthlm, Milit. litt. fören. Pr. 4,50.

201. Svenska Folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute eller Ett tusen år af Svenska bildningens och sedernas historia af *August Strindberg.* Med illustrationer af C. Larsson m. fl. Första—femte häftet, sid. 1—224. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

Se nedan »Recensioner» 245.

202. De Nordiska Byggningsbalkarne. Deras rättsordning i organisk utveckling. Af *Axel Liljestrand.* Första häftet. Hfors. (För Sverige: Norstedt.) III + 96 sid. Pr. 1,25.

203. De vestliga finska folken i forntiden. Af *G. Frosterus.* Utg. sid. 425—443 i tionde bandet och sid. 3—19 i elfte bandet af *Finsk Tidskrift 1881.*

204. Tutkimus maanomistus-seikosta suomenmaassa keski-aikana. (Undersökning om jordeganderättsförhållandena i Finland under medeltiden.) Inbjudningsskrift af *Y. S. Koskinen* till professor J. R. Danielssons installation. Hfors. 52 sid. stor octav.

Se nedan »Recensioner» 246.

205. Kuustö Slott. Historisk—arkeologisk beskrifning af *Reinhold Hausen.* Förra Häftet. 45 + XII sid. 4:o. Hfors. Pr. 1,90.

206. Uplands Herregårdar med beskrifvande text af *Carl Arvid Klingspor* och *Bernhard Schlegel.* Teckningar och litografi af *A. Nay.* Häft. 18—20 (slut). (Se Nr 90.) Sthlm, Centraltryckeriet, aflång folio. Pr. 5 kr. häftet.

207. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af *H. Aminson.* II. 116 sid. + 2 pl. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2 kr.

208. Warnhems kloster och kyrka. Af *Hilder Werner.* II. 64 sid. + 4 pl. 4:o. Lidkpg. Pr. 3 kr.

Första häftet utkom 1878.

209. Om Norrskog. Äldre och nyare anteckningar utgifna af *Joh. Johansson.* II. Första häftet. Sthlm. Utg. 112 sid. Pr. 1,25.
Första delen utkom 1875.

210. »Die Schwedensäule» och Gustafsburg. Två svenska minnesmärken vid Rhen. Af *Victor Granlund.* Utg. sid. 559—571 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

211. Anteckningar vid studiet af andra delen af Geijer, Svenska folkets historia. Af *O. A.* Utg. sid. 555—558 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

212. Historisk Lektyr. Månadsskrift utgifven *Ernst Wallis.* Häft. 8—12 (slut.) (Se Nr 91.) Sid. 225—382 jemte Innehållsförteckning. Sthlm, Hæggström. Pr. 50 öre häftet.

213. Englands Historia i adertonde århundradet af *William Edward Hartpole Lecky.* Svensk öfversättning af *O. W. Ålund.* Andra delen, häftet 1—5. Sid. 1—448. (Se Nr 93.) Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

214. Rysslands historia från äldsta tider till år 1877. Af *Alfred Rambaud.* Öfversättning från franskan af *C. Silfverstolpe.* Häft. 4—8, sid. 289—322 + I—XXXI, samt II, sid. 1—384. (Se Nr 94.) Sthlm. Fritze. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 248.

215. Om kejsarinnan Katarina I:s härkomst. Af *J. Grot.* Öfvers. fr. ryskan af *Th. Westrin.* Utg. sid. 571—587 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

Recensioner.

216. Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar, författad af *Oscar Montelius* m. fl. (Se Nr 1 och 120.) Del. 1—3. Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. I—VIII, XXXVIII—XLVI, af *Nils Höjer, r.* och *Fr. W.*

217. Historiskt Bibliotek, utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 1880. Sjunde delen, tredje häftet (slut-häfte). (Se Nr 121.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1881,* Elfte bandet, sid. 155—159 af *M. G. Schybergson* och i Sybels *Historische Zeitschrift,* Band 45, sid. 376—379 af *Danielson.*

218. Historisk Tidskrift, utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* 1881. (Se Nr 122.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1881,* Elfte bandet, sid. 155—159 af *M. G. Schybergson.*

219. Sverges Traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar, utgifne af *O. S. Rydberg.* Andra delen, I. (Se Nr 6.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. XLVI—LIII af *Claes Annerstedt,* och i Sybels *Historische Zeitschrift,* Band 45, sid. 559—562.
Förstnämnda recension framkallade ett genmäle af utg., hvilket åtföljde tredje häftet af nämnda tidskrift.

220. Hanserecesse von 1431—1476. Bearbeitet von *Goswin frhr von der Ropp.* Dritter Band. (Se Nr 130.) Recens. i *Literarisches Centralblatt 1881,* sid. 987—988 af *K. L.*

221. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* Erster Band. (Se Nr 131.) Recens. i *Literarisches Centralblatt 1881,* sid. 1788—1789.

222. Sveriges Medeltid. Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Första delen. 1, 2. (Se Nr 7½ och 133.) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1881,* sid. 569—578 af *†.*

223. C. Bullo. Il viaggio di M. Piero Querini e le relazioni della republica Veneta colla Svezia. (Se Nr 150.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. CIX—CXI af *Ehd.*

224. Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, belysta genom aktstycken ur svenska riksarkivet. Af *M. G.*

Schybergson. (Se Nr 145.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1881,* Elfte bandet, sid. 476—480, af *G. Frosterus.*

225. Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjöbenhavn (1629- 1660.) Af *J. A. Fridericia.* II. (Se N. 148.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. XCVII—CIV, af *C. Annerstedt.*

226. Svenska riksrådets protokoll, med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarchivet genom *N. A. Kullberg.* I—II. (Se Nr 37.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. VIII—XIII af *C. T. O.,* i *Letterstedtska Tidskriften 1881,* sid. 427—438 af *Claes Annerstedt,* i *Mittheilungen des Instituts für österreich. Geschichtsforschung,* 1881, Heft. 2, sid. 348—349 af *D. Schäfer,* i *Deutsche Literaturzeitung* 1881, Nr 1, sid. 17—18 af *C. Schirren,* i Sybels *Historische Zeitschrift,* Band. 45 sid. 370—371 af *Danielson* och i *Göttingische Gelehrte Anzeigen 1881,* Stück 1, 2, sid. 1—7 af *Schirren.*

227. Rigskansler Grev Griffenfeld. Et Bidrag til Nordens Historie i det 17:de Hundredaar. Af *Otto Vaupell.* I. (Se Nr 46.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. LXXIX—LXXXI af *Hd.*

228. Die Feldzüge Karl's XII. Ein quellenmässiger Beitrag zur Kriegsgeschichte und Kabinetspolitik Europa's im XVIII Jahrhundert, von *Christian von Sarauw.* (Se Nr 51.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. CV—CIX af *v. d. L.,* i *Kongl. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1881,* sid. 346—352 af *L. T—n* och i *Literar. Centralblatt 1881,* Nr 8, sid. 247—248.

229. Sveriges politiska historia från Carl XII:s död till statshvälfningen 1772. Af *C. G. Malmström.* V, VI; samt

230. Berättelser ur Svenska Historien. Af *And. Fryxell.* 46:e delen. Recens. i Sybels *Historische Zeitschrift,* Band 45 sid. 373—375 af *Danielson.*

231. Politiska skrifter af *Anders Chydenius.* Med en historisk inledning å nyo utgifna af *E. G. Palmén.* (Se Nr 63.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1881,* Tionde bandet, sid. 58—62 af *R. Castrén.*

232. Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792. Öfvers. från ryskan af *Carl Silfverstolpe.* (Se Nr 59.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. XIII—XVII, af *C. T. O.*

233. Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein, ambassadeur de Suède en France, et de son successeur comme chargé d'affaires le baron Brinkman. Documents.... publiés... par *L. Léouzon Le Duc.* (Se Nr 168.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. LXXXII—XCIII af *A. Hedin.*

234. Tvenne förslag till Finlands styrelse af Göran Magnus Sprengtporten. Utgifne af *K. K. Tigerstedt.* (Se Nr 172). Recens. i *Finsk Tidskrift 1881.* Tionde bandet, sid. 473 - 474 af *M. G. Schybergson.*

235. De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af kejsar Alexander I:s regeringstid. Af *K. K. Zlobin.* (Se Nr 60.) Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1881,* sid. 60—64 af *Otto Sjögren.*

236. Svenskt Biografiskt Lexikon. Ny följd. Åttonde bandet. (Se Nr 65 och 179.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. LXV—LXVI, af *—rst —.*

237. Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof af friherre *Gustaf Johan Ehrensvärd.* I—II. Utg. af *E. V. Montan.* Sthlm 1877 —78, samt

238. Historiska Anteckningar och Bref från åren 1771—1805 af *Johan Ehrensvärd.* Utg. af *E. V. Montan.* Sthlm 1877. Recens. i »*Mittheilungen des Instituts fur österreich. Geschichtsforschung*» 1881, Heft. 2, sid. 349—350, af *D. Schäfer* och i Sybels *Historische Zeitschrift,* Band. 45. sid. 375—376 af *Danielson.*

289. **Skildringar ur det offentliga lifvet.** Af *Ol. Im. Fåhreus.* (Se Nr 71), samt
240. **Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad** (1790—1878). Af *Carl Fredrik Palmstierna.* (Se Nr 72.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. LIV—LXIII af *R. M. B.*
241. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Femte Delen. Utg. af *E. V. Montan.* (Jmfr. Nr 185.) Recens. i Sybels *Historische Zeitschrift,* Band. 45, sid. 372—373 af *Danielson.*
242. **Ättartaflor** öfver den på Finlands riddarhus introducerade adeln, utgifna af *Oskar Wasastjerna.* (Se Nr 187.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1881,* Elfte bandet, sid. 146—154 af *A. G. Fontell.*
248. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet,** utgifna af *R. M. Bowallius.* IV. (Se Nr 79) samt
244. **Kongl. Bibliotekets Handlingar.** 2. (Se Nr 82.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. LXIII—LXV af *Ehd.*
245. **Svenska Folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute** eller Ett tusen år af Svenska bildningens och sedernas historia af *August Strindberg.* Häft. 1—5. (Se Nr 201.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. XCIII—XCIV af *E. Hildebrand,* i *Ny Svensk Tidskrift 1881,* sid. 322—332 af *S. J. Boëthius* och i *Letterstedtska Tidskriften 1881,* sid. 422—427 af *Oscar Montelius.*
246. **Tutkimus maanomistus-seikosta suomenmaassa keski-aikana.** (Undersökning om jordeganderättsförhållandena i Finland under medeltiden.) Af *Y. S. Koskinen.* (Se Nr 204.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1881,* Tionde bandet, sid. 467—469 af *L—s,* och ibid. Elfte bandet, sid. 55—58 af *A. L.*
247. **Bidrag till Finlands Historia.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska Statsarkivet genom *Reinhold Hausen.* I, 1. (Se Nr 128.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. LXVI—LXVIII af *—rst—.*
248. **Rysslands Historia från äldsta tider till år 1877.** Af *Alfred Rambaud.* Öfvers. från franskan af *Carl Silfverstolpe.* (Se Nr 94 o. 214.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1881,* sid. XVII—XVIII af *Ehd* och i *Finsk Tidskrift 1881,* Tionde bandet, sid. 136—138 af *M. G. Schybergson.*

3.

Bibliografi 1882.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.** [1])

Tillägg till 1880.

249. Historik om Grundskatterna. (Tryckt som manuskript.) 119 sid. + 4 opag. (tryckta 1881.) Nora 1880.
Utarbetad af *J. Johansson;* tryckt i 100 ex.

Tillägg till 1881.

250. Skatteeglerings-komiténs Promemorior. 1. N:r 1—18. Sthlm. 1881. K. Boktryckeriet.
Inneh. bl. a.
»*Historik om de till bergverkens understöd anslagne skogar*», af *J. Johansson.* (N:r 12.) 52 sid.
Se vidare Nr. 350.

251. Galileo Galilei e Gostavo Adolfo di Svezia. Ricerche inedite. 30 sid. Padua.
Ytterst sällsynt.

252. Die Wittelsbacher in Schweden. Festrede, gehalten in der öffentl. Sitzung der K. Kayser. Academie der Wissenschaften zu München zur Feier des 122 Stiftungstages am 28 März 1881. 60 sid. 4:o. München. Pr. 1,50.

1882.

253. Historisk Tidskrift utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Andra årgången, 1882. 365 + CVI sid. (jemte Förteckning på Föreningens ständiga medlemmar, Bibliografi för 1881, Förteckning på Handskriftsamlingen å Espelunda.) Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång. för köpare 2 kr. för häftet. Sthlm. Sv. Hist. Föreningen.
Innehåll:
Historia och Kulturhistoria. Af *Hans Hildebrand.*
Om det botniska handelstvånget. Af *Oskar Fyhrvall.*
Konung Magnus Eriksson och Skåne. Af *Hans Hildebrand.*
Den svenska kolonien i Rom under medeltiden. Af *E. Hildebrand.*
Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia. Af *E. Hildebrand.*
Freden vid Väreläl. Från ryskan af *E. Hildebrand.*

---

[1]) Bidrag till denna bibliografi hafva benäget insändts från Finland af professor *G. Schybergsson* och från Danmark af doktor *K. Erslev.*
Tillägg till bibliografierna mottagas med tacksamhet af redaktionen.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och Granskningar.

254. Historisk Tidsskrift udgivet af Den *Norske Historiske Forening.* Anden Række. Tredie Binds Tredie Hefte. (Se N:r 123). Sid. 281—393 + VI; Fjerde Binds Förste Hefte. 128 sid. Krsta.
Med det senare häftet följde: »Bidrag til Norges Historie i 1814». Afhandlinger og Aktstykker. Af *Y. Nielsen.* I. 3.

255. Historisk Tidsskrift, Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening,* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Tredje Binds andet, tredje Hefte, sid. 329—834 jemte Titel och Innehållsförteckning. Kbhvn.
Inneh. bl. a.
Studier til Dronning Margrethes Historie. Af *Kr. Erslev.*
Studier til den store nordiske Krigs Historie. Af *E. Holm.*
Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423—1425. Af *W. Mollerup.*

256. Svenska Folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute, eller Ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia af *August Strindberg.* Med illustrationer af C. Larsson m. fl. 6—20 (sista) häftet. (Se Nr. 201 och 245.) I, sid. 273—500 + innehållsförteckning; II, 480 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan: »Recensioner» 363.

257. Historiska Handlingar till trycket befordrade af *Kongl. Samfundet för utgifvandet af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia.* Åttonde Delen. 72 + 132 + 40 + 17 + 204 sid. Sthlm, Tryckt 1879 (enligt titelbladet) men ej utgifven förr än 1882.
Inneh. N:r 272, 275, 280, 281 och 314, hvardera äfven särskildt utgifvet.

258. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt.* Ellefte Samling. Förste Halvdel. 416 sid. Chrsta. Malling. Pr. 6 kr.

259. Danske Magazin, Fjerde Række. Udgivet af det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Femte Binds andet Hefte. Sid. 99—192, 4:o. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 1,50.

260. Kristinuskon saatosta Suomeen. (Om kristendomens införande i Finland.) Af *H. A. Reinholm.* 34 sid.
Särtryck ur Finska Fornminnesföreningens Tidskrift. VI.

261. Normannerne af *Johannes C. H. R. Steenstrup.* Tredje Bind. (Jmfr. N:r 96.) Danske og norske Riger på de brittiske Öer i Danevældens Tidsalder. Andet Hefte. 192 sid. + 2 kartor; Pr. 3,50 — Fjerde Bind. Danelag. 414 sid. + 1 karta. Pr. 6 kr. Kbhvn, Klein.
Se nedan »Recensioner» 369.

262. Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna. Af *Wilhelm Thomson.* Med författarens tillstånd öfversatt af *Sven Söderberg.* Jemte tillägg af riksantiqvarien *Hans Hildebrand.* 164 sid. Samson & Wallin. Pr. 2,50.
Utgör N:r 30 af »Ur vår tids forskning».
Angående tyska upplagan se nedan »Recensioner» 370.

263. Warägen und Warangen. Von *W. von Gutzeit.* 30 sid, Riga.

264. Hansisches Urkundenbuch, bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum.* Band III. I Abtheilung. 2 + 160 sid. 4:o. Halle, Waisenhaus. Pr. 5 kr.

265. Tutkimuksia Suomen ja Hansan välisistä suhteista ennen vuotta 1435. (Undersökning om förhållandena mellan Finland och Hansestäderna före 1435.) Af *J. V. Ruuth.* Akad. Afh. Hfors. 80 sid.

266. De to ældste bevarede, i Norden utdstædte Breve, udgivne af *V. A. Secher.*
Med två fotografier, (den ena af Svenska Riksarkivets äldsta originalhandling, Erik Emunes stiftelsebref för en prebenda i Lund 1135.) Utg. sid. 219—233 af »Aarböger for nord. Oldk. og Historie» 1882. Kphvn.

267. **Konung Magnus Eriksson och Skåne.** Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 183—210 och 321—348 af *Historisk Tidskrift 1882.*

268. **Drønning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse.** Af *Kr. Erslev.* 504 sid. + Indholdsoversigt. Kbhvn, Erslev. Pr. 7 kr.

Utg. första delen af s. förf:s »Danmarks Historie under Dronning Margrethe og hendes nærmeste Efterfölgere. 1375—1448».

269. **Studier til Dronning Margrethes Historie.** Af *Kr. Erslev.* 1. Oversigt over de nordiske Kilder. 2. Kampen mellem Margrethe og Albrecht. 95 sid. + 1 karta.

Särtryck ur (dansk) Historisk Tidsskrift. 5 Række, 3 Bind.

270. **Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423—1425.** Af *W. Mollerup.* Utg. sid. 713—744 af *Dansk Historisk Tidsskrift*, Femte Række, III.

271. **Den svenska kolonien i Rom under medeltiden.** Af *E. Hildebrand.* Utg. sid. 211--260 af *Historisk Tidskrift 1882.*

272. **Bidrag til den katolska Hierarkiens historia i Sverige 1463—1515.** Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia. (Genom *C. G. Styffe*) 72 sid.

Ingår i Åttonde Delen af nämnda samfunds handlingar. (Se N:r 257.)

273. **Familien Rosenkrantz's Historie.** II. Erik Ottesen Rosenkrantz's Efterkommere c. 1500--1550 af *A. Heise.* Jemte Diplomatarium til Familien Rosenkrantz's Historie II 1500 - 1572. 298 + 296 sid. Kbhvn, Reitzel. Pr. 10 kr.

274. **Danske Kancelliregistranter 1535—1550.** Udgivne ved *Kr. Erslev* og *W. Mollerup* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Paa Carlsbergfondets Bekostning. Andet Halvbind, Sid. 289—581 + VIII. Kbhvn, Rein. Pr. 2,50.

275. **Kongl. Kansliets Diarium öfver ingångna skrifvelser 1566.** (Januari—Juni, November och December.) Jemte noter och tillägg. Af Kongl. Samfundet för utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia utgifvet genom *Carl Silfverstolpe.* 132 sid.

Ingår i Åttonde Delen af nämnda samfunds handlingar. (Se N:r 257.)

276. **Bemerkungen zu einer Relation über Schweden aus dem Jahre 1578.** Von *G. Thomas.* München.

Berör Antonio Possevinos relation till påfven om Sverige och utgör sid. 355 - 372 af »Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften. Philos. philolog. Classe.»

277. **Die Hochzeit Herzog Karl's von Södermanland mit Anna Maria, ältesten Tochter des Churfürsten Ludvig VI von der Pfalz, am 8 Mai 1579 zu Heidelberg und ihre geschichtliche Bedeutung.** 11 sid. Weissenburg, (Elsass).

Af *Rudolph Bernhard von Walther.* Ej i bokh.

278. **Register öfver rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597.** Upprättadt af *E. W. Bergman.*

Utg. sid. 155 186 af »Meddelanden från Svenska Riksarkivet», VI.

279. **Karl den IX och den svenska adeln 1607—1609.** Ett bidrag till Sveriges inre historia under början af 1600-talet. Akademisk Afhandling (Upsala) af *Severin Bergh.* 170 sid. + innehållsförteckning och rättelser. Upsala.

280. **Johan Hands Dagbok under K. Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620.** Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia. (Genom *C. G. Styffe.*) 40 sid.

Ingår i Åttonde Delen af nämnda samfunds handlingar. (Se N:r 257.)

281. **Riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstiernas berättelse om mötet mellan K. Gustaf II Adolf och K. Kristian IV i prestgården Ulfsbäck i Markaryds socken i Småland, Februari 1629.** Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia. (Genom *C. G. Styffe.*) 17 sid.

Ingår i Åttonde Delen af nämnda samfunds handlingar. (Se N:r 257.)

282. **1682—1882. Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget.** (Af *Wilhelm Ridderstad*.) XVII + 127 sid. (med åtskilliga träsnitt) samt 1 karta och 1 bataljplan. Sthlm, Förf. Pr. 3 kr.

283. **Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget.** Kritisk belysning af *C. T. Odhner*. Andra omarbetade upplagan jemte inledning. 68 sid. Lund, Gleerup. Pr. 1 kr.
Se nedan: »Recensioner» 376.
Såldes »för att befrämja Sveriges värdiga representerande på 250 års-minnesfesten vid Lützen.»

284. **Der Tod des Königs Gustav Adolf von Schweden in der Schlacht von Lützen.** Von *Zernin*. I »*Allgemeine Militär-Zeitung*» 1882. 57 Jahrg. N:r 88 & 89.

285. **Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia.** Af *E. Hildebrand*. Utg. sid. 277—294 af *Historisk Tidskrift 1882*.

286. **Tal vid Upsala Universitets fest på tvåhundrafemtionde årsdagen af Gustaf II Adolfs död.** Hållet af *Oscar Alin*, Skytteansk professor vid Upsala Universitet. 21 sid. Ups.

287. **Gustaf II Adolf.** Några minnesblad af *Magnus Höjer* och *Gustaf Björlin*. 64 sid. + 1 porträtt och 2 pl. Sthlm, Seligmann. Pr. 1,50.

288. **Gabriel Bethlen und die schwedische Diplomatie.** Aus dem ungarischen Original des *Alexander Szilagyi*. 76 sid. Budapest.
Särtryck ur »Ungarische Revue» 1882.

289. **20 Actenstücke zur Geschichte der schwedischen und französischen Unternehmungen gegen Coblenz und Trier 1632.** Mitgetheilt von *Sauer*. Införda i »Zeitschrift für Preussische Geschichte» Juli—Aug. 1882.

290. **Schreiben des Reichskanslers Axel Oxenstierna an den Feldmarschall Johann Banner** wegen der *Einquartierung in Pommern anno 1635*. Von *Prümers*. Införd i »Baltische Studien» XXXII, 2.

291. **Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve.** Udgivne ved *C. F. Bricka* og *J. A. Fridericia* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. 1636—1640. V + 462 sid. Kbhvn.

292. **Norske Rigsregistranter,** tildeels i Uddrag. Udgivne efter offentlig Foranstaltning. Ottende Binds förse Hefte 1641—1644. Udgivet ved *Otto Gr. Lundh*. Krsta. 320 sid.

293. **Die Ereignisse am Leipzig im Herbst 1642.** Von *Hermann Boettger*. 93 sid. Halle, Niemeyer. Pr. 2,40.
Utg. 15 häftet af »Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte».

294. **Zur Geschichte des schwedisch-dänischen Krieges 1658—1660.** Von *Joachim*. Införd i »Zeitschrift für Preussische Geschichte». März —April 1882.

294½. **Svenskerne som Fjender i Vendsyssel i 1657 og 1658.** Af *P. Gaardboe*. Utg. sid. 136—166 af »Samlinger til Jydsk Historie og Topografi» 1882.

295. **Handlingar till 1662 års K. Kommission i Bohuslän.** Meddelade af *C. O. Arcadius*. Utg. sid. 428—451 i »Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia», 7 h.

296. **Diarium Gyllenianum** eller **Petrus Magni Gyllenii Dagbok 1662—1667.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af finska statsarkivet genom *Reinh. Hausen*. Senare häftet. (Se N:r 32). Sid. 225—376. Hfors. (I komm. Klemmings Ant.) Pr. 1,15.

297. **Die Project einer Wittelsbachischen Hausunion unter schwedischen Protectorat 1667—1697.** Von *Karl Theodor Heigel*.
Utgör sid. 51—113 i »Sitzungsberichten der hist. Classe der k. b. Akad. d. Wiss.» 1882. II, 1. München.

298. **Monumenta Historiæ Danicæ.** Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især i det 16 Aarhundrede. Udgivne med understöttelse af Carlsberg-Fondet af Dr *Holger Rördam*. 2 Række. 1 Binds 1 Hefte. 192 sid. Kbhvn, Gad. Pr. 2,50.
Se nedan »Recensioner» 373.

299. **Rigskansler Grev Griffenfeld.** Et Bidrag til Nordens Historie i det 17:de Hundredaar af *Otto Vaupell.* Anden Del. (Se N:r 46). IX + 216 + 117 sid. jemte 3 planscher. Kbhvn, Reitzel. Pr. 7,50

300. **Studier til den store nordiske Krigs Historie.** Af *E. Holm.* II. (Se N:r 162.) Utg. sid. 569—700 af *dansk Historisk Tidsskrift,* Femte Række, III.

301. **Nytt bidrag till historien om saxarnes första infall i Lifland 1700 samt till O. A. v. Paykulls biografi.** Af *Otto Sjögren.* Utg. sid. 261—264 af *Historisk Tidskrift 1882.*

302. **Die Absetzung des Königs August II v. Polen.** Von *Martens.* Införd i »Zeitschrift der Westpreussischen Geschichtsverein», h. 8.

303. **Patkuls Ausgang.** Von *Jarochowski.* Införd i »Neues Archiv für Sächsische Geschichte», III, 3.

304. **Mazepa.** Af *N. Kostomarov.* Upptager tillsammans 451 sidor i elfva häften af den i Moskva utgifna tidskriften Русская Мысль (Russkaja Misl).

305. **Anteckningar under en resa i Finland 1747** af *Augustin Ehrensvärd.* I tryck utgifna af D:r *Reinhold Hausen.* Med sex lithografier. 25 sid. Sthlm, Gleerup. Pr. 2,50.

306. **Om det bottniska handelstvånget.** Af *Oskar Fyhrvall.* Utg. sid. 29—66 och 103—148 af *Historisk Tidskrift 1882.*

307. **Minne af riksrådet grefve Anders Johan von Höpken.** Af *L. De Geer.* Utgör sid. 243-454 i »Svenska Akademiens Handlingar» femtiondesjunde delen.

308 a. **Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium.** Af *P. Vedel.* Indledning til

308 b. **Correspondance ministérielle du Comte J. H. E. Bernstorff. 1751—1770.** Publiée par *P. Vedel.* Tome I. II. Aux frais de la fondation Carlsberg. 2 + 386 sid. + rättelser. I: XX + 420 sid. jemte en plansch: II: 506 sid. Kbhvn, Gyldendal. Pris tills. 21 kr.

309. **Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska krigets utbrott.** Akademisk Afhandling (Upsala) af *Per Vilhelm Koersner.* VII + 80 sid. Falun.

310. **Ett bidrag till Anjalaförbundets historia.** Af *C. T. Odhner.* Utg. sid. 70—76 af *Historisk Tidskrift 1882.*

311. **Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträdande i rysk tjenst.** Af *K. K. Tigerstedt.* Öfvertryck ur Åbo lycei program 1881—1882. 14 + 8 sid.
Se nedan »Recensioner» 381.

312. **Göran Magnus Sprengtporten.** Af *K. K. Tigerstedt.* XII och XIII. (Se N:r 58 och 171.) Utg. sid. 159—182 och 235-257 af *Finsk Tidskrift 1882,* Trettonde bandet.

313. **Freden vid Värelä.** Från ryskan af *E. Hildebrand.* Utg. sid. 295—320 af *Historisk Tidskrift 1882.*

314. **Anteckningar och Memorial af Grefve Johan Liljencrantz.** Af Kongl. Samfundet för utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia utgifna genom *Bernh. Taube.* 204 sid.
Ingår i Åttonde Delen af nämnda samfunds handlingar. (Se N.r 257.)

315. **Statsrådet Johan Albert Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar** utgifna af *S. J. Boëthius,* docent vid Upsala Universitet. Förra Delen. VIII + 510 sid.

316. **Sveriges krig i Tyskland åren 1805-1807.** Af *Gustaf Björlin.* 232 sid. + 3 kartor. Sthlm, Militärlitteratur-föreningen. Pr. 3,75.
Se nedan »Recensioner» 383.

317. **Bonderesningen i Svenska Österbotten.** En episod från 1808 års finska krig. Dagboksanteckningar af kanslirådet *P. J. Bladh,* sammanstälda af *J. Oskar J. Rancken.* 107 sid. + dedikation. Sthlm, Bonnier. Pr. 1,50.

318. **Yrjö Maunu Sprengtportenin, Suomen Kenraalikuvernörin virallista kirjevaihtoa v. 1808—1809.** Correspondance officielle de Georg

Magnus Sprengtporten, gouverneur général de Finlande en 1808—1809. Utg. af *Y. Koskinen*, på finska historiska samfundets vägnar. 320 sid. Hfors. Pr. 5 f. m.

319. I Åbo 1808. Berättelse om det som i Åbo tilldragit sig vid och efter Ryska tropparnas inträngande derstädes 1808, m. m. Aktstycken meddelade af *R. Hausen*. Utg. sid. 353—359 af *Finsk Tidskrift* 1882. Trettonde bandet.

320. Finska Kriget 1808 och 1809. Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin*. 339 sid. + Innehållsförteckning. (Med många träsnitt.) Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.
Se nedan »Recensioner» 384.

321. Karl August Grevesmöhlen. *Karaktärsbild från en upprörd tid.* Af *Otto Sjögren*. 108 sid. och 1 porträtt. Sthlm, Seligmann. Pr. 1,25
Se nedan »Recensioner» 385.

322. Bidrag till Sveriges Historia efter 1772. Uppsatser, berättelser och minnen, samlade och utgifna af *And. Fryxell*. 264 sid. Sthlm. Hierta. Pr. 3 kr.
Inneh. bl. a. (Sid. 15—56) riksrådet G. A. Hiärnes historiska anteckningar.

323. Meddelanden från Svenska Riks-Archivet utgifna af *R. M. Bowallius*. VI. (Se N:r 79 och 192.) Sid. 133—196. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Inneh. bl. a. »Register öfver rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597».

324. Beitrag zur Geschichte von König Christian II Archiv und der Theilung desselben unter Schweden, Norwegen und Dänemark. Von *R. M. Bowallius* k. schwedischem Reichsarchivar in Stockholm. (Öfvers. ur »Meddelanden fr. Sv. Riks-Archiv III.») Utg. sid. 176—191 i sjunde bandet af »Archivalische Zeitschrift» herausgegeben von D:r *Franz von Löher*. München.

325. Kongl. Bibliotekets Handlingar 4. 11 sid. + sid. 173—284. Sthlm. Centraltryckeriet. Pr. 3 kr.
Inneh. utom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1881, fortsättning å »Sverige till Fremmande Makter;» 1659—1700. (Se N:r 193.)

326. Aarsberetninger fra det Kongelige Geheime-Archiv indeholdende Bidrag til Dansk Historie af utrykte Kilder. Sjette Binds syvende og sidste Hefte. (Se N:r 126.) 4 opag. + sid. LXXV—LXXXVI, + 307—343, + 43—84. 4:o. Kbhvn.

327. The forty-third annual Report of the Deputy Keeper of the Public Records. London XI + 614 + 100 sid.
Inneh, bl. a. (Appendix II.) N:r 1. »Report on Libraries in Sweden». By the Rev. *William Dunn Macray*. 34 sid. och N:r 2. »Records of Sweden». By *William Henry Bliss*. Sid. 35—52.

328. Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliotek zu Dorpat. Herausgegeben von *Johannes Lossius*. XIX + 158 sid. Dorpat, Köhler. P. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 396.

329. Gregorius Borastus. Af *H. W.* Utg. sid. 149—158 af *Historisk Tidskrift* 1882.

330. Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. Af *C. J. Schlyter*. 5 sid. Infördt i »Lunds Universitets årsskrift». XVII· 1880—1881. 4:o. Lund, Gleerup.

331. De Nordiska Byggningabalkarne. Deras rättsordning i organisk utveckling. Af *Axel Liljestrand*. Andra—Fjerde (slut-) häftet. (Se N:r 202.) Hfors. (För Sverige: Norstedt.) Sid. 97—375. Pr. 3,50.

332. Den svenska Tideräkningen 1700—1712. Af *E. Hildebrand*. 18 sid. 4:o. Sthlm, Norstedt.
Aftryck ur Stockholms Realläroverks årsprogram 1882.

333. Historia och Kulturhistoria. Af *Hans Hildebrand*. Utg. sid. 1—28 af *Historisk Tidskrift* 1882.

334. **Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria,** på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af *H. Aminson* Föreningens ordförande. III. (Se N:r 207.) 120 sid. jemte förord. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2,50.

335. **Om Noraskog.** Äldre och nyare anteckningar utgifna af *Joh. Johansson.* II. Andra och tredje häftet. (Slut. Se N:r 209.) Sid. 113-429 + titel och sid. III—XV + rättelser. Sthlm. Utg. Pr. 5 kr. för hela bandet.

336. **Muistelmia Kuopion kaupungin satavuotisen olon ajalta 1782—1882.** (Minnen från Kuopio stads hundraåriga tillvaro.) Af *B. Granit.* 136 sid. Kuopio. Pr. 1 mark 75 p.

337. **Lehtiä Vaasan kaupungin historiasta.** (Blad ur Vasa stads historia). Af *H. Em. Aspelin.* Akad. Afh. Hfors. 135 sid. + 1 plansch.

338. **Vapensköldar, fordom uppsatta i Finlands kyrkor,** efter en gammal handskrift (af *E. Palmsköld*) i tryck utgifna af *R. Hausen* XLVIII sid. Hfors.

339. **Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ.** Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Förste Bind. II. Fra Aar 1349 til Aar 1419. Sid. 289—576. 4:o. Kbhvn. Thiele. Pr. 5 kr.

340. **Supplement till Erik Gustaf Geijers Samlade Skrifter.** Register, utarbetadt af *E. W. Dahlgren.* 126 sid, Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.

341. **Bidrag till den Svenska Skollagstiftningens Historia under partitidehvarfvet, 1718—1809.** 1. 1718—1760. Af *Hugo Hernlund.* Titel, tillegnan, innehållsförteckning, förord (2 sid.) + 61 + 14 sid. 4:o. Sthlm, Norstedt.

Aftryck ur Stockholms Norra Latinläroverks årsprogram 1882. Äfven Akad. Afhandling, Upsala.

342. **Maria Skola, ett bidrag till Stockholms Skolhistoria.** Af *David Sjöstrand.* 274 sid. jemte 3 pl. Sthlm, Malmberg. Pr. 3 kr.

343. **Svenskt Biografiskt Lexikon.** Ny följd. Nionde bandet. Första Häftet. (Se N:r 65 och 179.) 268 sid. Sthlm, Beijer. Pr. 3 kr. Inneh: Roberg—Röök.

344. **Göteborgs Stifts Herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* Fjerde Häftet. (Se N:r 78 och 191.) Sid 599-790. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

345. **Minneseckning öfver biskopen i Vesterås doktor Gustaf Nibelius.** Af *J. W. Sjöqvist.* 127 sid. Vesterås, Sjöberg. Pr. 1,25.

346. **Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.** Skildringar hemtade i arkiven på Säfstaholm, Eriksberg, Sjöholm, Brokind med flera enskilda och offentliga samlingar af *Arvid Ahnfelt.* V och VI (sista) delen. (Se N:r 75 och 186.) 267, 285 sid. jemte Innehållsförteckningar. Sthlm. Lamm. Pr. 4 kr. och 4,50.

Jemfr. nedan: »Recensioner» 392.

347. **Svenska Bilder** af *R. Bergström.* 1. Stycken ur vår odlingshistoria. 2. Småhistorier. 229 + 56 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 3,50.

Se nedan: »Recensioner» 387.

348. **Bidrag till Kongl. Uplands Regementes Historia,** samlade af *Otto Bergström,* löjtnant vid Kongl. Uplands regemente. 192 sid. Sthlm, Förf. Pr. 5 kr.

Se nedan: »Recensioner» 393.

349. **Valda Skrifter** af *Hans Järta.* Utgifna af *H. Forssell.* Första—Fjerde häftet. CLXVIII + 160 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.

350. **Skatteregleringskomiténs Promemorior.** I. N:r 19—36; II. N:r 37—43. (Se N:r 250.) Sthlm, Kongl. Boktryckeriet.

Inneh. bl. a.: »*Om dagsverks- och hofveriskyldighet med särskildt afseende å förhållandena i Skåne*». Af *A. Andersson.* (I, N:r 21); 29 sid.; »*Angående statsjorden.* (I, N:r 23.) 63 sid.; »*Historik om Rustnings- och Roteringsbesvären*» af *Ola Andersson*», (II, N:o 40). 70

sid.; »*P. M. angående det svenska skatteväsendets utveckling*, af *H. L. Rydin*. (II, N:r 41.) III + 353 sid. + rättelser: och »*Om Tolagen*» af *J. V. Kjellberg*, (II. N:r 43.) 59 sid.

Samlingen är ej ännu afslutad.

351. Norges Storting. Af *Nils Höjer*. Förra Afdelningen. Norska grundlagen och dess källor. 198 sid Sthlm, Hierta. Pr. 2.75.

Se nedan: »Recensioner» 397.

352. Suomen kansan historia, toinen uudistettu painos (Finlands historia, andra omarbetade upplagan). Af *Yrjö Koskinen*. II, sid. 305—621. Hfors, Edlund. Pr. 3 f. m.

353. Skildringar ur Finlands nyare Historia. Af *Robert Castrén*. Första samlingen häft. 4. 5. (Se N:r 178.) Sid. 241—391. Hfors, Edlund. Pr. 2,25.

Inneh.: »Robert Henrik Rehbinder», »Finlands första Prokurator». »Landtdagsplaner under Alexander I.»

354. Öfversigt af de Europeiska staternas politiska Historia under de sista tjugu åren. *P. O. Bäckström*. Häft. 1—7. 560 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.

355. Romerska Rikets Författningshistoria från Augustus till vestromerska rikets fall. Af *S. F. Hammarstrand*. Förra afdelningens förra häfte. IV + 156 sid. Upsala, Edqvist. Pr. 1,50.

356. Englands Historia i adertonde århundradet af *William Edvard Hartpole Lecky*. Svensk öfversättning af *O. W. Ålund*. Andra delen sid. 449—651 + VII (Se N:r 93 och 213.) Sthlm, Fritze.

357. Rysslands Historia i biografier öfver dess förnämsta personer. Af *N. Kostomarov*. Öfversättning af *Carl Silfverstolpe*. 1. Furst Alexander Jaroslavitj Nevskij. 2. Storfursten Ivan (den store) Vasiljevitj. 104 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

Utg. tredje häftet af »Ryska Historiska Skrifter i svensk öfversättning.»

358. Osmaniska Rikets Historia från äldsta tider till kongressen i Berlin af *A. de la Jonquière*. Öfversättning från franskan. LXIII + 581 sid. + innehållsförteckning och reglor för stafning af turkiska namn. + 4 kartor. Sthlm, Fritze. Pr. 7 kr.

359. Napoleon och hans omgifning. Skizzer af *Ernst Wallis*. IV + 244 sid. Sthlm, Fritze. Pr 3 kr.

Aftryck ur »Historisk Lektyr». (Se N:r 91 och 212.)

Se nedan: »Recensioner» 398.

Recensioner.

360. Historiskt Bibliotek utgifvet af *Carl Silfverstolpe*, VII. (Se N:r 121 och 217) samt

361. Historisk Tidskrift, utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand*. 1881. (Se N:r 122 och 218.) Recens. i Sybels *Historische Zeitschrift* Band 48. sid. 365—369 af *Danielson*.

362. Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar, författad af *Oscar Alin* m. fl. (Se N:r 1, 120 och 216.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. XXXI—XL af *O. S. V. K.* och *—r.* och i *Letterstedtska Tidskriften 1882*, sid. 175—188 af *Claes Annerstedt*.

363. Svenska Folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute . . . . af *August Strindberg*. (Se N:r 201, 245 och 256.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. XCI—XCIV af *—rst—* och i *Finsk Tidskrift 1882*, Trettonde bandet, sid. 58—59 af *M. G. Schybergson*.

364. Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgifvet af Riksarchivet genom *Carl Silfverstolpe*. Andra Delen, första—andra häftet.

(Se N:r 129.) Recens. i »*Ny Svensk Tidskrift*» *1882*, sid. 264—267 af *K. H. K.*[1])

365. Sverges Traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg*. II, 1. (Se N:r 6 och 219.) Recens. i *Revue Historique*, 1882. Juillet—Août sid. 437—438 af *E. Beauvois*.

366. Hanserecesse von 1431—1476. Bearbeitet von *Goswin frhr von der Ropp*. III (Se N:r 130 och 220) samt

367. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet von *Dietrich Schäfer*. (Se N:r 131 och 221.) Recens. i *Götting. Gel. Anzeigen*, 1882. Stück 15, sid. 452 465 af *R. Pauli*.

368. Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Begründet von *F. G. v. Bunge* . . . fortgesetzt von *Herman Hildebrand*. Band 7. (Se N:r 132.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. XXVIII - XXIX af *—rst—*, i *dansk Historisk Tidsskrift*, Femte Række, III, sid, 745—751 af *W Mollerup*, i *Finsk Tidskrift 1882*, Tolfte bandet, sid. 124—128 af *Reinh. Hausen*, och i Sybels *Historische Zeitschrift*, Band 48, sid. 378—380 af *Winkelmann*.

369. Normannerne af *Johannes C. H. R. Steenstrup*. Tredje, Fjerde Bind (Se N:r 261) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1882*, sid. 461—462 af *H. H—d*.

370. Der Ursprung des russischen Staates. Von *Wilh. Thomsen*. Deutsche Ausgabe von *L. Bornemann*. (Jmfr N:r 262.) Recens. i Sybels *Historische Zeitschrift*, Band 48, sid. 374—378 af *G. Körting*.

371. Historiallinen Arkisto, toimittanut Suomen historiallinen Seura. VII. (Se N:r 127.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1882*, Tolfte bandet, sid. 213—214 af *M. G. Schybergson*.

372. Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation. Von D:r *Julius Weidling*. (Se N:r 137.) Recens i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. L—LI af *O. A.*

373. Monumenta Historiæ Danicæ. Historiske Kildeskrifter . . . . udgifne . . . . af D:r *Holger Rördam*. (Se N:r. 298) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. XCIV—XCVII af *—rst—*

374. Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, belysta genom aktstycken ur svenska riksarkivet. Af *M. G. Schybergson*. (Se N:r 145 och 224) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. XLV - L af *S. F. Hammarstrand* och i *Dansk Historisk Tidsskrift*, Femte Række, III. sid. 550—553 af *J. A. Fridericia*.

375. Om Gustaf II Adolfs Politik. Af *J. Mankell*. (Se N:r 146) och

376. Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. Kritisk belysning af *C. T. Odhner*. (Se N:r 283.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. LI—LVIII af *E. Hildebrand*.

377. Sveriges Historia under konungarne af Pfalziska Huset. Af *Fredrik Ferd. Carlson*. Sjette delen. Carl XII 1. (Se N:r 159.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882*, sid. XL—XLV af *Claes Annerstedt*, i *Letterstedtska Tidskriften 1882*, sid. 53—72 af — . — och i *Finsk Tidskrift 1882*, Tolfte bandet, sid. 325—337 af *M. G. Schybergson*.

378. Die Feldzüge Karl's XII . . . . Von *Christian von Sarauw*. (Se N:r 51 och 228.) Recens. i Sybels *Historische Zeitschrift*, Band 48, sid. 371—374 af *J. R. Danielsson*.

379. Minne af kanslipresidenten Arvid Bernhard Horn. Af *W. E. Svedelius*. (Infördt i Svenska Akademiens Handlingar, del 54 och 55.) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1882*, sid. 216—224 af *E. Holm*.

380. Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein, ambassadeur de Suède en France et de son successeur comme chargé d'affaires, le baron Brinkman. (Se N;r 168 och 233.) Recens. i Sybels *Historische Zeitschrift* Band 48, sid 114—117 af *A. Tratschewski*.

[1]) Recensionen föranledde »Antikritik» af *E. Hildebrand*, i samma tidskrift, hvarå följde ytterligare »Genmäle» af *K. H. K.*

381. **Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträde i rysk tjenst.** Af *K. K. Tigerstedt.* (Se N:r 311.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. LXXXIX—XCI af *S. J. Boëthius* och i *Finsk Tidskrift 1882,* Trettonde bandet, sid. 444—445 af *M. G. Schybergson.*

382. **Tvenne förslag till Finlands styrelse af Göran Magnus Sprengtporten,** utgifne af *K. K. Tigerstedt.* (Se N:r 172 och 234.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882* sid. LXXXIX—XCI af *S. J. Boëthius.*

383. **Sveriges krig i Tyskland åren 1805—1807.** Af *Gustaf Björlin.* (Se N:r 316.) Recens. i *Letterst. Tidskriften 1882,* sid. 550—552 af *G. L—g.*

384. **Finska Kriget 1808 och 1809.** Läsning för ung och gammal af *Gustaf Björlin* (Se N:r 320.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. XCIX—CII af *N—n.*

385. **Karl August Grevesmöhlen. Karaktärsbild från en upprörd tid.** Af *Otto Sjögren.* (Se N:r 321.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1882,* Trettonde bandet, sid. 449—451 af *M. G. Schybergson* och i *Ny Svensk Tidskrift 1882,* sid. 355—357 af *—l—n.*

386. **Minnen ur Sveriges nyare Historia,** samlade och utgifna af *B. von Schinkel.* Tolfte delen, författad af *Oscar Alin.* (Se N:r 176 a.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. V—XI af *F. Säve.*

387. **Svenska bilder.** Af *R. Bergström.* (Se N:r 347.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. XCI—XCIV af *—rst—*

388. **Nyare text- och urkundspublikationer.** *(Sv. Diplomatarium, Adelns riksdagsprotokoll, Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686, Bihang till v. Schinkels Minnen ur Sveriges nyare historia.)* Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid I—V af *H.*

389. **Svensk biografi,** *(Minne af Anders Johan von Höpken, Biografiskt Lexikon, Karl August Grevesmöhlen.)* Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. LXXX—LXXXV af *Ehd.*

390. **Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter utgifna af stiftelsen Lars Hiertas Minne. 2. Georg Adlersparre.** af *Otto Sjögren.* (Se N:r 182.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid XII—XV af *T. S—e,* i *Finsk Tidskrift 1882,* Trettonde bandet, sid. 298—299 och i *Ny Svensk Tidskrift 1882,* sid. 157—159 af *—l—n.*

391. **Lars Johan Hierta.** Biografisk studie af *Harald Wieselgren.* (Se N:r 70 och 183.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1882,* Tolfte bandet, sid. 461—466 af *A. S. Sundholm.*

392. **Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.** Skildringar . . . . . . utg. af *Arvid Ahnfelt.* I—IV. (Se N:r 186.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* af * * *

393. **Bidrag till Kongl. Uplands Regementes Historia,** samlade af *Otto Bergström.* (Se N:r 348.) Recens i *Historisk Tidskrift 1882.* sid. XCVII—XCIX af *L. G. T. T—r.*

394. **Uplands Herregårdar med beskrifvande text,** af *Carl Arvid Klingspor* och *Bernhard Schlegel.* (Se N:r 206.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. XXVI—XXVIII af *—rst.—*

395. **Om Noraskog.** Äldre och nyare anteckningar utgifna af *Joh. Johansson.* II. 1. (Se N:r 209.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. XIX—XXVI af *G. Djuklou.*

396. **Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothek zu Dorpat.** Herausgegeben von *Johannes Lossius.* (Se N:r 328.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. CII—CIV, och i *Götting. Gelehrte Anzeigen 1882,* Stück 50, sid. 1599—1600 af *C. Schirren.*

397. **Norges Storting.** Förra afdelningen. Af *Nils Höjer.* (Se N:r 351.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1882,* sid. LXXI—LXXIX af *O. A.* och i *Ny Svensk Tidskrift 1882,* sid. 357—363 af *Hugo Blomberg.*

398. **Napoleon III och hans omgifning.** Skizzer af *Ernst Wallis.* (Se N:r 359.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1882,* Tolfte bandet, sid. 385 af *M. G. S.*

HISTORISKT BIBLIOTEK

utgifvet af

CARL SILFVERSTOLPE

fullständigt i sju delar (åren 1874—1880) kostar i bokhandeln enligt åsatt pris **57 kr. 75 öre.**

Medlem af »*Svenska Historiska Föreningen*» lemnas emellertid tillfälle att förvärfva sig detta verk

för ett pris af **30 kronor,**

för hvilket ändamål nedanstående beställningssedel, behörigen ifyld, bör insändas till *Svenska Historiska Föreningens Sekreterare*, adress: *Riksarkivet, Stockholm.* År reqvirenten boende i landsorten torde för beqvämlighetens skull liqviden få uttagas medelst »efterkraf», å *posten* eller å *jernväg.* Fraktkostnaden bestrides af reqvirenten.

Särskilda delar af verket kunna jemväl erhållas efter reqvisition i den ordning, ofvan angifves. Priset är i så fall det hvarje de åsatta med $33^{1}/_{3}$ % rabatt derå.

Undertecknad, medlem af *Svenska Historiska Föreningen*, får härmed reqvirera

HISTORISKT BIBLIOTEK

utgifvet af

CARL SILFVERSTOLPE

åren 1874—1880, fullständigt i sju delar med register,

för ett pris af 30 kr.

Namn: ....

Titel: ....

Adress för försändelse å jernväg: ....

» » » å posten: ....

